ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Н
П

ТОМ 4

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У семи томах

Наукова думка

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Том четвертий

Н

П

Київ 2003

ББК 81.2УКР-4
Е88

Укладачі
Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко, О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів, В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов, В. А. Ткаченко, О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота

Четвертий том словника містить слова на літери Н—П. У ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені в Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

Редакційна колегія
О. С. Мельничук (головний редактор), *В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко*

Редактори тому
В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко

Затверджено до друку вченою радою
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

Видання здійснене в межах проекту «Словники України» відповідно до Указу Президента України від 7 серпня 1999 року № 967 «Про розвиток національної словникової бази»

Редакція філології, художньої літератури та словників

Редактори *Ю. І. Бойко, В. І. Мазний, Н. М. Максименко, Л. С. Шорубалка*

Е $\frac{4602020000 - 002}{2004}$ 24 - 2004

ISBN 966-00-0590-3(4)
ISBN 966-00-0816-3

© Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко, О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів, В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов, В. А. Ткаченко, О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота, укладання, 2004
© Ідея та назва серії «Словники України» Т. П. Гуменюк, В. А. Широков, 1994, 2004

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

В укладанні 4-го тому Етимологічного словника української мови взяли участь такі автори: В. Т. Коломієць (уклала статті *на*[1] — *насвиріпитися*, а також, у межах частин інших авторів, *обаратати, обзел*[1], *обзел*[2], *обзлачний, облізок, обоїско, оборка, обрат, обрямувати, обчерти, овад*[2], *овід, одакаль, одволога, одіяло, одлягати, одналь, одновілити, одтамтиле, одьоґованя, ож, оже*[1], *ожелес, ожинець, озія*[1], *окадкуватий, окара, окіл, окладкуватий, оклигати, око*[2], *омул, ом'яснутися, онадіти, оначити, оне, онє, онікусь, ополистий*[1], *ополошити, опугатися, оргони, орд, ордиґач, осавул, освинути, осимь, ост*[1], *пасклин, пасля, патли, патрошити, пацикілок, пашня, пер, пиргач, пирій, пирскач, пискар, пишки, пияки, підвал, підвода, підгайсатися, пірка, піскар, пітелюга, пітільон, пічкур*[2], *плаз*[1], *плаз*[2], *планка*[2], *плаский, пласкун, пластик, плахта*[2], *плебан, плевун, плескавиця, плескатий, плескач, плетиця, пливая, плитаїс, плихати, плік, плін, плінний, пліха, плішня, пліщ, плова, плоскир, плотник*[1], *плоховник, площик, площиця*[1], *плуганити(ся), плюжить, плюшняк, плявдувати, плявужити, пляжка, пляха, пляшка, побережник*[2], *побирячити, помшити, понапакузуватися, понимати, понористий, попава, попадя*[3], *попенька*[1], *попенька*[2], *поплітник, пополуяти, пора*[1], *пориж, порос, пороска*[1], *порохавка, порощати, порплиця, порушник, посаль, посмітюха, поспішка, потати, потрать, потурмака, потурнак, потька, похитити, пуриц, пучити, пхикати, пяц)*; В. Г. Скляренко (*насенешник — нятство*, а також статті *олійниця, перелійка, перемишль, переміти, полугарний, полуйка*[2], *полумацьок, пошмандиґати, прас*[2], *праск, прем, прехихій, приконопник, прилолокати, прискрипати, притаганка, притвор*[2], *притин*[1], *притруд, пришка, проверюхатися)*; А. М. Шамота (*о*[1] — *осана*); Г. П. Півторак (*осанна — парубок*); О. Д. Пономарів (*парумбеля — пилюк*, а також статті *прибужник, прищибулиться, просвирка, проча, прощівка, психіатрія*); В. А. Ткаченко (*Пимін — пілон*); Р. В. Болдирєв (*пілот — помитеха*); О. Б. Ткаченко (*помідор — процедура*, а також статті *півперек, прошкепитися, пурпуль*); А. П. Критенко (*процент — пузо*); І. А. Стоянов (*пуйка — п'ять*). Крім того, в межах частин інших укладачів, О. С. Мельничуку належать статті *накропудитися, насть, нежид, нейлон, неклеба, немоща, ненила, нентер, непереливки, неприкаяний, неприщіп, несосвітенний, нестелепа, несь, нетіпаха, нехар*[1], *нехвалит, ник, нинаджаний, ничка*[1], *ніжник, ніор, ногата, нотація, нуди, нурєтиси, няґа, нянчити, обхаморити, озюм, окіт, окремий, окриж, окріяти, олєк, олинтир, олівець, ольо, ольос, ольха, ольшанка*[2], *оляндра, омет*[1], *омилка, опух, оребинови, орябка, оснач, остроки, осьде, отдакаль, отелити, отерпати, отісок, отіша, отора, оточа, отрас, отрудник, отрунки, охлудити, оцапіти, оцаріти, оцей, оцупіти, очуматися, ошалемоніти, ошара, ошелешити, пабороди, павучки, пага, падалець, падко, пажитниця, паївний, пайс, палажка, паламида, палиля, пальха, памолоток, панійка, пантелик*[2], *панцур(а), папаїка, папіжа, папірка, паплиця, папля*[2], *пар*[1], *паранджа, парашка, парити*[2], *паркані, парник*[1], *паровина, парпати, парус*[2], *парусник, пасуд, пек*[2], *пекло*[2], *пелька*[2], *пеня*[2], *пенязь, перебесажитися, переблавучити, перебувати, перевесло, перевесник*[1], *перекабатити, перековерсати, перекрехти, перемогти, переполошник, перескаржати, перехід, перещик, перістий, перначка, перти*[3], *пестряк, петрук, пикниця, пиндрячити, пинтати, пипа*[2], *пишнуля, підвізок, підвін, підвісок, підждеряти, підкустрана, підневідити, підовинути, підсобійка, підтики, підчерити, піжити, пірнати, піханий, плав*[1], *плескана, плішити*[1], *побрукатися, повала, повґар, повелика, поверн, повз*[1], *повидло, повинути, повитиця, повінь, поволоди, погарець, погій, поґлайхатися, погодити, погоня, поготів,*

Від редакційної колегії

подалий, подамент, подийма, подле, подриніти, подроцькати, подушка, подячитися, пожаливник, пожички, позлитка, позна, поїти, поїшки, пойнтер, покій, покіст, поклад, покор[1], покор[2], покринутися, покровка, покрошнюватися, покруч, покулець, покур, пола[2], пола[4], полигатися, полик, політика[2], поліфонія, половіддя, половіти, полон[2], полоник[1], полоник[2], полонізація, полонка[1], полувавниця, полузка, полуйка[1], полундра, полуниця, полушка, поляни, полянітися, помазанець, помана[1], помана[2], помацце, поме, поменитися, поминати, помогти, порча, потіль, пр, праліска, прам, прибега, привіт, прижаліти, прижихнутися, прикромити, приміти, припанасити, припір, припраша, припуштанта, присанабожитися, присербитися, прискригнути, прискулити, приспільниця, притир, притьмо, притякнути, притяти, прихторити, прищинець, прізвисько, прірва[1], прогульком, проз, прокопкацця, пролог[2], промантачити, промкнути, пропір[1], простягти, протич, прочанин, прочнутися, прошелити, пруг, прудивус, пруні, прутканистий, пручатися, пршьо, прядуха, пти, пту-гей-са, птуц, пувка, пугарець, пугачі, пугнотавий, пужити, пузанка, пуздро[2], пуркати.

У роботі над поповненням лексичного матеріалу тому брали участь Т. Г. Линник (яка при цьому розробила також статті *поплавник, потаєнниця*), О. Д. Пономарів і А. М. Шамота.

Над технічною підготовкою тому працювали Т. А. Харитонова, В. Е. Швед, В. А. Євтушенко, В. С. Молдованчук, Т. Я. Борисова, Н. В. Погрібна, О. В. Полозенко.

Том рецензували академік РАН О. М. Трубачов і докт. філол. наук М. М. Пещак.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ
(додаток)[1]

Скорочення назв мов, наріч і діалектів

драв. — дравідійські
комі-зир. — комі-зирянська
комі-перм. — комі-перм'яцька
нган. — нганасанська
нен. — ненецька
сілез. — сілезький
согд. — согдійська
тибет. — тибетська
флам. — фламандська

Бібліографічні скорочення

Агеева — *Агеева Р. А.* Страны и народы: Происхождение названий. — М.: Наука, 1990. — 256 с.

Аникин — *Аникин А. Е.* Опыт семантического анализа праславянской омонимии на индоевропейском фоне. — Новосибирск: Наука, 1988. — 126 с.

Бабкин—Шендецов — *Бабкин А. М., Шендецов В. В.*. Словарь иноязычных выражений и слов, употребляющихся в русском языке без перевода. — М.; Л.: Наука, 1966. — Кн. 1—2. — 1344 с.

Бенвенист — *Бенвенист Э.* Словарь индоевропейских социальных терминов. — М.: Прогресс, 1995. — 453 с.

Булаховский и совр. языкозн. — *Л. А. Булаховский* и современное языкознание. К 100-летию со дня рождения: Сб. науч. тр. — Киев: Наук. думка, 1987. — 288 с.

Волкова — *Волкова Н. Г.* Этнонимы и племенные названия Северного Кавказа. — М.: Наука, 1973. — 208 с.

Гор — *Горбач Ол.* Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області. — Мюнхен, 1965. — 103 с.

ГрицАВ — *Грищенко П. Ю.* Ареальне варіювання лексики. — К.: Наук. думка, 1990. — 271 с.

ДТС — *Древнетюркский* словарь. — Л.: Наука, 1969. — 676 с.

Іларіон — *Іларіон*, митрополит (Огієнко І. І.). Етимологічно-семантичний словник української мови. — Вінніпег, 1979—1982. — Т. 1 (А—Д). — 1979. — 365 с.; Т. 2 (Е—Л). — 1982. — 400 с.

ІУМ Лекс. і фраз. — *Історія* української мови: Лексика і фразеологія. — К.: Наук. думка, 1983. — 744 с.

Карпенко. Назв. зв. неба — *Карпенко Ю. А.* Названия звездного неба. — М.: Наука, 1981. — 184 с.

Коваль — *Коваль А. П.* Пригоди слова. — К.: Рад. шк., 1985. — 214 с.

Козлова — *Козлова Р. М.* Праславянское слово в генетическом гнезде: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. — Минск, 1991. — 20 с.

Кол — *Коломиец*. Происх. назв. рыб.

Куз — *Кузеля З., Руднищький Я.* Українсько-німецький словник. — Лейпциг: Гаррассовіц, 1943. — 1494 с.

Культ. сл. — *Культура* слова: Респ. міжвід. зб. — К.: Наук. думка, 1976—1992. — Вип. 10—42.

Куриленко — *Куриленко В. М.* Лексика тваринництва поліських говорів. — Суми: Мрія, 1991. — 124 с.

Куркина — *Куркина Л. В.* Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. — Ljubljana, 1992. — 260 с.

Лік. росл. Енц. дов. — *Лікарські* рослини: Енцикл. довідник. — К.: УРЕ, 1991. — 544 с.

НикНикБЛ — *Никончук М. В., Никончук О. М.* Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східно-

[1] Див. т. 1, с. 14—35, і т. 3, с. 7—8.

слов'янських мов. — Житомир, 1990. — 369 с.

НикНикЕЛ — *Никончук М. В., Никончук О. М.* Ендемічна лексика Житомирщини. — Житомир, 1989. — 272 с.

НикНикТЛ — *Никончук М. В., Никончук О. М.* Транспортна лексика правобережного Полісся в системі східнослов'янських мов. — К.: Наук. думка, 1990. — 292 с.

НикСгЛ — *Никончук М. В.* Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся. — К.: Наук. думка, 1985. — 312 с.

Німчук — *Німчук В. В.* Давньоруська спадщина в лексиці української мови. — К.: Наук. думка, 1992. — 416 с.

Общ. лексика — *Общая* лексика германских и балто-славянских языков. — Киев: Наук. думка, 1989. — 359 с.

Огієнко — див. Іларіон.

Огиенко — *Огиенко И. И.* Иноземные элементы в русском языке. — Киев, 1915.

Она — *Онацький Є.* (Onatskyj E.) Vocabolario ucraino-italiano. — Roma, 1941. — 1741 с.

Прок — *Прокопенко В. А.* Областной словарь буковинских говоров // Карпатская диалектология и ономастика. — М.: Наука, 1972. — С. 411—477.

Рідне слово — *Рідне* слово (до 1970 р. — «Питання мовної культури», вип. 1—4). — К.: Наук. думка, 1971—1974. — Вип. 5—9.

РМ — *Рідна* мова: Наук.-популяр. місячник. — Варшава; Жовква, 1933—1939.

Си — *Сизько А. Т.* Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини. — Дніпропетровськ, 1990. — 100 с.

См — *Смик Г. К.* Корисні та рідкісні рослини України: Словник-довідник народних назв. — К.: УРЕ, 1991. — 412 с.

Станек — *Станек В. Я.* Иллюстрированная энциклопедия насекомых. — Прага: Артия, 1977. — 559 с.

СЧС — *Кузеля З., Чайковський М.* Словар чужих слів. — Чернівці, 1910. — 368 с.

Тези доп.. УжДУ — *Тези* доповідей до ювілейної конференції, присвяченої 20-річчю Ужгородського державного університету. Серія мовознавча. — Ужгород, 1965. — 86 с.

Тези IV сл. конф. — *Тези* доповідей до IV республіканської славістичної конференції. — Одеса, 1961. — 120 с.

Топоров V — *Топоров В. Н.* Прусский язык. Словарь. L. — М.: Наука, 1990. — 424 с.

Чаб — *Чабаненко В. А.* Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. — Запоріжжя, 1992. — Т. 1. — 324 с.; Т. 2. — 372 с.; Т. 3. — 304 с.; Т. 4. — 261 с.

Черных I—II — *Черных П. Я.* Историко-этимологический словарь современного русского языка. — М.: Рус. язык, 1993. — Т. 1. — 621 с.; Т. 2. — 560 с.

ЭСТЯ 1989 — *Этимологический* словарь тюркских языков: Общетюрк. и межтюрк. основы на буквы Ҷ, Ж, Й. — М.: Наука, 1989. — 294 с.

DEx — *Dicţionarul* explicativ al limbii române. — Bucureşti, 1975.

Gr. Fwb. — *Großes* Fremdwörterbuch. — Leipzig, 1977. — 824 S.

Karulis — *Karulis K.* Latviešu etimoloģijas vārdnīca: 2 sēj. — Riga: Avots, 1992. — 1 sēj. A—O. — 639 lpp.; 2 sēj. P—Ž. — 671 lpp.

Mann — *Mann S.* An Indo-European comparative dictionary. — Hamburg: Buske, 1984—1990. — Fasc. 1—12.

Polański — Sehnert — *Polański K., Sehnert J. A.* Polabian-English Dictionary. — The Hague; Paris: Mouton & Co, 1967. — 239 p.

Rudn. — *Rudnyćkyj J. B.* An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language. — Winnipeg; Ottawa, 1962—1980. — Vol. I—II.

Shevelov Hist. phonol. — *Shevelov G. J.* A historical phonology of the Ukrainian language. — Heidelberg: Winter Universitätsverlag, 1979. — 809 p.

Shevelov Prehistory — *Shevelov G. J.* A Prehistory of Slavic. — New York: Columbia Univ. Press, 1965. — XX + 662 p.

Světem zvířat — *Hanzák J., Felix J., Frank S., Vostradovský J.* Světem zvířat. IV díl. — Praha: Albatros, 1969. — 618 s.

ZVSZ — *Kopečný F.* Základní všeslovanská slovní zásoba. — Praha: Academia, 1981. — 483 s.

Н

на[1] (прийменник), *на-* (префікс); — р. бр. др. болг. м. схв. *на, на-*, п. ч. слц. вл. слн. na, na-, стсл. **на, на-**; — псл. na; — споріднене з прус. na «на, згідно, по», по «тс.», лит. nuõ «від, з», лтс. nùo (na) «тс.», гр. ἄνω «вгору, нагору», ἀνά «вгору, вгорі, на», лат. an- «вгору», ав. ana «через, вздовж», гот. двн. ana «на, в, проти», нвн. an «на»; ie. *an, *anō, *nō. — Фасмер III 33; Черных I 553—554; ЭСБМ 7, 159; Brückner 351; Machek ESJČ 387; Holub—Kop. 237; Schuster-Šewc 977; Младенов 314; Skok II 495—496; Bezlaj ESSJ II 209; ЭССЯ 21, 185—187; ESSJ Sl. gr. I 115—123; Fraenkel 511; Būga RR II 499—502; Walde—Hofm. I 43—44; Kluge—Mitzka 20; Pokorny 39—40. — Пор. **у-**.

на[2] (частка) «ось, бери», *на́те* «беріть»; — р. *на, на́те*, бр. *на, на́це*, п. na, nacie, naści, ч. слц. na, nate, вл. na, naće, нл. na, naśa, natej (дв.), болг. м. *на*, схв. *на̑*, слн. na, náte (мн.), náta (дв.); — псл. nā; — очевидно, похідне від вказівної займенникової основи ie. *n-, тієї самої, що і в частках *но, о-н, ге-н*, займеннику *ві-н*, у лит. nà «ну; так», nò «тс.», лтс. na (вигук погрози і відгону), гр. ναί «так, справді», лат. nē «так, вірно», дінд. nā́-nā «по-різному, так і сяк»; елемент *-те* (-te, слн. -ta) походить з дієслівної форми 2-ї ос. множини (і двоїни) і був доданий до вигуку, очевидно, вже в праслов'янський період. — Черных I 554; Фасмер III 33; Преобр. I 587; ЭСБМ 7, 159; Brückner 351—352; Machek ESJČ 387; Schuster-Šewc 977—978; Младенов 314; Skok II 495; Bezlaj ESSJ II 209—210; ЭССЯ 21, 185—187; ESSJ Sl. gr. II 432—433; Fraenkel 477; Walde—Hofm. II 150; Boisacq 655. — Пор. **він, ген**[2], **но**[1], **ня, он**[1].

на[3] «ну» (вигук захоплення у виразі *такий, що на*); — очевидно, етимологічно тотожне з *на*[2] «ось, бери» (див.).

[**набáгнути**] «пригадати, вигадати»; — результат видозміни значення [*набáгнути(ся)*] «дуже захотіти» через проміжну ланку «подумати про предмет бажання, пригадати щось бажане». — Див. ще **багтú, на**[1]. — Пор. **збагнýти**.

[**набадкати**] «наколоти» ВеЛ; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. badkat' «підсміюватися, підмовляти» (давніше «поколювати») пов'язане з ч. ст. bodu, bósti «колоти», яке відповідає укр. *бости́* (див.).

[**набадýрати**] «знайти» Ж; — очевидно, пов'язане з [*бадýритися*] «штовхатися (вештатися)», як *надúбати* «знайти» пов'язане з *дúбати, найтú, находúти* з *ітú, ходúти*, п. naleźć «знайти» з leźć «лізти». — Див. ще **бáдатися, на**[1].

набакúр, [*набéкир* МСБГ, *набекрéнь* Ж], [*перебакúритися*] «перегнутися, перехилитися» Ж; — р. *набекрéнь*, бр. *набакíр*; — запозичення з польської мови; п. na bakier «набакир» утворене з прийменника na і складної запозиченої основи bakier, яка походить від нім. back kehren (плотарська команда) «назад повертати» (фактично «наліво», бо лівий борт був у стернового за спиною), що складається з прислівника back «назад», пов'язаного з двн. bah «спина», діcл. bak, дангл. bæc, англ. back «тс.», і дієслова kehren «повертати», від якого походить і укр. *ке-*

рува́ти. — Фасмер—Трубачев I 146—147; ЭСБМ 7, 161; Brückner 12; Sadn.—Aitz. I 229—230; Kluge—Mitzka 43. — Див. ще **керува́ти, на**[1].

набалда́шник; — запозичення з російської мови; р. *набалда́шник, набалда́чник* походить від не вживаного тепер **балдак*, запозиченого з тюркських мов; пор. тур. baldak «ефес шаблі; кільце», тат. каз. *балдак* «тс.»; менш переконливе пов'язання (Фасмер III 34; Желтов ФЗ 1876/1, 24) з р. [*балда́*] «дрючок». — Черных I 554; Фасмер I 114; Преобр. I 588; Богатова РР 1982/4, 130—133; Шипова 241—242; Korsch AfSlPh 9, 487.

[**набáркати**] «набрехати» Ж, [*набáрхати*] «тс.» Ж; — префіксальне утворення від незасвідченого **баркати* «балакати, базікати», очевидно, пов'язаного з *бáри* «теревені», *бари́ти* «затримувати, загаювати», псл. bariti «говорити, балакати». — Див. ще **бáри, бари́ти**.

набáт; — бр. болг. *набáт*; — запозичення з російської мови; р. *набáт* «удари дзвону як сигнал тривоги», ст. *набатъ* «великий мідний барабан» запозичене з арабської мови, очевидно, через тюркське посередництво; ар. naubat «сигнал труби; барабанний бій», nubāt «нещастя, біда» є похідними від дієслова nauba (nāba) «спіткати, вразити». — Черных I 554; Фасмер III 34; Преобр. I 558; ЭСБМ 7, 162; Шипова 242; Lokotsch 125.

[**набахту́рити**] «забити дурницями (голову)»; — бр. [*набахту́рить*] «жадібно напитися; надмірно налити», [*набухто́рить*] «надмірно налити», [*набухто́рицца*] «жадібно, надмірно напитися»; — результат афективного розширення і видозміни значення основи *набу́хати* «занадто багато налити, накласти», аналогічний до [*набе́хтатися*]. — Див. ще **бух**. — Пор. **набе́хтатися**.

на́бгом — див. **бга́ти**.

[**набе́братися**] «нажертися» О; — похідне утворення від [*бе́брити*] «жерти» О, етимологічно неясного, очевидно, афективного утворення.

[**набе́збаш**] «без пастуха»; — результат злиття прийменника *на* зі словом *бе́збаш*, що виникло, очевидно, внаслідок злиття і скорочення виразу *без бачі* «без пастуха». — Див. ще **ба́ча, без**[2], **на**[1]. — Пор. **бе́збач.**

[**на-бе́зрік**] «ніколи; без терміну», [*набе́зрік*] «тс.» Корз; — результат деетимологізації виразу [*без рік*] «через рік», у якому [*без*] «через» втратило своє діалектне значення і набуло більш звичайного для нього значення «з відсутністю». — Коломієць Мовозн. 1967/3, 52. — Див. ще **без**[2], **на**[1], **рік.**

[**набербе́рити**] «намішати, набовтати»; — афективне утворення без виразного словотворчого зразка.

[**набере́жник**] (орн.) «перевізник, Tringa hypoleucos L.» Шарл; — похідне утворення від *бе́рег*; назва зумовлена тим, що перевізник селиться на піщаних берегах і обмілинах річок і струмків. — Птицы СССР 260—261; БСЭ 32, 384. — Див. ще **бе́рег, на**[1].

[**набере́зка**] (ент.) (у назві *н. кошлатка* «п'ядак (п'ядун) березовий, Amphidasis betularia») Ж; — похідне утворення від *бере́за*; назва зумовлена тим, що гусінь цього виду п'ядаків живиться листям берези. — БСЭ 35, 395—396; Urania Tierr. III 589. — Див. ще **бере́за**[1], **на**[1].

[**набете́житися**] «забруднитися» О; — похідне утворення від [*бете́ги*] «відходи при молотьбі, сміття», пов'язаного з [*бе́тлах*] «тс.» (див.).

[**набе́хтатися**] «нажертися»; — очевидно, запозичення з польської мови, зближене з *набе́хкатися* «тс.», афективним утворенням, похідним від вигуку *бех*; п. nabechtać (głowę, uszy) «набубніти, забити (голову, вуха)», bechtać (głowę) «забивати теревенями» може бути зіставлене з м. *набавта се* «нажеретьсся», *набавта* «напхає, наб'є; набалакає», болг. *набъхтя* «наб'ю, поб'ю», *бъхтя* «б'ю, ударяю», пов'язаними чергуванням голосних з основою *бух* звуконаслідувального походження. — БЕР I 105. — Див. ще **бух.** — Пор. **бех**[1].

[**набили́ти**[1]] «натрапити» О, [*набúльовáти, набілúти*] «тс.» О; — неясне.

набили́ти[2] — див. **билúти.**

[**набúр-набúр**] (вигук, яким підкликають овець) Мо, [*набéр*] «тс.» ВеБ; — результат злиття частки *на*[2] і вигука *бир*[1] (див.).

[**набúруванка**] «спосіб вишивання щільно розташованими стібками» ЛБ VII; — бр. *набóр* «різноманітні узори, вишиті так званим шиттям в хрест»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *набирáти* з виразу *набирати узор* «вишивати». — Див. ще **брáти, на**[1].

[**нáбівка**] «верхня половина ляди у ткацькому верстаті; ляда», [*нáбúвки*] «складова частина ткацьких кросен» Ж, О, [*нáбúлки*] «тс.» Ж, Л, ДзАтл II, [*нáбілки*] «ляда; хвости у ляді», [*нáбиля*] «ляда у ткацькому верстаті» ДзАтл II, [*нáбіля*] «тс.» О; — р. *набúлки*, бр. *набíліцы*, [*нáбелкі, нáбілкі*] «тс.»; — похідне утворення від *бúло*, псл. bidlo «ляда» (пор. п. bidły, ч. bidlo, слц. bidlá, схв. *бúло*, слн. bílo «тс.») з діалектним переходом **л** у **ў (в)** і **и** в **і**. — Трубачев Рем. терминол. 131—132; ЭСБМ 7, 164; ЭССЯ 21, 207. — Див. ще **бúло**[2], **на**[1].

[**набíй**] (ент.) «гусінь ведмедиця, Arctia L.; чорна гусінь МСБГ»; — результат словотворчої видозміни *підбíй* «тс.». — Див. ще **підбíг**.

[**набіле́те**] «звести на когось наклеп» Корз, [*набили́ти*] «тс.» МСБГ; — результат видозміни деетимологізованої форми [*набили́ти*] «натякнути», зближеної з основою прикметника *бúлий* (*бúлúти*). — Див. ще **билúти.**

нáбір «у борг» СУМ, Г, *нáбóр* УРС, [*нáбур*] «тс.» Корз, [*нáбірок*] «взяття в борг» Ж, [*наборщúти*] «наробити боргів» О; — результат фонетичної видозміни і деетимологізації виразу *на борг* з наближенням до *набирáти, набíр*. — Див. ще **борг, на**[1].

[**набічува́те**] «напхати» Корз; — очевидно, замість *[*набичувати*] «набити», афективного утворення з переносним значенням, похідного від *бичувáти* «бити бичем». — Див. ще **бич, на**[1].

[**набли́шкатися**] «набратися, нахвататися, брати у великій кількості»; — неясне.

набóб «великий багач, що нажився в Індії; намісник в Індії; титул індійського князя», *набáб* «тс.»; — р. бр. *набóб*, п. nabob, nabab, ч. слц. nabob, схв. *нàбоб* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. nabob «набоб» походить від гінді nawwāb (nabāb) «виборний урядовець Індії; придворний титул, зокрема князів», яке зводиться до ар. nuwwāb, множини від nā'ib «депутат, уповноважений, намісник, губернатор», пов'язаного з дієсловом nāba (основа n-w-b) «він зайняв чиєсь місце». — СІС[2] 567; Kopaliński 654; Klein 1025.

[**набовга́нити**] «багато налити, накласти» ЛексПол; — префіксальне утворення від незасвідченої дієслівної основи, запозиченої з тюркських мов; пор. кипч. *булӡан* «мутитися, змішатися», похідне від кипч. крим.-тат. каз. *булӡа* «мішати, перемішувати, збовтувати», спорідненого з монг. bulγa «заколот». — Радлов IV 2, 1848—1849; Räsänen Versuch 88. — Пор. **болга́рин.**

[**набогастíй**] (орн.) «польовий жайворонок, Alauda arvensis L.» Шарл, ВеНЗн, [*набогастíйко*] «тс.» Шарл, [*набогастíйка*] «коноплянка, Silvia rubecula» Ж; — Желехівський, посилаючись на Верхратського, виникнення назви пояснює тим, що пташка не дуже втікає від людини («стоїть як на Бога»). — Желехівський I 465. — Пор. **богастíйник.**

набожéнство «богослужіння», [*набожéньство*] «тс.; побожність» Ж; — запозичення з польської мови; п. nabożeństwo «тс.», споріднене з ч. náboženství «релігія, віросповідання, Закон Божий», слц. náboženstvo «тс.», вл. naboženstwo «релігія, релігійне вчення», є похідним утворенням від прикметника

naboźny, утвореного від іменника bóg, якому відповідає укр. *бог*[1] (див.).

[**набомбу́ритися**] «надутися» Мо; — результат видозміни незасвідченої форми **набуритися*, якій відповідає схв. *набу́рити се* «тс.», під впливом форми **набамбу́литися* «тс.». — Див. ще **бамбу́ла.**

[**набородник**] (бот.) «козелець, Tragopogon Tourn.» Mak, [*набородник*] «тс.» Mak; — р. *козлоборо́дник*, бр. *казлабаро́д*, п. kozibród, kozia broda, ч. kozí brada, слц. kozia brada, слн. kózja bráda «тс.»; — похідне утворення від *борода́*; мотивація назви (у т. ч. і наукової лат. Tragopogon від гр. τραγοπώγων, букв. «цапина борода») остаточно не з'ясована; пояснюється зовнішнім виглядом нерозкритого кошика квітки (Нейштадт 584) або нижнього пристеблового листя чи обвисаючих приквіток після цвітіння (Machek Jm. rostl. 235). — Див. ще **борода́.**

[**набочник**] (бот.) «м'ята, Mentha L.» О; — результат видозміни деетимологізованої форми [*надо́шник*] «тс.» (див.).

[**набриди́ти**] (*набриди́ло кого* «хтось став шаленим») Ж, [*набри́дистий*] «вередливий, божевільний, шалений» Ж, [*на́бридка*] «тс.» Ж, [*набре́да*] «тс. Ж; баляндрасник; вередун О», [*набро́день*] «вередун; божевільний» Ж; — похідні утворення від основи *бред(ня)* «дурниці»; фонетична форма *-брид-* є результатом діалектного переходу **е** в **и** і пізнішого зближення з основою *брид-(нути)*. — Див. ще **бредня́.**

[**набрита́тися**] «нахвататися, набратися»; — неясне.

[**набряч**] (бот.) «Cystopus Lev.» Mak; — очевидно, похідне від *набряка́ти*; мотивація назви неясна. — Див. ще **бря́кнути.**

[**набува́ти**] «назувати»; — результат контамінації форм [*обува́ти*] і *назува́ти* (морфологічного перерозкладу форми *об-увати* → *о-бувати* з приєднанням префіксального **б-** до кореня і осмисленням початкової частини префікса *об-* як цілого префікса *о-* та наступної заміни цього *о-* префіксом *на-*). — Див. ще **взу́ти, на**[1]**, о**[1].

[**набундзьо́ритися**] «набундючитися, набурмоситися, сердитися, ставати нестриманим» Ж; — результат афективної видозміни форми *набундю́читися*, похідної від *бундю́читися* (див.).

набу́ти «придбати», *набува́ти, набува́льник, набува́ч,* [*набу́ток*] «костюм» Пі, *набу́ття*; — бр. *набы́ць* «придбати», п. nabyć, ч. nabýti, вл. nabyć, нл. nabyś «тс.»; — своєрідне похідне утворення від дієслова *бу́ти*, паралельне до *нажи́ти* від *жи́ти*, властиве, головним чином, західнослов'янським мовам і, очевидно, запозичене в українську й білоруську з польської; пор. більш закономірне утворення з тим самим значенням від основи фактитива baviti до byti у південнослов'янських мовах: болг. *набавя* «придбаю», м. *набави* «придбає», схв. *на̀бавити* «придбати», слн. nabáviti «тс.»; пор. також збереження більш закономірного значення у р. [*набы́ть*] «прибути, збільшитися, примножитися; приєднатися до інших». — ЭССЯ 21, 220. — Див. ще **бу́ти**[1]**, на**[1].

[**набухто́рувати**] «нацьковувати, під'юджувати» Па; — неясне.

[**набу́яте**] «обдурити» Корз; — похідне утворення від давнього **буй* «дурний»; — пор. др. *буй*, стсл. **боуи** «тс.; дикий, зухвалий, сильний». — Див. ще **буя́ти**[1].

[**нав**[1]] «домовина, труна» Ж, [*на́ва́*] «тс.» Ж, Пі, [*навк*] «мрець» Ж, *На́вський (Великдень)* «мертвецький (Великдень)» (у четвер останнього тижня Великого посту) Ж, [*навська (дошка)*] «апендицит» ЛексПол; — р. [*навь*] «мрець», др. *навъ, навь, навие* «тс.», ч. ст. nav «потойбічний світ», náva, nava «тс.», слц. nava «житло для добрих душ», болг. м. *на́ви* «злі духи, що мучать породіллю», слн. návje «некро-

поль; [душі нехрещених дітей (у казках)]», náвček «похоронний дзвін», стсл. **навь** «мрець»; — псл. navь «мрець, смерть», пов'язане з nyti «нити»; — споріднене з лтс. nâve «смерть», nâvêt «умертвляти», лит. nõvyti «тс.», nõve «смерть, пригнічення, мука», прус. nowis «труп; тулуб», гот. naus «труп, мрець», діскл. náг «труп», гр. νενευκέναι «помирати»; далі пов'язується з гр. ναῦς «корабель», лат. navis «тс.», спочатку як назва «корабля мертвих», що набула далі значень «мертві», «смерть». — Фасмер III 35; Преобр. I 588—589; ЭСБМ 7, 273—274; Machek ESJČ 391; Младенов 317; Bezlaj ESSJ II 216; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 310—311; Mikl. EW 211—212; Trautmann 201—202; Топоров LP 8, 209; Fraenkel 509; Mühl.—Endz. II 703—704; Stang 39; Гамкрелидзе—Иванов 825; Pokorny I 756. — Див. ще **нав²**, **ни́ти¹**. — Пор. **ма́вка**.

[**нав²**] «середня частина храму, неф» Ж, [*на́ва*] «тс. Ж; корабель Пі»; — запозичення з польської мови; п. nawa «корабель; неф», як і ч. ст. náv, náva «тс.», схв. *на̑в* «корабель», *на̑ва* «тс.», походять від лат. nāvis «корабель», спорідненого з дінд. nā́uḥ, вірм. nav, гр. ναῦς, дірл. náu «тс.»; чеські форми виводяться (Machek ESJČ 391) через італійське посередництво (іт. nave < лат. nāvis). — Brückner 243, 378; Sł. wyr. obcych 503; Walde—Hofm. II 148—149; Pokorny 755—756. — Пор. **аргона́вт, астрона́втика, космона́вт, навіга́ція, неф.**

нав- (складний префікс у словах типу *навви́передки, навза́води, навко́лішки, навко́ло, навкоси́, навкула́чки, навмання́, навпаки́, навперева́ги, навпере́д, навпере́йми, на́впіл, навпо́мацки, навпросте́ць, навпро́ти, навпрями́ць, навспра́вжки, навсто́ячки, навтьо́ки, навтяки́, на́вхрест, навшпи́ньки*); — бр. *наў-*; — результат злиття прийменника *на* з префіксом *у-* (зрідка *о-*) відповідної прислівникової (спочатку здебільшого іменникової) основи (напр., *уза́води, уко́ло, о́коло, уко́сом*), який у положенні після **а** стягався в нескладове **ў**; після сформування складного префікса *нав-* він міг з'явитися і там, де префіксального *у-* чи *о-* в вихідній основі не було. — Див. ще **на¹**, **о¹**, **у¹**.

нава́га (іхт.) «вид тріски, Eleginus navaga», *нава́жий, нава́жачий;* — ч. слц. navaga, болг. *нава́га*; — запозичення з російської мови; р. *нава́га* походить від саам. nāvag «тс.». — Фасмер III 34; Черных I 554.

[**нава́дитися¹**] «повадитися, унадитися» Ж; — пов'язане з [*ва́дкий*] «охочий, схильний» (див.).

[**нава́дитися²**] «задумати, наміритися» Ж; — очевидно, результат видозміни семантично і фонетично близького слова *нава́житися*, зближеного з основою слів (*по*)*ва́дитися*, [*ва́дкий*] «охочий». — Див. ще **вага́**. — Пор. **ва́дкий**.

[**нава́дник**] «наклепник, нацьковувач, причепа» Ж; — пов'язане з *ва́дити* «шкодити, наговорювати» (див.).

[**навалува́ти**] «набігти, зійтися натовпом»; — похідне утворення від виразу *валом валити* «рухатися натовпом», *валува́ти*, пов'язаних з *вали́ти* «тс.» (див.).

[**навапси́ти** (*вус*)] «намазати восковою помадою» Ж; — похідне утворення від **вапси́ти* «тс.», запозиченого зі східнороманських мов; молд. *вэпси́* (*вопси́*) «фарбувати», рум. văpsí (vopsí) «тс.» походять від стсл. **вапьсати** (болг. *ва́псам*) «тс.», яке зводиться до сгр. βάπτω (аор. βάψαι) «занурюю; фарбую», спорідненого з діскл. kvefja «занурювати, душити». — СДЕЛМ 78; DLRM 960; БЕР I 118; Младенов 57; Frisk I 218—219.

[**навда́к**] «навряд», [*навда́ку*]; — р. [*навда́ку*], бр. [*наўда́ку*] «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з іменником [*уда́ка*] «удача; талан»; первісне значення «на щасливий випадок; хіба що коли пощастить». — Див. ще **да́ти, на¹**.

[**неверле́**] «навпаки; навпростець; (сказати) грубо навпрямки», [*навверле́*] «тс.»; — результат злиття префіксів *на-*, *нав-* з тією самою основою, що і в словах *верло́* «дишло кінського привода» (що вертиться), [*верлоо́кий*] «такий, що крутить очима» (?); первісне значення «навпаки, навпроти, прямо». — Див. ще **верло́, на¹, нав-**.

[**наверні́ня**] «лиха поведінка» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*наві́ритися*] «набриднути, надокучити».

наверта́ти «переконуючи, схиляти» (до іншої віри і под.), [*наве́рник*] «той, хто навертає» Ж; — калька стсл. **обращати** (р. *обраща́ть*) «тс.», яка, в свою чергу, є калькою гр. ἐπιστρέφω «повертаю, навертаю». — Див. ще **верті́ти, на¹**.

[**навертник**] (бот.) «приворотень, Alchemilla vulgaris L.» Mak, [*на́воротень*] «тс.; пижмо, Tanacetum vulgare L. Mak», [*на́воротник*] «тс.» Ж, [*на́воротиш*] «тс.; ранник, Scrophularia nodosa L. Mak», [*навороток*] «пижмо» Mak, [*наворотиня*] «тс.» Mak, [*перевертниця*] «приворотень» Mak, [*привертень, приворіт*] «пижмо» Mak, [*приворо́т*] «приворотень Mak; вероніка, Veronica chamaedrys L.», *при́воротень* «Alchemilla vulgaris; [пижмо; маруна щиткова, Pyrethrum corymbosum; гніздівка, Neottia nidus-avis L.]»; — р. [*приворот*] «приворотень», п. nawrotnik «приворотень», przywrotnik «тс.», [przewrotnik] «пижмо», wrotycz, ч. vratič, [vrátička, vratička, vrátyč], слц. vratič, болг. *врати́ка*, [*врати́га, върти́ка, върти́га, врътли́га, вратли́га*], схв. *вра̀тић, вра̀тич, вра̀тика, повра̀тич*, слн. vratìč «тс.»; — похідні утворення від псл. основи *vᵇr̥t-/vort- «повертати»; назви зумовлені приписуваною пижму і, очевидно, приворотню та іншим відповідним рослинам здатністю повертати щось втрачене — близьку людину, дівоцтво, корові молоко та ін. (пор. назву любистку *приворотне зілля*). — Шамота 144; Brückner 633; Machek ESJČ 699; БЕР I 182. — Див. ще **верті́ти, на¹, пере-, при.**

[**навершня**] (бот.) «паразитичний грибок, Peronospora Corda» Mak, [*навершняки*] «Peronosporeae» Mak; — суфіксальне утворення на основі сполучення прийменника *на* з іменником *верх*; назва зумовлена тим, що цей грибок з'являється на молодих пагонах і листках рослин. — K. Wizner, Róże w ogródku, Warszawa, 1970, 206—207. — Див. ще **верх, на¹**.

навза́води «щодуху; наперегони»; — результат ускладнення префіксом *на-* прислівника *уза́води* «тс.». — Див. ще **ве́сти́**.

навздогі́н, *наздогі́н,* [*наздого́н*] Ж, *навздогі́нці,* [*наздогі́нци́*] Ж, (Ме); — р. [*навдого́н, навдого́нку*], бр. *наўздаго́н*; — результат ускладнення префіксом *на-* прислівника *уздогі́н*, злиття прийменника *на* з іменником **уздогін, *здогон, *здогінка* (останнє в формі місцевого відмінка). — Див. ще **гна́ти, до¹, з³, на¹, нав-.**

на́взна́к «горілиць, на спину, назад» Г, Ж, *навзнаки́*, [*на́взнач* ВеБ, *на́вузнак* Корз, *на́знач* ВеБ, *нао́знак* Ж] «тс.»; — р. [*на́взнак, на́взначь, взнак, взначь*] «тс.», п. na wznak «горілиць, на спині», ч. vznak «спиною, навзнак», слц. naznak «навзнак», вл. нл. znak «навзнак; спиною; головою наперед», болг. *въ́знак* «тс.», схв. *на̏узна̄к* «навзнак; за спиною, ззаду», *на̏узна̄ко, наўзначицē* «тс.», слн. navznák «навзнак», vznák, стсл. **възнак** «тс.»; — праслов'янське утворення з прийменників na, vъz і остаточно не з'ясованого компонента nakъ, збереженого в схв. *на̀ком* (*након*) «після, за», що найбільш переконливо тлумачиться (Топоров LP 8, 194—206) як споріднений з лтс. nãkt «іти, приходити», ienãkt «доспівати, дозрівати», nãkams «наступний, майбутній», лит. nókti «спіти, дозрівати», nóktis «бігати наввипередки», дангл. (ge)nǣgan «наближатися, брати», нвн. nahen «наближатися», nach «після», лат. neco «убиваю, знищую», nocеo «шкоджу», гр. νέκυς «мертвий», тох. В näk- «знищувати», А «зникати»,

дінд. náśyati «втрачається, зникає» (іє. *nek-//*neḱ- «переміщуватися, доходити, наближатися, опускатися»); менш переконливе зіставлення з дінд. nākaḥ «небо» і тлумачення як результату розширення компонентом -къ прийменника na, подібно до ра-къ, pro-къ, *per-къ та ін. (Фасмер III 34; Holub—Kop. 240; Zubatý St. a čl. I 2, 373—388), як результату контамінації пікъ «ниць» і оракъ «зворотний» (БЕР I 204), як похідного від гіпотетичного *g'(e)nō- «спина, хребет» (Трубачев ВЯ 1957/2, 93), як результату видозміни гіпотетичної форми *nanika, від якої виводиться р. *наизна́нку* (Machek ESJČ 392), як відповідника до двн. hnach (hnacch) «потилиця, загривок», нвн. Nacken «тс.» (Mikl. Lex. 405) або до двн. anka (ancha) «в'язи» (Mikl. EW 211). — Черных I 555; Преобр. I 588; ЭСБМ 7, 269—270; ЭССЯ 21, 200. — Див. ще **на**[1], **уз.**

[**навзни́ч**] «навзнак» Ж, [*навзніч* Ж, *навзни́к* До] «тс.»; — р. *на́взничь*; — результат деетимологізації форми *на́взна́к* (*на́взнач*) і зближення її основного компонента пак- з основою пік-, наявною в словах *ни́кнути, ниць* та ін. — Черных I 555; Преобр. I 588; ЭСБМ 7, 270. — Див. ще **на́взна́к, ни́кнути.**

[**нави́д**] (у виразі [*н. робити*] «сприяти») О; — результат стягнення незафіксованого виразу **на угід* «на догоду», пов'язаного з *годи́ти*. — Див. ще **год, на**[1].

на́видіти «любити; [відвідувати Ж]», [*на́висть*] «дружба, прихильність», [*на́висний*] «приємний, бажаний» Ж; — п. ст. nawidzieć «любити, сприяти, радо бачити», ч. náviděti «любити; (ст.) ревнувати», náviste «любов»; — псл. navidėti «ревнувати», букв. «наглядати», похідне від viděti «бачити». — Machek ESJČ 392. — Див. ще **вид, на**[1].

[**навижя́ти**] «прощатися з покійником» ЛексПол; — результат видозміни др. *навѣжати* «відвідувати», пов'язаного з *вѣдати* «знати». — Див. ще **ві́дати.**

на́вик, *на́вичка* — див. **звика́ти.**

[**навиля́діти**] «вилюдніти; навчитися, звикнути» Г, Мо; — неясне; можливо, пов'язане з бр. [*алю́дзець*] «вирости», яке зіставляється (Мартынаў Белар. лінгв. 1972/1, 16—17) з схв. *лу̏да* «щось велетенське, велетень, гігант», *лу̏дина* «тс.» і розглядається як можливе запозичення з готської мови (гот. liudan «рости»); можна припустити і результат видозміни форми *ви́люднíти*, пов'язаної з *люд* (*лю́ди*) (пор.).

[**навину́тися**] «навернутися, зустрітися, трапитися»; — запозичення з польської мови; п. nawinąć się «тс.», деетимологізоване і зближене з nawijać «навивати», походить від псл. *navitnǫti/navětnǫti «послати, повідомити», до якого зводиться й укр. *навíну́ти* (див.).

[**навиня́ти**] «навивати» Пі; — вторинне ітеративне утворення від *навину́ти* «навити». — Див. ще **ви́ти**[1].

[**на́виш**] «навскач» (?) Ж; скоріше «верхи»; — р. [*навышь*] «навскач» (?); — первісне значення в обох мовах «верхи»; утворене шляхом злиття прийменника *на* з основою *виш-* «висота, верх» (пор. р. [*вышь*] «тс.»). — Див. ще **вись, на**[1].

навіга́ція «судноплавство; період плавання», *навіга́тор*; — р. болг. *навига́ция*, бр. *навіга́цыя*, п. nawigacja, ч. navigace, слц. navigácia, м. схв. *навига́ција*, слн. navigácija; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з латинської мови; лат. nāvigātio «судноплавство» пов'язане з nāvigo «пливу на судні»; утвореним з основ іменника nāvis «судно» і дієслова ago «жену, веду», як і дінд. nāvājaḥ «човняр», ав. navāza-, гр. ναυηγός «тс.». — СІС[2] 567; Черных I 555; Фасмер III 34; Смирнов 201; Kopaliński 659; Walde—Hofm. II 148. — Див. ще **а́ге́нт, нав**[2].

навíдати, *навíдатися, на́від, навíдач, навіджа́ти, навíдини, на́вíдка* — див. **ві́дати.**

навíдліг «навідмаш», [*віділі* Ж, *навíділі, навíділів, навíґлі* Ж, Ме, *навíд-*

люд О, *наóдлив* Л, *наóдливо* Л, *наóдлів*] «тс.»; — бр. [*навóдліў*] (з укр.); — результат ускладнення прислівника *вíдлі(в)* префіксом *на-*; форма *вíдлів* мотивується тим, що рука розмахується від лівого боку вправо; форма з кінцевим **г** є результатом зближення деетимологізованого слова з основою *ложи́ти* (*лiг*), форми з *-лив-* вторинно пов'язані з основою *лити*. — ЭСБМ 7, 174—175. — Див. ще **від, лéвий**[1], **на**[1].

навіже́ний «шалений, навісний», *навіжéний* «тс.», *навіжéнство, навіжéнiти*; — бр. [*навежоны*], п. заст. nawiedzony «одержимий (божеством чи злими духами)»; — похідне від [*навíди́ти*] «навідати, відвідати» (у безособовому вживанні [*його навíди́ло*] «він утратив розум»), [*навíди́тися*] «збожеволіти»; отже, первісне значення «відвіданий духом»; пор. паралельний розвиток значення в досі чомусь не висвітленому ч. pošetilý «божевільний», похідному від *pošetiti «відвідати», що відповідає стсл. **посѣтити**, р. *посети́ть* «тс.». — Грінченко II 469—470; ЭСБМ 7, 180. — Див. ще **вíдати, на**[1]. — Пор. **навісни́й**[1].

[**на́віз**] «гній» Ж, [*навóзник*] (ент.) «гнойовик, Philonthus» Ж, [*навóзний*] «гнойовий» Ж, [*навози́ти*] «угноїти» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. nawóz «гній», паралельне до р. *навóз* «тс.», пов'язане з дієсловом nawozić «навозити» і первісно означало «гній, навезений на поле». — Див. ще **вéзти, на**[1].

[**навіну́ти**] «послати, відправити» Ж (у словнику Грінченка значення тлумачиться неправильно: «навеять»; пор. ілюстрацію: «Що Бог навіне, того ніхто не мине»); — очевидно, походить від псл. *navětnǫti «сповістити», пов'язаного з ітеративом *navětjati; можливо, що теперішнє українське слово походить від п. nawinąć (nawinąć się «з'явитися»), яке зводиться до іншого варіанта тієї ж праслов'янської основи *navitnǫti. — Див. ще **привíт**. — Пор. **навічни́й**.

навíритися — див. **звíрити**.

навісни́й[1] «шалений», *навіснíти* «втрачати розум»; — похідне утворення від *навісти́ти* «навідати», вживаного в безособовому звороті, як і [*навíди́ти*], при позначенні стану божевілля. — Див. ще **навіже́ний**.

[**навісни́й**[2]] «ненависний, противний»; — результат видозміни форми *нена́висний* під впливом *навісни́й* «шалений». — Див. ще **нена́видіти**.

[**навíсник**] (про брата, який продає сестер; те саме, що *навíчник*); — очевидно, результат видозміни давнішого [*невíсник*] *«продавець жінок», похідного від [*невíста*] «жінка», вторинно зближеного з *навісни́й*; тлумачення Грінченка як «зіпсоване *намíсник*» непереконливе. — Див. ще **невíста**. — Пор. **навíчник**.

на́віть[1], [*на́вiт*] «навіть», [*на́веть, на́вет* Пі, *на́вить* О] «тс.»; — бр. *на́ват* «навіть»; — запозичення з польської мови; п. nawet «навіть» утворене з прийменника na «на» та іменника wet «закінчення судової справи; останні частування за столом» і первісно означало «нарешті»; п. wet, weta, як і ч. veta «кінець», походить від свн. wet (wette) «винагорода судді за закінчення судової справи; застава, заклад», спорідненого з двн. weti (wetti) «застава», дангл. wedd, дісл. veð, гот. wadi «тс.», лат. vas (vadis) «поручитель», лит. vadúoti «викупити заставлене», užvadúoti «заступатися»; змішування п. wet з укр. *-вiт* (*одвíт, привíт*) (Кобилянський Мовозн. 1972/3, 77) помилкове. — Шелудько 40; ЭСБМ 7, 173; Shevelov Hist. phonol. 174; Brückner 607; Kluge—Mitzka 857. — Див. ще **вéти, на**[1].

[**навіть**[2]] «віха, мала смерічка як знак, що в даному місці не дозволяється пасти» О; — очевидно, пов'язане з *вíть* «гілка», *вíтка* «тс.»; первісно такий знак міг робитися у вигляді прикріпленої до чогось гілки.

[**навічни́й**] «навісний, шалений»; — не зовсім ясне; може тлумачитись як

похідне від незасвідченої форми **навíчати* «навідувати, відвідувати», яке могло бути рефлексом псл. *navětjati «тс.», ітеративa до navětiti «відвідати»; щодо семантичних зв'язків пор. *навíжéний*. — Див. ще **навінýти**.

[**навíчник**] (про брата, який продає сестер, те саме, що [*навíсник*]); — очевидно, результат видозміни форми [*невíсник*] *«продавець жінок», зближеної з *навісни́й* і, далі, з [*навічни́й*] «навісний», тлумачення Грінченка як «зіпсоване *намісник*» непереконливе. — Див. ще **навíсник, навíчни́й**.

навіща́ти — див. **ві́дати**.

навíщо — див. **ві́що**.

[**на́вка**] «русалка, мавка (душа померлої нехрещеної дитини, що перетворилася в русалку)», [*ня́вка*] «один із злих духів; мавка», *ма́вка, мавський* (у виразі *М. Великдень* «Великдень русалок»); — п. nawka «мавка», [mawka, miawka] «тс.» (з укр.); — безпосередньо пов'язане з [*нав*] «домовина», [*навк*] «мрець»; форми *ма́вка*, [*ня́вка*] виникли в результаті деетимологізації і зближення з дієсловами [*ма́вкати*] «нявчати», *ня́вкати* «тс.». — Фасмер III 35; Преобр. I 588—589; Потебня РФВ 1880/3, 194—195; SW II 944; Machek ESJČ 390; Топоров LP 8, 209—210. — Див. ще **нав**[1]. — Пор. **мав, ма́вка, няв.**

навкара́чки «рачком, на руках і ногах»; — утворення зі складним префіксом *нав-* від прислівника *кара́чки* «тс.». — Див. ще **кара́ки, нав-.**

[**навкими́тисі**] «набриднути, надокучити» О, МСБГ, [*навтє́митися* тж, *навтьми́тисі* О] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [*ке́ма*] «тяма», [*ке́мити*] «тямити», [*кімува́ти*] «здогадуватися».

навко́ло «кругом», *наоко́ло, навкíл, наокíл, навко́лишній, наоко́льний*; — бр. *навóкал* «навколо», слц. navôkol, naokolo, болг. *наóколо*, м. *наоколу*, схв. *нàоколо*, слн. naokóli «тс.»; — результат злиття псл. na okolo «на околицю», яке спочатку повинно було вживатися лише для позначення мети чи напряму руху і тільки згодом стало означати також місце розташування; вважається також результатом контамінації ст. *вколо* і *наоколо* (ІУМ Морфологія 403). — Булаховський Вибр. пр. II 342. — Див. ще **ко́ло**[1], **ко́ло**[2], **на**[1], **о**[1].

[**навко́пить**] «рикошетом» (про кидання камінців); — похідне утворення від дієслова *копита́ти* «ударяти, стукати» за допомогою складного префікса *нав-*. — Див. ще **копи́то, нав-.**

навкри́ж, *наóкриж* — див. **о́криж.**

навмання́, *навмана́, навмани́, навманкú, навманцí, навманя́к, навманя́кú* — див. **мани́ти.**

навми́сний; — бр. *наўмы́сны*; — очевидно, недавнє (у Г і Ж не засвідчене) похідне утворення від прислівника *навми́сне, навми́сно*, мабуть, запозиченого з польської мови, як і бр. *наўмы́сна* «навмисно»; п. naumyślnie «навмисно» є результатом ускладнення форми umyślnie «тс.»; пор. укр. [*зуми́сне*] від *уми́сне, уми́сний*. — Див. ще **мисль.**

[**навмíй**] «на умі, в думці» Лекс-Пол; — бр. *наўме́* «тс.»; — результат стягнення і видозміни виразу *на умí*, зумовленої, можливо, впливом прислівників з префіксальним *нав-* і займенника *мíй* або дієслівної форми *умíй*. — Див. ще **на**[1], **ум.**

[**навнува́ти**] «слабувати, хворіти» ВеУг; — запозичення зі словацької мови; слц. naunúvat' «завдавати багато труднощів» є похідним від unúvat' «завдавати труднощів, турбувати», пов'язаним з unavit' «утомити»; яке зводиться до ч. ст. naviti «морити», пов'язаного з nava «потойбічний світ», nyti «нити». — Machek ESJČ 392. — Див. ще **нав**[1], **ни́ти**[1].

[**навоза́йка**] «не повністю навантажений віз» Ж; — запозичення з польської мови; п. nawozajek «візок» утворено з прийменника na та іменника wóz «віз». — SW II 208. — Див. ще **ве́зти́, на**[1].

[**наволоч**] (бот.) «золотушник, Solidago virga aurea L.» Mak, [*наволос*] «тс.» Mak; — видозмінене запозичення з польської мови; п. nawłoć, włoć «тс.» споріднене з укр. *во́лоть*; польська назва зумовлена волотистою формою суцвіття золотушника. — Див. ще **во́лот**.

на́воротень, *наворотиня, на́воротиш, на́воротник, навороток* — див. **навертник.**

навпаки́, [*навпа́к*] «навпаки», [*на-о́пак*] «тс.» Ж, [*на́опа́к*] «навиворіт», [*наопа́ч*] «тс.», [*навпако́вий*] «виворотний» Ж, [*навпа́чний*] «суперечливий» Ж; — р. [*нао́пак*] «навпаки, навиворіт», [*нао́пако*] «тс.», бр. [*наўпа́кі*], п. na opak «навпаки», ч. слц. naopak «тс.», болг. *нао́паки* «навиворіт», м. *наопаку* «тс.; навпаки», схв. *на̏опāко* «тс.», слн. naópak «тс.; неправильно»; — результат злиття псл. na o(b)pakъ, na o(b)pako, na o(b)paky, що складалося з прийменника na і прикметника o(b)pakъ «зворотний» у різних формах роду і числа; ненаголошений голосний **о** після *на-* в українській мові редукувався в нескладовий **ў** (**в**). — Булаховський Вибр. пр. II 242; ЭСБМ 7, 271; Skok II 558—559; ЭССЯ 21, 193—194. — Див. ще **на**[1], **о́па́к**[1].

навпере́йми «напереріз; наввипередки; наперебій»; — результат злиття складного префікса *нав-* з основою іменника *пере́йми* (мн.) «перехоплення»; ґрунтом для утворення прислівника був вираз [*на пере́йми*] Нед. — Див. ще **іма́ти, на**[1], **нав-, пере-.**

навперемі́н, *навперемі́нки, навперемі́нку, навперемі́ну, навперемі́нний*; — результат видозміни форми *наперемі́нку* із заміною префікса *на-* складним префіксом *нав-* під впливом форм типу *навпаки́, навкула́чки.* — Див. ще **міня́ти, нав-, пере-.**

[**навпе́річ**] «наперекір» Ж; — власне українське утворення зі складним префіксом *нав-* від основи *пере́ка* (*пере́чити*). — Див. ще **нав-, пере́ка.**

[**навпі́к**] «навпроти, наперекір» Ж, [*навпи́к*] «тс.» Ж; — неясне; можливо, утворено на основі виразу **в піку* «тс.» за допомогою префікса *на-*.

на́впіл «пополам», [*навпі́в, навпі́ль*] «тс.» Ж; — очевидно, результат ускладнення прислівника [*успіл*] «пополам» префіксом *на-* з пізнішим опущенням **с**; форми могли утворитися і шляхом заміни префікса *на-* у слові *напі́в* (< **напіл* < **наполъ*) складним префіксом *нав-*. — Див. ще **пів.**

[**навпі́р**] «наперекір, на зло»; — очевидно, результат злиття прийменника *на-* з іменником [*у́пір*] «упертість». — Див. ще **на**[1], **пе́рти**[3], **у**[1].

[**навпо́мірки**] (нести вдвох одне відро) «на середині коромисла, держачи коромисло за кінці», [*наопо́мірки*] «тс.» Me; — бр. [*напо́веркі*] (нести вантаж) «удвох на середині палки, взявши її за кінці», [*напо́віркі, напо́верку, напо́вірку*] «тс.»; — неясне.

навпо́чіпки, *напо́чіпки*; — результат ускладнення прислівника *по́чіпки* префіксами *нав-, на-*. — Див. ще **на**[1], **нав-, чі́па́ти.**

[**навправе́ць**] «навпростець», [*навправці́*] «тс.» Ж; — результат злиття префіксів *на-, нав-* з основою іменника [*праве́ць*] «напрямок». — Див. ще **на**[1], **нав-, пра́ви́й.**

[**навпрачки́**] «навпростець»; — результат видозміни деетимологізованої форми *навпрошки́* «тс.» (див.).

[**навпре́к**] «у профіль» Ж; — очевидно, результат видозміни форми і значення запозиченого слц. na priek «на зло», napriek «всупереч, незважаючи на», що складається з прийменника na та іменника priek «упертість», спорідненого з укр. *пере́ка, пере́чити.* — Див. ще **нав-, пере́ка**.

[**на-в-при́бузь**] «на босу ногу, голобіськи» Ж; — результат фонетичної видозміни запозиченого з польської мови прислівника **прибось*, п. przyboś «тс.», утвореного з прийменника przy «при» і основи bos- «босий», і ускладнення його префіксальним компонентом *нав-*. — Див. ще **бо́сий, нав-, при.**

навпри́сідки, *навпри́сядки, напри́сідки, напри́сядки*; — р. *вприся́дку*, бр. *упры́сядкі*; — результат злиття прийменника *на* з виразом *у при́сядки* або з іменником *при́сядки*, який зберігся у виразі *у присядки*; два варіанти кореня *сід-* і *сяд-* зводяться до основ інфінітива (*сіда́ти*) і теп. часу (*ся́ду*). — Див. ще **на**[1], **нав-, при, сидіти, у**[1].

на́впро́ст «навпростець»; — р. *на́просто*, бр. *наўпро́ст*, п. na wprost «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з прислівником *упро́ст* «навпростець». — Див. ще **про́сти́й**.

навпросте́ць, [*напросте́ць, навпросткы́* Л, *напросткы́* Ж]; — р. [*напросткы́*] «просто», бр. *напрасткі* «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з невідомими сучасній мові виразами **у простець, *у простки* або з іменником **простець, *простки*, похідними від прикметника *про́сти́й*. — Див. ще **на**[1], **про́сти́й, у**[1].

навпрошки́ «навпростець», [*навпражки́* (Кол.), *напрошки́, напрощки́* Ж, *о́прашки* Ж] «тс.», [*опрошкува́ти*] «ходити навпростець»; — результат деетимологізації форми *навпросткы́* (*напросткы́*) і, очевидно, зближення її з основами *проси́ти* (*прошу́*), *прости́ти* (*про́ща*) та ін. — Див. ще **навпросте́ць**.

[**на́вра**] «дуже мокра, дощова погода» МСБГ; — видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *но́ур* «хмара» (рум. nor «тс.») зводиться до лат. nūbilus «хмарний», похідного від nūbes (< *snoudhis) «хмара», спорідненого з ав. snaoδa- «тс.», кімр. nudd «туман», гр. νυθόν «глушина, темрява». — СДЕЛМ 280; DLRM 545; Walde—Hofm. II 183.

[**навра́титися**] «пристати, домагаючись чогось», [*навпи́питься* Чаб, *навпи́питись* Ва] «тс.», *навра́тливий* «нав'язливий», [*наповра́титися*] «упертися, наполягти», [*наповре́титися*] «напосістися, затятися, вперто наполягати» Ме, [*наповри́титись*] «твердо вирішити щось зробити» ЛексПол, [*наповре́тливий*] «нав'язливий» (Ме), [*напувре́тливий*] «упертий» Корз; — похідні утворення від др. *ратитися* «ворогувати», *ретитися* «змагатися, прагнути», пов'язаних з іменниками *рать* «військо, війна, напад, боротьба, ворожнеча», *реть* «старанність, ревність, завзяття, змагання, суперечка». — Див. ще **рать, ретельний**. — Пор. **зра́титися**.

[**навратлик**] (бот.) «приворотень, Alchemilla vulgaris L.» Mak, [*навратник*] «тс.» Mak, ВеНЗн, [*навратнік*] «пижмо, Tanacetum vulgare L.» Mak, [*навраток*] «тс.» Mak; — запозичення з діалектів чеської або словацької мови; чеські чи словацькі форми, відповідники до укр. *наворо́тник, наворо́ток*, не зафіксовані. — Див. ще **навертник**.

навпи́питись — див. **навра́титися**.

[**навротень**] (бот.) «приворотень, Alchemilla vulgaris L.» Mak, [*навротич*] «пижмо, Tanacetum vulgare L.» Mak, [*нарвітич*] «тс.» Корз, [*навротин*] «підлісник, Sanicula europaea L.» Mak; — запозичення з діалектів польської мови; пор. п. nawrotnik «приворотень», яке відповідає укр. [*на́воротник*] «пижмо», *на́воротень* «тс.; приворотень». — Див. ще **навертник**.

навро́чити — див. **ректи́**.

навря́д; — бр. *наўря́д*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *навря́д* виникло, можливо, в результаті злиття прийменника *на* з прислівником *вряд* «сумнівно», значення якого розвинулось на ґрунті виразу *вряд ли* «тс.», в якому прислівник *вряд* утворений з прийменника *в* та іменника *ряд*, первісно мав значення «схоже, до речі, якраз» і який разом з часткою *ли* спочатку мав питальний характер, що поширювався на все речення з цим виразом. — Булаховський Вибр. пр. III 396; ЭСБМ 7, 272. — Див. ще **на**[1], **ряд, у**[1].

навсклезь — див. **склезь**.

[**навспа́к**] «навпаки», [*навспаки́*] «назад» Ж; — р. [*вспак*] «навпаки, на-

виворіт», бр. [*на вспак*] «наперекір»; — результат злиття прийменника *на* з не засвідченим в українських джерелах прислівником **узпак* «навпаки», утвореним з прийменника *уз* і основи *пак*; значення «назад» могло розвинутись у західних говорах під впливом ч. nazpátek «назад», пов'язаного з nazpět «тс.», утвореним з прийменника na і прислівника uzpět, спорідненого зі стсл. **въспѧть** «тс.». — Див. ще **на[1]**, **пак[1]**, **уз.**

[**навспи́нький**] «навшпиньки» Г, ЛЧерк, [*навспи́нячки* Г, *навпинький* ЛЧерк] «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з незасвідченим іменником **успиньки* (**упиньки*), утвореним від дієслова *спинатися* (< *успинатися* < *възпинатися*) «ставати навшпиньки». — Див. ще **на[1]**, **п'я́сти, уз.** — ІУМ Морфологія 394, 411. — Пор. **навшпи́ньки.**

[**навспі́л[1]**] «навпіл, пополам»; — результат видозміни форми *на́впіл* під впливом [*навспі́л*[2]] «наскрізь». — Див. ще **на́впіл, навспі́л[2].**

[**навспі́л[2]**] «наскрізь»; — очевидно, результат злиття прийменника *на*[1] з не зафіксованим у писаних джерелах прислівником **успіл* «підряд», утвореним з префікса *у-* і основи *спіл-*, тієї самої, що і в прикметнику *спі́льний*, прислівнику *по́спіль* та ін. — Див. ще **на[1]**, **спі́л, у[1].**

на́встіж (про відкривання дверей, воріт) «на ввесь отвір», *на́стіж, на́встяж*, [*на́сте́ж* Г, Ж, *настежи́*, *настежі* Ж, *настежі́нь, настежі́р, навсте́жень, навстежи́, навстиже́нь* ЛЧерк, *навстиже́й* ЛЧерк, *навстіже́нь, навстоже́й* До, *наостіж* Ме] «тс.»; — р. *на́стежь*, бр. *на́сцеж*, [*наўсця́ж*], п. na ścież, na ścieżaj, na ścieżą, na oścież «тс.», ścieżeje «завіси», ч. stežaj «завіс», схв. *сто̏жёр*, слн. stežáj «тс.», na stežáj «навстіж», na ves stežáj «тс.», stožér «завіс», стсл. **стєжеръ, стожеръ** «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з іменником **стежер* (**стежей, *стежень*) «завіс»; — псл. stežerъ «тс.» зіставляється з лит. stãgaras «довгий сухий стовбур рослини», stegerỹs «тс.»; первісне значення *на(в)стіж* — «на ввесь завіс». — Булаховський Вибр. пр. II 399—400; Фасмер III 48; Черных I 560; Преобр. I 594; ЭСБМ 7, 261, 274; Machek ESJC 577, 580; Brückner 529; ЭССЯ 21, 198; Fraenkel 891—892. — Див. ще **на[1]**, **нав-.** — Пор. **сто́жар.**

на́вський — див. **нав[1].**

навтяки́ «натяками»; — результат заміни складним префіксом *нав-* префікса *на* у старій формі ор. відм. мн. *натяки* «натяками». — Див. ще **нав-, на́тяк.**

навтямки́ «натяками»; — результат видозміни форми *навтяки́*, зближеної з основою дієслова *тя́мити*, зокрема з прислівником *утямки́* «пам'ятно». — Див. ще **навтяки́.**

наву́т, *нагу́т, нау́т* — див. **нут.**

[**навхте́ма**] «назавжди, навіки» ВеУг; — результат фонетичної і семантичної видозміни форми [*анате́ма* (*ана́хте́ма*)] «анафема, церковне прокляття»; розвиток значення зумовлений тим, що анафема накладалась назавжди (пор. у Котляревського: «Анахтем вічний Турн пропав»). — Див. ще **ана́фема.**

[**навчу́нку**] «вголос», [*навчу́ннє*] «тс.; публічно» Пі; — результат злиття префікса *нав-* з основою *чу-*, псл. *čи-*, наявною в дієслові *чу́ти*, можливо, через стадію невідомого тепер іменника **чунка* чи **учунка*. — Див. ще **нав-, чу́ти.**

навшпи́ньки, *навшпи́ньках, навшпи́нячки*, [*нашпи́ньки* Ме, *нашпи́ньках* Ме]; — результат видозміни форм *навспи́ньки, навспи́нячки* з незакономірним переходом **сп** в **шп**, як у *спи́ця* > *шпи́ця*, *спори́ш* > [*шпори́ш*]. — Див. ще **навспи́нький.**

[**на́га**] «ганьба, сором»; — неясне.

нага́йка «плетений батіг», *нага́й* «тс.»; — р. бр. *нага́йка*, п. nahaj, nahajka (з укр.), ч. слц. nahajka (з укр.), схв. *на̀га̄јка*; — похідне утворення від

етноніма *ногáєць, ногáйський*; первісне значення «ногайський батіг». — Черных I 555; Фасмер III 35; Преобр. I 589; ЭСБМ 7, 182—183; Mikl. EW 210; Kopaliński 655; Brückner 353—354; Holub—Lyer 328. — Див. ще **ногáйці**.

на-гала́й — див. **гала́й-бала́й**.

[**нагали́ти**] «надати, передати, направити Ж; нараяти ВеНЗн», [*нагили́ти*] «тс.» Г, МСБГ, Шух; — очевидно, похідне утворення від [*гали́ти*] «квапити, підганяти», деетимологізоване і зближене з *гили́ти* «бити, кидати». — Див. ще **гали́ти**[1], **гила́**.

нага́лом — див. **зага́л**.

[**нагалу́нитися**] «напитися п'яним»; — очевидно, результат видозміни значення «набратися галуну, насититись галуном (у процесі фарбування)». — Див. ще **галу́н**[1].

нага́льний, *нагáйний* — див. **гали́ти**[1].

нага́н «вид револьвера»; — як і бр. *нага́н*, п. ч. nagan, м. *наган, нагант*, схв. *на̀ган, на̀гановац*, запозичено з російської мови; р. *нага́н* походить від прізвища бельгійського конструктора Нагана (Nagant). — Коваль 200; Черных I 555—556; Фасмер III 35—36; Ушаков II 320; ЭСБМ 7, 184; SJP IV 1047.

[**нага́рний**] «спішний»; — результат видозміни форми *нагáльний* «тс.» під впливом основи *горíти* (*нагáр* і под.). — Див. ще **гали́ти**[1].

[**на́гбом**] «гнучи» Ж, [*на́бгом*] «тс.»; — бр. *нагбо́м* «нахильці, нахиляючи посуд» (пити); — давнє похідне утворення від дієслова псл. *na-gъb-(nǫ)ti «нагнути»; паралельна форма відображає давнє змішування основ *gъb-(nǫ)-ti і *bъgati. — ЭСБМ 7, 185. — Див. ще **гну́ти, на**[1]. — Пор. **бга́ти**.

[**нагиба́ти**[1]] «надибати, знайти», [*нагиба́ка*] «знахідка» Г, Бі, [*нагиба́к*] «тс.» Бі; — очевидно, результат фонетичної видозміни форми *нади́бати*. — Див. ще **ди́бати**.

[**нагиба́ти**[2]] «висловлювати незадоволення, заявляти претензію» Ж; — результат видозміни [*нагаба́ти*] «нападати, переслідувати» під впливом основи (*по-*)*гиба́ти*. — Див. ще **га́бати, ги́біти**.

нагúй «голий» СУМ, Ж, *наготá*, [*наготíти*] «бути голим» Ж, *обнажáти, обнажúти*; — р. *нагóй*, др. *нагъ*, п. нл. nagi, ч. слц. nahý, вл. nahi, схв. *на̑г*, слн. *nág*, стсл. **нагъ**; — псл. nagъ; — споріднене з лит. *núogas* «голий», лтс. [nuôgs], дінд. nagnáḥ, дірл. nocht, гот. nagaþs, нвн. nackt, лат. *nūdus* «тс.», разом з якими зводиться до ie. *nŏgu̯- (> *nōg-). — Черных I 556; Фасмер III 36—37; Преобр. I 589—590; Machek ESJC 388; Brückner 353; Schuster-Šewc 982; Skok II 498; Bezlaj ESSJ II 212; Fraenkel 511—512; Kluge—Mitzka 500; Walde—Hofm. II 185; Pokorny I 769; Mann 848.

нагúли́ти — див. **нагали́ти**.

нагíдкú (бот.) «календула, Calendula officinalis L.» СУМ, Ж, *нагíдка*, [*гнітик* См, *ногíтка* Ж, *ногíток* Мак, *ногодки, науготки, нагут* тж] «тс.»; — р. [*нагúдка*] (з укр.), *ноготкú*, бр. *нагóткі*, [*нагаткí, нагóдкі, нóгцікі*], п. nogietek, ч. nehtík, слц. nahatka (з укр.) «тс.»; — похідне утворення від псл. nogъtь «ніготь», видозмінене в результаті деетимологізації і зближення з основою *год* та ін.; назва зумовлена подібністю сім'янок календули до нігтів. — Коваль 80—81; ЭСБМ 7, 188—189; Machek ESJC 394; Jm. rostl. 253—254. — Див. ще **ні́готь**.

[**нагíдник**] (бот.) «перстач сріблястий, Potentilla argentea L.» Мак; — неясне.

на́глий[1] «раптовий, несподіваний; спішний; прудкий; [настійний]», *на́гло*, [*на́гле*], [*на́гли́ти*] «квапити, підганяти» СУМ, Ж, *зна́гла*; — р. *на́глый* «нахабний», бр. [*на́глы*] «раптовий», др. *нагло* «швидко, скоро, негайно», п. нл. nagły «раптóвий, несподіваний, спішний, швидкий, рвучкий, стрімкий», ч. náhlý «швидкий, раптовий, наглий», слц. náhly «тс.; спішний», вл. nahły «наглий, обривистий, поривчастий»,

болг. *на́гъл* «нахабний», м. *нагло* «швидко, різко, нагло», схв. *на̑гао* «спішний, швидкий, раптовий», слн. nágel «тс.; несподіваний», стсл. **наглъ** «несподіваний; необачний»; — псл. nagl̓ъ; — зіставляється з дінд. áñjaḥ (áñjasā) «прямо, несподівано, швидко, скоро», гот. anaks «раптово, швидко, відразу» і зводиться до ie. *onog^{w}-; пов'язується ще з псл. snaga «сила» (Вербот Этимология 1964, 27—30); виводиться також від прийменника na (Brugmann Grundriss II 1, 507; Holub—Kop. 238) або від основи *nōg-, пов'язуваної з ie. *nek-//nek'-, яка вбачається в словах *на́взнак* і под. (Топоров LP 8, 206—207); викликає сумнів виведення (Brückner 353) від nagъ «голий», а також пов'язання (Tedesco Language 27/1, 15) з псл. ležati (*na-lьg-lъ), як і зіставлення (Machek ESJC 388) з лтс. naguôt «швидко йти», naguôtiês (у Махека помилково nagties «швидко працювати»), які іншими авторами (Fraenkel 478) пов'язуються з лит. nãgas «ніготь, кіготь», лтс. nagas «руки; руки й ноги». — Фасмер III 36; Черных I 556; Преобр. I 589; Schuster-Šewc 982; Skok II 498; Bezlaj ESSJ II 212.

[**на́глий**^{2}] «голий» Ме, Ба, Кур; — результат видозміни форми *на́гий* «тс.» під впливом *на́глий* «раптовий». — Див. ще **на́ги́й**.

[**наглу́м**] «підряд, без розбору» МСБГ, [*наглумуши́ти*] «нарвати чогось без розбору, більше ніж потрібно» Корз; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*наогу́л*] «підряд» (або [*нага́лом*] «тс.»), яка зазнала фонетичного зближення з *глум* «глузування».

нагля́бистий — див. **хля́пати**.

[**наго́ди́ти**] «саме в даний момент представити, прислати; натрапити О», *наго́ди́тися* «прийти, випадково з'явитися, трапитися; наміритися», *наго́да, принаго́дний*; — р. [*наго́ди́ться*] «прийти в певний час», бр. *нагадзі́цца* «трапитися, випадково зустрітися», п. nagodzić się «нагодитися», ч. nahoditi se «випадково опинитися, виявитися», ч. слц. náhoda «випадок», схв. *на̀год̀ба* «тс.», слн. nagodíti se «трапитися»; — псл. nagoditi «натрапити, влучити», похідне від goditi «цілитися, попадати», goditi sę «попадатися, траплятися», пов'язаного з godъ «рік, строк, відповідний час». — ЭСБМ 7, 186—187; Brückner 148; Machek ESJC 173; Skok I 584; Bezlaj ESSJ I 155. — Див. ще **год**.

[**наго́ло**^{1}] «цілком; у цілому, загалом» Г, Ж; — результат контамінації здавна споріднених форм типу [*нага́лом*] «підряд, загалом» і *на́голо́* «оголено». — Див. ще **го́лий, зага́л**.

[**наго́ло**^{2}] «нагло, раптово» Ж, [*наго́льний*] «негайний» Ж; — результат переосмислення форми *на́гло* «раптово» як *на́го* «голо» і наступної контамінації обох форм. — Див. ще **го́лий, на**^{1}, **на́ги́й, на́глий**^{1}.

[**на́головатень**] (бот.) «волошка синя, Centaurea cyanus L.» Ж, [*наголова́так*] «волошка скабіозовидна, Centaurea scabiosa L.» Mak, [*на́голова́тки*] «осот польовий, Cirsium arvense; юринея волошковидна, Jurinea cyanoides» Г, Ж; — р. *наголова́тка* «юринея», [*наголова́тки*] (окремі види волошок), [*наголова́ток*] «скабіоза польова, Scabiosa arvensis», бр. [*галавач*] «волошка скабіозовидна», *нагалава́тка* «юринея»; — похідні утворення від *голова́*; зумовлені, очевидно, круглою формою суцвіть відповідних рослин. — Шамота 56—57. — Див. ще **голова́, голова́тень**.

на-гора́ (гірн.) «нагору, на поверхню землі»; — р. *на-гора́*, бр. *на-гара́*; — очевидно, засвоєна в XIX ст. від іноземного технічного персоналу на шахтах Донбасу неправильна форма укр. *нагору*; пошуки джерела цього слова в російських діалектах (Отин РР 1969/6, 104—105) позбавлені підстав. — Див. ще **гора́, на**^{1}.

нагоро́да, [*надгоро́да*], *нагородні́, нагороди́ти*, [*надгороди́ти*], *винагоро́да*; — р. *награ́да* «нагорода» (з

стсл.), бр. *узнагаро́да*, п. nagroda, ч. слц. náhrada, болг. *награ́да*, м. *награда*, схв. *на̑града*, *на̏града*, слн. nagráda; — псл. *nagorda; — очевидно, похідне утворення від *nagorditi «помежувати, відгородити, наділити», паралельне до nadělъ «наділ»; у такому разі первісне значення «наділ землі»; інші спроби тлумачення як похідного від *nagorditi «накопичити» (Фасмер III 86), від *nagorditi «подарувати місто» (Mikl. EW 74), від ie. *gheld- «нагороджувати» (Machek ESJC 388) малопереконливі. — Див. ще **го́род, на**[1].

[**нагру́бка**] «нападки, наклеп»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з прикметником [*грубі́й*] «поганий» Она, можливо, через стадію незасвідченого дієслова **нагрубити* «наговорити поганих речей». — Див. ще **гру́бий, на**[1].

[**нагрища́ти**] «умовляти, навчати»; — неясне.

[**нагрю́кати**] «захопити, застукати»; — результат заміни синонімічного дієслова *засту́кати* в переносному значенні «захопити». — Див. ще **грюк, за**[1], **стук**.

[**нагу́ла**] «паливода, запальна особа; дурень» Ж, [*нагу́лько*] «тс.» Ж, [*нагу́листий* Ж, *нагу́льковатий* Ж]; — очевидно, пов'язане з [*гули́ти*] «гудити, глузувати; дурити» (див.).

[**нагу́лити**] «випадково знайти, надибати»; — неясне; можливо, походить від незасвідченого дієслова **гулити*, спорідненого з *гуля́ти*; в такому разі первісно означало «наткнутись гуляючи», як укр. р. *найти́* «наткнутись ідучи», п. naleźć «наткнутись лізучи» і т. д.

[**нагушпа́нити**] «побити кулаками, відлупцювати» МСБГ; — похідне утворення від [*гу́шпати*] «бити кулаками, товкти» МСБГ, що, як і [*гу́шкати*] «тс.» тж, є афективним звуконаслідувальним утворенням.

[**нагінге́читися**] «розгніватися» Корз, [*нагінге́чиний*] «насуплений, розгніваний» Корз; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *[*нагинди́читися*], похідним від [*инди́читися*] «бундючитися». — Пор. **инди́к**.

[**нагли́гаться**] «похапцем наїстися» До; — результат контамінації форм [*налига́тися*] ([*нали́катися*]) «тс.» і [*гльо́гати*] «ковтати не жувавши». — Див. ще **гльо́гати**[2], **ли́ка́ти**.

[**нагрудзьова́ть**] «погано, недбало написати» До; — очевидно, пов'язане з [*грундзюва́ти*] «міцно зв'язувати», [*грундзюва́тий*] «вузлуватий; мудрований». — Див. ще **грундзюва́ти**.

над (прийм.), *над-*, *наді-*, *надо-*, *по́над*; — р. бр. болг. м. схв. *над*, др. *надъ*, п. ч. слц. вл. нл. слн. nad; — псл. nadъ; — похідне утворення від прийменника *na*, викликане впливом прийменника podъ «під»; можливо, що -dъ в обох випадках походить від ie. *dhē- «ставити, дівати»; зіставлення компонента -dъ з елементом -d- в лат. sēd-, prōd-, red- (Фортунатов Samaveda-âraṇyaka-samhita 83; Младенов 321) або з гр. -θα, -θεν в ἄνωθα «згори», ἄνωθεν «тс.» (Meillet RÉS 9, 127) викликає сумніви. — Фасмер III 37; Черных I 556; Преобр. I 585—587; ЭСБМ 7, 189; Machek ESJC 387; Brückner 351; Schuster-Šewc 979—980; Skok II 495—496; Bezlaj ESSJ II 210; ESSJ Sl. gr. I 123—128. — Див. ще **на**[1].

[**надаража́тися**] «нехтувати» Ба; — неясне; можливо, результат видозміни виразу *не дорожи́ти(ся)*.

надба́вити, *надба́вка* — див. **ви́бавити**.

[**надгорі́й**] «найзручніше» Кур; — неясне.

надега́ти, *надегну́ти* — див. **вдигну́ти**.

[**надечи́**] «намотати (куделю)» Ж; — очевидно, пов'язане з [*надега́ти*] «втягувати (нитку в голку)», як [*бі́чи*] «бігти» з *бі́гати*; менш переконливе з фонетичних міркувань зіставлення (Желехівський) з *надяга́ти*. — Див. ще **вдигну́ти**.

наде́лок «товста набита дошка для укріплення щогли на вітрильному чов-

ні» Дз, [*наде́л*] «частина дошки, підкладувана під рей» Берл; — запозичення з російської мови; р. *наде́лка* «накладка, нашивка (цвяхами), особливо дерев'яна» є похідним від дієслова *наде́лать*, утвореного з основи *де́лать*, спорідненої з укр. *ді́ло*, і префікса *на-*. — Див. ще **ді́ло, на**[1]. — Пор. **наді́лок**.

на́джа — див. **наді́жка.**

наджинджу́рений — див. **дженджеру́ха**[1].

[**на́джуга**] «уїдлива людина» ВеУг; — очевидно, похідне від запозичення з чеської чи словацької мови; ч. [džigat] «шпигати; штрикати», [džgnuč] «тс.» зіставляється з лит. dìegti, лтс. diêgt «тс.». — Machek ESJC 138.

[**наджули́тися**] «надудлитися»; — очевидно, пов'язане з [*джу́клити*] «жадібно пити» (див.).

надзира́ти, *надзира́тель, надзира́ч, на́дзір, надзі́рний, надзо́рець* — див. **зрі́ти**[1].

[**надзудзу́ватий**] «кумедний, з примхами, навіжений» Ж; — афективне утворення, у певний спосіб пов'язане з формою [*прицу́цуватий*] «дурнуватий» (див.).

надзюндзю́ритися — див. **дженджеру́ха**[1].

нади́бати — див. **ди́бати**.

[**на́дий**] «туди» Ж; — очевидно, результат давнього злиття прийменника *на* і займенниково-вказівної частки *-ди*, наявної також у складі слів *туди́, сюди́, всю́ди*, [*кади́, са́дий*] та ін. — Див. ще **всю́ди, на**[1].

надима́ти, *наду́ми* — див. **ду́ти**[1].

[**нади́сати**] «наткнутись, надибати, знайти»; — пов'язане з др. *десити* «знаходити, зустрічати», схв. *дѐсити, дѐсити* «тс.», *на̏десити, наде̏сити* «знайти, наткнутися, застати», стсл. **дѣсити** «знаходити, зустрічати», а також з укр. [*судоси́тися*] «зустрічатися (з кимсь)», бр. [*судоша́ць*] «зустрічати», др. *досити* «знаходити»; — пслв. desiti, dositi «знаходити», можливо, пов'язане з desьnъ «правий»; — зіставляється з гр. δέχομαι «приймаю», лат. decet «личить», дінд. dā́śati «приносить жертву» (Meillet MSL 14, 338; Bern. I 188; Trautmann 54; Walde—Hofm. I 330); можливе також зіставлення з гр. δήω «знайду», алб. ndesh «зустрічаю» (Pedersen IF 5, 47; Jokl Stud. 60—61). — Фасмер I 505—506; БЕР I 317; Skok I 394—395. — Пор. **десни́й, суд о́сити.**

[**на́дити**[1]] «гартувати (залізо); покривати сталлю (сокиру)» Ж, [*над (нат)*] «леміш» О, ДзАтл II; — р. [*на́дить*] «наварювати залізом (стертий сошник); точити (леміш, сошник)», болг. *на́дя* «доточую, подовжую», [*нада*] «стальне лезо інструмента», схв. *на̏дити* «гартувати; наварювати сталлю», *на̏да* «сталь», слн. náditi «гартувати; наварювати сталлю», náda «надставка, сталева надковка», [nádo] «тс.; сталь»; — пслв. naditi, nada; — вважається результатом злиття префікса па- з основою diti «класти», похідною від кореня *dhē-/dh- на ступені редукції. — Фасмер III 37; Преобр. I 590; Skok II 497; Bezlaj ESSJ II 211; ЭССЯ 21, 231; Абаев ИЭСОЯ I 157; Гутшмидт Сл. и балк. языкозн. 296; Bern. I 193; Mikl. EW 210. — Див. ще **ді́ти**[2], **на**[1]. — Пор. **наді́я**.

на́дити[2] «вабити, приманювати; ловити вудкою», *вна́дитися* (*уна́дитися*), *вна́дливий* (*уна́дливий*), *вна́дно* (*уна́дно*), *ви́надити* «виманити кого звідки» Я, *відна́дити, зна́да* Ж, *знадли́вий, зна́дний*, [*зана́да*] «принада» Чаб, [*она́да*] «тс.», [*перена́дник*], *пона́дливий*, [*пона́дний*] «принадний» Нед, [*пона́да*] «принада; звичай» Нед, [*пона́дка*] «тс.» Нед, [*пона́жа*] «звичай» Нед, *прина́дити, прина́да, прина́дливий, прина́дний*, [*розна́дити*] «звабити, принадити» ВеБ, [*спона́дить*] «тс.» Чаб, [*спона́да*] «спокуса» О, [*уна́да*] «звичка», [*уна́дний*] «унадливий»; — р. [*сна́дить*] «звести, привчити одного до одного, з'єднати і скріпити», бр. *на́дзіць* «вабити», п. snadny «легкий», ч. слц. snadný «тс.», ч. snad «мабуть, можливо», слц. snad'

«тс.»; — очевидно, результат давньої семантичної видозміни слова *на́дити* з первісним значенням «насаджувати, приєднувати» через проміжне значення «брати на гачок». — Див. ще **на́дити**[1]. — Пор. **снасть.**

надиха́ти «збуджувати натхнення», *надихну́ти, натхну́ти, на́дих* «натхнення», *натхне́ння, натхне́нник, натхне́нний*; — бр. *натхні́ць*; — запозичення з польської мови; п. natchnąć, natchnienie, утворені з префікса na- і основи дієслова tchnąć, що продовжує давнішу форму dъxnǫti «дихнути», є, як і ч. nadchnouti, nadšení, кальками лат. inspīro «надихаю», inspīrātio «натхнення», утворених з префікса in- «в-, на-» і основи дієслова spīro «дихаю»; латинські форми є, очевидно, в свою чергу, кальками гр. ἐμπνέω (ἐμπνείω) «надуваю, надихаю», ἔμπνοια «дихання, натхнення», до яких зводиться як калька і стсл. **(въ)дъхновеникъ**, р. *вдохнове́ние* (Шанский ЭСРЯ I 3, 32); форми *надиха́ти, надихну́ти, на́дих* утворені як власне українські варіанти. — кальки до запозичених форм. — Див. ще **ди́хати, на**[1].

[**надíбня** (*їдома*)] (бот.) «Gracilaria lichenoides Ag.» Mak; — очевидно, похідне від псл. na době «на потребі, потрібне»; назва могла бути зумовлена придатністю рослини в їжу або лікувальними властивостями. — Див. ще **на́дібок**.

[**на́дібок**] «придатний для чогось кусок дерева чи заліза; господарська річ», [*на́добок*] «тс.», [*надíб'є*] «начиння» Ж, [*надíб'я*] «речі, майно», [*на́доба*] «потреба, необхідність», [*надíбний*] «потрібний Ж; придатний ВеУг», [*надо́бно*] «потрібно» Ж, [*надоби́тися*] «бути угодним; виявитись можливим, бути придатним Ж», [*зна́діб*] «інструмент; речовина; цілющі засоби; (мн.) матеріал (для публікації)», [*зна́дібки*] (зменш.) «матеріали (для публікації)», [*знадíб'я*] (зб.) «інструменти; цілющі засоби»; [*зна́доб*] «інструмент», *зна́доба* «потреба», [*знадо́бок*] «нагода; інструмент; матеріал» Нед, [*знадо́б'я*] «снаряд, пристрій», [*знадíбний*] «придатний» Ж, [*знадоби́ти*] «пристосувати; обладнати» Ж, *знадоби́тися* «стати потрібним, пригодитися»; — р. [*на́добень*] «необхідна дома річ, необхідна людина», бр. *надо́ба* «начиння», др. *надобѣ* «треба, потрібно», ч. nádoba «начиння; посуд», вл. nadoba «начиння; меблі»; — похідне утворення від псл. na době, яке складається з прийменника na «на» та іменника doba «придатність, користь». — ЭСБМ 7, 198—199; Machek ESJC 387; Schuster-Sewc 980. — Див. ще **доба́, на**[1]. — Пор. **здіб**.

[**надíжка**] «надія» Ж, [*на́джа*] «тс.» Корз (< **на́дежа?*), [*наде́жний*] «надійний» Ж, [*на́діжна*] «тільна» (про корову); — р. [*надёжа*] «надія», бр. [*надзёжа*], др. *надежа*, болг. *наде́жда*, м. *надеж*, стсл. **надежда** «тс.»; — псл. *nadedja «надія; накладання», похідне утворення від основи теп. часу дієслова *nadedjǫ «накладаю, покладаю(ся)», спорідненої з інфінітивом nadě̌ti «надіти, накласти». — Фасмер III 37; Преобр. I 590; ЭССЯ 21, 233—234. — Див. ще **надíя**. — Пор. **на́дити**[1], **оде́жа**.

[**надíлок**] «дерев'яна лопата, окована залізом Бі; піхви», [*на́ділка* Ж, Пі, *надолок* Пі] «тс.»; — р. [*наде́лка*] «всяка оббита річ, накладка»; — похідне утворення від дієслова **наділати* «покрити, набити», що складається з префікса *на-* і основи *ді́ло*, [*ді́лати*]; форма *надолок* є, очевидно, результатом зближення з *ді́л* «низ», *надо́лі* «внизу» (пор. *на́долок* «подолок жіночої сорочки»). — Див. ще **ді́ло, на**[1]. — Пор. **наде́лок**.

надíти «надягти», *надіва́ти*; — р. *наде́ть* «надіти», бр. *надзе́ць*, др. *надѣти*, п. заст. nadziać, ч. [nadíti], слц. nadiet', болг. *надя́на, надя́вам*, м. *надене* «тс.», схв. *на̀денути* (*надѐнути*) «нанизати, прикріпити; начинити», слн. nadéti «надіти»; — псл. naděti «надягти, накласти», утворене з префікса na- і дієслова děti «класти». — Фасмер I

509; ЭСБМ 7, 196; Brückner 107; Machek ESJČ 118; Skok I 414—415. — Див. ще **дíти**[2], **на**[1].

надія, *надíйний, надíятися*, [*надівáтися*] «надіятися», *надíйсь* «мабуть, певно», *надíсь* «тс.», [*зненáдійки*] «зненацька» Ж, *обезнадíяти, обнадíяти*; — р. *надéяться*, бр. *надзéя*, др. *надѣятися*, п. nadzieja, ч. naděje, слц. nádej, вл. nadźija, nadźeć so, нл. naźeja, naźeś se, болг. *надéя се*, м. [*надея*] «надія», схв. *нáдати се*, слн. nádejati se; — псл. naděja, похідне від основи інфінітива naděti (nadějati) «накладати, покладати», утвореного за допомогою префікса na- від дієслова děti «класти». — Преобр. I 590; Булаховський Вибр. пр. III 394; ЭСБМ 7, 196; Brückner 353; Machek ESJČ 387; Schuster-Šewc 981—982; Bezlaj ESSJ II 211; ЭССЯ 21, 235. — Див. ще **дíти**[2], **на**[1]. — Пор. **надíжка, сподівáти**.

Надія (жіноче ім'я), *Нáдя*, [*Надéжда*] Ж; — бр. *Надзéя*; — калька р. *Надéжда*, запозиченого, як і болг. *Надéжда*, з церковнослов'янської мови; цсл. **Надеждꙗ** є калькою гр. Ἐλπίς, -ίδος, власного жіночого імені, утвореного на основі іменника ἐλπίς «надія». — Петровский 162; Илчев 352.

нáдоба, *надóбно, надоби́тися* — див. **нáдібок**.

[**надóбний**] «привабливий, гарний»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. заст. nadobny «тс.» є похідним від nadoba «привабливість, врода», яке виводиться від того самого виразу псл. na době, що й укр. [*нáдібок*] «потрібна річ», [*надоби́тися*] «бути придатним». — Brückner 91. — Див. ще **нáдібок**.

нáдоїсти, *надоїдáти* — див. **їсти**.

[**на-дóкладь**] «точно, ясно, переконливо» Ж; — утворення на основі незасвідченого давнього іменника **докладь* з імовірним значенням «свідчення, доказ, точна довідка»; пор. ч. ст. dokládati sě koho «брати за свідка» (Machek ESJČ 134). — Див. ще **докла́дний, на**[1].

[**надóколо**] «навколо», [*надокóла*] «тс.» Ж; — результат злиття прийменника *на*[1] з прислівником *доокóла, довкóла*. — Див. ще **кóло**[2], **на**[1].

[**надокроти́ти**] «надокучити» Ж; — очевидно, результат контамінації форми *надокýчити* з незасвідченою формою **настокротити*, яка могла бути утворена від виразу типу *до стокроть чортів* (Ж I 382; пор. *насточортíти* «надокучити»). — Див. ще **кýчити, крот**.

нáдолобень «надовба; [йолоп]»; — др. *надолобъ* «опускна колода біля воріт, тин, міська огорожа», ч. dlab «паз, жолоб», dlabati «довбати»; — похідне утворення від основи з голосним повного творення псл. *dolb- «довбати», паралельної до основи з ступенем редукції *dъlb-, від якої походить звукова форма *довбáти*; значення «йолоп» розвинулось під впливом звукової подібності до слова *тéлепень*. — Фасмер I 523; Machek ESJČ 119; Holub—Kop. 102. — Див. ще **довбáти**. — Пор. **долотó**.

надолýжити, *надолужáти, надолýжувати*, [*надолýга*] «відшкодування» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *недолýгий*; виводиться також (Shevelov Hist. phonol. 534) від **надоложовати* (пор. [*доложи́ти*] «докласти»). — ЭСБМ 7, 191—192.

[**надóшник**] «водяна губка, бодяга, Spongia fluviatilis; перцева м'ята, Mentha piperita Ж, Mak», [*натóшник*] «перцева м'ята» Ж, Mak, [*ладóшник*] «тс.» тж; — р. [*надóжник*] «бодяга», п. nadecznik «тс.»; — очевидно, похідне від [*нáдха*] «відрижка з неприємним запахом», [*нáтха*] «тс.; нежить ДзАтл II; астма»; назва могла бути зумовлена застосуванням бодяги і перцевої м'яти для лікування цих хвороб; пор. [*насéрдник*] «перцева м'ята»; фонетично може бути пов'язане із словом *дощ*. — Див. ще **нáдха**.

[**надрагуля**] (бот.) «беладона, Atropa belladonna L.» Mak; — ч. [nadraǧula, nadrahule], слц. nadragul'a; — за-

позичення з угорської мови; уг. nadragulya «тс.», очевидно, через посередництво південнослов'янських (схв. [patràgulja], слн. nadragula) і італійської мов (іт. mandragola) зводиться до лат. mandragora (< mandragoras), що походить від гр. μανδραγόρας «тс.». — Machek ESJC 351; MNTESz II 992—993. — Див. ще **мандраго́ра, мандригуля.**

[**надриґа́нчик**] «франт, джигун, хлюст», [*надріґо́нчик*] «тс.» Ж; — неясне; можливо, результат вторинного зближення з *дри́ґати* форми якогось іншого походження, напр., **матриґанчик*, похідної від [*матриґа́н*] «беладона».

на́дро́ «лоно, пазуха» Г, Ж, *на́дра* (мн.) «глибина, середина», [*нідро́*] «лоно, надра» Ж, [*ні́дриця*] «лобкова кістка» Ж, [*за́нідро*] «пазуха» Ж; — р. *не́дра*, др. *нѣдро, ядра* «надра, глибина, нутрощі, лоно», п. nadro «пазуха», zanadrze «тс.», ч. ňadra «перса», слц. nadrá «тс.; пазуха», вл. нл. nadra «перса», болг. *недра́* «надра», схв. *нѐдра* «тс.; пазуха», слн. nédra, [nádrije] «тс.»; — псл. nědro (*ědro), nadro; — результат злиття кінцевого звука **п** прийменника *vъn «в, у» з початковою частиною іменника *ědro (*adro) < *ēdro (*ōdro), очевидно, спорідненого з гр. ἦτρον «живіт, черевна порожнина», дірл. in-athar «нутрощі», двн. in-ādiri «тс.», ada-ra «жила, артерія, кишка, нутрощі», кімр. en-eder-en «нутрощі»; менш переконливе зіставлення (Brugmann Grundriss I 179 та ін.; Fick KZ 21, 463; Holub—Kop. 238) з вірм. ait «щока», aitnum «набрякаю», aitum «пухлина, нарив», гр. οἶδος «нарив», οἴδμα «пухлина», οἰδάω (οἰδέω) «надуваюсь, пухну», двн. eiz «нарив», eitar «отрута», лтс. idra «гнила серцевина дерева»; припускався (Meillet Études 408—409) малоймовірний зворотний перерозподіл vъn-ědro з давнішого vъ-nědro, яке зіставлялося з гр. νηδύς «черево»; виводилось також (Brückner 196) від кореня ja-ti «їхати» на підставі схв. *jȁдро* «вітрило», *jѐдро, jȁдрило, jѐдрило* «тс.», п. ст. jadro «сіть, невід»; українські форми з *на-*, можливо, походять з польської мови. — Булаховський Нариси 223; Фасмер III 58; Преобр. I 621—622; Machek ESJC 387—388; Holub—Lyer 328; Schuster-Šewc 980—981; Младенов 361; Bezlaj ESSJ II 218; Bern. I 270—271.

надсади́ти «надірвати, надвередити», *надса́джувати, надсіда́тися* «надриватися, пошкоджувати здоров'я; сильно кричати», *надсі́стися, надса́да* «пошкодження здоров'я від важкої роботи, надірваність, [грижа МСБГ]», *надса́дний* «надзвичайно напружений»; — р. *надсади́ть, надседа́ться* (заст.) «надсаджуватися, надриватися», *надса́да, надса́дный*, п. заст. nadsadzać się «надсаджуватися»; — результат видозміни значення *надсади́ти* «змістити, перемістити»; пор. ч. рідк. nadsaditi «зрушити, змістити». — Див. ще **над, сади́ти.** — Пор. **доса́да.**

[**надсі́стися**] «тріснути» Ж, [*надсіда́тися*] Ж; — очевидно, результат взаємодії значень *надсади́ти* «надвередити» і *розсі́стися* «розвалитися, розпастися» (про стоячий посуд). — Див. ще **над, сиді́ти.**

[**надти́нник**] (бот.) «паслін, Solanum dulcamara L.»; — очевидно, утворення на основі виразу *над ти́ном* «під тином», за місцем виростання бур'яну. — Див. ще **над, тин.**

на́дто «надмірно; до того ж, особливо; ще більше», *зана́дто*, [*зна́дтом*] «занадто»; — бр. *на́дта* «дуже, надмірно»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. nadto «надто», як і ч. слц. nadto «до того ж, крім того», є результатом злиття прийменника nad «над» і займенника to «те, це». — ЭСБМ 7, 200—201. — Див. ще **над, той.**

[**надторо́чити**] «надточити, надсипати» Ж; — результат видозміни прямого значення «вийняти поперечні нитки з краю тканини» в значення «надсипати; надлити». — Див. ще **то́рок**[1].

[**надторчи́ти**] «трохи надрізати»; — очевидно, результат видозміни *надторочи́ти* «вийняти поперечні нитки з краю тканини». — Див. ще **то́рок**[1].

надточи́ти «доточити, подовжити приєднанням додаткової частини; приєднати для подовження», [*на́дтичка*] «підтичка (у жіночій сорочці)» Ж, [*на́дтічка*] «тс.», *доточи́ти* «подовжити приєднанням додаткової частини», [*дото́чка*] «шматок, приєднуваний для подовження», *наточи́ти* «доточити», [*ната́чка*] «шматок шкіри, яким наточують халяву» Корз, [*на́тучка*] «тс.» тж, [*на́тічка*] «затягнений у постоли ремінь» Ж, *підточи́ти* «наставити, пришити додатково», *пі́дтичка, підто́ка* «колода у возі, яка з'єднує його передню частину з задньою», [*підто́рка*] «тс.» НикНикТрЛ, *приточи́ти* «доточити», [*прито́ка*] «пригода, випадок; нагода, привід; підтока у возі Нед; стосунок; зручне місце; глухий завулок», [*прити́чний*] «сприятливий, підхожий, зручний» Нед, [*прито́шний*] «зручний; такий, що личить», *розточи́ти* «розширити вставкою», *сточи́ти* «скріпити, з'єднати; зшити»; — р. *точи́ть* (ст.) «ткати», *тача́ть* «шити», [*то́ча*] «тканина», [*то́чиво*] «тс.», *натача́ть* «доточити», [*надтача́ть*] «тс.», *притача́ть* «пришити», *стача́ть* «зшити, сточити», бр. *надтачы́ць* «доточити», *прытачы́ць* «приточити», *растачы́ць* «розточити», *стачы́ць* «сточити», п. przytoczyć «подати, навести, процитувати», ч. přitočiti se «прив'язатися»; — псл. -točiti «притикати, приставляти», ітератив tačati (< *tōkēti) «тс.», пов'язане чергуванням голосних з *tъkati* «тикати, ткати»; пов'язання р. *тача́ть* із стсл. **тачати** «котити», ч. tačeti «крутити, катати», п. taczać «тс.» (Фасмер IV 29) помилкове. — Коломієць Мовозн. 1992/1, 41—45; Горяев 346. — Див. ще **тка́ти**. — Пор. **притакови́ти**.

[**надтя́то́є** (*молоко*)] «тільки що прокисле, трохи прокисле» ВеУг, [*протина́тися*] «прокисати», [*протя́тися*] «тільки трохи прокиснути» (про огірки Ме), [*протине́не*] (молоко) «трохи прокисле» Нед; — очевидно, результат видозміни значення «надрізаний» у *надтя́тий, протя́тий*, що стосувалися спочатку огірків, які для швидшого прокисання надрізуються з кінців і протинаються ножем; у такому разі вираз *тільки протятий* первісно означав «уже вкислий тільки тому, що протятий, прорізаний»; на молоко такий вираз було перенесено після його деетимологізації; дієслово *протина́тися, протя́тися* набуло значення «прокисати» від деетимологізованого дієприкметника. — Див. ще **про, тя́ти**.

[**надýшник**] «кожушок без рукавів О; причепа, надоїдлива особа Л»; — похідні утворення від виразу *на дýшу* (*одягати, насідати* і под.).

[**на́дха**] «відрижка з неприємним запахом», [*на́тха*] «тс.; утруднене дихання, астма Ж; нежить ДзАтл II; пристріт О»; — р. [*надýха*] «нежить», бр. [*натха*] «відрижка», п. [natcha] «нежить», ч. nádcha «сильний нежить; простуда; болячка на губах, носі, у роті та ін.», nátcha, nátka «тс.», слц. nádcha «нежить», слн. nadúha «задишка, астма»; — похідне утворення від дієслова *надхнýти* «надихати»; первісне значення «хвороба, надихана поганим повітрям». — Бевзенко НЗ УжДУ 26/2, 177; Варбот 98; ЭСБМ 7, 266; Machek ESJČ 387; Holub—Кор. 238. — Див. ще **ди́хати, на**[1].

[**надча́листий**] «запальний, гарячий; дурнуватий» Г, Ж; — неясне; можливо, пов'язане з р. *чали́вый* «бридливий».

надяга́ти — див. **о́дяг**.

[**нажагли́вий**] «сердитий, запальний» ВеУг, [*нажаклий*] «згубний» Пі; — очевидно, пов'язане з [*же́кнути*] «несамовито напасти», [*нажéкати*] «налякати», [*нажéгати*] «тс.»; зіставлення з [*на́джуга*] «уїдлива особа» (ВеУг) з фонетичного погляду непереконливе. — Див. ще **же́кнути**.

наждáк, *наждакóвий, наждáчний*; — бр. *наждáк*; — запозичення з російської мови; р. *наждáк* виводиться від тур. nadžak «велика палиця, дволеза сокира» (Фасмер III 38; Lokotsch 124); з семантичного погляду зв'язок сумнівний. — Черных I 557.

[**нажéгати**] «налякати» Дз, [*нажéкати*] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане в якийсь спосіб з *жахáти* «лякати», *жах* і з [*жéкнути*] «несамовито напасти, стрімко кинутися на когось», [*жахáти*] «вириватися, спалахувати».

[**нажúпоритися**] «добре наїстися» ЛексПол; — афективне утворення без певної словотворчої моделі.

[**нажóрити**] «нажарити, розпекти» ЛексПол; — очевидно, результат характерної для деяких українських говорів лабіалізації ненаголошеного *а*. — Див. ще **жар, на**[1].

[**назáвлеги**] «в час, коли звичайно лягають спати» Ж, ВеЗн; — результат злиття прийменника *на* з прислівником [*завля́ги*] «тс.», пов'язаним з *ля́гти́* (див.).

[**назáдводі**] «ведучи поза себе» Ж; — результат злиття прислівника *назáд* з якоюсь формою дієслова *води́ти*; семантико-словотворча природа слова не зовсім ясна; можливо, це результат видозміни деетимологізованої форми *назадгу́зь* із зміною **г** > **в**, як у *свербúгуз* > *свербúвус*. — Див. ще **вести́, зад, на**[1].

назадгу́зь; — результат злиття прислівника *назáд* з формою *гузь*, утвореною від основи *гуз-* «зад; задній прохід» подібно до форми *руч* від *рука́* в словах *лівóруч, обíруч* і под. — Див. ще **гузá, зад, на**[1].

[**нáзалник**] (ент.) «присмерковий бражник молочайний, Deilephila euphorbiae L. (гусінь)» ВеНЗн; — неясне; можливо, результат видозміни незафіксованої форми **лазальник* (від *лáзити*).

назáльний «носовий», *назалізувáти, назалізáція*; — р. *назáльный*, бр. *назáльны*, п. nazalizacja, ч. nazální, слц. nazálny, болг. *назáлен*, схв. *нàзалан*, слн. nazáleп; — ускладнене суфіксом *-н-* запозичення із західноєвропейських мов; фр. англ. нім. nasal «носовий» утворено від основи лат. nāsus «ніс», спорідненого з псл. nosъ, укр. *ніс* (див.).

Назáр (чоловіче ім'я); — р. бр. *Назáр*, др. *Назарии*, болг. *Назáри, Назáр*, цсл. **Назарин**; — через церковнослов'янське, грецьке (гр. Ναζάριος) і латинське (лат. Nazarius) посередництво запозичено з гебрайської мови, в якій власне ім'я Nāzar походить від форми nāzar «він присвятив себе Богові». — Вл. імена 71; Петровский 162; Спр. личн. имен 438.

нáзва, *назвáний, нáзвисько, нáзвище, назúвний* — див. **звáти**.

[**наздонíс**] «можна носити; придатне ще для носіння» Ж; — результат злиття префіксів *на-* і *з-* з префіксальною основою *доноси́ти*. — Див. ще **до**[1], **з**[3], **на**[1], **нести́**[1].

[**наздоптáти**] «наступити»; — похідне утворення від [*доптáти*] «топтати», викликане впливом форми *настоптáти* «наступити» (див.).

[**наздрéте**] «побачити» Корз; — пов'язане із *здрíти* (див.).

назéмка (бот.) «хруплявник, Polycnemum L.»; — похідне утворення від прикметника *назéмний*; назва зумовлена тим, що це дуже низька рослина. — Нейштадт 218. — Див. ще **земля́, на**[1].

[**назéмки**] «свині» Ж; — очевидно, закономірна для західноукраїнських говорів звукова форма слова *назúмки* «однорічні домашні тварини». — Див. ще **зимá**.

назúвний (відмінок); — бр. *назóўны*; — калька р. *именúтельный*, яке, в свою чергу, є калькою лат. nōminātīvus, похідного від nōmen «ім'я, назва», або гр. ὀνομαστική (πτῶσις), похідного від ὄνομα «ім'я, назва». — Фасмер II 129. — Див. ще **звáти, на**[1].

нáзимка (ент.): *н. мала* «п'ядун зимовий, Acidalia (Operophtera) brumata» Ж, *н. велика* «п'ядун обдирало (?), Hibernia (Erannis ?) defoliaria» Ж; —

утворення на основі виразу *на зи́му*; назва мотивується тим, що метелики цих видів гусені літають перед зимою і навіть узимку. — Горностаев 249, 253. — Див. ще **зима́, на**[1].

на́зир, *назира́ти, нази́рити, на́зирком, на́зирцем, на́зирці, назори́ти* — див. **зрі́ти**[1].

[**нази́рить**] «розжарити; пожалити (кропивою); побити» ЛексПол; — очевидно, результат незвичайної для українських говорів видозміни форми *нажа́рити*. — Див. ще **жар.**

[**на́зілки**] «сім'я трутнів»; — р. [*назо́лок*] «маточна п'ятка, маточна лунка, зачаток маточної чашечки»; — неясне.

[**назіпа́к**] «навпаки» Ж; — результат злиття прийменника *на* з прислівником [*зіпа́к*] (<[*зопа́к*]) «навпаки», пов'язаним з [*о́па́к*] «назад, навпаки» (див.).

[**назло́гах**] «опершись ліктями» Г, Ж; — результат злиття прийменника *на* з іменником [*зло́ги*], похідним від *ложи́ти, лежа́ти*. — Див. ще **з**[1], **лежа́ти, на**[1].

[**назлу́чке**] (предикатив у значенні «трапляється, випадково відбувається», напр.: «І що тилько ни назлучке, то завше я винна») Корз; — пов'язане з [*лучи́тися*] «трапитися». — Див. ще **лу́чи́ти**[2].

[**на́золоті**] (у виразі [*так, як н.*] про потаємне сильне бажання) Ж; — характер семантичного зв'язку з іменником *зо́лото* чи прикметником *золоти́й* неясний.

[**назря́чий**] «косоокий, зизоокий» Ж; — очевидно, результат видозміни форми *незря́чий*. — Див. ще **зрі́ти**[1], **не.**

назубо́к; — запозичення з російської мови; р. *назубо́к* «твердо, добре, напам'ять» (при дієсловах *знать, вы́учить* і под.) виникло, очевидно, на основі виразу *на зубо́к* (*определять, пробуя узнавать*, напр., про визначення ступеня спілості зерна) при можливому впливі з боку дієслова *зубри́ть* «заучувати напам'ять». — Див. ще **зуб**[1], **на**[1].

[**назу́дре**] «наперекір» Корз; — неясне; можливо, пов'язане з [*удра́ти*] «ударити».

[**назу́сп'ять**] «назад» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни форми **нав-сп'ять* «тс.» під впливом *назу́стріч;* форма **навсп'ять* могла бути результатом злиття прийменника *на* з прислівником **усп'ять*, спорідненим зі стсл. **въспѧть** і утвореним шляхом злиття прийменника vъz і форми pętь, похідної від іменника pęta «п'ята». — Див. ще **на**[1], **п'ята́, уз.**

назу́ти, *назува́ти* — див. **взу́ти.**

наї́вний, *наївничати;* — р. *наи́вный*, бр. *наіўны*, п. вл. naiwny, ч. naivní, слц. naivný, болг. *наи́вен*, м. *наивен*, схв. *на̏ӣван*, слн. naíven; — запозичення з французької мови, ускладнене суфіксом *-н-;* фр. naïf «простий, наївний, недосвідчений» походить від лат. nātīvus «природний», утвореного від дієприкметника nātus «народжений» дієслова nāscor (*gnāscor) «народжуюся», спорідненого з genus «рід». — Акуленко 141; Черных I 557; Фасмер III 195; ЭСБМ 7, 210; Dauzat 494; Walde—Hofm. I 597—600. — Див. ще **ген**[1].

наїзники (ент.) «надродина комах, Ichneumonidae» УРС, Ж; — бр. *нае́знік;* — запозичення з російської мови; р. *нае́здник*, утворене з префікса *на-* і основи дієслова *е́здить* «їздити», є результатом перенесення назви з первісним значенням «вершник», зумовленого тим, що комаха під час відкладання яйця в тіло іншої гусені чи личинки набирає пози, що нагадує вершника. — БСЭ 29, 51. — Див. ще **їзда́, на**[1].

[**най**[1]] «нехай», [*ней*] «тс.», [*на́йте*] «дайте змогу; облиште», [*ня́й*] «нехай» Ж, О, [*ня́йте*] Ж; — р. [*най*] «хай» (з укр.), п. (каш. слнц.) [nâj], слц. [naj], схв. [nâj], слн. naj «тс.», [najmo] «даймо змогу», [najte] «дайте змогу»; — можливо, вже псл. pajь «нехай, облиш, дай змогу» як результат стягнення виразу ne xaji «не чіпай». — Bezlaj ESSJ II 213; ESSJ Sl. gr. II 462. — Див. ще **неха́й.**

[**най**[2]] (дит.) «дай» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації форм *на* «візьми» і *дай*. — Див. ще **да́ти, на**[2].

най- (префікс форми найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників); — р. *наи-*, *на-*, бр. болг. *най-*, др. *наи-*, п. слн. naj-, ч. nej-, пá-, слц. вл. naj-, м. схв. *нај-*; — псл. naji-; — утворене з прийменника па «над, зверх» і частки ji, яка зіставляється з ав. ī (частка), гр. νῦν-ī «тепер» від νῦν «тс.», умбр. po-ei «хто» (Вегп. I 416; Mikl. EW 210, 430), але яка може бути тотожною із займенником ji «той» і сполучником та часткою *i*. — ІУМ Морфологія 467, 500; Фасмер III 190; Преобр. I 585—586; ЭСБМ 7, 210; Brückner 351; Machek ESJČ 395; Schuster-Šewc 982—983; Skok II 495—496; Bezlaj ESSJ II 213; ESSJ Sl. gr. II 433—435. — Див. ще **і**[1], **на**[1].

[**на́йбар**] «щонайменше» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат злиття часток [*най*] «нехай» і незасвідченого в українських джерелах **бар* «хоч, хоча б», спорідненого з слц. bár «тс.».

[**найбу́ть**] «мабуть» Па; — результат видозміни деетимологізованої форми *ма́бу́ть* (**майбуть* < **маєбуть*) із зближенням першого компонента *май-* з часткою [*най*] «нехай». — Див. ще **ма́бу́ть, най**[2].

наймáти, *на́йманець, на́йманка, наймáч, на́йми, на́ймит, наймúти, на́ймиття, наймитувáти, наймитчá, наймитчу́к, на́ймиця, на́ймичка, наймичкувáти, найóм, найóмець* — див. **імáти.**

[**на́ймі**] «зовсім не, анітрохи» Ж, [*намні́й*] «щонайменше, принаймні» Бі, [*а на́ймі а на́ймі*] «а особливо» Ж; — видозмінене запозичення з польської мови; п. najmniej «найменше, щонайменше» складається з частки найвищого ступеня порівняння naj- «най-» і основи mniej «менше». — Див. ще **мéнший, най-.**

найня́ти — див. **йня́ти.**

найпáче «найбільше, особливо», [*найпáк*] «тс.»; — р. *наипáче*, бр. [*найпачэ*], болг. *на́й-пáче*, схв. *нâјпаче*, стсл. **наипаче**; — псл. naipače; — форма найвищого ступеня порівняння прислівника, утвореного від основи pak(-o) «назад, знову, навпаки, ще, крім того». — ЭСБМ 7, 212. — Див. ще **най-, пак**[1], **пáче.**

найти́ «відшукати, випадково натрапити», *на́йда* «підкидьок», [*найду́х*] «тс.», *ви́найти, віднайти́, знайти́, зна́йда* «підкидьок», [*знайде́й* Ж, *знайденя́* Ж, *знайду́х*] «тс.»; — р. *найти́*, бр. *знайсцí*, др. *наити*, п. najść (na co), ч. najíti, слц. nájst', болг. *на́йда* «знайду», м. *найде* «знайде», схв. *на́ћи* «знайти», слн. nájti, стсл. **наити**; — псл. naiti «тс.», первісно «набрести, наткнутись ідучи», паралельне до naxoditi «знаходити». — ЭСБМ 7, 213. — Див. ще **íти, на**[1]. — Пор. **налíзне, нахóди́ти.**

[**найтича́нка**] «вид брички», *натича́нка*, [*нетича́нка* Ж] «тс.»; — п. najtyczanka, nejtyczanka «тс.»; — похідне утворення від назви м. Нейтічанка (нім. Neutitschein) у Чехії (ч. Nový Jíčín), у якому була каретна фабрика. — Желехівський I 478; SJP IV 1076.

[**на́каз**] «пошесть на худобу» О, [*нака́за*] «простуда (у худоби)» О; — запозичення зі словацької мови; слц. [nákaz] «зараза, інфекція», nákaza, як і ч. nákaza «тс.», пов'язане з nakazit' (ч. nakaziti) «заразити», похідним від kazit' (ч. kaziti) «псувати», спорідненого з укр. [*кази́ти*] «тс.». — Machek ESJČ 246. — Див. ще **кази́ти.**

накара́скатися — див. **відкара́скатися.**

[**накарпа́с**] «прочухан, бійка»; — неясне.

[**наке́па**] «навар, наїдок, користь» Си; — очевидно, пов'язане з *кипíти* (див.).

[**наке́пкатися**] «наїстися»; — афективне утворення, паралельне до [*нате́вкатися*] «тс.», похідного від [*те́вкати*] «жадібно їсти» (пор.).

[**наки́рисити**] «накришити» О, [*наки́ршити*] «порозбивати, потовкти»

О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. kiereszować «рубати, ранити, калічити», pokiereszować «порізати, пошматувати; порубати шаблею» виводиться від уг. kereszt «хрест», запозиченого зі слов'янських мов. — Онишкевич I 468; Sławski II 153; Brückner 228; MNTESz II 457—458. — Див. ще **хрест.**

[**накиці́кати**] «нарізати чимсь тупим» ЛексПол; — афективне утворення, паралельне до *нацигі́кати* «тс.», похідного від *цигі́кати* (пор.).

[**накіпкіюва́ти**] «багато набрати»; — неясне; можливо, похідне від *кі́пка* «копичка». — Пор. **копа́, на[1].**

[**на́кісток**] «пір'їнка в поплавку», [*накі́ска*] «обрізаний кінець гусячого пера, вставлений в ріжок для розмальовування гончарних виробів»; — очевидно, пов'язане з р. [*нако́сток*] «кістяний наріст», [*нако́стыш*] «набалдашник» (напр., палиці), [*накостыльник*] «тс.»; характер стосунку до основи слова *кість* неясний; можливо, йдеться про ту саму основу *кост-*, що і в р. *костыль*.

накі́т — див. **коти́ти.**

[**наклі́ти́ти**] «прибрати; приладнати» О; — очевидно, пов'язане з *клеча́ти* «прикрашати зеленню» (пор.).

[**накля́чки**] «навколішки» О; — пов'язане з [*кляка́ти*] «ставати навколішки» (див.).

[**на́ко**] (частка) «на, візьми-но» МСБГ; — результат злиття частки *на* «бери» і підсилювальної частки *-ко*. — Див. ще **-ка, на[2].**

[**нако́втач**] (орн.) «дятел, Picus L.» МСБГ; — пов'язане з [*ко́вта́ч*] «тс.» (див.).

[**нако́вчити**] «натеревенити»; — неясне; можливо, пов'язане з [*ко́вта́ти*] «стукати, цокати» (пор.).

[**накозу́битися**] «настовбурчитися» ЛексПол, [*накозо́битись*] «злісно виставитися» Куриленко; — очевидно, пов'язане з *ко́зуб* «лубкова коробка», *ко́зубом стати* (про мокрий одяг) «замерзнути, стати твердим як кора», [*козуба́тий*] «пузатий» Ж. — ЭСБМ 7, 214. — Див. ще **ко́зуб.**

[**нако́й**] (спол.) «ледве, як тільки»; — результат спрощення форми [*на́коль*], пов'язаної з [*наколи́*] «тс.». — Німчук НЗ УжДУ 35, 42. — Див. ще **на́коли́.**

[**на́коли́**] (спол.) «коли, як тільки, якщо» Г, Ж, ВеУг, [*на́коль*] «тс.» Ж; — складне утворення з прийменника *на* і прислівника *коли́*, у другій формі редукованого. — Див. ще **коли́, на[1].**

[**наконешня́к**] (ент.) «китичник, Pygaera O.» Ж; — неясне; очевидно, пов'язане з *кіне́ць* (від розташування на кінцях гілок?).

[**на́коржень**] «шкіряна рукавиця», *на́кожні* «шкіряні рукавиці», [*нако́жні*] «вид чобіт» (?) Ж; — очевидно, запозичення з російської мови, пізніше зближене з *корж*; р. [*на́кожни*] «шкіряні рукавиці, що натягаються на шерстяні», утворене від іменника *ко́жа* «шкіра» за допомогою прийменника *на*. — Див. ще **ко́жа, на[1].**

[**накострополи́тися**] «одягтися дуже гарно, оригінально» Ва; — афективне утворення.

[**на́кочва́ти**] «надходити натовпом» Ж; — пов'язане з *кочува́ти*; характер фонетичних змін неясний. — Див. ще **кочува́ти.**

[**накрама́**] «жіночий шарф» Дз; — запозичення з турецької мови; тур. makrama «велика селянська хустка із смугастими узорами; вид серветки» походить від ар. maḥrama «хустина»; на українському ґрунті відбулась дисимілятивна зміна початкового *ма-* в *на-* під впливом префікса *на-*. — Радлов IV 2 1997. — Пор. **нафра́ма.**

[**на́кри**] (муз.) «бубни Г; литаври Бі»; — р. [*на́кра*] «бубон, литаври», ст. *накра* «вид барабана», *нагара* «барабан»; — схв. *на̏кара* «вид бубна, тулумбас»; — запозичення з тюркських і перської мов; узб. тур. nakara «барабан», тур. тат., аз. nagara «тс.» походять від перс. naggara, nagire «тс.», які зводяться до ар. naḳḳāra «литавра». —

Білецький-Носенко 236; Фасмер III 36, 40; Преобр. I 591; Срезн. II 293; Lokotsch 124.

[**накропу́дитися**] «злісно виставитися» Куриленко; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *харапу́дитися* «злякано кидатися» (про коней).

[**накря́кати**] «багато набрати, навантажити»; — неясне; можливо, пов'язане з [*накаркани́чити*] «багато набрати на шию, на плечі».

[**накуви́тись**] «намаятися, напрацюватися» ЛексПол; — неясне.

[**накундуба́ситися**] «нахмаритися» Дз, [*накондуба́читися*] «тс.»; — афективне утворення без виразних словотворчих джерел.

[**накутиле́тися**] «наїстися» Корз; — пов'язане з [*кутуля́ти*] (див.).

[**накути́ти**] «напустувати; нав'язатися» Бі; — р. *кути́ть* «гуляти, пиячити», ч. kutiti (kutati) «коїти, пустувати; копошитися; робити потай», цсл. **коутити** «придумувати, затівати», можливо, також п. ч. skutek «вчинок, дія»; — псл. kutiti «займатися витівками»; — дальші зв'язки остаточно не з'ясовані; пропонується зіставлення з ie. *keu-t-/kou-t- «зігнуте, гак» (ЭССЯ 13, 139, 140; Куркина Этимология 1971, 75). — Фасмер II 434; Machek ESJC 309; Bern. I 654; Mikl. EW 149.

[**накухте́рити**] «наварити» (поганої їжі) Си; — пов'язане з [*кухте́ря*] «кухарчук». — Див. ще **ку́хта**[1].

[**належи́тий**] «належний»; — запозичення з польської мови; п. należyty «належний, відповідний», як і należny «тс.; приналежний», є похідним від дієслова należeć «належати, годитись». — Див. ще **лежа́ти.**

[**нале́нь**] (бот.) «дуб скельний, Quercus sessiliflora Salisb.» Mak; — результат видозміни деетимологізованої форми [*не́линь*] «дуб черешкуватий, пізньоквітний (зимовий), Quercus pedunculata hiemalis (tardiflora)» із зближенням початкової частки *не-* з префіксом *на-*. — Див. ще **линя́ти.**

[**нале́пкати**] «наліпити; обкидати брудом» ВеУг; — результат видозміни форми *наліпи́ти*, зумовленої впливом слова *леп.* — Див. ще **ліпи́ти.** — Пор. **леп.**

[**нали́ба**] «кріплення штольні» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *луб, па́луба* (пор. лит. lubà «дошка», lùbos «дощана стеля»).

[**нали́боватий**] «примхливий, дивацький»; — неясне; в якийсь спосіб пов'язане з [*наши́боватий*]. — Див. ще **на́шибка.**

[**наливайко**] «хлібний жучок, який з'являється, коли наливається жито»; — похідне утворення від *нализа́тися.* — Грінч. II 498. — Див. ще **ли́ти, на**[1].

нали́га́ч, *нали́гачка* — див. **лига́ти**[1].

[**нали́зник**] «вид жіночого одягу»; — неясне.

[**на́лим**] (іхт.) «минь, миньок, Gadus lota (Lota lota)» Ж, [*на́лим морсько́й*] «Mottela tricirrata, Ophidium barbatum» Ж; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. nalim, як і болг. *налим*, мабуть, у свою чергу, є літературним запозиченням з російської мови; р. *нали́м* етимологічно неясне; можливо, воно, як і *нали́м* «рідкий чорний шлак, що витікає з домни», пов'язане з дієсловом *лить*; пор. також р. [*нали́м*] «підводна піщана обмілина», [*на́лье*] «тс.»; зіставляється також з назвою риби р. *не́льма*, так само неясною. — Leder 28, 130—131; Фасмер III 40; Преобр. I 591; Черных I 557.

[**налима́нитись**] «набрати чогось більше, ніж треба» Мо; — запозичення з російської мови; р. *налимо́ниться* «напитися п'яним» є похідним від *лимо́н*; первісне значення тлумачиться як «напитися пуншу з лимоном»; українська форма, якщо не помилка, є результатом зближення з *лима́н.* — Фасмер III 40; Преобр. I 454; Даль II 434.

нали́сник «тонкий млинець, в який загортається якась начинка; [кукурудзяний корж, печений на капустяному листі, млинець Ж]», [*нали́стник*] «тс.»

Ж; — р. *нали́стник* «налисник», бр. *налі́снік* «млинець»; — результат видозміни деетимологізованої форми [*на́лісник*], зближеної з іменником *лист*; такому зближенню сприяло те, що деякі борошняні вироби випікались на листі рослин. — Фасмер—Трубачев III 40; ЭСБМ 7, 221; Urbańczyk JP 38/3, 206—211. — Див. ще **лист, на[1], на́лісники.**

[**на́ліг**] «погана звичка, пристрасть» Ж, [*нало́г* Ж, *нало́га*] «тс.»; — бр. [*налог*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. nałóg «шкідлива для здоров'я, погана звичка; закореніла звичка, привикання» походить від дієслова nałożyć się «накластися; (заст.) звикнути, втягтися, призвичаїтися», яке складається з префікса na «на» і основи дієслова łożyć «ложити; класти». — ЭСБМ 7, 221—222; Sławski JP 42/2, 88; Brückner 313. — Див. ще **лежа́ти.**

[**нали́зне**] «плата за знахідку» Ж; — утворене, очевидно, за польським зразком, на основі префікса *на-* і дієслова *лі́зти*; пор. п. [nalezienie] «плата за знахідку», ст. [nalezionek] «підкидьок», утворені від дієслова (z)naleźć «знайти», похідного від основи leźć «лізти». — Онышкевич Исслед. п. яз. 245; SJP III 91. — Див. ще **лі́зти, на[1].** — Пор. **найти́.**

[**на́лісники**] «налисники» Ж; — п. naleśnik «тс.», ч. nálesník «пиріг, печений на рослинному листі»; — утворення з прийменника *на* і основи іменника [*лі́са*] «дерев'яна решітка; плетений тин; хвіртка»; у назві знайшов відображення давній спосіб випікання борошняних виробів на дерев'яних решітках, які вміщувались у печі над жаром, або (пізніше) на колосникових решітках. — Urbańczyk JP 38/3, 206—211. — Див. ще **лі́са, на[1].**

[**на́ло́пом**] «ненароком, раптом Ж; нахабно Г»; — бр. [*на́лапам*] «несподівано», [*нала́пам*] «раптово», [*нало́пам*] «несподівано, раптово»; — очевидно, результат злиття і видозміни виразу **на лап*, пов'язаного з *ла́пати* «хапати»; пор. слц. strielat' pa lap «стріляти, довго не цілячись», укр. [*ла́пі*] «швидко», др. *лапы* «знову», *лапь* «знову, прямо, необдумано», п. łapie «швидко», [łopie] «тс.», ч. ст. lap «зараз, відразу». — ЭСБМ 7, 219—220. — Див. ще **ла́пати, ла́пі.**

намага́тися «старатися; домагатися; прагнути», *намогти́ся* «наполягти; наміритись», [*намага́ти*] «прагнути, пориватися; надолужувати; змагати, долати; (безос.) збиратися, йтися (до чогось) О», [*намі́г*] «намагання» Ж; — р. [*намога́ть(ся)*] «надриватися», бр. *намага́цца* «намагатися», п. namagać się «тс.», ч. namáhati «напружувати, втомлювати», namáhati se «напружуватися, прикладати зусилля», слц. namáhat' «напружувати, втомлювати», namáhat'sa «напружуватися, втомлюватися, намагатися, працювати через силу», схв. namágati se «намагатися»; — очевидно, префіксальне похідне від *могти́*, псл. *mogti «могти; тягти, напружуватися»; виведення ч. namáhati від *možditi se «мучитися» (Machek ESJC 170—171) малопереконливе. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 46—47. — Див. ще **могти́, на[1].**

[**наману́ти**] «принагідно трапитися, зустріти» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *манівці́* або з р. [*мани́ть*] «увижатися, здаватися».

[**наме́дли́ти**] «натякнути» Ж; — очевидно, результат контамінації форм [*намену́ти*] і [*набили́ти*[2]] «тс.» (див.).

[**на́мек**] «натяк» Ж, [*намека́ти*] «натякати» Ж; — очевидно, книжне запозичення з російської мови; р. *намёк* «натяк», *намека́ть* пов'язані з *мека́ть* «думати, міркувати» (пор. [*домека́ть*] «додумуватися», *смека́ть* «розуміти»), можливо, спорідненим з лит. mẽklinti «вимірювати, зважувати, обдумувати», лтс. meklit «шукати». — Фасмер II 594; Fraenkel 428—429.

[**наме́лец**] (бот.) «ріжки на житі, Claviceps purpurea Tul.» ВеНЗн, ВеЗа, [*намелюх* тж, *намель* Мак, *омолок* Мак, *омилок* Мак] «тс.»; — похідне ут-

ворення від дієслова *намоло́ти* (*намелю́*); назва зумовлена тим, що вміст ріжків нагадує змелену муку. — Див. ще **моло́ти, на**[1].

[**намели́на**] (бот.) «омела біла, Viscum album L.» Ж, Mak; — результат видозміни деетимологізованої форми [*ямели́на*] «тс.» із зближенням початкового *я-* з префіксом *на-*. — Див. ще **оме́ла́**.

[**на́мено**] «ім'я», [*наменѝти*] «найменувати», [*наменува́ти*] «тс.»; — похідні утворення з префіксом *на-* від форми [*менува́ти*] «іменувати», [*мення́ти*] «тс.», [*ме́ння́*] «ім'я». — Див. ще **ім'я́, на**[1].

[**намену́ти**] «натякнути, нагадати, згадати», [*намену́тися*] «почати говорити, відкрити рот, заїкнутися»; — північноукраїнська звукова форма замість **намінути* з голосним **е** замість **і** на місці ѣ у ненаголошеній позиції. — Див. ще **мінѝти.**

на́ме́т «шатро» Г, Ж, [*намі́т*] «тс.», [*намете́ць*] «парасолька» Ж, [*наме́тник*] «виготовлювач наметів» Ж; — р. [*намёт*] «намет, повітка; чохол», бр. [*намёт*] «сорт полотна, рушник», п. namiot «намет; балдахін»; — очевидно, пов'язане з дієсловом *наметá́ти* «накидати», як і *намі́тка*; менш обґрунтовано вважається (Mikl. EW 211; Brückner 354; Москаленко УІЛ 31) запозиченням із східних мов і зіставляється з хант. nāmat «повсть на кибитці», афг. namd «повсть». — Фасмер III 41; Преобр. I 591—592; ЭСБМ 7, 225—226.

наметá́ти «прошити великими стібками, намітивши лінію шва», *наме́тувати*; — запозичення з російської мови; р. *наметáть, намётывать* «тс.» є похідним від *метáть* «метати, обкидати», спорідненого з укр. *метáти* (див.).

на́ми́сто Г, Ж, *на́ми́сти́на* Г, Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми [*мони́сто*] з метатезою **м** і **н** під впливом слів з префіксом *на-*. — Москаленко УІЛ 46; Rudn. II 850; Shevelov Hist. phonol. 744; Булаховський Вибр. пр. II 273. — Див. ще **мони́сто.**

[**на́мі́л,** род. в. *намолу*] «мул, намул» Ж, Ник; — результат гіперистичної видозміни форми *на́му́л* із закономірним **у**, що було помилково сприйнято як польський рефлекс давнього **о**, якому в закритому складі відповідає українське **і**. — Див. ще **мул**[1].

на́мір; — очевидно, результат видозміни раніше більш поширеної форми *за́мір* під впливом р. *наме́рение*. — Стоянов 73. — Див. ще **мі́ряти, на**[1].

[**на́мість**] «замість», [*на́мі́сць*]; — р. [*наме́с, наме́ст, наме́сть*], п. ст. namiast, ч. namístě, слц. namiesto, болг. *наме́сто*, м. *наместо*, схв. *на̀место*, слн. namésto «тс.»; — результат злиття виразу *на мі́сто* (*на мі́сце*), паралельний до *за́мість*. — Див. ще **мі́сто, на**[1]. — Пор. **за́мі́сть.**

намі́тка «покривало на голову у жінок поверх очіпка; тканина, вид грубого серпанку», *намі́тчи́на, намі́тча́ний*; — р. [*наме́тка*] «головне покривало, фата; чорне покривало розкольниць на обличчя; чернече покривало поверх клобука (на Афоні); жіноча напівсорочка поверх звичайної; латка», бр. [*намётка*] «намітка», *на́мі́тка* (з укр.?), п. namiotka «тс.» (з укр.), ч. [*pá-mětka*] «легке жіноче покривало на голову», болг. *наме́тка* «накидка, пелерина, плащ», *наметáло*, м. *наметка, наметало* «тс.»; — псл. nametъka «накидка», похідне утворення від nametati «накидати»; пов'язання з *мі́тити* (Москаленко УІЛ 46) помилкове. — ЭСБМ 7, 225; Brückner 354. — Див. ще **метá́ти.**

[**намлако́**] «пасовисько в лузі» Мо; — пов'язане з [*мла́ка*] ([*млак*]) «зарослий травою болотяний простір» (див.).

[**намліо́ка**] «вмить» Ж, [*навмлівíч, навмліо́ка*] «тс.» Ж; — результат універбації виразу *на мліг ока* «тс.». — Див. ще **мліг, на**[1], **о́ко**[1].

[**намо́нятися**] «напитися п'яним»; — результат видозміни під впливом *мо́ня*

(дит.) «молоко» форми **налимонитися*, відображеної в формі [*налима́нитись*] (див.).

[**на́моржень**] «бокова жердина в санях над полозом», [*на́морозень*] «тс.», [*на́муружня*] «один з брусків, що скріплює верхні кінці копилів у санях» Корз, [*на́морожня*] «тс.» О, [*наморо́жнє*] «ручиця» ДзАтл II; — р. [*на́морожни*] «верхня частина саней», бр. *на́мерзень* «брусок, що набивається на копили»; — неясне; можливо, результат заміни давнішої назви цієї реалії з основою *стуж-* (пор. р. [*сту́жень*] «зв'язка між високими головками полозів і копилами», бр. [*усту́жына*] «зв'язка між копилами»), етимологічно пов'язаної з *туги́й*, але вторинно зближеної з *студе́ний* «морозний». — ЭСБМ 7, 223.

[**намо́склий**] «промоклий, мокрий» (про дерево) ЛексПол; — р. *намо́згнуть* «киснути, загнивати»; — похідне утворення від **намоскнути*, **москнути*, пов'язаного з р. *мо́згнуть* «гнити, пліснявіти», *мо́зглый* «гнилий», слн. zmoždíti. «виснажити», цсл. **мъждивъ** «танучий», **измъждити** «ослабити, знесилити»; — псл. mъzgnǫti; дальші зіставлення непевні. — Фасмер II 638; Преобр. I 545; Mikl. EW 207.

наму́л[1], *наму́ла, наму́ли́стий, наму́лити, намуло́вище, намуля́нка* — див. **мул**[1].

[**наму́л**[2]] «тирса (від пиляння дерева)» ВеБ, [*намули́на*] «тс.» ВеБ; — неясне.

[**намулок**] (бот.) «руслиця, Elatine L.» Mak; — похідне утворення від *мул* (*на́му́л*); назва зумовлена тим, що ця рослина росте у водоймах зі стоячою водою, на мулистих обмілинах тощо. — БСЭ 33, 352. — Див. ще **мул**[1], **на**[1].

[**наму́рхатися**] «натоптатися, натомитися», [*намурха́титися*] «тс.»; — неясне.

[**наму́цкати**] «неакуратно намазати (фарбою і под.); абияк приготувати (їжу)» МСБГ, [*наму́цькати*] «тс.» тж; — афективне утворення.

[**нам'ятели́тися**] «здутися, роздутися» (про худобу) ВеУг; — неясне; зіставлення з *м'я́ти* (Верхратський, там же) малопереконливе.

[**на́на**] «колиска; спати» Корз, [*на́на-на́на*] «колисати» Корз; — слова дитячої мови, що виникли, очевидно, з приспіву колискової пісні.

нана́йці «одна з народностей Приамур'я» (одн. *нана́єць*), *нана́йка*; — р. бр. *нана́ец*; — запозичення з нанайської мови; самоназва нанайців *нанай* (букв. «земля-людина», тобто «місцева людина») споріднена з *на́ни*, самоназвою деяких інших тунгусо-маньчжурських етнічних груп — ульчів, ороків, орочів. — Аврорин Яз. нар. СССР V 129; БСЭ 29, 98—99.

нана́цько — див. **зненáцька.**

[**нана́шко**] «хрещений батько Г, Ж; весільний батько Ме», [*нана́шка*] «хрещена мати Г; весільна мати Ме», [*нона́шок*] «хрещений батько» Ж; — запозичення зі східнороманських мов; молд. *нэна́ш* (*нына́ш, нуна́ш, наш*) «хрещений батько; весільний батько», рум. nănáș, [nînáș, nunáș], naș «тс.», nănáșă (náșă) «хрещена мати; весільна мати» пов'язані з молд. *нун*, рум. nun «весільний батько», яке зводиться до лат. *nunnus < nonnus «чернець; доглядач дітей, вихователь», що зіставляється з дінд. papā́ «мама», гр. νάννη «тітка», укр. *не́ня* «мати». — Мельничук Молд. эл. 169; Дзендзелівський НЗ УжДУ 13, 100; 26, 29—30; Дзендзелевский Молдаванизмы 152; Vrabie Romanoslavica 14, 163—164; СДЕЛМ 281, 283; DLRM 528, 530, 549; Pușcariu 105; Walde—Hofm. 175. — Див. ще **не́ня.**

нане́павці — див. **ни́пати.**

нанівéць «нінащо», *унівéць* «тс.»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. wniwecz виникло з прийменника w і складної форми niwecz «ні в що», утвореної з частки ni «ні», прийменника we «в» (з **е** на місці **ъ** у сильній позиції) і займенникової основи cz- «що». — Shevelov Hist. phonol. 620;

Brückner 364. — Див. ще **на**[1], **ні**[3], **у**[1], **що.** — Пор. **ні́ве́чити.**

на́нка «китайка» (тканина), [*на́нкин*] «тс.» Ж, *на́нко́вий* УРС, Ж, [*нанкіно́вий*] Ж; — р. бр. *на́нка*, п. ч. слц. nankin, болг. *нанки́н*, схв. *на̀нкин(г)*; — утворене від назви китайського міста *Нанкін*, звідки спочатку завозилась ця тканина; слово могло прийти через посередництво французької або німецької мови (фр: nankin, нвн. Nanking, Nankin). — Черных I 557—558; Фасмер III 41; Преобр. I 592; Въгленов Езиков. изсл. Младенов 182.

на́нсу́к (вид тканини); — р. бр. болг. *на́нсу́к*, п. ч. nansuk; — запозичення з англійської мови; англ. nainsook «тс.» походить від гінді najnsukh, букв. «радість очей». — СІС[2] 568; Kopaliński 656.

нао́длив, *нао́длів* — див. **навід-ліг.**

нао́дчебі́ — див. **нао́тчебі.**

[**нао́минці**] «навмання» О; — результат видозміни форм типу [*навманці́, наомани́*] «тс.», зближених з основою слова *мина́ти.* — Див. ще **мани́ти.**

нао́паш, *нао́пашки* — див. **о́паш.**

[**нао́пуль**] «наполовину»; — бр. [*нао́пал*] «тс.»; — очевидно, результат діалектної видозміни давнішого **навъполъ* «навпіл» з характерним для північних говорів переходом **о** в новозакритому складі в **у** і з гіперистичною заміною **в**, що належало до складного префікса *нав-*, на **о.** — ЭСБМ 7, 228. — Див. ще **нав-, пів.**

наору́жку — див. **нару́жу.**

наоста́нку, *наоста́нці* — див. **ста́ти.**

[**наосто́ч**] «наприклад, приміром» Пі; — очевидно, утворене з прийменника *на* і основи дієслова *сточи́ти* «приточити, додати, прикласти». — Див. ще **з**[3], **на**[1], **надточи́ти.**

[**нао́тчебі**] «на відшибі, окремо, в стороні» Кух, *на відче́пі*, [*нао́дчебі*] Ж, Кух «тс.»; — результат видозміни форми *нао́дшибі* «тс.» із зближенням основи *одшиб-* (*відшиб-*) з *відчеп(ити)*, а деетимологізованої середньої частини *-одши-* з формою *о́тче* від основи іменника *оте́ць.* — Див. ще **ши́ба́ти.**

нао́хляп — див. **о́хляп.**

на́пад, *на́падка, напа́дки, напа́дкуватий, напа́дний, напа́дник, напа́док, на́падь, напа́сливий, на́пасни́й, напа́сник, напа́сти, напастува́ти, на́па́сть* — див. **па́сти**[2].

[**на́падень**] «рибальське знаряддя, ятір на великому обручі з довгою тичкою», [*на́падка*] «рибальське знаряддя, вид сака»; — очевидно, похідні утворення від дієслова *напада́ти*; мотивація назв не зовсім ясна. — Див. ще **на**[1], **па́сти**[2].

напа́лм (запалювальна суміш); — р. бр. болг. *напа́лм*, п. ч. слц. napalm; — запозичення з англійської мови; англ. (амер.) napalm є складноскороченим утворенням з початкових частин назв речовин, які входять до складу цієї суміші: *нафте́нова* і *пальміти́нова* кислоти (БСЭ 29, 106; Kopaliński 656), чи складеної назви natrium-palmit(ymi)an (Sł. wyr. obcych 501; Holub—Lyer 329; SCS 753). — Коваль 194.

[**напа́льки**] (бот.) «наперстянка, наперсник, Digitalis L.» Mak, ВеНЗн; — бр. [*палечнік*] «тс.»; — синонімічне утворення до [*напе́рстки*] «тс.», пов'язане з формою квітки рослини. — Див. ще **напе́рсник**[2].

на́па́сть «біда, нещастя; причіпка, халепа; [штраф, пеня]», *на́па́сник* «нападник, причепа» СУМ, Ж, *напа́сливий* «нав'язливий», *на́пасни́й* «задерикуватий, нав'язливий» Г, Ж, [*на́пастний*] «тс.» Ж, [*напастува́ти*] «нападати, зачіпати», *занапасти́ти* «привести до загибелі; зробити нещасним», *занапаща́ти*, [*ізнапасти́тися*] «пропасти» Ж; — р. *напа́сть*, бр. *напа́сць*, др. *напасть*, п. paraść «напад; (ст.) біда, примус», ч. ст. *nápast* «спокуса», болг. м. схв. *на́паст* «напасть», слн. *napást* «напад, небезпека; напасть», стсл. **напасть** «нещастя, небезпека, спокуса»; —

псл. napastь < *napadtĭ, похідне від дієслова napasti < *napadtei «напасти». — Фасмер III 43; Преобр. I 592; ЭСБМ 7, 231. — Див. ще **на¹, па́сти²**.

[**напе́кати**] «багато навалити, навантажити» ВеУг, [*напе́катися*] «дуже наїстися» ВеУг; — очевидно, афективне утворення, частково пов'язане з дієсловами *напакува́ти, набе́хкати*.

[**наперебеса́**] (нести щось) «перекинувши через руку або через плече Ж; (нести мішок) перекинувши через плече як бесаги (сакви)», [*наперебаса́*] «тс.», [*наперебе́са*] «наперевіс» О, [*наперебиса, наперебиси*] «тс.» О; — результат злиття прийменника *на* з виразом **перебеса́*, утвореним, очевидно, на основі виразу «перекинути як бесаги». — Желехівський I 486. — Див. ще **бе́са́ги, на¹, пере-**. — Пор. **перебеса́житися**.

[**наперела́й**] «навпростець» Ж, [*напрола́й*] «тс.» Ж; — запозичення з польської мови; п. na przełaj «тс.» утворене з прийменника na «на» та іменника przełaj «біг навпростець; ст. бік, узбіччя дороги». — Brückner 686.

[**наперні́вка**] «ширма, парасолька» ВеУг; — видозмінене запозичення з угорської мови; уг. napernyő «парасолька» утворене з основ іменника nap «сонце, день», спорідненого з манс. nā̆i̯i (nāi̯) «сонце, вогонь», хант. nȁi̯ «вогонь», nȁi̯ «сонце», та ernyő «парасолька, козирок, намет, альтанка» невідомого походження. — Верхратський ВеУг; MNTESz I 789, II 996—997.

напе́рсник¹ «улюбленець, довірена особа», *напе́рсниця*; — бр. *напе́рснік*; — запозичення з російської або церковнослов'янської мови; р. *напе́рсник* походить від цсл. **напьрсьникъ**, утвореного з прийменника *на* та іменника *пьрси* «груди» за допомогою суфікса *-ьникъ* як калька гр. ἐπιστήθιος, утвореного з прийменника ἐπί «на» і основи іменника στήθος «груди». — Булаховський Вибр. пр. III 432; Срезневский II 316. — Див. ще **на¹, пе́рса**.

напе́рсник² (бот.) «наперстянка, Digitalis L.», [*напе́рстник*] Ж, Mak, *наперстя́нка*, [*наперстки* Mak, *наперстниця* Mak, *наперстнянка* Mak, *наперсточниця* Mak] «тс.»; — р. *наперстя́нка, напе́рсточник*, бр. *напе́рстаўка*, п. naparstek, ч. слц. náprstník, ч. náprstky, болг. *на́пръстник*, схв. *на̀прстак*, слн. napŕstec; — похідне утворення від *напе́рсток*, зумовлене подібністю форми квітки наперстянки до наперстка. — Machek Jm. rostl. 214. — Див. ще **на́пе́рсток¹**.

на́пе́рсток¹ СУМ, Ж, [*на́пе́рс(т)ник*] «наперсток» ДзАтл I, [*напи́рстень*] «тс.» тж; — р. *напёрсток*, п. naparstek, ч. naprstek, слц. náprstok, вл. napjeršćeń, болг. *на́пръстник*, схв. *на̀прстак*, слн. napŕstnik; — псл. *napьr̥stъkъ, утворене з прийменника na «на» та іменника *pьr̥stъ «палець» за допомогою суфікса -k-. — Див. ще **на¹, перст**.

на́пе́рсток² «кільце, яким коса прикріплюється до кісся» СУМ, Ж; — очевидно, результат семантичного розвитку слова *на́пе́рсток* у незасвідченому значенні «перстень». — Див. ще **на́пе́рсток¹**.

[**напиря́ти**] «натягати, настягати»; — неясне; можливо, пов'язане з [*напі́рити*] «багато набрати (в пазуху, кишені)» та з *напе́рти*. — Пор. **пиря́ти¹**.

напів- (перший компонент складних утворень типу *напівавтома́т, напівавтомати́чний, напівприто́мний, напівлежа́ти*); — складне утворення з прийменника *на* і основи *пів-* «половина» (див.).

[**напівпереки́**] «поперек», [*напівперек*] «тс.» Ж; — результат метатези префіксальних елементів *в-* (*у-*), *по-* у прислівнику *навпо́пере́к* з наступним зближенням триелементного складного префікса *на-по-в-* з прислівником *напі́в* «наполовину». — Див. ще **на¹, пере́ка, по, у¹**.

[**напі́лювати**] «напинати, натягати» Ж; — результат характерної для

карпатських говорів видозміни форми *нап'я́лювати* «тс.». — Див. ще **п'я́ло.**

[**напі́рити**[1]] «надягти багато одягу»; — очевидно, пов'язане з *напі́рити* «розсипати багато пір'я» через проміжне значення «підняти на собі пір'я» (як пишний птах); — пор. бр. [*пы́рицьца, напы́рицьца*] «надуватись, ніби піднімати своє пір'я; багато, пишно одягатись». — Див. ще **перо́.**

напі́рити[2] — див. **пря́ти**[1].

напітка́ти — див. **ти́кати.**

[**напла́вистий**] «запальний, гарячий», [*напли́ви́стий*] «тс.» Ж, [*наплави́стий*] «придуркуватий» О; — не зовсім ясне; очевидно, утворене від *напла́вити*, др. *наплавити* «напливти, розтектись» за тими самими мотивами, що й [*встéклий*] «шалений», п. wściekły, ч. vzteklý «тс.» від *текти́* — за ознакою розбурханих вод чи припливу крові до голови. — Пор. **встіка́тися.**

[**напла́вити**] «влаштувати каверзу» Ж; — очевидно, похідне від *пла́вити* «топити» в значенні «чаклувати за допомогою топленого воску, що виливається у воду». — Див. ще **плúсти́.**

наповра́титися, *наповре́титися, наповре́тливий, наповри́титись, напувре́тливий* — див. **навра́титися.**

[**напокво́л**] «на глум» Ж; — результат злиття прийменника *на* з незасвідченим іменником **поквол* «знущання», пов'язаного з прикметником *кво́лий* «слабий» (первісно «змучений») і дієсловами *квили́ти* «скиглити», *цвили́ти* «бити, батожити» (див.).

[**наполу́мити**] «переконати, умовити», [*наполу́митися*] «твердо зважитися»; — очевидно, результат видозміни форми *напоу́мити*, що могла вимовлятися з вставним **в** перед **у**, яке іноді змішувалося з твердим **л** (польським ł). — Див. ще **ум.**

[**напортити**] «придбати» О; — неясне.

[**напоруди́ти**] «навчити, наставити»; — префіксальне утворення від тієї самої основи, що й у дієслова *ору́дувати, споруди́ти*; очевидно, первісне значення було «направити, скерувати». — Петлева Этимология 1980, 36—38. — Див. ще **ору́да.**

[**напосу́дити**] «наладити, приготувати, направити», [*напосу́дитися*] «зібратися, приготуватися»; — похідне утворення від *по́суд* (*посу́да*); первісно означало «приготувати для чогось посуд». — Див. ще **суд**[2].

[**напосу́дитись**] «насупитись» Ва; — результат видозміни форм *насу́питися, посу́питися* під впливом [*напосу́дитися*] «зібратися».

напоу́мити — див. **ум.**

напра́сний «несправедливий; [зухвалий, задиристий, кривдний; раптовий, наглий Г; нав'язливий, набридливий, причепливий Ме]», *напра́сна* «несправедливе обвинувачення, наклеп», [*напра́сник*] «кривдник, задерика», *напра́снина* «незаслужена образа, кривда» Ж, [*напра́сниця*] «кривдниця Г; напасть Ж»; — р. *напра́сный* «даремний, марний», бр. [*напра́сна*] «даремно», [*напра́сліна*] «наклеп», др. *напрасьныи* «раптовий, швидкий, запальний, жорсткий», п. [paprasny] «даремний» (з укр.), болг. [*напра́сен*] «раптовий», м. *напразен* «даремний», схв. *на́прасан* «запальний, рвучкий, нестримний», стсл. **напрасънъ** «раптовий, швидкий, негайний»; — переконливо не з'ясоване; з припущенням первісного значення «раптовий» зіставляється з [*праск*] «тріск» (Brückner AfSlPh 23, 213), *проси́ти* (Варбот Этимология 1964, 30—36), *прісни́й* (Варбот ВЯ 1967/4, 73—74), з дінд. prasabham «насильно; швидко, раптом» (Matzenauer LF 11, 176; Charpentier AfSlPh 29, 6) та ін. — Фасмер—Трубачев III 43; Черных I 558; ЭСБМ 7, 237—238; Skok II 502.

[**напрасник**] (бот.) «астранція велика, Astrantia major L.» Мак, [*напрасниця*] «тс.» Мак; — неясне.

[**напра́сниця**] «лихоманка» Бі; — очевидно, первісне значення «приче-

па», пов'язане з *напра́сний* «причепливий, нав'язливий» (див.).

[**напред**] «наперед, попереду» ВеЛ, [*напредки́*] «в майбутньому, іншим разом» Ж, [*напрі́дь*] «наперед, попереду» Ж; — р. [*напре́дки́*] «наперед, на майбутнє», [*напре́д*] «спочатку, раніше»; — давні запозичення із західнослов'янських і з церковнослов'янської мов; п. naprzód «наперед», слц. napredku «попереду», стсл. **напрѣдъ** «перед», **напрѣждь** «вперед» етимологічно відповідають укр. *напере́д, напе́реді*. — Див. ще **на**[1], **пере́д**[2].

напризволя́ще; — результат злиття прийменника *на* з іменником [*призволя́ще*] «воля, розсуд»; — очевидно, первісно означало «на (власний) розсуд, на (власну) волю»; пор. р. *на произвол судьбы*. — Див. ще **во́ля, з**[2], **на**[1], **при.**

[**напри́паслі**] «наприкінці» Кур; — результат паралельного до форми *наприкінці́* злиття прийменників *на* і *при* з прислівником в акаючій формі [*по́слі*] «після». — Див. ще **на**[1], **пі́сля́, при.**

напри́шкуватий — див. **опри́шкуватий.**

[**на́прово**] «нашвидку»; — очевидно, результат фонетичного спрощення форми **напровор*, утвореної з прийменника *на* та іменника **провор*, що лежить в основі прикметника *прово́рний* (див.).

напроку́дити «навитівати, натворити»; — очевидно, запозичення з російської або білоруської мови; р. *напроку́дить*, бр. *напраку́дзіць* «тс.» є похідними від *проку́дить, праку́дзіць*, пов'язаними з р. *проку́да* «витівка, пустощі», бр. *праку́да* «пустун, витівник», р. *кудь* «злий дух, чаклунство», др. *кудити* «чудити, ображати, псувати», п. przekudzić «пустувати, надокучати», болг. *ку́дя* «лаю, поношу», схв. *ку̏дити* «осуджувати, зводити наклеп», слн. [kúditi] «лаяти, осуджувати», стсл. **коудити** «ганьбити», **прокоудити** «знищувати, руйнувати, псувати, усувати», **прокоуда** «мор, погибель; чаклунство», що зводяться до псл. kuditi «лаяти, ганьбити», яке зіставляється з гр. κυδάζω «поношу, лаю», двн. hosc «огуда, ганьба», шв. huta «кричати, галасувати, лаяти»; зіставлення з дінд. kutsáyati «поносить» заперечується (Mayrhofer I 228). — Фасмер III 374; Преобр. I 405—406; ЭСБМ 7, 237; Bern. I 638; Meillet Études 254.

напропа́ле «відчайдушно»; — очевидно, калька р. *напропалу́ю* «тс.», звідки й бр. *напрапалу́ю*; форми утворені з прийменника *на* і невідомого тепер дієприкметника **пропалий* у жін. р. однини, можливо, первісно пов'язуваного в російській мові з іменником *голову*. — Див. ще **на**[1], **па́сти**[2], **про.**

напру́га, *на́пру́го, напру́жити* — див. **пруг.**

напру́ди́ти, *напруди́тися, напру́діть* — див. **пруд.**

[**напру́дник**] (ент.) «вид слимака, Lycosa syngoriensis Walck.» ВеНЗн; — неясне.

[**напрумила́нє**] «уклінно» (просити) Корз; — неясне.

[**напрути́ти**] «напружити, натягти; набрякнути, розпухнути МСБГ; скувати (поламану косу) Бі; закрутити (вус)», [*запру́та*] «палка в тині; цурка для стягування зв'язаного», [*запрути́ти*] «заплести, затягти (дірку в тині); зв'язати, скручуючи цуркою»; — р. [*пруч*] «складова частина вірьовки», ч. [vyprúčit] «випнутися, надутися»; — не зовсім ясне; очевидно, псл. prut- <*prout- «натягати», пов'язане давнім паралелізмом кореневих приголосних з *prend-/prond- «прясти; натягати». — Пор. **пруди́ву́с, прут, пру́ча́тися, пря́сти.**

[**напряга́ти**] «натягувати над собою шкіру або полотно» Бі, [*напряга́тися, напрягти́ся*] «накриватися» Бі, [*напря́гний*] «накритий» Бі; — р. *напряга́ть* «напружувати, натягувати», др. *напрягу* «натягну, напружу», ч. napřahati «витягати, натягати, розмахуватися, напружувати», слц. napriahnut'

«натягти, витягти, направити», вл. napřahać «напружувати, натягати», болг. *напре́гна* «напружую», м. *напрега* «напружує», схв. *напре́ћи* «напружити», слн. napréči «запрягти», стсл. **напрѧщи** «натягти, напружити»; — псл. *napręgti, napręgati, похідне від тієї самої основи псл. *pręgti (pręgati), що й *запряга́ти*. — Фасмер III 393; Преобр. II 141—142. — Див. ще **прягти́**[1]. — Пор. **пруг.**

[**напряда́ти**] «покривати, накривати, натягати», [*напряну́ти*], [*на́прядка*] «брезент, покривало для воза з шкіри, повсті або ряднини, вимоченої в дьогті»; — давнє похідне утворення від основи псл. prędǫ, *prędti (> pręsti), паралельної до pręgǫ, *pręgti з первісним значенням «натягати, витягати», звідки походить і *пря́сти* (див.).

[**на́псам**] «поденний заробіток» ЕЗб 25; — запозичення з угорської мови; уг. napszám «поденщина, поденний заробіток» утворене з основ іменників nap «день», наявного і в ранніх пам'ятках церковнослов'янської мови (стсл. р.-цсл. **напъ** «поденник»), і szám «число, цифра», запозиченого до переселення в Європу з тюркських мов (пор. тур. san «честь, пошана, гідність», каз. уйг. *сан* «велика кількість», кипч. хак. *сан* «рахунок, число»). — MNTESz II 998—999; Bárczi 280. — Див. ще **наперні́вка.** — Пор. **сан.**

[**напсе́тити**] «насмердіти» (про тварин, людину), [*напшо́тити*] «тс.»; — афективні утворення, частково асоційовані з дієсловами [*псо́тити*], *пши́кати* та ін.

[**напта́шити**] «багато надбати, наносити» Си; — очевидно, пов'язане з *пта́шка*; семантичний характер зв'язку неясний. — Див. ще **на**[1], **птах.**

напува́ти, [*напова́ти*] Ж; — р. [*напова́ть*], бр. [*напувати*], др. *напование* «напування», п. napawać «проймати; напувати», нл. napowaś «напувати»; — результат діалектно-праслов'янського перерозкладу основи na-paj-ati > na-pa-jati з осмисленням складу ja як ітеративного суфікса (подібно до da-jati, ta-jati) і наступної заміни цього ja суфіксом -va-, як у da-jati → da-vati; на українському ґрунті відбувся дальший перерозклад з осмисленням звукосполучення *-ав-* як ітеративного суфікса *-ов-* (*-ув-*), наявного в формах типу *куп-ув-ати, год-ув-ати*; псл. povatлумачиться також (Трубачев С.-луж. сб. 167) як ранньопраслов'янське утворення від кореня іє. *pō̆- «пити», співвідносного з псл. *pei-/pī- «тс.». — ЭСБМ 7, 229. — Див. ще **пи́ти, пої́ти.**

[**напу́гатись**] «нахлебтатися» ЛексПол; — запозичення з білоруської мови; бр. [*напу́гаць*] «влити в себе якунебудь рідину», [*напу́гацца*] «занадто напитися» пов'язане з р. [*напу́га*] «набите пузо»; глибша етимологія відсутня. — Даль II 457.

[**напу́льгати**] «нахлюпати, розлити» ЛексПол; — неясне.

[**напутник**] (бот.) «подорожник великий, Plantago major L.» Mak, [*попутник, припутник*] «тс.» Mak; — утворення з прийменників *на, по, при* та іменника *путь*, семантично паралельне до форми *подоро́жник* «тс.». — Див. ще **на**[1], **по, при, путь.** — Пор. **три́путень**[2].

[**напухти́ти**] «напхати; налупцювати» Ж; — афективне утворення, можливо, з використанням основи *пу́хнути*.

[**напуце́нькати**] «нажертися» Ж; — афективне утворення, можливо, пов'язане з формою [*напу́затися*] «тс.», похідною від *пу́зо*.

[**наради́тися**] «побитися, поранитися, покалічитися» Ме; — результат іронічного переосмислення слова *наряди́тися* «причепуритися, привести себе до ладу». — Див. ще **ряд.**

нара́квиця «нарукавниця, короткий рукав (у священика); [вовняні або смушкові манжети]»; — р. *нара́квица* «нарукавниця»; — неясне; можливо, давнє запозичення з усного мовлення

духовних осіб — представників македонських говорів болгарської мови, що приходили на східнослов'янські землі; м. *нараквица* «рукавиця, [браслет]» утворено з прийменника *на* і основи іменника *рака* «рука»; безпосереднє виведення від укр. *рука́* (ВеЗн 40) необгрунтоване.

[нара́т] «поплавці на рибальській сітці» Берл; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*нара́тá*] «рибальська верша», [*на́рта, наро́та*] «тс.», як і бр. [*нараты́*] «вид рибальської сіті, яку ставлять поперек течії води», пов'язані з р. *нерёт*, укр. *не́рет* (див.).

[на́рва] «верхнє обрамлення ясел, жолоба» Ж, МСБГ, [*на́рвина*] «палиця для утримування санного полоза в зігнутому стані при його виготовленні»; — р. [*на́рва*] «дерев'яна перекладина на отворі ковальського міха; перекладина, що скріплює дошки стола», бр. [*на́рва*] «перекладина на копилах саней», др. *наровъ* «дверна клямка»; — запозичення з германських мов; снн. narve «клямка», бав. närb, närw «тс.», шв. [nar(a)] «перекладина, що скріплює дошки дверей», норв. [norwe] «тс.», пов'язані з дангл. nearo «вузький», англ. narrow «тс.», виводяться від пгерм. *narwa- «вузький, тісний», спорідненого з лат. nervus «жила; струна», лит. narỹs «петля», nérti «всиляти». — Фасмер III 44; ЭСБМ 7, 242—243; Falk—Torp 755; Klein 1029, 1464.

нарвал (зоол.) «Monodon monoceros L.» (морський ссавець з породи дельфінів); — р. болг. *нарва́л*, п. narwal, ч. слц. narval, схв. *нàрвāл*, слн. narvál; — через російське посередництво запозичено зі скандинавських мов; шв. норв. дат. narwal, ісл. nārhvalr утворене з основ іменників nār «труп» і (h)val(r) «кит»; скандинавська назва («трупо-кит») пояснюється тим, що ця тварина часто має блідий колір. — Фасмер III 44; Преобр. I 592—593; Machek ESJČ 390; Mayer ZfSlPh 5, 141; Falk—Torp 775.

нард (пахуча трава, що походить з Індії; ароматична речовина з неї); — р. бр. болг. *нард*, др. *нардъ*, п. ч. слц. nard, схв. *нàрд, нàрда,* слн. nárda, стсл. **нардъ;** — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. νάρδος походить з фінікійської мови, в якій відповідне слово було споріднене з гебр. nērd, арам. nirda і, можливо, разом з ними походило від дінд. náladam «індійський нард». — CIC^2 568; Фасмер III 44; Hofmann 211; Frisk II 289; Mayrhofer II 140—141.

[наре́мний] «раптовий, наглий Г; пристрасний, запальний, нестримний Ж», [*наре́нно*] «раптово, несподівано» О; — запозичення з польської мови; п. [naremny] «навальний, заливний (про дощ); пристрасний», як і ч. слц. náramný «величезний», утворені від основи псл. ram-, наявної в др. *рамянъ* «сильний, жорстокий, важкий, швидкий, наполегливий, величезний», *рамьнъ* «сильний, голосний, величезний», слн. [rameno] «дуже, надзвичайно», стсл. **рамѣнъ** «швидкий» і спорідненої з дісл. ram(m)r «придатний, сильний, гострий, строгий» або з гр. ῥώμη «сила, міць» чи, можливо, з дангл. eormen- (iermen-) «великий, величезний», двн. irmin-, erman-, ermun- «тс.». — Німчук 161; Brückner 355; Machek ESJČ 389; Фасмер III 441.

[наре́патися] «нажертися», [*наре́пкатися*] «тс.», [*обре́патися*] «об'їстися», [*обре́пкатися* Ж, *обре́пшитися, обри́патися* Ж] «тс.»; — афективне утворення, пов'язане з *ре́пати* «тріскатися, лопати», аналогічне до [*облóпатися*] «об'їстися», пов'язаного з *лóпати* «тріскатися». — Див. ще **на^1, ре́пати(ся).**

наречéний «жених», *наречéна*; — р. заст. *наречённый* «жених», *наречённый*, бр. заст. *нарачóны*, п. [narzeczony] «тс.» (можливо, з укр.); — результат переосмислення давнього дієприкметника *нареченúй* «названий» від дієслова *наректú* «назвати». — ЭСБМ 7, 242. — Див. ще **на^1, ректú.**

нарза́н; — р. бр. болг. *нарза́н;* — походить від каб. *нарт-санэ* «напій богатирського племені нартів». — Акуленко 142; ССРЛЯ 7, 422; КЭСРЯ 283.

на́ри «поміст для спання»; — р. бр. *на́ры*, п. nary «тс.»; — походження не з'ясоване. — Trubačev ZfSl 3, 674; Фасмер—Трубачев III 46; Черных I 559—560; Преобр. I 594; ЭСБМ 7, 247; Brückner 356.

[**нарива́ти**] «прикріпляти (ярмо) до дишла; готувати (ярмо) для запряганя; запрягати (волів)»; — очевидно, пов'язане з *на́рва, на́рвина* і первісно означало «з'єднувати перекладиною (нарвою)». — Див. ще **на́рва.**

[**нарипати**] «відштовхувати» ВеЛ; — неясне.

на́рис «невеликий твір художньої прози; стислий опис, ескіз; (заст.) риска, накреслена лінія», *нарисо́вець*; — бр. *на́рыс*; — запозичення з чеської або польської мови; ч. nárys «накреслення, ескіз, намітка; виклад справи в головних рисах», п. nary s «накреслена лінія, ескіз, план» є похідними від дієслів ч. narýsovat, п. narysować «нарисувати», утворених за допомогою префікса na- від дієслів ч. rýsovat, п. rysować «рисувати»; значення «літературний твір», відповідне до р. *о́черк*, нім. Abris, було пов'язане з цим словом в українській мові пізніше. — ЭСБМ 7, 249. — Див. ще **ри́са.**

[**нари́скати**] «налити води у човен» Берл; — очевидно, відповідає р. [*нары́скивать*] (про судно) «кинувшись раптом носом до вітру, натикатися на щось; спускаючись по течії без вітрил і весел, натикатися на щось», похідному від [*ры́скать*] «кидатися носом до вітру, йдучи бейдевіндом; пливти по течії», етимологічно, мабуть, тотожному з *ры́скать* «бігати». — Див. ще **ри́ска́ти.**

нари́тник «шлея, шорка (частина збруї, що лежить вздовж боків коня, охоплюючи його і ззаду)»; — бр. [*нары́тнікі*]; — давнє утворення з прийменника *на* і застарілого іменника [*рить*] «зад»; пор. ч. nařitník «підлабузник», утворене від ч. řit' «зад»; пов'язується також (Непокупный 48—49) з лит. rietas «стегно». — ЭСБМ 7, 249. — Див. ще **на[1], рить.**

[**нари́чити**] «дуже багато накласти, навалити, нав'ючити»; — очевидно, давнє запозичення з чеської мови; ч. (na)řítiti «(на)кидати», споріднене з п. (na)rzucić, слц. (na)rútit' «тс.», болг. [*ру́тя*] «руйную, розвалюю», походить від псл. *rjutiti (rutiti), зіставлення якого з лит. griáuti «валити, руйнувати», лтс. gráut «тс.», лат. congruo «збігаюся, сходжуся» (Machek ESJC 533) залишається малопереконливим. — Holub—Kop. 324; Brückner 477.

на́рід, *наро́д, народже́нець, наро́дженик* — див. **рід.**

наріка́ти, *наріччя* — див. **ректи́.**

наріпитися — див. **насвиріпитися.**

наркоз, *наркотик, наркоти́чний*; — р. бр. *наркоз*, п. вл. narkoza, ч. слц. слн. narkóza, болг. м. схв. *наркоза*; — запозичення з французької мови; фр. narcose походить від слат. narcosis, яке зводиться до гр. νάρκωσις «заціпеніння», похідного від ναρκάω «ціпенію, заклякаю», νάρκη «параліч», очевидно, споріднених з двн. sner(a)han «обхопити, застібнути, стягнути». — CIC[2] 568; Фасмер III 44; Черных I 559; ЭСБМ 7, 243; Kopaliński 657; Holub—Lyer 330; Gamillscheg 643; Frisk II 290.

наркóм, *наркомáт*; — бр. *наркóм*; — запозичення-калька з російської мови; р. *наркóм, наркомáт* є складноскороченими словами, утвореними з початкових частин слів *народный комиссар, народный комиссариат.* — Див. ще **комісáр, рід.**

[**на́ров**] «норов, примхи», [*на́рови*] «вільності, приємності; непристойності, погані звички» Ж, [*на́ровки*] «тс.» Ж, [*наровúстий*] «упертий, примхливий», [*наровлúвий*], [*наровúти*] «вичікувати сприятливого моменту, готуватись, ставити за мету; проявляти примхи» Ж,

[*нарови́тися*] (про коня) «ставати норовистим» Ме; — р. [*на́ров*] «норов», п. nagów «вада, погана звичка»; — результат давньої видозміни основи *норов-*, спочатку в формах з ненаголошеним **но** (*норови́стий, норови́тися* і под.) з переосмисленням його в префіксальне *на-*. — Фасмер III 84; Brückner 355. — Див. ще **но́ров.**

нарожда́ти (заст.), [*нарожде́нець*] «новонароджений, уродженець»; — р. *нарожда́ть, рожда́ть, нарожде́нье*; — давнє запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **раждати, рождати** «родити», **рождєнник** «родич, нащадок» відповідає укр. основі *родж-* (*наро́джувати* та ін.). — Див. ще **рід.**

нарозпа́шку «нарозхрист»; — запозичення з російської мови; р. *наспа́шку* є результатом злиття прийменника *на* та іменника [*распа́шка*], похідного від дієслова *распахну́ть* «широко розкрити», утвореного від основи *пахну́ть, паха́ть*. — Фасмер III 220, 221, 444. — Пор. **о́паш.**

[**наро́к**] «претензія, вимога» Ж; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. nárok, вл. narok «тс.», паралельне до др. *нарокъ* «назва, обрання, рішення, клятва, причина, намір», стсл. **нарокъ** «наперед визначений строк», пов'язане з дієсловом ч. ст. nařeknouti, naříci «звинуватити, наговорити (на кого), вимагати», похідним від ч. ст. řéci «ректи, говорити». — Machek ESJČ 390. — Див. ще **на[1], ректи́.**

[**наро́ком**] «навмисне», [*на́рошне*], *ненаро́ком, нарочи́тий, на́ро́чний* СУМ, Ж, [*наро́шний*] Ж, [*знаро́к*] «намір, випадок», [*знаро́шне*] «навмисне», [*зненаро́ку*] «ненароком» Ж, [*назна́ро́шки* Г, Ж, *назнаро́шне*] «тс.», [*незна́рошний* Ж, *незна́рошно*]; — р. [*наро́к*] «назва, строк; постанова, намір», [*наро́ком*] «навмисне», *наро́чный*, бр. *наро́кам*, др. *нарокъ* «мета, намір», п. ст. narokiem «навмисне», слц. nárokom, náročky «тс.»; — псл. narokъ «намір, призначення, назва», пов'язане з дієсловом *narekti «назвати, призначити», утвореним з префікса na- і основи *rekti «казати». — Булаховський Вибр. пр. III 416; Фасмер—Трубачев III 45; Преобр. I 593; ЭСБМ 7, 244; Machek ESJČ 390. — Див. ще **на[1], ректи́.**

[**нарокува́ти**] «просуватись по службі, вступати на військову службу» Ж; — очевидно, фонетично видозмінене калька-запозичення з німецької мови; н. aufrücken «просунутися по службі», einrücken «вступити на військову службу» складаються з префіксів auf- «на-», ein- «в-» і основи дієслова rücken «рухати(ся), пересувати(ся)», спорідненого з двн. ruc «швидке переміщення», дангл. roccian «гойдати», діcл. rykkja «рвати, пересувати». — Kluge—Mitzka 611.

[**на́ростник**] (ент.) «горіхотворка, Cynips L.»; — похідне утворення від дієслова *наростáти*, оскільки личинки горіхотворки, розвиваючись у тканині листків, викликають їх ненормальне розростання, утворюючи нарости. — Див. ще **на[1], рости́.**

[**наро́ха**] «нора» Ж; — очевидно, пов'язане з формою *нора́*; характер зв'язку неясний.

на́рти «довгі вузькі сани (на півночі); кістяні ковзани з ребер тварин», [*не́рти*] «лижі» О; — р. *на́рта, на́рты* «довгі сани (на півночі)», бр. *на́рта, на́рты* «тс.», п. narty «лижі», ч. nárt «підйом ноги», вл. narć «тс.; верх взуття»; — єдиного пояснення не має; з одного боку, пов'язується з псл. гъtъ «рот» у значенні «носок взуття» (Німчук 319; Machek ESJČ 390; Brückner 356; Rudnicki Prasł. II 66; Moszyński PZJP 215), з другого, в російській мові виводиться від саам. комі nart «сани» (Räsänen UAJb 25, 23); можливо, що значення «сани» в російській і звідси в українській та білоруській мовах не пов'язане з іншими значеннями української і західнослов'янських мов. — Фасмер—Трубачев III 45—46; ЭСБМ 7, 245—246.

[**нарубашен**] (бот.) «очиток їдкий, Sedum acre L.» Mak; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*нарубáшень*] нагадує бр. [*рабáчкі*] «тс.»; можливо, пов'язане з р. [*нарубáшное*] «менструація». — Пор. **утробашен.**

нарýга — див. **ругáти.**

[**наругувáти**] «зробити штучні кучері, перманент» МСБГ, [*наруґувáтися, нарукувáти, нарукувáтися*] «тс.» тж, [*наруґóваний*] «накручений» (про волосся) МСБГ, [*нарукóваний*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з уг. rugó «пружина» (М. М. Пещак усно).

[**нарýжу**] «назовні» Ж, [*наорýжку*] «ззовні»; — бр. [*нарýжу*]; — можливо, запозичення з російської мови; р. *нарýжу* утворене з прийменника *на* та іменника [*ружь*] «зовнішність, образ, масть (у картах)», [*рýжа*] «просвіт, зовнішня сторона, зовнішність», спорідненого з лтс. raūgs «очне яблуко, зіниця», raūdzît «бачити, дивитися», гр. ῥουγός «обличчя»; менш переконливе зближення з р. *ругáть* «лаяти» (Matzenauer LF 11, 177) або з *рóжа* «морда» (Machek ESJCS 318; Mikl. EW 383), як і виведення від перс. rō(i) «лице» (Mikl. TEI II 147). — Фасмер III 514; ЭССЯ 21, 198.

нарци́с (бот.) «Narcissus L.», [*нарциз*] Mak «тс.»; — р. *нарци́сс*, бр. *нарцы́с*, п. narcyz, narcys, ч. слц. narcis, болг. м. *нáрцис*, схв. *нàрцис*, слн. narcís; — очевидно, через німецьку мову (н. Narzísse) запозичено з латинської; лат. narcissus походить від гр. νάρκισσος «нарцис», можливо, пов'язаного з ναρκάω «ціпенію, заклякаю», νάρκη «параліч» з огляду на заспокійливу дію нарциса. — Дзендзелівський St. sl. 22, 290; Rudn. II 851; Черных I 559; Фасмер III 46; ЭСБМ 7, 247; Machek Jm. rostl. 272; Frisk II 290—291. — Див. ще **наркóз.**

наря́д, *наря́ддя, наряджáти, наря́дний, наря́дник* — див. **ряд.**

нас (род. і місц. в.); — р. бр. болг. м. *нас*, др. *насъ*, п. вл. нл. слн. nas, ч. слц. nás, стсл. **насъ**; — псл. nasъ; — споріднене з дінд. naḥ, лат. nōs (наз. зн. в.), прус. noūson, двн. uns, разом з якими є похідним від ie. *nōs «ми». — Черных I 560; Фасмер III 47; Преобр. I 587; Vondrák I 70—71; Kluge—Mitzka 807; Pokorny 758.

[**насвирíпитися**] «настирливо турбувати, набридати» Ва, Си, [*нарíпитися*] «накинутися, нав'язнути, набриднути» Си; — очевидно, пов'язане з *свирíпа* в значенні «набридливий бур'ян» (див.).

насенéшник (бот.) «соняшник звичайний, Helianthus annuus L.» ЛексПол; — похідне утворення від *насíння* (у значенні «соняшникове н.») з діалектним переходом ненаголошеного **і** (< ě) в **е**; суфіксальна форма зумовлена впливом слова *сóняшник*. — Див. ще **сíяти**[1]. — Пор. **насóнешник.**

[**насéрдник**] (бот.) «м'ята холодна, Mentha piperita L.» Ж, [*насéрник*] «яглиця звичайна, Aegopodium podagraria L.» О; — похідне утворення від прикметника [*насéрдний*] «серцевий», також «внутрішній» Ж, пор. [*насéрдниця*] «хвороба, біль у ділянці серця; коліки» Ж, [*насердна*] «біль у серці» О; назва зумовлена тим, що м'яту холодну застосовують для лікування серцевих і легеневих захворювань (Носаль 79). — Див. ще **сéрце**[1].

[**насихмíсть**] «негайно, зараз же» Ж; — складне слово, яке, можливо, є калькою п. natychmiast «тс.»; пор. нвн. auf der Stelle «тс.» (букв. «на цьому місці»); складається з прийменника *на*, займенника *сей* «цей» у формі місц. в. мн. та іменника *мíсто* «місце» у формі *мíсть* під впливом сполук типу *зáмíсть, натóмíсть*. — Див. ще **на**[1], **сей, мíсто.**

насíння, *насíльник, насíнúна, насíннéвий, насíнний, насíнник, насíнництво* — див. **сíяти**[1].

нáсклесь — див. **склезь.**

[**наскóчка**] «коштовне оздоблення, оздоблена коштовним металом прикраса; фанера» Ж; — неясне.

[**насмітник**] (бот.) «евклідій сирійський, Euclidium syriacum R. Br.» Mak; — похідне утворення від *смі́тя́*; назва зумовлена тим, що евклідій росте на засмічених місцях (Федченко—Флеров 488). — Див. ще **смі́ття́**.

[**насні́пити**] «нагадати» Досл. і мат. IV; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [*снєпи́рити*] «морочитися, возитися» або з [*пошн'и́пити собі*] «додуматися, наважитися на щось» О. — Див. ще **пошни́пати, снєпи́рити.**

[**насо́нешник**] «соняшник» Л, [*насоне́шняк* ВеНЗн, *насонішник* Mak, *насо́нник*] «тс.»; — результат контамінації форм [*насене́шник*] і *со́няшник* «тс.» (див.).

наспра́ві, *наспра́вжки* — див. **пра́вда.**

наст «обледеніла кірка на поверхні снігу»; — запозичення з російської мови; р. *наст* «тс.», ст. *обнастывати* «покривати», *разнастити* «розкрити» пояснюється як утворення з кореня, збереженого в прийменниках *на, над* (пор. цсл. **съна́дь** «верх, поверхня»), і компонента *-ст-*, який зводиться до основи дієслова *ста́ти (стоя́ти)*, ie. *sthā- (Фасмер III 47—48) або вважається суфіксом (КЭСРЯ 284). — Черных I 560; Matzenauer LF 11, 178.

Настасі́я, *Наста́ся, Насту́ня, Насту́ся, На́стя* — див. **Анаста́сій.**

настатча́ти, *наста́ток* — див. **ста́чити.**

наста́ж, *настежи́, настежі́нь, настежі́р, на́стіж* — див. **на́встіж.**

насти́рити, *насте́рти, насте́ртися, насти́ра, насти́ритися, насти́рливий, насти́рний* — див. **ти́рити**[1].

[**на́стка**] «шматок шкіри або дерева для закріплення шевської колодки» Ж, [*га́стка*] «тс.» Ж; — п. nastka «частина шевської колодки»; — запозичення з німецької мови; нвн. [Nast] «сук, гілка» виникло з Ast «тс.» (на ґрунті сполук den Ast, einen Ast), спорідненого з гр. ὄζος «гілка», вірм. ost «тс.». — SW III 169; Kluge—Mitzka 34.

настовбу́рчити, *настобу́рчити,* [*настобо́рчити*] — див. **сто́вбур.**

[**настовпу́жити**] «настовбурчити», [*настовпу́житися*] «настовбурчитися Ж; надутися Пі»; — похідне утворення від *стовп* (пор. *настовбу́рчити, стовбу́рчити* від *сто́вбур*). — Див. ще **стовп.**

настоги́днути «набриднути»; — результат видозміни форми *остоги́днути* під впливом синонімічної пари *осточорті́ти: насточорті́ти.* — Див. ще **остоги́діти.**

[**настопта́ти**] «наступити»; — результат контамінації слів *наступи́ти* і *топта́ти.* — Див. ще **ступа́ти, топта́ти.**

насторо́чити, *насторо́шити, насторо́щити* — див. **сторч.**

насточорті́ти, *осточорті́ти*; — р. *осточерте́ть*; — очевидно, результат видозміни словосполучення «набриднути як сто чортів». — Шанский ЭИРЯ III 64. — Див. ще **на**[1], **о**[1], **сто, чорт.**

[**настояшник**] (бот.) «синяк червоний, Echium rubrum Jacq.» Mak; — р. [*настояшник*] «тс.»; — похідне утворення від дієслова *насто́яти*; назва зумовлена тим, що настойка з кореня цієї рослини використовується для фарбування вовни в червоний колір. — Див. ще **стоя́ти.**

настре́мець — див. **стре́ме́но́.**

[**на́стрім**] «віз сіна; невеликий, злегка навантажений віз» Ж, [*на́стромок, на́стремок*] «тс.» Ж, [*на́стромки*] «злегка накладений віз (сани) сіна або соломи» Бі, [*настря́мок*] «невелика кількість, невеликий віз сіна, соломи, дров», [*остря́мок*] «тс.»; — р. [*остро́мок*] «невеликий віз сіна або соломи, піввоза», [*остра́мок, остра́мка*] «тс.», бр. [*настра́мак*] «невеликий віз сіна», [*остро́мок*] «невеликий віз сіна, соломи тощо, накладений високо, але вузько»; — похідне утворення від [*стрім*] «усе високо накладене» Ж; пор. *стрімки́й* «крутий, прямовисний», р. [*стро́мкий*] «високий, крутий» (напр., віз снопів, сіна), [*стро́мок*] «невели-

кий віз сіна, соломи, піввоза», бр. [*стро́мкій*] «накладений тонко і високо», [*стро́мок*] «невеликий віз сіна, накладений високо, але тонко, не розкладисто», *настрамі́ць* «накласти високо і як попало». — ЭСБМ 7, 257—258; Bezlaj Eseji 118—119. — Див. ще **стре́м'я.**

[**настріти́ти**] «нараяти» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [*настро́чити*] «нараяти» під впливом *стрі́тити* «зустріти» (нараяти під час зустрічі). — Див. ще **стрі́тити, стро́чити**[1].

[**настрю́чити**] «настроїти, підбурити»; — очевидно, результат видозміни запозиченої з польської мови форми *настре́нчити* «тс.» в напрямі заміни її українським звуковим відповідником. — Див. ще **стре́нчити.**

насту́рція (бот.) «красоля, Tropaeolum L.», [*настурка*] «тс.» Mak, [*настра́нція*] «настурція лікарська, Nasturtium officinale L.» Корз; — р. болг. *насту́рция,* бр. *насту́рка,* [*насту́лька*], п. nasturcja; — назва, засвоєна з латинської ботанічної номенклатури; лат. nasturtium (nasturcium) виникло, очевидно, з *nās-torqᵘi̯om «те, що мучить ніс» (рослина має дуже приємний запах), яке складається з основ іменника nāsus «ніс», спорідненого з псл. nosъ, укр. *ніс*, і дієслова torqueo, -ēre «мучити», до якого зводиться укр. *торту́ра.* — СІС[2] 569; Rudn. II 852; Черных I 560—561; ЭСБМ 7, 259; Sł. wyr. obcych 502; РЧДБЕ 480; Walde—Hofm. II 145. — Див. ще **ніс, торту́ра.**

[**насть**] «прикмета, ознака» Ж; — неясне; можливо, давніше **навість,* пов'язане з *вість, ві́дати*; пор. ч. návěst «сигнал».

насу́мритися «стати похмурим, незадоволеним, надутим»; — р. [*насу́мрачилось*] «заволоклося хмарами» (про небо), схв. *на̀суморити се* «вкритися хмарами, нахмуритися» (про небо); — похідне утворення від *сумр-*, виділеного з слів *су́мрак* «сутінок, темрява», [*су́мерк*] «присмерк»; пор. [*сумря́вий*] «темний, хмурий». — Див. ще **су́мра́к.**

насупо́нитися — див. **су́пи́ти.**

насу́щний, *насу́шний, насу́щник* «насущний хліб», *насу́шник* «тс.»; — р. *насу́щный,* др. *насущьныи,* болг. *насъщен,* м. *насушен,* схв. *на̀сушан*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **насѫштьнъ** є калькою гр. ἐπιούσιος «повсякденний, насущний», що виникло внаслідок злиття перших двох слів виразу ἐπὶ οὖσαν ἡμέραν «на поточний (букв. «існуючий») день» (стсл. **на сѫштьнъ дьнь**); стсл. **сѫштьнъ** «існуючий» пов'язане з укр. *суть.* — Фасмер—Трубачев III 48; Cibulka Slavia 25, 406—415; Skok II 505; Debrunner Glotta 20, 252; Frisk I 539—540. — Див. ще **на**[1], **суть.** — Пор. **су́щий.**

[**насчеви́ти**] «відвідати» ВеУг, [*нащеви́ти, нащави́ти*] «тс.» ДзУЗЛП, [*на́щева*] «відвідування» тж; — запозичення зі словацької мови; слц. navštívit' «відвідати», як і ч. navštívit, ст. navščieviti «тс.», зводиться до псл. navěstiti «оповістити, навідати» (пор. ч. návěst «сигнал»), якому відповідає укр. *навісти́ти, навіща́ти.* — Дзендзелівський УЗЛП 161; Machek ESJČ 392; Holub—Lyer 331. — Див. ще **ві́дати.**

[**на́ськи**] «свято четвертого дня після Великодня» ЛексПол; — результат скорочення сполуки [*На́ськи Вели́кдень*] «тс.» тж, яка утворилася з [*На́вський Вели́кдень*] «четвер у Великодньому тижні, Великдень покійників» у зв'язку з деетимологізацією слова [*на́вський*] «мертвецький», похідного від [*на́вка*] «мавка», і зближенням його з *на́ський* «наш»; пор. р. [*на́вский день*] «проводи, поминки», [*на́ский день*] «тс.» при [*на́ский*] «наш». — Див. ще **нав**[1].

[**на́сьріт**] «пристрій для розрізання розжареного заліза» Ж; — очевидно, пов'язане з [*на́шрітка*] «пристрій для виготовлення шроту». — Див. ще **шріт**[1].

нат — див. **на́дити**[1].

[**ната́ла́вiти**] «намокнути й посиніти О; набрякати (про обличчя) ВеУг»; — неясне, можливо, пов'язане з незасвідченим **ти́лий* «товстий; бряклий» (пор. р. [*оты́леть*] «розтовстіти; набрякнути»), похідним від [*ти́ти*] «гладшати, товстіти».

Ната́лiя, *На́та, Ната́лка, Ната́ля, Ната́ша, Та́ла, Та́ля*; — р. болг. *Ната́лия*, бр. *Ната́лля, Ната́лка*, п. Natalia, ч. Natalie, слц. Natália, схв. *Наталија*, слн. Natalija, стсл. **Наталиꙗ**; — через церковнослов'янське і грецьке посередництво (сгр. Ναταλία) запозичено з латинської мови; лат. Nātālia є жіночою формою до чоловічого імені Nātālis (букв. «рідний, пов'язаний з народженням»), мотивованого зв'язком з виразом dies natalis «день народження; Різдво» і пов'язаного з nātus «народжений» (ст. gnātus), nascōr (< gnascōr) «народжуюсь», gigno «народжую», спорідненими з гр. γίγνομαι «виникаю», дінд. jánati «народжує», jātáḥ «народжений», ав. zāta- «тс.», гал. gnātos «син», gnātha «дочка», діcл. kundr «син», псл. zętь «зять». — Вл. імена 146; Петровский 163; Спр. личн. имен 512; Knappová 260; Илчев 354; Dauzat Dict. des noms 448, 452; Walde—Hofm. I 597—599. — Див. ще **зять.** — Пор. **нату́ра, на́цiя.**

[**натантири́ти**] «наговорити, наробити?»; — афективне утворення звуконаслідувального характеру.

[**ната́ча́нка**] «тачанка»; — р. [*натычáнка, нетычáнка*] «легка плетена польська бричка; одноколка з плетеним кузовом», п. najtyczanka «вид брички, натачанка»; — результат видозміни форми [*найтичáнка*] «натачанка, тачанка» під впливом синонімічного *тачáнка*. — Див. ще **найтича́нка.**

ната́чка[1] — див. **надточи́ти.**

ната́чка[2], *натенькúй, на́тикт* — див. **на́тяк.**

[**ната́и́на**] «лобода біла, Chenopodium album L.; страва з лободи Г, Ж; шпинат городній, Spinacia oleracea L. Mak», [*ната́и́ня*] «лобода біла» Ж; — результат семантичної спеціалізації назви [*ната́и́на*] «листя коренеплодів, овочів», похідної від [*нать*] «листя картоплі, моркви, буряків, огірків; вусик рослини» (див.).

[**натини́на**] «вовна з однорічної вівці»; — неясне; можливо, похідне утворення від *натина́ти, натя́ти* «нарізати (ножицями)».

натирусúти — див. **теру́сити.**

на́тічка — див. **надточи́ти.**

натну́ти — див. **на́тяк.**

на́товп — див. **товпа́.**

ната́ка — див. **точи́ти**[2].

ната́мiсть «замість чого-небудь; зате, однак», [*ната́мiсць, ната́мiсь*] «натомість», [*натамíстник*] «намісник; декан» Ж; — р. [*натоме́стный*] «який заміняє щось», п. natomiast «натомість, зате»; — результат злиття виразу *на то мíсто* «на те місце», *на то мíсце* «тс.». — Див. ще **на**[1], **мíсто, той.** — Пор. **за́мiсть, на́мiсть.**

наточи́ти — див. **надточи́ти.**

ната́шник — див. **надо́шник.**

натощáк, *натощака́* — див. **на́тще́.**

натра́ва — див. **тра́ви́ти.**

[**натра́вка**] «поличка в кремінній рушниці»; — похідне утворення від *трави́тися* з утраченим значенням «загорятися» (на поличку в кремінній рушниці насипається порох, який потім загоряється від іскор); пор. р. [*трави́ться*] «загорятися, займатися, починати горіти», [*затравля́ть*] «запалювати порох на гарматному запалі», *затра́вка* «шпарина на казенній частині старовинних вогнепальних гармат і рушниць, через яку проникає вогонь, що запалює порох; запал». — Див. ще **тра́ви́ти.**

на́трiй, *натр* «окис натрію»; — р. болг. *на́трий*, бр. *на́трый*, п. ч. natrium, слц. nátrium, вл. natrij, схв. *на́трij(ум)*, слн. nátrij; — засвоєна через російське посередництво новолатинська наукова назва Natrium, утворена І. Я. Берцеліусом (1779—1848) шляхом скорочення запропонованої Гіль-

бертом у 1808 р. назви Natronium, виведеної від фр. natron, ісп. natrón «сода», що через ар. natrūn, гр. νίτρον і, далі, гебр. néther «тс.; миюча речовина» зводяться до єг. ntr(j) «тс.». — CIC² 569; Білецький Мовозн. 1981/5, 47; Волков 48—49; Фигуровский 93—94; Черных I 561; Sł. wyr. obcych 502; Holub—Lyer 331; Frisk II 321; Нерознак 211; Klein 1031, 1049.

[**на́труд**] «гній, нарив» Ж; — очевидно, похідне утворення від *натруди́ти* [«намуляти, натерти, надавити»]. — Див. ще **труд**[1].

[**на́тря**] «партія пряжі на ткацькому верстаті Ж; кінець полотна (тороки) Шух», [*на́тра́*] «оздоблений бахромою кінець полотна Ж; основа тканини, виготовлена із саморобних конопляних чи лляних ниток, яку перед тканням натирають розчином житнього і кукурудзяного борошна і мила МСБГ»; — схв. *на̏тра* «ткацький верстат; пряжа, намотана на вал ткацького верстата; один оборот тканини у верстаті (як ткацька міра)»; — псл. *natьra, утворене від *tьra «ткацький верстат» (пор. схв. *та̀ра,* слн. [tara] «тс.»), пов'язаного з tьrǫ, *terti «терти»; молд. *на́трэ* «основа тканини», рум. nátră «тс.» є запозиченням з південнослов'янських мов (СДЕЛМ 276; DLRM 528). — Трубачев Рем. терминол. 128. — Див. ще **те́рти.**

нату́ра, *натуралі́за́ція, натуралі́зм, натуралі́ст, нату́рник* «натурщик», *нату́рщик, натуралісти́чний, натура́льний, нату́ристий, нату́рний,* [*нату́ритися*] «ставати впертим; ставати веселим» Ж, [*обнату́рити*] «виховати» Ж, [*понату́ритися*] «прив'язатися, довіритися» Нед, *принату́рити* «призвичаїти», [*унату́ритися*] «розвинутися фізично»; ст. *нату́ра* (1639); — р. бр. болг. м. *нату́ра,* п. вл. нл. natura, ч. слц. nátura, схв. *нату́ра,* слн. natúra; — запозичення з латинської мови; лат. nātūra «народження; природні властивості; характер; природа» пов'язане з nātus «народжений», nāscī «народжуватися». — CIC² 569; Черных I 561; Фасмер III 49; Преобр. I 595; Hüttl-Worth 16; Walde—Hofm. I 598. — Див. ще **Ната́лія.** — Пор. **на́ція.**

[**натуту́ритися**] «наїжитися, піднятися (про пір'я, волосся) Г; надутися Шух»; — р. [*натуту́рить (ша́пку)*] «насунути», [*натуту́рщиться, натуту́ршиться, натуту́ркаться*] «насупитися, нахмуритися»; — префіксальне утворення від **тутури́тися* «їжитися, надуватися» (пор. р. [*тутури́ться*] «хмуритися, їжитися, надуватися»), пов'язаного з [*тути́рчитися*] «настовбурчуватися» (про одяг) (див.).

на́тха — див. **на́дха.**

натхне́нний, *натхне́нник, натхне́ння, натхну́ти* — див. **надиха́ти.**

на́тще́, [*на́ще́*] «натще» Г, МСБГ, Ме, [*на́шшє*] «тс.» МСБГ, *натоща́к, натоща́ка́*; — р. *натоща́к* «натощак», [*на́тощи, натоща́х, натоща́ка́*], бр. *на́шча,* [*на́тшча*], п. naczczo, схв. *на̀таште,* слн. na tešče «тс.»; — очевидно, результат спрощення виразу *натще́се́рце* (див.).

натще́се́рце СУМ, Ж, [*нащесерце, нащо́серце*] «тс.»; — бр. [*нашчэ́серца*], м. *наште срце,* схв. *на̀ште ср̀ца* «тс.»; — псл. *na tъšče sьrdьce, що складається з прийменника na «на», прикметника с. р. tъšče від tъšči «пустий, порожній» та іменника *sьrdьce «те, що міститься всередині (людського тіла)», власне «нутрощі»; отже, первісне значення виразу — «на порожні нутрощі». — Кравчук УМШ 1960/6, 61; ЭСБМ 7, 291; ЭССЯ 21, 199. — Див. ще **на**[1], **се́рце**[1], **то́щий.**

[**нать**] «картоплиння ВеНЗн, ВеУг; листя моркви, буряків, огірків О; вусик рослини», [*нати́на*] «листя коренеплодів, овочів; чарівна трава Ж; каша з насіченого листя буряка чи щавлю та пшона або крупів МСБГ; бурякова гич До; листя свіжих буряків для борщу Бі; квашене верхнє листя капусти; квашена капуста і капусняк з неї Лекс-Пол», [*нати́ня*] «листя коренеплодів,

овочів; чарівна трава Ж; стебло, картоплиння», [*мати́на*] «листя картоплі, буряків, моркви, петрушки, цибулі» О, [*мати́ня*] «листя картоплі, буряків і моркви» О; — р. [*натины́, нати́нья*] «картоплиння, листя, огудина», [*нети́на, не́тивни*] «городня зелень, бадилля, гичка», бр. *наці́на* «бадилля, гичка; билинка», *наці́нне* «бадилля, гичка, стебла, трави», п. nać «бадилля, гичка, стебло рослини», [nacina, nęć] «тс.», ч. слц. nať «бадилля, гичка», вл. nać «листя моркви, ріпи», нл. naś «бадилля, гичка (коренеплодів)», схв. *на̑ћ*, слн. nát «тс.»; — псл. natь; — зіставляється з прус. noatis (<*nātē) «кропива», лит. notrẽ, nõterė, лтс. nātre «тс.»; виводиться також з *nākti-, спорідненого з лит. nókti «дозрівати, зріти» (Трубачев ZfSl 1958/3, 668), або з *tenti (*natinati) «опухати, набухати» (Варбот 200—203). — Фасмер III 48—49; Преобр. I 594—595, 603; ЭСБМ 7, 279; Brückner 353; Skok II 505; Bezlaj ESSJ II 215; Эккерт Sl. Wortst. 51; Mikl. EW 211; Trautmann 194; Mühl.—Endz. II 702—703; Specht KZ 62, 253.

[**натю́**] (вигук для підкликання собаки) Ж; — результат злиття частки *на* і викука *тю* (крик на собаку). — Див. ще **на**[2], **тю**[1].

натюга́кати — див. **тю**[1].

натюрмо́рт; — р. *натюрмо́рт*, бр. *нацюрмо́рт*, болг. *натюр-мо́рт*, м. *натурмо́рт*, схв. *натир морт*; — через російську мову запозичене з французької; фр. nature morte «мертва природа» складається з іменника nature «природа», що зводиться до лат. nātūra «тс.», і прикметника mort «мертвий» (жін. р. morte) з лат. mortuus «тс.», пов'язаного з morior «умираю», спорідненим з дінд. mriyate «умирає», лит. miřti «умирати», псл. *merti «тс.». — CIC[2] 570; Черных I 562; Фасмер III 49; Сергеев ЭИРЯ V 136; Dauzat 486, 496; Walde—Hofm. II 112—113. — Див. ще **ме́рти, нату́ра.**

[**натяга́ч**] (бот.) «вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L.; жовтець язиколистий, Ranunculus lingua L.; смілка нічна, Silene noctiflora L.; наперсник сумнівний, Digitalis ambigua Murr. Mak; купина лікарська, Polygonatum officinale All. Mak; мильнянка лікарська, Saponaria officinalis L. Mak; горошок мишачий, Vicia cracca L. Mak», [*нате́гач*] «глуха кропива пурпурова, Lamium purpureum L.» ВеБ, [*натяг*] «мильнянка лікарська» Mak, [*на́тяж*] «жовтець язиколистий» Г, Ж; — р. [*натяг*] «вороняче око; мильнянка лікарська»; — похідне утворення від *натяга́ти*; назва більшості цих рослин зумовлена, очевидно, їх здатністю стягувати рани. — Анненков 291, 316. — Див. ще **тягти́.**

на́тяк, [*ната́чка*] «натяк» Ж, Бі, [*на́тикт*] «тс.» Ж, [*натенько́й*] (у виразі [*н. давати*] «робити натяки», *натяка́ти*, [*натну́ти*] «натякнути», [*натюкну́ти*] «тс.» Ж, [*потя́кувати*] «натякати»; — р. [*натя́кивать*] «натякати», болг. *натя́квам* «докоряти, дорікати», *те́кна* «прийти в голову», схв. *те́кнути* «тс.»; — пов'язане з [*тякну́ти*] «торкнути; дійняти; догадатися», [*тякти́*] «торкнути», [*тя́кну́ти*] «натякнути». — Варбот 266—269; Младенов 631; Mikl. EW 348. — Див. ще **тякти́.** — Пор. **пі́дтики.**

нау́ка, *наукове́ць*, [*нау́чка*] «наука» Ж, *наукове́ий*, [*нау́чний*] «науковий» Ж; — р. болг. *нау́ка*, бр. *наву́ка*, др. *наукъ*, п. nauka, ст. nawuka, ч. nauka, слц. náuka, вл. nawuka, м. *наука*, схв. *на̀ука*, *на́ука*, слн. náuk, стсл. **наоукa**, **наоукъ**; — псл. nauka, naukъ, пов'язане з naučiti (< *naoukeiti) «навчити», похідним від učiti (< *oukeiti) «учити». — Фасмер III 49; Цыганенко 284—285; ЭСБМ 7, 177. — Див. ще **учи́ти.**

Нау́м, [*Навум*], ст. *Нау́мъ* «поко́й, м(у)дрость, честь, потѣшител(ь)» (1627); — р. *Нау́м*, бр. *Навум*, др. *Наумъ*, слц. заст. Naum, болг. *На́ум*, стсл. **Наоумъ**; — через церковнослов'янську

мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. Ναούμ походить від гебр. Nāḥūm, букв. «той, що втішає»; у свідомості носіїв української і російської мов пов'язується з іменником *ум* «розум» (пор. укр. *прийти на ум*, р. *наставлять на ум*), що сприяло фонетичному збереженню імені. — Вл. імена 71; Беринда 224; Фасмер III 49; Петровский 164; Спр. личн. имен 478; Илчев 355.

наусти́ти, *наущáти*, [*нáуст*] «наущення» Ж, [*наусти́тель*] Ж, *наýщéння*; — р. *наусти́ть, наущáть*, бр. [*навушчáць*], др. *наустити, наущати*, п. poduszczyć «наустити»; — запозичене в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **наоуститн** могло бути утворене від **оуститн** «навівати, спонукати» (КЭСРЯ 285) або від прийменникового виразу **на оуста** (Фасмер III 49). — ЭСБМ 7, 178—179.

[**наýтка**] «шкіра, що вживається для підйому чобота» Ж; — неясне.

[**нафрáма**] «саван, тонке покривало для мерця» Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *нэфрáмэ* «покривало; хустка, косинка», як і рум. năfrămă «кусок льняного полотна; хустка, косинка (з льняного полотна)», є результатом видозміни назви *ма(х)рáмэ* «довгий тонкий шарф, вуаль; хустка» (рум. ma(h)grámă «тс.»), запозиченої з турецької мови (звідти ж болг. *ма(х)рамá* «хустка», схв. màh)rama «хустка, рушник»); тур. mahrama (makrama) «велика хустка з узорами» походить від ар. maḥrama «хустка». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 249, 284; DLRM 529; Lokotsch 108. — Пор. **бахромá.**

[**нафраніца**] «навіконний квадратний вишитий рушник» Ме; — запозичення з молдавської мови, де є демінутивом від *нэфрáмэ* «покривало; хустка, косинка»; пор. рум. năfrămiță, зменш. від năfrămă «кусок льняного полотна; хустка, косинка». — Мельничук Молд. эл. 169; DLRM 529. — Див. ще **нафрáма.**

нáфта, *нафтáрня*, [*нафтíвка*] «гасова лампа; нафтова свічка Ж», *нафтовúк, нафтя́нка* (техн.), [*нафтя́р*] «торговець нафтою, нафтопромисловець» Ж, [*нáхта*] «нафта Г; гас ДзАтл II», [*máхта*] «гас» ДзАтл II, [*нéфта*] «нафта» Ж, [*нéхта*] «тс.», [*нехтя́нка*] «нафтовий колодязь; посудина для нафти», *нáфтóвий*, [*нафтяни́й*] «нафтовий» Ж, [*нехтяни́й*] «тс.»; — р. *нáфта* (заст.), *нефть*, бр. *нáфта*, п. nafta, [nafka], ч. слц. вл. nafta, болг. *нафт, нáфта, нефт, нéфта*, м. *нафта, нефт*, схв. *нàфта*, слн. náfta, стсл. **нафта**; — через російську і польську мови запозичено з латинської; лат. nap(h)tha «нафта» походить від гр. νάφθα, яке через арам. naphṭā́ зводиться до ак. naptu «тс.». — СІС[2] 570; Німчук 141; Дзендзелівський RKJ ŁTN 15, 142—143; Rudn. II 852; Hüttl-Worth 14; ЭСБМ 7, 275; Bezlaj ESSJ II 212; Walde—Hofm. II 142; Frisk II 294; Klein 1027.

нафталíн; — р. болг. м. *нафталúн*, бр. *нафталíн*, п. naftalina, ч. naftalin, naftalín, слц. слн. naftalín, схв. *нафтàлīн*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Naphthalín, фр. naphtaline походять від англ. naphthaline, утвореного хіміком Дж. Кіддом (J. Kidd) від naphta «нафта», того самого походження, що й укр. *нáфта*. — СІС[2] 570; Черных I 562; ЭСБМ 7, 275; Kopaliński 655; Klein 1027. — Див. ще **нáфта**.

наха́ба «нахабна людина; нещастя, біда, напасть», *наха́бник, наха́бство, наха́бний, наха́бнича́ти, нахабні́ти*; — бр. [*наха́ба*] «напасть», *наха́бнік* «нахаба, нахабник», *наха́бны* «нахабний; [причепливий]»; — похідне утворення від незасвідченого дієслова **нахабити* «псувати» (пор. стсл. **нахабити** «тс.»), похідного від давнього **хабити* «тс.» (пор. ч. chabiti «слабіти», слц. chabiet' «тс.», нл. chabźiś «псувати, розбещувати», болг. *хабя́* «псую», схв. *хàбати* «зношувати» (напр., одяг), ст. habiti «псувати» (звід-

ки haba «пошкодження»), слн. hábiti «пошкоджувати, псувати, нівечити», стсл. **хабити** «псувати»), що зводиться до псл. xabati, xabiti (< *ksab-) «тс.», *xabъ «слабий», пов'язаних із skobliti «скоблити», skopiti «скопити», які можуть бути зіставлені з діслат. skemma «пошкоджувати», лит. skõbti «скребти, вирізати, довбати». — Фасмер IV 214; ЭСБМ 7, 275—276; Machek ESJC 194—195; Младенов 664; Skok I 645—646; Bezlaj ESSJ I 189; ЭССЯ 8, 7—8; Bern. I 380—381. — Пор. **оха́бити.**

[**наха́лом**] «насильно, силою, силоміць» ЛЧерк, ЛПол; — болг. *наха́л* «нахаба, нахабник»; — запозичення з російської мови; р. [*наха́лом*] «нахабно, силою, нахабством» є прислівниковим утворенням від іменника *наха́л*, пов'язаного з *хо́лить* «пестити», укр. [*холи́ти*] «чистити», *холю́, шалі́ти* (з чергуванням звуків), болг. *оха́лен* «той, що живе в достатках; заможний», *охо́лен* «тс.», схв. *òхол* «зарозумілий, гордовитий, чванливий, нахабний», слн. ohól «зарозумілий, гордовитий, чванливий»; помилковим є пов'язання (Iljinskij AfSlPh 29, 167) з *хвала́*. — Фасмер III 50; Черных I 562; КЭСРЯ 285; Bern. I 395; Младенов 343; Pedersen IF 5, 64; Uhlenbeck AfSlPh 16, 382. — Див. ще **холи́ти, холю́, шалі́ти.** — Пор. **пахо́лок.**

[**нахвасува́тися**] «стомитися, перевтомитися» ВеБ; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з [*хвасува́ти*] «приладжувати, припасовувати».

[**нахи́льник**] (бот.) «беладона лікарська, Atropa belladonna L.» ЛексПол; — похідне утворення від *хили́ти;* назва зумовлена тим, що квітки беладони лікарської завжди нахилені, поникші; пор. [*нахиль*] «дерево з похиленими над будинком вітами». — Див. ще **хили́ти.**

на́хливці — див. **хили́ти.**

[**нахли́сник**] «торба, сумка» Мо; — неясне.

[**нахлу́чити**] «надіти на голову» (шапку, капелюх) Бі, [*на́хлучка*] «відлога, капюшон» Бі; — запозичення з російської мови; р. [*нахлу́чить (ша́пку)*] «надіти, насунути (шапку) низько на лоб» виникло з *нахлобу́чить*, що є результатом видозміни форми [*наклобу́чить*] «тс.», похідної від *клобу́к*. — Фасмер III 50; Преобр. I 595. — Див. ще **клобу́к.**

[**нахля́вкати**] «набалакати, намолоти»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [*фля́ворити*] «молоти без угаву, торохтіти, базікати».

[**нахмалюва́ти**] «нагромаджувати, кидати на одну купу» Ж; — неясне.

находи́ти СУМ, Ж, *на́хідка*, [*на́ходка*] «знахідка» Ж, [*находи́ще*] «місце знахідки» Ж, *винахо́дити, ви́нахід, винахі́дник, винахі́дництво, винахі́дливий, віднахо́ди́ти* СУМ, Ж, *знахо́ди́ти* СУМ, Ж, [*знахожа́ти*], [*зна́хід*] «знаходження, знахідка», *зна́хідка, знахі́дливий;* — р. *находи́ть* «знаходити», бр. *нахо́дзіць*, др. *находити*, ч. nachází, слц. nachádzat' «тс.»; — префіксальне утворення від *ходи́ти*; початкове значення — «йдучи (ходячи), натикатися на щось». — Див. ще **на**[1], **ходи́ти.**

[**нахоро́шитися**] «розгніватися, розпалитися» Ж; — неясне.

[**нахоро́шувать**] «лущити, відокремлювати зерна від стебла» Л, [*нахороши́ть*] Л; — неясне; можливо, похідне утворення від *хоро́ший* (букв. «робити зерно хорошим, очищеним від лузги»).

на́хра́пом, *нахра́пистий;* — бр. *нахра́пам;* — запозичення з російської мови; р. *нахра́пом* є формою орудного відмінка від *нахра́п* «нахабство, насильство», утвореного з прийменника *на* «на» та іменника [*храп*] «злість» (пор. у виразі укр. *мати храп на кого* «злоситися на кого, мати зуб на кого»); неприйнятним є пов'язання (Горяев 226; Matzenauer LF 11, 174) з п. okropny «жахливий, страхітливий», діслат. hrapp «буйний, нахабний», снн. garp «гарячий, запальний». — Фасмер III 50;

КЭСРЯ 286; Преобр. I 595; ЭСБМ 7, 278. — Див. ще **на**[1], **храп**[1].

нахроми́тися — див. **прохроми́ти.**

[**нахтка́слик**] «нічний столик, тумбочка» МСБГ, [*нахка́слик*] «тс.» МСБГ; — запозичення з німецької мови; нвн. [Nachtkastel] «нічний туалетний столик» складається з Nacht «ніч», спорідненого з лит. naktìs, псл. *noktь «тс.», укр. *ніч,* і [Kastel] (Kasten) «ящик, скриня», спорідненого з гот. kas «посудина», діcл. kęr (з *kaz) «тс.». — Kluge—Mitzka 351, 357, 500. — Див. ще **ніч.**

націзм, *націст;* — р. *націзм,* бр. *нацызм,* п. nazizm, ч. nacismus, слц. nacizmus, вл. нл. nacizm, болг. *нацѝзъм,* м. *нацѝзам,* схв. *нацѝзам,* слн. nacízem; — запозичення з німецької мови; н. Nazísmus утворене від Názi «націонал-соціаліст» (член гітлерівської фашистської партії), що є скороченням слова Nationalsozialist «тс.», яке складається з прикметника national «національний, народний» та іменника Sozialist «соціаліст». — CIC[2] 571; Holub—Lyer 327; Klein 1033. — Див. ще **на́ція, соціалі́зм.**

на́ція, *націона́л, націоналіза́ція, націоналі́зм, націоналі́ст, націона́льність, націона́льний, націоналізува́ти;* — р. болг. *на́ция,* бр. *на́цыя,* п. nacja, ч. nace, слц. nácia, вл. нл. nacija, м. *нација,* схв. *на̑ција,* слн. nácija; — через польську мову запозичене з латинської; лат. nātiō «народження, походження, рід; народ, нація» пов'язане з nāscī (*gnāscī) «народжуватися», спорідненим з дінд. jātíḥ «народження, родина», jñātíḥ «родич», гр. γένεσις «походження, народження», гот. *knōþs «рід, покоління», укр. *зять.* — CIC[2] 571; Rudn. II 854; Черных I 562; Фасмер III 51; ЭСБМ 7, 281—282; Koraliński 655; Holub—Lyer 327; Walde—Hofm. I 598. — Див. ще **зять.** — Пор. **ген**[1], **Геннáдій, Ната́лія, нату́ра.**

[**нач**] «нащо, навіщо» Ж; — п. ст. nacz, ч. nač, слц. načo, нл. nac «тс.»; — псл. na čь «на що», яке складається з прийменника na «на» і питального займенника čь «що» (входить також до складу псл. čьto «що», укр. *що*). — Фасмер IV 374; Sławski I 107; Brückner 71. — Див. ще **на**[1], **що.** — Пор. **зач, нич.**

[**начали́стий**] «палкий до роботи» ВеЛ; — результат видозміни форми [*нашалистий*] «тс.», можливо, зближеної з *нача́ло.* — Див. ще **шали́ти.**

нача́льник, [*нача́л, нача́ло*] «начальство» Ж, *нача́льство,* [*нача́льний*] «начальницький» Ж, *нача́льницький, начальникува́ти, нача́льствува́ти* СУМ, Ж; — р. *нача́льник,* бр. *нача́льнік,* др. *начальникъ,* п. naczelnik, ч. слц. náčelník, вл. načolnik, болг. *нача́лник,* м. *началник,* схв. *на̑челни̑к,* слн. načêlnik; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **начѧльникъ** «начальник; зачинатель» утворене від **начѧло** «початок; влада» (пор. укр. *бу́ти під нача́лом,* р. *быть под нача́лом*), похідного від **начѧти** «почати»; західнослов'янські форми зазнали зближення з іменником псл. čelo «чоло». — КЭСРЯ 286; ЭСБМ 7, 284; ЭССЯ 21, 225—226. — Див. ще **поча́ти.**

нача́ти, *нача́ло, начина́ти* — див. **поча́ти.**

начахо́лити — див. **чаха́ти.**

на́че, *нена́че;* — результат стягнення ст. *не иначе* «не інакше». — Іст. граматика 389. — Див. ще **іна́к, не.**

на́чеб, [*на́че би*] «мов, неначе» О, *на́чебто, нена́чебто;* — результат поєднання сполучників *на́че, нена́че* з умовною часткою *б* (у даному разі залишком сполучника *абы* «якби») і займенником *то* (пор. *се́бто, то́бто, це́бто*). — Див. ще **аби́, би, на́че, той.**

[**начеку́**] «на варті, на сторожі» Ж; — р. *начеку́* «напоготові; насторожі», бр. *начыку́* «тс.»; — результат злиття давнішого **на чеку,* що складалося з прийменника *на* та іменника **чек* «чекання», пов'язаного з дієсловом *чека́ти.* — Фасмер IV 324; Преобр. II, вып.

посл. 58; Желтов ФЗ 1876/6, 75; ЭСБМ 7, 284. — Див. ще **на**[1], **чека́ти.**

[**начере́мши́ти**] «багато дати» Г, Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*чемерства́*] «велика кількість» (пор.).

начерта́ти, [*на́черт*] «начерк» Ж, *начерта́льний*; — р. *начерта́ть*, др. *начьртати* «креслити, малювати, зображати; відтискувати», ч. načrtat «накидати (план тощо)», слц. načrtať «тс.», нл. пасегіś «намалювати, начертати, накидати ескіз», болг. *начерта́я* «начертати, накреслити», м. *нацрта* «накреслити, намалювати», схв. *на̀цртати* «тс.», слн. načŕtati «накидати»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **начрътати** «начертати» є префіксальним утворенням від **чрътати** «вирізувати, накреслювати», похідного від **чрътa** «риса, лінія». — ЭССЯ 4, 161—162. — Див. ще **на**[1], **че́рта́.**

наче́рти, *начира́ти, изчерну́ти, зачере́ти, зачерну́ти, заче́рти* — див. **черпа́ти.**

[**начида́тися**] «виникати, з'являтися; родитися» Ж; — результат видозміни форми [*нащади́тися*] «тс.» Ж, очевидно, зближеної з *начина́тися*. — Див. ще **ща́док.**

начини́ти, *на́чинка, на́чи́ння* — див. **чини́ти.**

[**начисні́тися**] «набідуватися» Ж; — очевидно, похідне утворення від *че́сний* (бідність у свідомості народу часто пов'язується з чесністю). — Див. ще **честь.**

[**на́чівка**] «нижня частина доточеної жіночої сорочки» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*на́дтічка*] «пришита до верхньої частини нижня частина сорочки», утвореної від *надточи́ти* «додати для подовження, збільшення; доточити частину до чого-небудь; приточити». — Пор. **надточи́ти.**

начо́тчик «людина, яка багато читає, але поверхово засвоює прочитане», *начо́тництво;* — бр. *начо́тчык;* — запозичення з російської мови; р. *начётчик* «тс.» утворене від *начита́ть, наче́сть* «прочитати в якійсь кількості». — Див. ще **чита́ти.**

[**начува́ти**] «ночувати» Ж; — результат семантичного зближення [*начува́ти*] «не спати» і *ночува́ти*. — Див. ще **начува́тися, ніч.**

начува́тися, [*начува́ти*] «начуватися, прислухатися, не спати» Ж; — похідне утворення від *чува́ти* «не спати», що є результатом семантичної видозміни *чува́ти* «чути». — Див. ще **чу́ти.**

наш, [*нашина́*] «щось наше, рідне, вітчизняне; вітчизна» Ж, [*наши́нський*] «наський», *на́ський*; — р. бр. болг. м. *наш*, др. *нашь*, п. nasz, ч. слц. náš, вл. нл. naš, схв. *на̀ш*, слн. nȁš, стсл. **нашь**; — псл. našь <*nasjь <*nōsjo-, похідне утворення від *nōs «ми», звідки виникло псл. ny «ми, нас (знах. в.)» і nasъ, укр. *нас*. — Фасмер III 51; Преобр. I 587; ЭСБМ 7, 288; Machek ESJČ 390; Holub—Kop. 240; Schuster-Šewc 593; Младенов 345; Bezlaj ESSJ II 215; ESSJ Sl. gr. II 440; Vondrák II 84—85; Brugmann Grundriss II 2, 405. — Див. ще **нас.**

нашати́р; — р. *нашаты́рь*, бр. *нашаты́р*, болг. *нишадъ́р*, м. *нишадор*, схв. *нѝшадор*; — через російське посередництво запозичене з тюркських мов; аз. nišadyr «нашатир», тур. nişadır, тат. nyšatyr «тс.» походять від ар. nušādir «аміачна сіль». — Фасмер III 51; Преобр. I 596; Шипова 245; Skok II 519; Korsch AfSlPh 9, 658; Mikl. TEl II 135; Mikl. EW 215; Lokotsch 127.

[**наше́вкатися**] «прийти, прибути у великій кількості», [*наше́вкуватий*] «нахабний» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з *ши́ти*; пор. [*наше́тися*] «зібратися у великій кількості, скупчитися» Корз, а також *ушива́тися* «спішно залишати місце свого перебування, тікати»; *відшива́ти* «проганяти».

[**нашелегатися**] «нажертися» О; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з [*налига́тися*] «наковтатися»,

похідним від [*лиґа́ти*] «ковтати». — Див. ще **ли́ка́ти.**

[**нашеретува́тися**] «набитися, прийти у великій кількості»; — очевидно, результат семантичної видозміни дієслова *нашеретува́ти* «очистити зерно від лузги» (в новому значенні скрите порівняння «(людей) набилося, як зерна при шеретуванні»). — Див. ще **шеретува́ти.**

наше́стя; — р. болг. *наше́ствие*, бр. *нашэ́сце*, др. *нашьствие, нашествие;* — видозмінене запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **нашьствиѥ** утворене від дієслівної основи **нашьд-**, пов'язаної чергуванням голосних з *наxо́дити* «приходити, нападати». — Шанский ЭИРЯ III 69. — Див. ще **на**[1], **ішо́в, ходи́ти, шествува́ти.** — Пор. **по́шесть, прише́стя.**

[**на́шибка**] «падуча, епілепсія Ж; болячка О», [*наши́боватий*] «примхливий, божевільний, шалений» Ж; — похідне утворення від [*нашиба́ти*] «схоплювати, нападати» Ж (пор. р. [*нашиба́ть*] «находити, нападати тимчасово (про хворобу, припадок, божевілля)»), префіксального утворення від *шиба́ти*; пор. гр. ἐπιληψία «епілепсія» від ἐπιλαμβάνω «схоплюю». — Див. ще **ши́ба́ти.**

наши́льник «ремінь або ланцюг, що йде від хомута до переднього кінця дишла», [*нашельник, наши́йник, наше́йник*] «тс.» Ж, [*наша́лник*] «вид кінської збруї, один кінець якої зачеплений за дишель, другий — за шию коня» Корз; — р. *наши́льник*, бр. *нашы́льнік*; — запозичення з польської мови; п. naszelnik, [naszyjnik], ст. naszejnik «тс.» утворене від szla «шлея», szelka «шлейка»; у результаті деетимологізації зазнало зближення зі словом *ши́я*, п. szyja. — Фасмер III 51—52; Преобр. I 596; Горяев 226; ЭСБМ 7, 292. — Див. ще **на**[1], **шлея́.**

[**наши́риця**] «два плоти сплавлюваного дерева, збиті разом»; — похідне утворення від виразу *на шир* «ушир, у ширину» (йдеться про два плоти, збиті в ширину; пор. [*на́довжниця*] «декілька плотів сплавлюваного дерева, з'єднаних разом один за одним»). — Див. ще **на**[1], **шир**[1].

[**нашла́па**] «верхня частина у віконній або дверній коробці» ЛЖит; — запозичення з білоруської мови; бр. [*нашла́па*] «тс.» пов'язується з [*шла́паць*] «наступати зверху, притискати, накладати», очевидно, співвідносне з укр. [*шла́пати*] «човгати». — ЭСБМ 7, 290. — Див. ще **шла́пати.**

нашоро́шити; — похідне утворення від [*шо́рош*] «шерех, шелест, шарудіння» (букв. «наставити вуха на шерех»). — Див. ще **ше́рех**[1].

наште́рити «підбурити, підбити до певного (переважно негативного) вчинку»; — нл. naštyriś «підбурити, настроїти, переманити»; — префіксальне утворення від **штирити* «підбурювати» (пор. нл. štyriś «підбурювати, спокушати, переманювати»), пов'язаного, очевидно, з [*шти́рити*] «гнати» (пор. нл. wótštyriś «відганяти, проганяти»). — Див. ще **шти́рити.**

[**наштýрити**[1]] «нацькувати, підбурити» Ме, Па, [*підштýрити*] «тс.» Ме; — нл. našturiś «підбурити, настроїти, переманити»; — префіксальне утворення від незасвідченого **штурити* «підбурювати» (пор. нл. šturiś «підбурювати, спокушати, переманювати»), давнього фонетичного варіанта **штирити* «підбурювати». — Див. ще **наште́рити, шти́рити.**

наштýрити[2] — див. **щýрити.**

на́щад, *на́щада, нащади́тися, нащади́ти, на́ща́док* — див. **ща́док.**

нащепа́ — див. **щепи́ти.**

на́щит — див. **ща́док.**

[**нащо́ка**] «накладка, яка прикріплюється до бруска, вставленого у вісь колішні плуга Г; кіл, за допомогою якого закріплюється ярмо до війя Ж», [*нащéка*] «тс. Ж; частина вилок у візках, у яку закладають орчик або штельвагу О», [*нащика*] «накладка на дишлі з трьома дірками, на яку закладають ярмо» О, [*нащик*] «тс.» О; — р.

[*нащóка*] «копил у саней?, крила (у саней)»; — похідне утворення від *щóка́*; щодо семантики пор. *щока́* (спец.) «бокова поверхня якогось предмета, якоїсь деталі, частини пристрою, механізму», [*щéка*] «частина вилок у візках, у яку закладають орчик або штельвагу» О. — Див. ще **на**[1], **щóка́.**

наяда (бот.) «різуха, Najas L.; (зоол.) річковий молюск»; — р. бр. *наяда* (бот., зоол.), болг. *наяс* (бот.), *наяда* (зоол.), схв. *најáда* (зоол.); — калька латинської наукової назви Najas «тс.»; латинську назву рослині і молюску дано за ім'ям Наяд, водних німф у грецькій міфології (рослина росте на дні водоймищ); гр. Νᾱϊάς, род. Νᾱϊάδος «наяда (водна німфа)» походить від дієслова νάω «течу, струмую», спорідненого з дінд. snáuti «капає, тече». — Нейштадт 79; Kopaliński 656; Frisk II 294—295; Klein 1026. — Пор. **нереї́да.**

не, *не-* (напр., *невдáча, неприéмний, ненáвидіти, неабúяк*); — р. бр. др. болг. м. схв. *не*, п. nie, ч. ne, слц. ne-, вл. нл. ně, nje-, слн. ne, стсл. **нє**; — псл. ne; — споріднене з лит. nè «не», ne- «не, не-», лтс. ne «не; ні», гот. двн. ni «не», ірл. ne- в nech «хто-небудь», лат. ne- «не, не-» (в nesciō, -īre «не знати», neuter «жоден з двох, ні той ні інший», nefās «беззаконня, нечестя» тощо), дінд. ná «не», ав. na- в nava «зовсім не, аж ніяк не»; ie. *nĕ; ще в балтослов'янську епоху *ne витіснило іншу заперечну частку, що вживалася виключно в сполученні і виникла з ie. *n̥ (нульовий ступінь чергування до *nĕ), рефлексами якого є дінд. a-, an-, гр. ἀ-, ἀν-, лат. in-, гот. нвн. un-, дірл. an-, вірм. an-, тох. an-, en-, можливо, також псл. ǫ- < *on- (у словах *ǫbogъ «убогий», *ǫrodъ «виродок» та ін.). — ІУМ Морфологія 467; Фасмер III 52; Преобр. I 596; ЭСБМ 7, 294; Machek ESJČ 392; Holub—Kop. 240—241; Младенов 346; Skok II 508—509; Bezlaj ESSJ II 217; Лукінова Сл. мовозн. 100; Brückner 673; ESSJ Sl. gr. II 441—450; Trautmann 194—195; Mühl.—Endz. II 704; Walde—Hofm. I 686—687, II 150—151; Mayrhofer II 120; Uhlenbeck 140; Pokorny 756—758.

неандерта́лець «давня людина, що жила в епоху нижнього і середнього палеоліту»; — р. *неандерта́лец*, бр. *неандэрта́лец*, п. neandertalczyk, ч. слц. neandertálec, болг. *неандерта́лски човéк*, схв. *неандерта́лац*, слн. neándertalec; — похідне утворення від назви долини Неандерталь (нім. Neandertal) поблизу Дюссельдорфа, де 1856 р. вперше було знайдено останки людини цього типу; нвн. Neandertal (букв. «долина Неандеру») складається з назви річки Neander і слова Tal «долина», спорідненого з гот. dal «долина, низина, яма», гр. θόλος «печера; куполоподібна будівля у дворі», псл. dolъ, укр. *діл.* — CIC[2] 571—572; Kopaliński 660; Kluge—Mitzka 767. — Див. ще **діл.**

небá́вом, *небáвком, нéбáвці* — див. **бáвити.**

небеди́ — див. **бідá**[1].

не-без-дíб — див. **бездóбний.**

[**не-бéз-май**] «на жаль; та ба» Ж, [*непобéзмай*] «тс.» Ж; — неясне.

небесá, [*небíсе*] «небеса» Ж, *небéсний*, [*небéський*] «небесний», [*небéский*] «синій, блакитний» ВеЛ, [*донебéсний*] «піднебесний» Я, [*наднебéсний*] «який над небом» Ж, *піднебéсна, піднебéсся, піднебéсний*, [*принебéсний*] «піднебесний» Нед; — р. болг. *небесá*, бр. *нябёсы*, др. *небеса*, п. niebiosa, ст. і діал. niebiesa, ч. nebesa, слц. nebesá, вл. нл. njebjesa, м. *небеса*, схв. *нèбèса*, слн. nebésa; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **нєбєса** є формою наз.-зн. в. мн. від **нєбо** «небо», іменника s-основ; частина похідних в українській мові є формами, успадкованими з праслов'янської мови або пізніми власними новотворами, у т. ч. й кальками. — Фасмер III 53. — Див. ще **нéбо.**

[**небéсна**] «жебрацька торба» О; — очевидно, похідне утворення від *небéсний*, хоча мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще **небесá.**

[**не́бить**] «неприємність» Ж; — похідне утворення від [*бити*] «бути» (пор. р. [*не́быть*] «те, чого не бувало досі; нездійсненне, вигадки, неправда»); утворене в такий самий спосіб, як *не́жить* від *жи́ти*. — Див. ще **бити**[2].

не́бі́ж «син брата або сестри, племінник; бідолаха», [*небо́ж*] «тс.» Бі, *небі́жка* «дочка брата або сестри, племінниця; бідолаха», [*небо́жка*] «бідолаха», [*небі́жчик*] «бідолаха», [*небо́жчик, небіг* О, *небо́г* Ж] «тс.», *небо́га, небо́жа́* СУМ, Пі, [*небожи́ско*] «бідолаха» Ж, [*небожи́ця*] «тс.» Ж, [*небожи́ще*] «бідолаха» Ж, [*небо́гий*] «бідний»; — р. [*небо́га*] «бідняк, убогий, каліка; нещасний», бр. *нябо́га* «племінниця; бідолаха», др. *небогъ* «бідний, нещасний», *небогыи* «тс.», п. nieboga «бідолаха», niebogi «бідний, нещасний», ч. nebohý «тс.», вл. njebožatko «бідолаха», схв. *нѐбог* «убогий; бідний», слн. [nebǫ̑g] «убогий, нещасний», стсл. **небогъ** «бідний, нещасний»; — похідне утворення від кличної форми *небоже* до субстантивованого прикметника *небог* «бідний, нещасний» (пор. стсл. **небоже** «бідолаше», слн. [nebǫže] «бідолаха», п. nieboże «тс.»), підтримане формами типу *небо́жа́* (с.р.); псл. nebogъ «бідний, нещасний» утворене з частки пе «не» і основи іменника bogъ «доля, майно, багатство», букв. «який не має частки (при поділі); який не має долі». — Преобр. I 33; ЭСБМ 8, 57—58; Brückner 33; Machek ESJČ 393; Sadn.—Aitz. VWb. I 358. — Див. ще **бог**[1], **не.** — Пор. **бага́тий, збі́жжя, убо́гий.**

небі́жчик «покійник», [*небі́жник* Пі, *не́божник* Пі, *небо́жчик* Г, *небо́щик* О] «тс.», *небі́жка* «покійниця», [*небо́жка*] «тс.»; — р. ст. *небожчикъ* «покійник», бр. *нябо́жчык* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. nieboszczyk, як і ч. nebožtík, ст. nebožec «тс.», nebohý «померлий, покійний», слц. nebožtík «покійник», nebohý «померлий, покійний», вл. njebohi, нл. njabogi «тс.», утворене від ст. niebożec «покійник» (написання nieboszczyk хибне), похідного від прикметника niebogi «померлий, покійний» (первісно «який уже не має своєї частки на цьому світі») того самого походження, що й укр. [*небо́гий*] «бідний». — ЭСБМ 8, 58; Brückner 33; Kuraszkiewicz JP 37/2, 119—122; Machek ESJČ 393; Schuster-Šewc 1007—1008. — Див. ще **не́бі́ж**.

[**не́біль**] «крупний камінь піщовик»; — похідне утворення від дієслова *би́ти*, букв. «не битий (камінь)»; щодо **і** замість **и** пор. [*чорно́біль*] (бот.) замість *чорно́биль*. — Див. ще **би́ти**[1], **не.**

[**небітойка**] (бот.) «конвалія звичайна, Convallaria majalis L.» Mak; — неясне.

не́бо, [*не́ба*] «піднебіння; склепіння печі» Л, [*небо́вий*] «голубий, світло-голубий, кольору неба» МСБГ, *надне́бе́сний* Ж, *піднебі́ння*, [*піднебе́ння*] «піднебіння», [*підні́б'я*] «тс.», [*піднёбє*] «клімат» Ж, *піднебі́нний, піднёбний*, [*поні́б'я*] «піднебіння», *принебе́сний* Нед; — р. *не́бо*, бр. *не́ба*, др. *небо*, п. niebo, ч. nebe, слц. nebo, вл. нл. njebjo, полаб. nebü, болг. *небе́, не́бо́*, м. *небо, небе*, схв. *нѐбо*, слн. nebó, стсл. **небо**; — псл. nebo (з *nebos), род. в. nebese; — споріднене з дінд. nábhaḥ «туман, хмара, повітряний простір, небо», гр. νέφος «хмара», дірл. nem «небо», кімр. nef, хет. nepiš «тс.», лит. debesìs «хмара», лтс. debesis «тс.», debess «небо» (d з'явилося, очевидно, під впливом іншого слова, пор. лит. dangùs «небо»), а також (з розширенням на -l-) з гр. νεφέλη «хмара», лат. nebula «туман, хмара», двн. nebul «туман», нвн. Nebel «тс.», дангл. nifol «темний», дісл. nifl- «тьма», njǭl «ніч»; ie. *nebhos «туман, хмара»; розглядається (Трубачев Сл. языкозн. 1988, 309) як утворення із заперечної частки *пе- і основи *bhos- «сяючий». — Rudn. II 854; Фасмер III 53; Преобр. I 597—598; ЭСБМ 7, 296;

Machek ESJČ 392; Schuster-Šewc 1007; Младенов 346; Skok II 509; Bezlaj ESSJ II 217; Критенко Вступ 516; Бернштейн Очерк 1974, 147—148; Fraenkel 85; Mühl.—Endz. I 449—450; Trautmann 195; Kluge—Mitzka 505; Walde—Hofm. II 151; Иванов ВСЯ II 18; Frisk II 309—310; Mann 830; Pokorny 315—316.

небора́к «бідолаха», *небора́ка*, [*небо́ряк* О, *не́бір* Ж, *небі́рка* Ж, *небора́чи́ско* Ж, *небора́чи́ще* Ж, *небо́ре́йко* Г, О] «тс.»; — р. [*небора́к*] «бідолаха», бр. *небара́к, небара́ка*, слц. neborák, нл. njaborje, слн. nebóre, neborè «тс.»; — запозичення з польської мови; п. nieborak «неборак, бідолаха» є фонетично нерегулярним новотвором від niebożę «тс.» (замість niebożak, пор. ч. nebožák «тс.»), похідного від niebogi «бідний, нещасний»; заміна ż на r пояснюється словотворчою аналогією до утворень типу chłopię «хлоп'я» — chłopak «хлопчак», kurzę «курча» — kurak «півник» з помилковим осмисленням звука ż в nieboże як результату перехідного пом'якшення звука r перед ę. — Москаленко УІЛ 18; ЭСБМ 7, 297; Brückner 34; Kuraszkiewicz JP 37/2, 123—124. — Див. ще **не́бі́ж.**

небося́г «хмарочос», [*небося́глий*] «який досягає неба» Ж, *небося́жний* «тс.»; — складне слово, утворене від *не́бо* і *сяга́ти*; напівкалька (на відміну від р. *небоскрёб*) англ. skyscraper «хмарочос, небосяг», утвореного з sky «небо» і scrape «скребти, шкрябати». — Див. ще **не́бо, сяга́ти.**

-не́будь (у словах типу *хто-не́будь, який-не́будь, де-не́будь*); — р. *-нибудь, -нибу́дь*, [*-не́будь*], бр. *-не́будзь;* — результат злиття заперечної частки *не* і дієслова *бу́ти* у формі 2 ос. одн. (давніше 3 ос. одн.) наказового способу *-будь* (*bǫdi); пор. *будь-хто́, будь-що́, будь-яки́й* тощо. — Фасмер III 71—72; ЭСБМ 7, 298. — Див. ще **бу́ти**[1], **не.**

[**невбача́й**] «випадково, несподівано»; — очевидно, результат контамінації форм [*небачки*] «несподівано» і [*невзнача́й*] «тс.». — Див. ще **ба́чити, невзнача́й.**

[**невга́валь**] «анітрохи, зовсім» МСБГ (за текстом ілюстрації, значення «хтозна (скільки), безперервно»); — очевидно, пов'язане з виразом *не вгава́ти* «не переставати». — Див. ще **не, угав.**

[**невгамо́нний**] «неспокійний, невгамовний, невгомонний; безутішний»; — результат контамінації слів *невгамо́вний* і *невгомо́нний* з тим самим значенням. — Див. ще **гамува́ти, угомони́ти.**

[**невелю́в**] «дитина, яку беруть з дитбудинку на виховання» НЗ УжДУ 26/2; — запозичення з угорської мови, уг. nevelő «виховний, виховуючий», nevelt «вихований; вихованець» утворені від дієслова nevel «виховувати; вирощувати», пов'язаного з növel «збільшувати», nő «рости; збільшуватися», етимологічно неясними. — MNTESz II 1015, 1025; Bárczi 215.

[**не́вередь**] «небагато, трохи»; — очевидно, пов'язане з [*вере́та*] «безліч, велика кількість», етимологічно тотожним з *вере́та* «рядно» (див.).

невже́, [*нівже́*] «невже» Ж; — р. *неу́ж*, бр. *няўжо́*; — результат злиття перших двох компонентів питального звороту др. *не уже ли* «невже». — ІУМ Морфологія 476; Мельничук Структ. слов. реч. 69—70; Фасмер III 69; ЭСБМ 8, 74. — Див. ще **не, уже́.**

[**не-вжлиж**] «невже» Ж; — р. *неуже́ли*, [*неу́жли́*], бр. [*неўжо́ж*]; — результат злиття питального виразу др. *не уж(е) ли* «невже» і частки *ж*. — Мельничук Структ. слов. реч. 69—70; Фасмер III 69. — Див. ще **же**[1], **ли, невже́.**

[**невзнача́й**] «несподівано, зненацька» Ж; — р. *невзнача́й* «ненароком; несподівано», [*неначай*], бр. [*невзначай*] «тс.»; — похідне утворення від *ча́яти* «сподіватися, чекати» (пор. р. [*начáять(ся)*] «тс.; припускати»); помилковим є виведення (Желтов ФЗ

1876/4, 43) з р. *не в знак* «ненавмисно». — Фасмер III 55; Преобр. I 598, II, вып. посл. 56; Горяев 227. — Див. ще **на**[1], **не, уз, ча́яти.**

невíгла́с СУМ, Ж, *невíгласт во;* — р. заст. *нева́гла́с,* др. *невѣгласъ;* — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **невѣгласъ** «неосвічений, неуцький» відповідає укр. [*невíголос*] «невіглас»; помилкове виведення (Rudn. II 855) з **не-во-глас.* — Бевзенко Доп. УжДУ IV 105—106; Львов Лексика ПВЛ 337—338; Этимология 1972, 103—106. — Див. ще **невíголос.**

[**невíголос**] «невіглас» Ж, [*невíгола́сий*] «безмовний, безсловесний; незнаючий, неосвічений, дикий» Ж; — др. *невѣголосъ* «невіглас», стсл. **невѣгласъ** «неосвічений, неуцький»; — псл. *nevěgolsъ «незнаючий», що складається із заперечної частки пе і основ дієслова vědĕti «знати» та іменника *golsъ «голос» (букв. «який не знає голосу»); пор. стсл. **вѣгласъ** «знаючий, досвідчений», ч. věhlas «популярність, слава», ст. «принадність, чарівність, краса; мудрість». — Бевзенко Доп. УжДУ 4, 105—106; Львов Этимология 1972, 103—106; Machek ESJC 681; Holub—Кор. 410—411. — Див. ще **ві́дати, го́лос, не.**

не́від, [*не́вод*] Пі, *не́відни́к* «рибалка з неводом», [*невода́р* Берл, *неводя́н* Дз, *невідни́чий*] «тс.», [*неводни́чий*] «виготовлювач неводів» Ж, [*при́води*] «ширша частина невода» Берл; — р. болг. *не́вод,* бр. *не́вад,* др. *неводъ, неводь,* п. niewód, ч. слц. nevod, вл. нл. nawod, стсл. **невод**ъ, **невод**ь; — псл. nevodъ, що складається з іменника *vodъ «невід» і остаточно не з'ясованого компонента пе «не», доданого, очевидно, з міркувань табу (щоб риба не довідалася про небезпеку); — споріднене з лтс. vads «невід», лит. vedėjà «рибальська сітка, розрахована на двох рибалок», двн. wata «невід», дангл. wadu, шв. vad «тс.», діел. vaðor «ліска у вудки»; у початковому *не-* вбачали також повний ступінь прийменника іе. *n̥ «в» (Младенов 347), іменну основу *nev-, спорідненої з дінд. nā́uḥ «корабель, судно», ав. дперс. nāv- , гр. ναῦς, лат. nāvis, ірл. nau «тс.» (Погодин Следы 222—224) або з дінд. návatē «рухається, повертається», гр. νεύω «хитаюся», лат. nūtō, -āre «тс.» (Горяев Доп. II 26); слід відхилити припущення (Грот Фил. раз. II 498; Polák Orbis 13/2, 576) про запозичення з фінської мови (фін. neuvo(t) «знаряддя»), оскільки цьому суперечить розбіжність у значенні і велике поширення слова в слов'янських мовах. — Гончаров Мовозн. 1982/3, 60; Фасмер III 55—56; КЭСРЯ 287; ЭСБМ 7, 298—299; Machek ESJC 398; Šaur Sborník FFBrU 1976, 35; Berneker IF 10, 166; Mikl. EW 214; Matzenauer LF 11, 186; Mühl.—Endz. IV 430—431; Kluge—Mitzka 842.

не́відь «невідомо, не знати», *не́ві́ть* СУМ, Ж, [*нівіть* Ж] «тс.»; — р. [*не́ве́дь*] «невідомо, не знати, невість», др. *невѣдѣ*, п. [niewiedź] «тс.»; — очевидно, псл. *ne vědě «не знати, невість», що складається із заперечної частки пе і 1 ос. одн. перфекта vědě від дієслова vědĕti «знати» (значення «я знаю» розвинулося з «я бачив»). — Фасмер I 284—285. — Див. ще **ві́дати, не.** — Пор. **не́ві́сть.**

невíжа, *невíжий* — див. **ві́дати.**

[**невійка**] (бот.) «трясучка середня, Briza media L.» Mak, [*невейка*] «тс.» Mak; — р. [*невейка*] «тс.»; — похідне утворення від *ві́яти* (пор. р. *нева́йка* «невіянка, невіяне зерно», п. [niewiejka] «тс.»); назва, можливо, зумовлена тим, що в голодні роки цю рослину (з родини злаків) підмішували до зерна. — Див. ще **ві́яти, не.**

[**невíрка**] «білка» Кур; — нл. njewjerica «тс.»; — результат видозміни деетимологізованого [*вевíрка*] «тс.», можливо, зумовленої впливом слова *невíрний.* — Rudn. II 855. — Див. ще **вевíрка.**

невíста «дівчина або жінка, яка одружується, наречена; [жінка; дружина Ж; невістка ВеЛ]», [*невісти́тель-дру-*

жи́тель] «той, що робить дружиною» Ж, [*невíсник*] «шурин, брат дружини» Ж, [*невíсниця*] «невістка» О, *невíстка*, [*невíстиця*] «невістка», [*невістю́к*] «бабій; жіночний чоловік, баба», [*невістю́х*] «жіночний чоловік, баба» Ж, [*нéвістя*] (с. р.) «дружина» О, [*невістча́ний*] «який належить невістці чи невісткам», [*уневісти́ти*] «зробити дружиною» Нед; — р. *невéста* «наречена; молода; заручена; відданиця», бр. *нявéста* «наречена, [нестара жінка]», др. *невѣста* «наречена; невістка», п. niewiasta «жінка», ч. nevěsta «наречена; невістка», слц. nevesta «тс.», вл. нл. njewjesta «наречена», болг. *невéста* (*невя́ста*) «наречена; молодиця; невістка», м. *невеста* «тс.», схв. *нѐвеста* «молодиця; невістка», слн. nevésta «наречена», стсл. **невѣста** «наречена; невістка»; — псл. nevěsta, етимологічно не зовсім ясне; на думку більшості дослідників, утворене з частки ne «не» і прикметника жін. р. věsta «знайома, відома», пов'язаного з дієсловом věděti «знати» (пор. вл. wěsty «відомий, визначений, певний», njewěsty «невідомий», стсл. **вѣсть** «відомий»); назва може трактуватися як прояв мовного табу (намагання утаїти від злих духів перехід дівчини в іншу сім'ю); інші дослідники реконструюють *neu̯ou̯edta, утворене з коренів іє. *neu̯- «новий» і *u̯ed(h)- «вести; брати заміж» (букв. «новоприведена»), пор. лит. vèsti «одружуватися», nauvedà «молода», др. *водити жену* «одружуватися», *водимая* «дружина» (Откупщиков ЭИРЯ IV 96—103; Machek ESJČ 398; Prusík KZ 33, 160—161; Mikl. EW 214); при цьому залишається загадковим кореневе **ě** замість очікуваного **e**; виводиться також з *neu̯ois-ta < *ne-u̯oik̑-ta (іє. *u̯oik̑- «рід»), букв. «нерідна» (Мартынов ВЯ 1960/5, 143), або з *ne-u̯ēd-tā, букв. «ще не викрадена» (Bezlaj ESSJ II 221—222); недостатньо обґрунтовані спроби виведення з *nevě-, форми місц. в. від *neu̯os «новий», і *sthā- (пор. *стáроста*), букв. «яка перебуває в новому становищі» (Iljinskij AfSlPh 24, 227—228; 28, 456); з *neu̯istha, найвищого ступеня порівняння від *neu̯os «новий, молодий» (букв. «наймолодша», пор. дінд. náviṣṭhaḥ «наймолодший» — Трубецкой Slavia I 12—13); з *neu- «ново-» і *ēdtā, пасивного дієприкметника мин. ч. ж. р. від *ēdō- «приймати, брати собі» (букв. «новоприйнята», пор. дінд. ādaḥ «який приймає», āt-taḥ «прийнятий» — Kořínek LF 57, 8—15); від ne «не» і *vēdno «віно», букв. «не продана» (Wiedemann BB 26, 216—217), а також зіставлення з лит. vaisà «плодючість», pavaĩsti «зачати», букв. «не запліднена, яка не зачала» (Berneker IF 10, 166), з лат. noverca «мачуха», букв. «нова жінка в сім'ї» (Otrębski PF 11, 284—289). — Фасмер III 54—55; Преобр. I 598—599; ЭСБМ 8, 59—60; Brückner 362; Holub—Kop. 244; Schuster-Šewc 1015 — 1016; Младенов 347; Skok II 515; Трубачев Терм. родства 90—94; Критенко Вступ 527, 540; Mikl. EW 214; Брандт РФВ 29, 90; Zubatý AfSlPh 16, 404 і далі; Jagić AfSlPh 24, 229; Stieber ZfSlPh 9, 382; Berneker AfSlPh 38, 269; Schrader Reallexikon II 374—375; Pokorny 1116. — Див. ще **вíдати, не.**

невíстки (бот.) «хризантема лучна, Chrysanthemum leucanthemum L.; [айстра китайська, Aster chinensis L. Ж]», *невісту́лькú* «тс.» СУМ, Ж, [*невістулка*] «хризантема лучна» Mak; — результат перенесення і видозміни назви [*невíста*] «наречена»; перенесення зумовлене білим кольором квіток цих рослин, що асоціюється з образом нареченої; пор. р. [*невéстка*] «кімнатна рослина з білими або блідоголубими квітками». — Див. ще **невíста.**

нéвíсть «невідомо, не знати» СУМ, Ж, [*не вись*] «тс.» Ж, [*знéвісти*] «несподівано» О; — р. *невéсть* «невідомо, не знати, невість», [*нéвесть, нéвесь*], бр. [*нéвісь*] «тс.»; — результат злиття др. *не вѣсть* «не знати», що складається з заперечної частки *не* і форми 3 ос.

одн. *вѣсть* від дієслова *вѣдѣти* «знати»; пор. др. *богъ вѣсть* «Бог його знає». — ЭСБМ 7, 299. — Див. ще **ві́дати, не.** — Пор. **не́відь.**

[**невíхна**] «невістка», [*невúхна* Л, *левíхна*] «тс.»; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. [*нявéхна*] є результатом видозміни форми *нявéстка* «тс.» під впливом численних зменшувальних форм назв спорідненості та свояцтва з суфіксом *-ухн-а, -юхн-а* ([*бáбухна*] «баба», [*мáтухна*] «мати», [*цётухна*] «тітка» тощо), пор. також [*невéстухна*] «невістка». — ЭСБМ 8, 60. — Див. ще **невíста.**

[**нéвіч**] (у виразі [*у нéвіч*] «нанівець»); — очевидно, давніше **невоч* як результат злиття заперечної частки *не*, прийменника *въ* і питального та неозначеного займенника *чь* «що», спорідненого з дінд. cid (частка), ав. čit «що», гр. τί, лат. quid «тс.»; **невоч* (< *не въ чь*) змінилося у [*нéвіч*], очевидно, під впливом слів типу *нáвіч, увіч* тощо. — Див. ще **не, що, у**[1]. — Пор. **зач, нач, нич, нівéчити, нанівéць.**

[**невмíвки**] «немов?» Ж; — очевидно, похідне утворення від *мóвити*, паралельне до *немóв*. — Див. ще **мóва, не.**

[**невмóсний**] «неслухняний, невгамовний» Ж; — похідне утворення від *мости́ти(ся)*, букв. «який ніяк не може вмоститися (і сидіти на одному місці)». — Див. ще **міст, не, у**[2].

[**невóра**] «вівця (нестрижена) Г; півторарічна вівця Ж», [*нивóра*] «вівця, яка народилася в минулому році й перезимувала вже зиму», [*нівóр*] «некастрований молодий баран» Гриц, [*ніóр, ніворáш, ніворчу́к*] «тс.», [*нівóри*] «вівці», [*ніóри*] «тс.», [*нівóра*] «однорічна або дворічна вівця», [*ніóра, нівóрка, ніóрка, нейóрка*] «тс.» тж, [*нíрка*] (назва вівці) Доп. УжДУ IV, [*норéц*] (назва барана) тж; — запозичення з молдавської мови; молд. *миóр* ([*ниóр*]) «однорічний баран», *миоáрэ* ([*ниоáрэ*]) «однорічна вівця», як і рум. miór, mioáră «тс.», виводяться від нар.-лат. *agnelliolus «баранчик», лат. āgnelliola «ягничка», зменш. від āgnellus «ягнятко», āgnus «ягня», спорідненого з псл. agnę «ягня», укр. *ягня́*. — СДЕЛМ 260; DLRM 503. — Див. ще **ягня́.**

[**невóртний**] «неповоротний» Ж; — пов'язане з *верта́ти(ся), вертíти;* характер фонетичної форми кореня неясний.

невралгíя, *невралгíчний*; — р. *невралги́я*, бр. *неўралгія*, п. newralgia, neuralgia, ч. neuralgie, слц. neuralgia, болг. *невра́лгия*, м. *невралгија*, схв. *неурàлгија*, слн. nevralgíja; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. neuralgia складається з основ слів гр. νεῦρον «жила, нерв», спорідненого з лат. nervus «тс.» (звідки укр. *нерв*), і ἄλγος «біль», пов'язаного, очевидно, з ἀλέγω «турбуватися, піклуватися; бути стурбованим», походження якого неясне. — CIC[2] 572; Преобр. I 600; Sł. wyr. obcych 510; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 410; Vujaklija 616; Frisk I 65, 66—67, II 308; Klein 48, 1042, 1043. — Див. ще **нерв.** — Пор. **неврастенíя, невро́з, невролóгія, невропатолóгія, ностальгíя.**

неврастенíя, *неврасте́нік, неврастенíчний*; — р. *неврастени́я*, бр. *неўрастэнія*, п. neurastenie, ч. neurastenie, слц. neurasténia, болг. *неврасте́ния*, м. *неврастенија*, схв. *неурастènија*, слн. nevrastenía; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. neurasthenia складається з основ слів гр. νεῦρον «жила, нерв» і ἀσθένεια «безсилля, слабість». — CIC[2] 572; Kopaliński 666; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 410; Vujaklija 616; Klein 118, 1042, 1043, 1513. — Див. ще **невралгíя, астенíя.** — Пор. **невро́з, невролóгія.**

невро́з; — р. *невро́з*, бр. *неўро́з*, п. neuroza, ч. neurosa, слц. neuróza, болг. *невро́за*, схв. *неуро́за*, слн. nevróza; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Neuróse, англ. neurosis походять від нлат. neurosis, утвореного шотланд-

ським лікарем В. Каленом (W. Cullen) за допомогою суфікса -osis від гр. νεῦρον «жила, нерв». — CIC² 572; Koraliński 666; РЧДБЕ 411; Вуjаклија 616; Klein 1043. — Див. ще **невралгія, нерв.** — Пор. **неврастенія, невроло́гія.**

невроло́гія, *невро́лог, неврологі́чний*; — р. болг. *невроло́гия*, бр. *неўралогія*, п. neurologia, ч. neurologie, слц. neurológia, м. *неврологија*, схв. *неуролòгија*, слн. nevrológíja; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. neurologia складається з основи гр. νεῦρον «жила, нерв» і характерного для назв наук компонента гр. -λογίᾱ, пов'язаного з λόγος «слово, розповідь». — CIC² 572; Koraliński 666; РЧДБЕ 411; Вуjаклија 616; Klein 903, 1043. — Див. ще **ло́гіка, невралгія, нерв.** — Пор. **неврастенія, невро́з.**

невропатоло́гія, *невропато́лог, невропатологі́чний*; — р. болг. *невропатоло́гия*, бр. *неўрапаталогія*, п. neuropatologia, ч. neuropathologie, слц. neuropatológia, схв. *неуропатолòгија*, слн. névropatológíja; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. neuropathologia складається з основ гр. νεῦρον «жила, нерв», πάθος «страждання» і характерного для назв наук компонента -λογίᾱ, пов'язаного з λόγος «слово, розповідь». — CIC² 572, 632; РЧДБЕ 411; Вуjаклија 617; Klein 1043, 1139. — Див. ще **невралгія, нерв, патоло́гія**. — Пор. **неврастенія, невро́з, невроло́гія.**

[**невста́ха**] (бот.) «рутвиця мала, Thalictrum minus L.; рутвиця орликолиста, Thalictrum aquilegifolium L. Mak»; — очевидно, похідне утворення від *устáти;* мотивація назви неясна, можливо, така ж, як у р. [*невстани́ха*] (бот.) «зозулинець плямистий, Orchis maculata L.» від [*невстани́ха*] «імпотенція» (рослину використовують при статевому безсиллі — Носаль 84). — Див. ще **не, стáти.**

[**невстрíйливий**] «неспокійний, пустотливий», [*невстру́йливий*] «тс.», [*нивстрíйний*] «необережний» Корз; — р. [*невстру́йный*] «неспокійний», бр. [*няўстру́йны*] «тс.», [*няўстру́й*] «непосида»; — похідне утворення від [*устрóїти*] «привести до порядку, організувати» (букв. «не приведений до порядку, неорганізований»). — Див. ще **стрій.**

[**нева́дничок**] «рибалка» Ж; — результат видозміни форми [*невíдничок*] «тс.» Ж, зменш. від *не́відни́к* «рибалка, який ловить рибу неводом», очевидно, зближеної з *ву́дка*. — Див. ще **не́від.**

[**невча́се**] «нещастя; невдача» Бі; — п. заст. niewczas «незручності; важка праця, перевтома, виснаження»; — похідне утворення від виразу *не в час* у значенні «не в добрий час»; як семантичну паралель пор. р. *безвре́менье* «лихо, нещастя». — Див. ще **не, у[1], час.**

[**не́га**] «пестун, пестуха; мазун, мазуха; нероба» Ж; — результат видозміни форми [*не́ха*] «нероба», очевидно, зближеної з [*нíгá*] «пестощі». — Див. ще **нехáти**.

[**негáмурно**] «нечепурно, погано, некрасиво» Ва, Си, [*неджáмурно*] «тс.» Си; — пов'язане з [*джáмурний*] «красивий» (див.).

негати́в, *негати́вний;* — р. болг. м. *негати́в*, бр. *негатыў*, п. negatyw, ч. negativ, слц. negatív, схв. *нéгатīв*, слн. négativ; — запозичення з французької мови; фр. négatif (жін. р. négative) «заперечний, негативний; негатив» походить як запозичення від лат. negātīvus «заперечний, негативний», пов'язаного з nego, -āre «давати негативну відповідь, заперечувати; відмовляти», що зводиться до *neg(i) «не, ні» (підсиленої форми частки nĕ «не»), спорідненого з лит. nègi «також не, все ж не, адже не», nègu «тс.», днн. nec «і не», стсл. **ниже** «тс.». — CIC² 572; Черных I 565; Koraliński 660—661; Holub—Lyer 332; РЧДБЕ 411; Dauzat 497—498; Walde—Hofm. II 157. — Пор. **нéгли.**

[**не́ги́н**] (бот.) «кукіль звичайний, Agrostemma githago L.» Ж, Пі; — запозичення з молдавської мови; молд. *неги́нэ* (рум. neghínă) «тс.» виникло, очевидно, з лат. *nig(e)llīna, похідного від nigella «чорненька; (бот.) чорнушка» (чол. р. nigellus «чорненький»), зменш. від niger «чорний»; назва зумовлена чорним кольором насіння; пор. *чорну́шка посівна́* «Nigella sativa L.» (також має чорного кольору насіння). — Vrabie Romanoslavica 14, 164; СДЕЛМ 277; Puşcariu 100; Dauzat 500. — Див. ще **негр.**

[**негі́нний**] «недозволений, заборонений» Ж; — результат видозміни форми *негі́дний* з уподібненням д до наступного **н**; пор. [*гі́нний*] «гідний» Ж. — Див. ще **год, не**.

[**не́гли**] (ст.) «ледве» Ж; — р. [*не́гли*] «невже; можливо, певно», др. *негъли* «ніж; щоб; хай; можливо, усе ж», *негли* «тс.», *негъ* «ніж», болг. *не́гли* «ніж; можливо, певно», м. *негали* «не говорячи вже», схв. *не̏голи* «але; ніж», *не̏гли*, *не̏го*, neg, слн. négo, стсл. **негъли, негли** «тс.»; — псл. *nego li, що складається із заперечної частки ne, підсилювальної go, спорідненої з же, укр. *же,* і питальної li; пор. лит. nègi «хіба, невже», negù «ніж». — Фасмер II 39, III 59; Skok II 508; Bezlaj ESSJ II 218. — Див. ще **же**[1], **ли, не.**

не́глуп, [*не́голоп*] — див. **глу́пий**.

[**неголь**] (орн.) «великий веретенник, Limosa limosa L.» Шарл; — неясне.

[**не́гора** (*кому щось робити*)] «незручно, недоречно» Ж; — неясне; можливо, результат усічення кінцевих приголосних у [**негоразд*] «негаразд, недобре» (пор. [*горазд*] «гаразд, добре» Ж).

[**негóре**] «байдуже» Ж, [*не́гаре*] «тс.» Ж; — очевидно, результат злиття частки *не* з іменником *го́ре* (див.).

негоціа́нт «купець, що торгує оптом», *негóція*; — р. болг. *негоциа́нт*, бр. *негацыя́нт,* п. negocjant, ч. negociant «торговий агент», схв. *негоцијант*, слн. negociánt; — запозичення з німецької або французької мови; фр. négociant «купець, негоціант», н. Negoziánt «тс.» походять від лат. negōtiāns (род. в. negōtiantis) «оптовий торговець, купець», пов'язаного з negōtium «заняття, діло», що є результатом злиття перших двох компонентів виразу neg' ōtium est «це не є дозвіллям»; neg' (<*negi) «не» споріднене з лит. nègi «також не, все ж не, адже не», nègu «тс.», днн. nec «і не», стсл. **ниже** «тс.», а ōtium «вільний час, дозвілля» етимологічно неясне. — CIC[2] 573; Фасмер III 57; Горяев 227; Kopaliński 661; РЧДБЕ 411; Вујаклија 611; Dauzat 498; Klein 1036, 1102; Walde—Hofm. II 157—158, 228. — Див. ще **не́гли**.

негр, [*не́гер*] Ж, *негреня́, негрита́нка,* [*не̏гретя́нка*] Ж, *негрита́нський, не́грський*; — р. бр. *негр*, п. ч. negr, слц. neger, болг. *не́гър*, м. *негар*, схв. *не́гер, нѐгрīт*, слн. néger; — запозичення з французької мови (форма [*не́гер*], очевидно, з нім. Néger); фр. nègre «негр» походить від ісп. (або порт.) negro «чорний», що виникло з лат. nigrum, зн. в. від niger «чорний», походження якого неясне. — CIC[2] 573; Акуленко 141; Фасмер III 57; Черных I 566; Преобр. I 599; ЭСБМ 7, 302; Kopaliński 661; Machek ESJC 394; Holub—Kop. 242; Holub—Lyer 332; РЧДБЕ 412; Dauzat 498; Kluge—Mitzka 506; Klein 1037; Walde—Hofm. II 168.

[**не́гляс**] «чудовисько; нікчема» Ж; — неясне; можливо, виникло з *невíгла́с.*

[**не́гу́ра**] «густий туман в горах» Г, Шух; — запозичення з молдавської мови; молд. *не́гурэ* «туман, темрява», рум. négură «тс.» походить, очевидно, від лат. *negula, що виникло внаслідок контамінації слів nebula «туман», спорідненого з укр. *не́бо*, і niger «чорний»; не виключена можливість походження безпосередньо з лат. nebula. — Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14,

164; Vincenz 5; СДЕЛМ 277; Puşcariu 101; DLRM 536. — Див. ще **не́бо**.

не́дзька — див. **ни́цка.**

[**неді́йдалий**] «нерозвинений, незручний; негідний» О, [*недіда́вий*] «нікчемний; драгтивий; поганий» О; — похідне утворення від [*дійдалий*] «відповідний; здібний; сміливий; відважний» О, пов'язаного з дієсловом *дійти́* (*дійду́*) у значенні «досягти якогось рівня, якоїсь межі; дозріти»; щодо семантики пор. *дійшлий* «дозрілий; досвідчений», *недійшлий* «який не досяг свого повного розвитку, зрілого віку; недозрілий», [*недішлий*] «слабий, хворобливий». — Див. ще **іти́**, **не**.

неді́йшлий «який не досяг свого повного розвитку, зрілого віку; недозрілий», [*недішлий*] «слабий, слабовитий, хворобливий», [*нєду́шлы*] «слабий, слабосильний» ЛЖит; — р. [*недо́шлый*] «який не дійшов чогось, не досяг чогось; недозрілий, неготовий, не змужнілий», бр. *нядо́шлы* «кволий», п. niedoszły «який не дійшов; який мав відбутися і не відбувся; недозрілий, недостиглий», вл. njedóšły «який не дійшов»; — результат злиття частки *не* і дієприкметника *дійшлий* «дозрілий», пов'язаного з *ішо́в*. — ЭСБМ 8, 64. — Див. ще **ішо́в**, **не**.

неді́ля «сьомий день тижня; тиждень», *недільник, недільний,* [*неділешній*] «недільний», [*неділюва́ти*] «святкувати неділю, бездіяльно сидіти» Ж, *понеді́лок* «перший день тижня», [*понеді́льно*] «щотижня» Ж; — р. *неде́ля* «тиждень», бр. *нядзе́ля* «неділя; тиждень», др. *недѣля*, п. niedziela, ч. neděle «тс.», слц. nedel'a «неділя», вл. njedźela, нл. njeźela «тс.», полаб. nidel'ă «неділя; тиждень», болг. *неде́ля*, м. *недела*, схв. *нѐдеља*, слн. nedélja, стсл. **нєдѣлꙗ** «тс.»; — псл. nedělja, утворене на ґрунті виразу ne dělati «не робити» в час першого запровадження у слов'ян християнства (VIII—IX ст.), яке забороняло працювати на сьомий день; первісне значення — «неробочий день, день відпочинку»; можливо, виникло під впливом лат. diēs fēriāta «неробочий день, святковий день», fēria «тс.». — Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—31; Німчук 58; Булаховський Нариси 54; Фасмер III 57; Черных I 566; КЭСРЯ 288; ЭСБМ 8, 63—64; Machek ESJČ 393; Bezlaj ESSJ II 218; Ивашина Вестник БДУ 1976/1, 55—56. — Див. ще **ді́ло**, **не**.

[**недоби́нець**] (про карабін) Ж; — неясне.

[**недова́ра**] «помилки, недоліки» Ж, [*недова́рець*] «молокосос; щось недороблене, недозріле» Ж, [*недова́рок*] «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. niedowarek «недоумок», niedowarzony «недоварений; недозрілий, зелений; недоумкуватий», як і ч. nedovařený «недоварений; недосконалий», пов'язані з warzyć «варити» (ч. vařit «тс.»). — Див. ще **вари́ти**.

недовісок — див. **ві́шати**.

недо́їмка, [*недоймка*] Ж, *недо́їмник*; — бр. *нядо́імка*, п. [niedoimka], болг. *недоймък*; — запозичення з російської мови; р. *недоймка*, ст. *недоимка* «недоїмка, недобір податку» (1589), пов'язане з р. ст. *имать* «брати», др. *имати* «тс.». — Див. ще **до**[1], **іма́ти**, **не**.

[**недокипти́тися**] «недопитатися» Ж; — пов'язане з [*докіпти́ти*] «дослідити» (див.).

[**недоли́мок**] «чекан (ручна зброя); маленька сокира Ж»; — неясне; можливо, результат видозміни [*недо́ливок*] «недолите до повної міри».

недолу́гий «безсилий, слабий, кволий; [неповороткий, невміючий Дз]», *недолу́жний,* [*недоле́нґа*] «бездарна людина» Ба, [*недо́лу́г*] «нероба» ВеУг, [*недолу́га*] «слабосила, квола людина; нероба ВеУг; дряхлість, слабість, недостатність Ж»; — р. [*недолу́гий, недолу́жный*] «слабосилий, кволий, млявий, хворий; невправний», бр. [*недалу́гі, недалу́жны*] «слабосилий, кволий»; — запозичення з польської мови; п. niedołęga «немічна, млява людина; недотепа, розтелепа, нездара; каліка; імпотент» не зовсім ясного походжен-

ня; пов'язується (Sławski I 155; Преобр. I 640) з dola «доля»; виділяються (Machek ESJČ 293—294) морфеми псл. ne, do і кореневе lǫg-, яке зіставляється з нвн. langen «вистачати»; виводиться також (Brückner 360) з п. ст. niedołęka «немічна людина», dołęka «сила, насильство; достаток, запас; досвід; сильна людина», зіставлюваних з łączyć «з'єднувати», укр. *лучи́ти*. — Фасмер III 58; ЭСБМ 7, 303—304.

[**недоме́ка**] «роззява, зівака; лінива, млява і неуважна людина» Куз; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. [*недомёка*] «нетямучість; нетямуща людина» пов'язане з [*мека́ть*] «думати, міркувати». — Див. ще **до**[1], **куме́кати**, **не**.

[**недопи́рок**] «кажан» ВеНЗн, ВеБ, [*недо́хпір*] «тс.» Німчук; — п. [njedoperz], нл. njedopyŕ, [njedopeŕ] «тс.»; — результат видозміни *нетопи́р(ок)* «тс.», викликаної осмисленням перших двох складів як префікса *недо-*. — Див. ще **нетопи́р**.

недоти́ка — див. **не́тик**.

[**недо́тички**] «торочки (що пришиваються до весільних рушників)» Ж; — похідне утворення від [*дотика́ти*] «закінчувати тканння»; первісне значення — «бахрома, утворена з ниток основи при недотиканні»; пізніше «бахрома будь-якого походження». — Див. ще **до**[1], **не, тка́ти**.

[**недоче́па**] «недотепа» Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми *недоте́па*, зближеної з основою *-чепити* (пор. *причепа* та ін.). — Див. ще **до́теп**.

недуга, *недуґувати, недужати, недужий, недужний, недужник* — див. **ду́жий**.

не́жер «торішня трава, що залишилася на пні; неїстівна трава», [*не́жар, не́жир*] «тс.»; — р. [*не́жарь*] «частина степу, не скошена, не з'їдена худобою і не випалена; торішня трава на пні»; — результат видозміни форми [*не́жар*], пов'язаної з *жар, горі́ти* (первісно «не випалена трава»), зближеної з основою дієслова *же́рти*; пор. р. [*не́гарь*] «торішня, висохла на пні, не випалена трава». — Див. ще **жар**.

[**не́жид**] «ненажерливість, ненаситність» Ж, [*не́жидь*] «забаганка; лінощі» Пі, [*не́жідь*] «жадоба, хтивість» Ж; — р. [*не́жить*] «примхлива, розбещена людина»; — очевидно, з др. **нежидь* < псл. [nežidь] «нетерплячка, нездатність чекати», похідного від židati (*žīdati), žьdati (*žīdati) «чекати». — Див. ще **жда́ти, не**.

не́жить, [*не́жит*] «нежить», [*не́жат* Ж, *не́жать* (Ме), *не́жет* Ж, *не́жид, не́жидь*] «тс.»; — р. [*не́жид*] «поганий гній від рани або виразки, сукровиця; нежить», бр. [*не́жыт*] «нежить; висип на тілі у дитини», др. *нежидъ* «чиряк, сукровиця», *нездъ* «сукровиця», п. nieżyt «біль; виразка; катар», ст. niezyć «тс.», ч. nežit «чиряк», болг. [*нежи́т*] «хвороба ясен і зубів», стсл. **нєжитъ** (вид хвороби); — похідне утворення від *жи́ти*, власне «те, що не гоїться, не лікується»; пор. *зажи́ти* «загоїтися»; зіставляється також (ЭСБМ 7, 308—309) з лит. niẽžas «сверблячка». — Brückner 343; Machek ESJČ 398; Holub—Kop. 245. — Див. ще **жи́ти, не**.

не́за — див. **не́ндза**.

незабу́дка (бот.) «Myosotis L.», [*не́забудь, незабу́дька* Куз, Mak] «тс.»; — р. бр. *незабу́дка*, п. niezabudka, ч. nezabudka, слц. nezabúdka, нл. njezabudki; — утворене на ґрунті виразу *не́забу́дь*; назва рослини зумовлена тим, що її квіти довго не в'януть, у зв'язку з чим їх звичайно дарують на пам'ять (*на не́забудь*); пор. назви цієї рослини в інших мовах: п. niezapominajka, ч. pomněnka, болг. *незабра́вка*, схв. *спо́менак, незабора́вак*, слн. spomínčica, нім. Vergißmeinnicht (букв. «не забудь мене»), фр. ne-m'oubliez-pas, англ. forget-me-not «тс.». — Черных I 567; Фасмер III 59; Горяев 227; ЭСБМ 7, 309; Machek ESJČ 398; Jm. rostl. 188. — Див. ще **забу́ти(ся), не**.

[**незама́йник**] (бот.) «повій звичайний, Lycium barbarum L.» Ж, [*незай-*

маник] «тс.» Mak; — р. [*незама́йник* ?] «трава, якою харчуються шамани, йдучи в ліси; повій звичайний»; — похідне утворення від [*не зама́й*] «не займай, не чіпай» (пор. р. [*не зама́й*] «тс.»); назва зумовлена тим, що кущі повою дуже колючі. — Див. ще **іма́ти, не**.

[незапоро́шени(й)] «нічим не заплямований» (про людину) ЛПол; — результат видозміни форми [*незапоро́чени(й)*] «тс.», зближеної з основою слів *по́рох*, *порошѝти*. — Див. ще **за**[1], **не, поро́к**.

не-з-болóга — див. **бла́го.**

[незбудниця] (бот.) «галінсога дрібноцвіта, Galinsoga parviflora Cav.» Mak; — похідне утворення від *збу́ти* (*збу́ду*); назва зумовлена тим, що ця рослина є дуже злісним бур'яном, якого важко збутися; пор. [*непозбу́дний*] «невідчужуваний» Ж. — Див. ще **бу́ти**[1], **з**[2], **не**.

[незграмати́чний] «незграбний, некрасивий; неохайний; нерозумний, некмітливий» МСБГ; — очевидно, результат контамінації слів [*ниграмоти́шний*] «невдалий» і [*незгра́бний*] «незграбний». — Див. ще **згра́бний, ниграмоти́шний**.

[незгре́да] «неохайний, неохайна; недоумкувата людина» ЛексПол, [*незгре́дни(й)*] «нестатурний, неструнький; недоумкуватий; неохайний» тж, [*гре́дни(й)*] «ставний, струнький» тж; — результат видозміни форм [*незгра́ба, незгра́бний*]; форма [*гре́дний*] виникла шляхом зворотного словотвору з [*незгре́дний*]. — Див. ще **згра́бний**.

[нездо́бний] «поганий, лихий; підступний» Ж; — слц. [nezdoba] «безчинство», вл. njezdobny «несправедливий»; — очевидно, псл. nesъdobьnъ «неподобний, невідповідний», пов'язане з doba «щось стосовне, властиве». — Див. ще **доба́, з**[3], **не**.

нездýжати, *нездýжжя, нездужа́лий* — див. **ду́жий**.

[незнаток] (бот., у сполуці [*незнаток польовий*] «приворотень польовий, Alchimilla arvensis Scop., або миршавниця польова, Aphanes arvensis L.») Mak; — очевидно, утворення на грунті виразу *не зна́ти що* «казна-що» (пор. назву *миршавиця*, а також наукову назву Aphanes, гр. ἀφανής «непомітний»); пояснюється також (Machek Jm. rostl. 109) як назва лікарського засобу, що не дає змоги розпізнати втрату дівоцтва. — Див. ще **зна́ти, не.**

[незнівощи́мий] «незруйновний» Ж; — похідне утворення від незасвідченого **нівощити* (<*ні во що*) «псувати, руйнувати, знищувати», паралельного до *нівéчити* «тс.». — Див. ще **з**[1], **не, нівéчити.**

нéї, *нéю* — див. **ним.**

ней — див. **най**[1].

нейло́н (штучне волокно), *найло́н*; — р. *нейло́н, найло́н*, бр. *нейло́н*, п. ч. слц. вл. nylon, болг. *найло́н*, м. *најлон*, схв. *нàјлōн, нàјлон*, слн. nájlon, nylon; — запозичення з англійської мови; англ. nylon утворено на основі назви (vi)nyle «вініл», оскільки вініл є головним компонентом штучного волокна; тлумачиться також (Holub—Lyer 338) як абревіатура з початкових назв міст New York «Нью-Йорк» і London «Лондон». — Коваль 138; КЭСРЯ 288; ЭСБМ 7, 310; Sł. wyr. obcych 518.

нейминýй — див. **мина́ти**.

нейтра́льний, *нейтра́л, нейтралі́за́ція, нейтралітéт, нейтралізува́ти*; — р. *нейтра́льный*, бр. *нейтра́льны*, п. вл. neutralny, ч. neutrální, слц. neutrálny, нл. newtralny, болг. м. *неутра́лен*, схв. *нèутрāлан*, слн. nevtrálen; — запозичення з німецької або французької мови; н. фр. neutral «нейтральний» походить від слат. neutrālis «не належний ні до тієї, ні до іншої партії», пов'язаного з лат. neuter «жоден з двох, ні той ні інший», що утворилося із заперечної частки nē, спорідненої з псл. ne, укр. *не*, і займенника uter «котрийсь із двох, хтось із двох», спорідненого з дінд. kataráḥ, ав. katāra- «тс.», лит. katràs «котрий (з двох)», псл. kotrъ, укр. *котри́й*. — CIC[2] 575; Черных I 567; Фасмер III 59; Kopaliński

666; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 489; Kluge—Mitzka 509—510; Walde—Hofm. II 166; Klein 1043, 1740. — Див. ще **котри́й, не.** — Пор. **нейтро́н.**

нейтро́н «нестабільна електрично нейтральна елементарна частинка, що разом із протоном входить до складу атомного ядра»; — р. бр. *нейтро́н*, п. ч. вл. neutron, слц. neutrón, болг. м. *неутро́н*, схв. *неу̏трӧн*, слн. nevtrón; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Néutron, фр. англ. neutron утворені від лат. neuter «жоден з двох, ні той ні інший» за аналогією до *електро́н* (electron). — CIC^2 575; Kopaliński 666; Klein 1044. — Див. ще **нейтра́льний.**

не́квар, *некваря* — див. **ле́квар.**

[**неке́**] «невже, хіба»; — неясне.

[**неки́нений**] «неторканий, незайманий» Ж; — похідне утворення від **кинути* «торкнути»; пор. [*кини́*] «торкни» Ж, [*доки́нутися*] «доторкнутися» Ж; — етимологічне відношення цих форм до *ки́дати* «метати» неясне.

[**неко́ліьки**] «трохи» Ж; — р. [*неколи́ко*] «тс.», *не́сколько* «декілька», бр. *не́калькі* «декілька; трохи», др. *нѣколько* «декілька», *нѣколико*, ч. pěkolik «тс.», болг. *ня́колко* «трохи», м. *неколку*, схв. *нѣколико*, слн. nekóliko «тс.», стсл. **нѣколико** «декілька»; — утворене за аналогією до слів типу [*не́коли*] «іноді, зрідка» від *ко́ільки* «скільки»; *не-* замість очікуваного *ні-* (<*нѣ-*) з'явилося як результат відштовхування від *ні* «ані». — Див. ще **ко́лька[2], не, не́коли, ні[3].**

[**некла́н**] (казковий епітет дикого кабана: *кабан-некла́н*); — зводиться до незасвідченого **іклан*, похідного від *ікло* (Грінч. II 549); може бути пов'язане також з [*некла́деный*] «некастрований».

[**некле́ба**] «нетямуща людина; профан», [*ниґле́мба*] «телепень, бельбас, дурень» Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *негьо́б* (як і рум. neghiób) «тс.» етимологічно неясне; припускається зв'язок із стсл. **негъбль (негыбль)** «негнучкий». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 277.

[**некле́йда**] «бовдур, телепень» Ж, [*неклейдова́тий*] «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [niekluda] «дурень, розтелепа» пов'язане з [kludzić] «прибирати, доводити до ладу», з яким зіставляється й укр. [*неклю́жий*] «незграбний».

[**некле́йка**] (орн.) «лелека» Ж, [*неклійка*] «тс.» Шарл; — очевидно, результат видозміни назви [**леклек*] «тс.» (пор. р. [*лекле́к*] «біла чапля; лелека»), запозиченої з турецької мови (тур. lég'lek', läilläk «лелека»). — Див. ще **леле́ка.**

[**неклеме́зний**] «нездібний, некрасивий, поганий» Ва; — неясне; можливо, пов'язане з [*клемези́ти*] «склеювати».

[**не́клен**] (бот.) «клен татарський, Acer tataricum L.; клен польовий, Acer campestre L.», [*неклень*] «клен татарський» Mak; — р. *не́клен* «тс.», п. nieklon «клен»; — результат злиття частки *не* в значенні «ніби» з іменником *клен* (власне «несправжній клен»: названі рослини є кущами, на відміну від клена звичайного); виводилось також (Погодин Следы 215) з *net-klenъ «нічний клен» (пор. *нетопи́р*). — Фасмер III 60; Преобр. I 600; Mikl. EW 179; Machek Jm. rostl. 143. — Див. ще **клен[1], не.**

[**некле́ця**] (глузливе прозивання нездібного чоловіка) Ва; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [*неклеме́зний*] «нездібний, некрасивий, поганий».

[**неклов**] (орн.) «чирок-тріскунок, Anas querquedula L.» Шарл; — неясне; можливо, результат видозміни першої частини нім. Knäckente «тс.», пов'язаної з knacken «тріщати, лящати» звуконаслідувального походження (Kluge—Mitzka 380).

[**неклю́жий**] «незграбний» Ж, [*невклю́жий*] «невмілий, безпорадний» Ж; — р. *неуклю́жий* «незграбний», [*клюдь*] «краса, порядок», [*клю́жий*]

«гарний, ставний, показний», п. [kludzić] «прибирати, доводити до ладу», ч. kliditi «прибирати», klid «спокій», ст. kl'ud, слц. kl'ud «тс.», [kl'udit'] «прибирати», вл. kludźić «тс.; приручати, утихомирювати, приборкувати»; — псл. kl'udъ «спокій, порядок», kl'uditi «прибирати, впорядковувати»; — зіставляється з гот. hlūtrs «прозорий, чистий», двн. hlūttar, lūtar, нвн. lauter, дангл. hlūttor «тс.»; менш обґрунтоване зведення (Iljinskij AfSlPh 29, 490) до кореня *kleu-, розширеного суфіксом -d-, і зближення з р. [*кле́вый*] «ставний, гарний», як і зіставлення (Bern. I 527) з лит. kliáuda «хиба, дефект», kliudýti «зачепити», псл. kl'uka, укр. *клю́ка*. — Фасмер II 256, 257, III 69; Преобр. I 319; Sławski II 238—239; Machek ESJČ 256; ЭССЯ 10, 53—55; Bern. I 527.

неключи́мий «непридатний, безглуздий» Ж; — книжне запозичення з російської або церковнослов'янської мови; р. *неключи́мый* «непотрібний, непридатний», др. *неключимыи* «непридатний, недостойний», *ключимыи* «здатний, придатний», стсл. **неключимъ** «непотрібний, непридатний» зводяться до псл. kl'učimъ «придатний», пов'язаного з kl'učiti sę «годитися, придаватися; трапитися», kl'uka «клюка»; значення «підходити, годитися» розвинулося із «зачіплюватися». — Фасмер II 257; Преобр. I 319—320; ЭССЯ 10, 50; Bern. I 528—529. — Див. ще **клю́кати**[1].

[**не́коли**] «іноді, зрідка»; — бр. *не́калі* «колись», др. *нѣколи*, стсл. **нѣколи** «тс.»; — псл. [několi] «тс.», утворене з koli (< ko li) «коли» за допомогою компонента nĕ не зовсім ясного походження; здебільшого він виводиться з ne vě «не знає» (Machek ESJČ 392; Mikl. EW 214; Fraenkel IF 41, 411; Mikkola Ursl. Gr. III 19); розглядається також як ступінь подовження заперечення ne (Brugmann Grundriss II 3, 976; Trautmann 194; Vondrák II 345); укр. *не-* замість *ні-* (< nĕ) з'явилось як результат відштовхування від *ні* «ані». — Фасмер III 59—60; Преобр. I 620—621; ЭСБМ 7, 310—311; ESSJ S1. gr. II 478. — Див. ще **коли́, не, ні**[3]. — Пор. **неки́льки.**

некро́з «змертвіння тканини, органу або частини тіла», *некроти́чний*; — р. бр. *некро́з*, п. nekroza, ч. nekrosa, слц. слн. nekróza, болг. схв. *некро́за*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Nekróse, фр. nécrose, англ. necrosis походять від гр. *νέκρωσις* «омертвіння», пов'язаного з *νεκρός* «мертвий», спорідненим з дінд. náśyati «зникає, гине», ав. nasyeiti «тс.», nasu- «мертве тіло, труп», лат. nex «насильна смерть, убивство», тох. B nak-sentr «вони осуджують», дірл. ēc «смерть». — CIC[2] 575; Kopaliński 661; РЧДБЕ 485; Frisk II 299—300; Walde—Hofm. II 153—154; Klein 1034, 1035, 1059. — Пор. **некроло́г, некро́поль.**

некроло́г, *некрологі́чний*; — р. болг. *некроло́г*, бр. *некралóг*, п. nekrolog, ч. слц. nekrolog, м. *некролог*, схв. *некро̀лог*, слн. nekrológ; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Nekrológ, фр. nécrologue, англ. necrologue походять від слат. necrologium «некролог», утвореного з гр. *νεκρός* «мертве тіло, труп» і -λογίᾱ, пов'язаного з *λόγος* «слово, розповідь». — CIC[2] 575; Черных I 567—568; КЭСРЯ 289; Горяев 227; Kopaliński 661; РЧДБЕ 485; Klein 1034, 1035. — Див. ще **ло́гіка, некро́з.** — Пор. **некро́поль.**

некро́поль «місце поховання знаменитих людей»; — р. *некро́поль*, бр. *некро́паль*, п. nekropola, ч. nekropole, слц. nekropola, болг. *некропо́л*, схв. *некро̀пола*, *некрополис*, слн. nekrópola; — запозичення з новолатинської мови; нлат. nekropolis «місто мертвих» походить від гр. *νεκρόπολις* «тс.», що складається з *νεκρός* «мертве тіло, труп» і *πόλις* «місто». — CIC[2] 576; Kopaliński 661; РЧДБЕ 485; Souter 264; Klein 1034, 1035. — Див. ще **некро́з, по́ліс**[2]. — Пор. **некроло́г, полі́тика**[1].

не́кру́т «рекрут» СУМ, Г, *не́кру́тка* «дружина рекрута», *некру́тство*

«рекрутство», *некру́тчина*, [*некру́цьке*] «складкові гроші для віддачі рекрута» Бі; — р. бр. [*не́крут*]; — результат видозміни слова *ре́крут*, помилково зближеного з основою *крути́ти* і заперечним початковим *не-*. — Ольшанський Мовозн. 1987/6, 71; Преобр. I 600; ЭСБМ 7, 311—312. — Див. ще **ре́крут.**

нектáр, *нектари́н, нектáрка* (орн.) «Nektarinia I11.», *нектáрник* (бот.), *нектарникові* (орн.) «Nektariniidae»; — р. бр. болг. *нектáр*, п. ч. nektar, слц. nektár, м. *нектар*, схв. *нéктāр*, слн. néktar; — через латинське посередництво (лат. nectar) запозичено з грецької мови; гр. νέκταρ «нектар, напій богів» загальноприйнятої етимології не має; виводиться (Klein 1035; Младенов 350) від гебр. (yáyin) niqṭár «духмяне (вино)», пов'язаного з основою сем. q-ṭ-r «робити жертвування, димити»; пояснюється також (Frisk II 300; Boisacq 660—661; Kluge—Mitzka 507) як утворене з ie. *neḱ- «смерть» (пор. гр. νεκρός «мертвий») і *tr̥- «перемагати» (пор. дінд. ap-túr «який проходить через воду», prtsu-túr «який перемагає в боях»). — CIC[2] 576; Черных I 568; Hüttl-Worth 14; Sł. wyr. obcych 505; РЧДБЕ 485.

нелáбший — див. **лáпі.**

нéлинь — див. **линя́ти.**

[**нелíпа**] «невихована, гидка жінка, нехлюя» Ж; — похідне утворення від незасвідченого **ліпий* (жін. р. **ліпа*) «гарний», пов'язаного з *ліпший*; пор. р. [*лéпый*] «гарний, красивий», ч. слц. lepý «красивий» та ін. — Див. ще **ліпший.**

[**нéлíпка**] «корова, що вже на другому році отелилася Ж; корова, що не повинна мати теля О; молода корова-первістка МСБГ; ягниця, що передчасно покрилася ДзАтл I; назва вівці Доп. УжДУ IV 108», [*нéлюпка*] «молода корова-первістка» МСБГ; — результати видозміни деетимологізованої форми [*нéлíтка*] «корова, яка не мала теляти», очевидно, зближеної з основою **ліпий* (*ліпший*) «гарний». — Див. ще **літь.** — Пор. **неля́пка.**

нéлíтка — див. **літь.**

[**неліча**] «незграбний» О; — неясне.

[**нéльга**[1]] «не можна» Ж, [*нєльга́* ЛПол, *нільга́*] «тс.»; — р. [*нельга́*] «не можна, неможливо», бр. *нéльга* «тс.», др. *не льга* «не можна, не слід»; — результат злиття заперечної частки *не* і втраченого іменника *льга* «легкість; можливість», пов'язаного з *лéгкий*; пор. р. [*льга*] «легкість; можливість; можна, легко виконати», бр. *льга* «можна, можливо, дозволено; [полегшення; можливість; легко]». — Фасмер II 543; Преобр. I 442; ЭСБМ 7, 313; Bern. I 753. — Див. ще **лéгкий, не.**

[**нéльга**[2]] «холодна й сира снігова погода» Ж; — пов'язане з [*відéльга*] «відлига»; конкретний характер зв'язку неясний. — Див. ще **відлúга.**

[**неля́пка**] «молода корова-первістка МСБГ; корова, що на другому році отелилася Мо, Дз»; — запозичення з молдавської мови; молд. *неля́пкэ* «корова, що отелилася раніше трирічного віку», як і рум. [neleárcă] «корова, що отелилася на другому році», виводиться від укр. [*нéлíпка*] «тс.». — Заворотна Тези доп. УжДУ 1966, 15; СДЕЛМ 277; DLRM 537. — Див. ще **нéлíпка.**

немáє, *немá*, [*немáть*] «нема», [*німа*] «тс.» ВеЛ, [*немáнє*] «відсутність» Ж; — р. [*немá*], бр. *нямá*, п. niema, [nima, niama], болг. *няма*, м. *нема*, схв. *нéма*; — результат злиття виразу *не мáє*, що складається із заперечної частки *не* і 3-ї ос. одн. дієслова *мáти*. — Іст. граматика 381; Преобр. I 269; ЭСБМ 8, 67—68; Brückner 331—332; Младенов 362; Bern. I 425. — Див. ще **мáти[2], не.**

[**немжúтися**] «щулитися, їжитися»; — неясне.

нéмза — див. **нéндза.**

[**нéмний**] «неспритний, незграбний» Ж, [*нéмно*] «невловимо, незбагненно, незрозуміло» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат злиття незасвідченого виразу **не имний*, що скла-

дався із заперечної частки *не* і прикметника **имний* «беручкий, хапкий, спритний», пов'язаного з дієсловом [*имáти*] «брати, хапати, ловити»; пор. р. [*неимáется*] «не дається в руки, не можна піймати», [*нéим*] «кінь або інша домашня тварина, яка не дається в руки», [*нéимка*] «тс.». — Желех. I 514. — Див. ще **імáти, не.**

немóв, *немóвби, немóвбито* — див. **мов**[1].

[**немовíльне**] «несподівано, раптом» Ж; — результат видозміни форми *мимовíльно*, зумовленої впливом синонімічних прислівників з префіксом *не-*: *несподíвано, невíльно* та ін. — Див. ще **вóля, мúмо.**

немовля́, *немовля́чий, немовля́щий* — див. **мóва.**

[**немóла**] «мул, намул» Ж; — очевидно, результат видозміни незасвідченої форми **намола* (жін. р.), пов'язаної з [*нáмíл*] (род. в. [*нáмолу*]) «тс.» (як [*намýла*] «тс.» пов'язане з *нáмýл*). — Див. ще **нáмíл.**

[**немохíдний**] «невідомого походження» Ж; — неясне утворення, в другій частині пов'язане з *ходúти* (*похóдити, похíдний*). — Див. ще **ходúти.**

[**немоща**] (бот.) «блекота чорна, Hyoscyamus niger L.» Мак, [*нємща*] «тс.» Мак; — результат видозміни назви [*немиця*] ([*німúця*]) «тс.», випадково зближеної з *нéмощі*. — Див. ще **німúця.**

нéмощі «неміч», [*нéмощ*] «тс.; немічна людина» О, [*немóщник*] «хворий» Ж, *нéмощен, нéмощнúй* УРС, Г, [*немошнúй*] «немощний», [*онéмощíти*] «знесилитися, знемогти; збідніти» Г, Куз; — р. *нéмощь*, др. *немощь*, болг. *нéмощ*, м. *немош;* — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **нéмощь** «неміч» відповідає укр. *нéміч*. — Преобр. I 563. — Див. ще **могтú, не.**

ненáвидіти, [*ненáвидець*] «ненависник», [*ненáвидник*] «тс.», *ненáвисник, ненавúсництво, ненáвисть, ненáвидний,* [*ненáвисливий*] «недоброзичливий», *ненáвисний*; — р. *ненавúдеть*, бр. *ненавíдзець*, др. *ненавидѣти*, п. nienawidzić, nienawidzieć, ч. nenávidět, слц. nenávidiet', нл. ст. njenawistny «ненависний», болг. *ненавúждам* «ненавиджу», м. *ненавист* «ненависть», схв. *нéнáвидети* «ненавидіти», стсл. **ненавидѣти** «тс.»; — псл. nenaviděti «не любити; не хотіти бачити», утворене за допомогою префікса ne- «не» від naviděti «ревнувати; охоче дивитися», похідного від viděti «бачити». — Фасмер—Трубачев III 63; Черных I 569; Цыганенко 291—292; ЭСБМ 8, 5; Brückner 361; Bezlaj ESSJ II 219—220; Mikl. EW 390. — Див. ще **нáвидіти, вид, не**. — Пор. **завúдіти.**

[**ненáсúтець**] (бот.) «астрагал солодколистий, Astragalus glycyphyllus L.» Г, Пі; — похідне утворення від *насúтúти*; назва зумовлена тим, що багато видів астрагалу є добрим кормом для худоби. — БСЭ 3, 277—278. — Див. ще **на**[1], **не, сúтий.**

ненáтлий, *ненáтля* — див. **тлúти.**

ненацька, *ненáцек* — див. **зненáцька.**

ненáче — див. **нáче.**

[**нéндза**] «воші ВеБ; гусінь та інші шкідники сільського господарства МСБГ; бідність, злидні, клопіт, хвороба Пі, МСБГ; домашня птиця і тварини взагалі МСБГ; дріб'язкова, набридлива, нав'язлива, непорядна людина МСБГ, Досл. і мат. IV», [*нéнза*] «тс.» МСБГ, [*нендзь*] «сум; нужда» Бі, [*нéмза*] «шкідливі комахи, паразити» Ж, [*нéза*] «тс.» Ж, [*нéндзник*] «бідний, жалюгідний» Пі, [*нéндзний*] «тс. Пі; нещасний, окаянний Бі»; — бр. ст. *нендза* «нужда, злидні»; — запозичення з польської мови; п. nędza «нужда, злидні» відповідає укр. *нýжа*. — Німчук 227; Бандрівський Досл. і мат. IV 11; Булыка 216; Brückner 358—359. — Див. ще **нýжа.** — Пор. **нýждá.**

[**нендзорí**] «осінні ягнята»; — очевидно, пов'язане з [*мензéря*] «дійна вівця» (див.).

[**нени́ла**] «висока, неповоротка людина»; — р. [*нени́ла*] «неохайна жінка»; — неясне; пов'язується (Меркулова Очерки 184) з жіночим ім'ям *Неоні́ла* (р. *Нени́ла*).

[**не́нтер**] «нутряк, самець, у якого одне ядро або обидва ядра містяться всередині, а не в мошонці» Куриленко, [*не́нтор, не́мтер, не́мтур, на́мтур, ма́нтер, ме́нтир*] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. wnęter «тс.» пов'язане з wnętrzny «внутрішній» і відповідає укр. [*ну́тер*], *нутря́к*. — Див. ще **нутро́**.

[**нену́ж**] «ніж (спол.), аніж; не менше Ж»; — неясне; очевидно, в якийсь спосіб пов'язане з сполучником *ніж*.

не́нці (одн. *не́нець*) «одна з народностей самодійської мовної групи», *не́нка, не́нецький*; — р. бр. *не́нцы, не́нец*, ч. Němci, слц. Nenec, болг. *ненци*; — запозичення з ненецької мови; ненецьке *ненэць*, букв. «чоловік, мужчина» є самоназвою ненців. — Фасмер III 63—64; Терещенко Яз. нар. СССР III 376.

не́ня «мати, мама», *не́нька* «тс.», *не́ньо* «батько, тато», *не́нин*, [*не́нін*], *не́нів, не́ньчин*; — п. [nana] «мати, мама», [nena, nenia, nienia] «тс.», [nan] «батько», слц. ňaňo «батько, тато», ňaňa «тітка; тато», nénika «тітка», вл. нл. nan «батько», болг. *не́ня* «тітка, сестра матері», *не́ни* (звертання молодшого до старшого, особливо до брата), *не́нчо* «тс.», м. *нена* «мати, мама», схв. *на́на*, пе́па «тс.»; — псл. папъ, nana, nena, nenja; — дитячі за походженням слова (від дитячого лепету), що виникали в різних мовах, як правило, незалежно одне від одного; — очевидно, існували вжę в індоєвропейській прамові; пор. дінд. nanā́ «мама, неня», гр. νέννα «тітка, бабка», νάννη «тс.», νέννος «дядько, дід», νάννος «тс.», алб. nane «мати, годівниця», лат. nonnus, nonna «монах, монахиня; вихователь дитини, вихователька дитини», кімр. nain «бабка»; помилково виводилися (Mikl. EW 211) з тюрк. не́не́ «мати, старша сестра». — Бурячок 20—22, 31—32; Фасмер III 94; Преобр. I 623—624; Горяев 232; Brückner 354; Machek ESJČ 389; Трубачев Терм. родства 28; Matzenauer 62; Uhlenbeck 142; Frisk II 304; Meyer EW 297; Walde—Hofm. II 142. — Пор. **дя́дя, ма́ма, ня́ня**[1], **па́па**[3], **та́то**.

необ'зир, *необзо́рний, неозо́рий, неозо́рний* — див. **зрі́ти**[1].

неозо́й· «найновіша ера в геологічній історії Землі (розпочалася 67 млн. років тому)», *неозо́йський*; — р. *неозо́й*, бр. *неазо́й*, п. neozoik, ч. слц. neozoikum, вл. neocoikum, болг. *неозо́йски* «неозойський», схв. *неозо̀ик* «неозой»; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. Neozóikum, фр. néozoïque «неозойський», англ. Neozoic «тс.») запозичене з новолатинської наукової термінології; нлат. neozoicum утворене за допомогою суфікса -ic- від гр. νέος «новий», спорідненого з дінд. návaḥ, лат. novus, псл. novъ «тс.», укр. *нови́й*, і гр. ζωή «життя», пов'язаного з ζῷον «жива істота, тварина». — CIC 462; Kopaliński 663, 664, 1054; Klein 1039, 1770. — Див. ще **зоолó́гія, не́он, нови́й.** — Пор. **неолі́т, неологі́зм, неофі́т.**

[**неоки́мшаний**] «невідшліфований, неотесаний» Ж; — неясне.

неокови́рний, *неокове́рний* — див. **окови́рний.**

неолі́т «новий кам'яний вік, заключний період кам'яної доби», *неолі́ти́чний*; — р. болг. м. *неоли́т*, бр. *неалі́т*, п. ч. слц. neolit, вл. neolitikum, схв. *нѐолит, нѐолит, неолѝтик*, слн. neolítik; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Neolíthikum «неоліт», фр. néolithique «неолітичний», англ. neolithic «тс.» утворені від основ гр. νέος «новий» і λίθος «камінь», походження якого неясне. — CIC[2] 577; Kopaliński 577, 663; РЧДБЕ 486; Klein 897, 1038. — Див. ще **лі́тій, не́он.** — Пор. **літогра́фія, неозо́й, неологі́зм, неофі́т, палеолі́т.**

неологі́зм «нове слово або вислів», *неологі́чний*; — р. *неологи́зм*, бр. *неа-*

лагі́зм, п. neologizm, ч. neologismus, слц. neologizmus, болг. *неологи́зъм*, м. *неологи́зам*, схв. *неологи̏зам*, слн. neologízem; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. néologisme «неологізм, нове слово», néologique «неологічний» утворені з основ гр. νέος «новий» і λόγος «слово, розповідь». — СІС[2] 577; Черных I 569; КЭСРЯ 290; Kopaliński 581, 663; РЧДБЕ 486; Klein 903, 1038; Dauzat 498. — Див. ще **ло́гіка, неóн.** — Пор. **неозо́й, неолі́т, неофі́т.**

неóн (хімічний елемент, газ); — р. бр. болг. *неóн*, п. ч. вл. neon, ч. слц. neón, м. *неон*, схв. *нѐ̄он*, слн. néon; — назва, утворена 1898 р. В. Рамзаєм, який відкрив цей елемент (нлат. neon), на основі гр. νέος (с. р. одн. νέον) «новий», спорідненого з дінд. návaḥ, лат. novus, псл. novъ «тс.», укр. *нови́й*. — СІС[2] 578; Волков 82; Фигуровский 94—95; Черных I 569; Kopaliński 663; Holub—Lyer 333; РЧДБЕ 487; Klein 1038. — Див. ще **нови́й.**

Неоні́ла (жіноче ім'я), *Не́ля*, [*Ни́лка*], *Ні́ла, Ні́ля, Они́лка, Они́ля*; — р. *Неони́л(л)а*, бр. *Неані́ла*; — очевидно, утворене від чоловічого імені *Неóн*, що походить від гр. Νέων, пов'язаного з νέος «молодий, юний; новий», спорідненим з псл. novъ, укр. *нови́й*. — Вл. імена 147; Спр. лич. имен 438, 513. — Див. ще **неóн, нови́й.**

[**неóнімки**] «зненацька, несподівано, непомітно» Ж, [*неóмінки*] «тс.» Ж; — як і [*зне́немка*] «тс.» Ж, пов'язане з не зовсім ясним [*зне́знімки, зне́знімка*] «тс.» (див.).

неофі́т «новий прихильник якоїсь релігії або якого-небудь учення, суспільного руху; новак у чому-небудь»; — р. болг. *неофи́т*, бр. *неафі́т*, ст. *неофитъ* (1722), п. neofita, ч. слц. neofyt, ч. neofyta, слн. neofít; — запозичення з латинської мови; лат. neophytus «новонавернений у християнство» походить від гр. νεόφυτος «тс.; (букв.) новонасаджений», що складається з основ слів νέος «новий» і φυτός «рослина; паросток; творіння», пов'язаного з дієсловом φύω «вирощую, росту, народжую, виникаю», спорідненим з дінд. bhávati «буває», лат. fui «я був», лит. bū̃ti «бути», псл. byti, укр. *бу́ти*. — СІС[2] 579; Kopaliński 663; РЧДБЕ 487; Klein 1039, 1180, 1181. — Див. ще **бу́ти[1], неóн, нови́й.** — Пор. **фі́зика**.

[**неоха́мраний**] «неохайний, брудний, огидний; неуважний» Ж, [*необха́мраний*] «неохайний, нечепурний» МСБГ; — очевидно, результат контамінації слів [*неоха́рний*] «неохайний, брудний, огидний; неуважний» і [*хамри́ло, хамрі́й*] «неохайна людина; свиня». — Див. ще **хамри́ло, ха́рити.**

[**неохря́станець**] «незастібнутий, неохайно одягнений» Ж; — очевидно, результат контамінації слів *неоха́йний* і [*розхрі́станий*] «неохайний». — Див. ще **розхри́стати, ха́яти.**

[**неошетеле́нний**] «необачний, необережний, нерозумний, легковажний, безтурботний» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. [nieoszatany, niedoszatały] «дурний, нетямущий», похідними від [nieoszatać się] «з глузду з'їхати, здуріти».

неошку́льний — див. **шку́лити.**

неп, *не́півський*; — р. бр. *нэп*, п. пер, ч. слц. Nep, болг. *Неп*, слн. пер; — складноскорочене слово, утворене в радянський час з початкових букв слів *нова економічна політика* за зразком р. *нэп* (з *новая экономическая политика*). — Sł. wyr. obcych 507; Klimeš 472.

непере́ливки «важко, скрутно; не жарти»; — бр. [*непералі́ўкі*], п. nie przelewki «тс.»; — результат злиття заперечної частки *не* з іменником **пере́ливки*, пов'язаним з дієсловом *переліва́ти* (*перели́ти*, від *ли́ти*) в значенні «наливати зайве, через край» або «поливати поперек» (дорогу); первісне значення виразу не зовсім ясне; він міг означати «сутужно з якоюсь потрібною рідиною, не можна щедро наливати, переливаючи через край» або «йдеться не про переливання дороги з добрими

побажаннями, а про ворожі наміри»; менш імовірно, що малося на увазі пусте заняття, як у виразі «переливання з пустого в порожнє». — ЭСБМ 8, 9. — Див. ще **ли́ти, не.**

[**не́піт**] «племінник; внук» Ж, МСБГ, [*не́по́т*] «тс.» Ж, МСБГ, [*непу́т*] «племінник» НЗ УжДУ 26/2, [*непо́та*] «племінниця тж, МСБГ; внучка; племінник МСБГ»; — запозичення з молдавської мови; молд. *непо́т* «племінник; внук», як і рум. перо́т «тс.», п. nepot «протеже», схв. [nȅpūt] «племінник, внук», походить від лат. nepōs (зн. в. nepōtem) «внук; нащадок; племінник», спорідненого з дінд. nápāt «внук, нащадок», лит. ст. nepōtis «внук, племінник», укр. [*не́ти, не́тий*] «племінник». — Дзендзелівський НЗ УжДУ 26/2, 21; Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 164; Skok II 511; СДЕЛМ 278; DLRM 539; Pușcariu 101; Walde—Hofm. II 161. — Див. ще **не́ти.**

не́пман «приватний підприємець, торговець періоду непу», *не́пманка, не́пманша*; — р. бр. *нэ́пман*, п. ч. слц. nepman, болг. *не́пман*, схв. *нȅпман*, слн. nepman; — складне слово, утворене з *неп* (р. *нэп*) і нім. Mann «людина», спорідненого з дінд. mánuḥ «людина, чоловік», ав. manuš-, псл. mǫžь «тс.», укр. *муж*. — ССРЛЯ 17, 1460; Kluge—Mitzka 459—460. — Див. ще **муж, неп.** — Пор. **ге́тьма́н.**

непоти́зм «заміщення посад за протекцією, влаштування родичів на прибуткові посади, кумівство»; — р. *непоти́зм*, бр. *непаты́зм*, п. nepotyzm, ч. nepotismus, слц. nepotizmus, болг. *непоти́зъм*, схв. *непоти̏зам*, слн. nepotízem; — запозичення з французької мови; фр. népotisme походить від іт. nepotismo (nipotismo) «тс.», утвореного від nepote (nipote) «племінник; внук; нащадок», що виникло з лат. nepōs (зн. в. nepōtem) «внук; нащадок; племінник». — СІС[2] 579; Kopaliński 664; Holub—Lyer 333; РЧДБЕ 488; Dauzat 498; Klein 1040; Mestica 1018. — Див. ще **не́піт.**

[**непоти́р**] «нетопир» Ж; — др. *непътырь, нопотырь*, стсл. **нєпътырь, нєптырь, нопотырь**; — результат давньої метатези в слові *нетопи́р*, зближеному з основою псл. pъt- «птах»; деякі дослідники вважають тут корінь pъt- первісним (Musić JФ 6, 98—101; Булаховський Вибр. пр. III 245); зіставляється також (Абаев ИЭСОЯ I 283) з ос. *byttyr/bittir «нетопир, кажан» і пояснюється комплекс pətər, bətər як звуконаслідування шуму, що створюється кажаном при польоті, а початкове *не-* в слов'янських мовах розглядається як підсилювальна частка; недостатньо обґрунтованим є виведення (Machek ESJČ 397; Holub—Kop. 244; Holub—Lyer 334) з *lepetyrь від *lepetati «уривисто пурхати». — Фасмер—Трубачев III 68—69; Преобр. I 603; Mikl. EW 214. — Див. ще **нетопи́р.**

[**непоторо́чий**] «недотепний, дурнуватий, незграбний» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *торо́чити* «повторяти одне й те саме, говорити дурниці, плести». — Пор. **торо́чити**[1].

непотре́бний «дуже поганий, нікчемний, мерзенний», *непотре́бство*; — р. *непотре́бный* «непотрібний; негідний, непристойний», бр. *непатрэ́бны* «непотрібний; [негідний, непристойний]», др. *непотрѣбьныи* (*непотребьныи*) «негідний, поганий»; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **нєпотрѣбьнъ** «непотрібний; негідний» відповідає укр. *непотрі́бний*. — Див. ще **тре́ба.**

[**непремі́нно**] «неодмінно» Ж, [*безпре́мі́нно, небезпре́мі́нно*] «тс.», [*безпре́мі́нний*] «неодмінний»; — р. *непреме́нно* «неодмінно», *непреме́нный* «неодмінний», др. *непрѣмѣньно* (*непремѣньно*) «незмінно, постійно», *непрѣмѣньныи* «незмінний»; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **нєпрѣмѣньнъ** «незмінний», паралельне п. nieprzemienny «тс.», слц. nepremenný «постійний», утворене від **прѣмѣньнъ** «змінний, перемінний», похідного від **прѣмѣна** «переміна, зміна»,

якому відповідає укр. *переміна*. — Фасмер III 64; КЭСРЯ 290. — Див. ще **міня́ти, не, пере-.**

неприка́яний «який не знаходить собі місця або заняття»; — р. *неприка́я́нный*, бр. *непрыка́яны* «тс.»; — результат розвитку давнішого значення «який покаявся (на сповіді), але не дістав прощення гріхів; незаспокоєний», пов'язаного з др. *каятися* «каятися, сповідатися», стсл. **каатѧ сѧ** «каятися». — СРНГ 21, 126—127. — Див. ще **ка́ятися.**

[**неприпі́тий**] «дивний, незвичайний» Ж; — неясне.

неприторе́нний «несосвітенний; [не вишколений, не витончений, нехитрий, простий; невиправний, неприборканий; величезний Ж; справжній, чистокровний Г]», [*непритороннний*] «дуже великий; дуже милий» Ж, [*непритóрний*] «байдужий» Ж, *непроторе́нний* «неприторенний», [*непрото́реный*] «дуже великий» Ж; — очевидно, похідні утворення від незасвідченого **приторити* «притерти, припасувати», пов'язаного з *торува́ти, уто́ри* «пази на краю бочки, в які вставляється дно» і, далі, з *те́рти*. — Див. ще **те́рти, тор, уто́ри.**

[**непри́чком**] «немов, наче, ніби, сказати б Г, Ж; приміром, наприклад; часом, бува; випадково, ненароком МСБГ», [*непри́чкома*] «немов, наче, ніби, сказати б», [*непри́щіп*] «тс.» Ж, [*не при́чком (сказати)*] «не кажучи лихого слова»; — неясне.

[**непри́щіп**] «нероба; гультяй» О; — неясне; можливо, в початковому значенні «непотріб; непридатний для прищеплення живець, чубук» пов'язане з *прищепи́ти*.

нерв, *нерва́ція, нервізм,* [*нервівка*] «нервова гарячка» Ж, [*не́рвус*] «нервова людина О; сердита людина Корз», [*не́рвий*] «нервовий» Ж, [*нерви́стий*] «який має нерви» Ж, *нерво́вий, нервозний,* [*нервосий*] «нервовий» МСБГ, *нервува́ти*; — р. бр. болг. м. *нерв*, п. вл. нл. nerw, ч. слц. nerv, схв. *нѐрв*, слн. заст. nêrv; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Nerv, фр. nerf походять від лат. nervus «жила, сухожилля, нерв», спорідненого з гр. νεῦρον «сухожилля, волокно», дінд. snāvan- «зв'язка, сухожилля», ав. snāvarə «сухожилля», тох. B ṣñaura «сухожилля, нерви», вірм. neard «сухожилля, волокно, фібра»; виведення лат. nervus, як запозичення, з гр. νεῦρον (КЭСРЯ 290; Holub—Lyer 333) помилкове. — CIC^2 579; Rudn. II 855—856; Черных I 569; Фасмер III 64; Преобр. I 600; ЭСБМ 8, 12; Sł. wyr. obcych 508; РЧДБЕ 488; Kluge—Mitzka 507; Klein 1041; Walde—Hofm. II 165; Frisk II 308.

[**не́рвеник**] (бот.) «коров'як скіпетровидний, Verbascum thapsiforme Schrad.» ЛексПол; — похідне утворення від *нерв*; назва зумовлена якимсь впливом коров'яку на нервову систему; пор. бр. [*шальнік*] «коров'як». — Див. ще **нерв.**

[**неревина**] (бот.) «бруслина європейська, Evonymus europaea L.» Mak; — неясне.

не́резень (орн.) «качка сіра, Anas strepera L.», [*не́розень*] (вид дикої качки), [*не́рожень*] «тс.»; — р. [*не́розень*] «нерезень, Anas strepera L.», [*нерозна́к, не́рыжень*] «тс.»; — похідне утворення від *різ́ний, різни́тися* (пор. р. [*не́розень*] «рівня, у всьому подібний до іншого, який не різниться від іншого чи інших»); назва зумовлена тим, що своїм оперенням (особливо літнім) самець цього виду майже не відрізняється від самки. — Даль II 1385—1386. — Див. ще **не, різний.**

нереї́да (міф., зоол.) «морська німфа; кільчастий морський черв'як»; — р. болг. *нереи́да*, бр. *нерэ́ида*, п. nereida, ч. слц. nereida (міф.), ч. nereidky (зоол.), слц. nereidy (зоол.), схв. *нерѐиде* (міф., зоол.), слн. nereída (міф.); — запозичення з грецької мови; гр. Νηρεΐς, род. Νηρεΐδος (Νηρηΐδος), букв. «дочка Нерея» походить від Νηρεύς «Нерей» (віщий морський старець), пов'язаного з νᾶρός «текучий», νάω «те-

чу, струмую», спорідненого з дінд. snā́uti «капає», лат. nō, nāre «плавати; текти», тох. B nāskem «купаються»; черв'яки названі так тому, що живуть у морі. — CIC[2] 580; Kopalińsky 665; Holub—Lyer 333; РЧДБЕ 489; Klein 1026, 1040, 1041; Frisk II 294—295. — Пор. **наяда.**

не́рес, *нересни́ца, не́рест, не́ресть, нерíсниця* — див. **мéрест[1].**

не́рест[1] «викидання рибою ікри і запліднення її», [*нерес*] «жаб'яча ікра» ВеНЗн, [*не́ресть*] «тс. Ж; парування у риб, змій», [*не́рязд*] «ікра, жаби?» Ж, *нерести́лище, нере́ститися*; — р. *не́рест* «нерест», [*нёрс*] «час метання ікри у риб», [*но́рость*] «жаб'яча ікра; час метання ікри у риб», [*но́рос*] «жаб'яча ікра; риб'яча ікра», бр. *не́раст* «нерест», др. *нерестъ* «час метання ікри у риб», п. [nerest] «статевий інстинкт і час його прояву у риб, нерест, місце нересту; ікра» (з укр.), [nierost, mrzost] «тс.», ч. ст. neřest «нерест», слц. nerest' «тс.», вл. njerk «риб'яча ікра», нл. nerk «ікра», njerk, njerch «тс.», схв. *мрêст* «ікра (дрібної риби); нерест», слн. drést «час метання ікри», mrêst «нерест; жаб'яча ікра»; — псл. *nerstъ «ікріння, нерест», *norstъ «ікра» (з пізнішим переплетенням значень), *nersti «метати ікру, класти яйця» (пор. п. [narościć] «паруватися», [narościć się] «почати нести яйця»); — споріднені з лит. neřšti «метати ікру» (про риб), naršas «риб'яча ікра», naršas «тс.», лтс. nērst «метати ікру» (про риб), nārsts «нерест»; заміна початкового n на m (схв. *мрêст*, слн. mrêst, п. mrzost) зумовлена незручністю вимови звуків nr, які опинилися поруч; слн. drést виникло з ndrést (тут d вставлено також через незручність вимови nr, пор. р. [*ндрав*] з *нрав* «норов»). — Черных I 569—570; Фасмер III 65; Преобр. I 600—601; ЭСБМ 8, 11; Brückner 347, 355; Machek ESJC 396; Šaur Sborník FFBrU 1976, 34—35; Skok II 465; Bezlaj ESSJ I 113; Варбот ОЛА 1975, 132—136; Zubatý AfSlPh 16, 401—402; Mikl. EW 396; Torbiörnsson LM II 44; Būga RR II 504—505; Trautmann 197; Mühl.—Endz. II 701, 742. — Пор. **не́сти[2].**

[**не́рест[2]**] (бот.) «стокротки багаторічні, Bellis perennis L.» ВеНЗн (лучна трава), [*нересть*] «тс.» Мак; — результат видозміни назви [*мéрест*] «низькі болотяні трави» (див.).

[**не́ресть**] «сімейні чвари, незгоди», [*не́ристь*] «ворожнеча»; — ч. neřest «порок, розпуста», слц. nerest' «тс.»; — очевидно, псл. *ne-rę̀stь < *ne-rę̀d-tь, похідне від rędъ «ряд, порядок» (пор. [*не́ряд*] «непорядок»). — Machek ESJC 396. — Див. ще **ряд.**

не́рет «риболовна сітка»; — р. [*не́рет*] «риболовний пристрій, верша; невід», [*нерёт, нерёто, нерóто*] «тс.», бр. *не́рат* «ятір, верша», п. [neret] «рід сітки» (з укр.); — очевидно, пов'язане з [*не́рти*] «ниряти» (пор. р.-цсл. **понрѣти** «занурюватися», слн. pondréti «тс.»); не виключений також зв'язок з лит. nérti «в'язати, плести» (Būga RR II 505); менш переконливим здається пов'язання (Попов Ист. лекс. 19; Преобр. I 525; Горяев 206, 228; Грот Фил. раз. I 461; Matzenauer 262; Torbiörnsson LM II 42; Kalima 165) з р. [*мéрда*] «верша», [*мерёда, мерёта*] «тс.», що походять від фін. merta або шв. mjärde «тс.». — Фасмер III 65; ЭСБМ 8, 11—12; Mikl. EW 213. — Див. ще **ниря́ти.**

нерети́вий — див. **рети́тися.**

[**нероба́к**] «неборак» Ж; — результат видозміни форми *нeбора́к*, зближеної з *не роби́ти, нерóба*. — Див. ще **небора́к.**

не́рожень, *не́розень* — див. **не́резень.**

нерозлу́чник (орн.) «вид папуги, Agapornis Selby»; — р. *неразлу́чник*, [*неразлу́чка*], бр. *неразлу́чнік* «тс.»; — похідне утворення від *нерозлу́чний*; назва зумовлена тим, що пари папуг цього виду постійні. — БСЭ 29, 469. — Див. ще **лу́чи́ти[1], не.**

[**нерóстроп**] «необачність, нерозважливість, необдуманість, безумство»

Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; пор. п. nieroztropność «нерозсудливість, нерозважливість», якому відповідає укр. *нерозторо́пність*. — Див. ще **не, розторо́пний.**

не́рпа (зоол.) «ластоногий ссавець родини тюленевих, Pusa Scopoli», *нерпу́ха* «вухатий тюлень»; — р. бр. болг. *не́рпа*, п. слц. nerpa, ч. nĕrpa, схв. *нерпа*; — через російську мову запозичено з прибалтійсько-фінських мов; пор. фін. norppa «тюлень», карел. n'orppa, саам. noarvve «тс.». — СІС[2] 580; Черных I 570; Фасмер III 65—66; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 56; Преобр. I 601; Sł. wyr. obcych 508; РЧДБЕ 415; Skok II 511; Mikl. EW 213; Kalima 172; Лыткин—Гуляев 187.

[**не́ртиця**] (зоол.) «морська черепашка, Scyllaea» Ж; — не зовсім ясне; можливо, тотожне з болг. *нери́т* «тс.» (?), яке походить від гр. νηρίτης «тс.», пов'язаного, очевидно, з Νηρεύς «Нерей» (віщий морський старець). — СІС 1951, 449; РЧДБЕ 489; Frisk II 316. — Див. ще **нере́їда.**

[**не́рунє**] «лахміття, дрантя; брудна білизна» Ж; — р. [*руно́*] «знятий з плечей благенький одяг, лахміття», [*ру́нка*] «обноски, лахміття», [*рунь*] «руб'я, благенький одяг, лахміття»; — пов'язане з *ру́но* «вовна», *ру́на* «зелені сходи» і, далі, з *рва́ти*; початковий елемент *не-*, можливо, є підсилювальною часткою (пор. *нестеме́нний* «достеменний», [*несиле́нна си́ла*] «сила-силенна» Ж). — Див. ще **ру́но**[1].

[**не́руш**] (бот.) «вид рослини Ж; розрив-трава звичайна, Impatiens noli-tangere L. ВеНЗн», [*неру́ш мене́*] «розрив-трава звичайна» Пі; — результат злиття виразу *не руш* «не займай, не чіпай»; назва зумовлена тим, що стиглі плоди рослини від дотику раптово розтріскуються і з силою викидають насіння. — Нейштадт 380—381. — Див. ще **не, рух.** — Пор. **не́тик.**

не́ряд — див. **ряд.**

несамови́тий — див. **сам.**

[**несво́рний**] «неприборканий» Ж, [*несувірний*] «тс.» Ж; — п. niesworny «неслухняний; розпущений, недисциплінований; упертий; непокірний», ч. слц. nesvorný «не згуртований, не єдиний»; — похідне утворення від **свора* «шворка, шворка» (первісне значення — «не зв'язаний шворою», насамперед про псів). — Фасмер III 583; Brückner 486; SW III 343—344, VI 530. — Див. ще **не, сві́рка**[1], **шво́ра.**

несесе́р «скринька, футляр з речами для туалету, шиття та ін.»; — р. *несесе́р*, бр. *несэсэ́р*, п. neseser, neseserka, ч. слц. necesér, болг. *несесе́р*, схв. *несѐсēр*, слн. nesesêr; — запозичення з французької мови; фр. nécessaire «необхідний, потрібний; необхідне, потрібне; готовальня, дорожній чи дамський несесер» походить від лат. necessārius «необхідний, потрібний», що виникло з necesse (est) «необхідно, треба», букв. «неминуче», утвореного із заперечної частки не-, спорідненої з укр. *не*, і дієслова cēdere «іти, ступати, ходити; уступати» з попереднього *cezdere, що складається з емфатичної частки се- «тут, там», спорідненої з гр. ἐ-κεῖ «там», лит. šìs «цей», псл. sь «тс.», укр. *сей*, та дієслова ie. *sed- «іти, ходити» (пор. дінд. ā-sad «тс.», гр. ὁδός «дорога», псл. xoditi, укр. *ходи́ти*). — СІС[2] 580; Kopalińsky 665; Holub—Lyer 332; РЧДБЕ 489; Dauzat 497; Walde—Hofm. I 192—193. — Див. ще **не, сей, ходи́ти.** — Пор. **конце́сія, процеду́ра, про́цес.**

несосвіте́нний, *несусві́тний* — див. **світ.**

неспри́мий — див. **прими́ти.**

[**нестеле́па**] «неповоротка, непроворна людина; незграбна людина Ж, Си»; — очевидно, результат контамінації форм *розтеле́па* і *недоте́па* «тс.». — Див. ще **до́теп, теле́пати.**

нестеме́нний «справжній, істинний, дійсний, такий самий», *нестеме́нно* «точно, точнісінько, достоту», [*нестемно* Ж, *нестемнісінько* Ж, *нестамісінько* Си, *нестемкий*] «тс.»; — по-

в'язане з *стеме́нний* «достеменний»; *не-* тут вжите як підсилювальна частка, синонімічна префіксові *до-*; пор. *достеме́нний*. — Див. ще **достеме́нний**. — Пор. **не́рунє**.

не́сти́[1], *носи́ти*, [*носи́тися*] «одягатися» О, [*несе́ць*] «носій», [*носа́к*] «носильник», [*носи́ли*] «носилки», [*носиле́нки*] «тс.» Ж, *носи́лки*, [*носилянка*] «одна з двох великих жердин для перенесення сіна», *носи́льник*, [*носи́льник*], [*носи́льниці*] «ноші для носіння гною» О, *носи́льщик*, *носи́тель*, [*носи́тельність*] «місткість, вантажопідйомність» Ж, [*но́сича*] «дівчинка, яка няньчить дітей» О, *носі́й*, *но́скість*, *но́ша*, [*ноша́йка*] «ціпок, до якого прив'язують і на якому носять вантаж» О, [*ноша́к*] «носильник, підручний» Ж, [*ношийкє*] (мн.) «сітка, у якій носять траву з поля» О, [*ношійкє́*] «тс.» О, *но́ші* «носилки», [*но́ши* Ж, *ношаки* Ж, *ноша́та* Ж, *ношії́* Ж, *ношу́лі* ВеУг] «тс.», *но́щик*, *носи́льний*, *вне́сок*, [*взне́слий*, *взне́сений*] «піднесений» Ж, *ви́нос*, *ви́носка*, *ви́носок* (іст.) «козак, вихований на Січі з раннього дитинства» Ж, [*виніс́ний*] «дорогий, збитковий» Ж, *вино́сливий*, *виносни́й*, *віднос́ити́ся*, *відно́сини*, *відно́шення*, *відно́сний*, *доно́с*, *доноси́тель*, *доноси́тельство*, *доно́щик*, *зно́ситися* «спілкуватися; здійматися, підноситися», [*зніс*] «знос, зношення», *знос*, *зно́сини*, *зано́ситися* «чванитися; [харчуватися, підкріплятися]», [*за́ніс*] «тіснота, скупчення народу» Ж, [*зано́с*] «занесений бджолами віск» Чаб, [*за́нісно*] «завізно» Г, Куз, [*зано́систий*] «зарозумілий, гордовитий» Куз, [*запроно́шений*] «трохи поношений» (про одяг) Дз, [*наніс*] «нанос», *на́но́с* СУМ, Ж, *нано́сни́й* СУМ, Ж, [*недо́нос*] «передчасні пологи; частина непогашених торговцю боргів (при зведенні торгових рахунків)», *недо́но́сок*, [*недоно́шениця*] «недоносок жіночої статі», [*незносли́вий*] «який не може зносити, терпіти» Куз, *обно́сити* «обгороджувати; ганьбити; обривати, обкрадати (плоди)», *обно́сок*, *перено́с*, [*перено́сини*] «перенесення» Нед, *перено́ска*, *перено́сник* «перенощик СУМ; [знак підвищення або пониження тону Нед]», *перено́сок*, *перено́щик*, *перено́сни́й*, *підно́ситися*, [*підні́с*] «піднос» Нед, *підно́с*, [*підно́сник*] «ліфт» Куз, *підно́шувач* «підносщик» СУМ, *підно́щик*, *піднесений*, *поно́сити* «лаяти, судити», [*понаша́ти*] «переслідувати когось насмішками» Нед, [*поношáтися* (з чогось)] «насміхатися» Нед, *поно́с*, [*поно́са*] «зарозумілість, гордовитість» Нед, *поно́ска*, [*поне́сла*] «вагітна», *поно́сний*, *прино́с*, *прино́сини* «дарунок», *прино́шення*, [*при́нісне*] «тс.», *прино́шений* «який втратив новий вигляд від носіння (про одяг, взуття)», *проно́с*, [*проно́са*] «важливість, значення» Нед, *проно́сити*, *проно́сне* СУМ, Нед, *проносни́й*, [*розноша́ти*] «розносити», [*розні́с*] «рознос» Куз, *розно́с*, [*розно́сець*] «розносщик» Нед, [*розноси́тель*] «тс.» Нед, *розно́сник*, *розно́щик*; — р. *нести́*, бр. *нясці́*, др. *нести*, п. nieść, ч. nést, слц. niesť, вл. njesć, нл. njasć, болг. *но́ся* «носити, нести», м. *носи* «тс.», схв. *нѐсти*, слн. nêsti, стсл. **нести**; — псл. nesti; — споріднене з лит. nèšti «нести», лтс. nest «тс.», дінд. náśati «дістає, досягає», aśnṓti, ав. nasaiti, ašnaoiti «тс.», гр. ἐνεγκεῖν «нести», лат. nancīscor «випадково одержую, стаю володарем», гот. ga-nah «досить», тох. B eṅk- «брати», хет. ninikzi «піднімає», вірм. hasanem «приходжу»; ie. *eneḱ-, *neḱ-, *n̥ḱ- «діставати, досягати, нести». — Rudn. II 856; Фасмер III 67, 85; Черных I 570; Преобр. I 601—602; ЭСБМ 8, 16—17; Brückner 361; Machek ESJC 396; Holub—Kop. 243; Младенов 360; Skok II 512; Bezlaj ESSJ II 220, 228; Mikl. EW 213; Trautmann 198; Mühl.—Endz. II 733, 742; Uhlenbeck 16, 145; Frisk I 512—513; Walde—Hofm. II 141; Pokorny 316—318.

не́сти́[2] «відкладати» (яйця, про птахів) СУМ, Ж, *нести́ся*, *несу́чка*, [*несю́чка*] «несучка» Ж, [*знісок*] «останнє, найменше яйце, знесене куркою

Г, Ж; остання дитина у матері», *зно́сок*, [*зну́сок* ЛексПол, *снозо́к* Шух] «тс.»; — р. *нести́*, бр. *не́сці*, п. neść, ч. nést, слц. niest', вл. njesć, нл. njasć, болг. *но́ся*, м. *несе*, схв. *нѐсти*, слн. nésti; — очевидно, псл. *nersti «метати ікру, класти яйця» > *nesti «класти яйця» (r могло зникнути внаслідок семантичного зближення з nesti «нести»), пов'язане з *nerstъ «нерест»; — споріднене з лит. neřšti «метати ікру» (про риб), лтс. nārsts «нерест (про риб), парування (про птахів)». — Machek ESJČ 396; Holub—Lyer 334; Bezlaj ESSJ II 220. — Пор. **не́рест**[1].

[**нести́дник**] (бот.) «айстра степова, Aster amellus L.» Ж, Mak; — неясне; можливо, пов'язане зі *студи́ти, сту́дінь* «сильний холод» як назва рослини, що цвіте пізно восени (пор. інші назви айстри степової: [*мороз, зімник, осінчак*]).

Не́стір, *Не́стор*, ст. *Нестюръ* (1378), *Нестωръ* (1627); — р. болг. м. *Не́стор*, бр. *Не́сцер*, др. *Несторъ, Нестеръ*, п. ч. слц. Nestor, слн. Nestor, стсл. **Нєсторъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Νέστωρ, букв. «той, хто (щасливо куди-небудь) прибуває» пов'язане з νόστος «повернення». — Вл. імена 72; Rudn. II 856; Фасмер III 67; Петровский 165; Илчев 358. — Див. ще **ностальгі́я**.

[**несто́ратися**] «(про курей) неспокійно сидіти у гнізді; (про людину) неспокійно лежати; перевертатися з боку на бік» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*сутора́тися*] «невтомно працювати».

несто́тно — див. **сто́та**.

[**нестрі́мно**] «надто, надзвичайно» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форми *нестри́мно*, зближеної зі *стрі́мко*.

несуві́рний — див. **несво́рний**.

несуме́нна — див. **су́ма**[1].

[**несча́зник**] «кущі бузини» Ж, [*нещазник*] (бот.) «бузина трав'яниста, Sambucus ebulus L.» Mak; — похідне утворення від [*сча́знути*] «зникнути, щезнути»; назва зумовлена, очевидно, тим, що бузина є дикоростучою рослиною, яку важко вивести. — Див. ще **з**[1], **не, че́знути**.

[**несь**] «сьогодні» О, [*не́ська, ни́ська, ни́ськава, ннись, нни́ськи*] «тс.» О; — фонетичні і словотворчі варіанти прислівника [*днесь*] «тс.»; звукові форми з кореневим **и**, можливо, виникли в результаті взаємодії з синонімічним *ни́ні*, [*ни́ньки*]. — Див. ще **днесь**.

нетала — див. **тал**.

не́твар, *не́твір* — див. **твори́ти**.

не́тварь — див. **ле́квар**.

[**нетець**] «в'язень, заарештований, полонений» Пі; — неясне; можливо, варіант незасвідченого **нятець* «тс.», пов'язаного з [*ня́тство*] «ув'язнення, полон», похідним від [*ня́ти*] «брати».

[**не́ти**] «син брата або сестри, племінник» Ж, [*нетя́к*] «тс.» Ж; — р. ст. *не́тий* «племінник», др. *нетии* «тс.», п. ст. nieć «двоюрідний брат», ч. neteř «племінниця», net', слц. neter «тс.», схв. *нѐħāк* «племінник (син сестри)», *нѐħака* «племінниця (дочка сестри)», слн. nečák «племінник», nečákinja «племінниця», стсл. **нєтии** «племінник»; — псл. netijь < *neptijь «племінник»; — споріднене з лит. ст. nepuotis «внук, племінник», neptẽ «внучка», лат. nepōs, -ōtis «внук», пізніше «племінник», neptis «внучка», пізніше «племінниця», дінд. nápāt «нащадок, син, внук», náptar- «тс.», naptīḥ «дочка, внучка», гр. ἀνεψιός «двоюрідний брат», ἀνεψιά «двоюрідна сестра», дірл. nia (род. в. niath) «племінник (син сестри)», двн. nevo «племінник»; іє. *nepōt «внук» (початково «неповнолітній, несамостійний»), що складається з *ne- «не» і *pot(i)s «пан, володар», наявного також у складі слова *госпо́дь*. — Фасмер—Трубачев III 67—68; Трубачев Терм. родства 76—78; Преобр. I 602—603; Brückner 427; Machek ESJČ 397; Skok II 513; Bezlaj ESSJ II 217—218; Meillet Études 393; Бенвенист 160; Trautmann 196;

Fraenkel ZfSlPh 20, 65; Walde—Hofm. II 161—162; Kluge—Mitzka 506; Pokorny 764. — Див. ще **госпо́дь, не**.

[**не́тик**] (бот., у сполуці [*н. слабинога*] «розрив-трава звичайна, Impatiens noli-tangere L.») Ж, [*нетикалка* Mak, *нетиканка* Mak, *недоти́ка*] «тс.»; — р. [*недоты́ка*], п. nietykałek, ч. слц. netýkavka, ч. nedotýkavka «тс.»; — похідне утворення від *ти́кати* із заперечною часткою *не*; назва зумовлена тим, що при дотиканні до стиглих плодів розрив-трави вони раптово розтріскуються і з силою викидають насіння; пор. назви цієї рослини в інших мовах: р. *недотро́га*, англ. touch-me-not (букв. «не торкай мене»), лат. noli-tangere (букв. «не торкай»). — Див. ще **не, ти́кати**. — Пор. **не́руш**.

[**нети́тірний**] «не допитливий, самовдоволений» Ж, [*нети́турний*] «нездібний» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*втирка́тися*] «самовільно втручатися», [*втиркýн*] «надмірно цікавий, допитливий», похідними від *ти́рити* «тикати».

нетіпа́ха «неохайна, неакуратна жінка», *нетіпа́нка*, [*нетіпа* Ж, *нетьопу́ха*] «тс.»; — р. [*нетю́па*] «неохайна людина»; — похідне утворення від *тіпа́ти* «трясти, бити, ударяти»; первісно могло означати «такий (така), що не вміє як слід ударити (в роботі, на полюванні, в бою)»; інший давній варіант цього кореня зберігся у формах *недоте́па, до́теп* (див.).

не́тля (ент.) «невеликий нічний метелик; [Lithocolletis fritellella; міль Ж]», [*нетле́нниця*] «нічний метелик, Phalaena» ВеНЗн; — результат семантичного звуження назви [*не́тля*] «ненаситна, завжди голодна істота», пов'язаної з *тли́ти* «швидко і жадібно їсти; точити, гризти (про комах і т. ін.)» (пор. *нена́тлий* «ненаситний»). — Див. ще **не, тліти**. — Пор. **ні́тка**.

нетопи́р (зоол.) «кажан родини гладконосих, Pipistrellus Kaup», [*літопи́р*] «тс.» ВеНЗн; — р. *нетопы́рь*, др. *нетопырь*, п. nietoperz, niedoperz, [niedopyrz], ч. netopýr, слц. netopier, вл. njetopyr, нл. njedopyŕ, [njedopuŕ], полаб. netüpar «метелик», болг. [*нетопи́р*] «кажан», схв. *нѐтопир*, [netopjer, nadopir] «тс.; метелик», слн. netopír «кажан», [natopír, nadopér], стсл. **нетопырь** «тс.»; — псл. netopyrъ, пояснюване здебільшого як складне утворення з основ *neto- (< *nekto-), що пов'язується з *nokt- «ніч», і -pyrъ від кореня *per- «літати» (Mikl. EW 214; Преобр. I 603; Иванов ВСЯ II 19; Ильинский РФВ 65, 226; Погодин Следы 216; Младенов 355; Vaillant Slavia 10, 678; Варбот 59); такому поясненню суперечать деякі факти фонетичного і словотворчого характеру (Булаховський Вибр. пр. III 286); заслуговує на увагу припущення (Brückner 361; Slavia 13, 279; Schuster-Šewc 1014—1015), що псл. netopyrъ складається з ne «не», to «то» і pyrъ «птах» (пор. схв. [pirac] «кажан») і означало первісно «то не птах» (пор. у зв'язку з цим назви рослин [*нето́та*] «плаун баранець», [*нето́я*] «аконіт»); припускається також, що первісною була основа з псл. pъt- «птах», збережена в укр. [*непоти́р*] «кажан»; викликає заперечення думка про запозичення цього загальнослов'янського слова з грецької мови (гр. νυκτόπτερος, Malinowski PF 1, 154), як і пов'язання його з р. *топы́рить* «настовбурчувати (перо)» (Berneker IF 10, 166). — Фасмер—Трубачев III 68—69; Черных I 570—571; Utěšený JP 1959/9, 388; Bezlaj ESSJ II 221. — Пор. **непоти́р**.

[**нето́та**] (бот.) «плаун баранець, Lycopodium selago L.» Ко, [*нито́та*] «тс.»; — п. nietota «тс.; яловець козацький, Juniperus sabina L.», ч. [netáta] «яловець козацький», [netota] «тс.», слц. netáta «тс.; плаун», netota «тс.»; — результат злиття частки *не* і займенників *то, та*; назва зумовлена, очевидно, тим, що плауну баранцю як отруйній рослині приписувались чарівничі властивості, а через це його назва підлягала табу і замінювалась виразa-

ми типу «то є», «то не є» (пор. п. matki bożej to je «вербозілля, Lysimachia L.», toje, to jeść, tojeść «тс.», to jest «ластовень, Vincetoxicum Moench.», biała tojeść «тс.», modra tojeść «орлики, Aquilegia L.»). — Brückner 361—362; Machek ESJČ 397. — Див. ще **не, той**. — Пор. **нето́я**.

[**нето́я**] (бот.) «аконіт, Aconitum L. ВеНЗн; вид рослини Ж», [*нето́ля*] «аконіт; синяк звичайний, Echium vulgare L.» О, [*нито́я*] «тс.» О; — слц. netója «ластовень, Vincetoxicum Moench.»; — результат злиття частки *не*, займенника *то* і дієслова *є*; назва зумовлена, очевидно, тим, що аконітові (отруйній рослині) приписувались чарівничі властивості, а через це його назва зазнавала табу і замінювалась займенниковими позначеннями. — Brückner 361—362; Machek ESJČ 397. — Див. ще **є, не, нето́та, той, то́я**.

нетре́ба (бот.) «Xanthium L.»; — очевидно, результат субстантивації др. *нетрѣбыи* «негодящий», пов'язаного з *трѣбыи* «потрібний»; назва зумовлена, очевидно, тим, що нетреба є бур'яном, з яким слід боротися; пор. інші назви нетреби (колючої): [*дурнишник, холерна трава, неждан-трава*]. — Див. ще **не, тре́ба**.

не́трі, [*не́тро*] «нетрі» Пі, [*не́тра*] «тс.; лісова ущелина, провалля» Ж, [*не́тря*] «тс.», *не́трища* «нетрі», [*на́дро*] «тс.» Пі, *не́тряний*; — р. [*не́тря*] «ділянка лісу, заповідний ліс, заповідник», бр. *не́тры* «надра; нетрі»; — очевидно, псл. [*netьra], утворене з частки пе «не» і основи дієслова *terti (tьrǫ) «терти»; первісно означало «непроторована (непрохідна) лісова гущавина»; необґрунтоване припущення (Соболевский Bull. Acad. des Sc. de St. Ptbourg 1911, 1054) про запозичення з литовської мови (лит. néndrė (бот.) «очерет»), як і гіпотеза (Ильинский Изв. по рус. яз. и л-ре II 366) про зв'язок з гр. νῆτρον «прядка». — Фасмер III 69; Толстой Сл. геогр. терм. 180; ЭСБМ 8, 17—18. — Див. ще **не, те́рти**.

не́тто «без тари і упаковки» (про вагу товару); — р. *не́тто*, бр. *не́та*, п. ч. слц. netto, болг. *не́то*, схв. *нѐто*, слн. néto; — запозичення з італійської мови; іт. netto «чистий» походить від лат. nitidus «блискучий; чистий», пов'язаного з niteo, -ēre «блищати», спорідненим з дірл. nōib «священний», вал. nwyfiant «відблиск, блиск», можливо, також з дінд. nī́-laḥ «темний, чорний», дперс. naiba- «гарний, красивий». — Акуленко 141; CIC^2 580; Kopaliński 666; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 415; Вуjаклија 616; Kluge—Mitzka 508; Klein 1033, 1042; Mestica 1014; Walde—Hofm. II 171.

[**нету́нтавий**] «негодящий, нікчемний» Ж; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *нэтынто́к* (рум. nătîntóc) «дурний; дурень» утворене від *нэты́нг* (nătîng) «дурний, безглуздий; незграбний; упертий, затятий», очевидно, запозиченого зі слов'янських мов (цсл. **нетѧгъ** «ледачий»). — Scheludko 139; DLRM 531; СДЕЛМ 284. — Див. ще **нетя́га**.

нетя́га «бідна, неімуща людина; [безтурботна людина; ледар; негідник Пі]», [*нетя́г*] «бідолаха; нещасливий» Бі, [*нетя́зський*]; — р. заст. *нетя́г* «ледар, дармоїд», др. *нетягъ* «ледачий, бездіяльний», стсл. **нетѧгъ** «тс.»; — очевидно, псл. netęgъ «ледачий, кволий, слабий» (пор. р. [*нетя́га*] «брак сил, слабість, кволість»), утворене на основі виразу *ne tęgti «не тягти, не могти». — Див. ще **не, тягти́**.

неусто́йка «стягнення за невиконання зобов'язання»; — бр. *няўсто́йка*, болг. *неустóйка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *неусто́йка* утворене на основі виразу *не устоя́ть* (*в своём сло́ве*) «не дотриматися (слова)». — Див. ще **не, стоя́ти, у**^{2}.

[**неуткну́ть**] «недорозуміти» Ва; — результат видозміни виразу *не утну́ти* «не зрозуміти», зближеного з *ткну́ти*. — Див. ще **не, тя́ти**.

неф «витягнуте у довжину приміщення (або частина приміщення), відокремлене рядом колон чи стовпів»; — р. бр. болг. *неф*; — запозичення з французької мови; фр. nef «середньовічне судно; корабель (у храмах)» походить від лат. nāvis (зн. в. nāvem) «корабель, судно». — СІС[2] 580; РЧДБЕ 416; Dauzat 497. — Див. ще **нав**[2].

нефри́т[1] (мед.) «запалення нирок»; — р. болг. *нефри́т*, бр. *нефры́т*, п. nefryt, ч. nefritis, слц. nefritída, схв. *нèфрīт, нефри́тис*, слн. nefrítis; — інтернаціональний медичний термін, засвоєний з латинської наукової мови; пізньолат. nephrītis походить від гр. νεφρῖτις «тс.», пов'язаного з νεφρός «нирка», спорідненим з лат. ст. nefrōnēs, дісл. nyra, дат. nyre, шв. njure «тс.», двн. niorо «нирка, яєчко», нвн. Niere «нирка». — СІС[2] 580; Вуjаклија 618; Kluge—Mitzka 511; Klein 1040; Frisk II 310. — Див. ще **ни́рка**.

нефри́т[2] «мінерал із класу силікатів з різними відтінками забарвлення»; — р. болг. *нефри́т*, бр. *нефры́т*, п. nefryt, ч. слц. nefrit, схв. *нефрит*, слн. nefrít; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. Nephrít «тс.» утворене німецьким геологом А. Г. Вернером (1794 р.) від гр. νεφρός «нирка», оскільки вважалося, що він може бути корисним при лікуванні хвороб нирок. — СІС[2] 580; Kopaliński 660; Klein 1040; Gr. Fwb. 510. — Див. ще **нефри́т**[1].

не́фта, *не́хта, нехтя́нка* — див. **на́фта**.

нехáй, *нех* «нехай», [*них* ЛЧерк, *ня́гáй* Г, Ж, *няхай* О] «тс.»; — р. [*нехáй*] «нехай; не займай, не чіпай», бр. *няхáй* «нехай», п. niechaj, niech, ч. nechat', necht', слц. nech, вл. njech, нл. njechaj, njech «тс.», полаб. nech «залиш»; — результат злиття виразу **не хай*, букв. «не займай, не чіпай, залиш», що є формою 2 ос. одн. наказового способу від **не хати*, [*нехáти*] «не займати, не чіпати»; виведення форми наказового способу *nexaji від *nexovaji, *nexovati (Machek Studie 108; Holub—Kop. 242; Machek ESJCS 322) помилкове. — Мельничук Структ. слов. реч. 75—76; Этимология 1966, 218; ІУМ Морфологія 491; Фасмер III 70; Преобр. I 603—604; ЭСБМ 8, 78; Brückner 359—360; Младенов 350; Schuster-Šewc 1010; ESSJ Sl. gr. II 466—467; Bern. I 382. — Див. ще **нехáти**. — Пор. **най**[1], **хай**.

[**не́хáр**[1]] «вовк; великий звір» Г, Ж, [*не́хар*] «хижі звірі, зокрема вовки» Г, Ж, [*нехáра*] «вовк, великий звір», [*нехáринець*] «вовк»; — п. niekara «хижий звір, вовк» (з укр.?); — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни або варіант давнішого **негар* «непридатне для данини (як хутро)», пов'язаного з *гáрний*, [*бе́згар*] «занадто велика ціна», [*гáрма-дáрма*] «даремно» і зближеного з [*нехáр*] «замазура», [*нехáрний*] «неохайний, брудний», пов'язаними з [*хáрити*] «чистити». — Мельничук Мовозн. 1969/1, 33. — Пор. **гáрний, хáрити**.

не́хáр[2], *нехáра, нехáринець* — див. **хáрити**.

[**нехáти**] «не займати, не чіпати Г; не хотіти робити, не робити, утримуватися Ж», *нехáяти* «не дбати, занедбувати, нехтувати», [*нягáти*] «не хотіти робити, не робити, утримуватися» Ж, [*не́ха*] «нероба» Ж, [*нехáя*] «неохайна людина» Куз, [*захáяти*] «занехаяти», [*обнехáяти*] «не чіпати, економити, відкладати (гроші)» Ж, [*обнехáйкати*] «тс.» Ж, [*понехáти*] «не зробити, залишити невиконаним» Ж, [*поняхáти*] «тс.» Ж; — бр. [*няхáіць*] «відкладати справу через лінощі або недбалість», п. niechać «нехаяти», ч. nechat «залишити; забути; дозволити, дати», слц. nechat' «залишити; дати», вл. njechać «залишити, не хотіти», нл. njechaś (se) «не хотіти», полаб. nechăt «залишити», болг. *нехáя* «нехтую», схв. *нѐхājан* «недбалий; безтурботний», слн. neháti «перестати; залишити»; — псл. ne xati «не займати, не чіпати», що складається із заперечної частки ne

«не» і дієслова xati (xajati) «займати; чистити; ганити, ганьбити». — Мельничук Этимология 1966, 218; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 139—140; Фасмер III 70; Преобр. I 603—604; ЭСБМ 8, 78; Brückner 359—360; Младенов 350; Bezlaj ESSJ II 219; Bern. I 382. — Див. ще **ха́яти**. — Пор. **неха́й**.

[**нехвали́т**] «інвалід» Ж; — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. *нева́ли́д* (рум. nevalíd) «нездоровий, непрацездатний» складається із заперечної частки *не-* (ne-) «не», запозиченої зі слов'янських мов, і прикметника *вали́д* (valíd) «здоровий, працездатний», запозиченого з французької мови; фр. valide «тс.» зводиться до лат. validus «сильний, міцний». — СДЕЛМ 70; DLRM 532, 916. — Див. ще **інвалі́д, не**.

не́хворо́щ (бот.) «полин, чорнобиль, Artemisia L.», *не́хворо́ща* «тс.», [*не́форощ*] «полин польовий» Ж; — р. [*не́хворо́щь*] «полин», [*не́форощь, не́хворо́ща*] «тс.», ч. [nechrašč] «полин звичайний», nechrast «полин понтійський»; — очевидно, псл. *nexvorst(j)ь, утворене з частки ne «не» і основи xvor- «хворий», оскільки вважалося, що нехворощ допомагає від багатьох недуг; менш обґрунтованою є думка (Меркулова Очерки 122; Потебня Из зап. III 47) про походження від *хво́ро́ст*, як і пов'язання (Holub—Kop. 144; Machek Jm. rostl. 249, 250, 269) з ч. chrastiti «хрустіти», chřestiti «брязкати, торохтіти» (з огляду на приписувану полинові здатність оберігати від удару грому). — Коваль 74—75. — Див. ще **не, хво́рий**.

[**нехі́рий**] «погано настроєний, у поганому настрої» Ж; — очевидно, утворене від *хи́рий* «ослаблий, виснажений хворобою, кволий, немічний» (пор. [*хі́рлий*] «хворий, хворобливий; млявий, сонний») за допомогою частки *не-*, що виконує тут підсилювальну функцію, як у [*не́глуп*] «великий дурень» та ін. — Див. ще **не, хи́рий**. — Пор. **глу́пий**.

[**нехла́нний**] «ненажерливий; жорстокий» Ж; — похідне утворення від [*хла́нути*] «бути жадібним» (пор. [*хлань*] «ненажера»); *не-* виконує тут підсилювальну функцію або додане під впливом синонімічних *ненаже́рливий, ненаси́тний*. — Див. ще **не, хлань**.

не́хлю́й «неохайна людина СУМ, МСБГ; незібрана, недбала в своїх діях людина», [*нехлю́йник*] «неохайний, нечепурний чоловік» МСБГ, *нехлю́я* «неохайна, ледача людина», [*нехлю́йниця*] Ж, *нехлю́йство* «незграбність, недбалість», [*нехлю́йний*] «неохайний, брудний, непорядний» Ж, [*нехлю́їти*] «забруднювати» Ж, *нехлю́йствувати*, [*занехлю́їти*] «забруднити»; — р. [*нехлю́й*] «незграбний чоловік» (з укр.), бр. [*нехлю́я*] «нечепура», [*нехлюйный*] «неохайний»; — запозичення з польської мови; п. niechluj «нечепура», niechluja «тс.» утворені від niechlujny «неохайний, нечепурний», що виникло, очевидно, з *niechludźny, паралельного укр. [*нихлю́жий*] «поганий, нікудишній» (Нар. лексіка, Мінск), р. [*нехлю́да*] «нечепура», [*нехлю́за*] «тс.» і утвореного за допомогою заперечної частки nie «не» від дієслова [chludzić] «чистити; наводити порядок» (пор. [chludny] «охайний, порядний, чистий»), походження якого неясне. — ЭСБМ 8, 79; SW III 263.

не́христ «не християнин», [*не́хрест*] «тс., невіруючий; єврей» Ж; — р. *не́христь* «не християнин; безсовісна, несправедлива людина», [*не́христ*] «не християнин, нехрещений, бусурман», [*не́хрест*] «тс.», бр. *не́хрысць* «нехрист»; — результат злиття виразу *не христия́ни́н* з усіченням другого компонента; у частині форм відбулося зближення з *хрести́ти*. — ЭСБМ 8, 21. — Див. ще **не, христия́ни́н**.

нехто́ли́ця «недбайлива, ледача жінка; [підла, негідна жінка Ж]»; — очевидно, результат видозміни форми [*ніхтони́ця*] «підла, негідна жінка», зближеної зі словами *лице́* і *не́хтувати*. — Див. ще **ніхтони́ця**.

не́хтувáти СУМ, Ж, [*знéхтати*] «знехтувати»; — очевидно, пов'язане з *не хтíти*, пор. ст. *нехтивость* «неприхильність». — Shevelov Hist. phonol. 249. — Див. ще **не, хотíти**.

[**не́хуть**] «відраза» Пі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. niechęć «неохота; нехіть, неприхильність, відраза», паралельне укр. *не́хіть*, як і ч. слц. nechut' «тс.», утворене з частки nie «не» і іменника chęć (chut') «охота, бажання», що походить від псл. [*xǫtь] (з носовим інфіксом), варіанта форми xotь, до якого зводиться укр. *хіть*. — Sławski I 64. — Див. ще **не, хотíти**. — Пор. **хуть**.

не́цьки «ночви», *не́цки*, [*не́цята* ВеБ] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. niecki «тс.» відповідає укр. *но́чви* (див.).

[**не́цю-бі́рка**] (вигук, яким підкликають овець) Мо; — складне утворення з компонентів [*не́цю*], пов'язаного з вигуком [*ни́цько*], яким підкликають ягнят (пор. [*не́цька*] «вівця»), і [*бі́рка*], фонетичного варіанта до *би́рка* «вівця». — Див. ще **бир**[1], **ни́цка**.

неця́т, *нецíт* — див. **ця́та**.

нечая́ — див. **яча́**.

[**нечіпа́й-зі́лля**] (бот.) «переступень білий, Bryonia alba L.»; — складне утворення з дієслова (*не*) *чіпáти* та іменника *зíлля*; назва зумовлена отруйністю переступня (особливо ягід і коріння). — БСЭ 32, 460. — Див. ще **зе́ло́, не, чіпáти**.

[**нечо́пити**] «хворіти, нездужати»; — неясне.

[**не́чта**] «повія; сором, ганьба» Ж, [*не́шта*] «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з *чти́ти* ([*шти́ти*]) «шанувати» (див.).

нечу́йві́тер (бот.) «Hieracium L.; [котячі лапки дводомні, Antennaria dioica (L.) Gaertn. Mak; сухоцвіт, Gnaphalium L. Ж; цмин піщаний, Helichrysum arenarium DC. Mak; стокротки багаторічні, Bellis perennis L. Mak; залізняк бульбистий, Phlomis tuberosa L. Mak]», [*нечуєвик*] «котячі лапки дводомні» Mak, [*нечуєвика, нечуївка*] «тс.» Mak; — р. [*нечу́й-ве́тер*] «нечуйвітер волохатий», бр. [*нячуйвецер*] «нечуйвітер», п. [nieczujwiecier], ст. nieczuj wiatr «тс.»; — складне утворення із заперечної частки *не*, дієслова *чу́ти* та іменника *ві́тер*; назва зумовлена тим, що нечуйвітер волохатий через свій невисокий ріст недоступний для дії вітрів; назва перенесена за різними ознаками схожості на інші рослини. — Анненков 167; ЭСБМ 8, 80; Machek Jm. rostl. 232. — Див. ще **ві́тер**[1], **не, чу́ти**.

[**нечума́зний**] «негарний, непоказний, незграбний» Ж, Куз, Пі; — пов'язане з *чума́зий* «брудний, замурзаний», р. *чума́зый* «тс.»; *не-* виконує тут роль підсилювальної частки; можливо, додане під впливом синонімічних *нега́рний, непоказни́й* тощо. — Див. ще **не, чума́зий**.

нечупа́ра, *нечупа́йда, нечупа́рний* — див. **чупа́рний**.

[**нешперга́ч**] «кажан» Ж; — результат контамінації слів [*не́шпір*] «сутінок, присмерк» Ж і [*перга́ч*] «кажан» Ж. — Див. ще **не́шпір, пирга́ч**. — Пор. **миш-пирга́ч**.

[**не́шпір**] «сутінок, присмерк» Ж, [*не́шпор*] «вечір» Пі, [*не́шпо́ри*] «вечерня» Ж, Бі, [*ни́шпора*] «тс.» Бі, [*нешпíрний*] «вечірній» Бі, [*ни́шпорний, ни́чпорний*] «тс.» Бі, [*ни́шпорити*] «дзвонити на вечерню, правити вечерню» Бі, [*ни́чпорити*] «тс.» Бі; — бр. [*нешпо́р*] «вечірній час; вечерня», [*не́шпар*] «вечерня», п. nieszpór «вечерня; вечір», nieszpor «тс.», nieszpory «вечерня»; — через польське посередництво запозичене з чеської мови; ч. nešpor «вечерня», як і вл. nĕšpor, nyšpor «тс.», слц. nešpor «тс.; підвечірок», виникло з нвн. Vesper «тс.», що походить від лат. vesper(a) «вечір», спорідненого з гр. ἕσπερος, лит. vãkaras «тс.», псл. večerъ, укр. *ве́чір*. — Гординський РМ 1935/7, 312; Richhardt 82; ЭСБМ 8, 23; Булыка 217; Brückner 361; Machek ESJC 396; Matzenauer 263; Kluge—Mit-

zka 820; Walde—Hofm. II 770—771. — Див. ще **ве́чір**.

[нешрептана] (про картоплю) «у лушпайках» О; — очевидно, пов'язане із запозиченням, що походить від нім. schrappen «скребти, скоблити», спорідненого з англ. scrape «скребти», лит. skrebėti «шарудіти, шелестіти», укр. *скребти́*. — Kluge—Mitzka 678. — Див. ще **не, скребти́**.

нещади́м — див. **щади́ти**.

[не́який] «якийсь» Бі, [*не́як*] «нічого; колись, давніше» О; — бр. *не́йкі*, п. niejaki, ч. nějaký, слц. nejaký; — результат ускладнення неозначеного в минулому займенника *який* часткою *не-* із семантикою неозначеності (як і в [*не́коли*] «іноді»). — Див. ще **не́коли, яки́й**.

[неяси́ть] (орн.) «пелікан, Pelecanus Ж; сипуха, Tyto alba Scop. Шарл»; — р. *неясыть* «рід великих сов; [пелікан?; вид пугача; казковий ненажерливий птах]», бр. *няясыць* «рід великих сов», др. *неясыть* «пелікан; шуліка», *неясытъ*, стсл. **неѣсыть** «тс.»; — псл. *ne-ję-syty, букв. «ненаситний» (пор. стсл. **сыть** «насищення»), де -ję-, як і в слові пе-ję-věrъ «який не йме віри» (др. *неявѣръ* «який не вірить», стсл. **неѣвѣръ** «тс.»), пов'язане з *jęti «йняти» (букв. «який не йме (не відчуває) насищення»); менш переконливе припущення (Meillet Études 168—169; Pedersen Kelt. Gr. I 45), за яким ję- зводиться до ie. *n̥ «не» (гр. *ἀ-*, *ἀν-*, лат. in-, нвн. un- «не»), а *не-* вважається доданим пізніше внаслідок затемнення семантики ję-. — Німчук 215; Фасмер III 71; Горяев 228; Булаховський Вибр. пр. III 282—283; Saur Sbornik FFBrU 1976, 35; Bern. I 429. — Див. ще **не, си́тий, я́ти**.

[нєз] «ядро горіха» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *мез* ([*нез*]) «серцевина, ядро (горіха)», як і рум. miez «тс.», походить від лат. medius «середній», спорідненого з дінд. mádhyaḥ, гот. midjis «тс.», псл. *medja «межа», укр. *межа́*. — СДЕЛМ 253; DLRM 498; Puşcariu 93; Walde—Hofm. II 57. — Див. ще **межа́**. — Пор. **медіа́на, ме́діум**.

[не́тушка] (у виразі [*пироги́ з не́тушкою*] «пироги без начинки») До; — очевидно, запозичення з російської мови, в якій відповідне слово пов'язане з *нет* «нема», що відповідає укр. [*ніт*] «нема; ні»; пор. р. [*нет*] «все те, чого немає», [*пирог с нетом*] «пиріг без начинки», [*не́тушка*] «нікчема». — Фасмер III 67; Преобр. I 218, 596; Соболевский Лекции 249; Todorov Slavia 14, 519. — Див. ще **ніт**[1].

[нєхаре́ма] «нескладна, неструнка людина» ЛексПол, [*нєхаре́мни*] «неструнький, нескладний, негарний» тж; — очевидно, утворене від [*нехáр*] «неохайна людина, нечепура», [*нехáра*] «тс.»; щодо кінцевого *-ма* пор. [*ліхóма*] «лихо, важке становище», [*нєхáма*] «неохайна людина, нечепура». — Див. ще **хáрити, не.**

[ни[1]**]** (спол.) «ні» Ж, [*ни-*] (в утвореннях [*ничóго*] «нічого» Ж, [*ниякóго*] «ніяк» Ж, [*ниякúй*] «ніякий» Ж тощо); — р. др. болг. м. схв. *ни, ни-*, бр. *ні, ні-*, п. ч. слц. нл. слн. ni, ni-, вл. ni-, полаб. ni- (nit'ėd//nit'ėdě «ніде»), стсл. **ни, ни-**; — псл. ni; — споріднене з лит. neĩ «ні», niẽ-kas «ніхто, ніщо», лтс. nei «ні, навіть не», гот. nei «не», двн. nī «тс.», лат. nī «не, щоб не», ст. nei «тс.», ав. naē-čiš «ні один, жоден»; ie. *nei; в українській мові, за винятком окремих говорів, витіснене звуковою формою *ні* (< *нѣ*). — ІУМ Морфологія 474—475; Черных I 571; Фасмер III 71; Преобр. I 605; ЭСБМ 8, 24; Brückner 359; Machek ESJČ 398; Младенов 356; Trautmann 195; Mühl.—Endz. II 715; Zubatý IF 4, 471; Walde—Hofm. II 166; Togr 288. — Пор. **ні**[3].

[ни[2]**]** (вказівна частка) Доп. УжДУ II; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. ni «ось, дивись» етимологічно не зовсім ясне. — Німчук Доп. УжДУ II 90; MNTESz II 1017; Bárczi 215.

ни́ва, [*ни́вина́*] «сіно з ниви Ж; парове поле ВеУг», *ни́в'я́* (зб.), [*за́нив*]

«толока за нивами» Ж, [*підни́вок*] «маленька лука в нижчерозташованому кінці ниви» Ж; — р. болг. м. *ни́ва*, бр. *ні́ва*, др. *нива*, п. вл. нл. niwa, ч. слц. niva, полаб. naivă, схв. *њи̏ва*, слн. njíva, стсл. **нива**; — псл. niva, віддалено пов'язане з nizъ «низ»; — споріднене з гр. νειός «поле під паром, нива», νειόθι «до глибини», νειόθεν «знизу, з глибини», дінд. ni- «вниз», nivát- «низина», двн. nidar «внизу»; недостатньо обґрунтовані зіставлення з лтс. niẽva «глум, презирство», лит. neivà «важка хвороба, тривала хвороба», náivyti «занапастити себе» (Mühl.—Endz. II 751—752), з схв. *ји̏ва* «край, пруг», болг. *и́ва* «тс.» з поясненням початкового n як привнесеного з прийменників *sъn-, *vъn- (Vaillant RÉS 22, 191—192) або з псл. novъ «новий» (Machek ESJČ 400). — Черных I 571; Фасмер III 72; Преобр. I 605; ЭСБМ 8, 24—25; Brückner 364; Holub—Kop. 246; Schuster-Šewc 1005; Младенов 356; Skok II 530—531; Bezlaj ESSJ II 225; Trautmann 196; Frisk II 297—298; Uhlenbeck 149; Fick I 500, III 296—297; Гамкрелидзе—Иванов 781; Pokorny 313. — Див. ще **низ**.

[**нив'я́нка**] (бот.) «шерардія польова, Sherardia arvensis L.» Ж; — похідне утворення від *ни́ва*; назва зумовлена тим, що ця трава росте переважно на полях (пор. її видову назву). — Див. ще **ни́ва**.

[**ни́гда**] «нікóли» Ж, [*ни́гди* Ж, *ни́ґда* ВеЗа, О, *ни́ґди* ЛексПол, О, *ні́ґда* ЛексПол, *ні́гди* Ж, *ні́ґди* О, *ні́кде* Корз] «тс.»; — др. *никъгда*, *никъгды*, п. nigdy, [nigda], ч. слц. nikdy, вл. nihdy, нл. nigda, nigdy, ст. nikda, nikdy, схв. *ни̏гда*, стсл. **никъда**; — псл. nikъda «ніколи», що складається з ni «ні» (пор. укр. [*ни*] «ні») і kъda «коли» (пор. ч. ст. kda «коли», схв. gdȁ, слн. [gdâ], стсл. **къда** «тс.»), яке у формі *гда* збереглося в укр. [*гдась*] «колись»; збереження форм в українських говорах могло бути підтримане впливом польської мови. — Онышкевич Иссл. п. яз. 232; Фасмер II 274; Sławski I 270. — Див. ще **гдась, ни**[1].

[**нигкий**] «непомітний і спритний, мов кіт» О; — неясне.

[**ниграмоти́шний**] «невдалий» Кур; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *неграмо́тний*. — Див. ще **гра́мота, не.**

[**нигéдлий**] «нікчемний, негідний, поганий» ЛексПол; — неясне; звукова форма вказує на запозичення з польської мови, але відповідне польське слово невідоме.

нигле́мба — див. **некле́ба.**

ни́дíти СУМ, Бі, [*ни́джа*] «недолуга, хвороблива людина» Ж; — пов'язане з *ни́ти*; пор. р. [*зныдéть*] «відчувати ниючий біль». — Преобр. I 620; Фасмер II 102. — Див. ще **ни́ти**[1].

низ, [*ни́зень*] «низовина, долина» Ж, [*низéбух*] «людина низького росту» Корз, *низина́*, [*низмина́*] «вологе, низьке місце» Бі, *низо́ве́ць* (заст.) «запорізький козак», *низови́к*, *низо́вина́*, *низо́вка* «вітер з моря, гирла річки, що дме низом», *низо́в'я́*, [*низо́та́*] «(зб.) нижчі; низовина, долина Ж», *низь* «спосіб вишивання; [низ ЛексПол; низина; напрям, в якому тече вода Ж]», [*ни́зьок*] «яма, нора; отвір» Ж, [*низьо́та*] «дуже низьке місце» ЛексПол, [*ни́зя*] «спосіб вишивання (знизу)» ЛБ VII, [*низя́нин*] «той, хто живе в нижній частині села; той, хто живе в басейні нижньої течії річки», *ни́жни́к* «валет; робітник, який при розпилюванні дерева на дошки стоїть внизу», *ни́жниця* «нижній поверх», [*ни́жня*] (зб.) «нижчі службовці» Ж, [*нижня́к*] «робітник, який при розпилюванні дерева на дошки стоїть внизу; південний вітер, вітер з низу річки», *ни́зом*, [*ни́жей*] «нижче» Пі, [*низме́нний*] «який має низьке положення» Бі, *низо́ви́й* СУМ, Пі, *низьки́й*, *ни́жній*, *ни́жчий*, [*ни́зити*] «понижувати», *ни́жчати* «ставати нижчим», *доні́зу*, *зни́жка*, *зні́зу*, *знизá́ти* (плечима), *зни́зити*, *знижа́ти*, *зни́жувати*, *ізні́зу*, *нані́з*, *нанізу́*, [*наднизо́вий*] «який знаходиться вище» Ж, [*обнижка*] «знижка» Куз, [*обни́жник*] «знак пониження» Ж, [*пе-*

рени́зина] «розташована впоперек долина» Ж, [*перениз и́ти*] «дуже понизити», *пони́ззя, понизо́в'я, пони́жувач*, [*пониз у́*] Нед, [*пони́зше*] «понижче» Ж, [*по́ниж* О, *пони́же* Ж, *по́нис* О] «тс.», [*пониже́но*] «покірно» Ж, *пони́жче*, [*по́низький*] «занадто низький» Ж, *пони́жувальний, пони́зити, понижа́ти*, [*понижи́ти*] «знизити, понизити» Ж, *пони́жувати, пони́жчати, прини́зливий, прини́зити, принижа́ти, прини́жувати*, [*прони́зий*] «нижчий» Ж, *спідни́зу, уни́з, унизу́*; — р. *низ* «низ», бр. *ніз* «тс.», др. *низъ* «місце, що знаходиться нижче від інших», п. [niz] «низьке місце, низовина, пониззя, долина», ч. niz «низина», слц. nízky «низький», вл. нл. niski, полаб. naist'ĕ, болг. *низ* «по», м. *низ* «униз по; по; через», схв. *ни̑з* «низина», *низ* «униз з, униз по», слн. nìz «униз по», стсл. **низъ** «униз»; — псл. nizъ «униз»; — споріднене з дінд. ní «униз», nitarā́m «донизу», ав. nī «униз», дперс. niy «тс.», вірм. ni «низький», гр. νειόθεν «знизу», νειός «поле, нива» (власне «низька місцевість, долина»), діспл. niðr «униз», двн. nidar «тс.»; ie. *nī̆- «униз, унизу»; кінцеве -zъ виводять з форманта -ĝho (Skok II 520) або пояснюють його виникнення впливом vъz- (Trautmann 198—199; Machek ESJČS 327), bezъ «без» і *perzъ «крізь» (Holub—Kop. 246) чи злиттям ie. *ni- «униз» і *nis (пор. дінд. niṣ-, níḥ «геть») з переходом s в z (Machek ESJČ 400); раніше -zъ виводилося з zi, якому відповідає дінд. -gha (Mikl. EW 69). — Rudn. II 857; Фасмер III 73; Черных I 572; Преобр. I 605—606; ЭСБМ 8, 27; Brückner 364; Schuster-Šewc 1004; Младенов 357; Bezlaj ESSJ II 224; Топоров ВСЯ III 118; Meillet Études 160; Uhlenbeck 147; Mayrhofer II 157; Frisk II 297—298; Гамкрелидзе—Иванов 781; Fick III 296—297; Pokorny 312. — Пор. **ни́ва, ни́кнути**.

[**низанка**] (бот.) «мелозіра, Melosira Ag.» Mak; — результат перенесення назви [*ни́занка*] «низка»; назва зумовлена тим, що ці водорості мають форму ниток різної довжини. — Див. ще **низа́ти**.

низа́ти, [*низяти*] «засиляти; нанизувати» О, [*ни́занка*] «низка» Ж, *ни́зка, низа́льний*, [*низа́ти*] «нанизати, знизати» Ж, [*знижи́ти*] «тс.» Ж, *перени́зка, прониза́ти, прони́зливий*; — р. *низа́ть*, бр. *нізаць*, др. *низати*, п. nizać, нл. nizaś, болг. *ни́жа*, м. *ниже*, схв. *ни̏зати*, слн. nízati, стсл. **низати**; — псл. nizati «проколювати», пов'язане чергуванням голосних з pьziti (пор. р. *вонзи́ть* «устромити», *пронзи́ть* «простромити, проколоти»), nožь (< *nozios) «ніж»; — споріднене з ав. naēza «вістря», сірл. ness «рана»; ie. *neĝh- «просвердлювати, колоти». — Черных I 572—573; Фасмер III 73; Преобр. I 604; ЭСБМ 8, 27; Brückner 364; Schuster-Šewc 1005; Младенов 357; Skok II 521; Bezlaj ESSJ II 224; Куркина Этимология 1964, 47; Зализняк ВСЯ VI 35; Pokorny 760. — Пор. **зано́за, ніж[1], прано́за**.

низійти́ (заст.) «зійти (вниз), спуститися»; — р. *низойти́*, др. *низъити* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **низъити** «зійти вниз, спуститися» утворене з прислівника **низъ** «униз» і дієслова **ити** «йти». — Див. ще **іти́, низ**. — Пор. **низпосла́ти**.

низпосла́ти (заст.) «послати; подати» Ж; — р. *ниспосла́ть*, др. *низъпосълати* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **ниспосъла́ти** «послати вниз» утворене з прислівника **низъ** «униз» і дієслова **посъла́ти** «послати». — Див. ще **низ, по, сла́ти[1]**. — Пор. **низійти́**.

низьки́й — див. **низ**.

низькоо́кий (заст.) «короткозорий»; — складне слово, утворене з основ прикметника *низьки́й* і іменника *о́ко*; паралельне виразам [*ни́зький на го́чи*] «короткозорий» ЛексПол, [*низьки́ на о́чи, низькогла́зи*] «тс.» Л, *низькозо́рий* «тс.», р. [*низкий на глазы*] «з поганим зором, з червоними очима, що загноїлися»; назва зумовлена тим, що

при короткозорості людина змушена щось розглядати зблизька, низько нахилившись. — Див. ще **низ, о́ко**[1].

[**ник**] «ніхто» ВеЗа; — не зовсім ясне; може бути, як і р.-цсл. **никъ(же)** «тс.», залишком давньої форми наз. в. одн. займенника псл. kъto без компонента -to (як і kogo, komu, komь) або запозиченням з польської чи словацької мов, у яких [nik] «ніхто» вважається результатом скорочення форми nikt(o) (Brückner 363—364). — Див. ще **ні**[3], **хто**.

Ника́ндр, ст. *Ніка́ндръ* «побѣдныи муж» (1627); — р. *Ника́ндр*, бр. *Ніка́ндр*, др. *Никандръ*, п. Nikander, ч. Nikandr, болг. *Ника́ндър*, м. *Никандар, Никандре*, схв. *Никандар*, слн. Nikander, цсл. **Никандръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Νίκανδρος (букв. «переможець мужів» або «муж-переможець») утворене з основ іменників νίκη «перемога» і ἀνήρ (род. в. ἀνδρός) «чоловік, людина». — Вл. імена 72; Беринда 224; Фасмер III 74; Петровский 165; Спр. личн. имен 439; Илчев 359. — Див. ще **Андрі́й, Мики́та**. — Пор. **Мико́ла, Никано́р, Ники́фор, Ни́кін, Никоди́м**.

Никано́р, ст. *Ніка́нωръ* «звитяжца, ил(и) побѣда мужемъ, побѣждаа» (1627); — р. болг. *Никано́р*, бр. *Ніканóр*, ч. слц. Nikanor; — запозичення з грецької мови; гр. Νικάνωρ загальноприйнятої етимології не має; виводиться від νίκη «перемога» і ὁράω «бачу» (Сл. вл. імен 72; Петровский 165; Илчев 359), від νίκη і ἀνήρ (род. в. ἀνέρος) «чоловік» (Спр. личн. имен 439) або від νίκη і ἄνωρος «передчасний» (Constantinescu 116). — Беринда 224; Фасмер III 74. — Див. ще **Мики́та**. — Пор. **Мико́ла, Ника́ндр, Ники́фор, Ни́кін, Никоди́м**.

ни́ка́ти — див. **ни́кнути**.

Ники́фор, *Ничи́пір*, [*Ки́фір* (Ме), *Микихво́р, Нетифо́р* Ж, *Чи́пка*], ст. *Никифор* (1467), *Нікіфоръ* «побѣдоносъ» (1627); — р. *Ники́фор*, бр. *Нічы́пар*, др. *Никифоръ*, п. Nicefor, ч. Nikifor, слц. Nikefor, болг. *Никифо́р*, м. *Никифор*, схв. *Ничифор, Никифор*, цсл. **Никифоръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Νικήφορος (букв. «побідоносець») складається з основ νίκη «перемога» і φόρος «який несе», пов'язаного з φέρω «несу», спорідненим з дінд. bhárati «несе, приносить», лат. fero «несу», вірм. berem «тс.», псл. bьrati, укр. *бра́ти*. — Сл. вл. імен 72; Беринда 224; Фасмер III 74; Петровский 166; Спр. личн. имен 439; Илчев 359. — Див. ще **бра́ти, Мики́та**. — Пор. **а́мфо́ра, мета́фора, Мико́ла, Ника́ндр, Никано́р, Ни́кін, Никоди́м**.

Ни́кін, *Ни́кон*, ст. *Никонъ* (1392), *Нікωнъ* «побѣдникъ» (1627); — р. *Ни́кон*, бр. *Нікан*, др. *Никонъ*, ч. Nikon, стсл. **Никонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Νίκων (букв. «який перемагає, переможець»), Νίκωνος пов'язане з νῑκάω «перемагаю», νίκη «перемога». — Сл. вл. імен 72; Rudn. II 857; Беринда 224; Фасмер III 75; Петровский 166; Спр. личн. имен 439. — Див. ще **Мики́та**. — Пор. **Мико́ла, Ника́ндр, Никано́р, Ники́фор, Никоди́м**.

[**никлю́шка**] (ент.) «Microgaster» Ж; — неясне; можливо, похідне утворення від [*ни́клий*] «слабкий, ніжний».

ни́кнути «нахилятися, нагинатися, припадати до землі; зникати», *ни́ка́ти* «ходити без діла, без мети, тинятися; заглядати; [дивитися; нахилятися Ж, ВеУг; нюхати, нишпорити, шукати О]», *ник* (виг.) «зирк, глядь; шасть», *ни́клий* «похилений; сумний; [слабкий, ніжний Ж]», [*ни́кший*] «нижчий» До, *вника́ти, зника́ти, зни́кнути, зни́кти*, [*зника́вий*] «минущий» Ж, *зни́клий*; — р. *ни́кнуть* «схилятися, нахилятися; слабнути», бр. *ні́кнуць* «схилятися, нахилятися», [*ні́каць*] «шукаючи заглядати всюди; нахиляти голову; ховатися», др. *никнути* «схилятися, припадати»,

п. niknąć «зникати», схв. *нѝкнути* «поникнути; упасти на коліна», слн. [níkniti] «зникнути», стсл. **поникнѫ́ти** «нахилитися»; — псл. niknǫti «схилятися, нахилятися, зникати», очевидно, генетично тотожне з niknǫti «з'являтися, проростати»; — споріднене з лит. nỹkti «зникати; хиріти», лтс. nīkt «хиріти», хет. ninink- «підіймати, брати; збирати». — Черных I 573; Цыганенко 293—294; Фасмер III 75; ЭСБМ 8, 28—29; Machek ESJČ 399; Bezlaj ESSJ II 223; Аникин 47—51; Топоров LP 8, 206; Стоянов 40; Benveniste BSL 50, 40—41. — Пор. **виника́ти, низ.**

[**нико**] (вигук для підкликання свиней) ВеЗа, [*никусь*] ВеЗа; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [nyku nysiu] «тс.» пов'язане з [nydki, nyduszki, niudy, niudyszki, nyt, nyta nytuś, nyć, niudzia, nida nid, nuci, nyź nyźka] «тс.» (SW III 428).

Никоди́м, *Микоди́м*, ст. *Нікодімъ* «зви́тязство люду» (1627); — р. болг. *Никоди́м*, бр. *Нікадзі́м*, п. ч. Nikodem, ч. Nikodim, слц. Nikodém, м. *Никодим*, схв. *Никодим*, слн. Nikodem, стсл. **Никодимъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Νικόδημος (букв. «який перемагає народи») утворене з основ іменників νίκη «перемога» і δῆμος «народ». — Сл. вл. імен 72; Беринда 224; Фасмер III 75; Спр. личн. имен 439; Корečný 106—107; Илчев 360. — Див. ще **демагóг, Мики́та**. — Пор. **демокра́тія, Микóла, Ника́ндр, Никано́р, Ники́фор, Ни́кін**.

[**ни́кони**] «третій день після свят», [*н. ловити*] «никати»; — бр. [*ні́каны*] «ледарювання, бездіяльність»; — очевидно, пов'язане з *ни́ка́ти* «ходити без діла, тинятися» (див.).

[**никосло́вити**] «лаятися, матюкатися» О; — очевидно, результат видозміни *лихосло́вити*. — Див. ще **лихи́й, сло́во**.

[**никура́тий**] «нечиста сила, нечистий, чорт» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *некура́т* «нечистий», як і рум. necurát «тс.», складається із заперечної частки *не-* (рум. ne-) «не», запозиченої зі слов'янських мов, і curát «чистий», пов'язаного з curá «обчищати; обдирати шкірку», що зводиться до лат. cūro «піклуюся; очищаю» неясного походження. — СДЕЛМ 218; DLRM 207, 532, 534; Walde—Hofm. I 314. — Пор. **акура́тний, кура́тор, курува́ти**.

Нил (чоловіче ім'я); — р. болг. *Нил*, бр. *Ніл*, стсл. **Нилъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Νεῖλος (ім'я єгипетського мученика) походить, очевидно, від назви єгипетської річки Νεῖλος «Ніл». — Сл. вл. імен 73; Фасмер III 75; Спр. личн. имен 439.

ним (ор. в. одн. займенника 3-ї ос.), *ни́ми, них, нім, нього́, ньо́му, не́ї, не́ю, ній*, [*ню*] Она; — р. *ним, него́, нему́, нём, ни́ми, них, неё, ней*, бр. ст. *нимъ, него, др. нимь, него, нему, нихъ, неѣ, неи, нею*, п. nim, niego, ч. ním, něho, слц. ním, neho, вл. nim, njeho, нл. njogo, болг. *не́го* (зн. в.), *не́му*, м. *него* (зн. в.), *ним* (дав. в. мн.), схв. *њи̑м, њѐга*, слн. njím, njêga, стсл. **него, нь**; — псл. nimь, njego, njemu, njejě, njeji, njejǫ як результат приєднання до форм jimь, jego і т. д. кінцевого n з прийменників *vъn, *kъn, *sъn (*sъn jimь > sъ njimь, *kъn jemu > kъ njemu і т. д.). — Іст. граматика 264; Багмут Вступ 284; Bezlaj ESSJ II 225; ESSJ Sl. gr. II 298—299. — Див. ще **його́**.

[**нимави́дь**] «неймовірно, страх, диво» ЛексПол; — складне утворення з *нема́* і незафіксованого **ві́дь* «знання»; пор. [*ві́да*] «звістка, повідомлення», др. *вѣдь* «знання, знаття», *безъ вѣди* «без числа, без міри». — Див. ще **ві́дати, нема́є**.

Нимидо́ра — див. **Минодо́ра**.

[**нина́джаний**] «нежданий, несподіваний» ЛексПол, [*нина́джіно*] «несподівано» Корз; — очевидно, давніше **нена́джений* від незафіксованої форми **не надітися* «не надіятися» (пор.

псл. naděti sę «надіятися»), як *гла́джений* від *гла́дити*, *са́джений* від *сади́ти*, *наси́джений* від *наси́діти*. — Див. ще **надія**.

ни́ні, [*ни́нечка*] «нині», [*ни́нечки*, *ни́ніка*, *ни́нікалі* Ж, *ни́нікаль* Ж, *ни́ночки* Ж, *ни́нька*, *ни́ньки*, *не́ні* О, *не́ньки* Ме] «тс.», [*ни́ний*] «нинішній» Ж, *ни́нішній*, *відни́ні*, *дони́ні*, [*однині*], *пони́ні*; — р. *ны́не* «нині, тепер», бр. [*ні́нешній*] «нинішній, теперішній», др. *нынѣ* «нині, тепер», *ныня*, *нынѣча*, *нынѣчю*, *нынѣче*, *нынѣчи*, *нынѣчь*, *нинечи*, п. [ninie, ninia, nynie, nynia], ст. ninie, ч. nyní, ст. nynie «тс.», слц. nynejší «нинішній, теперішній», полаб. nenă, nină, болг. *ни́не*, стсл. **нынѣ, нына, нынѣчоу, нынѣчоу** «тс.»; — псл. nynĕ «нині, тепер»; — споріднене з лит. nù «нині, тепер», nūn, nūnaĩ, лтс. nù, дінд. nū, nu, nūnám, ав. nū, дперс. nūram, тох. nu, хет. nuwa «ще», гр. νύ «тепер», νῦν, лат. nunc, гот. nu, двн. свн. nū, nu, нвн. nun, дангл. nū, англ. now «тс.»; ie. *nŭ-, *nŭ-n- «тс.», пов'язане з *neuo- «новий». — Фасмер—Трубачев III 91; Черных I 581; Преобр. I 619; ЭСБМ 8, 30; Brückner 364; Machek ESJC 403; Holub—Kop. 248; Младенов 358; Bezlaj ESSJ II 224; Ильинский РФВ 62, 243—244; Mikl. EW 218; Trautmann 201; Mühl.—Endz. II 754; Эндзелин СБЭ 199; Uhlenbeck 144, 150; Mayrhofer II 176; Frisk II 325; Walde—Hofm. II 188; Kluge—Mitzka 516. — Див. ще **нови́й**.

[**ни́няти**] (дит.) «спати» Ж; — запозичення з польської мови; п. pupać (дит.) «лежати, спати, дрімати; колисати, гойдати, няньчити, плекати», nepać «тс.», pupy (дит.) «люлі, колисати, спати», pupu «тс.», як і ч. pupat (дит.) «спáтки, спатоньки», болг. *ну́нкам* (дит.) «спати», схв. *ни́нати* «колисати, заколисувати; спати» (про дитину), походить, очевидно, з приспіву при заколисуванні дитини ny-ny, na-na тощо; пор. болг. *на́ни* «люлі, люлі-люлі, люлі-люлечки», *на́не*, *на́ни на*, *ну́ни* «тс.». — Пор. **ня́ня**[1].

[**ни́па**] «щільний натовп» Ж, [*нип*] «народ» Лизанец; — запозичення з угорської мови; уг. pép «народ, люд» не зовсім ясного походження; можливо, складається з двох компонентів: pé-, зіставлюваного з pő «жінка», і -r, пов'язуваного з fi «хлопчик; син». — Лизанец 612; MNTESz II 1013—1014; Bárczi 80, 214, 215—216; Лыткин—Гуляев 192, 221.

ни́пати «ходити туди й сюди, вишукуючи що-небудь; [злегка торкатися Ж]», [*нипу́н*] «той, хто ходить, шукаючи щось» МСБГ, [*ни́павий*] «який любить ласощі» Ж, [*нане́павці*] «отут, перед очима» Корз; — п. [purać] «шукати, нишпорити; куштувати», [pirać, perać «тс.»]; — запозичене з німецької мови в основному через польську; нвн. pirpen «пити маленькими ковтками; злегка торкатися» походить від нн. pirpen «пити маленькими ковтками», спорідненого з гол. pirpen, норв. pirpe, англ. pir «тс.». — Онышкевич Иссл. п. яз. 245; Шелудько 40; Kluge—Mitzka 512; Vries NEW 473; Klein 1049.

[**ни́риця**] «рана після того, як прорве нарив»; — р. [*ныре́ц*] «нарив», бр. [*ныри́ца*] «хвороба у коней, що супроводжується наривами і ранами»; — очевидно, пов'язане з *нори́ця* «фістула, свищ» (див.).

[**ни́рище**] «нора, яма» Ж; — р. [*ны́рище*] «темний і задушливий будинок під склепінням; підземні ходи, лази; лігвище звіра; яруга, крутояр; (заст.) руїни башти», др. *нырище* «руїни башти», болг. *ниpище* «яма, западина, підземелля», стсл. **ныриштє** «руїни башти, сторожовий пост»; — похідне утворення від *ныря́ти* з утраченим значенням «опускатися, ховатися»; пор. р. [*ныря́ть*, *нырну́ть*] «опуститися, сховатися швидко в яму, підвал; пройти зігнувшись або проповзти під чимось низьким»; [*ныpь*] «башта в укріпленні, куди ховаються». — Фасмер III 91; Преобр. I 619—620; Младенов 358; Mikl. EW 212—213. — Див. ще **ныря́ти**.

ни́рка (анат.), [*ни́рка*] «нирка», [*ниркі́вка*] «печеня з нирок» Куз, *ниркува́тий* «ниркоподібний» Куз, *наднирко́ви́й, передни́рка*; — р. [*ныpка*] «нирка (у тварини)», бр. *ны́рка* «нирка», п. nyra, [nyrka], nerka, [nera], ст. nyrka, нл. njera «тс.», njerka «мала нирка»; — через польське посередництво запозичене з німецької мови; свн. нвн. Níere «нирка» споріднене з дісл. nyra, норв. nyre, шв. njure, гр. νεφρός «тс.». — Шелудько 40; Hüttl-Worth 18; Zaręba JP 41/1, 5; Фасмер III 91; Преобр. I 619; Горяев 232; ЭСБМ 8, 53; Булыка 219; Brückner 358; Kluge—Mitzka 511; Vries AEW 413; Falk—Torp I 775; Frisk II 310.

нирóк (орн.) «Aythya Boie», *нире́ць* «нирок; [пірникоза, Podiceps L.]», [*ни́рка*] «нирок» Шарл, *норе́ць*, [*рінє́ць*]; — р. *ныро́к*, бр. *ныро́к*, *ныро́ц*, схв. *нòрац* «тс.», слн. ponírek «нирок; пірникоза»; — псл. пугъкъ, пугьсь пов'язане з nyrjati «пірнати»; — споріднене з лтс. niга «нирок»; назва зумовлена тим, що нирок і пірникоза добре пірнають, добуваючи собі їжу. — Булаховський Вибр. пр. III 221, 259; ЭСБМ 8, 53. — Див. ще **ниря́ти**. — Пор. **нуре́ць**.

[**нирочник**] (бот.) «анакардове дерево, Anacardium occidentale L.» Мак; — п. nerkowiec, nerkodrzew, nerkowe drzewo «тс.»; — похідне утворення від *ни́рка*; назва зумовлена тим, що плід цього дерева має ниркоподібну форму; пор. ч. ledvinovník «анакардове дерево» від ledvina «нирка», нім. Nierenbaum «анакардій» (Niere «нирка»), а також наукову назву anacardium, що складається з грецьких слів ἀνά «подібно» і καρδία «серце». — Див. ще **ни́рка**.

[**ни́рський**] «морський» ВеУг, [*нірський*] (у сполуці [*н. кріль*] «морська свинка») ВеЛ; — очевидно, результат видозміни звукової форми *мо́рський* під впливом *ниря́ти* «пірнати»; пор. [*ни́рська воро́на*] «сиворакша» ВеУг при галицькому [*морська воро́на*] «тс.» тж, [*нирське паця*] «морська свинка» ВеЛ. — Див. ще **мо́ре**[1].

[**нирцува́ти**] «працювати навколішках, зігнувшись» МСБГ, [*нурцува́ти*] «тс.» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [*ни́рці*] «нирцем», [*ну́рці*] «тс.» з вторинним значенням «зігнувшись».

[**нирюва́ти**] «гостювати» Ж; — неясне.

ниря́ти, *нирну́ти*, [*не́рти*] «ниряти» Ж, *ни́ре́ць* «той, хто ниряє, займається нирянням; водолаз» СУМ, Ж, [*ни́рка*] «водолаз Ж, пройда, проноза Л», *нирце́м*, [*ни́рці*] «нирцем» Ж, [*нирчака́*] «сторч, униз головою» Па, [*зне́рти, знера́ти*] «виринути, виринати» Ж, *прони́ра*, [*прони́рство*] Чаб, [*прони́ря*] «пронира» Ж, *прони́рливий*; — р. *ныря́ть* «пірнати; [опускатися, ховатися швидко в яму, підвал; іти зігнувшись або повзти під чимось низьким]», бр. *ныра́ць* «пірнати», др. *ныряти* «занурюватися», *нырити* «тс.», *нирати* «ниряти, пірнати, плавати», *понрѣти* «зануритися; опуститися; залити, покрити», *понерети* «тс.», п. nurzać «занурювати», ч. nořit, ст. nřieti «тс.», слц. norit' «опускати, занурювати», вл. nurić «занурювати», nóric, нл. nuriś «тс.», болг. *ни́рна* «ниряти, пірнати», *ну́рам се*, м. *нурка(се)*, *норка(се)*, схв. *нòрити* «тс.», *пòнирати* «іти в землю (про воду); зникати; просочуватися», *пòнор* «місце, де річка йде під землю», слн. [pondréti] «занурювати, опускати», стсл. **нырати** «опускатися, занурюватися», **нырѣти, нырати, нирати** «тс.», **изнрѣти** «виринути»; — псл. *пуг-, *nur-, *пьг-, *ner-, *nor- «опускати», пов'язане з пога «нора»; — споріднене з лит. nérti «пірнати; опускати», nãras «водолаз; гагара», лтс. nirt «пірнати», можливо, також дінд. náraka- «підземний світ, пекло», гр. νέρτος «яструб» (< «нирок»). — Rudn. II 858; Фасмер III 91—92; Черных I 581—582; Преобр. I 620; ЭСБМ 8, 52—53; Brückner 365; Machek ESJC 401; Holub—Kop. 246—247; Plevačová Slavia 1974/4, 357—361; Trautmann 196—197; Fraenkel 495. — Пор. **нора́**[1], **ну́рити**[1].

[**нист**] «носок взуття» Л, [*ност, ну́бсц*] «тс.» Л, [*ну́бсцем ви́тять*] «ударити передньою частиною ноги, носком взуття» Л; — неясне; можливо, зводиться до др. **носьць* «носик», похідного від *носъ* «ніс».

[**ни́та**] «відокремлювана смужка на лезі; саме лезо» Ж; — неясне.

нитéча — див. **текти́**.

ни́ти[1] «тупо боліти; набридливо скаржитись, виражати незадоволення; видавати протяжні, набридливі звуки», *ни́тик*, [*внува́ти*] «скучати» Ж; — р. *ныть*, бр. *ныць*, др. *ныти* «сумувати», п. [nyć] «сохнути, марніти, худнути з туги, журби», ч. nýti «нудитися», слц. nyt' «тс.», стсл. **оꙋныти** «бути бездіяльним, млявим»; — псл. nyti «хиріти, нидіти», пов'язане з navь «мрець; смерть»; — споріднене з лит. nõvyti «мучити», лтс. nāve «смерть», прус. nowis «тулуб», гот. naus «труп, мрець», nawis «мертвий», ірл. núna «голод». — Черных I 582; Фасмер III 92; Преобр. I 620; Брандт РФВ 23, 88; ЭСБМ 8, 53—54; Machek ESJC 404; Holub—Kop. 248; Варбот Этимология 1973, 31; Trautmann 201—202; Mühl.—Endz. II 703—704; Stang 39. — Див. ще **нав**[1].

[**ни́ти**[2]] «пристрій у ткацькому верстаті, за допомогою якого піднімаються нитки основи» Г, Ж, [*ни́че́льниці*] «тс.; основа (тканини) Ж», [*ни́чени́ці*] «тс.» Г, Ж, [*ни́тяльниці*] «основа (тканини)» Ж, [*ни́чалниця*] «нитяна петля в ткацькому верстаті для підняття ниток основи» Ме, [*ни́чилниці*] «пристрій у ткацькому верстаті» Доп. УжДУ I, [*ни́чилниці*] «тс.» тж, [*ни́чільниці*] (у ткацькому верстаті) «круглі дрючки з рівцями по обох кінцях, на яких є петлі (нитки)» О, [*ничи́йниці, ни́чиниці, ни́чильниці, ни́чаниці, ни́челни́ці, ничи́йниці, начільниці, начийниця*] «тс.» О, [*ни́т*] «начиння у ткацькому верстаті» ЛЖит; — р. [*ни́ты*] «пристрій у ткацькому верстаті, за допомогою якого піднімаються нитки основи», [*нит, ни́та, ни́тченки, ни́тяницы, ни́ченицы, ни́ченки*], бр. *ніт*, п. [nit, nica, nicenica], nicienica, nicielnica, [niczelnica, niciонka], слц. nitel'nica, болг. *ни́щи, ни́щелки*, схв. *ни́ти*, [nićanice], слн. [niti], ničálnice «тс.»; — псл. *nitъ (мн. *nity), *nitjenici, *nitjenъky, пов'язані з nitь, укр. *ни́тка*; споріднені з лит. nýtis «реміза (у ткацькому верстаті)», лтс. nīts «частина ткацького верстата». — Фасмер III 76; Преобр. I 606—607; ЭСБМ 8, 31, 34—35; Трубачев Рем. терминол. 132; Младенов 358; Mikl. EW 215—216. — Див. ще **ни́тка**[1].

[**нитинка**] (у сполуці [*н. тернилька*] (бот.) «селягінела плауновидна, Selaginella selaginoides (L.) Link.») Mak, [*нитковати*] «селягінелові» Mak; — похідне утворення від *нить, ни́тка*; — назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина прикріпляється до ґрунту тонкими (ниткоподібними) коренями, у т. ч. й придатковими. — БСЭ 38, 403. — Див. ще **ни́тка**[1].

ни́тка[1], *нить, ниткáр*, [*нитчáк*] (зоол.) «нитчастий черв'як» Ж, [*ни́тчина*] «нитка» Ж, *ни́тянка*, [*ниць*] «нитки», [*ни́ця*] «ниточка» Ж, *нитчáстий, ни́тяний*, [*нитковáтий*] «ниткоподібний» Ж, [*нитчáтий*] «тс.» Ж, [*ни́титися*] «обтріпуватися», [*пони́тчина*] «корпія» Нед; — р. *нить, ни́тка*, бр. *ніць, ні́тка*, др. *нить, нитъка*, п. вл. nić, nitka, ч. nit, nitka, слц. nit', nitka, нл. niś, nitka, полаб. nait, болг. *ни́та, ни́шка*, м. *нишка*, [*нитка*], схв. *ни́т*, слн. nìt, nítka, стсл. **нить**; — псл. nitь; — споріднене з лит. nýtis «реміза (у ткацькому верстаті)», лтс. nīts «частина ткацького верстата», дінд. niví- «пов'язка на стегнах, фартух», nīvī- «тс.», з чергуванням голосних: гр. νέω «пряду», νήθω «тс.», νῆμα «нитка, пряжа», лат. neo, nēre «прясти, ткати», nēmen «пряжа», nētus «тс.», двн. nājan «шити», nāan, nāwan «тс.», гот. nēþla «голка», дірл. snáthe «нитка», лтс. snāt «слабо скручувати», snāte «полотняне покривало», дінд. snáyati «закутує, одягає»; ie. *(s)nē-, *(s)nō-, *(s)neĭ-, *sneu- «зв'язу-

вати, зсукувати, шити, прясти». — Черных I 574; Фасмер III 76; Преобр. I 606—607; Machek ESJČ 399; Holub—Kop. 245—246; Младенов 358; Skok II 520; Bezlaj ESSJ II 224; Трубачев Рем. терминол. 101; Trautmann 199; Эндзелин СБЭ 196; Mühl.—Endz. II 748; Frisk II 311—312; Walde—Hofm. II 159—160; Kluge—Mitzka 501—502; Persson Beitr. 817; Pokorny 973. — Пор. **снува́ти.**

[**ни́тка**[2]] «палка, що вертикально стоїть у витушці (приладі для змотування ниток у клубки)»; — неясне; можливо, результат семантичної видозміни слова *ни́тка* «тонко зсукана пряжа».

нито́та — див. **нето́та.**

[**нитчатка**] (бот.) «немалій, Nemalion Dub.» Mak, [*нитчатка водняна*] «баговиння, Conferva rivularis Fr.» Mak, [*ни́тиці*] «конферва, Confervae Ag.» Ж; — р. *нитча́тка* «конферва», бр. *нітча́тка* «тс.»; — похідне утворення від *ни́тка*, [*нитча́тий*] «ниткоподібний»; назва зумовлена схожістю цих водоростей з нитками; пор. нвн. Wasserfaden «конферва» (букв. «водяна нитка»). — Див. ще **ни́тка**[1].

Ни́фонт (чоловіче ім'я), [*Ни́хвон*], ст. *Нифонтъ* (1398); — р. *Ни́фонт*, бр. *Ні́фант*, [*Ні́хван*], др. *Нифонтъ*, стсл. **Нифонтъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Νήφων (род. в. Νήφοντος), букв. «тверезий», пов'язане з νήφω «бути тверезим», спорідненим, можливо, з вірм. nawt'i «тверезий». — Вл. імена 73; Петровский 167; Спр. личн. имен 439; Frisk II 318—319; Boisacq 670.

[**ницело́з**] (бот.) «верба розмаринолиста, Salix rosmarinifolia L. Mak; верба сланка, Salix repens L.», [*ніцелоз*] «верба сланка» Mak, [*ніцалоза*] «зніт вузьколистий, Epilobium angustifolium L.» Mak; — р. *ницело́з* «верба розмаринолиста; [верба сланка]», бр. [*ніцалаза*] «верба розмаринолиста», п. [nicłoza] «вид лісового куща»; — складне утворення з основ *ни́ций* «низький» і *лоза́*; пор. р. [*ни́цые ло́зы*] «верба сланка», бр. *ні́цая лаза́* «шелюга»; назва зумовлена тим, що верба розмаринолиста, як і верба сланка, є невисоким кущем (Федченко—Флеров 303—304). — ЭСБМ 8, 33. — Див. ще **лоза́, ниць.**

[**ни́цка**] «овечка» Мо, [*не́цька*] «вівця» О, [*ніцька*] «тс.» О, [*ни́цько*] (вигук для підкликання ягнят) Ж, [*ни́цю-ни́цю, ниць-ни́ць, ни́цьо-ни́цьо, ни́чьку-ни́чьку, ні́чку-ні́чку*] (вигуки для підкликання овець) МСБГ, [*ни́цьку-ни́цьку*] (вигук для підкликання кіз і овець) МСБГ, [*не́дзька*] (вигук для підкликання овець); — очевидно, результат видозміни назви [*ми́цька*] «вовна з молодих ягнят», [*мі́цка*] «тс.» (див.).

ниць, [*ниц*] «ниць» Бі, [*ніць*] «тс.» Пі, [*ни́цьки*] «схилившись, поникнувши» Ж, *ни́цьма́*, [*ница́к*] «низька душею людина; низькопоклонний підлесник», [*ни́цість*], *ни́ций*, [*ницюва́ти*] «вивертати навиворіт, перелицьовувати», [*ніцува́ти*] «тс.» Куз (з п.); — р. *ниц* «ниць», бр. *ніц* «тс.; [виворіт]», др. *ниць* «який падає обличчям униз, розпростертий на землі», *на нице* «навиворіт», п. [nyć] «ниць» (з укр.), [nicmo, nicma, nićma] «тс.», nice «виворіт, спід», ч. ст. níc «схилений до землі, обернений обличчям униз», nící, nicí «тс.», слн. (v)níc «навзнак», стсл. **ниць** «який падає (або лежить) обличчям униз», **нице** «ниць», **ниць** «тс.»; — псл. nicь «обернений униз», з давнішого *nikъ «низ»; — споріднене з лтс. nīca «місцевість униз по річці», дінд. nīcaḥ «низький», nyaṅ, nyañc- «обернений униз», nīpaḥ «який лежить глибоко внизу», двн. nidar «униз», снн. nûgel, nîgel «(головою) вперед, ниць (упасти)». — Фасмер III 76; КЭСРЯ 292; ЭСБМ 8, 32—33; Brückner 359; Machek ESJČ 399; Holub—Kop. 245; Bezlaj ESSJ II 222; Аникин 47—51; Топоров ВСЯ III 118—119; Trautmann 199; Fraenkel 503—504; Mühl.—Endz. II 745—746;

Mayrhofer II 182; Uhlenbeck 151. — Див. ще **ни́кнути.**

[**нич**] «нічого; ніщо», [*ніч*] «тс.» Пі, [*за́нич ма́ти*] «мати за ніщо, не поважати» Ж, [*на́нич*] «у ніщо» Ж, [*нанінíч*] «тс.» Ж; — др. *ничь* «ніщо», *ниче*, слц. nič «тс.», полаб. niс, слн. nìč, стсл. **ничь** «тс.»; — псл. ničь «ніщо», утворене із заперечної частки ni «ні» і питально-неозначеного займенника čь «що». — Німчук Мовозн. 1971/3, 13—16; Machek ESJČ 398—399; Bezlaj ESSJ II 222; ESSJ Sl. gr. II 488—490. — Див. ще **ни́[1], що.**

[**ничá́вiти**] «нидіти, марніти» О; — неясне; можливо, похідне утворення від [*нич*] «нічого, ніщо».

[**ничве́да**] «нікчемна, негідна людина» ЛексПол; — складне утворення із займенника [*нич*] «нічого» і *ві́дати* у вимові поліщуків (пор. бр. *ве́даць* «знати, відати»); первісно означало «той, що нічого не знає, невіглас». — Див. ще **ві́дати, нич.** — Пор. **ни́чгід, нічви́дний.**

[**ни́чгід**] «нікчемна людина» Ж; — складне утворення з [*нич*] «нічого» і *гі́дний* «вартий». — Див. ще **год, нич.** — Пор. **ничве́да.**

[**ниче́мний**] «нікчемний» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. niczemny «нікчемний», як і ч. ničemný «нікчемний; підлий», нл. niczemny, nicomny «тс.», утворене від niczemu «нічому» (ч. ničemu, нл. nicomu), форми дав. в. від niс «ніщо, нічого», якому відповідає укр. [*ниц̨*] «тс.». — Brückner 359; Machek ESJČ 399; Holub—Kop. 245. — Див. ще **нич.** — Пор. **нікче́мний.**

Ничи́пір — див. **Ники́фор.**

[**ни́чка[1]**] «казкова істота, що пряде вночі» Ж; — п. [nyczka] «тс.» (з укр. ?); — неясне; можливо, пов'язане з *ніч, нíчка.*

[**ни́чка[2]**] (у сполуці [*н. неприміт-ка*] (бот.) «недоросток маленький, Centunculus minimus L.») Ж; — очевидно, похідне утворення від *ни́кнути* «припадати до землі»; назва зумовлена тим, що ця маленька рослина має витке, простягнуте стебло; пор. р. *низмя́нка* (бот.) «недоросток». — Див. ще **ни́кнути.**

ни́чка[3] — див. **ни́шкати.**

ни́чко́м «ниць» СУМ, Бі; — р. *ничко́м*, болг. *ни́чком*, м. *ничкум*, [*ничком, ничко*], схв. *ни̑чкē, ни̑чицē*; — псл. ničьkomь «униз обличчям» від *ničьkъ, пов'язаного з *nikъ «низ». — Фасмер III 76; Желтов ФЗ 1876/4, 43; Младенов 358; Mikl. EW 215. — Див. ще **ни́кнути.** — Пор. **ниць.**

[**ничоман́**] «бідняк» Ж; — складне утворення із займенника [*ничо́*] «нічого» і основи дієслова *ма́ти* (букв. «той, хто нічого не має»); можливо, калька нім. Habenichts «бідняк» (haben «мати», nichts «нічого»). — Див. ще **ма́ти[2], нич.**

[**ни́шка**] «невеликий мішок» ЛексПол; — неясне.

[**ни́шкати**] «шмигати», [*ни́шкавка*] «пролаза», [*ни́чка*] (орн.) «волове око, Troglodytes parvulus» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з *ника́ти* «тинятися».

ни́шкнути «замовкати», *ни́шком*, [*ни́щечки*] «нищечком» Пі, *ни́щечком*, [*ни́чейка*] «нишком» О, [*ни́чейком, ни́чийка*] «тс.» О, *зни́шка* «нишком», [*изни́шка*] «тс.», *прини́шклий*; — р. *нишкну́ть* «замовкнути», [*ни́шко́м*] «нишком», бр. *ні́шкам* «нишком»; — очевидно, результат злиття виразу *ні (ни) шикнути* (тобто «не вимовити ні звуку»). — Фасмер III 77; ЭСБМ 8, 36. — Див. ще **ни[1], ні[3], ши́кати.**

ни́шпо́рити СУМ, Ж, [*ни́чпорити*] «нишпорити» Бі, *шни́порити* «тс.», [*ни́шпірка*] «людина, яка вміє добре шукати» Си, [*ни́шпорка*] «схованка»; — очевидно, пов'язане з [*ни́шпори*] «вечірня пора», [*не́шпори*] «тс.», [*не́шпор*] «вечір», [*не́шпір*] «сутінки»; первісне значення — «щось шукати у вечірню пору (у сутінках, у потемках)»; сумнівне зіставлення (Shevelov Hist. phonol. 744) з р. *шныря́ть* «шастати». — Див. ще **не́шпір.**

ни́щий, [*нищета́*] «бідність» Ж, [*нищота́*] «тс.», [*нищу́к*] «старець, жебрак» Ж, [*нищу́н*] «тс.», [*нищу́нство*] «старцювання, жебрацтво», *нищі́ти* «розорятися», [*зани́щ*] «злидні, надзвичайна бідність» Пі, [*обнища́ти*] «збідніти» Ж; — р. *ни́щий* «бідний; старець, жебрак», бр. [*ні́шчы*] «старець, жебрак», др. *нищь (нищии)* «бідний», п. niszczotny «тс.», нл. ст. niščota «скупість», болг. *нищ* «бідний», схв. *ни̏шт*, стсл. **нищть** «тс.»; — псл. *nīstj-; — споріднене з дінд. níṣṭyaḥ «чужий, нетутешній», niḥ «назовні»; ряд дослідників (Zubatý KZ 31, 58; LF 30, 84; Endzelin ZfSlPh 13, 78; Младенов 358) реконструює псл. *nīskjo-, що менш вірогідно. — Фасмер III 77; ЭСБМ 8, 37; Львов Лексика ПВЛ 250—252; Meillet Études 160, 380—381; Mikl. EW 430; Schulze KZ 40, 413; Mayrhofer II 169.

ни́щити, *нищівни́й, нищи́льник* «літак-винищувач», *нищи́тель, вини́щувач, незнище́нний*; — бр. *ні́шчыць* «нищити», п. niszczyć «тс.; руйнувати» (з укр. ?); — очевидно, похідне утворення від колишнього *нищо* «ніщо» (пор. [*ничо́го*] «нічого» Ж); первісно означало «перетворювати в ніщо»; пор. р. *ничто́жить* «нищити», ч. ničit «нищити, руйнувати; псувати», слц. ničiť «тс.», вл. ničić «нищити, руйнувати», нл. ničyś «тс.», м. *ништи* «нищити», схв. *ни̏штити*, слн. níčiti «тс.»; помилковим було пов'язання (Brückner 364; Львов Лексика ПВЛ 250—251) п. niszczyć з *ни́щий*. — ЭСБМ 8, 37; Machek ESJČ 398—399; Holub—Kop. 245; Bezlaj ESSJ II 222. — Див. ще **ни[1], що.**

[**ні**[1]] «мене» Ж; — результат діалектної видозміни давньої форми знахідного відмінка *мя* (*мйа* → *мня* → *ня* → *нє* → *ні*). — Самійленко Нариси II 89, 97. — Див. ще **мя.**

ні[2] (частка у заперечній відповіді), [*одні́куватися*] «відмовлятися, противитися» Ж; — р. бр. [*не*] «ні», др. *нѣ*, п. слц. nie, вл. нл. ně, болг. м. *не*, стсл. **нѣ** «тс.»; — псл. nĕ, що виникло, очевидно, шляхом стягнення з ne je(stь) «не є». — Rudn. II 858; ЭСБМ 7, 294; Brückner 359; Schuster-Šewc 997; Младенов 361. — Див. ще **є, не.**

ні[3] (заперечно-єднальний сполучник, напр., *ні я, ні ти;* відокремлена частина заперечного займенника, напр., *ні до кого*), *ні-* (напр., *ніде́, нікóли, ніхтó*); — результат заміни частки др. *ни* «ні» (псл. nĭ) часткою *ні* (псл. nĕ), зумовленої втратою розрізнювальних якостей успадкованого *ни* (через злиття на грунті української мови давніх **ы** та **и** і зближення нового **и** з ненаголошеним **е**). — Самійленко Нариси II 29—30. — Див. ще **ни[1], ні-.**

ні- (напр., у словах *нізвідки, нікóли, нікуди*); — р. бр. м. *не-*, др. *нѣ-*, п. слц. nie-, ч. вл. нл. ně-, болг. *ня-*, схв. *не-*, слн. ne-, стсл. **нѣ-**; — псл. nĕ- не зовсім ясного походження; найімовірніше, результат стягнення виразу ne vě «не знає» (Mikl. EW 214; Fraenkel JF 41, 411; Mikkola Ursl. Gr. III 19); вважається також ступенем подовження заперечної частки ne- (Brugmann Grundriss II 3, 976; Trautmann 194; Vondrák II 345). — Фасмер III 59—60; Преобр. I 620—621; ESSJ Sl. gr. II 475—476.

[**нібе́зда**] «несподівано, раптово» Ж; — неясне.

ні́би СУМ, Бі, [*не́бі*] «ніби» Ж, [*ніб*] «тс.», [*ні́бо*] «тобто» МСБГ; — р. [*нибы*] «ніби» (з укр.), бр. *нібы́* «тс.»; — псл. [ni by], що складається з заперечної частки ni в порівняльній функції («немов, як») і by — первісно форми 2—3 ос. одн. аориста від дієслова byti «бути». — ІУМ Морфологія 479; ЭСБМ 8, 24; Brückner 359; SW III 249; ESSJ Sl. gr. II 487—488. — Див. ще **бу́ти[1], ни[1].**

[**нів**] «молодик, новий місяць», [*нив*] «тс.» Ж; — др. *новь*, п. nów, ч. слц. nov «тс.»; — псл. novъ «молодик, новий місяць», утворене від прикметника novъ «новий» у виразі novъ měsęcь «новий місяць»; пор. др. *новъ*

(*новыи*) *мѣсяць*, п. ст. now miesiąc, ч. ст. nov měsiec «тс.». — Німчук 29; Brückner 366; Machek ESJČ 402; Holub—Kop. 247. — Див. ще **нови́й.**

нівелюва́ти, *нівелюва́льник, нівелі́р*; — р. *нивели́ровать*, бр. *нівелі́раваць*, п. niwelować, ч. nivelizovat, слц. nivelizovat', болг. *нивели́рам*, м. *нивели́ра*, схв. *нивѐлисати, нивели́рати*, слн. nivelírati; — запозичене з французької мови, можливо, через німецьку (н. nivellíeren «нівелювати»); фр. niveler «нівелювати, вирівнювати за ватерпасом» утворене від ст. nivel «рівень, ватерпас», що виникло з нар.-лат. **lībellus*, лат. lībella «тс.», зменш. від lībra «римський фунт; вага; рівень, ватерпас». — CIC^2 581; Черных I 571; Фасмер III 72; Sł. wyr. obcych 512; Kopaliński 670—671; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 416; Вуjаклија 619; Dauzat 500—501; Klein 883, 886; Walde—Hofm. I 795—796. — Див. ще **лі́бра.**

[**ніверити**] «нівечити» ВеЛ, [*зніве́рі́ти*] «знікчемніти» Ж; — очевидно, пов'язане з п. [niwera] «велика ганчірка, онуча», [niwerja, niweryja] «тс.» неясного походження; пор. п. [wyszedł na niwere, na niwery] «згубив себе, зруйнувався». — SW III 395. — Пор. **поневіря́ти.**

ніве́чити СУМ, Ж, [*нівечі́ти*] «псуватися» Ж, [*пере́нівець*] «знівечення» Пі; — бр. [*нівечыць*] «нівечити», *нявѐчыць*; — запозичення з польської мови; п. niweczyć «нівечити, руйнувати» (букв. «обертати в ніщо»), паралельне слц. nivočit' «нищити; псувати; руйнувати», утворене від ст. niwecz «в ніщо», яке складається з частки ni «ні», прийменника we «в» і займенника cz з псл. čь «що». — ЭСБМ 8, 60; Witkowski SOr 19/2, 210; Brückner 364; Machek ESJČ 399. — Див. ще **ни**^{1}**, у**^{1}**, що.** — Пор. **вніве́ць.**

нівó́р, *нівóра, нівора́ш, нівóрчу́к* — див. **невóра.**

[**ні́ворот**] (у виразі [*ніворотом ити*] «занепадати; тинятися, блукати») Ж, [*ніворотом*] «шкереберть О; безладно, безплідно, марно; безцільно, даремно МСБГ», [*не́ворот*] (у виразах [*йти не́воротом*] «йти без опіки, без нагляду», [*неворотом піти*] «пропасти») О, [*ни́ворот*] (у виразі [*ни́воротом ходити*] «тинятися, блукати») О, [*знівертува́ти*] «дуже сильно розірвати, розрити» Ж; — очевидно, пов'язане з [*нево́ртний*] «неповоротний» (див.).

нівро́ку, [*нівро́чейку*] «нівроку» О; — п. [niwroku] «нівроку» (з укр.); — результат злиття заперечної частки *ні* та іменника *уро́ки* (*вро́ки*) (у формі род. в. одн.) «наслання хвороби поглядом». — Див. ще **ні**^{3}**, ректи́.**

ні́вхи (одн. *нівх, нівух*) (народність на Далекому Сході в Росії); — р. болг. *нивх*, бр. *ніўх*, ч. слц. Nivch; — через російське посередництво запозичене з нівхської мови, в якій є самоназвою народу і буквально означає «людина» (первісно «тутешній, з мого села»). — УРЕ 10, 95; Панфилов Яз. нар. СССР V 408; Этнонимы 119—126.

[**ні́га́**] «розніженість, пестощі Ж; достаток, розкіш Бі», [*ні́за*] «пестун, пестуха; білоручка» Ж, *ні́жни́й* СУМ, Ж, *ні́жи́ти* СУМ, Ж, *виніже́ночка* «виніжена дівчина», [*зні́гатися*] «утомитися, знесилитися», *зні́жити, пренíжний, розніжений*; — р. *не́га* «достаток, розкіш; насолода; ніжність, пестощі», др. *нѣга* «радість; ласка», ч. *pěha* «ніжність» (з рос.), слц. neha, вл. *pěha* «тс.», болг. *не́га* «солодка знемога» (з рос.), м. *нега* «догляд, турбота», схв. *нѐга* «догляд, піклування», слн. *néga* «тс.», стсл. **нѣга** «радість»; — псл. *nĕga*; — споріднене з лтс. naigât «відчувати потребу, жадати»; ненадійними є дальші зіставлення (Потебня РФВ 4, 209; Mikl. EW 215) з дінд. snihyati «робиться вологим, клейким», snēhaḥ «жир, гладкість», псл. *snĕgъ* «сніг»; ще більший сумнів викликають зближення з лат. *nūgae* «дрібниці, нісенітниця» (Брандт РФВ 23, 90) або з гр. *νίζω* «мию», дінд. *nénēkti* «миє, чис-

тить» (Matzenauer LF 11, 331). — Черных I 565; Фасмер III 56; Преобр. I 621; Skok II 529—530; Mühl.—Endz. II 689; Bezzenberger—Fick BB 6, 238; Meillet Etudes 255.

ні́гди, *ні́гди, ні́кди* — див. **ни́гда.**

нігии́ч — див. **гич.**

нігілі́зм, *нігіліст, нігілісти́чний*; — р. *нигили́зм*, бр. *нігілі́зм*, п. вл. nihilizm, ч. nihilismus, слц. nihilizmus, болг. *нихили́зъм*, м. *нихили́зам*, схв. *нихилѝзам*, слн. nihilízem; — через російське посередництво запозичене з німецької або французької мови (*нігіліст* — з фр. nihiliste); нім. Nihilísmus (фр. nihilisme) «нігілізм» утворено німецьким філософом Ф. Г. Якобі (1743—1819) від лат. nihil «ніщо, нічого», що виникло з nihilum (*nehīlum), яке утворилося із заперечної частки ne «не» і іменника hīlum «дрібниця, крихта, малість», етимологічно не зовсім ясного, можливо, пов'язаного з fīlum «нитка», спорідненим з лит. gýsla «жила», псл. žila «тс.», укр. *жи́ла́*. — СІС[2] 581; Алексеев Сб. ОРЯС 1928, 101/3, 413—417; Козьмин ИАН ОЛЯ 1951/4, 378—385; Черных I 571—572; Фасмер III 73; Kopaliński 668—669; РЧДБЕ 418; Вујаклија 621; Kluge—Mitzka 512; Dauzat 500; Klein 591, 731, 1047; Walde—Hofm. I 646—647.

[**ні́голов**] «стрімголов» МСБГ; — неясне.

ні́готь, [*ні́хоть*] «ніготь» Ж, [*но́геть* Л, *но́готь* Ж, *но́хать* Л, *но́хоть* Л, *нью́гот, нью́готь* Л, *нью́хоть* Л, *гни́хість*] «тс.», *нігти́стий*, [*за́нігтиця*] «нігтьовий нарив» Ж, [*зано́гтиця*] «задирка», *підні́гтьови́й*; — р. *но́готь*, бр. *но́гаць*, др. *ногъть* «ніготь; кіготь», *но́готь* «тс.», п. nogieć «ніготь», ст. nokieć, ч. nehet, ст. nohet, слц. necht, вл. nochć, нл. nokś, полаб. nüd'ėt «тс.», болг. *но́кът* «тс.; кіготь», м. *нокот*, схв. *но̏кат* «тс.», слн. nóht «ніготь», стсл. **ногъть** «ніготь; кіготь»; — псл. nogъtь/nokъtь «ніготь, кіготь», пов'язане з noga «нога»; — споріднене з лит. nagùtis «ніготь, кіготь», прус. nagutis «ніготь (на пальцях руки)», двн. nagal «ніготь», гот. ganagljan «прибивати цвяхами», діскл. nagl «ніготь», дірл. ingen «ніготь, кіготь», кімр. ewin, брет. iwin, лат. unguis, гр. ὄνυξ «тс.»; ie. *onogh-/ongh-/n̥gh- «ніготь, кіготь». — Rudn. II 859; Фасмер III 79—80; Черных I 575; Преобр. I 610; ЭСБМ 8, 39; Brückner 365; Machek ESJC 394; Schuster-Šewc 1019; Младенов 359; Skok II 522—523; Bezlaj ESSJ II 226; Трубачев ВСЯ II 33; Критенко Вступ 542; Trautmann 192; Fraenkel 478—479; Mühl.—Endz. II 688; Kluge—Mitzka 501; Vries AEW 403—404; Walde—Hofm. II 818—819; Pokorny 780. — Див. ще **нога́.**

[**ні-гу́**] (вигук, яким підганяють коней) Ж; — результат поєднання вигуків [*ні*], пов'язаного з [*ньо*] «но», і *гу* (оклик). — Див. ще **гу, но[2].**

[**ні́дра**] (у виразі [*пійти́ по ні́драх*] «піти по нишпорках»); — неясне.

нідро́, *ні́дриця* — див. **на́дро́.**

ніж[1] «знаряддя, інструмент для різання», [*ниж*] «чересло» Л, [*ні́жна́*] «ніж та інструмент на зразок шила в шкіряних піхвах, що чіпляються гуцулом до пояса Г; піхви, піхви для шаблі Ж», *ножа́р, ножа́рство* «ремесло ножаря» Куз, [*но́жен*] «піхви» Ж, [*ноженя́*] «ножик» О, *но́жиці*, [*но́жі*] «шатківниця» ДзАтл І, [*но́жо*] «тс.» тж, *ножі́вка*, [*ножівни́к*] «піхви; ножар» Ж, [*но́жні*] «ножиці для різання заліза», *ножови́ще*, [*ножо́вка*] «ножівка» О; — р. бр. болг. м. *нож*, др. *ножь*, п. nóż, ч. nůž, слц. nôž, вл. nóž, нл. nož, полаб. nüz, схв. *но̑ж*, слн. nȍž, стсл. **ножь**; — псл. nóžь «ніж», пов'язане чергуванням голосних з nizati «низати, проколювати», nьziti (пор. р. *вонзи́ть* «устромити»); зіставляється також (Трубачев ВСЯ II 33) з псл. nogъtь «ніготь», лит. nagà «копито», нвн. Nagel «ніготь; цвях». — Rudn. II 859; Фасмер III 80; Черных I 575—576; Преобр. I 610—611; ЭСБМ 8, 39—40; Трубачев Рем. терминол. 155—156; Holub—Kop. 248; Bezlaj ESSJ II 229;

Fortunatov AfSlPh 11, 569; Trautmann 200; Meillet MSL 14, 339—340. — Див. ще **низа́ти.** — Пор. **зано́за, проно́за.**

[**ніж**[2]] (бот.) «півники, Iris L.» МСБГ; — результат перенесення назви *ніж* «знаряддя, інструмент для різання», зумовленого мечоподібною формою листя ірису. — Див. ще **ніж**[1].

ніж[3] (спол.), [*неж, неже, ніжже* О, *ніжи*] «тс.», [*ниже́*] «поки» О, [*ніж*] «тс.» О; — р. [*неже*] «ніж, як, замість того щоб», бр. *ніж* «ніж», др. *неже*, п. niż, ст. niże, ч. слц. než, нл. njež, niž, схв. *нѐго* «тс.», слн. négo «ніж; але», стсл. **нєже** «ніж»; — псл. neže «ніж» (укр. *не́же* > *неж* > *ніж*), утворене з пе «як, ніж» (очевидно, тотожного із заперечною часткою пе), спорідненого з дінд. па «як, наче», лит. nè «ніж», negù, negì, neĩ, лтс. ne «тс.», та підсилювальної частки же «же». — Фасмер III 52—53, 59; Преобр. I 596—597; ЭСБМ 8, 26; Machek ESJČ 398; Schuster-Šewc 1017; Bezlaj ESSJ II 218; ESSJ Sl. gr. II 455—462; Fraenkel 489. — Див. ще **не, же**[1].

[**ніжа́ден**] «жоден» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [niżaden] «жоден, ні один, ніхто», ст. niżaden, niżadny «тс.», як і ч. nižádný «ніякий, жоден, ні один», виникло, напевне, з *niżedny (< псл. niže jedьnъ) «тс.». — Richhardt 115; Brückner 660. — Див. ще **жо́ден.**

ні́же́ (спол., частка) «ні, ані»; — р. *ни́же́* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **ниже** «тс.» складається з **ни** «ні», якому відповідає укр. [*ни*] «ні», і підсилювальної частки **же** «же». — Преобр. I 605. — Див. ще **же**[1], **ни**[1]. — Пор. **ні**[3].

[**ніже́-ні**] «аж ніяк»; — результат поєднання синонімічних часток *ніже́* «ні» і *ні*. — Див. ще **ні**[3], **ніже́.**

[**ні́жли**] «ніж»; — р. болг. *не́жели*, бр. [*ни́жли*], др. *нежели*, п. niżeli «ніж, як», niżli «тс.», ч. nežli «ніж; перш ніж, до того як», вл. нл. nježli «ніж», стсл. **нєже ли** «тс.»; — псл. neže li «ніж», що складається з neže «ніж» і li, якому відповідає укр. [*ли*] «чи». — Фасмер III 52—53; ЭСБМ 8, 26; Machek ESJČ 398; Schuster-Šewc 1016—1017. — Див. ще **ли, ніж**[3].

[**ніжник**] (бот.) «сонцецвіт ладанниковий, Helianthemum chamaecistus Mill.» Mak; — р. [*не́жник*] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни назви [*нітник*] «тс.» (див.).

ні́за — див. **ні́гá.**

[**нізац**] «за ніщо» Ж; — запозичення з польської мови; п. ст. nizac «за ніщо» є результатом злиття ni «ні», za «за» і co «що». — SW III 396. — Див. ще **за**[1], **ні**[3], **що.** — Пор. **ні́нац.**

ніздра́, *ніздря́* — див. **міздря́.**

ні́здря, [*гніздря́*] «ніздря» Г 1927, *ніздри́на* «пустота в цеглі», [*ні́здро*] «ніздря» ВеБ, [*ноздри*] «ніздрі» ВеЛ, [*ноздрі*] «тс.» ВеУг, [*ноздра́ч*] «камінь-черепашник» Дз, [*ноздре́й*] «чоловік з великими ніздрями» ЛексПол, [*ніздра́тий*] «ніздрюватий, пористий; з великими ніздрями» Она, [*ніздрува́тий*] «ніздрюватий, пористий», *ніздрюва́тий, ніздряни́й, ніздря́стий,* [*ноздрови́й*] «носовий» Ж, [*ноздрюва́тий*] «пористий» Ж, [*ноздря́тий*] «ніздрюватий, пористий»; — р. *ноздря́*, бр. болг. м. *но́здра*, др. *ноздря*, п. nozdrze (мн.), ч. слц. nozdra, вл. nózdra, схв. *но̏здра, но̏здрва*, слн. nozdŕv, стсл. **ноздрꙗ**; — псл. nozdr(j)a (*nozdьrja?) «ніздря», пов'язане в не зовсім ясний спосіб з nosъ «ніс»; — припускається давнє утворення з суфіксом ie. -dhro- (Шахматов ИОРЯС 17/1, 282; Brugmann IF 18, 437—438) або ie. -r-, як і в лит. nasraĩ «паща», снн. nöster «ніздря», нн. nüster «тс.» (Преобр. I 613; Brückner 367; Holub—Kop. 247; Младенов 359; Skok II 524—525; Stang 39; Trautmann 193—194; Pedersen IF 5, 69; Bezzenberger BB 1, 341; Zupitza KZ 37, 397; Holthausen KZ 69, 167; Kluge—Mitzka 517); тлумачиться ще (Трубачев Этимология 1970, 14—17; Machek ESJČ 402) як складне утворення ie. *nos-srī або *nos-ri(n)-, у якому дру-

гий компонент відповідає гр. ῥῖς, ῥῑνός «ніздрі»; виводиться також (Фасмер III 80—81; Vaillant RÉS 12, 89; Мейе ОЯ 111) з основ псл. nosъ і dьrati «драти»; припущення (Vaillant RÉS 15, 237) про запозичення з литовської мови необгрунтоване. — Фасмер—Трубачев III 80—81; Черных I 576; ЭСБМ 8, 40; Bezlaj ESSJ II 228—229. — Див. ще **ніс.**

[**нізіне́**] «вид гуцульської вишивки»; — неясне; можливо, пов'язане з *низ* (пор. *низь* «спосіб вишивання (спіднизу)», [*ни́зя*] «тс.»).

[**нізка**] «м'якуш у гарбузі; шар, що міститься безпосередньо під корою дерева»; — результат фонетичної видозміни назви [*мізка́*] «м'якуш усередині гарбуза», *м'язга́* «подрібнена плодоовочева маса» (див.).

нізчи́мний «зварений без приправи, пісний», [*нищи́мни*] «пісний, не м'ясний» Л, [*нізче́мний*] «пустий» Бі, [*нізчи́мниця*] «нестача харчів» Бі; — р. [*нисчи́мница*] «обід без усякого приварку; нужда, голод; погана їжа, погано приправлена їжа», бр. *нішчы́мны* «пісний; пустий», *нішчы́мніца* «пісна їжа; пісні дні», п. [niszczymny] «пісний, не приправлений», [niszczemny] «тс.»; — похідне утворення від виразу *ні з чим.* — ЭСБМ 8, 37. — Див. ще **з**[1], **ні**[3], **що.**

ній — див. **ним.**

Ні́ка (жіноче ім'я); — р. болг. *Ни́ка*, бр. *Ніка*, ч. слц. Nikė; — запозичення з грецької мови; гр. **Νίκη** (жіноче ім'я; Ніка, богиня перемоги) походить від νίκη [νίκα] «перемога», що не має надійної етимології; можливо, пов'язане з νεῖκος «суперечка, сварка; ненависть, ворожнеча; битва, бій», νεικέω, νεικείω «сварю, сварюся; обвинувачую» і споріднене з лит. ap-ninkù, apnìkti «оточити; напасти з усіх боків», лтс. nikns «злий, лютий». — Вл. імена 147; Петровский 165; Спр. личн. имен 513; Frisk II 320—321. — Пор. **Мики́та, Мико́ла, Ника́ндр, Ники́фор, Ни́кін, Никоди́м.**

ніка́ндра (бот.) «Nicandra Adans.»; — р. *ника́ндра*, бр. *ніка́ндра*, п. nikandra; — назва за ім'ям грецького поета, граматиста і лікаря Никандра (гр. **Νίκανδρος**, II ст. до н. е.). — SW III 390; Симоновић 317; NSD 1672. — Див. ще **Ника́ндр.**

ні́кель, *нікелі́н, нікелюва́льник, нікелюва́льний, нікелюва́ти*; — р. *ни́кель*, бр. *ні́кель*, п. nikiel, ч. nikl, слц. nikel, болг. м. *ни́кел*, схв. *нѝкал, нѝкл*, слн. níkelj; — запозичення з німецької мови; нім. Nickel «нікель» походить від шв. nickel, що є скороченою формою, введеною в ужиток шведським мінералогом А. Кронштедтом, від kopparnickel «тс.», кальки нім. Kupfernickel «червоний нікелевий колчедан», букв. «мідний (гном) Нікель», у якому компонент -nickel є зменшувальною формою від Nikolaus, імені одного з гномів, підземних «духів-карликів». — CIC[2] 582; Коваль 168; Волков 24; Rudn. II 859; Фигуровский 95—96; Черных I 573; Фасмер III 74; ЭСБМ 8, 28; Kopaliński 669; РЧДБЕ 417; Bezlaj ESSJ II 223; Kluge—Mitzka 510; Hellqvist 696; Falk—Torp 766, 767; Klein 1045.

[**ніки́м**] «поки» ВеБ, [*нічи́м*] «тс.» О; — п. [nikim] «тс.»; — результат злиття частки ні «ні» і займенникової форми *ким* (ор. в. одн. від ст. *кыи* «який»). — SW III 391. — Див. ще **за́ки, ні**[3]**, хто.**

нікоти́н; — р. болг. м. *никоти́н*, бр. *нікаці́н*, п. nikotyna, ч. вл. nikotin, слц. слн. nikotín, схв. *никòтīн;* — запозичення з французької мови; фр. nicotine «нікотин» утворене від nicotiane (бот.) «тютюн», нлат. (herba) Nicotiāna «тс.» (букв. «трава Нікота»); рослина названа так за прізвищем французького посла в Лісабоні Нікота (Nicot), який завіз тютюн з Індії до Франції (1560). — CIC[2] 582; Коваль 62; Черных I 573; Фасмер III 75; Kopaliński 669; Kluge—Mitzka 512; Klein 1045; Dauzat 500; Gamillscheg 647.

нікче́мний, [*некче́мний* Ж, *нікче́мен* Ж], *нікче́ма, нікче́мник,* [*нікче́м-*

ниця] «непридатна річ, дрібниця; ні до чого не здатна жінка», *нікче́мство*, [*нікче́мнити*] «принижувати, псувати» Ж, [*нікчемни́чити*] «тс.» Ж, *нікче́мніти*; — р. *никчёмный* «нікчемний», бр. *нікчэ́мны* «нікчемний, непотрібний»; — запозичення з польської мови; п. nikczemny «негідний, низький, підлий; [не придатний ні до чого]» виникло на грунті виразу ni k(u) czemu (godny) «ні до чого (не придатний)», що складається з частки ni «ні», прийменника k(u) «до» і форми дав. в. одн. займенника co «що». — Кобилянський УМЛШ 1978/9, 79—80; ЭСБМ 8, 29; Witkowski SOr XIX/2, 209; Brückner 359; Machek ESJC 399. — Див. ще **к, ни**[1], **ні**[3], **що.**

Ні́ла (жіноче ім'я); — р. *Ни́ла*, бр. *Ні́ла*; — очевидно, результат скорочення імен *Неони́ла*, *Леони́ла*; у російській мові пов'язується також (Петровский 167) з чоловічим ім'ям *Нил.* — Вл. імена 147; Спр. личн. имен 518. — Див. ще **Неони́ла.**

нільга́ — див. **не́льга**[1].

[**нім**[1]] «поки»; — бр. [*нім*] «перш ніж»; — запозичення з польської мови; п. nim «поки, перш ніж, перед тим як» виникло з ст. im «тс.», що за походженням є формою місц. в. одн. від займенника on «він». — Richhardt 83; ЭСБМ 8, 29—30; Булыка 218; Brückner 204—205, 364. — Див. ще **його́, ним.**

нім[2] — див. **ним.**

німб «сяйво над зображенням голови святого», *німбус*; — р. *нимб*, бр. *німб*, п. nimb(us), ч. слц. вл. nimbus, болг. *ни́мб(ус)*, схв. *ни̏мб(ус)*, слн. nímb(us); — запозичення з латинської мови; лат. nimbus (< *nembhos) «хмара, туман; дощова хмара» пов'язане з nebula «туман» і споріднене з пехл. namb «роса, туман», пат «тс.», перс. nem «вологий, вологість», дінд. nábhaḥ «туман, хмара, небо», псл. nebo, укр. *не́бо*. — СІС[2] 582; Черных I 573; Koraliński 669—670; РЧДБЕ 492; Vujaklija 620; Walde—Hofm. II 168—169; Klein 1048. — Див. ще **не́бо.**

ні́мець[1] «людина німецької національності; [будь-який іноземець із Західної Європи, який не знає слов'янських мов Бі]», *німа́к* «німець», *Німе́ччина*, [*Німе́щина*] «Німеччина», *ні́мка*, *німке́ня*, [*німки́ня*] «німкеня» Ж, *німо́та* «німці» (зб.), [*німча́*] «маленький німець», *німчу́ра́* СУМ, Ж, *німча́й* «німець», *німча́к*, *німчи́н* «тс.», [*німченя́*] «німецька дитина», [*ні́мчити*] «онімечувати», [*недо́німок*] «напівнімець» Ж, *оніме́чити*, [*переніме́читися*] «онімечитися», *поніме́чити*; — р. бр. болг. *не́мец* «німець», др. *нѣмьць* «людина, що говорить невиразно, незрозуміло; іноземець; німець», п. Niemiec «німець», ч. Němec, слц. Nemec, вл. Němc, нл. Nimc, Němc, схв. *Не́мац*, слн. Némec, стсл. **нѣмьць** «тс.»; — псл. pětьsь «чужоземець» (букв. «той, хто говорить незрозумілою мовою»), утворене від pětъ «який заїкається, який говорить невиразно, незрозуміло, німий»; помилковим з фонетичних і з географічних міркувань є виведення (Šachmatov AfSlPh 33, 82—83; Белич ИОРЯС 8/2, 388; Миккола РФВ 48, 270—271) від Nemetes, назви одного германського племені; не можна прийняти також гіпотезу (Ильинский ИОРЯС 24/1, 148—149) про первісне значення слова «кочівник, пастух» і спорідненість його з гр. νέμω «пасти худобу, займатися скотарством», νομάς «скотар, пастух, кочівник», νέμος «пасовисько; ліс», лат. nemus «ліс». — Фасмер III 62; Булаховський Вибр. пр. III 361; Преобр. I 622—623; ЭСБМ 8, 4; Brückner 360, 681; Machek ESJC 395; Schuster-Šewc 998—999; Младенов 362; Skok II 516—517; Bezlaj ESSJ II 219; Mikl. EW 215; Ułaszyn ZfSlPh 6, 368—372. — Див. ще **німи́й.**

[**ні́мець**[2]] «вид дитячої гри»; — п. [niemiec] «вид гри в м'яча»; — очевидно, результат перенесення назви *ні́мець* як етноніма; мотивація перенесення неясна. — SW III 291. — Див. ще **ні́мець**[1].

німи́й, [*німе́нький*] «трохи німий, заїкуватий» Ж, *німо́тний,* [*німува́тий*] «заїкуватий; мовчазний», [*німа́к*] «німий» Ж, [*німа́н*] «тс.» Ж, [*німаня*] «німа» Пі, [*німе́нь*] «німий» Пі, *німина́* «безсловесна істота, тварина; [худоба Досл. і мат. IV]», [*німіна*] «худоба» ВеЛ, *німо́та́,* [*німту́р*] «німа людина», *німтура́* «тс.», [*не́мтур*] «німа людина, мовчун Ме; недорікуватий Па», *німча́к* «німа людина», *німі́ти,* [*німоті́ти*] «німувати» Ж, *німо́тствувати, німува́ти,* [*ні́мко*] «мовчки» ВеУг, [*ні́мно ро́биться кому́сь*] «хтось стає соромливим, розстроєним» Ж, [*оніми́ти*] «зробити німим» Ж, *оніми́ти,* [*по́німо*] «потай» Нед, [*уніма́ти*] «німіти» Нед; — р. *немо́й* «німий», бр. *нямы́* «тс.», др. *нѣмыи* «німий; який говорить невиразно, незрозуміло», п. niemy «німий», ч. němý, слц. nemý, вл. němy, нл. nimy, němy, болг. *ням,* м. *нем,* схв. *нѐм,* слн. ném, стсл. **нѣмъ** «тс.»; — псл. němъ «який заїкається, який говорить невиразно, незрозуміло; німий» з давнішого *mětmъ «який заїкається, який говорить невиразно», очевидно, спорідненого з лтс. mẽms «німий», memeris «заїка», męmulis «тс.», хет. mema- «говорити»; очевидно, ie. *mem-, звуконаслідувальне, як нвн. mummeln «невиразно говорити, мимрити», англ. mumble «тс.», укр. *ми́мрити,* р. *мя́млить* «мимрити», п. [momotać] «незрозуміло говорити, белькотати», [mamotać] «тс.», ч. mumlat «бурчати», схв. *мȕмлати, мȕмљати* «бурмотати», слн. momljáti «бурмотати, бурчати»; припускається також (Гамкрелидзе—Иванов 472—473) ie. *nē-mn-, букв. «не говорячий», утворене з частки ne «не» і основи *men-/mn̥- «думати, говорити»; помилковими є зіставлення з двн. meiman «говорити» (Wiedemann BB 28, 54—55) або з дангл. benoeman «обібрати» (припускається первісне значення «позбавлений (мови)» (Neisser BB 30, 303), як і виведення з nĕ- і -ьтъ (Миккола РФВ 48, 270). — Черных I 568—569; Фасмер III 63; Горяев 232; ЭСБМ 8, 69; Machek ESJČ 395; Schuster-Šewc 999; Skok II 516; Bezlaj ESSJ II 219; Mikl. EW 215; Mühl.—Endz. II 615; Grünenthal AfSlPh 39, 290—291; Petersson Vgl. sl. Wortst. 50; Kluge—Mitzka 492; Klein 1014.

[німина] (бот.) «вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L. ВеНЗн; жостір ламкий, Rhamnus frangula L. ВеЛ», [*німіна*] «жостір ламкий» ВеЛ; — похідне утворення від *німи́й*; назва зумовлена отруйними властивостями воронячого ока; на жостір ламкий назва перенесена з воронячого ока за спільною ознакою обох рослин — чорними ягодами. — Див. ще **німи́й.** — Пор. **німи́ця.**

[німи́ця] (бот.) «дурман звичайний, Datura stramonium L.; беладона лікарська, Atropa belladonna L. Mak; блекота, Hyoscyamus L. Mak; скополія карніолійська, Scopolia carniolica Jacq. Mak», [*німиця лісна*] «льонок звичайний, Linaria vulgaris Mill.» Mak; — ч. [nemnica] «беладона», [nimnica] «тс.»; — похідне утворення від *німи́й*; назва зумовлена отруйними властивостями рослин (деякі з них, зокрема, викликають розлад мови); пор. назву *блекота́* (бот.), пов'язану з *блекота́ти* «белькотіти, невиразно говорити». — Німчук 286; Machek Jm. rostl. 205. — Див. ще **німи́й.** — Пор. **німина.**

[ні́мра] «який говорить невиразно, незрозуміло; який не дивиться у вічі, з опущеними очима» Ж, [*ні́мравий*] «тс.» Ж, [*ні́мрати*] «говорити невиразно, незрозуміло, мимрити» Ж; — очевидно, утворене за зразком іменників типу [*ми́мра*] «той, що говорить невиразно, незрозуміло» від *німи́й* з уже втраченим значенням «який говорить невиразно, незрозуміло»; може бути й результатом контамінації слів [*ми́мра*] «той, що говорить невиразно, незрозуміло» і *німи́й*; у формальному відношенні близьке до п. [niemra] «німка; бридка, незграбна, нерозторопна жінка», niemrawa «розтелепа, мамула», niemrawy «незграбний, повільний, нерозторопний»,

ч. nimra «повільна людина, копун», nimravý «повільний, марудний», nimrat se «повільно робити, копатися, возитися».

ні́мфа «у грецькій міфології — божество у вигляді жінки, яке уособлює явища і сили природи»; — р. болг. м. *ни́мфа*, бр. *ні́мфа*, п. nimfa, ч. слц. вл. nymfa, схв. *нӣмфа*, слн. nímfa; — запозичення з грецької мови; гр. νύμφη «наречена; молода дружина; молода жінка; німфа» споріднене з лат. nūbo, -ere «закутуватися в покривало (про наречену в день весілля), виходити заміж», др. *снубити* «звідникувати», слн. snúbiti «свататися», укр. [*дівосну́б*] «сват; назва обряду сватання в деяких місцевостях». — CIC² 582; Черных I 573; Kopaliński 670; Holub—Lyer 338; Младенов 358; Вуjаклија 620; Frisk II 325—326; Walde—Hofm. II 183—184; Klein 1064. — Див. ще **дівосну́б.**

Німфодо́ра (жіноче ім'я), *Ні́мфа, До́ра*, ст. *Нгмфодѡра* «невѣстный дар» (1627); — р. *Нимфодо́ра*, бр. *Німфадо́ра*, болг. *Нимфодо́ра, Нимфидо́ра*; — запозичення з грецької мови; гр. Νυμφοδώρα утворене від νύμφη «наречена; молода дружина; молода жінка; німфа» та δῶρον «подарунок, дар», спорідненого з вірм. tur «дар», псл. darъ, укр. *дар*. — Вл. імена 147; Беринда 224; Петровский 167; Спр. личн. имен 513; Илчев 360; Frisk I 430. — Див. ще **да́ти, ні́мфа.**

німфома́нія «хворобливо підвищений статевий потяг у жінок», *німфома́нка*; — р. болг. *нимфома́ния*, бр. *німфама́нія*, п. nimfomania, ч. nymfomanie, слц. nymfománia, м. *нимфомани́ја*, схв. *нимфомàнија*, слн. nimfomanija; — через західноєвропейські мови (нім. Nimphomanie, фр. nymphomanie, англ. nymphomania) запозичено з новолатинської наукової мови; нлат. nymphomania утворене з νύμφη «наречена; молода дружина; молода жінка; німфа» та μανία «божевілля, безумство». — CIC 1951, 451; Kopaliński 670; РЧДБЕ 492; Вуjаклија 620; Klein 1064. — Див. ще **ма́нія¹, ні́мфа.**

Ні́на (жіноче ім'я); — р. болг. *Ни́на*, бр. *Ні́на*, ч. слц. Nina (з р.); — загальноприйнятого пояснення не має; вважається грузинським іменем, утвореним від гр. Νίνος «Нін» (ім'я засновника Ассирійської держави і назва столиці Ассирії) (Вл. імена 147; Петровский 167; Constantinescu 119); виводиться також від гр. Νίνα, яке могло бути пов'язане з Νίνος або з'явилось як демінутив до жіночого імені Ἰωαννίνα (Спр. личн. имен 513; Илчев 360).

[**ні́нац**] «ледащо» Ж; — запозичення з польської мови; п. [ninac] «ні на що, ні до чого» утворене з ni «ні», na «на» і co «що». — SW III 392. — Див. ще **на¹, ні³, що.** — Пор. **нізац, ні́на́що.**

[**ні́на́що**] «ледащо» Ж; — результат злиття виразу *ні на що*, власне «ні на що не здатний, ні до чого не придатний». — Див. ще **на¹, ні², що.**

Ніне́ль (жіноче ім'я), *Не́ля*; — р. *Нине́ль*, бр. *Ніне́ль*, болг. *Нине́л*; — результат зворотного читання прізвища *Ле́нін*. — Вл. імена 147; Петровский 167; Спр. личн. имен 513; Илчев 361. — Див. ще **Ленія.**

ніо́бій «метал сіро-білого кольору»; — р. болг. *ниобий*, бр. *ніобій*, п. ч. niob, слц. niób, схв. *нӣобијум*, слн. nióbij; — запозичення з новолатинської наукової мови; нлат. niobium утворено в 1844 р. німецьким хіміком Г. Розе (H. Rose) від імені міфічної дочки Тантала Ніоби (гр. Νιόβη); назва була зумовлена тим, що за своїми властивостями ніобій має багато спільного з металом танталом. — CIC² 582; Волков 41—42; Фигуровский 96—97; Kopaliński 670; Klein 1049.

ніо́р, *ніо́ра, ніо́ри, ніо́рка* — див. **нево́ра.**

ні́пель «металева трубка для герметичного з'єднання трубопроводів, шлангів та ін.»; — р. *ни́ппель*, бр. *ні́пель*, ч. niple, слц. nipel, болг. *ни́пел*; — запозичення з англійської мови; англ. nipple «ніпель» виникло з колишнього neble (букв. «маленький виступ»),

зменш. від neb (сангл. nebbe < дангл. nebb) «дзьоб, ніс; кінчик», спорідненого з дісл. nef «дзьоб, ніс», двн. snabul, нвн. Schnabel «тс.», дфриз. snavel «рот». — СІС[2] 582; РЧДБЕ 492; Klein 1033, 1049; Kluge—Mitzka 667.

[**ні́прох**] «щось жалюгідне, нікчемне» Ж; — неясне.

[**нір**] «низ, рівнина, болотиста рівнина; трясовина» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. nyir «рівнина; березовий ліс, березняк» споріднене з манс. njir «паросток, гілка», хант. njer «тс.». — ВеУг 239; Чопей 219; MNTESz II 1047; Bárczi 218.

[**ні́раз**] «чорт» Ж, [*ніразе́нник, ніразчу́к*] «тс.» Ж; — неясне; можливо, утворене як табуїстична назва від *раз*.

нірва́на «за уявленнями буддистів — блаженний стан спокою людської душі»; — р. болг. *нирва́на*, бр. *нірва́на*, п. nirwana, ч. слц. слн. nirvána, схв. *нирва̀на, нирва́на*; — запозичення з давньоіндійської мови; дінд. nirvānaḥ, букв. «згасання, затухання, зникнення» утворене з префікса niṣ-, nir- «назовні, геть», спорідненого з ав. niš- «тс.» (можливо, пов'язаного з укр. *ни́щий*) і дієслова vā́ti «віє», спорідненого з ав. vāiti «тс.», гот. waian «віяти», псл. vějati, укр. *ві́яти*. — СІС[2] 582; Kopaliński 670; Holub—Lyer 335; Klein 1049. — Див. ще **ві́яти**.

ні́рка[1] — див. **ниро́к.**

ні́рка[2] — див. **но́рка.**

ні́рка[3] — див. **нево́ра.**

[**нірова́ти**] «перемогти, подужати» ЕЗб 25, [*нярува́ти*] «виграти» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. nyer «виграти; одержати перемогу, взяти гору», очевидно, споріднене з манс. njir- «рвати», хант. njer- «тс.». — ЕЗб 25, 242; MNTESz II 1042; Bárczi 218.

ніс, [*ніски́*] «носки взуття; носки ніг» Ж, [*нос*] «загнута частина полотна коси» ЛексПол, [*носавки́*] «ніздрі» ВеНЗн, [*носа́й*] «жук довгоносик», [*носа́к*] «носок чобота; удар по носі», [*носа́ль*] «жук довгоносик; молоток з довгим кінцем», [*носальки*] «ніздрі» ВеЛ, [*носати́зна*] «сап», [*носати́на*] «тс.» Куз, *носа́тка* (заст.) «посудина з довгим носиком; міра ємкості в 3 і більше відра; чайник», *носа́ч* «чоловік з великим носом; (зоол.) носата мавпа», *но́сик* «виступ у посудині, через який виливається рідина; вужчий кінець яйця Ж», [*носі́вка*] «хусточка до носа», [*носки́*] (вид гри), *носови́к*, [*носульки*] «ніздрі» ВеЛ, [*носута*] «чорна вівця з білим носом» ВеНЗн, [*носю́ра*] (збільш.), [*носю́та*] (назва вівці) Доп. УжДУ 4, [*но́ся*] (дит.) «ніс», [*нося́ка*] (збільш.), [*нося́ра*] (збільш.) (Ме), *носа́тий* «з великим носом; [хворий на сап]», [*безно́сько*] «безноса людина», *безно́сий*, [*зноса́тіти*] «захворіти сапом», [*зані́скуватий*] «гостроносий» Г (1927), [*нани́сник*] «ремінь кінської вуздечки, що проходить над ніздрями коня» Корз, *надперені́сся, перені́сся*, [*перено́сє*] «перенісся» Нед, [*перено́сиця, перено́зє*] «тс.» Нед; — р. бр. болг. м. *нос*, др. *носъ*, п. ч. слц. нл. nos, вл. nós, полаб. nös, схв. *но̑с*, слн. nós, стсл. **носъ**; — псл. nosъ; — споріднене з прус. nozy «ніс», лит. nósis «тс.», лтс. nãss «ніздря», дінд. nā́sā (дв.) «ніс», дперс. ав. nāh- «тс.», лат. nāris (< *nāsis) «ніздря», nāsus «ніс», двн. nasa, дісл. nǫs, дангл. nosu «тс.», дшв. норв. nōs «морда, рило»; іє. *nā̆s- «ніс». — Rudn. II 860; Фасмер III 84—85; Черных I 578; Преобр. I 613; ЭСБМ 8, 42; Machek ESJČ 401; Schuster-Šewc 1022; Младенов 360; Skok II 524—525; Bezlaj ESSJ II 228; Критенко Вступ 507, 542; Mikl. EW 217; Trautmann 193; Mühl.—Endz. II 701; Meillet Études 206; Mayrhofer II 146; Walde—Hofm. II 143—144; Kluge—Mitzka 503—504; Гамкрелидзе—Иванов 814; Pokorny 755. — Пор. **носа́к, носа́р, носу́ха.**

нісені́тниця, [*нісе́ніте́ниця*] «нісенітниця» Бі, [*ніте́нісе́ниця*] «тс.» Бі, *нісені́тний*; — р. [*нисени́тница*] «нісенітниця»; — похідне утворення від виразу *ні се́ ні те́* (*ні те ні се*). — Див. ще **ні**[2]**, сей, той.** — Пор. **аби́щиця.**

Ністра́т — див. **Євстра́т.**

[ніт[1]] «нема; ні», [*ніту*] «тс.» Пі, [*нітити*] «зрікатися, відмовлятися» Пі, [*нітувати*] «тс.» Пі, [*ні́ткати*] «говорити *ніт*, заперечувати, відмовляти» Ж; — р. *нет* «немає; ні», бр. [*нет*] «немає», др. *нѣтъ, нѣту*, п. ст. niet, слц. niet «тс.»; — результат злиття виразу **не є ту* (< псл. ne je(stь) tu). — Shevelov ZfSlPh 27, 62; Фасмер III 67; Черных.I 570; Преобр. I 218, 596; Соболевский Лекции 249; ЭСБМ 8, 17; Brückner 359; Тодоров Slavia 14, 519. — Див. ще **є, не, ту.**

[ніт[2]] «заклепка МСБГ; металевий цвях, що з'єднує два шматки металу», [*нют*] «заклепка Ж; гвіздок, за допомогою якого скріплюється шина в колесі ЛЖит», [*нюта*] «заклепка, спайка», [*нітóваний*] «скріплений заклепками» МСБГ, [*нітува́ти*] «запаювати дірку в посудині МСБГ; з'єднувати приклепаним цвяхом; заковувати; спаювати» Пі, [*нютува́ти*] «заклепувати, спаювати»; — бр. *ніт* «болт», п. слц. nit «заклепка», ч. пу́т, вл. nyt, nita «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Niet «заклепка» споріднене з гол. niet «тс.», двн. (bi)hniotan «прикріплювати», дісл. hnjōða «бити, ударяти, клепати», гр. κνύθος «маленька колючка». — ЭСБМ 8, 31; Sł. wyr. obcych 511; Holub—Lyer 338; Schuster-Šewc 1030; Kluge—Mitzka 511—512.

ніт[3] — див. **ни́ти[2].**

ні́ти́тися «ніяковіти; непокоїтися СУМ; [щулитися, кулитися Г; таїтися, підстерігати Ж]», [*нітúться (сніг)*] «тане» Ж, [*нититися*] «підстерігати» О, *зні́титися*; — р. [*ни́титься*] «знищуватися, зникати» (з укр.); — похідне утворення від [*ніт*] «немає» (див.).

[ні́тка] (ент.) «нічний метелик (Phalaena); міль» Ж; — очевидно, пов'язане з *не́тля* «тс.» (див.).

[ні́тник] (бот.) «сонцецвіт ладанниковий, Helianthemum chamaecistus Mill. (Helianthemum vulgare Gaer.)», [*нитник*] «тс.» Мак; — неясне. — Пор. **ніжник.**

нітраги́н «бактеріальне добриво, виготовлене з культури бульбочкових бактерій», *нітрагінізáція*; — р. болг. *нитраги́н*, бр. *нітраги́н*, ч. nitragin, слц. nitragín; — очевидно, утворене з нлат. nitro(genium) «азот», що має в своєму складі основу лат. nitrum «лужна сіль, натрій, сода», і неясного другого компонента, який виділяється у вигляді gin- і пов'язується з гр. γένος «рід» (Sł. wyr. obcych 511) або у вигляді agin- і виводиться від гр. ἄγω «притягую, засвоюю» (CIC[2] 583). — Див. ще **нітра́т.**

нітра́т «сіль азотної кислоти», *нітрáція, нітри́т* «сіль азотистої кислоти»; — р. болг. *нитра́т*, бр. *нітра́т*, ч. слц. слн. nitrát, вл. nitrat, схв. *нѝтрāт*; — запозичення з французької мови; фр. nitrate «нітрат» (з 1787 р.) утворено від nitre (нлат. nitrum) «селітра», яке зводиться до лат. nitrum «природна лужна сіль, сода», що походить від гр. νίτρον «тс.». — CIC[2] 583; Kopaliński 670; Holub—Lyer 336; Klein 1049; ODEE 611; Dauzat 500; Walde—Hofm. II 171—172. — Див. ще **на́трій.**

нітрогліцери́н «отруйна рідина, яку використовують при виробництві вибухових речовин і в медицині»; — р. болг. *нитроглицери́н*, бр. *нітрагліцэ́рына*, п. nitrogliceryna, ч. вл. nitroglycerin, слц. nitroglycerín, схв. *нитроглицѐрīн*, слн. nítroglicerín; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Nitroglyzerín, фр. nitroglycérine, англ. nitroglycerin(e) утворено з основ нлат. nitrum «селітра» і Glyzerín (glycérine, glycerin) «гліцерин». — CIC[2] 583; Черных I 573—574; Sł. wyr. obcych 511; Holub—Lyer 336; Klein 1050. — Див. ще **гліцери́н, нітра́т.**

[ніхтони́ця] «підла, негідна жінка» Ж, [*ніхтоли́ця*] «нікчема, ледащо; повія» МСБГ, [*ни́хтолиця*] «негідниця; нахабність» О, [*нехто́лиця*] «тс.» О, [*нихто́лний*] «плюгавий, поганий» О; — похідні утворення від *ніхто́* ([*ни́хто, нехто*]). — Див. ще **ні-, хто.**

[**ніц**] «нічого Г; ніщо МСБГ; зовсім, абсолютно МСБГ», [*ніцува́ти*] «знищувати», [*ніцова́ти*] «зневажати, насміхатися» Пі; — бр. [*ніц*] «нічого», ст. *ницъ* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. піс «ніщо, нічого», ст. pisco «тс.» утворене з pi «ні» і co «що». — Richhardt 83; ЭСБМ 8, 33; Булыка 218; Brückner 359; Bern. I 164. — Див. ще **нич, ні**[3]**, що.** — Пор. **нізац, ні́нац.**

[**ні́ци**] «короткозорий» Л; — фонетичний варіант до *ни́ций* «низький» (можливо, з бр. *ні́цы* «понурий»); щодо семантики пор. *низькозо́рий* «короткозорий», *низькоо́кий*, [*низьки́й на о́чі*] «тс.». — Див. ще **ниць.** — Пор. **низькоо́кий.**

[**ніцитися**] «нітитися; удавати з себе бідного»; — похідне утворення від [*ніц*] «нічого», паралельне до *ні́титися* від [*ніт*] «немає». — Див. ще **ніц.** — Пор. **ні́ти́тися.**

ніцува́ти — див. **ниць.**

ніч, [*нічини*] «сутінки» Пі, [*ні́чка*] «біс, що набирає вигляду жінки; кажан» Ж, *ні́чни́к* «джерело світла, що засвічується на ніч; той, хто діє вночі; [нічний сторож Ж; нічний горщик Куз; (зоол.) жаба джерелянка, Bombina (Bombinator igneus Rösel.) ВеНЗн]», [*нічники*] «нічні метелики» Ж, *ні́чни́ці* «безсоння СУМ; [нічні метелики Ж; вудочки, що ставляться на ніч ВеЗн; дівчата, що по смерті з'являються чоловікам Ко, Шух]», *ні́чни́ця* «(ент.) совка, Noctua L. СУМ; [сова, Strix; складна вудочка, яка ставиться на ніч Ж; один із злих духів (за віруванням гуцулів)]», [*ночини*] «сутінки» Пі, *ночі́вля́* СУМ, Ж, [*ночі́вок*] «нічліг» Ж, [*ночни́к*] «місяць; біс; нічний сторож біля табуна», [*ночни́ці*] «безсоння», [*ношни́ці, нашни́ци*] «тс.» Л, [*но́чни́ця*] «кажан; казковий сліпий птах, якого водить мала пташка Г; сова Ж; нечиста сила, яка вночі винищує пташенят у гніздах і яєчка; людина, що не спить уночі; квіти, що розпускаються вночі ЛексПол», [*ночува́ка*] «коханка; блудна жінка ЛЧерк; нічліжник Куз», *ночува́льник* «нічліжник», [*ношні́ца*] (ент.) «рогатий жук, Lucanus cervus L.» (активний і вночі) ЛЖит, [*но́щиця*] «сова» Ж, [*ні́чма*] «уночі» Куз, *ні́ччю*, [*ні́цька*] (у виразі [*ніч ні́цьку*] «всю ніч»), *нічни́й*, [*нічняни́й*] «нічний» Ж, [*нічитися*] «темніти» Пі, [*нічкува́ти*] «ночувати Ж; працювати вночі МСБГ», *ночі́ти, ночува́ти, вночі*, [*зно́чі*] «звечора», [*по́ничі*] «нічні квіти (маріоли)» Ва, [*поноче́нький*] «темний», *по́ночі, поночі́ти* «темніти ввечері», [*по́вночі*] «темно, поночі» ЛЖит, [*позазночі*] «позавчора», [*позасно́чи*] «минулої ночі; позавчора» Нед, ВеУг, [*позані́чний*] «позавчорашній» Нед, [*позасні́чний*] «тс.» ВеЗн, [*при́поноч*] «на світанку, в присмерку» ЛексПол, [*сно́чи*] «учора ввечері», [*сно́чі*] «тс.», [*сні́чний*] «учорашній, з учорашнього вечора» Нед, [*сні́шний*] «тс.» Нед, *уні́ч, уночі́, уно́чі́шній* «нічний»; — р. др. *ночь*, бр. *ноч*, п. ч. слц. нл. noc, вл. nóc, полаб. nüc, болг. *нощ*, м. *ноќ*, схв. *но̑ћ*, слн. nóč, стсл. **ношть**; — псл. *nokъ «ніч»; — споріднене з лит. naktìs, лтс. nakts, прус. naktin (зн. в. одн.), дінд. nák «тс.», náktiḥ (зн. в. мн.) «ночі», náktam «уночі», гр. νύξ «ніч», νύκτωρ «уночі», лат. nox «ніч», алб. natë, гот. nahts, двн. naht, нвн. Nacht, дангл. neaht, niht, англ. night, дісл. nātt, nǭtt «тс.», дірл. in-nocht «цієї ночі», кімр. he-noid «тс.», peu-noeth «кожної ночі», тох. A n(a)ktim «проти ночі», B nekciye «увечері», хет. nekut «вечір»; ie. *nek^{u}-t-, *nok^{u}-t- «ніч»; зіставляється також (Ondruš Sl. Wortst. 121) з лит. niáukti «затягати хмарами, затемнювати». — Rudn. II 860; Фасмер III 86—87; Черных I 579—580; Преобр. I 614—615; ЭСБМ 8, 44—45; Славский ВЯ 1967/4, 56; Sławski JP 42/2, 86; Machek ESJČ 400—401; Holub—Kop. 246; Schuster-Šewc 1017—1018; Младенов 360; Skok II 522; Bezlaj ESSJ II 226; Критенко Вступ 516, 550; Trautmann 193; Mühl.—Endz. II 690; Uhlenbeck 140; Mayrhofer II 122; Pedersen Kelt. Gr. I 123; Frisk II 327—328; Walde—Hofm. II

181—182; Kluge—Mitzka 500; Гамкрелидзе—Иванов 791—792; Иванов ВСЯ 2, 19; Pokorny 762—763.

[**нічви́д**] «(зоол.) кажан, Vespertilio; (орн.) дрімлюга, Caprimulgus europaeus L. Ж; сова; людина, що волочиться ночами О», [*нічви́док*] «кажан; дрімлюга» Ж, [*нічнови́д*] «дрімлюга» ВеНЗн, [*ничви́д*] «кажан» НЗ УжДУ 26/2, [*ничвіть*] «кажан; сова; людина, що волочиться ночами» О, [*нічві́т, нечві́т*] «тс.» О, [*ночви́д*] «кажан; дрімлюга» Ж, [*ночови́д*] «тс.» Ж, [*мечве́док*] «кажан», [*мечви́д, мичви́д*] «тс.» ВеБ; — складне утворення з основ *ніч* і *ви́діти* (букв. «той, що бачить уночі»; пор. [*нічнови́дний*] «який бачить уночі» Ж, п. nocowidz «той, що краще бачить у темряві, ніж при світлі»). — Німчук 202. — Див. ще **вид, ніч.**

[**нічви́дний**] «непривабливий, негарний», [*нечви́дний*] «тс.»; — очевидно, складне утворення з [*ніч*] «ніщо, нічого» і *ви́діти*. — Див. ще **вид, нич.** — Пор. **ничве́да.**

нічев'я «нікчемність; бездіяльність», [*нечи́вье*] «несподіваність, раптовість» Бі, [*з нечев'я*] «з нічого», [*з нечевля*] «тс.», [*знечев'я*] «несподівано», [*знечи́вья*] «несподівано, раптово» Бі, *знічев'я* «від нічого робити; здуру; несподівано; ні з того, ні з сього»; — р. [*ничевли*] «непритомність, забуття», [*нечи́виль, нецывиль, нецевелье, нечи́вели*] «тс.», бр. [*нячы́віль*] «несподівана біда», [*нічевіль*] «бідність, убогість», др. *нецевелие* «непритомність, забуття», *нецевение* «тс.»; — не зовсім ясне; реконструюється псл. *nečevenьje, nečevelь «безпам'ятність, непритомність» і пов'язується з дієсловом *чу́ти* (Меркулова Этимология 1977, 88—92; Бі 244; Даль II 542); очевидно, помилкове пов'язання (Німчук Мовозн. 1971/3, 16) із займенником [*нич*] (др. *ничь*) «ніщо». — ЭСБМ 8, 80.

нічлі́г «зупинка на ніч; пасіння худоби вночі; місце для сну і відпочинку вночі», *нічлігі́й* «пасіння худоби вночі», [*нічні́г*] «нічліг» Ж, [*нічлігáнт*] «нічліжанин; людина, прислана на нічліг» О, *нічліжáни́н, нічлі́жка, нічлі́жник*, [*нічлі́жня*] «нічліжка» Куз, [*нічлягáн*] «нічліжанин» МСБГ, [*ночлі́г*] «нічліг», [*ночлі́ги*] «пасіння худоби вночі; обряд смаження сала у чернігівському весільному ритуалі», [*ночліжáн*] «той, хто ночує; ночувальник» Корз, [*ночліжáнин*] «нічліжанин», [*ночлі́жник*] «нічліжник; нічний пастух коней Корз», [*ночляжéник*] «нічліжник» Ж, *нічлі́жний, нічлігувáти, нічлі́жити*, [*ночлігувáти*], [*поночлі́жник*] «пастух, який нічлігує», [*поночлежник*] «тс.» Пі; — р. *ночлéг*, бр. *начлéг*, др. *ночьлегъ, ночьлѣгъ*, п. nocleg, [nocnig], ч. nocleh, слц. nocľah, вл. nóclěhwo; — складне утворення з основ *ніч* (ст. *ночь*) і *лежáти*; можливо, калька нім. Nachtlager «нічліг» (SW III 400; Holub—Kop. 246); викликає сумнів спроба пояснити др. *ночьлѣгъ* як результат видозміни *наслѣгъ* «нічліг» (від *сълѣгати*) під впливом *ночевати* (Шмелев ЭИРЯ III 80—82). — Фасмер III 86; Черных I 579; ЭСБМ 7, 285; Brückner 365; Machek ESJČ 400. — Див. ще **лежáти, ніч.**

[**нічо́гий**] «поганенький; непоганий», *нічогéнький*, [*занечогі́лий*] «такий, що прийшов до занепаду» Чаб; — бр. [*нічо́гі*] «поганий»; — похідне утворення від *нічо́го* «непогано; так собі» (пор. р. *ничегó* «тс.», п. niczego «непогано», niczegowaty «нічогенький»). — ЭСБМ 8, 36. — Див. ще **ні[3], чого́**.

[**нічогі́ч**] «(зовсім) нічого» Ж; — результат контамінації *нічо́го* і [*нігі́ч*] «зовсім, нічого, ніскільки». — Див. ще **гич, ні[3], чого́**.

ні́ша, [*ни́жа*] «ніша» Куз; — р. болг. м. *ни́ша*, бр. *ні́ша*, п. nisza, схв. *ни̏ша*, слн. níša; — запозичене з французької мови, можливо, через німецьку (нім. Nische); фр. niche «ніша; виїмка» пов'язане з дієсловом nicher «гніздитися, вити гніздо», що розвинулося з нар.-лат. *nīdicāre «тс.», похідного від лат. nīdus «гніздо», спорідненого з дінд.

nīḍáḥ, nīḍám «місце відпочинку, стоянка, сітка», вірм. nist «становище, сидіння», ірл. net «гніздо», двн. nest «тс.», псл. gnězdo, укр. *гніздо́*; фр. niche «ніша» виводиться також (Dauzat 499) від іт. nicchia «тс.» як запозичення. — CIC[2] 584; Черных I 574; Фасмер III 77; ЭСБМ 8, 36; Sł. wyr. obcych 511; РЧДБЕ 493; Gamillscheg 636; Kluge—Mitzka 512—513; Walde—Hofm. II 167. — Див. ще **гніздо́**.

ні́я́ко «ніяково», *ні́я́ково*, [*нея́ково*] «ніяково» Ж, [*нія́кий*] «нікчемний, непотрібний Ж; невихований, нерозумний, вайлуватий Ме», *ні́я́ковий*, *ні́я́кові́ти*, [*нія́чити*] «дуже лаяти» Ж, [*понія́читися*] «занепасти, погіршитися»; — бр. *ніякавата* «ніяково», п. nijako «тс.»; — складне утворення з *ні* і *я́ко* «як», *яково́* «тс.». — Див. ще **ні[3], як[2]**.

[**ніякось**] «якоюсь мірою, особливо» Ж; — складне утворення з *ні* (колишньої неозначеної частки *нъ*) і *я́кось*. — Див. ще **ні-, як[2], я́ко́сь**.

[**нна́ти**] «не знати» Ж; — результат стягнення виразу *не зна́ти*. — Див. ще **зна́ти, не**.

но[1] «але (спол.), лишень (обмежувальна, видільна і спонукальна частка)», *-но* (спонукальна частка), [*-ну*] «тс.»; — р. бр. діал. *но* «але», др. *но* «але; тільки», *нъ* «тс.», п. вл. no (частка), слц. no «але», болг. м. *но*, схв. *но*, слн. nȍ, стсл. **нъ** «тс.»; — псл. nъ, no, пов'язане з novъ «новий», nupě «нині, тепер», і-no «тільки, лише»; — споріднене з лит. лтс. nù «нині, тепер», гот. tох. nu, дінд. двн. свн. nū, nu, нвн. nun, ав. дангл. nū, англ. now, лат. nunc, гр. νύ, νῦν, хет. nuwa; ie. *nŭ «тс.»; вважається також первісним індоєвропейським вигуком (Schuster-Sewc 1017); менш обгрунтованим є виведення (Meillet BSL 20, 91) з *nom і пов'язання з лат. num «(ще) тепер». — ІУМ Морфологія 453; Фасмер III 77; Черных I 574; Преобр. I 608; ЭСБМ 8, 38; Младенов 358; ESSJ Sl. gr. II 510—512; Vondrák II 470—471; Trautmann 201; Mühl.—Endz. II 752—753; Mayrhofer II 175; Pokorny 770. — Див. ще **ни́ні, нови́й**. — Пор. **іно́**.

но[2] (вигук для підганяння коней; [вигук для підганяння корів Корз]), [*ньо*] (вигук для підганяння коней), *но́кати*, [*ньо́кати*] «нокати»; — р. бр. *но* (вигук для підганяння коней); — очевидно, пов'язане з вигуком *ну*. — Преобр. I 617; ЭСБМ 8, 38. — Див. ще **ну[1]**.

нова́тор, *нова́то́рство* СУМ, Ж; — р. болг. м. *нова́тор*, бр. *нава́та̄р*, п. вл. nowator, ч. слц. novátor, схв. *но̀ва̄тор*, слн. novátor; — запозичення з латинської мови; лат. novātor «оновлювач» пов'язане з дієсловом novo, -āre «оновляти», похідним від novus «новий», спорідненого з дінд. návaḥ, návyaḥ, ав. nava-, гр. νέος, гот. niujis, лит. naũjas «тс.», псл. novъ, укр. *нови́й*. — CIC[2] 584; Черных I 574—575; Kopaliński 678; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 494; Walde—Hofm. II 181. — Див. ще **нови́й**. — Пор. **нова́ція, нове́ла, нови́ця**.

нова́ція «нововведення»; — р. болг. *нова́ция*, бр. *нава́цыя*, п. nowacja, ч. novace, слц. novácia, схв. *нова́ција*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Novatiőn, фр. англ. novation походять від пізньолат. novātiō «оновлення», пов'язаного з дієсловом лат. novo, -āre «оновляти», похідним від novus «новий». — CIC[2] 584; Sł. wyr. obcych 516; РЧДБЕ 494; Walde—Hofm. II 181; Dauzat 504; Klein 1058. — Див. ще **нова́тор, нови́й**. — Пор. **нове́ла, нови́ця**.

нове́ла «невелике оповідання з несподіваним фіналом», *новеліст, новелістика, новелісти́чний*; — р. *нове́лла*, бр. *наве́ла*, п. вл. nowela, ч. слц. novela, болг. м. *нове́ла*, схв. *но̀вела*, слн. novéla; — запозичення з італійської мови; іт. novella «новела, коротке оповідання» походить від лат. novella, наз. в. мн. с. р. прикметника novellus «новий», зменш. до novus «тс.». — CIC[2] 584; Черных I 575; Фасмер III 77—78; Kopaliński 678; Machek ESJC

402; Holub—Lyer 337; Младенов 359; Lampl Wien. sl. Jb. 20, 86, 95; Dauzat 504; Klein 1058; Mestica 1030. — Див. ще **нови́й**. — Пор. **нова́тор, нова́ція, нови́ця**.

нови́й, [*нови́нний*] (у сполученні [*н-не поле*] «уперше зоране поле»), [*нові́нний*] «тс.» Ж, [*нові́ський*] «новісінький» МСБГ, *нові́тній*, [*ново́тний*] «нововведений, новий» О, *нова́к*, [*но́ватинь*] «паросток на старому дубовому дереві» Ж, *новачо́к*, *нови́зна́* СУМ, Ж, [*но́ви́к*] «новий місяць, молодик Г; новачок, послушник Ж», *нови́на́* «нова звістка; нововведення; урожай нинішнього року; цілина; [недавня подія; новий одяг Г; поле, вперше засіяне після розкорчування лісу Корз; нове поселення Ж]», *нови́нка*, [*нови́нка́р*] «охочий до розповсюдження новин Ж; газетяр О», [*новинки́*] «газета» ВеУг, [*нови́тель*] «новатор» Ж, [*новіна́*] «уперше засіяне поле» ЛексПол, [*нови́нє*] «земля, не орана 5—6 років» О, [*новота*] «новина» ВеЛ, [*нови́ти*] «обновляти», *нові́ти*, *нові́шати*, *відно́ва*, *віднови́ти*, *ізно́в*, *ізно́ву*, [*ізні́в*] «знову», [*знів*] Ж, *знов*, [*зно́вель* Ж, *зно́воньку* Ж], *зно́ву*, [*зновусь* ВеЗа] «тс.», *на́ново*, [*напереднйвці*] «перед новим врожаєм» Корз, *ново́ва*, *нови́ти*, *обно́ва*, [*обновець*] «перший сніг», *обнови́тель*, *обновле́нство*, *обно́вник*, *обнови́ти*, [*отно́ва*] «обнова, обновлення» Бі, [*підно́ва*] «поновлення, підновлення, частковий ремонт» Нед, *піднови́ти*, [*поно́в*] «новий місяць» Нед, *поно́ва* «нова вощина у вулику; [пороша Нед; слід на свіжому снігу]», [*поно́вини*] «обновлення; храмове свято Нед», *поно́вка* «нова вощина у вулику», *поновйти*; — р. *но́вый*, бр. *но́вы*, др. *новъ*, *новыи*, п. вл. нл. nowy, ч. слц. nový, полаб. püwĕ, болг. м. *нов*, схв. *но̀в*, слн. nòv, стсл. **новъ**; — псл. novъ «новий»; — споріднене з лит. naũjas, прус. neuwenen, дінд. návaḥ, návyaḥ, ав. nava-, перс. nau, тох. A ñu, B ñuwe, хет. newa-, гр. νέος, лат. novus, вірм. nor, гал. novio-, nevio-, дірл. nūe, брет. newez, гот. niujis, двн. днн. niuwi, нвн. neu, дангл. nīwe, nēowe, англ. new, дфриз. nie, дат. шв. норв. ny; ie. *neuos «тс.», пов'язане з *nŭ, *nŭ-n «нині, тепер». — Rudn. II 861; Фасмер III 78; Черных I 575; Преобр. I 609; ЭСБМ 8, 38—39; Brückner 366—367; Machek ESJC 402; Schuster-Šewc 1023; Младенов 358—359; Skok II 525—526; Bezlaj ESSJ II 228; Trautmann 194; Mühl.—Endz. II 696; Uhlenbeck 144; Mayrhofer II 144; Frisk II 306; Walde—Hofm. II 181; Pedersen Kelt. Gr. I 55; Kluge—Mitzka 509; Klein 1044; Гамкрелидзе—Иванов 783; Pokorny 769. — Див. ще **ни́ні**.

[**новиня́**] «новонароджений, маля» Ж, [*новиня́тко*] «тс.» Ж; — результат видозміни п. niewinię «дитя, немовля», niewiniątko «тс.», зближеного з *нови́й* (пор. *новонаро́дженый*); п. niewinię, ст. niewinnię походить від niewinny «невинний», утвореного з nie «не» і winny «винний». — SW III 363. — Див. ще **вина́, не**.

[**нови́ця**] «послушниця» Ж; — р. [*нови́ца*] «тс.», п. nowicjusz «послушник», ст. nowic, ч. слц. novic «тс.», novicka «послушниця», схв. *но̀вица* «молода монахиня (яка щойно вступила до монастиря)», слн. novíc «послушник»; — запозичення з латинської мови; лат. novīcius «новий; нещодавно прибулий, новачок» утворене від novus «новий», спорідненого з псл. novъ, укр. *нови́й*. — Kopaliński 678; Machek ESJC 402; Holub—Lyer 337; Walde—Hofm. II 181; Klein 1058—1059. — Див. ще **нови́й**. — Пор. **нова́тор, нова́ція, нове́ла**.

новокаї́н «препарат, який застосовується як знеболюючий і лікувальний засіб»; — р. болг. *новокаи́н*, бр. *новака́ін*, п. nowokaina, ч. слц. novokain, схв. *новокàїн*, слн. novokaín; — торгова назва (англ. Novocain), утворена з основ novo- від лат. novus «новий» і (co)cain(e) «кокаїн», похідного від coca «кока». — CIC² 584; Sł. wyr. obcych 516; РЧДБЕ 494; Вујаклија 622; Klein 306, 1059. — Див. ще **ко́ка, нови́й**.

[**новомли́нка**] «рід горілки» (пор. «Новомлинка — води половинка, а коропська — суща» — Номис); — похідне утворення від назви села *Нові Млини* (Чернігівська обл.), недалеко від якого розташоване село Короп.

[**новота́р**] «новатор» Ж; — очевидно, запозичення з чеської і словацької мов; ч. novotář «любитель нововведень», слц. novotár «тс.; новатор», як і вл. nowotar «новатор», нл. nowotarstwo «пристрасть до нововведень», схв. *новòтār* «новатор», утворені відповідно від іменників ч. слц. novota «нововведення; новизна», вл. нл. nowota, схв. *новòта* «тс.». — Див. ще **нова́тор, нови́й**.

нога́, *ні́жка*, [*ніжа́та*] «ніжки» О, [*ніжча́та*] «тс.» Ж, [*но́зя*] (дит.) «нога, ніжка», *ногави́ці* «суконні штани; [нижні штани Ж; панчохи МСБГ]», [*ганави́ці*] «шкіряні штани» Я, *ногави́ця* «холоша», [*ногавичиня́та*] «штанці» Пр. XI діал. н., [*нога́вки́*] «полотняні штани Г; верхні штани Ж», [*на́гавки*] «суконні штани», [*ноженé*] (зб.) «пальці ноги» Ж, *ножи́сько*, [*ніжни́й*] «ножний» Ж, [*ножани́й*] «ножний, який стосується ніг, який знаходиться на ногах», [*ноженúй, ножíни́й*] «тс.», [*ножкови́й*] (у сполученні [*ножкове́ пу́щення*] «пущення перед масницею, коли їдять холодець із свинячих ніг»), *ножни́й*, [*ніжкува́ти*] «збиратися і топтати ногами землю» (про овець) Ж, *віднóга* «відгалуження (гори, стовбура, дороги)», [*за́ніжка*] «задня нога тварини» Ж, *збезнóжити, збезнóжіти, óбніж* «квітковий пилок, який бджоли на задніх ніжках переносять у вулик для виготовлення перги; [підніжжя Ж]», *обні́жжя*, [*обні́жка*] «обніж» Ж, *обні́жки* «вовна низької якості, яку настригають з ніг, морди та хвоста вівці», [*обни́жки*] «вовна гіршої якості» Лекс-Пол, *обні́жок* «поперечка між ніжками стола, стільця», [*обнóга*] «гірський відріг, підніжжя гори» Ж, [*óбнож*] «обніж» Ник, *підні́жжя*, [*піднóже*] «підніжжя» Нед, *підні́жка, підні́жок*, [*піднажа́й*] «педаль» Куз, [*піднóжі*] «підніжки в ткацькому верстаті» Ник, [*піднóжичий*] «підніжний» Пі, [*пóніж*] «частина колиски» О, [*поножаї́*] «підніжки в ткацькому верстаті» Ник, [*поно́жі*] «тс.» Г, Нед, Л, [*попідні́ж*] «під ноги» Нед, *розні́жка*, [*су́ніж*] (у сполученнях [*с. лячи, с. спати*] «лягти, спати так, що двоє і більше лежачих торкаються ногами») Нед; — р. болг. *нога́*, бр. *нага́*, др. *нога*, п. нл. noga, ч. слц. вл. noha, полаб. nügă, м. *нога*, схв. *нòга*, слн. nôga, стсл. **нога**; — псл. noga «нога»; — споріднене з лит. nagà «копито», nãgas «ніготь; кіготь», лтс. nagas «обидві руки; руки й ноги», nags «ніготь; кіготь», прус. nage «ступня (ноги)», дінд. áṅghriḥ, amhriḥ «тс.», nakháḥ «ніготь; кіготь», перс. nāχun «тс.», гр. ὄνυξ «ніготь; кіготь; копито», лат. unguis «тс.», дірл. ingen «ніготь; кіготь», дкімр. eguin, кімр. корн. ewin, брет. iwin «тс.», двн. днн. nagal «ніготь», нвн. Nagel, дфриз. neil, дангл. nægl, nægel «тс.», англ. nail «ніготь; кіготь», діcл. nagl «ніготь», гот. ganagljan «прибивати цвяхами»; ie. *onogh-, *ngh-, *ongh- «ніготь; кіготь». — Rudn. II 861; Фасмер III 78—79; Черных I 575; Преобр. I 609—610; ЭСБМ 7, 181; Brückner 365; Holub—Kop. 246; Schuster-Sewc 1018; Oleš I 661—663; Младенов 359; Skok II 522—523; Bezlaj ESSJ II 226; Критенко Вступ 542; Fraenkel 478—479; Trautmann 192; Mühl.—Endz. II 686—687; Bezzenberger BB 16, 257; Meillet Études 208; Uhlenbeck 4, 141; Mayrhofer I 22, II 124; Frisk II 398—399; Walde—Hofm. II 818—819; Pedersen Kelt. Gr. I 107, 186; Kluge—Mitzka 501; Klein 1026; Pokorny 780. — Пор. **ні́готь**.

нога́йці «народність тюркської мовної групи, що живе на Кавказі», одн. *ногáєць, ногáйка*; — р. болг. *ногáец*, бр. *нагáец*, п. nohajec (з укр.), nogajec, ч. Nogajci «ногайці», слц. Nogajec, Nogaj; — запозичення з тюркських мов; крим.-тат. *ноɣаі* «ногайці (в Криму і на Кавказі)», кирг. каз. *ноɣаі* «татарин,

що живе в Росії, казанський татарин» (Радлов III 693) походять від монг. noqai «собака» (також ім'я одного хана); пор. калм. noγā, noγä «ногаєць». — Макарушка 11; Фасмер III 79; Еремеев Этнонимы 138; Basaj PJ 1961/1, 35; Räsänen Versuch 354; Ramstedt 278. — Пор. **нага́йка**.

нога́та «дрібна монета в давній Русі»; — р. *нога́та*, др. *ногата*; — запозичення з тюркських мов; кипч. тур. nakt «гроші, готівка», крим.-тат. naχt «тс.» походить від ар. naḳd «дрібні гроші»; менш обґрунтоване виведення (Кипарский ВЯ 1956/5, 135) від *нога́*. — Чернов НЗ Запорізьк. пед. ін-ту IV 151; Фасмер III 79; Шипова 246; Менгес 118—120.

[но́гтик[1]] (іхт.) «йорж, Acerina cernua (vulgaris)» Ж; — р. [*но́гтик*] «тс.»; — результат перенесення назви [*но́гтик*] «нігтик», зменш. від ст. *ноготь* «ніготь»; назва зумовлена, очевидно, колючістю йоржа. — Leder 146. — Див. ще **ні́готь**.

[но́гтик[2]] (бот.) «змієголовник молдавський, Dracocephalum moldavicum L.» Мак; — результат перенесення назви [*но́гтик*] «нігтик», зменш. від ст. *ноготь* «ніготь»; назва зумовлена тим, що одна з пелюсток двогубого віночка цієї рослини нагадує ніготь. — Див. ще **ні́готь**.

[но́ді] «іноді»; — бр. [*но́ды, но́йды*] «тс.»; — результат спрощення форми *і́ноді* (див.).

[нозгра́вий] «хворий на сап; сопливий» Ж; — результат видозміни п. [wozgrzywy (*wozgrawy?)] «сапатий», паралельного укр. [*віскри́вий*] «сопливий» і зближеного з [*ноздри*] «ніздрі», [*ноздрови́й*] «носовий». — Див. ще **віскри́вий, ні́здря**.

[нозгри́ця] «трикутний шматок поля між двома струмками» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*ноздри*] «ніздрі» (за подібністю до форми носа).

[ной] «той» Ж, [*но́я*] «та» Ж, [*но́є*] «те» Ж; — результат видозміни форми [*нон*] «той» Ж, зумовленої впливом займенників з кінцевим *й* ([*о́ний*] «той», *той* тощо). — Див. ще **оно́н**.

нока́ут «стан боксера, коли він після удару супротивника падає і вважається переможеним», *нокаутува́ти*; — р. *нока́ут*, бр. *нака́ўт*, п. nokaut, ч. nokaut, knokaut, слц. knockout, болг. *но́ка́ут*, схв. *но̏каут*, слн. nokaut; — запозичення з англійської мови; англ. knock-out «удар, що валить з ніг» утворене з основи дієслова knock «ударити» звуконаслідувального походження і прийменника out «з, геть» (дангл. ūt), спорідненого з днн. дфриз. гот. ūt, двн. ūz «тс.», нвн. aus «з, із», дінд. út «вгору, геть», лат. ūsque «аж до, до самого, безперервно». — СІС[2] 585; Черных I 576; Kopaliński 672; Holub—Lyer 245; РЧДБЕ 494; Vujaklija 623; Klein 850, 1104.

ноктю́рн «музичний твір наспівного, мрійливого характеру»; — р. *ноктю́рн*, бр. *накцю́рн*, п. nokturn, ч. слц. nokturno, вл. nokturna, болг. *ноктю́рно*, м. *ноктýрно*, схв. *ноктȕрно, но̀ктȕрно*, слн. noktúrno; — запозичення з французької мови; фр. nocturne «нічний; ноктюрн» (із сполучення chanson nocturne «нічна пісня») походить від лат. nocturnus «нічний», утвореного від nox (род. в. noctis) «ніч», спорідненого з дінд. nák, гр. νύξ, лит. naktìs, псл. *nokty «тс.», укр. *ніч*. — СІС[2] 585; Черных I 576; КЭСРЯ 293; Kopaliński 672; Holub—Lyer 336; Gamillscheg 648; Walde—Hofm. II 181—183. — Див. ще **ніч**.

[но́ле́] «ану лиш» Ж, ДзУЗЛП; — слц. nolen «ну-ну», [nol'e] «ану лиш», [nol'em] «тс.»; — складне утворення з часток [*но*] «ну, ану», що є варіантом *ну*, і [*ле*] «лише, тільки; же». — Дзендзелівський УЗЛП 161. — Див. ще **ле, но[1], ну[1]**. — Пор. **о́ле[2], хо́лем**.

нома́д «представник народів, які кочують; кочівник», *номади́зм, нома́дний* «кочовий»; — р. болг. *нома́д*, бр. *нама́д*, п. nomada, ч. слц. слн. nomád, вл. nomad, м. *номад*, схв. *но̀ма̄д*; —

через посередництво німецької або французької мови (нім. Nomáde «кочівник, номад», фр. nomade «тс.») запозичене з латинської; лат. nomas, -adis «кочівник, номад» походить від гр. νομάς, -άδος «скотар, пастух, кочівник», пов'язаного з νομός «пасовисько, вигін», νέμω «розподіляю; пасу худобу, займаюся скотарством», спорідненими з ав. nəmaŋ- «позика», лат. numerus «число, кількість», гот. niman «брати, взяти», двн. neman, нвн. nehmen «тс.», лит. núoma «орендна плата». — CIC^2 585; Фасмер III 82; Преобр. I 611; Kopaliński 672; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 494; Dauzat 502; Walde—Hofm. II 186—187; Frisk II 302—304. — Пор. **но́мер**.

номенклату́ра «сукупність назв, термінів у певній галузі знання; працівники, затверджені вищими органами на якісь посади», *номенкла́тор*; — р. болг. м. схв. *номенклату́ра*, бр. *наменклату́ра*, п. ч. вл. nomenklatura, слц. слн. nomenklatúra; — запозичення з латинської мови; лат. nōmenclātūra «перелік, список» утворене, очевидно, на основі словосполучення nōmen calāre «оголошувати ім'я»; лат. nōmen «ім'я, назва» споріднене з дінд. nā́ma, гр. ὄνομα, вірм. anun, гот. namō, псл. *jьmę «тс.», укр. *ім'я́*; лат. calo, -āre «викрикувати, оповіщати, скликати» споріднене з дінд. kalakalaḥ «безладні крики, шум», гр. καλέω «називаю, закликаю, скликаю», двн. hellan «звучати», лит. kalbà «мова», псл. *kolkolъ «дзвін», укр. [*колоки́л*] «тс.». — CIC^2 585; Kopaliński 673; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 494; Vyjaklija 623; Walde—Hofm. I 141—142, II 174. — Див. ще **ім'я́, колоки́л**. — Пор. **номіна́льний**.

но́мер, *номеро́к, ну́мер*, [*лу́мер*] «нумер» О, [*лумéро*] «тс.; буква» МСБГ, *нумера́тор, нумера́ція, нумерува́льник, нумераці́йний, нумерува́ти*; — р. болг. м. *но́мер*, бр. *ну́мар*, п. numer, ч. слц. numero, вл. numerus, схв. *ну́мера*, слн. númera, númara; — запозичено з латинської мови через німецьку (коротке u в нім. Nummer «номер» передане через **о**); лат. numerus «число, кількість» споріднене з лит. núoma «орендна плата», ав. nəmaŋ- «позика», гр. νέμω «розподіляю»; не виключена можливість запозичення через голландську мову, у якій паралельно вживаються nommer і nummer з тим самим значенням (Кипарский ВЯ 1956/5, 135; Тарабасова ВКР II 181; Акуленко 140; КЭСРЯ 294; Цыганенко 296); менш імовірним є припущення (Младенов 359) про виникнення форми *но́мер* унаслідок схрещення фр. nombre «число, кількість» і лат. numerus «тс.». — CIC^2 585; Черных I 577; Фасмер III 82; Преобр. I 611; Сандлер ЭИРЯ III 24—26; Смирнов 206; ЭСБМ 8, 49; Sł. wyr. obcych 517; РЧДБЕ 495; Kluge—Mitzka 516; Walde—Hofm. II 186—187. — Пор. **нома́д**.

номіна́льний «який виражається грошовою вартістю; який тільки має яку-небудь назву, але не виконує своїх функцій», *номіна́л*; — р. *номина́льный*, бр. *намі́на́льны*, п. вл. nominalny, ч. nominální, слц. nominálny, болг. м. *номина́лен*, схв. *но̀мина̄лан*, слн. nominálen; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. нім. англ. nominal «номінальний» походять від лат. nōminālis «який стосується імені; іменний», утвореного від nōmen (род. в. nōminis) «ім'я, назва», спорідненого з дінд. nā́ma, гр. ὄνομα, гот. namō, псл. *jьmę «тс.», укр. *ім'я́*. — CIC^2 586; Черных I 577; Kopaliński 673; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 495; Vyjaklija 624; Dauzat 502; Klein 1053; Walde—Hofm. II 173. — Див. ще **ім'я́**. — Пор. **номенклату́ра**.

нон[1], *нона́, нано́* — див. **оно́н**.

нон[2] — див. **он**[1].

но́на (муз., літ.) «дев'ятий ступінь у гамі; строфа з дев'яти рядків»; — р. бр. болг. *но́на*, п. ч. вл. nona, слц. слн. nóna, схв. *но̀на*; — запозичення з латинської мови; лат. nōna «дев'ята» є формою жін. р. до nōnus (< *novenos) «дев'ятий», похідного від novem «дев'ять», спорідненого з дінд. náva, гр. ἐννέα, двн. гот. niun, лит. devynì, псл.

*devętь (< *nev-) «тс.», укр. *дев'ять*. — CIC[2] 586; Kopaliński 673—674; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 495; Vyjaklija 624; Walde—Hofm. II 179. — Див. ще **дев'ять**. — Пор. **Но́нна**.

Но́нна (жіноче ім'я); — бр. болг. *Но́на*, ч. Nonna; — запозичення з російської мови; р. *Но́нна* є, очевидно, жіночим відповідником до чоловічого імені *Нонн*, що походить від лат. nōnus «дев'ятий»; виводиться також безпосередньо від лат. nōnus, ж. р. nōna (Вл. імена 148) або від болг. *Но́на* (Спр. личн. имен 514). — Петровский 168; Илчев 362. — Див. ще **дев'ять, но́на.**

но́нсенс «безглуздя, нісенітниця»; — р. бр. *но́нсенс*, п. ч. слц. вл. nonsens, болг. *нонса́нс*, схв. *нòнсенс, нонсанс*, слн. nónsens; — запозичення з англійської мови; англ. nonsense «дурниця, нісенітниця, безглуздя» утворене за зразком фр. nonsens «тс.» з іменника sense «сенс, смисл, значення», що походить від лат. sēnsus «тс.», і заперечного префікса non- «не-», що зводиться до лат. nōn «не» з ст. noenum «тс.», яке виникло з *n'oinom «ні один, жоден», утвореного із заперечної частки ne «не», спорідненої з псл. ne, укр. *не*, і числівника oinom (> лат. ūnum) «один», спорідненого з прус. гот. ains «тс.», псл. inъ, укр. [*и́ний*] «інший», *оди́н*. — CIC[2] 587; РЧДБЕ 496; Vyjaklija 625; Klein 1053, 1054; ODEE 614; Walde—Hofm. II 174—175, 821—822. — Див. ще **и́ний, не, оди́н, сенс.**

нора́[1] «заглиблення в землі, вирите тваринами як житло; [джерело]», [*но́ро*] «джерело» МСБГ, [*нори́чка*] «тварина, що живе в норі» О, [*но́рия*] «отвір у млиновому камені, в який сиплеться зерно» Ник, [*норо́ха*] (збільш. від *нора́*), [*нюра́*] «джерело» ДзАтл II, [*нори́стий*] «багатий джерелами» Ж, [*нори́ти*] «рити нори», [*норі́ти*] «бити джерелом» Ж, [*винря́тися*] «бити джерелом, витікати» Ж, [*понористий*] «поритий, нерівний», [*повино́рювати*] «повиривати (з землі)», [*проно́ра*] «нора» Нед; — р. *нора́*, бр. *нара́*, др. *нора, норя*, п. nora, nura, ч. слц. nora, слн. [nora], стсл. **норА**; — псл. nora, пов'язане з noriti «занурювати, топити», nuriti «тс.», *nerti «поринати, топитися», nyrjati «ниряти». — Фасмер III 82—83; Черных I 577; Преобр. I 612; ЭСБМ 7, 240—241; Brückner 365—366; Machek ESJC 401; Младенов 360; Bezlaj ESSJ II 227. — Див. ще **ниря́ти.**

нора[2] (ент.) «нічний метелик, Phalaena» ВеЛ, ВеНЗн; — неясне.

норд «північ, північний напрямок; північний вітер»; — р. бр. болг. *норд*, п. nordowy «північний», ч. слц. nordický «північноєвропейський», схв. *нòрдијскӣ*, слн. nórdijski «тс.»; — через російське посередництво запозичене з голландської мови; гол. noord «північ» споріднене з двн. nord, нвн. Nord, діcл. norðr «тс.», дінд. nárakaḥ «пекло», гр. νέρθε(ν) «унизу, знизу», νέρτερος «нижній». — CIC[2] 587; Фасмер III 83; Meulen 107—108; Kluge—Mitzka 513—514. — Пор. **норма́ни.**

норе́ць «водолаз; (орн.) пірникоза, Podiceps; [білоока чернь, Nyroca nyroca Güld. Шарл]», [*нор*] (орн.) «пірникоза велика» Шарл; — др. *норьць* «водолаз», п. [norek], ст. norek, nór, ч. norec, ňořec «тс.», слц. norec (орн.) «кайра, Uria Briss.», схв. *нòрац* «водолаз», стсл. **норьць** «тс.»; — псл. norьsь «людина, що пірнає у воду, водолаз; птах, що пірнає», пов'язане з noriti «занурювати», nyrjati «ниряти»; пор. лит. nãras «водолаз; (орн.) гагара». — Преобр. I 611; Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще **ниря́ти.** — Пор. **нора́**[1].

нори́ця[1] (зоол.) «полівка, польова миша, Hypudaeus arvalis» УРС, Г, [*нора́*] «Hypudaeus glareolus», [*нори́чка*] «землерийка, Sorex» ВеУг, [*норик*] «земляний павук, Cteniza cementaria» Ж; — похідне утворення від *нора́*; назви зумовлені тим, що ці тварини живуть у норах (павук у невеликих нірках); пор. [*нори́чка*] «тварина, що живе в норі» О. — Преобр. I 611; Mikl. EW 212. — Див. ще **нора**[1]. — Пор. **нре́нора.**

нори́ця[2] (мед.) «фістула, свищ», *норице́вий,* [*нори́чавий*] «гидкий, відштовхуючий, паршивий» Па, [*нори́чуватий*] «хворий норицею; гидкий, відштовхуючий, паршивий Па»; — р. [*нори́ца*] «глибока рана на загривку (кінська хвороба)», бр. [*нары́ца*] «тс.», п. norzyca «нориця», слн. norîce «вітряна віспа»; — похідне утворення від *нора́*; назва зумовлена тим, що при цій хворобі виникає ямка, заглибина. — Фасмер III 83; Преобр. I 612; ЭСБМ 7, 249—250; Machek ESJČ 296; Bezlaj ESSJ II 227. — Див. ще **нора́**[1].

[**нори́чник**] (бот.) «ранник, Scrophularia L. Бі; ластовень, Vincetoxicum officinale Moench. Mak», [*норишник*] «ранник вузлуватий, Scrophularia nodosa L.; золототисячник, Erythraea centaurium Pers.» Mak; — р. *нори́чник* «ранник; [ластовень; тирлич, Gentiana L.]», [*нори́ца*] «тирлич; ранник», [*нори́чка, норы́шник, нори́чная трава*] «тс.»; — похідне утворення від *нори́ця* (мед.) «фістула, свищ»; назва зумовлена тим, що в народній медицині ранник вживається від ран, наривів, свищів. — Фасмер III 83; Преобр. I 612. — Див. ще **нори́ця**[2].

но́рка (зоол.) «Mustela lutreola», [*ні́рка*] «тс., маленька видра» Ж; — р. *но́рка,* ст. *норица,* бр. болг. *но́рка,* п. norka, ч. norek, слц. norka, norok, вл. nórc «тс.»; — очевидно, псл. nogъka, nogъkъ «тс.», пов'язане з noga, pьrěti «ниряти»; норки ведуть напівводний спосіб життя, селяться в норах, дуплах (БСЭ 30, 165); припущення (Трубачев ЭИРЯ III 46—48; Фасмер—Трубачев III 83) про запозичення з прибалтійсько-фінських мов (пор. фін. діал. nirkka «ласиця», nirkko, nirkku, nirkki «тс.», ест. nirk «горностай, ласиця») викликає сумнів. — Фасмер III 83; Преобр. I 612; ЭСБМ 8, 41; Mikl. EW 216. — Див. ще **нора́**[1]. — Пор. **ну́рка.**

но́рма, *нормалізáція, нормáль, нормати́в, нормативі́зм, нормувáльник, нормáльний, нормати́вний, нормувáльний, нормалізувáти, нормувáти, понаднормати́вний, понаднормо́вий*; — р. бр. болг. м. *но́рма*, п. ч. слц. вл. norma, схв. *но̏рма*, слн. nórma; — через західноєвропейські мови (нім. Norm, фр. norme «тс.») запозичене з латинської; лат. nōrma «норма, правило; зразок» зводиться до гр. γνώμονα, форми зн. в. від γνώμων «знавець; норма, правило», пов'язаного з γνώμη «розум, свідомість, дух; думка», γιγνώσκω «пізнаю», спорідненими з дінд. jānáti «знає», тох. A knā- «знати», лат. nōscō, -ere «дізнаватися», гот. kann «знаю», псл. znati, укр. *зна́ти.* — CIC[2] 587; Фасмер—Трубачев III 83; Черных I 578; ЭСБМ 8, 42; Kopaliński 676; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Skok II 524; Walde—Hofm. II 175; Klein 1055. — Див. ще **зна́ти.**

норма́ни (одн. *норма́н*) «північногерманські племена, які в VIII—XI ст. робили напади на країни Європи»; — р. *норма́нн,* бр. *нарма́н,* п. Normanowie (мн.), ч. слц. Norman, болг. *норма́нин,* схв. *Норма́ни* (мн.); — очевидно, запозичене зі скандинавських мов через посередництво німецької (нім. Normánne «тс.»); шв. norrman «норвежець, норман», діск. norðmaðr «тс.» утворені відповідно від шв. norr «північ», діск. norð, споріднених з нвн. Nord, гол. noord «тс.», і шв. man «людина», діск. maðr «тс.», споріднених з двн. man «людина, чоловік», нвн. Mann «чоловік», пск. mǫžь «тс.», укр. *муж.* — Фасмер III 84; Falk—Torp 772; Vries AEW 411. — Див. ще **муж, норд.**

но́ров, [*но́рів*] «норов» Бі, [*норовя́*] «тс.» Ж, [*но́рія*] «вдача» О, [*норови́й*] «моральний» Ж, *норови́стий, норовли́вий,* [*норовстве́нний*] «моральний» Ж, *нарови́ти, нарови́тися,* [*по́норови*] «привчання» Нед, [*понарови́тися*] «сподобатися» Нед, *приноровúтися,* [*уноровúти*] «приручити; привчити» Нед; — р. *но́ров,* бр. *но́раў,* др. *норовъ,* п. naród, ч. mrav, ст. nrav, слц. mrav, болг. *нрав,* схв. *на́рав,* слн. nrȁv, narȃv, narȃva, стсл. **нравъ**; — псл. *norvъ; — споріднене з лит. nóras

«бажання, охота, воля», norĕti «бажати, хотіти», naĭvytis «упиратися», nértėti «шаленіти», išnértėti «упиратися», nartìnti «сердити», naĭsas «відвага, хоробрість; сильний гнів, лють», прус. nertien (зн. в. одн.) «гнів», ernertimai «гніваємося», дінд. sūnáraḥ «дружній», nṛtúḥ «герой», náryaḥ «мужній», nar- «чоловік, людина», ав. hunara- «уміння», nar- «чоловік», гр. ἀνήρ «чоловік, людина», вірм. ayr (род. в. arn), алб. njer «тс.», кімр. ner «герой», nerth «мужність», дірл. nert «тс.», ірл. nertaim «укріплюю»; помилковим є виведення *nogvъ з *normъ і пов'язання його з дінд. narmáḥ «жарт» (Pedersen KZ 38, 372; Mayrhofer II 140). — Черных I 578; Фасмер III 84; Преобр. I 615—616; ЭСБМ 8, 41; Brückner 355—356; Младенов 361; Skok II 503; Bezlaj ESSJ II 229; Otrębski LP I 129—130; Meillet Études 373; Trautmann 197—198; Trautmann Apr. Sprachd. 384; Fraenkel 484, 504, 507; Endzelin KZ 44, 67; Топоров Е-Н 82—83; Fick I 98, 502—503; Frisk I 107—108; Walde—Hofm. II 164; Pokorny 765. — Пор. **нáров.**

нороквá — див. **мороквá.**

[**норцевий**] «погрібний?» (про пиво) Пі, [*нороцовúй, норцовúй*] (у сполученні [*нор(о)цовé пиво*] «березневе пиво») Г, Ж; — результат видозміни форми *марцéвий*, [*марцьóвий*] «березневий», очевидно, зближеної з основою *норá* «яма, заглибина в землі», оскільки пиво зберігається в льохах (пор. *пивнúця* «погріб, льох, підвал»). — Грінч. II 570. — Див. ще **мáрець.**

[**носáк**] «гасильник (для гасіння свічок)» Ж; — похідне утворення від *ніс*; назва зумовлена зовнішньою подібністю гасильника (ковпачка) до носа. — Див. ще **ніс.**

носáр (іхт.) «йорж, бубир, Acerina acerina Güld.», [*носáрик* Ж, *носúр* Ж, *носýрик* Л—Г] «тс.»; — р. *носáрь*, бр. *насáр*, п. [nosacz]; — похідне утворення від *ніс*; назва зумовлена тим, що цей вид йоржа має видовжене рило. — Коломиец Происх. назв. рыб. 23; Сабанеев 56; ЭСБМ 7, 251. — Див. ще **ніс.**

носúти, *носáк, носúли, носúлки, носилянка, носúльний, носúльник, носúльниці, носúтель, носíй, носíльник, нóскість* — див. **нéсти.**

носорíг[1] (зоол.) «Rhinoceros L.», *носорóг*, [*носорогáч, носорóжець*] «тс.» Ж; — р. болг. *носорóг*, бр. *насарóг*, п. nosoróg, nosorożec, ч. слц. nosorožec, вл. nosoroh, nosorohač, nosorohak, нл. nosorogak, м. *носорог*, схв. *носòрог*, слн. nosoróg; — калька нім. Nashorn «тс.», утвореного з Nase «ніс» і Horn «ріг», яке у свою чергу є калькою лат. rhīnoceros < гр. ῥινοκέρως «тс.» (гр. ῥίς, род. в. ῥῑνός «ніс», κέρας «ріг»); назва зумовлена тим, що ця тварина має на носі ріг. — Фасмер III 85; Kluge—Mitzka 504. — Див. ще **ніс, ріг.** — Пор. **носорíг**[2].

носорíг[2] (ент.) «Oryctes nasicornis», *носорóг*, [*носорíжка* Куз, *носорóжок* Ж] «тс.»; — р. *носорóг*, бр. *насарóг*, п. nosorożec, ч. nosorožík, слц. nosorožtek, болг. *бръмбар носорóг*, схв. *носорóжац*, слн. nosorógec; — очевидно, калька наукової назви нлат. nasicornis «тс.», утвореної з лат. nāsus «ніс» і cornū «ріг»; пор. також нім. Nashornkäfer (Nase «ніс», Horn «ріг», Käfer «жук»); назва жука зумовлена тим, що на голові у нього є ріг. — Див. ще **ніс, ріг.** — Пор. **носорíг**[1].

ностальгíя «болісна туга за батьківщиною», *ностальгíйний, ностальгíчний*; — р. *ностальги́я*, бр. *ностальгія*, п. слц. nostalgia, ч. nostalgie, болг. *ностáлгия*, м. *носталгија*, схв. *ностàлгија*, слн. nostalgíja; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. Nostalgíe, фр. nostalgie, англ. nostalgia) запозичене з новолатинської; нлат. nostalgia утворене швейцарським лікарем Й. Гофером (1678) з основ гр. νόστος «повернення», пов'язаного з νέομαι (< *νέσομαι) «відправляюся, іду, їду», спорідненого з дінд. násatē «наближається, приєднується», тох. A nas «бути», B nes «тс.», гот. ganisan «виду-

жувати», днн. двн. ginesan «лишитися живим, бути здоровим», нвн. genesen «видужувати», і -αλγία від ἄλγος «біль, страждання, мука», можливо, пов'язаного з ἀλέγω «турбуюся» неясного походження. — CIC² 588; Федосеева РР 1975/3, 105—107; Эсанов РР 1986/4, 129—131; Kopaliński 676; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вуjаклија 627; Frisk I 65, 66—67, II 304—305; Gamillscheg 650; Klein 48, 1056. — Пор. **Не́стір.**

носу́ха (зоол.) «ссавець родини єнотових, Nasua L.»; — р. *носу́ха*, бр. *насу́ха*, ч. nosál, слц. nosáň «тс.»; — похідне утворення від *ніс* (род. в. *но́са*); назва зумовлена тим, що ця тварина має довгого носа, витягнутого в хобот; пор. наукову назву nasua від лат. nāsus «ніс». — Див. ще **ніс.**

но́та (муз., дипл.), *нота́тка, нота́тник* «записна книжка», *нота́ція, но́тниця*, [*ну́та*] «нота» (муз., з п.), *нотифікува́ти, нотува́ти;* — р. бр. болг. м. схв. *но́та* (муз., дипл.), п. nota (дипл.), nuta (муз.), ч. слц. nota (муз.), nóta (дипл.), вл. nota (муз., дипл.), слн. nóta (муз., дипл.); — можливо, через західноєвропейські мови (нім. Nóte, фр. англ. note, іт. nota) запозичено з латинської; лат. nota «знак; зауваження», очевидно, пов'язане з nōtus «відомий, знайомий», дієприкм. мин. ч. від nōscō, -ere (длат. gnōscō, -ere) «знати, пізнавати», спорідненого з дінд. jānáti «знає», гр. γιγνώσκω «пізнаю», лит. žinóti «знати», псл. znati, укр. *зна́ти*. — CIC² 588; Черных I 578; Фасмер III 85; КЭСРЯ 294; ЭСБМ 8, 43; Булыка 218; Sł. wyr. obcych 515, 517; Machek ESJČ 401; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вуjаклија 627; Walde—Hofm. II 176—178; Dauzat 503; Klein 1057. — Див. ще **зна́ти.** — Пор. **нота́ріус.**

нота́ріус, *но́та́р* «нотаріус; [секретар сільської, волосної управи, зрідка секретар сільради МСБГ]», *нотаріа́т, нотаріа́льний*; — р. болг. м. *нота́риус*, бр. *ната́рыус*, др. *нотарь* «прислужник, носильник», п. notariusz «нотаріус», ч. notář, слц. слн. notár «тс.», вл. notarstwo «нотаріальна контора», схв. *но̀та̄р* «тс.», стсл. **нотарь** «писар, секретар»; — запозичення з латинської (або середньолатинської) мови; лат. слат. notārius «писар, секретар» пов'язане з noto, -āre «позначати, відзначати, записувати, писати», похідним від nota «знак; літера». — CIC² 588; Черных I 578—579; Фасмер III 85; КЭСРЯ 294; Kopaliński 677; Machek ESJČ 401; Holub—Kop. 247; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вуjаклија 627; Walde—Hofm. II 177—178. — Див. ще **но́та.**

нота́ція «осудливе повчання, настанова»; — р. *нота́ция*, бр. *ната́цыя* «тс.», п. ст. notacja «зауваження»; — через російське і польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. notātio «зауваження, осуд» пов'язане з notāre «позначати, вказувати, осуджувати, лаяти», nota «знак, зауваження, тавро». — Черных I 579; Hüttl-Worth 16; ЭСБМ 7, 264; Булыка 219. — Див. ще **но́та.**

[**но́тинка**] «ягня від однорічної вівці Ж; молода однорічна вівця-первістка МСБГ», [*но́танка*] «молода однорічна вівця-первістка» МСБГ, [*но́тка, но́точка*] «тс.» Гриц, [*но́тенина, но́телина*] (назва вовни) Доп. УжДУ 4; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *ноáтен* (рум. noáten, noátin) «однорічне ягня; вовна однорічного ягняти» виникло з лат. annōtinus «однорічний; торішній», що походить від annus «рік» (з *at-nos), спорідненого з дінд. átati «іде, мандрує», гот. apnam (дав. в. мн.) «рокам»; пор. оск.-умбр. akno «рік, час свят»; менш обґрунтоване виведення (Гриц. 110—111) від др. *ну́та* «рогата худоба». — Дзендзелівський Доп. УжДУ 4, 110; Vrabie Romanoslavica 14, 164; СДЕЛМ 279; DLRM 544; Puşcariu 103; Walde—Hofm. I 51.

но́чви «корито (для прання білизни, купання тощо) СУМ; [віялка Ж]», [*но́чови*] «тс.» Ж, *но́чо́вки* «коритце; [віялка Ж; вид узору на вишивці]»; — р. бр. *но́чвы* «ночви», др. *нощви* «вид посудини (для борошна)», п. niecki «ночви», ч.

necky, вл. mjecki, нл. njacki «тс.», полаб. nact'ai «віялка (для провіювання зерна)», болг. *но́щви* «діжа», м. *ноќви*, [*ношви*], схв. *на̏ћве* «тс.», слн. nečké «ночви», [nečvè, nâčve, nâčke], стсл. **нъштвы** «тс.»; — псл. *nьktjy, род. в. *nьktjъve з первісним значенням, очевидно, «корито для миття, обмивання»; — споріднене з гр. νίζω «мию, умиваю», νίπτω «тс.», νίπτρον «вода для обмивання», χέρνιψ «корито для обмивання рук», дінд. nḗnekti «змиває», niktáḥ «митий», ірл. nigid «миє», tonach «обмивання мертвих»; припущення (Mikl. EW 218) про германське походження слова (двн. nuosk «корито», свн. nuosch, нім. бавар. nuesch «тс.») необгрунтоване. — Фасмер III 86; Трубачев Рем. терминол. 168; ЭСБМ 8, 45; Machek ESJČ 393; Skok II 496; Bezlaj ESSJ II 218; Berneker Jagić-Festschr. 602—603; Kiparsky GLG 51—52; Hujer CMF 3, 357; RSl 5, 233; Lang LF 45, 333.

[**ночноздо́ба**] (бот.) «нічна красуня, царська борідка, Mirabilis jalapa L.» Мо, [*моцноздо́ба*] «тс.» Мо; — складне утворення з основ прикметника [*ночни́й*] «нічний» та іменника *ноздо́ба;* друга форма є результатом деетимологізації; назва зумовлена тим, що ця рослина з родини ночецвітих має великі, дуже гарні квітки. — Див. ще **ніч, ноздо́бити.**

но́щно (у виразі *денно і н.*); — р. *но́щно* (*денно и н.*); — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. (**день-но и**) **ношть-но**, стсл. **ношть-но** пов'язане з прикметником **ношть-нъ** «нічний», похідним від **ношть** «ніч», якому відповідає укр. *ніч* (див.).

[**нре́нора**] (зоол.) «польова миша, Hypudaeus glareolus» Ко; — складне утворення з основ дієслова [*не́рти*] «ниряти» ([*нре*] «ниряє» Ж) та іменника *нора́*. — Див. ще **ниря́ти, нора́**[1]. — Пор. **нори́ця**[1].

ну[1] (виг., частка), *нум, ну́мо, ну́мте, ну́те, ну́кати,* [*пону́ка*] «заохочування, підбурювання Г; спонука; згода Нед», [*понука́ч*] «підбурювач» Нед, [*понука́ти*] «підганяти» Нед, [*пону́кнути*] «кивнути головою, через силу поступитися, згодитися Нед; заохотити, підбурити Г», [*понукти́*] «кивнути головою, через силу поступитися, згодитися» Нед, *пону́кувати, прину́ка, спону́ка, спонука́ти, спону́ка́ч, спонука́льний, спону́кливий*; — р. бр. *ну*, др. *нукнути* «крикнути (підганяючи)», п. nu, nuże, nuż, ч. nu, nuže, слц. nuž, вл. no, nó, нл. no, [nu], схв. *ну̏*, слн. nȍ «ну», nù «гаразд», стсл. **ноукати** «спонукати»; — псл. nu, no, очевидно, того самого походження, що й no «але; тільки» (ie.*nŭ); припущення (Berneker IF 10, 153; Hofmann 216; Walde—Hofm. II 189; Klein 1063) про спорідненість стсл. **ноукати** «спонукати» з гр. νεύω «киваю», лат. nuō «тс.», дінд. návatē «обертається», nāuti «тс.» є помилковим, як і пов'язання (Rudn. II 863) з ie. *neu-o- «новий». — Фасмер III 88, 89; Преобр. I 617; ЭСБМ 8, 46; Holub—Kop. 248; Machek ESJČ 402; Schuster-Šewc 1017; Skok II 527—528; Bezlaj ESSJ II 229; ESSJ Sl. gr. II 505—507. — Див. ще **но**[1].

-ну[2] — див. **но**[1].

нувори́ш «людина, що швидко розбагатіла шляхом торговельних спекуляцій; багатій-вискочка»; — р. *нувори́ш*, п. nuworysz; — запозичення з французької мови; фр. nouveau riche «тс.» (букв. «новий багач») складається з прикметника nouveau «новий», що походить від лат. novellus, демінутива до novus, спорідненого з дінд. návaḥ, гр. νέος, псл. novъ «тс.», укр. *новий*, та іменника riche «багатій», що походить від франкського *rīki «могутній», спорідненого з днн. rīki «правитель; могутній, багатий», діcл. rīkr, двн. rīhhi, гот. reiks «тс.», далі з лат. rex (regis) «цар», пов'язаним з rego «спрямовую, керую, паную», дінд. rā́jaḥ «цар». — CIC[2] 589; Kopaliński 680—681; Dauzat 504, 632; Walde—Hofm. II 181, 432; Kluge—Mitzka 591—592; Klein 1346. — Див. ще **новий, ре́гент.** — Пор. **дириґува́ти, коректу́ра.**

нуга́ «кондитерські вироби, ласощі з солодкої горіхової маси», [*ну́ґат*] «мигдальний пиріг» Куз; — р. бр. *нуга́*, п. nugat, ч. слц. nugát, болг. *ну́га*, схв. *нугат*, слн. nugat; — запозичене з французької мови (форма [*ну́ґат*] через польське посередництво); фр. nougat «мигдальне тістечко; горіхова макуха» виникло з пров. ст. nogat «горіхове тістечко», що походить від нар.-лат. *nucātum «тс.», утвореного від лат. nux (< *cnucs) «горіх». — CIC[2] 589; Фасмер III 88; Sł. wyr. obcych 517; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вуjаклија 628; Dauzat 504; Walde—Hofm. II 191—192; Klein 1058, 1063; Kluge—Mitzka 516. — Див. ще **нук.** — Пор. **нуклеї́н.**

ну́да[1] «нудьга; нудьгар; [нудота]», *нуд* «нудьга», *ну́ди* «тс.», [*ну́джа*] «нудота» ЛексПол, [*ну́дниця*] «яка набридає, яка наводить нудьгу» Ж, *нудо́та*, [*нудя́чка*] «нудота» Ж, [*нудь*] «нудьга; нудота; пристрасть О», [*ну́дьба*] «нудьга» Чаб, *нудьга́*, *нудки́й* «нудний», [*нудли́вий*] «тс.» Ж, *ну́дний* СУМ, Бі, *нуднува́тий*, *нудо́тний*, [*нудяни́й*] «нудний» Ж, *ну́ди́ти*, [*нудьга́ти*] «мучити» Ж, *нудьгува́ти*, *зану́да*, [*изну́да*] «нудьга» Ж, [*онудні́ти*] «занудьгувати, сидячи без роботи», [*прину́да*] «примус, вимушеність, неприродна поведінка, манірність» Нед, [*при́нуткий*] (у виразі заст. лайл. [*хри́бра при́тяшка та при́нутка*]) Ме; — р. *нуда́* «силування, примушування; нудота; [нестерпні для худоби ґедзі, мухи та інші комахи; набридлива, настирлива людина]», бр. *нуда́* «нудьга, скука; [нечистота на тілі і на голові; воші; злидні, голод; плач, туга; неспокійна, надокучлива людина]», др. *нудити* «примушувати, спонукати», п. nuda «нудота, скука; [воші]», ч. слц. nuda «нудьга, нудота, скука», болг. *ну́дя* «примушувати», м. *нуди* «пропонувати», схв. *ну́дити* «тс.; частувати», слн. núditi «пропонувати, давати», стсл. **нꙋ̑дити** «примушувати», **нждити** «тс.» (назалізація вторинна); — псл. nuda «набридливе умовляння, спонука (словами)»; — споріднене з дінд. nudáti «відштовхує, проганяє», nōdayati «підганяє», дангл. nīed «потреба, примус», англ. need «потреба; нужда, злидні», днн. nōd, дісл. nauð(r), двн. nōt, нвн. Not «тс.», гот. nauþs «потреба, примус; нужда, злидні», nauþjan «примушувати», двн. niot «сильне бажання, прагнення», niet «тс.», лит. panū́sti «відчути бажання, захотіти», прус. nautis «потреба; нужда, злидні», ієв. *nāu̯-, *nəu̯-, *nū- «стомлювати(ся)». — Черных I 580; Фасмер III 88; ЭСБМ 8, 46, 47; Brückner 358—359; Machek ESJC 402; Младенов 360; Skok II 527; Bezlaj ESSJ II 229; Hanusch AfSlPh 10, 653; Vondrák I 152; Zubatý St. a čl. I 312—313; Эндзелин РФВ 68, 370; Mayrhofer II 176; Kluge—Mitzka 515; Klein 1035; Fick III 299. — Пор. **ну́жа.**

[**нуда**[2]] (бот.) «бруслина європейська, Evonymus europaea L.; бруслина бородавчаста, Evonymus verrucosa Scop.» Mak, [*попова нуда*] «тс.» Mak, [*попова нудь*] «бруслина» Ме, [*собача нуда*] «бруслина бородавчаста» Mak; — результат видозміни назв [*му́да*] «бруслина бородавчаста», [*мудь*] «бруслина європейська» (пор. сполучення [*му́да попо́ва*] «бруслина європейська»). — Янышкова Этимология 1985, 41—42. — Див. ще **мудь**[1].

[**нуди**] «отам» ВеЗа, [*нудий*] «тс.» тж; — п. [nąd] «там», [z nąd] «звідти»; — результат спрощення давнішого *онуды, пов'язаного з др. *онудѣ* «там», *онуду* «туди», спорідненими з п. [onąd] «там», [onędy] «туди», ч. слц. [onudy], схв. *о̀нуд*, *о̀нудā*, ст. onude, onudu, слн. заст. onód «там», стсл. **онꙗдоу̑** «з того боку»; — псл. onǫdě, onǫdy «там, туди, з того боку» є похідним від вказівної основи on- «той, те», ускладненої тим самим компонентом -(ǫ)d-, що і в kǫdy «куди». — ВеЗа 199; Brückner 379; Machek ESJC 414; Skok II 556—558; ESSJ Sl. gr. II 528—529. — Див. ще **він, он**[1]. — Пор. **куди́.**

[**ну́дик**] «земляний горіх» Мо; — неясне.

ну́ди́ти — див. **ну́да́**[1].

[**ну́длі**] «галушки з салом Мо; їжа, подібна до галушок з картоплею Дз»; — п. nudle «локшина; вермішель», ч. слц. вл. nudle «локшина», схв. [*нудл*] «галушка з муки і картоплі», [*нудла*] «тс.», слн. núdelj «локшина»; — запозичення з німецької мови; нім. Núdel «локшина, вермішель» пов'язане з Knödel «галушка» і, далі, з Knoten «вузол» (< свн. knote, knode < двн. knoto, knodo), спорідненим з дангл. cnotta, англ. knot, дісл. knūtr, шв. knut, дат. knude «тс.». — SW III 423; Machek ESJČ 402; Holub—Kop. 248; Schuster-Šewc 1024; Вујаклија 628; Bezlaj ESSJ II 229; Kluge—Mitzka 384, 385, 516. — Пор. **кнель, кни́длі, кнут.**

ну́жа «воші; мухи, [злидні Л]», [*ну́жник*] «відхоже місце, помийна яма» Ж, [*ну́жний*] «виснажений, стомлений; дуже бідний Г; необхідний, потрібний Ж; страшний, важкий, небезпечний Пі», [*зну́жа*] «скрутний стан, нужда» Ж, [*понужа́тель*] «деспот» Нед, [*понужа́ти*] «підганяти, допікати» Нед; — р. *ну́жа* «нужда, нестаток, злидні; потреба», бр. [*ну́жа*] «тс.», др. *нужа* «потреба; примус, насильство; утиск; біда», п. nędza «нужда, злидні», ч. nouze, слц. núdza, вл. нл. nuza «тс.», болг. м. *ну́жда* «потреба; нужда, злидні», схв. *ну̏жда*, слн. núja «тс.», стсл. **ноужда** «потреба; нужда, бідність; насильство, примус», **нѫжда** «потреба; нужда, бідність»; — псл. *nudja «спонука, потреба, бідність» (назалізація в деяких слов'янських мовах вторинна, зумовлена впливом початкового n-), пов'язане з nuda «набридливе умовляння, спонука (словами)». — Німчук 227; Фасмер III 88; Преобр. I 616—617; ЭСБМ 8, 47—48; Brückner 358—359; Machek ESJČ 402; Holub—Kop. 247; Schuster-Šewc 1028—1029; Младенов 360; Bezlaj ESSJ II 229—230; Hanusch AfSlPh 10, 653; Fick III 299. — Див. ще **ну́да́**[1].

ну́жда́ «нестатки, злидні; потреба, необхідність», [*нужда́р*] «старець, жебрак» Куз, [*нуждо́та*] «нужда, нестатки, потреба, необхідність; хвороба», [*ну́ждочка*] «родимець у дітей», *ну́жде́н(н)ий* СУМ, Г, [*ну́ждний*] «необхідний, потрібний; бідний» Ж, *нужда́ти* «нуждатися; [примушувати зізнатися, добиватися зізнання]», *нужда́тися* «відчувати гострі нестатки, жити в злиднях; відчувати гостру потребу, необхідність; [тужити; невтомно працювати, мучитися; ображати один одного Ж]», [*ну́жди́ти*] «примушувати» Г, Пі, [*нуждити́ся*] «бідувати, жити в злиднях» О, [*нуждува́ти*] «тужити; невтомно працювати, мучитися, терпіти нужду і злидні», [*нуждува́тися*] «тс.» Ж, [*нуджува́ти*] «жити в злиднях та нужді» Ж, [*незнужде́н*] «невтомний» Ж, [*обнужда́ти*] «жорстоко поводитися (з ким)» Ж; — р. *нужда́* «нужда, нестаток, злидні; потреба, необхідність», др. *нужда* «необхідність; насильство, примус», п. nużda «втома; зусилля, тяжкий труд, біда, недоля», болг. м. *ну́жда* «потреба, необхідність; нужда, злидні», схв. *ну̏жда* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **ноужда** «потреба, необхідність; нужда, бідність; насильство, примус» відповідає укр. *ну́жа*. — Черных I 580—581; Преобр. I 616; КЭСРЯ 295; ЭСБМ 8, 48. — Див. ще **ну́жа.**

[**ну́жкати**] «підганяти, квапити» Ж, [*ну́жкатися (ким)*] «користуватися послугами (когось)» Ж, [*пону́жкуватися (кимось)*] «тс.» Нед; — похідне утворення від вигуку *ну ж, ну́ же* (п. nuż «ану, ану лиш», nuże «ну-бо, нумо, нумо ж», ч. nuž «ану, ану лиш», nuže «тс.», слц. nuž «ну»); пор. *ну́кати* «підганяти» від вигуку *ну*. — Див. ще **же**[1], **ну**[1].

[**нузда́ти**] «гнуздати, надівати вуздечку», [*нузда́*] «вуздечка», [*ну́зде́чка*] «тс.» Г, Ж, [*зану́зда*] «вуздечка, вудила» Ж, [*за́нузд*] «тс.»; — р. [*нузда́ть*] «гнуздати», бр. [*нузда́ць*] «тс.; суворо тримати»; — результат перерозкладу

др. **вън-уздати*, утвореного з префікса *вън-* та іменника *узда*, що почало сприйматися як **въ-нуздати*. — Див. ще **гнузда́ти.**

[**нук**] (бот.) «ліщина звичайна, Corylus avellana L.» Пі, Mak; — схв. *нукс* «волоський горіх; лісний горіх»; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *нук* «волоський горіх (дерево)», рум. nuc «тс.» походять від лат. nux (< *cnu-c-s), род. в. nucis «горіх», спорідненого з сірл. cnū, кімр. cneuen, діскл. hnot, дангл. hnutu, англ. nut, двн. (h)nuʒ, нвн. Nuß «тс.». — Вуjаклија 628; СДЕЛМ 281; DLRM 547; Walde—Hofm. II 191—192. — Пор. **нуга́, нуклеї́н.**

нуклеї́н «складна органічна сполука, що входить до складу клітинного ядра»; — р. болг. *нуклеи́н*, бр. *нуклеі́н*, п. nukleina, ч. nuklein, слц. nukleín, схв. *нуклѐйнскӣ* «нуклеїновий», слн. nukleínski «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. Nukleín утворене в 1869 р. шведським хіміком Ф. Мішером (F. Miescher) від лат. nucleus «ядро», пов'язаного з nux «горіх». — CIC^2 589; Kopaliński 679; Holub—Lyer 338; РЧДБЕ 498; Walde—Hofm. II 191—192; Klein 1060. — Див. ще **нук.** — Пор. **нуга́.**

нуль, [*ну́ля*] «нуль» Ж, *нульови́й*; — р. *нуль, ноль*, бр. *нуль*, п. nul, nula, ч. слц. вл. nula, болг. м. *ну́ла*, схв. *ну̑ла*, слн. núla; — через німецьку мову (нім. Null) запозичено з італійської; іт. nulla «ніщо» походить від лат. nūllus «ніякий, жодний», що виникло з *n(e) oin(o)los «ні один, жодний», яке складалося із заперечної частки ne «не», спорідненої з дінд. ná, ав. na, лит. nè, псл. ne «тс.», укр. *не*, і форми *oin(o)los, зменш. до длат. oinos (> лат. ūnus) «один», спорідненого з дірл. ōin, гот. прус. ains «тс.», псл. inъ «інший», укр. *і́нший*. — CIC^2 589; Фасмер II 81; ЭСБМ 8, 48; Holub—Kop. 248; Holub—Lyer 338; Младенов 361; Bezlaj ESSJ II 230; Kluge—Mitzka 516; Walde—Hofm. II 186, 821—822. — Див. ще **і́нший, не.**

нум, *ну́мо, ну́мте* — див. **ну**[1].

ну́мер, *нумера́тор, нумера́ція, нумерува́льник, нумераці́йний, нумерува́ти* — див. **но́мер.**

нумізма́тика «наука, що вивчає старовинні монети та медалі», *нумізма́т, нумізмати́чний*; — р. болг. м. *нумизма́тика*, бр. *нумізма́тыка*, п. numizmatyka, ч. numizmatika, numismatika, слц. numizmatika, схв. *нумизма̀тика*, слн. numizmátika; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. numismatique «нумізматика» утворене від лат. numisma «монета», що походить від гр. νόμισμα «усталений звичай, загальноприйнятий порядок; монета», пов'язаного з νόμος «звичай, закон». — CIC^2 590; Черных I 581; Kopaliński 680; РЧДБЕ 498; Вуjаклија 629; Klein 1061; Dauzat 505; Frisk II 303. — Див. ще **нома́д, но́мер.**

[**ну́навка**] «трубочка з осоки» Ж, [*ну́нка*] «тс.» Ж; — очевидно, слова звуконаслідувального походження.

ну́нцій «представник Римського Папи при уряді якої-небудь держави»; — р. болг. *ну́нций*, бр. *ну́нцый*, п. nuncjusz, ч. слц. nuncius, схв. *ну̑нције*, слн. núncij; — запозичення з латинської мови; лат. nūntius «вісник, гонець, посол» походить, очевидно, з *noventius, що виникло шляхом стягнення з *novi-ventius (букв. «новоприбулий»), утвореного з основи прикметника novus «новий» і дієприкм. ventum від venio «приходжу, прибуваю». — CIC^2 590; Kopaliński 680; Holub—Lyer 338; РЧДБЕ 498; Вуjаклија 630; Klein 1062; Walde—Hofm. II 188—189. — Див. ще **авантю́ра, нова́тор, нови́й.**

нуре́ць (орн.) «нирок; [пірникоза велика, Podiceps cristatus Ж]», [*нур*] «червоноший норець, Colymbus auritus L. (Colymbus septemtrionalis)» Ж, [*нурик*] «кайра звичайна, Uria troile L.» Шарл, [*нурко́*] «рінник, Cinclus cinclus L. (Cinclus aquaticus L.)» Шарл, ВеНЗн, [*нурчук*] «білоока чернь, Nyroca nyroca Güld.» Шарл, [*нюрча́к*] «норець, Colymbus griseigena Bodd.» Корз,

[*пону́р*] «пірникоза велика Шарл; норець ВеНЗн», [*пону́рок*] «норець», [*про́нурець*] «червоноший норець; пірникоза велика Нед; рінник Шарл», [*про́нурка*] «рінник» Шарл, ВеНЗн, [*про́нурок*] «рінник тж; норець Г», [*пно́рунок*] «рінник» ВеНЗн; — п. nur «норець», nurek «нурець, нирок», nurzyk, вл. nurjak, м. *нурец* «тс.»; — похідні утворення від [*ну́рити*] «занурювати» Ж (пор. [*нирець*] «пірникоза велика» від *ниря́ти*); назви зумовлені тим, що всі ці птахи добре плавають і пірнають. — Булаховський Вибр. пр. III 221; Brückner 365—366. — Див. ще **ну́рити**[1]. — Пор. **ниро́к.**

[**нурє́тиси**] «поневірятися» МСБГ; — неясне; можливо, результат спрощення незасвідченого **понуря́тися* з *поневіря́тися.*

[**ну́рити**[1]] «занурювати» Ж, [*ну́ритися*] «дутися» Ж, [*нуря́ти*] «пірнати, ниряти, занурюватися» Она, [*нурцюва́ти*] «тс.» ВеЛ, [*нуре́ць*] «водолаз» Она, [*ну́рці*] «нирцем» Ж, [*нюрча́к*] «пірнання під воду» Корз, [*вну́ритися*] «зануритися (в книгу, в роботу)» Ме, *зану́рити, пону́рити* «опустити (голову)», *пону́ритися* «тс.», *пону́ра* «похмура, мовчазна людина; той, хто дивиться додолу; (у загадці) свиня», *пону́рий*, [*пону́ривий*] «понурий» Нед, [*пону́ристий*] «тс.», *пону́ркуватий* «трохи понурий», *пону́руватий* «тс.», *ону́рити* «опустити, потупити»; — р. [*ну́рить (голову)*] «вішати, опускати, хилити», [*ну́риться*] «нагинатися», бр. *пану́рыць* «понурити, опустити», п. nurzać, nurzyć «зануряти, занурювати», ponury «понурий, похмурий», ч. ponurý «тс.», вл. nurić «пірнати, ниряти», нл. nuriś, м. *нура (се), нурка (се)* «тс.»; — пслв. nuriti (< *nour-) «занурювати», пов'язане чергуванням голосних з nyrjati «ниряти», *nerti «тс.»; викликає сумнів припущення (Варбот 125; Uhlenbeck KZ 39, 261; Hofmann 216; Pokorny 767) про спорідненість з гр. νεύω «киваю», лат. nuō «тс.», дінд. návatē «обертається», nāuti «тс.». — Фасмер III 90; ЭСБМ 8, 49; Brückner 365—366; Schuster-Šewc 1021—1022; Trautmann 197. — Див. ще **ниря́ти.**

ну́рити[2] «рити» ВеБ, Ж; — результат видозміни форми [*нори́ти*] «рити нори», очевидно, зближеної з [*ну́рити*] «занурювати» або з п. nura «нора». — Див. ще **нора́**[1].

[**ну́рка**] (зоол.) «норка, Mustela lutreola», [*нури́ця*] «тс.» Ж; — п. nurka; — результат видозміни форми *но́рка*, зближеної з [*ну́рити*] «занурювати» (норки добре плавають і пірнають). — Див. ще **но́рка.**

[**ну́ро́к**] «водолаз» Ж, Куз, також у виразі [*дати (піти) ну́рка́*] «дати нирка, пірнути» Ж, Куз, [*нюра дава́ти*] «пірнати» Корз, [*нурко́ви́й дзвін*] «водолазний дзвін» Ж; — п. nurek «водолаз; нирок, пірнання», dać nurka «пірнути», вл. nurjak «водолаз», м. *нуркач* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*ну́рити*] «занурювати»; пор. [*ни́рка*] «водолаз», *нирок, да́ти нирка́* від *ниря́ти* «пірнати»; можливо, запозичене з польської мови (або утворене під впливом відповідного польського слова). — Brückner 365—366. — Див. ще **ну́рити**[1].

нурт «вир; натовп», *ну́рта* «вир», *нуртува́ти* «вирувати»; — запозичення з польської мови; п. nurt «течія, нурт», ст. nórt, nort, nora «тс.», nurta «глибінь, глибина» пов'язується з nura «нора», nóra, nora «тс.», nurzać (nurzyć) «занурювати», укр. *нора́*, [*ну́рити*] «занурювати». — Brückner 365—366. — Див. ще **нора́**[1], **ну́рити**[1].

нут (бот.) «Cicer L.», [*нави́т, нагу́т, нау́т*] «тс.» Ме, Mak; — р. бр. *нут*, болг. *наху́т, нуху́т*, схв. *на̀ут* «тс.»; — запозичене з тюркських мов, частково через російську і східнороманські мови (молд. *нэу́т, нэху́т*, рум. năut, năhut); тат. *нохут* «нут звичайний, або баранячий, Cicer arietinum L.», тур. nohut, дтюрк. nuqut походять від перс. nuḫūd «тс.». — СІС[2] 590; ССРЛЯ 7, 1453; Фасмер III 86; РЧДБЕ 482; Младенов 344; Skok II 506; Lokotsch 127.

ну́та — див. **но́та.**

нута́ль «заклепувальний цвях» Она; — очевидно, пов'язане з [*нют*] «заклепка; гвіздок, за допомогою якого скріплюється шина в колесі». — Див. ще **ніт**[2].

[**нуте́рка**] «гайка на кінці возової осі, яка притримує колесо» ЛЖит, [*ну́тра*] «гайка» О; — результат видозміни форм [*муте́рка*] «гайка», [*му́тра*] «тс.», очевидно, зближеної з *нутро́*. — Див. ще **му́тра.**

[**нутренник**] (бот.) «льонок звичайний, Linaria vulgaris Mill.» Mak, [*внутренник*] «тс.» Mak; — похідне утворення від *нутро́*; назва зумовлена широким застосуванням цієї рослини в народній медицині при лікуванні внутрішніх хвороб. — Носаль 71—72. — Див. ще **нутро́.**

ну́трія (зоол.) «Myocastor Kerr.»; — р. болг. *ну́трия*, бр. *ну́трыя*, п. слц. nutria, ч. nutrie, вл. nutrija, схв. *ну̀трија*, слн. nútrija; — запозичення з іспанської мови; ісп. nutria, lutria «нутрія, видра» походить від лат. lutra (< *utrā < *udrā) «видра», спорідненого з дінд. udráḥ «водяна тварина», ав. udra- «видра», гр. ὕδρα «гідра», лит. ūdra «видра», псл. vydra «тс.», укр. *ви́дра*. — СІС[2] 590; ЭСБМ 8, 51; Kopaliński 680; Holub—Lyer 338; Klein 1063, 1103; Walde—Hofm. I 840. — Див. ще **ви́дра.**

нутро́, [*ну́тер*] «жеребець з одним ядром Ж, ЛЖит; нутряк МСБГ», *нутре́ць* «самець, у якого ядра містяться всередині, а не в мошонці; хворобливий стан такого самця», [*нутри́на*] «порожнина, черевна порожнина» Она, [*ну́трица*] «глист» Ж, [*нутро́вина*] «порожнина» Она, [*ну́трості*] «нутрощі», *ну́трощі, нутря́к* «самець (особливо жеребець), у якого ядра містяться всередині, а не в мошонці; [здір, внутрішнє сало]», [*ню́тер*] «нутряк» МСБГ, [*ну́трішній*] «внутрішній», [*нутрови́й*] «нутряний» Она, *нутря́ни́й* СУМ, Ж, [*внутро́*] «нутро, нутрощі; (у замку) внутрішня будова» Ж, *внутрі́, вну́трішній*, [*ну́тр*] «усередину» Куз, [*ну́трі*] «усередині» Куз, [*ну́трішній*] «внутрішній» Куз; — р. бр. *нутро́*, др. *вънутрь* «всередину», *вънутрьнии* «внутрішній», п. [nutro] «нутро», wnętrze «середина, нутро», ч. nitro, vnitřek, слц. nútro, vnútro, вл. nutriny (мн.) «тс.», nutř «усередину», нл. nuś «тс.», болг. *вътре* «усередині, усередину», м. *внатре* «тс.», схв. *нутрња* «нутро», *ну̀тарњӣ* «внутрішній», слн. nótranjost «середина, нутро», nóter «усередину», nótri «усередині», nótranj «внутрішній», стсл. **нѫтрь** «усередині», **нѫтрьнь** «внутрішній»; — результат перерозподілу псл. *vъn-ǫtrь «усередину», що утворилося з прийменника *vъn «в» і основи *ǫtr- «внутрішнє, надра, утроба», але вже на праслов'янському ґрунті почало сприйматися як *vъ-nǫtrь. — Фасмер III 90; Черных I 581; Преобр. I 618—619; Булаховський Нариси 223; ЭСБМ 8, 50—51; Brückner 627—628; Machek ESJČ 695—696; Holub—Kop. 420; Schuster-Šewc 1026—1027; Младенов 94; Bezlaj ESSJ II 228; Meillet MSL 8, 236. — Див. ще **у**[1], **утро́ба.**

ну́шторитися — див. **нюстрі́тися.**

[**нц-нц-нц** (прицмокування кінчиком язика)] (вигук, яким підкликають свиней, поросят) ЛексПол; — р. [*нцанца, нцо-нцо*], п. puć, nuci «тс.»; — звуконаслідувальне утворення (наслідування звуків, які виникають, коли свиня їсть).

ньо́го, *ньо́му* — див. **його́, ним.**

[**ньо́ня**] (дит.) «молоко» Л; — результат видозміни форми *мо́ня* «тс.» з уподібненням приголосних, зумовленим схильністю дитячої мови до редуплікації складів. — Див. ще **молоко́.**

[**ньо́ркати**] «бубоніти, бурчати, кволо і невиразно говорити Ме; постійно скиглити, набридливо просити про щось; нечемно відповідати МСБГ», [*ньо́рґати, ня́ркати*] «тс.» МСБГ, [*нярчи́ти*] «нявчати» ВеБ, [*ньо́ркало*] «дитина, зрідка доросла людина, яка

постійно плаче, скаржиться, нарікає на все; скиглій» МСБГ; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; пор. нвн. nörgeln «чіплятися, бурчати, буркотіти», nergeln «тс.» (звідки походить слн. nergáti «тс.»), сангл. nur(g)nen «бурчати, буркотіти», лтс. ņurķêt «тс.», що зводяться до звуконаслідувального кореня *ner-: *nur- «бурчати, буркотіти» (Kluge—Mitzka 514—515).

ньюфаундле́нд (порода собак); — р. *ньюфа́ундленд*, бр. *ньюфа́ундленд*, ч. newfoundlandský pes, слц. novofoundlandský pes, схв. *њу-фаундлер*; — запозичення з англійської мови; англ. newfoundland «тс.» походить від назви острова Newfoundland (Ньюфаундленд) у Північній Америці, де була виведена ця порода собак. — ССРЛЯ 7, 1460; Вуjаклија 631; NSD 1671.

ню — див. **ним.**

нюа́нс «тонке розрізнення; ледве помітний відтінок», *нюансува́ти*; — р. бр. болг. *нюа́нс*, п. niuans, ч. nuance, слц. nuansa, м. *нија́нса*, схв. *нијàнса, ниàнса*, слн. niánsa; — запозичення з французької мови; фр. nuance «відтінок, нюанс» пов'язане з nuer «відтіняти», похідним від nue «хмара», що виникло з лат. nūbēs (< *snoudhis) «тс.», спорідненого з ав. snaoδa- «хмари», гр. νυθόν «темне», кімр. nudd «туман». — CIC² 590; Черных I 582; Koraliński 670; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 498; Вуjаклија 619; Klein 1059; Dauzat 505; Walde—Hofm. II 183.

[**нюга́ти**] «мучити причіпками, заїдати, шпигати словами з помсти» Ж, [*нюга́ти*] «тс. Ж; шпигати чим-небудь гострим (Закарп., М. М. Пещак усно)»; — неясне; можливо, пов'язане з [*ну́жкати*] «підганяти», *ну́кати* «тс.», похідним від *ну*.

[**нюнка**] (бот.) «їжача голівка проста, Sparganium simplex Huds.; їжача голівка гілляста, Sparganium ramosum Huds.; хвощ польовий, Equisetum arvense L. ВеЛ», [*нюня*] «їжача голівка проста» Mak, [*нюнька*] «хвощ польовий ВеЛ; комиш лісовий, Scirpus silvaticus L. ВеНЗн, Mak», [*нуну́ка*] «рід трави» О; — р. [*нюнька*] «їжача голівка (гілляста)», бр. [*нюнькі*] «найбільш ранні весняні квіти (жовтенькі), що ростуть на болотистому місці»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне; пор. р. [*нюня, нюнька*] «свисток з явора». — ЭСБМ 8, 55.

нюня «безхарактерна людина; плакса; [млявий чоловік, неповоротка жінка Бі; людина з мовними вадами, невиразною артикуляцією звуків МСБГ]», [*нюня́ра*] «ніс» МСБГ, [*нюнька*] «(зменш.) плакса Г; млява людина; м'яло, маруда, нероба Ж; (про дитину) рибка, пташка О», [*нюнека*] (про дитину) «рибка, пташка» О, [*нюнечка*] «тс.» О, [*нюнько*] «повільна, флегматична, безхарактерна людина; плаксій» МСБГ, [*нюньо*] «тс.» тж, *нюні* (у виразі *розпустити н.*), [*нюня́вий*] «плаксивий Г; млявий, неповороткий Бі», *нюнити* «плакати, скиглити», [*нюня́ти*] «говорити повільно, невиразно, мляво, як мала дитина; без причини постійно плакати, рюмсати» МСБГ, [*нюнькати*] «тс.» тж, *нюнькатися* «панькатися», [*заню́няний*] «заплаканий» Чаб; — р. бр. *нюня* «плакса, рюма; безхарактерна людина», п. niunia «м'яло, маруда; тишко», niuńka «тс.», ч. ňuňat «плакати», слц. ňuňo «плакса»; — псл. njunja «плакса, млява людина», афективне утворення звуконаслідувального походження. — Черных I 582—583; Фасмер III 92; КЭСРЯ 295; Преобр. I 623; ЭСБМ 8, 55; Brückner 364; Machek ESJČ 402.

[**нюра**] (дит.) «м'ясо» До; — неясне; можливо, пов'язане з [*ня́ня, ня́ньо*] «тс.» (пор.).

[**нюря́ти**] «мудрувати, лаятися» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*ньо́ркати*] «нечемно відповідати».

[**нюстрі́тися**] «неспокійно шукати собі місце» Ж, [*ну́шторитися*] «тс. Ж; вертітися під час сну (перев. про хворого) Досл. і мат. IV», [*піднуштрити*] «підбурити» Нед, [*піднюстрити*] «тс.» тж; — очевидно, запозичення з неме-

цької мови; нім. nüstern «винюхувати, шукати по всіх кутках, совати носа» походить від Nüster «ніздря», спорідненого з дінд. nā́sā (дв.) «ніс», лат. nāris «ніздря, ніс», лит. nósis «ніс», лтс. nāss «ніздря», псл. nosъ «ніс», укр. *ніс*. — Kluge—Mitzka 517. — Див. ще **ніс.**

[**нюсьо́**] (вигук для підкликання свиней) Ж; — п. nyku nysiu «тс.»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, можливо, пов'язане з *нц-нц-нц* (вигук, яким підкликають свиней, поросят).

нют, *ню́та, нютува́ти* — див. **ніт²**.

[**нюха́**] «млява, неповоротка людина» Бі, [*нюхті́й*] «дармоїд» О; — р. [*ню́ха*] «роззява, нюня», ч. [ňuchna] «тужлива жінка»; — очевидно, пов'язане з *ню́ня* «безхарактерна людина, плакса; [млявий чоловік, неповоротка жінка]». — Machek ESJC 402. — Див. ще **ню́ня.**

ню́ха́ти, [*нюхри́ти*] «чути нюхом слід звіра і йти цим слідом» ДзАтл II, [*нюхрі́ти*] «тс.» тж, [*нюхтити*] «винюхувати» О, [*нюхті́ти*] «нюхати, обнюхувати, чути носом Ж; чути нюхом слід звіра і йти цим слідом ДзАтл II», [*нюхтюри́ти*] «винюхувати» О, [*нюхцюва́ти*] «нюхати, обнюхувати, чути носом» Ж, *ню́ши́ти* «нюхати повітря; вистежувати, вишукувати» СУМ, Ж, [*нюшкува́ти*] «тс.», *нюх*, [*ню́халка*] «ніс» Она, [*ню́халь*] «ніс; нюх» тж, *ню́хальник*, [*нюха́р*] «нюхальник», [*нюха́ч*] «тс.», *ню́хальний*, [*нюхто́м*] «нюхаючи» Ж, [*нюхце́м*] «тс.» Ж, [*занюхрі́ти*] «виявити пристрасне бажання, загорітися бажанням» ЛексПол, *по́ню́х, поню́шка*; — р. *ню́хать* «нюхати», бр. *ню́хаць* «тс.», п. niuchać «нюхати табаку; нюшити», ч. čenichat «нюшити», слц. ňuchat' «нюхати; чути носом», вл. nuchać «нюхати», нл. nuchaś, болг. *ню́шкам, ню́шна*, схв. *њу̏шити*, слн. njúhati «тс.»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого виводиться від псл. *ǫxati «пахнути», пов'язаного з vonja «запах» (пор. р.-цсл. **жѫти** «пахнути», п. wąchać «нюхати, чути носом») з початковим п-, перенесеним від префіксів *vъn-, *sъn- (Фасмер III 93; Преобр. I 623; Schuster-Šewc 1025; Младенов 94, 362; Mikl. EW 222); вважається також (Rudn. II 863; Ильинский ИОРЯС 20/3, 83, 88; Bezlaj ESSJ II 225; Ondruš Sl. Wortst. 120; Stang 40; Berneker IF 10, 153—154; Uhlenbeck PBrB 30, 267; Matzenauer LF 11, 331—332; Holthausen AeWb 237; Pokorny 768—769) спорідненим з гот. bi-niuhsjan «висліджувати», дангл. nēosan «досліджувати, висліджувати, відвідувати», днн. niusian «досліджувати» або з двн. niosan «чхати», нвн. nuseln «гугнявити», Nüster «ніздря», Nase «ніс», псл. nosъ «тс.», укр. *ніс*; зіставлення (Machek ESJC 402) з діспл. ісл. норв. snugga «нюхати» недостатньо обґрунтоване. — ЭСБМ 8, 55—56. — Див. ще **вонята́, ухати.**

ня (вигук для підкликання собак), *ня́кати* «повторювати вигук *ня*» КІМ; — результат видозміни частки *на* «ось, візьми» (див.).

няв (вигук, що імітує кошачий крик), [*нявк*] «нявчання», *ня́вкати, нявча́ти*; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*вав, мав, м'я́вкати*] (пор.).

ня́вка — див. **на́вка.**

[**ня́га**] «жаба» Ж; — неясне; можливо, походить від рум. neagă «зла людина; лихо; тіпун (пташина хвороба)», neg (молд. *нег*) «бородавка».

няй, *ня́йте* — див. **най¹.**

[**нялка**] «чепурун, франт» Чопей, [*нялкош*] «елегантний, гарний парубок» Чопей, [*нялка́нистий*] «елегантний, гарний» Чопей, [*нялка́стий*] «тс.» Чопей, ЕЗб 25; — запозичення з угорської мови; уг. nyalka «елегантний, гарний; чепурун, франт», очевидно, пов'язане з nyalni «лизати», спорідненим з фін. nuolla, удм. *нюлыны*, морд. *нолямс*, манс. njâlent-, хант. njal- «тс.». — Лизанец 612; Чопей 219; ЕЗб 25, 242; MNTESz II 1033, 1034; Bárczi 216; Лыткин—Гуляев 199.

[**ням-ням**] (дит.) «їсти» Корз, [*ня́мкати*] «їсти щось повільно, супроводжуючи процес мимовільним *ням, ням*» МСБГ, [*ня́мкало*] «людина, яка під час їди плямкає губами МСБГ; дитяча гра в кидання палиць», [*ня́мло*] «людина, яка невиразно говорить, незрозуміло, плутано виражає свої думки; нерозторопна, нероздумлива людина, скиглій» МСБГ, [*ня́мрати*] «неохоче, повільно їсти» МСБГ; — р. [*ня́мня*] «людина, яка повільно говорить; (дит.) їсти», бр. [*ням-ням*] (дит.) «їсти»; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер III 94; ЭСБМ 8, 67.

[**ня́нчити**] «вищати, скиглити, жалібно стогнати» Ж; — результат контамінації і видозміни запозиченого з польської мови [*єнчи́ти*] «тужити, побиватися» і його відповідника укр. [*ячи́ти*] «жалібно говорити», *ячáти* «квилити; кричати» (див.).

ня́ня[1] «жінка або дівчина, що доглядає дитину; [мати Ж; (пестл.) корова]», [*ня́ньо*] «тато», [*наньо* ВеЛ, *не́ньо* ВеУг] «тс.», *ня́нька*, [*ня́нько*] «тато», [*няни́зна*] «майно, земля, що залишилася після смерті батька» НЗ УжДУ 26/2, [*нянюзнина*] «тс.» ВеУг, *нянькува́ти, ня́ньчити*; — р. *ня́ня* «няня», бр. *ня́нька*, п. niania «тс.», [папа] «мати, мама; нянька», ч. [nápa] «няня», слц. ňaňa «тітка; [татко]», [ňaňo] «тато, татко», вл. нл. пап «тато», болг. [*не́ня*] «сестра матері», [*не́ни*] (звертання молодшого до старшого, особливо до брата), *не́нчо* «тс.», м. *нена* «мати, мама», схв. *на́на* «мама; няня»; — дитяче за походженням слово, утворене шляхом подвоєння складу *ня-* (пор. *ма́ма*); не виключена можливість виникнення з *неня* внаслідок асиміляції голосних (Соболевский РФВ 64, 118; Korsch AfSlPh 9, 658), пор. *дя́дя* з **дѣдя*; може бути дуже давнім, пор. дінд. папа́ «матінка, неня», гр. νέννα, νάννη «тітка», νέννος, νάννος «дядя», лат. nonnus «монах; вихователь дитини», nonna «монахиня; вихователька дитини», алб. napë «мати, годівниця», кімр. nain «бабка», проте, мабуть, виникало в різних мовах незалежно; припущення про походження з іт. ńańa (Strekelj 41—42) необґрунтоване. — Фасмер III 94; Преобр. I 623—624; ЭСБМ 8, 70; Brückner 354; Machek ESJČ 389; Schuster-Sewc 987—988; Младенов 351; Matzenauer 62; Uhlenbeck 142; Frisk II 304; Kretschmer Einl. 341—342; Walde—Hofm. II 175; Meyer EW 297; Schrader Reallexikon II 86. — Пор. **не́ня.**

[**ня́ня**[2]] (дит.) «м'ясо» Ва, [*ня́ньо* ЛексПол, *ня́мньо* Куриленко] «тс.»; — очевидно, результат видозміни форми [*мня́со*] «м'ясо»; пор. [*мня́мньо*] (дит.) «тс.». — Див. ще **м'я́со.**

нярува́ти — див. **нірова́ти.**

нярчи́ти — див. **нь**о**ркати.**

ня́ти, *ня́тися* — див. **йня́ти.**

[**ня́тство**] «ув'язнення, полон» Пі, Ж; — похідне утворення від [*ня́ти*] (*йня́ти*) «брати» (див.).

О

о[1] (прийм.), *об, о-, об-, обі-, обо-*; — р. *о, об, обо*, бр. *а, аб, аба*, др. *о, объ*, п. o, ст. ob, ч. o, ob, слц. o, ob-, вл. wo, wob, нл. wo, wob, hob, болг. *о, об, оби*, м. *об-*, схв. *о*, ст. *об*, слн. o, ob, стсл. **ѡ, ѡбъ**; — псл. o, ob, obь; первіснішим є ob, яке перед приголосними спростилося в o; — результат злиття двох (або й трьох) давніших прийменників: ie. *obhi, до якого зводяться дінд. abhí «до, через, з-», ав. aibī, aivi «тс.», дперс. abiy «до», лат. ob «до, перед, для, за», op- (в operio «закриваю», із op- і основи дієслова *u̯erio, спорідненого з лит. àtveriu «відкриваю», псл. *vorta, укр. *ворота;* oportet «треба, слід» із op-/ob- і основи дієслова *vortēre/vertere «обертатися», спорідненого з псл. *vъrtěti, укр. *вертіти*), та ie. *opi (*epi), що виступає в лит. apiẽ «про, навколо», api-, arý-, ar- «o-, об-», лтс. ap «біля, навколо», дінд. apí «також, сюди, при, в», ав. aipi «також, до, в», гр. ἐπί, ἔπι «на», ὀπίσ(σ)ω «позаду, назад», іон. атт. ὄπισθε(ν) «за, позаду»; з огляду на давнє значення «по обидва боки» псл. ob(ь) зіставляється також з псл. oba «обидва», лат. ambi- «навколо-», гр. ἀμφί «тс., біля» (ie. *ambhi). — Фасмер III 96; Преобр. I 624—625; Брандт РФВ 23, 95; Черных I 583; ЭСБМ 1, 39; Brückner 368—369; Machek ESJČ 404—405; Holub—Kop. 249; Schuster-Šewc 1625; Skok II 534; Bezlaj ESSJ II 231; ESSJ Sl. gr. I 132—141; Trautmann 1; Эндзелин ЛП 25; Walde—Hofm. II 192—193; Mayrhofer I 41; Pokorny 287, 323—324. — Пор. **о́ба, обихі́д.**

о[2] (вигук, вказівна частка), *о-* (вказівна частка), [*во*] «ось» О; — р. др. болг. м. *о*, бр. *а, о*, п. слц. вл. нл. слн. o, ч. ó, o, схв. *ô* (вигук), *ȏ* (частка), стсл. **ѡ, ѡ**; — псл. o, очевидно, тотожне із займенниковим елементом, збереженим у сполучниках оже, укр. [*ож*] «що», oli, др. *оли* «аж», укр. [*оби*]; — зіставляється з вигуками гр. ὠ, ὤ, лат. ō, ōh, дінд. ā, дірл. ā, a, гот. ō, двн. ôwê, свн. ô, нвн. oh, лит. õ, які виявляють відсутню в слов'янських мовах довготу; пор. більш відповідні до слов'янської звукової форми лит. à «ах», лтс. a (оклична частка), гр. ὄ (вигук). — Мельничук Структ. слов. реч. 209—211; СМ IV 82—83; Фасмер III 95; Преобр. I 624; Schuster-Šewc 1030; Skok II 533—534; Bezlaj ESSJ II 231; Fraenkel 519; Pokorny 772. — Пор. **оби́, ож.**

оа́зис, *оа́за*; — р. *оа́зис*, (заст.) *оа́з*, бр. *аа́зіс*, п. oaza, ст. oazis, ч. oasa, oáza, слц. слн. oáza, вл. нл. oaza, болг. *оа́зис*, м. схв. *оа́за*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Oáse, фр. англ. oasis пов'язані з лат. Oasis, назвою місцевості в Єгипті, гр. Ὄασις «тс.», яке виводиться з коптської або єгипетської мови; пор. копт. ouahe «оазис» (звідки також араб. wāha[h] «тс.»), можливо, з первісним значенням «місце проживання» від ouah «мешкати». — CIC[2] 590; Черных I 583; КЭСРЯ 296; Kopaliński 681; Holub—Lyer 338; Gr. Fwb. 523; Dauzat 506; Klein 1065.

об, *об-* — див. **о**[1].

[**о́ба,** *о́бі*] Г, Ж, [*обе́*] «обоє» О, [*обійко*], *обо́є, ббо́йко,* [*обійний*] «двоякий» Ж, [*вобі́*] «обидві» О; — р. болг. діал. *о́ба, о́бе*, бр. *або́е*, др. *оба, обѣ*, п. oba, obaj, obie, oboje, ч. oba, obě, oboje, obojí, слц. oba, obaja, obe, вл.

wobaj, wobě, нл. wobej, hobej (dwa), hobej (dwě), полаб. vübë, м. *обајцата* «обидва, обоє», схв. *о̏ба, о̏б(ј)е*, слн. obá, obé, стсл. **оба, обѣ**; — псл. oba, obě; — споріднене з лит. abù «обидва», abì «обидві», лтс. abi «обидва», прус. abbai, лат. ambō, гр. ἄμφω, дінд. ubhā, ubhāu, ubhē, ав. uwa, ubē, гот. bai, ba, тох. A āmpi, āmpe, B ant-apі «тс.»; ієв. *ambhō(u) «обидва»; утворилось, очевидно, з префікса *ambh- (<*ambhi) «навколо» та *bhō(u) «обидва», відбитого в гот. bai «обидва», нвн. beide, англ. both «тс.»; недостатньо переконливим є зведення (Machek ESJČ 404) до форми типу ієв. *ambhi-duvō «обидва». — Rudn. II 865—866; Фасмер III 96—97; Преобр. I 625—626; Черных I 583; ЭСБМ 1, 55; Brückner 468—469; Holub—Kop. 249; Schuster-Šewc 1626; Skok II 534; Bezlaj ESSJ II 231; Trautmann 1; Fraenkel 1; Топоров 48; Ernout—Meillet I 27; Kluge—Mitzka 61—62; Klein 189; Mayrhofer I 107; Pokorny 34—35. — Див. ще **о**[1]. — Пор. **оби́два́.**

о́ба́бок — див. **ба́бка**[2].

[**оба́ва**[1]] «страх, побоювання, тривога» Ж, [*обавля́тися*] «побоюватися» Пі; — запозичення з польської мови; п. obawa «неспокій у передчутті зла», obawiać się «відчувати страх; непокоїтися», споріднене з ч. obava «страх, побоювання», слц. obava «тс.», виводиться з *obojawa, похідного від bojać się «боятися» (пор. bać się «тс.» як результат стягнення bojać się). — Richhardt 83; Brückner 369; SW III 438; Zubatý St. a čl. I 2, 213; Bern. I 68. — Див. ще **боя́тися, о**[1].

оба́ва[2], *обавля́тися* — див. **ба́вити.**

[**обагря́нок**] «бублик, крендель Г; бублик, підсмажений з двох боків Ж», [*обагря́нець*] «тс.» Ж; — результат контамінації слів [*обари́нок*] «бублик» і *багря́ний*. — Див. ще **багри́й, обаря́ти.**

[**обада́ти**] «оглянути» Ж, [*оббада́ти*] «вишукати» Шух; — запозичення з польської мови; п. obadać «оглянути, видивитися, вишукати» є префіксальним утворенням від badać «досліджувати, вивчати, оглядати», яке загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з bość «бити рогами», спорідненим з укр. *бости́* (Brückner 10; SW III 435; Sławski I 25); вважається також результатом фальшивої декомпозиції гіпотетичного *ob-adati, яке зіставляється з ч. ст. рідк. jadati «досліджувати», лит. úosti (úodžiu) «нюхати», лат. odor «запах» (Bern. I 24; Vaillant RÉS 19, 300; 22, 7; Machek ESJČ 41). — Пор. **бости́.**

[**обамбу́рити**] «приголомшити Г; сильно вдарити Ж», [*обабу́рити*] «сильно вдарити» Ж, [*оббамбу́рити*] «тс.» Ж, МСБГ; — похідне утворення від [*бамбура́*] «велика, груба річ»; могло спочатку означати «вдарити бамбурою». — Див. ще **бамбура́, о**[1].

оба́піл «крайня дошка з розпиляної вздовж колоди; розпиляна вздовж на дві половини колода; розпиляний стовбур дерева», [*оба́пол*] «тс.», [*оба́полок*] «тс. УРС; невеликий обапіл СУМ», *оба́польний*; — р. *оба́полок* «крайня дошка»; пор. бр. *апо́лак* «тс.»; — складне утворення з основ [*о́ба́*] та *пів* (<*полъ*) «половина» (див.).

[**оба́пол**] «околиця», [*оба́полок*] «тс.», [*оба́по́ли*] «з обох боків, навкруги; на обох берегах» Г, Ж, [*обопі́льний*] «взаємний, двосторонній» Ж; — р. [*оба́пола*] «околиця», [*оба́поль*] «тс.», [*оба́пол*] «біля, близько, навколо», [*оба́полы*] «тс.; околиця», [*оба́польный*] «сусідній, навколишній», бр. *аба́пал* «з обох боків», [*абапо́льны*] «спільний», др. *обаполъ* «з обох боків», п. obopólny «взаємний», ч. obapolně «взаємно», ст. obapol «з обох боків», obapolný «двосторонній, взаємний», слц. obapolný «тс.», схв. ст. obapol «по обидва боки»; — складне утворення, що виникло на основі словосполучення псл. oba poly «по обидва боки (по обидві половини)» (зн. в. дв.). — Фасмер III 97; ЭСБМ 1, 43; Булахаў Веснік БДУ 1973/3, 58—59;

Brückner 369; Machek ESJČ 404. — Див. ще **о́ба́, пів.**

[**оба́ранки**] «місце на річці, де бурлить вода, натрапляючи на камінні виступи, рябить» О; — очевидно, пов'язане з *баранці́* «легкі хмарки; піняві хвилі». — Див. ще **бара́н.**

[**обара́нок**] «бублик»; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. *абара́нак* «тс.» є результатом видозміни давнішої форми **обваранок*, аналогічним до укр. [*обари́нок*] і под. — ЭСБМ 1, 43. — Див. ще **обаря́ти.** — Пор. **баранок**[2].

[**обарата́ти**] «сильно вдарити» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [*оборота́ти*] «обтовкти в ступі, оббити від лузги» (про просо) Ж, похідної від [*боро́тати*] «оббивати в ступі (про просо); термосити, спантеличити» (див.).

оба́ри́нок, *оба́рінець, оба́рі́нок, о́барки, обаря́нець, оба́рянок* — див. **обаря́ти.**

[**обаря́ти**] «варити, кип'ятити» Ж, [*оба́ри́нок*] «бублик» Г, МСБГ, [*оба́рінець* Ж, *оба́рі́нок* СУМ, Ж, Ме] «тс.», [*о́барки*] (у виразі [*зварити на обарки*], про картоплю, «зварити, щоб чистилась шкірка») Ж, [*обаря́нець*] «бублик», [*оба́рянок*] «тс.» МСБГ; — р. [*обари́ть*] «обварити», [*оба́ра*] «опара, тісто», [*оба́рка*] «горохова юшка», бр. *абара́нак* «бублик», п. obar (obwar) «місце на сосновому дереві, облите живицею», [obarek] «пеньок, обпалений вогнем», слц. obarit' «обварити», obarat' «обварювати», м. *обари* «ошпарить, відварить, зварить», схв. *оба́рити* «обварити, ошпарити, відварити», слн. obáriti «тс.»; — результат видозміни давнішого **об-варяти*, у якому початкове кореневе **в** злилося з префіксальним **б** (як у *о́бід* <**обвід*, *обо́ра* <**обвора* та ін.); назви бубликів мотивуються тим, що вони перед запіканням обварюються. — ЭСБМ 1, 43. — Див. ще **вари́ти, о**[1]. — Пор. **обара́нок.**

[**обату́ритися**] «опам'ятатися», [*обато́ритися*] «тс.», [*пробату́ритися*] «прочуматися»; — неясне; можливо, пов'язане з [*бату́ра*] «батіг»; зіставлялося (ВеЛ 440) з уг. bátor «сміливий, хоробрий».

[**оба́хморити**] «одержати, дістати» Ж, [*оба́хморитися*] «оглянутися крадькома навколо» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з р. [*бахму́риться*] «ставати сумним, сердитим», яке пов'язується (Фасмер I 137) з [*хму́ра́*] «темрява, хмара».

[**обашлюва́ти**] «пообіцяти»; — похідне утворення від *башло́вка* «розподіл здобичі» (пор. р. [*ба́шловка*] «почесний подарунок із здобичі»); значення «пообіцяти» розвинулося через «пообіцяти подарунок» від «подарувати»; наведені Грінченком контексти свідчать про близькість і навіть нерозрізнення цих значень. — Див. ще **башло́вка, о**[1].

[**оба́шморити**] «намацати, знайти», [*оба́шморитися*] «звикнути, освоїтися»; — неясне; можливо, результат контамінації слів [*оба́шпорити*] «намацати, знайти» й [*оба́хморити*] «одержати, дістати» (див.).

[**оба́шпорити**] «намацати, знайти»; — очевидно, результат контамінації форм [*оба́хморити*] «одержати, дістати» та *ни́шпо́рити* (див.).

[**обаяснык**] «злий дух, що літає до жінки вночі»; — похідне утворення від *ба́яти* «розповідати, ворожити»; пор. [*обаяти*] «обворожити, зачарувати», р. [*оба́ять (оба́ить)*] «обманути красномовством», [*обаять*] «очаровувати, заворожувати»; щодо форми може бути результатом зближення з [*баля́сник*] «балакун» або з [*переле́сник*] «спокусник; біс, що літає до жінки», яке, можливо, вплинуло і на значення слова. — Див. ще **ба́яти, о**[1]. — Пор. **ба́ля́с, обия́сник.**

оббу́рканий — див. **бе́ркати.**

[**о́ббув**] «обвід, обід (колеса)» Ж; — результат контамінації слова *о́бід (о́бвід)* з якимсь неясним компонентом, можливо, пов'язаним з нвн. Bug «згин» (пор. п. biga «частина обода», яке зводиться до німецького Biege «вигин»,

належного до того самого етимологічного гнізда, що й н. Bug). — Див. ще **о́бід**[1].

[оббурдю́житися] «впасти з висоти»; — афективне утворення, пов'язане з *бурдю́к*; в основі лежить, очевидно, уявлення про падіння повного, незграбного бурдюка. — Див. ще **бурдю́к, о**[1]. — Пор. **оберве́нитися.**

[о́бвис] «крутий підмитий берег» Ч; — як і [*зви́сник*] «стрімкий берег», пов'язане з *ви́сіти* (див.).

[обвихну́ти(ся)] «закутати(ся), загорнути(ся) (переважно хусткою)» ЛЧерк, [*обвихну́тися*] «обвитися»; — результат контамінації дієслів *обвину́тися* і *вихáти* «махати». — Див. ще **ви́ти**[1], **вихáти, о**[1].

[обганя́ти] «стерегти; користуватися, володіти (землею)» О, [*обігна́ти*] «заощадити; покрити витрати» Ж, [*обганєнка*] «курінь для овець на полонині» О, [*обгі́н*] «покриття щоденних витрат» Ж, [*о́бгінок*] «тс.» Ж; — похідне утворення від *гна́ти*; семантика через проміжне значення «берегти, оберігати» розвинулася з початкового «відганяти» (пор. *обганяти мух, вовків, злодіїв*). — Див. ще **гна́ти.**

[обга́рмати] «обтесати» О; — неясне.

[о́бгинка] «дерев'яна петля у формі каблука на ціпилні, билку ціпа» О, [*обга́нка*] «кільце осьової чеки» Ж; — бр. [*во́бгінка*] «кісся»; — пов'язане з *гну́ти* (*обгина́ти*). — ЭСБМ 2, 174. — Див. ще **гну́ти, о**[1].

[обгольня́] «дубова колода, обрізана у формі дуги, на яку приганяють розпарене дерево для дуги»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [*бга́льня*] «пристрій для вигинання санних полозів», помилково зближеної з основою *гбл-ий*. — Див. ще **бга́ти.**

[обго́вдати] «повністю обстригти, обгризти» Ж; — неясне.

[обдема́ти] «обчищати» Ж; — результат видозміни форми *обдима́ти* «обдувати», похідної від *ду́ти, дму*; початково означало «очищати обдуванням». — Див. ще **ду́ти**[2], **о**[1].

[обде́мок] «людина, що об'їлася, з роздутим животом», [*обде́мкуватий*] «повний», [*обди́мок*] «ягня, що має два кендюхи» Си, [*обдимча́*] «тс.» тж; — результат видозміни форми *обдима́ти* «дути, надувати, пучити», похідної від *ду́ти, дму*. — Див. ще **ду́ти**[1], **о**[1].

[обде́яти] «забризкати, забруднити; обчесати, пригладити» МСБГ, [*обди́яти*] «тс.», [*обде́ятиси*] «забризкатися, забруднитися», [*обде́яний*] «занедбаний, запущений», [*обди́яно*] «прибрано» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [*де́йкатися*] «переводитися, пропадати» (пор.).

[обдже́ркати] «обскубти»; — очевидно, запозичення з польської мови, ускладнене префіксом *об-*; п. dziergać «чесати (льон)» відповідає укр. *дéрга́ти* «тс.» (див.).

[обдіжу́рити] «обікрасти» МСБГ, Ме; — очевидно, пов'язане з [*дежу́рити*] «чергувати»; розвиток семантики неясний. — Див. ще **дежу́рний.**

обез- (складний префікс у словах типу *обезголо́вити, обездо́лити, обезземе́лити, обезкри́лити, обезлю́діти, обезсла́вити*); — р. др. болг. м. *обез-*, бр. *абез-*, п. ч. ст. слц. obez-, схв. *обез-, обѐз-*; — результат поєднання префікса *о-* і прийменника *без*, яке відбулось, очевидно, в окремих слов'янських мовах уже після їх виділення з праслов'янської. — Див. ще **без**[2], **о**[1].

обезгла́вити; — запозичення з російської мови; — р. *обезгла́вить*, як і ч. obezhlaviti, болг. *обезглавя́*, м. *обезглави*, схв. *обезгла́вити, обѐзглавити*, походить від цсл. **обєзглавити**, що є калькою гр. ἀποκεφαλίζω «обезглавлюю», утвореного з прийменника ἀπο «від, без» та іменника κεφαλή «голова»; пор. фр. décapiter від слат. decapitare «обезглавити», утвореного з префікса de- «з-, від-, обез-» і основи іменника caput (capitis) «голова». — Frisk I 835; Dauzat 230. — Див. ще **обез-, глава́.**

[**обе́лець**] «тонкий берестовий стовбур, цілком вживаний для обводу колеса; верхній тонкий кінець стовбура дерева», [*обельця́ний*] «зроблений з обельців»; — очевидно, пов'язане з р. [*обельно́й*] «круглий», [*обе́льно*] «кругом», *о́блый* «округлий», др. *обьль* «цілком, повністю», укр. [*ві́блий*]. — Shevelov Hist. phonol. 290; Фасмер III 98. — Див. ще **ві́блий**.

обелі́ск; — р. болг. м. *обели́ск*, бр. *абелі́ск*, п. ч. слц. вл. obelisk, схв. *о̀бѐлиск*, слн. obelísk; — запозичення з німецької або французької мови; н. Obelísk, фр. obélisque походять від лат. obeliscus, яке зводиться до гр. ὀβελίσκος «невеликий рожен, клинок; обеліск», похідного від ὀβελός «рожен; обеліск», що певної етимології не має. — CIC[2] 590—591; Коваль 194; Черных I 584; Фасмер III 98; КЭСРЯ 296; Kopaliński 681; Holub—Lyer 339; Kluge—Mitzka 517; Dauzat 506; Klein 1066; Frisk II 344—345.

[**обеля́н**] (бот.) «дев'ясил, оман, Inula helenium L.» О, [*одия́н, одоля́н*] «тс.» тж; — неясне; можливо, результат контамінації форм [*обмил*], *ома́н* «тс.» і [*одоля́н*] «валеріана».

обембе́рити, *обенбе́рити, обенбе́ритися* — див. **обербе́нитися**.

обер- (перший компонент складних слів типу *обер-кондуктор, обер-майстер*); — р. бр. болг. схв. *обер-*, п. ober-, ч. obr-, óbr-, ober-; — запозичення з німецької мови; н. ober «верхній, старший», ober- «верхньо-», двн. obaro «верхній» пов'язане з ob «над, зверху», свн. ob(e), двн. oba «тс.», спорідненим з данг. діскл. of «над», дінд. úpa «туди, до», ав. upa «туди», гр. ὕπο «під», лат. sub.«тс.»; ie. *up- «туди, (знизу вгору) на», *up-s-, до якого зводяться також псл. vysь, vysokъ, укр. *висо́кий, висота́, вишина́*. — Фасмер III 99; Kluge—Mitzka 517; Klein 1105, 1679—1680; Pokorny 1106—1107. — Пор. **вись**.

[**обе́рак**] «вид одягу» ВеЛ, [*о́берок*] «чоловіче півпальто» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. [oberok] «сюртук; вид зимового верхнього одягу» походить від н. Oberrock «сюртук», утвореного з основ прикметника ober «верхній» та іменника Rock «сюртук», пов'язаного з свн. снідерл. гос, двн. roc(h), днн. гол. rok, снн. rock, дфриз. rokk, дангл. госс, діскл. rokkr «тс.», нвн. Rocken «прядка», двн. rocko «тс.», дірл. rucht «туніка», які зводяться до ie. *ruk- «прясти, пряжа». — Kluge—Mitzka 604; Klein 1353; Pokorny 874. — Див. ще **обер-**.

[**обербе́нитися**] «впасти на землю; важко впасти», [*обенбе́ритися, обербе́ритися*] «тс.», [*обембе́рити*] «із силою кинути об землю», [*обенбе́рити, обербену́ти*] «тс.»; — афективне утворення, пов'язане з [*бербени́ця*] «бочонок»; в основі лежить, очевидно, уявлення про падіння важкого бочонка. — Див. ще **бербени́ця**. — Пор. **оббурдю́житися**.

обе́рво, *обирви́* — див. **бро́ва́**.

обере́мок, *обере́м, обереме́нок, обере́мнена* — див. **берем'я**.

[**оберести́тися**] «загорнутися, закутатися; задушитися» Ж; — неясне; висловлювалась думка (Reichenkron ZfSlPh 17/1, 149) про утворення з *об+вер(е)т-*; можливе припущення про зв'язок з [*бе́рест*] «верхня кора берези» (з огляду на використання березової кори для ізоляції речей від вологи) або з **верз(а)ти* (псл. **vʲ̯ęzti*) «в'язати» (в такому разі *обер-* з **обвер-*).

[**обе́рка**] «діра Ко; мітка на вусі вівці Ж (у вигляді діри Г)»; — вважається запозиченням з румунської мови; рум. obărșă «отвір печери, верхів'я річки, початок», obîrșie «тс.» виводиться від схв. *обр̀шити* «завершити, закінчити». — Кобилянський Гуц. гов. 85; DLRM 552; Cihac 448.

[**о́берлі́хт**] «кватирка МСБГ; віконце над вхідними дверми О; віконце над дверима в сінях чи в сараї; скляні двері МСБГ», [*о́бирліхт, о́берліфт, о́берлюфт*] «тс.» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. oberlicht «фрамуга,

кватирка» походить від нвн. Oberlicht «вікно в стелі», утвореного з прикметника ober «верхній» та іменника Licht «світло», спорідненого з дангл. liexan «світити», лат. lūceo «свічу», псл. lučь «світло», укр. [*луч*] «промінь». — О II 4. — Див. ще **луч[1], обер-**.

оберта́ти[1], *оберну́ти, о́берт*, [*о́борот*] «поворот, виворот» Ж, [*обертáк*] «танець типу вальсу», [*обертáниця*] «орана поперек загону смуга землі» О, [*обертáс*] «поворот; танець», [*обе́ртель*] «рослина, що повертається за сонцем» Ж, [*обе́ртен*] «частина воза» ВеЛ, О, [*обе́ртель, обертю́х* Ж, *обе́ртень* Ж, О] «тс.», [*обертúн*] (у виразі [*о. зробити*] «вернутися» О), *о́бертом*, [*обертнем*], *обертáльний, обертки́й;* — р. *оберну́ть*, бр. *аберну́ць*, др. *обертывати, обертѣти*, п. obracać, obrócić, ч. obraceti, слц. obracat', болг. *обръщам*, м. *обрне*, схв. *òбртати, обрáтити*, слн. obráčati, стсл. **обратити**; — псл. *ob$^{b}_{ъ}$rtati, *obortiti, з давніших форм *ob-v$^{b}_{ъ}$tati, *ob-vortiti, утворених з префікса ob- і основ дієслова *v$^{b}_{ъ}$tĕti «вертіти», *vortiti «обертати», у яких початкове **v** основи злилося з **b** префікса. — Див. ще **вертíти, о[1]**.

[**оберта́ти[2]**] «каструвати» МСБГ, [*обе́рнений*] «кастрований» тж, [*обертíй*] «кастратор» Ж; — очевидно, пов'язане з *оберта́ти* «повертати»; семантичний характер зв'язку неясний. — Див. ще **оберта́ти[1]**.

[**обертúн**] (бот.) «рід багаторічної трав'янистої рослини родини складноцвітих, козелець, Tragopogon L.» МСБГ; — очевидно, похідне утворення від *оберта́ти*; назва може бути мотивована здатністю рослини повертати суцвіття за сонцем; пор. [*обе́ртель*] «рослина, що повертається за сонцем». — Див. ще **оберта́ти[1]**.

[**обе́ртка**] «великий шматок хліба через усю хлібину» ЛексПол, [*обе́ртуха, обе́ртушка*] «тс.» тж; — р. [*оберётка, óбертень*] «тс.»; — очевидно, похідне від *оберта́ти*; первісно означало «скибка, що утворюється в результаті обертання ножа навколо всієї хлібини». — Див. ще **оберта́ти[1]**.

обертóн; — р. болг. *обертóн*, бр. *абертóн* (муз.) «призвук»; — запозичення з німецької мови; н. Oberton «тс.» утворено з основ прикметника ober «верхній» та іменника Ton «тон, звук». — СІС[2] 591; КЭСРЯ 297. — Див. ще **óбер-, тон**.

об'є́кт, *об'єктúв, об'єктива́ція, об'єктивіза́ція, об'єктивíзм, об'єктивíст, об'єктиза́ція, об'єктивісти́чний, об'єкти́вний, об'є́ктний, об'єктивізува́ти, об'єктивува́ти;* — р. *объе́кт*, бр. *аб'е́кт*, п. obiekt, ч. слц. вл. нл. objekt, болг. *обе́кт*, м. *објект*, схв. *òбјекат*, слн. objékt; — окремі форми запозичено в різний час із західноєвропейських мов, похідні утворено на українському ґрунті; н. Objékt «об'єкт, предмет; (грамат.) додаток», objektív «об'єктивний», Objektív «об'єктив», Objektivísmus «об'єктивізм», фр. objet «предмет, річ, мета, об'єкт», objectif «об'єктивний, предметний; об'єктив, мета, об'єкт», objectiver «об'єктивувати», англ. object «предмет, річ, об'єкт», objective «об'єктивний, дійсний», objectivism «об'єктивізм», objectivist, objectivise «об'єктивізувати» походять від слат. objectum «об'єкт», букв. «кинуте вперед; те, що знаходиться попереду», пов'язаного з дієсловом objicio «кидаю вперед», утвореним з префікса ob- «до-; перед-» і основи дієслова jacio «кидаю, метаю», спорідненого з гр. ἵημι (ἑναι) «кидаю, посилаю», хет. ijami «роблю», pijami «посилаю»; лат. objectum може бути калькою гр. πρόβλημα «захід, справа, завдання, питання, проблема», пов'язаного з дієсловом προ-βάλλω «кидаю вперед». — СІС[2] 591; Акуленко 140; КЭСРЯ 302; ЭСБМ 1, 47; Kopaliński 682; Holub—Lyer 339; Kluge—Mitzka 518; Dauzat 506; Klein 829, 1066; Walde—Hofm. I 666—668; Pokorny 502. — Див. ще **о[1]**. — Пор. **проéкт**.

об'є́м, *об'є́мистий* СУМ, Ж; — бр. *аб'ём*; — калька р. *объём*, утвореного,

як і п. objemność, ч. слц. objem, вл. wobjim, болг. *обе́м*, м. *обем*, схв. *о̀бим*, з префікса *об-* та основи *ём-*, наявної в *приём, наём* і т. д. і пов'язаної з псл. jęti, jьmati «брати»; слов'янські форми могли бути утворені за аналогією до нім. Umfang «об'єм, обсяг», похідного від umfangen «охоплювати», що складається з префікса um- «об-» та дієслова fangen «хватати» і вважається калькою лат. circumferentia «коло», утвореного за зразком гр. περι-φέρεια «коло, периферія, дуга, поверхня, округлість». — Фасмер III 111. — Див. ще **іма́ти, о́**[1], **я́ти**. — Пор. **периферія**.

[**обжілцува́ти**] «обтесати гострі краї зрізаної деревини» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [*обжули́ти*] «здерти шкіру, обдерти».

[**обжули́ти**] «подряпати, обдерти; наголо обстригти; обікрасти, обібрати» МСБГ; — р. [*жу́лькать*] «бити, важко ударяти», болг. *жу́ля* «здираю шкіру, дряпаю», схв. *жу́лити* «здирати шкіру, лущити», *гу́лити* «тс.; грабувати, обдирати», слн. žúliti «посилено терти; жувати», gúliti «здирати шкіру, обдирати»; — псл. žuliti (<*geul-) «обдирати», guliti (<*goul-) «тс.», очевидно, пов'язані з укр. *гу́лий* «безрогий», алб. gul «з обрізаними рогами», вірм. gul «тупий, обрізаний». — БЕР I 558; Младенов 168; Skok I 631—632; Bezlaj ESSJ I 186. — Пор. **гу́лий**[1], **жу́лик**.

[**обзе́л**[1]] «закраїна дошки», [*обзе́лок*] «обаполок»; — р. [*обзо́л*] «закраїна дошки», [*обзо́й, обзёл, обзёлок*] «тс.», [*обзе́лина*] «обаполок», бр. *абзо́л*, [*абзо́й*] «край дошки з корою», [*абза́*] «тс.»; — похідне утворення від основи *зел-/зол-* «зелень, зелений»; назва мотивується, очевидно, зеленим кольором кори або розташованих під корою шарів у деяких порід дерев; менш переконливе пов'язання (Мартынаў Белар. лінгв. 2, 73) із *зя́ти* (бр. *ззяць*). — Потебня Из зап. III 66. — Див. ще **зе́ло́, зеле́ний, о́**[1].

[**обзе́л**[2]] «кожний з двох клинків ножиць»; — пов'язане з [*обзе́лок*] «обапіл»; назва зумовлена подібністю двох половинок складених ножиць до двох обаполів розпиляного стовбура, складених один до одного. — Див. ще **обзе́л**[1].

обзеря́ти, *о́бзир, обзира́ти, о́бзір, обзі́рник, обзо́рець, обзо́ри, обзо́рини, обзоро́вий* — див. **зріти**[1].

[**обзібрува́ти**] «обшеретувати, обдерти лузгу із зерна» МСБГ; — похідне утворення від [*зібрува́ти*] «робити крупу» тж, [*зюбрува́ти*] «крупно молоти; шеретувати» Ж, [*зібр*] «круподерня» МСБГ. — Див. ще **зюбрува́ти**.

[**обзла́чний**] «смачний» Г, ВеУг; — очевидно, як запозичення походить від ч. obzvláštní «особливий, незвичайний», утвореного з прийменника ob, спорідненого з укр. *об*, і прикметника zvláštní «особливий, винятковий», похідного від zvláště «особливо», утвореного з прийменника z, спорідненого з укр. *з*, та прикметника vlastní «власний». — Holub—Lyer 509, 521. — Див. ще **вла́сний, з**[2], **о́**[1].

[**обзяну́ти**] «обдати духом, дихнути (на щось); обварювати, обдавати кип'ятком» Ж, [*обзіну́ти*] «заздрісно глянути; охопити» О; — схв. [*о̀бзинути*] «охопити відкритим ротом; взяти в рот і викинути»; — очевидно, пов'язане із *зя́ти* (*зя́ти*); первісно могло означати «дихнути, широко розкривши рота»; інші значення могли розвинутися пізніше. — Див. ще **зя́ти, о́**[1].

[**оби́**] «щоб» О, [*уби, вби*] «тс.» О; — п. oby, слц. [obi], р.-цсл. **обы** «тс.»; — псл. oby, паралельне до aby «аби», результат злиття вказівного займенникового кореня o- (e-), того самого, що і в оже (еже) «що» (спол.), oli (eli) «коли, якщо», з формою 3-ї ос. одн. аориста by дієслова byti «бути», яка згодом теж набула функції частки. — Мельничук СМ IV 82; Brückner 51; ESSJ Sl. gr. II 513. — Пор. **аби́, би, о́же**.

[**обива́тель**] «людина з міщанськими поглядами й інтересами; (ст.) громадянин; [син, що залишається на хазяйстві батька О]», [*обива́тельство*]

«громадянство» Ж, *обива́тельщина*; — бр. *абыва́цель*; — запозичення з російської і польської мов; р. *обыва́тель* походить від п. obywatel «громадянин», яке, в свою чергу, зводиться до ч. obyvatel «житель», спорідненого з слц. obyvatel' «тс.» і похідного від дієслова bу́ti (bývati) «бути», спорідненого з укр. *бу́ти*. — Richhardt 84; ЭСБМ 1, 64; Zaręba JP 41/1, 4. — Див. ще **бу́ти**[1], **о**[1].

оби́да, *оби́дник*, *оби́дчик*, [*обі́дник*, *обі́дчик* Ж], *оби́дливий*, *обидний*, *оби́дчивий*, [*обиджа́ти*] Ж, *оби́ди́ти*, *обижа́ти*, [*обі́дити*, *обіжа́ти*, *обіжда́ти* Пі, *изобиджа́ти* Ж, *изоби́дити* Ж]; — р. болг. *оби́да*, бр. [*абі́да*] (з р.?), др. *обида*, п. ст. obida, obyda, ч. слц. obida, стсл. **обида**; — псл. obida; — загальноприйнятої етимології не має; найбільш вірогідним є припущення про походження від дієслова *ob-viděti «дивитися мимо»; пор. також р. *зави́да* «заздрість» (при дієслові *зави́довать*, пов'язаному з р. *ви́деть*, укр. *ви́діти*), р. [*обизо́р*] «сором, ганьба» (префіксальне утворення від *зреть* «бачити»), лат. invidia «заздрість, недоброзичливість» (при invidēre «заздрити, бажати зла», похідному від vidēre «бачити»), р. *ненави́деть*, укр. *нена́видіти*; менш переконливе припущення (Преобр. I 627; Младенов 365; Mikl. EW 12; Schmidt KZ 23, 339; Uhlenbeck 189; Matzenauer LF 11, 337—338; Kalima Neuphilol. Mitt. 1948, 66—67, 1949, 225—226, 1950, 38—39; ZfSlPh 21, 94—95) про спорідненість з *бі́да*. — Фасмер—Трубачев III 100; Булаховський Вибр. пр. III 426; Брандт РФВ 21, 208; Ляпунов ИОРЯС 31, 33—34; ЭСБМ 1, 49; Machek ESJČ 405; Шаур БЕ 1977/4, 348—352; Sadn.—Aitz. VWb. I 295—296; Bern. I 54; Meillet Études 256; MSL 14, 351; Pedersen MPKJ 1, 170. — Див. ще **вид, о**[1].

оби́два́ Г, Ж, *оби́дві* Г, Ж, [*оби́дво́є*] Г, Ж, *обадва́* Ж, [*ободва́* Пі]; — р. [*обо́два, обо́две*], бр. [*обы́два*], *або́два*, п. obadwa, obadwaj, obiedwie, obodwoje, obydwa, obydwaj, obydwie, obydwoje, ч. oba dva, слц. obidva, obidvaja, obidve, obidvoje, вл. wobaj dwaj, нл. hoběj dwa, hoběj dwě, схв. *о̀бадва̄*, *о̀бадвē* (*о̀бадвије*), слн. obádva, obédve; — псл. obydъva <*obūdŭva; — результат злиття двох числівникових основ oba «обидва» у формі непрямого відмінка obū та dъva «два»; — аналогічно утворені лит. abùdu «обидва», abìdvi «обидві», лтс. abi divi «обидва», [abu duo], лат. ambaeduae, іт. ambedue «тс.». — Machek ESJČ 404; Skok II 534; Ernout—Meillet I 27; Walde—Hofm. I 37. — Див. ще **о́ба́, два**.

[оби́день] «за день, через день», [*оби-де́нкою*] «за день», [*обиде́нний*] «зроблений за день»; — р. [*обы́день*] «за день», *обы́денный*, *обыдённый* «одноденний, добовий», бр. [*абы́дзень*] «за день; майже щодня», др. *обыденныи* «одноденний», п. [obdzień] «протягом одного дня, поспішно», ч. obden «кожний другий день, через день», слц. obdeň «тс.», схв. *о̀бдан* «удень, протягом дня», слн. obdán «поденна плата, добові, утримання»; — вважається наслідком дисимілятивної зміни словосполучення *объ инъ дьнь; можливе й виведення з obъ і (<jь «той») dьnь; пояснення з *обы-дьнь від *об-* або *оби-* (Преобр. I 633; Журавлев Этимология 1981, 77—83) натрапляє на труднощі фонетичного характеру. — Фасмер III 111; Черных I 590; Булаховський Мовозн. 9, 1951, 75; Зеленин ЖСт 20/1, 1—2; Грот Фил. раз. II 442; Ушаков II 739; ЭСБМ 1, 65; Ильинский РФВ 66, 280. — Див. ще **день, і**[1], **і́нший, о**[1].

[оби́длатися] «призвичаїтися» О, [*оди́длатися*] «тс.» О; — видозмінене запозичення з чеської мови; ч. obydliti «зайняти (житло), заселити» є похідним від bydliti «жити, мешкати», ст. bydlo «помешкання; маєток, майно», пов'язаних з bу́ti «бути». — О II 6; Machek ESJČ 78. — Див. ще **бу́ти**[1]. — Пор. **би́дло**.

[о́бийдинь] «колода; завада, яку всі обминають; людина, якої всі уника-

ють» О; — похідне утворення від [*обійти́*] «обійти», пов'язаного з *іти́* (див.).

обі́йник — див. **обия́сник.**

[**оби́ле**] «достаток, багатство» Ж, [*оби́льний*] «багатий Ж; ясний, хороший (про день) ЛЧерк»; — р. *оби́льный*, др. *обилъ* «багатий», *обильныи* «тс.», *обилие* «багатство; хліб у зерні», п. [obile] «збіжжя», [obiele, obili] (з ч.), ч. obilí, слц. obilie «тс.», obilný «хлібний», болг. *оби́лен* «багатий», м. *обилен* «тс.», схв. [*о̀бил*] «багатий, розкішний», *о̀бӣлан, о̀бӣлан* «тс.», *о̀бӣље* «велика кількість; багатство», слн. obílen «багатий, повний», obílje «достаток, багатство», стсл. **обилъ** «багатий», **обилиѥ** «багатство, достаток»; — псл. obilъ <*obvilъ (пор. стсл. **извилиѥ** «багатство», **възвить** «прибуток»); — пов'язується з лит. výti «гнатися, переслідувати», дінд. vḗti «переслідує, прагне», vītáḥ «переслідуваний, якого прагнуть», vītíḥ «жертовна їжа», ав. vayeiti «полювати», лат. vīs «хочеш», vīs «сила», via «дорога», діcл. veiδг «полювання», укр. *во́їн, війна́*; припускається також (Трубачев Езиков. изсл. Младенов 337—339) можливість походження слова від *би́ти* з розвитком значень «оббите, обмолочене» → «багатство, численна кількість»; пов'язується (Вербот 47—49) з псл. obьlъ (<*obvьlъ) «круглий, великий», *vьlati (valiti) «рухатися у великій кількості»; недостатньо обґрунтованим є припущення (Machek ESJČ 405) про зв'язок з гр. ὄλβιος «щасливий, багатий, квітучий», похідним від ὄλβος «достаток» і з лит. lābas «добрий», лтс. прус. labs «тс.», лтс. labība «збіжжя», лит. lãbas «маєток». — Фасмер—Трубачев III 100—101; Преобр. I 627—628; Горяев 233; Брандт РФВ 23, 93; Младенов 365; Mikl. EW 218; Trautmann 345—346; Meillet Études 413; Persson Beitr. 511, 649; Walde—Hofm. II 800—801. — Див. ще **воюва́ти**. — Пор. **би́ти**[1].

обиня́к «натяк, недомовка», *обиня́кий* СУМ, Ж, [*обеня́к* Бі, *обенякий* Бі], [*обинува́тися*] «говорити обиняками, вдаючись до натяків, алегорій» Ж, [*обину́тися*] «тс.» Ж, [*наобинякий*] «з натяками; навмання» Ж; — запозичення з російської мови; р. *обиня́к, обинякий*, [*обинова́ться*] «сумніватися; замовчувати; говорити натяками», [*обину́ться*] «тс.», як і др. *обиновати* «обходити навколо», *обинути* «обійти, покрити», *обиноватися* «обходити, відходити», *обинутися* «ухилятися, боятися», походить від стсл. **обиновати сѧ** «уникати, сторонитися», **обинѫти сѧ** «уникнути, посторонитися, злякатися», остаточно не з'ясованого, пов'язуваного з *ви́ти, вину́ти* (Фасмер III 101), але зіставлюваного також (Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 628) з *вина́, вини́ти, мину́ти*. — Черных I 585.

[**о́бирва**[1]] «вітрогонка» О; — неясне; можливо, пов'язане з *обірва́ти*.

[**о́бирва**[2]] (мн.) «пристрій у кроснах» О, [*оберва, обирви, обірви, о́бірни*] «тс.» О; — неясне.

оби́тель (заст.) «монастир, будинок, місце перебування, мешкання»; — р. *оби́тель*, др. *обитель, обитѣль* «тс.», болг. *оби́тел* «монастир», м. *обител* «тс.», схв. *оби́тељ* «сім'я, родина», слн. obítelj «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **обитѣль** пов'язане з дієсловом **обитати**, яке походить від псл. obitati < *obvitati, утвореного з префікса ob- і дієслова vitati «проживати». — Мельничук Вост.-сл. и общ. языкозн. 113; Фасмер III 101; Mikl. EW 392—393; Būga RR I 335; Otrębski Idg. Forsch. 21. — Див. ще **вита́ти**[1], **о**[1].

[**оби́хвіст**] «пліткар» (Грінченко подає під знаками питання неточні значення «шахрай», «пройдисвіт», які суперечать наведеній там же ілюстрації: «Там такий обихвіст, такий брехун»); — очевидно, видозмінене запозичення з російської мови; р. [*би́хвостник*] «пліткар», [*бу́хвост, бу́хвостень, бу́хвостник*] «тс.», [*бу́хвостить*] «дрібно і часто дзвонити», [*би́хвостить*] «тс.», [*бу́хво́стить*] «переносити плітки, бреха-

ти, хвастати» загальноприйнятого пояснення не мають; можливо, пов'язані з др. *Бухвостъ, Бухвастъ* (власне ім'я), яке зіставляється (Фасмер I 255) з діел. *Bófastr, шв. bofast «осілий», або виводиться (Соболевский Лекции 127) з **Богу-хвастъ*.

обихі́д «повсякденні витрати», *обіхі́д* «тс.; [вживання, застосування Пі]», *обихі́дка* «повсякденні витрати; [домашні потреби; начиння, обстановка Ж]», [*обіхі́дка*] «тс. Ж; вживання, застосування Пі; хата без огорожі», [*обиходи*] «належне до маєтку і його межі» Пі, [*обихо́дини*] «зв'язок, зносини; святкування» Ж, [*обіхо́дини*] «домашні потреби; начиння, обстановка» Ж, *обіхі́дливий* «ввічливий, чемний», *обіхо́дливий* «тс.», *обіхі́дчастий* «необгороджений», [*обіхо́дом*] «в обхід» Ж; — р. *обихо́д* «повсякденний звичай, спосіб життя; предмети побуту», бр. *абыхо́дак* «тс.», [*обыхо́д*] «оборот, вживання», *абыхо́длівы* «ввічливий», др. *обиходъ* «правило; майно; поводження», *обиходити* «обходити, оточувати, захищати», п. [obychód] «господарство, порядки» (з укр.); — давньоруське утворення з основи дієслова *ходити* і префіксального компонента *оби-*, звукова форма якого може розглядатися як результат впливу з боку початкової частини префіксальної форми суплетивного дієслова *обити* (*обыити*) «обійти» або як рефлекс *obī, давнього варіанта прийменника ob (obь). — Черных I 585—586; Фасмер III 101—102. — Див. ще **о**[1]**, ходи́ти**.

оби́ча́й «звичай, звичка» СУМ, Ж, [*оби́клий*] «звичайний» Пі, [*оби́клість*] «звичай» Ж; — р. *обы́чай*, др. *обычаи*, п. obyczaj, ч. obyčej, слц. obyčaj, болг. *оби́чай*, м. *обичај*, схв. *о̏бичāј*, слн. običáj, стсл. **обычаи**; — псл. obyčajь < *obvykjaj-, похідне утворення від *obvyknǫti, пов'язаного з vyknǫti, укр. *ви́кнути*. — Фасмер III 111—112. — Див. ще **звика́ти, о**[1].

обича́йка «обід сита, решета, бубна», [*обича́я* Ж, *оби́чка* ЛЖит, *обі́чка* Л, *об'і́чко* Л] «тс.», [*обеча́йка*] «обичайка навколо млинових каменів» Ник, [*аб'е́чко*] «тс.» тж; — р. *обеча́йка*, [*обе́чка*], бр. [*абічáйка*], *абе́чак* «тс.» (з укр.); — загальноприйнятої етимології не має; пояснюється (Преобр. I 626—627; Фасмер III 99) як результат спрощення гіпотетичного др. **обвитъчайка*, утвореного з *об-* і *витъ* «витий, плетений», з яким зіставляється р. [*вича́*] «корзина з пруття», [*вича́нка*] «човен з пруття»; пов'язується також (Кравчук УМШ 1960/6, 61—62; Shevelov Hist. phonol. 435) з *ві́ко, ві́чко* або виводиться (Matzenauer LF 11, 335) з **объячайка* від *ячéйка* (найменш переконливо). — ЭСБМ 1, 47, 49—50.

[**обия́сник**] «шибеник, зірвиголова» Па, [*оби́йник*] «чорт» Ж, [*убия́сник*] «чорт, обаясник»; — результати видозміни форми [*обая́сник*], зближеної з основою дієслова *би́ти*. — Див. ще **обая́сник**.

о́бід[1] «зовнішня частина колеса; обвід», *обі́ддя* (зб.), *обіде́ць* «маленький обід; [кільце; перстень Ж]», [*обиде́ць*] «жіноча прикраса» Пі, *обідо́к*, [*о́бод*] «обід, обруч, кільце» Ж, [*о́бодо*] «тс.» Ж, [*обо́дець*] «обідець» Пі, *о́бодо́к* СУМ, Ж, [*ободня́к*] «виготовлювач ободів», [*ободя́к*] «колесо із суцільним ободом», [*о́буд*] «обід» О, [*о́бвід*] «тс.» О, [*ободи́стий*] «дугоподібний», [*ободува́ти*] «вигинатись ободом»; — р. *о́бод*, бр. *во́бад*, др. *ободъ*, п. obód, obwód, схв. *о̏бōд* «обід, край», слн. obòd «обід; обичайка», р.-цсл. **ободъ** «обід; круг»; — псл. obodъ <*obvodъ, пов'язане з ob-voditi «обводити», ob-vesti <*ob-vedtí, утвореним з префікса ob- і основи дієслова *vedti, voditi. — Фасмер III 104; Черных I 587; ЭСБМ 2, 173. — Див. ще **ве́сти́, о**[1].

обі́д[2], [*обі́дальник*] Ж, [*обі́дниця*] «обідня» Ж, *обі́дня, обі́денний, обі́дній, обі́дішній*, [*обі́дняшній*], *обіда́ти* СУМ, Пі, [*обідувати*] Пі, [*добі́ддя*] «дообідній час», [*добі́дній*], *дообі́дній, надобі́ддя, передобі́ддя, передобі́док*

«пізній сніданок», *пообі́ддя, пообі́д* «після обіду», *пообі́дній*; — р. *обе́д*, бр. *абе́д*, др. *обѣдъ*, п. obiad, ч. oběd, слц. obed, вл. wobjed, нл. hob'ed, полаб. vib'od «сніданок», болг. *о́бед, обя́д*, м. *обед*, схв. *ȍбед*, слн. obèd, стсл. **обѣдъ**; — псл. oběděti, утворене за допомогою префікса (прийменника) ob- від дієслівної основи ěd- «їсти». — Черных I 584; Фасмер III 98; ЭСБМ 1, 46; Schuster-Sewc 1628. — Див. ще **їсти, о**[1].

о́бід[3] — див. **о́бод**.

обі́йми, *обійма́ти, обійми́ти, обі́ймище, обніма́ти, обні́мка* — див. **іма́ти**.

[**обі́йник**] «хуліган, убивця» МСБГ; — очевидно, результат контамінації форм [*оби́йник*] «чорт» ([*обиясник*] «шибеник») і *уби́йник* «убивця». — Див. ще **би́ти**[1], **обиясник**.

[**обі́йстя́**] «садиба, двір; околиця Ж», [*оби́йстя*] «садиба, двір», [*оби́ста* О, *обі́стя́* До, МСБГ] «тс.», [*оби́стя*] «селянська садиба; хата з господарськими будівлями без городу» Дз УЗЛП, [*о́биця, обі́сце, вби́ця, уби́ця*] «тс.» тж, [*оби́сце*] «оселя, житло» Пі, [*гобистя́*] «місце, на якому знаходиться хата з господарськими будівлями» ЛЧерк, [*гобістя́*] «тс.» тж, ст. *обойстье, обейстье, обыстье, обистье* (XVII ст.); — п. obejście «будинок, подвір'я, місце, на якому знаходяться господарські будівлі», obyjście «тс.», ст. obeście, obeszcie, obniście «тс.; обхід, патруль; обвід, межа, границя», слц. [obisco] «садиба, двір»; — виводиться від *обійти́* (ст. *обойти*), причому припускається первісне значення «те, що обійдено, обведено на знак привласнення» (пор. [*обихі́дка*] «хата без огорожі», [*обиходи*] «належне до маєтку і його межі»); зіставляється також з [*би́ти*] «бути» (**обытття* > *обыстя*, подібно до ч. obydlí «житло»). — Дзендзелівський УЗЛП 96; Shevelov Hist. phonol. 435.

[**обікла́жа**] «огорожа» МСБГ; — пов'язане з *обікла́сти* «обставити кругом», похідним від *кла́сти* (див.).

обі́рка, *обі́рни́к* — див. **обо́ра**[2].

[**обі́рни́к**] «гній»; — п. obornik «гній; місце, де збирають гній»; — очевидно, похідне утворення від *обо́ра* «відгороджена частина подвір'я для худоби». — ВеЗн 42. — Див. ще **обо́ра**[1].

обі́рчина — див. **обо́ра**[1].

обі́т (кн.) «урочиста обіцянка, зобов'язання, клятва», *обі́тни́ця* «обіцянка, обіт» СУМ, Пі, [*обі́тнє*] «жертва Ж; поминальний обід О», *обі́тний* (кн.) «обіцяний», [*обі́тній*] «тс.» Ж, *обітова́ний* (кн.) «обіцяний, заповітний», [*обі́тувати*] «обіцяти, давати обіт, клятву» Ж; — р. болг. *обе́т*, др. *обѣтъ*, п. ст. obiata, obieta, obiet «обітниця; жертва», ч. obět' «жертва», слц. obet' «тс.», м. *обетован* «обіцяний», схв. *обѐтован* «тс.», *ȍбетовати* «обіцяти», стсл. **обѣтъ**; — псл. obětъ < *obvětъ тлумачиться (Фасмер III 99; Преобр. I 634; Mikl. EW 388) як утворене з префікса ob- і іменникової основи *větъ «вислів» (пор. др. *вѣтъ* «угода; порада»); очевидно, первісне *obvětъ «огороджена гілками ділянка», пов'язане з *obvěti «обставити (позначити) гілками», похідним від věti (věta) «гілка, прут». — Мельничук Вост.-сл. языкозн. 104—109; Черных I 584—585. — Див. ще **відвіча́ти, о**[1]. — Пор. **завіт, завіча́ти**.

[**обітрі́ти**] «зійти (про сонце), розвиднитися» Ж, [*обитрі́ти*] «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з [*обутрі́ти*] «тс.», р. [*обу́треть*] «настати ранку», бр. [*обу́трівaць (обу́тріць)*] «проводити ранок» як утворення з префікса *об-* і фонетично видозміненої основи іменника **утро*, зближеної зі словом *вітер*; **і** на місці **у** нагадує випадки типу *огірóк, дібрóва, зáміж*. — Потебня РФВ 1, 255—256. — Див. ще **о**[1], **ютро**.

обіця́ти(ся), [*обіцювати*] «обіцяти», [*обицюва́ти*] «тс.» Пі, *обіця́нка*, [*обіцанка*] Бі; — бр. *абяцáць*, [*обецова́ць*]; — запозичення з польської мови; п. obiecać, як і ч. oběcati, слц. obecat', походить з псл. *ob-vět-jati, пре-

фіксального утворення від основи дієслова *vědіti «казати, говорити», наявної в укр. *відві́ча́ти* і, очевидно, пов'язаної з věть (věta) «гілка». — Кравчук УМШ 1957/4, 79—81; Москаленко УІЛ 31; Фасмер—Трубачев III 99; Richhardt 83; ЭСБМ 1, 67; Мельничук Вост.-сл. языкозн. 109; Brückner 370, 614. — Див. ще **відві́ча́ти**. — Пор. **обі́т, обіща́ти(ся)**.

обіща́ти(ся), [*обіщанка*] «обіцянка» Пі; — р. *обеща́ть*, бр. [*обешчіваць*], др. *обѣщати, обѣштати*, болг. *обещáвам*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **обѣштати**, як і др. *обѣчати*, м. *обеќава*, схв. *обѐћати*, слн. obéčati, походить від псл. *obětjati <*obvětjati, утвореного з префікса ob- і основи дієслова *vědіti «казати», очевидно, пов'язаної з věть (věta) «гілка». — Фасмер—Трубачев III 99; Мельничук Вост.-сл. языкозн. 109. — Див. ще **відві́ча́ти**. — Пор. **обі́т, обіця́ти(ся)**.

обко́м, *обко́мівець, обко́мівський*; — р. болг. *обко́м*, бр. *абко́м*; — складова абревіатура, утворена шляхом скорочення і злиття двох лексичних компонентів словосполучення *облас́ни́й коміте́т*. — Див. ще **комі́те́т, о́бласть**.

[**обко́нати**] «обстригти (вівцю)»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *обкарна́ти* «обрізати, обстригти», зближеної з основою дієслова *(до)кона́ти* «закінчити». — Див. ще **карнаву́хий, карна́ти, корня́ти**.

[**обкурну́ти**] «обкрутити» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *крути́ти* (*обкрутну́ти*).

[**о́бла**] (с.-г.) «толока» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *обліг* «протягом кількох років не оброблюване поле», [*обло́г*] «тс.» або з бр. [*обло́на*] «поле, не зайняте посівом».

обла́ва «полювання з оточенням звіра; оточення місця, де перебувають переслідувані особи; люди, що беруть участь у такому оточенні; [натовп навколо чогось]», [*о́блав*] «облава», *обла́вник* «учасник облави», [*обло́в*] «облава» Ж, [*о́блавом*] «суцільною масою»; — р. *обла́ва*, ст. *облава* «військо», бр. *абла́ва*, п. obława «облава»; — очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *лов*, *лови́ти*; припущення про запозичення з німецької мови (свн. abelouf «місце, куди збігається дичина під час полювання», нвн. ablaufen «оббігати» (Mikl. EW 218; Matzenauer 399; Преобр. I 628) або з тюркських мов (ЭСБМ 1, 50) у фонетичному відношенні сумнівні. — Фасмер III 102; Черных I 586; Потебня ФЗ 1875/4, 198; Брандт РФВ 23, 94; Brückner 371; Варбот 41, 43; Bern. I 736. — Див. ще **лови́ти, о**[1].

обла́да, *обла́джувати, обла́дна́ння, обладна́ти, обла́дува́ти, обладу́нок* — див. **лад**.

облада́ти «володіти», *обла́дувати* (заст.) «тс.», *обла́да* (заст.) «володіння, влада, майно», [*обладáр*] «володар, хазяїн» Ж, [*обладáтель*] «тс.» Ж; — р. *обладáть*, бр. *абла́да* «влада, володіння», др. *обладати*, болг. *обладáвам*, схв. *обладáвати*; — запозичено зі старослов'янської мови, очевидно, через російську; стсл. **обладати** походить від псл. *oboldati <*obvoldati, утвореного з префікса ob- і дієслівної основи *vold- «володіти». — Фасмер III 102; ЭСБМ 1, 51. — Див. ще **володі́ти, о**[1].

о́блаз — див. **ла́зити**.

[**о́блак**[1]] «хмара УРС; небесна блакить Г», [*во́блаки*] «хмари» ВеБ, [*о́блачний*] «хмарний» Ж, [*надобла́чний*] «надхмарний» Ж; — р. *о́блако, о́блак*, бр. *во́блака*, др. *облакъ* «хмара»; — запозичення зі старослов'янської мови (у західноукраїнські говори, можливо, з чеської); стсл. **облако** (ч. oblak) «хмара» відповідає др. *оболокъ*, укр. заст. *о́болок* «тс.». — Черных I 586; Фасмер III 102; ЭСБМ 2, 174. — Див. ще **о́болок**[1].

[**о́блак**[2]] «вікно»; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. ablak «тс.» походить від схв. [öblok], слн. [ób-

lok] або слц. oblok «тс.». — MNTESz I 90. — Див. ще **óблок**[2]. — Пор. **óболо́к**[2].

[**обламáн**] «незграбний здоровило» Чаб, [*обламéй*] «здоровило» тж; — р. [*обло́м*] «груба і незграбна людина», [*обломай*] «тс.»; — пов'язане з *ламáти*, похідним від *ламáти* (див.).

[**óбланці**] «умеблювання кімнати» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*гобла́ти*] «стругати» Ж (**гобланці*, пор. слн. óblanci «стружка», oblanje «тс.»).

óбласть, *обласни́к*, *обласни́цтво*, *обласни́й*; — бр. *во́бласць*, п. obłaść; — запозичення з російської мови; р. *óбласть* «край, частина території, сфера», ст. «велика влада» походить від др. *область* «край, військо, велика влада, панування», запозиченого зі старослов'янської мови; стсл. **область** «влада, край», як і болг. м. *óбласт* «область», схв. *о̀бла̄ст*, слн. oblást, ч. oblast, слц. oblast' «тс.», походить від псл. *obolstь <*obvoldtь, пов'язаного з дієсловом *obvoldati «володіти». — Фасмер III 102; Черных I 586; ЭСБМ 2, 174. — Див. ще **облада́ти**.

обла́тка «оболонка на таблетках; (заст.) клейке кружальце для запечатування листів; коржик з прісного тіста для причастя у католиків»; — р. *обла́тка*, бр. *аплáтка*, п. oblata, oblatka, opłatek, ч. oblatka, oplatka, слц. oblátka, вл. wobłatk, нл. hobłatk, болг. *обла́та, обла́тка*, схв. *о̀бла̄та, о̀блата*, слн. óblat; — через польську мову запозичено з німецької; н. Oblâte «тс.» походить від слат. oblāta (hostia) «просфора, хліб для причастя», форми жін. р. від дієприкметника oblātus «піднесений, запропонований», утвореного з префікса ob- «перед-» і основи дієприкметника lātus (<*tlātus) «піднятий, принесений», пов'язаного з дієсловом tollo «піднімаю; несу», спорідненим з гр. ταλάσσαι «переносити, терпіти», гот. þulan «тс.», дінд. tulayati «підіймає, важить». — Фасмер III 102; Черных I 586—587; Преобр. I 629; Kluge—Mitzka 518; Schuster-Šewc 1628—1629; Klein 1067, 1625; Walde—Hofm. I 772, II 688. — Пор. **óпла́ток.**

облача́ти «одягати», *облачи́ти, облаче́ння*; — р. *облача́ть*, бр. *аблачэ́нне*, др. *облачити*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **облачити** пов'язане з **облѣшти** «одягти», яке походить від псл. *obelkti <*obvelkti «тс.». — Фасмер III 103; Булаховський Вибр. пр. III 435. — Див. ще **волокти́, о**[1], **облечи́**.

[**облéйда**] «безсоромна пліткарка» Ж; — неясне; можливо, афективне утворення.

облéсливий, *облéсний, облéсник, облести́ти, облéщувати* — див. **лесть.**

[**облечи́**] «одягти», [*оболечи́*] «тс.» Ж, [*облека́ти*], [*облеченя*] «одяг» ВеЗа, [*облечíня*] «тс.» ЕЗб; — запозичення з церковнослов'янської (як і р. *облéчь, облека́ть*) або із західнослов'янських мов; пор. стсл. **облѣкж, облѣшти**, п. oblec, oblekać, ч. obléci, oblekati, вл. woblec, нл. woblac «тс.», що походять від псл. *obelkti (<*obvelkti), *obelkati (<*obvelkati), утворених з префікса ob- і основи дієслова *velk- «тягти», до якого зводиться й укр. *волокти́*. — Schuster-Šewc 1629. — Див. ще **волокти́, о**[1]. — Пор. **облача́ти**.

[**облéт**] (іхт.) «верховодка, уклія, Alburnus alburnus» Мо, Берл.; — р. [*облéц*] «дунайська шемая, Chalcalburnus chalcoides danubicus (Antipa)», болг. [*облез*] «тс.»; — запозичення з молдавської мови; молд. *облéц, облéте* «уклія», очевидно, пов'язане з укр. [*óблиця*] «плотва», р. [*обли́ца, óбла*] «тс.». — Коломиец Происх. назв. рыб 13—14. — Див. ще **óблиця**. — Пор. **бíбла, вóбла**.

[**óблиз**] «схил гори, що зсувається; зсув, поганенька стежка навколо скель» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [*óблаз*] «тс.» під впливом *лиза́ти* чи *лíзти*. — Див. ще **ла́зити**.

óблик — див. **лицé**.

[**о́блиця**] (іхт.) «плітка, Rutilus rutilus L. Л—Г (Leuciscus rutilus Ж)»; — р. [*о́бла*] «плітка», [*обли́ца*] «тс.», [*облу́ха*] «тс.; червоноперка, Scardinius erythrophthalmus L.», [*облячёк*] «головань, Leuciscus cephalus L.», бр. [*во́бліца*] «плітка», п. ст. oblica; — очевидно, похідне утворення від [*о́блий*] «круглий»; назва зумовлена круглою формою тіла цієї риби. — Коломиец Происх. назв. рыб 13; ЭСБМ 2, 175. — Див. ще **ві́блий**. — Пор. **бі́бла, во́бла**.

обличи́тель; — р. *обличи́тель*; — запозичено зі старослов'янської мови, можливо, через російську; стсл. **обличитєль** утворено від дієслова **обличати** «викривати», яке складається з префікса **об-** і основи іменника **лице**, що відповідає укр. *лице́* (див.).

обли́ччя, *о́блич, о́блички* — див. **лице́**.

облі́г, *облі́жний* — див. **лежа́ти**.

облі́га́ція; — р. болг. *облига́ция*, бр. *аблігáцыя*, п. obligacja, ч. obligace, слц. obligácia, м. схв. *облига́ција*, слн. obligácija; — через російську і польську мови запозичено з латинської; лат. obligātio «зобов'язання, поручительство, зв'язаність» утворене від дієслова obligo «зв'язую, зобов'язую», яке складається з префікса ob- «об-» і дієслова ligo «в'яжу», спорідненого з алб. l'iθ «в'яжу, зв'язую», укр. *налига́ти, полига́ти*. — CIC² 591; Черных I 587; Фасмер III 103; Смирнов 108; Koraliński 682; Holub—Lyer 339; Walde—Hofm. I 800. — Див. ще **лига́ти**¹.

[**облі́зок**] «обаполок»; — очевидно, результат контамінації деетимологізованих форм *обзе́лок*, [*о́плис*] «тс.», зближених з дієсловом *лі́зти, облі́зти* (можливо, як позначення обаполів з облізлою корою). — Див. ще **обзе́л**¹, **о́флис**.

[**облі́н**] «жалюзі, гардина» Ж; — болг. [*облóнъ*] «віконниця»; — очевидно, запозичення зі східнороманських мов; молд. *облóн* «віконниця», рум. oblón, obloane «тс.» виводиться від укр. *оболóна* «оболонка; [шибка]» (пор. [*оболóни*] «віконні рами»). — СДЕЛМ 286. — Див. ще **болóна**.

обліпи́ха (бот.) «Hippophae rhamnoides L.»; — бр. *абляпíха*, п. oblepicha; — запозичення з російської мови; р. *облепи́ха* пов'язане з дієсловом *облепи́ть*; назва зумовлена тим, що плоди рослини густо обліплюють гілки. — ЭСБМ 1, 53; Нейштадт 395—396; Анненков 168. — Див. ще **ли́пнути, о**¹.

облобиза́ти «поцілувати», *облобиза́тися*; — р. *лобза́ть* «цілувати», *лобыза́ть* «тс.», бр. [*лабжэ́нне*] «цілування», ст. *лобызати* (XVII ст.), др. *облобызати, лобъзати, лобызати*, схв. [lobizât, lozbât], стсл. **лобъзати, лобызати**; — псл. lobъz-, lobyz-, пов'язані чергуванням голосних з *labъz-, labuz-, до яких зводиться укр. *лабу́знитися* «леститися». — Фасмер—Трубачев II 507—508; Преобр. I 461—462; ЭСБМ 5, 185; ЭССЯ 15, 241—243, 243—244. — Див. ще **лабу́знитися**. — Пор. **лебезува́ти**¹.

облóга, *облóги, облóже, обложéнець, обложи́сько, облóжний, облóжник* — див. **лежа́ти**.

[**о́блок**¹] «хмара; обрис, контур» Ж, [*облóки*] «небесна блакить», [*облочкова́тий*] «хмарний» Ж; — бр. *аблóкі* «хмари»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. obłok «хмара» відповідає др. *оболокъ*, укр. заст. *о́болóк* «тс.». — Див. ще **о́болóк**¹. — Пор. **о́блак**¹.

[**о́блок**²] «вікно» Ж; — запозичення зі словацької мови; слц. oblok, як і ч. заст. oblok «тс.», схв. *о̀блок* «кругле вікно; вікно», походить від псл. obьlъ «круглий». — Skok II 538; Mikl. EW 219; Tamas 572—573. — Див. ще **ві́блий**. — Пор. **о́блак**², **о́болóк**².

[**о́блуд**] «злий дух, що збиває людей з дороги; блукання, блуд» Г, Ж; — пов'язане з *блуд* (див.).

облу́да «удавання, лицемірство, фальш, лицемір; примара; мана; [зовнішній вигляд; оболонка]», [*облу́дка*] «оболонка, верхня шкірка», *облу́дник* «лицемірна людина», *облу́дливий, об-*

лу́дний; — бр. *аблу́да* «омана», п. obłuda «лицемірство», ч. ст. oblud «обман, брехня; примара», obluda «тс.», слц. obluda «страховисько»; — префіксальне утворення від [*луди́ти*] «приваблювати, заманювати»; у значенні «зовнішній вигляд, оболонка», можливо, зазнало впливу [*лу́да*] «верхній одяг» (р. [*лу́да*] «тс.»); помилково пов'язувалося (Vaillant у Махека) з псл. blǫdъ «блуд». — ЭСБМ 1, 52; Machek ESJČ 341. — Див. ще **лу́да[1], о[1].**

[**облу́к**] «зігнутий прут, дуга; лука сідла»; — р. [*о́блук*] «край воза, саней», бр. [*аблу́к*] «лубок для ящика і стінок воза», др. *облукъ* «лука, звід», п. obłąk «лук, дуга», obłęk, [obłączc] «тс.», ч. oblouk «дуга; звід; вигин; лука», слц. oblúk «тс.», вл. нл. wobłuk «лук, дуга, заокруглення, склепіння», нл. hobłuk «дуга», болг. *обла́к* «передня лука сідла», схв. *о̀блук* «тс.», слн. oblȍk «дуга»; — псл. oblǫkъ, утворене з префікса ob- і віддієслівної іменної основи lǫk- «лук». — Фасмер III 103; ЭСБМ 1, 52; Schuster-Šewc 1629; Mikl. EW 165; Trautmann 159. — Див. ще **лук[1], о[1].**

[**о́блучко**] «яблуко» Ж; — р.-цсл. **облако** «яблуня», **облань** «тс.»; — пов'язане з *я́блуко*, псл. *ablъko; конкретний характер зв'язку неясний; можливо, йдеться про давній варіант з коротким початковим **а**, як у двн. apful «яблуко», гот. apel «тс.». — Див. ще **я́блуко.**

[**обля́к**] (ент.) «скрипун, Saperda F.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *ві́блий*; пор. п. oblak «колода, жердина, кий; камінь» (скрипун має пряме видовжене тіло до 3 см — Горностаев 171).

[**облясова́ти**] (кравецьке) «облямувати» О; — запозичення з польської мови, ускладнене префіксом *об-*; п. lasować «обшивати край халяви випущеною назовні частиною внутрішньої шкіри» походить, очевидно, від н. lassen «залишати», спорідненого з двн. lāzzan, дангл. lētan, англ. let, діcл. lāta, гот. letan «тс.» і далі з лат. lassus (< *ladtos) «слабий, втомлений, виснажений», лит. léisti «пускати, дозволяти», lėnas «повільний, спокійний», можливо, укр. *лінúвий*. — Онышкевич Исслед. п. яз. 250; SW II 689; Kluge—Mitzka 424; Klein 881; Walde—Hofm. I 767—768; Ernout—Meillet I 342—343. — Пор. **лінúвий.**

[**о́бмаж**] «квітковий пилок на ніжках бджіл» Л; — очевидно, результат видозміни слова *о́бніж* «тс.», зближеного з *ма́зати, ма́жу* (через варіанти [*о́бнож* > *о́бнаж*] «тс.»). — Див. ще **о́бніж.**

[**обмаруцкати**] «обваляти» ВеЗн; — очевидно, результат контамінації слів [*обвару́цкати*] «забруднити» і *мара́ти* «бруднити». — Див. ще **вару́цкати, мара́ти.**

[**обмасьо́рений**] «замазаний, брудний, заяложений; знеславлений» Ва; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *ма́зати, замазу́рений*; можливо, зазнало впливу семантично близької форми [*обпацьо́рений*].

[**обмела́**] (бот.) «омела, Viscum album L.» Ко; — результат видозміни деетимологізованої назви *омела́*, зближеної з дієсловом *мести́*, про що свідчать інші діалектні назви цієї рослини: [*вимела, замело, мітла́, помело́*]. — Див. ще **оме́ла́.**

[**обмерести́тися** (*малим*)] «звільнитися; відбутися малим» Ж; — неясне.

обме́тиця — див. **ме́сти́.**

[**о́бмил[1]**] (бот.) «оман, Inula helenium L.» Mak, ВеБ; — очевидно, пов'язане з *ми́ти, ми́ло*; назва зумовлена тим, що в народній медицині відваром і мазями, виготовленими з цієї рослини, лікують (обмивають, змазують) місця, вражені шкірними хворобами. — Див. ще **ми́ти.**

[**обмил[2]**] (бот.) «омела, Viscum album L.» Mak, [*обми́ла*] «тс.» Г, Mak; — результат видозміни деетимологізованої форми *омела́*, зближеної, очевидно,

з [*о́бмил*] «оман»; підставою для зближення могло бути використання обох рослин у народній медицині для лікування шкірних хвороб. — Див. ще **оме́ла́**. — Пор. **о́бмил**[1].

о́бмил[3], *обми́ла, обмили́тися, о́бмилка, обми́лний, о́бмилок* — див. **мили́ти.**

[**обминяка́ми** (казати)] «(говорити) ухильно, обиняками» Ж; — результат контамінації форм *обиняка́ми* «тс.» і *обмина́ти*. — Див. ще **мина́ти, обиня́к.**

[**обмисну́тися**] «помилитися» Ж; — очевидно, пов'язане з *мисль, ми́слити*; початково могло означати «помилитися в думках, розрахунках»; щодо фонетики пор. *навми́сне*. — Див. ще **мисль, о**[1].

[**обмі́ть**] «бистрина, вир, швидка течія; крутий берег»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *мета́ти*; пор. р. [*обмёт*] «застава для затримання водяної течії, дров і т. п.». — Дзендзелівський Onomastica 17, 127—128. — Див. ще **мета́ти, о**[1].

[**обморочник**] (бот.) «агалик-трава, Jasione montana L.» Mak; — бр. [*о́бмарак*] «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; пор. р. [*о́бморочник*] «зніт гірський, Epilobium montanum L.»; назва зумовлена використанням відвару агалик-трави при головному болі й непритомності. — ЭСБМ 2, 175. — Див. ще **мо́рок.**

о́бмут — див. **о́му́т.**

[**обнаж**] «квітковий пилок на ніжках бджіл» Ж, Л; — очевидно, результат фонетичної видозміни давньої форми **обножь* «обніж», [*о́бнож*] «тс.». — Див. ще **о́бніж.**

о́бніж «квітковий пилок, який бджоли на задніх ніжках переносять у вулик для виготовлення перги», *обні́жжя*, [*обні́жка* Ж] «тс.»; — р. [*обно́га, обно́жа, обно́жка, о́бножь*], бр. [*о́бнаж*], ч. obnožka, obnůžka, слц. obnôžka, вл. wobnožka, схв. [*о́бнож, о́бнōжањ*], слн. obnóžina «тс.»; — псл. obnožь «тс.», утворене з прийменника ob «навколо» та іменника noga «нога». — ЭСБМ 8, 81; Machek ESJČ 406; Němec LF 1960/1, 93—94; Bezlaj ESSJ II 235. — Див. ще **нога́, о**[1].

[**обні́жок**] «вузька неорана смуга землі між ланами, городами; межа Г, Пі, Ва, Гриц; доріжка, протоптана пішоходом Ж», [*обні́жже*] «вузькі поросліі травою смужки землі навколо нив» Пі, [*обно́га*] «тс.» Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми *обмі́жок* «тс.», зближеної з фонетично схожим *обні́жок* «підніжжя». — Див. ще **межа́, о**[1].

[**обно́житися**] «привикнути, прив'язатися» Ж; — неясне; можливо, первісно означало «звикнути до ніг» (зокрема, про собак).

[**о́бод**] (ент.) «гедзь, овід, Hypoderma bovis L.» Дейн, [*о́бід* тж, *о́бодень* тж, *ободня́к* Л] «тс.»; — очевидно, результат контамінації форм [*о́вад*] «тс.» і [*бода́ти*] «бити, колоти». — Див. ще **о́вад**[1], **бости́.**

обо́з «валка; транспортні засоби у військах; (заст.) табір; артилерія Пі», [*обво́з*] «обоз» Дз, [*о́бі́з*] «тс.» Г, Ж, [*обо́зиско*] «місце, де стоїть обоз» Ж, [*обозо́виско, обозо́вище*] «тс.» Ж, [*обо́зна*] «дружина начальника артилерії» Бі, [*обо́зненко*] «син обозного», *обо́зний* «обозник; виборна службова особа в Україні в XVII—XVIII ст. СУМ; начальник артилерії Бі», *обо́зник* «солдат, який служить в обозі», [*обозні́вна*] «дочка обозного» Бі; — р. болг. *обо́з*, бр. *або́з*, др. *обозъ* «табір», п. obóz «тс.», ч. oboz (з рос.), м. (військ.) *обоз*; — очевидно, псл. або східно-псл. obozъ < *ob-vozъ, утворене з префікса ob- і іменної основи vozъ, пов'язаної з дієсловом voziti, vezti. — Черных I 587; Фасмер III 104; Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 69; ЭСБМ 1, 55; Brückner 371; Machek ESJC 406; Rudnicki Prasł. II 106. — Див. ще **ве́зти́, о**[1].

[**обо́їско**] «садиба» Ж; — очевидно, пов'язане з [*бо́їсько*] «тік»; початкове **о** могло виникнути під впливом форми [*обі́йстя*]. — Див. ще **би́ти**[1].

обо́йма; — бр. *або́йма*; — запозичення з російської мови; р. *обо́йма* пов'язане з др. **обоиматн* «збирати» (пор. *обоиматися* «бути збираним»), утвореним з префікса *об-* (*обо-*) і дієслова *имати* «брати». — Див. ще **іма́ти, о**[1].

[**обо́йчик**] «ключиця (анат.); комір католицького священика» Ж; — запозичення з польської мови; п. obojczyk «ключиця; комірець, комір», [obojek] «комір, комірець», [obójek, obujek] «тс.», як і ч. obojek «нашийник», слц. obojček «комірець», obojok «нашийник», схв. *òбојак* «онуча», слн. obójep «придатний для обмотування, обкладання», походить від псл. oboj- < *obvoj-, пов'язаного з дієсловом obviti, утвореним з префікса ob- і дієслова viti «вити, навивати». — Brückner 371; Machek ESJČ 406. — Див. ще **ви́ти**[1], **о**[1].

[**о́боло́к**[1]] «хмара; обрис, контур» Ж, [*обола́ки*] «небесна блакить», [*о́боло́ко*] «хмара» УРС, Бі, [*обо́локом*] «масою, натовпом» Ж; — р. [*о́болоко*] «хмара», [*о́болок*], бр. [*во́балака, во́балак*], др. *оболокъ*, п. obłok, ч. слц. oblak «тс.», нл. hobłoka «легка хмарина; хмари», болг. м. *о́блак* «хмара», схв. *òблак*, слн. oblák, стсл. **облакъ** «тс.»; — псл. *obolkъ < *ob-volkъ пов'язане з дієсловом *obelkti < *obvelkti «обволокти», утвореним з префікса ob- «об-» і дієслова *velkti «волокти». — Німчук 147; Фасмер III 105; Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 628—629; ЭСБМ 2, 174; Brückner 371. — Див. ще **волокти́, о**[1]. — Пор. **о́блак**[1], **о́блок**[1].

[**о́боло́к**[2]] «вікно» Г, Ж; — результат видозміни форми *о́блок* «тс.» за помилковою аналогією до співвідношення форм *о́блок* «хмара; вікно» — *о́боло́к* «хмара»; насправді ж, якщо запозиченому *о́блок* «хмара» (псл. *obvolkъ) закономірно відповідає укр. *о́боло́к*, то формі *о́блок* «вікно» (псл. *obьl-okъ) мало б відповідати неіснуюче укр. **віблок*. — Див. ще **о́блок**[2]. — Пор. **о́блок**[1], **о́боло́к**[1].

[**оболока́ти**] «одягати; закривати; хмарити» Бі, [*оболока́тися*] «одягатися; хмаритися» Бі, [*оболо́чина*] «наволочка, пошивка» Ж, [*зоболочи́*] «роздягти, зняти» Ж; — р. [*оболока́ть*] «покривати, одягати», др. *оболочати* «одягати», п. oblec «облачити, одягти», заст. obłóczyć «тс.», oblekać, ч. obléci «одягти», oblékati, слц. obliect', obliekat' «тс.», болг. *обли́чам* «одягаю», м. *облекува, облечува, облече*, схв. *обла́чити* «одягати», *обу́ћи* «одягти», слн. obláčiti «одягати», obléči «одягти»; — псл. *obolkati, пов'язане з *obelkti < *obvelkti «обтягти, одягти», утвореним з префікса ob- і основи дієслова *velkti «волокти». — Див. ще **волокти́, о**[1]. — Пор. **облача́ти, облечи́, о́боло́к**[1].

оболо́на, *оболо́нка, оболо́ни, оболо́ники, оболо́нник, оболонщик* — див. **боло́на.**

[**оболо́нка**] «ополонка» Ж; — результат видозміни форми *ополо́нка*, очевидно, зближеної з [*оболо́на*] «шибка». — Див. ще **поло́нка**[1].

оболо́нь, *оболо́ничі, оболо́ння, оболо́ня* — див. **боло́ння.**

обо́ра[1] «відгороджена частина подвір'я для худоби; загорода, загін; [великий сарай, хлів, засік ЛексПол; худоба Ж; жолобок у вигляді круга, зроблений на дереві]», [*обі́рчина*] «невелика обора» Ж, [*обо́риско*] «місце, де була обора» Ж, [*обо́рище*] «тс.» Ж, [*оборова́тий*] «кругоподібний»; — р. [*обо́ра*] «загорода, загін», бр. *або́ра* «хлів, корівник», п. obora «хлів», ч. слц. obora «заповідник», вл. wobora «загін», болг. *обо́р* «хлів», м. *обор* «загорожа для худоби, стайня», схв. *òбор* «загорожа для худоби, двір», слн. obòr «огорожа, огороджена земля», обóra «загороджене поле; зоопарк»; — псл. obora < *obvora, утворене з префікса ob- «об-» і віддієслівної іменної основи vor-, пов'язаної чергуванням голосних з псл. ver- «замикати, розмикати». — Клепикова 180—188; Сл. и балк. языкозн. 181—182; Фасмер III 105—106;

Преобр. I 630; Толстой ЛексПол 14; ЭСБМ 1, 56; Brückner 371; Machek ESJČ 406; Младенов 367; Skok II 538; Bezlaj ESSJ II 235; Persson Beitr. I 500. — Див. ще **вір**[1], **о**[1].

[**обо́ра**[2]] «кругла дірка у взутті, крізь яку протягують волоки», [*обо́ри*] «шнурки, ремінці для прив'язування постолів» Ж, [*обі́рка*] «вірьовка, протягнута в крайні петлі нижнього ряду рибальської сітки Г; вірьовка біля сподів волока Берл», [*обі́рни́к*] «долото з вістрям трубочкою для вибивання кружків», [*обі́рник*] «пристрій, яким роблять дірки в постолах для шнурів» МСБГ; — р. [*обо́ра*] «вірьовка коло личаків», [*обо́рник*], [*обо́рень*] «дірочка в личаку для протягання волоки», бр. *або́ра* «вірьовка коло личаків», п. [oborka] «сітка з тонких шнурків; вірьовки коло постолів», [obornik] «вірьовка», цсл. **обора** «пряжка»; — псл. obor- < *obvor-, утворене з префікса ob- «об-» і іменної основи vor- «вірьовка», пов'язаної з *v$^{b}_{o}$rvь «тс.»; — споріднене з лит. ару́vara «вірьовка для прив'язування личаків», ару́varas «тс.», apvarà «вірьовка», peřvara «вірьовка, на якій тримається сіть», pavarà «тс.»; припускається й можливість балтійського походження східнослов'янських слів (ЭСБМ 1, 55—56). — Фасмер III 105; Преобр. I 630; Даль II 1571; Fraenkel 1197—1198; Mühl.—Endz. III 780—781, IV 475; Trautmann 351; Persson Beitr. I 500. — Див. ще **вірьо́вка.**

оборі́г «повітка на чотирьох стовпах для зберігання сіна, необмолоченого збіжжя», [*борі́г, оборі́в*] «тс.» Ж, [*обо́рожень*] «стовп в оборозі», *оборо́жина* «тс.», [*оборо́жиско*] «місце, де був оборіг» Ж, [*оборожи́ще*] «великий обо́ріг» Ж; — р. [*оборо́г*] «стіг», п. bróg «скирта, стіг; купа», ч. [obrah], ст. brh, brah «тс.», вл. bróžeń (bróžnje) «повітка», нл. brožnja «тс.»; — псл. *borgъ, *oborgъ, пов'язані чергуванням голосних з *(o)bergti «(o)берегти»; твердження відносно протетичного характеру **о** (Кравчук УМШ 1957/4, 79) безпідставне. — Фасмер III 106; Варбот Этимология 1965, 132; Горяев 234; Brückner 41; Machek ESJČ 63; Schuster-Šewc 71—72; Sadn.—Aitz. VWb. I 271; Būga RR II 260; Persson Beitr. II 927; Ekblom ZfSlPh 24, 7. — Див. ще **берегти́, о**[1].

обо́рка «смужка матерії, зібрана в складки чи зборки і пришита для оздоблення одягу»; — бр. *або́рка*; — запозичення з російської мови; р. *обо́рка* «обшивка складками», очевидно, походить від псл. *obvorka, утвореного з префікса ob- «об-» та іменної основи vor- «вірьовка». — Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 630. — Див. ще **обо́ра**[2].

обою́ду «з обох боків», *обою́дний* «обопільний, взаємний»; — р. *обою́ду*, др. *обоюду*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **обоиждоу**, як і слн. obojód, утворене з псл. oba, oboje за допомогою суфікса -ǫdu, подібно до стсл. **вьсждоу** від vьsь «увесь». — Фасмер—Трубачев III 106; Черных I 588; Трубачев Ез.-етн. изсл. 142—143; Преобр. I 625. — Див. ще **о́ба.**

[**обоя́тний**] «байдужий», [*обуя́дний*] «звичайний» Пі; — запозичення з польської мови; п. obojętny «нечулий, байдужий», як і ч. obojetný «подвійний, лицемірний», раніше означало «двозначний, двосторонній, двоякий; такий, якого можна взяти з двох боків»; утворилося з основ числівника oba «обидва» і дієслова jęti «брати». — Machek ESJČ 231. — Див. ще **о́ба, я́ти.**

обпацьо́рений — див. **запацьо́ритися.**

обпене́хати — див. **пелеха́ти.**

обр «авар», [*обри́н*] «тс.» Ж, *о́бри*; — р. *о́брин*, др. *обьринъ, объринъ*, п. olbrzym «велетень», ст. obrzym, ч. obr, ст. obr, ober, слц. obor, вл. hobr, слн. óber «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з тюрк. apar (назва одного з тюркських племен), первісно «повстанець», похідним від aba- «чинити опір»; менш імовірна гіпотеза (Uhlenbeck 11; Schuster-Šewc 302—303) про зв'язок з гот. abrs «сильний» і при-

пущення (Machek ESJČ 406—407) про походження слова від obrъmĕti (п. obrzmieć «набрякати, збільшуватися, пухнути») та його спорідненість з гр. ὄβριμος «велетенський». — Фасмер—Трубачев III 107—108; Преобр. I 631; Менгес 120—122; Brückner 378; Vondrák I 83; Mikl. EW 219; Laziczius ZfSlPh 8, 289. — Пор. **ава́ри.**

о́браз, [*образе́ць*] «малий образ; зразок», [*образка́р*] «продавець образків» Ж, [*образни́к*] «божник», *образо́к, о́бразний,* [*образо́вий*] «образний» Ж, [*образови́тий*] «тс.» Ж, [*образкува́ти*] «ілюструвати» Ж, *відобра́ження, відобра́жувач, відобрази́ти, відобража́ти, зобра́ження, зобра́жувач, зобража́льний, зобра́жувальний, зобрази́ти, зобража́ти, преобрази́ти, прообра́з* «образ майбутнього»; — р. *о́браз,* бр. *во́браз* «образ», *абра́з* «ікона», др. *образъ,* п. ч. слц. obraz «зображення, картина; образ, ікона», вл. нл. wobraz «образ, картина, фотознімок», нл. hobraz «картина, портрет», болг. м. *о́браз* «обличчя, щока», схв. *о̀браз* «тс.», слн. obràz «обличчя, образ», стсл. **образъ** «ви́д, образ»; — псл. obrazъ, утворене з префікса ob- і основи іменника razъ, пов'язаного чергуванням голосних з rězati «різати». — Фасмер III 106; Преобр. I 631; Горяев 234; ЭСБМ 2, 176; Brückner 371; Machek ESJČ 407; Schuster-Šewc 1632; Младенов 367; Skok III 115—116; Bezlaj ESSJ II 236; Būga RR I 273. — Див. ще **о**[1], **раз**[1].

обра́за, *обра́зливий, обража́ти*; — р. ст. *обра́за* «сором, ганьба, образа», бр. *абра́за,* п. obraza «образа; відраза», вл. wobrazyć «завдати тілесного ушкодження»; — префіксальне утворення від псл. razъ, raziti, пов'язане з др. *образити, ображу* «вдарити», *ображати, ображаю* «розбивати». — ЭСБМ 1, 56; Brückner 372; Schuster-Šewc 1632. — Див. ще **о**[1], **о́браз, раз**[1].

образки́ (бот.) «білокрильник, Calla L., Calla palustris L. Mak, Словн. бот.; арум Бессера, Arum besserianum Schott. Mak»; — р. *образки́* «арум плямистий, Arum maculatum L.; воловик лікарський, Anchusa officinalis L.», п. obrazki «арум плямистий», obrazkowiec «тс.», схв. *образно зеље* «арум»; — очевидно, пов'язане з *образо́к* «ікона»; назва могла стосуватися насамперед рослини арум, суцвіття якої на фоні білого покривала, що його обрамляє, нагадує зображувану на іконах голову Івана Хрестителя, покладену на миску (пор. назви арума в інших мовах: ч. ст. tvář sv. Jana, п. głowa św. Jana, twarz św. Jana, нім. S. Johannshaupt, букв. «голова святого Івана»); білокрильник належить до однієї родини з арумом і має подібне до нього суцвіття; висловлювалась думка (Brückner 372), що укр. р. *образки́* запозичено з польської мови. — Machek Jm. rostl. 301. — Див. ще **о́браз.**

обра́нка — див. **брам.**

обра́т «перегнане через сепаратор молоко» Мо, (Ме); — запозичення з російської мови; р. *обра́т,* очевидно, пов'язане з прислівником *обра́тно* «назад» як назва частини молока, що повертається назад із сепаратора після відокремлення вершків; р. *обра́тно* пов'язане з *обра́тный* «зворотний», яке зводиться до стсл. **обратити** «повернути», спорідненого з укр. *оберта́ти* (див.).

[**обре́йдати**] «забруднити, забризкати гряззю, брудною водою» (про дітей та їхній одяг) Па; — афективне утворення, можливо, пов'язане з п. [brajdyga, brejtuga] «калюжа на дорозі, болото», похідним від breja (braja) «рідота», що зводиться до нвн. Brei «каша, місиво».

[**обре́нці**] (у млині) «два дерев'яні, оббиті залізом круги, в які вставлені цівки», [*обре́нджа*] «металічне кільце, що скріплює ступицю колеса» Лекс-Пол; — бр. [*абрэ́нджа*] «тс.»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. obręcz «обруч, коло», ст. obręcza, obrącz «тс.» є прямим відповідником укр. *обру́ч* (див.).

обре́патися, *обре́пкатися, обре́пшитися, обрі́патися* — див. **наре́патися.**

обри́в, *обри́вистий, обри́вок* — див. **рва́ти.**

[**обрикоти́тися**] «прикидатися хворим» Ж; — неясне.

[**о́брим**] «велетень, гігант» Бі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. olbrzym «тс.» (з XVI ст., давніше obrzym «тс.») пов'язане з укр. *о́брин.* — Moszyński PZJP 113; Brückner 378. — Див. ще **обр.**

о́брис; — очевидно, запозичення з польської мови; п. obrys, як і ч. obrys, схв. *о̀брис* «силует, контур», слн. obrís, зводиться до нвн. Abriß «обрис, план, контур», префіксального похідного від Riß «креслення, план, ескіз»; зазнало зближення з п. obrysować, укр. *обрисува́ти.* — Шелудько 40; SJP V 543. — Див. ще **ри́са.**

[**обрихту́нок**] «військове навчання» Ж; — видозмінене запозичення з німецької мови; н. Abrichtung «тс.» пов'язане з дієсловом abrichten «навчати, дресирувати, припасовувати», утвореним з префікса ab- «від-, з-», спорідненого з гот. af, дінд. ápa «тс.», гр. ἀπό, лат. ab-, і дієслова richten «спрямовувати; наладжувати; рихтувати»; на українському ґрунті префікс ab- зазнав зближення з *об-.* — Шелудько 45; Kluge—Mitzka 1, 588, 598. — Див. ще **рихтува́ти.**

[**обрі́дник**] (бот.) «осот, Cirsium rivulare Link.» Mak; — неясне; можливо, пов'язане з *о́брі́дний* «рідкий; недорідний»; назва могла бути зумовлена тим, що осот зріджує посіви, викликає недорід.

[**обрі́жка**] «шкіряна або мотузяна частина батога»; — бр. [*обро́жка*] «ошийник у хортів і гончих собак»; — запозичення з польської мови; п. obróż «нашийник; обруч на шиї», obróżka, obroża, obrąż «тс.» утворено з префікса ob- і основи -wroz-, наявної в powróz «канат, линва» (пор. укр. [*воро́за*] «мотузка чи ремінь у батозі», *воро́зка*). — ЭСБМ 1, 57; Brückner 372. — Див. ще **верзти́, воро́за.**

о́брій «горизонт», *зао́брійний*; — неясне; відтворюється (Наконечний УМШ 1951/4, 79) давніше **обмрій*, пов'язане з *мрі́ти(ся)* «виднітися вдалині».

обрі́к (заст.) «урочиста обіцянка; виділена кількість їжі для денного утримання; солдатське утримання; корм для коней; ст. повинність селянина» Г, Ж, *обро́к* «податок кріпака замість панщини», [*обрі́чнє*] «рептух, опалка» ВеБ, [*обро́чник*] «той, хто дає обіт», [*обрача́нка*] «сумка» НЗ УжДУ 37, [*оброчникува́ти*] «виконувати обіт»; — р. *обро́к*, бр. *абро́к* «щорічна плата селянина поміщику; корм для коней», др. *оброкъ* «податок, зобов'язання», п. obrok «фураж; (іст.) оброк», ч. obrok «витрати за рік», болг. *обро́к* «обіт, обіцянка», м. *оброк* «час прийняття їжі; порція», схв. *о̀брок* «строк», слн. obrȍk «умова, строк»; — псл. obrokъ, пов'язане з дієсловом *obrekti «обректи», утвореним з префікса ob- і дієслова *rekti «говорити». — Фасмер III 108; ЭСБМ 1, 57; Brückner 372; Machek ESJC 407. — Див. ще **ректи́, о**[1]. — Пор. **ви́рок, проро́к, рік, строк.**

[**обро́мок**] «обломок» Ж; — неясне.

о́бро́ть «вуздечка» Г, Ж, [*обрі́ть* Бі, *обро́тина, обротя́нка* Ж, *обро́тька* Ж, *обрутя́* Ме] «тс.», [*обро́дька*] «мотузяна чи шкіряна вуздечка без вудил» Сизько, [*заобро́чувати* Ж, *наоброта́ти* Ж]; — р. *о́бро́ть* «вуздечка», бр. *абро́ць*, др. *обротъ, обрътъ* «тс.», *обрътити* «загнуздати», ч. oprat', слц. oprata (обидва з др.), стсл. **обрѣтити** «обв'язати морду»; — псл. ob-rъt- утворене з прийменника ob- «навколо» і основи іменника гъть «рот». — Булаховський Вибр. пр. III 358; Фасмер III 108; Преобр. I 631; ЭСБМ 1, 57—58; Machek ESJC 416; Mikl. EW 285; Otrębski LP 6, 177. — Див. ще **о**[1], **рот.**

о́бру́с «скатерть», [*обруса́* ДзАтл I, *обруса́к* Ж] «тс.», [*обру́сок*] «скатерть

фабричного виробництва» Па, [*обрусча́*] «скатерть» Ж, [*обруся́*] «рушник» Пр. XI діал. н.; — р. [*обру́с*] «скатерть», бр. *абру́с* «тс.», др. *убрусъ* «хустка, рушник», *обрусьць* «рушник», п. ч. слц. obrus «скатерть», ч. ст. brusec «рушник», болг. *обру́с* «хустка, серветка», слн. [obrûs] «скатерть»; — псл. obrusъ, пов'язане чергуванням голосних з цсл. **бръснѫти** «стерти», р.-цсл. **брꙋсити** «гладити, точити», укр. *брус*; викликає сумнів пов'язання (Machek ESJČ 407, ESJČS 424) з слц. rusat' «витріпувати краї тканини», що зводиться до гіпотетичного *rup-sati «скубти», яке могло бути спорідненим з нвн. raufen, rupfen «скубти». — Фасмер III 108; Желтов ФЗ 1876 VI 72; ЭСБМ 1, 58; Brückner 372; Bezlaj ESSJ II 238; Sadn.—Aitz. VWb. I 218—219. — Див. ще **брус[1], о[1].**

обру́ч, [*обру́чик* Ж, *обру́че* Ж], *обру́чка* «перстень», [*обручи́нка*] «тс.» Ж, [*обру́чник*] «наречений» Ж, [*обручкова́тий*] Ж, *обручкува́ти* «окільцювати» Ж; — р. *о́бруч*, бр. *абру́ч*, др. *обручь*, п. obręcz, ч. слц. obruč, вл. wobruč, нл. hobruc (hobryc) «зап'ястя», болг. *о́бръч* «обруч», схв. *о̀брӯч*, слн. obróč «тс.», цсл. **обрѫчь** «кільце»; — псл. obrǫčь «зап'ястя, браслет, кільце», утворене з прийменника ob «навколо» й основи іменника rǫka «рука». — Ткаченко УМЛШ 1986/12, 76; Черных I 588—589; Фасмер III 108; Булаховський Вибр. пр. III 358; Преобр. I 631; ЭСБМ 1, 58; Brückner 372; Machek ESJČ 407; Schuster-Šewc 1633; Bezlaj ESSJ II 237; Trautmann 237; Būga RR II 506. — Див. ще **о[1], рука́.**

о́бря́д Г, Ж, [*о́брядок*] «обряд, звичай» Ж, *обря́дність, обрядо́вість, обря́дний, обрядо́вий*; — р. *обря́д*, бр. *абра́д*, др. *обрядъ* «порядок, угода», п. obrzęd «обряд», ч. obřad, слц. obrad, болг. м. *о́бред*, схв. *о̀бред*, слн. obrèd «тс.»; — псл. obrędъ, пов'язане з дієсловом obręditi «влаштувати, впорядкувати», утвореним з префікса ob- і дієслова rędіti «рядити», похідного від rędъ «ряд, порядок». — Фасмер III 108; Brückner 373; Machek ESJČ 407. — Див. ще **о[1], ряд.**

[**обрямува́ти**] «облямувати»; — результат контамінації форм *обрамува́ти* (*обрамо́вувати, обрамля́ти*) й *облямува́ти*. — Див. ще **ля́ма[2], о[1], ра́ма[1].**

[**обса́чити**] «оточити» Ж; — запозичення з польської мови; п. obsaczyć, osaczyć «тс.» пов'язується із soczyć, якому відповідає укр. *соча́ти* «підстерігати, висліджувати». — Brückner 384—385; SW III 517. — Див. ще **соча́ти.**

[**обселе́питися**] «набратися; добре напитися» Ж; — очевидно, афективне утворення неясного походження.

[**о́бсельці**] «краї (ребра) дошки» Ж; — результат видозміни деетимологізованих форм *обзе́л* «закраїна дошки», *обзе́лок* «обаполок», можливо, зближених з основою *осла́* «точильний камінь, брусок», р. *осело́к* «тс.», п. osełka, osełek «тс.; овальний шматок масла». — Див. ще **обзе́л[1].** — Пор. **облі́зок.**

обсерваторія; — р. болг. *обсерватория*, бр. *абсерватория*, п. obserwatorium, ч. observatorium, observatoř, слц. observatórium, м. *опсерваторија*, схв. *опсервàтōрӣј, опсервàтōрија, опсервàторијум*, слн. observatórij; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. observatoire, нім. Observatórium, англ. observatory походять від нлат. observatorium, яке зводиться до лат. observo «спостерігаю», утвореного з префікса ob- «до-, об-» і дієслова servo «спостерігаю, бережу». — СІС[2] 591; Черных I 589; Фасмер III 109; ССРЛЯ 8, 436; Kopaliński 683; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 500; Klein 1069. — Див. ще **облігáція, серва́нт.** — Пор. **консе́рви.**

обсервува́ти «спостерігати», *обсерва́тор, обсерва́ція*; — р. *обсерва́ция, обсервацио́нный*, бр. *абсерва́цыя*; — запозичення з польської мови; п. obserwować, obserwacja, obserwator, як і ч. observace, слц. observácia, болг. *обсервúрам*, м. *опсервација, опсерватор*, схв. *опсервúрати, опсерва́ција*,

слн. observácija, походять від лат. observo «спостерігаю, уважно стежу». — СІС² 592; Фасмер III 109; ЭСБМ 1, 60; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 500. — Див. ще **обсервато́рія.**

[**о́бсіч**] «зразу, раптом» Г (виходячи з ілюстрації: «А вона до неї обсіч: хто зробив та й хто», — значення може бути сформульоване й інакше: «присікуючись»); — очевидно, пов'язане з дієсловом *сі́кти́*; конкретний характер словотворчо-семантичного зв'язку неясний. — Див. ще **о¹, сі́кти́.**

обскура́нт «противник прогресивних ідей, мракобіс», *обскуранти́зм* «вороже ставлення до науки, освіти, захист реакційних ідей»; — р. болг. *обскура́нт*, бр. *абскура́нт*, п. ч. слц. obskurant, м. *опскура́нт*, схв. *опскỳрант*, слн. obscuránt; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Obscuránt, фр. англ. obscurant походять від лат. obscūrāns (-antis) «затемнюючий», пов'язаного з obscūrus «темний, невиразний, непевний», первісно «закритий», спорідненим з двн. skūr «повітка, покрите місце, притулок», дінд. skunā́ti «покритий», гр. σκύνια «брови», дісл. skūme «темний», skȳ «хмара, покрите небо», англ. sky «небо». — СІС² 592; КЭСРЯ 300; ССРЛЯ 8, 439; Kopaliński 683; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 500; Klein 1068, 1455. — Пор. **шу́ра.**

[**обсо́вгати**] «трохи обтовкти просо, ячмінь у ступі» ЛексПол; — префіксальне утворення від не засвідченого в цьому значенні *со́вгати*; пор. **ковгати, ко́вга́нка* «ступка». —Див. ще **о¹, со́ва́ти.**

обста́вина «важливий для чогось факт; (мн.) сукупність умов; матеріальне становище; (грам.) один з другорядних членів речення»; — очевидно, калька р. *обстоя́тельство* «тс.», що є калькою фр. circonstance або нім. Umstand, які, у свою чергу, калькують лат. circumstantia «тс.», утворене з префікса circum- «навколо» та основи дієслова stāre «стояти» і гр. περίστασις «обставина», що складається з префікса περί- «навколо» та іменника στάσις «стояння, становище». — Фасмер III 109; Unbegaun RÉS 12, 39; Пизани 70. — Див. ще **о¹, ста́ти.**

[**обсті́й**] «стара дівка» Ж, [*обсці́й*] «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з дієсловом *стоя́ти*; конкретна мотивація назви неясна. — Див. ще **о¹, ста́ти.**

обстру́кція «демонстративна дія з метою зриву якихось заходів, пропозицій», *обструкціоні́зм, обструкціоні́ст, обструкти́вний, обструкці́йний*; — р. болг. *обстру́кция*, бр. *абстру́кцыя*, п. obstrukcja, ч. obstrukce, слц. obštrukcia, м. *опструкција*, схв. *опстрỳкција*, слн. obstrúkcija; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Obstruktión, фр. англ. obstruction походять від лат. obstrūctio «закупорка, перепона, перешкода», пов'язаного з дієсловом obstruere «забудувати, зробити недоступним», утвореним з префікса ob- «проти-, до-» і дієслова struere «будувати». — СІС² 592; КЭСРЯ 301; ССРЛЯ 8, 456; Kopaliński 683; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 501; Klein 1070. — Див. ще **облiга́ція, структу́ра.** — Пор. **констру́кція.**

[**о́бстяжка**] — див. **стяг².**

[**обтаритися**] «вивалятися, забруднитися»; — неясне; зіставляється (Куркина Этимология 1970, 100) з р. [*торить*] «мучити, томити, затримувати, волочити або водити», схв. tàriti «терти», слн. tárati «мучити, терзати, повільно працювати», [tǫ́rati] «тягти, волочити; хворіти».

[**обту́кувати**] «оточувати, облягати» Ж; — неясне.

[**обуве́ць**] (бот.) «Calceolaria» Ж; — похідне утворення від [*обув*] «взуття»; очевидно, калька латинської наукової назви, в основі якої лежить лат. calceolus «черевичок» (за подібністю квітки до туфельки). — Див. ще **взу́ти.**

обу́за «те, що заважає, висить тягарем; [натовп]»; — р. *обу́за*, бр. *абу́за*, др. *обузъ* «пов'язка», ч. obuza «гніт, гноблення», вл. woboza «неволя, обтяжливість», нл. wobuza (hobuza) «тягар, прикрість», стсл. **подъ обѫзомъ**

«непривітно, з обуренням»; — псл. obǫzъ < *obvǫzъ, obǫza < *obvǫza, пов'язані з дієсловом obęzati < *obvęzati «обв'язати». — Фасмер—Трубачев III 109; Черных I 589; Преобр. I 631; Булаховський Вибр. пр. III 362; ЭСБМ 1, 60; Machek ESJC 408; Schuster-Šewc 1634. — Див. ще **в'яза́ти, о**[1]. — Пор. **у́зи.**

[**обуртува́ти**] «напасти з усіх боків» («Як несла я кішку в мішку — трохи не обуртували собаки») Г; — неясне.

обу́ти — див. **взу́ти.**

обу́х «тупа, важча частина гострого знаряддя або зброї, молот», [*обу́шник*] «ковальський молот», [*обу́шниця*] «зажим; залізна скоба» Ж, *обу́шо́к* «знаряддя для відколювання пластів вугілля; молоток; вид холодної зброї», [*обушкува́ти*] «робити мітки обухом» Ж; — р. *о́бу́х*, бр. *абу́х*, п. obuch, ч. obuch, obušek «палка, обух», слц. obuch «дрючок», слн. [obûh] «булава, довбня»; — псл. obuxъ; — загальноприйнятої етимології не має; найчастіше пов'язується з *ву́хо*, псл. uxo у значенні «отвір для ручки в різних інструментах»; пояснюється також (Machek ESJC 407—408) як «двовухий» (з двома лезами), оскільки ч. [uši] має значення «леза сокири по обидва боки від топорища»; малопереконливим здається пов'язання слова з вигуком *бух* або з дієсловом *набуха́ти* «набрякати» (Горяев 235; Брандт РФВ 1890/1, 94; Фасмер III 109—110; Bezlaj ESSJ II 239; Sadn.—Aitz. VWb. I 76—81), як і з дієсловом obuti «взути» (ЭСБМ 1, 61): — Трубачев Рем. терминол. 157; Черных I 589; Булаховський Вибр. пр. III 358; Преобр. I 632; Brückner 373; Holub—Kop. 251. — Див. ще **ву́хо, о**[1].

[**обу́ча**] «гола вершина гори» Ч; — неясне.

[**обха́морити**] «почистити» Ж, [*обха́мрати*] «тс.» Ж, [*прихáмрати*] «тс.; прибрати; доглянути, відгодувати (свиню)» Нед, [*обхи́мрати*] «привести до порядку (одяг); помити» Ба, [*обхи́мратися*] Ба, [*прихі́рмати*] «привести до ладу» Ме, [*прихі́рматися*] Ме, [*прихо́рний*] «ошатний»; — очевидно, результат контамінації дієслів [*обха́мити*] й [*обха́рити*] «тс.», похідних від [*хами́ти*] і [*ха́рити*] «тс.» (див.).

обхаю́чити, *обханю́чити* — див. **ха́яти.**

[**обхвірува́тися**] «обходитися (чимсь)»; — неясне.

[**обца́лик**] «вид шевського знаряддя» Ж; — неясне.

[**о́бца́с**] «каблук, підбор» Г, Ж, [*обцасі́на*] «тс.» Ж, [*о́бчас*] «тс. СУМ; задник у чоботі Л»; — бр. *абца́с*; — запозичення з польської мови; п. obcas «каблук, підбор» походить від н. Absatz «тс.», пов'язаного з дієсловом absetzen «відкладати, перериватися». — Шелудько 41; Rudn. II 867; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; ЭСБМ 1, 61; Paul DWb. I 8, 10. — Див. ще **а́бза́ц.**

обце́ньки «щипці, кліщі», [*обце́нька*] «кліщі шевця» Бі, [*обце́ньґи*] «кліщі; кліщі для відривання підків» Ж, [*опцьонґі*] «обценьки» О, [*о́цанки* ДзАтл II, *о́цо́нки* тж, *цьоньки* О] «тс.», ст. *обцекги* (1598); — р. [*обце́нки*], бр. *абцуґі*, [*абцэнґі, абцэнькі*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. obcęgi, [obcągi], ст. hebcągi «тс.» походять від нвн. Hébzange, утвореного з основ дієслова heben «підіймати», спорідненого з haben «мати», діслн. hafa «тс.», лат. capio «беру», та іменника Zange «кліщі, щипці», спорідненого з англ. tongs, гол. tang, діслн. töng «тс.», дінд. dáśati «кусається», гр. δάκνω «кусаю», алб. danε «кліщі»; можливий зв'язок і з нім. Hufzange «ковальські кліщі для відривання підків», утвореним з основ слів Huf «копито» і Zange (Шаровольський ЗІНО II). — Дзендзелівський RKJ ŁTN 15, 145; Shevelov Hist. phonol. 483; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Шелудько 41; Richhardt 83; Фасмер III 110; Трубачев Рем. терминол. 371, 382; Потебня К ист. зв. III 263; ЭСБМ 1, 62; Witkowski SOr 19/2, 208; Brückner 369; Kluge—Mitzka 873.

[**обчану́ти**] «стиснути, здавити (у виразі: *обчануло коло горла)*» Ж; — неясне.

[**обчве́рхнути**] «обпалити навкруги» Ж; — неясне.

[**обче́рти**] «обдерти кору, шкіру», [*обче́рсти, обчира́ти* Ж, *обчіра́ти*] «тс.»; — префіксальне утворення від **черти, *черсти*, др. **чьрту, -черести* «різати», спорідненого з р.-цсл. **чрьтꙋ, чрѣсти** «тс.», слн. čŕtati «корчувати, шкрябати»; — псл. *čersti < *čertti, *čьrtǫ; — споріднене з лит. kertù, kir̃sti «рубати, сильно бити», лтс. cę̃rtu, cìrst «тс.», дінд. kártati «ріже», ав. kərəntai-ti «тс.»; ie. *(s)ker-t- «різати». — Фасмер IV 349; Bern. I 172; Trautmann 130; Mühl.—Endz. I 387; Pokorny I 938—942. — Пор. **ущерть, че́рес, чересло́, черса́ти, че́рта́.**

обче́ство́ — див. **обчий.**

[**обчий**] «спільний» Пі, [*обчеський*] «суспільний», [*обче́ство́*] «суспільство; мир» Г, Ж; — слова основи, очевидно, успадкованої з давньоруської мови (др. *обьчии*); збереження початкового **о** без переходу в **і** могло бути викликане впливом російської мови; фонетично закономірною формою в українській мові є [*вібчий*] (див.).

[**обчикрізати**] «обрізати» Ж; — результат контамінації *(об)різати* й *(об)чикри́жити* «обрізати». — Див. ще **о**[1], **різати, чикри́жити.**

о́бшар «певний простір; обсяг; середовище; селяни, які обслуговували панський двір і жили при ньому» СУМ, Ж, [*обша́ра*] «простір, територія» Ж, [*обша́рє, обша́ря*] «селянська садиба» ДзАтл II, ст. *объшар* (1604), *обшари* (1606); — бр. *абша́р* «простір; велика ділянка»; — запозичення з польської мови; п. obszar «широкий простір, відкрите місце; територія», заст. «поле» походить від свн. oberschar (нвн. Überschar) «викорчуване поле», утвореного з прикметника ober «вищий, верхній» та іменника schar (нвн. Schar) «військова частина, гурт; робота на панщині», пов'язаного з дієсловом scheren «стригти, різати», спорідненим з укр. *кора́, шкура́*. — Шелудько 41; Richhardt 9, 83; ЭСБМ 1, 63; SW III 523; Kluge—Mitzka 635, 643. — Див. ще **кора́, о́бер-, шкура́**[1].

обшла́г «одворот на кінці рукава», ст. *обшля́гъ* «ко́лнѣръ» (1627); — р. *обшла́г*, бр. *абшла́г*, п. obszlega; — через російське посередництво запозичено з німецької або голландської мови; нвн. Aufschlag, гол. ópslag «тс.» пов'язані з дієсловами нвн. aufschlagen «піднімати (очі); засукувати (рукава)», гол. ópslaan «тс.», утвореними з префікса нвн. auf- «на-», гол. op- «тс.», спорідненого з двн. ūf, діел. upp «тс.», дінд. úpa «напроти, до, на, при», ав. upa, гр. ὑπό «під», лат. sub «тс.», і дієслова нвн. schlagen «бити», гол. slaan «тс.», спорідненого з двн. гот. slahan, діел. slā «тс.», сірл. slactha «побитий», slacc «меч». — Шелудько 40; Черных I 589; Фасмер III 110; Преобр. I 632; ТСБМ I 88; Kluge—Mitzka 36, 652.

общи́на́ СУМ, Ж, *общи́нник, общи́нний*; — р. *о́бщина*, бр. *абшчы́на*, др. *обьщина, обьчина*; — через російську й давньоруську мови запозичено зі старослов'янської; стсл. **обьштина** «громада, товариство», як і болг. *о́бщина́* «община (адміністративна одиниця)», м. *општина* «тс.», схв. *о̀пштина* «тс.; церковна община», *о̀пштина*, слн. óbčina «тс.», пов'язане з прикметником **обьщь** «спільний». — ЭСБМ 1, 64. — Див. ще **вібчий.** — Пор. **обчий.**

[**общу́брати**] «обскубти»; — не зовсім ясне; пов'язується з *чуб (чубер, чупер)* (ВеЗн 43); може бути зведене до основи **щуб-* (псл. *skeub-), пов'язаної чергуванням голосних з основою *скуб-* (псл. *skoub-).

об'я́ва, *о́б'яв, об'яви́ти, об'яви́тися, об'я́вка, об'явля́ти, об'явля́тися, об'я́вник* — див. **яви́ти.**

ов (вигук здивування, захоплення); — очевидно, утворення інстинктивного походження; могло виникнути також у результаті подовження вигуку

о (*о* > *ō* > *оў* > *ов*). — Див. ще **о²**. — Пор. **гов.**

[**о́вад**[1]] (ент.) «овід, Hypoderma bovis L.», [*во́вад* ВеБ, *го́ват* Я, *о́вадéнь* Дейн, *ува́д* ЛЖит] «тс.»; — р. [*ова́д*], бр. [*ава́д*], *авадзе́нь* «тс.», п. owad «комаха, гнус», [howad] «тс.», ч. ovád «овід», [hovad, hovád, hovado], слц. ovad, болг. [*о́вад*], схв. *о̀бā̀д, о̀вā̀д*, слн. obád «тс.»; — псл. ovadъ < *obvadъ; — споріднене з лит. úodas «комар», лтс. uôds «тс.», гр. ὠθέω «штовхаю», ἔνοσις «струс», дінд. vadhati, vadhayati «б'є, вражає», ав. vadāya- «відштовхувати», які, можливо, перебувають у зв'язку з укр. *ва́дити* (Matzenauer LF 11, 334; Zubatý AfSlPh 16, 407; Mühl.—Endz. IV 413); існує припущення про походження слов'янських слів з *ōd-/*ēd- «їсти» (Schulze KZ 43, 41) або з складного слова *ov-ōdos «той, хто їсть вівцю», утвореного з основи іменника ovis «вівця» і форми *ōdos від основи *ēd-/*ōd- «їсти» (Трубачев Назв. дом. жив. 71); необґрунтованою є гіпотеза (Machek ESJC 423) про спорідненість з лат. tabānus «овід». — Німчук 221; Фасмер—Трубачев III 114; Черных I 591; ЭСБМ 1, 67—68; Brückner 387; Skok II 534; Bezlaj ESSJ II 231—232. — Пор. **ва́дити, вівця́, їсти, о́від.**

[**овад**[2]] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.»; — не зовсім ясне; вважається (Булаховський Вибр. пр. III 217) результатом перенесення назви овода на птаха; мотивація перенесення неясна; може бути пов'язане і з такими назвами тієї самої пташки, як [*зводи́й, зводи́тель*].

[**ова́к**] «інакше», ст. *овакíй* «інший, інакший»; — п. owak (у виразі i tak i o. «і так і сяк»), owako «тс.», ч. ovak «інакше», схв. *о̀вàкō* (*о̀вàк*) «так, отак»; — псл. ovako «он як», похідне від вказівного займенника ovъ «той, такий», подібне за формою до kako «як», tako «так». — Brückner 387; Machek ESJC 423; Skok II 578. — Див. ще **о́вúй.** — Пор. **ина́к, так.**

ова́л, *ова́льний*; — р. болг. *ова́л*, бр. *ава́л*, п. вл. owal, ч. слц. слн. ovál, м. *овал*, схв. *о̀вā̀л*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. ovale, англ. oval, н. Ovál походять від слат. ōvālis «яйцеподібний», пов'язаного з лат. ōvum «яйце», спорідненим з гр. ᾠόν, діел. egg, дангл. æg, двн. ei, нвн. Ei, псл. *aje «тс.», укр. *яйце́*. — CIC² 592; Черных I 590; Фасмер III 112; КЭСРЯ 302; ЭСБМ 1, 68; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 501; Dauzat 522; Fremdwörterbuch 443; Klein 1104, 1106. — Див. ще **яйце́.**

ова́ція; — р. болг. *ова́ция*, бр. *ава́цыя*, п. owacja, ч. ovace, слц. ovácia, вл. owacija, м. *овација*, схв. *о̀вā̀ција, ова́ције*, слн. ovácija; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Ovatión, фр. англ. ovation походять від лат. ovātio «малий тріумф», пов'язаного з ovo «торжествую, тріумфую», спорідненим з гр. εὐάξω «радісно кричу», буквально «кричу εὖα (на честь Вакха)». — CIC² 592; Черных I 590; Kopaliński 705; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 501; Dauzat 522; Fremdwörterbuch 443; Klein 1105; Walde—Hofm. II 229—230.

овва́ (вигук здивування, сумніву, іронії), [*оввакало*] «ідіот, дурень, який часто говорить *овва*» Пі; — п. owwa; — не зовсім ясне; можливо, результат поширення вигуку *ов* вигуковим елементом *а*; може бути також зіставлене з п. ст. owa «чи, хіба; ото; отож, отже, адже», пов'язаним із займенником ów «той», спорідненим з укр. *о́вúй*; не виключена й можливість зв'язку з р. *увы́*, др. *увы*, болг. *увúй*, стсл. **оувы**, ч. ouvé (вигук жалю, болю, нарікання), óvé, ove, слц. ou «тс.», що зіставляються з лат. vāh, vae, двн. we, гот. wai, свн. ouwe, ōwē, нвн. weh, лит. лтс. vaĩ, сірл. fāe, кімр. gwae, брет. gwā, ав. vayōi, avōi, āvōya, гр. ὀά, οὐά, οὐᾶ, οὐαί, ie. *u̯ai «тс.» (Фасмер IV 145; Machek ESJC 423; Walde—Hofm. II 724; Kluge—Mitzka 545; Pokorny 1110—1111). — Пор. **ва́ва.**

Овдíй (чоловіче ім'я), [*Овдíєць* Г, Ж], *Овдíйко*, [*Одíйко*] Ж, ст. Owdeiewicz (1478), *Авдѣй* ил(и) *Аѵдíй* «рабъ Г(осподе)нь, або свѣдок Г(осподе)нь» (1627); — р. *Авдéй*, ст. *Áвдий*, бр. *Аўдзéй*, болг. *Áвдий*, стсл. **Авьдии**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Ἀβδιᾶς походить від гебр. ʿōḇadjāh- «служитель (Бога) Ягве». — Вл. імена 73; Беринда 171; Петровский 34; Спр. личн. имен 371; Илчев 41.

[**овели́цини**] «на Паску, на Великдень» ЛексПол; — очевидно, результат універбізації словосполучення др. *о велицѣ дьни* (місц. в. одн. від *великъ дьнь* «Великдень»). — Див. ще **вели́кий, день, о**[1].

Овéн (назва сузір'я), *óвнiй* (рідк., заст.) «овечий»; — р. *Овéн* (сузір'я), заст. *óвен* «баран», бр. *Авéн* (сузір'я); — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **овьнъ** «баран» (у т. ч. як назва сузір'я) споріднене з болг. *овéн* «баран», м. *овен*, схв. *òван*, слн. ôven, ч. oven, п. owien, можливо, також з др. *овьнъ* «тс.» (якщо це не старослов'янізм); — псл. ovьnъ; — споріднене далі з прус. awins «баран», лит. ãvinas, лтс. àuns, avins «тс.»; є давнім аугментативним утворенням від ie. *ovis «вівця»; як назва сузір'я цсл. **овьнъ**, подібно до лат. aries «баран; сузір'я Овен», є калькою гр. κριός «баран; сузір'я Овен». — Фасмер III 113; Brückner 387; Младенов 371; Skok II 579; Bezlaj ESSJ II 263; Trautmann 21; Топоров 178—179; Mühl.—Endz. I 225, 232; Meillet Études 260. — Див. ще **вівця́**.

Овéркій (чоловіче ім'я), *Овéрко*, *Авéркій*, *Овер'я́н*, *Авер'я́н*, ст. *Оверкичъ* (особове ім'я 1438), *Авéркій* «дрязновенъ» (1627); — р. *Авéркий*, *Аверья́н*, бр. *Авéркій*, болг. *Авéркий*, стсл. **Аверкий**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Ἀβέρκιος, можливо, походить від лат. Abercius, яке виводиться від дієслова āverto «відвертаю, відхиляю; жену», префіксального похідного від verto «повертаю, обертаю», спорідненого з псл. *vъrtěti, укр. *вертíти*. — Вл. імена 73; Беринда 171; Петровский 35—36; Спр. личн. имен 371; Илчев 41. — Див. ще **вертíти**.

[**овер'ян** (*лікарський*)] (бот.) «валеріана, Valeriana officinalis L.» Mak, [*оверян, авер'ян*] «тс.» Mak; — результат фонетичної видозміни літературної назви *валеріáна*, зближеної з особовим ім'ям *Овер'я́н, Авер'я́н*; пор. інші подібні зближення у формах [*валеріан, маріян*] «тс.». — Див. ще **валеріáна**.

овéс[1] (бот.) «Avena L.», [*вовес, говес*] «тс.» Mak, *вівса* (мн.) «вівсяне поле, вівсяні сходи», *вівсú* «тс.», [*вівсик*] «вівсюг», [*вівсúна*] «зернина вівса; стебло вівса», [*вівсисько*] «поле, з якого скосили овес» Ж, *вівсище* «тс.», [*вівсоватка*] «вівсюг золотий, Avena flavescens L.» Mak, *вівсю́г* «дикий овес, Avena fatua L.», [*вівсю́гá*] «вівсюг» Г, (Ме), [*вівсюк*] «тс.; костриця, вівсяниця, Festuca L.» Mak, *вівсюнéць* «Helictotrichon Bess.; [Avena pubescens L. Mak]», *вівся́ник* «хліб, корж з вівсяного борошна; назва коня в загадці», [*вівся́ниця*] «костриця Mak; вівсяна солома», [*вівсянище*] «поле, з якого скосили овес» Mak, *вівся́нка* «борошно або крупа з вівса; вівсяна каша або юшка; вівсяна солома», [*івсянка*] «вівсяна солома» Mak, [*овесець*] «стоколос польовий, Bromus arvensis L.» Mak, [*овéснище*] «вівсище» Гриц, [*овесóк*] «рід узору в вишивках», [*овсец*] «вівсюг золотий» Mak, [*овсúна*] «вівсина», [*овсиця́*] «костриця лучна, Festuca pratensis Huds.» Mak, [*овсúще*] «вівсище», [*овсю́г*] «вівсюг Г; стоколос розкидистий, Bromus patulus M. et K. Mak», [*овсюга*] «вівсюг» Mak, [*овсяни́к*] «вівсяник», [*овсяни́ця*] «вівсяниця», [*овся́нище*] «вівсище» До, [*овся́нка*] «стоколос польовий Г; стоколос житній, Bromus secalinus L. Mak; вівсянка Г», [*овсьниця*] «вівсяна солома» Mak, *вівсюгува́тий* «зарослий вівсюгом або змішаний з ним», [*овсюгова́-*

тий] «тс.» Бі, *вівся́ний*, [*овся́ний*]; — р. *овёс*, бр. *авёс*, др. *овьсъ*, п. owies, ч. oves, слц. ovos, вл. wows, нл. hows, полаб. vijəs, болг. *ове́с*, м. *овес*, схв. *о̀вас*, слн. ôves, стсл. **овьсъ**; — псл. ovьsъ; — споріднене з лит. avižà «овес» (можливо, з *aviga), лтс. âuza, прус. wyse, лат. avēna (< *avīna < *avig-snā) «тс.», далі, можливо, з гр. αἰγίλωψ «вівсюг; ячмінь на оці»; ie. *awiĝ-; Махек вважає слово праєвропейським; сумнівним здається пов'язання з дінд. avasám «їда, харчування» (Fick I 12; Потебня РФВ 5, 122) та з *вівця́* (Falk—Torp 387). — Фасмер III 113; Черных I 590; Преобр. I 635; ЭСБМ 1, 69; Brückner 387—388; Machek ESJČ 423—424; Jm. rostl. 286—287; Schuster-Sewc 1683; Младенов 371; Skok II 580; Bezlaj ESSJ II 263; Moszyński PZJP 74; Walde—Hofm. I 81; Schrader Reallexikon I 427; Гамкрелидзе—Иванов 659; Pokorny I 88.

[**овес**[2]] (бот.) «гвоздика пишна, Dianthus superbus L.» Mak; — р. [*овся́нка*] «трав'янка, Dianthus deltoides L.»; — пов'язане з *ове́с*[1]; перенесення назви зумовлене подібністю стебла й листя цих видів гвоздики до вівса. — Див. ще **ове́с**[1].

ове́чка[1], *овеча́*, *овеча́тина*, *овеча́тник*, *ове́чий*, *ове́чина*, *ове́чник*, *овча́*, *овча́р*, *овча́рик*, *овча́рка*, *овчарник*, *овчи́на* — див. **вівця́**.

[**ове́чка**[2]] (ент.) «стонога, мокриця, Oniscus murarius»; — очевидно, пов'язане з *ове́чка*[1] «вівця»; перенесення назви могло бути зумовлене деякою подібністю форми тіла стоноги до вівці. — Див. ще **вівця́**.

[**овечки** (*польові*)] (бот.) «цмин пісковий, Helichrysum arenarium (L.) D. C.» Mak; — очевидно, пов'язане з *ове́чка*[1] «вівця»; перенесення назви могло бути зумовлене деякою подібністю зібраних у китички квітів цмину до кучерявої шерсті ягнят.

[**ови́й**] «той» Ж, [*ова́*] «та» Ж, [*ова́я*] «тс.» Ж, [*ове́*] «те» Ж, [*ово́є*] «тс.» Ж; — р. *о́вый* «цей, той», др. *овъ* «той, цей», п. ów «той», болг. *ови* «цей», м. *овој*, [*ова̄ј*], схв. *о̀ва̄ј* «тс.», слн. óv «цей, той», стсл. **овъ** «тс.», **овъ... овъ** «один... другий»; — псл. ovъ; — споріднене з ав. дперс. ava- «той», дінд. avā́ḥ «тих двох» (род. в. дв.), лит. aurè «отам»; ie. *aṷa-, *aṷo- «той». — Фасмер III 116—117; Machek ESJČ 423; Skok II 578—579; Bezlaj ESSJ II 262; ESSJ Sl. gr. II 558—561, 565—566; Trautmann 20; Brugmann Demonstrativpron. 97—99; Pokorny 73—75. — Пор. **ова́к.**

[**ови́йка**] (бот.) «берізка польова, Convolvulus arvensis L.»; — похідне утворення від *ови́ти* (*ви́ти*); назва зумовлена тим, що берізка обвиває стебла інших рослин; пор. [*в'юно́к*, *повити́ця*, *повії́ка*], р. *вьюно́к* «тс.». — Анненков 107; Симоновић 138. — Див. ще **ви́ти**[1], **о**[1].

[**о́вин**] «клуня, приміщення для сушіння снопів» Ж, [*ави́н*, *авви́нь*] «тс.» Л; — очевидно, запозичення з білоруської або російської мови; р. *ови́н*, бр. [*ави́н*] «тс.» вважаються спорідненими з лит. javienà «поле з-під ярини», jáuja «клуня», javaĩ «збіжжя», лтс. jaũja «клуня», дінд. yávaḥ «хліб, зерно, просо, ячмінь», ав. yava «хліб (на корені)», уэvīn «хлібне поле», ос. yau «просо», гр. ζειά «полба», ірл. eorna «ячмінь» (ie. *ieṷo- «хліб на корені»); висловлюється також думка (ЭСБМ 1, 69—70) про запозичення східнослов'янських назв з іранських мов; запозиченнями з литовської мови є бр. *ёўня* «клуня», п. [jew(n)ia, jow(n)ia] «тс.». — Черных I 590—591; Фасмер III 113—114; Преобр. I 635; Bern. I 455; Fraenkel 192; Trautmann 107; Абаев ИЭСОЯ I 564; Frisk I 609; Гамкрелидзе —Иванов 655—656.

о́від (ент.) «гедзь, Hypoderma bovis L.», [*о́вод* Ж, *го́вот* Я, *о́водень*] «тс.», *оводня́* (зб.); — р. *о́вод*, др. *оводъ*; — результат видозміни первісної форми [*о́вад*], псл. ovadъ, в умовах акаючих говорів (як прояв гіперизму) або через зближення з іменником *вода́*. — Фасмер—Трубачев III 114. — Див. ще **о́вад**[1]. — Пор. **о́бод.**

[**ові́ще**] «молоді сходи» Ж; — очевидно, результат фонетичного розвитку на українському ґрунті старослов'янської форми **овощье (овощик)** «плоди, овочі». — Див. ще **о́вощ.**

овоско́п «прилад для просвічування яєць»; — р. болг. *овоско́п*, бр. *авоско́п*, п. owoskop, ч. слц. ovoskop, схв. *овоскоп*; — складне утворення з основ лат. ōvum «яйце», спорідненого з гр. атт. ὠόν, псл. *aje «тс.», укр. *я́йце́*, і гр. σχοπέω «дивлюся, спостерігаю, оглядаю», спорідненого з лат. speciō «дивлюся», ав. spasyeiti «дивиться», дінд. páśyati «тс.». — CIC² 592; Koraliński 705—706; РЧДБЕ 501. — Див. ще **я́йце́.** — Пор. **мікроско́п, ова́л, скепсис, телеско́п.**

[**о́вощ**] «аромат фруктів Ж; (зб.) фрукти (Пещак)», [*овоці́на*] «овоч» ЕЗб 25, ст. *овощъ* «плід»; — запозичення з польської мови; п. owoc «плід» споріднене з укр. *о́воч* (див.).

о́воч, заст. *о́вощ*, [*о́вощa*] «фрукти, овочі» Ж, [*овічни́к*] «торговець овочами» Куз, [*овоча́р*] «тс.», [*овоча́рня*] «овочева крамниця», [*овоча́рство*] «овочівництво», [*овочі́вка*] «фруктове вино» тж, *овочівни́к* «той, хто вирощує овочі», *овочівни́цтво, овоче́вий*; — р. *о́вощ*, п. owoc «плід», ч. ovoce (мн.), [oboc, ovoc], слц. ovoc, ovocie (мн.) «тс.», болг. *ово́ще* «фрукти, плоди», *ово́щия* (зб.), м. *овошје*, [*овоште*], схв. *во̏ће*, слн. ovóčje «тс.», стсл. **овощть**; — загальноприйнятої етимології не має; найбільш переконливим здається виведення з псл. *ovoktь «плід, фрукт» (< *ovogti-, *voksti-), спорідненого з нвн. wachsen «рости», свн. wahsen, двн. днн. wahsan, гот. wahsjan, діскл. vaxa «тс.», дінд. vakṣ, ukṣ «сильнішати, ставати великим», vakṣáyati «дає рости», úkṣati «підростає», ав. vaχšaiti «росте», uχšyeiti «тс.», тох. oks- «рости», лит. áugu «росту», áukštas «високий», гр. αὔξω, αὐξάνω «примножую, збільшую, підвищую», лат. auxilium «допомога», гал. uxello-, ірл. úasal «високий», що зводяться до ie. *aug-, *aug-, *ug- «рости, збільшуватися, розмножуватися, множити» (Iljinskij IF 40, 144—145; Ильинский РФВ 1916/4, 248; Mikkola Ursl. Gr. III 41); думка про походження слов'янських слів з двн. obaz «плоди», дангл. ofett, снн. ovet «тс.» (Uhlenbeck AfSlPh 15, 489; Mikl. EW 228; Brückner 388; Kluge—Mitzka 518) неприйнятна, оскільки джерелом германських форм було *ubata, яке на слов'янському ґрунті дало б *vъbot-; загальнослов'янське поширення слова свідчить також проти припущення (Kiparsky 253) про походження його з давньонижньонімецької (пор. нн. ovet, що зазнало впливу свн. obez). — Фасмер III 115; Черных I 591; Львов Лексика ПВЛ 154; Преобр. I 636; Machek ESJC 424; Matzenauer LF 12, 180; Walde—Hofm. I 82; Kluge—Mitzka 829; Walde—Pok. I 22—23.

оврашо́к — див. **ховра́х.**

Овсі́й (чоловіче ім'я), *Евсе́вій, Євсе́й, Се́ва*, ст. *Евсеи* (1430), *Еусе́вии* «бл(а)гочести́въ» (1627); — р. *Евсе́вий, Евсе́й*, бр. *Яўсе́й, Яўсе́вій, Аусе́й*, п. Euzebiusz, ч. Eusebius, слц. Eusébius, болг. *Евсе́вий*, м. *Евсевие*, схв. *Јевсевије*, Euzebije, слн. Evzebij; — запозичення з грецької мови; гр. Εὐσέβιος пов'язане з прикметником εὐσεβής «благочестивий», утвореним з основ прикметника ἐύς «добрий» та іменника σέβας «сором; подив; пошана», пов'язаного з дієсловом σέβομαι «соромлюся, виявляю пошану», можливо, спорідненим з дінд. tyajati «покидає, залишає». — Вл. імена 73; Беринда 206; Петровский 105; Спр. личн. имен 409; Korečký Průvodce 63; Илчев 194; Frisk II 686—687. — Див. ще **єва́нге́ліє.** — Пор. **Севастя́н.**

[**овше́м**] «якраз, саме, тим більше» Ж, [*о́вшім*] «тс.» Ж, ст. *овшемъ* «більше того, а навіть» (1436); — запозичення з польської мови; п. owszem «власне, очевидно, аякже; навпаки», ст. owszeją «тс.», як і ч. слц. ovšem «звичайно, безумовно, але», є результатом злиття прийменника o(b) «об» і

форм місц. (орудн.) в. одн. займенника *wsze «все», *wsza «вся», спорідненого з укр. *весь*. — Richhardt 86; Brückner 368, 635—636. — Див. ще **весь**[1], **о**[1].

[**о́вший**] «інший, окремий, особливий» Ж; — похідне утворення від *о́вий* «той; (ст.) інший, другий», аналогічне до *і́нший* (пор. р. *ино́й*, псл. *inъ). — Див. ще **о́ви́й**.

[**ога́вний**] «великий, сильний Г; набридливий, обтяжливий, страхітливий, незграбний, величезний, огидний ВеЛ»; — др. *огавити* «потривожити», *огавие* «досада, неспокій», п. [ohawny] «огидний, бридкий», ч. ohavný «тс.», слц. ohavný «тс.; потворний», схв. *ȍгāван* «бридкий, огидний, ненависний», слн. [ogáven] «бридкий, огидний», [ogávni] «тс.», [ogáviti] «викликати огиду», стсл. **огавити** «потурбувати»; — псл. (o)gaviti, пов'язане чергуванням голосних з *govьno «бруд». — ВеЛ 441; Фасмер I 424; Machek ESJČ 410; Holub—Lyer 342. — Див. ще **гівно́**. — Пор. **гид**.

[**ога́знути**] «покритись інеєм, обмерзнути» (про дерева); — очевидно, запозичення з чеської мови; ч. oházeti, ohazovati «покривати, обкидати» є ітеративними формами від ohoditi «покрити», похідного від hoditi «кинути», спорідненого з укр. *годи́ти*, р. *угоди́ть* «потрапити, випадково влучити». — Machek ESJČ 173. — Див. ще **год**.

о́гар[1] (зоол.) «птах родини качок; руда качка, Tadorna tadorna L.» СУМ, Шарл; — р. *ога́рь* «Tadorna ferruginea»; — очевидно, пов'язане з *горі́ти* (пор. [*огар*] «обгорілий пеньок»); назва могла бути зумовлена іржаво-рудуватим забарвленням птаха; пор. таке саме мотивування у п. ogorzałka, podgorzałka «птах родини качок, Fuligula nyroca», похідних від префіксальних дієслів ogorzeć, podgorzeć «підгоріти, засмагнути». — Moszyński PZJP 135; Птицы СССР 84. — Див. ще **горі́ти**[1], **о**[1].

[**ога́р**[2]] «неохайна, обшарпана людина» Ва; — очевидно, результат видозміни слова *уга́ра* «зірвиголова» (див.).

[**о́гар**[3]] (ент.) «личинка овода; овід, Hypoderma bovis; гуля від укусу овода Ж»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *вуго́р* «тс.», зближеної з основою дієслова *горі́ти*. — Див. ще **вуго́р**[2].

огаря́ка — див. **уга́ра**.

огва́ра — див. **ока́р**.

[**оге́нь**] «вогонь»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. ogień, ч. слц. oheň, вл. woheń, нл. wogeń відповідають українському *вого́нь* (див.).

о́ги́р «жеребець» СУМ, Ник, [*о́гер, о́гер* Ж, *го́гір* Корз] «тс.»; — р. [*оге́р*], бр. *во́гер*, п. ogier, ogiera, [ogra], болг. *айгъ́р*, м. ст. *а́јгар*, схв. *àјгӣр* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. aygir, [ajkir, öjgür] «жеребець», узб. уйг. *айгир* «тс.» розглядаються як афіксальні похідні від кореня **ай-*, **аб-*, **ad-*, **аз-*, компонентом значення яких є «збуджуватись похіттю, покривати» (про тварин); виводиться також (Słuszkiewicz JP 34, 266) від тур. öğür «табун; невчений кінь». — Rudn. II 868; Фасмер III 155; Трубачев Назв. дом. жив. 59; Супрун Тюркизмы 74—76; ЭСБМ 2, 178; SW III 705; Brückner 382; БЕР I 6; Skok I 17; Sadn.—Aitz. VWb. I 14; Bern. I 26; Севортян 107—108. — Пор. **вір**[2].

[**огирошник**] (бот.) «вовче тіло болотяне, Comarum palustre L.» Mak, [*огіро́чник*] «тс.» Она; — очевидно, пов'язане з *огіро́к*; мотивація зв'язку неясна.

Огі́й (чоловіче ім'я), *Огéй*, [*Егéй, Івгéй, Йовгéй, Овгéй*], ст. *Агéй* «вдя́чный, ве́селый» (1627); — р. *Агéй, Агéй*, бр. болг. *Агéй*, цсл. **Аггии**; — запозичення з грецької мови; гр. Ἀγ(γ)αῖος походить від гебр. Ḥaggaj, букв. «святковий, урочистий», пов'язаного з ḥag «свято». — Вл. імена 74; Беринда 172; Петровский 39; Спр. личн. имен 372; Илчев 42.

[**огіни́ця**] «пісна (рідка) пшоняна каша, приправлена цибулею» Ж; — неясне.

[**о-гі́па**] (вигук при спиханні човна у воду або витяганні його на берег) Мо, [*о-гі́са*] «тс.» Мо; — неясне.

огіро́к (бот.) «Cucumis sativus L.», [*вогіро́к, гіро́к, говіро́к, гоїро́к* ЛЧерк] «тс.», [*гоїри́ння*] «огудина огірків» ЛЧерк, [*гуро́к*] «огірок», [*гу́ркы́*] «огірки» Пі, [*гурковы́ннє*] «гудина огірків» ЛексПол, [*гурковíннє*] «тс.» Л, [*гуро́чник*] «гудина огірків; місце, де ростуть огірки» Л, [*гуро́шник*] «тс.» Л, [*о́гиро́к*] «огірок» ВеЛ, Ж, Mak, [*огіро́чки*] «вид гаївки» Ж, *огіро́чник* «юшка, зварена із солоними огірками», *огірчи́ння* «стебла огірків», [*огорок*] «огірок» Mak, [*огурець* Пі, Mak, *огурка* ЕЗб 25, *огурок* ВеЛ, Mak] «тс.», [*огуро́чнік*] «гудина огірків; місце, де ростуть огірки» Л, [*огурчина*] «якась рослина» ВеЛ, [*угіро́к*] «огірок; рід вишивки», [*хірок*] «огірок» Mak, [*жаб'ячі вогіро́чки*] «бобівник, Menyanthes trifoliata L.» Г, Mak, [*гуро́чковий*] (про колір), *огірко́вий, огіро́чний*, ст. *вгурецъ* (XVIII ст.); — р. *огуре́ц*, [*огуро́к*], бр. *агуро́к*, др. *огурець*, п. ogórek, ст. ogurek, ogorek, ogórka, ч. okurka, [okurek, ogurek, oharek, oharka, ohar], слц. uhorka, [uharka, uherka, ugorka, uhorok], вл. korka (можливо, з нім. або ч., Kluge—Mitzka 277), нл. gurka, схв. [*вугорек, угорак, угорка*], слн. [ogȗrek]; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. ἄγουρος «огірок» (нгр. ἄγουρος, ἀγγούρι(ον) «тс.») загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з гр. ἄωρος «несвоєчасний, передчасний, незрілий» (оскільки огірки їдять зеленими, на противагу дині — πέπων, буквально «спілий»), утвореним за допомогою заперечного ἀ- від ὥρα «час, рік, день, пора», спорідненого з гот. jer «рік», двн. jār, нвн. Jahr «тс.», укр. *я́рий, яровúй*; гр. ἀγγούρι(ον) вважається також (Machek Jm. rostl. 227; Kluge—Mitzka 277; Klein 654) запозиченням зі східних мов (перс. angārah «кавун», angūr «гроно, виноград»); зі слов'янських мов запозичено в балтійські (лит. agurkas, agurkẽlis, лтс. agurķis, gurķis) і германські (нвн. Gurke, [agurke], гол. a(u)gurk, дат. agurk, шв. gurka «тс.», англ. gherkin «солоний огірок»). — Дзендзелівський St. sl. 6/1—2, 135; Коваль 52; Німчук 274; Rudn. II 868; Фасмер III 120; ГСЭ II 260, III 133; Черных I 592; КЭСРЯ 304; ЭСБМ 1, 77; Brückner 376; Machek ESJC 413; Schuster-Šewc 240; Bezlaj ESSJ II 244; Критенко Вступ 531; Kretschmer Glotta 20, 239—240; Būga RR III 322; Chantraine I 9; Frisk II 1150—1151. — Пор. **я́рий**[1].

огіро́чник[1] (бот.) «огіркова трава, Borago officinalis L.», [*гиро́чник* Ж, *огирочник* Mak, *огіречник* Mak, *огіро́чна трава* Ж, Mak, *огірошна трава* Mak, *огіро́шник* Г, Mak, *огуречна трава* Mak, *огуречник* Mak, *угіречник* Mak] «тс.»; — р. *огуре́чник, огуречная трава*, [*огуречница, огуречный дух*], бр. *агуро́чнік, агурэ́чнік*, п. ogórecznik, слц. [oharkový kvet] «тс.»; — похідне утворення від *огіро́к*; назва зумовлена тим, що молоде листя цієї рослини має смак огірка і може використовуватися для салатів. — БСЭ 6, 294; Анненков 68; Malý atlas lieč. rastl. 126; Симоновић 74.

[**огіро́чник**[2]] (бот.) «конюшина польова, котики, Trifolium arvense L.», [*огірочки* Mak, *огірочна трава* Mak, *огірошна трава* Mak, *огіро́шник*] «тс.»; — похідне утворення від *огіро́к*; назва, можливо, зумовлена тим, що конюшину польову підкладають під огірки, щоб було менше пустоцвіту. — Анненков 358. — Див. ще **огіро́к.**

[**огірочник**[3]] (бот.) «гадючник в'язолистий, Filipendula ulmaria (L.) Maxim. (Spiraea ulmaria L.)» Mak, [*гірошник, ірошник, огірочник, огірошник, огорошник* Ан, *огуречник, огурешник*] «тс.» Mak; — похідне утворення від *огіро́к*; мотивація назви неясна.

[**огірчак**] (бот.) «кнавція, свербіжниця, Knautia arvensis Coult.» Mak; — пов'язане з *огіро́к*; назва зумовлена тим, що стебла кнавції опушені корот-

ким пушком і жорсткими волосками, наче в огірків. — Заверуха 127. — Див. ще **огіро́к**.

[**огла́блі**] (мн.) «пухирі на яснах у коней» ВеЗн, [*огла́бля*] (с. р.) «тс.» ВеЗн; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [*огло́ни*] «тс.», зближеної з іменником [*огло́блі*] «голоблі». — Див. ще **огло́ни**.

[**о́гла́в**] «вуздечка, недоуздок» Г, Ж, [*огла́вець*] «недоуздок»; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. ohlav «недоуздок», ohlavec, ohlávka «тс.», слц. ohlav «вудила», ohlávka, ohlavník «тс.», як і р. [*о́голо́вь*] «недоуздок», [*оголо́вок*], п. ogłów, нл. wogłoj, болг. *огла́вник*, м. *оглав*, схв. *ȍглāв*, слн. oglàv «тс.», зводяться до псл. *ogolvь, утвореного з прийменника *о* і основи іменника *golva «голова»; пор. р. [*о́главль*] «круговий ремінь вуздечки», ст. *оглавь* «вуздечка», що є церковнослов'янізмами. — Див. ще **голова́, о**[1].

[**огла́диця**] «ожеледь» ВеБ, [*огле́диця, огля́диця*] «тс.» тж; — результати видозміни деетимологізованої форми [*оле́диця*] «тс.», зближеної з основами *гла́дкий, угле́діти, гляді́ти*; останні два зближення мотивовані лише фонетично. — Див. ще **лід**.

[**огла́дка**] «вид коржа» ЛексПол; — результат контамінації слів *ола́дка* і *гла́дки́й*, можливо, зумовленої і обмеженої вживанням у виразі *печи оладки, коб були воли гладкі*. — Див. ще **гла́дити, о́ла́док**.

[**огло́ни**] «пухирі, пухлини на яснах у коней; зубний камінь; неприємний присмак голоду» Ж, [*оголо́ни*] «тс.» Ж; — очевидно, псл. *o-gъlony (або *o-glony); — споріднене з *žьl̥na «жовна», želǫdь «жолудь», лат. glans «тс.», glandula «залоза»; іє. *gʷel-, *gʷₑl-, *gʷlā- «дуб; жолудь»; пізніша форма [*оголо́ни*] з вторинним повноголоссям виникла в результаті сприйняття форми [*огло́ни*] як полонізму. — Zubatý St. a čl. I 2, 128; Pokorny 472—473. — Див. ще **жо́вно, жола́, жо́лудь.** — Пор. **гла́нда**.

[**о́глух**] «дурень, йолоп»; — бр. [*о́глух*] «тс.»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого [*о́лух*] під впливом слова *глухи́й*; припускається також (ЭСБМ 8, 81; Преобр. I 129; Bern. I 308) розвиток значення «йолоп» у слові *о́глух* на основі значення «глухий». — Фасмер III 136. — Див. ще **о́лух**.

огни́во «сталева пластинка в замку кремінної рушниці, об яку вдаряється кремінь; [кожна з чотирьох горизонтальних жердин, що становлять основу даху; кільце; частина ланцюга Ж, ВеНЗн; велике око між сіткою і канатом Берл; частина токарного верстата]», *о́гни́во* (заст., діал.) «кресало» СУМ, Л, [*огни́ва*] «нитка, якою прикріплюються верхня і нижня частини полотна сітки» Дз, [*огни́вина*] «балка даху оборогу» Ж, [*огни́вце*] «частина ткацького верстата», [*огни́ло*] «відстань на верхах чи сподах між двома точками, в яких полотно сітки прикріплюється огнивою» Дз, [*о́гніло*] «кресало» Л, [*угни́ло*] «велике око між сіткою і верхами чи сподами» Берл; — р. *огни́во* «шматок каменя або сталі для висікання вогню з кременя; [крутий вигин у ребрі судна; поперечина на стовпах; лікоть пташиного крила]», бр. [*во́гніва*] «кресало», др. *огниво* «частина рукояті меча або шаблі», п. ogniwo «кресало; ланка, кільце; вузол; пасмо, ряд», ч. ohnivo «кресало; [частина ланцюга]», слц. ohnivo «частина ланцюга», болг. *огни́во* «огниво у кресала», [*огни́ло*] «тс.», м. *огнило* «кресало», схв. *ȍгњило* «огниво»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Brückner 375; Machek ESJČ 410) з *вого́нь* з припущенням, що від початкового значення «кресало» розвинулося значення «кільце ланцюга» за схожістю форми предметів, далі «ланцюг» й інші значення; виводиться також (Bern. I 366; Варбот 144; Sl. Wortst. 150) від псл. ogъnǫti «обігнути» як назва зігнутого предмета. — Пор. **вого́нь, гну́ти**.

[**огник**[1]] (бот.) «зозулин цвіт, Lychnis flos cuculi L.; флокс Друмонда, Phlox drummondii Hook.» Mak, [*бузьків огонь*] «зозулин цвіт» Mak; — р. [*огневи́к*] «татарське мило, Lychnis chalcedonica L.», схв. *о̀гњица* «зозулин цвіт», *о̀гњац* «татарське мило», слн. ogenj-pereč «тс.»; — похідне утворення від [*ого́нь*] «вогонь»; назва зумовлена яскравим кольором квітів цих рослин; пор. п. płomieńczyk «татарське мило», ч. pana Ježíše krv «зозулин цвіт», plamenčice «татарське мило», схв. *од два брата крв* «тс.». — Анненков 200—201; Machek Jm. rostl. 78; Симоновић 283—284. — Див. ще **вого́нь**. — Пор. **во́гник**.

[**огник**[2]] (бот.) «відкасник звичайний, Carlina vulgaris L.; юринея волошковидна, Jurinea cyanoides (L.) Rchb.» Mak, [*вогник*] «відкасник» Mak; — пов'язане з *вого́нь*; назва зумовлена тим, що в народній медицині ці рослини використовуються для лікування пухирчастого висипу на тілі, який зветься огником (вогником). — Анненков 182. — Див. ще **вого́нь**.

[**огниток** (*рибоморий*)] (бот.) «Saprolegnia ferax Nees.» Mak, [*огнитчаки*] «Saprolegniaceae» Mak; — очевидно, похідне утворення від *гни́ти* як приблизна калька наукової назви Saprolegnia, що складається з основ слів гр. σαπρός «гнилий» і λέγνον «кайма, край»; у назвах відбито, очевидно, паразитичний спосіб існування рослини; пор. ще схв. *рибља плѐсан* «Saprolegnia mixta De Bary» (букв. «риб'яча цвіль»). — Симоновић 420. — Див. ще **гни́ти, о**[1].

огнища́нин (іст.) «у Давній Русі в X—XII ст. — головний управитель князівських маєтків СУМ; вільна людина, що має свій дім Ж»; — р. *огнища́нин* «один з представників вищих сфер давньоруського феодального суспільства (до XII ст.)», п. ogniszczanin «багата знатна людина, хазяїн дому»; — успадковане з давньоруської мови; др. *огнищанинъ* «тс.» пов'язане з *огнище* «вогнище; місце від вогнища; жертовник», похідним від *огнь* (*огънь*) «вогонь»; припускається (Даль II 1655) можливість походження *огнищанин* як від *о́гнище* «вогнище, дім, дим», так і від *о́гнище* «зрубаний і спалений ліс для орання». — SW III 712. — Див. ще **вого́нь**.

[**огно́я**] «ледар, нероба» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *гни́ти*; пор. р. [*огно́й*] «ближчі до села землі, дуже удобрені», [*огно́ек*] «тс.», укр. [*гнило́ша*] «ледача жінка».

[**огня́к**] (орн.) «сорокопуд сірий, Lanius excubitor L.» Шарл, [*огняни́к*] «Lanius ruficeps»; — очевидно, пов'язане з *вого́нь*; назва зумовлена тим, що деякі види сорокопуда (червоноголовий сорокопуд, Lanius senator L.) мають рудувато-червоний відтінок забарвлення голови й шиї. — Воїнств.—Кіст. 292—294; Птицы СССР 423. — Див. ще **вого́нь**.

ого́ (вигук для вираження здивування, захоплення, застереження та ін.); — р. бр. *ого́*, п. oho, слц. ohó, oho, болг. *охо́*, схв. *о̀хо̄*, слн. ohó; — результат поширення інстинктивного вигуку *о* або видозміни подвоєного вигуку *го-го*. — Фасмер III 118; Преобр. I 624; Brückner 368; Machek ESJC 404. — Див. ще **го-го́, о**[2].

[**огóмзати**] «забруднити нечистотами» Ж; — префіксальне утворення від [*го́мзатися*] «вертітися, копошитися»; щодо зміни семантики пор. *вози́тися* «вовтузитися» й *завози́ти* «забруднити, заялозити». — Див. ще **го́мзатися, о**[1].

[**ограба**] (бот.) «горобина, Sorbus aucuparia L.» Mak, [*во́граб*] «тс.» Корз; — очевидно, результат видозміни форми [*ораба, оряба́*] «тс.», зближеної з *граб*. — Див. ще **горобина́**.

[**ограшка**] «лихоманка, пропасниця» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ograżka «пропасниця, гарячка, дрож» (власне «лякання», тобто первісно «тремтіння, що лякає людину»), [ograszka, ograzka, ogróżka]

«тс.» походить від ograżać (ogrozić) «проймати холодом, кидати в дрож», пов'язаного з groza «жах», спорідненим з укр. *гроза́*. — Brückner 376; SW III 718. — Див. ще **гроза́**.

[огрипе́читись] «упасти й ударитися» ЛексПол; — афективне утворення, можливо, пов'язане з виразом *гримнути з печі*.

[огри́ця (*пасконога*)**]** (ент.) «зеленоочка, Chlorops taemopus» Ж; — неясне.

[о́грібка] (орн.) «рябчик, Tetrastes bonasia L.» Ж (помилково «Tetrao bonasia»); — результат видозміни деетимологізованої форми *[о́рябка]*, зближеної з основою *гребти́* (*огрібати*). — Див. ще **о́рябка**.

о́гріх — див. **гріх**.

[огро́ма] «надзвичайна величина, велика протяжність, велика кількість» Ж, *[огрімки́й]* «величезний» Ж; — р. *огро́мный*, п. ogrom «величезний розмір, надзвичайна величина», ogromny «величезний», ч. ohromný «тс.», ohrom, ohroma «здивування, приголомшення», слц. ohromný «величезний; [чудовий, надзвичайний]», болг. *огро́мен* «величезний», м. *огромен*, схв. *о̀гро̄ман, о̀гро̄ман*, слн. ogrómen «тс.»; — очевидно, пов'язане з *грома́да*; зіставлення з *грім, гримі́ти* (Brückner 158, 376) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 119. — Див. ще **грома́да**.

[огря́да] «краса» Ж, Пі, *[огрядни́й]* «красивий» Пі, *о́гря́дни́й* «дебелий, міцний поставою, кремезний» СУМ, Ж, *[о́гридний]* «тс.» Ж, *огряднува́тий*; — неясне; можливо, пов'язане з *гру́ди, гряда́*.

о́гря́дни́й — див. **огря́да**.

[огря́зну́ти] «змарніти, втратити вроду, стати некрасивим» Ж; — неясне.

огу́дина «стебла й листя гарбузових», *[о́гуд]*, *огу́диння, гу́ди́на* СУМ, Л, *гу́диння* «тс.», *[гу́ддя]* «тс.; картоплиння, морквиння» Л, *[гуди́нє]* «огудина» ЛЖит, *[гудиня̀]* «картоплиння» Л, *[гу́динь]* «огудина» Л, *[оводи́нє* Л, *угу́дина]* «тс.»; — р. *[огу́дина]* «бадилля», *[о́гудь]* «тс.»; — неясне; зіставляється з *гидки́й* (Фасмер III 119); існує також припущення (Osten-Sacken KZ 44, 155) про зв'язок з *гу́дити*. — Rudn. II 868.

огу́з (представник одного з давньотюркських племінних союзів), *гуз, уз* «тс.»; — р. *огуз, гуз, уз*, болг. *огузин, огузи*; — запозичення з тюркських мов; тюрк. oγuz (тур. guz) виводиться від ok-uz «люди зі стрілами». — Фасмер I 380, 472; Byhan MSFOugr. 67, 60—61; Радлов II 1631. — Пор. **гага́уз, узбе́к**.

огу́лом «гуртом, у цілому», *огу́льний*, *[вогу́л]* «робота на жнивах за кілька кіп» Ж, *[огу́л]* «тс.» Ж, *[вогу́льник]* «той, хто працює на жнивах за кілька кіп» Ж, *[огу́льник]* «тс.» Ж, *[вогу́льщина]* «плата за збирання врожаю на вогулі» Ж, *[навгу́л]* «у цілому»; — р. *[огу́л]* «оптовий, гуртовий рахунок», *огу́лом, огу́льно*, *[о́голом]* «огулом», *[гуло́м, гула́ми, гилем]* «тс.», *[гиль]* «натовп», *[гильмо́]* «тс.», бр. *агу́лам*, п. ogół «сукупність», ogółem, ogólny, ст. oguł; — псл. *[gul- (< *goul-)/ *gyl- (< *gūl-)/ *gъl- (< *gŭl-)]*; — переконливої етимології не має; зіставлялося з *го́лий* (Преобр. I 638; Jagić AfSlPh 17, 292—293; Jakobson 631), з *гул, гуля́ти* (Bern. I 361), з дінд. gaṇáḥ «натовп, ряд» (Fortunatov BB 6, 218), з *гу́ля* (Būga RR I 441; Фасмер I 473) та ін. — Фасмер III 119—120; ЭСБМ 1, 75—76; Brückner 376.

[огуля́рка] «легка шапочка, опушена дорогим хутром» Бі; — неясне; можливо, пов'язане з р. *[гула́]* «гостроверха перська шапка», яке зводиться до перс. kulāh «шапка, шолом», спорідненого з двн. hulja (hulla) «головний убір», гот. huljan «закутувати, покривати», лат. celāre «приховувати, закривати», occulere «прикривати, ховати». — Фасмер I 472; Lokotsch 99; Horn 192—193.

[огуречник (*дикий*)**]** (бот.) «гостриця лежача; Asperugo procumbens L.» Mak; — пов'язане з *огірок*; назва зу-

мовлена, очевидно, тим, що гостриця, як і інші рослини з родини шорстколистих, має, подібно до огірків, шорстке опушення стебла, а також тим, що вона, як і огірочник, уживається в їжу; звукова форма назви, можливо, запозичена з російської мови. — Див. ще **огірóк, огірóчник**[1].

[огурешник (*степний*)] (бот.) «льонок звичайний, Linaria vulgaris Mill.» Mak, [*огуречний дух*] «тс.» Mak; — пов'язане з *огірóк*; назва зумовлена, очевидно, подібністю запаху, а також форми плодів цієї рослини до огірків; можливо, запозичення з російської мови. — Вісюліна—Клоков 278—279; Анненков 195. — Див. ще **огірóк**.

[огу́рний] «упертий, непривітний», [*вгурний*] «упертий, неслухняний» Ме, [*огу́рне*] «вид грошового штрафу» Ж, [*огу́рство*] «огурність», [*огу́ритися*] «бути впертим, чинити опір» Г, Ж, [*огуря́тися*] «опиратися, противитися», ст. *огурство* (XVII ст.); — р. [*о́гурь*] «упертість, лінь», [*огу́рный*] «упертий ледар, дармоїд», [*огуря́ться*] «ухилятися», бр. [*огу́рный, огу́рлівый*] «неслухняний, упертий», [*агу́рань*] «грубіян, упертий», [*агу́ра*] «неслухняний», [*огу́ріцца*] «бути впертим, неслухняним, грубити», [*огу́рнік*] «грубіян, упертий», п. ohurstwo «впертість», ч. ohýrati «бути зухвалим», ohýřeti «зухвалити», слц. [ohúrny] «могутній, величезний; грубий», [húrny] «оглушливий, голосний»; — певної етимології не має; зіставляється (Куркина Этимология 1970, 92—94; Мартынаў Белар. лінгв. 1, 16) з схв. *гу́рити се* «їжитись, корчитися», *гу́ра* «горб», *гу́рати* «штовхати», болг. [*гу́рам*] «ходжу», слн. [gúrati] «тупити; напружувати, мучити», далі з лтс. gūrât(iês) «повільно рухатися; ледарювати, працювати зігнувшись», лит. gūrinti «іти малими кроками, зігнувшись»; пов'язувалося також (Булахаў зб. «Беларуская мова» 1965, 46—47) з основою *гур-* (*//говор-*); Трубачов припускає можливість походження від дісл. ógur-leikr «страх»; Фасмер пов'язував з гр. γαῦρος «гордий», γαίρηξ «хвалько», спорідненими з γαίω «радію», γηθέω «тс.», лат. gaudeo (< *gāvideō); менш переконливе припущення (Потебня у Преобр. I 639) про спорідненість з дінд. gurúḥ «важкий, важливий», ав. gouru- або з *гі́ря*; недостатньо обґрунтована і думка (Львов Сб. Виноградову 172) про походження слова від ієє. *agh-, звідки гр. ἄχος «неспокій, смуток». — Rudn. II 869; Фасмер—Трубачев III 120—121; Преобр. I 639; ЭСБМ 1, 76; Супрун Веснік БДУ 1969/2, 69—70; Brückner 376.

[огі́н] «хвіст» ВеЛ, [*огі́н*] «тс.» Бі, [*огонік*] «хвостик» (Пещак), [*оґонік*] «черешок (листка, плода)» ВеЛ, [*огóнок*] «черга» О; — р. [*óгон*] «хвіст», бр. [*агóн*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. ogon «хвіст», [ogón] «тс.», як і ч. ohon, вл. wohon, нл. hogon «тс.», пов'язане з дієсловом oganiać «обгонити», похідним від gonić, спорідненого з укр. *гони́ти*. — ВеЛ 442; Онышкевич Исслед. п. яз. 232; Фасмер III 118; Преобр. I 675—676; Даль II 646; ЭСБМ 1, 74; Brückner 376. — Див. ще **гна́ти, о**[1].

[о́груд] «сад на великому масиві Па; густі зарослі над водою Кур»; — запозичення з польської мови; п. ogród «город, сад біля дому», відповідає укр. *горо́д* (з давнішого *огоро́д*). — Див. ще **го́род**.

од, *од-* — див. **від**.

о́да, *оди́чний*; — р. бр. болг. м. схв. *о́да*, п. вл. oda, ч. слц. слн. óda; — запозичення з грецької мови; гр. ᾠδή «пісня» виникло в результаті стягнення з ἀοιδή «тс.», пов'язаного з ἀείδω «співаю», ἀηδών «соловей», αὐδή «мова, слова; голос», спорідненими з дінд. vádati «розмовляє, вимовляє, співає», лит. vadìnti «кликати», укр. *пова́дитися*, двн. far-wāzan «заперечувати». — CIC[2] 592; Черных I 592; Kopaliński 684; Holub—Lyer 341; РЧДБЕ 501; Frisk I 22—23; Chantraine I 21—22, 137—138. — Пор. **ва́дкий, мело́дія, паро́дія**.

[**одáкаль**] «звідкись» ЕЗб 25; — схв. *òдāклē* «звідки, звідкись», *òдаклē* «тс.»; — очевидно, результат спрощення давнішої форми **оддакаль*, утвореної з прийменника *од* «від» і займенникових компонентів *да-* в ролі частки із семантикою неозначеності та *-каль*, паралельного до *-кіль* у словах типу [*одкаль*] «звідки», *відкíль*, [*дóкіль*] та ін. — Див. ще **від, відкíль, да-**[3]. — Пор. **одкаль**.

одалíска «служниця або наложниця в гаремі»; — р. болг. *одалúска*, бр. *адалíска*, п. ч. слц. вл. odaliska, схв. *одàлиска*, слн. odalíska; — запозичення з французької мови; фр. odalisque «тс.» походить від тур. odalik «служниця» (букв. «призначена для кімнати»), пов'язаного з oda «кімната»; турецький суфікс -lik був замінений суфіксом фр. -isque (з гр. -ισκ(ος)). — СІС[2] 592; Дмитриев 541; ЭСБМ 1, 77; Kopaliński 685; Skok II 542—543; Klein 1074; Gamillscheg 654. — Див. ще **одáя**.

Одáрка — див. **Дáрія**.

[**одáя**] «загін для рогатої худоби поза селом Г, Ж; ферма Ж; хутір, дача Ме; полянка в лісі Мо; гурт, отара овець МСБГ», [*одáйник*] «фермер» Ж, [*одáйничка*] «дружина одайника» Ж; — п. ст. oda «кошара», [odaj] «хутір»; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *одáе* «кімната; загін для худоби, вівчарня», рум. odáie «тс.», як і болг. *одая* «кімната», м. *одаја*, схв. *òдаја* «тс.», походять від тур. oda «кімната», спорідненого з гаг. *óда*, крим.-тат. кар. уйг. *ода* «тс.», туркм. тур. діал. аз. уйг. *отаґ/ отақ* «намет, вогнище, житло; кімната», які, можливо, зводяться до тюрк. *ота-/*о:та* «зігріватися, розпалювати дрова» або *от-/*о:т-* «розпалювати вогонь»; менш обгрунтоване пов'язання наведених слів з як. üt «нора», чув. odar «притулок для овець», що зводились до коренів oj, öj, ov, ev, ot, ut, üt «копати, заглиблювати, яма, заглиблення»; тюркські форми зіставляються з монг. otag, otug, калм. ot°g «рід, плем'я, община, нація, держава», а також з тунг. otok, otoh «табір». — Scheludko 139; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 137; Десницкая Сл. языкозн. 159; Vrabie Romanoslavica 14, 165; SW III 566; Skok II 542—543; СДЕЛМ 288; DLRM 558; Lokotsch 127; Севортян 484—487. — Пор. **одалíска**.

[**одбоярити**] «сильно побити» Ж; — не зовсім ясне; можливо, афективне утворення на основі *би́ти* (*бíй, бóю*; пор. [*биюра*] «ломака»), зближене з основою слова *боя́рин*.

[**одволóга**] «відрада, втіха, полегшення, послаблення» Ж; — пов'язане з [*одволóга* (*відволóга*)] «відлига»; розвиток значення викликаний, очевидно, впливом з боку п. odelga «полегшення; відлига (власне, полегшення морозу)», пов'язаного з odelgnąć «полегшати (про мороз); злагідніти», утвореним з префікса od(e)- «від» і основи псл. lьg- «легкий». — Див. ще **волóга**.

[**óде**] «ось тут, осьде» Л, [*óдека, óдеки, óдельки, óдечки* ЛПол] «тс.»; — результат злиття вказівної частки *о* (*от*) і підрядно-питального слова (прислівника) *де*; частки *-ка, -ки, -чки, -ль*- ті самі, що і в словах *тáмка, тáмки, тáмечки, кілька*. — Див. ще **вóнка, де**[1], **кілька**[2], **о**[2].

одéжа «одяг», *одéжúна* «тс.; окрема складова частина одягу», *óдіж*, [*одíжнúй*] «добре одягнений; з густою шерстю» Г, Ж, [*водежúти*] «одягти» Ж, [*зóдіж*] «одяг» Ж, [*зодíжний*] «багатий на одяг», [*неодíжнúй*] «погано одягнений», [*розодежúтися*] «роздягтися» Ж; — р. *одёжа* (поруч з *одéжда*, запозиченням зі старослов'янської мови), бр. *адзéжа*, п. odzież, заст. odzieża, [odziża], болг. *одéжди* (мн.) «облачення», стсл. **одєжда**; — псл. *odedja, префіксальне утворення від давньої редуплікативної основи *ded-, пов'язаної з коренем *dě-, що виступає в псл. dě-ti, р. *деть*, укр. *дíти*. — Фасмер I 509, III 121; Цыганенко 309—310;

ЭСБМ 1, 82; Brückner 375; Sławski I 188—189. — Див. ще **дíти**[2]. — Пор. **о́дяг**.

одеколо́н, *одеколо́нити*; — р. болг. *одеколо́н*, бр. *адэкало́н*, слн. eau de Cologne; — запозичення з французької мови; фр. eau de Cologne «одеколон», букв. «вода з Кельну, кельнська вода», утворено з іменника eau «вода», що зводиться до лат. aqua, і назви міста Cologne «Кельн», де у XVIII ст. було винайдено одеколон. — СІС[2] 593; Коваль 135—136; Черных I 592—593; Фасмер III 121; КЭСРЯ 304; Ванков БЕ 1961/3, 202. — Див. ще **аквамари́н**.

[**одерга́ти**] «освіжати» Ж, [*одергну́ти*] Ж; — очевидно, пов'язане з [*оде́рзнути*] «видужати». — Див. ще **дерза́ти**.

[**одзвінки**] (бот.) «рутвиця орликолиста, Thalictrum aquilegifolium L.»; — неясне.

одзові́зм «опортуністична течія в РСДРП, що вимагала відкликання соціал-демократичних депутатів з Державної думи», *одзові́ст*; — бр. *адзаві́зм*, ч. otzovismus, слц. otzovizmus, болг. *отзови́зъм*; — запозичення з російської мови; р. *отзови́зм* утворено від *отзыва́ть* «відкликати», пов'язаного із *звать*, якому відповідає укр. *зва́ти*. — БСЭ 31, 393. — Див. ще **від, зва́ти**.

оди́н «число 1; одинокий, самотній; ніякий інший, крім названого; окремий серед названих, видимих; перший серед названих; якийсь, котрийсь», [*оде́н* Ж, *йоде́н* Ж], *одна́, одне́, одні́*, [*оде́нчик*] «одинак (єдиний син)» ЛЧерк, [*оди́на*] (у виразі *оди́на-самотина* «самотність») Ж, *одина́к, одина́чка* «єдина дочка; [кредитний квиток в 1 крб.]», *одине́ць*, [*одини́цтво*] «самотність» Ж, *одини́ця*, [*одино́к*] «однолемішний плуг» Гриц, [*одинота́*] «самотнє життя» Ж, [*одино́цтво*] «самотність», *одино́чка, одино́чник, оди́нчик* «одиначок», *однина́*, [*о́дність*] «єдність», *одно-* «перша частина складних слів, що відповідає слову *один*», [*одноя́к*] «однолемішний плуг» Гриц, [*уди́нець*] «дикий кабан» Нед, *одина́рний, одини́чний, одино́кий* «самотній, [єдиний]», [*одино́чий*] «тс.» Ж, *одино́чний*, [*одино́сінький*] «єдиний», *одна́кий*, [*одна́ків*] Ж, *одна́ковий, однаковісінький, одне́нький, однісінький, одні́ський*, [*одно́сний*] «однаковий» Пі, *одно́тний* «одноманітний» Куз, [*одна́ти*] «наймати, домовлятися» Бі, [*одино́чити*] «об'єднувати» Ж, *одинако́м, одинце́м*, [*одинця́ми*] Ж, [*одна́ко*] «однаково», *заодно́*, [*зодини́чити*] «звести до одного» Ж, *наоди́нці, поодино́кий*, [*пооди́нчий*], *пооди́нці*, [*по одинцю*] Ж; — р. *оди́н*, бр. *адзі́н*, др. *одинъ, одн-*, п. jeden, jedyny, ч. слц. jeden, вл. jedyn, нл. jaden, болг. *еди́н*, м. *еден*, схв. *jèдан, jèдīн*, слн. êden, èn, стсл. **единъ, кдьнъ**; — псл. *edinъ, *edьnъ, складне утворення з елементів *ed- і *inъ (*ĭnъ); — псл. *ed- походить від індоєвропейської займенникової основи *e-, що виступає в лат. eccе «он», ecquis «хто-небудь», нвн. etwas «що-небудь», а також, можливо, в р. *едва́*, укр. *ле́две*, стсл. **еда** «хіба, чи»; менш імовірне припущення про зв'язок з дінд. ādíḥ «початок» (Uhlenbeck 21, Van Wijk IF 30, 384); псл. *inъ виступає в укр. *і́нший*, р. *ино́й*, стсл. **инъ**, споріднених з лат. ūnus < oinos «один», гр. οἰνή «одно очко» (у грі), лит. víenas «один», прус. ains, дірл. ōin, брет. корн. une, діcл. einn, гот. ains «тс.», що зводяться до ie. *oi-nos. — Фасмер II 9, 134—135, III 122; Черных I 593; ЭСБМ 1, 83; Sławski I 544—545; Machek ESJC 219—220; Schuster-Šewc 441; Младенов 159; Skok I 766—768; Bezlaj ESSJ I 124; ЭССЯ 6, 11—13; ESSJ Sl. gr. II 255—276; Bern. I 262; Walde—Hofm. I 390. — Див. ще **і́нший**. — Пор. **ле́две, одна́к**.

одина́дцять, [*одина́йцять*] Ж, *одина́дцятеро, одина́дцятий*, [*одина́йцятий*] Ж, [*одина́дцятка*] «полотно в 11 пасм»; — р. *оди́ннадцать*, бр. *адзіна́ццаць*, др. *одиннадесять*, п. jedenaście, ст. jedennaćcie, jedenajcie, jed-

naćcie, jednaście, jedynaście, ч. jedenáct, ст. jedennadcět(e), слц. jedenást', jedenásti, вл. jědnaće, нл. jadnaśco, полаб. jadā̃nədíst(ə), болг. *едина́десет*, м. *единаесет*, схв. *jedȁнаест*, слн. enájst, стсл. **єдинъ на десѧтє**; — псл. *edinъ na desęte, *edьnъ na desęte, що складається з числівника (j)edinъ «один», прийменника na «на» і форми місц. в. від числівника desętь «десять»; аналогічно утворені відповідні числівники в інших індоєвропейських мовах, пор. лтс. viênpadsmit (з viêns «один», pa «понад», desmit «десять»), рум. unsprezece (з un(ul) «один», spre «на», zece «десять»), лат. un-decim, гр. ἔν-δεκα, дінд. ekā-daśa. — Фасмер—Трубачев III 122; ЭСБМ 1, 83; Sławski I 545—546, 126; Schuster-Šewc 451—452; ЭССЯ 6, 13. — Див. ще **де́сять, на**[1], **оди́н**. — Пор. **двана́дцять**.

одина́рник (бот.) «Trientalis europaea L.»; — очевидно, похідне утворення від *оди́н*; назва могла бути зумовлена тим, що квіти рослини (1—4) знаходяться не в суцвіттях, а на окремих квітконіжках в пазухах верхівкових листків; пор. ч. jednokvítek «тс.». — Machek Jm. rostl. 174. — Див. ще **оди́н**.

о́діж, *оді́жни́й* — див. **оде́жа**.

одіо́зний «неприйнятний, небажаний»; — р. *одио́зный*, бр. *адыёзны*, п. odium «ненависть, нехіть», ч. odiózní «ненависний, небажаний», слц. odiózny, вл. odiozny, болг. *одио́зен*, схв. *ȍдиōзан*, слн. odiózen «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. odieux, англ. odious, н. odiös походять від лат. odiōsus «ненависний, противний», пов'язаного з odium «ненависть, нехіть», ōdī «ненавидіти», ōdisse «тс.», спорідненими з вірм. ateam «ненавиджу», ateli «ненависний, неприємний», дісл. atall «страшний, жахливий, огидний», дангл. atol «тс.», далі, можливо, з гр. ὀδύσσομαι «серджу, гнівлю». — СІС[2] 593; Черных I 593; КЭСРЯ 304—305; Holub—Lyer 341; РЧДБЕ 502; Dauzat 509; Klein 1074; Walde—Hofm. II 202—203.

оді́ти, *одену́ти, о́дів, о́діва, одіва́ння, одіва́ти, одіва́чка, одіве́ць, оді́вка, о́діво, оді́ння́, о́дінок, о́дінь, оді́тний, оді́я, одія́ло, одія́льце, одія́ння, оді́яти* — див. **ді́ти**[2].

одія́ло «ковдра», *одія́льник, підодія́льник*; — запозичення з російської мови; р. *одея́ло* є похідним від др. *одѣяти* «одягати», пов'язаного з *дѣти* «класти, подіти». — Див. ще **ді́ти**[2].

[**одкаль**] «звідки; з якого часу» ВеЛ, [*о́ткаль*] «звідки» Ж, [*одкале*] «з якого часу» ВеЛ, [*одкельска*] «відкись» ВеЛ, [*о́дникаль*] «нізвідки» Ж; — складне прислівникове утворення з прийменника *од* і займенникового компонента *-каль* «коли, де», паралельного до *-кіль*. — ESSJ Sl. gr. II 546—547. — Див. ще **від, відкі́ль**. — Пор. **ода́каль, о́дналь**.

[**одкіря́ти**] «відганяти» ВеУг; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з уг. kerget «гонити».

одкрове́ння; — р. *открове́ние*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **отъкръвєниѥ** утворене на основі **отъкръвєнъ**, дієприкм. від дієслова **отъкрыти**, що складається з префікса **отъ-**, якому відповідає укр. *від-*, і дієслова **крыти**, якому відповідає укр. *кри́ти* (див.).

одлига́ти, *одлигну́ти* — див. **лига́ти**[1].

[**одляга́ти**] «відокремлюватися, відпадати, звільнятися» Ж, [*одлячи́*] Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми [*одлига́ти*] «відв'язати», похідної від *лига́ти*, що зазнала зближення з основою *ляга́ти*. — Див. ще **лига́ти**[1].

[**одміт**] «вигин у коліні ріки, де мало помітна течія» Чаб, [*одміть*] «тихе місце в бурхливій річці; місце між скелями на дніпровських порогах» тж; — похідне утворення від *мета́ти*, паралельне до [*о́бміть*] «бистрина або вир із швидкою течією». — Див. ще **мета́ти**.

одна́к (спол.) «але, проте; все-таки; все одно», *одна́че* «тс.», ст. *єднак* (з

п.); — р. *одна́ко*, бр. *адна́к*, др. *єдинако* «однак», п. jednak «проте, однак, одначе», jednakże «тс.», цсл. **єдинако**; — похідне утворення від *один*, яке мало спочатку прислівникове значення «однаково» і вживалося при повідомленні про дію, що відбудеться однаково за будь-якої умови. — Бевзенко ІУМ Морфологія 455; Булаховський Вибр. пр. II 503; Фасмер III 123; КЭСРЯ 305. — Див. ще **оди́н**.

[**о́дналь**] «звідти» Ж; — складне утворення з прийменника *од* «від» і займенникового компонента, очевидно, тотожного з ч. ст. nali «от, ось, он», етимологічно не зовсім ясного, можливо, пов'язаного з укр. *на* «ось, бери». — Machek ESJC 388. — Див. ще **від, на**[2]. — Пор. **одкаль**.

[**одновíлити**] (про попадю: ходити по приходу й збирати льон та інші подаяння); — неясне; можливо, похідне утворення від незафіксованої основи **одновíльня* «податок від нового льону», утвореної з прийменника *од* і основ прикметника *нови́й* та іменника *льон*.

одноманíтний; — неясне; пояснюється (Варченко УМШ 1957/4, 81—82) як складне утворення з числівника *оди́н* і прикметникової основи *-маніт-ний* (< **маїтний*), похідної від [*майота́*] «набридливе заняття», пов'язаного з *ма́яти* (з асимілятивним переходом **й** > **н'**, як у *маня́чити* — *мая́чити*). — Див. ще **ма́яти, оди́н**. — Пор. **різноманíтний**.

односта́йний «однодушний; єдиний, неподільний; весь, скрізь однаковий», [*односта́льний* Ж, *одності́йний* Ж] «тс.», *односта́йне* (заст.) «одностайно», *водно́сталь* «в одну нитку, в один шар; заодно»; — р. [*односта́нка*] «жіноча сорочка з однієї тканини», бр. *аднаста́йны* «одноманітний, монотонний, однорідний», п. jednostajny «одноманітний, рівномірний», ч. jednostejný «одноманітний, цілком рівний», ст. jednostajný «тс.; простий», слц. jednostajný «безперервний», болг. *єдноста́вен* «який складається з однієї частини; [безперервний]», м. *едноставен* «простий», схв. *jèдностāван*, слн. enostáven «тс.»; — псл. *edьnostajьnъ, утворене з основ числівника *edьnъ «один» і дієслова *stajati «ставати»; думка (Sławski I 550) про запозичення українських і білоруських слів з польської мови недостатньо обґрунтована. — Holub—Kop. 350—351. — Див. ще **оди́н, ста́ти**. — Пор. **ста́лка**.

[**однюд**] «ні в якому разі, зовсім» ВеУг, [*отнюд*] «тс.» тж; — р. *отню́дь* «ніяк, ніскільки, зовсім ні, ні в якому разі», [*отнюд, отнудь*] «тс.», др. *отънудь* «ні в якому разі, ніяк», *отънюдъ, отънудъ* «тс.», *отинудь* «з усіх боків; зовсім, взагалі», стсл. **отъниждь (отъниждь)** «зовсім, взагалі»; — псл. otinǫdь, очевидно, утворене з прийменника ot(ъ) «від», займенникової основи in- «інший» і кінцевого займенникового компонента -ǫdь (-ǫdě), того самого, що і в прислівнику vьsǫdě «всюди»; помилково пов'язувалося (Mikl. EW 217; Van Wijk IF 30, 386) з nuditi (nǫditi) «змушувати». — Фасмер III 172; КЭСРЯ 318; Преобр. I 669; Meillet Études 158. — Див. ще **від, всю́ди, и́ний**.

[**одо́**] «осьде» Л; — результат злиття вказівного прислівника [*о́де*] з вказівною часткою *о* (*о́де-о́* > *одо́*). — Див. ще **о**[2], **о́де**.

[**одо́лі**] «іноді» Ж; — неясне; можливо, споріднене з схв. *ȍдолē* «звідси».

одоліва́ти — див. **доля́ти**.

[**одоля́н**] (бот.) «валеріана, Valeriana officinalis L.», [*о́деленъ*] «тс.» Ко, [*оделен, одемян, одеян, одильон(-зілє)*] Мак, [*одиля́н*] МСБГ «тс.»; — р. [*одоле́й*] «молочай, Euphorbia pilosa L.», [*о́доле́нь*] «латаття, Nymphaea alba L.», [*о́далень*] «тс.», ч. [odolen, odolén] «валеріана», слц. [odolen], болг. [*делян, деля́нка, деле́нка*] «тс.», [*де́лен*] «вид лікарської рослини», схв. *одо̀љан* «валеріана», *одо̀љен, одо̀лен* «тс.», слн. odolín «ротики, Antirrhinum majus L.»; — псл. *odolěnъ, пов'язане з odolěti, укр. *доля́ти*, р. *одоле́ть*; назва зумов-

лена лікувальними властивостями валеріани, а також приписуваними їй магічними особливостями; на інші рослини назву перенесено у зв'язку з подібністю їх застосування в народній медицині та чаклуванні; припускається можливість кальки лат. valeriana, яке пов'язують з valēre «бути сильним»; необґрунтованим є зведення українських назв до рум. odolean «валеріана» (Vincenz 8), яке вважається слов'янським запозиченням (DLRM 558). — Шамота 145; Фасмер III 123; Меркулова 34; Преобр. I 640; Анненков 140, 228, 372—373; Brückner 375; Machek Jm. rostl. 224; ESJČ 409; БЕР I 336; Skok II 544; Симоновић 489; Bern. I 207; Mikl. EW 219. — Див. ще **доля́ти, о**[1].

[одома́ш] «могорич», [*алдомаш* КІМ, *галдамаш* ВеЗн] «тс.»; — п. [holdomas] «тс.», ч. [aldamáš] «подарунок, нагорода, неустойка», слц. oldomáš «неустойка, могорич», болг. [*алдама́ч*], схв. [àldomāš] «могорич», слн. [aldomáš] «могорич для робітників»; — запозичено з угорської мови, можливо, через словацьку; уг. áldomás «могорич» пов'язане з áld «благословляти», очевидно, успадкованим з фінно-угорської прамови. — ВеЛ 442; ВеЗн 43; Лизанец 573; Sadn.—Aitz. VWb. I 17; Bern. I 27; MNTESz I 130—131.

одоро́ба, *одоро́бало, одоро́бло* — див. **доро́бало**.

одр «ліжко, постіль», [*одри́на*] «тс.; спальня або кімната взагалі Ж, Пі; приміщення для воза, саней, сіна ЛексПол», [*одри́ня*] «ліжко, постіль» Ж, Пі; — р. *одр* «ліжко, ложе, постіль; піл; поміст (западня) у лісі на ведмедя», [*одёр*] «тс.», [*одри́на*] «хлів, сінник», [*о́дрина*] «спальня», бр. [*адры́на*] «сінник», [*адзёр*] «пристосування, на якому сушать вику, горох», др. *одръ* «ліжко, постіль; лавка; спальня», *одрина* «хлів (?), сінник (?); хата», п. odryna «приміщення для сіна», ч. odr «стовп, остов; альтанка», [vodr] «горище в повітці», слц. vodôr «клуня», болг. *о́дър* «поміст, ложе; віконниця», м. *одар* «дерев'яна лежанка», схв. *òдар* «ложе, поміст», слн. óder «настил, сінник», стсл. **одръ** «ложе, постіль; труна»; — псл. odrъ, можливо, споріднене з *dervo, drъva як форма з початковим значенням «настил навкруги дерева» (Ильинский ЖМНП 1904, квітень, 382); може бути також спорідненим з дангл. eodor «загорода, тин, житло», діcл. jaðarr, joðurr «край», двн. etar, свн. etter «паркан, край, обгороджене поле», гр. ὅστριμον «стійло, хлів», в основі яких лежить ie. *edh- «городити; частокіл» (Holthausen AeWb. 91; Bezzenberger BB 27, 144; Uhlenbeck PBrB 26, 295; Meringer IF 18, 256—257; Torp 24; Pedersen Kelt. Gr. I 178; Jóhannesson 54); існує думка про зв'язок слова з *деру́, дра́ти* (Jagić AfSlPh 24, 581; Соболевский ЖМНП 1904, березень, 180; 1914, серпень, 365; Брандт РФВ 23, 95); при цьому розвиток семантики слова залишається нез'ясованим; непереконливе припущення (Machek Slavia 18, 73) про походження *одр* від *vodrъ «сушарня», нібито пов'язаного з ǫditi, vędnǫti, vedro, спорідненими з укр. *ве́дро, в'я́нути*. — Фасмер III 123—124; Преобр. I 678—679; ЭСБМ 1, 82—83, 90; Skok II 543; Vaillant RÉS 24, 186. — Пор. **по́дра**.

[одстапи́ти] «відщепити» ВеЛ; — пов'язане з [*одщапи́ти*] «тс.»; характер зв'язку неясний. — Див. ще **щепи́ти**.

[о́дстор] «осторонь, поблизу (від чогось)» Ж; — не зовсім ясне утворення з прийменника *од* «від» і скороченої основи іменника *сторона́*; можливо, калька н. abseits «тс.», утвореного з прийменника ab «від» і основи іменника Seite «сторона». — Див. ще **від, сто́рона́**.

[одтамаль] «звідти» ВеЛ, [*одтамале, оттамале*] «тс.» ВеЛ; — складне прислівникове утворення з прийменника *од*, прислівника *там* і кінцевої частини *-аль, -але*, введеної, очевидно, за

аналогією до слів типу *одкаль, о́дналь*. — Див. ще **від, там**. — Пор. **одкаль, о́дналь**.

[**одтамтиле**] «звідти» ВеЛ; — бр. [*оттамтуль*]; — складне утворення з прийменника *од* і двох синонімічних прислівникових основ *там* і *тиле*, тотожної з *-тіль*, р. *-толе*, бр. *-туль* (пор. *відта́м* і *відті́ль*). — Див. ще **від, там**.

[**одтелебе́нити**] «добре когось побити; відрубати; віднести» Ва; — афективне утворення з префікса *од-*, що надає дієслову відтінок завершеності дії, і основи **-телебенити*, близької до *теле́пнути* «завдати сильного удару», [*талаба́нити*] «нести (великий вантаж)».

[**одува́н**] (назва горшка в загадці: «Як жив одуван, всіх людей годував, а як пропав одуван — ніхто й кісток не сховав»); — очевидно, первісне **годуван* пов'язане з *годува́ти* (див.).

о́дуд (орн.) «Upupa epops L.», [*відвуд, водву́д, вот-вот* Карп. диал. и оном., *вудви́д* Куз, *ву́двод* ЛЧерк, *ву́двуд, ву́двуд*ок ВеБ] «тс.», [*вудвудя́*] «пташеня одуда», [*вудву́т*] «одуд» Карп. диал. и оном., [*вудву́тка* Мо, *вудї́д* ВеБ, *ву́дкало, ву́дко́* Г, ВеДо, *ву́дод, ву́док* Г, ВеДо, *ву́дуд* Карп. диал. и оном., *вулок* Шарл, *вут-вут* Карп. диал. и оном., *ву́тва* тж, *ву́тко* ВеДо, *ву́тлавка* Карп. диал. и оном., *ву́ток* ВеНЗн, *годко, гу́дик* ВеНЗн, *гудко, гу́док* тж, *гутуту́т* Карп. диал. и оном., *ду́длик* ВеНЗн, *о́двуд* ЛЧерк, *о́дгуд* Карп. диал. и оном., *одї́тут* Шарл, *о́дод* Карп. диал. и оном.] «тс.», *одуди́ця, о́дудові*, [*уди́д*] «одуд» Л, [*у́дїд, удо́д, удодиха* КІМ, *у́ду́д* Г, Карп. диал. и оном., *фу́тик, футко́, футо́к, ходуту́т* Ва, *худик* Шарл, *худко́, худо́к, худоту́т* Ва, *хутко* ВеНЗн, *хуток* Шарл] «тс.», [*гутутутка́ти*] «кричати» (про одуда) Карп. диал. и оном., [*зав'у́дкати*] ВеБ; — р. бр. *удо́д*, п. [wudwud, wudwudek, judjud], слн. vdód, стсл. **въдодъ**; — звуконаслідувальні утворення, як і [*гу́пко*] «одуд», [*гі́пко, гу́пко*], лат. upupa, гр. ἔποψ, ἀπαφός, лтс. puppukis, фр. huppe, англ. hoopoe (hoopoop), гол. hop, дат. hægrop, нвн. Wiedehopf (друга частина слова -hopf), вірм. popop, перс. pūpū, а також лит. dudùkas, dudùtis, ст. dūkas, нвн. [Wuddwudd] «тс.», в основі яких лежать вигуки, що передають голос птаха (укр. *вудвуд* (ВеНЗн 23), р. *удодо* (Шарловский ФЗ 1886/1, 21), п. ч. du-du-du, н. wud-wud та ін.). — Никончук Карп. диал. и оном. 144—146; Німчук 211; Фасмер IV 149—150; Булаховський Вибр. пр. III 194, 254—255; Būga RR 327; Sławski I 177—178; Brückner 102; Machek ESJČ 133; Schrader Reallexikon II 398; Kluge—Mitzka 857; Falk—Torp I 448—449. — Пор. **ги́пко́, ду́до́к, лу́пко**.

[**одука́лий**] «огрядний, гладкий» Ж; — запозичення з польської мови; п. ст. odukały «кастрований; товстий, вгодований» загальноприйнятої етимології не має; виводилось (Brückner 103) від звуконаслідувального утворення dukać «читати по складах, мимрити»; пов'язувалось також (SW III 677) із звуконаслідувальним hukać się «гратися, галасувати; розбещуватися».

одуко́ваний (заст.) «освічений, письменний»; — бр. *адукава́ны, адуко́ваны*; — запозичення з польської мови; п. edukowany пов'язане з дієсловом edukować «освічувати, виховувати», що, як і ч. edukace «виховання», слц. edukácia «тс.», edukovaný «вихований», походить від лат. ēduco «виховую» (ēducātio «виховання»), утвореного з префікса ex- «з-, ви-» і дієслова dūco «веду, воджу» (пор. укр. *вивóдити* «виховувати, вирощувати», про тварин); зміна початкового **е** в **о** сталася, очевидно, в результаті зближення його з *о-* префіксальним. — Див. ще **ду́ка, екс-**.

одухотвори́ти, *одухотворя́ти*; — бр. *адухатварыць*, болг. *одухотворя́вам*, м. *одухотвори*; — запозичення з російської мови; р. *одухотвори́ть*, заст. *одушетворя́ть* складається з префікса

о- та основ іменника *дух* і дієслова *твори́ть*; очевидно, слово було створене на основі цсл. **одоу҃шєвити, одꙋ́шити** «вкласти душу, життя» за моделлю стсл. **благотворити, боготворити**. — Див. ще **дух, о[1], твори́ти**.

[одьоґування] «суглинок» St. sl. 10/1—2, [*одьоґови́та* (земля), *одьоґо́шна, одьоґоши́ста*], ст. *адяґова́тий* (XVIII ст.) тж; — похідні утворення від [*о́дьоґ* (*а́дяґ*)] «глина», запозиченого з угорської мови; уг. agyag «тс.» етимологічно неясне. — Дзендзелівський St. sl. 10, 36—37; Лизанец 613; MNTESz I 107.

о́дяг, [*одя́га*] «одяг», *одяга́ло* «одяг; [ковдра, покривало]», *одяга́нка* «одяг», [*одяга́ння*] «костюм» Пі, *одяга́ти*, [*одя́глий*] «одягнений» Бі, *одягни́й* «добре одягнений; ошатний», [*вдя́ганка*] «одяг» ЛЧерк, *вдяга́ти, вдягну́ти, вдягти́*, [*задяга́ти* Ж, *задягну́ти* Ж], [*задягно́*] «одягнувшись» Ж, [*зо́дяга*] «одяг», [*зодягни́й*] «добре одягнений», *зодяга́ти, зодягну́ти, зодягти́, надяга́ти, надягну́ти, надягти́*, [*неодя́гний*] «погано одягнений» Ж, [*пере́вдяг*] «переодягання; одяг, у який хтось переодягнувся», [*передя́г*] «переодягання», *передяга́ти, передягну́ти, передягти́, переодяга́ти, переодягну́ти, переодягти́, приодяга́ти, приодягну́ти, приодягти́, роздяга́лка, роздяга́льник, роздяга́льня, роздяга́льний, роздяга́ти, роздягну́ти, роздягти́*, [*удяга́ло*] «верхній одяг з рукавами», [*удя́ганка*] «тс.», *удяга́ти, удягну́ти, удягти́*; — очевидно, результат контамінації слів *о́діж, одіва́ти* і [*дя́га*] «щось велике, важке, роздуте», [*дяг*] «смужка лика». — Rudn. II 873; Shevelov Hist. phonol. 353; Bezlaj Eseji 136; Bern. I 190. — Див. ще **діти[2], дя́га, оде́жа**.

[од'ядник] (бот.) «купина, Polygonatum multiflorum All.» Mak; — очевидно, утворене на основі виразу *од яду*, оскільки корінь рослини використовували в народній медицині від укусів скаженого собаки; крім того, вся рослина дуже отруйна і викликає блювання. — Вісюліна—Клоков 69; Нейштадт 165; Анненков 107; Симоновић 367—368. — Див. ще **від, яд**.

[ож] (спол.) «що; тому що»; — др. *оже* «що, якщо», ч. ст. ež «що», стсл. **єжє** «що» (етимологічно відмінне від **ѥжє**); — псл. еže, утворене із займенникової (вказівної) основи *е-*, паралельної до *а, і*, та підсилювальної частки же. — Мельничук Структ. слов. реч. 210—213; Фортунатов ИТ II 222; Bauer 143. — Див. ще **же[1]**.

[ожа́нка] (бот.) «дібровник, Teucrium scordium L.»; — очевидно, запозичення із західнослов'янських мов; п. ożanka, ч. ožanka «тс.» задовільної етимології не мають; зіставляються з п. ст. mała osanna «вероніка дібровна, Veronica chamaedrys L.», mała osanka (ozenka) «тс.», wielka osanka «підмаренник, Galium mollugo L.», для яких припускається походження від нім. osanne. — Machek Jm. rostl. 193—194. — Пор. **оча́нка**.

[ожгар] «підпалювач; таврований» (вживається як лайливе слово) ВеЛ; — префіксально-суфіксальне утворення від [*жегти́*] «палити» з незрозумілим збереженням проривного **г** (можливо, під впливом польської мови, пор. п. żegadło «клеймо, прилад для таврування»). — Див. ще **жегти́**.

[ождига́н] «довбешка, дрючок; недотепа, бовдур» Ж, [*ождиґа́ти*] «сильно ударити» Ж; — не зовсім ясне; пояснюється (Кримський Тв. III 221) як результат протези **о** в слові, пов'язаному з [*джаґан*] «кирка, мотика», [*джоґа́н*] «палка із залізним наконечником» і под. — Див. ще **джаґа́н**.

[о́же] «от; отже; адже; тому»; — результат злиття вказівної частки *о* (*от*) і підсилювальної частки *же*, паралельний до *о́тже*. — Див. ще **же[1], о[2]**. — Пор. **о́тже**.

[ожéж] «авжеж» Л; — результат фонетичної видозміни форми *авжéж*, утвореної з часток *а[1], уже́* і *ж(е)[1]* (див.).

о́же́ле́дь СУМ, Ж, Пі, [*ожеле́да*] «ожеледь», *ожеле́диця* «тс.», [*о́жо-*

лодь] «сніг з дощем» Ник, [*ожеле́дець*] «лід на гілках», [*ожеледух* ВеБ, *ожелест, ожелець, ошеле́ст*] «тс.», [*ожели́зь*] «ожеледь», [*вожели́дь*] «тс.» ВеБ, [*возеле́дух*] «лід на гілках» ВеБ, [*приожеле́дитися*] «настати ожеледі»; — р. [*ожеле́дь*] «ожеледь, льодяний наст на снігу», [*ожеле́дица*], п. [żłód, żłódź] «тс.», полаб. zlod «град», слн. žlêd, žledíca «ожеледь; дощ з градом», стсл. **жлѣдица** «дощ зі снігом, градом»; — псл. *želdъ < *geldъ, пов'язане чергуванням голосних з *goldъ, від якого походять р. *го́лоть* «ожеледь», ч. holot «тс.»; в українських формах початкове **о** приставне; — споріднене з гр. χάλαζα (< *χάλαδια) «град», перс. žāla (< *žalda-, *jarda-) «град, іній», лтс. dzeldêt «тверднути» (про сніг); менш переконливе пов'язання (Преобр. I 141) з лит. gélmenis «сильний холод», gelumà «тс.» (від gélti «колоти») або з лат. gelū, -ūs «холод, мороз», gelidus «холодний як лід», гот. kalds «холодний», нвн. kalt «тс.»; окремі українські діалектні форми виникли шляхом заміни кінцевого *-едь* на суфікс *-ець* або в результаті контамінації з іншими словами (*слизьки́й, ше́лест*). — Кримський Тв. III 220—221; Німчук 152; Критенко Вступ 517; Фасмер III 124; Brückner 665; Machek ESJČ 175; Откупщиков 121; Зализняк ВСЯ 6, 36; Бурлакова ВСЯ 6, 58; Specht 228, 294, 389; Solmsen AfSlPh 24, 579; Rozwadowski RO I 105; Trautmann 82; Hoffmann 410; Walde—Hofm. I 585—586.

[**ожелéс**] «мозоль; залоза на шиї» О; — видозмінене похідне утворення від давньої звукової форми др. *железа* «залоза», яке збереглося без переходу *жел-* в *зал-*. — Див. ще **за́ло́за**.

о́жере́д «скирта; стіг СУМ, Slavia 1978; [жердини в клуні Пі]», *ожере́дник* «скиртувальник», [*ожере́т*] «стіг» Slavia 1978, [*ожере́да, ожи́редь, ожіріть, очере́д, очере́х, вожере́д, вучире́т, чере́т*] «тс.» тж, *ожере́дити* «скиртувати»; — р. [*ожере́т*] «довгий стіг, скирта»; — очевидно, утворене з прийменника *о* «біля, навколо» й основи іменника *жерди́на*; в такому разі первісно означало «складене навколо жердини»; вважається також (Zubatý St. a čl. I 2, 125) результатом зближення з основою *жерд-* здавна успадкованого [*озере́д*] «ожеред»; розглядається (Дзендзелівський Slavia 1978, 274) і як давній варіант звукової форми з **оз-**; менш переконливе припущення (Scheludko 139) про походження від рум. gireadă «тс.». — Rudn. II 873. — Див. ще **жердь**. — Пор. **озере́д**.

ожи́ка (бот.) «Luzula D. C.»; — р. *ожи́ка* «тс.; [оситняк, ситник, Juncus L.]», бр. *ажы́ка* «Lusula»; — неясне; пов'язується (Фасмер II 10) з р. *ёж*, др. *ожь* «їжак».

ожи́на[1] (бот.) «Rubus L.» СУМ, О, [*ожи́ни*] мн. «ожина звичайна, Rubus caesius L.», *ожи́нівка* «наливка з ожини», *ожи́нник, ожи́нний, ожи́новий*; — р. *ежеви́ка*, [*ожи́на, ожеви́на*], бр. *ажы́на*, [*ажавіна*], п. jeżyna, [ożyna], ч. ježiník (вид ожини), слц. ožina «тс.», схв. [*ежевина, ежина, јежина, јежевица*]; — псл. ežina, пов'язане з ežь «їжак»; — назва пояснюється наявністю у рослини колючок. — Шамота 142; Shevelov Hist. phonol. 163; Меркулова 218—219; Фасмер II 10, 11; III 125; Преобр. I 212; Филин Образ. яз. 196; Шахматов Очерк 141; ЭСБМ 1, 96; Machek Jm. rostl. 101; Симоновић 405; ЭССЯ 6, 36; Bern. I 266; Mikl. EW 106. — Див. ще **їж**.

[**ожи́на**[2]] (бот.) «комиш, Scirpus paluster L.» Mak; — очевидно, результат видозміни форми *ожи́ка* «Lusula L.» (пор. р. [*ожи́ка*] «оситняк, Juncus L.»), зближеної з *ожи́на* «Rubus L.». — Див. ще **ожи́ка**.

[**ожи́нець**] (зоол.) «мурекс, пурпуровий слимак, Murex brandarius» Ж; — очевидно, тлумачення помилкове зам. «мурекс їжакуватий, Murex erinaceus»; у такому разі пов'язане з *їжа́к*, [*їж*] «їжак», др. *ожь* «тс.»; назва зумовлена зовнішньою схожістю цього виду мо-

люска з їжаком. — Див. ще **їж**. — Пор. **ожи́на**[1].

ожи́ни (бот.) «вовчуг, Ononis hircina Jacq.» Mak; — пов'язане з *ожи́на*; назва мотивується, очевидно, тим, що вовчуг часто має колючки; пор. семантично близькі болг. *бодлив трън, бял трън, шилобод* «тс.». — Вісюліна—Клоков 217; Нейштадт 342; Machek Jm. rostl. 119—120. — Див. ще **ожи́на**[1].

[ожи́чник] (бот.) «очиток їдкий, Sedum acre L.» Mak; — неясне.

[ожльо́ди] «лід, який намерз на гілках»; — очевидно, результат видозміни форми *о́желедь* (*ожеле́да*), зближеної з п. [żłód] (род. в. [żłodu]) «ожеледь» і укр. *лід* (*льо́ду*). — Див. ще **о́желе́дь**.

о́жог «палиця, якою перемішують жар, паливо», [*ожаг*] «тс.; держак у вилах, якими подають снопи на скирту; дерев'яна ручка рогача» Л, [*во́жог, о́гаж, о́джог*] «тс.» Л, [*о́жево*] «ожог» Ж, [*о́жег* Ж, *о́геж* Ж, *о́жіг* Ж, *о́жій* ЛЧерк, Мо], *о́жуг*, [*о́жур* ЛЧерк, Дз, *о́гуж* ЛЧерк] «тс.», [*оже́г*] «дерев'яна кочерга» Бі, [*ожи́г*] «тс.» Бі, [*о́жего*] «держак кочерги» Л, [*о́жело*] «тс.» Мо, [*о́жіль*] «тс. Ме; ожог ЛЧерк», [*о́жівно*] «ожог» Ж, [*во́жала* Л, *гоже́ль* ЛЧерк, *гожи́ль, гожій, го́жув, го́жур* тж] «тс.»; — р. [*ожо́г, о́жи́г*] «палка замість кочерги, держак», бр. *во́жаг* «держак рогача, кочерга», п. ożóg «кочерга», [ożeg, ożog, ożeh], ч. ožeh «тс.», слц. ožeh «палка для перемішування вогню; [жердина, дрюк]», [ožech] «тс.», нл. wožag «кочерга», болг. [*о́жег*] «тс.», м. *ожег* «залізна кочерга», схв. *ожег* «кочерга, совок для вугілля»; — псл. *ožegъ, пов'язане з дієсловом *ožegti «обпалити»; первісно означало обгорілу палицю. — ЭСБМ 2, 182; Brückner 388; Machek ESJC 424; Schuster-Šewc 1687. — Див. ще **жегти́, о**[1].

[о́жужка] «сплетена з лози вірьовка» Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми [*вуже́вка*] «тс.». — Див. ще **вужва́**.

[о́зар] (зоол.) «піщана черепашка, Psammobia vespertina» Ж; — неясне.

оздо́ба — див. **оздо́бити**.

оздо́бити, *оздо́блювати, оздобля́ти*, [*здоби́ти*] «оздоблювати» Ж, *оздо́ба* «прикраса, [зовнішній вигляд Ж]», [*оздобець*] «красень» Пі, [*оздо́бина*] «прикраса» Ж, [*оздо́бка*] Пі, *оздо́блення* «тс.», *оздо́блювач*, [*здоба́*] «оздоба» Ж, *оздо́блювальний, оздо́бний* «красивий, прикрашений, розкішний», [*прио́здобка*] «прикраса» Ж; — р. [*осдо́бить*] «додати приправи (в їжу)», бр. *аздо́біць* «прикрасити», п. ozdobić, ч. ozdobiti, слц. ozdobit', вл. wozdebić «тс.»; — псл. [osъdobiti], префіксальне похідне від sъdoba «прикраса, приправа». — Див. ще **доба́, здіб, о**[1].

[озе́ре́д] «скирта сіна, соломи чи хліба; ожеред» СУМ, Slavia 1978, [*одзере́д, озаре́т, озе́ред, озере́да, озере́т* Г, *взере́т, вазирет, возере́д, вузире́т, гозере́т, гозере́ц*] «тс.» Slavia 1978; — р. [*озере́д*] «довга скирта хліба; пристосування для сушіння снопів», [*озоро́д, зоро́д, заро́д*] «тс.», бр. [*азаро́д*] «пристосування у вигляді драбини для просушування снопів», [*азаро́да, озяро́д*] «тс.», п. [ozieród, ozieroda] (очевидно, з укр.); — псл. *ozordъ (< ie. *ĝhordh-), фонетичний варіант до *ogordъ (< ie. *ghordh-); — споріднене з лит. žárdas «пристрій для сушіння гороху, льону», лтс. zārds «тс.», лит. žardis «загін», прус. sardis «паркан», псл. *gordъ «місто», *žᵇr̥dь (< *gᵇr̥dь), укр. р. *го́род, жердь*; висловлювались думки про запозичення балтійських слів зі слов'янських мов (Mikl. EW 416) або, навпаки, слов'янських слів з балтійських мов (Zubatý St. a čl. I 2, 125). — Дзендзелівський Slavia 1978, 272—273; Фасмер II 47, 81, 105; III 126; Trautmann 366; Pokorny I 444. — Див. ще **го́род**. — Пор. **жердь, о́жере́д**.

о́зеро, [*озери́на*] «невелике озеро; яма з водою в полі» Ч, [*озери́ско*] «місце, де було озеро» Ж, [*озери́ще* Ж, Ч, *озеря́вина*] «тс.», [*озерни́ця*] «озер-

на, лиманна сіль», [*озірка*] «тс.», [*язеро*] «озеро» ВеЛ, [*озери́стий*] «багатий на озера» Ж, *озе́рний, заозе́рний, приозе́р'я, приозе́рний*; — р. *о́зеро*, [*о́зер*], бр. *во́зера*, [*азяро́*], др. *озеро*, п. jezioro, ч. jezero, слц. jazero, вл. jezor, нл. jazor, болг. м. *е́зеро*, схв. *је̏зеро*, слн. jézero, jezéro, стсл. **ꙗзеро**, **ꙗзеръ**; — псл. *ezero; — споріднене з лит. ẽžeras, [ãžeras] «озеро, став», лтс. ęzers, прус. assaran «тс.», можливо, також з гр. Ἀχέρων (назва річки в підземному царстві), іллір. Ὀσερίατες (етнонім), вірм. ezr «межа, край» або з дангл. ēagor «море», дісл. ægir «морське божество» чи з *яз* (пор. схв. *пàклени јâз-пàклено је̏зеро*); ie. *eg̑hero-. — Rudn. II 875; Фасмер—Трубачев III 125; Черных I 593; Преобр. I 641; ЭСБМ 2, 183—184; Sławski I 571; Moszyński JP 37, 299; Machek ESJC 225; БЕР I 482; Skok I 781; Семереньи ВЯ 1967/4, 18—19; Ильинский Slavia 2, 250—252; Филин Образ. яз. 196; ЭССЯ 6, 33—34; Meillet BSLP 29, 38—40; Rozwadowski RSl 7, 19; Prellwitz BB 24, 106; Bern. I 455; Trautmann 73; Mühl.—Endz. I 572; Fraenkel 125; Топоров 121, 131—133; Kretschmer Glotta 14, 98; Pokorny I 291—292. — Пор. **яз**.

озія́[1] «щось велике, незграбне (переважно про будівлю), громаддя; [община Ж]», *озії́ще* (збільш.), [*озія́ка*] «тс.»; — очевидно, видозмінене запозичення з грецької мови; гр. οὐσία (дор. ὡσία) «майно, маєток» пов'язане з дієприкметником жін. р. теп. ч. οὖσα (чол. р. ὤν) від дієслова εἰμί «я є», спорідненого з псл. esmь «тс.», estь «є». — Frisk I 463—464, II 449. — Див. ще **є**.

[**озія́**[2]] «зла, сварлива жінка» Чаб; — неясне.

[**озни́ця**] «дірка в даху для диму; сушарня для овочів», [*возни́ця*] «сушарня» Ж; — п. [ozdnica] «сушарня для солоду», [oźnica, ozd, ozdownia] «тс.», oździć «сушити», ч. hvozd «сушарня для солоду», hvozdnice «тс.», hvozditi «сушити», ст. ozd, ozditi, vozd, слн. ozdíca «сушарня», ozdíti «сушити»; — псл. ozd-; — очевидно, споріднене з гр. ἄζα «нагар, іржа, сухість», ἄζομαι «сохну, висихаю», ἄζω «палю, сушу», ἀζαλέος «сухий», гот. azgo «попіл», двн. asca, нвн. Asche «тс.», лат. āgēre «бути сухим», āridus «сухий», вірм. azazem «сушу»; існує думка (Brückner 388) про германське походження слов'янських слів. — Фасмер—Трубачев III 125; Machek ESJC 192; Mikl. EW 229; Trautmann 22; Frisk I 25—26; Chantraine I 25; Boisacq 16; Walde—Hofm. I 65; Feist 72; Pokorny I 68—69. — Пор. **ло́зниця**.

озокери́т «гірський віск», *озокери́тник*; — р. болг. *озокери́т*, бр. *азакеры́т*, п. ozokeryt, ч. слц. ozokerit, схв. *озокѐрīт*; — запозичення з німецької мови; н. Ozokerít «гірський віск» створено в 1833 р. Е. Ф. Глокером з основ гр. ὄζω «пахну» і κηρός «віск» за допомогою суфікса -it. — CIC[2] 593; ТСБМ I 201; Sł. wyr. obcych 539; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 502; Klein 1108. — Див. ще **озо́н, цера́та**.

озо́н, *озона́тор, озонізáція, озонува́ти*; — р. болг. *озо́н*, бр. *азо́н*, ч. слц. слн. ozón, вл. osop, м. *озон*, схв. *òзōн*; — запозичення з французької мови; фр. ozone зводиться до нім. Ozón, створеного німецьким хіміком Х. Ф. Шонбайном у 1840 р. на основі гр. ὄζω «пахну», спорідненого з лат. odor «запах», лит. úodžiu, úosti «пахнути», úostyti «обнюхувати», лтс. uôžu, uôst «пахнути», uôstît «обнюхувати», ч. ст. jadati «досліджувати, обстежувати». — CIC[2] 593; Черных I 593; Фасмер III 126; Цыганенко 311; Kopaliński 706; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 502; Klein 1108; Kluge—Mitzka 526; Dauzat 522; Frisk I 353—355; Pokorny 772—773.

[**озю́м**] «ізюм, родзинки», [*о́зюм*] «вид фруктів, приправи» Ж; — давніший варіант запозиченої форми *ізю́м*; походить безпосередньо від крим.-тат. *ӧзӱм* «виноград», спорідненого з тур. üzüm «тс.» і т. д. — Шипова 141. — Див. ще **ізю́м**.

оїдіум «грибкова хвороба винограду, попелюха»; — р. *оúдий*, п. слц. oidium, болг. *оúдий, оúдиум*, схв. *òīдијум*, слн. oídij; — засвоєна новолатинська назва oidium, утворена від гр. ᾠόν «яйце» (за формою овальної клітини, яка служить для розмноження цього грибка), спорідненого з лат. ōvum, псл. *aje «тс.», укр. *яйце́*. — CIC^2 594; Sł. wyr. obcych 523; РЧДБЕ 502; Вујаклија 636; Klein 1078. — Див. ще **яйце́**.

ой (вигук для вираження різноманітних почуттів; емоційно-експресивна або підсилювальна частка), *ой-о́й, ой-ой-о́й*, [*оййойо́й*] (вигук здивування й болю) Ж, *о́йкати, о́йкнути, ойо́йкати, ойо́йкнути, о́йкання, ойо́йкання, о́йкіт*; — р. бр. болг. *ой*, п. ч. слц. oj, м. *oj*, схв. *jôj*, слн. jój; — результат фонематичного оформлення інстинктивного вигуку, паралельний до *ай, о*^{2}, *ох*. — Фасмер III 126; Преобр. I 641; Machek ESJC 404; Skok II 533—534; Bezlaj ESSJ II 231. — Пор. **о**^{2}, **ох**.

[**ой-мі**] «ой, леле» Пі; — складне утворення з вигуку *ой* і енклітичної форми займенника *мі* «мені»; пор. цсл. **ѹвы мьнѣ**, що є калькою гр. οἴμοι, (οἵ μοι) «ой; ах; горе мені», утвореного з вигуку **οἵ** «ой» і займенника **μοί** «мені». — Див. ще **мі**^{2}, **ой**.

ойро́т «представник тюркської народності у верхній частині Алтаю»; — р. *ойро́т*, заст. *ойра́т*, бр. *айро́т*, ч. ojroti (мн.); — запозичення з монгольської мови; монг. ojirad, мн. від ojran «ойрот», споріднене з тюрк. oγuz «огуз», булг. ὀγώρ. — Фасмер III 127. — Пор. **огу́з**.

[**ойте-ле-ойте**] «будьте ласкаві» ВеЛ; — неясне.

[**ока́дкуватий**] «кремезний, кряжистий», [*ока́дькуватий*] «тс.»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *окла́дкуватий* «тс.», зближеної з основою іменника *ка́дка*. — Див. ще **окла́дкуватий**. — Пор. **ка́дка**.

ока́зія «дивний випадок, незвичайна подія, нагода; (заст.) випадковий транспорт; [зібрання гостей з будь-якого приводу; гулянка Па, (Ме)]»; — р. *ока́зия*, бр. *ака́зыя*; — запозичення з польської мови; п. okazja, як і ч. okaze, слц. okázia, болг. *оказио́н*, схв. *ока́зија, оказѝо̄н*, слн. okazija, походить від лат. occāsiō «можливість», пов'язаного з occido «падаю», утвореним з префікса ob- (>oc-), спорідненого з псл. o, ob, укр. *о, об*, і дієслова cado «падаю». — CIC^2 594; Richhardt 84; Черных I 593; Фасмер III 127; Hüttl-Worth 16; Sł. wyr. obcych 523; Holub—Lyer 343. — Див. ще **декада́нс**, **о**^{1}. — Пор. **інциде́нт, ка́зус, каска́д, рецидѝв, шанс.**

[**о́кап**] «стічна труба на даху, карниз над вікном Ж; спад води з даху О», [*ока́па*] «частина даху, що виступає за стіни (для стоку води)» Лекс-Пол; — очевидно, запозичення з польської мови; п. okap «тс.», як і ч. okap «найнижча частина стріхи, з якої капає вода», є префіксальним похідним від karać «капати», спорідненого з укр. *ка́пати*. — SW III 729; Brückner 217. — Див. ще **ка́пати, о**^{1}.

[**ока́р**] «щось величезне» Ж, [*ока́ра* Ж, *огва́ра, охва́ра*] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. okara «високий віз; все велике й незграбне», можливо, походить від нім. Hochkarre, утвореного з прикметника hoch «високий», спорідненого з дангл. hēah, гот. hauhs «тс.», тох. A koc «високо», B kauc «тс.», лит. kaukarà, kaũkaras «гора», псл. kuča (<*koukja), укр. *ку́ча*, та іменника Karre «тачка, візок», що походить від лат. carrus «тс.» (SW III 729—730); варіанти [*огва́ра, охва́ра*] могли виникнути з німецької форми без польського посередництва; п. okara разом з ч. kara виводилось також (Matzenauer 264, 399) безпосередньо від лат. carrus «віз» або нім. Karre, Karren «тс.». — Kluge—Mitzka 312, 354. — Див. ще **каре́та, ку́ча**^{1}.

[**ока́ра**] «дегенерат О; докір Ж», [*ока́рити*] «дуже лаяти, ганьбити» МСБГ, [*окаря́тися*] «переживати, жу-

ритися» О; — очевидно, похідні утворення від *ка́ра* (*кара́ти*) (див.).

океа́н, [*окія́н*], *океані́чний, приокеа́нський*; — р. болг. м. *океа́н*, бр. *акія́н*, др. *окіанъ*, п. вл. нл. ocean, ч. слц. слн. осеа́п, схв. *о̀кеа̄н*, *оцѐа̄н*; — запозичення з грецької мови; гр. ὠκεανός «море, океан» певної етимології не має. — СІС[2] 594; Німчук 126; Черных I 594; Фасмер III 128; Преобр. I 642; Frisk II 1145.

[**окео́н**] «підзорна труба, телескоп» Ж, [*оке́н*] «тс.» Шух, [*оке́ни*] «телескоп» Ко, [*окія́на*] «бінокль» МСБГ, [*отя́н(а)*] «тс.» Ж; — запозичення з румунської мови; рум. ochеа́n «тс.» утворено за допомогою суфікса -an від іменника óchi «око», що зводиться до лат. oculus, спорідненого з псл. oko, укр. *о́ко*. — DLRM 557—558. — Див. ще **о́ко**[1].

[**о́кидь**] «легкий весняний сніг після того, як зимовий уже розтав; (у Карпатах) сніг, іній, лід на гілках дерев; весняний заморозок ЛексПол», [*о́кид*] «сніг на деревах» О, [*окить*] «сніг (іній) на гілках» ВеНЗн, [*о́кість*] «легкий сніг на деревах» Ник, [*о́кіть*] «весняний сніг» ЛексПол; — р. [*о́кидь*] «іній, паморозь», п. okiść «обледенілий сніг на деревах; бурульки», схв. *кити́на* «лапатий сніг на гілках дерев», *о̀китити* «прикрасити»; — очевидно, похідне від псл. okytiti «прикрасити китицями», укр. [*окити́ти*] «тс.», утвореного з префікса *о-* й основи іменника kyta «китиця»; форма [*о́кидь*] зазнала впливу з боку дієслова *ки́дати*. — О II 17; Толстой ЛексПол 13; Фасмер II 240. — Див. ще **ки́та, о**[1].

о́ків — див. **о́ко**[2].

[**окі́л**] «загорожа, де перебувають вівці перед доїнням Доп. УжДУ IV; кругла огорожа з кілків», [*окі́в*] «загорожа для худоби», [*око́л*] «тс.» Мо, Пр. Х діал. н., [*око́лище*] «місце, де була загорожа для овець» ОЛА 1965; — загальноприйнятої етимології не має; очевидно, як і п. заст. okół «огороджена частина вигону або подвір'я для худоби; загорожа», ч. заст. okol «огорожа, загін», слц. [úkoľ] «хлів для телят; повітка», схв. *о̀кол* (*о̀ко̄л*) «загін для худоби», слн. okòl «тс.; [місце, де доять корів і овець]», ókol «огороджене пасовисько», стсл. **околъ** «круг», походить від псл. okoľъ «кругла загорожа, круг», пов'язаного з kolo «колесо, круг»; менш переконлива думка (Мо 54; Vrabie Romanoslavica 14, 165) про походження українських форм від рум. осо́l «загін для худоби», яке зводиться до стсл. **околъ** «круг», схв. *о̀кол* «загін для худоби» (СДЕЛМ 289; DLRM 557), що відповідають укр. *окі́л*, хоча на мовному пограниччі запозичення (у формі *око́л*) було можливе при збереженні успадкованої форми (*окі́л*) на інших територіях. — Дзендзелевский ОЛА 1965, 126; Заворотна Тези доп. УжДУ 1966, 15; Клепикова 207. — Див. ще **ко́ло**[1], **о**[1].

окі́п, *окі́пний* — див. **копа́ти**[1].

[**окі́с**] «дрізд чорний, кіс, Turdus merula L.» ВеНЗн, [*окóс*] (вид птаха) Ж; — результат видозміни форми *кіс* «тс.» (див.).

[**окі́ст**] (бот.) «шавлія ефіопська, ведмеже вухо, Salvia aethiopis L.» Mak; — очевидно, пов'язане з *кість* (*кі́стка*); мотивація назви неясна.

[**о́кіт**] «достаток, багатство» Ж, [*окі́тний*] «багатий» Ж; — результат семантичної видозміни слова *о́кіт* «роди в овець, кіз, котячих та деяких інших тварин; одноразовий приплід тварини чи групи тварин», похідного від *коти́тися* «народжувати малят» (див.).

окла́д «заробітна плата»; — бр. *окла́д*; — запозичення з російської мови; р. *окла́д* «тс.», очевидно, виникло в результаті видозміни давнішого значення слова *оклад* «обкладання податком, оподаткування», утвореного від дієслова *о(б)кладать* «обкладати». — Див. ще **кла́сти, о**[1].

[**окла́дкуватий**] «кремезний»; — р. *окла́дистый* «тс.; (про бороду) широкий»; — не зовсім ясне; можливо, виникло з давнішого *укла́дистий* «місткий, просторий» (в який можна багато

укласти); р. *окла́дистый* пов'язувалося (Даль II 588) з *окла́д* (*лица*) «обрис». — Пор. **ока́дкуватий.**

[окла́дник] (бот.) «глуха кропива крапчаста, Lamium maculatum L. Mak; буркун, Melilotus officinalis L.; Melilotus coeruleus Desr. Mak; вероніка лікарська, Veronica officinalis L. Mak; чина лісова, Lathyrus silvestris L. Mak», [*укла́дник*] «чина лісова; вероніка зубчаста, Veronica dentata Schm. Ж», [*клад*] «вероніка, Veronica officinalis L.; Veronica chamaedrys L. Mak»; — п. [okładzin] (назва рослини); — очевидно, пов'язане з [*окла́д*] «компрес», похідним від *кла́сти*; назва може пояснюватися лікувальними властивостями рослин, які використовуються в народній медицині у вигляді напарів, настойок переважно від шкірних хвороб. — Анненков 184, 212—213; Нейштадт 343, 471. — Див. ще **кла́сти.**

оклéцьок, *оклéцькуватий* — див. **клець.**

оклúгати «видужати»; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми **одлигати* «полегшати» (про хворобу, пор. [*відли́г(ну)ти*] «полегшати на душі»), пов'язаної з *одли́га, відли́га*; менш імовірне походження від дієслова [*кли́гати*] «ледве йти» (про млин і под.), яке саме може бути результатом вторинного розкладу слова *окли́гати* з видозміною значення. — Див. ще **відли́га.**

оклúй, *оклíя, оклíйка* — див. **уклíй.**

о́ко[1] «орган зору; [петля; отвір (спец.); бездонна глибина Ж; номер у лото Ж; отвір у дуплянці для вильоту бджіл Л]», *вíченьки, вíчі,* [*вічжáн*] (назва барана) Доп. УжДУ IV, [*вічкáня*] (назва вівці) тж, *вíчко,* [*окáйка*] «біла вівця з чорними плямами навколо очей», [*окáня*] (ент.) «метелик-аргус, Сургаеа argus» Ж, *окáнь* «той, хто має великі очі», [*вóкур*] «тс.» Я, [*очá*] «оченя», *очáта, оченя́та, óченьки, очúська, очúці, очúща,* [*очкáня*] (назва вівці) Доп. УжДУ IV, [*очкáр*] (зоол.) «окулярник» Куз, [*очкú*] «окуляри» Ж, *óчко* (зменш.), *очкó* «одиниця рахунку в спортивних змаганнях та іграх; картярська гра», [*очкóвé*] «податок на вулик» СУМ, Ж, [*óчна*] «очна ставка» Ж, *очни́к* «окуліст», *очни́ця* «очна ямка; [окуляр Ж]», [*очня́к*] (ент.) «гіпархія (вид метелика), Hipparchia» Ж, [*окáїстий*] «з білими плямами навколо очей», *окáстий, окáтий,* [*оковáтий*] «окоподібний» Ж, [*окувáтий* Куз, *очáстий* Ж] «тс.», *очкáстий,* [*очкóваний*] «з нанесеними вічками (гральний камінець)» Ж, [*очковáтий*] «сітчастий» Ж, *очкóвúй* СУМ, Г, *óчний,* [*óчній*] «очний», *очкувáти* (сад.) «окулірувати», *віч-на́-віч,* [*бéзвіч*] «наосліп» Ж, [*безóчество*] «сліпота» Я, [*взаóчі*] «позаочі» Ж, [*вочý*] «в оці» Я, [*в-за-óчи*] «позаочі» Ж, [*звíчитися*] «сказати в очі» Ж, [*зóчити*] «побачити», *заóчний,* [*заочúти*] (у виразі *з. óчі* «не зводити очей»), *заóчі* СУМ, Ж, [*зáвіч, зáвоч* Я] «заочно», [*наóчники*] «окуляри» Ж, [*наóчніки*] «кусочки шкіри, пришиті до оброті, щоб кінь не бачив, що робиться збоку» Л, *наóчний, наóчність,* [*наóчувати*] «робити наочним» Ж, [*наóчне*] «очевидно, явно; на власні очі», *наóчно,* [*нáвіч*] «перед очима», [*нáвічом*] «назирці» Ж, *надóчний,* [*позавíчний*] «заочний», *позáóчний, позáочі,* [*прáочі*] «очиська» Нед, [*прúочко*] (зоол.) «очко» Нед, *увíч, унаóчнити*; — р. м. *óко,* бр. *вóка,* др. *око,* п. ч. слц. oko, вл. нл. woko, нл. hoko, болг. *окó,* схв. *о̏ко,* слн. окó, стсл. **око**; — псл. oko; — споріднене з лит. akìs «око», лтс. acs, прус. ackis, дінд. ákṣī «тс.», ав. aši «очі», тох. A ak «око»; B ek «тс.», вірм. akn «око; отвір, дірка», гр. ὄσσε «око», лат. oculus, гот. augō, діcл. auga, нвн. Auge, англ. eye «тс.», далі, очевидно, з гр. ὄδδομαι «бачу, дивлюся», ὀπή «отвір, дірка», ὄψομαι «побачу», ὀπτός «видний, видимий», ὤψ (род. в. ὠπός) «погляд; очі; обличчя»; ie. *okᵘ- «бачити; око». — Черных I 594; Rudn. II 876; Фасмер III 128—129; Преобр. I 642—643; Brückner 377; Machek ESJČ 411;

Schuster-Šewc 1645; Младенов 377; Skok II 550—551; Bezlaj ESSJ II 245—246; Критенко Вступ 507, 542; Бернштейн Очерк 1974, 153—155; Trautmann 4; Walde—Hofm. II 202; Frisk II 387—388, 407, 436; Гамкрелидзе—Иванов 786; Pokorny 775—777.

о́ко[2] (заст., міра ваги, об'єму), [*о́ків*] (міра ваги) ЕЗб 21; — р. *о́ко*, бр. *о́ка* «тс.», п. oko (міра ваги в Туреччині), схв. *о̀ка* (міра ваги й об'єму); — запозичення з турецької мови; тур. okka «міра ваги» походить від ар. uḳīja, джерелом якого є гр. οὐγκία, що зводиться до лат. uncia «міра ваги, унція». — Дзендзелівський НЗ УжДУ 14, 100—101; Винник 138; Фасмер III 129; Преобр. II 643; Skok II 550; Lokotsch 127—128. — Див. ще **у́нція.**

[о́ко[3]**]** «один» (після назв десятків при лічбі: *двадцять з оком* тощо); — п. oko «тс.»; — очевидно, пов'язане з *о́ко* «орган зору», *очко́*. — Див. ще **о́ко**[1].

ковúрний «гарний, приємний на вигляд, слух; [акуратно зроблений]», *неоковúрний* «грубо зроблений; вайлуватий, незграбний», [*неоковéрний*] «неповоротки́й, незграбний», [*невковúрний*] «некрасивий» Чаб; — очевидно, пов'язане з [*ковиря́ти*] «колупати»; пор. р. [*ковы́рный*] «обколупаний», [*ковы́р*] «обколупування», [*ковы́рка*] «тс.», пов'язані з [*ковыря́ть*] «обколупати», *ковыря́ть* «колупати». — Див. ще **ковиря́ти.**

ковúта «міцна горілка високого гатунку», *ковúтка* «тс.», ст. *аквавита, оковита* (XVII ст.); — р. [*ковúтка, акавúтая*], бр. *акавíта, акавíтка*, п. okowita, okowitka, ч. akvavit, слц. okovitka, слн. akvavita; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через посередництво польської; слат. aqua vitae «горілка», букв. «вода життя» складається з лат. aqua «вода» і vīta (род. в. vītae) «життя». — Москаленко УІЛ 48; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Тимч. I 13; Richhardt 84; Фасмер I 65; ЭСБМ 1, 98—99; Brückner 377; Matzenauer 264; Kopaliński 689; Holub—Lyer 73; Sadn.—Aitz. VWb. I 14. — Див. ще **акваре́ль, Вита́лій.**

око́л — див. **окíл.**

око́лиш «околиця (частина головного убору)»; — бр. *акóлышак* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *окóлыш* утворене від [*окóл*] «тс.; коло, зовнішній край, крайка», пов'язаного з *о́коло* «навколо, кругом». — Черных I 595. — Див. ще **о́ко́ло.**

околíт, *околóт, околóтина, околотувати* — див. **колоти́ти.**

[о́ко́ло] «зовнішня поверхня будівлі; зовнішність; навколишня місцевість», *о́кíл* «околиця; оточення, товариство; округ; [постава, зовнішність; огорожа СУМ; обора Ж; передмістя Ж]», [*окíльність*] «обставина» Ж, [*окíльня́*] «коло, півколо; околиця» Ж, [*о́кол*] «зовнішній вигляд» Ж, [*околе́ція*] «сусідні частини села, околиця», *окóлиця* «віддалена від центру частина населеного пункту; округа; окраїна; частина головного убору у вигляді обідка; [горизонт Ж; оточення, обрамлення ЛексПол]», *окóличка* «частина головного убору», [*околúчник*] «у циркулі і под. той кінець, яким проводиться коло», [*околíч*] «об'їзд» О, *окóлія* «околиця, округа», [*окóля*] «тс.» Ж, [*окóлка*] «велика скибка на всю ширину хлібини» ЛексПол, [*окýлка, окóлушка*] «тс.» ЛексПол, [*окóльниця*] «затула» Ж, [*окольóн*] «край, обшивка, облямівка, околиця» Ж, *окíльний,* [*околúстий*] «просторий» Ж, [*околúчний*] «навколишній, зовнішній» Ж, [*околúчнíй*] «навколишній, суміжний, сусідній; зовнішній», [*околúшнíй*] «тс.», [*окóло*] «навколо» Ж, [*о́коло*] «всюди» Ж, [*о́колом*] «навкруги», [*зóкола*] «збоку» Чаб, *наокíл, наокóло, наокóльний, надокóла, надóколо*; — р. *о́коло* «біля», бр. *вакóл* «навколо, коло», *вóкал, наўкóл* «тс.», др: *около* «навколо», *околъ* «коло», п. około «біля», ч. слц. okolo, вл. нл. wokoło, нл. hokoło «тс.», болг. *о́кол* «навкруги», *о́коло* «навкруги, біля», м. *околу* «навкруги; прибли-

зно», схв. *о̀коло* «навкруги», слн. okóli «тс.», стсл. **около**; — псл. o kolo «навколо», букв. «кругом кола, вздовж кола». — Мельничук СМ III 134; Фасмер III 129; Черных I 595; Преобр. I 643—644; ЭСБМ 2, 28; Brückner 377; Schuster-Šewc 1645; Bern. I 548. — Див. ще **кóло**[1], **о**[1]. — Пор. **навкóло.**

околóдок «у царській Росії район міста, підвідомчий поліцейському наглядачеві; (заст.) медичний пункт при військовій частині», [*окóлодочник*] «житель ближньої округи» Пі, *околóдочний*, [*околóтиця*] «навколишня місцевість», [*околóток*] «тс.» Ж; — р. *околóдок* «поліцейська дільниця», *околóток* «тс.; навколишня місцевість; околиця; округа», бр. *акалóдак* «околодок»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого давнішою вважається форма *околóток*, пов'язана з *колоти́ти* «бити, калатати»; у такому разі первісним могло бути значення «дільниця, яку охороняє (обходить) сторож з калаталом»; виводиться також (Bern. I 548) від *кóло* «коло» як р. [*межýток*] «проміжок», *промежýток* «тс.», від [*мéжу*] «між»; недостатньо обґрунтованим є пов'язання *околóток* (з первісним значенням «перегородка») з укр. [*колóт*] «обмолочений сніп соломи», п. okłót «сніп соломи; дошки, якими оббивається дерев'яна хатина», okłot «тс.», ч. klát «колода, чурбак», klátek «тс.», полаб. klåtaí «колоди», прус. kalte «межовий стовп» (Matzenauer LF 8, 169; 11, 349; Torbiörnsson 1, 84); деякі автори (Преобр. I 644; Горяев 238) первісною вважають форму *околóдок*, яку зіставляють з *колóда* «пасіка», пояснюючи слово як «поселення навколо колоди бджіл». — Фасмер—Трубачев III 129—130; Трубачев ЭИРЯ III 49; Шанский ЭИРЯ III 69; Черных I 595.

околя́са «не прямо, в обхід; кругом, кружним шляхом», *околя́сом* «тс.», [*околéса*] «навколо, кругом», [*окуля́сом*] «в обхід, ухиляючись»; — пов'язане з *кóлесо*; пор. *обколеси́ти* «об'їхати навколо, об'їздити», р. *околёсица* «нісенітниці, дурниці». — Фасмер III 129. — Див. ще **кóло**[1].

окóма́н, *окóмóн*, *окóнóм* — див. **еконóмія.**

[**окóмонок**] «пістон, виступ у рушниці» Ж; — пов'язане з [*кóминок*] «тс.». — Див. ще **кóмин.**

окóп, *окóписько*, *окóпище*, *окóпник* — див. **копáти.**

[**окопник**] (бот.) «живокіст лікарський, Symphytum officinale L.; живокіст кримський, Symphytum tauricum Willd.» Mak; — р. *окóпник* «живокіст»; — похідне утворення від *копáти*, *окóп*; назва зумовлена тим, що живокіст росте переважно на вогких, розораних ґрунтах, біля ярів, канав (Нейштадт 453). — Див. ще **копáти**[1], **о**[1].

óкорок «окіст; [верхня частина мітли Ж]»; — р. *óкорок* «окіст», бр. [*акóрак*], п. [okórek, okorek] «тс.», [okorak] «стерта мітла» (з укр.); — псл. *okorkъ, пов'язане з *korkъ «нога», до якого зводяться болг. *крак* «нога», схв. *крâк* «тс.», *кòрâк* «крок», *кора́чити* «крокувати», слн. krák «стегно», korák «крок»; — споріднене з лит. kárka «частина ноги; голінка; окіст», можливо, з алб. krahë «плече». — Черных I 595; Фасмер III 130; Трубачев ZfSl 4, 83—84; ЭСБМ 1, 102; Skok II 177—178; Bezlaj ESSJ II 66—67; Bern. I 571—572; Trautmann 118. — Див. ще **крок.**

[**окоро́тний**] «жорстокий, лютий, нестерпний» Ж; — результат видозміни форми [*окру́тний*] «тс.», помилково осмисленої як п. *okrótny і зближеної з п. krótki «короткий». — Див. ще **окру́тний.**

окорóча́тися — див. **окроти́ти.**

[**окóча**] — див. **отóча.**

окоши́тися «негативно позначитися на кому-небудь; скінчитися, припинитися»; — очевидно, результат семантичної видозміни форми *окоши́тися* «зробити зупинку, стати табором, отаборитися», похідної від *кіш* «козачий стан; табір» (див.).

[**окра**] (бот.) «гібіск їстівний, Hibiscus esculentus L.» Mak; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. Okra(pflanze) «тс.» походить від англ. okra, яке зводиться до західноафрик. nkruman «тс.». — Klein 1078.

о́кра́вка «виткана смужка по краях тканини; жіночий пояс із кольорової пряжі СУМ, Ж; [обрізок]», [*окра́вина*] «обрізок» Ж, [*о́кра́вок*] «тс. Ж; порвана смуга лика ЛексПол»; — бр. *акра́вак* «обрізок, клапоть», п. okrawek, obkrawek «тс.»; — пов'язане з *край*, *кра́яти* (див.).

[**ократи́тися**] «обгородитися (?)»; — очевидно, похідне утворення від [*кра́ти*] «грати». — Див. ще **кра́та.**

окре́мий, *окре́мішній,* [*окре́мний*] «окремий» Ж, [*о́крем*] «крім» ВеУг, *окре́мо, відокре́мити, зокре́ма́*; — похідні утворення від основи *крем-*, очевидно, здавна паралельної до *кром-* і збереженої також у ч. (мор.) [krema] «крім», слц. krem, kreme, [kremä, kremo], okrem, нл. [kremi, kremja] «тс.»; — псл. o kremě «по краю, зовні», паралельне до o kromě «тс.». — Shevelov Language 44/4, 861; Brückner 269; Schuster-Šewc 679. — Див. ще **крім, кро́ма**. — Пор. (дещо інакше) **крем**[2].

[**окри́да**] (зоол.) «сарана, Acridium» Ж, *акри́ди*, ст. *акріды, акрыды* «коники (комахи)» (XVII ст.); — р. *акри́ды* «вид сарани», бр. *акры́ды*, др. *акрида*; цсл. **акрида** «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. ἀκρίς (род. в. ἀκρίδος) «коник, сарана» етимологічно не зовсім ясне; пов'язується з κρίζω «кричати». — CIC[2] 34; Фасмер I 66; Frisk I 59.

[**о́криж**] «навхрест» О, [*на́вкриж* О, *нао́криж* Ж, О] «тс.»; — похідне утворення від *криж* «хрест», що виникло, очевидно, під впливом слів *окру́г* «навколо», *навкру́г, наокру́г* «тс.». — Див. ще **криж, на**[1], **нав-, о**[1].

[**о́криль**] (зоол.) «стромб, крилоподібний равлик, Strombus» Ж; — похідне утворення від *крило́*; можливо, часткова калька нім. Flügelschnecke «тс.», що складається з Flügel «крило» та Schnecke «равлик»; назва зумовлена крилоподібною формою панцира цього равлика. — Urania Tierr. I 371—372. — Див. ще **крило́**[1], **о**[1].

[**окрисло́ватий**] «товстий, огрядний» Ж; — очевидно, семантично видозмінене утворення від [*крисло́ватий*] «кристатий, розложистий». — Див. ще **кри́си.**

о́кри́ш — див. **кри́ха́.**

[**о́кришок**] (у сполученні [*ме́чик о.*] (бот.) «косарики черепичасті, Gladiolus imbricatus L.») Ж; — очевидно, пов'язане з [*кри́ша*] «покрівля, дах»; назва зумовлена формою квітів цієї рослини (Нейштадт 169); пор. видову назву *черепичасті*, лат. imbricatus, букв. «черепичастий». — Див. ще **кри́ти.**

окрі́п[1] «кипляча або дуже гаряча вода, кип'яток», [*укрі́п*]; — р. [*окро́п*], бр. [*укро́п, укрэ́п*], п. ukrop «тс.», ч. úkrop «рідка юшка з часником», слц. úkrop «юшка з овечого сиру», вл. krop «окріп», нл. hukšop «тс.», болг. *о́кроп* «підігріте вино (на весіллі)», схв. [*кро̀п*] «окріп», слн. krȍp, стсл. **оукропъ** «тс.»; — псл. *okroръ, *ukroръ, *kroръ, пов'язане, очевидно, з kropiti «кропити»; деякі дослідники (Machek ESJČ 668; Slavia 16, 187; ZfSlPh 17, 260—265; Agrell BSl. Lautst. 5—6) зіставляють з дінд. śrapáyati «варить, смажить». — Булаховський Вибр. пр. II 243; Фасмер III 130—131; Brückner 270; Schuster-Šewc 680; Skok II 209; Bezlaj ESSJ II 99; Вегп. I 623. — Див. ще **кропи́ти**.

окрі́п[2], *окро́п, окропе́ць* — див. **кріп.**

[**окрія́ти**] «одужати; поздоровшати», [*открія́ти*] «тс.» Ж; — р. [*окрия́ть*], бр. [*акрыя́ць*], схв. *окàрjати* «тс.»; — пов'язане з [*кріяти*] «ставати здоровим, міцним». — ЭСБМ 1, 103; Супрун Веснік БДУ 1969/2, 70. — Див. ще **кріяти.**

окро́в, *окро́ва, окровец̀ь* — див. **кри́ти.**

[**окроти́ти**] «обмежити; заспокоїти» Ж, [*окорочáтися*] «утихомирюватися, угамовуватися» Ж, [*укроти́ти*] «угамувати, заспокоїти; приборкати, приручити; смирити» Ж; — р. [*кроти́ть*] «убивати палкою пійманих тюленів», [*окроте́ть*] (про морський приплив) «зупинитися, досягнути вершини і відстоятися», *укроти́ть* «заспокоїти, приборкати, угамувати», др. *кротити* «заспокоювати», п. krościć «гамувати», ukrościć «заспокоїти, погамувати», ukróścić, okrościć, okróścić «тс.», ч. krotiti «заспокоювати, гамувати», слц. krotit' «тс.», нл. krośiś «каструвати», skrośiś «приборкати», болг. *кротя́* «заспокоюю, угамовую», *кроту́вам* «сиджу тихо, смирно», м. *кроти* «приборкує, вгамовує», схв. *кро̀тити* «заспокоювати, гамувати», слн. krotíti «тс.», стсл. **кротити** «приборкувати, гамувати»; — псл. krotiti «приборкувати, гамувати, заспокоювати, приручати», пов'язане з krot-ъkъ «лагідний», до якого зводиться укр. *кро́ткий*. — Фасмер II 383; Sławski III 150—151. — Див. ще **кро́ткий.**

окро́шка «холодна страва з квасу, овочів та м'яса»; — запозичення з російської мови; р. *окро́шка* «тс.» пов'язане з *крошúть* «кришити», якому відповідає укр. *кришúти*. — Див. ще **кри́ха́, о**[1].

окруже́нець «оточенець»; — запозичення з російської мови; р. *окруже́нец* «тс.» походить від *окруже́ние* «оточення», пов'язаного з *круг* «круг; коло», якому відповідає укр. *круг* (див.).

окружко́ві (бот.) «зонтичні, Umbelliferae», [*окруже́чок*] (бот.) «маленький зонтик» Ж, *о́кружок* (бот.) «зонтик» Вісюліна—Клоков, Ж; — похідне утворення від *круг*; термін утворено на позначення родини рослин, що мають кругле за формою суцвіття типу зонтика. — Див. ще **круг, о**[1].

[**окру́жчик**] «окраєць хліба» Лекс-Пол, [*окру́шка*] «відрізана через всю хлібину велика скибка хліба» Мо; — р. [*о́кружень*] «кругла, на всю хлібину, скибка», слц. okružok «шматочок (хліба)»; — похідне утворення від *круг* (див.).

[**окру́т**] «корабель» Бі, ст. [*окрент*] «великий човен, корабель» Пі (XVIII ст.), *окрутъ*; — р. [*о́крут*] «вид судна», бр. ст. *окрутъ, окрентъ* «тс.» (XVII ст.); — запозичення з польської мови; п. okręt «корабель», схв. *о̀крут* «(плетена) посудина», пов'язане з kręcić «крутити», якому відповідає укр. *крути́ти*; пояснюється як «те, чим крутять, керують» (Brückner 377—378). — Фасмер III 131; Bern. I 627. — Див. ще **крути́ти.**

[**окру́та**] «личина (маска)» Бі, [*окручáння*] «маскарад, переодягання, перевтілення» Бі, [*окру́щини*] «бенкет на кошти того, хто вперше з'явився у новому одязі» Ж; — р. [*окру́та*] «одяг; жіночий святковий одяг», [*окрути́ть*] «обвити, обмотати; (заст.) одягти», [*окрути́ться*] «одягнутися; переодягнутися; замаскуватися», п. okręcić się «загорнутися, закутатися»; — похідне утворення від *крути́ти* (див.).

[**окру́тний**] «величезний Ж; жорстокий, лютий Ж; страшний, жахливий Бі», [*окруте́нний*] «величезний; жорстокий, лютий» Ж, [*окру́тник*] «мучитель, тиран» Бі, ст. *окрутный* «жорстокий, лютий» (1542); — очевидно, запозичення з польської мови; п. okrutny «жорстокий, лютий», як і ч. ukrutný «жорстокий, немилосердний», слн. okrúten «тс.», пов'язане з kruty «суворий, раптовий», якому відповідає укр. *крути́й*. — Brückner 273; Machek ESJČ 668. — Див. ще **крути́й.** — Пор. **окоро́тний.**

окру́х, *окру́ха, окру́шє, окру́шина, окру́шка* — див. **кру́ши́ти**[1].

[**окру́ша**] (бот.) «крушина, Frangula Mill.» О; — пов'язане з [*круха́*] «тс.» (див.).

окру́щини — див. **окру́та.**

оксами́т[1] «тканина з густим коротким ворсом з натурального шовку або штучного волокна», [*аксами́т* Г, Бі,

оксáміт Пі] «тс.», *оксами́тка* «стрічка з оксамиту», [*аксами́тка, оксамітка* Пі] «тс.», *оксами́тний,* [*аксами́тний, оксамітний* Пі], *оксами́товий,* [*аксами́товий* Г, Бі, *оксамітовий* Пі], *оксами́титися* «густо розростатися, нагадуючи оксамит (про траву)»; — р. *аксами́т, оксами́т,* бр. *аксамі́т,* др. *оксамитъ*; — запозичення з грецької мови; гр. ἑξάμιτος «оксамит», букв. «з шести ниток» складається з основ ἕξ «шість» і μίτος «нитка основи, тканина», походження якого неясне. — Коваль 137; Фасмер I 66; Фасмер ГСЭ III 27; ЭСБМ 1, 103; Sadn.—Aitz. VWb. I 15; Frisk I 527.

оксами́т[2] (бот.) «орлики, Aquilegia L.; [чорнобривці розлогі, Tagetes patulus L. Mak]», [*оксами́т кошто́вий*] «вид рутвиці, Thalictrum strictum Led.», [*оксáмет*] «орлики звичайні, Aquilegia vulgaris L. Пі; чорнобривці розлогі» Mak, [*оксамитець чорнобривець*] «чорнобривці розлогі» Mak, [*оксамитець купчак*] «чорнобривці прямі, Tagetes erectus L.» Mak, [*аксамент*] «орлики звичайні» Mak, [*аксамітка*] «чорнобривці прямі» Mak; — р. *оксами́т* «орлики звичайні», бр. *аксамі́тка* «чорнобривці», *аксамі́ткі,* п. aksamitek, ч. [aksamitník, sametka], слц. aksamietnica «тс.»; — результат семантичної видозміни назви тканини *оксами́т;* пор. р. *ба́рхатец* «чорнобривець», *ба́рхатцы* «чорнобривці» (*бархат* «оксамит»), н. Samtblume (Samt «оксамит»), фр. passe-velours (velours «оксамит») «тс.»; — назва зумовлена, очевидно, кольором квітів рослин, що мають матовий, ніби оксамитовий, блиск. — Анненков 42, 347; Machek Jm. rostl. 244. — Див. ще **оксами́т**[1].

Окса́на (жіноче ім'я), [*Аксáна, Ксáна*]; — р. *Оксáна* (з укр.), бр. *Аксáна,* др. *Оксинья,* цсл. **Ѡ҃зинія**; — давній варіант імені *Ксéнія* (ст. *Ксеніа,* 1627), запозиченого з грецької мови. — Вл. імена 148; Rudn. II 877; Shevelov Hist. phonol. 148, 453; Беринда 225; Петровский 168. — Див. ще **Ксéня.**

окселентува́ти «вторувати (у співі); [відзначатися, відрізнятися в чомусь Бі]», ст. *акселента* «вторуючи» (XVIII ст.); — очевидно, видозмінене запозичення з латинської мови; лат. excello «виділяюся, висуваюся, відрізняюся» (excellens, -ntis «відмінний, надзвичайний») утворене за допомогою префікса ex- (означає відокремлення, рух догори) від -cello «піднімаюся» (вживаного тільки в поєднанні з префіксами), спорідненого з лит. kélti «піднімати», псл. čelo, укр. *чоло́.* — Walde—Hofm. I 197; Ernout—Meillet I 111; Klein 555. — Див. ще **екс-, чóло́.** — Пор. **колóна.**

Оксéн, *Оксéнт, Оксáнт* — див. **Авксéнтій.**

оксúд «сполука хімічного елемента з киснем; окисел», *оксидáція, оксидува́ння, оксидува́ти*; — р. болг. *оксúд,* бр. *аксíд,* п. oksydować «оксидувати», ч. слц. oxid, вл. oksyd, м. *оксид,* схв. *о̀ксӣд,* слн. oksíd; — запозичення з французької мови; фр. oxyde «оксид» утворено Ж. де Морво (1787) від основи гр. ὀξύς «гострий; різкий; кислий», пов'язаного з ὀκρίς «крутий, стрімкий; гострий», спорідненим з лат. ācer «гострий, гіркий», acidus «кислий», acus «голка», псл. ostrъ, укр. *гóстрий.* — CIC[2] 594; ССРЛЯ 8, 827; Kopaliński 689; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 428; Vujaklija 637; Dauzat 522; Klein 18, 1107. — Див. ще **гóстрий.** — Пор. **окси́морóн.**

окси́морóн «стилістичний засіб, що полягає у поєднанні протилежних за змістом понять», *оксю́морóн* «тс.»; — р. *оксюморóн,* бр. *аксю́маран,* п. oksymoron, ч. oxymóron, слц. oxymoron, болг. *оксúморон,* схв. *оксӣморон,* слн. oksimóron; — запозичення з грецької мови; гр. ὀξύμωρον «тс.», букв. «дотепно-безглузде», утворене з основ прикметників ὀξύς «гострий» і μωρός «безглуздий, дурний». — CIC[2] 595; Kopaliński 689; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 428; Vujaklija 638; Klein 1107. — Див. ще **бре, гóстрий.** — Пор. **оксúд.**

окта́ва «(муз.) восьмий тон діатонічної гами; звуковий інтервал з восьми тонів; (літ.) восьмирядкова строфа»; — р. болг. м. схв. *окта́ва*, бр. *акта́ва*, п. вл. oktawa, ч. слц. слн. oktáva; — запозичення з латинської мови; лат. octāva «восьма (частина)» є формою жін. р. до octāvus «восьмий», пов'язаного з octō «вісім», спорідненим з гр. ὀκτώ, дінд. aṣṭā́, aṣṭau, гот. ahtau «тс.», псл. osmь, укр. *вісім*. — CIC² 595; ССРЛЯ 8, 828; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 428; Вуjаклија 638; Walde—Hofm. I 199—200. — Див. ще **вісім**. — Пор. **окта́едр, октет.**

окта́едр «восьмигранник»; — р. *окта́эдр*, бр. *акта́эдр*, п. ч. oktaedr, слц. слн. oktaéder, вл. oktaeder, болг. *октае́дър*, схв. *òктаēдар*; — запозичення з грецької мови; гр. ὀκτάεδρον «тс.» утворено з основ слів ὀκτώ «вісім» і ἕδρα «сидіння; основа», пов'язаного з гр. ἕζομαι «сиджу, сідаю». — CIC² 596; ССРЛЯ 8, 828; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вуjаклија 638; Frisk I 443, 446. — Див. ще **вісім, ка́федра, сиді́ти.** — Пор. **окта́ва, окте́т.**

окте́т (муз.) «твір для восьми голосів або інструментів; ансамбль з восьми виконавців»; — р. болг. *окте́т*, бр. *актэ́т*, п. вл. oktet, ч. слц. oktet, okteto, схв. *òктēт*, слн. oktét; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Oktétt, англ. octet(te), іт. ottetto «тс.» утворено від лат. octō (іт. otto) «вісім» за аналогією до нім. Duett (англ. duet, іт. duetto) «дует». — CIC² 596; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; Gr. Fwb. 528; Klein 1073. — Див. ще **окта́ва.**

Октябри́на (жіноче ім'я); — бр. *Акцябры́на;* — запозичення з російської мови; р. *Октябри́на* утворено від *Октя́брь* «Жовтень, Жовтнева революція 1917 року». — Вл. імена 149; Петровский 169. — Див. ще **октябри́ст.**

октябри́ст (іст.) «член або прибічник буржуазної партії «Союз 17-го Жовтня»; — бр. *акцябры́ст,* ч. слц. okt'abrista, болг. *октябри́ст*, схв. *òктòбрист*, слн. oktobrist; — запозичення з російської мови; р. *октябри́ст* «тс.» утворено від назви місяця *октя́брь* «жовтень», яке через др. *октябрь* зводиться до сгр. ὀκτώβρι(ο)ς «тс.», джерелом якого є лат. Octōber (mensis) «тс.», букв. «восьмий (місяць)», похідне від octō «вісім». — Фасмер III 131; РЧДБЕ 429; Вуjаклија 639; Walde—Hofm. I 199—200. — Див. ще **окта́ва.**

окулі́рувати «прищеплювати до однієї рослини бруньку іншої рослини; очкувати», *окулі́ро́вка, окулірува́льник, окуля́нт, окулірува́льний*; — р. *окули́ровать*, бр. *акулі́раваць*, п. okulizować, вл. okulować, болг. *окули́рам*, схв. *окули́рати*, слн. okulírati; — очевидно, запозичення з німецької мови; н. okulíeren «тс.», Okulatión «окуліровка», походить від лат. oculus «око, вічко». — CIC² 596; ССРЛЯ 8, 830; Kopaliński 689; РЧДБЕ 429; Вуjаклија 639; Gr. Fwb. 528. — Див. ще **о́ко[1], окуля́р**. — Пор. **окулі́ст.**

окулі́ст «лікар, що лікує очні хвороби, офтальмолог»; — р. болг. *окули́ст*, бр. *акулі́ст*, п. ч. слц. okulista, схв. *окȕлист(а)*, слн. okulíst; — запозичення з французької мови; фр. oculiste «окуліст» утворено від основи лат. oculus «око». — Черных I 596; Фасмер III 131; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вуjаклија 639; Klein 1074; Dauzat 509. — Див. ще **о́ко[1], окуля́р**. — Пор. **окулі́рувати.**

[окульба́чити] «обманути» Пі; — очевидно, результат зближення *окульба́чити* «осідлати; сісти верхи; (перен.) підпорядкувати когось своїй волі» з р. *околпа́чить* «обдурити», пов'язаним з *колпа́к* «ковпак». — Див. ще **ковпа́к[1], кульба́ка.**

окульти́зм «містичне вчення про можливість безпосередніх зносин із потойбічним світом», *окульти́вний, оку́льтний*; — р. *оккульти́зм,* бр. *акульты́зм*, п. okultyzm, ч. okultismus, слц. okultizmus, вл. okultizm, болг.

окултизъм, схв. *окултѝзам*, слн. okultízem; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Okkultísmus «окультизм», фр. occultisme, англ. occultism «тс.» походять від лат. occultus «таємний, потайний, схований», пов'язаного з occulo «покриваю; ховаю, приховую», утвореним за допомогою префікса ob- «до-, за-, на-» від cēlo «ховаю», спорідненого з дісл. hœli «сховище», двн. hāla «ховання, приховування», дірл. celim «ховаю, приховую», гот. hyljan «закривати, кутати», дісл. hylja «тс.», нвн. hehlen «приховувати», hüllen «кутати». — СІС² 596; ССРЛЯ 8, 783; Kopaliński 690; РЧДБЕ 429; Вујаклија 639; Klein 1071; Walde—Hofm. I 196—197.

окуля́р «система лінз для збільшування й розглядання зображення»; — р. *окуля́р*, бр. *акуля́р*, п. вл. okular, ч. слц. слн. okulár, болг. *окула́р*, схв. *окȕлāр*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Okulár «окуляр», фр. oculaire, англ. ocular «тс.» походять від лат. oculārius «очний», утвореного від oculus «око», спорідненого з лит. akìs «тс.», псл. oko, укр. *о́ко*. — СІС² 596; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вујаклија 639; Gr. Fwb. 528; Dauzat 509; Klein 1074. — Див. ще **о́ко**[1]. — Пор. **окулі́рувати, окулі́ст.**

окуля́ри «оптичний прилад з двох скелець»; — р. [*окуля́ры*], бр. *акуля́ры*, слц. okuliare, слн. okulari; — запозичення з польської мови; п. okulary походить від лат. oculāris «очний», утвореного від oculus «око». — Пі 167; Richhardt 85; ЭСБМ 1, 104; Sł. wyr. obcych 474. — Див. ще **окуля́р.**

[**окуля́рник**] (зоол.) «кобра, Naja naja. (N. tripudians)» Ж; — п. okularnik, слц. okuliarnik «тс.»; — похідне утворення від *окуля́ри*; пор. інші назви цієї змії: *окуля́рна змія́* УРЕ, *очко́ва змія́*, а також р. *очко́вая змея́*, нім. Brillenschlange (Brille «окуляри», Schlange «змія»); назва зумовлена тим, що на спинній стороні розширеної частини тіла кобра має світлий малюнок у вигляді перевернутих окулярів. — БСЭ 21, 496. — Див. ще **окуля́ри.**

[**окуни́ця**] «волоть очерету» Дз, Мо; — результат видозміни форми *куни́ця* «тс.»; пор. аналогічні утворення: [*оря́бина*] «горобина» і [*рябина́*] «тс.», [*оря́бок*] «рябчик» і [*рябо́к*] «тс.» тощо. — Див. ще **куна́**[1].

о́кунь (іхт.) «Perca fluviatilis L.», [*о́конь*] «тс.», *окуне́ць, окуни́сько, оку́нчик, окуня́, окуне́ві*; — р. *о́кунь*, бр. *аку́нь*, [*во́кунь*], п. okuń, okoń, ч. okoun, слц. okún, болг. *оку́н*, схв. *о̏кӯн*, слн. okún, [okôn]; — псл. okunь, очевидно, утворене від oko «око»; назва зумовлена тим, що при вийманні окуневих з великої глибини в них випинаються очі від тиску газу в плавальному міхурі; менш вірогідне припущення про походження від *ak- «гострий» і спорідненість з лит. akstìs «колючка, рожен», akúotas «остюк», прус. aketes «борона», гр. ὀξύς «гострий» (Mikkola Berühr. 29); зіставляється також з фін. ahven «окунь», ест. ahven, ahun, комі-зир. *ӧкыш*, комі-перм. *ёкыш, ёкуш, еки, јокыш* «тс.», у зв'язку з чим робиться припущення, що назва належала найдавнішому населенню Європи, від якого була успадкована слов'янами й фінами (Берг Сов. этнография 1984/2, 70). — Коваль 97; Фасмер—Трубачев III 132; Черных I 596; Преобр. I 645; ЭСБМ 1, 104; Brückner 378; Holub—Lyer 343; Machek ESJČ 412; Holub—Kop. 253; Schuster-Šewc 1647; Skok II 551; Коломиец Происх. назв. рыб 68—70; Mikl. EW 220; Schrader Reallexikon I 82. — Див. ще **о́ко**[1].

окупа́ція, *окупа́нт, окупува́ти;* — р. *оккупа́ция*, бр. *акупа́цыя*, п. okupacja, ч. okupace, слц. okupácia, вл. нл. okupacija, болг. *окупа́ция*, м. схв. *окупа́ција*, слн. okupácija; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Okkupatión «окупація», фр. англ. occupation «тс.» зводяться до лат. occupātiō «окупація, захоплення», похідного від occupo «загарбую, оволодіваю»,

утвореного за допомогою префікса ob- «навколо-, проти-» від capio «беру, захоплюю». — CIC² 596; Черных I 594; ССРЛЯ 8, 783—784; Kopaliński 690; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вуjаклија 640; Dauzat 508; Klein 708, 1071. — Див. ще **конце́пт, о¹.**

окутова́тий — див. **ку́тати.**

о́ла́док «невеликий товстий млинець» СУМ, Ж, *ола́дка,* [*ла́дка, ла́дік*] «тс.» Л; — р. *ола́дья*, бр. *ала́дка*, др. *оладья*, п. [oładka, ołatka] (з укр.); — запозичення з давньогрецької мови; гр. ἐλάδιον «тс.» походить від ἔλαιον «олія»; помилкове виведення (Matzenauer LF 11, 351) від рум. aluát «тісто». — Фасмер III 133; Черных I 596; ЭСБМ 1, 105; Bern. I 27; Mikl. EW 2. — Див. ще **оли́я¹.**

[оладошник] (бот.) «свербіжниця польова, Knautia arvensis (L.) Coult.» Mak; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від [*ла́дошка*] «долоня» Ж (рослина вживалася від шкірних хвороб, зокрема корости, що з'являлась у першу чергу на руках). — Анненков 307. — Див. ще **ла́дка¹.**

оланда́р, *оландаре́нко, оландарі́вка, оланда́рка, оландарова́ти, олонда́р* — див. **оре́нда.**

[ола́ч] «худобина з білими боками» Ж, [*олачи́на*] (назва вівці) Доп. УжДУ IV, [*олачи́стий*] «з білими боками (про худобу)» Ж; — запозичення з румунської мови (рум. [alăciu] «строкатий, пістрявий, плямистий; різномастий»). — Дзендзелівський Доп. УжДУ IV 108; Vrabie Romanoslavica 14, 165. — Див. ще **ава́ч.**

[о́ле¹] «ой»; — р. [*о́ле*] «о, ой», болг. *о́ле* «ой; ура», *о́леле* «тс.», стсл. **олє** «ой»; — псл. o-le, утворене з вигуку *o* і частки le «тільки»; пов'язання з гр. ἀλαλά (бойовий клич), ἀλαλαί «тс.», дінд. alalā (вигук при звертанні) (Преобр. I 645) помилкове. — Фасмер III 133; Дзендзелівський УЗЛП 161; Mikl. EW 221; Trautmann 153. — Див. ще **ле, о².** — Пор. **але́², о́ли.**

[о́ле²] «ану лиш» ДзУЗЛП, [*о́лем*] «тс.» тж; — слц. [ol'e] «тс.»; — очевидно, результат лексикалізації виразу *о(й) лем* «тс.». — Дзендзелівський УЗЛП 161. — Див. ще **лем, о², ой.**

олеа́ндр (бот.) «(південна вічнозелена рослина) Nerium L.»; — р. *олеа́ндр*, бр. *алеа́ндр*, п. слц. oleander, ч. oleandr, болг. *олеа́ндър*, схв. *олѐāндар*, слн. oleánder; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Oleánder, фр. oléandre, англ. oleander, іт. oleandro походять від слат. oleander, яке виникло з пізньолат. lorandrum, що являє собою результат видозміни лат. rhododendron «розове дерево» (через проміжну ланку rodandrum). — Фасмер III 133; Преобр. I 646; Skok II 553; Kluge—Mitzka 522; Klein 1079. — Див. ще **рододе́ндрон.**

Оле́г (чоловіче ім'я), *О́льо, Лесь*; — р. болг. *Оле́г*, бр. *Але́г*, др. *Ольгъ*, ч. слц. Oleg, слн. Olég; — запозичення з давньоскандинавської мови; діскл. Helgi (чоловіче ім'я) пов'язане з heilagr «святий», іскл. helgr, спорідненим з нвн. heilig «тс.», псл. cělъ «здоровий, цілий», укр. *ці́лий*. — Вл. імена 74; Rudn. II 877; Фасмер III 133; Петровский 169; Илчев 367; Vries ANEW 221; Jóhannesson 176. — Див. ще **ці́лий.** — Пор. **О́льга.**

[оле́диця] «ожеледь», [*огле́диця, огля́диця*] «тс.» ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми *ожеле́диця* під впливом *лід*. — Див. ще **лід, о́же́ле́дь.**

[олейка́р] «дігтяр»; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. olejkár «торговець (лікарськими) маслами і мазями», як і ч. olejkář «торговець олією», є похідним від olej «олія», якому відповідає укр. *оли́я*; до 1914 р. словаки — продавці олії — ходили в Росію на промисел зі своїм товаром. — Див. ще **оли́я¹.**

[оле́йни́к] «скляр; словак, що ходить зі склом Шух»; — очевидно, результат семантичної видозміни слц. [olejník]

«розношик олії», похідного від olej «олія», якому відповідає укр. *олія*; на українському грунті слово поширилось і на тих словаків, які торгували склом. — Див. ще **олія**[1]. — Пор. **олейка́р.**

Олекса́ндр (чоловіче ім'я), *Олекса́ндра* (жіноче ім'я), [*Олекса́ндер, Олекса́ндро*], *Оле́сь, Оле́ся,* [*Олеськó, Оле́шко* Ж, *Ксáндер, Лексáндер, Лексáндро, Лексáндра*], *Лесь, Ле́ся,* [*Са́ндра*], *Санькó, Са́нька,* ст. *Олександъдро* (1375), *Александро* (1433), *Алекса(н)дръ* (1495), *Алеѯандръ* «помочъ муже(ст)венна, вспоможите(л) мужо(в)» (1627); — р. *Алексáндр, Алексáндра,* бр. *Аляксáндр, Аляксáндар, Аляксáндра,* др. *Александръ, Олександъдръ,* п. Aleksander, ч. слц. Alexander, вл. Aleksandr, болг. *Алексáндър,* м. *Александр,* схв. *Алèксāндар, Алèксāндра,* слн. Aleksánder, Aleksándra, стсл. **Алеѯандръ**; — запозичення з грецької мови; гр. Ἀλέξανδρος утворене з ἀλέξω «захищаю», спорідненого з дінд. rákṣati «захищає», дангл. ealgian «захищати», і, можливо, з гот. alhs «храм», длит. elkas «священний ліс», alkas «тс.», лтс. elks «ідол», і ἀνέρ (род. в. ἀνδρός) «чоловік, муж», до якого зводиться укр. *Андрíй.* — Вл. імена 74; Беринда 174; Фасмер I 70; Петровский 44; Илчев 46; Frisk I 68—70; Klein 47. — Див. ще **Андрíй.** — Пор. **Олексíй.**

Олексíй (чоловіче ім'я), *Оле́кса,* [*Оле́шко, Лексíй, Леськó* Пі, *Лешко*], *Льóня,* ст. *Олексѣи* (1375), *Олекса* (1500), *Алеѯíй* «пособúтелен, помощник» (1627); — р. *Алексéй,* бр. *Аляксéй,* др. *Алексѣй, Олекса,* п. Aleksy, ч. Alexi, Alexius, слц. Alexej, Alex, болг. *Алéкси, Алексéй,* м. *Алексеј, Алексо,* схв. *Алексије, Алексо,* слн. Aleksij, Aleš, цсл. **Алеѯен**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Ἀλέξιος утворено від ἀλέξω «захищаю». — Вл. імена 75; Беринда 174; Фасмер I 70; Петровский 45; Илчев 46. — Див. ще **Олекса́ндр.**

[**Оле́лькó**] «Олександр» Ж, Куз; — очевидно, результат видозміни форми [*Олеськó*] «Олександр» під впливом *Оме́лько.* — Див. ще **Олекса́ндр, Омеля́н.**

Оле́на (жіноче ім'я), *Оле́нка, Оле́ся, Ле́на, Єля, Ля́ля, Льóля,* [*Олька* ВеЛ, *Ия*], ст. *Елена* (1401), *Олена* (1466), *Єле́на* (1627); — р. болг. *Еле́на,* бр. *Але́на, Алёна, Яле́на,* др. *Елена, Олена,* п. ч. Helena, слц. Helena, Elena, вл. Lejna, м. *Елена, Лена,* схв. *Елена,* Helena, слн. Helena, Jelena, цсл. **Єлена**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Ἑλένη етимологічно неясне; пов'язується з ἐλένη «факел з тростини», ἐλάνη «тс.», виводиться також від *Ϝενένα (>*Ϝελένα) як гіпотетичної форми, спорідненої з лат. Venus «Венера». — Вл. імена 150; Rudn. II 878; Фасмер II 14; Frisk I 489.

[**олени́ця**] (бот.) «колчак лускатий, Hydnum imbricatum L.» Ж; — похідне утворення від *о́лень*; пор. назву цього гриба в інших мовах: схв. [*срњача*] (від *срна* «сарна»), слн. rjava srna, букв. «коричнева сарна», н. Hirschschwamm (Hirsch «олень», Schwamm «гриб»); мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще **о́лень.** — Пор. **лосу́ня.**

оле́нка (ент.) «жук Epicometis hirta Poda; афодій копач, Aphodius fossor L. Пі; сонечко, Coccinella septempunctata L. ВеНЗн», [*еле́нка*] «сонечко» ВеНЗн, [*олене́ць*] «рогач, жук-олень, Lucanus cervus L.», [*о́ле́нок* Г, Ж, *олінéць* Ж] «тс.», [*олíнь*] (назва жука) Пі; — р. *олёнка* «оленка; [хрущ]», [*алёна*] «рогач», п. jelonek «рогач»; — похідне утворення від *о́лень*; назва деяких жуків (зокрема рогача) зумовлена тим, що їх верхні щелепи виступають далеко вперед, ніби роги (Горностаев 116); мотиви перенесення назви на інших жуків не зовсім ясні. — Фасмер III 134; Преобр. I 646. — Див. ще **о́лень.**

о́лень (зоол.) «Cervus elaphus», [*о́лінь, лінь* Ж] «тс.», *оленéві, оленúна*

«оленяче м'ясо, [оленяча шкура Ж]», *оле́ниця* СУМ, ВеУг, *оле́ня* СУМ, ВеУг, [*оленю́ть*] «оленя» Ж, [*оленьча́*] «тс.» ВеУг, *оленя́р, оленя́рство, оле́ня́тко* СУМ, ВеУг, [*оленéвий*] «оленячий» Ж, *оле́ній* «тс.» Ж, *оленя́рський, оле́нячий;* — р. *оле́нь*, бр. *але́нь*, др. *олень*, п. вл. нл. jeleń, ч. jelen, слц. jeleň, болг. *еле́н*, м. *елен*, схв. *јѐлен*, слн. jêlen, стсл. **ꙗлень**; — псл. *elenь, пов'язане з *olni «лань», *olsь «лось»; — споріднене з лит. élnis «олень, лось», élnias, álnis, ст. elenis «тс.», лтс. alnis «лось», гр. ἔλαφος «олень», ἐλλός «оленя», кімр. elain «косуля», ірл. elit «тс.», вірм. ełn «лань» і далі, можливо, з двн. ëlo «бурий, жовтий», ëlawêr «тс.», іє. *el- «рудий, коричневий». — Черных I 596—597; Фасмер III 134—135; ЭСБМ 1, 106; Sławski I 556—557; Brückner 205—206; Machek ESJC 221—222; Holub—Kop. 151; Schuster-Šewc 444; БЕР I 490; Skok I 771; Bezlaj ESSJ I 225; Критенко Вступ 510, 544; Bern. I 263; Trautmann 68; Топоров 77—78; Mann 238; Pokorny 302—304. — Пор. **лань, лось.**

олеогра́фія «літографічний спосіб відтворення картин, написаних олією; копія картини, зроблена цим способом»; — р. болг. *олеогра́фия*, бр. *алеагра́фія*, п. слц. oleografia, ч. oleografie, схв. *олеогра̀фија*, слн. oleografíja; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. oléographie, як і англ. oleography «тс.», утворено з основ лат. oleum «олія» і гр. γράφω «пишу». — СІС[2] 222, 597; ССРЛЯ 8, 841; Sł. wyr. obcych 525; РЧДБЕ 430; Klein 1079—1080. — Див. ще **графа́, олія**[1].

[**олесник**] (бот.) «тирлич весняний; Gentiana verna L.» Mak; — неясне; може бути зіставлене з п. oleśnik «порізник, Libanotis L.; [смовдь, Peucedanum silvestre DC.]» або з р. [*оле́шник*] «меум, Meum L.», ч. слц. olešník «гірча, дика морква, Selinum L.», п. olszenik «тс.».

[**олесска**] (бот.) «хрящ-молочник солодкий, Lactarius subdulcis (Pers.) Fr. (Agaricus subdulcis Bull.)» Mak; — неясне.

Олефі́р (чоловіче ім'я), [*Олихве́р, Олихви́р* Бі, *Оліхве́р, Олохви́р, Олохві́р, Орефі́рко* Ж], ст. *Олефѣрько* (1359), *Елевθерїй* «любоче́стенъ, або нескупъ, тъщив, або во(л)ны, свободный...» (1627); — р. *Олефи́р, Елефе́рий*, ст. *Елевфе́рий*, бр. *Аліхве́р*, п. Eleutery, ч. Eleutherius, слц. Eleuter, болг. *Елевте́ри*, м. *Елевтерие*, схв. *Елеутерије*, слн. Elevterij, стсл. **Ѥлєвтєрии, Ѥлєвѳєрии;** — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Ἐλευθέριος утворено від ἐλεύθερος «вільний», спорідненого з лат. līber «тс.», двн. liuti «люди», нвн. Leute «тс.», лит. liáudis «народ; прості люди», укр. *лю́ди*. — Вл. імена 75; Беринда 203—204; Петровский 108—109; Илчев 196; Frisk I 490—491. — Див. ще **люд.**

[**о́лєк**] «верхня частина вулика-колоди» Ник, [*во́лик, во́лік, во́лок*] «тс.» тж; — р. [*о́лек*], бр. [*во́лек*] «тс.», др. *волѣкъ* «верхня частина борті з медом, що залишається для бджіл», стсл. **отълѣкъ** «залишок»; — похідне утворення від основи др. *-лѣк-* «залишок»; — псл. -lěk-, ot(ъ)lěkъ «залишок»; — споріднене з лит. ãtlaikas «залишок», liekù, lìkti «залишати», лтс. likt «класти, ставити», дінд. atirēkaḥ «залишок, достаток», гр. λοιπός «той, що залишається», λείπω «залишаю», лат. linquo, līquī «тс.», гот. leiƕan «позичати»; іє. *leikᵘ- «залишати». — Фасмер III 134; ЭСБМ 1, 192; Bern. I 710—711; Trautmann 155; Fraenkel 331—332, 372—373; Топоров II 78—79; Mann 39, 674; Pokorny 669—670. — Пор. **лихи́й, лиши́ти.**

олжа́, *олжи́вий* — див. **лжа.**

[**о́ли**] «поки» Ж, [*о́льни*] «тс.» Ж; — р. [*о́ле*] «навіть, аж, а, але», [*о́ли, о́лни, о́льно*] «тс.», [*о́линь*] «навіть», [*о́лна*] «хіба, якщо, коли», [*о́лно, о́лны*] «тс.», [*ольни́*] «так що, аж», др. *оли* «коли, поки, якщо, так що, вже, аж до», *ольно* «якщо, так що», *ольни, оль-*

ны «тс.»; — очевидно, псл. *e-li (*o-li), утворене з *e- (*o-) займенникового походження (*о-* могло виникнути з *е-* на східнослов'янському грунті, пор. *edinъ > *оди́н*) і частки -*li*, збереженої в укр. [*ли*] «чи». — Мельничук СМ IV 82; Фасмер III 133; Преобр. I 645—646; Sławski I 448—449. — Див. ще **ли, о**[1].

оли́ва (бот.) «маслина, Olea L.; нижчий гатунок олії; мастило; [соняшникова олія ЛексПол]», *оли́вка* «маслина; [маслинка вузьколиста, лох, Eleagnus angustifolia L. Mak]», [*оли́вина*] «маслина європейська, Olea europaea L.» Ж, [*оли́вник*] «тс.» Ж, *оли́вові, оли́вковий, оли́вний,* [*оли́вити*] «мастити» Куз; — р. *оли́ва* «маслина; [олія]», бр. *алі́ва,* п. oliwa «тс.», ч. слц. oliva (бот.), болг. схв. *оли́ва*, слн. olíva «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. olīva (olea) «маслина (дерево і плід)» походить від гр. ἐλαία (< ἐλαίϝᾱ) «оливове дерево». — СІС[2] 597; Німчук 261; Hüttl-Worth 15; Фасмер III 135; ССРЛЯ 8, 842; ЭСБМ 1, 107; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 430; Белецкий 34; Пизани 65; Гиндин Этимология 1963, 65; Walde—Hofm. II 205—206. — Див. ще **олія**[1].

оли́вка «сорт яблук»; — п. [oliwki] «дика яблуня (Pirus malus L.) і її плоди»; — неясне; можливо, результат семантичної видозміни назви *оли́вка* «маслина».

[**оливни́к**] (бот.) «заяча капуста, Sedum telephium L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *оли́ва*; пор. [*масне зілля* Mak, *масляне зілля* Mak, *тучне́ зі́ле* ВеНЗн], р. [*воронье сало, воронье масло*], слц. masna bylina, схв. *тусти боб, туша, тушти боб, тушћ* «тс.»; назва зумовлена тим, що рослина належить до родини товстолистих, у клітинах яких збирається багато води. — Див. ще **оли́ва.**

[**о́ливо**] «глазур, яка ще не застигла (для глиняного посуду)»; — очевидно, результат зближення назви [*по́ливо*] «глазур» з *о́ливо* «олово». — Див. ще **ли́ти, о́лово.**

[**олинти́р**] «здоровило» МСБГ; — результат видозміни форми *волонти́р* (ст.) «волонтер, доброволець у війську». — Див. ще **волонте́р.**

[**оли́фір**] (орн.) «іволга, Oriolus galbula L.» ВеУг, ВеНЗн; — результат видозміни деетимологізованої назви [*оліяр*] «тс.», зближеної з особовим ім'ям *Олефі́р.* — Див. ще **оліи́ник.**

олівець, *оливе́ць* «олівець», [*олівко* Ж, *олове́ць* Ж, *оловце́* Ж, *олу́фко* МСБГ, О, *лу́фко* тж, *волу́фко* О] «тс.»; — р. [*олово́к*], бр. *ало́вак* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. ołówek «тс.» утворено від ołów «свинець», якому відповідає укр. *о́лово* (грифелі олівців виготовляли зі свинцю та ін.). — Richhardt 85; Булаховський Нариси 60, 77; Коваль 150; ЭСБМ 1, 107; Brückner 379. — Див. ще **о́лово.**

олігархія «політичне й економічне панування невеликої групи експлуататорів; правляча група експлуататорів», *олігарх, олігархічний*; — р. болг. *олига́рхия*, бр. *алігархія*, п. слц. oligarchia, ч. oligarchie, вл. oligarchija, м. *олигархија*, схв. *олигàрхија*, слн. oligarhíja; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Oligarchíe, фр. oligarchie, англ. oligarchy походять від гр. ὀλιγαρχία (букв. «влада небагатьох»), яке складається з основ слів ὀλίγος «невеликий, малий», що не має певної етимології (можливо, пов'язане з гр. λοιγός «погибель, біда», спорідненим з алб. l'ik «злий; тонкий, худий», лит. ligà «хвороба»), і ἀρχός «начальник, керівник». — СІС[2] 597; КЭСРЯ 308; Kopaliński 691; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 430; Klein 1080. — Див. ще **ана́рхія.** — Пор. **мона́рх.**

[**оліи́ник**] (орн.) «іволга, Oriolus galbula L.», [*оліяр* Шарл, *олія́рник* Куз, *олія́рчик* Ж] «тс.»; — очевидно, результат перенесення назви *оліи́ник* «той, хто виготовляє або продає олію»; мотивація перенесення неясна. — Булаховський Вибр. пр. III 210. — Див. ще **олія**[1].

олі́йниця (ент.) «жук ряду твердокрилих, наривник, Mulabris Fabr.»; — похідне утворення від *олі́я*; назва зумовлена тим, що цей жук виділяє (як засіб захисту) яскраво-жовті крапельки крові, схожі на олію (БСЭ 29, 181; УРЕ 9, 506). — Див. ще **олі́я**[1].

олі́мп «місцеперебування обранців; (жарт., ірон.) верхівка визначних діячів літератури, мистецтва та ін.», *олімпіа́да* «олімпійські ігри», *олімпі́єць* «у давньогрецькій міфології бог, житель Олімпу; учасник олімпійських ігор», *олімпі́йський*, заст. *олі́мпський*; — р. *оли́мп*, бр. *алі́мп*, п. Olimp, ч. слц. Olymp, вл. olympiski, болг. *Оли́мп*, схв. *О́лимп*, слн. olímp, Olímp; — запозичення з грецької мови; гр. Ὄλυμπος «Олімп» (назва гірських хребтів, за грецькою міфологією, місцеперебування богів; похідне від нього ὀλυμπιᾶς, -άδος «чотирирічний проміжок між олімпійськими іграми») етимологічно неясне; походить з догрецького субстрату. — СІС[2] 598; Черных I 597; Kopaliński 691; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 506—507; Frisk II 383.

Олі́мп, *Олі́мпій, Олімпіа́н* (чоловічі імена), *Олімпіа́да, Олі́мпія* (жіночі імена), *Лі́па, Лі́мпа, А́да*, ст. *Олѵмбъ* «ѿ н(е)б(е)с», *Олѵмбїй* «н(е)б(ес)ный», *Олѵмпїа* «тризнище еллинское», *Олѵмпїа́да* (1627); — р. *Оли́мп, Оли́мпий, Олимпиа́н, Олимпиа́да, Оли́мпия*, бр. *Алі́мп, Алімпія́н, Алі́мпа*, п. Olimpiusz, Olimpia, слц. Olympia, болг. *Оли́мпи(й), Олимпиа́да, Олимпия́да, Олимпи́я*, м. *Олимп, Олимпа*, схв. *Олимпије, Олимпо, Олимпија, Олимпа*, слн. Olimpij, Olimpija, стсл. **Олѵмбъ, Олѵмпъ, Олѵмпиꙗ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Ὄλυμπος, Ὀλύμπιος (чол.), Ὀλυμπιάς (жін.) пов'язані з назвою гори Ὄλυμπος «Олімп» і похідним від неї ὀλυμπιάς «олімпійські ігри». — Вл. імена 75, 150; Беринда 225; Петровский 169—170; Илчев 367. — Див. ще **олі́мп.**

оліне́ць, *олінь* — див. **оле́нка.**

[**о́літки́**] «екскременти Ж, овечі відходи Шух»; — неясне.

олі́фа «варена олія, що йде на виготовлення олійних фарб та ін.», *прооліфити*; — р. *оли́фа* «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. ἄλειφα «олія, мазь», ἀλείφω «мащу, фарбую» етимологічно пов'язані з λίπος «жир, сало», спорідненим з дінд. limpáti «маже», лит. lìpti «липнути, прилипати», псл. lipnǫti, укр. *ли́пнути*. — СІС[2] 598; Фасмер III 135; Черных I 597; Matzenauer 265; Frisk I 67—68, II 126—127. — Див. ще **ли́пнути.**

олі́я[1] «рідка жирова речовина; олійна фарба; мастило», [*олі́й*] «олія», [*оле́й*] «тс.» Л, [*але́й* Л, *голі́й* ЛексПол] «тс.», *олі́йка, олі́йник* «той, хто виготовляє або продає олію», *олійникі́вна* «дочка олійника», *олі́йництво, олі́йниця* «підприємство, де виготовляють олію; посуд для олії; [дружина олійника Бі]», *олійниче́нко* «син олійника», [*олі́йничка*] «дружина олійника», *олі́йня* «підприємство, де виготовляють олію», [*але́йня* Л, *олія́рня*] «тс.», *олі́їстий, олі́йний, олі́їти*; — р. [*оле́й, оле́я*], бр. *але́й*, др. *олѣи* «оливкова олія», п. ч. слц. olej, вл. wolij, нл. wolej, болг. *еле́й*, схв. *ȍлāј* «лляна олія», слн. ólje, [ólej], стсл. **олѣи** «оливкова олія»; — псл. olějь; — запозичення з латинської або грецької мови; лат. oleum «олія» походить від гр. *ἔλαι-ϝον (звідки також гр. ἐλαία «олива»), що разом з вірм. ewl «олія» зводиться до невідомого середземноморського джерела. — Коваль 117; Акуленко 132; Rudn. II 878; Фасмер III 134; ЭСБМ 1, 105—106; Holub—Lyer 344; Schuster-Šewc 1650; Bezlaj ESSJ II 247; Bern. I 264; Белецкий 34; Walde—Hofm. II 205; Frisk I 480. — Пор. **оли́ва.**

[**олія**[2]] (бот.) «фіалка триколірна, братки, Viola tricolor L.» Mak; — можливо, пов'язане з *олі́я*[1], хоча мотивація назви неясна.

о́лово «метал Stanum; (заст.) свинець, Plumbum», [*во́лово*] «тс.» Ж, *о́ли́во* «тс.; олівець» СУМ, Ж, [*оли-*

в'я́нка] «бабка, налита оловом», [*олівни́к*] «ливарник, зайнятий у виробництві свинцю Ж; свинцева втулка, букса Куз», [*олівня́*] «свинцеплавильний завод» Ж, [*олівóчник*] «свинцева втулка, букса» Куз, [*оловúнець білий*] «свинцева руда» Ж, [*оловля́ник*] «дрючок із свинцевим наконечником» Ж, [*оловни́ця*] «лот, висок» Ж, *олов'я́ний*, [*волов'я́ний*] «олов'яний» Ж, *олов'яні́ти*; — р. *о́лово*, бр. *во́лава* «олово», др. *олово* «свинець», п. ołów, [ołowo], ч. слц. olovo, вл. нл. wołoj, болг. *о́ло́во*, м. *олово*, схв. *о̏лово*, слн. [ólovo], ст. olôv, стсл. **олово** «тс.»; — псл. olovo; — споріднене з лит. álvas «свинець», лтс. alva «олово», alvs «тс.», прус. alwis «свинець» і далі, можливо, з двн. ëlo «жовтий», лат. albus «білий», гр. ἀλφός «білий лишай», двн. albiz «лебідь», дісл. ǫlpt, псл. *olbedь «тс.», укр. *ле́бідь*, дісл. ǫlunn (вид риби), гол. alft, elft «тс.»; ie. *al- «білий»; припускається також (Німчук 138) зв'язок з псл. liti «лити»; неприйнятне припущення (Machek ESJC 413) про генетичний зв'язок слов'янських слів з нвн. Blei «свинець», лат. plumbum, гр. μόλυβδος «тс.». — Черных I 597; Фасмер III 135; ЭСБМ 2, 187; Brückner 379; Holub—Kop. 254; Schuster-Šewc 1649; Младенов 379—380; Skok II 554; Bezlaj ESSJ II 247—248; Trautmann 7; Топоров 81; Persson Beitr. 567; Vries AEW 101, 687; Frisk I 81—82; Walde—Hofm. I 26—27. — Пор. **ле́бідь.**

[**олов'яник**] (у сполученні *о. європейський* (бот.) «Plumbago europaea L.») Mak, [*оловáтці*] «кермекові, Plumbaginaceae» Ж; — п. ołownica «Plumbago», ołowianka, ołownik, ч. olověnec, слц. olovník, схв. *оло́вница*, слн. [olovica] «тс.»; — похідне утворення від *о́лово*; калька наукової назви Plumbago, в основі якої лежить лат. plumbum «олово»; назва зумовлена наявністю сірого ворсистого нальоту на спідньому боці листків рослини. — Анненков 261; Machek Jm. rostl. 171; Симоновић 364. — Див. ще **о́лово.**

о́лта́р, *олта́рник*; — книжний варіант форми *ві́вта́р* (див.).

[**олу́бня**] (зоол.) «вид поліпів, Cellepora» Ж; — пов'язане з *луб* і являє собою часткову кальку нім. Krustenkoralle «тс.» (нвн. Kruste «кора, шкаралупа»). — Див. ще **луб.**

олу́фко — див. **олівéць.**

[**о́лух**] «дурень, йолоп» Ж; — р. *о́лух* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, походить від **во́лух*, букв. «волячий пастух», пов'язаного з *віл*, р. *вол* (подібно до *ко́нюх* від *кінь*, р. *конь*); виводиться також від [*о́глух*] «дурень», яке пов'язують з *глухи́й* (Bern. I 308; Преобр. I 129); мало обгрунтоване зіставлення з чаг. aluk «одур; отупіння; розгубленість» (Корш, див. Преобр. I 648) або з особовим іменем [*Олуфе́рий*] від гр. Ἐλευθέριος (Ляпунов RSl 13, 70). — Фасмер III 136—137; Черных I 597; КЭСРЯ 308; Преобр. I 647—648; Соболевский РФВ 66, 346.

олу́ша (орн.) «Sula bassana Bris.», [*олу́х*] «тс.» Куз, Шарл; — р. *олу́ша* «тс.»; — похідне утворення від [*о́лух*] «дурень»; пор. [*глупи́й білий*] «олуша» Шарл, р. [*глупы́ш*] «тс.». — Див. ще **о́лух.**

[**о́лущ**] (зоол.) «вид поліпів, Prymnoa» Ж; — похідне утворення від *лу́щити, луска́*; можливо, часткова калька нім. Schuppenkoralle (Schuppe «луска»). — Див. ще **луска́[1].**

О́льга (жіноче ім'я), *О́ля*, [*О́льдзя*], *Лю́ся*, *Льо́ля*, ст. *Олга* (1488); — р. *Ольга*, бр. *Во́льга*, др. *Ольга*, п. ч. Olga, слц. Ol'ga, болг. м. *О́лга*, схв. *Олга*, слн. Olga, цсл. **Ѥлга**; — запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. Helga (жіноче ім'я) відповідає дісл. Helgi (чоловіче ім'я), яке лежить в основі укр. *Оле́г*. — Вл. імена 151; Rudn. II 878; Петровский 170; Vries AEW 221. — Див. ще **Оле́г.**

[**ольо́**] (вигук, яким відганяють свиней) Чаб, [*олю́*] «тс.», [*ольо́кать*] «викрикувати *ольо́*», [*олю́кать*] «викрикувати *олю́*» тж; — пов'язане з [*алю́*] (вигук, яким відганяють свиней) (див.).

[**ольо́с**] «гарний, рівний ліс, який відводиться для порубки; трясовина» Л; — р. [*алёс*] «мокре місце, заболочений луг», бр. [*алёс*] «низинний заплавний луг; заросла чагарником або очеретом низина; заболочене місце», [*галёс*] «грузькі болота», п. [alos] «болото, трясовина»; — запозичення з балтійських мов; лтс. alots «джерело», очевидно, споріднене з àlksna «вільховий ліс; багниста місцевість, особливо в лісі», лит. alksnà «вільха; калюжа», псл. *olьха/*jelьха, укр. *ві́льха*. — Лаучюте 9; ЭСБМ 1, 106; Mühl.—Endz. I 67, 69; Fraenkel 8. — Див. ще **ві́льха.**

[**о́льха**] (бот.) «вільха, Alnus Gaertn.», [*олеши́на*] «вільшина» Ж, [*ольши́на*] «тс.», [*оле́шник*] «вільшняк» Ж, [*олищняк*] «тс.»; — діалектний варіант закономірної форми *ві́льха* (*вільши́на*), що поширився під впливом форм [*оле́шник*, **олешня́к*] і под., у яких **о-** збереглося в умовах відкритого складу. — Див. ще **ві́льха.**

[**ольшанка**[1]] (орн.) «тинівка звичайна, Prunella modularis L.» Шарл; — похідне утворення від [*о́льха*] «вільха», паралельне до *вільша́нка* (орн.) «малинівка, Erithacus rubecula L.»; мотивація назви неясна. — Див. ще **ві́льха, о́льха.**

[**ольша́нка**[2]] (іхт.) «гольян, Phoxinus phoxinus L. (Leuciscus phoxinus) Ж; гірчак, Rhodeus sericeus amarus Л—Г»; — р. [*ольша́нка*] «гірчак; малявка, Leucaspius delineatus», бр. [*ольшанка*] «гірчак», [*ольховка*], п. [olszanka, olszówka] «тс.», слц. [jelšovka] «гольян; малявка», схв. [jelšovka] «в'язь андруга, Leuciscus souffia»; — похідне утворення від [*о́льха*] «вільха»; назва зумовлена тим, що гольяни і малявки часто бувають під коренями вільхи. — Коломиец Происх. назв. рыб 43; Усачева Этимология 1974, 111—112; Ferianc Názv. rýb 43.

оля́ндра «старовинний молдавський танець; циганський танець Ж», *халя́ндра* (циганський танець); — запозичення з молдавської мови; молд. *олеа́ндра* (народний танець), як і рум. oleándră «тс.», пов'язується з *олеа́ндру* (*леа́ндру*) (бот.) «олеандр», яке виводиться від іт. oleandro «тс.». — СДЕЛМ 290. — Див. ще **олеа́ндр.**

ом «одиниця виміру електричного опору»; — р. бр. болг. м. *ом*, п. om, ohm, ч. слц. ohm, схв. *о̂м*, слн. óhm; — інтернаціональний термін (нім. Ohm, фр. англ. ohm), утворений від прізвища німецького фізика Г. С. Ома (G. S. Ohm, 1787—1854). — CIC[2] 598; ССРЛЯ 8, 850; Kopaliński 691; Holub—Lyer 343; РЧДБЕ 431; Klein 1078.

[**омама**] «засліплення, облуда, омана» Пі, [*ома́мити*] «зачарувати, звабити»; — бр. [*ома́міць*] «ввести в оману»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. omam «омана», omamienie «тс.», omamić «ошукати, одурити, звабити», як і ч. [omama] «одур», omámení «тс.», omámit «одурманити», слц. omam «дурман, одур», omamit' «одурманити», болг. *ма́мя* «обманювати, манити», м. *мами* «манити, обманювати», схв. *о̀мама* «заманювання, зваблення, спокуса», *о̀мāм* «принада», *ома́мити* «звабити, спокусити», слн. omáma «наркоз, присипляння, приголомшення», omámiti «приголомшувати, одурманювати, присипляти» є префіксальними утвореннями від дієслова mamić «вабити, манити» (ч. mámiti «дурманити», слц. mámit' «тс.», псл. mamiti), очевидно, пов'язаного з *мани́ти* (псл. maniti). — Richhardt 85; ЭСБМ 1, 109; Brückner 321. — Див. ще **мани́ти.**

ома́н (бот.) «Inula L.; [дивина чорна, Verbascum nigrum L.», [*ома́на*] «дивина чорна», [*оманник*] «оман високий, Inula helenium L.» Mak, [*омен*] «тс.» См; — р. *ома́н* «оман високий», п. ч. oman, вл. woman, болг. *о́ман*, схв. *о̀ман*, слн. óman «тс.»; — псл. omanъ похідне від maniti «манити»; назва пояснюється тим, що ці рослини виявляють наркотизуючу дію. — Шамота 145; Фасмер III 138; Преобр. I 648—649; Brückner 379; Machek Jm.

rostl. 241; Bezlaj ESSJ II 248; Mikl. EW 221. — Див. ще **манúти.**

[**оманúти**] «очистити» О; — неясне.

[**омань**] «обмаль, мало, недостатньо» Пі; — результат видозміни форми [*óмаль*] «обмаль», можливо, зближеної з *манéнький* «маленький». — Див. ще **малúй.**

омáр (зоол.) «Astacus marinus L.», [*гомáр*] «тс.» Куз; — р. болг. *омáр*, бр. *амáр*, п. omar, homar, ч. homar, humr, слц. homár; — запозичення з французької мови; фр. homard «омар» походить від діслов. humarr «тс.», спорідненого з дінд. kamaṭha- «черепаха», гр. κά(μ)μαρος «краб, омар», лат. cammarus «вид краба». — CIC^2 598; Rudn. II 879; Фасмер III 138; Черных I 598; КЭСРЯ 308; РЧДБЕ 431; Kluge—Mitzka 320; Vries AEW 266; Jóhannesson 211.

[**омáстник**] (бот.) «Caryocar nuciferum et butyrosum» Ж; — похідне утворення від *мастúти*; пор. [*омáста*] «жир», [*óмасть*] «тс.» Ж; назва зумовлена, очевидно, олійними властивостями рослини. — Див. ще **масть.**

[**óмах**] «початки кукурудзи із зерном» Ж; — неясне.

омéг (бот.) «Oenanthe L.; [болиголов плямистий, Conium maculatum L.]», [*омéжник*] «омег водяний, Oenanthe aquatica L. (Poir.)» Mak, [*вомиг*] «цикута отруйна, Cicuta virosa L.» См, Mak, [*вомига*] «болиголов плямистий» Mak, [*омага*] «аконіт, Aconitum L.» См, [*омега, омека, омчега, омшéга*] «тс.» См, [*омяк*] «(вид аконіту) Aconitum napellus L.» Mak, [*омáґа, омéґа*] «тс.» St. z fil. 12, [*омеґáня*] «отруєння аконітом» тж, [*омéджанка, омéджниця*] «тс.» тж, [*омéджнядь*] «гурт овець, отруєних аконітом» тж, Гриц; — р. *омéг* «болиголов плямистий; гіркий напій», *омéжник* «омег», [*óмяк*] «цикута (віха), Cicuta L.», бр. *óмег* «болиголов плямистий», *амéжнік* «омег водяний», п. omieg «аконіт», omięg, omiek, omega, ч. oměj, voměj, omih, слц. omich, omeda «тс.», схв. *омик* «Aconitum vulparia Rchb.», слн. omèj «аконіт», цсл. **омѣгь** «отруйна рослина»; — певної етимології не має; припускається (Фасмер—Трубачев III 138—139) зв'язок з *мигáти*; зіставляється (Machek Jm. rostl. 45—46) з *мезгá*; як назва отруйних рослин, вживання яких викликає запаморочення, зводиться (Меркулова ЭИРЯ III 18—19) до лат. vomica «блювотне». — Дзендзелівський St. z fil. 12, 183.

омéга «назва останньої літери грецького алфавіту»; — р. болг. *омéга*, бр. *амéга*, п. ч. слц. вл. omega, м. *омега*, схв. *ôмега*, слн. ómega; — запозичення з грецької мови; гр. ὦ μέγα означає букв. «**о** велике». — CIC^2 599; ССРЛЯ 8, 852; St. wyr. obcych 527; Holub—Lyer 345; РЧДБЕ 431; Klein 1081. — Див. ще **мегафóн.**

[**омéга**] (бот.) «(види рододендрона) Rhododendron ferrugineum L.; Rhododendron myrtifolium Schott. et Kotochy; родіола рожева, Rhodiola rosea L.»; — очевидно, пов'язане з *омéг*; пор. укр. [*п'янишник ржаволистий*] «Rhododendron ferrugineum L.» Mak, р. *пьяни́шник* «Rhododendron L.», ч. pěnišník (з р.), схв. *пјенишник* «тс.», що пояснюються п'янкими властивостями рододендрона (пор. ще слн. bljuvanec, pljuvanec «тс.»). — Анненков 296; Machek Jm. rostl. 176. — Див. ще **омéг.**

омéлá (бот.) «Viscum L.», [*омалá*] «омела біла, Viscum album L.» Л, [*омéльга*], [*амела, обмéла* Ко, *обмил, обмила, омело, омелха, омíла* Ж, Пі, *вимела, вомéна* Ж, *гамелó* ВеБ, *гéмел* ВеБ, *гемелá* ВеБ, *гомел, гомеля, єлим, єлом, замело, намелúна* Ж, *помелó, умела, ямелá* ВеБ, *ямелúна, ямелó* ВеБ] «тс.» Mak, [*омелха*] «дубова омела, Loranthus europaeus L.» Mak, [*омила, восмíл, осмíл, помела*] «тс.» Mak, *омелóві* «Loranthaceae», [*осмеловáті, осмíловáті, восмеловáті, восьмíловáті*] «тс.» Mak; — р. *омéла* «Viscum L.», бр. *амéла, амялá*, п. jemioła, jemioło, [jemiel, jemielucha], ч. jmelí, [omelí, jemelo, jemola], слц. ime-

lo, [omelo, omela, omelie], схв. *ùмела* «омела біла; дубова омела», [*òмела*] «омела біла», [*омељ, мељ, меље, омељa, мела*] «тс.; дубова омела», слн. oméla, ohmélje «тс.»; — псл. omela, *jьmela; — споріднене з лит. ãmalas «омела», лтс. amuls, amuols, āmuls, āmals, прус. emelno «тс.»; далі зіставляється з дінд. amlaḥ «кислий», ambláḥ «тс.», алб. ëmblë «солодкий», tëmblë «жовч», лат. amārus «гіркий», гр. ὠμός «сирий», вірм. hum «тс.», двн. ampfaro «щавель»; більш обгрунтовано пов'язується (Brückner 206; Потебня РФВ 6, 150) з псл. jęti, jьmǫ (укр. *я́ти*). — Скляренко Мовозн. 1992/5, 11—12; Черных I 598; Фасмер III 139; ЭСБМ 1, 109—110; Machek Jm. rostl. 89; ESJČ 230; Sławski I 559—560; Bern. I 425; Хэмп Этимология 1985, 51; Trautmann 7; Топоров II 26—28; Нерознак 55; Matzenauer LF 8, 11; Bezzenberger BB 23, 297. — Пор. **імела́.**

[**оме́льга**] (орн.) «іволга, Oriolus galbula L.» Шарл; — очевидно, результат видозміни форми [*ви́вільга*] «тс.» під впливом *омелю́х*, [*омелгу́шка*] «омелюх», [*оме́льга*] «омела». — Див. ще **ві́льга**[2].

омелю́х (орн.) «Bombycilla garrulus L.», [*омелгу́шка, омелу́шка*] «тс.» Шарл, Куз, [*омеля́нка*] «тс.» Куз, *дрізд омелю́х* «Turdus viscivorus L.», [*дрізд омельник*] «тс.» Шарл, [*мелю́х*] «омелюх; дрізд чикотень (рябинник), Turdus pilaris L.» ВеНЗн, Шарл, [*ямелюх*] «омелюх» тж; — р. [*омельник*] «дрізд омелюх», п. jemiołuszka «омелюх»; — похідне утворення від *оме́ла́*; назва зумовлена тим, що ці птахи дуже люблять ягоди омели (Воїнств.— Кіст. 295, 318). — Булаховський Вибр. пр. III 207. — Див. ще **оме́ла́.**

Омеля́н, *Мілько, Оме́лько́* СУМ, Ж, ст. *Оме(л)я(н)* (1490), *Омелковичъ* (1430), *Емгліа́нъ* «разу́ме(н)» (1627); — р. *Емелья́н*, бр. *Емяльян, Амялля́н, Амільяш*, п. Emilian, ч. слц. Emilián, болг. *Емилиа́н*, м. *Емилијан*, схв. *Емилијан*, слн. Emilijan, стсл. **Ємилиа́нъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено із середньогрецької мови; сгр. Αἰμιλιανός походить від лат. Aemiliānus, яке зіставляється з aemulus «суперник, учасник змагання», пов'язаним з imitor «імітую, наслідую»; грецьке ім'я виводиться також (Петровский 110) від етимологічно неясного гр. αἰμύλος, αἰμύλιος «підлесливий». — Вл. імена 75; Беринда 204; Фасмер II 19; Спр. личн. имен 410; Илчев 198; Walde—Hofm. I 17.

[**о́мерснутися**] «помилитися, промахнутися» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форм [*омиснýтися, оми́снитися, ом'я́снýтися*] «тс.»; може бути пов'язане також з [*мо́рскати*] «сильно, з розмаху бити». — Див. ще **мерщі́й, мо́рскати, ом'я́снýтися.**

оме́т[1] (заст.) «пола, край (одягу)», *оме́та* (заст.) «тс.» Ж, [*оме́ти*] «опушка на кожухах, теплих покривалах для саней» (Умань); — р. [*омёт*] «поділ, поли, край (одягу)», др. *ометъ* «обшивка, облямівка на одязі», *омета* «тс.», стсл. **омета** «край, облямівка»; — псл. ometъ, ometa «обшитий (обметаний) край одягу», пов'язане з ometati «обметати», metati «метати». — Фасмер III 139. — Див. ще **мета́ти.**

оме́т[2] — див. **ме́сти́.**

оми́з, *омиза́ти, оми́зина, оми́зливий* — див. **мизга́тися.**

[**оми́лка**] (бот.) «пажитниця п'янка, дурійка, Lolium temulentum L.» Ж, [*омилець* Mak, *оми́лок, омо́лок*] «тс.»; — пов'язане з [*оми́лка*] «помилка», *помиля́тися*; назва пояснюється отруйними властивостями зернівок пажитниці п'янкої, зокрема, коли вони потрапляють до збіжжя, яке змелюється на борошно (БСЭ 33, 231—232). — Див. ще **мили́ти.**

оми́снитися, *омиснýтися* — див. **ом'я́снýтися.**

оми́сьне — див. **мисль.**

[**о́мич**] (бот.) «латаття, Nymphaea L.» Ж, [*во́мич* ВеБ, *ло́мич* ВеНЗн, *мо́-*

ми́ч Ж, ВеБ, *момеч* ВеЛ, *момо́ч* ВеУг, *умич* ВеБ] «тс.»; — неясне; може бути зіставлене з основами [*ми́кати*] «виривати» і *моч и́ти* (*мо́кнути*).

[**о́мінка**] «виняток; різниця» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мина́ти* (пор. п. [ominek] «загін, пропущений під час сівби»).

о́мкно — див. **о́мпити.**

омле́т (страва з яєць); — р. болг. *омле́т*,. бр. *амле́т*, п. omlet, ч. слц. omeleta, м. *омлет*, схв. *о̀млет*, слн. omléta; — запозичення з французької мови; фр. omelette походить від давнішого amelette, що виникло шляхом метатези з *alemette (<alumette), джерелом якого є alumelle «тс.», пов'язане з дфр. lemelle «тонка пластинка металу» (на основі схожості форми), що зводиться до лат. lāmella, зменш. від lāmina «тс.» неясного походження. — Черных I 598; КЭСРЯ 308; Holub—Lyer 345; РЧДБЕ 431; Dauzat 512; Walde—Hofm. I 755—756.

о́мнібус «старовинний багатомісний кінний екіпаж»; — р. болг. м. *о́мнибус*, бр. *о́мнібус*, п. ч. слц. вл. нл. omnibus, схв. *о̀мнибус*, слн. о́mnibus; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Omnibus, англ. omnibus походять від фр. omnibus «тс.», що є скороченням voiture omnibus, букв. «екіпаж для всіх» і зводиться до лат. omnibus «для всіх», дав. в. мн. від omnis «весь», походження якого неясне. — CIC² 599; Коваль 35—36; КЭСРЯ 309; Brückner 457; Kopaliński 693; Holub—Lyer 345; РЧДБЕ 431; Klein 1082; Dauzat 512; Walde—Hofm. II 209—210.

омо́граф, *омо́графи* «слова або форми слів, різні за значенням і звучанням, але однакові написанням»; — р. *о̀мо́граф*, бр. *амо́граф*, п. ч. вл. homograf, слц. homografum, болг. *омогра́ф*, м. *хомограф*, схв. *хомо̀граф*, слн. homograf; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. homographe, англ. homograph утворені з основ гр. ὁμός «той самий, однаковий», спорідненого з дінд. samáḥ «рівний, однаковий», лат. similis «подібний», укр. *сам*, і гр. γράφω «пишу, креслю, зображую». — CIC² 599; РЧДБЕ 432; Klein 739; Frisk II 390. — Див. ще **гра́фіка, сам.**

[**о́мок**] «шифер, яким вистилають казан для варіння пива; накип на стінках казана; осад солі; соляний камінь, який дають худобі для лизання» Ж, Куз, [*омо́ка*] «тс.» тж; — п. omok «твердий камінь (із солі й гіпсу), що утворюється на дні котла при виварюванні солі; дається худобі для лизання»; — неясне; можливо, пов'язане з *мо́кнути*.

омо́лок — див. **оми́лка.**

омо́нім, *омоні́міка*, *омонімі́я*, *омонімі́чний*; — р. *омо́ним*, бр. *амо́нім*, п. homonim, ч. слц. homonymum, вл. homonym, болг. *омони́м*, м. *хомоним*, схв. *хомо̀ним*, слн. homoním; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. homonyme, н. Homonym, англ. homonym походять від лат. homōnymus «однойменний; омонім», яке зводиться до гр. ὁμώνυμος «однойменний, який має те саме ім'я», що складається з основ ὁμός «однаковий» і ὄνυμα, діалектного варіанта до ὄνομα «ім'я». — CIC² 599; Черных I 598; ССРЛЯ 8, 856; Kopaliński 403; РЧДБЕ 432; Klein 740; Dauzat 391. — Див. ще **анонім, омо́граф.**

[**оморі́г**] «моріг, цілина» О; — пов'язане з *моріг* (див.).

о́морок, *о́мороки* — див. **мо́рок.**

омофо́н «слово, яке має однакове звучання з іншим, але відрізняється від нього значенням і написанням»; — р. болг. *омофо́н*, бр. *амафо́н*, п. homofon, ч. слц. вл. homofónum, м. *хомофон*, схв. *хомо̀фо̄н*, слн. homofón; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Homophón, фр. англ. homophone «тс.» походять від гр. ὁμόφωνος «однозвучний, однотонний», утвореного з основ ὁμός «однаковий» і φωνή «звук, голос». — CIC² 599; Holub—Lyer 194; РЧДБЕ 432; Dauzat 391; Gr. Fwb. 303. — Див.

ще **омо́граф, фоне́тика.** — Пор. **грамофо́н, магнітофо́н, мікрофо́н, омо́нім, телефо́н.**

омофо́р (церк.) «частина вбрання сановної духовної особи, що накидається на плечі»; — р. болг. *омофо́р*, др. *омофоръ, амафоръ, а̀мфоръ*, п. omofor «наплічник архієрея», ч. omoforion, схв. *о̀мофор*, стсл. **ѡмофор**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову із середньогрецької; сгр. ὠμοφόρι(ον) «наплічник» утворено з основ гр. ὦμος «плече», спорідненого з дінд. áṁsa-, гот. ams, лат. umerus, вірм. us, тох. A es, B āntse «тс.» і φωρέω «ношу», пов'язаного з φέρω «несу», спорідненим з лат. fero «тс.», псл. berǫ, укр. *беру́*. — Фасмер III 140; Преобр. I 649; ССРЛЯ 8, 857; SW III 776; РЧДБЕ 432; Skok II 556; Frisk II 1148; Pokorny 128—132, 778. — Див. ще **бра́ти.** — Пор. **люцифе́р, семафо́р, фо́сфор.**

[**о́мпити**] «сумніватися» Ж, О, [*о́мпити* (собі)] «бути скривдженим, ображатися» МСБГ, [*о́мпитиси (-са)*] «тс.» тж, [*го́мпіте*] «вболівати за кимнебудь» Корз, [*омп*] «сумнів, досада, прикрість» Ж, [*о́мпно*] «негарно, неприродно; дивовижно; прикро, неприємно, досадно Ж; лячно О», [*о́мкно*] «прикро, неприємно МСБГ; ніяково Ко»; — результат видозміни слова [*во́мпити*] «бентежитися, вагатися, сумніватися» (див.).

[**омра́за**] «гидота; все, що викликає огиду; негідник; обра́за» Ж, МСБГ, [*омразе́нник*] «негідник» МСБГ, [*вомразе́нник*] «тс.» МСБГ, [*омра́зник*] «бешкетник» МСБГ, [*омра́зний*] «огидний, бридкий» МСБГ, [*омра́зно*] «неприязно» Ж, [*омрази́ти*] «образити, зганьбити, знеславити» Ж, МСБГ, [*мрази́ти*] «ганьбити, знеславлювати» МСБГ; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **омраза** «мерзота, паскудство», **омразити** «осквернити, опоганити, зробити огидним; зганьбити» пов'язані чергуванням голосних з **мрьзити** «викликати огиду; осквернити; робити пакості», якому відповідає укр. [*мерзи́ти*] «викликати огиду; паплюжити» (див.).

[**о́мрак**] «туман, сутінки, темінь, темрява, мряка» Ж; — пов'язане з *мря́ка* (див.).

[**о́мрок**] (у виразі *о́мроком світ іде* «стає темно і страшно») Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. omrok «нічна темрява; запаморочення» пов'язане з omroczyć «покрити мороком», похідним від mrok «морок». — Richhardt 85. — Див. ще **мрок.**

[**о́мул**] «дурень» МСБГ; — очевидно, семантично видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *ом* (членна форма *о́мул*) «людина», як і рум. om (ómul) «тс.», походить від лат. homo «тс.», пов'язаного з humus «земля». — СДЕЛМ 290—291; Walde—Hofm. I 654—655. — Див. ще **гумані́зм.**

о́муль (іхт.) «риба родини лососевих, Salmo omul»; — бр. *о́муль*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *о́муль* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Фасмер III 140; Горяев 239) з *мул, му́лити* (воду); зіставляється (Преобр. I 650) з гр. μύλλος «головень»; виводиться також (Leder 33) від р. [*му́лить*] «муляти, терти» (у значенні нерестування). — Черных I 598—599.

[**омура**] (у сполученні [*омура гнилявка*] (бот.) «мукор, Mucor (Mich.) Link (Aethalium septicum Fr., Fuligo septica Gmel.)») Mak; — неясне; може бути пов'язане з [*мурава́*] «мурашня» (пор. іншу назву мукора [*муравіне масло*]) або з [*ому́рати*] «замазати, забруднити», [*му́рати*] «обмазувати, бруднити» чи з [*мури́на*] «невелике болітце, що залишається після повені», р. [*мур*] «пліснява», ч. mour «сажа, кіптява».

[**о́му́т**] «ковбаня; вир» УРС, Ж, Ч, [*о́бмут, во́муть, ому́ть, о́тмуть*] «тс.» Ч, [*во́мут, во́тмут, о́тмут*] «тс.; глибоке місце в річці; глибоке місце при повороті річки; невелике гниле озеро в лісі; заросле озеро; болотна

трясовина; яма в болоті» Ч; — р. *о́мут* «ковбаня, вир; [яма, заповнена водою; зарослe мохом болото; невелике озеро; річкова затока, тихе місце в річці]», бр. [*аму́т, во́мут*] (з р.), п. odmęt «вир, безодня; каламутна вода», ст. мѧт «тс.», цсл. **омѫтъ**; — псл. omǫtъ, пов'язане з (o-)mǫtiti «(за-)мутити», укр. *мути́ти*. — Фасмер III 140; ЭСБМ 1, 101. — Див. ще **мути́ти.**

омша́ни́к, *омша́р, омша́рина, омши́ти* — див. **мох.**

омяк — див. **оме́г.**

[**ом'я́сну́тися**] «помилитися» Г, Ж, [*омясну́тися* ВеБ, *оми́снитися* О] «тс.»; — слн. [mesníti] «обдурювати, спокушати, баламутити», [mesníti se] «помилятися»; — етимологія не зовсім ясна; зводиться (Варбот Этимология 1982, 32—33) до псл. mętǫ (męsti) «мутити, бентежити»; словенське слово зіставляється також (Bezlaj ESSJ II 179) з лит. mìšti «змішуватися; божеволіти», лтс. [misìt] «помилитися, промахнутися».

он[1] (частка) «от; там; дивись; [якраз не]», [*онь*] «он там Л; аж-аж О; аж», [*о́не*] «ось, он» О, [*во́ні*] «онде» О, *он-он, ононо́*, [*нон*] «он» ВеЛ, *он-* (у сполученні із займенниками і прислівниками: [*онто́й* О, *онто́т* О, *онту́т* О]; — р. *вон* «он», [*он*] «тс.», бр. [*он, онь, вонь, вунь*] «тс.», др. *оно*, п. [óno, on], ч. [óno], слц. [onô], слн. [on] «там», стсл. **онъ(дє)** «тс.»; — псл. опо (опъ) (присл.) «он там», пов'язане з опъ «той, він», опа «та», опо «те». — Фасмер III 140—141; Преобр. I 650—651; ЭСБМ 2, 192—193; ESSJ Sl. gr. II 522—523. — Див. ще **він, о**[2]. — Пор. **ген**[2], **о́нде, оно́**[1], **ось**[1].

он[2] (заст., назва літери **о**) Ж; — др. *онъ* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови, в якій літера **о** називалась *онъ*, букв. «той», на відміну від **ѡ** «о мега», що вживалась у словах грецького походження. — Фасмер III 95. — Див. ще **він.**

[**она́**] «вона» Ж, [*оно́*] «воно» Ж; — діалектні варіанти займенника *вона́, воно́*; збереження в говорах цих форм без протетичного **в**, можливо, підтримується впливом західнослов'янських мов. — Див. ще **він.**

она́гр (зоол.) «дикий осел»; — р. болг. *она́гр*, бр. *ана́гр*, др. *онагръ*, п. ч. слц. onager, схв. *о̀нагар, о̀нагер*, слн. onáger, стсл. **онагръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. ὄναγρος «дикий осел» складається з основ ὄνος «осел», етимологічно неясного, можливо, запозиченого разом з лат. asinus з невідомої малоазійської мови, і ἄγριος «дикий, польовий», похідного від ἀγρός «поле», спорідненого з лат. ager «тс.». — СІС[2] 599; Фасмер III 141; Преобр. I 650; ЭСБМ 1, 111; Kopaliński 693; Младенов 381; Walde—Hofm. I 72—73, II 397—398; Frisk I 15—16, II 397—398. — Див. ще **аграрний.**

она́да — див. **на́дити**[2].

[**она́джити**] «никати навколо, траплятися» ВеУг, [*поона́джитися*] «сплутатися (про нитки)» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [*она́діти*] «щось робити, чимось займатися; поставати».

[**она́діти**] «щось робити, чимось займатися; поставати, робитися ВеУг», [*доона́діти*] «щось вчинити» ВеУг, [*прионá діти*] «тс.» тж; — ч. ondati «щось робити», слц. onadiat' (sa) «тс.; щось говорити», onadiet' (sa), [ondit', ondzit'] «тс.», вл. wonodźić «робити, займатися», нл. wónoźeś «тс.», болг. *оно́дя* (*оно́ждам*) «роблю тее (щось)», схв. *о̀нодити* «робити, чинити; набридати (розмовами)», [oniditi, oneẖati] «тс.»; — псл. опо (мн. опа) děti «тее робити, говорити» (вживалося замість будь-якого дієслова, коли воно не пригадувалось у момент мовлення). — Machek ESJČ 414; Schuster-Šewc 1654; Skok II 556—558. — Див. ще **він, де́йкати, ді́ти**[2]. — Пор. **она́чи́ти.**

она́кий (заст.) «он який; інший» Г, Ж, [*она́кший*] «інакший» Ж, [*она́ко*] «не так як слід; погано» ВеЗн, [*она́че*] «інакше» Бі; — др. *онако* «так, он як»,

п. ст. і діал. onaki «такий», onak «так», ч. слц. onakú «інший», onak «інакше», вл. wonajki «дивний», нл. wonaki «такий; особливий», болг. *онакъв* «інший», *така́-онака́* «так і сяк», м. *онаков* «он такий», *онака* «так», схв. *о̀нāкī* «такий, он який», *о̀нāкав* «тс.», *о̀нāко* «так», *ова̀ко-о̀нāко* «то так то сяк», слн. onákov, цсл. **онакъ**, **онаковъ**; — псл. onakъ «он який», onakovъ «тс.», onako «он як», похідні від onъ «той», аналогічні до takъ «такий», ovakъ «он який»; — паралельні до лит. anõks «он який», похідного від anàs (añs) «той»; значення «інший» у частині слов'янських мов розвинулось пізніше в результаті зближення з основою *інак-*, похідною від *ін-* (псл. inъ) «інший». — Преобр. I 650—651; Brückner 379; Machek ESJC 414; Schuster-Šewc 1653; Skok II 556—558; ESSJ Sl. gr. II 520—521. — Див. ще **він, он**[1]. — Пор. **она́чи́ти.**

онахи́ма — див. **ана́фема.**

[**она́чи́ти**] «робити (будь-що); говорити (будь про що) О; інакше робити Г, Ж, Бі», [*она́джити*] «тс.», [*она́читися*] «соромитися, ніяковіти» Ж, [*переоначити*] «переінакшити, переробити» Пі; — п. opaczyć «робити (що, будь-що)», ч. zaopačiti «зробити, влаштувати», слц. opačit' sa «соромитися», vyopačit' (koho) «полупцювати»; — псл. opačiti «он як робити (говорити), теє-то робити (говорити)» (замінно-вказівне дієслово, що вживалося замість будь-якого іншого дієслова на означення конкретної дії або говоріння), похідне від onako «он як»; зазнало зближення з [*ина́чити*] «змінювати, переробляти», *переіна́кшити*; звукова форма [*она́джити*] з'явилась, очевидно, під впливом [*она́дíти*] «робити (говорити) щось, будь-що». — Brückner 379; Machek ESJC 414. — Див. ще **она́кий.** — Пор. **она́дíти.**

онда́тра (зоол.) «невеликий гризун родини полівкових, мускусний пацюк, Ondatra Link», *ондатрівни́цтво, ондатря́*; — р. болг. *онда́тра*, бр. *онда́тра*, п. ч. слц. ondatra, схв. *о̀ндатра;* — через англійське посередництво запозичено з французької мови в Канаді (англ. фр. ondatra), в яку потрапило з мови північноамериканських індіанців гуронів або з алгонкінських мов. — CIC[2] 599; Фасмер—Трубачев III 141; Черных I 599; Machek ESJC 415; Holub—Lyer 345.

о́нде (присл.) «он, там, отам, ось там» СУМ, Г, О, [*о́ндека* Г, Ж, *о́ндєка* Л, *онде́лька* Ж, *о́ндечка* Г], *о́ндечки*, [*ондео́* Ме, *ондего́* Ме, *ондо́* Ме, ЛексПол, *ондьо́* ЛексПол, *о́ньдо* ЛексПол, *о́ндикаво* О] «тс.»; — бр. [*о́ньдзе*], др. *онъде*, п. ст. і діал. ondzie, ч. слц. ст. onde, болг. м. схв. *о́нде*, слн. ôndi, стсл. **онъдѣ**; — псл. onъde, onъdě, складне утворення із займенникової основи on- «той» і частки -de, що входить також до складу псл. kъde, inъde; в українській мові пізніше могло бути переосмислене як складне утворення з частки укр. *он* і прислівника *де* (< др. *къде*). — Преобр. I 650—651; ESSJ Sl. gr. II 534. — Див. ще **він, де**[1]. — Пор. **і́нде, онно́, о́сьде.**

ондора́к — див. **андара́к.**

[**ондуля́ція**] «завивка, укладка волосся» МСБГ, Куз, *ондуля́тор* (тех.); — р. *ондуля́тор* (тех.), бр. [*андуля́цыя*] «завивка», *андуля́тар* (тех.); — запозичення з польської мови; п. ondulacja «завивка», як і ч. ondulace, слц. ondulácia, вл. ondulacija, болг. *ондула́тор*, м. схв. *ондула́ција* «завивка», слн. ondulácija «тс.», походить від фр. ondulation «хвилювання води», що зводиться до пізньолат. undula, зменш. від лат. unda «хвиля», спорідненого з псл. voda, укр. *вода́*. — ЭСБМ 1, 114; Kopaliński 693; Holub—Lyer 345; Dauzat 513; Walde—Hofm. II 817—818. — Див. ще **вода́.**

[**о́ндьол**] (тільки у лайках: *о́нд'ол би тя побив*) Лизанец, [*а́ндял*] «тс.» тж; — запозичення з угорської мови; уг. angyal «ангел», можливо, через посередництво слов'янських мов, зводиться до лат. angelus, яке походить від гр.

ἄγγελος «тс.». — Лизанец 614; MNTESz I 155. — Див. ще **а́нгел.**

[**оне́**] «це», [*оне́є*] «тс.»; — результат стягнення давнішої форми *оно́є* «тс.» (як *те* з *то́є*) і пізнішого повторного приєднання *-є* до *оне́* за аналогією до *оно́є, те́є*. — ESSJ Sl. gr. II 530. — Див. ще **він, она́, оно́й.**

[**о́нє**] «ось» Ж; — очевидно, результат злиття виразу *он є*. — Див. ще **он**[1]**, є.** — Пор. **о́тє.**

[**о́ниж**[1]] «аж» Ж; — результат злиття вказівної частки *он,* [*оне*] з часткою *же* (*ж*); паралельне до *аж, аніж*. — Див. ще **же**[1]**, он**[1]. — Пор. **аж, аніж.**

о́ниж[2] — див. **аніс.**

о́ний (заст.) «той, інший; той самий»; — р. *о́ный*, др. *онъ(и)* «той», ч. ст. onej, vonej, болг. *о́ня* (ст. *оный*), м. *оној*, схв. *ònāj* «тс.»; — псл. опъ-jь, похідне утворення (членна форма) із займенниковим компонентом j(ь) від вказівного займенника опъ «тс.», паралельне tъ-jь, укр. *той*. — ESSJ Sl. gr. II 530. — Див. ще **він, його́.**

[**о́ник**] «нуль»; — похідне утворення від *он* (назви літери **о**); зміна в семантиці пояснюється тим, що графічно літера **о** і цифра **0** збігаються. — Див. ще **он**[2].

Они́кій (чоловіче ім'я), *Ани́кій, Іоани́кій, Йоани́кій*, ст. *Іωаникїй* «бл(а)г(ода)ти полнъ» (1627); — р. *Аникéй, Ани́кий*, бр. *Анікéй, Анíкій*, стсл. **Аникин, Иоаникин**; — єдиної етимології не має; розглядається як запозичення з грецької мови (пор. гр. 'Ανίκιος, 'Αννίκιος) і пов'язується з гр. νίκη «перемога» (Вл. імена 76; Петровский 50); припускається також походження від гр. 'Ιωαννίκιος, пестливої форми від 'Ιωάννης (чоловіче ім'я), звідки укр. *Іва́н* (Спр. личн. имен 418; Constantinescu 85); можливо, що йдеться про два етимологічно не тотожних імені *Іоани́кій* і *Ани́кій*, які зводяться до двох різних грецьких імен. — Пор. **Іва́н, Мики́та.**

[**о́ним**] «жаль; співчуття» Ж, [*они́мливий*] «соромливий, нерішучий; замкнутий; занадто скромний» Ж, [*они́мно*] «незручно; обтяжливо; нерішуче, збентежено» Ж, [*онима́тися*] «ніяковіти, вагатися, не наважуватися; бути нерішучим» Ж, [*внима́тися*] «бути соромливим, ніяковіти, соромитися» Ж; — очевидно, похідне утворення з префіксом *о-* від *има́ти* «брати» (пор. *обніма́ти*), псл. imati «тс.». — Див. ще **има́ти, йня́ти, о**[1].

Они́сим (чоловіче ім'я), *Они́ськó* Г, Ж, [*Они́шкó*] Г, Ж, ст. *Онисимъ* (1370), *Они́сімъ* «пожи́то́чный, полезе(н), пользователе(н)» (1627); — р. *Ани́сим*, бр. *Анісім*, стсл. **Онисимъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. 'Ονήσιμος, букв. «корисний, благодійний», пов'язане з ὀνίνημι «приношу користь, допомагаю», етимологічно неясним; виведення від гр. ὄνυσις «виконання, завершення» (Вл. імена 76; Петровский 170) помилкове. — Беринда 225; Спр. личн. имен 441; Constantinescu 122; Dauzat Dict. des noms 456; Frisk II 395.

Онисифо́р (чоловіче ім'я), ст. *Онисіфо́ръ* «пожиток приносячій» (1627); — р. *Онисифо́р, Анисифо́р*, бр. *Анісіфо́р*, стсл. **Онисифоръ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. 'Ονησιφόρος, букв. «який приносить користь», утворене з основ ὄνησις «користь, благо, вигода», що не має певної етимології, і φορός «який несе», пов'язаного з φέρω «несу», спорідненим з лат. fero «тс.», псл. berǫ, bьrati, укр. *бра́ти*. — Вл. імена 76; Беринда 225; Петровский 170; Спр. личн. имен 441; Frisk II 395—396. — Див. ще **бра́ти, Они́сим.** — Пор. **люцифе́р, семафо́р, фо́сфор.**

Они́сій (чоловіче ім'я), *Они́ськó, Они́сія* (жіноче ім'я), *Они́ся, Они́ська*, ст. *Анисіа* (1494), *Анісіа* «съвръшеніе» (1627); — р. *Ани́сий, Ани́сья, Ани́сия*, бр. *Анісій*, болг. *Ани́сия*, стсл. **Аноусиа**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. 'Ανύσιος, 'Ανυσία пов'язані з ἄνυσις «виконання, завер-

шення», похідним від ἀνύω (ἄνυμι) «завершую»; пов'язання з гр. ὀνήσισ «користь» (Вл. імена 76) сумнівне. — Беринда 177; Петровский 170; Frisk I 115. — Див. ще **автенти́чний.**

о́нікс (мін.) «різновид агату»; — р. болг. м. *о́никс*, бр. *о́нікс*, др. *оникъ*, п. onyks, onich, ч. слц. onyx, схв. *о̀никс*, слн. óniks, стсл. **оникъсъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. ὄνυξ «напівдорогоцінний камінь онікс» є результатом перенесення на мінерал назви ὄνυξ «ніготь» (за подібністю кольору), спорідненої з лат. unguis «тс.», лит. nagùtis «ніготь, кіготь», псл. nogъtь, noga, укр. *ні́готь, нога́*; виведення з латинської мови (лат. onyx) через німецьку (н. Ónyx) (Фасмер III 141) відбиває лише вторинний пізніший процес. — CIC[2] 599; Kopaliński 695; Holub—Lyer 345; Matzenauer 265; Klein 1085; Frisk II 398—399. — Див. ще **ні́готь, нога́.**

[они́кусь] «недавно; днями; позавчора» Ж; — очевидно, результат діалектної видозміни вимови виразу *он яко́сь* «от одного разу» (> **он єкось* > **он їкусь*). — Див. ще **он[1], яко́сь.**

о́ніт, *онітува́ти* — див. **вомітува́ти.**

онколо́гія (мед.) «галузь медицини, що займається пухлинами», *онко́лог, онкологі́чний*; — р. болг. *онколо́гия*, бр. *анкало́гія*, п. onkologia, ч. onkologie, слц. onkológia, схв. *онколо̀гија*, слн. onkologíja; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Onkologíe, фр. oncologie, англ. oncology утворено з основ гр. ὄγκος «купа, маса, ноша, тягар», пов'язаного з ἐν-εγκεῖν «нести», спорідненого з псл. nesti, укр. *нести́*, і λόγος «слово, вчення». — CIC[2] 599; Kopaliński 694; Holub—Lyer 345; Klein 1083; Frisk I 512—513, II 347. — Див. ще **ло́гіка, нести́[1].**

онно́ «ось там»; — очевидно, результат фонетичної видозміни (злиття і редукції з асиміляцією приголосних) складного прислівникового утворення *онде-о*, з *о́нде* і вказівної частки *о* (*онде-о́* > *ондо́* > *онно́*). — Див. ще **о́нде, о[2].**

[оно́[1]] (вказівна частка) «он»; — р. [*оно́*] «от, адже», бр. [*онё*] «он», [*онёо́*] «тс.»; — очевидно, результат злиття вказівних часток *он* і *о*. — Див. ще **о[2], он[1].** — Пор. **онно́.**

[оно́[2]] (видільна частка) «лише, тільки»; — бр. [*оно́*] (присл.) «тільки», п. [ono, jono, eno, jano] «тс.»; — очевидно, псл. [ono] «тільки», утворене з вказівного компонента *о* і частки -по, подібно до ino (< i + по) «тільки», укр. [*іно*] «тс.». — Див. ще **но[1], о[2].** — Пор. **іно́.**

оно́[3] — див. **она́.**

[о́ногди] «недавно, нещодавно, цими днями; позавчора Ж», [*о́нагди*] «тс.» Ж, [*о́ногда́*] «тс. Ж; нещодавно О», [*оногді*] «нещодавно О», [*оногда́шний*] «позавчорашній» Ж; — р. [*о́ногда́*] «недавно; іноді; колись; учора; тиждень тому; через тиждень; протягом минулого місяця, тижня», [*о́ногды́*] «недавно; колись, давно; раніше; одного разу; іноді», [*оновда́*] «недавно», бр. [*ано́гды*] «позавчора, цими днями», [*анагды́сь, анагдай*] «тс.», п. [onegdy] «іноді; недавно», [onegdyś, onegda, onegdaj], ч. onehda, onehdy, [onekda, vonehda, vonehdy] «тс.», слц. [onehdy, onehda, oňehda, voňahdá, oňahdy, voňahdy] «недавно, якось», схв. ст. onagda «тоді»; — псл. *onogъda, *onogъdy, складні прислівникові утворення із займенникового елемента on- (укр. *он, оно*) та формального елемента -g(ъ)dy, -g(ъ)da. — ЭСБМ 1, 111; Brückner 379—380; Machek ESJC 414; Skok II 556—558; ESSJ Sl. gr. II 525—527. — Див. ще **він, гдась, і́ноді, он[1].** — Пор. **о́ноді.**

[оногдивай] «недавно; позавчора»; — р. [*оногдо́ва*] «днями, недавно», бр. [*анагдо́вень, анагдо́вінь*] «тс.», ч. onohdyvá, onehdivá; — результат розширення складного прислівникового утворення [*о́ногди*] елементами займенникового походження -va-,

пов'язаного з о-vъ «той», і jь «той». — ЭСБМ 1, 111; ESSJ Sl. gr. II 525—527. — Див. ще **о́ногди.**

[**о́ноді**] «недавно»; — р. [*оноде*] (?), [*оноды́*] «днями, недавно», [*онады́*], бр. [*ана́дысь, ано́дысь, анада́сь*] «тс.», слц. [voňádi], схв. ст. onadi; — паралельне до *і́ноді* і до [*о́ногди*] складне утворення із займенникового вказівного компонента *оно* (псл. on-) і займенникової частки *-ді* (псл. -dě). — ЭСБМ 1, 111; ESSJ Sl. gr. II 525—527. — Див. ще **і́ноді, он**[1], **о́ногди.**

[**оно́є**[1]] (стверджувальна частка) «правда» О; — результат стягнення і злиття в усній мові сполучення [**оно є*] «так».

оно́є[2] — див. **оно́й.**

[**оно́й**] «той» О, [*оно́йой*] «тс.» О, [*оно́е*] «те»; — результат розширення вказівного займенника **онъ* «той» (псл. onъ) займенниковим елементом -j(ь) (процес, аналогічний утворенню *той*). — Див. ще **його́, він, он**[1].

[**оно́льчик**] «пагін для щеплення, прищепа» Ж; — неясне.

ономáстика «розділ мовознавства, що вивчає власні імена», *ономасти́чний*; — р. болг. м. *ономáстика*, бр. *анамáстыка*, п. onomastyka, ч. слц. onomastika, схв. *ономàстика*, слн. onomástika; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Onomástik, фр. onomastique, англ. onomastics походять від гр. ὀνομαστική «мистецтво давати імена», ὀνομαστικός «який служить для найменування», пов'язаних з ὀνομάζειν «називати», похідним від ὄνομα «ім'я», спорідненого з псл. **jьmę*, укр. *ім'я́*. — CIC[2] 599; Kopaliński 694; Holub—Lyer 345; Klein 1084; Dauzat 513; Frisk II 396—397. — Див. ще **анонім, ім'я́**. — Пор. **омо́нім.**

ономатопе́я «звуконаслідування»; — р. *ономатопе́я*, бр. *анаматапе́я*, ч. onomatopoie, слц. onomatopoja, м. схв. *ономатопе́ја*, слн. onomatopéja; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Onomatopöie, фр. onomatopée, англ. пізньолат. onomatopoeia походять від гр. ὀνοματοποία «словотворчість, звуконаслідування», утвореного з основ ὄνομα (род. в. ὀνόματος) «ім'я» і ποιεῖν «робити». — CIC[2] 600; Holub—Lyer 345; Klein 1084; Dauzat 513; Frisk II 396—397. — Див. ще **анонім, ім'я́, пое́зія.**

[**оно́н**] «той Ж; той, що далі О», [*оно́на*] «та» Ж, [*ононо́*] «те» Ж, [*нон*] «той» Ж, [*нона́*] «та» Ж, [*ноно́*] «те» Ж, (у сполученні з прислівником) [*ононраз*] «минулого разу» О; — зіставляється з ч. слц. слн. діал. onen «той», ч. ст. onenno, цсл. **онънъ** «тс.» і разом з ними зводиться до псл. **опъпъ* «отой» як підсилювального похідного від опъ «той». — ESSJ Sl. gr. II 530. — Див. ще **він.**

Оно́прій (чоловіче ім'я), [*Нуфре́й*] (Ме), *Ону́прій, Ону́ффій,* [*Они́шко* ВеБ, *Они́фер* О, *Они́ффій* О, *Они́ффо* Ж, *Они́хро* Ж, *Оно́йко, Онофер* О, *Оно́ффий* ВеБ, *Онофро́* О, *Оно́фцьо* О, *Оно́шко, Онуфре́й* (Ме), *Ону́хрій, Ону́хро*] «тс.», [*онуфре́йка*] (у сполученні [*гречка-о.*] «гречка, посіяна близько дня св. Онуффія») Ж, ст. *Оножко* (1475), *Оношко* (1490), *Ону́ффій* (1627); — р. *Ону́фрий, Ану́фрий*, бр. *Ану́фрый*, [*Анухрэ́й, Ано́прый, Анупрэ́й, Нупрэ́й, Нухрэ́й*], п. Onufry, слц. Onufer, болг. *Ону́фри, Ону́ффрий*, м. *Онуффрие*, схв. *Онуфрије*, стсл. **Ѻноуфрин, Ѻнофрин**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Ὀνούφριος (Ὀννόφριος, Ὀννώφριος, Ὀυννόφρεος) походить від єг. **Onnophris*, епітета бога Озіріса; виведення від гр. ὄνος «осел» і φέρω «маю, володію» (Вл. имена 76; Спр. личн. имен 441; Илчев 368) помилкове. — Constantinescu 123.

[**о́нтар**] «рівчачок, зроблений ножичком внизу на глиняному посуді» Мо, [*вонто́ри*] «утори (паз для дна у бочці)» Ж; — запозичення з польської мови; п. wątor «утори» відповідає укр. *уто́ри* (див.).

онтогене́з «індивідуальний розвиток організму від моменту зародження

до кінця життя», *онтогене́зис, онтогенети́чний*; — р. *онтогене́з*, бр. *антагене́з*, п. вл. ontogeneza, ч. ontogenese, слц. ontogenéza, болг. схв. *онтогене́за*, слн. óntogenéza; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Ontogenése, фр. ontogenèse, англ. ontogenesis утворено з основ гр. ὄν (род. в. ὄντος) «існуюче», дієприкм. від. εἶμι (εἶναι) «бути», спорідненого з псл. esmь, estь, укр. *є*, і γένεσις «виникнення, народження». — СІС[2] 600; Holub—Lyer 345; Klein 1084; Frisk I 463—464. — Див. ще **гене́за, є**. — Пор. **озі́я́[1], філогене́з.**

ону́к, *ону́ка, онуча́, ону́чка* — див. **внук.**

онуфре́йка — див. **Оно́прій.**

ону́ча «шматок тканини, яким обмотують ноги перед взуванням; (розм.) ганчірка», *ону́чка* «тс.», [*ону́тя*] (зб.) «онучі» Ж, [*онучи́*] ВеЗн, *ону́ччя* (зб.), [*онуча́р*] «ганчірник» Она, [*онучка́р, ону́чник, ону́шник, гону́шник* Л] «тс.»; — р. *ону́ча*, бр. *ану́ча*, п. слц. onuca, ч. onuce, ст. onuče, схв. [onuća], слн. onúča «тс.», стсл. **оноѵшта** «взуття, сандалія»; — псл. *onutja, очевидно, префіксальне похідне від дієслівної основи *-outei, що збереглася у поєднанні з іншими префіксами (псл. ob-uti, укр. [*обу́ти*], *взу́ти*) і зводиться до іє. *eu-/ou- «надягати»; префікс on-, можливо, походить від іє. *an- «на», звідки також лат. an-, гр. ἀνα-, гот. ana «тс.», або, що менш імовірно, від іє. *on- «в», звідки гр. ἐν, лат. in; припускається можливість походження псл. on- з префікса o- і вставного -n-. — Rudn. II 880; Фасмер III 142; Черных I 599; Преобр. I 650; КЭСРЯ 223; ЭСБМ 1, 116—117; Brückner 380; Machek ESJČ 415; Holub—Lyer 345; Bezlaj ESSJ II 249. — Див. ще **взу́ти.**

[**онци́христ**] «антихрист», [*анци́христ*] «тс.» Ж; — очевидно, як і [*анция́ш*] «тс.», запозичення з чеської або словацької мови, в яких діалектна фонетична форма [ancikrist] є результатом афективної видозміни нормативної форми antikrist «антихрист». — Machek ESJČ 37. — Див. ще **анти-, крест.** — Пор. **анция́ш.**

онь — див. **он[1].**

опа́вка — див. **опа́лка.**

[**о́пад[1]**] (у виразі *на два о́пади* «двічі, за двома заходами») О, [*о́пади*] (мн.) «окремі проміжки часу, окремі моменти, протягом яких щось відбувається» МСБГ, [*о́падь*] «раз; захід» (у виразі *на другу о.* «удруге») О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [opad] «раз, повернення» є похідним від дієслова padać «падати», спорідненого з укр. *па́дати*. — Див. ще **па́сти[2].**

о́пад[2], *о́пади, опа́дистий, о́падка, опадо́нько, опа́дчина, о́падь, опа́лий* — див. **па́сти[2].**

опазоли́тися — див. **зола́[1].**

[**опа́їц**] (заст., рідк.) «каганець» МСБГ; — неясне.

[**о́па́к[1]**] «назад; навпаки; навиворіт» Г, Ж, Куз, [*опаки́*] «тс.» Бі, [*опа́чний*] «вивернутий, невдалий Пі; особливий Бі», [*зо́па́к*] (у сполученні *на зо́пак* «у зворотному напрямі»); — р. [*о́пак*] «назад; задом; ниць; навиворіт; навпаки», [*о́пако́*] «тс.; невміло; невчасно; без толку; ніяково, совісно; небезпечно», др. *опако* «назад, навпаки», *опакы* «тс.», п. ч. слц. opak «назад, навиворіт», вл. нл. wopak «неправильно, навпаки», болг. *о́пак* «назад, навпаки», м. *опако* «навиворіт, навпаки», схв. *ȍпако* «навпаки, назад», слн. [na ôpak(o)] «навпаки», стсл. **опакы** «навпаки; назад; інакше»; — псл. opakъ «зворотний», opako «назад; навпаки; у зворотному напрямі»; — споріднене з дінд. ápākaḥ «збоку; який знаходиться позаду», ápāñc- «повернутий назад», лат. opācus «тінистий». (<*«протипоставлений»), лит. apačià «низ», лтс. apakša «тс.», дісл. ǫfugr «повернутий в інший бік; зворотний; ворожий», двн. abuh «тс.», вірм. haka- «проти-», які зводяться до іє. *apo- «геть». — Фасмер III 142, 292—293; Brückner 380; Machek ESJČ 415, 465; Младенов 382;

Bezlaj ESSJ II 249; ESSJ Sl. gr. II 536—541; Pokorny 53—55. — Пор. **навпаки́, опа́чи́на[1], пак[1], по.**

опа́к[2] «сорт білої глини; гончарні вироби з глини»; — р. *опа́к* «тс.; вид скельної породи», бр. *апа́к* «опак», ч. opakní (техн.) «непрозорий» (папір, скло та ін.); — очевидно, запозичення з французької мови; фр. opaque «непрозорий» походить від лат. opācus «темний, непрозорий» (< «відвернений від сонця»), спорідненого з псл. opakъ «назад, навпаки», укр. [*опа́к*] «тс.». — СІС[2] 600; Фасмер III 142—143; ССРЛЯ 8, 875; Dauzat 513; Walde—Hofm. II 210—211. — Див. ще **о́пак[1]**.

[**опа́ка**] «жадібний ненажера» Ж; — неясне.

опа́л (мін.) «прозорий камінь різного забарвлення» (деякі різновиди його вважаються коштовними), [*опа́ль*] «тс.» Куз, *опа́ловий*, [*опале́вий, опа́льовий*] Куз; — р. болг. *опа́л*, бр. *апа́л*, п. opal, opał, ч. слц. opál, вл. opal, м. *опал*, схв. *о̀пāл*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Opál, фр. opale походять від лат. opalus, яке через гр. ὀπάλλιος зводиться до дінд. úpalaḥ (ч. р.) «камінь», úpalā (ж. р.) «верхній камінь у млині», що може бути фонетичним варіантом úpāgaḥ «нижчий, пізніший», пов'язаного з úpa «біля, під, на». — СІС[2] 600; Фасмер III 143; Sł. wyr. obcych 528; Holub—Lyer 345; Dauzat 513; Klein 1086; Walde—Hofm. II 211.

опа́ла́ «немилість, неласка СУМ; [гнів] Ба», *опа́льник* «той, що зазнав опали», *опа́льний, опа́льно* Бі; — бр. *апа́ла* «опала», п. opała «неласка»; — запозичення з російської мови; р. *опа́ла* (іст.) «царський гнів, немилість», як і др. *опалъка* «гнів», укр. *о́пал* «запал, збудження», пов'язане з *пали́ть* «палити». — Фасмер III 143; КЭСРЯ 309. — Див. ще **пали́ти.**

[**опала́та**] (у сполученні *пустити́ся на всі опалати* «зникнути, втекти») Ж; — неясне.

опала́ти, *опала́чка, опа́лини, опа́лка* — див. **пала́ти[1]**.

[**опа́лка**] «мішок або торба для годівлі коней, у краї якого зашиті дві палиці, рептух; мотузяна сітка або торба для сіна, з якої годують коней Л; корзина; кошик різної величини і форми на картоплю О; ночви; посуд, у якому провіюють зерно», [*опа́вка, упаўка*] «кошик різної величини і форми на картоплю» О, [*упа́лка*] «мішок для годівлі коней у дорозі» Корз, [*опа́лкі*] «велика торба, зшита з двох мішків, для годівлі коней» Л, [*упа́лки*] «мішок для годівлі коней у дорозі, що вішається на шию коню; в отвори по краях зашиті дві палиці» Л; — бр. [*апалу́шкі*] «коритце для очищення зерна в домашніх умовах», [*опа́лкы*] «ночви для віяння збіжжя», п. opałka «начиння для віяння збіжжя; кошик, коробка; кошик з рогожі, з лика, на дерев'яних, ліщинових прутах, для подавання вугілля до печі», ч. opálka «решето для просіювання зерна», слц. opálka «плетений кошик без ручки», нл. hopałka «віялка»; — пов'язане з [*опала́ти*] «віяти зерно», похідним від [*пала́ти*] «тс.»; первісним, очевидно, було значення «посудина для віяння зерна»; перехід до значення «торба для годування, рептух» зумовлений зближенням назви *опа́лка* з *па́лка* і наявністю палиць у конструкції рептуха. — Фасмер III 307, 317; Brückner 392; Machek ESJČ 429; Schuster-Šewc 319. — Див. ще **пали́ти.**

[**опа́лкі**] «дрібні обрізки, що залишаються після розпилювання дерева» Л; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *опи́лки* і *па́лка* або *опи́лки* й *о́пал, па́ливо, пали́ти*; може бути також похідним від дієслова *па́дати* (тобто те, що впало, відпало, опало при розпилюванні).

[**опало́сік**] (зоол.) «личинка жаби» Дейн, [*апало́сік*] «тс.» тж; — очевидно, результат видозміни форми *ополо́ник* ([*апало́ник, апало́нік*]) «тс.». — Див. ще **ополо́ник[1].**

[**опа́лубити**] «ударити палицею»; — очевидно, результат жартівливого переносного вживання дієслова *опа́лубити* «покрити настилом, оббити чимнебудь зовні (будівлю, споруду)», зближеного з основами слів *па́лиця* і *би́ти*. — Див. ще **па́лу́ба.**

Опана́с — див. **Афана́сій.**

опанча́ «старовинний верхній одяг у вигляді широкого плаща; [чоловічий вовняний одяг Ж]», [*опаньча*] (заст.) «якийсь верхній чоловічий одяг; старовинний одяг у вигляді широкого плаща» О, [*опанче́*] «верхня сіра одежина» ВеБ, [*опанчи́на*] «опанча; погана опанча», [*панча́*] «опанча»; — р. [*опа́нча*] «опанча», *епанча́* «накидка, капюшон», [*япанча́, японча́*] «верхній одяг, плащ», бр. *апанча́* «опанча», др. *япончица* «накидка», п. opończa, ст. japończa «тс.», болг. [*япанджа́к*] (іст.) «плащ без рукавів з капюшоном», м. *јапанџак* (заст.) «накидка, плащ»; — запозичення з турецької або кримськотатарської мови; тур. yarıpca (yarîpca) «накидка з капюшоном», крим.-тат. *jапынцы* «тс.; плащ, попона» є похідними від тюрк. jap- «покривати». — Rudn. II 880; Фасмер II 20, IV 558—559; Шипова 133; Козырев Тюркизмы 21; ЭСБМ 1, 121; Супрун та ін. Кримський укр. і ор. 124; Менгес 186—188; Sł. wyr. obcych 530; Mikl. EW 100, TEI I 315; Bern. I 445; Радлов III 261; Lokotsch 74; Севортян Ҷ, Ж, Й 127—129. — Пор. **опо́нча.**

[**о́пар**] (ент.) «нічний метелик, Phalaena», [*опари́ця* ВеНЗн, ВеЛ, *опаре́лиця* ВеНЗн, *опери́ця* Ж, *опири́ця* Ж] «тс.»; [*опири́чка*] «тс.; совка, Noctua L.» Ж, [*во́пар*] «(вид мурашки) Myrmica flava» ВеНЗн, ВеБ, [*пи́риця*] «метелик»; — пов'язане з *упи́р* «вампір», [*опи́р*] «упир, привид, кровопивця», [*опири́ця*] «привид»; назви зумовлені народними уявленнями про зв'язок нічних метеликів з душами померлих, духами; пор. інші назви нічного метелика: [*смерть, смертка, смертний мотиль*]; форми з початковим *опар-* відбивають вторинний зв'язок з *па́рити, опа́рити* (вважається, що коли метелик сяде на обличчя, то опарить: «опарила опариця»). — Лукінова Сл. мовозн. 104; ВеЛ 444. — Див. ще **упи́р**[1].

[**опара**] (бот.) «кріп пахучий, Anethum graveolens L.» Mak; — очевидно, пов'язане з *опа́рити* «обварити, ошпарити кип'ятком»; назва могла виникнути в результаті сплутання омонімів *окрі́п* «кріп» і *окрі́п* «кип'яток» з наступною заміною другого омоніма близькозначним [*опа́ра*]. — Німчук 271. — Див. ще **па́рити**[1].

[**опарантáти**] «ввійти, вселитися в кого (про чорта); когось оплутати» Ж, [*опарантю́к*] «чорт» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни [*опе́нтáти*] «оплутати; вселитися» (про чорта), зумовленої впливом п. orагаć «оточувати».

[**опа́рицца**] «утриматися» Лекс-Пол; — неясне.

[**опа́риш**] (ент.) «личинка мухи зеленої падальної, Lucilia caesar L.» Дейн, [*апа́риш*] «тс.» тж; — неясне.

[**опа́рни́к**] (бот.) «вид рослини Ж; рдесник блискучий, Potamogeton lucens L. Mak; рдесник плавучий, Potamogeton natans L. Mak», [*парник*] «рдесник блискучий» Mak; — очевидно, похідне утворення від *па́рити, опа́рити*; мотивація назви не зовсім ясна; припускається можливість зв'язку з властивістю рослини допомагати при опіках (опарах) (ВеНЗн 52); назва може бути зумовлена також уявленням про подразливу дію водяних рослин на шкіру (пор. назву одного з видів рдесника [*кропивка водяна*] «Potamogeton crispus L.». — Вісюліна—Клоков 116; Нейштадт 78. — Див. ще **па́рити**[1].

[**о́пас**] «варта, вартівник, охорона Ж, Пі; побоювання, острах», [*о́па́ска*] «небезпека Ж; острах, побоювання», [*опасні́сть*] «небезпека» О (з рос.?), [*опаса́тися*] «побоюватися, боятися», [*опа́суватися*] «тс.»; — р. [*о́пас*] «побоювання; охорона», [*опа́ска*] «перед-

бачливість; страх; охорона, захист; небезпека», *опáсный* «небезпечний», *опасáться* «побоюватися», бр. [*апáска*] «побоювання», др. *опас(ь)ная грамота* «охоронна грамота», *опасно* «уважно»; — похідне утворення з префіксом *о-* від *пáсти, пасý*. — Черных I 599; Фасмер III 143; КЭСРЯ 309. — Див. ще **о**[1]**, пáсти**[1].

[**опáска**] (заст.) «бандероль; смужка паперу, тканини, якою перев'язують або обкладають що-небудь; обв'язка, обклейка», [*óпаска*] «скоба, яка тримає чересло на гряділі» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. opaska «обв'язка; паперова смужка, якою обв'язують бандероль на пошті» є похідним від opasać «перев'язати, обвити», пов'язаним з pas «пояс». — Див. ще **пас**[1].

опасть, *óпат* — див. **пáсти**[2].

[**óпáт**] «абат, католицький священик» Г, СЧС, [*опáтський*] «абатський»; — запозичення з польської мови; п. opat «абат» походить від ч. opat, що, як і слц. opát, схв. *òпат*, укр. бр. *абáт*, р. *аббáт*, зводиться до свн. abbāt, яке, у свою чергу, походить від лат. abbās (зн. в. abbātem) «тс.» і, далі, від гр. ἄββας «тс.», ἀββᾶ «батько», арам. abbā̂ «тс.». — Rudn. II 880; Richhardt 85; Brückner 380; Machek ESJČ 415; Holub—Lyer 346; Skok II 559—560; Kluge—Mitzka 4—5.

[**опатéрний**] «обережний, обачний» Ж, [*опатéрність*] «обережність» Ж; — запозичення з польської мови; п. [opatrzny] «обережний, передбачливий, уважний» є фонетичним варіантом форми opatrzny «тс.», пов'язаної з patrzyć «дивитися»; пор. укр. [*опáтривати*] «турбуватися, оглядатися» Пі. — Richhardt 85; SW III 783. — Див. ще **о**[1]**, пáтрити**.

опахáло «віяло; пластинчаста частина пера птахів», *опáхувати, опахнýти;* — очевидно, запозичення з російської мови; — р. *опахáло* «віяло; [ковдра, покривало]», *опахнýть* «опахнути» є похідними від *пахнýть* «війнути, пахнути», [*пахáть*] «мести, підмітати», споріднених з укр. *пахнýти*. — Фасмер III 143; Преобр. I 652. — Див. ще **о**[1]**, пáхнýти**[2].

[**опáца**] «черниця, монахиня» Лизанец, [*гопáца*] «тс.» тж; — запозичення з угорської мови, уг. apáca «тс.» походить від схв. òpatica «абатиса» або слн. opática «тс.», пов'язаних з схв. *òпат* «абат», слн. opát «тс.». — Лизанец 614; MNTESz I 162. — Див. ще **óпáт**.

[**óпач**] (зоол.) «черепашка Venerupis» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*опóка*] «скеля» і є калькою німецької назви Felsen-Venusmuschel, букв. «скельна венерина черепашка».

[**опáчúна**[1]] «весло СУМ; правильне весло Л, Ж; весло на гребному судні Г; кермо на плотах О; велике весло Пі, Ж»; — бр. [*апачы́на*] «пристосування для керування плотом», [*пачы́на*] «весло», п. ст. paczupa «кермове весло», ч. ст., слц. opačina «заднє весло; довгий брус у задній частині воза; противага», болг. *опачúна* «упертість», м. *опачина* «зворотний бік», схв. *опàчина* «грубість, жорстокість», слн. [opačína] «помилка»; — псл. opačina, похідне від opakъ, opako «назад, навпаки, у зворотному напрямі», оскільки веслом гребуть у напрямі, протилежному напряму руху; на думку Махека, спочатку опачина уможливлювала зворотний хід причіпного судна; менш імовірна можливість зв'язку з укр. [*пáчити*] «повертати» (? — очевидно, [*пáчитися*] «коробитися») з розвитком значень «кермове весло» > «весло», або з др. *опашь* «хвіст», болг. *опашка* «тс.» (ЭСБМ 1, 122—123). — Brückner 390; Machek ESJČ 415. — Див. ще **óпáк**[1].

опачúна[2] — див. **пачúна**.

опáчний — див. **óпáк**[1].

[**óпаш**] (присл.) «накинувши на плечі; не засовуючи руки в рукави» Ж, *óпашки*, у сполученнях [*на óпаш, на óпашки*] «тс.» Ж, *óпашень* «старовинний просторий довгополий каптан з короткими широкими рукавами», *на-*

о́пашки; — р. [*о́па́шень*] «просторий верхній чоловічий одяг», [*опа́шкой*] «внакидку», [*о́пашь*] «наопашки», [*о́пашь*] «хвіст корови, коня», др. *опашень* «одяг», п. [opaszka] (у сполученні na opaszki «на плечах»), болг. *опа́шка* «хвіст; черешок (листка); охвістя», схв. opaš «хвіст; якась рослина», стсл. **опашь** «хвіст»; — псл. opašь «хвіст; (присл.) наопашки», похідні утворення від paxnǫti «війнути, пахнути». — Фасмер III 143; Skok II 559. — Див. ще **о**[1]**, па́хну́ти**[2].

[опе́нта́ти] «обплутати, затуманити голову Г, Ж, Пі; вселитися в когось (про чорта) Ж»; — бр. *апанта́ны* «шалений», [*апента́ны*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. opętać «оволодіти кимось, обплутати, довести до нестями» є похідним від pętać «плутати», яке відповідає укр. *пу́тати*. — Richhardt 85; ЭСБМ 1, 121. — Див. ще **о**[1]**, пу́то**.

[опе́ньгати] (жарт.) «одружити, видати заміж», [*опе́ньгатися*] «одружитися»; — префіксальне похідне від [*пе́ньгати*] «запрягати; натягувати, напружувати; обтяжувати роботою», [*пе́ньгатися*] «напружуватися, робити зусилля, старатися»; значення «одружити(ся)» розвинулось, очевидно, на основі жартівливого переосмислення значення «запрягати, обтяжувати роботою». — Див. ще **о**[1]**, пе́ньгати**.

опе́ньок (бот.) «опеньок справжній, Armillariella mellea (Fr. et Vahl.) Karsten. (Armillaria mellea Fr. et Vahl.; Agaricus melleus Vahl.); [Agaricus fragilis L. Mak]», [*опенек*] «опеньок справжній» Mak, [*опе́нька*] «тс. Ж; Agaricus sulphureus Bull. Mak; Agaricus virescens Sch. Mak», *опе́ньки*, [*вопо́ньок*] «опеньок справжній» ВеБ, Mak, [*гопе́нька*] «Agaricus alliaceus Jacq.; Agaricus esculentus Wulf.» ВеБ, Mak, [*пі́дпенька*] «опеньок справжній» ВеБ, Mak, (Me), [*підпе́ньок, подпінка* Mak] «тс.»; — р. *опёнок*, [*опёнка, опёныш*], (мн.) *опёнки*, [*опе́ньки*], *опя́та* «тс.», бр. *апе́нька*, п. opieńka, ч. opěnka, opeňka, [vopinka], слц. opienok; — похідне утворення від *пень*, можливо, ще праслов'янське (псл. *ob-pьnьka — Machek ESJC 415); назва пояснюється тим, що ці гриби ростуть переважно на старих пеньках або на нижній частині стовбурів хворих дерев чи навколо них. — Фасмер—Трубачев III 143—144; Преобр. I 690—691; КЭСРЯ 310; Цыганенко 275; Меркулова Очерки 160; Holub—Lyer 346. — Див. ще **о**[1]**, пень**.

[опе́р] (бот.) «пахучка звичайна, Clinopodium vulgare L. (Calamintha Clinopodium Moris)» Ж, Mak; — неясне.

о́пера (вид музичного мистецтва); — р. бр. болг. м. *о́пера*, п. ч. слц. opera, схв. *о̀пера*, слн. ópera; — запозичення з італійської мови; іт. opera «тс.» походить від лат. opera «праця, твір», мн. від opus (род. в. operis), пов'язаного з ops (род. в. opis) «сила, влада, могутність, здоров'я, багатство», спорідненим з дінд. árаḥ «робота», árаs- «тс.; релігійний акт», двн. uoben «починати роботу, практикувати», нвн. üben «практикувати». — СІС[2] 600; Черных I 599—600; КЭСРЯ 310; ЭСБМ 8, 82; Sł. wyr. obcych 529; Holub—Lyer 346; РЧДБЕ 445; Skok II 560; Klein 1090. — Див. ще **о́пус**. — Пор. **опера́ція**.

опера́ція, *операти́вка, операти́вник, опе́ра́тор, опера́торна, операці́йна, операціоні́ст, операти́вний, операці́йний, опериро́вати*; — р. болг. *опера́ция*, бр. *апера́цыя*, п. operacja, ч. operace, слц. operácia, м. схв. *опера́ција*, слн. operácija; — запозичення з латинської мови; лат. operatio «дія, вплив» пов'язане з operārі «працювати, трудитися, діяти», похідним від opus (operis) «праця, труд». — СІС[2] 601; Черных I 600; КЭСРЯ 310; РЧДБЕ 445; Sł. wyr. obcych 529; Holub—Lyer 346; Klein 1088. — Див. ще **о́пус**. — Пор. **о́пера**.

[опере́нчі] «перила; поручні» Л; — результат видозміни деетимологізованого запозичення з польської мови [*поре́нча, поре́нчі, пере́нджі*] «тс.»,

можливо, зближеного з *опе́ртися*. — Див. ще **поре́нча**.

опера́та «музично-драматичний комедійний твір», *опере́тка* «тс.»; — р. *опере́тта*, бр. *апера́та*, п. opereтka, ч. слц. opereta, болг. м. *опера́та*, схв. *опѐрета*, слн. opereta; — запозичення з італійської мови; іт. operetta, букв. «маленька опера», є демінутивом від opera «опера». — КЭСРЯ 310; Sł. wyr. obcych 520; Holub—Lyer 346; РЧДБЕ (1964) 445. — Див. ще **о́пера, о́пус**. — Пор. **опера́ція**.

опери́ця, *опири́ця, опири́чка* — див. **о́пар**.

[**опе́рстник** (у сполученні *о. сизак*)] (бот.) «гикавка сіра, Berteroa incana (L.) DC.» Ж, Мак, [*оперстик* (у сполученні *о. сизак*)] «тс.» Мак; — неясне.

опе́цок — див. **пе́ц**.

опе́цьок «товста, незграбна дитина; невисока на зріст, товста, незграбна людина; [будь-яка мала жирна тварина Бі]», [*опе́цок*] «опецьок» Ж, [*опе́шок*] «тс.» Ва, *опе́цькуватий*, [*опе́шкуватий*] Ва; — очевидно, результат перенесення назви [*опе́цок*] «припічок» О, [*опе́цьок*] «тс.». — Див. ще **пе́ц**.

опилі́сатися — див. **пелю́скатися**.

[**опини́житися**] «запізнитися» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації і дальшої фонетичної видозміни дієслів [*опізни́тися*] «запізнитися» й *опини́ти* «зупинити».

опи́р, *опе́р, опири́ця, опи́рь, опі́рь* — див. **упи́р**[1].

[**опи́туватися**] «вітатися Ж; брикатися ЛексПол»; — похідне утворення від *пита́ти*; значення «вітатися» розвинулось на основі значення «запитувати один одного про здоров'я, про справи (при зустрічі)» (напр., «як ся маєте?»); значення «брикатися», очевидно, виникло в результаті жартівливого вживання слова, можливо, зближеного з *копи́то*. — Див. ще **пита́ти**.

опи́ус, *опи́юс, опия́ка* — див. **пи́ти**.

о́пишки — див. **пи́шки́**.

[**опі̂внях**] «опівночі» Л; — результат лексикалізації прийменникового сполучення **о пі́внях*; пов'язане з традицією визначати час за співом півня. — Див. ще **о**[1], **пі́ти**[1].

[**о́під**[1]] «тулуб, торс; корпус» Ж; — очевидно, похідне утворення від іменника *під* «низ, основа, фундамент». — Див. ще **о**[1], **під**[1].

[**о́під**[2]] «опудало; страх, переляк» Ж; — результат фонетичної видозміни форми [*о́пуд*] (*opǫdъ) «тс.»; кореневе **і** замість **у** відповідно до давнього ǫ-, як у *заміж* (<za mǫžь), *дібро́ва* (<dǫbrava) та ін. — Див. ще **пу́дити**.

о́пій «висушений сік з маківок, сильний наркотик» СУМ, Ж, *о́піум, о́пійний, о́піумний*; — р. *о́пий, о́пиум*, бр. *о́пій, о́піум*, п. ч. вл. opium, слц. ópium, болг. м. *о́пиум*, схв. *о̀пијум*, слн. ópij; — запозичення з латинської мови; лат. opium походить від гр. ὄπιον «опіум», пов'язаного з ὀπός «бродильний сік з рослин», спорідненого з лит. sakaĩ «смола, живиця», псл. sokъ, укр. *сік*. — СІС[2] 601; Фасмер III 144; Преобр. I 653; ЭСБМ 8, 82; Sł. wyr. obcych 529; Kopaliński 696; Holub—Lyer 346; Frisk II 405—406. — Див. ще **сік**[1].

опі́ка «піклування, догляд; нагляд», [*опека́льник, опе́кун*] Ж, *опі́ку́н* СУМ, Ж, Куз, *опі́ку́нство, опі́ку́нський, опіка́ти(ся), опі́кува́тися* СУМ, Ж; — р. болг. *опе́ка*, бр. *апе́ка*, п. opieka, ст. opiek, ч. opěka, ст. pěče, слц. opeka (з р.); — генетично пов'язане з др. *пеку ся* (*печи ся*) «турбуюся», стсл. **пекѫ сѧ (пещи сѧ)** «тс.» і, далі, з псл. pekǫ (*pekti) «печу (пекти)»; в українській мові, можливо, запозичене з польської або з російської. — Фасмер III 143; КЭСРЯ 309; Цыганенко 275; ЭСБМ 1, 123. — Див. ще **пекти́**. — Пор. **печа́ль, піклува́тися**.

[**опі́лка**] «фартух» Ж, Куз; — очевидно, утворене з прийменника *о* та іменника *пола́* (*по́ли*) (див.).

опі́нія «громадська думка»; — бр. *апі́нія* «репутація»; — очевидно, запо-

зичення з польської мови; п. opinia «думка, погляд; репутація» походить від лат. opīnio «думка, репутація», пов'язаного з opīnor (opīnārī) «припускати», можливо, спорідненим з псл. *(j)apati «дивитися», р. *внеза́пный* «раптовий». — ЭСБМ 1, 124; Kopaliński 696; Sł. wyr. obcych 529; Walde—Hofm. II 212—213.

о́пір, *о́пірці* — див. **пе́рти**[2].

опла́в, *опла́ва*, *оплаво́м* — див. **пли́сти**.

[**опла́ва**] «облава»; — результат видозміни форми *обла́ва*, зближеної з основою *пла́вати*. — Див. ще **обла́ва**.

[**о́пла́ток**] «облатка» Ж, Куз; — р. *оплаток* «проскура в католицькій церкві», др. *оплатъкъ* «тс.», бр. *апла́тка* «(мед.) облатка», п. opłatek «вид прісного тіста; кружок з того тіста», ч. oplata «вафля; (мед.) облатка», oplatek «тс.», цсл. **оплатъ** «проскура»; — через західнослов'янське і німецьке посередництво (бав. *oplata «проскура») зводиться до лат. oblāta «тс.», звідки також пізніше запозичене *обла́тка*. — Фасмер III 145; Brückner 380; Machek ESJC 416. — Див. ще **обла́тка**.

[**оплафова́ти**] «зносити, затаскати» Пі; — неясне.

опле́н, *опле́на*, *опле́ні* — див. **опли́н**.

[**опле́нтати**] «обплутати; зжерти»; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. oplątać «обплутати, обвити; обманути, приголомшити» є похідним від plątać «плутати», з яким пов'язане укр. *плу́тати*; значення «жерти» виникло, очевидно, на українському ґрунті під впливом [*оплі́тати*] «їсти». — Див. ще **плу́тати**. — Пор. **оплі́тати, пле́нтати**.

[**опле́цок**] «оклецок; неповоротка, надмірно товста дитина» Па; — результат контамінації слів [*окле́цок*] і [*опе́цок*] «тс.». — Див. ще **клець, опе́цьок**.

оплива́нка — див. **пли́сти**.

о́плис — див. **о́флис**.

[**опли́н**] «дерев'яна подушка на осі воза; перекладина в санях для з'єднання полозів Г; подушка на дивані, лаві Ж, Пі», *опли́нь* «частина воза; частина саней», [*о́плен*] «дерев'яна підкладка на осі воза» Л, [*опле́н*] «частина саней» Па, МСБГ, [*опле́ни, опля́ни*] (мн.) «тс.» МСБГ, [*опле́на*] «подушка на осі воза» Ж, Куз, [*опле́ні*] «дерев'яні подушки між ящиком і віссю воза До; два бруски поперек саней, що скріплюють полозки» Ва, [*оплончаки́*] «полозки саней з перекладками» До; — р. [*опле́нь*] «верхня перекладина, що з'єднує полозки саней», бр. [*апле́нь*] «частина воза», [*опленка, оплін, плень, воплень*], ч. oplín «тс.», слц. oplen «частина воза (і вагона)», болг. [*опле́н*] «частина воза», схв. *о̀плен, о̀пљен*, слн. oplèn «тс.»; — псл. oplenъ; — зіставляється з гр. πλήμνη «частина воза» (Machek ESJC 416); реконструюється також псл. *opelnъ, яке виводиться з ie. *(s)p(h)el-, наявного також в укр. *поліно, полиця, пáлиця* та ін. (Persson Beitr. 174; Skok II 561; Schuster-Šewc 1656—1657); запозиченнями зі слов'янських мов є уг. eplény, рум. opleán. — ЭСБМ 1, 126; Bezlaj ESSJ II 251; Mikl. EW 249.

о́пліт, *о́пліток* — див. **пле́сти**.

[**оплі́тати**] «їсти з апетитом Г; швидко щось робити, жадібно їсти Ж», *уплі́тати* «тс.» Она; — р. [*оплета́ть*] «швидко, жадібно й багато їсти», *уплета́ть* «тс.», бр. [*аплята́ць*] «жадібно їсти»; — не зовсім ясне; можливо, результат метафоризації *оплі́тати* «обплітати»; припускається зв'язок із *плоть*, бр. *площь* «тіло» і порівнюється з р. [*плетево*] «стан, талія» (ЭСБМ 1, 128).

[**опли́тка**] (бот.) «берізка польова, Convolvulus arvensis L.» Г, ВеЛ, Mak, [*оплі́тач*] «тс.» Mak; — ч. [opletník] «тс.»; — похідне утворення від *о(б)плі́тати*, префіксального похідного від *плести́*; назва пояснюється властивістю берізки витися, плестися навколо стебел інших рослин; пор. [*ови́йка, по́-*

вій, повитúця] «тс.». — Нейштадт 447; Machek Jm. rostl. 184. — Див. ще **о**[1], **плéсти́**.

оплончакúй — див. **оплíн**.

оплóт «надійна опора»; — запозичення з російської мови; р. *оплóт* «тс.» походить від др. *оплотъ* «огорожа, стіна, загорожа; захист» (стсл. **оплотъ** «тс.»), пов'язаного з *оплести* (стсл. **оплєсти**), *плести*. — Фасмер III 145; Цыганенко 276; Преобр. I 653, II 73. — Див. ще **плéсти́**.

[**оплоча́**] «одяг нареченої» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат фонетичної видозміни [*оплíче*] «жіночий одяг», [*оплíча*] «сорочка; коротка жіноча сорочка з пазухою, розрізаною від шиї в напрямі пахви; вишивка на рукавах сорочки», пов'язаних з *плечé* (див.).

опóвзена — див. **пívзен.**

оповіда́ти, *оповіда́нка, оповіда́ння, оповіда́ч, оповíдка, óповідь, оповíсник, оповíстка, óповість* — див. **вíдати**.

[**óповсть**] (бот.) «грудна трава, Filago arvensis L.» Куз, Ж, [*оповст полевий*] «тс.» Mak; — похідне утворення від *повсть*; назва пояснюється зовнішнім виглядом рослини — опушеної, білошерстої; пор. семантично подібні назви грудної трави в інших мовах: лат. Filago від filum «нитка», нім. Filzkraut (букв. «повстяна трава»). — Вісюліна—Клоков 315; Нейштадт 548; Machek Jm. rostl. 239. — Див. ще **повсть**.

опозúція, *опозиціонéр, опозиціонéрство, опозиціонíст, опозиційний*; — р. *оппозúция*, бр. *апазíцыя*, п. opozycja, ч. oposice, слц. opozícia, вл. нл. opozicija, болг. *опозúция*, м. схв. *опозúција*, слн. opozícija; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Opposition, фр. англ. opposition походять від лат. oppositio «протиставлення», пов'язаного з opp$\bar{o}$nere «протиставити». — CIC[2] 601; Kopaliński 696—697; Holub—Lyer 346; Klein 1088. — Див. ще **позúція**. — Пор. **опонéнт**.

опóка «тверда, легка гірська порода, багата на кремнезем; рама для ливарних форм; форма для лиття металу Бі; [скеля Бі, Ж; фундамент будівлі Бі]», [*опýка*] «скеля; вапняк; річкова галька» Ж, *опóковий*, [*опóкуватий*] «кам'яний, скелястий» Куз, [*опоковáтий* Ж, *опóчúстий* Бі, Ж] «тс.»; — р. *опóка* «мергель, сіро-біла глина; форма для лиття металу», бр. *апóка* «тс.», др. *опока* «скеля, уламок скелі», п. opoka «скеля, камінь, кам'янистий ґрунт; фундамент», ч. слц. opuka «вапняк», ч. ст. opoka «скеля», слн. opôka «вапняк, кам'янистий ґрунт», стсл. **опока** «скеля, уламок скелі»; — псл. opoka; — не зовсім ясне; пов'язується з псл. *pekti, укр. *пектú* (Фасмер III 145; Skok II 628; Mikl. EW 235; Berneker IF 13, 214), при цьому семантика слова викликає сумніви (Преобр. I 653); чеська форма opuka розглядається як результат контамінації з коренем puk- «тріскатись», оскільки ця гірська порода крихка; сумнівне припущення (Machek ESJC 416) про первинність чеської форми з **-u-**; припускається також зв'язок з бр. *пóкацца* «тріскатися, розколюватися» (Супрун Веснік БДУ, 1970/2, 83—84); останнім часом висунуто думку (Варбот 164—167) про зв'язок псл. opoka, як і (v)arьno «вапно», з ie. *ăr- «вода» як назви осадової породи, що виявляється в басейнах морів і озер (пор. каш.-словінц. [opoka] «болото, торфовище»). — ЭСБМ 1, 128—129; Куркина Этимология 1985, 13—16; Мартынов Язык 55. — Пор. **опýка**[1].

опóлеток — див. **пóлоть**.

[**опóли**] «обаполи», [*опíлок*] «край колоди, обапіл» Ж, [*опóлок*] «обаполок Л; шкіра з живота тварини»; — р. [*опóлок*] «крайня дошка з колоди; краї оброблюваної шкіри; поли шуби; окраїна держави», бр. *апóл* «крайня дошка з колоди», *апóлак* «тс.», п. opołek «обапіл»; — похідне утворення від др. *полъ* «бік, край», подібне до *окрáйок*. — ЭСБМ 1, 129. — Див. ще **пів, полá**[1]. — Пор. **обáпіл**.

[**опо́листий**[1]] «дуплавий» Ж; — очевидно, споріднене з [*ополоши́ти*] «опорожнити», р. *по́лый* «порожній», яке загальноприйнятої етимології не має.

[**опо́листий**[2]] «товстий, гладкий; широкий, розлогий; гіллястий; дебелий, великий (про тварин) Л; повний, широкий Пі»; — неясне; можливо, пов'язане з [*опо́листий*] «дуплавий».

[**ополо́ник**[1]] (зоол.) «пуголовок жаби» Ж, Л, Дейн, [*ополо́ник, ополо́нік* Л] «тс.», [*ополо́ниця, опо́лонік, ополо́нка*] «личинка жаби» Дейн; — р. [*ополо́венки*] «пуголовки», [*ополо́ник*] «пуголовок», бр. *апало́нік, пало́нік* «тс.»; — результат перенесення назви розливної ложки з довгою ручкою на пуголовка за зовнішньою схожістю. — ЭСБМ 1, 120. — Див. ще **ополо́ник**[1]. — Пор. **ли́жка**[2].

[**ополо́ник**[2]] «корж» ЛексПол, [*пудополо́ник*] «тс.» тж; — не зовсім ясне; очевидно, результат фонетичної видозміни запозиченого п. [apalonek, apaloniec] «печений хліб», пов'язаного з palić «палити»; здається непереконливим припущення (ЭСБМ 1, 120) про перенесення на корж назви розливної ложки, за допомогою якої наливають тісто. — Див. ще **пали́ти**.

ополо́ник[3] — див. **ополо́ник**[1].

[**ополо́ничок**] «вид дитячої гри»; — неясне; зіставляється з бр. [*апала́нт*] «гра, учасники якої змагаються в умінні далі послати палку», [*пала́нт*] «тс.», джерелом якого є п. palant «гилка», що походить від іт. palla «куля», pallare «грати в м'яч». — ЭСБМ 1, 119; Brückner 391.

ополо́нка — див. **ополо́нка**[1].

[**ополоши́ти**] «опорожнити» ЛексПол; — очевидно, споріднене з [*опо́листий*] «дуплавий», р. *по́лый* «порожній», яке загальноприйнятої етимології не має.

опо́на «завіса; попона; покривало, ковдра; давня сукняна тканина», *опо́нник* (іст.) «робітник, який виробляв опони»; — р. *опо́на* «завіса», бр. *апо́на* «тс., покривало», др. *опона*, п. opona, схв. *о̀пона* «перепонка, шкірка», слн. opóna «шпалери»; — псл. opona, пов'язане чергуванням звуків з pęti «напинати», pǫto «путо», pьnǫti «пнути»; — зіставляється з вірм. henum «тчу, зшиваю», лит. pìnti «плести», лат. pendeo, pendēre «висіти», далі з гот. двн. spinnan «прясти», двн. spannan «натягувати»; виведення від гот. fana «шматок тканини, полотна; рушник» (Hirt PBrB 23, 336) безпідставне. — Фасмер III 145—146; Преобр. I 654; ЭСБМ 1, 130; Супрун Белар. лінгв. 1972/1, 70—71; Brückner 380—381; Skok II 561; Trautmann 219. — Див. ще **п'я́сти́**. — Пор. **запо́на, плу́тати, попо́на, пу́то, спи́на**.

опоне́нт, *опонува́ти*; — р. *оппоне́нт*, бр. *апане́нт*, п. ч. слц. вл. oponent, болг. м. *опоне́нт*, схв. *опо̀нент*, слн. oponènt; — запозичення з німецької мови; нім. Opponént, як і англ. opponent, походить від лат. opрōnēns (род. в. opрōnentis) «той, що протиставляє, заперечує», похідного від opрōnere «протиставити», пов'язаного з pōnere «класти». — CIC[2] 601; Черных I 600; ССРЛЯ 8, 941; Kopaliński 696—697; Holub—Lyer 346; Klein 1088. — Див. ще **позиція**. — Пор. **опозиція**.

[**опо́нець**] (бот.) «берізка польова, Convolvulus arvensis L.», [*припо́нець*] «тс.» Нед; — р. [*попенек*], ч. oponec, pupenec, схв. *по̀понац*, [*попанац, попунац*] «тс.»; — похідне утворення від дієслова *пну́ти(ся)*; назва зумовлена тим, що берізка оплітає інші рослини, пнеться на них. — Machek Jm. rostl. 184; Симоновић 138. — Див. ще **о**[1], **п'я́сти́**. — Пор. **опо́на**.

[**опонник**] (бот.) у сполученнях [*о. яєчник*] «мухомор цезарів, Agaricus caesareus Scop. (Amanita caesarea)» Mak, [*о. маримуха, о. моримух(а)*] «мухомор червоний, Agaricus muscarius L. (Amanita muscaria)» Mak; — утворене від *опо́на* «покривало»; назва може пояснюватись тим, що молоде тіло багатьох видів пластинчастих грибів, зокрема мухоморів, спочатку роз-

вивається замкнутим у загальне покривало, плівку, яка ніби обпинає гриб. — УРЕ 9, 445. — Див. ще **опо́на, п'я́сти́**.

[**опо́нча**] «довгий сіряк з грубого сукна; верхній чоловічий одяг, який носила шляхта; довгий сукняний сіряк від талії зі зборками; плащ із сірого сукна внизу зі зборками і пелериною, який носили заможні селяни» О, [*опо́ньча*] «верхній чоловічий одяг ЛЧерк; верхній каптан Пі», [*опоньча́*] (назва старовинного одягу або матерії) Ва; — бр. ст. *апонча, опонча,* п. orończa (ст. jarończa) «верхній одяг, яким загортаються від негоди; чоловічий верхній одяг; погано зроблений одяг»; — вважається результатом фонетичної видозміни запозиченого з тюркських мов [*опа́нча*] «верхній одяг», зближеного з *опо́на* «попона; покривало, ковдра; завіса; сукняна тканина» (ЭСБМ 1, 121; SW III 808); може бути залишком первісної звукової форми запозичення; пор. др. *япончица* «опанча», тур. yapınca «накидка, попона». — Пор. **опанча́**.

о́понь (зоол.) «вид слимака, Amphipeplea» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, похідне утворення від *опо́на* як часткова калька наукової назви лат. Amphipeplea, що складається з гр. ἀμφι- «подвійний; навколо» та основи лат. peplum «розкішний одяг, мантія»; пор. назву цього слимака нім. Mantelschnecke, утворену з Mantel- «пальто; одяг» і Schnecke «слимак». — Див. ще **опо́на**. — Пор. **опонник**.

опоричка — див. **поріч́ка**.

опортуні́зм, *опортуні́ст, опортуністи́чний*; — р. *оппортуни́зм*, бр. *апартуні́зм*, п. oportunizm, ч. oportunismus, слц. oportunizmus, вл. нл. oportunizm, болг. *опортюни́зъм*, м. *опортуни́зам*, схв. *опортуни̏зам*, слн. oportunízem; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Opportunísmus, фр. opportunisme, англ. opportunism походять від лат. opportūnus «зручний, корисний», утвореного з ob portum «(вітер, що віє) в напрямі порту» або з ob portum (situs) «(розташований) перед портом». — CIC^2 602; Черных I 600—601; ССРЛЯ 8, 942; Kopaliński 697; Holub—Lyer 346; Klein 1088; Дворецкий 707. — Див. ще **порт**^{2}.

опости́н «стіна в стіну, по другий бік стіни, поруч; біля стіни, під стіною», *опости́нь* «тс.»; — утворене з прийменників *о* і *по* та іменника *стіна́* (див.).

опо́сум (зоол.) «Didelphis L. (американська сумчаста тварина)»; — р. *опо́ссум*, бр. *апо́сум*, п. opos, opossum, ч. opossum, слц. opossum, oposum, болг. *опо́сум*, схв. *о̀посум*, слн. opósum; — через західноєвропейські мови (англ. opossum, фр. opossum, н. Opóssum) запозичено з індіанських мов Америки, пор. алгонкінське apasum «біла тварина». — Kopaliński 697; Holub—Lyer 346; Klein 1088.

[**опоясник**] (бот.) «плаун булавовидний, плаун звичайний, Lycopodium clavatum L.» Mak, [*поясник*] «тс.» Mak; — похідне утворення від *опоя́сувати(ся), по́яс*; назва пояснюється тим, що в Україні жінки з лікувальною метою обв'язували навколо тіла пояси, сплетені з плауна; крім того, у різних народів з плауна плелись вінки і пояси, які розвішувалися навколо вікон, дзеркал для оберігання від злих духів, що відбивається і в таких назвах плауна, як схв. vilin vinac, слн. trakovje (зб. до trak «стрічка, смуга»), povojčki, povoji device Marije, нвн. Gürtelkraut (букв. «поясне зілля»), Hexengürtel, Johannisgürtel. — Havlová Slavia 1982/2, 188—189; Machek Jm. rostl. 27—28; Симоновић 286. — Див. ще **по́яс**.

[**опрану́тися**] «перейти від відступу до наступу на противника» ЛЧерк; — бр. [*апрануць*] «сильно ударити, ударитися»; — очевидно, похідне утворення від [*пря́нути*] «кинути, жбурнути». — ЭСБМ 1, 133. — Див. ще **о**^{1}**, пря́да́ти**.

о́прашки, *опрошкува́ти* — див. **навпрошки́**.

опрена, *оприка, опри́ни, оприня* — див. **вепри́на**.

о́приск, *опри́скливий* — див. **при́скати**.

опри́чнина (іст.) «система надзвичайних заходів, запроваджена Іваном Грозним; частина держави, підпорядкована безпосередньо Івану Грозному», *опри́чина* «тс.», *опри́чник* «дворянин, що служив в опричнині»; — бр. *апры́чніна*; — запозичення з російської мови; р. *опри́чина, опри́чнина*, ст. *опричьнина* пов'язане зі ст. *опри́чьныи* «окремий, особливий», похідним від *опри́чь* «крім». — Фасмер III 146; КЭСРЯ 311. — Див. ще **о́прі́ч**. — Пор. **опри́шок**.

[**опри́шкуватий**] «запальний, нестримний», [*напри́шкуватий*] «зарозумілий, зухвалий, буйний», [*нари́шкуватий* Куз] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої форми *опри́скливий* «тс.», зближеної з *опри́шок*. — Див. ще **при́скати**.

опри́шок (іст.) «повстанець; [розбійник, злодій; бешкетник]», [*опри́шко*] «тс.», *опри́шківство* (іст.), [*опри́щина (опри́шчина)*] «час опришків» Ж, Куз, *опришкува́ти* (іст.) «бути опришком»; — п. oprыszek «розбійник, бандит, злодій» (з укр.); — неясне; може бути зіставлене з *о́прі́ч* «окремо, осторонь» як назва незалежного від пана чоловіка (теж не зовсім ясним) або з [*о́приск*] «скала, уламок», *опри́скливий* «нестриманий; дошкульний», пов'язаними з *при́скати*. — Москаленко УІЛ 40; ЭСБМ 1, 134—135; Brückner 437.

[**опрілух**] «плід латаття білого (Nymphaea alba L.)» Mak; — очевидно, пов'язане з *прі́ти* «гнити, тліти»; мотивація назви неясна. — Див. ще **прі́ти**.

опрі́сно́к (заст.) «корж, спечений з прісного тіста» СУМ, Ж, *опрі́сник* «тс.», *опри́снячок* «ритуальний хлібець на похороні» ЛексПол; — р. *опре́сно́к*, бр. *апрэ́снік*, др. *опрѣснъкъ, опрѣснокъ* «опріснок, маца, католицька проскура», п. oprzasnek, przaśnik, ч. přesník, слц. [opresek], слн. oprésnik; — очевидно, запозичене в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **опрѣснъкъ** пов'язане з **прѣснъ**, якому відповідає укр. *прі́сни́й*. — Фасмер III 146; ЭСБМ 1, 137. — Див. ще **прі́сни́й**[1].

о́прі́ч «крім; окремо, осторонь» СУМ, Г, Ж, [*опрі́че, опро́ч* Бі, *опро́че*] «тс.», [*опрі́чний*] «окремий, особливий», [*опро́чий*] «інший» Ж, [*опрічник*] «чоловічий індивідуум» Пі, [*опрічниця*] «жіночий індивідуум» Пі; — р. [*опри́чь*] «крім», [*опричи́, опрочи́, опро́чь*], бр. *апрача́* «тс.», *апро́ч* «окремо», [*апрыч*] «крім», [*апрі́ч*] «крім, окремо», др. *опрочь, опроче* «крім, окремо», п. oprócz «крім», prócz «тс.», ст. oprócz «без; крім», ч. prvč «геть»; — переконливої етимології не має; р. *опри́чь* пов'язувалося з *прок, про́чий* (Преобр. I 654), з лат. prīvus (<*preivos) «сам по собі, одинокий, особливий» (Фасмер III 146), з *опри́шок* «розбійник» (ЭСБМ 1, 134—135). — Machek ESJC 489; Holub—Kop. 298; ESSJ Sl. gr. I 220—221. — Пор. **прік, пріч**.

[**опро́нувати**] «провіювати зерно» ЛексПол; — неясне.

опру́г — див. **пруг**.

[**о́пруч**] «крім» О, Корз; — очевидно, запозичення з польської мови; п. oprócz «крім» відповідає укр. *о́прі́ч* (див.).

[**опрягти́ся**] «померти, сконати», [*опригну́тися*] «померти в муках» Ж, [*опря́га*] «смерть»; — р. [*опря́чься*] «померти, сконати», бр. *апрэ́гчыся* «здохнути; померти від чогось надмірного»; — неясне; зіставляється з бр. [*апрагчыся*] «набрякнути від надміру спожитого», [*апрага́цца*] «робити щось із жадобою (спати, їсти, пити)», [*опрегаць*] «палити, мучити», [*опрегацьца, (опрёгся)*] «знесилюватися, згорати від спраги; згорати від горілки», укр. [*пружати*] «лучити», р. [*опрягáть*] «жарити», [*опружеть*] «стати твердим», др. *опрягнути* «налягти, наперти з усіх бо-

ків»; різноманітність семантики білоруських слів пояснюється контамінацією ряду коренів: *пра́г(нути)* «бажати», *пряг-/пряж-* «смажити» і *пруг-/пряж-* «ставати пружним, твердим». — ЭСБМ 1, 136.

о́пря́тний — див. **пря́тати**.

о́птика «розділ фізики, що вивчає світло; прилади й інструменти, виготовлені з урахуванням законів відбивання і заломлення світла», *о́птик, опти́чний*; — р. болг. м. *о́птика*, бр. *о́птыка*, п. optyka, ч. слц. вл. нл. optika, схв. *о̀птика*, слн. óptika; — запозичення з німецької мови; нвн. Óptik, ст. Óptika, можливо, через посередництво латинської (слат. optica, мн. с. р.) зводиться до гр. ὀπτική «наука про зір», τά ὀπτικά «оптика», похідних утворень від ὀπτός «бачений, видимий», пов'язаного з ὄψομαι «бачитиму», ὄψ «око, обличчя», ὀπή «отвір, дірка» і спорідненого з псл. oko, укр. *о́ко*. — CIC[2] 602; Фасмер III 147; ССРЛЯ 8, 972; ЭСБМ 8, 82; Kopaliński 697; Holub—Lyer 346; Gr. Fwb. 534; Klein 1089. — Див. ще **о́ко**[1]. — Пор. **офтальмоло́гія**.

оптима́льний «найкращий (з можливих варіантів); найбільш відповідний»; — р. *оптима́льный*, бр. *аптыма́льны*, п. optymalny, ч. optimální, слц. optimálny, вл. optimalny, болг. м. *оптима́лен*, слн. optimálen; — запозичення із західноєвропейських мов; н. optimál, англ. optimal утворено від лат. optimus «найкращий». — CIC[2] 602; Sł. wyr. obcych 479; Kopaliński 697—698; Holub—Lyer 346; Gr. Fwb. 524. — Див. ще **оптимі́зм**.

оптимі́зм «світосприймання, пройняте життєрадісністю, вірою в краще майбутнє»; *оптиміст, оптиміти́чний*; — р. *оптими́зм*, бр. *аптымі́зм*, п. optymizm, ч. optimismus, слц. optimizmus, вл. нл. optimizm, болг. *оптими́зъм*, м. *оптими́зам*, схв. *оптимѝзам*, слн. optimízem; — запозичення з французької мови; фр. optimisme створене єзуїтами в 1737—1752 рр. на основі лат. optimus «найкращий», що виникло, можливо, з *opitumos (< ie. *opi-, яке виступає в ops «багатство»); optimus початково могло означати «найбагатший». — CIC[2] 602; Черных I 601; ССРЛЯ 8, 972; Kopaliński 697—698; Holub—Lyer 346; Dauzat 514; Klein 1089—1090; Walde—Hofm. II 216—217. — Пор. **оптима́льний.**

о́птом «великими партіями, усе разом», *оптови́к, оптово́й* СУМ, Ж; — р. *о́птом*, бр. *о́птам, аптóвы*; — не зовсім ясне; можливо, походить з **обьт-*, спорідненого з р. *о́бщий, о́бщество* (Грот Фил. раз. II 442; Шахматов Очерк совр. р. лит. яз. 76); з фонетичного боку сумнівне зіставлення з лит. ãpstas «запас, достаток», apstùs «багатий», дінд. árpaḥ «виручка, майно, володіння», лат. ops, opis «сила, багатство» (Matzenauer LF 12, 163; Преобр. I 654) або з цсл. **обьдо** «скарб» (Горяев 240); зовсім неприйнятне зіставлення з тур. top «куля, ядро» (Mikl. TEl Nachtr. I 57). — Фасмер III 147; Черных I 601; ЭСБМ 8, 82.

[опу́гатися] «тепло вдягнутися, багато натягти на себе»; — пов'язане з *[впу́гувати]* «затушковувати, надягати багато важкого одягу»; безпосереднє пов'язання з бр. *[пугі]* «розширення вен», р. *[пу́га]* «тупий кінець яйця» (Петлева Этимология 1985, 17) здається занадто прямолінійним. — Див. ще **впу́гувати**.

о́пуд, *опу́да, опу́дало, о́пудь, опу́жувати* — див. **пу́дити**.

[опу́к] «особливий вид кримської білої солі»; — неясне; можливо, пов'язане з *опу́ка* «скеля».

опу́ка[1] (заст.) «м'яч; [гра в м'яч Ж; випукла частина (у бочки); стебло злакових Л]», *опукою* (у значенні присл.) «дуже швидко, відразу», *[опу́кий]* «опуклий» Ж, *опу́клий, опу́куватий* «трохи опуклий»; — р. *[опу́ка]* «м'яч», бр. *апу́ка, [апо́ка]* «тс.»; — похідне утворення від **опукати* «ставати опуклим, надуватися». — ЭСБМ 1, 138; Супрун Веснік БДУ 1970/1, 82—83. — Див. ще **пук**[1].

опу́ка[2] — див. **опо́ка**.

опу́нція (бот.) «рослина родини кактусових, Opuntia Tourn.»; — р. болг. *опу́нция*, бр. *апу́нцыя*, п. opuncja, ч. opuncie, слц. opuncia, схв. *опу̀нција*, слн. opúncija; — запозичення з латинської наукової номенклатури; нлат. opuntia походить від лат. Opuntia (herba), букв. «рослина з Опунта», від назви давньогрецького міста Ὀπούς (-οῦντος) «Опунт». — CIC[2] 603; Sł. wyr. obcych 531; Holub—Lyer 346.

о́пус «твір; музичний твір»; — р. бр. болг. м. схв. *о́пус*, п. ч. слц. вл. opus, слн. ópus; — запозичення з латинської мови; лат. opus «праця; твір» споріднене з дінд. ápas- «праця», ā́pas- «праця, релігійний акт», двн. uoben (< *ōbjan) «розпочати роботу, практикувати», свн. üeben, нвн. üben «практикувати, робити вправи», двн. uoba «святкування», uobo «фермер», свн. uop «сільське господарство; ужиток; звичка», днн. ōbian «святкувати», гол. oefenen, дат. øve «робити вправи, практикувати», дангл. æfnan, efnan «виконувати». — CIC[2] 603; ССРЛЯ 8, 975; Kopaliński 696; Holub—Lyer 346; Klein 1090. — Пор. **о́пера, опера́ція**.

[**опух**] (бот., у сполученні [*о. гіркий*] «лопух, Arctium (Lappa) L.; лопух малий, A. minus Bernh.») Mak, [*вопух гіркий*] «лопух» Mak, [*опу́ша*] «тс.», [*вопуша*] «лопушиння»; — результат видозміни назви *лопу́х*, зближеної з основою *пух* у зв'язку з наявністю дрібного пуху на лопухах. — Див. ще **лопу́х**. — Пор. **пух**.

[**оп'ятери́читися**] «впертися в землю»; — неясне.

[**оп'я́ть**] «знов», [*о́пя́т* ВеУг, *впят* ВеУг, *упя́т* ВеУг, *вп'ять* Ж, *уп'я́ть* Нед] «тс.»; — р. *опя́ть*, бр. *апя́ць*, др. *опять*, п. ст. opięć, opieć, ч. opět, слц. opät «тс.», схв. *òпēт* «тс.; [назад]», слн. zópet «знову», стсл. **въспѧть**; — псл. orętь, прислівник, утворений за допомогою префікса o(b)- від кореня rętу прикметниковій формі, наявного також у псл. pęta «п'ята»; пор. аналогічні утворення в лит. ст. atpent «знову», жем. [apént] «тс.» і лит. péntis «обух; (розм.) п'ята», хет. appanda «позаду, знову, потім» від appan «ззаду, позаду, потім, пізніше»; розвиток значень ішов від «назад» (ніби «п'ятами назад») до «ще раз, знову». — Німчук Терит. діал. 76; Фасмер III 147; Черных I 601; Цыганенко 276—277; КЭСРЯ 312; Булаховський Вибр. пр. III 396; Преобр. I 654; ЭСБМ 1, 141; Brückner 380; Machek ESJČ 415; Trautmann 214; Būga RR I 472. — Див. ще **о**[1], **п'ята́**.

[**ор**] «жеребець» Ж, [*орь*] «тс.» Ж; — запозичений з російської мови (р. [*орь*] «тс.») або збережений в українських говорах давніший варіант звукової форми [*вір*] «тс.» (див.).

ора́ва «юрба, натовп; [гамір Ж]»; — р. *ора́ва* «велика кількість людей; [велика і багатодітна сім'я; скупчення якихось тварин, комах; артіль; крикун]», бр. *ара́ва* «багато людей (тварин)»; — єдиної етимології не має; зіставлялося з р. *ора́ть* «кричати», укр. [*ора́ти*] «тс.», схв. *о́рити се* «відлунюватися» (про звук), лат. ōrāre «говорити», дінд. ā́ryati «вихваляє» (Фасмер III 147; КЭСРЯ 312; Unbegaun BSl 52, 173; Mikl. EW 225); пов'язувалося з *реве́ть* (Горяев 240; Потебня у Горяева); припускалась можливість запозичення без уточнення джерела (Преобр. I 654—655), комі-зирянське походження (Кононов ИАН ОЛЯ 1966/3, 228); заслуговує на увагу гіпотеза (Варбот РР 1974/3, 100—103) про зв'язок з каш. orava «толока під час орання» і далі з псл. orati «орати, обробляти землю». — Фасмер—Трубачев III 147; КЭСРЯ 312; Преобр. I 654—655; ЭСБМ 1, 142. — Див. ще **ора́ти**[1, 2].

ора́кул «пророцтво; жрець, який витлумачував пророцтво; особа, висловлювання якої визнаються незаперечною істиною; ворожильна книга»; — р. болг. м. *ора́кул*, бр. *ара́кул*, ч. orákl, orákul, слц. orákulum, вл. orakl, схв.

ора̀кул(ум), слн. orákelj; — запозичення з латинської мови; лат. ōrāculum «пророкання, пророцтво» є похідним утворенням від ōro «кажу, прошу». — CIC² 603; КЭСРЯ 312; ССРЛЯ 8, 993; Skok II 562; Klein II 1091. — Див. ще **ора́тор**.

орангута́нг (зоол.) «рід людиноподібних мавп, Pongo Lacép.», *орангута́н* «тс.»; — р. *орангута́нг*, бр. *арангута́нг*, п. ч. слц. orangutan, вл. orang-utan, болг. м. *орангута́н*, схв. *орангу̀та̄н*, слн. orangútan; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Orang-Útan, фр. orang-outang, англ. orang-outang, orang-utan «тс.» походять від мал. orang-utan (назва одного з лісових племен, букв. «дика (лісова) людина») складається з orang «людина» і hutan «ліс, пуща; дикий». — CIC² 603; Коваль 90; Черных I 601—602; Фасмер III 148; КЭСРЯ 312; Sł. wyr. obcych 531; Machek ESJČ 416; Dauzat 515; Klein 1091.

ора́нда, *орандáр, орандаре́нко, орандарі́вна, орандарюва́ти* — див. **оре́нда**.

оранжа́д «апельсиновий прохолодний напій»; — р. *оранжа́д*, п. oranżada, ч. слц. слн. oranžáda, вл. oranžada, болг. м. схв. *оранжа́да*; — запозичення з французької мови; фр. orangeade «тс.» утворене від orange «апельсин» за аналогією до lemonade «лимонад» від lemon. — CIC² 603; Holub—Lyer 347; РЧДБЕ 512; Klein 1091. — Див. ще **ора́нжевий**.

ора́нжевий «жовтогарячий»; — р. *ора́нжевый*, бр. *ара́нжавы*, п. oranż «оранжевий колір», oranżowy, ч. oranž, oranžový, слц. oranž «оранжевий колір», болг. *ора́нжев*, м. *ора́нж* «оранжевйй колір», схв. *о̀ранжаст*, слн. orányen; — запозичення з французької мови; фр. orange «апельсин; оранжевий» через іт. arancia (ст. melarancia, букв. «апельсинове яблуко») зводиться до ар. nāranǰ, джерелом якого є перс. nārang, що походить від дінд. nāraṅgáḥ «апельсинове дерево», яке не має дальшої етимології; фонетична зміна, що відбулася на грунті французької мови, може бути пояснена впливом назви міста Оранж, яке було важливим перевальним пунктом при перевезенні апельсинів. — Булаховський Нариси 55; Черных I 602; Фасмер III 148; КЭСРЯ 312; ЭСБМ 1, 142; Kopaliński 698; Machek ESJČ 416; Dauzat 515; Klein 1091; Пизани 103—104.

оранжере́я «теплиця»; — р. *оранжере́я*, бр. *аранжарэ́я*, п. oranżeria, ч. oranžerie, слц. oranžéria, вл. oranžerija, болг. *оранжери́я*, м. *оранжерија*, схв. *оранжѐрија*, слн. oranžerija; — запозичене з французької мови, можливо, через посередництво російської; фр. orangerie є похідним від orange «апельсин»; для російської мови припускається німецьке посередництво. — CIC² 603; Черных I 602; Фасмер III 148; КЭСРЯ 312; ЭСБМ 1, 142; Kopaliński 698; Holub—Lyer 347; Dauzat 515. — Див. ще **ора́нжевий**.

ора́ти[1] «обробляти землю плугом, сохою», [*орак*] «орна земля на узбіччях гір» О, *ора́ло* «знаряддя для оранки, рало», [*ора́льник*] «орач» Ж, [*орани́на*] «орання; рілля» Ж, Куз, О, *орани́ця* «рілля; [земля, не орана кілька років; поле, яке треба орати; зоране поле; оранка] О», *о́ранка* «орання; рілля; [час орання]», [*о́ранник*] «орач» Ж, *ора́тай*, [*ора́тель* Ж] «тс.», *ора́ч*, [*ора́чка*] «оранка», [*орба́*] «орання» Ж, О, [*ўорка*] ВеЗа, [*оре́ний*] «зораний» Ж, О, *о́рний*, [*відо́р*] «відплата оранням», [*зі́рки*] «край ниви, де закінчуються борозни» Ж, [*зо́рки*] «тс.» Ж, [*зо́рок, зо́рак* Я] «стертий леміш», [*за́ори*] «краї поля, які з трудом заорюються через утрамбованість землі», [*зао́рини*] «тс.», *перео́р* «переорювання», *перео́рок* «переоране місце на дорозі», [*підора́ти*] «зорати трохи», [*приора́ти*] «при оранні захопити частину чужої землі», [*приора́тися*] «при оранні дійти до якогось місця», [*розо́р*] «заглибина, яка утворюється плугом після певного прийому орання» (у сполучен-

ні *ора́ти в розор*), *розо́ра* «розор; межа між двома зораними полями, проведена плугом, або між грядками, зроблена заступом»; — р. *ора́ть*, бр. *ара́ць*, др. *орати*, п. orać, ч. orati, слц. orať, вл. worać, нл. woraś, болг. *ора́*, м. *ора*, схв. *ò̀рати*, слн. oráti, стсл. **орати**; — псл. orati, orjǫ; — споріднене з лит. árti, arìù «орати», лтс. aft, aṛu, лат. aro, arāre, гр. ἀρόω «орю», сірл. airim «тс.», гот. arjan «орати», тох. A B āre «плуг», вірм. araur «тс.», двн. art «зоране поле», а також, можливо, з лит. ìrti «розходитись у різні боки», стсл. **орити** «розв'язувати, пускати (на воду)», укр. *розори́ти*; ie. *ar- «орати». — Rudn. II 881; Фасмер III 148—149; КЭСРЯ 312; Преобр. I 655—656; ЭСБМ 1, 144; Machek ESJČ 416—417; Schuster-Šewc 1658—1659; Skok II 563—564; Bezlaj ESSJ II 252—253; Trautmann 13; Иванов Балто-сл. иссл. 1986, 52; Ernout—Meillet I 48; Walde—Hofm. I 69; Specht KZ 66, 29; KZ 68, 42; Pokorny 62—63. — Пор. **ото́ра**[2], **ра́ло, розори́ти**.

[**ора́ти**[2]] «кричати» Ж; — р. *ора́ть*, м. *ори се* «розлягається, відлунюється», схв. *ò̀рити се, ò̀рим се* «відлунюватися», слн. óriti «звучати, лунати»; — псл. oriti «лунати»; — очевидно, споріднене з дінд. вед. ā́ryati «вихваляє», гр. ἀρή (атт. ἀρᾱ́) «молитва», ἀράομαι «молюся, благаю», ἀρύω «кричу, говорю», лат. ōro, ōrāre «говорити, просити», лтс. urdêt «шуміти, бурмотіти», вірм. uranam «заперечую», хет. arija «запитувати, подібно оракулу», aruwa(i̯)- «шанувати»; імовірно, в основі лежить ie. *ōr-/or- «говорити, звати». — Фасмер III 149; КЭСРЯ 312; Преобр. I 656; Skok II 565—566; Bezlaj ESSJ II 253; Pokorny 781. — Пор. **ора́тор**.

ора́тор, *ора́торство, ора́торствувати*, ст. *оратор* (1642); — р. болг. м. *ора́тор*, п. ч. orator, слц. слн. orátor, схв. *ò̀рātор*; — запозичення з латинської мови; лат. ōrātor «промовець» є похідним від ōro «говорю, благаю, молюсь», можливо, спорідненого з дінд. ā́ryanti «хвалять», гр. гомер. ἀρή (атт. ἀρᾱ́) «молитва», вірм. uranam «я заперечую», псл. oriti «лунати», укр. [*ора́ти*] «кричати». — СІС[2] 603; Черных I 602; Фасмер III 148; ЭСБМ 1, 143—144; Kopaliński 698; Walde—Hofm. II 224. — Див. ще **ора́ти**[2].

орато́рія «великий музичний твір для хору, співаків-солістів і симфонічного оркестру», *орато́рний, ораторія́льний*; — р. болг. *орато́рия*, бр. *арато́рыя*, п. oratorium, ч. oratorium, oratoria, слц. oratórium, вл. oratorij, м. *ораториум*, схв. *ора̀тōријум*, слн. oratórij; — запозичення з італійської мови; іт. oratòrio походить від пізньолат. ōrātōrium «місце молитви», пов'язаного з лат. ōro «говорю, благаю, молюсь»; перейшло на назву музичного твору під впливом назви каплиці нар.-лат. Oratorio di San Filippo Neri в Римі, де вперше почали виконуватись такі твори. — СІС[2] 603; Филиппов РР 1975/1, 82—83; Kopaliński 698; Mestica 1062; Klein 1091. — Див. ще **ора́тор**.

ора́ція «урочиста промова з якогонебудь приводу», [*ора́ця*] «тс.» Бі; — р. *ора́ция* «довга промова», *раце́я*, бр. *ара́цыя*, п. oracja, ч. orace, слц. orácia, схв. *ò̀рāција* «тс.»; — запозичене з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. ōrātio «промова» є похідним від ōro «говорю, благаю, молюсь». — Фасмер III 145; ЭСБМ 1, 143—144; SW III 821; Kopaliński 698; Holub—Lyer 347; Walde—Hofm. II 224. — Див. ще **ора́тор**. — Пор. **ора́ти**[2].

[**ора́ч**] (орн.) «жайворонок звичайний, Alauda arvensis L.»; — результат перенесення назви *ора́ч* «плугатар», зумовленого, очевидно, тим, що жайворонок звичайний живе в полях, луках, степах (пор. його назви р. *жаворонок полевой*, нім. Feldlerche), і рано навесні його пісня супроводжує працю орачів. — Птицы СССР 390. — Див. ще **ора́ти**[1].

орбі́та «траєкторія руху небесного тіла або космічного корабля; очна ям-

ка», *орбіта́льний, орбі́тний*; — р. болг. м. *орби́та*, бр. *арбі́та*, п. ч. слц. orbita, схв. *о̀рбита*, слн. órbita; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Orbit «траєкторія руху», Orbita «очна ямка», фр. orbite «траєкторія; очна ямка», англ. orbit «тс.» походять від лат. orbita «колія, шлях», пов'язаного з orbis «коло», яке певної етимології не має. — СІС[2] 603; Черных I 602; Фасмер III 149; ЭСБМ 1, 145; Kopaliński 698; Dauzat 515; Klein 1091; Walde—Hofm. II 219.

о́рган[1] «складова частина організму, механізму; знаряддя, засіб; установа; періодичне видання», *організа́тор, організа́ція, організм, орга́нік, організаці́йний, організу́ючий, органі́чний, організува́ти, переорганіза́ція*, ст. *ѡрганъ* (1642); — р. бр. болг. м. *о́рган*, др. *ор(ъ)ганъ*, п. вл. нл. organ, ч. слц. слн. orgán, схв. *о̀ргāн*; — запозичення з грецької мови; гр. ὄργανον «знаряддя, інструмент; орган тіла» пов'язане чергуванням голосних з ἔργον «діло, робота», спорідненим з двн. werc, діел. verk, вірм. gorc «тс.». — СІС[2] 603—604; Rudn. II 882; Черных I 602; Фасмер III 145; Преобр. I 656—657; ЭСБМ 8, 82; Kopaliński 700; Holub—Lyer 347; Klein 1093; Frisk I 548—549, II 410—411. — Пор. **орга́н**[2], **о́ргія**.

орга́н[2] (музичний інструмент), [*орга́ни* Ж, *ву́рган* ВеБ] «тс.», *органі́ст, орга́нчик, орга́нний*; — р. *орга́н*, бр. *арга́н*, др. *ор(ъ)ганъ, арганъ*, п. слц. organ, ч. orgánum, болг. м. *о́рган*, схв. *о̀ргāн, о̀ргуље*, слн. órgle; — як і *о́рган*, зводиться до гр. ὄργανον «знаряддя, інструмент, орган тіла», запозиченого в давньоруський період. — СІС[2] 604; Rudn. II 881; Черных I 602—603; Фасмер III 145; Преобр. I 656—657; Назарова РР 1977/4, 86—89; ЭСБМ 1, 146; Kopaliński 700; Holub—Lyer 347; Klein 1093. — Див. ще **о́рган**[1].

організа́ція, *організа́тор, організаці́йний, організува́ти, організу́ючий* — див. **о́рган**[1].

орга́нка «старовинна вогнепальна зброя, схожа на рушницю; пищаль»; — р. ст. *органка* «пищальна батарея», *органки (арганки)* «припасовані один до одного мушкети для стрільби одним запалом» (1641), п. заст. organki «тс.»; — похідне утворення від *орга́н* (муз.); назва зумовлена подібністю з'єднаних мушкетних стволів до ряду труб в органі. — Див. ще **орга́н**[2].

орга́нчик (зоол.) «рід коралових поліпів, Tubipora L.», [*орга́нки (червоні)*] «Tubipora musica» Ж; — р. *орга́нчик*, слц. organokoral «тс.»; — похідне утворення від *орга́н*; назва зумовлена подібністю розташованих паралельно одна до одної трубчастих колоній цих поліпів до труб органа. — Див. ще **орга́н**[2].

орги́нія, *оргі́нія, орґо́нія* — див. **георгі́нія**.

о́ргія «в античних народів — святкування й обряди на честь богів вина і веселощів; бучний, нестримний бенкет»; — р. болг. *о́ргия*, бр. *о́ргія*, п. orgia, ч. слц. orgie (мн.), вл. orgija, м. *оргија*, схв. *о̀ргија*, слн. órgija; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Orgie, фр. orgie, англ. orgy походять від лат. orgia (наз. в. мн.), яке зводиться до гр. ὀργία (< *Ϝοργια) «таємний обряд», спорідненого з ὄργανον «інструмент, орган тіла, музичний інструмент». — СІС[2] 605; Черных I 603; Фасмер III 149; Kopaliński 700—701; Klein 1094; Frisk II 412. — Див. ще **о́рган**[1].

[**о́ргел**] «орден» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, результат фонетичної видозміни слова *о́рден* (див.).

[**оргони**] (бот.) «бузок, Syringa vulgaris L.» Mak, [*ворґо́на, варґо́ни, варко́ни, горґо́на*] Лизанец; — слц. orgovan; — запозичення з угорської мови; уг. orgona «тс.» є результатом перенесення на бузок назви orgona «орган» (муз.), що походить від лат. organum; перенесена назва мотивується тим, що з бузку роблять сопілки; пор. нлат. syringa «бузок», утворене від гр.

σῦριγξ «дудка, свисток», нім. Pfeifenbaum «бузок» (букв. «дудкове дерево»), англ. pipe-tree «тс.»; перенесення назви було стимульоване фонетичною близькістю слова уг. orgona «орган» до давнішої назви бузку уг. orgovány, яка через слов'янське посередництво (болг. [*аргава́н*] «бузок», м. *јоргован*, схв. *јоргòвāн*, [*jàрговāн, јергòвāн, ергован, херговaн*]) зводиться до тур. erguvan, що походить від перс. ärguwān «тс.», очевидно, пов'язаного з гебр. argāmān, accip. argamann «червона тканина». — Лизанец 614; MNTESz II 1090, 1091; Machek Jm. rostl. 180; Симоновић 457; БЕР I 14. — Див. ще **орга́н**[2].

[**орд**] «бочка» Ж, [*о́рдів* Ж, *го́рдів* Лизанец, *горду́в* тж], ст. *гордовъ* (XVIII ст.) «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. hordó, [hordóu̯] «тс.» пов'язане з hordani «носити, возити», успадкованим з праугорського періоду. — Лизанец 590; MNTESz II 145, 146.

орда́ «об'єднання кількох кочових племен у тюркських і монгольських народів; безладний, неорганізований натовп», *орди́нець* «член орди», [*орди́нчик*] «тс.» Ж, *орди́нщина*, [*орди́ще*] «місце стояння орди» Ж, *орди́нський*; — р. болг. *орда́*, бр. *арда́*, др. *орда* «табір, кочовисько», п. orda, horda, ч. слц. horda, м. *орда*, схв. *хôрда*, òrdija, слн. hórda; — запозичення з тюркських мов; чаг. аз. каз. orda «палац, шатро султана, хана» (з монг.), тур. ordu «військовий табір», як і монг. ordu, orda «двір, табір, стоянка, орда» (з прототюрк.) зводяться до тюрк. *орут-* «стояти або розташовуватися табором; зупинятися». — СІС[2] 605; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 24; Rudn. II 882; Черных I 603; Фасмер III 150; Шипова 250; ЭСБМ 1, 146—147; Супрун Кримський укр. і ор. 126—127; Machek ESJČ 176; Младенов 386; Skok II 564; Mikl. EW 225; TEl II 137; Lokotsch 1594; Korsch AfSlPh 9, 660; Севортян I 471—472.

[**орда́ля**] «гаївки, хороводи з піснями після Великодня» О, [*ворода́ль, ворода́й*] «тс.» О; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з п. ordalia «середньовічні методи визначення вини підозрюваного у злочині шляхом застосування вогню, води або розжареного заліза», ч. слц. ordálie, які зводяться до слат. ordalia (мн. від ordalium «тс.»), запозиченого з германських мов; може бути зіставлене також з [*орда́ня*] «Водохрещі» (коли запалювались вогнища і коло них влаштовувались ігри), пов'язаним з назвою річки Іордан. — Онишкевич I 144; Kopaliński 699.

о́рден «відзнака; чернеча або лицарсько-чернеча католицька громада; вид архітектурної композиції»; — р. болг. м. схв. *о́рден*, бр. *о́рдэн*, п. order, ч. orden, слн. órden; — запозичення з німецької мови; нвн. Órden, свн. orden «тс.; суспільний стан» зводиться до лат. ōrdō, ōrdinis «ряд, порядок», пов'язаного з ōrdīri «починати ткання; починати», спорідненим з гр. ὀρδεῖν «тс.». — СІС[2] 605; Черных I 603; Фасмер III 150; Skok II 564; Klein 1092—1093; Kluge—Mitzka 524; Walde—Hofm. II 221.

о́рдер «письмове розпорядження»; — р. болг. *о́рдер*, бр. *о́рдэр*, п. вл. order, ч. слц. ordre «наказ», слн. órdra «тс.»; — очевидно, через посередництво німецької мови (нім. Órder «розпорядження») запозичено з французької; фр. ordre «порядок, наказ» походить від лат. ōrdō «ряд, порядок», до якого зводиться й укр. *о́рден*. — СІС[2] 605; Черных I 603—604; Фасмер III 150; Dauzat 516. — Див. ще **о́рден**.

[**ордиґач**] (бот.) «бук, Fagus L.» О; — неясне; можливо, видозмінене запозичення з тюркських мов; пор. тур. крим.-тат. ardıç «ялівець; ялина; гірська рослина», ağaç «дерево».

ордина — див. **горд**.

ордина́рець «військовослужбовець, що виконує різні доручення командира або штабу»; — р. болг. м. *ордина́рец*, ст. *ординанц, ордонанц*, бр. *ардына́рац*, п. ordynans, ч. ordonance, ordo-

nanc, слц. ordonanc, вл. ordonanca, схв. *орддна́нс, орддна́нц*, слн. ordonánc, ordonáncnik; — через посередництво російської й німецької мов (н. Ordonnánz) запозичено з французької; фр. ordonnance «ординарець» є похідним від ordonner «наказувати», джерелом якого є лат. ōrdināre «тс.», пов'язане з ōrdō «ряд; порядок». — CIC² 605; Фасмер III 150; Kopaliński 699; Holub—Lyer 347; Dauzat 516. — Див. ще **о́рден**. — Пор. **ордина́рний**.

ордина́рний «звичайний, рядовий; (заст.) штатний»; — р. *ордина́рный*, ст. *ординарі́йный*, бр. *ардына́рны*, п. ordynarny, ordynaryjny, ч. ordinární «грубий», слц. ordinárny «тс.», м. *ордина́рен*, схв. *ȍрдинāран*, слн. ordinâren; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. ōrdinārius «звичайний» є похідним від ōrdō «ряд; порядок». — CIC² 605; Фасмер III 156; ЭСБМ 1, 147; Kopaliński 699; Holub—Lyer 347; Skok II 564. — Див. ще **о́рден**.

[оребѝнови] (у сполученнях *[оребѝнова нуоч]* «горобина ніч; ніч, переважно в червні, коли буває сильна злива з громом і блискавкою» Л, *[рабѝнова нуоч, ребѝнова нуоч]* Л, *горобѝна ніч* «тс.»); — р. *[воробьѝная ночь]* «душна літня ніч з частими блискавицями; осіння грозова ніч з безперервним гуркотом грому», *[рябѝновая ночь]* «душна ніч з блискавицею під час цвітіння горобини», бр. *рабі́навая ноч* «темна літня ніч з громом, блискавкою, зливою», *вераб'і́ная ноч* «тс.; найкоротша літня ніч», др. *рябиная ночь* «горобина ніч»; — похідне утворення від др. **орябь* «куріпка»; назва зумовлена тим, що в таку літню грозову ніч у гніздах, влаштовуваних куріпками на поверхні землі, гине багато куріпʼячих пташенят; пов'язання з назвою *горобе́ць* є результатом пізнішої деетимологізації давнього виразу. — Німчук Булаховский и совр. языкозн. 236—245. — Див. ще **о́рябка.** — Пор. **ря́бчик**[1].

оре́л (орн.) «Aquila L.», *[вірло́]* «орел» Ж, *орла́н* «морський орел, Halia eetus Sav.», *орленя́, о́рлик, орли́ця, вірли́ця, орля́*, *[вірля́]* «орля», *орля́нка, орли́ний, о́рлій, орло́вий, орля́чий, [вірля́чий]* «орлиний»; — р. *орёл*, бр. *арóл*, др. *орьлъ*, п. orzeł, ч. orel, слц. orol, вл. worjoł, нл. jerjeł, болг. *оре́л*, м. *орел*, схв. *òрао*, слн. ôrel, стсл. **орьлъ**; — псл. orьlъ; — споріднене з лит. erẽlis, [arẽlis] «орел», лтс. ẽrglis (<*ērdlis), erelis, прус. arelie, гот. ara, двн. aro, нвн. Aar, сбрет. erer, корн. брет. er, хет. ḫaraš, род. в. ḫaranaš «тс.», гр. ὄρνῑς «птах», пов'язаними з гр. ὄρνυμι «піднімаюся», лат. orior «тс.»; ie. *er-/or-. — Rudn. II 882; Фасмер III 150—151; Черных I 604; Преобр. I 657; ЭСБМ 1, 150; Brückner 382—383; Machek ESJC 417; Schuster-Šewc 1661; Младенов 386; Skok II 563; Bezlaj ESSJ II 253; Eckert ZfSl 8/6, 882, 888—889; Trautmann 13; Топоров 101—102; Pokorny 325—326. — Пор. **орієнта́льний, орієнтува́ти, орнітоло́гія**.

оре́лі, *оре́ля, оре́ль* — див. **ре́лі**.

оре́нда «тимчасове користування будівлями, земельною ділянкою та ін. на договірних засадах; плата за таке користування; (іст.) шинок, корчма», *аре́нда* «тс.», *ора́нда* (заст.) «шинок; річний чинш», *[рандá]* «шинок», *орандáр* «орендар; шинкар», *[оландáр]* «орендар» Ж, *[олондáр]* «тс.» Ж, Пі, *орандаре́нко* «син шинкаря», *[оландаре́нко]* «син орендаря» Бі, *орандарі́вна* «дочка шинкаря», *[оландарі́вна]* «дочка орендаря» Бі, *[оландáрка]* «дружина орендаря» Бі, *орендáр, орендáрство, орендáтор, орендарюва́ти, орандарюва́ти, [оландарова́ти], орендува́ти*, ст. *аренда* (1586), *оренда* «шинок» (1683), *арендаръ* (1583), *арендовати* (1593); — р. болг. м. *аре́нда*, бр. *арэ́нда*, п. ч. arenda, слц. árenda (з уг.), схв. *àрēнда*; — через польську мову запозичено із середньолатинської; слат. arrenda «річний чинш», arrendāre «орендувати, наймати», зводяться до префікса лат. ad- (ar-) «до-» і дієслова reddere, утвореного з префікса re- «знову, назад» і

дієслова dāre «давати», спорідненого з псл. dati, укр. *дáти*. — CIC² 606; ІУМ Лекс. і фраз. 487; Rudn. II 882; Фасмер I 85; Преобр. I 8; ЭСБМ 1, 159; Brückner 6; Kopaliński 80; Holub—Lyer 83; Sadn.—Aitz. VWb. I 25. — Див. ще **дáти**. — Пор. **рéнта**.

ореóл «німб; світлове коло, яке оточує що-небудь на темному фоні; (перен.) атмосфера слави, пошани навколо кого-небудь»; — р. болг. м. *ореóл*, бр. *арэóл*, п. ч. слц. aureola, вл. awreola, схв. *орèбл, орèола*; — запозичення з французької мови; фр. auréole «сяяння» зводиться до лат. aureolus «золотий, позолочений» (< *aureus «тс.»), похідного від aurum (< *ausom) «золото», очевидно, спорідненого з лит. áuksas «золото», прус. ausis, тох. A wás «тс.». — CIC² 606; Черных I 604; ССРЛЯ 8, 1018, 1019; Kopaliński 98; Holub—Lyer 88; Dauzat 60; Walde—Hofm. I 86.

Орéст (чоловіче ім'я), [*Яре́ст, Орúсьо, Óрко*], ст. *Орéстъ* «оугодникъ Б(ог)у» (1627); — р. *Орéст*, бр. *Арэ́ст*, ч. слц. Orest, болг. *Орéсти*, слн. Orest, стсл. **Орєстъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Ὀρέστης виводиться від іменника ὄρος «гора», очевидно, спорідненого з ὄρνυμι «підіймаюсь», ὄρνῖς «птах», псл. огыъ, укр. *орел*. — Вл. імена 76; Петровский 171; Спр. личн. имен 441; Леков 369; Klein 1093; Frisk II 426. — Пор. **орéл**.

оригінáл «первинний, вихідний документ; (перен.) дивак», *оригінáльний, оригінáльничати*; — р. болг. м. *оригинáл*, бр. *арыгінáл*, п. oryginał, ч. слц. слн. originál, вл. нл. original, схв. *оригѝнал*; — запозичене з німецької мови, можливо, через польську; нім. Originál походить від лат. orīginālis «первісний, природний, самобутній», похідного від orīgō (род. в. orīginis) «початок, джерело, походження», пов'язаного з orior, orīrī «підніматися, з'являтися, ставати видимим», спорідненим з дінд. ṛṇṓti, ṛṇváti «піднімається, рухається», árta «він рушав», ав. ar- «рухати, рухатися», дперс. rasatiy «приходить», вірм. y-aṙnem «піднімаюся, встаю», гр. ὄρνυμι «тс.», гот. rinnan «текти, бігти», дангл. irnan, rinnan «тс.». — CIC² 606; Черных I 604; Фасмер III 152; ЭСБМ 1, 156; Kopaliński 702; Holub—Lyer 347—348; Skok II 565; Kluge—Mitzka 524; Walde—Hofm. II 222—223. — Пор. **орéл, орієнтáльний**.

[орúда] (назва барана) Доп. УжДУ 4, [*орúло*] «тс.» тж; — неясне.

[оризвíти] «очуняти» Ба, [*оризьвíти*] «прийти до пам'яті; відсвіжитися» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. orzeźwieć «освіжитися, оживитися» є похідним від rzeźwy «жвавий, бадьорий», якому відповідає укр. [*рíзвий*]. — О II 24; Ба 9. — Див. ще **рíзвий**.

Орúна, *Орúся, Орúшка* — див. **Ірúна**.

óрів, *орóв* — див. **рів**.

орієнтáльний «східний», [*орієнт*] «схід» Куз, *орієнталíзм, орієнталíст, орієнталíстика*; — р. *ориентáльный*, бр. *арыентáльны*, п. orientalny, Orient, ч. orientální, Orient, слц. orientálny, Orient, вл. orientaliski, orient, болг. м. *ориентáлски, ориéнт*, схв. *ὀријентāлан, ὀријент*, слн. orientálen, orìènt; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. orientálisch, Oríent, фр. англ. oriental, orient походять від лат. orientālis «східний», oriēns, -entis «сонце, що сходить; схід», пов'язаних з orior, orīrī «підніматися, ставати видимим, з'являтися». — CIC² 606; Черных I 603—604; Фасмер III 152; Kopaliński 701; Dauzat 517; Klein 1094. — Див. ще **оригінáл**. — Пор. **орéл**.

орієнтувáти, *орієнтáтор, орієнтáція, орієнтúр, орієнтóвний*; — р. *ориентúровать*, бр. *арыентавáць*, п. orientować, ч. orientovati, слц. orientovat', вл. orientować, болг. *ориентúрам*, м. *ориентúра*, схв. *оријентúрати, оријѐнтисати*, слн. orientírati; — запозичення з французької мови; фр. orienter «орієнтувати» утворено від orient «схід»,

що походить від лат. oriens (-ntis) «тс.». — CIC² 607; Черных I 605; ССРЛЯ 8, 1026; Kopaliński 701; Dauzat 517; Klein 1095. — Див. ще **орієнта́льний**.

óріж, *орíже* — див. **орýжжя**.

[**орíх**[1]] «пропуск в оранці» Си; — бр. [*арэ́х*] «тс.»; — результат фонетичної видозміни (випадіння **г**) у слові *огрíх* «тс.», зближеному з *горíх* або, можливо, з основою слова *орáти*. — ЭСБМ 1, 159. — Див. ще **гріх**.

орíх[2], *орíхове, орíшення, орíшина, орíшник, орíшниця, орішóчник* — див. **горíх**.

оріхáр, *оріхáрка, оріхíвка, орішáнка, орішáр, орішáрка* — див. **горíхівка**.

[**орíя**] «вид рибальської сітки, яку закидають з човна і в нього ж витягають» Г, НЗ УжДУ 26/2; — запозичення з молдавської мови; молд. *óрие* (рум. órie) «вид рибальської сітки» етимологічно неясне. — СДЕЛМ 294.

оркáн (заст.) «ураган»; — р. *оркáн* «тс.», п. вл. orkan, ч. слц. слн. orkán, м. *оркан*, схв. *òркāн*; — через західнослов'янські мови запозичено з німецької; нім. Orkán «ураган» через гол. orkaan зводиться до назви huracan «тс.» в карибській мові таіно, звідки походить і форма *ураган*. — CIC² 607; ССРЛЯ 8, 1029; Sł. wyr. obcych 534; Machek ESJČ 417; Holub—Lyer 348; Bezlaj ESSJ II 253; Kluge—Mitzka 524. — Пор. **ураган**.

оркéстр, *оркестрáнт, оркестрíон, оркестрóвка, оркестрáльний, оркестрóвий, оркеструвáти, переоркестрóвка*; — р. *оркéстр*, бр. *аркéстр*, п. orkiestra, ч. orchestr, слц. вл. orchester, болг. *оркéстър*, м. *оркестар*, схв. *ôркестар*, слн. orkéster; — запозичення з французької мови; фр. orchestre походить від гр. ὀρχήστρα «місце для співу і танців у театрі», похідного від ὀρχέομαι «танцюю», можливо, спорідненого з дінд. rghāyáti «тремтить». — CIC² 607; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Коваль 164; Черных I 605; Фасмер III 153; Преобр. I 658; ЭСБМ 1, 148; Sł. wyr. obcych 534; Holub—Lyer 347; Klein 1092; Dauzat 515; Frisk II 433.

[**оркис**] (бот.) «полба, пшениця спельта, Triticum spelta L.», [*аркіш* Mak, *воркіш* Mak, *óркіс* Ж, *оркиш* Mak, *óркіш* Ж] «тс.»; — р. [*óркúш*] «полба», бр. [*óркіш*] «сорт ячменю», [*вóркіш*] «тс.», п. orkisz «тс.; полба», ч. okrýž «полба»; — виводиться з тур. або тат. urkuš «просо, ячмінь», етимологічно неясного. — Німчук 268; Макарушка 14; Фасмер III 153; Преобр. I 658; Шипова 251; Brückner 381; Machek ESJČ 412; Mikl. EW 226; TEl Nachtr. I 62.

óркіш, *оркиш* — див. **оркис**.

óрлики[1] (бот.) «Aquilegia L.», [*ворліки*] «орлики звичайні» Mak; — р. *óрлик* «орлики», [*орлики*] «герань лучна, Geranium pratense L.», бр. *вóрлікі* «орлики», [*горлікі*], п. orlik, [orlica], ч. слц. orlíček, слн. orlíca, [orličeк, vorlica] «тс.»; — похідне утворення від *орéл*; назва пояснюється будовою квітки орликів, пелюстки якої із загнутими вниз шпорцями нагадують кігті хижого птаха або голову хижого птаха із загнутим дзьобом; пор. [*голубкú, яструбец*] «тс.»; не виключена можливість калькування етимологічно неясної наукової назви лат. Aquilegia, яка інколи розглядається як похідна від aquila «орел», хоча припускається також, що вона може складатися з основ aqua «вода» і lego «збираю» (пор. р. *водосбóр* «Aquilegia»). — Вісюліна—Клоков 204; Травянистые растения СССР I 384—385; ЭСБМ 2, 196; Machek Jm. rostl. 44; Симоновић 42. — Див. ще **орéл**.

[**орлики**[2]] (бот.) «розхідник плющовидний, розхідник звичайний, Glechoma hederacea L.» Mak, Ан; — можливо, похідне від *орéл*; мотивація назви неясна.

[**орли́на**] «жердина, кілок» Ж; — результат фонетичної видозміни форми [*ворúна*] «тс.»; пор. [*вірлúнє*] «кілля». — Див. ще **вір**[1].

[**о́рлиця**] (орн.) «горлиця, Streptopelia turtur», [*орлик, о́рличка* Шарл, Дейн, *о́рліца* Дейн] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої назви *го́рлиця*, помилково зближеної з *оре́л, орли́ця*. — Див. ще **го́рлиця**.

орля́к (бот.) «вид папороті, Pteridium aquilinum (L.) Kuhn.»; — р. *орля́к*, бр. *арля́к*; — похідне утворення від *оре́л*; можливо, неповна калька латинської наукової назви, в якій компонент aquilīnum (букв. «орлине») є похідним від aquila «орел»; назва пояснюється формою листя рослини, яка нагадує крило птаха; пор. слц. kaprad' orličí «орляк», ч. křidlatěnec, слн. orlova praprot «тс.». — ЭСБМ 1, 148—149; Machek Jm. rostl. 33; Симоновић 384. — Див. ще **оре́л**.

орна́мент «візерунок», *орнамента́ція, орнаме́нтика, орнаментист, орнаментальний, орнаментувати*; — р. *орна́мент*, бр. *арна́мент*, п. ч. слц. вл. нл. ornament, болг. м. *орнаме́нт*, схв. *орна̀мен(а)т*, слн. ornamènt; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. ōrnāmentum «оздоба, прикраса» є похідним від ōrnāre «прикрашати», яке виникло в результаті стягнення форми *ōrd(i)nāre «упорядковувати», пов'язаної з ōrdō «порядок». — CIC^2 607; Черных I 605; Фасмер III 153; ЭСБМ 1, 149—150; Kopaliński 701; Holub—Lyer 347; Klein 1095; Walde—Hofm. II 223. — Див. ще **о́рден**. — Пор. **о́рдер**.

орнітоло́гія «розділ зоології, що вивчає птахів», *орнітоло́г, орнітологі́чний*; — р. болг. *орнитоло́гия*, бр. *арніталогія*, п. ornitologia, ч. ornitologie, слц. ornitológia, схв. *орнитолòгија*, слн. ornitológíja; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Ornithologíe, фр. ornithologie, англ. ornithology походять від нлат. ornithologia, утвореного з основ гр. ὄρνῖς (род. в. ὄρνῖθος) «птах», спорідненого з гот. ara, дангл. earn «орел», укр. *оре́л*, і λόγος «слово, розум». — CIC^2 607; ССРЛЯ 8, 1037; Kopaliński 701; Holub—Lyer 348; РЧДБЕ 516; Dauzat 518; Klein 1096. — Див. ще **оре́л, ло́гіка**.

[**оробимець**] (бот.) «рогіз широколистий, Typha latifolia L.» Mak; — р. [*оробинец*] «рогіз», ч. orobinec «тс.» (з рос.); — неясне; можливо, результат фонетичної видозміни назви [*горобинець*] «рогіз вузьколистий, Typha angustifolia L.» (пор. також [*горобинник*] «рогіз широколистий» Mak). — Machek Jm. rostl. 303; Holub—Lyer 348. — Пор. **горобина́ць**.

оробина́ — див. **горобина́**.

о́рон — див. **во́рон**.

[**оро́ний**] «жовтий, жовто-коричневий» Ж, Куз, [*ороньо́вий*] «золотий» Лизанец, [*ораньо́вий*] (сорт кукурудзи) Доп. УжДУ 2; — пов'язане з уг. arany «золото», яке разом з відповідними словами інших фінно-угорських мов (комі удм. *зарни* «золото», ерз. *сырнэ* «тс.») походить з іранських мов (дперс. hyaṇya-, ав. zaraṇya- «тс.»). — Лизанец 458; MNTESz I 170; Лыткин—Гуляев 104.

[**оро́пія**] «орава, купа»; — неясне.

[**о́рса́к**] «сторона, країна; шосе, вимощений шлях» Г, Ж, [*арса́г*] «брукована чи шосейна дорога» ДзАтл II, [*гарса́г, горса́г, орса́г, оросáг*] «тс.» тж, [*о́рсук*] «тс.» Ж, ст. *арсагъ, орсагъ* (XVII ст.); — п. orszak «почет; (ст.) натовп», схв. *рȕсāг* «країна», слн. [orsag] «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. országút «шлях» утворене з іменників ország «край», варіанта давнішого uraszág «панство, становище пана, поміщика», похідного від úr «пан», етимологічно неясного, та út «дорога». — Дзендзелівський УЛГ 51; Лизанец 614; Bezlaj ESSJ II 254; MNTESz II 1095, III 1035; Bárczi 225.

[**орсу́ля**] «червона кулька, що набігає після укусу комахи» ВеБ, [*орсу́лька*] «тс.» тж; — неясне.

ортодо́кс «той, що неухильно дотримується певних переконань, напрямів, учень; правовірний», *ортодо́ксія, ортодоксáльний*; — р. *ортодо́кс*, бр.

артадо́кс, п. ortodoks, ortodoksa, ч. слц. ortodox, вл. ortodoksija, болг. *ортодо́ксия, ортодокса́лен*, м. *ортодо́ксен*, схв. *ортодòксија*, слн. ortodoksíja; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. orthodóx «ортодоксальний; правовірний», фр. orthodoxe, англ. orthodox «тс.» походять від пізньолат. orthodoxus, що зводиться до гр. ὀρθόδοξος «правовірний, який має правильну думку», утвореного з основ прикметника ὀρθός «правильний, прямий, справжній», яке пов'язується з дінд. ūrdhvá- «високий», várdhati «піднімає», та іменника δόξα «думка», пов'язаного з δοκέω «здаюся добрим; думаю, вірю». — CIC² 608; ССРЛЯ 8, 1041; Kopaliński 391—392, 701—702; Holub—Lyer 348; Dauzat 518; Klein 1097; Frisk II 415—416. — Див. ще **до́ктор**. — Пор. **парадо́кс**.

ортопе́дія «галузь медицини, що займається деформаціями скелета», *ортопе́д, ортопеди́ст, ортопеди́чний*; — р. болг. *ортопе́дия*, бр. *артапе́дыя*, п. ortopedia, ч. ortopedie, слц. ortopédia, вл. нл. ortopediski, м. *ортопедија*, схв. *ортопѐдија*, слн. ortopedíja; — запозичення з французької мови; фр. orthopédie утворено лікарем Н. Андрі (N. Andry, 1658—1742) з основ гр. ὀρθός «прямий, правильний» і παιδεία «виховання, навчання, освіта, культура». — Klein 1098; Dauzat 518. — Див. ще **ортодо́кс, педаго́г**.

ору́да «керівництво; [робота, клопоти Г, СУМ; діло, справа, випадок, подія; заняття, дія, вчинок, підприємство; використання Ж]», *ору́дар* «верховода, керівник», [*оруденúця*] «оруда» Ж, [*ору́дє*] «тс. Ж; зустріч сватача з батьком дівчини О», [*ору́дя*] «тс.» О, [*ору́дúна*] «прилад, знаряддя Ж», [*оруди́нка*] «сапа; лопата; вила для картоплі» О, [*ору́дка*] «діло, справа», *ору́дник* «орудар; виконавець чужої волі; [керівник]», [*орудованя*] «справа, діло; покупка» О, [*ору́дованє*] «робота, дія, заняття, підприємство; використання» Ж, [*орудовни́цтво*] «тс.» Ж, [*ору́док*] «знаряддя, прилад» Ж, *ору́дний* (у сполученні *о. відмінок*), [*ору́дущий*] «командуючий», *ору́дувати* «вправно діяти; розпоряджатися; керувати; діяти; [мати діло; працювати, старатися; братися до кого О]», [*поору́довати*] «довідатися; роздобути» О; — р. *ору́дие* «знаряддя, гармата; [справа, діло]», *ору́довать* «діяти; [торгувати; витворяти]», [*пору́дина*] «товсте полотно», [*обру́дить*] «обшити», бр. *ару́даваць* «орудувати», др. *орудие* «справа; судова справа; робота; зброя», *орудовати* «діяти», п. orędzie «повідомлення, доручення», orędować «клопотатися; виконувати доручення», ч. orudí «знаряддя», болг. *оръ́дие* «знаряддя, орган», м. *орудие*, схв. *òруђе* «інструмент, справа», слн. oródje, стсл. **орѫдиѥ** «справа, дія»; — псл. orǫdьje, пов'язане чергуванням голосних з rędъ «ряд», rędіti «рядити»; припускається також (Machek ESJČ 417) походження від orǫžьje «знаряддя» з пізнішим наближенням до rędъ; менш переконливе виведення (Вайян Пробл. ист. и диал. 85—86; Uhlenbeck AfSlPh 15, 492; Hirt PBrB 23, 336; Matzenauer 63; Falk—Torp 1413) з діслов. erinde (erendi) «доручення, справа», двн. ärunti «тс.». — Фасмер III 154; Черных I 605—606; Преобр. I 658—659; Петлева Этимология 1980, 36—41; ЭСБМ 1, 152; Младенов 387; Skok II 567; Bezlaj ESSJ II 254; Pedersen KZ 38, 310; Persson Beitr. 857. — Див. ще **ряд**. — Пор. **напору́ди́ти, ору́жжя, спору́ди́ти**.

ору́жжя (заст.) «зброя», [*óріж, орíже, ору́же, ору́жиє*] «тс.» Ж, [*оружéйня*] «зброярня» Ж, *оружи́на* «рушниця; [зброя Ж]», *ору́жний* (заст.) «озброєний», *ору́жно* «із зброєю в руках», [*ору́жити(ся)*] «озброїти(ся)» Г, Ж; — р. *ору́жие* «зброя», *ружьё* «рушниця», бр. *ружжо* «тс.», др. *оружие*, п. oręż «зброя», ч. [oruží] «знаряддя; зброя», болг. *оръ́жие* «зброя», м. *оружје*, схв. *òрӯжје*, слн. orόžje, стсл. **орѫжиѥ** «тс.»; — псл. orǫžьje; — споріднене з лит. reñgtis, rengiúos «споря-

джатися», aprẽngti «споряджати, одягати», aprangà «спорядження», išrẽngti «здіймати, роздягати»; менш переконливе пов'язання (Преобр. I 659) з р. *ругáть* і реконструкція первісного значення як «лайка, знущання», яке зазнало впливу orǫdьje «знаряддя» і стало сприйматися як «засіб ворожої дії». — Фасмер III 154, 512—513; Черных I 606; Brückner 381; Machek ESJČ 418; Младенов 387; Skok II 567; Bezlaj ESSJ II 254; Bern. IF 31, 410; Matzenauer LF 18, 269—270.

орфогра́фія «правопис», *орфографíчний*; — р. *орфогра́фия*, бр. *арфагра́фія*, п. слц. ortografia, ч. ortografie, вл. ortografija, болг. *ортогра́фия*, м. *ортографија*, схв. *ортогра̀фија*, слн. ortografíja; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Orthographíe, фр. orthographe, англ. orthography походять від лат. orthographia, яке зводиться до гр. ὀρθογραφία «правопис», утвореного з основ слів ὀρθός «прямий, правильний» і γράφω «пишу». — CIC² 609; Черных I 606; ССРЛЯ 8, 1048; Kopaliński 368, 701—702; Holub—Lyer 348; РЧДБЕ 517; Dauzat 518; Klein 1098. — Див. ще **графá, ортодóкс**.

орфоéпія «система правил вимови», *орфоепíчний*; — р. *орфоэ́пия*, бр. *арфаэ́пія*, п. слц. ortoepia, ч. ortoepia, ortoepika, вл. ortoepija, болг. *ортоéпия*, м. *ортоепија*, схв. *ортоèпија*, слн. ortoepíja; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Orthoepíe, фр. orthoépie, англ. orthoepy походять від гр. ὀρθοέπεια «правильність вимови», утвореного з основ прикметника ὀρθός «прямий, правильний» і іменника ἔπος «мова, слово». — CIC² 609; ССРЛЯ 8, 1049; Kopaliński 284, 701—702; Holub—Lyer 348; РЧДБЕ 517; Klein 1097. — Див. ще **éпос, ортодóкс**.

орхідéя (бот.) «південна трав'яниста рослина», *орхíдні* «Orchidaceae»; — р. болг. *орхидéя*, бр. *архідэ́я*, п. ч. слц. orchidea, вл. orchideja, м. схв. *орхидéја*, слн. orhidéja; — запозичення з латинської наукової номенклатури; нлат. Orchideae (пізніше Orchidaceae) утворено від orchis «орхідея», що походить від гр. ὄρχις «ядро, яєчко; орхідея», спорідненого з вірм. orjik' «яєчка», ав. ərəzi «тс.», алб. herdhë «яєчко», лит. eřžilas «жеребець»; назва рослини пояснюється формою її бульб. — CIC² 609; Черных I 606; Kopaliński 699; Holub—Lyer 347; Klein 1092; Frisk II 433—434.

о́рчик «валок, до якого прикріплюють посторонки в упряжці; барок»; — р. *о́рчик*, бр. *во́рчык*, п. orczyk, вл. worćik; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; свн. ortschît (нвн. Ortscheit «тс.») складається з основ іменників ort «гострий кінець» і schît «поліно»; менш переконлива думка (Преобр. I 659) про зв'язок з р. [*арчáк*] «дерев'яний каркас сідла» і зворотний вплив п. orczyk на німецьке слово. — Дзендзелівський St. sl. 22/3—4, 292; Фасмер III 155; Преобр. I 659; ЭСБМ 2, 197; Schuster-Šewc 1659; Mikl. EW 225; Matzenauer 265.

оршáд «прохолодний напій з мигдалевого молока з цукром»; — р. *оржáд, оршáд*, п. orszada «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. orgeat «оршад, мигдалеве молоко», походить від пров. orjat «напій з ячменю», пов'язаного з ordi (orge) «ячмінь», що зводиться до лат. hordeum «тс.», спорідненого з двн. gersta, гр. χρῖ, χρῖθή, алб. drith(ë) «тс.». — Фасмер III 152; Sł. wyr. obcych 535; Dauzat 516; Gamillscheg 661; Walde—Hofm. I 656—657; Pokorny 446.

оряба́, *оря́бина* — див. **горобúна**.

[**о́рябка**] (орн.) «рябчик лісовий, Tetrastes (Tetrao) bonasia L.», [*воря́бка* Ж, *орябець* Шарл, *о́ря́бок* Г, Ж, О, *оробка* Шарл, *рябо́к*] «тс.»; — р. ст. *орябь* «куріпка», бр. [*арабо́к*] «рябчик», др. *рябь* «куріпка», *ерябь* «тс.», п. jarząbek «рябчик», [jarząb], ч. jeřábek «тс.», слц. jarabica «куріпка», болг.

я́ребица, [*е́ребица*] «тс.», схв. *jȁрēб* «гірська куріпка, Perdix saxatilis», *јарèбица* «куріпка», *јерèбица* «тс.», слн. jeréb (jaréb) «куріпка (самець)», р.-цсл. **гарѧбь** «куріпка»; — псл. *arębъ, *arębь, *arębъkъ «рябчик, куріпка», пов'язане з *arębina «горобина», rębъ «рябий»; — споріднене з лит. jerubė̃ «рябчик», ìrbė, [jãrubė, jerumbė], діал. iarpe «тс.», нвн. Reb-huhn «куріпка»; пов'язання з псл. jaro «весна» (Meillet—Vaillant RÉS 13, 101—102) недостатньо обґрунтоване. — Німчук 206—207, 214—215; Фасмер III 155—156; Преобр. II 239—240; Sławski I 506—507; Brückner 200; Machek ESJČ 223; Skok I 758; Bezlaj ESSJ I 227; Булаховський Вибр. пр. III 261; Трубачев Пробл. ист. и диал. 269—270; ЭССЯ 1, 73—76; Bern. I 274—275. — Див. ще **горобина́**. — Пор. **ряби́й, ря́бчик**.

о́ря́бок — див. **о́рябка**.

[**орядиви́на**] «жирна, родюча земля»; — неясне; можливо, пов'язане з *ряди́ти* «[поліпшувати; заправляти жиром (наприклад, їжу); вносити добрива]». — Пор. **ряд**.

оса́ (ент.) «Vespa», [*ос великий*] «шершень, Vespa crabro L.» Дейн; — р. болг. *оса́*, бр. *аса́*, др. *оса*, п. слц. osa, ч. vosa, [osa, vos], вл. wosa, нл. esa, wósa, полаб. vâsa, м. *оса*, схв. *òса*, слн. ôsa, стсл. **оса, воса**; — псл. osa (< *opsa); — споріднене з лит. vapsà, vapsvà, лтс. wapsene, прус. wobse, нвн. Wespe, лат. vespa; ie. *u̯obhsā «тс.», очевидно, пов'язане з *u̯ebh- «ткати» (двн. weban «ткати», алб. venj «тчу», гр. ὑφή «тканина», ὑφαίνω «тчу», дінд. ubhnāti «затягує зав'язки», ūr̥ṇavābhis «павук», діал. kǫngurvāfa «тс.»); початкове v- у слов'янських мовах зникло, можливо, під впливом псл. ostrъ «гострий». — Фасмер—Трубачев III 156; Черных I 606—607; Преобр. I 660; ЭСБМ 1, 160—161; Brückner 383; Machek ESJČ 697; Schuster-Šewc 1663; Skok II 568—569; Bezlaj ESSJ II 255; Moszyński PZJP 217; Pedersen KZ 38(18), 312; Pokorny 1179.

осаву́л (іст.) «виборна службова особа; офіцерський чин у козачих військах дореволюційної Росії; осавула», *осаву́ла* (іст.) «прикажчик у панському маєтку; виборна службова особа», [*асаву́ла, асау́л* Пі, Ж, *есау́л* Ж, *есау́ленко* Ж, *осау́л, осау́ла, саву́л, саву́ла, осау́ленко* Ж, *осау́лець, есау́лиха* Ж], ст. *асаулъ* «ад'ютант; той, хто відав стройовою службою» (XVII ст.); — р. *есау́л* «козачий чин, перший після отамана», ст. *ясаулъ*, бр. *есау́л*, ст. *есаулъ, ясаулъ* (1590), *асаулъ* (1652); — запозичення з тюркських мов; чаг. тур. кумик. уйг. діал. jasaul «розпорядник, виконавець наказів», аз. уйг. *йасав°ул* «ад'ютант», каз. ккалп. *жасав°ыл* «розсильний, кур'єр» походять від монг. *йасаɣул* < ǰasaɣul «розпорядник, помічник командира загону» і разом з ним зводяться до дієслова тюрк. *йаса-* «приводити до ладу, влаштовувати». — Халимоненко УМЛШ 1977/9, 29; Rudn. II 883; Макарушка 8; Фасмер II 27—28; Преобр. I 218; Шипова 135; Дмитриев 533—534; Mikl. EW 414; ЭСТЯ 1989, 152—153; Räsänen Versuch 191.

осана́ — див. **оси́на́**.

оса́нна; — р. *оса́нна*, бр. *аса́нна*, др. *осана*, стсл. **осана, осанна**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької, гр. ὡσαννά «врятуй, допоможи; слава» походить від гебр. hōša'nā «о, допоможи ж», утвореного з форми наказового способу hōši'a від дієслова jāsā' «допомагати», спорідненого з ар. ụ́asi'a «був здатний», і прохальної частки nā. — Rudn. II 883; Фасмер III 156; Преобр. I 660; Горяев 241; ЭСБМ 1, 163; Kluge—Mitzka 317.

[**осапи́това** (*ніч*)] «горобина ніч, яка буває перед Петром» ЛЖит; — неясне; можливо, пов'язане з народнорозмовним варіантом власного імені *Йосафа́т* (*Осафат* > **Осапат* > **Осапит*).

[**освину́ти**] «розвиднитися; встати рано, вдосвіта» Ж, [*освúти*] «тс.» Ж,

[*освіну́ти*] «розвиднитися; видужати Г; освітити; стати світлим; розвеселитися; прояснитися Ж»; — р. [*освену́ть*] «розвиднитися», др. *освьнути* «рано встати, зустріти ранок», *освитати* «світати, зустрічати світанок», *свьнути* «розвиднитися», п. świtać «світати», ч. svítati, слц. svitat', вл. switać «тс.», болг. *съ́мва* «світає», *съ́мна* «розсвіте», м. *самне* «світає», схв. *сва̀нути* «розвиднитися», *сви́тати* «світати», слн. svítati se «тс.», стсл. **освитати** «світати», **свитати** «тс.», **свьнѫти** «розвиднитися», **свьтѣти сѧ** «світитися»; — псл. svitati, osvitati < *sveitati, *obsveitati «світати», svьnǫti < *svĭtnǫti «розвиднитися», svьtěti < *svĭtěti «світити», пов'язані чергуванням голосних із světъ < *svoit- «світ»; — споріднене з лит. šviẽsti «світити», švitėti «блищати», дінд. śvetáḥ «світлий, білий», śvitráḥ «білий», дперс. spiθra, двн. hwīz «тс.», лат. vitrum «скло»; ie. *K̑ueit- «світити»; можливо, пов'язане також з псл. květъ «цвіт». — Фасмер III 575—576; Преобр. II 264—265; ЭСБМ 1, 164; Супрун Веснік БДУ 1972/3, 50—52; Brückner 538; Machek ESJČ 597; Skok III 368—369; Trautmann 310; Vaillant RÉS 13, 110—111; Pokorny 628—629. — Пор. **світ, цвіт**.

освірня́, *осмірня́* — див. **ві́сім**.

[**освія́ти**] «ставати занедбаним, занехаяним; томитися, знемагати» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з др. *освѣнѧти* (*ся*) «усуватися, відмовлятися», *свѣнити ся* «тс.», яке може походити від двн. swinan, sweinan «зменшуватися», етимологічно неясного. — Срезн. III 290.

осе́л[1], *вісля́к, осли́ха, осли́ця, осля́к, осля́*, [*осля́к*] «ослюк» Ж, [*осля́р*] «погонич ослів» Ж, *осля́тина, осли́ний*, [*о́слій*] Ж, *осля́чий, осли́ти*; — р. *осёл*, бр. *асёл*, др. *осьлъ*, п. osioł, osieł, ч. osel, слц. osol, вл. нл. wosoł, полаб. asål, болг. *осе́л*, схв. *ò сао*, [osal, osel], слн. ôsel, стсл. **осьлъ, осълъ**; — псл. osьlъ; — запозичення з готської або латинської мови; гот. asilus «осел» походить від лат. asellus, зменш. до asinus, яке разом з гр. ὄνος (< *osonos) через фрако-іллірійське посередництво прийшло з якоїсь малоазіатської (можливо, іранської) мови; думка про балтослов'янський вік слова (Trautmann 14) викликає сумнів, оскільки лит. ãsilas, прус. asilis могли бути запозичені незалежно від слов'янських мов, про що свідчить наголос на першому складі. — Фасмер III 157; Черных I 607; Преобр. I 661; Соболевский ЖМНП 1911 травень 163; Булаховський Нариси 117; ЭСБМ 1, 165; Brückner 383; Machek ESJČ 418; Schuster-Šewc 1666; Skok II 569; Bezlaj ESSJ II 255—256; Критенко Вступ 532; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 98—99; Белецкий Принципы 100; Meillet Études 186; Kluge—Mitzka 175; Feist 59; Walde—Hofm. I 72—73.

[**осел**[2]] «зал» Пі; — не зовсім ясне, очевидно, пов'язане з *осе́ля*. — Див. ще **село́**.

осел́е́дець[1] (іхт.) «Clupea L.», *осел́е́дцеві*, [*осел́е́дець, селедце́ві* Ж, *селе́дка* Ж], [*сила́дявка*] «діжка з-під оселедців» Корз; — р. *сельдь, селёдка*, [*осел́е́дец*], ст. *сельдь* (1497), бр. *селядзе́ц*, [*оселенец*], п. śledź, ч. слц. sled', полаб. slid, болг. *се́лда* (з рос.), схв. *сле̑ђ, сле̑ђ* (з ч., п.); — запозичено в давньоруську мову, очевидно, з давньоісландської; діал. sild, síld, дшв. sild, шв. sill, норв. sil «тс.» могли бути запозичені з якоїсь неіндоєвропейської мови східного узбережжя Балтійського моря; на українському ґрунті слово зазнало формальної видозміни, зокрема, дістало приставне **о**. — Кримський Тв. III 221; Фасмер III 597; Преобр. II 274; ЭСБМ 1, 190; Brückner 530; Machek ESJČ 553; Skok III 283; Mikl. EW 290; Būga RR I 482; Vries AEW 475.

осел́е́дець[2] «чуб», [*осел́е́дько*] «тс.» Ж; — р. *осел́е́дец* (з укр.); — результат перенесення назви риби за зовнішньою схожістю. — Фасмер III 157. — Див. ще **осел́е́дець**[1].

[**осе́лка**] «веселка» ВеБ, [*осла́, осьо́лка* Л] «тс.»; — бр. [*асе́лка*] «ве-

селка»; — результат фонетичної видозміни слова *весе́лка*, зближеного з [*осе́лок*] «брусок, точило», [*осе́лка*] «тс.». — ЭСБМ 1, 166. — Див. ще **весе́лий**. — Пор. **осла́**.

осе́льня — див. **гу́сениця**.

осерда́к — див. **серда́к**.

[**осе́т**] (бот.) «осот сірий, Cirsium canum M.B.; жовтий осот, Sonchus L.; будяк акантовидний, Carduus acanthoides L.», [*восет*] «осот» Mak, [*осетень* Mak, *осетий* ВеНЗн, *осети́й* Ж, Mak, *осетни́к* Mak, ВеУг, *осятни́к* ВеУг] «тс.», [*осе́тка*] (ент.) «будяковий метелик, реп'яхівка, Vanessa cardui L.» Ж, [*осетня́к*] «тс.» Ж; — запозичення з польської мови; п. oset походить від псл. osъtъ, яке на східнослов'янському ґрунті розвинулося в *осо́т*. — Німчук 288; Онышкевич Исслед. п. яз. 231; Brückner 386. — Див. ще **осо́т**.

[**осета́р**] (орн.) «щиглик, Carduelis carduelis L. Шарл. (Fringilla carduelis Г)»; — пов'язане з [*осе́т*] «осот»; назва зумовлена тим, що щиглик селиться коло осоту й живиться його насінням; пор. іншу назву щиглика [*будяшник*], пов'язану з *будя́к*. — Воїнств.—Кіст. 242. — Див. ще **осе́т**.

осете́р (іхт.) «Acipenser L.», [*осе́тр* Ж, *осяте́р*] «тс.», *осе́три́на* СУМ, Ж, [*осятри́на*], *осетро́ві*, [*ясе́тр*]; — р. *осётр*, бр. *асётр*, др. *осетръ*, п. jesiotr, ч. слц. jeseter, вл. jasotr, нл. jesotr, болг. *есе́тра*, м. *есетра*, схв. *јесетра*, слн. jesêter; — псл. esetrъ, jesetrъ < *asetrъ < *aǩetro-, *oǩetro-; — споріднене з лит. eršķẽtas (eršķẽtras, aršķẽtas) «осетр», лтс. ešketras, прус. esketres «тс.»; дальші зв'язки неясні; спорідненість із *го́стрий*, псл. ostrъ (Горяев Доп. I 31; БЕР I 510; Loewenthal PBrB 55, 317) здається сумнівною; заслуговує на увагу припущення (Leder 11—14) про зв'язок з кельт. esox «вид великої риби»; пов'язання з двн. sturio, sturo «осетр», свн. störe, stüre «тс.» (Mikl. EW 105, Bern. I 265) недостатньо обґрунтоване; виведення слов'янської, балтійської і германської назв з якогось праєвропейського субстрату (Machek ESJC 223) залишається гіпотетичним; непереконливе й пов'язання з лат. excetra «змія» (Weise BB 6, 234) або з гр. ἴκταρ «якась риба» (Bezzenberger BB 27, 163) та інші припущення. — Фасмер III 158—159; Черных I 607; Преобр. I 662; ЭСБМ 1, 167; Sławski I 565—566; Holub—Kop. 152; Skok I 776; Bezlaj ESSJ I 228; Коломиец Происх. назв. рыб 97—98; Критенко Вступ 544; Bern. I 265; Trautmann 72; Fraenkel 122; Топоров II 88—91; Хэмп Этимология 1985, 51.

осети́н, *Осе́тія*; — р. *осети́н*, бр. *асецін*, п. Osetyńcy, ч. Osetinci; — запозичення з грузинської мови; груз. os, oset'i походить з іранського джерела; очевидно, пов'язане з др. *яси́н*, *яси* (назва предків сучасних осетинів, згадуваних у літописах), яке разом із чаг. *ас* (назва давніх алланів, предків сучасних осетинів) зводиться до дперс. āsu «швидкий» (перс. āhū «газель», дінд. āśúḥ «швидкий»). — Фасмер III 158, IV 564—565; Никонов 313—314.

[**оси́га**] (бот.) «стоколос, Bromus L.» Mak, ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з [*овсюг*] «тс.», [*овсянка*] «стоколос житній, Bromus secalinus L.».

оси́ка, *оси́на*, *оси́чина*, *оси́чник*, [*осе́чка*] «осика» Л, [*осіка*, *гусика*, *вусіка*] «тс.» Mak, *оси́ковий*, [*оси́чаний*, *осо́ви́й* Ж, Л], *підоси́чник*, [*подоси́новка*] «гриб Boletus aurantiacus Schiff.» Пі; — р. *оси́на*, бр. *асі́на*, п. osina, osika, ч. слц. osika, вл. wosa, wosyna, нл. wosa, wósa, полаб. vü'ösë, vüöseiné, болг. *яси́ка*, м. *јасика*, схв. *јàсика*, слн. jasíka, jesíka; — псл. osina, osika, *osa < *opsa; — споріднене з лит. ãpušė, apušìs, ẽpušė «осика», лтс. apse, прус. abse, двн. днн. aspa, свн. aspe, нвн. Espe, дангл. æsp, дісл. ǫsp, англ. дат. шв. asp «тс.»; слово потрапило також і в деякі тюркські мови: алт. apsak, тат. [awsak] «тополя», чув. ӗвӗс «осика» як дуже давнє запозичен-

ня з якоїсь східноіндоєвропейської мови (найімовірніше, вірменської або іранської). — Rudn. II 883; Фасмер III 159; Черных I 607; Преобр. I 662; ЭСБМ 1, 169—170; Brückner 383—384; Machek Jm. rostl. 132, 144; ESJČ 418; Holub—Kop. 257; Младенов 704; Skok I 759; Критенко Вступ 512; ЭССЯ 1, 80—81; Sadn.—Aitz. VWb. I 32; Bern. I 31—32; Trautmann 11; Fraenkel 14; Топоров I 51; Kluge—Mitzka 175; Pedersen IF 5, 57. — Пор. **оси́на, осокі́р**.

[**осиле́нець**] «оселедець» ЛексПол, [*оселе́нец* ЛексПол, *осіле́нец* Л, *селе́неть* ЛексПол] «тс.»; — бр. [*оселе́нец*] «тс.»; — очевидно, результат контамінації слів *оселе́дець* та *соло́ний*. — Див. ще **оселе́дець**[1], **сіль**.

[**о́симь**] «крім, за винятком» Пі; — очевидно, випадковий сербізм; схв. *осим*, [osvim, osvinj, osvjenj] «тс.» пов'язується з цсл. **свѣнь (свѣнѣ)** «без» **свѣнити сѧ** «утриматися» (Skok II 570).

[**оси́на**] (у виразі *осина кому* «цур, пек кому») Г, Ж, [*осана́*] «тс.» Ж, [*осена́вець*] «чорт, біс» Ж, [*осина́вець*] «тс.» тж; — очевидно, результат семантичної видозміни слова *оси́на* «осика», назви дерева, що в християнських народів вважається проклятим (за переказами, на осиці повісився апостол Іуда, який віддав на розп'яття Ісуса Христа); осиновий кіл забивали в могилу мерця, якого вважали упирем (щоб він не піднявся вночі); пор.: «Нехай йому осина» (Номис); «Тьфу, осина тобі, маро!» (Франко). — Див. ще **оси́ка**.

[**оси́пець**] (зоол.) «морський жолудь, Coronula» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *осипа́ти*, [*о́сипка*] «висип на шкірі, кір», *ві́спа* (псл. osъра); пор. німецьку назву цих молюсків Seepocke, букв. «морська віспа». — Див. ще **си́пати**. — Пор. **ві́спа**.

[**оси́пник**] (ент.) «мармуровий хрущ липневий, Melolontha fullo (Polyphylla fullo)» Ж; — похідне утворення від *осипа́ти*; назва зумовлена, очевидно, забарвленням цього хруща, обсипаного темними цятками. — Див. ще **о**[1], **си́пати**.

[**оси́тий**] «трохи підгнилий» (про деревину, дерево) ЛексПол; — неясне.

оситня́г (бот.) «ситняг, Heleocharis R. Br.; ситник, оситняк, Juncus L.; [сусак зонтичний, Butomus umbellatus L.]», *оситня́к* «ситник, Juncus L.; [сусак зонтичний Mak]», [*осітня́г, осітня́к*] «тс.», [*осетни́к*] «ситник розлогий, Juncus effusus L.», [*оситняжок*] «тс.» Mak, [*оситник*] «куга Табернемонтана, Schoenoplectus tabernaemontani Gmel.» Mak; — результат видозміни слова *ситня́г*; початкове **о-** з'явилося, мабуть, під впливом слів *осо́т, осока́* та інших подібних назв рослин. — Див. ще **сить**[1]. — Пор. **осо́т**.

[**о́сить**[1]] «сушарня для снопів», [*о́сеть*] «тс.» Л; — р. [*осе́ть, асе́ть*], бр. *асе́ць* «тс.», п. osieć «сушарня для хмелю»; — неясне; зіставляється (ЭСБМ 1, 167—168) з лтс. sērt «ставити збіжжя на сушіння», sę̃ta «селянський будинок; двір»; зводиться також (Варбот 182—184) до ie. *ās- «пекти», яке зберігається в п. ст. ч. ст. ozd «сушарня» і гр. ἄζω «пекти, сушити»; реконструюється ще (Меркулова Этимология 1980, 87—89) псл. *obsetь «загорожа» і зіставляється з лтс. sēta «паркан, огорожа; двір»; зіставлення з лат. sitis «спрага», siccus «сухий» або з дінд. kṣā́yati «спалює, обпалює», гр. ξηρός «сухий» (Petersson BSl. Wortst. 64—65), як і з болг. *сéтен* «останній», *посетя́* «відвідаю» (Brückner 383), необгрунтовані. — Фасмер III 159.

[**о́сить**[2]] «досить давно», [*о́ситній*] «досить давній», [*осе́тня (пора)*] «чималий час» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з болг. *сéтен* «останній», ст. *сетьнъ* «тс.», яке зіставляється з лат. sērus «тс.», sērō «пізно», гот. seiþus «пізній», þana-seiþs «наступний після того», дангл. sīð «пізно», що зводяться до ie. *se-/sē- (< *sē(i)-) «пізній; той, що був потім» (Младенов 579).

[**осичиня́к**] (ент.) «скрипун, вусач осиковий, Saperda populnea L.» Ж; — похідне утворення від *оси́ка, оси́чина*; назва зумовлена тим, що личинки цього жука живуть у деревині осик та тополь (Горностаев 171). — Див. ще **оси́ка**.

осіни́ти «зробити рукою знак хреста над кимсь, чимсь; похрестити; благословити; освітлити, осяяти», *осіня́ти*; — р.. *осени́ть*, бр. *асяні́ць*, др. *осѣнити*, болг. *осеня́вам*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **осѣнити** «похрестити», як і м. *засени* «затінить», схв. *о̀сенити* «затінити», слн. oséńčiti «тс.», утворене від іменника **сѣнь** (псл. sěnь) «тінь, захисток, пристановище», спорідненого з укр. *сіни*. — Див. ще **о**[1]**, сіни, сінь**.

[**осі́нка**] (бот.) «очанка лікарська, Euphrasia officinalis L.; вид грибів» Ж; — похідне утворення від *о́сінь*; назва зумовлена тим, що ці рослини ростуть восени (зокрема, деякі види очанки цвітуть на луках після косіння — Нейштадт 501). — Див. ще **о́сінь**.

о́сінь, [*о́сень*] «осінь» Ж, [*осени́ця, ві́сень*] «тс.», [*осе́нник*] (бот.) «пізньоцвіт осінній, Colchicum autumnale L.», [*осінник*] «тс.» Мак, [*осені́вка*] (назва кошари) Доп. УжДУ 4, [*осеня́рка, осеновище*] «тс.» тж, [*осі́нка*] «деякі рослини, квіти, що сіються восени; короткий жіночий одяг на ваті Ва; овочі, фрукти, що дозрівають пізньої осені Мо; сорт грибів Ж; тепле пальто Чаб; кошара Доп. УжДУ 4», [*осінки*] «груша, Pirus communis L.» ВеНЗн, [*осінчак, осінчук*] (бот.) «айстра степова, Aster amellus L.» Мак, [*осі́нчик*] «літній жіночий жакет» Мо, *осі́нщина* «податок, який селяни сплачували восени поміщикові, церкві тощо», [*осі́нька*] «піджак; жіночий одяг для осені» Чаб, *осені́ти* «починатися, наставати (про осінь); ставати осіннім», [*осенува́ти*] «утримувати худобу на осінніх пасовиськах; провести десь осінь» Ж, *восени́*, [*заосени́тися*] Ба, [*надго́сень*] ВеБ, [*пі́до́сінь*, Г, Она, *увосени́*]; — р. *о́сень*, [*е́сень*], бр. *во́сень*, др. *осень*, п. jesień, ч. слц. jeseň, болг. м. *е́сен*, схв. *јѐсēн*, слн. jesén, стсл. **ѯсень**; — псл. osenь > [*esenь > jesenь]; **е (је)** виникло внаслідок асимілятивної дії наступного голосного переднього ряду; — споріднене з прус. assanis «осінь», гот. asans «пора жнив, літо», двн. aran, arn «жнива», нвн. Ernte «тс.», діел. ǫnn «польові роботи», а також із гр. ὀπώρᾱ «пора збору овочів, осінь» (з *оπ+ωσαρα); іє. *es-en, *os-en; думка про запозичення зі слов'янських мов у германські (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 132—136) викликає сумнів. — Кочерган Мовозн. 1970/6, 47; Rudn. II 883; Черных I 607; Фасмер—Трубачев III 158; Преобр. I 661—662; Соболевский РФВ 8, 177; Sławski I 563; Brückner 206; Machek ESJC 223; БЕР I 509; Skok I 775; Milewski RSl 26/132; Eckert ZfSl 8/6, 884; Bern. I 265; Trautmann 71; Топоров I 130—131; Meillet Études 432; Kluge—Mitzka 173; Pedersen V 44; Pokorny 343.

[**о́січ**] (бот.) (у сполученні [*о. альоесова*] «водяний різак алоевидний, Stratiotes aloides L.») Ж, Мак; — похідне утворення від *сі́кти́*; назва зумовлена колючим по краях листям рослини, здатним поранити тіло людини; пор. інші назви цієї рослини: *різа́к, тілорі́з*. — Нейштадт 84. — Див. ще **сі́кти́**.

Осі́я (чоловіче ім'я), ст. Ѡсиа «спаситель, спасеніе» (1627); — р. болг. *Оси́я*, бр. *Асі́я*, др. (*И*)*осиа*, ч. Oseáš, слц. Oziáš, стсл. **Осии, Осиа**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Ὡσηέ походить від гебр. Hōšē'a «порятунок», пов'язаного з hōšī'a «рятувати». — Вл. імена 76; Беринда 242; Петровский 171; Klein 745; Gesenius 210. — Див. ще **оса́нна**.

[**осія́нка**] «матка у бджіл», [*осія́нський*] «сіонський», [*осеянська (гора)*] «фантастична (гора)» Ж; — пов'язане з народною назвою гори Сіон [*Осіянська гора*]; поширилось у заклинаннях на відвернення лиха від бджіл з про-

ханням заступництва божественних сил з гори Сіон. — Див. ще **сіонізм**.

Оскáр (чоловіче ім'я); — р. *Оскáр*, бр. *Аскáр*, п. Oskar, слц. Oskár; — запозичення з якоїсь скандинавської або з англійської мови; англ. Oscar походить від дангл. Osgar, що складається з компонентів ōs «бог», спорідненого з діcл. ās-, ōs-, двн. ans- (у власних іменах) «тс.», гот. anses, ansis «боги», і gār «спис, дротик», спорідненого з днн. двн. свн. gēr (нвн. Ger) «спис, піка». — Klein 640, 1099.

[**óскарб**] «гостроконечний молот, молот-пробійник (для колеса у млині)» Ж; — результат контамінації слів *óскáрд* і *карб*(*увáти*) (див.).

óскáрд «кирка, якою насікають камінь у млині» СУМ, Ж, [*оскáрда, óскорд* Ж] «тс.»; — р. [*оскóрд, оскóрда*], п. oskard, ч. oškrt, ст. oškrd, вл. woškrot, слн. oskŕd, стсл. **оскръдъ** «тс.»; — псл. *oskr̥dъ, утворене з префікса o- (<ob-) та кореня *skr̥d-, пов'язаного чергуванням голосних із *skord-iti «скородити»; — споріднене з лит. skerĩsti «колоти, різати», skérdėti «тріскатися», skardýti «різати, бити, рити», лтс. šķērst «розрізати», двн. scartî «розріз, надріз»; звукові форми з **-ар-** зумовлені впливом польської мови. — Фасмер III 160—161; Преобр. I 663; Brückner 384; Machek ESJC 421; Bezlaj ESSJ II 256—257; Trautmann 265—266; Fraenkel 803; Persson Beitr. 863. — Пор. **скорóдити**.

óскип, [*оскúпище*] — див. **скíпа**.

оскíлок «відбитий, відколотий шматок; скалка, тріска», *оскóлок* «тс.», *оскíлками дивúтися* «[дивитися, вищиривши зуби]; дивитися на кого-небудь неприязно, вороже»; — р. *оскóлок*, бр. *аскóлак*, слн. oskálek; — пов'язане зі [*скалúти*] «розбивати на скіпки, розщеплювати», *скалá, щілúна*; вираз *оскíлками дивúтися* спочатку мав пряме значення «дивитися, оскаливши зуби» (про собак та хижаків). — Фасмер III 160; КЭСРЯ 315; ЭСБМ 1, 173; Откупщиков 114. — Див. ще **скалá**[1], **скáлка**[1], **скéля, щіль**.

оскíльки (спол. і присл.) «тому що, через те що; якою мірою, в якій мірі, наскільки»; — р. *поскóльку*, бр. *пакóлькі*; — результат злиття прийменника *о* і прислівника *скíльки*; можливо, зумовлене впливом р. *поскóльку* і п. o ile «оскільки». — Див. ще **о**[1], **скíлька**.

[**оскíрок**] «оскілок»; — р. [*óскорка*] «лучина, скіпка для розпалювання вогню»; — не зовсім ясне; можливо, давній варіант форми *оскíлок*.

осковúк — див. **віск**.

[**осколовáтий**] (у виразі [*осколовáте зúмно*] «пронизливий холод») Ж; — неясне.

оскóма, *оскóмина, оскóмúстий, оскóмити* — див. **скóмина**.

[**оскомéлок**] «уламок сухої гілки; дрючок; товста людина Па»; — р. [*оскомёлок*] «ощипане на лучину поліно», очевидно, контамінований утворення із слів *оскóлок* та [*комéль*] «товстий кінець зрубаного стовбура дерева». — Див. ще **комéль, оскíлок**.

[**ослá**] «точильний камінь», [*осéвка*] «шматок масла у вигляді точильного каменя» Ж, [*осéлка*] «тс.» Ж, [*осéлок*] «брусок, точило» Бі, [*осьолóк*] «брусок гострити бритву» До; — р. *оселóк, осёлок*, бр. *асялóк*, др. *осла*, п. osła, osełka, [osołka, osełek], слц. osla, oslička, нл. wóslica, полаб. vâslă, слн. ôsla, стсл. **осла**; — псл. osla, споріднене з ostrъ (< *osr-) «гострий»; — відповідає вірм. aseln (род. в. aslan) «голка, шпилька», днн. eggia «лезо, меч», дангл. egle «кострица, вусик, щетина», нн. agel, achel, двн. ahil «кострица», дкімр. ocoluin «осла», лат. aculeus «жало, колючка», а також гр. ἀχόνη «осла», дінд. aśániḥ «белемніт; вістря стріли»; припускається також (ЭСБМ 1, 174—175) вихідне значення «камінь» і зіставляється з дінд. áśmā «камінь; небо». — Фасмер III 157; Преобр. I 661; Brückner 386; Machek ESJC 419; Schuster-Sewc 1665; Meillet Études 419; Trautmann 15. — Пор. **гóстрий**.

[**осле́ме́ни**] «підпори, на яких держиться колиба» О; — бр. [*ашлáн*] «колода в останньому вінку зруба»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ślemię (szlemię) «горизонтальний брус у вершині даху» споріднене з ч. slémě (slemeno) «брус; гребінь, коник на даху», слц. slemä, slemeno, болг. *сле́ме*, схв. *шљ҃ме*, род. в. *шљ҃мена*, слн. slême, род. в. sleména, цсл. **слѣмѧ** «тс.», які зводяться до псл. *selmę, *selmene «тс.», спорідненого з лит. šelmuõ, род. в. šelmeñs «покрівельний коник, фронтон; довгий брус». — Фасмер III 668—669; Срезн. III 441; Brückner 531; Machek ESJC 553; Младенов 590.

осли́нник (бот.) «енотера, Oenothera L. (Onagra biennis Scop.)», [*осля́нка*] «лілійник, Hemerocallis L.» Mak; — р. *осли́нник* «енотера», бр. *аслі́ннік* «тс.»; — похідні утворення від *осе́л*; назви зумовлені схожістю листя рослин з вухами осла (пор. наукову назву енотери Onagra від гр. ὄναγρος «дикий осел, онагр». — Нейштадт 401; Вісюліна—Клоков 226. — Див. ще **осе́л**[1].

ослиня́тися — див. **сли́ти**.

осли́н «лава для сидіння», [*вослі́н* ВеБ, *слонь* Л]; — р. [*ослóн*], бр. *услóн*, [*аслóн*] «тс.», м. *ослони* «притулити, обперти», схв. òslon «опора, підтримка»; — псл. oslonъ, пов'язане з (o)sloniti «притулити, обперти»; назва зумовлена, очевидно, тим, що цю лаву приставляли (прислоняли) до стіни; тлумачиться також (ЭСБМ 1, 175) як назва того, «до чого можна прихилитися». — Див. ще **о**[1], **слоня́тися**.

осма́ни, одн. *осма́н* (давня назва турків — населення Османської імперії); — р. *осма́н*, бр. *асма́н*, ч. слц. вл. osman, болг. *осма́нец*, м. *османлија*, схв. *Осма̀нлија*, слн. Osman; — запозичення з турецької мови; тур. Osmanlı походить від засвоєного з арабської мови імені турецького султана, засновника Оттоманської імперії Османа (1259—1326); ар. uthmān, що є також власним ім'ям, етимологічно неясне. — Klein 1100, 1103. — Пор. **отома́нка, оттома́ни**.

осману́тися — див. **ошману́тися**.

[**осми́чи**] «вісім разів» Ж; — похідне утворення від **осм(ь)*, давньої звукової форми числівника *ві́сім*, за зразком прислівників *двічі*, *тричі*; пор. [*осма́чка*] «восьма частина» Пі. — Див. ще **ві́сім, двічі**.

[**осмі́в**] «трухлий всередині пень»; — неясне.

о́смій (хім.) «твердий метал синюватого кольору»; — р. болг. *о́смий*, бр. *о́смій*, п. osm, ч. слц. вл. osmium, схв. *òсмијум*, *òсмīј*; — назва, засвоєна з новолатинської наукової номенклатури; нлат. osmium утворив у 1803 р. англійський хімік См. Теннант від гр. ὀσμή (< *ὀδσμή) «запах», спорідненого з лат. odor «запах, аромат», вірм. hot «тс.», лит. úodžia, úosti «нюхати», лтс. uôžu, uôst «пахнути»; — назва зумовлена тим, що при розчиненні лужного сплаву осмію з іридієм у воді або кислоті виділяється запах, схожий на запах хлору або редьки. — CIC[2] 609; Волков 44; Фигуровский 99; Sł. wyr. obcych 537; Kopaliński 703; Holub—Lyer 349; Frisk II 353—354; Klein 1075, 1100.

[**осміл**] (бот.) «омела, Loranthus europaeus L.» Mak, [*восміл*] «тс.» Mak; — очевидно, результат контамінації слів *оме́ла́* і *смола́*; контамінація могла бути зумовлена липким вісцином у плодах омели, що використовувався як клей для ловлі дрібних птахів (Вісюліна—Клоков 163—164; Словн. бот. 382). — Див. ще **оме́ла́, смола́**.

[**оснáч**] «плотар», ст. *оначь* «тс.» (XVI ст.); — бр. *аснáч* «плотар»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*оснáч*] «бурлака; річковий матрос» може бути похідним від [*осн*] < др. *остьнъ* «гак, багор», спорідненого з *о́стрый* «гострий», як «той, хто орудує багром»; виведення (Фасмер III 162; Matzenauer 12, 173; Bern. I 32; Mikl. EW 4) від гот. asneis «різноробітник,

поденник», двн. asni «тс.», а також пов'язання (Даль II 1814) з р. *оснáщивать* «оснащувати», *оснáстка* помилкові. — ЭСБМ 1, 177; Супрун Булаховский и совр. языкозн. 216—217. — Див. ще **го́стрий**.

о́снідок — див. **сніть**.

осно́ва, *осні́вний*, *осні́вниця*, *осно́ви́на*, *основни́й*, *осно́вниця*, *оснува́ти* — див. **снува́ти**.

осо́ба, *о́соб* «особина», *о́собень* «тс.», *осо́би́на* СУМ, Ж, *особи́стість*, [*особи́тель*] «ізолятор» Ж, [*осо́бність*] «самостійність; особливість» Ж, *особня́к*, *осі́бний*, [*особе́нний*] «особливий» Ж, [*особи́тний*, *осо́бний*] «тс.», [*осо́бий*] «тс., окремий», *особи́стий*, *особли́вий*, [*осо́бшаний*] «особливий», *осі́бно*, [*осі́бне*, *осо́бе*, *особи́тно* ЕЗб 25], *особли́ве* (заст.), *особли́во*, [*осо́бне*, *осо́бно*, *особняко́м* Ж], [*осо́бше*] «особливо», *безособо́вий*, *відосо́бити*, [*зосе́бна*] «зокрема» Пі, *зосі́бна*, *знеосі́бка*, *знеосо́бити*, [*на-осо́бі*] «окремо» Ж, [*надосо́бний*] «особливий» Ж, [*одособитися*] ВеЛ, [*по-осо́бі*] «окремо» Нед, [*по-осо́бне*] «одинично» Нед, *по-особли́вому*, *уосо́бити*; — р. болг. *осо́ба*, бр. *асо́ба*, др. *особь* (*особъ*) «окремо», п. ч. слц. osoba, вл. нл. wosoba, м. *особен* «особливий», схв. *о̀соба*, слн. oséba, стсл. **особь** «окремо», **особѣ** «тс.»; — псл. osobь «осібно, окремо», що виникло з прислівникового звороту o sobě, o sebě «окремо, сам собі»; на грунті окремих слов'янських мов дало численні похідні; пор. і лат. persona «персона» з per se «про себе». — Німчук 309—310; Rudn. II 884; Черных I 608; Фасмер III 162; Преобр. I 663—664; Виноградов Очерки 32; ЭСБМ 1, 177—178; Brückner 384; Holub—Lyer 349; Schuster-Šewc 1665—1666; Младенов 390; Mikl. EW 331. — Див. ще **о**[1], **се́бе́**. — Пор. **за́сіб**.

[**осо́ви́ще**] «хвороба худоби: стверднння й опухання вим'я»; — р. [*усо́вь*, *усо́вье*] «колька; внутрішнє запалення», болг. [*усо́в*] «хвороба, пов'язана з опуханням грудей (у жінок)», схв. [úsov] «гуля»; — очевидно, результат семантичного розвитку якогось праслов'янського дієслова, похідного від šovati «совати». — Фасмер IV 172; Škarič ZfSlPh 13, 349—351. — Див. ще **со́ва́ти**.

осо́ка́ (бот.) «Carex L.» СУМ, Ж, *осоко́ві*, [*осоча*] «осока житня, Carex secalina Wahl.» Mak, [*осо́чина*] «осока» Ж, [*осочниця*] «осока, Carex arenaria L.» Mak, *осочня́к* «зарості осоки», [*осокі́сний*] (у виразі *осокі́сне боло́то* «рівне, сухе місце на болоті, де росте осока») Л, *осо́чистий* «зарослий осокою; змішаний з осокою»; — р. *осо́ка́*, бр. *асака́*, п. osoka; — псл. [osoka], очевидно, пов'язане чергуванням голосних із *sękti «сікти, різати» (пор. діалектні назви осоки: *різчина*, *різій*, *різійка*, *різуха* та ін.); не виключений, проте, й зв'язок з коренем os- «гострий» (Mikl. EW 227, 290), др. *остръ*, укр. *осо́т* (пор. діалектні назви осоки: укр. *остриця*, ч. ostřice, слц. ostrica, болг. *остри́ца*, схв. *о̀штрица* «тс.», а також лит. ãšaka «(риб'яча) кістка; гостря», лтс. asaka «риб'яча кістка»). — Фасмер III 163; Черных I 608; Преобр. I 664; ЭСБМ 1, 162—163; Бурлакова ВСЯ VI 56; Брандт РФВ 23, 100; Fraenkel 18; Mühl.—Endz. I 142; Walde—Hofm. II 504; Otrębski LP II 259.

осокі́р (бот.) «чорна тополя, Populus nigra L.», [*осикора* Mak, *оскор* Mak, *осоко́р* Ж] «тс.», *осокі́рник* «осокорові насадження», [*осокора*] Mak, *осокори́на*, *со́кір*, [*со́кор* Нед, Л, *сокó-ра* Нед], *сокори́на*, [*сакари* Кур, *я́сакар* Л, *я́сєкар* Л, *я́сєкор* Л, *ясике́р* Mak, *ясокір*, *я́сокор* Л]; — р. *о́сокóрь*, бр. *ясака́р*, п. sokora, [jasiokor]; — складне утворення з компонентів *осо-, можливо, пов'язаного з *оси́ка*, і *кор(а)* в значенні «дерево з такою корою, як в осики»; форми з початковим **я** виникли, очевидно, за народною етимологією від *яс(о)-* < псл. jasьпъ «ясний» і *кор(а)* (сприймалося як «яснокорий», «дерево з ясною корою»). — Фасмер—

Трубачев III 163; Преобр. I 664; Sadn.—Aitz. VWb. I 32; Moszyński PZJP 299; Mikl. EW 101.

осору́га «прикрощі, неприємність; почуття відрази, огиди», [*осуру́га*] «тс.», *осору́жний* «остогидлий, бридкий, ненависний», [*осуру́жний*] «тс.», [*осору́жити*] «зганьбити, осоромити», *осору́житися* «до краю обриднути», [*осуру́житися*] «тс.», [*насору́га*] «задерикуватість? нав'язливість? причіпки?», [*насору́жний*] «осоружний» Кур, [*насоружа́ти*] «настренчувати, підбурювати»; — схв. *о̏со̄ран* «різкий, грубий, дражливий, запальний; зарозумілий», *осо̀рљив* «тс.», слн. osóren «різкий, грубий, жорсткий», osóriti se «стати проти, чинити опір», болг. [*осорли̏в*] «хворий, який часто мочиться», цсл. **въсоръ** «жорсткий», **въсоривъ** «тс.»; — псл. osor-, префіксальне утворення від кореня sor-, який зіставляється з р. *ссора* «сварка» або з псл. serǫ, sьrati; компонент *-уг- (-уж-)* є, очевидно, суфіксом з презирливо-збільшувальною функцією, як у *дідуга́, хапу́га, яру́га, катю́га, хитрю́га.* — Skok II 571; Bezlaj ESSJ II 258; Škarić ZfSlPh 13, 346—349.

осо́т (бот.) «Cirsium L.; [цирцея паризька, Circaea lutetiana L.; жовтий осот польовий, Sonchus arvensis L.]», [*осо́тий*] «будяк пониклий, Carduus nutans L.; кнік, Cnicus L.», [*осотíй*] «будяк акантовидний» Ж, [*о́сті*] «осот», *осо́товий*; — р. *осо́т*, бр. *асо́т*, п. ч. oset, слц. ôstie «будяк», вл. wóst, нл. woset, полаб. våstăc (*osъtьcь), болг. [*осъ́тъ*], схв. *о̀сат*, слн. osát, стсл. **осътъ, осотъ**; — псл. osъtъ; корінь os-, наявний також у слові *(г)острий* < іє. *aḱ- «тс.»; — споріднене з лит. ãšutas, ašutaĩ «волосінь, кінський волос», лат. acus «гостряк, голка», acuo «гострю, загострюю», гр. ἄκανος «будяк». — Фасмер—Трубачев III 163—164; Преобр. I 664; Меркулова Очерки 93; ЭСБМ 1, 178; Brückner 386; Machek ESJČ 418; Jm. rostl. 256; Schuster-Šewc 1667—1668; Младенов 391; Skok II 568; Bezlaj ESSJ II 255; Trautmann 15; Walde—Hofm. I 11; Meillet Études 299. — Пор. **го́стрий, осе́т, оситня́г.**

[**оспро́бі**] «байдуже» Ж; — неясне; можливо, результат злиття давнішого **ось (якось) про Біг* «(якось) дякуючи Богові».

ост[1] «східна сторона світу; східний вітер»; — р. бр. *ост*; — через російське посередництво запозичено з голландської мови; гол. oost «схід» споріднене з нвн. Ost, Osten, двн. ostan, дангл. ēast, англ. east «тс.», далі з дінд. usā́ḥ «ранкова зоря», лат. aurora, гр. ἠώς, лит. aušrà «тс.». — СІС[2] 609; Фасмер III 164; Meulen 142; Kluge—Mitzka 525. — Пор. **ю́тро.**

ост[2], *оста́тий, осте́ґа, о́стень, о́стє, ости́вно, ости́на, ости́стий, о́сті, остю́к, остя́к* — див. **ость.**

Оста́п, *Євста́фій, Євста́хій,* [*Оста́фій* Ж, *Оста́х, Оста́ш, Ста́фій* (Ме)], *Стах, Ста́хій, Ста́сьо, Ста́шко*, ст. *Еустатїи* (1455), *Стахіе* (1464), *Еvста́фій* «истиненъ, твердъ» (1627), *Ста́хvй* «колос» (1627); — р. *Евста́фий, Оста́п*, бр. *Аста́п*, др. *Еоустафии,* п. Eustachy, ч. слц. Eustach, болг. *Евста́ти(й), Евста́ки,* м. *Евстатие, Евстахие*, схв. *Еустахиjе*, слн. Evstahij, стсл. **Євъстаѳии, Стахии**; — результат злиття на українському ґрунті трьох імен, запозичених через церковнослов'янське посередництво з грецької мови; два з цих імен — **Євъстаѳии** і **Євъстахии** — змішались, очевидно, вже в церковнослов'янській мові; гр. Εὐστάθιος утворено від εὐσταθής «стійкий, міцний, урівноважений», що складається з компонентів εὐ- «добре» та σταθείς «той, що стоїть», пов'язаного з ἵστημι «ставити, споруджувати, будувати; стояти, спиратися», спорідненим з псл. stati, укр. *стати*; гр. Εὐστάχιος (Εὔσταχυς) складається з того ж компонента εὐ- та основи στάχυς «колос, плід», можливо, спорідненої з свн. stunge «колючка», лит. stangùs «затверділий»; гр. Στάχυς

утворено на основі загальної назви στάχυς «колос». — Вл. імена 77; Беринда 206, 234; Петровский 105, 204—205; Спр. личн. имен 409, 459; Илчев 194; Frisk II 779. — Див. ще **єва́нге́ліє, ста́ти.**

[**остацюва́ти**] «отаксувати» Ж; — неясне; можливо, результат контамінації слів *оста́ток* і *та́кса*, зумовленої народним осмисленням терміна *отаксува́ти* як «залишити якусь суму грошей (остаток) після взяття певної плати».

[**о́степ**] «пустеля, глушина» Ж; — запозичення з польської мови; п. ostęp «лісові нетрі; частина лісу, оточена болотом або річкою» складається з префікса *о-* та кореня stęp-, наявного в словах stępać, stąpić «ступати, ступити», з якими споріднене укр. *ступа́ти*. — Brückner 515; SW III 866—867. — Див. ще **о[1], ступа́ти.**

[**осте́рба́ти**] «зміцніти після хвороби, одужати» СУМ, Бі, [*осте́рбну́ти*] «тс.» СУМ, Ж; — р. [*осте́рбнуть*] «тс.», [*устрабля́ти*] «лікувати», [*сте́рбнуть*] «твердіти, дубіти, черствіти», др. *усторобитися* «одужати», п. заст. postrobić «зміцніти», ч. strabiti, ст. ostrabiti «тс.», слц. strábiť (sa) «гоїтися, заживати», vystrábiť'sa «вилікуватися, одужати», стсл. **оустрабити**; — псл. *storbiti «гоїти, лікувати»; — лит. stařpti «підкріплятися, міцніти; одужувати», stiřpti «підростати, розвиватися, міцніти», tařpti «розквітати, підростати, одужувати», дінд. tŕpyati «насичується, задовольняється», гр. τερπεῖν «нагодовувати, задовольняти». — Фасмер III 756; ЭСБМ 1, 188—189; Machek ESJC 580; Fraenkel 897, 1062—1063; Топоров II 55—57. — Пор. **осторо́битися.**

остержі́нь — див. **стри́жень[1].**

[**остец**] (бот.) «смілка поникла, Silene nutans L.» Mak; — похідне утворення від кореня *ос(т)-*, того самого, що і в *(г)ост(рий)*; назва зумовлена гострими зубцями на чашечці і коробочці плоду (Нейштадт 238—239). — Див. ще **го́стрий, осо́т, ость.**

[**осте́ць**] «сип на тілі людини Си; речовина, яка заповнює кісткові порожнини Куриленко»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [*госте́ць*] «тс. Си; ревматизм суглобів», зближеної з *ость*; разом з тим не виключено, що первісною є звукова форма без початкового **г.**

[**ости́нки**] «стоптані постоли»; — не зовсім ясне; очевидно, в якийсь спосіб пов'язане з *пати́нки* «туфлі без закаблуків». — Див. ще **пати́нок.**

о́стир — див. **острева́.**

о́сті — див. **осо́т.**

о́стібка — див. **стіба́ти.**

[**остіга́тися**] «відмовлятися, вагатися, гаятися, баритися» Ж; — очевидно, результат видозміни слова [*отяга́тися*] «тс.» Ж, утвореного з префікса *о-* та кореня *тяг-*, наявного також у *тягти́*. — Див. ще **тягти́.**

остоги́діти «до краю обриднути; стати гидким, нестерпним», *остоги́днути, остоги́джений*, [*остоги́дливий*], *остоги́длий, настоги́днути*; — складне утворення з компонентів *о-*, *сто* і *(о)гиднути*; числівник *сто*, що підкреслює високий ступінь ознаки («огиднути сто разів»), трапляється і в інших подібних утвореннях (*остобісити*, р. *осточерте́ть* тощо). — Фасмер III 164. — Див. ще **гид, о[1], сто.**

[**осто́ркнути**] «зупинитися, оселитися, осісти» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, походить від *торкну́ти, торка́ти(ся)* (< псл. *st^{b}r̥k-/t^{b}r̥k-) з наступним розвитком семантики: «до чогось доторкнутися» → «зачепитися» → → «зупинитися» → «осісти, оселитися». — Див. ще **то́рка́ти.**

[**осторо́битися**] «злякатися, розбігтися з переляку»; — етимологічно пов'язане з *тороп́іти* «боятися» (див.).

ракі́зм «у Стародавній Греції — вигнання за межі міста, держави без права повернення»; — р. *остраки́зм*, заст. *остраци́зм*, бр. *астракі́зм*, п. ostracyzm, ч. ostracismus, ostrakismus, слц. ostrakizmus, вл. ostracizm, болг. *остракúзъм*, схв. *остракȉзам*, слн.

ostrakízem; — запозичення з грецької мови; гр. ὀστρακισμός походить від ὄστρακον «черепок» (у стародавніх Афінах прізвища звинувачених писали на глиняних черепках), очевидно, пов'язаного з ὀστέον «кістка», спорідненим з дінд. ásthi, asthnáḥ, лат. os «тс.». — CIC² 610; Kopaliński 704; Holub—Lyer 349; Frisk II 437.

[**острева́**] «закріплена вертикально на поверхні землі верхня частина стовбура дерева, на яку складають сіно або снопи», [*острива́* ВеЗн, *о́стрів, остріва*] «тс.», [*осте́рва*] «гостра паля, жердина для утримування сіна та снопів; кілок для хмелю» Ж, [*остро́ва, островина́, острівяни́ця*] «тс.» Ж, [*ости́рва*] «остерва; тонко поколоте дерево для парканів» Ж, [*о́стир*] «кілок паркану» Ж, [*остро́в*] «сукувата деревина для вилізання на дерево» Л, [*остро́ва, остро́в'я*] «тс.» Л, [*остров'я́ниця*] «острева; копиця з горсток конопель, які ставлять для просушування»; — р. [*остро́вье*] «зрубані нетовсті дерева з обрубаним гіллям, з гостряками», бр. [*астро́ва*] «драбина при стійлі; ялина із сучками», [*астро́ўка*] «піраміда із сукуватих гілляк для сушіння сіна», п. ostrew «жердина із суками», ч. ostrev (ostrve) «стовбур із суками для просушування сіна», слц. ostrva «тс.», схв. [*о̏стрва*] «кілок перед будинком, на який вішають зброю», слн. ostŕv «жердина для просушування зернових культур»; — псл. ostrъv- (< *osrъv-) «стовбур із суками», пов'язане з ostrъ (*osrъ) «гострий». — ЭСБМ 1, 184; Brückner 386; Machek ESJČ 420. — Див. ще **го́стрий.**

остриви́нок — див. **стри́жень**[1].

[**остри́ш**] (іхт.) «йорж, Acerina cernua L. ВеНЗн; окунь, Perca fluviatilis Шарл—Тат», [*острíш*] «тс.» ВеУг, [*о́стрик*] «колючка триголкова, Gasterosteus aculeatus L.» ВеНЗн, [*остря́к*] «тс.», [*острах*] «окунь» Л—Г; — р. [*остре́ц*] «окунь», [*остря́к*] «дрібний окунь», п. ostrzyca «окунь», слц. ostriež «тс.», [ostroš] «йорж»; — псл. ostrišь, ostričь «окунь, йорж», пов'язане з ostrъ «гострий»; назва зумовлена наявністю на тілі цих риб різних гострих частин. — Коломиец Происх. назв. рыб 10—11; Leder 142. — Див. ще **го́стрий.**

о́стрів, *острів'я́нин*, [*о́стро́в*] «острів» Ж, [*остро́вище*] «місце, де був острів», [*островúк*] «житель острова» Куз, *остров'яни́н* «тс.» СУМ, Ж; — р. болг. м. *о́стров*, бр. *во́страў*, др. *островъ*, п. заст. ostrów, ч. слц. ostrov, нл. wotšow, полаб. Vâstrü'v (топонім), схв. *о̀стрво*, слн. ст. ostrȍv, стсл. **островъ**; — псл. ostrovъ (< *o(b)-srovъ), букв. «той, що обтікається», від ie. *sreu-/srou- «текти»; очевидно, спочатку назва стосувалася тільки річкових островів, а потім і морських; — споріднене з лит. srovė̃ «течія, потік, струм», лтс. straume «течія, потік», strāva «струмінь, струм», гр. ῥόος «течія», ῥοή «ріка, потік», двн. stroum, нвн. Strom «течія», дангл. strēam, дінд. srávati «тече». — Rudn. II 885; Фасмер III 165; Черных I 609; Преобр. I 666—667; ЭСБМ 2, 199; Brückner 385; Machek ESJČ 421; Schuster-Sewc 1680—1681; Младенов 391; Bezlaj ESSJ II 259; Критенко Вступ 528; Otrębski LP II 1950, 93; Būga RR II 508—509; Trautmann 279. — Пор. **струмінь.**

[**острівка**] (бот.) «проліска дволиста, Scilla bifolia L.» Мак; — пов'язане з *го́стрий*; назва мотивується тим, що стебло цієї рослини, витикаючись із землі, має гостру, списоподібну форму (Вісюліна—Клоков 72; Нейштадт 162). — Див. ще **го́стрий.**

[**остріжка**] (бот.) «сокирки аяксові, Consolida ajacis L.», [*остріжок* Мак, *острішки* Мак, *остру́жка* Ж] «тс.», [*гострушка (гострушки)*] «сокирки польові, Delphinium consolida L.» Мак, [*остру́шки*] «тс.»; — п. ostróżka «дельфіній, Delphinium L.», ч. ostrůžka, слц. ostrôžka, схв. *о̀строжница*, слн. ostróžnik «тс.»; — похідне утворення від *остро́га*; назва зумовлена формою квітки, чашолистики якої видовжені в

шпорку, що нагадує острогу; пор. р. *шпóрник* «дельфіній». — Вісюліна—Клоков 124; Нейштадт 253; Machek Jm. rostl. 45. — Див. ще **остро́га́**[1].

óстріх — див. **стріха́.**

[**островець**] (бот.) «вощанка мала, Cerinthe minor L.» Mak; — неясне.

остро́вки — див. **остро́ки.**

[**островóвна**] «свиня»; — складне слово, утворене з кореня прикметника *(г)óстрий* та іменника *вóвна*; можливо, виникло як табуїстична назва свині: «тварина з гострою вовною, тобто щетиною». — Див. ще **вóвна**[1], **гóстрий.**

остро́г «в'язниця, тюрма; (іст.) у Київській Русі і в Російській державі до XVII ст. — огороджене частоколом місто, селище, укріплений пункт; стіна на валу фортеці із закопаних впритул у землю і загострених угорі стовпів; [тин з острішком]», [*óстрíг*] «пліт з дранок, із сучків ВеЛ; тин з острішком», *остро́жóк* УРС, СУМ, *остро́жник* «в'язень, арештант», [*острожúна*] «палиця, жердина; очеретяний тин; огорожа» Ж, [*остро́жити*] «обгороджувати загостреними кілками», [*острожéний*] «укріплений палісадом» Ж; — р. *остро́г* «укріплення, в'язниця», бр. *астро́г* «тс.», др. *острогъ* «огорожа навколо міста», п. ostróg «огорожа із загострених кілків», ч. ostroh «укріплення, бастіон», слц. ostroh «мис, стрілка», вл. wotšog «укріплене місце», полаб. vāströg, болг. [*остро́г*] «жердина в копиці сіна», схв. *Острог* (назва гори), слн. ostrȍg «табір, стан», стсл. **острогъ**; — псл. ostrogъ «обгороджене гострими кілками місце», не зовсім ясне; очевидно, як і *остро́га́*, пов'язане з ostrъ «гострий»; припущуваний зв'язок із *стерегти́* (Mikl. EW 293; Горяев 243) малоймовірний. — Фасмер III 166; Преобр. I 666; ЭСБМ 1, 184—185; Machek ESJC 420; Holub—Lyer 349; Schuster-Šewc 1680; Младенов 391; Bezlaj ESSJ II 259; Meillet Études 287. — Див. ще **гóстрий.** — Пор. **остро́га́**[1].

остро́га́[1] «шпора; [колючка Бі]», *остро́жити* (коня) «стискувати острогами», [*острогова́тий*] «який нагадує за формою шпори» Ж; — р. *остро́га́* «шпора; [гострий мис, коса]», бр. [*астро́га*] «зрубане дерево із суками», [*остро́жка*] «шпора», п. ostroga, ч. ostruha, ст. ostroha, слц. ostroha, вл. wotroha, нл. wótšog, полаб. vāstrügă, схв. *ȍстрога, ȍструга* «тс.», слн. ostróga «тс.; кущ ожини»; — псл. ostroga, очевидно, як і ostrogъ, пов'язане з ostrъ «гострий». — Фасмер III 166; Преобр. I 666; Schuster-Šewc 1678; Mikkola Berühr. 147. — Див. ще **гóстрий.** — Пор. **остро́г.**

[**остро́га**[2]] «осторога» Ж, [*остро́жний*] «обережний» Ж; — бр. [*остро́жный*] «обережний»; — запозичення з польської мови; польському ostroga «осторога» відповідає східнослов'янська повноголосна форма *осторóга.* — Див. ще **о**[1], **стерегти́.**

остроги́н (бот.) «полин астрагон, Artemisia dracunculus L.», [*остроги́н* Ж, *остраґон* Mak, *остроґон* Mak] «тс.»; — р. [*остраго́н*], бр. [*остроги́н*] «тс.»; — результат фонетичної видозміни назви *естраго́н* «тс.», зближеної з [*óстрий*] «гострий», через гострий запах цієї рослини. — Див. ще **естраго́н.**

[**острожина**] (бот.) «ожина звичайна, Rubus caesius L.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ostrężyna, [ostrożyna], як і ч. слц. ostružina, ч. ostruha, нл. wotšuž «тс.», зводиться до псл. ostrǫga «тс.», пов'язаного з ostrъ «гострий»; назва зумовлена великою кількістю гострих колючок на рослині (Вісюліна—Клоков 209; Нейштадт 318). — Brückner 386; Machek Jm. rostl. 101; Schuster-Šewc 1681. — Див. ще **гóстрий.**

[**остроїста**] (бот.) «розторопша плямиста, Silybium marianum Gaertn.» Mak; — очевидно, складне утворення з основ *(г)óстрий* та *ост(ь)* (→ *ість*), тобто *гостробóста*; назва зумовлена наявністю колючок на листі й квітах цієї

рослини (Федченко—Флеров 1013). — Див. ще **го́стрий, ость.**

[**остро́ки**] «діри в постолах для волок; клапті з черевиків; кошлаті волокна, клапті» Ж, [*остро́вки*] «діри в постолах для волок» Г, Ж; — похідне утворення від **строка* «стьожка, смужка», яке зберігається у *строка́тий*, зменш. *стрі́чка* (див.).

[**острокі́льник**] (бот.) «гострокильник волосистий, Oxytropis pilosa (L.) DC.» Mak; — калька наукової назви лат. oxytropis (досл. «гострокільник»), утвореної з гр. ὀξύς «гострий» і τρόπις «кіль»; назва зумовлена загостреним кілем човника у віночку квітки (Нейштадт 351—352). — Див. ще **го́стрий, кіль.** — Пор. **остролодник.**

[**острокол**] (бот.) «біловус стиснутий, мичка, Nardus stricta L.» Mak; — складне утворення з основ *о́стрий* і *кіл*, род. в. *кола́*; назва зумовлена тим, що у біловуса високі стебла, загострені волоті без остюків або з коротеньким остюком, подібні до гострих кілків (Федченко—Флеров 138). — Див. ще **го́стрий, кіл.**

[**остролодник**] (бот.) «гострокильник волосистий, Oxytropis pilosa (L.) DC.» Mak; — складне утворення з основ *(г)о́стрий* і [*ло́дка*] «човен», часткова калька наукової назви oxytropis (від гр. ὀξύς «гострий» і τρόπις «кіль»), букв. «гострокільник»; назва зумовлена тим, що човник квітки цієї рослини з одного боку має загострення (Нейштадт 351—352). — Див. ще **го́стрий, лодь.** — Пор. **острокі́льник.**

[**остромолоч**] (бот.) «молочай кипарисовидний, Euphorbia cyparissias L.» Mak; — складне утворення з основ *(г)о́стрий* і [*мо́лоч*] «молочай»; назва зумовлена загостреною, кипарисоподібною формою та білим молочним соком у стеблі й листі цієї рослини (Вісюліна—Клоков 162). — Див. ще **го́стрий, молока́н.**

[**остропини́ти**] «остовпіти» Лекс-Пол; — похідне утворення від *стропи́ло* (з яким пов'язується поняття нерухомості; пор. *остовпі́ти* від *стовп*). — Див. ще **о**[1]**, стріп**[1].

[**острота́**] (орн.) «крохаль, Mergus L.» Шарл; — похідне утворення від [*о́стрий*] «гострий»; назва зумовлена, очевидно, гострим видовженим дзьобом крохаля (Птицы СССР 118). — Див. ще **го́стрий.**

[**о́струб**] «дерев'яні стіни будівлі; зруб»; — неясне; можливо, пов'язане із *зруб*, похідним від *руба́ти*.

остря́мок — див. **на́стрім.**

[**осту́га**] «смужка шкіри; ремінь для підперізування штанів» МСБГ, [*осту́гва*] «тс. тж; стрічка Ж»; — очевидно, пов'язане зі [*сту́га*] «коробка, корзина», [*сту́жка*] «стрічка», др. *сътуга* «зв'язок, скріпа». — Фасмер III 786; Brückner 635. — Див. ще **сту́жка́.**

[**осту́да**[1]] «темно-жовта пляма на обличчі вагітної жінки; темні плями на тілі, нібито викликані чаклуванням Бі», [*осту́ди*] «родимі плями»; — очевидно, пов'язане з р. [*осту́да*] «сором, досада», др. *студъ* «стид», *студьный* «зганьблений»; — нерідко сплутується з [*осту́да*] «простуда; прищі від простуди». — Див. ще **стид.** — Пор. **сту́да.**

[**остуда**[2]] (бот.) «пижмо звичайне, Tanacetum vulgare L.» Mak, *осту́дник* «Herniaria L.; [вовчуг колючий, Ononis spinosa L.; льонок звичайний, Linaria vulgaris Mill. Mak]»; — р. [*осту́дник*] «остудник голий»; — очевидно, похідне утворення від *остуди́ти* з огляду на різноманітне застосування остудника в народній медицині (Носаль 164—165). — Див. ще **сту́да.**

осту́да[3]**,** *осту́ди* — див. **сту́да.**

ость «остюк; волосинки в хутрі тварини, що відрізняються від решти шерсті довжиною і кольором», *ост* «остюк; остень», [*осте́га*] «остюк», *о́стень* «риболовецьке знаряддя, схоже на вила», [*о́стє*] «остюки; кострица» Ж, [*ости́вно*] «дерев'яна ручка остеня», [*ости́на*] «ость» Ж, [*ости́ще*] «тс.» Ж, *о́сті* «гачки для ловлі риби», *остю́к, остю́ччя*, [*остя́к*] «остюк», [*ось*] «великий гачок

на дерев'яній ручці» Дз, [*осьо́н*] (< **осцьон*) «палиця з цвяхом на кінці, якою поганяють волів», [*оста́тий*] ВеУг, *оста́стий, остюкува́тий, безо́стий*, [*заостя́чити (коня)*] «нагодувати (коня) половою з остюками Ж»; — р. *ость*, бр. *асцю́к*, [*о́сцень, асцю́лька*], *восць* «ость», *во́сці* «остень», [*о́сці*] «тс.», др. *остьнъ, остьнь* «гостряк, ріг; колючка, жало; гостра палиця», п. ość «остюк; риб'яча кістка», oścień «рогатина; остень», ч. ost' «ость», osten «голка, гостряк», слц. ost' «ость», osteň «голка, колючка, гостряк», вл. wosć «шпилька, гостряк», wost (бот.) «будяк, чортополох», нл. wósć «гребінь для розчісування льону», полаб. vâstnü «прядка», vistən «кілочок», болг. *осте́н* «палиця, якою поганяють худобу», м. *остен* «тс.», схв. *о̀стан* «жало; ості; гарпун», *о̀ствe* «остень, тризубець», *о̀ствӣште* «ручка остеня», слн. óst «гостряк, гострий кінець», ósten «колючка»; — псл. ostь, що, мабуть, спочатку означало «кістка»; — споріднене з лит. akštìs «дерев'яний вертел», akstìs «вертел для наколювання риби під час коптіння», [akstyns] «колючка», лтс. aksts «тс.; гостряк», гр. ἀκοστή «ячмінь», гот. ahs «колос», лат. acus «ость; голка»; ie. **akˀtei*. — Фасмер III 165, 167; Черных I 609—610; Преобр. I 665, 667; ЭСБМ 1, 188, 2, 200; Machek ESJC 419—420; Schuster-Šewc 1663—1664; Skok II 572; Bezlaj ESSJ II 258; Trautmann 5; Mühl.—Endz. I 65; Meillet Études 209, 444; Walde—Hofm. I 11; Pokorny 18—22. — Пор. **го́стрий, осо́т.**

остю́к, *остю́ччя* — див. **ость.**

[**остя́нка**] (бот.) «(вид ковили), Stipa pennata L.» Mak; — похідне утворення від *ость*; назва зумовлена тим, що ко́лоскові луски суцвіття ковили загострені або витягнуті в довге остюкоподібне закінчення, а нижні квіткові луски мають до̀вгі остюки (Вісюліна—Клоков 101). — Див. ще **ость.**

осу́га — див. **суга́.**

[**осутитися** (*ӯосутитися*)] «дуже поранитися, ушкодитися» ВеЗа; — неясне; можливо, пов'язане з уг. sütni «пекти, припікати».

осцило́граф «прилад для записів і спостереження змін у часі будь-яких фізичних величин після перетворення їх на зміни електричної напруги», *осцилогра́фія, осцилографі́чний*; — р. *осцилло́граф*, бр. *асцыло́граф*, п. oscylograf, ч. слц. вл. oscilograf, болг. м. схв. *осцилогра́ф*, схв. *осцило̀граф*, слн. oscilográf; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Oszillográph, англ. oscillograph, фр. oscillographe утворені з основ лат. ōscillo «коливаюся, хитаюся», етимологічно неясного, і гр. γράφω «пишу». — CIC² 610; Śł. wyr. obcych 537; РЧДБЕ 519; Walde—Hofm. II 226—227; Klein 1099. — Див. ще **графа́.**

ось[1] (вказівна, підсилювальна частка), [*ос*] «тс.» Ж, *ось-ось*; — р. [*вось*], бр. *вось*, др. *вось, во се*; — результат злиття частки *о* і займенника *се* «це», який зазнав редукції. — ІУМ Морфологія 482; Фасмер I 356; ЭСБМ 2, 201; ESSJ Sl. gr. II 542—543. — Див. ще **о**[2]**, сей.** — Пор. **о́сьде.**

ось[2], *осьо́н* — див. **ость.**

о́сьде «ось, ось тут», [*о́зьде* Г, Ж, *о́зде* Г, Ж, *оздо́* Ме, *озьдо́* Дз, *во́зьда* Корз, *оздио́* Ме, *оздиго́* Ме, *озьдо́* Дз, *о́зьдека* Ж, *о́здички* Ме, *о́зьдечки* Ж, Л, *о́зденька*] «тс.»; — бр. ст. *воздзя*, слн. [ozdi]; — результат злиття частки *о* і прислівника **сьде* < др. *сьде, сьдѣ* < псл. sьde, sьdě «тут» (пор. р. *здесь* «тс.») з пізнішим ускладненням частками *о* (повторно: *о-сьде-о*), *-ка* та ін. — ESSJ Sl. gr. II 624; Фасмер II 89—90. — Пор. **де**[1]**, о́нде.**

[**о́ська**] «різновид польової трави» Ва; — неясно, про яку саме траву йдеться; можливо, виникло з **остька*, похідного від *ость*.

[**осьмни́к**] «збирач податків» Ж; — очевидно, похідне утворення від [*о́сьмий*] «восьмий» Ж; назва могла бути зумовлена розміром податку, що становив восьму частину (чогось). — Див. ще **ві́сім.**

[**осю́рбуватий**] «сутулий, згорблений» ЛексПол; — неясне.

[**осятник**] (бот.) «осот польовий, Cirsium arvense (L.) Scop.» Mak; — похідне утворення від *осо́т*, зумовлене впливом ботанічних назв типу [*гуся́тник*]. — Див. ще **осо́т.**

от (частка, прислівник, сполучник), *от-от*; — р. *вот*, бр. [*от*], п. ot, ч. [ot]; — результат видозміни давнішого *ото́* «тс.». — Шанский ЭСРЯ I 3, 178; Фасмер I 318; Горяев 56; ЭСБМ 8, 83; ESSJ Sl. gr. II 548—551. — Див. ще **ото́.** — Пор. **он**[1].

[**отабу́ритися**] «наїжачитися, розсердитися»; — неясне.

ота́ва «трава, що відростає на місці скошеної», [*ота́виця*] «тс.», [*ота́вит*] «косити траву недбало, з пропусками» Л, [*заота́витися*] «покритися отавою» Ж, [*підотавитися*] «підрости після косіння»; — р. болг. *ота́ва*, бр. *ата́ва*, п. otawa, ч. слц. otava, вл. нл. wotawa, м. *отава*, схв. *о̀тава*, слн. otáva; — псл. otava, пов'язане з otaviti «оживити, зміцнити», otyti «ожиріти» (чергування голосних, як в ubaviti — ubyti); пор. стсл. **тыти** «жирніти», п. otawić się «ожити», ч. ст. otaviti se «поправитися, зібратися із силами», слн. otáviti «оживити, освіжити, зміцнити»; — споріднене з дінд. tavīti «має силу, владу»; ie. *tēu-/tŭ-; менш переконливе зведення (Holub—Kop. 258; Machek ESJČS 345) до префікса ot- «знову» і дієслова aviti se «з'явитися, вбитися в силу»; необгрунтоване пов'язання з лит. atólas «отава» (Trautmann 6; Mikl. EW 228), як і з тюрк. *от-* «трава» (Шипова 252—253; Дмитриев 541). — Rudn. II 885; Фасмер—Трубачев III 168—169; Преобр. I 668; Брандт РФВ 18, 7; Желтов ФЗ 1876 VI 69; ЭСБМ 1, 191—192; Супрун Кримський укр. і ор. 128—129; Brückner 386; Machek ESJC 422; Schuster-Sewc 1673; Младенов 392; Skok II 577; Bezlaj ESSJ II 261; Pokorny 1080. — Див. ще **тук**[1].

[**отага́с**] «старший чабан»; — пов'язане з *ата́г* «тс.». — Див. ще **ватага.**

ота́й — див. **таїти.**

ота́ма́н «ватажок козацького війська; ватажок, керівник» СУМ, Ж, [*ата́ма́н*] Г, Ж, *отаманéнко* «син отамана», *ота́ма́ниха, ота́ма́нівець* «козак, що служив у одному з козачих полків лейб-гвардії», *отаманíвна* «дочка отамана», *ота́ма́ння* (зб.), *ота́ма́нство*, [*ата́ма́нство*] Ж, *ота́ма́нша, ота́ма́нщина* «опозиційний до радянської влади рух у роки громадянської війни», *ота́ма́нити, отаманува́ти*, [*підота́ма́нчий*] «помічник отамана», ст. *ватаманъ* «староста» (1422); — р. бр. *ата́ма́н*, др. *ватаманъ*, п. ч. слц. ataman; — запозичення з кримськотатарської мови; крим.-тат. *атаман* «великий батько, найстарший» пов'язане з *ата* «батько» (*-ман* — збільшувальний суфікс); у татар спочатку, очевидно, означало «старший пастух», букв. «батько пастухів»; ці ж отамани верховодили і під час грабіжницьких наскоків на українські землі; з української мови проникло в сусідні, а через російське посередництво як вторинне запозичення — і в сучасні тюркські мови (татарську, киргизьку, казахську, азербайджанську); виведення з нім. Hauptmann (< heubtmann) (Mikl. EW 5; Bern. I 378) помилкове. — Халимоненко УМЛШ 1977/9, 25—26; Фасмер—Трубачев I 95; Шанский ЭСРЯ I 1, 169—170; Шипова 41; Добродомов РР 1972/5, 110—114; Дмитриев 523; ЭСБМ 1, 193—194; Brückner 8; Sadn.—Aitz. VWb. I 36.

ота́ра «великий гурт овець, кіз; [загорожа для відпочинку худоби Л]», [*ота́риця*] «отара» Си, *ота́рник* «чабан», [*ота́рщик*] «тс.» Ж; — р. *ота́ра*, бр. *ата́ра*; — запозичення з кримськотатарської або з північнокавказьких тюркських мов; крим.-тат. *отар* «паша; гурт овець» походить від *от-* «трава», спорідненого з кирг. *отор* «далеке від аулу пасовисько», туркм. *отар* «вигін,

пасовисько», башк. *утар* «хутір». — Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 169; Фасмер III 169; Преобр. I 668; ЭСБМ 1, 194; Дмитриев 541.

[**ота́ти**] «ослабнути, знесиліти»; — очевидно, префіксальне утворення від [*та́ти*] «падати, опускатися». — Див. ще **та́нути.**

отверза́ти «відкривати», *отверзти́*; — р. *отверза́ть*, др. *отверзати*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **отъвьрзати**, стсл. **отъвръзати** «тс.» утворене з префікса **отъ-**, якому відповідає укр. *від-*, та дієслова **вьрзати**, стсл. **връзати** «в'язати», спорідненого з укр. *верзти́*. — Фасмер I 298; Преобр. I 75—76. — Див. ще **верзти́, від.** — Пор. **розверза́ти.**

[**отвира́ти**] «відчиняти» Ж, ВеУг, [*отвори́ти*] «відчинити» МСБГ, [*утвори́ти*] «тс.», [*отвира́тель*] «той, що відкриває (відчиняє)» Ж, *о́твір*, [*о́твором*] «навстіж», [*повтваря́ти*] «повідчиняти» О, [*повтверя́ти, повтворя́ти* Куз] «тс.»; — р. *отвори́ть*, др. *отворити*, п. otwierać, otwór, ч. otvírati, otevírati, otvor, слц. otvárat', otvor, вл. wotewěrać, нл. wótwěraś, wótwor, болг. *отваря́м, отво́р*, м. *отвора, отвор*, схв. *отва́рати, о̀твор*, слн. otvóriti, otvór, стсл. **отъворити**; — псл. ot-voriti, *otverti «відчинити», утворене за допомогою префікса *ot- від *verti «зачинити» і пов'язане чергуванням голосних з otvorъ «отвір», ot-voriti, пізніше було сприйняте як o-tvoriti під впливом tvoriti, у зв'язку з чим з'явилося za-tvoriti «зачинити»; — споріднене з лит. atvérti «відкрити, відчинити», лтс. atvẽrt «тс.», прус. etwerreis «відчини», лат. aperio (< *apverio) «відкриваю, відчиняю», operio (< *opverio) «вкриваю, зачиняю, ховаю». — Смаль-Стоцький Slavia 5, 44; Rudn. II 886; Фасмер III 169—170; Черных I 610; Буга РФВ 75, 252; Brückner 387; Schuster-Šewc 1687; Fraenkel AfSlPh 39, 71; Trautmann 351. — Див. ще **вере́я, від, вір**[1]. — Пор. **вере́та, затвори́ти, обо́ра**[1].

о́твір — див. **отвира́ти.**

[**о́тдакаль**] «звідкись» Ж; — результат злиття прийменника *от* «від» і прислівника **дакаль* «десь», утвореного з неозначеної частки [*да*] і прислівника [*о́ткаль*] «звідки». — Див. ще **да**[3], **о́ткаль.**

[**оте́й**] «старшина, вождь племені» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *оте́ць*.

[**о́тели́ти**] «із силою кинути на землю» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни [*гатели́ти (гатили́ти)*] «бити (кулаками)», [*гатля́ти*] «кидати на купу» (пор.).

[**оте́нський**] «батьківський» Ж, [*воте́нський*] «тс.» Ж; — др. *отьнь* «тс., батьків», цсл. **отьнь** «тс.»; — пов'язане з *оте́ць* (псл. ot-ьсь). — Див. ще **оте́ць.**

[**отерезби́тися**] «витверезитися» Ж; — очевидно, результат видозміни форми **отерезвитися*, що зводиться до псл. *terzvъ «тверезий». — Див. ще **твере́зий.**

о́терок — див. **те́рти.**

[**отерпа́ти**] «рвати на шматки»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [tarpać] «рвати, дерти, смикати, тріпати», [terpać] «тс.» зіставляється з р. [*то́рпище*] «верета, рогожа», [*торпьё*] «тс.» і зводиться до псл. *tъr̥pati «дерти, рвати». — Меркулова Этимология 1966, 101—102.

оте́са — див. **ото́са.**

отетері́ти — див. **тете́ря**[1].

оте́ць (род. в. *вітця́*), [*тец*] Шейк, [*о́тчик*] (зменш.) «батечко» Ж, Куз, *вітчи́зна, вітчи́м*, [*вітці́вщина*] «батьківщина», *вітчи́на́, отчи́зна, отчи́на*, [*оте́чина*] «батьківщина» Ж, [*оте́щина*] «тс.» Ж, [*отечник*] «книга життєпису отців церкви» Ж, [*отце́вщина*] «батьківщина», [*отче́вич*] «спадкоємець» Ж, [*о́тчич*] «син, що, згідно із звичаєм, залишається на хазяйстві батька» О, [*тец*] «батько» Шейк, [*утцю́знина*] «батьківщина» НЗ УжДУ 26, *оте́цький*, [*отце́вський*] «батьківський» Ж, [*отчеський*] Пі, *о́тчий* «тс.», *отчи́зний*, [*отчи́стий*] «вітчизняний»

Бі, Пі, [*вітцéвий*] «батьківський», [*вітцівський, вотéнський* Ж] «тс.», *вітчизняний*, (заст.) *безóтчина* Я, *прáотéць*; — р. *отéц*, [*отек, áтька*], бр. *айцéц*, др. *отьць*, п. ojciec, ч. слц. otec, вл. wótc, wóćec, нл. wość, болг. *отéц*, м. *отец*, схв. *òтац*, слн. ôče, стсл. **отьць**; — псл. otьcь «батенько» < *otьkъ, похідне від *otъ «батько» (пор. псл. otьnь «батьківський»); — споріднене з гр. ἄττα «батько», лат. atta, хет. attaš, гот. atta, двн. atto, свн. нвн. діал. ätte, алб. ăt «тс.», дінд. atta «мати, старша сестра»; ie. *atta < *ăt, можливо, звуконаслідувальне (у дитячій мові). — Бурячок 16—19; Rudn. II 887; Коваль 181; Трубачев Терм. родства 25—30; Фасмер—Трубачев III 170; Черных I 610—611; Преобр. I 668; ЭСБМ 1, 222—223; Brückner 377; Machek ESJČ 422; Holub—Kop. 259; Schuster-Šewc 1673—1674; Škok II 576—577; Bezlaj ESSJ II 239—240; Критенко Вступ 503—504, 540; Бенвенист 147—148; Frisk I 182; Walde—Hofm. I 77; Meillet Études 343; Pokorny 71. — Пор. **отéнський.**

[**óтє**, *отóнє*] «тут і там» Ж, [*óтєс є*] «ти тут» Ж; — не зовсім ясне; можливо, утворилося з часток *от*, *он* та дієслова *є*. — Пор. **óнє.**

óтже (частка, що вказує на зв'язок між частинами думки), [*отжек*] «отже» ВеЛ, [*ўотжик*] «тс.» ВеЗа; — складне утворення з часток *от* і *же* (див.). — Пор. **отóж.**

отúт (мед.) «запалення слизової оболонки вуха»; — р. болг. *отúт*, бр. *атыт*, п. ч. otitis, слц. otitída, схв. *отитис*, слн. otitis; — запозичення з новолатинської наукової термінології; нлат. ōtītis «тс.» утворене за допомогою суфікса -itis від гр. οὖς (род. в. ὠτός) «вухо», спорідненого з лат. auris «тс.», псл. uxo, укр. *вúхо*. — СІС[2] 611; РЧДБЕ 520; Klein 1103; Frisk II 448—449; Walde—Hofm. I 85. — Див. ще **вúхо.**

[**отíк**] «ніби, неначе»; — результат фонетичної видозміни словосполучення *от як*. — Див. ще **от, як[2].**

[**отіка́тися**] «відстати в дорозі» Ж, [*отєкнýтися*] «тс.» Ж, [*окéкнутися*] «залишитися» Ж; — неясне.

[**отíсок**] «шматок заліза» Ж; — очевидно, пов'язане з [*отóса*] «пристрій із залізного прута, дроту, яким прикріплюють край голоблі до осі» (див.).

[**отíчок**] «черінь печі» Л; — очевидно, пов'язане з [*тічóк*] «утоптане або вирівняне місце». — Див. ще **тік[1].**

[**óтіша**] (назва вівці за мастю) Гриц, [*вóтіша, вóтішер*] «тс.» тж; — запозичення з молдавської чи румунської мови; рум. [ţóţişă] «вівця з чорним біля очей», [oat'eşă, ţakişî] «тс.» є діалектними варіантами назви oacheş(ă), до якої зводиться й запозичене укр. [*вакешка*] та ін. — Клепикова 71. — Див. ще **вакешка.**

[**óткаль**] «звідки» Ж; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. odkiaľ співвідносне з укр. *відкíль*. — Фасмер III 170. — Див. ще **відкíль.** — Пор. **óтдакаль.**

[**óткальси**] «звідкись» Ж; — складне утворення з прислівника [*óткаль*] «звідки» та зворотної частки *си* (давніша форма частки *-ось*). — Див. ще **десь[1], óткаль.**

[**откивíзити**] «відстовбурчити» Лекс-Пол; — неясне.

[**откúлок**] «відприск, нащадок» Лекс-Пол; — утворення з префікса *от-*, співвідносного з нормативним *від-*, та польського слова kiełek «росток, паросток», що зводиться до псл. kolъ «кілок» (з огляду на загострений верх паростка). — Brückner 227. — Див. ще **від, кіл.**

[**откóсник**] (бот.) «заяча конюшина, перелет, Anthyllis vulneraria L.» Mak; — пов'язане з р. *откóс* «схил», утвореним від *косóй* «косий, скісний», якому відповідає укр. *кóсий*; назва зумовлена, очевидно, поширеністю цієї рослини по схилах і косогорах (Нейштадт 347). — Див. ще **від, кóсий.**

[**отляк**] «поганий горщик» Ж; — неясне; можливо, похідне утворення від *тлíти* «гнити; [псуватися від часу]». — Желех. 584. — Див. ще **тлíти.**

отмéн — див. **тмин.**

[**отмíнець**] «чорт» Ж; — пов'язане з [*відмінча́*] «чортеня, яким підмінено дитину». — Див. ще **від, мінáти.**

óто́ «от» (вказівна частка) СУМ, Ж; — п. oto «от, ось»; — псл. oto, утворене з частки *o* і займенникового компонента to, етимологічно тотожного з tъ «той», to «те». — Пор. **от.**

ото́ж, *тож*; — п. otóż; — результат злиття часток *(о)то́* і *ж(е)* (див.).

ото́ка, *ото́чини* — див. **тектú.**

[**отокува́тися**] «стати стоянкою», [*отакува́тися*] «зупинитися для відпочинку» Си, [*утаковúтися*] «влаштуватися, розміститися, заспокоїтися» Ме, [*ото́кмити*] «розташувати, примістити, вмістити» О, [*ото́кмитися*] «розташуватися, приміститися» О; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від *тік*, зближене в частині форм з основами [*токма́*] «рішення» або *так.*

отома́нка «широкий м'який диван без спинки», *отома́на* «тс.»; — р. *отто́ма́нка*, бр. *атама́нка*, п. otomana, ч. слц. вл. otoman, болг. *отома́нка*, м. *отоман*, схв. *отòма̄н*, слн. otomána; — запозичення з французької мови; фр. ottomane «отоманка» утворене від власного імені тур. Othman «Осман» (засновник Османської імперії, 1259—1326), яке зводиться до ар. ʿuthmā́n. — ССРЛЯ 8, 1658; Kopaliński 704; Holub—Lyer 350; Вуjаклија 661; Klein 1100. — Див. ще **оттома́ни.**

[**ото́ра**[1]] «закваска», *затíр*; — р. *зато́р* «тс.»; — похідне утворення від *те́рти* (закваску робили з борошна, яке перед тим затирали); (пор. р. [*ото́ря*] «полова, дрібна солома та короткі колоски після молотьби», бр. [*отора*] «обмолочене порожнє колосся»). — Див. ще **те́рти.**

[**ото́ра**[2]] «перша борозна попід межею» Гриц; — р. [*ото́р*] «поперечна борозна»; — не зовсім ясне; у російській мові пояснюється як запозичення з литовської мови; лит. atarà «поперечні борозни в кінці ріллі; кінець ріллі» (Лаучюте 123); може розглядатись і як деетимологізований залишок псл. *ot-ога, похідного від ot-orati «відорати».

[**ото́са**] «пристрій у возі із залізного прута, дроту або мотузки, яким прикріплюють край голоблі до осі для вирівнювання ходу», [*оте́са, вото́са* ВеБ, *вотісник* ВеБ] «тс.»; — р. [*ото́с, ото́са*], бр. *ато́са*, п. [otos, otosa, odos, odosa] «тс.»; — очевидно, псл. otos-, утворене на основі виразу otъ osi «від осі»; менш переконливе виведення (Лаучюте 18; Otrębski SO 19, 475; Fraenkel 756) від лит. atãsaja, atãsija та ін. «тс.». — Даль II 743; ЭСБМ 1, 199; Urbutis Baltistica 5/2, 161. — Див. ще **від, вісь.** — Пор. **отíсок.**

[**ото́ча**] (у сполученні [*о. окоча*] «час від часу, зрідка») Ж; — результат злиття і стягнення виразу др. *о то чина* «в той час, тоді»; форма [*око́ча*] «коли» утворилася за аналогією до *оточа* від співвідносного із займенником *то* займенникового елемента *ко-*. — ESSJ Sl. gr. II 517. — Див. ще **о**[1]**, той, чин.**

[**ото́чини**] «сало на кишках у свиней Г, ЛЖит; перетоплене свиняче сало із шкварками ЛексПол», [*ото́чина*] «тельбухи» Ж; — слц. [otoky] «нутряне сало», [otočky] «тс.»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з дієсловом *оточúти* як «сало, що оточує кишки» або з *отектú* як «сало, що стікає при витоплюванні». — ЭСБМ 1, 199—200. — Див. ще **тектú, точúти**[1].

оточúти — див. **точúти**[1].

[**о́трас**] (бот.) «конюшина шарудлива, Trifolium strepens Crantz. (T. agrarium L.)» Корз, [*натре́сник*] «тс.» тж; — похідне утворення від *трясти́(ся)*; назва зумовлена, очевидно, тим, що цей вид конюшини, підсохши, розтрушує своє насіння по землі. — Див. ще **тря́стú.**

отремúтє — див. **термíття́.**

отри́мати «одержати»; — бр. *атрыма́ць*; — запозичення з польської мови; п. otrzymać «тс.» є префіксальним утворенням від trzymać «держати» (пор. аналогічне утворення укр. *одéр-*

жати). — Леков Език и литература 1954/4, 276; Brückner 583. — Див. ще **о**[1], **трима́ти.**

о́тріб, *отрі́бка, отро́ба* — див. **утро́ба.**

отрі́й, *отрі́йниця* — див. **труї́ти.**

[**отро́вниця**] (бот.) «беладона лікарська, Atropa belladonna L.» Ж, [*отравниця*] «тс.» Mak; — похідне утворення від [*отро́ва*] «отрута», [*отра́ва*] «тс.»; назва зумовлена отруйними властивостями беладони (Вісюліна—Клоков 273; Словн. бот. 49). — Див. ще **тра́ви́ти.**

о́тро́к «хлопець-підліток» СУМ, Ж, *о́троцтво, о́трочий*; — р. *о́трок* «отрок», бр. *о́трак* «тс.», др. *отрокъ* «дитя, дружинник, воїн, слуга»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **отрокъ** «хлопчик, слуга», як і п. ст. otrok «отрок», jotrok, jótrok, jétrok «тс.», ч. слц. otrok «раб; (ст.) слуга, наймит», вл. wotročk «наймит», полаб. vúotrok/vuotrüok «син», болг. *отро́к* «отрок», схв. *òтрок* «слуга; [дитина]», слн. otròk «тс.», походить від псл. *ot(ъ)rokъ «той, хто не має права говорити», утвореного з префікса *отъ-* і кореня rok-, пов'язаного чергуванням голосних з *rekti «казати, говорити» (пор. *вирок, проро́к, уро́к*); недостатньо обгрунтоване припущення (Moszyński JP 35/2, 130—133, PZJP 243), що слово етимологічно розпадається на префікс о- й основу -trokъ «той, хто бігає навколо, прислуговує» (→ «слуга, раб»), яка зводиться до незасвідченого кореня *trek- «бігти»; непереконливе також зіставлення (Львов Лексика ПВЛ 228) з слн. tŕta «лоза», tŕš «пень». — Німчук 297—298; Rudn. II 887; Фасмер—Трубачев III 172—173; Трубачев Терм. родства 46—47; Черных I 611; Преобр. I 669; Варбот Sl. Wortst. 161—162; Шабалин ЭИРЯ III 54—55; Копечный Этимология 1966, 54—61; Machek ESJC 423; Schuster-Sewc 1677—1678; Mikl. EW 228. — Див. ще **від, ректи́.**

[**отро́ка**] «торба для корму, рептух» Ж; — р. [*отро́чить*] «відв'язати сіть»; — не зовсім ясне, можливо, пов'язане з п. [otrok] «мотузка для обв'язування; мисливська сіть», утвореним з префікса о- та кореня trok-, якому відповідає укр. *тороки́, торо́чи́ти.* — Копечный Этимология 1966, 61.

[**о́труби**] «тирса; висівки МСБГ», [*отрубі́*] «висівки» ЛЖит; — р. *о́труби* «тс.», [*о́трубь*] «полова; лупа (у волоссі)», бр. *во́труб'е* «висівки», [*во́трубы*], др. *отруби, отрубы*, п. otręba, [otrąb], ч. слц. otruby, вл. wotruby, нл. wótšuby, слн. otrób, цсл. **отрѫби** «тс.»; — псл. otrǫbi, утворене, очевидно, з префікса ot- і дієслова rǫbiti «бити, рубати»; первісне значення — «те, що збите із зерна»; виводиться також (Mikl. EW 228; Moszyński PZJP 318; Specht 267) від кореня *terti «терти» (із суфіксом -ǫb-). — Фасмер—Трубачев III 173; Преобр. I 670; ЭСБМ 2, 202. — Див. ще **від, руб.** — Пор. **тру́би́ти.**

[**отру́дник**] (ент.) «присмерковий бражник молочайний, Deilephila euphorbiae L.» (гусінь) ВеНЗн, ВеЗа; — очевидно, пов'язане з *отру́та* (пор. [*при́трут*] (ент.) «ведмедиця, Arctia» (гусінь), з огляду на отруйність волосяного покриття деяких видів гусені). — Див. ще **труї́ти.**

отру́йний, *отру́та, отру́ювач, отру́я* — див. **труї́ти.**

[**о́трунки**] «уламки, сміття» Ж; — р. [*во́тра*] «полова; потерта солома», [*во́три́на*] «тс.», бр. [*во́трыны*] «потерта солома, відходи після молотьби», ч. [oteřiny] «розсипані залишки сіна»; слц. [oteriny] «тирса»; — псл. *o-tьr-, пов'язане з *terti «терти». — ЭСБМ 2, 202—203. — Див. ще **те́рти.** — Пор. **три́на.**

отру́нок — див. **тру́нок**[2].

[**отруцизна**] (бот.) «повитиця європейська, Cuscuta europaea L.» Mak; — пов'язане з *отру́та* (п. trucizna «отрута»); назва зумовлена отруйними властивостями повитиці (Нейштадт 449—450). — Див. ще **труї́ти.**

[**отря́ха**] «шибеник, пустун», [*отря́х*] «неохайна, погано одягнена люди-

на» Ва, [*отря́хуватий*] «задирливий, розбишакуватий»; — р. [*отря́ха*] «неохайна людина», бр. [*атря́ха*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з р. *неря́ха* «неохайна людина», яке виводиться від основи *рях-а* < *ря(д)х-а*, пов'язуваної з *ряд* (пор. укр. [*ряди́ти*] «прибирати, наводити порядок», [*ряди́тися*] «збиратися, готуватися», [*ря́дний*] «акуратний, господарський», рос. *наря́дный* «ошатний», [*ряха́я*] «красива, ошатна, чепурна»). — Фасмер III 66; Преобр. I 601; Потебня РФВ 42, 192; ЭСБМ 1, 201. — Див. ще **ряд.**

[**о́тсаль**] «звідси» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [*отсіль*] Пі, *відсіль* «тс.» за аналогією до [*о́тталь*] «звідти». — Див. ще **відсіль.**

[**отслоти́тися**] «відстати, відчепитися» ЛексПол; — похідне утворення від [*сло́та́*] «сльота», [*слоти́ти*] (про сльоту) в значенні «перестати чіплятися сльотою». — Див. ще **сльота́.**

[**отсю́ль**] «звідси» Пі; — бр. *адсю́ль*; — результат контамінації форм [*отсіль*] Пі, *відсіль* «тс.» і *сюди́*. — ЭСБМ 1, 85, 91. — Див. ще **відсіль, сюди́.**

[**о́тталь**] «звідти» Ж; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. odtial' «звідти» утворене з прийменника ot, якому відповідає укр. *від*, і займенникового компонента tial', що зводиться до псл. toljь. — Див. ще **ві́дті́ль.**

[**о́ттáмаль**] «звідти» Ж, [*о́ттáмале* Ж, *отамаль* ЕЗб 25] «тс.»; — складне утворення з прийменника [*от*] «від», прислівника *там* і обмежувальної частки [*ле*] (> *-ль*). — Див. ще **від, ле, там.**

[**отти́ченький**] «ось такий» Пі; — результат злиття частки *от* і займенника [*ті́ченький*] «такий». — Див. ще **от, ті́цький.**

оттома́ни (давня назва турків); — р. *оттома́ны*, бр. *атама́нскі*, п. Otoman «турок», ч. заст. otomanský, слц. Otoman, болг. заст. *отома́нин*, слн. Otoman; — запозичене із середньогрецької мови, очевидно, через західноєвропейські (нім. Ottománe); сгр. 'Οθομανοί «османи» походить від 'Οθ(ο)μάνος, імені засновника Оттоманської імперії хана Османа I (1259—1326), засвоєного з арабської мови й сприйнятого в арабській огласовці ар. Uthmān, яке певної етимології не має. — Фасмер III 172; Klein 1103; Kluge—Mitzka 526. — Пор. **осма́ни, отома́нка.**

[**отторо́сати**] «обтрушувати, струшувати, скидати» Ж; — утворене з префікса [*от-*] «від» і кореня *торос-*, очевидно, від псл. *tors- «трясти, трусити», що на східнослов'янському ґрунті розвинулося в повноголосну форму. — Пор. **то́рсати.**

[**отупний**] «страшний, жахливий» ВеЛ, [*отýпно*] «тривожно, моторошно» Ж, ВеЛ; — запозичення з польської або словацької мови; — п. [otępno, otupno] «страшно, сумно», слц. otupný «тужний, журливий» походять від п. tępy «тупий», слц. tupý «тс.», яким відповідає укр. *тупи́й*; первісне значення — «отупляючий, такий, що не викликає інтересу, викликає байдужість, навіть відразу». — Machek ESJC 661. — Див. ще **тупи́й.**

[**оту́ха**] «утіха»; — запозичення з польської мови; — п. otucha «бадьорість, моральна сила, дух» утворене з префікса o- і кореня tuch- «заспокоєння», наявного також в укр. *ту́хнути* «пригасати, спадати», *туши́ти* «гасити»; виведення від п. tusza «гладкість, опасистість» (Brückner 585) позбавлене ґрунту. — Machek ESJC 661—662. — Див. ще **ту́хнути**[1].

[**оту́шаний**] «оббитий, утеплений» ЛексПол; — очевидно, пов'язане з *тушкува́ти* «закутувати, закривати» (див.).

[**отхво́їти**] «відхаювати» ЛексПол; — результат видозміни форми [*отха́яти*] «оживити, відхаяти», очевидно, зближеної з *хво́я*. — Див. ще **ха́яти.**

[**отя́н**] «підзорна труба, телескоп» Ж, [*отя́на*] «тс.» Ж; — запозичення з румунської або молдавської

мови; рум. ocheán «підзорна труба, бінокль», молд. *окя́н* «тс.» походять від ochi (молд. *окь*) «око», яке зводиться до лат. oc(u)lus «тс.», спорідненого з псл. oko, укр. *о́ко*. — СДЕЛМ 290; Puşcariu 106. — Див. ще **о́ко**[1].

офе́ня (іст.) «у дореволюційній Росії бродячий дрібний торговець»; — бр. *афе́ня*; — запозичення з російської мови; р. *офе́ня* «тс.» певної етимології не має; пов'язують з *а́хвес*, що являє собою традиційне читання імені іудейського бога Jhwh (так званий «тетраграматон») як Jahveh і могло проникнути в жаргон офень з мови єврейського населення; припускається також (Фасмер III 174) походження від гр. ἀθηναῖος «афінський» від Ἀθῆναι «Афіни». — Фасмер—Трубачев III 174; Преобр. I 671; Кипарский ВЯ 1956/5, 135; Бондалетов ЭИРЯ VII 38; Арапов Этимология 1964, 120—126; ЭСБМ 1, 214.

оферма «тюхтій, мамула» О; — бр. [*афэ́рма*] «неохайна жінка, опущена людина», [*ахвэ́рма, ахэ́рма, оферма*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. oferma «недолуга, нездатна людина» етимологічно неясне; зіставляється з нім. ohne Form «без форми» (SJP V 843). — ЭСБМ 1, 211.

офе́рта «пропозиція про укладення угоди», *офе́рт* «тс.»; — р. болг. *офе́рта*, бр. *афе́рта*, п. ч. слц. вл. oferta, схв. *о̀ферт(а)*, слн. ofêrta; — запозичено через польське посередництво з німецької мови; нім. Offérte «пропозиція» зводиться до лат. offero «пропоную, подаю», що етимологічно розкладається на префікс ob- і дієслово fero «несу, підіймаю, показую», споріднене з псл. berǫ «беру», укр. *беру́*. — СІС[2] 611; Kopaliński 686; Walde—Hofm. I 483—485. — Див. ще **бра́ти.**

офі́ра «жертва», [*охві́ра, офя́ра* Пі, *охвя́ра* Пі, *хві́ра* Нед] «тс.», [*офі́рка*] «свічка, яку ставлять у церкві за душу померлого» Ж, [*офі́рник*] «жертводавець» Ж, [*офіро́вщина*] «побажання хрещених батьків дитині» Ж, [*офірува́ти*] «жертвувати», [*охвірува́ти, охвя́рувати* Пі] «тс.», ст. *офера, оферовати* (XVI ст.), *офѣра* (XVII ст.); — бр. *ахвя́ра*; — запозичення з польської мови; п. ofiara, як і ч. ofěra, слц. ofera, походить від двн. opfar (свн. opfer), утвореного від дієслова opfarōn «жертвувати» (свн. opfern «тс.»), яке зводиться до лат. offero «пропоную» (Шелудько 41; ЭСБМ 1, 215; Brückner 375; Holub—Lyer 342) або до лат. operari у спеціалізованому значенні «жертвувати милостиню» (Kluge—Mitzka 523). — Дзендзелівський УЗЛП 96—97. — Див. ще **опера́ція, офе́рта.**

офі́т (мін.) «світлий мінерал різноманітних відтінків, різновид серпентину»; — р. болг. *офи́т*, бр. *афі́т*, ч. слц. ofit, схв. *офит*; — запозичення з грецької мови; гр. ὀφίτης «серпентин», букв. «змійовий», походить від ὄφις «змія», спорідненого з дінд. áhiḥ, ав. aži- «тс.» (іє. *og^{u}hi-s).— Frisk II 453; Boisacq 732—733.

офіце́р, *офіцерня́, офіце́рство, офіце́рша*; — р. болг. м. *офице́р*, бр. *афіцэ́р*, п. oficer, ч. слн. oficír, слц. oficier, вл. oficěr, схв. *офѝцӣр*; — запозичено через російське й польське посередництво (від форм непрямих відмінків) з німецької мови; нім. Offizíer «офіцер» походить від фр. officier «командир загону», яке зводиться до слат. officiārius «той, хто має посаду», пов'язаного з officium «служба, посада», від якого походить також укр. [*офі́ція*]. — Фасмер—Трубачев III 174; Черных I 611; Преобр. I 671; Sł. wyr. obcych 522; Holub—Lyer 342; Kluge—Mitzka 520. — Див. ще **офі́ція.**

[**офіци́на**] «флігель» Ж, [*офіци́нка* Ж, *офіци́ни, охвици́ни*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. oficyna (заст.) «бічний будиночок при палацові для челяді; бічна або задня частина кам'яниці; майстерня», як і ч. oficina «майстерня», слц. officina «перукарня», схв. *офици́на* «майстерня», походить від лат. officīna «майстерня, місце виготовлення чогось», яке було результа-

том видозміни форми opificīna, похідної від opifex «творець, майстер, ремісник», що утворилося з компонентів opus «робота, твір, праця, заняття» і facio «роблю, створюю, виготовляю». — Kopaliński 687; Holub—Lyer 342; Walde—Hofm. II 204—205, 217—218. — Див. ще **óпус, факт.**

[**офíція**] «служба», *офіціáл* «високопоставлений чиновник», *офіціалíст* «службовець в адміністрації приватного маєтку», *офіціáнт, офіціóз* «періодичне видання, що офіційно не є органом уряду або правлячої партії, але виражає їхні погляди», *офіціáльний, офіційний, офіціóзний;* — р. *официáльный*, бр. *афіцыя́л* «офіціал», п. oficjalny «офіціальний», ч. oficiál «дрібний чиновник», слц. oficiál «реєстратор», вл. oficialny «офіціальний», болг. *официáлен*, м. *официјален*, схв. *òфīцīј* «служба Божа», *òфицијāлан* «офіціальний», слн. ofícij «служба Божа», oficiálen «офіціальний»; — запозичення з латинської мови; лат. officium «служба, посада» виникло з *opifaciom > *opificium «заняття, виробнича професія; виготовлення, робота», похідного від opifex «творець, майстер, ремісник». — Черных I 611—612; Kopaliński 686—687; Holub—Lyer 342; Walde—Hofm. II 204—205. — Див. ще **офіци́на.**

[**óфлис**] «тонкий дерев'яний стовбур, що використовується на дрова або на огорожу; хворостина; обапіл МСБГ»; [*óплис*] «край необрізаної дошки» Корз; — неясне.

офóрт «гравірування на металі за допомогою кислот»; — р. болг. *офóрт*, бр. *афóрт*, слц. eaufort; — запозичення з французької мови; фр. eau-forte «азотна кислота» (якою витравлюють малюнок на металі) утворене з компонентів eau «вода», що походить від лат. aqua «тс.», і fort(e) «сильний, дужий, стійкий, міцний». — CIC² 612; Dauzat 260. — Див. ще **акварéль, форт¹.**

офсáйд (спорт.) «положення поза грою»; — р. болг. *офсáйд*, бр. *афсáйд*, п. ofsaid, off-side, ч. offside, ófsaid, слц. offside, м. *офсајд*, схв. *òфсајд*, слн. óffside, ófsajd; — запозичення з англійської мови; англ. offside «тс.» складається з прийменника off «за, поза» та іменника side «сторона, бік», спорідненого з днн. sīda, діcл. sīða, дат. side, шв. sida, снідерл. sīde, гол. zij(de), двн. sīta, свн. site, нвн. Seite «тс.», а також із дангл. sīd «довгий, широкий, просторий», двн. sīto «вільний, в'ялий», снн. sīd(e) «низький», лит. sietuvà «глибоке місце в річці», сірл. sith- «довгий» тощо. — CIC² 612; ССРЛЯ 8, 1739; Идрисов РР 1983/5, 148—150; Kopaliński 686; Holub—Lyer 342; Klein 1442; Kluge—Mitzka 701.

офсéт «спосіб друкування, при якому зображення передається з друкарської форми на гумову стрічку, а з неї на папір»; — р. болг. *офсéт*, бр. *афсéт*, п. offset, слц. вл. ofset, ч. ofset, offset, схв. *òфсет*, слн. ófset; — запозичення з англійської мови; англ. offset, букв. «зміщення», утворене з прийменника off «за, поза» та іменника set «ряд, добір, серія, партія, комплект», що виникло з сангл. sette, sett, set, похідних від фр. ст. sette «послідовність, ряд, порядок», що є варіантом слова secte від лат. secta «послідовники; почет; секта». — CIC² 612; ССРЛЯ 8, 1739; Kopaliński 686; Holub—Lyer 342; Klein 1077, 1425. — Див. ще **сéкта.**

офтальмíя «захворювання очей»; — р. *офтальми́я*, бр. *афтальмія*, п. слц. oftalmia, ч. oftalmie, схв. *офталмија*; — запозичено через латинську мову (лат. ophthalmia) з грецької; гр. ὀφθαλμία «запалення ока» походить від ὀφθαλμός «око», що спочатку могло бути віддієслівним іменником («бачення, погляд»), похідним від незасвідченого *οφθάλλομαι «дивитися», яке зводиться до назви *ὄφθαλ(λ)ος, що виявляється в беот. ὄκταλλος «око», лак. ὀπτίλ(λ)ος тощо, споріднених з дінд. áksi «тс.». — CIC² 612; Kopaliński 687; Holub—Lyer 342; Frisk II 452.

офтальмоло́гія «наука про очні хвороби», *офтальмо́лог, офтальмологі́чний*; — р. *офтальмоло́гия*, бр. *афтальмало́гія*, п. oftalmologia, ч. oftalmologie, слц. oftalmológia, болг. *офталмоло́гия*, схв. *офталмолòгија*, слн. oftalmológíja; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Ophthalmologíe, фр. ophtalmologie, англ. ophtalmology утворені з гр. ὀφθαλμός «око» і -λογία «вчення». — СІС[2] 612; Kopaliński 687; Holub—Lyer 342; Klein 1087. — Див. ще **ло́гіка, офтальмі́я.**

ох (виг.), *о́хати, о́ккати*, [*охті́ти*] «охати, скаржитися», [*о́хми*] «зітхання» Ж, [*охохо́*] Ж; — р. бр. др. болг. м. *ох*, ч. слц. вл. нл. och, схв. *ȍх*, слн. òh; — результат фонематичного оформлення первісного вигуку *ох*. — ЭСБМ 2, 205; 8, 83. — Пор. **ах, ех, о[2], ух[1].**

[**оха́бити**] «залишити; зіпсувати», [*охабля́ти*] «залишати; псувати», [*оха́битися*] «забути, загубити; залишитися», [*уха́би́ти*] «залишити» ДзУЗЛП, [*о́хаб*] «калюжа, болото, старе русло річки; негідник, негідниця», [*охáба*] «тс.; гнила колода; ледар, нероба» О, [*охáб*] «падло» О, [*о́хаби*] «рештки дрібних дров на зрубі» О, [*о́хап*] «пропуск в оранці» О, [*оха́бисько*] «калюжа, болото, старе русло річки», [*оха́бище*] «тс.», [*охабле́нник*] «безтолковий, недбалий, неохайний, розбещений, нікчемний» Ж, [*зоха́бити*] «знехтувати, занедбати; залишити, покинути» Ж, [*похаби́тися*] «залишити, покинути»; — др. *ȍхабитися* «покинути, залишити; перестати, припинити; відстати, утриматися», п. [ochab] «болото», ч. ochabovat «слабнути», ст. ochabiti (ochabnouti) «знесилитися, утратити здатність», слц. ochabovat' «слабнути, занепадати»; — префіксальне утворення від **хáбити*; пор. р. [*похáбить*] «псувати», п. chabeta «шкапа», [chaby] «кістки, що виступають з-під шкіри», стсл. **хабити** «псувати, гноїти», які зводяться, очевидно, до псл. xabiti; дальші зв'язки неясні. — Дзендзелівський УЗЛП 97—98; Фасмер III 175; Срезн. II 835; Machek ESJČ 194; Bern. I 380—381; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 139. — Див. ще **хаб.**

[**охайлу́чити**] «виполоти; очистити від гілок (щепу)»; — результат видозміни форми *охаю́чити* «надати чому-небудь приємного, охайного вигляду, обчистити», очевидно, зближеної зі словами *хай*, [*лу́чче*] «краще». — Див. ще **о[1]**, **ха́яти.**

оха́йний «старанно, чисто і дбайливо одягнений; чисто, старанно прибраний», [*оха́йливий*] «тс.», [*неоха́я*] «нечепура»; — бр. *аха́йны*, п. [ochajny] (з укр.); — похідне утворення від *ха́яти* (< псл. xati, xajati < ie. *ks-/kes-); утворилося, можливо, через проміжну дієприкметникову форму *обха́яний*. — Мельничук Этимология 1966, 218. — Див. ще **ха́яти.**

оханý тися — див. **схаменýтися.**

[**о́хапки**] «обрізки, кухонні відходи від м'яса?» Ж; — не зовсім ясне; може бути результатом видозміни незасвідченого **охабки* «залишки, відходи», похідного від [*оха́бити*] «залишити», або пов'язаним з [*о́хла́п*] «обрізки, відходи від м'яса», що зводиться до п. ochłap «покидьки, недоїдки, м'ясо для собак».

[**охараскуватися**] «відмовлятися»; — результат видозміни форми *відкарáскуватися* (*одкарáскуватися*). — Див. ще **відкарáскатися.**

[**о́хвар**] «чарівник» Ж, [*охва́ра*] «відьма, чаклунка», [*охварка*] «відьма» О, [*охва́рство*] «чаклунство» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*огва́ра*] «обмова», зближеної з [*охва́ра*] «щось дуже велике; незграбна істота». — Пор. **гвар, окáр.**

охва́ра — див. **окáр.**

[**охва́т**] «хвороба попереку; обгодування або опій, хвороба худоби, переважно коней ЛексПол», [*охвати́ти*] «обгодувати або обпоїти (худобу)» Ж, ЛексПол, [*охвати́тись*] «захворіти на охват» ЛексПол, [*охва́чений*] «хворий на охват» ЛексПол; — бр. [*ахва́т*] «захворювання худоби», слц. [ochvat]

«тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ochwat «хвороба худоби та коней» пов'язане з ochwacić, ochwacać «спричинити запалення копит у коня» (у XV ст. — також і хвороба людини), утвореним з префікса о- та кореня chwatać (ст.) «хапати, охоплювати», якому відповідає укр. *хвата́ти*. — ЭСБМ 1, 213—214; Brückner 188, 374; Machek ESJČ 210. — Див. ще **хвата́ти.**

охво́та[1] «старовинний верхній жіночий одяг»; — мабуть, запозичення з польської мови; п. ochwota «вид спідниці», очевидно, пов'язане з ochwycić «обняти, огорнути», chwycić «охопити», ст. chwatać «хапати, охоплювати», якому відповідає укр. *хвата́ти* (див.).

[**охво́та**[2]] «бажання, охота, задоволення», [*охві́тний*] «приємний, зручний Г; охочий Ж»; — р. [*охво́та*] «охота», бр. *ахво́та* «тс.», др. *охвота* «радість, задоволення»; — давніший варіант слова *охо́та* «бажання, прагнення; схильність», що, можливо, утворився від праслов'янського прикметника *охvъjь «жвавий, веселий»; заперечення зв'язку з хотѣti «хотіти» (Brückner 374) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 175; ЭСБМ 1, 214—215; Bern. I 398—399. — Див. ще **хоті́ти.**

охи́за — див. **хи́за**[2].

[**охинта́й**] «нікчема, квола людина» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*хино́жити*] «нищити, марнувати», р. [*хинь*] «дрібниці, непотрібні речі», [*хи́нить*] «ганити».

о́хлань — див. **хлань.**

[**о́хла́п**] «обрізки, кухонні відходи від м'яса» Ж, О, [*о́хлапок* Ж, *охла́пок* ЛексПол, *охла́пки* тж] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. ochłap «покидьки, недоїдки, м'ясо для собак» виводиться від chłarać «жадібно хватати, глитати», chłap «гам!», очевидно, звуконаслідувального походження. — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Brückner 373, 380. — Пор. **о́хапки.**

[**охлу́дити**] «заклякнути, захолонути» ЛексПол; — бр. [*ахлу́дзець*] «застигнути, одубіти, затверднути»; — похідне утворення від [*хлуд*] «кийок, різка»; у семантиці, можливо, зазнало впливу п. ochłód «охолодження», chłód «холод». — ЭСБМ 1, 218. — Див. ще **хлуд.**

[**охля́мити**] «обманути, обдурити» Ж; — видозмінене запозичення із західнослов'янських мов; п. okłamać «обманути, обдурити», ч. oklamat, слц. oklamat' «тс.» є префіксальними утвореннями від п. kłamać (ч. klamat, слц. klamat') «говорити неправду, брехати, обманювати», спорідненого з лит. klópti «обдурювати, брехати», лтс. krāpt «тс.». — Brückner 236; Machek ESJČ 250.

о́хляп «без сідла; недбало; наопашки (про одяг)», [*о́хлепом* Ж, *нао́хляп*] «тс.»; — р. [*о́хлябь*] «без сідла», бр. [*о́кліп*] «тс.», слн. ohlàp «простір; слабкість»; — похідне утворення від *хля́пати(ся)* «хитатися при поганому прикріпленні до чогось» (підкреслюється незручність їзди без сідла); бр. [*о́кліп*] зводиться до п. oklep «охляп», яке пов'язується з klepać «ударяти, хлопати» (Brückner 233). — Shevelov Hist. phonol. 483; ЭСБМ 2, 186. — Див. ще **хля́пати.**

[**охля́пнути**] «охлянути»; — р. [*охля́бнуть*] «тс.»; — результат видозміни форми [*охля́бнути*] «розтрястися, розкачатися, ослабнути», зближеної з *охля́нути* «ослабнути, виснажитися». — Див. ще **хля́бати.**

[**о́хматися**] «бажати, прагнути», [*о́хмання*] «бажання»; — не зовсім ясне; можливо, результат злиття виразу *ох, мати* або похідне утворення від [*о́хми*] «зітхання», пов'язаного з *ох*.

[**охмири́ти**] «засумувати, спохмурніти»; — очевидно, результат видозміни форми *охмури́ти*. — Див. ще **хму́рий.**

[**охмолоста́ти**] «відлупцювати, побити» Ж; — префіксальне утворення від *хмолостати, що могло бути результатом контамінації форм [*холоста́ти*] «товкти в ступі» і *молоти́ти*.

[**охмоло́статися**] «звикнути»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *охмолоста́ти*.

охоро́на — див. **хорони́ти.**

охо́та, *охо́тний, охо́ть, охо́ч, охо́титися, охотли́вий, охо́тний, охо́тник, охотува́тися, охо́цький, охо́чий* — див. **хоті́ти.**

о́хра «мінеральна фарба червонобрунатного або жовтого кольору», *во́хра* «тс.», *охряни́й, охри́стий* СУМ, Ж, *во́христий*; — р. болг. *о́хра*, бр. *во́хра*, *о́хра*, п. ochra, ч. okr, слц. vl. oker, схв. *о́кер*, слн. óker, ókra; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. ōchra «охра» походить від гр. ὤχρα «жовта охра», пов'язаного з ὠχρός «блідо-жовтий», спорідненого з дінд. vy-āghrá-ḥ «тигр». — Пономарів Мовозн. 1974/2, 41; Фасмер III 176; Черных I 613; Преобр. I 672; Горяев 244; ЭСБМ 2, 205; Sł. wyr. obcych 521; Holub—Lyer 343; Frisk II 1153—1154; Boisacq 1085.

[**о́храк**] «худий кінь; шкапа» О; — неясне.

Охрі́м, *Є́фре́м*, [*Є́хре́м, Хрім, Юхри́м* (Ме), *Яхре́м*], ст. *Охрѣмъ* (бл. 1392), *Ефремъ* (1398), *Ефримъ* (1489), *Ефре́мъ* «оурожайный, плодови(т), носенъ [добръ служител]» (1627); — р. болг. *Ефре́м*, бр. *Ахрэ́м*, др. *Ефрѣмъ*, стсл. **Ѥфрємъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Ἐφραίμ походить від гебр. 'Efráiim, можливо, пов'язаного з pēr «плід». — Беринда 206; Спр. личн. имен 411; Илчев 201; Constantinescu 49; Klein 530.

[**охря́нути**] «охлянути, знесиліти, виснажитися», [*охря́ти*] «тс.»; — др. *охрянути, охърянути* «стомитися, ослабнути», п. [ochrzęły] «кволий», цсл. **охрѧнѫти** «голодувати, хотіти їсти»; — похідне утворення від незасвідченого **хрянути* «слабнути, виснажуватися» (пор. р. [*хря́ть*] «худнути, сохнути, хиріти», [*хряде́ть, хря́нуть*] «тс.», ч. chřadnouti «терпіти нужду, бідувати», ст. chřieda «виснаження, знесилення», chřěda «тс.»), яке зіставляється з двн. scrintan «тріскатися», scrunta «тріщина», лит. skrañdas «старе хутро». — Фасмер IV 280; Berп. I 401. — Пор. **хля́ти**[1].

[**о́хтем**] «глибоке зітхання, плач» Ж, [*на вічний о.*] «назавжди, навіки» Ж, [*охтеме́нний*] «злиденний» Ж, [*охтьо́вий*] «тс.» Ж, [*заохтеми́ти*] (душу) «запропастити» Ж; — пов'язане з [*афте́мний*] (> **охтемний*) «навіки проклятий» (пор. вираз [*на афте́му*] «ущент, зовсім, дотла» О). — Див. ще **афте́мний.**

[**о́хух**] «дурень»; — неясне; може бути результатом фонетичної видозміни слова [*о́глух*] «тс.» або помилкового написання замість *о́лух*.

[**оцапі́ти**] «очманіти» ГрицАВ; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми типу [*очіпі́ти*] «застигнути, завмерти з переляку», зближеної з основою *цап*. — Див. ще **оцупі́ти.**

[**оцарі́ти**] «одужати; подужати» О; — очевидно, результат видозміни запозиченого рум. (молд.) oţărî (a se) «розгніватися, дратуватися», яке зводиться до болг. *оцеря* «вищирити, оскалити (зуби)», спорідненого з укр. *щи́рити*. — СДЕЛМ 298. — Див. ще **щи́рити.**

оца́рок — див. **ца́рина.**

[**оцве́нок**] «шматок, обрубок (дерева, заліза)», [*о́цванок*] «колода» Ж; — неясне.

оце́й (*оце́, оці́, оця́*), *цей* (*це, ці, ця*); — результат злиття і дальшої редукції вказівної частки *от* і вказівного займенника *сей* (*се, сі, ся*). — ІУМ Морфологія 133. — Див. ще **от, сей.** — Пор. **о́цек.**

оцело́т (зоол.) «великий дикий кіт у Центральній та Південній Америці, Felis pardalis»; — р. болг. *оцело́т*, бр. *ацэло́т*, п. слц. vl. ocelot, схв. *оцелот*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Ozelot, фр. ocelot «тс.» походять від нагуатлського ocelotl «тигр, ягуар». — ССРЛЯ 8, 1779; Kopaliński

684; Gr. Fwb. 543; Dauzat 508; Klein 1072; NSD 1707; Lokotsch 50.

[о́цель] «шип на підкові» Ж, [*оці́ль*] «сталь» ВеУг, [*о́ці́лок*] «кресало; залізний шпат» Ж, [*наоцели́ти*] «загартувати» ВеУг; — др. *оцѣлъ* «загартоване залізо, сталь», *оцѣль* «тс.», п. ocel «шип на підкові; сталь», осуl «тс.», слц. ocel' «сталь», вл. wocel, схв. *о̀цāл*, слн. [ocêl], р.-цсл. **оцѣлъ**, **оцѣль** «тс.»; — через польську мову запозичено з чеської; ч. ocel «сталь», очевидно, походить з нар.-лат. *aciāle, пов'язаного з лат. aciēs «гостряк, лезо», спорідненим з гр. ἀκίς «жало, шип, колючка», двн. ecka «гостряк», днн. eggia «кут, край, гострота, лезо», діcл. egg, дангл. ecg, англ. edge «тс.», пcл. osła «точильний камінь». — Machek ESJČ 408; Holub—Kop. 251; Holub—Lyer 341; Kluge—Mitzka 151; Walde—Hofm. I 8. — Див. ще **осла́**.

о́цет «водний розчин оцтової кислоти», *оце́тниця*, [*о́це́тник*] «виготовлювач оцту» Ж, Куз, *о́цто́вий* СУМ, Ж, [*оцето́вий*] Ж, [*оцто́вець*] (бот.) «сумах коротковолосий, оцтове дерево, Rhus typhina L.», ст. *оце*(*т*) (1642); — р. заст. м. *о́цет*, бр. *во́цат*, др. *оцьтъ*, п. ч. ocet, слц. ocot, болг. *оце́т*, схв. *о̀цат*, слн. о́cet, стсл. **оцьтъ**; — пcл. осьtъ, запозичене, очевидно, з готської мови; гот. akeit «оцет» походить від лат. acētum «кисле вино, оцет», пов'язаного з acео «бути кислим, окислюватися», ācer «гострий», aciēs «гостряк, лезо», спорідненими з гр. ἄκρος «гострий», лит. aštrùs, пcл. ostrъ (< *osr-) «тс.», укр. *го́стрий*; могло бути запозичене в праслов'янську мову й безпосередньо з латинської; в українській мові, можливо, відновилося під впливом польської. — Фасмер III 176—177; Преобр. I 672—673; Брандт РФВ 23, 95; ЭСБМ 2, 205—206; Brückner 373; Machek ESJČ 408; Holub—Lyer 341; Младенов 405; Skok II 540; Bezlaj ESSJ II 239; Критенко Вступ 531; Kiparsky GLG 127; Meillet Études 110; Mikl. EW 219; Walde—Hofm. I 6—7. — Див. ще **го́стрий**.

[о́цєк] «ось як» Ж, [*оці́к*] «тс.» ВеУг; — результат злиття словосполучення *о́сь як*; можливо, поряд з *ось* існував варіант **оць* (< **от сь*), паралельний до *оце* (< *от се*); *як* у говорах змінилось у [*єк, їк*]. — Див. ще **ось**[1], **як**[2].

[оцисе́] «оце» Ме, [*оцисе-о́, цисе́, цисе-о́*] «тс.» тж; — результат злиття займенників с. р. одн. *оце́* та *се*. — Див. ще **оце́й, сей, цей**.

[оці́ли́тися] «розстатися, розлучитися, відступити; прикинутися, симулювати» Ж; — неясне.

о́ці́лок — див. **о́цель**.

о́цо́нки, *о́цанки* — див. **обце́ньки**.

оцу́палок «оцупок»; — очевидно, результат контамінації слів *о́цу́пок* і *цур*(*у*)*па́лок* (див.).

[оцупі́ти] «замерзнути» МСБГ, [*очіпі́ти*] «застигнути, завмерти з переляку» тж; — очевидно, пов'язане з *ціпені́ти* «замерзати», *ці́пити* (про мороз) «бути сильним» (див.). — Пор. **оцапі́ти**.

о́цу́пок «обрубок, уламок» СУМ, Ж, [*оцо́пок*] «тс.» Ник; — р. [*оцупок*] «обрубок дерева», [*оцы́пок*] «товста палка, кийок», бр. [*ацу́пак*] «оцупок; малорослий товстун; телепень», п. ocupek «коротка, але товста колода дерева» (з укр.?); — очевидно, похідне утворення від звуконаслідувального кореня [*цуп*] (звук від удару при відрубуванні). — ЭСБМ 1, 224; SW I 355, III 557.

[оцюди́] «осюди»; — результат злиття частки *от* і прислівника *сюди́* (**тс** > **ц**). — Див. ще **от, сюди́**.

[о́цяпок] «обгорілий кінець скіпки» Ж; — очевидно, результат контамінації слів *о́цу́пок* «обрубок, уламок» і [*ця́пка*] «цятка, пляма». — Див. ще **о́цу́пок, ця́пати**.

[очай́] «ачей, раптом, можливо», [*ўочей*] «можливо» ВеЗа, [*очий*] «тс.» тж; — фонетичні варіанти форми *ачей́* «тс.» (див.).

очамрі́ти, *очмарі́ти* — див. **чамрі́ти**.

оча́нка (бот.) «Euphrasia L.», [*вічник*] «кравник, Odontites Pers. (Euphrasia odontites L.)» Mak; — р. *оча́нка*; — похідне утворення від *о́чі*; назва зумовлена застосуванням очанки в народній медицині для лікування очей (Носаль 47—48; Нейштадт 501). — Фасмер III 177; Преобр. I 673. — Див. ще **о́ко**[1].

[**о́чап**] «дерев'яна балка в стіні біля одвірка Ж; крайня верхня балка; балка на подовжній стіні хати; балка, на якій лежить стеля О», [*о́чаб*] «карниз; шпонка» О, [*очапи́ти*] «з'єднати одвірок з кутком за допомогою дерев'яної балки» Ж; — р. [*о́чап*] «жердина», [*о́цап*] «тс.», *о́цеп*, *о́чеп*, бр. *ачэ́п* «колода на зрубі», п. oczap «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*ча́пити(ся)*] «доторкатися, прив'язувати, зв'язувати». — ЭСБМ 1, 232—233. — Див. ще **о**[1], **ча́питися.** — Пор. **о́щеп.**

[**оча́патися**] «опритомніти, прийти до свідомості»; — р. [*оча́паться*], бр. [*ачапа́цца*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *ча́пати* «повільно йти», букв. «насилу прийти до свідомості». — ЭСБМ 1, 228. — Див. ще **ча́пати.**

[**оче́ньпати**] «очуняти, встати після хвороби»; — неясне; можливо, пов'язане з [*оча́патися*] «опритомніти», *очу́няти*, *ви́чунятн* «видужати» (пор.).

очере́т (бот.) «Phragmites Trin.», *очерети́на*, [*очеретівка*] (орн.) «очеретянка, Acrocephalus Naumann» Куз, [*очере́тниця*] (орн.) «очеретянка; кропив'янка, Sylvia arundinacea» Ж, [*очеретя́ни́к*] «чорт, що живе в очереті» Г, Ж, *очеретя́нка* «(орн.) Acrocephalus; [(бот.) канаркова трава, Phalaris arundinacea L. Mak; заболочена низина; зарослe болото Ч]», [*чере́т*] «очерет» Нед, Mak, [*чертина*] «очеретина», [*чаратянка*] (орн.) «очеретянка» Л, [*очеретува́тий*] «порослий очеретом», *очере́тяний*; — р. [*о́чере́т, чере́т*], бр. *чаро́т*, п. oczeret (з укр.), схв. *чрѐт* (*црѐт*) «лісова драговина, болотяний простір», слн. črẹ́ta «болотяна місцевість, очерет»; — псл. *čertъ, пов'язане, очевидно, з *čьrtǫ, *čersti «різати, дряпати гострим предметом», ie. *ker- «різати» з огляду на гостре листя рослини; допускається також зв'язок з ie. *ker(t)- «крутити, сукати, вити». — Німчук 287; Меркулова 47—48; Фасмер—Трубачев III 178, IV 342—343; Трубачев Рем. терминол. 247; ЭССЯ 4, 80; Bern. I 150; Топоров III 238. — Пор. **чере́тка.**

[**очикну́тися**] «прокинутися, пробудитися»; — р. [*очкну́ться*] «прийти до свідомості, отямитися, прокинутися», ст. *очхнутися*, п. ocknąć się «тс.»; — результат видозміни форми [*очну́тися*] «прокинутися, прийти до пам'яті, отямитися»; можливо, вже праслов'янський фонетичний варіант етимологічної форми *otjъtnǫti sę «тс.». — Див. ще **очну́тися.**

[**очине́шник**] «соняшник» Кур; — очевидно, результат видозміни форм [*насо́нешник, насене́шник*] «тс.», зумовленої впливом слова *о́чі* (внаслідок сприйняття розквітлого соняшникового кошика як подібного до ока). — Див. ще **насене́шник, насо́нешник, о́ко**[1].

[**очисник**] «очиток їдкий, Sedum acre L.» Mak, [*очижник* См, *очисток* Mak, *очітки* См] «тс.», *о́чи́ток* «заяча капуста, Sedum L.», [*очитка*] «очиток шестирядний, S. sexangulare L.» Mak, [*очипак*] «очиток пурпуровий, S. telephium L. (S. purpureum)» Mak; — р. *очи́ток* (з укр.); — похідне утворення від *очи́стити*; назва зумовлена тим, що очиток використовували в народній медицині при болях у животі (Даль II 2020), а також, можливо, в косметиці для очищення шкіри, про що свідчать інші народні назви рослини: [*молодень, молодильник, молодило, молодишник, моложай, рум'янило*]; форма *очи́ток* виникла з [*очисток*] внаслідок деетимологізації. — Меркулова 109; Фасмер—Трубачев III 178. — Див. ще **чи́стий.** — Пор. **чист, чисте́ць.**

о́чи́ток, *очитка* — див. **очисник.**

очи́по́к — див. **чепе́ць.**

[**очки**] (бот.) «грицики звичайні, Capsella bursa-pastoris (L.) Medic.» Mak,

[*о́чка жабині*] «незабудка польова, Myosotis intermedia Link.», [*очко воло́ве*] «оман верболистий, Inula salicina»; — бр. [*жаб'і ачкі*] «незабудка болотна, Myosotis palustris», [*жабіныя вочкі*] «тс.», болг. *оче́* (бот.) «братки»; — результат семантичної видозміни демінутивної форми слова *о́ко, о́чі*; асоціація з оком пояснюється окоподібною формою квітів або яскравим кольором (Вісюліна—Клоков 269; Нейштадт 457, 552). — Див. ще **о́ко**[1].

очко́ — див. **о́ко**[1].

очку́р, *очкурни́к, очкурня́* — див. **учку́р.**

очмана́, *очмани́ти, очуманіти* — див. **чмана́.**

[**очну́тися**] «прокинутися, опритомніти; відпочити» Ж; — р. *очну́ться*, бр. *ачну́цца*, п. ocknąć się «тс.», ч. ocitnouti se «опинитися, попасти, потрапити», ocitnouti se, слц. ocitnut' (sa) «тс.»; — псл. *ot-jъtnǫti sę, пов'язане чергуванням кореневих голосних з *ot-jutiti sę; ці форми зазнали морфологічного перерозподілу в *o-tjъtnǫti, *o-tjutiti sę (пор. ч. procitnouti «прокинутися, опритомніти», стсл. **ощтоу҃тити, ощтоу҃штати** «відчувати»); — споріднене з лит. atjùsti, atjaũsti «відчувати», лтс. atjustiês «опритомніти, прокинутись». — Булаховський Вибр. пр. III 425; Фасмер III 178—179; Brückner 374; Machek ESJC 87—88; Fraenkel 191. — Пор. **ви́чуняти, прочну́тися.**

[**очня́к**] (ент.) «п'ядун (метелик), Hipparchia» Ж; — похідне утворення від *о́чі*; назва зумовлена кольоровими цятками на крилах комахи, що асоціюються з очима; пор. нім. Randaugenfalter «п'ядун», букв. «метелик з очима по краях». — Див. ще **о́ко**[1].

[**о́чон**] (орн.) «крук, Corvus corax L.» Шарл; — неясне.

очу́матися «опритомніти, прийти до пам'яті», *прочу́мати* «привести до пам'яті», *прочу́матися*, [*прошу́матися*] Нед; — результат контамінації слів *очу́нятися, прочу́нятися* «тс.» і *очумані́ти* «очманіти». — Див. ще **ви́чуняти, чмана́.**

очу́няти — див. **ви́чуняти.**

оша́да, *оша́дина, ошадіна, ошаді́ти, ошедина, ошеді́на, ӯошаделі́на* — див. **ша́дий.**

[**ошадец**] (бот.) «сідач конопляний, Eupatorium cannabinum L.» Mak, ВеНЗн; — похідне утворення від [*ша́дий*] «сивий» (пор. і літературну форму *сідач*); назва зумовлена, очевидно, брудно-рожевим або білим кольором квітів сідача, що створюють враження сивини (Федченко—Флеров 949). — Див. ще **ша́дий.**

[**ошалемоні́ти**] «ошаліти», [*ошоломи́ти*] «оглушити, приголомшити» Ж, [*ошоломони́ти*] «тс.» Ж; — р. *ошеломи́ть*, [*ошалома́неть*] «утратити свідомість, одуріти», [*ошелома́не́ть*] «тс.», бр. [*ашаламе́ць*] «одуріти», [*ошоломне́ць*] «тс.»; — очевидно, пов'язане зі звуконаслідувальною основою **шолом* «шум (у голові)», збереженою у бр. [*шо́лам*] «тс.»; виведення від *шоло́м* «військовий головний убір» (Фасмер III 179; Преобр. I 674) натрапляє на ряд труднощів. — ЭСБМ 1, 234; Супрун Рус. и сл. языкозн. 244—248. — Пор. **шаламатня́.**

[**ошану́ти**] «охопити»; — очевидно, пов'язане з р. [*оша́нуть*] «легенько доторкнутися до когось», утвореним від [*ша́ну́ть*] «колихнути, штовхнути», що виникло з *шатну́ть* «хитнути». — Пор. **шата́тися.**

ошану́тися — див. **ошману́тися.**

[**оша́ра**] «обірванець»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*оша́ра*] «волоцюга, злодій, п'яниця, обірванець» пов'язане з [*оша́рить*] «нишпорячи знайти; обікрасти, обібрати; тинятися», *ша́рить* «нишпорити», укр. *ша́рити* (див.).

[**о́швар**] «обаполок», [*о́шварень*] «тс.» О, [*ошварі*] «відходи від розпилювання дощок» ВеЗн; — запозичення з польської мови; п. [oszwar] «обаполок» походить, очевидно, від нвн. Schwarte «тс.», пов'язаного з свн. swart(e) «люд-

ська шкіра, шкіра на голові; вкрита волоссям або пір'ям шкіра тварин і птахів; кора, лико», спорідненим з дфриз. снідерл. swarde «шкіра на голові», дангл. sweard (swearþ) «шкіра, оболонка, кора, лико, скоринка (на хлібі)», англ. sward «шкіра; газон, дерн», діcл. svǫrðr «поросла волоссям шкіра людини (на голові); шкіра кита; дерн». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Kluge—Mitzka 690; Klein 1551.

ошеле́шити «сильно вдаряючи по голові, довести кого-небудь до непритомного стану; надзвичайно здивувати, приголомшити»; — пов'язується із звуконаслідувальним *ше́лех* «шурхіт, шелест», давніше *«шум у голові», як [*ошоломи́ти*] з **шолом* «шум». — Супрун Рус. и сл. языкозн. 248. — Див. ще **ше́лест**[1].

[ошемо́ніти] «знепритомніти»; — р. [*ошеманёть*] «остовпіти»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни слова [*ошалемоні́ти*] «ошаліти», р. [*ошеломанёть*] «знепритомніти».

[ошепу́лити] «оглушити ударом»; — р. [*ошелопу́тить, ошалопу́тить*] «тс.»; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *ошеле́шити* «тс.» (пор.).

[ошеше́литися] «зірватися й упасти з висоти»; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *ошеле́шити* «приголомшити» (пор.).

[оши́мок] «шматок хліба»; — неясне; — пор. р. [*ошва́лок*] «великий, неакуратно відрізаний окраєць хліба».

[ошка́питися] «одружитися» Ж; — похідне утворення від *шка́па* з переносним значенням «худа, погана жінка». — Див. ще **о**[1], **шка́па.**

[ошколяни́к] «школяр» ВеУг, [*ошкола́ш, ошколы́ш*] «тс.» НЗ УжДУ 14; — похідне утворення від уг. [oskola], ([askola], iskola) «школа», запозиченого з латинської мови, як і укр. *шко́ла*. — Німчук НЗ УжДУ 14, 178; Bárczi 138; MNTESz II 237. — Див. ще **шко́ла.**

[ошку́ритися] «одружитися» Ж; — похідне утворення від *шку́ра* з не зовсім ясною словотворчою мотивацією. — Див. ще **шку́ра**[1].

[ошману́тися] «ошукатися» Ж, [*осману́тися*] «тс.» Ж, [*ошану́тися*] «обманутися, помилитися, прогадати»; — п. [oszmanić] «ошукати»; — неясне; можливо, пов'язане з *очмани́ти*.

ошоломи́ти, *ошоломони́ти* — див. **ошалемоні́ти.**

[о́шолоп] «йолоп, бовдур, телепень» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації запозиченого р. *остолóп* «йолоп, дурень» і *(роз)шолопати*; р. *остолóп* ([*остолóб*]), пов'язане зі *столп* (*столб*) «стовп», сягає язичницьких часів, коли ідолів робили у вигляді стовпів; негативного значення воно набуло пізніше. — Фасмер III 165; Соболевский РФВ 64, 124. — Див. ще **стовп, шолопати.**

ошука́ти «обманути», [*обшука́ти*] «тс.», [*о́шу́к*] «обман» СУМ, Куз, [*ошу́ка*] «тс.», *ошука́нець* «обманщик», *ошука́нство*, [*ошука́ч*] «ошуканець», [*ошукня́*] «ошуканство, лестощі» Бі, [*о́шуком*] «обманом» Ж; — р. [*ошу́ка́ть*], бр. *ашука́ць*; — запозичення з польської мови; п. oszukać «обманути» є похідним від szukać «шукати» і, можливо, являє собою кальку нвн. versuchen «випробувати, спокушати», утвореного від suchen «шукати». — Фасмер III 180; ЭСБМ 1, 239; Brückner 557; Kluge—Mitzka 762. — Див. ще **о**[1], **шука́ти.**

[о́шум] (у виразі *з о́шумом* «цілком, повністю») Ж; — очевидно, пов'язане з *шум* «піна». — Див. ще **о**[1], **шум**[2].

о́шур, *ошу́рки* — див. **шурува́ти**[2].

[о́шуст] «наклепник, шахрай» Пі, [*ошу́ста*] «обманщик»; — р. [*ошу́стать*] «обдурити», бр. [*о́шуст*] «шахрай»; — запозичення з польської мови; п. oszust «шахрай», oszustać «ошукати» походять від szustać «розтрачувати, розкидатися (чимось)», що в XVII ст. вживалося в значенні «міняти», звідки й розвинулося значення «ошукувати, шахраювати»; первісно мало значення швидкого руху, галасу;

споріднене з укр. *шу́снути*. — ЭСБМ 2, 207; 8, 84; Brückner 385. — Див. ще **шу́снути.**

ошу́я — див. **шу́я.**

ощáвистий, *ощавíлий, ощавíти* — див. **щáвá.**

[**ощáпний**] «який добре прилягає до тіла (про одяг)» ЛексПол; — пов'язане з р. [*щапить*] «франтити», [*щáпливый*] «вишуканий, франтовитий», [*щап*] «франт; зарубка, засічка сокирою на дереві для добування смоли», *щепá* «кусок дерева, скіпка»; первісне значення — «підрізаний, добре підігнаний» (пор. аналогічне явище в німецькій мові: Stutzer «франт» від stutzen «підрізувати, підстригати; обрубувати»). — Фасмер IV 496; Преобр. II 114. — Див. ще **щепи́ти.**

[**о́щеп**] «бруси й колоди для зведення стін дерев'яних будівель», [*о́щіп*] «тс.», [*ощéпина*] «скріплені з чотирьох боків верхні балки будівлі, до яких прикріплюють стелю й дах», [*ощéпи*] «тс.» ЛЖит, [*ощепи́ти (хáту)*] «покласти скріплені з чотирьох боків верхні балки хати»; — очевидно, пов'язане з *щепи́ти* «прищеплювати», *щéпа* «прищепа»; зведення до *щепáти* (псл. *skepati) «розколювати» здається помилковим. — Див. ще **щепи́ти**. — Пор. **очáп.**

[**о́щерт**] (бот.) «стародуб, Laserpitium L.» Ж; — неясне.

[**ощети́ти**] «загубити, втратити» Ж; — очевидно, давніше **о-тщетити,* пов'язане з [*тщий*] «пустий, марний», стсл. **тъщєта**. — Див. ще **тщий.**

о́щи́пок, *ощíпок* — див. **щипáти.**

[**ощи́тець**] (бот.) «шоломниця звичайна, Scutellaria galericulata L.» Ж, Mak; — похідне утворення від *щити́ти* «захищати, оберігати»; назва зумовлена шоломоподібною формою квітки і є, очевидно, калькою латинської наукової назви, похідної від scūtum «щит». — Див. ще **щит.**

[**ощи́тниця**] (у сполученні *о. воскова*) (бот.) «воскова пальма, Corypha cerifera Arr.») Ж, Mak; — похідне утворення від *щити́ти* «захищати, оберігати»; назва зумовлена тим, що листя цієї пальми вкрите тонким шаром воску, який захищає її від надмірної втрати вологи (БСЭ 9, 155, 158). — Див. ще **щит.**

[**о́щи́ток**] (бот.) «молодило дахове, Sempervivum tectorum L.» Ж, Mak; — очевидно, похідне утворення від *щити́ти* «захищати, оберігати»; назва зумовлена повір'ям, що ця рослина захищає від блискавки (через це її розводять на дахах). — Анненков 326. — Див. ще **щит.**

[**ощи́ця**] «нічний метелик; міль» Ж; — очевидно, давніше [**ношиця*] «нічний метелик», пов'язане з *ніч* (див.).

[**о́щіп**] «спис» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. oszczep «спис», як і ч. oštěp, слц. oštep «тс.», нл. wóšćěp «скіпка, лучина», утворене за допомогою префікса o(b)- «об-» від szczerać «розколювати, щепити»; первісно, мабуть, означало розщеплену дерев'яну палицю. — Brückner 534; Machek ESJČ 421—422. — Див. ще **щепи́ти.**

П

па «окремий рух у танці; танцювальний крок»; — р. бр. *па*, п. ч. pas, схв. *па* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. pas «крок» походить від лат. passus «тс.», утвореного від pando «розширюю, розкриваю, розстилаю», пов'язаного з pateo «відкриваюся, простилаюся», спорідненим з ав. paδapa- «широкий, довгий, просторий», хет. pittar «тарілка», гр. πετάννυμι «розкриваю, розстилаю», πέταλος «розпростертий, широкий», πέταλον «листок», діcл. faðmr «обійми; сажень, нитка», дангл. faeþm «розпростерті руки, сажень», двн. fadam «сажень; міра завдовжки в розпростерті руки», fadum «тс.», гот. faþa «паркан, огорожа», свн. vade «тс.», лит. petỹs «плече», прус. pette, pettis «тс.». — CIC^2 612; Sł. wyr. obcych 554; ТСБМ III 450; Dauzat 536; Walde—Hofm. II 244—245, 261—262. — Пор. **пас^2, паса́ж, пасажи́р**.

па- (префікс переважно в іменних утвореннях типу *па́гін, па́губа, па́рубок, па́синок, па́сіка* тощо, який указує на просторову або часову близькість, схожість або ідентичність, недостачу властивості, якості тощо); — р. бр. др. болг. м. схв. *па-*, п. ч. слц. вл. нл. ра-, стсл. **па-**; — псл. ра- (< *pō-), співвідносне з ро, як рга- з рго-, paz- з poz-; — споріднене з лит. pō «на, після», прус. po «під, на, після, згідно з ..., відповідно до ...», алб. pa «без, не», лат. po- (porcεō «утримую, зупиняю»), ав. pa- (pa-zdayeiti «проганяє, відтісняє, лякає»); ie. *pō-. — Фасмер III 180—181; Преобр. II 1; Machek ESJC 424; Holub—Lyer 351; Младенов 407; Skok II 583; ESSJ Sl. gr. I 160—161; Mikl. EW 253; Trautmann 203; Pokorny 54—55. — Див. ще **по**.

[па́бороди] «бакенбарди» Нед, [*па́бороток* О, *павро́та* О] «тс.»; — результат видозміни форми [*фаборо́та*] «тс.», зближеної з основами слів *борода́* і *рот*. — Див. ще **фаборо́та**.

[па́бородник] (бот.) «козельці лучні, Tragopogon pratensis L.» Нед, [*побородни́к*] «тс.»; — похідне утворення від *борода́*; назва зумовлена схожістю нерозкритого кошика квітки цієї рослини з цапиною бородою; пор. р. *козлоборо́дник*, бр. *казлабаро́д*, схв. [*козјебрадник*] «тс.», що є, очевидно, кальками наукової назви роду Tragopogon, яка походить від гр. τράγος «цап» і πώγων «борода» (Нейштадт 584). — Див. ще **борода́, па-**.

па́ва (орн.) «птах родини фазанових, Pavo cristatus L.; самка павича; пір'їна павича», *па́ви́ч* СУМ, Нед, [*па́вир*] «павич» ВеБ, ВеНЗн, *пави́чка* «пава», [*па́виха, па́ви́ця*] «тс.» Нед, [*па́вір*] «павич», [*павли́н*] «тс.» тж, [*павли́нець*] (зоол.) «павинохвіст, Pavonia» Нед, [*паву́к*] «павич», [*пау́к*] «тс.» ВеНЗн, [*паву́н*] «павич; пір'їна павича», [*пау́н*] «павич» ВеНЗн, [*паву́нка*] «пава» ВеНЗн, [*па́ву́р*] «павич» Г, ВеБ, ВеНЗн, [*павуриця*] «пава», [*паву́рка* Г, ВеНЗн, *пауни́ця* Шарл, ВеНЗн] «тс.», *па́вин, пави́ний, павиче́вий, пави́чий* СУМ, [*па́вій*] «павиний» Нед, [*па́вляний* Нед, *паво́вий*] «тс.»; — р. *па́ва*, бр. *па́ва*, [*паву́к, паўлю́к*], п. нл. paw, pawa, ч. páv, pávice, слц. pav, pava, вл. paw, pawica, болг. *пау́н, пауни́ца*, м. *паун, пауница*, схв. *па̀ун, паӯница*,

слн. páv, pávica; — через германське посередництво запозичено з латинської мови; двн. pfāwo, свн. pfā(we), днн. pāo, снн. pāwe, снідерл. фриз. pau, гол. pauw, дангл. pāwa, pēa, англ. pēa, діслн. pāi «тс.» походять від лат. pāvo «пава», яке певної етимології не має; вихідним вважається якесь східне джерело, оскільки зі Сходу (з Індії) походить і сам птах. — Шелудько 41; Фасмер III 181; Черных I 614; Преобр. II 1—2; Machek ESJČ 438; Schuster-Šewc 1052—1053; Младенов 415; Skok II 625; Mikl. EW 234; Kluge—Mitzka 541; Walde—Hofm. II 267.

павз, *пáвзе, пáвзи́на, пáвзинє, пáвзити* — див. **па́ву́з**.

[**павзуни́**] (бот.) «настурція лікарська, Nasturtium officinale (L.) R. Br.» Л; — похідне утворення від *повзти́*; назва зумовлена, мабуть, лежачим біля основи стеблом настурції, яке вкорінюється (Носаль 146; Федченко—Флеров 467). — Див. ще **повзти́**.

[**па́вис**] (бот.) «аномодон, Anomodon» Нед; — очевидно, похідне утворення від *висíти* (*повисáти*); мотивація назви неясна. — Див. ще **ви́сíти**.

[**павити́ця**] (бот.) «березка польова, Convolvulus arvensis L.» ВеУг, Mak; — результат контамінації назв *повити́ця* і [*павути́ця*] «тс.». — Див. ще **ви́тень, павути́ця**.

павіа́н (зоол.) «рід вузьконосих мавп родини мартишкових, Papio Erxl.»; — р. болг. *павиáн*, бр. *павія́н*, п. pawian, ч. слц. pavián, м. *павијан*, схв. *пàвијāн*, слн. paviján; — через німецьке і голландське посередництво (н. Pávian, гол. baviáan «тс.») запозичено з французької мови; фр. babouin «павіан» (первісне значення «дурень, телепень») вважається контамінацією двох слів звуконаслідувального походження: babine «висяча губа в деяких тварин, зокрема в мавп», і baboue «гримаса, скривлене обличчя». — CIC² 612; Фасмер III 181; КЭСРЯ 321; Sł. wyr. obcych 559; Holub—Lyer 363; Kluge—Mitzka 536; Klein 138; Dauzat 66; Gamillscheg 68.

павільйо́н «невелика легка будівля з покриттям; споруда для розміщення експонатів виставки; приміщення для кінозйомок і фотографування»; — р. *павильо́н*, бр. *павільён*, п. pawilon, ч. слц. pavilón, болг. *павилио́н*, м. *павилјо́н*, схв. *павȉљōн*, слн. paviljón; — запозичення з французької мови; фр. pavillon «тс.» походить від лат. pāpilio (зн. в. pāpiliōnem) «метелик; метеликоподібна палатка, шатро» (за зовнішньою подібністю навісу до розпростертих крил метелика), спорідненого з псл. *pelpelъ «перепел», укр. р. *пе́репел*, лит. piẽpala, лтс. paĩpala «тс.». — Москаленко УІЛ 51; CIC² 612; Фасмер III 182; Черных I 614; Sł. wyr. obcych 559; Kopaliński 732; Holub—Lyer 363; Dauzat 541; Walde—Hofm. II 249—250. — Див. ще **пе́репе́л**.

[**па́вкати**] «кричати» (про перепела), [*пáлкати* ВеЛ, *підпала́кати, підпалкува́ти*] «тс.», [*підпáвок*] «перепел», [*підпала́йка, підпала́к, підпáлок*] «тс.»; — похідне утворення від звуконаслідувального вигуку *пав*, що імітує крик перепела (передається також як *пíдполю, подь поло́ть* — ВеНЗн).

[**па́влик**[1]] (зоол.) «равлик, слимак, Helix L.»; — фонетичний варіант форми *рáвлик*, що виник у результаті її зближення з власним ім'ям *Пáвлик*. — Пор. **Павло́, пе́трик**[2], **ра́влик**[1].

[**па́влик**[2]] «кухоль; взуття загнутої форми із суцільного шматка шкіри»; — не зовсім прозорі позначення, які могли виникнути в результаті перенесення назви [*пáвлик*] «равлик» за подібністю форми предметів.

Павли́н (чоловіче ім'я), *Павли́на* (жіноче ім'я), [*Павóлька, Паўлька*], ст. *Павлінъ* (1627); — р. болг. *Павли́н*, бр. *Паўлíн*, п. Paulin, ч. слц. Pavlína, м. схв. *Павлин*, слн. Pavlin; — запозичення з латинської мови; лат. Paul(l)īnus «Павлівський» є похідним від власного імені Paul(l)us «Павл». — Вл. імена 77; Петровский 172; Спр. личн. имен 443. — Див. ще **Павло́**.

Павло́ (чоловіче ім'я), *Па́вла* (жіноче ім'я), [*Павелко* ВеЛ, *Павко* ВеЛ], *Па́влик, Павли́ш, Павлі́й, Павлу́нь, Павлу́ньо,* [*Па́вльо*] ВеЛ, *Па́шко́* Г, Нед, ст. *Павелъ* (1368), *Паѵелъ* «уста трубы або спокойны ... слабы» (1627), *Паѵла* (1627); — р. бр. болг. *Па́вел*, др. *Павелъ, Паулъ*, п. Paweł, ч. слц. слн. Pavel, вл. Pawoł, Paweł, м. *Павле*, схв. *Павао, Павле*, стсл. **Павьлъ, Паѳлъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Παῦλος походить від лат. Paulus, утвореного від прикметника paulus «малий», пов'язаного з paucus «тс.», спорідненим з гот. fawai «мало», діслі. far, двн. fao, fō, дангл. fēa, англ. few «тс.». — Вл. імена 77; Беринда 227; Фасмер III 181; Петровский 171—172; Спр. личн. имен 442; Илчев 372; Walde—Hofm. II 265—266.

павло́внія (бот.) «декоративне дерево з великими листками, Paulownia Sieb. et Zucc.»; — слн. pavlóvnija; — запозичення з російської мови; р. *павло́вния* «тс.» пов'язане з власним ім'ям *Па́вел*; рослину було названо на честь принцеси Анни Павлівни (1795—1865), дочки царя Павла I (очевидно, в цей час це дерево поширилося в російських дворянських парках). — Klein 1141. — Див. ще **Павло́**.

[**павни́к**] (ент.) «павине око, Vanessa io L.» Нед, [*па́вчик, русалка-павини́нка*] «тс.», [*павини́чій*] тж; — похідні утворення від *па́ва*; пор. *павине око*, р. *павлиний глаз* «тс.»; назви зумовлені схожістю у забарвленні крил метелика і хвоста павича. — Див. ще **па́ва**.

па́волока — див. **волокти́**.

пàво́ри, *павроня, павро́та* — див. **фаборо́та**.

[**па́ворожка**] (ент.) «сонечко, Coccinella», [*паворож* ВеЛ, *по́вороз* Нед] «тс.»; — похідне утворення від *ворожи́ти*; назва зумовлена тим, що комаху пускали летіти і за польотом вгадували свою долю. — ВеЛ 445. — Див. ще **ворожи́ти, па-**. — Пор. **папару́жка**.

[**па́вороз**] «вусик у витких рослин»; — префіксальне утворення від основи [*воро́за*] «мотуз, шнурок» (див.). — Пор. **ворожі́ля**.

[**па́ворочка**] «шовкова або бавовняна тканина» Нед; — результат видозміни форми **паволочка*, похідної від [*па́волока*] «тс.», можливо, зближеної зі словом *во́рочок* «торбинка для віддавлювання сиру».

павпри́ця — див. **по́рпли́ця**.

[**павро́зи́**] «вистріпані нитки в одязі» ЛЖит; — очевидно, запозичення з польської мови; п. powrozek «мотузка», powróz «канат» споріднені з укр. *по́вороз, поворо́зка*. — Brückner 433. — Див. ще **воро́за**.

[**павс**] «кімнатна рослина» О; — неясне.

[**па́ву́з**] «рубель, жердина» Нед, ВеБ, [*павз* ДзАтл II, *па́взанка, павза́чка* тж, *па́взє* Нед, *па́взи́на* Нед, ДзАтл II, *па́взинє* Нед, *павýзизна* ДзАтл II, *па́лус* ВеБ, *па́уз* Г, ДзАтл II] «тс.», [*паужіня*] «те, що висипається з-під рубля», [*паузник*] «мотузка для прив'язування рубля», [*па́взити*] «притискати рублем» О, [*припавузи́ти*] Нед, [*розпавýзити*] «відв'язати рубель» О; — очевидно, запозичення із словацької мови; слц. pavuz, pavuza, як і п. pawąz, ч. pavuza «тс.», походить від псл. *ра-ǫzъ, паралельного іншому префіксальному варіанту *ро-ǫzъ, до якого зводиться укр. [*пívзен*] та ін. «тс.». — Brückner 400; Machek ESJC 439; Holub—Lyer 364. — Див. ще **па-, пívзен, ýзи**.

павýк «(зоол.) Araneus Cl.; [прилад для ловлі риби Ва]», [*паýк*] «павук», [*паутиня́к*] «снувальник, Theridion Walck.» Нед, [*пауко́вець*] «крабпавук, Maja» Нед, *павути́на, павути́ння*, [*павýттє*] «бабине літо; павутиння» Л, [*павучи́на*] «павутина», *павучи́ха, павучи́ще, павýччя*, [*паути́ння* Нед, *паучи́на, паучи́ня*], *павука́стий, павуко́вий, павути́нний, павути́но-*

вий, павути́нячий, паву́чий, павути́нитися, [*запаву́тати*] «вкрити павутиною» Ж, [*опавути́ти*] «тс.» Ж; — р. *пау́к*, [*паву́к*], бр. *паву́к*, др. *пау́к*, п. pająk, ч. pavouk, слц. pavúk, вл. нл. pawk, полаб. pojāk, болг. *пая́к*, м. *пајак*, схв. *па̏ӯк*, слн. pájek, [pavok], стсл. **паѫчина, паѩчина**; — псл. *paǫkъ/paękъ, що складається з префікса pa-, кореня *ǫ-/ę-, пов'язаного з (j)ęti «брати, хватати», і суфікса -k-; менш переконливе виділення в цьому слові кореня *ǫk-, спорідненого з лат. ancus, uncus «загнутий, крючкуватий», гр. ἀγκύλος «кривий, вигнутий», ὄγκος «гак», дінд. aṅkáḥ «вигин, гак», з огляду на характерні для павука дугоподібні ноги (Фасмер III 218—219; Brückner 390—391; Machek ESJČ 439; Schuster-Šewc 1053; Skok II 624), як і пов'язання з дінд. ūvuḥ, utáḥ від кореня *u̯a-/ū- «ткати» (Горяев 251); Потебня реконструює вихідну форму **пауть* і зіставляє *ут-* з двн. wāttan «одягати», wādh «тканина» (РФВ 1, 88). — Скляренко Мовозн. 1992/5, 11—12; Basara Z polskich studiów slawist. 6, 32—41. — Пор. **оме́ла́**.

[**павун**] (бот.) «бобівник трилистий, Menyanthes trifoliata L.» Mak, [*тавун*] «тс.» Mak; — неясне; пор. р. [*паву́н*] «зміячка, Scorzonera L.», яке пов'язують з *па́ва* з огляду на яскраві волохаті квітки зміячки (Фасмер III 183; Преобр. II 1).

павути́ця (бот.) «березка польова, Convolvulus arvensis L.», [*павуте́ця* Корз, *павути́на* Me] «тс.», [*паути́ця*] «тс.; повитиця льонова, Cuscuta epilinum Weihe» Нед; — бр. [*паву́тка*] «березка»; — результат видозміни форми [*повити́ця*] «тс.», зближеної з *павути́на, павути́ння*. — Шамота 123. — Див. ще **ви́ти**[1]. — Пор. **павити́ця**.

паву́тькало — див. **пу́гу́**.

[**павучки́**] (бот.) «чорнушка дамаська, Nigella Damascena L.», [*паучки*] «тс.» Mak; — результат перенесення назви *павучо́к* (зменш. від *паву́к*), зумовленого, очевидно, зовнішнім виглядом голубих квіточок, оточених тонкорозсіченими зеленими верхівковими листками; пор. інші назви чорнушки дамаської: [*чорнушка нечоса, нечесані панночки, дівиця в зелені*]. — БСЭ 47, 197—198. — Див. ще **паву́к**.

[**па́вхати**] «палахкотіти» Нед, [*павуча́ти*] «тс.» тж; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *палахті́ти, палахкоті́ти*; може бути й самостійним звуконаслідувальним утворенням.

[**па́га́**] «жолобок, виріз, паз» Нед, О, [*пагува́ти*] «робити знаки» О, [*па́жити*] «вирізувати пази на ґонтах» Нед; — слц. pah «жолобок на ґонті», paha, páha «тс.»; — неясне; можливо, псл. paga, співвідносне з pazъ < *paĝ-, до якого зводиться укр. *паз*.

[**пагати́ть**] «сплатити, погасити (борги)» Л; — очевидно, результат видозміни слова *погаси́ти*, можливо, зближеного з *гати́ти*. — Див. ще **гаси́ти**.

па́гін, *пагі́ння, па́гонець, па́го́ння* — див. **гна́ти**.

пагіна́ція «нумерація сторінок книги або рукопису», [*паґінува́ти*] «нумерувати» СЧС; — р. болг. *пагина́ция*, бр. *пагіна́цыя*, п. paginacja, ч. paginace, слц. paginácia, вл. paginować «пагінувати», м. схв. *пагина́ција*, слн. paginácija; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. англ. pagination «пагінація», нім. paginíeren «пагінувати» зводяться до лат. pāgina «скріплені смужки папірусу; сторінка, листок», пов'язаного з pango «вбиваю, втикаю; закріплюю», спорідненим з гр. πήγνῡμι «скріплюю, збиваю, зміцнюю», πάγιος «твердий, міцний, щільний», πῆγμα «остов, скріплення», дінд. paś-, pāśa- «вірьовка, шнур», ав. pas- «зв'язувати», псл. pazъ «виїмка, заглиблення», укр. *паз*. — СІС[2] 612; КЭСРЯ 321; Kopaliński 707; Holub—Lyer 352; Dauzat 523; Klein 1110, 1111; Walde—Hofm. II 235, 245—246. — Див. ще **паз**.

[**пагі́чити**] «орати; дерти» О; — неясне.

[**пáгніздь**] «ніготь» Нед, ВеБ, [*пáгність, пáгнісць* Ме] «тс.», [*пáгнисті*] «нігті» Мо, [*пáгністки*] (вид рослини), [*пáгнозди*] «нігті» Нед, [*пáннізть*] «ніготь» ВеБ, [*пáність*] «тс.» Нед; — результат метатези **з—г** у слові [*пáзніґть*] «ніготь» (див.).

пагóв'є — див. **пýгá**.

пáгода «буддійський храм»; — р. болг. м. *пáгода*, бр. *пáгада*, п. ч. слц. вл. pagoda, схв. *пàгóда*, слн. pagóda; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. pagoda, н. Pagóde, фр. pagode походять від порт. pagoda, яке через там. pagavadi «будинок, що належить богові» зводиться до дінд. bhágavatī «велична, божественна», утвореного від Bhágaḥ «бог багатства, достатку». — CIC[2] 612; КЭСРЯ 321; Stiller RO 1957/1, 139; Sł. wyr. obcych 540; Kopaliński 707; Klein 1111; Kluge—Mitzka 527—528; Dauzat 523.

[**пад**] «горище, верхній поверх у млині, в клуні Нед; поміст над сіньми або током у клуні О», [*падóк*] «поміст над сіньми або током у клуні» О, [*пат*] «тс.; катафалк» О, [*патóк*] «поміст над сіньми або током у клуні» О; — запозичення з угорської мови; уг. pad «горище; лава для сидіння; парта; ліжко; сцена; долівка» є запозиченням з південнослов'янських мов; болг. *под* «підлога, долівка», схв. *пòд*, слн. pòd «тс.» відповідають укр. *під* «нижня поверхня приміщення, ями, печі; дно; [горище]». — MNTESz III 54—55. — Див. ще **під**[1].

[**пáдалець**] (зоол.) «веретільниця, Anguis fragilis L.», [*пáдавка* ВеНЗн, *пáдаличник, пáдалішник* тж, *падалю́к, падалю́х* ВеНЗн, *пáдальник, пáдальниця* Нед, *пáданец, пáданка* тж, *падýлька* ВеНЗн] «тс.», [*падю́х*] «вуж, гадюка» ГрицАВ, [*попадúнець*] «веретільниця» Нед; — бр. [*пáданка*] «змія (мідянка?)», п. padalec «веретільниця»; — псл. *padalьcь, padanъka, похідні від padati «падати»; назви зумовлені, очевидно, особливостями рухів веретільниці. — Див. ще **пáсти**[2].

[**пáдальник**] (зоол.) «гусениця метелика ведмедика, Arctia (eruca)» ВеБ, [*пáдалник*] «тс.; гусениця бражника» ВеБ, Корз; — похідне утворення від *пáдати*; назва пояснюється забобонним уявленням про те, що в того, хто наступить на цю гусеницю, розпадеться нога. — ВеБ 282. — Див. ще **пáсти**[2].

[**пáданка**] (бот.) «дикий мак, максамосій, Papaver rhoeas L.» Куз, Мак; — похідне утворення від *пáдати*; назва зумовлена тим, що насіння маку випадає (висівається) на землю через отвори у верхній частині коробочки. — Шамота 123. — Див. ще **пáсти**[2].

пáдати, *пад, пáдалúця, пáдалишній, пáдалка, пáдаль, пáдевий, пáдеж, пáдина, пáдíж, падкúй, падковúтий, падлéчина, пáдлúна, падлúчина, пáдло́, падлю́ка, падлю́чий, пáдок, падь, падьмá* — див. **пáсти**[2].

падегрáс «бальний повільний танець, а також музика до нього»; — р. *падегрáс*, бр. *падэгрáс*; — запозичення з французької мови; фр. словосполучення pas de grâce «тс.» складається з компонентів pas «крок» і grâce «грація», що походить від лат. grātia «краса». — CIC[2] 613; Бабкин—Шендецов 2, 990. — Див. ще **грáція, де-, па**.

па-де-дé «парний танець, а також музика до нього»; — р. *па-де-дé*, бр. *па-дэ-дэ́*, болг. *па-де-дьо́*; — запозичення з французької мови; фр. словосполучення pas de deux «тс.», букв. «крок двох» складається з компонентів pas «крок» і deux «два», що походить від лат. duos < duo, спорідненого з псл. d(ъ)va, укр. *двá*. — CIC[2] 613; Бабкин—Шендецов 2, 989—990; Dauzat 243; Bloch 218. — Див. ще **два, де-, па**.

падекáтр «бальний танець чотирідольного розміру, а також музика до нього»; — р. *падекáтр*, бр. *падэкáтр*, болг. *па де кáтър*; — запозичення з французької мови; фр. pas de quatre «тс.», букв. «крок чотирьох», складається з компонентів pas «крок» і quatre «чотири», що походить від лат. quat-

tuor, спорідненого з дінд. catvā́raḥ, catvā́ri, псл. četyre, укр. *чоти́ри*. — CIC² 613; Бабкин—Шендецов 2, 990; Dauzat 601; Walde—Hofm. II 400—401. — Див. ще **де-, па, чоти́ри**.

падепатине́р «бальний танець дводольного розміру, а також музика до нього»; — р. *па-де-патине́р*, бр. *падэ-патыне́р*; — запозичення з французької мови; фр. pas de patineur «тс.», букв. «крок ковзаняра», складається з компонентів pas «крок» і patineur «ковзаняр», похідного від patin «ковзан», яке утворилося від patte «лапа, нога» неясного походження. — CIC² 613; Dauzat 539, 540. — Див. ще **де-, па**.

падеспа́нь «бальний танець тридольного розміру, а також музика до нього»; — р. *падеспа́нь*, бр. *падэспа́нь*; — запозичення з французької мови; фр. pas d'Espagne «тс.», букв. «іспанський крок» утворене з компонентів pas «крок» і Espagne «Іспанія». — CIC² 613; Бабкин—Шендецов 2, 991. — Див. ще **па**.

па-де-труа́ «балетний танець для трьох виконавців, а також музика до нього»; — р. *па-де-труа́*, бр. *па-дэ-труа́*; — запозичення з французької мови; фр. словосполучення pas de trois «тс.», букв. «крок трьох», складається з компонентів pas «крок» і trois «три» від лат. trēs «три», спорідненого з дперс. tri, trī, гр. τρεῖς, лит. trỹs, псл. trьje, укр. *три*. — CIC² 613; Dauzat 728; Walde—Hofm. II 703. — Див. ще **де-, па, три**.

[**пади́волос**] (бот.) «хвощ польовий, Equisetum arvense L.; хвощ лісовий, Equisetum silvaticum L.», [*паде́волос*] «тс.» Ко, [*падоволос*] «лікоподій булавоподібний, Lycopodium clavatum L.» Mak; — складне слово, утворене з компонентів *паді́* (імператив дієслова *па́дати*) та *во́лос*; назва, очевидно, стосувалася спочатку лікоподію і була зумовлена, мабуть, тим, що ця рослина іноді застосовувалась проти ковтунів у волоссі; пор. ч. koltunova zelina «лікоподій»; назва перенесена на хвощ за зовнішньою подібністю рослин. — Machek Jm. rostl. 27. — Див. ще **во́лос, па́сти²**.

падиша́х «титул монарха в деяких країнах Близького і Середнього Сходу»; — р. болг. *падиша́х*, бр. *падзіша́х*, п. padyszach, ч. слц. padišah, padišach, м. *падишах*, схв. *па̀дишāх*, слн. padišáh; — запозичення з турецької мови; тур. padişah «монарх, султан» походить від перс. pādšāh, букв. «захисник-король», яке складається з компонентів pād «господар, володар», спорідненого з дінд. pátiḥ «господар, чоловік», гр. πόσις (< *πότις) «чоловік», лит. pàts «сам; чоловік», псл. *gospodь «господар, володар», укр. *Госпо́дь*, і šāh «король». — CIC² 613; Sł. wyr. obcych 540; Klein 1110, 1125; Räsänen Versuch 377. — Див. ще **госпо́дь, шах**.

[**падкан**] (бот.) «пошкоджене сливове дерево» ВеЛ, [*падканя*] «тс.» ВеЛ; — результат видозміни назви [*паткан* (*патканя*)] «тс.», зближеної з *па́дати* (на цих деревах плоди звичайно опадають недозрілими). — Див. ще **паткан**.

[**па́дко**] (у вигуку [*па́дку мій*], який виражає здивування, радість, переляк та ін.), [*па́донько*] «доля (нещасна)», [*па́дкатися*] «клопотатися, піклуватися», [*па́дкати, па́дькати* Нед, Пі] «тс.; бідкатися (< кричати *падку*)», [*падкува́ти*] «тс.», *падкува́тися* «турбуватися, піклуватися», [*падкови́тий*] «старанний»; — очевидно, давніше **падок* «доля (те, що випало)» (пор. [*па́док*] «випадок»), похідне від *па́дати*; значення «клопотатися» у дієслів [*па́дкати*] і под. розвинулось на основі значення «бідкатися» (*кричати *падку*) і могло бути підтримане значенням дієслова *упада́ти* «турбуватися; домагатися прихильності». — Див. ще **па́сти²**.

падоли́ст «листопад; опале листя»; — очевидно, результат видозміни форми **падилист* «тс.», утвореної з дієслова *па́дати* в наказовому способі та іменника *лист*, під впливом форми

зі сполучним *о* в *листопа́д*. — Hołyńska-Baranowa 69. — Див. ще **лист, па́сти**[2]. — Пор. **листопа́д**.

[**падти́мачка**] (бот.) «сорт яблук» Л; — неясне.

па́дуб (бот.) «Ilex aquifolium L.», [*падубок*] «тс.» Mak; — р. бр. *па́дуб*; — похідне утворення від *дуб* з префіксом *па-*, що вказує на неповний ступінь вияву ознаки; назва зумовлена зовнішньою схожістю листя обох рослин (УРЕ 10, 460; БСЭ 31, 543). — Див. ще **дуб, па-**.

[**па́дух**] (ент.) «галерука, Galeruca Geoffr.» Нед; — неясне.

па́дчерка «нерідна дочка одного з подружжя, яка доводиться рідною іншому», *па́дчірка* «тс.», [*падчереня́*] «падчерка-дитина», [*падчериня́*] «тс.» Нед, [*па́черка*] «падчерка» Л, [*па́дчерица*] «тс.» Нед, Пі; — р. *па́дчерица*, бр. *па́дчарка, па́дчарыца*, ч. pastorkyně, слц. pastorkyňa, слн. pásterka, pástorka, стсл. **падъштєрица, падъшти**; — псл. *padъkter-, утворене за допомогою префікса ра-, вжитого для вказівки на неповноту виявлення ознаки, від основи *dъkter-, відбитої в стсл. **дщєрь**, р. *дочь*, укр. *до́чка́* тощо; споріднене з лит. pódukra «падчерка», прус. poducre (кличний в.) «тс.». — Фасмер III 184; Преобр. II 2—3; Брандт РФВ 22, 214—215; Fraenkel 110. — Див. ще **до́чка́, па-**.

паж «нижча придворна посада, а також особа на цій посаді», [*пазь*] «тс.» Нед, *па́жеський*; — бр. болг. м. *паж*, ч. páže, слц. páža, схв. *па̑ж*, слн. páž; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *паж*, у свою чергу, запозичено з французької мови за часів Петра I; вважається, що фр. page «паж» походить від іт. paggio «хлопчик, підліток», яке зводиться до гр. παιδίον «дитина»; Доза (Dauzat 523) вважає французьке слово давнішим від іт. paggio, зв'язок якого з гр. παιδίον для нього також сумнівний. — CIC[2] 613; Фасмер III 184; Преобр. II 3; Gamillscheg 669.

[**пажа́рок**] (бот.) «рід грибів болет, Boletus sp.» Л, [*пажа́ркі*] «тс.» Л; — очевидно, похідні утворення від *жар, пожа́р* «пожежа»; назва може бути зумовлена золотисто-жовтим або червоним кольором шапочки грибів (Зерова 40—41). — Див. ще **жар**. — Пор. **пожа́рниці**.

[**па́жиги**] (зоол.) «морські медузи, Acalepha» Нед; — похідне утворення від *жиега́ти* «обпікати, жалити»; назва зумовлена захисними властивостями щупалець медузи, здатних жалити. — Див. ще **жегти́, па-**.

па́житниця (бот.) «Lolium L.», [*пажи́т* Mak, *пажить* Нед] «тс.»; — бр. *жы́цік* «тс.», [*жытвіца*] «пажитниця розсунута, Lolium remotum Schrank.»; — похідне утворення від *жи́то*; назва зумовлена деякою схожістю колосків пажитниці, яка належить до родини злакових, з житніми і поширенням цього бур'яну серед хлібних посівів. — БСЭ 33, 231—232. — Див. ще **жи́то, па-**.

[**па́жить**] «пасовисько, вигін» Нед, ВеУг; — р. [*па́жить*] «луг, вигін, пасовище», [*па́жа*] «тс.», др. *пажи́ть* «луг, пасовисько», ч. pažit «молодий луг; дерн, мурава», слц. pažit' «тс.», стсл. **пажить** «луг, пасовисько, вигін»; — префіксальне утворення від *жи́ти*; зближення р. [*па́жить, па́жа*] з ір. *pāzah «поверхня, рівнина», дінд. pājaḥ «тс.», ос. foez, foezoe «рівне, вкрите травою поле, рівнина, вигін» (Абаев ИЭСОЯ I 466—467) не має під собою достатніх підстав. — Фасмер—Трубачев III 185; Преобр. II 3; Holub—Lyer 364; Trautmann 76. — Див. ще **жи́ти, па-**.

[**пажови́тий**] «ненажерливий, ненаситний» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *жува́ти* або з *па́жера* «ненажера».

паз «вузька довга щілина між дошками, колодами і т. ін.; виїмка, заглиблення, гніздо в якій-небудь деталі», *пазови́к, па́зовий, пазува́ти*; — р. бр. *паз*, др. *пазъ*, п. ч. paz; — псл. pazъ; — споріднене з гр. πήγνυμι «скріп-

люю», πῆγμα «підставка, полиця», πάγος «лід, мороз», лат. pango «вдавлюю, вирізаю, вбиваю», compāges «стик, паз, шов», ав. pas- «в'язати», гот. fahan «схоплювати», двн. fah «обійми; мур; відділення», нвн. Fach «відділ, галузь, ділянка», а також з лат. pacīsco, pacīscor «укладаю договір», pactum «пакт, договір», двн. fuoga «паз, шов», fāhan, fangan «ловити, піймати»; іє. *pag-/pak- «зміцнювати, скріплювати, зв'язувати, плести». — Фасмер III 185; Преобр. II 4—5; Горяев 245; Brückner 400; Schuster-Šewc 1054—1055; Трубачев Рем. терминол. 158; Топоров Этимология 1970, 37—44; Trautmann 209; Matzenauer LF 12, 326; Walde—Hofm. II 231, 245; Pokorny 787—788. — Пор. **па́зуха, пах**[1].

[**пазде́рник**] «жовтень», [*паздзі́рник*] «тс.» О; — бр. [*паздзе́рнік, паздэ́рнік*]; — очевидно, запозичення з польської мови; п. październik «тс.» походить від paździerze «костриця», з яким співвідносне укр. [*па́здір*] «зідране лико або костриця»; назва місяця мотивується тим, що на цей час припадає обробка льону та конопель; пор. у зв'язку з цим і бр. *кастры́чнік* «жовтень» від *кастры́ца* «костриця». — Німчук 88; Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 194; Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Hołyńska-Baranowa 65; Brückner 400. — Див. ще **па́здір**.

[**па́здір**] «зідране лико або костриця», [*паздíр'я*] «костриця», [*паздеро́*] «тс.» ВеБ, [*па́здери́ти*] «очищати від костриці» Г, Нед, [*па́здирити*] «міцно бити» О, [*паздери́стий*] «розтрісканий; щепистий»; — р. [*па́здер*] «стебла хлібних рослин; костриця», [*па́здерие*] «тс.», др. *паздеръ* «солома», п. paździerz «костриця», paździerze, [paździor, paździoro], ч. pazdeří, слц. pazderie, вл. pazdźer, нл. pazdźeŕ, pazdźera, болг. *па́здéр*, схв. *пòздер, пòздēрка*, слн. pazdér, стсл. **паздєръ, поздєръ, поздєриѥ, поздъръѥ** «тс.»; — псл. pazderъ, pozderъ, утворене за допомогою префіксів paz- (< іє. *pōz-) і poz- (< іє. *pŏz), наявних в утвореннях типу paznogъtь «суглоб пальця, на якому росте ніготь» і споріднених з дінд. paścāt «позаду, назад», paścā́ «ззаду», ав. pasča «тс.», тох. В postam «після», лат. post «після», лит. pás «біля, до, у», від кореня der-, того самого, що в derǫ «деру»; сумнівною здається реконструкція (Schuster-Šewc 1053) основи псл. *pazd-(erь) як розширеного варіанта основи pazъ (< іє. *paĝ-), до якої зводиться й укр. *паз*. — Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 194; Фасмер III 185—186; Преобр. II 3; Brückner 400; Machek ESJČ 439; Holub—Lyer 364; Младенов 407; Трубачев Рем. терминол. 82; Mikl. EW 41, 253; Meillet Études 161; Trautmann 207; Walde—Hofm. II 347. — Див. ще **де́рти**.

па́зи́ти «пильнувати, стежити; доглядати» СУМ, Нед, [*па́зати, пазува́ти, па́цити* ГрицАВ] «тс.», [*пазина́ти*] «возитися, турбуватися, берегти», [*пазови́тий*] «турботливий, клопітливий; який добре пасеться, добре їсть Нед»; — болг. *па́зя* «берегти, стерегти, охороняти», м. *пази* «тс.», схв. *па̏зити* «бути уважним, уважно наглядати, піклуватися», слн. páziti «доглядати, спостерігати, чатувати», стсл. **пазити** «тс.»; — псл. paziti, пов'язуване з pasti «пильнувати, стежити, стерегти, пасти», що зводиться до іє. *pā-/pə- «наглядати, охороняти»; зіставляється також (Топоров Этимология 1970, 41) з псл. pazъ «паз», pazuxa «пазуха» як первісне «прикривати, берегти». — Младенов 408; Skok II 626; Mikl. EW 234. — Див. ще **па́сти**[1].

па́зілки — див. **зола́**[1].

[**пазмій**] (бот.) «синяк звичайний, Echium vulgare L.» Mak; — похідне утворення від *змій*; очевидно, калька наукової назви Echium, утвореної від гр. ἔχις «гадюка» у зв'язку зі схожістю тичинок на квітці рослини з тілом гадюки. — Нейштадт 458. — Див. ще **змій**.

[**па́знігть**] «ніготь» Нед; — р. [*па́зногть*] «суглоб пальця, на якому росте

ніготь», бр. *пазно́гаць* «ніготь», [*пазно́каць*] «тс.», др. *пазногъть* «крайній суглоб пальця; нижня частина ноги тварини над копитом», п. paznokieć (< paznogieć) «ніготь», ч. pazneht «копито», ст. paznehet, paznohet, слц. paznecht «тс.», вл. panocht «ніготь», нл. parnocht(a) «тс.», болг. *па́знът* «копито; ніготь», слн. pážnoht «тс.», стсл. **пазногъть** «копито»; — псл. paznogъtь, утворене з префікса paz-, ужитого в обмежувальній функції, і основи nogъtь «ніготь»; споріднене з лит. posnãgas «копито», panagẽ «місце під нігтем». — Фасмер III 186; Преобр. I 610, II 3; Brückner 400; Machek ESJČ 439; Holub—Lyer 364; Schuster-Šewc 1041; Младенов 408; Meillet Études 161. — Див. ще **ні́готь, па́здір**. — Пор. **па́гніздь**.

пазоли́на, *па́золки* — див. **зола́**[1].

[**пазору́чити**] «позирати, наглядати, пильнувати» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *пази́ти* «тс.» і [*позорува́ти*], пов'язаного із [*зи́рити*] (див.).

па́зур «гостре загнуте рогове утворення на кінцях пальців багатьох тварин і птахів; кіготь», [*па́зорь*] «кіготь, ніготь», [*па́зор*] «палець на нозі, пазур» Нед, [*па́зюр*] «кіготь» ВеБ, [*пазу́ри* Пі, *пазю́ра* Бі] «тс.», [*пазо́рник*] «з великими кігтями» Нед, [*па́зорний*] «з кігтями» Нед, *пазури́стий*; — р. бр. [*пазу́р*], п. pazur, [pazdur], ч. pazour, слц. pazúr, вл. pazor(a), нл. pazora; — не зовсім ясне; очевидно, псл. pazurъ і pazorъ, похідні від pazъ (< *pag-) «паз; затвердіння»; вважається також (Фасмер III 186; Machek ESJČ 439) скороченою формою на -ugъ від paznogъtь «ніготь»; виведення (Agrell Zwei Beitr. 74) з *paz- і dor- від derǫ «деру» фонетично не вмотивоване. — Schuster-Šewc 1053—1054. — Див. ще **паз**.

па́зу́рник (бот.) «Caucalis L.», [*пазю́рки*] «нагідки лікарські, Calendula officinalis L.» Mak, [*па́зюрці*] «тс.» Mak, ВеНЗн; — р. [*пазу́рник*] «тс.»; — похідне утворення від *па́зур*; назва зумовлена пазуроподібними колючками, якими вкриті плоди обох рослин (Вісюліна—Клоков 20). — Див. ще **па́зур**. — Пор. **на́гі́дки́**.

па́зуха «простір між грудьми й одежею, яка до них прилягає; проріха в сорочці», [*пазуха́нь*] «куркуль» ЛЧерк, [*па́зушúна*] «пазуха», [*пазу́шниця*] «кишеня в пазусі» О, [*па́зушшя*] «пазуха, місце за пазухою»; — р. бр. *па́зуха* «пазуха», др. *пазуха*, п. pazucha «тс.», ч. слц. pazucha «пахва», вл. нл. paža «пазуха, пахва», болг. *па́зуха* «пазуха», *па́зва*, м. *пазува* «тс.», схв. *пàзух* «пахва», *пàзухо* «тс.», слн. pázduha «пазуха», стсл. **пазоуха** «тс.»; — загальноприйнятого пояснення не має; реконструюється псл. *pazduxa, що складається з префікса paz-, наявного в pazderь «кострица», і кореня *dux-a, спорідненого з дінд. dōṣ, род. в. dōṣṇáḥ «передпліччя, рука», ав. daōša- «верхня частина руки, плече», перс. dōš «плече», ір. dōe, dōat «рука», лтс. paduse «пахва, пазуха» (Фасмер—Трубачев III 186—187; Преобр. II 4; Bern. I 233—234; Mikl. EW 52; Абаев ИЭСОЯ I 384; Matzenauer LF 12, 325; Uhlenbeck 131); зникнення d пояснювалося (Bern. I 233—234) дисимілятивними процесами в словосполученні podъ pazduxǫ, що викликало заперечення Ільїнського (ИОРЯС 20/3, 82), або пов'язувалося (Ендзелин СБЭ 108) з можливою контамінацією слова *paduxa і відповідника до лит. pažastìs «тс.», спорідненого з дінд. hastaḥ «рука», ав. zasta- «тс.»; припускалося (Ильинский ИОРЯС 20/3, 81—82), що в праслов'янській мові, поряд з формою *paz-duxa, існувала форма *po-duxa, яка з часом стала сприйматися як pod-uxa; при повній тотожності семантики слів pod-uxa і paz-duxa могла відбутися їх контамінація, в результаті якої з'явилася форма paz-uxa; реконструюється (Топоров Этимология 1970, 37—44; Schuster-Šewc 1054—1055) псл. pazuxa, пов'язане з pazъ «паз», і його розширений варіант *pazduxa; непере-

конлива гіпотетично реконструйована (Agrell Zwei Beitr. 76) розширена форма *padzduxa, як і припущення (Uhlenbeck KZ 40, 553) про діалектну зміну на слов'янському ґрунті zd у z; маловірогідна гіпотеза (Machek ESJČS 358, ESJČ 439) про зв'язок псл. *pazduxa з duxъ «дух»; Брюкнер (Brückner 400) заперечує можливість форми *pazduxa, оскільки вона засвідчена тільки в словенській мові.

пазю́рки, *па́зюрці* — див. **па́зу́рник**.

[**паївни́й**] «який добре їсть (?); який дає багато їжі (?); стравний» О; — неясне; можливо, пов'язане з *їда́, і́сти*.

[**па́їж**] (зоол.) «(вид морського їжака), Echinometra» Нед; — похідне утворення від *їжа́к*; пор. і наукову назву Echinometra від гр. ἐχῖνος «їжак; морський їжак». — Див. ще **їж, па-**. — Пор. **па́їжка**.

[**па́їжка**] (у сполученні [*п. гильни́ста*] «їжача голівка гілляста, Sparganium ramosum Huds.») Нед, Mak; — р. *ежеголо́вник* «їжача голівка, Sparganium L.», п. jeżogłówka, ч. [ježák], слц. ježohlav, слн. ježak «тс.»; — похідне утворення від *їжа́к*; назва зумовлена плодоносними голівками рослини, схожими на їжака (Вісюліна—Клоков 82, Нейштадт 74). — Machek Jm. rostl. 303. — Див. ще **їж, па-**. — Пор. **па́їж**.

Па́їсій (чоловіче ім'я), ст. *Паисіе* (1476); — р. *Паи́сий*, бр. *Паісій*, болг. *Паи́си(й)*, стсл. **Паисии**; — запозичення з грецької мови; гр. παΐσιος походить від παῖς «дитина». — Вл. імена 78; Петровский 172; Спр. личн. имен 443; Илчев 373.

па́й «частка, яку вносить у що-небудь спільне окремий учасник або яка припадає на кого-небудь; [шматок, кусок О]», *па́йка* «частка чого-небудь спільного, яка дістається комусь при розподілі», *пайо́к* «продовольство, цигарки і т. ін., що видаються за певними нормами», *пайови́к* «той, хто вніс пай у що-небудь, має пай у чомусь», *па́йщи́к* «тс.», *пайови́й, паюва́ти* «ділити що-небудь на частини», [*спайова́т*] «розділити» Л; — р. бр. болг. *пай*, п. paj, м. *naj*, схв. *nâj*; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. paj «пай, частина», аз. тат. кирг. *пай* «тс.» походять від кит. p'ai. — CIC[2] 613; Фасмер III 187; Черных I 615; Преобр. II 5; Горяев 245; Шипова 255; Огиенко 34; Mikl. EW 230; TEl 2, 138; Lokotsch 129; Räsänen Versuch 378.

[**пайда́**[1]] «приношення, дарунок; щастя, талан», [*хвайда́*] «користь, прибуток», [*пайди́ти*] «щастити, таланити»; — неясне; можливо, пов'язане з [*па́йда*] «окраєць, велика скибка хліба», [*ба́йда*] «тс.». — Пор. **ба́йда**[5].

па́йда[2] — див. **ба́йда**[5].

па́йза[1] (бот.) «плоскуха хлібна, Echinochloa frumentacea Link. (Roxb.)»; — запозичення з російської мови; р. *па́йза, па́йдза* «тс.» походить від кит. bāiz (*байцзи*) «тс.». — ССРЛЯ 9, 36.

па́йза[2] (іст.) «табличка як посвідчення і перепустка, яку видавали монгольські хани особам, виряджуваним з певним дорученням»; — р. *па́йза, па́йдза, па́йцза*; — запозичення з китайської мови (кит. páiz (*пайцзи*) «табличка»). — ССРЛЯ 9, 36.

[**пайо́л**] «поміст із дощок на великому човні» Дз, [*пайо́ли*] «постелені дошки в кубрику» Берл; — результат семантичної видозміни запозиченого іт. pai(u)ólo «гарматна платформа». — Богородский Вестник ЛГУ. Серия ист., яз. и л-ры 3, 87.

[**пайс**] «посування колоди (спеціальними ключками) вперед» О, [*пайсува́ти*] «тягнути волоком колоду»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни запозиченого нім. passen «передавати, пасувати» (спорт.); пор. також нім. pas auf (виг.) «увага».

[**па́йстра**] (текст.) «вибійка», [*пайстро́вий*] «вибійковий»; — неясне.

[**па́йта́ш**] «приятель» Нед, О, Лизанец, [*пайта́шечка* Нед, *пойта́ш* Лиза-

нец, *бойтáш* тж] «тс.», [*пайдаш*] «тс.; злодій»; — п. [pajtaś, pajtasz], ч. слц. [pajtáš], схв. *нàjтāш*, *нàjдāш*, слн. pajdáš «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. pajtás «тс.», очевидно, походить від тур. paydaş «пайщик; учасник, компаньйон», похідного від pay «пай, частина, частка». — Лизанец 617; Sulán St. sl. 5, 409—415; MNTESz III 60—61. — Див. ще **пай**.

пак[1] (частка); «[пізніше, потім; але; же, ж]» О, *пáкú* «тс.»; — р. [*пак*], п. ч. вл. нл. pak «тс.», полаб. pak «але», болг. м. *пак* «знову, ще», схв. *пак* «пак», слн. pak «тс.», стсл. **пакы** «знову»; — псл. pakъ «але, же», paky «знову»; — очевидно, результат видозміни форм opakъ, opaky «назад; навпаки»; початкове **о**, сприйняте як префікс, відпало. — Фасмер—Трубачев III 188—189; Преобр. II 6; Гринкова УЗ ЛГПИ 104 (1955), 192—195; Brückner 380; Machek ESJČ 428; Schuster-Šewc 1035; Младенов 408; Skok II 558—559. — Див. ще **óпáк**[1]. — Пор. **вспак, пáче**.

пак[2] «багаторічний дрейфуючий морський лід, який створює міцні льодові поля»; — р. бр. болг. *пак*, п. pak «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. pack(-ice) «тс.», букв. «масовий (лід)», утворено з іменника pack «маса, купа, велика кількість, тюк, пакунок», який походить від снн. packe (pak) «в'язка, пака». — CIC[2] 613; ССРЛЯ 9, 36; Sł. wyr. obcych 541; Klein 1109. — Див. ще **пáка**.

пáка, *пакóвка*, *пакувáльник*, *пакýнок*, *пáчечник*, *пáчка*, *пачкáр* «контрабандист», *пачкáрство* «контрабанда», *пакувáльний*, *пáчечний*, *пакувáти*, [*пачкарювáти*] «займатися контрабандою», [*пачкувáти*] «тс.» Нед, *переупакóвка*, *розпакóвка*, *упакóвка* (з р.); — р. *пáчка* «пачка», бр. *пак* «пака», п. paka «ящик, скриня», ч. pak «пакет», páček, paklík «пачка», слц. paklík «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови на початку XVIII ст.; н. Páckeп, Pack «пакет, в'язка, пака» походить від снн. packe, pak «тс.», етимологія яких неясна; слово здавна вживалося в мові фландрійських торгівців вовною. — Шелудько 41; Фасмер III 188; Черных I 615; Преобр. II 5; Brückner 391; Holub—Lyer 353; Kluge—Mitzka 527.

[**пáкати**] «палити люльку», [*пáкнути*] «тс.» Нед, *пáхкати* «тс.; випускати газ, пару (про машини)»; — похідне утворення від звуконаслідувальних вигуків *пак*, *пах*.

пакгáуз «склад для короткострокового зберігання вантажів»; — р. бр. *пакгáуз*, п. pakhauz; — запозичено з німецької мови в петровську епоху; н. Páckhaus «склад, амбар» утворене з основ слів packen «укладати, пакувати», Pack «пака», до якого зводиться укр. *пáка*, та Haus «будинок», спорідненого з двн. свн. днн. дангл. діcл. hūs «тс.», які виводяться з герм. *hūsa- (< *kūso), звідки походить псл. *хyzъ, укр. *хúжа*. — CIC[2] 613; Фасмер III 188; Преобр. II 5; Kluge—Mitzka 294. — Див. ще **пáка, хúжа**.

[**пакелáт**] «жіночий головний убір»; — неясне.

пакéт; — р. бр. болг. *пакéт*, п. pakiet, ч. слц. vл. paket, м. *пакет*, схв. *нàкēт*, слн. pakét; — запозичено з німецької мови в петровську епоху; н. Pakét походить від фр. paquet «тс.», що зводиться, у свою чергу, до н. Pack «пакет, в'язка, пака»; французьке слово виводиться також (Dauzat 530) з англійської або голландської мови. — CIC[2] 613; Фасмер III 188; Черных I 615; Sł. wyr. obcych 541; Kluge—Mitzka 528; Gamillscheg 677. — Див. ще **пáка**.

[**пáкисель**] «кисіль (?)» Нед; — р. [*пáкисель*] «розчин вівсяного борошна на дріжджах, заквашеного для киселю»; — утворене з префікса *па-*, що вказує на приблизну подібність, та іменника *кисíль* (ідеться, очевидно, не про сам кисіль, а схожу на нього страву). — Див. ще **кúснути, па-**.

пáкість «капость; [витівки, шкідливі бешкети О]», *пáкость*, *пáкісник*,

пáкосник, пáкісний «капосний; [норовливий О]», *пáкосний, [пáкісли́вий]* «капосний», *пáкостити*; — р. *пáкость* «капость, пакість», бр. [*пáкасць*] «екскременти; зло, шкода, погань», др. *пакость* «шкода, зло, розорення, грабіж, нещастя, кара, хвороба, кривда», п. ст. діал. pakość «злість, зло, неприємність», pakośnik «подагра», ч. pakost «шкода, збиток, зло, нещастя, неприємність», слц. pakostnica «подагра», вл. pakosćiś «підцуплювати, красти», нл. pakósć «похітливість», pakosćić «бешкетувати; красти», болг. *пáкост* «шкода, псування, збиток, зло, пакість», м. *пакост* «пакість», схв. *пâкōст* «тс.», слн. pákost «неприємність, зло; шкода», стсл. **пакость** «тс.»; — псл. pakostь, пов'язане з kostь «кістка; труп забитого; останки трупа»; пор. р. *кости и пакости* в народних замовляннях; пов'язування з прислівником оракy «навпаки, назад», opako «тс.» (Фасмер III 189; Преобр. II 5; Brückner 391; Machek ESJC 428; Schuster-Sewc 1036; Mikl. EW 224; Meillet Études 283; Брандт РФВ 18, 7) є помилковим. — Мельничук Этимология 1966, 238—240; Варбот Этимология 1964, 36—41; Черных I 615—616; Соболевский ЖМНП 1886 вересень 152. — Див. ще **кість**.

[**пáклик**] «пачка» ВеУг, [*пáкля*] «тс.» ВеУг; — запозичення зі словацької мови; слц. paklík «пачка», як і ч. paklík «тс.», пов'язане з н. Pack «пакет, в'язка», до якого зводиться також укр. *пáка* (див.).

[**пáклу́н**] (бот.) «самосил білоповстистий, Teucrium polium L.» Г, Нед; — р. [*пахлу́н, паклу́н*] «тс.; барбарис звичайний, Berberis vulgaris L.»; — неясне.

пáкля «клоччя», [*пáклі*] «довгий тіпаний льон або коноплі Бі; відходи після тертя конопель Л», [*пáкулє*] «тс.» Корз, [*пакули́на*] «волоконце льону, конопель» ЛексПол, *обпаклюва́ти*; — р. *пáкля*, бр. *пáкулле*, [*пáкулля, пáкылля*], п. pakuły, [pakula, pakule, pakleру]; — запозичення з литовської мови; лит. pãkulos «пакля», як і лтс. pakulas «тс.», пов'язане з kúlti «молотити, бити, вибивати», kálti «кувати, стукати, бити молотком», лтс. kałt «кувати, бити, ударяти», спорідненими з псл. *kolti «колоти». — Москаленко УІЛ 31; Лаучюте 18; Фасмер—Трубачев III 189; Черных I 615; Преобр. II 5; Brückner 391; Bern. I 551; Trautmann 114; Fraenkel 211—212. — Див. ще **колóти**.

[**пакослóвити**] «лихословити» Нед; — складне слово, утворене з *пáкость* і *слóво*; виникло, можливо, як антонім до *славослóвити*. — Див. ще **пáкість, слóво**.

пакт «міжнародна угода, звичайно великого політичного значення», ст. *пактъ* (1720); — р. бр. болг. м. *пакт*, п. ч. слц. вл. pakt, схв. *пâкт*, слн. pákt; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. pactum «договір, умова» походить від pacīscor «домовляюся, приходжу до згоди, укладаю договір», пов'язаного з pangō «скріплюю, роблю міцним», pāgus «район, округ, дільниця», pāgina «сторінка», до якого зводиться укр. *пагіна́ція*. — CIC^2 613; Sł. wyr. obcych 541; Klein 1110; Walde—Hofm. II 245—246. — Див. ще **пагіна́ція**.

[**пактóй**] «після того, потім» Нед; — очевидно, складне слово, утворене з частки *пак* та займенникового компонента *той* (можливо, редукованого *тоді*). — Див. ще **пак**[1]. — Пор. **тодí, той**.

пакули́на — див. **пáкля**.

[**пáкут**] «пучок, в'язка»; — очевидно, результат видозміни запозиченого слова *пáка* (див.).

палáвхати — див. **палахтíти**.

Палáгна, *Палагóйка, Палáжка, Палáзя* — див. **Пелагíя**.

палáдій (хім.) «рідкісний тугоплавкий метал сріблясто-білого кольору»; — р. *палла́дий*, бр. *палáдый*, п. palad, paladium, ч. слц. paládium, болг. *палáдий*, схв. *пàлāдīј, пàлāдијум*,

слн. paládij; — запозичення з новолатинської мови; нлат. palladium «тс.» походить від лат. Pallas, род. в. Palladis (ім'я грецької богині війни Афіни); назву утворив у 1803 році англійський хімік Вільям Волластон (1766—1828), що відкрив цей метал, на честь виявленої в 1802 році малої планети Паллади, названої ім'ям грецької богині війни; гр. Παλλάς, род. в. Παλλάδος «Паллада», букв. «дівчина», пов'язане з παλλακή, παλλακίς «коханка, наложниця»; пор. з ав. pairikā «вродлива жінка, що зваблює цнотливих чоловіків» (звідки сперс. parīk «фея, чарівниця», перс. pārī «тс.»); не виключено, що грецьке й авестійське слова — семітські запозичення (пор. гебр. pīléghesh «коханка, наложниця», арам. pīlagtā «тс.»). — СІС[2] 614; Волков 43—44; Фигуровский 99—100; Sł. wyr. obcych 543; Kopaliński 710; Holub—Lyer 353; Frisk II 469; Boisacq 743; Klein 1115.

[**пала́жка**] (іхт.) «гірчак, Rhodeus amarus» Нед; — результат видозміни звукової форми [*пара́шка*] «тс.», зближеної з жіночими особовими назвами *Пара́шка* і *Пала́жка*. — Див. ще **пара́шка**.

палала́й — див. **пали́ти**.

палама́р «служитель православної церкви, що допомагає священикові під час богослужіння; дячок, псаломщик, причетник», [*палома́р* Пі, *палямáр* ВеБ] «тс.», *паламáрка* «дружина паламаря; паламарня», *паламарчу́к* «син паламаря», *паламаре́нко* «тс.», *паламарі́вна* «дочка паламаря», [*паламарі́ха*] «дружина паламаря» Нед, *паламáрня* «приміщення в церкві для зберігання обрядових речей», [*паламáрити*] «бути паламарем» Нед, *паламарюва́ти* «тс.»; — р. [*пономáрь*], др. *парамонарь, пономаръ*, п. pałamar (з укр.), pałamarz, цсл. **парамонарь, пономарь**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову із середньогрецької; сгр. παραμονάριος «наглядач церкви» є похідним від παραμονή «перебування, зберігання», що складається з компонентів παρα- «при, поряд, біля» і μονή «перебування на місці; зупинка, затримка», пов'язаного з μένω «стою на місці, залишаюся, перебуваю», спорідненим з лат. manео «залишаюся», дінд. ав. дперс. man- «залишатися, чекати», вірм. mnam «тс.». — Булаховський Вибр. пр. II 239; Фасмер III 325; Frisk II 209; Boisacq 627; Pokorny 729. — Див. ще **пара́бола**.

паламеде́я (орн.) «Palamedea cornuta» Шарл (Anhima cornuta L.); — р. *паламеде́я*; — запозичення з латинської наукової номенклатури; лат. Palamedea «тс.» походить від гр. Παλαμήδης «Паламед» (давньогрецький герой, славетний майстер і винахідник), утвореного від παλάμη «долоня, рука», спорідненого з лат. palme «пальма; долоня». — NSD 1773. — Див. ще **па́льма**.

паламі́да[1] (іхт.) «пеламіда, Sarda (Palamus sarda) Cuv.; [дерев'яний манекен хижої риби паламиди, за допомогою якого заганяють рибу в невід Дз]», [*паланіда*] «пеламіда» Берл, *пеламі́да*, [*паламі́дити*] «заганяти манекенами паламиди рибу в невід» Дз; — р. [*паламі́да*], *пеламі́да*, п. pelamida, ч. слц. palamida, болг. *паламу́д*, м. *паламид*, схв. *пàламида*, слн. palamída; — запозичення з новогрецької мови; нгр. παλαμύδα походить від гр. πηλαμύς «тс.», утвореного, мабуть, від πηλός «мул, болото» (за місцеперебуванням риби), яке переконливої етимології не має. — Фасмер III 190; Skok II 591; Mikl. EW 230; Frisk II 527—528.

[**паламида**[2]] (бот.) «Apargia hirta Scop. (L.)» Пі, [*палумида*] «тс.» Mak; — очевидно, запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *пэлэмі́дэ* «різновид осоту; будяк», рум. *pălămídă* «осот» виводиться від болг. *паламі́да* «будяк», схв. [*пàламида* (*пàламуда*)] «осот», джерелом яких вважається нгр. παλαμίδι «вовчуг давній, Ononis antiquorum L.». — СДЕЛМ 346; DLRM 594; Младенов 408—409; Skok II 591.

[**паланичкúй**] (бот.) «плоди диких калачиків Нед; калачики дрібненькі, Malva pusilla Sm. (Malva rotundifolia L.) Mak», [*паланúця*] «алтея лікарська, Althaea officinalis L.» Mak; — результат семантичної видозміни назви [*паланúчка*] «паляничка» за зовнішньою подібністю плодів калачиків до калача, хлібини; пор. інші назви цієї рослини: *калáчики, проскурня́к* (від *прóскура*). — Шамота 75. — Див. ще **паляни́ця**.

пала́нка[1] «на Запорізькій Січі у XVIII ст. — невелике укріплення, обнесене частоколом; адміністративний округ у запорожців; полкове укріплення у запорожців», [*пола́нка*] «селище, село, острог; невеликий замок; область і повіт одружених запорожців» Бі, [*пала́нок*] «тин, палісадник» ВеУг; — р. [*пала́нка*] «містечко, укріплення з паль, палісад, іноді земляне укріплення», п. palanka «паланка», pałanka «тс.», болг. *пала́нка* «містечко, велике поселення», м. *паланка* «провінційне містечко», схв. *пàлāнка* «містечко»; — запозичення з італійської мови; іт. palanca «військове укріплення у вигляді частоколу; стовп, велика жердина» походить від нар.-лат. palanca < лат. phalanx «фаланга (загін війська в зімкнутому строю)», а це — від гр. φάλαγξ «фаланга; бойовий порядок важкоозброєної піхоти; військовий табір», до якого зводиться укр. *фала́нга*. — Потебня РФВ 3 (1880), 105; Фасмер III 190; Преобр. II 6; Младенов 409; Frisk II 985—986; Boisacq 1011. — Див. ще **фала́нга**.

[**пала́нка**[2]] «піч у косарському таборі Г; піч із сирої землі Нед»; — не зовсім ясне; може бути результатом семантичної видозміни слова *пала́нка* «невелике укріплення, обнесене частоколом», або пов'язаним з дієсловом *пали́ти*.

паланкíн «у деяких країнах — криті ноші, засіб пересування для багатих осіб»; — р. *паланки́н*, бр. *паланкíн*, п. слц. palanкin, ч. palankin, palankýn, слн. palankín; — через західноєвропейські мови (н. Palankín, фр. англ. palanquin) запозичено з португальської; порт. palanquim походить від яванськ. pĕlaṅki, яке через інд. pālakī зводиться до дінд. palyaṅkaḥ, paryaṅkaḥ «тс.», букв. «те, що обгинається навколо тіла», утвореного з компонентів pári «навколо», спорідненого з гр. περι- «навколо», лат. per- «через», псл. per- «тс.», укр. *пере-*, і añcati «гнеться, вигинається», спорідненого з лат. angulus «кут», псл. *ǫgъlъ «тс.», укр. *ву́гол.* — CIC[2] 614; Фасмер III 190; Sł. wyr. obcych 541; Holub—Lyer 353; Dauzat 524; Klein 1113; Mayrhofer I 24, II 216. — Див. ще **ву́гол, пере-**.

[**пала́нський**] (у виразі *пала́нська гли́на* «особливий високоякісний сорт білої глини») Ме; — очевидно, похідне утворення від назви одного із сіл *Паланка* (у Вінницькій та Черкаській областях).

[**паларíя**] (у виразі [*закрути́ти(ся) під паларíю*] чи [*парарíю*] «надягти хустину на голову кінцями назад, не під підборіддя») Ме, [*парарíя*] «тс.» Ме, [*паралíя*] «солом'яний або фетровий бриль» Мо; — болг. *паларúя* «капелюх з широкими крисами», м. *паларија* «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. рум. pălăríe «капелюх» виводиться від сгр. ἀπαλαρέα «тарілка» або пов'язується з алб. pëliare, paralie. — Мельничук Молд. эл. 170; Мо 55; СДЕЛМ 346; DLRM 594.

[**пáлас**] «мортира» Пі; — неясне.

[**паласува́ти**] «нищити» ВеБ, [*паласли́вий*] «марнотратник» ВеБ; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*палашува́ти*] «краяти без вимірювання, на всі боки».

пала́та «великий, багатий будинок, палац; окрема кімната для хворих; назва деяких державних установ», *пала́тка* «намет», [*пала́тник*] «палатний наглядач» Нед, [*пола́тки*] «піл, нари, постіль» Нед; — р. бр. болг. *пала́та*, др. *полата, палата,* п. pałata, ч. заст.

palata, м. *палата*, схв. *пàлата*, стсл. **палата**; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. παλάτιον «палац» походить від лат. palātium «тс.», до якого зводиться й укр. *пала́ц*; можливість прямого запозичення з латинської мови (Meillet Études 183) сумнівна. — CIC^2 614; Булаховський Вибр. пр. III 348; Фасмер III 307; Черных I 616; Преобр. II 7; Львов Лексика ПВЛ 117—118; Младенов 409; Skok II 590; Mikl. EW 255. — Див. ще **па́ла́ц.**

палата́льний «(приголосний звук), який завжди вимовляється з додатковим піднесенням спинки язика до твердого піднебіння», *палаталізо́ваний* (звук) «пом'якшений», *палаталіза́ція* «пом'якшення приголосних звуків завдяки додатковій участі у вимові спинки язика», *палаталізува́ти* «піддавати палаталізації»; — р. *палата́льный*, бр. *палата́льны*, п. palatalny, ч. palatální, слц. palatálny, болг. *палата́лен*, м. *палатален*, схв. *пàлатāлан*, слн. palatálen; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. фр. англ. palatal утворено від нлат. palatalis «піднебінний», похідного від лат. palātum «піднебіння», етимологія якого неясна; можливо, пов'язане з етруським fala(n)dum «небо». — CIC^2 614; Sł. wyr. obcych 541; Kopaliński 708; Holub—Lyer 353; Klein 1113; Walde—Hofm. II 237.

[**пала́ти**^{1}] «очищати зерно від лузги та інших легких домішок, підтрушуючи його в решеті чи коритці», [*опала́ти*] «злегка прим'яти, підкидаючи в посудині» (варену картоплю) О, [*опала́чка*] «посудина, в якій очищають зерно від лузги», [*опа́лини*] «лузга, сміття, що відділяються від зерна, коли його очищають», [*опа́лка*] «корзина; посудина, в якій очищають зерно від лузги»; — р. [*пала́ть*] «провіювати зерно», [*пола́ть*], бр. *пала́ць* «тс.», п. pałać «очищати зерно від полови», orpałać «тс.», ч. pálati «коливати; трясти, чистити», слц. opálka «корзинка», вл. płóć «віяти», нл. hopałka «віялка», слн. pláti «колихати; віяти»; — псл. palati, *polti «трясти, трусити (про процес віяння); очищати від полови», пов'язане з *pelva «полова», *pelti «полоти», укр. *поло́ва, поло́ти*; — споріднене з лит. pìlti, pilú «лити, сипати», гр. πάλλω «розмахую, струшую»; за іншим припущенням (Преобр. II 90—91), може бути похідним утворенням від якоїсь незасвідченої назви посудини для зерна, спорідненої з гр. πέλλα, πέλλη «дійниця», лат. pélvis «цебер, тазок», дінд. pālavī «вид посудини», palyam «мішок для зерна», pallaḥ «велика посудина для зерна», що зводяться, очевидно, до ie. *pel- «наповнювати». — Фасмер III 307; Brückner 392; Machek ESJC 429; Schuster-Šewc 1087; Куркина Этимология 1981, 11; Trautmann 213. — Пор. **поло́ва, поло́ти.**

пала́ти^2 — див. **пали́ти.**

[**пала́ть**] «один ряд хат по вулиці» До; — неясне; можливо, пов'язане з *пала́та*.

палахті́ти «горіти, даючи яскраве, нерівне світло», [*полохті́ти, пала́вхати*] «тс.» Нед, *палахну́ти, палахкоті́ти* «горіти, знищуючись у вогні; давати або випромінювати яскраве, звичайно нерівне світло», *палахкота́ти* «тс.», *спалахну́ти, спала́хувати, спа́лах, спо́лох (спо́лохи)* «спалах», [*спо́лохи*] «північне сяйво», [*сполохну́ть(ся)*] «спалахнути» Чаб; — п. rałachcieć «палахтіти»; — пов'язане з *пала́ти*; можливо, результат контамінації слів *пала́ти* і *пахті́ти, пихті́ти, пихкоті́ти.* — Див. ще **пали́ти.**

па́ла́ц СУМ, Куз; — бр. *пала́ц*, п. нл. pałac, ч. слц. palác, болг. *пала́т*, м. *палат*, схв. *пàлац, пàлача*, слн. paláča; — через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. palazzo «палац» походить від лат. palātium «тс.», первісно «резиденція Августа на Палатинському горбі в Римі»; назва центрального із семи горбів Рима Palātium, очевидно, етруського походження і пов'язана з ім'ям італійського бога скотарства Palēs. — CIC^2 614; Акуленко 135; Hüttl-Worth 18; Фасмер III 190;

Sł. wyr. obcych 544; Machek ESJČ 428; Holub—Lyer 353; Skok II 590. — Пор. **пала́та.**

пала́ш «холодна зброя з двосічним клинком на кінці, яка нагадує шаблю СУМ, Нед; великий ніж О»; — р. *пала́ш*, бр. *пала́ш*, ст. *палашъ* (1582), п. pałasz, ч. palaš, слц. paloš, м. *пала*, схв. *па̏ла*, *па̀ла*, слн. pálaš; — запозичення з угорської мови; уг. pallos «кавалерійська шабля», очевидно, походить від тур. pala «шабля з коротким широким клинком», етимологія якого неясна; зводилось (Младенов 408) до аріо-алтайського *(s)pal-/(s)pel- «розсікати надвоє, розполовинювати»; припускалось (Lokotsch 129) індоєвропейське походження і зіставлялося з курд. pola «шабля з коротким широким клинком», перс. pülad «тс.». — СІС[2] 614; Акуленко 137; Richhardt 86; Балецкий St. sl. 9, 338; Фасмер III 191; Черных I 616; Преобр. II 7; Одинцов Этимология 1979, 107—109; Brückner 392; Sł. wyr. obcych 544; Machek ESJČ 429; Holub—Lyer 353; Mikl. EW 230; MNTESz III 73; Bárczi 233.

[**палашува́ти**] «краяти без вимірювання, на всі боки» Макарушка; — очевидно, похідне утворення від *пала́ш* «холодна зброя, яка нагадує шаблю» (див.). — Пор. **паласува́ти.**

[**палга́**] «плита», [*палгеи́*] «шари в дереві» ВеУг, [*палгови́тий*] «шаруватий, плитоподібний»; — неясне; можливо, пов'язане з уг. pálha «клинець, вставка; прилисник, листовий наріст».

па́левий «блідо-жовтий з рожевим відтінком»; — р. *па́левый*, бр. *па́левы*, п. paliowy; — запозичення з французької мови; фр. pâle «блідий» походить від лат. pallidus «тс.», спорідненого з дінд. palitáḥ «старий, сивий», гр. πελιός «безбарвний, блідий, сіро-блакитний», πολιός «сивий», діскл. fǫlr «блідий», данг. fealo, двн. falo, лит. pálšas «тс.», pal̃vas «блідо-жовтий», псл. *polvъ «сірий, сивий», укр. *полови́й*; менш переконливе пов'язання (Горяев 246; Matzenauer LF 12, 187) з фр. paillé «палевий, солом'яного кольору», утвореним від paille «солома», похідного від лат. palea «полова, висівки». — Фасмер III 191; Черных I 616—617; Преобр. II 7; Dauzat 523, 525; Walde—Hofm. II 239—240. — Див. ще **поло́вий.**

пале́нка «горілка» СУМ, ВеУг, О, [*пали́нка* Езб 25, НЗ УжДУ 26/2, *палю́нка* ВеЛ, *па́лянка*, *пальо́нка*] «тс.», [*паленча́рня*] «винниця», [*палинча́рьня* НЗ УжДУ 14, *палінча́рня*] «тс.»; — п. [palenka], ч. слц. pálenka, вл. нл. palenc; — похідне утворення від *пали́ти*; назва зумовлена способом виготовлення цієї горілки, яку «випалюють» із спеціальної закваски; послідовне вживання цього слова в західноукраїнських говірках пояснюється, очевидно, впливом сусідніх словацької та чеської мов. — Дзендзелівський УЗЛП 98. — Див. ще **пали́ти.**

палеогра́фія «дисципліна, що вивчає зовнішній вигляд і письмо стародавніх рукописів», *палеогра́ф*, *палеографі́чний*; — р. болг. *палеогра́фия*, бр. *палеагра́фія*, п. слц. paleografia, ч. paleografie, вл. paleografija, м. *палеографија*, схв. *палеогра̀фија*, слн. paleografíja; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Paläographíe, фр. paleographie, англ. pal(a)eography утворені з основ гр. παλαιός «давній, старовинний», похідного від πάλαι «колись, раніше, давно», спорідненого з дінд. carama- «крайній, кінцевий», і γράφω «пишу», до якого зводиться укр. *графа́*. — СІС[2] 615; КЭСРЯ 323; Kopaliński 709; Holub—Lyer 353; Dauzat 525; Klein 1113; Frisk II 465. — Див. ще **графа́.**

палеозо́й «третя ера геологічної історії Землі», *палеозо́йський*, *палеозо́йчний* «палеозойський»; — р. *палеозо́й*, бр. *палеазо́й*, п. paleozoiczny, ч. слц. paleozoikum, болг. *палеозо́йски*, м. *палеозојски*, схв. *палеозо̀ик*, слн. paleozóik; — запозичення з новолатинської мови; нлат. paleozoicum утворив у I пол. XIX ст. Адам Седгвік (A. Sedg-

wick, 1785—1873) з основ гр. παλαιός «давній, старовинний» і ζωή «життя». — CIC² 615; Kopaliński 709; Holub—Lyer 353—354; Klein 1114. — Див. ще **зоолóгія, мезозóй, палеогрáфія.**

палеолі́т «давній кам'яний вік; перший, найраніший період кам'яної доби», *палеолі́тичний*; — р. болг. м. *палеоли́т*, бр. *палеалі́т*, п. ч. слц. paleolit, вл. paleolitikum, схв. *палеòлīт*, *палеолѝтик*, слн. paleolítik; — запозичення з англійської мови; англ. pal(a)eolith є результатом скорочення назви pal(a)eolithic «тс.», утвореної Дж. Лаббоком (1834—1913) з основ гр. παλαιός «давній, старовинний» і λίθος «камінь». — CIC² 615; Sł. wyr. obcych 542; Kopaliński 709; Klein 1114. — Див. ще **неолі́т, палеогрáфія.**

палеонтолóгія «наука, що вивчає рослинний і тваринний світ минулих геологічних епох», *палеонтóлог*, *палеонтологі́чний*; — р. болг. *палеонтолóгия*, бр. *палеанталóгія*, п. paleontologia, ч. paleontologie, слц. paleontológia, вл. paleontologija, м. *палеонтологија*, схв. *палеонтолòгија*, слн. paleontológía; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Paläontologíe, фр. paléontologie, англ. pal(a)entology утворені з основ гр. παλαιός «давній, старовинний», ὀντ- від ὄν, род. в. ὄντος «існуюче», пов'язаного з εἰμί «я є», ἐστί «він є», спорідненого з дінд. ásti, лат. est, гот. нвн. ist, лит. ẽsti, псл. *(j)estь «тс.», укр. *є*, і гр. λογία від λόγος «слово, вчення». — CIC² 615; Kopaliński 709; Holub—Lyer 353—354; Dauzat 525; Klein 1114. — Див. ще **є, лóгіка, палеогрáфія**. — Пор. **озія[1], онтогенéз.**

палести́на «місцевість, край», *палести́ни* «краї, землі»; — р. *палести́на* «тс.»; — результат семантичної видозміни топоніма *Палести́на*, що походить від гр. Παλαιστίνη «Палестина», яке зводиться до гебр. pĕlésheth «Філістимська земля». — ССРЛЯ 9, 55; Фасмер III 191; Преобр. II 7; Klein 1114. — Пор. **філі́стер.**

[**палети́ця**] «палиця»; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *па́лиця* і [*па́лєт*] (заст.) «ордер на виконання вироку», [*палета*] «записка солдатові із зазначенням місця його квартири».

пале́тка «розділена на квадрати прозора пластинка, яка служить для обчислювання площ на планах і картах»; — р. *пале́тка* «прозора пластинка», п. ч. слц. вл. paleta «палітра», болг. *пале́т(к)а* «палетка», м. *палета* «палітра», схв. *палѐта*, слн. paléta «тс.»; — через посередництво французької мови (фр. palette «палетка; палітра; лопатка») запозичено з італійської; іт. paletta «лопатка», зменш. від pala «лопата», зводиться до лат. pāla «тс.», етимологія якого неясна; можливо, пов'язане з лат. pālus «кіл, стовп». — CIC² 616; Sł. wyr. obcych 542; Machek ESJČ 429; Gr. Fwb. 546; Klein 1114; Dauzat 525; Gamillscheg 672; Walde—Hofm. II 236. — Пор. **палі́тра.**

па́лець, [*па́льок*] «палець рукавиці Нед; зубець на зубчатому колесі, кулак у колесі; віник без листя», [*па́люх*] «палець; стовп», [*палю́шка*] «рука, лапа» Пі, [*пальченя́*] «пальчик», [*пальча́*] «рукавичка» ЛЧерк, [*пальча́тка*] «рукавичка», *па́льцевий, пальча́стий, па́льчиковий*, [*палечни́й*] (про колесо) «зубчастий», [*пальча́тий*] «пальцеподібний» Нед, *безпа́лько* «безпала людина», *безпа́лок* «безпала істота», *безпа́лий* «який не має пальця або пальців», *безпа́льчий* «безпалий», [*напа́л(ь)ок*] «палець рукавички; перев'язка на пальці; наперсток рештника», [*напалькú*] «удари по пальцях» Ж; — р. бр. *па́лец*, др. *пальць*, п. palec «палець», ч. слц. palec «великий палець», вл. palc «тс.», нл. palc «палець», полаб. polâc «тс.», болг. м. *па́лец* «великий палець», схв. *пàлац*, слн. pálec «тс.»; — псл. palъ «палець», palьcь «тс.» (первісно, мабуть, «великий палець»); — цілком надійних відповідників у індоєвропейських мовах немає; можливо, споріднене з гр. ψάλλω «смикаю (струни, тятиву

лука)», ψαλμός «натягування (струн, лука)», оскільки при стрільбі з лука, натягуванні струн значну роль відіграє великий палець (Moszyński PZJP 127); зіставляють також з лат. pollex «великий палець» (Ernout—Meillet 918; Мартынов Язык 82—83), перс. pālidan «шукати, відчувати», двн. fuolen «відчувати» (Фасмер—Трубачев III 191—192; Machek ESJC 429; Holub—Lyer 353); зіставлення (Uhlenbeck 162) з лат. palpo «гладжу, голублю», гр. παλάμη «долоня, рука», лат. palma «тс.», двн. folma «рука», дінд. pāṇíḥ «тс.» помилкове; припущуваний зв'язок з *па́лиця, па́лка* (Брандт РФВ 23, 302; Brückner 391; Petersson Verm. Beitr. 135) сумнівний. — Черных I 617; Преобр. II 7—8; Младенов 409; Критенко Вступ 528, 542.

[**палєрушка**] (бот.) «первоцвіт весняний, Primula veris L. (Primula officinalis Jack.)» Mak; — неясне.

[**па́лєт**] (заст.) «ордер на виконання вироку; доручення» Нед, [*палет*] «записка солдатові із зазначенням місця його квартири; квитанція про сплату мита Пі», [*палéтник*] «службовець при суді» Нед, *пальóтник* (іст.) «судовий виконавець» О; — запозичення з польської мови; п. palet «письмове повідомлення на податок; квитанція про сплачене мито; картка на постій солдатові» походить від іт. bolletta, bulletta «розписка, квитанція, повідомлення на оплату комунальних послуг», яке зводиться до слат. bulla «грамота, документ». — Richhardt 86; Brückner 392; Mestica 233. — Див. ще **бу́лла**. — Пор. **бюлете́нь.**

пали́вода «відчайдушна людина, що нікого і нічого не боїться і ні перед чим не зупиняється», [*палівóдник*] «тс.» Ме; — п. paliwoda «брехун, хвастун»; — складне слово, утворене з основ дієслова *пали́ти* та іменника *вода́*; спочатку, очевидно, мало значення «брехун, хвастун, що видає за правду неймовірні речі». — Див. ще **вода́, пали́ти.**

[**пали́га**[1]] «покрівля у шахтовому ході»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з п. pałyga «узгір'я, височина».

пали́га[2] — див. **па́лиця.**

[**палигува́ти**] «жадібно жерти» Нед; — похідне утворення від [*ли́гáти*] «глитати, жерти». — Див. ще **ли́ка́ти, па-.**

Пали́копа «християнське літнє свято на честь святого Пантелеймона 27 липня (9 серпня)»; — р. [*Пали́копа*] «день Бориса і Гліба 24 липня (6 серпня)», п. Palikora «день св. Петра»; — складне слово, утворене з основ дієслова *пали́ти* та іменника *копа́*; назва пов'язується з іменами різних святих на тій підставі, що їхні дні припадають на період жнив, коли під час грози блискавка спалює на полі копи хліба; за народними повір'ями, святі в такий спосіб карають людей за гріхи. — Див. ще **копа́, пали́ти.**

[**пали́ля**] «інструмент, знаряддя (?)» Пі, [*палíля*] «тс.» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з *полíр* «інструмент для полірування».

[**палимóн**] «велика палиця»; — афективне утворення, пов'язане з *па́лиця* (див.).

[**пали́стка**] (зоол.) «листяний слимак, Phyllirhoë» Нед; — р. *листовица*; — похідне утворення від *лист*; назва зумовлена способом життя цих слимаків, які за допомогою щупальців присмоктуються до листя. — Див. ще **лист.**

[**палистня**] (бот.) «(вид ламінарії) Laminaria cloustonii Le Jol.» Mak; — похідне утворення від *ли́стя*; назва зумовлена характерними для ламінарії вузькими й довгими пластинками, що виконують роль листя у цих морських водоростей (пор. і наукову назву Laminaria від лат. lāmina «лист, пластинка, смужка»). — ССРЛЯ 6, 49. — Див. ще **лист, па-.**

пали́ти «знищувати вогнем; обдавати жаром; пекти», *пала́ти* «горіти», *палені́ти* «яскраво горіти, палати; [дозрівати, червоніти (?) О]», *пали́ти* «червоніти, рум'яніти», *пальну́ти* «вистре-

лити з вогнепальної зброї», *пал* «дуже сильне тепло», [*пала́йка*] «вогнище, багаття» Л, [*палала́й*] «велике вогнище, пожежа» Ва, *палени́на* «випалене місце в степу, в лісі; топка», [*палени́ця*] «випалене місце; печений прісний коржик», [*пале́нка*] «горілка; обпалена цегла Л», [*па́линка*] «обпалена цегла Л», [*па́ля́нка*] «тс.» Л, [*паливни́чий*] «кочегар» Она, *па́ливо, пали́льник* «той, хто займається паленням, обпалюванням», *пали́льня* (текст.), *пали́й, пали́йка* «та, що зробила підпал; [запалювальна машина Нед]», *пали́йство*, [*палю́вка*] «обпалена цегла» Л, [*палюнка*] «горілка» ВеЛ, [*па́лю́х*] «жмут клочча, який спалюють при ворожінні; багаття, яке розпалюють перед світанком на Новий рік» Г, Нед, [*палюх*] «старі посохлі коноплі» Мак, [*палю́чка*] «гарячка» Нед, [*палю́шка*] «пампушка» ЛЖит, [*па́ля*] «жар, полум'я» О, [*паль*] «тс.» О, [*па́ля́нка*] «горілка; коржик з вівсяного борошна», [*паля́р*] «палій» ВеЛ, [*па́ля́тина*] «щось спалене, зі специфічним запахом паленого» СУМ, Нед, [*палятко*] «маленька паляниця» ВеЛ, *пальба́* «стрілянина з вогнепальної зброї», *пальне́* «паливо (для двигунів)», *пальни́к* «прилад для спалювання горючої рідини або газу», [*пальови́ско*] «паливо», [*паловиско* Нед, *пальови́на* Нед, *пальо́вище* ВеЗн] «тс.», *па́ле́ний, па́ливний, пали́льний* «який служить для опалення, освітлення, обігрівання або обпалювання», *палки́й, пале́чий*, [*палький*] «палкий» Нед, *пальни́й, ви́пал* «випалювання; одночасний постріл з кількох рушниць, гармат; залп», *ви́палина* «випалене місце», *випа́лювач* «той, хто виготовляє або обробляє що-небудь способом випалювання», *випа́лювальний, ві́дпал* «термічна обробка металів», *відпа́лка* «тс.», *відпа́льник* «робітник, що здійснює відпалювання», *за́пал* «велике внутрішнє збудження, порив або піднесення», *запа́л* «пристрій для запалювання вибухової речовини; пошкодження зерна злакових у колоссі внаслідок посухи чи суховіїв; (вет.) хвороба свійських тварин, здебільшого коней», *запа́лення, запа́лка* (заст.) «сірник», [*запа́лько*] «гаряча голова» Ж, [*запа́льок*] «тс.» Ж, *запа́льник* «робітник, який підпалює запали; пристрій для здійснення спалаху вибухової речовини», *запальни́чка*, [*запа́ли́стий*] «запальний» Г, Ж, *запа́лювальний, запа́льни́й*, [*запа́льчастий*] «запальний, гарячий», [*запальчи́вий* Ж, *запальо́ний*] «тс.», [*зу́палу*] «раптом, несподівано» ВеУг, [*наро́зпальці*] «спересердя», *недо́па́л* «що-небудь не до кінця випалене, спалене», *недо́палок* «недокурок; недопалена частина», *неопали́мий* «який горить і не згоряє», *неспале́нний, опа́лювати, опаля́тися* «опалюватися; [загоряти]», *о́пал* «опалення, паливо», *опа́ла* «немилість, неласка; [вогонь Ж]», [*опале́нець*] «відчайдушний хлопець, вітрогон» Ж, [*опа́ленина*] «загар» Куз, [*опале́нник*] «порушник спокою, підбурювач» Ж, *опа́лення*, [*опалінки*] «обпалені дерева» ВеЛ, [*опа́лість*] «вогонь» Ж, *опа́лювач*, [*опалю́х*] «обгоріле дерево в лісі, обгорілий пень», [*опалю́ша*] «тс.» ВеНЗн, [*опа́лянок*] «паляниця», [*опа́листий*] «запальний» Ж, *опа́лювальний, пере́па́л, перепа́лка* «перестрілка; суперечка; сварка», *підпа́л* «підпалювання; матеріал для розпалювання (в печі)», [*підпале́нник*] «підпалювач» Нед, *підпа́лина* «пляма іншого кольору на шерсті тварини або на хутрі», [*підпа́лля*] «тонкі тріски для розпалювання», [*пі́дпа́лок*] «вид плоского хліба; матеріал для розпалювання», [*по́пал*] «почервоніння хмар» ВеНЗн, [*попалень*] «випалене місце в лісі» Ч, [*попали́ще, попели́ще*] «тс.» Ч, [*подпа́лок*] «коржик з хлібного тіста» ЛексПол, [*подпа́лек, подпа́льник, пудпа́лок*] «тс.» ЛексПол, *підпа́лювач* «палій», [*підпаля́ч*] «тс.». Нед, [*підпа́льник*] «розпал; запальничка» Куз, Она, [*підпалистий*] «палевий» ВеЛ, [*пропа́люватися*] «половіти, дозрівати» О, *пропа́лений, ро́зпа́л* УРС, Нед, *ро́зпа́лка*

«дрібні дрова, тріски для розпалювання», [*ро́спалок*] «розпал» Нед, *розпа́лювач, розпаленілий, розпа́лювальний, розпа́льнúй* «розпалювальний» УРС, Нед, *спаленіти, спалахну́ти, спа́лах*, [*спаленúна*] «пригоріла страва на кухні» Нед, *спаленúще* «випалене місце», [*спалúще*] «тс.» Нед, [*спалінни́к*] «підпалювач» Нед, *спаля́чка* «обпалене бадилля» ВеНЗн, [*спаль*] «випалене місце в лісі», *спаленілий, спале́нний, спалúмий*, [*упала́ти*] «дуже горіти» Шейк; — р. *пали́ть*, бр. *палíць*, др. *палити*, п. вл. palić, ч. páliti, слц. pálit', нл. paliś, болг. *па́ля*, м. *пали*, схв. *па́лити*, слн. pálíti, стсл. **палити**; — псл. paliti, пов'язане чергуванням голосних з poléti «горіти, палати», *polmen- «полум'я»; — споріднене з прус. pellane «попіл», лит. pelenaĩ, лтс. pelnis «тс.»; ie. *pol-, *plē-, *plŏ- «палити»; далі зіставляється (Иллич-Свитыч Этимология 1965, 337) з урал. *paľa- «горіти», драв. *paḷ- «блискати». — Фасмер III 192—193; Черных I 617—618; Преобр. II 9; Brückner 392; Machek ESJC 429—430; Holub—Lyer 354; Schuster-Šewc 1038; Младенов 409; Skok II 593; Otrębski IF 74, 149; Meillet Études 230; Trautmann 212—213; Pokorny 805. — Пор. **полíно, по́лум'я, по́піл.**

[**пали́ус**] «дрібний хмиз для підпалу» ВеНЗн; — похідне утворення від *пали́ти*; компонент *-ус* не зовсім ясний. — Див. ще **пали́ти.**

[**пали́хвíст**] (орн.) «горихвістка, (Lusciola) phoenicurus (і tithys)»; — складне слово, утворене з основ дієслова *пали́ти* та іменника *хвіст*; назва зумовлена яскраво-рудим оперенням хвоста горихвістки (Воїнств.— Кіст. 326—327). — Див. ще **пали́ти, хвіст.** — Пор. **горихвíст.**

па́лиця, [*пали́га*] «велика палиця», *па́личка*, [*па́личник*] «служник при суді» Нед, *палíччя, па́лка* «палиця; [шишка на болотяних рослинах, стеблина без колоска]», [*пало́чня*] (зоол.) «корина, Согупа» Нед, *палю́га* «велика палиця», [*па́люх*] «стовп», *па́ля* (дит.) «палиця»; — р. *па́лка* «палиця», [*па́лица*], бр. *па́лка*, др. *палъка, палица* «тс.», п. pała «дрюк, дрючок, ломака», pałka «ціпок, кий, палиця», ч. palice «палиця, кий; дерев'яний молот», слц. вл. pała «дрючок», нл. palica «палиця», болг. мʼ. *па́лица*, схв. *па̏лица*, слн. pálica, стсл. **палица** «тс.»; — псл. palica, paľъka, зменш. від pala, мабуть, пов'язаного з paliti «палити»; назва могла виникнути в час примітивного видобування вогню тертям палиці об палицю або внаслідок використання палиці як знаряддя для підтримування вогню; за іншим припущенням (Machek ESJC 429), зв'язок із *пали́ти* може мотивуватися тим, що очищені від кори гілки деяких дерев палили над вогнем, щоб одержати коричневу або темно-червону фарбу; менш прийнятні гіпотези про запозичення з німецької мови (двн. pfal «стовп, паля» від лат. pālus — Корш у Преобр. II 9), про спорідненість із *па́лець* (Брандт РФВ 23, 302; Brückner 391); припускається також зв'язок з р. *располоть* «розколоти надвоє», двн. spalten «колоти», дінд. sphāṭati «розколює», phálakam «дошка», phalati «лопається, тріскається» (Фасмер III 193; Младенов 409; Schuster-Šewc 1037; Skok II 592; Mikl. EW 255). — Черных I 618.

паліати́в «засіб, що тимчасово полегшує хворобу, але не виліковує її», *паліати́вний*; — р. *паллиати́в*, бр. *паліяты́ў*, п. paliatyw, ч. paliativum, слц. paliatívum, болг. *палиати́в*, м. *палијатив*, схв. *пàлијатīв, палијàтīв*, слн. paliatív; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Palliatív, фр. palliatif, англ. paliative «тс.» утворені від лат. palliātus «прикритий, одягнений у плащ», похідного від pallium «плащ, пальто», пов'язаного з palla «довгий верхній одяг римських жінок», етимологія якого непевна; можливо, споріднене з псл. pelena, укр. *пелена́* (Persson Beitr. 225). — СІС^2 616; Фасмер III 192; Sł. wyr. obcych 543; Кора-

liński 709; Klein 1115; Walde—Hofm. II 238—239. — Пор. **пальто́.**

[**палі́пля**] «палаюча солома, вугілля»; — неясне; можливо, пов'язане з *пали́ти.*

палісáд «старовинна оборонна споруда у вигляді частоколу», [*палісáда*] «тс.» Нед, *палісáдник* «невеликий обгороджений садок перед будинком»; — р. *палисáд* «легкий суцільний паркан із жердин; оборонна споруда у вигляді частоколу; ряд забитих у землю паль для укріплення насипів, укосів», п. palisada «палісад», ч. слц. слн. palisáda, болг. *палисáда*, м. *палисáд, палисáда*, схв. *пали̏сāд* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. palissade «палісад» виникло з пров. palissada «тс.», утвореного від palissa «частокіл», що походить від лат. pālus «кілок», пов'язаного з pango «вбиваю, втикаю; закріплюю», спорідненим з гр. πήγνυμι «втикаю, вбиваю; скріплюю», πῆγμα «скріплення, зв'язок», πηγός «міцний, сильний, могутній», дінд. pajráḥ «товстий, міцний, дужий». — CIC^2 616; Фасмер III 192; Черных I 617; Sł. wyr. obcych 543; Kluge—Mitzka 528; Dauzat 525; Walde—Hofm. II 243, 245—246. — Пор. **пагіна́ція, паз.**

пали́ти — див. **пали́ти.**

пали́тра «дощечка, пластинка, на якій живописець змішує і розтирає фарби; сукупність виражальних засобів у творчості письменника, композитора та ін.»; — р. *пали́тра*, бр. *пали́тра*, п. ст. paletra, п. ч. слц. вл. paleta, м. *палéта*, схв. *палѐта*, слн. paléta «тс.»; — запозичення з німецької або французької мови; н. Palétte «палітра», фр. palette «тс.» походять від іт. paletta «лопатка», до якого зводиться укр. *пале́тка*; кінцеве *-тра* не зовсім ясне. — CIC^2 616; Фасмер III 192; Черных I 617; КЭСРЯ 323; Преобр. II 9; Gr. Fwb. 546; Dauzat 525. — Див. ще **пале́тка.**

палі́ту́ра «палітурка», *палі́ту́рка, палятýрка* «тс.», *палі́ту́рник, палі́ту́рня,* [*палятýрки*] «палітурки; невеликий валик для передачі фарби при друкуванні на полотні» Нед, [*палятúрка*] «палітурка» Ме, *палі́ту́рний*; — результат видозміни слова *полі́ту́ра* «лак» (палітурки для книг спочатку виготовляли з дерев'яних дощок, які старанно шліфували і покривали лаком або шкірою). — Див. ще **полі́ту́ра.**

[**пали́тча**] (у виразі [*цур п.*] (вигук того, хто відганяє, обороняється) Нед); — неясне.

Палла́дій (чоловіче ім'я), ст. *Паладій* (1627); — р. *Палладий*, бр. *Пала́дзій*, болг. *Пала́ди*, цсл. **Паладїѣ**; — запозичено через церковнослов'янську мову з грецької; гр. Παλλάδιος утворене від назви богині Παλλάς, род. в. Παλλάδος «(Афіна) Паллада», до якого зводиться й укр. *пала́дій*. — Петровский 173; Илчев 374. — Див. ще **пала́дій.**

пало́мник «той, хто відвідує святі місця; мандрівний богомолець; прочанин», *пало́мництво, пало́мничати;* — р. *пало́мник*, бр. *пало́мнік* «тс.», др. *паломьникъ* «тс.; книга, де описуються мандрівки по святих місцях»; — похідне утворення від **палъма* «пальма», аналогічне слат. palmārīī «паломники», palmātī «тс.», пов'язаними з лат. palma «пальма»; буквально означало «той, що несе пальмову гілку» (стосувалося богомольців, що відвідували святі місця в Палестині й приносили з собою пальмові гілки). — Фасмер III 193; Черных I 618; Преобр. II 10. — Див. ще **па́льма.**

[**па́ло́чник**] (бот.) «рогіз вузьколистий, Typha angustifolia L.» Г, Нед, [*палка*] «тс.» См, [*палки*] «тс. См; очерет ВеНЗн»; — р. [*па́лочник*] (бот.) «рогіз вузьколистий; тимофіївка, Phleum L.; грястиця збірна, грястиця звичайна, Dactylis glomerata L.», ч. ст. paličky «рогіз», слц. pálka «тс.», схв. *пàлацка* «невеликий початок на стеблі рогозу або очерету», *пàлачић* «тс.»; — похідне утворення від *пáлка*; назва зумовлена наявністю двох циліндричних квіткових початків на стеблі рого-

зу й очерету; пор. бр. [*кіёўка*] «рогіз широколистий», похідне від *кій* «палиця». — Меркулова Очерки 51; Machek Jm. rostl. 303. — Див. ще **па́лиця.**

па́лтус (іхт.) «риба Hippoglossus vulgaris», *па́лтусина* «м'ясо палтуса», [*палту́ха*] «морська камбала, Rhombus maximus» Нед; — р. *па́лтус*, ч. platýs «камбала», platejs «тс.»; — цілком певної етимології не має; найімовірніше, утворене від фін. pallas, род. в. paltaan «камбала» або кола-лапськ. саам. [pāldes], род. в. [pāltazi] «вид камбали»; кінцеве -us, можливо, є наслідком штучного підрівнювання форми слова до латинських іменників на -us; вважається також (Преобр. II 10) германським запозиченням (н. Platteise «камбала», гол. pladijs «тс.»), хоч таке припущення фонетично невмотивоване; нема достатніх підстав порівнювати з фр. flétan «білий палтус», англ. platfisch «палтус» (Горяев 247). — CIC[2] 616; Фасмер—Трубачев III 193; Черных I 618; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 56.

па́лу́ба «горизонтальне перекриття в корпусі або надбудові судна СУМ, Нед; [дошки для покрівлі будівель Л; візок з дахом; дах вулика; критий столик на базарі для продажу товарів; дуплистий пеньок; край трухлявого дерева О; жолоб з дуплавого дерева О; лушпайка О; порожнеча, впадина; пересувна будка для трактористів Ва, Мо; старий предмет або стара людина О]», [*па́луб*] «будка; візок з дахом; дах вулика; критий столик на базарі; пересувна будка Ва; віз, оббитий дошками Ва», [*па́лоба*] «тоненькі дошки на дах під бляху» До, [*па́лоб*] «ящик, скриня» Нед, [*па́лубець*] «малий віз на двох колесах» Пі, [*палубе́ць*] «дерев'яний ящик з ручка́ми» Чаб, [*палу́бка*] «палітурка» О, *па́лубник* «товстий тес або дошки, призначені для палуб», [*по́лубка*] «дерев'яний дашок вулика», *палубча́стий* «який має палубу», *опа́лубка* «опалублення; тимчасово встановлювана форма для виготовлення бетонних або залізобетонних конструкцій», *опа́лубник* «робітник, який зводить опалубку», *опа́лубний* «пов'язаний зі спорудженням опалубки», *опа́лубити* «покрити настилом», [*обпалубува́ть* (хату)] «покрити палубою» ЛЧерк, *розпа́лубка* «розбір опалубки після того, як бетон стане досить міцним», *розпалу́бити* «зробити розпалубку», *розпалу́блений*; — р. бр. болг. м. *па́луба* «суцільне перекриття на судні», п. pałuba «верх (буда) візка; кибитка, візок з верхом (будою)», pałub «тс.», ч. слц. paluba «палуба», вл. pałubja, схв. *па̀луба*, слн. pálúba «тс.»; — похідне утворення від *луб*; первісно, мабуть, означало «підлога або дах, зроблені зі схожого на луб матеріалу». — Фасмер III 194; Черных I 618; Преобр. II 10; Brückner 392; Machek ESJC 430; Holub—Lyer 354; Skok II 594. — Див. ще **луб, па-.**

[**паль**[1]] «загнутий кінець інструмента дереворубів»; — неясне, можливо, пов'язане з *па́лець*.

паль[2] — див. **па́ля**[1].

па́льма (бот.) «вічнозелена, переважно деревна рослина з великим перистим або віялоподібним листям», *па́льмові* «Palmae», *пальме́та* «орнамент, який нагадує пальмове листя; рослина, гілки якої формуються в одній площині, як лист пальми», *пальме́тка* «орнамент, який нагадує пальмове листя», *пальмі́тин* «хімічна речовина, що входить до складу пальмової олії», *па́льмо́вий* СУМ, Нед, [*пальмяни́й*] «пальмовий» Нед; — р. бр. *па́льма*, п. ч. слц. вл. нл. palma, болг. м. *па́лма*, схв. *па̑лма*, слн. pálma; — очевидно, через посередництво німецької мови (н. Pálme < двн. palma «пальма») запозичено з латинської; лат. palma «тс.; долоня» (рослина названа так за схожістю пальмового листка з розчепіреними пальцями руки), споріднене з двн. folma «рука», дангл. folm «кисть руки», гр. παλάμη «долоня», ав. pərəna «жменя», дінд. pāṇíḥ «рука». — CIC[2] 617; Фасмер III 194; Черных I

618—619; Преобр. II 10; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 710; Kluge—Mitzka 528—529; Klein 1116; Walde—Hofm. II 240—241.

[**пальми́ці**] (бот.) «коноплі звичайні (плоскінь), Cannabis sativa L. (mascula)» Нед, Мак; — очевидно, похідне утворення від *па́льма*; назва могла бути зумовлена схожою будовою листя рослини з пальмовим. — Див. ще **па́льма.**

пальови́к (зоол.) «круглий черв'як, Strongylus Müller» (паразитує у кишечнику тварин і зрідка людини); — похідне утворення від *па́ля*; пор. р. *сва́йник* «тс.» від *сва́я* «паля»; назва зумовлена, очевидно, властивістю пальовика проникати в окремі органи, як паля в землю. — Див. ще **па́ля**[1].

[**пальочник**] (бот.) «перстач, Potentilla anserina L.; P. argentea L.; P. verna L.» Мак; — похідне утворення від *па́лець*; назва зумовлена пальчастою формою листків (Вісюліна—Клоков 210); пор. назву *перста́ч* (від ст. *перстъ* «палець»), п. pięć palców «тс.». — Див. ще **па́лець.**

пальо́шки, *палю́шки* — див. **пелю́шки.**

пальпа́ція «медичне обстеження шляхом обмацування», *пальпува́ти* «обмацувати»; — р. *пальпа́ция*, бр. *пальпа́цыя*, п. palpacja, ч. palpace, слц. palpácia, болг. *палпа́ция*, схв. *палпа́ција*, слн. palpácija; — запозичення з латинської мови; лат. palpātio «погладжування» походить від palpo «гладжу, голублю», спорідненого з гр. ψηλαφάω «обмацую, гладжу, оглядаю», можливо, з двн. fuolen «відчувати; намацувати», діскл. falma «брести помацки, непевно обмацувати». — CIC[2] 617; Kopaliński 711; Walde—Hofm. II 241—242.

· **пальто́,** *пальтечко́*; — р. *пальто́*, бр. *палітó*, п. palto, paltot, ч. слц. paleto, вл. paletot, болг. *палто́* «піджак; пальто», м. *палто* «тс.», схв. *пàл(е)тō* «пальто», слн. paletó; — запозичення з французької мови; фр. paletot «пальто» походить від ісп. palletoque «плащ з капюшоном», яке зводиться до лат. palla «довгий верхній парадний одяг давніх римлян», що певної етимології не має. — Москаленко УІЛ 54—55; Коваль 129; Черных I 619; Фасмер III 194; Преобр. II 10; Sł. wyr. obcych 544; Dauzat 525; Gamillscheg 672; Walde—Hofm. II 238—239.

[**па́льха**] «частина земельної ділянки» Нед; — очевидно, давніше **палі́ха*, **паля́ха* «тс.», пов'язане з [*ляха́*] «грядка» (див.).

[**пальцáт**] «(барабанна) палиця, язик дзвона; запалювальна жердина» Нед, ст. *пальцáтъ* «жезлъ» (1627); — п. palcat «прут, палиця», ч. слц. palcát «палиця, булава»; — запозичення з угорської мови; уг. pálcát є формою зн. в. іменника pálca «палиця, різка, посох», яке виводиться від сл. palica «палиця». — Sł. wyr. obcych 541; MNTESz III 70; Bárczi 233. — Див. ще **па́лиця.**

[**пальцетува́тися**] «битися, боротися» Нед; — бр. [*пальцаты*] «дуель, бійка сам на сам»; — очевидно, похідне утворення від [*пальцáт*] «(барабанна) палиця, язик дзвона» (див.).

[**пальчáк**] «стебло, стрижень, ніжка гриба, тичинка», [*палчáк* ВеЗн, *палцáк* тж, *пальцáк* Нед] «тс.»; — пов'язане з *па́лець*; назва зумовлена пальцеподібною формою стебла. — Див. ще **па́лець.**

пальчáтка (бот.) «куряча лапка, Digitaria Heist.»; — п. palecznica, palusznik «тс.»; — похідне утворення від *па́лець*; назва зумовлена пальцеподібною формою квіткової волоті рослини (Сл. бот. 391; Федченко—Флеров 77); можливо, калька лат. digitaria «тс.» (від digitus «палець»); пор. слц. prstovka «пальчатка» від prst «палець» (калька латинської назви — Machek Jm. rostl. 294). — Див. ще **па́лець.**

[**па́льчик**] (бот.) «герань лісова, Geranium silvaticum L.», [*пальчики*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *па́лець*; назва зумовлена пальчастим листям рослини (Сл. бот. 128; Нейштадт 369). — Див. ще **па́лець.**

па́ля[1] «стовп, що забивається у ґрунт для опори чи огорожі; (заст.) загострений кілок, на який насаджували страчуваних», *паль* «тс.», [*па́лька*] «кіл, яким відмежовують поле» О, [*палькова́ти*] «позначати кілками межу» О, ст. *паль* «паля як межовий знак» (1430), *па́личники* «шибеничники, караючі кати» (1627); — р. бр. *па́ля*, п. pal «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. Pfahl (< двн. phāl) «паля, стовп» походить від лат. pālus «кілок». — Шелудько 41; Фасмер III 194; Преобр. II 10; Потебня РФВ 1879/1, 263; Kluge—Mitzka 540. — Див. ще **палісад.**

[**па́ля**[2]] (заст.) «удар лінійкою по долоні», [*па́лі дати*] «ударити лінійкою по долоні»; — р. [*па́ля*] «тс.»; — очевидно, запозичення з латинської мови; лат. pāla «лопатка» етимологічно неясне. — Преобр. II 10. — Див. ще **пале́тка.**

[**паляндрува́ти**] «обшарювати, нишпорити, ритися» Нед; — бр. [*паляндрава́ць*] «лютувати, палити вогнем»; — очевидно, результат видозміни слова *плюндрува́ти*, зближеного з *пали́ти*; пор. бр. [*паля́ндра*] «чума, пошесть у вигляді білої гарячки», яке вважається похідним від *паляну́ць* «пальнути, ударити» (Носович 391). — Див. ще **пали́ти, плюндрува́ти.**

паляни́ця «вид хлібини», [*паляни́ця*] «тс. Нед; круглий пиріжок з прісного тіста [Ме]», [*паленя́*] «паляничка; вид вівсяного хліба», [*пали́нка*] «паляниця» Корз, [*паля́, паля́тко*] «тс.», [*паляни́шник*] «булочник» Пі, *паляни́шниця* «жінка, яка пече і продає паляниці», [*па́лянка*] «маленький коржик з вівсяного борошна», [*паляни́чити*] «пекти паляниці?», [*розпалани́чити*] «розплюснути» Ме, [*розпалени́чити*] «тс.» Нед; — р. [*паленѝца*] «паляниця», бр. [*паляні́ца*] «тс.»; — похідне утворення від *пали́ти*; назва зумовлена тим, що при випіканні такого хліба чи печива на ньому утворюється суха, іноді пригоріла скоринка; пов'язання з гр. πέλανος «жертовний пиріг» (Фасмер ГСЭ 138) пізніше автором було відкинуте. — Фасмер III 191; Преобр. II 10. — Див. ще **пали́ти.**

[**паля́руш**[1]] «приступ подагри» ВеБ; — похідне утворення від *пали́ти* «пекти», очевидно, зумовлене впливом п. palarusz «параліч». — Див. ще **пали́ти.**

паля́руш[2] — див. **пуля́ре́с.**

[**паля́ти**] «ганяти, гасати, швидко йти» Ме, Мо, [*палюва́ти*] «іти навпростець» Корз; — неясне.

па́ма — див. **паме́г.**

Па́мво (чоловіче ім'я), ст. *Па́мвѡнъ* «нітрій (?) жител» (1627), *Па́мва* (1627); — р. бр. *Па́мва;* — запозичення з грецької мови; гр. Πάμβω переконливої етимології не має; пов'язується з Πάμφωνος «багатоголосий» (Вл. імена 78; Спр. личн. имен 443), Πάμμων (чоловіче ім'я); може бути зведене до Πάμβοτος (жін. р. Παμβῶτις) «який усіх годує». — Беринда 226.

[**паме́г**] «хмара» ЛексПол, [*па́меги*] «хмари», [*па́ма*] «чорна недощова хмара» Л, [*па́мога*] «мжичка, дрібний дощ» Нед; — р. [*па́мга*] «туман, що випадає у вигляді мжички; похмура погода з мжичкою», [*па́мжа*] «погода (звичайно погана)»; — псл. [*pamьgъ, *pamьga] «хмара, туман, мжичка», пов'язане з mьžiti < *mĭgīti «мжичити». — Меркулова Этимология 1973, 58—60. — Див. ще **мжи́ти.**

[**памич**] (бот.) «мній (мох), Mnium L.» Mak; — очевидно, пов'язане з *ми́чка* «пучок конопель або льону, підготовлений для прядіння», *микати* «чесати льон або коноплі для прядива»; назва зумовлена схожими на куделю повстистими дернинами, що їх утворюють стебла цього моху (Словн. бот. 354). — Див. ще **ми́кати.** — Пор. **ми́чка.**

па́мка, *па́мок* — див. **па́м'ять.**

па́мога — див. **паме́г.**

[**па́молоток**] «волоть, суцвіття у вигляді мітелки»; — неясне, можливо,

давніше **паволоток*, похідне від *во́лоть*.

[**па́морка**] (ент.) «мертва голова, ахеронція, Acherontia Lasp.» Нед; — похідне утворення від *мори́ти*; назва зумовлена своєрідним малюнком на тілі метелика між крилами, схожим на людський череп (символ смерті), звідки також і назва *мертва голова* (Горностаев 238). — Див. ще **мор, па-.**

па́морок, *па́морока, па́мороть, па́морочити, па́морочка, па́морочливий, па́морочний* — див. **мо́рок.**

[**па́мота**] «бавовна» Нед; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. pamut «тс.» через словацьке та південнослов'янське посередництво (слц. pamuk «бавовняна нитка», болг. *памýк* «бавовна, вата», м. *памук*, схв. *пàмук* «тс.») зводиться до тур. pamuk (pamug) «бавовна», яке походить від перс. pämbä (сперс. pämbäk) «тс.». — Machek ESJCS 351; Младенов 410; MNTESz III 78—79; Bárczi 234. — Пор. **бо́мба́к, бума́га.**

[**памо́ха**] (бот.) (у сполученні [*ло́мінь п.*] «ломикамінь моховидний, Saxifraga bryoides L.» Нед); — похідне утворення від *мох*; назва зумовлена тим, що ця рослина своїм зовнішнім виглядом нагадує мох (Флора УРСР 479—480). — Див. ще **мох, па-.**

пампа́си «область Південної Америки із субтропічним кліматом і степовою рослинністю», *па́мпа* «тс.»; — р. *пампа́с, пампа́сы*, бр. *пампа́сы*, п. pampas, pampasy, ч. pampasy, слц. pampa, болг. *па́мпа, пампа́си*, схв. *пâмпас*, слн. pámpa; — запозичення з іспанської мови; ісп. pampas є формою множини іменника pampa «тс.», запозиченого з мови кечуа; кеч. pampa «рівнина». — CIC[2] 617; ССРЛЯ 9, 83; Sł. wyr. obcych 544; Kopaliński 711; Klein 1117.

[**па́мплик**] «червона китиця як відзнака доброго стрільця» Нед; — очевидно, пов'язане з нім. pampeln «висіти, колихаючись, погойдуючись», bammeln «висіти, теліпатися», baumeln «тс.», що вважаються результатом наслідування звуку дзвона bim-bam-baum. — Kluge—Mitzka 48, 57, 110—111.

пампу́ха «пампушка», *пампу́х, пампу́шка, пампу́шок*, [*панпу́х* Нед, *панпу́ха, панпу́шка* ЛексПол] «тс.», *пампу́шкуватий* «який нагадує собою пампушку; пухкий»; — р. бр. *пампу́шка*, п. pampuch, pampuszka, pańtuch, pańkuk, ч. pampuška, слц. вл. pampuch, нл. pańpug, pampuch, pampuk, pampušk; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. Pfannkuchen «оладок, млинець» (видозмінене, можливо, під впливом слов'янської морфеми *пух-*, пор. *пухки́й, пу́хнути*) утворене з основ іменників Pfanne «сковорода», що виникло з двн. pfanna (свн. pfanne), до якого зводиться псл. *panu, укр. [*па́нва*] «тс.», і Kuchen «пиріг, печиво» (двн. chuohho, kuocho, свн. kuoche), спорідненого з снн. снідерл. kōke, сангл. cake, діскл. kaka «тс.». — Москаленко УІЛ 29; Шелудько 41; Shevelov Hist. phonol. 742; Фасмер III 194; Преобр. II 10; Machek ESJC 431; Schuster-Sewc 1038—1039; Kluge—Mitzka 409, 541. — Див. ще **кекс, па́нва́.**

[**пампу́хи**] (бот.) «білі сливи, Prunus insititia L.» ВеНЗн; — очевидно, результат семантичної видозміни *пампу́ха* «пампушка»; назва зумовлена зовнішнім виглядом плодів, схожих на пампушки. — Див. ще **пампу́ха.**

[**памула**] «варені чорниці» ВеЗа; — неясне.

па́мфи́ль «вид гри в карти; [жировий валет, старша карта в цій грі]», *па́нфиль* «гра в карти»; — запозичення з польської мови; п. pamfil (назва карти) походить від фр. pamphile «жировий валет», що зводиться, очевидно, до гр. Πάμφιλος «всім любий». — Kopaliński 711; Sł. wyr. obcych 544. — Див. ще **Памфі́л.**

Памфі́л (чоловіче ім'я), *Панфі́л*, ст. *Памфілъ* «всѣ(м) милы(и), вседруже(н)» (1627); — р. болг. *Памфи́л*, бр. *Памфі́л*, п. слц. Pamfil, ч. Pamfilos,

м. *Памфил*, схв. *Памфилије*, слн. Pamfil, стсл. **Памфилъ, Панфилъ**; — запозичення з грецької мови; гр. Πάμφιλος походить від складного прикметника πάμφιλος «всім любий, всіх улюбленець», утвореного з основ πάν «увесь; кожний» і φίλος «улюблений, милий, дорогий», пов'язаного з φιλέω «кохаю, люблю». — Вл. імена 78; Беринда 226; Петровский 173; Спр. личн. имен 443; Илчев 376. — Див. ще **пан-, філоло́гія.**

памфле́т «сатиричний твір, спрямований проти якого-небудь суспільного явища чи особи», *памфлети́ст*, [*памфле́тник*] «памфлетист» Нед; — р. бр. болг. *памфле́т*, п. ч. слц. вл. pamflet, м. *памфлет*, схв. *па̀мфлет*, слн. pamflét; — через німецьке посередництво (н. Pamphlét) запозичено з англійської мови; англ. pamphlet «брошура, памфлет» походить від фр. ст. pamphilet «тс.», утвореного від назви комедії XII ст. слат. Pamphilus seu De Amore «Памфіл, або Про кохання», в якій власне ім'я Pamphilus відтворює гр. Πάμφιλος «Памфіл». — CIC^2 617; Фасмер III 195; КЭСРЯ 324; Brückner 392; Holub—Lyer 354; Kopaliński 711; Kluge—Mitzka 529; Klein 1117; Dauzat 526—527. — Див. ще **Памфі́л.**

па́м'ять, [*па́мка*] «пам'ять», [*па́мок*] «тс.» Па, *па́м'ятка, па́м'ятник*, [*па́м'ятниця*] «побиття на спомин» Нед, *па́м'яток*, [*пам'ятю́нок*] «видимий знак» Нед, [*пам'ятю́х*] «очевидець; той, хто пам'ятає про щось» О, *пам'ятки́й* «пам'ятливий», *пам'ятко́вий, пам'ятли́вий, па́м'ятний, пам'ятю́щий* «який має добру пам'ять», *пам'ята́ти, пам'ятува́ти* «пам'ятати», *безпа́м'ять* «безпам'ятство», *безпа́м'ятство, безпа́м'яття* «тс.», [*безпа́м'ятько*] «людина, що має погану пам'ять», *безпа́м'ятний, впа́м'ятку* «пам'ятається, не забувається», [*запа́м'яток*] «пам'ятник» Ж, [*запам'я́ть*] «на пам'ять, на згадку» Пі, *запам'ята́ти, напа́м'ять, непа́м'ять, невпа́м'ятку́* «не пам'ятається, не пригадується», *опам'ята́ти* «вивести кого-небудь із стану непритомності, забуття», *опам'ятува́ти* «тс.», *опам'ята́тися*, [*обезпам'я́тіти*] «втратити пам'ять» Ж, [*пропа́м'ятни́к*] «альбом і твір, присвячений пам'яті кого-небудь» Нед, *пропа́м'ятний* «пам'ятний», [*спам'ята́ти*] «пам'ятати, заспокоїти» Нед, [*спам'я́тувати*] «тс.» Нед, [*спамнята́ти(ся)*] «привести (прийти) до розуму, стримати(ся); заспокоїти(ся)» Ме, *упа́м'ятку́* «пам'ятається, не забувається»; — р. *па́мять* «пам'ять», бр. *па́мяць*, др. *память* «тс.; спогад, повість, запис, грамота; заупокійна служба», п. pamięć «пам'ять», ч. paměť, слц. pamäť, болг. м. *па́мет* «тс.», схв. *па̀мēт* «розум», слн. pámet «пам'ять, розум», стсл. **памѧть** «тс.»; — псл. pamętь < *pamⁱn̥tь «пам'ять», пов'язане чергуванням голосних із mьněti «думати»; — споріднене з лит. [mintìs] «загадка», atmintìs «пам'ять», ст. mintìs «думка, ідея», лат. mēns, род. в. mentis «розум, здоровий глузд», гот. gamunds «пам'ять», двн. gimunt «тс.», ав. maiti- «думка», дінд. matíḥ (mátiḥ) «думка, погляд, намір»; ie. *men-ti-, *mn̥-ti- «розум, думка». — Стоянов Мовозн. 1968/2, 72; Фасмер III 195; Преобр. II 11; Горяев 247; Brückner 392; Machek ESJC 430; Holub—Lyer 354; Младенов 410; Skok II 445; Бернштейн Очерк 1974, 261; Trautmann 181; Walde—Hofm. II 69—70; Pokorny 726—728. — Див. ще **мни́ти.** — Пор. **поминáти.**

пан, ст. *панъ* (1349), *панва́* (зб.), [*па́нвія*] «пані» ВеУг, [*пане́нтьо*] «паненя» Нед, *паненя́* «дитина пана», [*паненя́тко*] «тс.» Пі, [*пане́ньство*] «незайманість, непорочність» Нед. [*пане́ць*] «паночок» Нед, [*па́нея*] «пані» Нед, [*пани́ско*] «пан» Нед, *пани́ч*, ст. *паничъ* (1426), *пани́чик* (зменш.), *па́ні*, ст. *пани* (1378), *паны* (1462), *па́нійка* (зменш.), *па́нія* «пані», ст. *панія* (1480), [*па́нка*] «панна, пані» Нед, *па́нна*, ст. *панна* (XV ст.), *панъну* (1471), *па́нночка* (зменш.), [*панну́ня*,

панну́ся ВеЗа] «тс.», [*панова́*] «панва», *пано́к, пано́та́* (зб.) СУМ, Нед, [*пано́ша* Нед], *па́нство*, [*па́ньство, па́нцтво*] «тс.» Нед, ст. *паноша* «дрібний шляхтич» (1433—1443), *панство* «держава» (1388), [*пану́ньо*] «паночок» Нед, [*панча́*] «паненя», [*панчу́к*] «панич» Нед, *панща́ни́н* «кріпак» СУМ, Нед, *панща́нник*, [*панща́р*] «тс.», *панщи́зна* «панщина», *па́нщина́* СУМ, Нед, [*па́ньчи́на, па́йнщина*] «тс.» Нед, *па́нщинник* «кріпак», [*панщо́ни*] «кріпаки» Пі, *панюга́* (знев.) СУМ, Г, *па́ня* «пані», *паня́* «дитина пана чи пані», [*паня́га*] «панюга», [*паня́не*] «панове» Нед, [*паня́нин*] «пан», *паня́нка* «панна», *паня́нство* «дівування», [*паня́тко*] «паненя» Пі, [*пане́нський*] «дівоцький» Нед, *панича́вський, панівни́й, пановитий* «гордовитий, як пан», [*пановли́вий*] «панівний» Нед, ст. *панскии* (1435), [*паньскова́тий*] «пановитий» Нед, *панща́нний, панщизня́ний, па́нщинний, паня́нський* «належний панянці; [дівочий, незайманий]», [*паневкави́то*] «по-панському» ЛексПол, [*пани́ти*] «подобатися або бути потрібним; [слу́жити Шух]», *пани́тися* «триматися по-панському», [*паничува́ти*] «жити як панич» Нед, *пани́ти* «триматися по-панському; байдикувати», *пано́шитися* «панитися», *панува́ти*, ст. *пановати* (1499), *па́нькати, па́нькатися*, [*впанова́тися*] «утвердитися в пануванні, в панстві» Пі, [*ви́панок*] «молодий пан» Она, *допанува́тися, допа́нькатися, запани́ти*, [*запанчитися*] «загордитися, зазнатися» Пі, [*недо́панок*] «той, хто вдає із себе пана», [*непанща́нний*] «не зобов'язаний відбувати панщину» Нед, *опанува́ти*, [*опанува́тися*] «прийти до влади», [*опану́ть*] «охопити, оволодіти» ЛексПол, *пі́дпа́нок* «не дуже багатий або збіднілий пан; той, хто перебуває на службі у пана», *по-па́нському, по-па́нськи*, [*по-па́нській*] «по-панському», *полу́панок, попани́ти* «стати паном», [*попаня́читися*] «попаніти», *розпано́шитися* «стати паном; прийти до влади; встановитися», *спані́лий* «який став паном; з панськими манерами, звичками», *спани́ти* «запаніти», [*спано́шитися*] «тс.», [*упанува́тися*] «стати володарем панського маєтку», [*упа́нькати*] «умовити когось, запобігливо догодити, прислужитися, добившись вигоди з цього» Шейк; — р. бр. болг. м. *пан*; — запозичення з польської мови; п. pan, як і ч. pán, ст. hpán, слц. pán, вл. нл. pan, зводиться до псл. [*gъrapъ], що цілком певної етимології не має; очевидно, запозичення з давньоіранського джерела; ір. *gu-pāna-/ *gau-pāna- «коров'ячий пастух, охоронець скоту» складалося з основ ір. gau- «корова, бик, велика рогата худоба» і pāpa- «захист, охорона, сторожа», похідної від *pā- «берегти, захищати»; менш переконливе традиційне пов'язування *gъrapъ з [*жупа́н*] «начальник округу (у різних слов'янських землях)» (Фасмер III 195—196; Преобр. II 13; Brückner 393; Holub—Lyer 355); безпідставною була спроба (Соболевский РФВ 71, 442—443) відокремлення rapъ від *gъrapъ і пояснення його як запозичення з дакійської мови; недостатньо обгрунтованою є й спроба (Machek ESJC 431; Holub—Kop. 263) пояснення rapъ як вторинного утворення до rapi, яке зіставляється з гр. πότνια «володарка, пані», дінд. pátnī «тс.». — Richhardt 86; Фасмер—Трубачев III 195—196; Черных I 619; Schuster-Šewc 1039—1040; Трубачев Этимология 1965, 71—75; ЭССЯ 7, 197—198; Berп. I 368.

пан- (перша частина складних слів, що відповідає основі *все-*: *панамериканізм, пангерманізм, панславізм* і под.); — р. бр. болг. м. схв. *пан-*, п. ч. слц. вл. слн. pan-; — запозичення з грецької мови; гр. παν- «все-» пов'язане з πᾶς (< *παντς, с. р. πᾶν) «всякий, кожен; весь, цілий», етимологія якого неясна; можливо, споріднене з дінд. *śáśvant «весь, всі підряд, кожен». — CIC² 617; Brückner 393; Frisk II 476—477; Boisacq 748—749.

[**пана́джин**] «земельна спадщина», [*пона́джин*] «тс.» Нед; — результат видозміни запозиченого рум. молд. ragắgină «пустка; переліг», очевидно, утвореного від уг. parlag, parrag «тс.» (з укр. *перелі́г*, род. в. *перело́гу*) під впливом рум. молд. ţélină «цілина, неорана земля». — Vincenz 4; СДЕЛМ 302; DLRM 583. — Див. ще **лежа́ти.** — Пор. **паразина**.

пана́ма «літній капелюх з широкими крисами»; — р. бр. болг. м. *пана́ма*, п. слц. panama, ч. panamak, вл. panamski klobuk, схв. *па̀на́ма-шѐшӣр*, слн. pánama; — запозичення з французької мови; фр. panama «літній кристалатий капелюх з волокон пальми» походить від назви республіки Panama «Панама». — СІС[2] 618; Черных I 619; КЭСРЯ 324; Sł. wyr. obcych 544.

Пана́с — див. **Афана́сій.**

[**пана́с**] «гра в піжмурки»; — очевидно, походить від імені *Пана́с*; мотивація назви неясна.

пана́хати «розривати, розтинати», [*пене́хать*] «різати» Чаб, [*па́нахи*] «ганчірки, клапті, лахміття» Нед, *розпана́ха́ти* «роздерти» СУМ, (Ме); — п. [panachać] «дерти на дрібні шматки»; — неясне; пор. *пелеха́ти*.

панахи́да «церковна служба по померлому», [*панахи́дник*] «той, хто служить панахиду»; — р. болг. м. *панахи́да*, бр. *паніхі́да*, др. *панихида*, п. panichida, panachida, ч. panychida, слц. panychída, схв. *панихи́да*; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. παννυχίς, род. в. παννυχίδος «цілонічна служба», утворене з основ παν- «все-» і νύξ «ніч», спорідненого з псл. *nokts «ніч». — Фасмер III 197—198; Черных I 620; КЭСРЯ 325; Преобр. II 11; РЧДБЕ 529; Frisk II 327; Boisacq 674. — Див. ще **ніч, пан-.**

панаце́я «ліки в алхіміків, які нібито допомагають від усіх хвороб; універсальний засіб, який нібито зараджує при розв'язанні всіх проблем»; — р. болг. *панаце́я*, бр. *панацэ́я*, п. panaceum, panacea, ч. слц. panacea, схв. *панàцеја*, слн. panacéja; — запозичення з французької мови; фр. panacée походить від лат. panacēa «всецілющий засіб», яке зводиться до гр. πανάκεια «тс.», пов'язаного з πανακής «який усе зціляє», утвореним з основ παν- «все-» і ἄκος «ліки», що переконливої етимології не має. — СІС[2] 618; КЭСРЯ 324; Горяев 247; Sł. wyr. obcych 544; РЧДБЕ 528; Klein 1118; Frisk I 56; Boisacq 387. — Див. ще **пан-.**

панба́рхат «вид тонкого оксамиту»; — запозичення з російської мови; р. *панба́рхат* «тс.» складається з компонентів *пан-*, що походить від фр. panne «плис, тканина, схожа на оксамит», яке зводиться до лат. penna (<*petnā) «крило птаха», спорідненого з дінд. pátram «крило, перо», діслі. fjöðr «тс.», двн. fedara «перо», гр. πτερόν «крило», πέτομαι «лечу, літаю», можливо, також псл. pero, укр. *перо́*, і *ба́рхат* «оксамит». — Фасмер I 129; Преобр. I 18; Walde—Hofm. II 282—283. — Див. ще **барха́н[2], перо́**.

[**па́нва́**] «сковорода» Г, Куз, [*панвя́р*] «виготовлювач сковорід» Нед, *пані́вка* «частина затвора у старовинних кремінних пістолетів і рушниць, на яку насипали порох; [заглиблення, в якому крутиться нижній кінець веретена шестерні в млині; лист, бляха; сковорода Нед]», [*пані́лка*] «панівка; сковорода» Нед, [*па́новка*] «тс.» Нед, [*пано́вка*] «панівка Пі; невелика сковорода ВеЛ», [*па́нвиця*] «подружнє ложе» Нед; — бр. [*панва*] «сковорода», ч. pánev, pánvička, слц. panva, вл. pónoj, pónwička, нл. panej, panewka, panwa, болг. м. *па́ница*, схв. *па̀ница*, слн. pônev «тс.», р.-цсл. **паны** «жаровня»; — запозичено з польської мови не пізніше середини XVI ст.; п. panew «сковорода», panewka «панівка; сковорідка» виникло з псл. *panu «сковорода», яке вважається давнім німецьким запозиченням; двн. phanna «сковорода» (свн. pfanne «тс.») зводиться до лат. patina «миска, неглибока каструля, сковорода» (> нар.-лат. *patna > раппа), що похо-

дить від гр. πατάνη «плоске блюдо, тарілка, сковорода», пов'язаного з πετάννυμι «розстеляю, розгортаю, розширюю», яке прямих позагрецьких відповідників не має. — Дзендзелівський ДБ VIII 83; Шелудько 41; Фасмер III 198; Галай Веснік БДУ 1978/2, 34; Brückner 394; Machek ESJČ 432; Бернштейн Очерк 1974, 237; Mikl. EW 231; Kluge—Mitzka 541; Walde—Hofm. II 264; Frisk II 480, 520; Boisacq 750.

панда́н (бот.) «Pandanus (L.) Rumph.», *панда́нові*; — р. *панда́н, панда́нус* «тс.», бр. *панда́навыя*, п. слц. pandan, ч. pandán, болг. *панда́н(ус)*; — запозичення з новолатинської наукової номенклатури; нлат. Pandanus походить від мал. pandang «тс.», букв. «показний, помітний». — Симоновић 335; NSD 1781.

пандемі́я «найвищий ступінь розвитку епідемії, що поширилась на більшість населення однієї чи кількох країн», *пандемі́чний*; — р. *пандеми́я*, бр. *пандэмі́я*, п. pandemia, ч. pandemie, слц. pandémia, болг. *панде́мия*, схв. *пàндемија*, слн. pandemíja; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Pandemíe, фр. pandémie, англ. pandemic «тс.» походять від гр. πανδημία «весь народ», утвореного з основ παν- «весь» і δῆμος «земля, країна, народ». — CIC² 618; Kopaliński 712; РЧДБЕ 528; Klein 1118—1119. — Див. ще **демагóг, пан-.**

[**пáндурити**] «непокоїтися» Корз, [*пре́ндурити*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [*пе́ндити*] «нести, тягти; *гнати».

[**паневи́чки**] (бот.) «орлики звичайні; Aquilegia vulgaris L.» Mak; — очевидно, результат видозміни назви **павлині вічки*; пор. [*павлине око*] «тс.» Mak; назва зумовлена гарним голубим кольором квітів рослини. — Див. ще **óко**[1], **пáва.**

панегі́рик «похвальний відзив, захоплена похвала (часто нещирі або іронічні)», *панегі́ри́ст, панегі́ри́чний*; — р. м. *панеги́рик*, бр. *панегі́рык*, п. panegiryk, ч. слц. panegyrik, болг. *панегири́к*, схв. *панегѝрик*, слн. panegírik; — через латинське посередництво (лат. panēgyricus «похвальне слово, панегірик») запозичено з грецької мови; гр. πανηγυρικός (λόγος) «похвальна промова на урочистих усенародних зборах» є похідним від πανήγυρις (πανάγυρις) «урочистість, усенародне свято», що складається з основ παν- «все-» і ἄγυρις «зібрання, натовп», пов'язаного з αγείρω «збираю, скликаю». — CIC² 618; Фасмер III 197; Горяев 247; Brückner 393—394; Kopaliński 712; Holub—Lyer 355; Klein 1119; Frisk I 8—9; Boisacq 6—7. — Див. ще **гортáти, пан-.**

пане́ль «доріжка для пішоходів на узбіччі дороги; тротуар; дошка, яка є частиною щита або пульта управління, елемент конструкції збірної будови у формі плити»; — р. *пане́ль*, бр. *панэ́ль*, ч. слц. вл. panel, болг. *пане́л*, м. *панел*, схв. *пàнел*, слн. panél; — запозичення з німецької або голландської мови; нвн. Paneel «панель», гол. paneel «тс.» походять від фр. ст. panel «тс.», яке зводиться до нар.-лат. *pannellus < лат. pannulus, зменш. від pannus «шмат тканини, полотна», спорідненого з гр. πῆνος «тканина», πήνη «тканина, нитка, веретено», двн. fano «тканина, хустка», гот. fana «кусок тканини, хусточка», псл. pęti «п'ясти», укр. *п'я́сти́*. — CIC² 619; Фасмер III 197; Черных I 619—620; КЭСРЯ 324; Преобр. II 11; Klein 1119; Walde—Hofm. II 247—248. — Див. ще **п'я́сти́**. — Пор. **панно́.**

[**пане́ра**] «корзина з верболозу для овочів» Мо, [*пане́р*] «тс.» Чаб; — запозичення з болгарської мови; болг. *пане́р* «плетений кошик» походить від іт. paniéra «круглий кошик (з двома ручками)», що виникло з лат. pānārium «кошик для хліба», утвореного від pānis «хліб», пов'язаного з pāsco «пасу; годую; їм, харчуюся», спорідненим з гот. fōdjan «живити, вигодовувати», двн. fuotar «їжа, корм», гр. πατέομαι «їм; п'ю», псл. pasti, укр. *па́сти*. —

РЧДБЕ 529; Walde—Hofm. II 246—247, 260. — Див. ще **па́сти**[1]. — Пор. **компа́нія.**

[**паникадило**] (бот.) «люпин жовтий, Lupinus luteus L.» Мак; — результат перенесення на рослину назви *панікади́ло*; перенесення зумовлене тим, що квіти цієї рослини, зібрані у вертикальні стоячі китиці, схожі на свічки у панікадилі (УРЕ 8, 318). — Див. ще **панікади́ло.**

панібра́т «хороший знайомий, задушевний приятель», *панібра́тство* «надмірна невимушеність; безцеремонність, фамільярність; компанія, товариство (звичайно безцеремонне, фамільярне)», *панібра́тчик* «учасник панібратства», *панібра́татися* «входити в приятельські, фамільярні стосунки, видаючи себе за рівню з ким-небудь», *панібра́тствувати* «поводитися з ким-небудь занадто невимушено, безцеремонно, фамільярно», *запанібра́та, по-панібра́тськи;* — р. заст. *панибра́т,* бр. *панібра́т;* — результат видозміни вживаного серед шляхти звертання п. panie bracie, букв. «пане брате». — Фасмер III 197; Черных I 620; Преобр. II 11. — Див. ще **брат, пан.**

[**па́нійка**] «оладка, пампушка» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми [*па́нівка*], похідної від *па́нва́* «сковорода»; первісне значення — «спечене чи підсмажене на сковорідці». — Див. ще **па́нва́.**

па́ніка, *панікер, панікерство, панічний, панікерствувати, панікувати;* — р. болг. м. *па́ника,* бр. *па́ніка,* п. ч. слц. вл. panika, схв. *па̀ника,* слн. pánika; — запозичення з німецької мови; нім. Pánik через фр. panique «паніка; панічний» і, далі, лат. panicus «панічний» зводиться до гр. πανικός (φόβος) «раптовий, безпідставний страх, що його, за міфологічними уявленнями, навіював бог лісів і пасовиськ Пан», похідного від імені цього бога Πάν. — CIC[2] 619; Фасмер III 197; Черных I 620; КЭСРЯ 325; Горяев 247; Sł. wyr. obcych 546; Holub—Lyer 355; Kluge—Mitzka 529; Dauzat 528; Klein 1120; Frisk II 470—471.

панікади́ло «велика люстра зі свічками або стоячий канделябр перед іконами, звичайно в церкві», [*паникади́ло*] «тс.»; — р. *паникади́ло,* бр. *панікадзі́ла,* др. *паникадило, понекадило, поникадѣло, поникандѣло;* — запозичення із середньогрецької мови; сгр. πολυκάνδηλος «багатосвічник» утворене з основ слів гр. πολύς «численний», що в цьому слові внаслідок деетимологізації перетворилося на *пані-*, і κανδῆλα «свічка», пов'язаного з лат. candēla «тс.». — Фасмер III 197; Черных I 620; Преобр. II 11; Горяев 247; Желтов ФЗ 1878 IV 36; Mikl. EW 231. — Див. ще **канделя́бр, полі-.**

Панкра́т (чоловіче ім'я), *Панкра́тій,* [*Кра́тик*]; — р. болг. *Панкра́тий,* бр. *Панкра́т,* п. Pankracy, ч. слц. Pankrác, м. *Панкратие,* схв. *Панкратије, Панкрације,* слн. Pankracij, стсл. **Панъкратии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Παγκράτιος пов'язане з Παγκρατής «всевладний, всесильний, всемогутній», яке складається з основ παν- «все-» і κράτος «сила, міць, влада». — Вл. імена 79; Петровский 173—174; Спр. личн. имен 443; Суперанская 81; Илчев 377. — Див. ще **аристокра́т, пан-.**

[**панна**] (бот.) «гриб вовнянка, Lactarius torminosus (Schaeff.) Fr. (Agaricus necator Bull.)»; — очевидно, результат перенесення на гриб назви *па́нна* «панська дочка»; перенесення могло бути зумовлене рожевим з червонуватими концентричними зонами забарвленням шапочки гриба (Зерова 123, 171). — Див. ще **пан.**

панно́ «картина, барельєф та ін., що кріпиться звичайно до стіни; частина стіни або стелі, обрамлена орнаментом чи ліпленням і звичайно заповнена живописним зображенням або скульптурним рельєфом»; — р. *панно́,* бр. болг. м. *пано́,* п. ч. слц. panneau, схв. *па̀но̄*; — запозичення з французь-

кої мови; фр. panneau «панно» утворилося від нар.-лат. *pannellus «шматок тканини, полотна». — CIC² 619; ССРЛЯ 9, 111; Kopaliński 713; Dauzat 528. — Див. ще **пане́ль**.

[**па́нога**] «велика гілка» Нед; — схв. *па̏нога* «усохла нога, кукса ноги; окреме відгалуження річки; корінь зуба і под.», слн. pánoga «галузь діяльності»; — похідне утворення від *нога*, псл. noga в переносному значенні «паросток, паросток кореня». — Див. ще **нога́, па-**.

панора́ма «вид на далекий простір; картина, на якій плоский живописний фон поєднується з об'ємним предметним переднім планом», *панорамува́ти* «обертатися навколо вертикальної або горизонтальної осі при безперервному зніманні кіноапаратом великого простору»; — р. болг. м. схв. *панора́ма*, бр. *панара́ма*, п. panorama, ч. слц. вл. слн. panoráma; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Panoráma, фр. англ. panorama утворені з основ гр. παν- «все-» і ὅρᾱμα «вид, видовище», похідного від ὁράω «бачу, дивлюся, оглядаю, споглядаю», спорідненого з лат. vereōr «дивлюся зі страхом, боюся», діcл. varr «пильний, уважний», гот. wars «обережний», двн. giwar «обізнаний», свн. gewar «тс.». — CIC² 619; КЭСРЯ 325; Фасмер III 198; Черных I 620—621; Преобр. II 12; Горяев 242; Kopaliński 213—214; Holub—Lyer 356; Dauzat 528; Klein 1120; Frisk II 411. — Див. ще **пан-**.

пансіо́н «закритий навчальний заклад з гуртожитком; невеликий готель, будинок, де здаються кімнати з повним утриманням; утримання тих, хто живе у кого-небудь», *пансіона́т* «вид закладу для відпочинку», *пансіоне́р* «той, хто вчиться (живе) в пансіоні»; — р. болг. м. *пансио́н*, бр. *пансіён*, схв. *пансѝо̀н, пензѝо̀н;* — запозичення з французької мови; фр. pensiоn «плата за утримання» походить від лат. pēnsiō (зн. в. pensionem) «плата, внесок». — CIC² 620; КЭСРЯ 325; Фасмер III 198; Преобр. II 12; Горяев 247; Dauzat 546. — Див. ще **пе́нсія.**

панталóни «штани; жіноча білизна, яка покриває нижню частину тулуба»; — р. бр. *панталóны*, п. ч. pantalony, слц. pantalóny, болг. м. *панталóни*, м. *панталóне*, слн. pantalóni; — запозичення з французької мови; фр. pantalon «тс.; блазень, паяц, скоморох» походить від іт. Pantalone, Pantaleone, імені популярного персонажа народних комедій, що носив просторі й довгі штани. — КЭСРЯ 325; Фасмер III 198; Черных I 621; Преобр. II 12; Горяев 247; Kopaliński 714; Holub—Lyer 356; Dauzat 529.

[**пантáрка**[1]] (орн.) «цесарка, Numida meleagris», [*пантáрчий*] «цесарський» Нед; — запозичення з польської мови; п. pantarka «цесарка» походить від фр. pintade «тс.», яке зводиться до порт. pintado «мальований, строкатий, плямистий, крапчастий», пов'язаного з pintar «фарбувати, малювати, розписувати», що походить від лат. pingo «малюю», спорідненого з дінд. piṅktē «малює», piṅgaḥ «рудуватий, коричнюватий», piṅgalaḥ «тс.», гр. πίγγαλος «ящірка», псл. pěgъ «плямистий», укр. [*піга́нистий*] «плямистий». — Śł. wyr. obcych 547; Sławski JP 39/5, 382; Fraenkel 570; Dauzat 560; Walde—Hofm. II 305. — Див. ще **піга́ни́стий.**

[**пантáрка**[2]] (бот.) «гречка татарська, Fagopyrum tataricum (L.) Gaerth.» Mak; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни [*татáрка*] «тс.», зближеного з [*пантáрка*] (орн.) «цесарка».

пантеї́зм «філософське ідеалістичне вчення, яке ототожнює Бога з природою», *пантеї́ст, пантеїсти́чний*; — р. *пантеи́зм*, бр. *пантэ́ізм*, п. вл. panteizm, ч. pantheismus, panteismus, слц. panteizmus, болг. *пантеи́зъм*, м. *пантеи́зам*, схв. *пантеи̏зам*, слн. panteízem; — запозичення з французької мови; фр. panthéisme «пантеїзм» походить від англ. pantheism «тс.», pantheist, ут-

вореного в 1705 р. ірландським філософом Дж. Толандом (J. Toland, 1670—1722) з основ гр. παν- «все-» і θεός «бог». — СІС[2] 620; ССРЛЯ 9, 121; Kopaliński 714; Dauzat 529; Kluge—Mitzka 529; Klein 1121. — Див. ще **атеї́зм, пан-.** — Пор. **пантео́н**.

Пантелеймо́н (чоловіче ім'я), *Пантелемо́н, Пантелі́й, Панько́,* [*Панталимо́н* Нед, *Палтимі́н* Куз, *Палтимо́н* Куз, *Пали́й* Пі, *Талімо́н* (Ме)] «тс.», [*Паньчи́ха*] «дружина Панька» Нед, ст. *Пантелеймѡнъ* «всем(и)л(ос)тивъ» (1627); — р. *Пантелеймо́н,* бр. *Панцеляймо́н,* болг. *Пантелеймо́н, Пантеле́й,* м. *Пантелејмон, Пантелеј,* схв. *Пантѐлејмон,* слн. Pantelejmoп, стсл. **Пантелеимонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено із середньогрецької мови; сгр. Παντελεήμων утворене з основ гр. παν- «все-» і ἐλεήμων «милосердний, жалісливий», похідного від ἔλεος «жалість, співчуття», етимологічно неясного. — Вл. імена 79; Беринда 227; Петровский 174; Суперанская 81; Илчев 378; Frisk I 490; Boisacq 241. — Див. ще **пан-.**

пантели́к[1] (у виразі *збити з пантели́ку* «викликати замішання в когонебудь; спантеличити, дезорієнтувати, заплутати»), [*панталик* Нед, *пантили́га* Ме, *пентели́к* Бі] «тс.», *пантели́чити(ся), спантели́чити*; — р. бр. *панталы́к,* п. pantałyk; — не зовсім ясне; разом з [*пантли́к*] «стрічка», [*пантли́ка*] «тс.», п. [pętlik] «петля, зав'язка», [pętlika] «тс.», слц. pántik «петля», [pentl'a] «стрічка» виводиться від австро-баварського [pantl] «зав'язка, стрічка» (нвн. Band «зав'язка»); безпідставне припущення Корша (у Преобр. II 12) про походження від аз. pänd «мистецтво, хитрощі, виверт» (пор. Черных I 621). — Фасмер—Трубачев III 199; Горяев Доп. 2, 28. — Див. ще **пантли́ка.**

[**пантели́к**[2]] «гак для вішання одягу» Нед, [*панталик*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*пантли́ка*] «стрічка», [*пантли́чка*] «петля з тасьми».

[**пантели́ха**] «стара будівля» Нед; — неясне.

пантео́н «храм, присвячений усім або багатьом богам; місце поховання видатних людей»; — р. болг. м. *пантео́н,* р. ст. *панфеонъ* (XVII ст., з сгр.), бр. *пантэо́н,* п. panteon, ч. pant(h)eon, слц. panteón, схв. *пантѐо̄н,* слн. pánteon; — через французьке і латинське посередництво (фр. panthéon, лат. pantheon) запозичено з грецької мови; гр. Πάνθειον «храм, присвячений усім богам», утворено з основ παν- «все-» і θεός «бог». — СІС[2] 620; Черных I 621; Горяев 247; Kopaliński 714; Holub—Lyer 356; Klein 1121; Dauzat 529. — Див. ще **атеї́зм, пан-.** — Пор. **пантеї́зм.**

пантѐра (зоол.) «Panthera Ok.»; — р. *пантѐра,* ст. *пантир(ь)* (XV—XVI ст.), *пантеръ* (1512), *панфиръ* (XVI ст.), бр. *пантэ́ра,* др. *паньфиръ,* п. pantera, ч. слц. panter, болг. *пантѐра,* м. *пантер, пантера,* схв. *пàнтēр,* слн. pánter, цсл. **панъѳиръ**; — нове запозичення з французької мови; фр. panthère через лат. panthera «тс.» зводиться до гр. πάνθηρ «тс.» (у давньоруській та церковнослов'янській мовах — безпосередньо з грецької); слово, очевидно, індійського походження; пор. дінд. puṇḍárīkam «тигр» (букв. «жовта тварина»), пов'язане з pāṇḍaraḥ «білувато-жовтий». — Фасмер III 199; Черных I 621; КЭСРЯ 325; Преобр. II 12; Горяев 247; Brückner 393; Sł. wyr. obcych 547; Kluge—Mitzka 529; Klein 1121; Dauzat 529; Frisk II 471.

па́нти «молоді роги оленів», *панта́ч* «олень з пантами», *пантува́ти* «добувати панти мисливством»; — р. бр. *па́нты,* п. panty, болг. *па́нти;* — через російське посередництво запозичено з маньчжурських мов; маньчж. *фунту* «панти» споріднене з нанайськ. *пунту,* евенк. *пѐнту* «тс.». — ССРЛЯ 9, 126; Kopaliński 715; ССТМЯ II 47.

[**пантли́ка**] «стрічка» Нед, [*пантли́чка*] «петля з тасьми», [*па́нтлик*] «стрічка» ВеУг, [*пантлі́ка*] «тс.» ЕЗб 25; — п. [pętlik] «петля, зав'язка», [pętlika] «тс.», слц. pentl'a «стрічка», pentlička «стрічечка», ч. pentle «стрічка», pentlička «стрічечка», м. схв. *па́нтлика* «стрічка, тасьма»; — запозичення з угорської мови; уг. pántlika «стрічечка» утворене від ст. pántli «стрічка», яке походить від нвн. Bändel, зменш. від Band «стрічка»; у гуцульських говірках слово могло бути запозичене з румунської мови (рум. [pantlică] «стрічка»). — Brückner 404; Machek ESJČ 444; MNTESz III 86; Kluge—Mitzka 78; Vincenz 9.

пантомі́ма «вистава без словесного тексту, в якій зміст розкривається за допомогою міміки, жестів і виразних рухів; сюжетна сцена в балеті, опері, драмі і т. ін., основана на безсловесній драматичній грі виконавців», *пантомі́м, пантомі́міка, пантомімі́ст, пантомімі́чний*; — р. болг. м. схв. *пантоми́ма*, бр. *пантамі́ма*, п. ч. слц. вл. pantomima, слн. pantomíma; — запозичення з французької мови; фр. pantomime «пантоміма, (ст.) пантомім» через лат. pantomīmus «пантомім» зводиться до гр. παντόμῑμος «пантомім (актор)», букв. «той, що все наслідує», утвореного з основ πᾶν (род. в. παντός) «все» і μῖμος «мім». — СІС[2] 620; Черных I 621; КЭСРЯ 325; Kopaliński 715; Holub—Lyer 356; Klein 1121; Dauzat 529. — Див. ще **мім, пан-.**

пантопо́н (фарм.) «лікарський препарат опію, знеболювальний, снотворний засіб»; — р. болг. *пантопо́н*, бр. *пантапо́н*, п. ч. слц. pantopon; — запозичене, очевидно, з німецької мови; н. Pantopón «тс.» утворене з основ гр. πᾶν (род. в. παντός) «все» та лат. opium «опій»; назва зумовлена тим, що цей лікарський препарат являє собою суміш алкалоїдів опію. — СІС 497; ССРЛЯ 9, 125; Sł. wyr. obcych 547. — Див. ще **о́пій, пан-.**

панто́фля (мн. *панто́флі*) «м'яка кімнатна туфля, звичайно без закаблуків», *панто́фель*, [*панто́хля, панту́хель* Нед] «тс.», ст. *пантофлѣ* (1627); — р. *панто́фли*, бр. *панто́флі*, [*панто́плі*], п. ч. pantofel, слц. pantofl'a, нл. pantopla, pantochla, болг. *панто́ф, панто́фка*, м. *пантофли*, схв. *пантòфле, пантỳфле;* — очевидно, через польське і німецьке посередництво запозичено з французької мови; фр. pantoufle (н. Pantóffel) походить від іт. pantofola «тс.», джерелом якого вважається сгр. *παντόφελλος, букв. «весь корок, весь зроблений з корка», утворене з гр. πᾶν (род. в. παντός) «весь» і φελλός «корок», яке переконливої етимології не має. — Акуленко 134; Шелудько 41; Фасмер III 199; Галай Веснік БДУ 1978/2, 34; Brückner 394; Machek ESJČ 432; Holub—Lyer 356; Младенов 411; Ванков БЕ 1960/1, 32; Kluge—Mitzka 529; Dauzat 529; Frisk II 1001. — Див. ще **пан-.**

пантрува́ти «дивитися пильно, уважно; доглядати, дбати», [*панітрува́ти* Нед, *па́нтрити, патрува́ти*] «тс.», [*пантрівни́й*] «обачний Нед; запопадливий О», [*неопантро́вність*] «необачність, нерозважливість»; — очевидно, результат видозміни запозиченого п. patrzyć «дивитися», opatrywać «забезпечувати; [уважно оглядати]», зближеного з [pantrować] (penetrować) «нишпорити, ритися, проникати», що походить від лат. penetro «проникаю, досягаю, вступаю», пов'язаного з penitus «всередині, глибоко, далеко», penātēs «пенати»; п. patrzyć, споріднене з ч. patřiti «дивитися; належати», слц. patrit' «належати», pátrat' «шукати, розшукувати», загальноприйнятої етимології не має; можливо, походить як давнє запозичення від ір. pāϑrāi «берегти, захищати» (з іє. *pā- «пасти, берегти»). — Трубачев Этимология 1965, 47—51; Brückner 399; Machek ESJČ 438. — Див. ще **пена́ти.**

[**пантруши́ти**] «тіпати коноплі» Мо; — не зовсім ясне; можливо, ре-

зультат видозміни запозиченого п. [pantroszyć] (patroszyć) «патрошити, патрати», похідного від patrochy «нутрощі», спорідненого з укр. *пóтрох* (пор.).

[**пáнуш**] «листя кукурудзяного качана» ВеНЗн, [*панýша*] «тс.» Гриц; — запозичення з румунської чи молдавської мови; рум. (молд.) pănúşă «оболонка кукурудзяного качана» є похідним від pánă «перо, пір'я», яке зводиться до лат. pinna «перо, крило», penna «тс.», споріднених з дінд. pátram, гр. πτερόν «тс.», двн. fedara «перо», псл. pero, укр. *перó*. — Гриц. 153; СДЕЛМ 302; DLRM 580, 595; Walde—Hofm. II 282, 306—307. — Див. ще **перó**.

[**панушóя**] «кукурудза» Нед; — очевидно, результат контамінації слів [*папушóя*] «кукурудза» і [*пáнуш*] «листя кукурудзяного качана» (див.).

[**панцáк**] «зварена ячмінна крупа» ВеЛ, [*панцаки* ВеЗа, *пенцак* Мак] «тс.»; — бр. [*панцáк*] «перлова крупа»; — запозичення з польської мови; п. [pęcak] «ячмінна, пшенична крупа», pęczak «тс.» пов'язуються з pęcznieć «набухати, набрякати», pękać «лопатися, лускатися», спорідненим з укр. *пук, пýкати*. — Brückner 403; SW IV 127. — Див. ще **пук**[1].

пáнцир, *пáнцер, пáнцерний, пáнцирний, пáнцирник* «воїн, одягнений у панцир; автомобіль, поїзд, військовий корабель, покритий панциром», *пáнцéрник* «тс.» СУМ, Г, *опанцерувáти* «одягти в панцир» Ж, ст. *панцыръ* (1627); — р. *пáнцырь, пáнцирь*, бр. *пáнцыр*, п. pancerz, ч. pancéř, pancíř, слц. pancier, вл. pancer, нл. pancer, болг. *пáнцер, панцúр*, м. *панцир*, схв. *пàнцȉр*; — через польське або чеське посередництво запозичено із середньоверхньонімецької мови; свн. panc(e)r походить від фр. ст. pancière «тс.», яке продовжує лат. pantex «живіт, пузо» (отже, первісне значення — «те, що прикриває живіт»), пов'язане з pānus (*panḳ-nos) «пухлина», спорідненим з псл. *pǫk-, укр. *пук*; за іншою версією (CIC[2] 620; Шелудько 41; Преобр. II 13; Горяев 247), н. Panzer походить від іт. panciere < слат. pancere «панцир», лат. pantex «живіт». — Hüttl-Worth 19; Черных II 3; Фасмер III 199; КЭСРЯ 325; Brückner 393; Machek ESJČ 432; Holub—Lyer 355; Kluge—Mitzka 529; Walde—Hofm. II 248.

пáнцúрник (зоол.) «тварини родини ссавців у Південній і Центральній Америці, броненосець, Dasypus peba» УРС, Нед, *пáнцерник*; — п. pancernik; — похідне утворення від *пáнцир;* назва зумовлена тим, що тіло цих ссавців зверху і з боків укрите товстим панцирем із закостенілих шкіряних щитків. — УРЕ 2, 100; 10, 501; БСЭ 6, 139. — Див. ще **пáнцир.**

[**панцур(а)**] (якась міра) Нед; — р. [*пáнцир*] (у виразі [*без пáнциру*] «без міри»), [*пáнцирь*] (у виразі [*без пáнциря*] «наосліп, без толку»); — неясне; можливо, пов'язане з *пáнцир*.

панчóха, *панчíшка, панчíшник* «робітник, який виготовляє панчохи», *панчíшниця,* [*панчíшництво*] Куз, [*панчóшенка*] «панчішка» Нед, *панчíшний*, ст. *панчохи* (1596); — р. [*панчóха, пáнчехи*], бр. *панчóха,* п. pończocha, ч. punčocha, слц. pančucha, вл. punčoch; — через польське і словацьке посередництво запозичено з німецької мови; н. Bündschuh «в'язаний черевик; легке, в'язане шнурами аж до колін селянське взуття», австр. [puntschuch], свн. buntschuoch «тс.» утворені з основ Bund «в'язка, в'язанка, моток», пов'язаного з binden «в'язати, плести», і Schuh (свн. schuoch, двн. scuoh) «черевик, взуття», спорідненого з днн. skōh, діскл. skōr, дат. шв. sko, гот. skōhs «тс.». — Москаленко УІЛ 29; Коваль 131; Shevelov Hist. phonol. 513; Шелудько 41; Richhardt 86; Фасмер III 200; Потебня РФВ 1, 263; Brückner 686; Zaręba JP 41/1, 5; Machek ESJČ 499; Sadn.—Aitz. VWb. I 5, 369; Mikl. EW 267; Kluge—Mitzka 111, 682. — Див. ще **бант, бунт**[1,2]. — Пор. **пантлúка**.

[**панчува́ти**] «вибраковувати, вибирати» Нед; — ч. pančovati «розбавляти водою вино, молоко», слц. pančovať «тс.»; — через чеське і словацьке посередництво запозичено з німецької мови; н. [pantschen] «підмішувати, розбавляти водою», panschen «тс.» походить від прізвиська австрійського шинкаря XV ст. Panschenwein (звуконаслідувального характеру). — Machek ESJČ 432; Holub—Kop. 263; Kluge—Mitzka 529.

[**паня́**] (зоол.) «квакша звичайна, Hyla arborea» Нед; — неясне.

[**паня́нки**] «солодка внутрішня частина молодого явора або рогозу, яку можна споживати» Ва; — неясне.

паня́ти «поганяти; рушати; прямувати», *паня́й* «поганяй» Нед, [*паня́йлочка*] «прут для поганяння коня»; — результат стягнення форми *поганя́й*. — Див. ще **гна́ти, по**.

па́па[1] (дит.) «хліб», *па́пка* «тс.»; — р. [*па́па*] «білий хліб», бр. [*па́па*] «хліб», п. papka «кашка», ч. papati «їсти», рарапі́ «їжа», слц. papa «їжа», вл. parać «їсти», болг. м. *па́по* «хліб», схв. *па̏пити* «їсти»; — результат редуплікації вигуку *па-*, який у дітей не має конкретного значення, але якому приписали значення «їсти»; наявне в багатьох навіть не близькоспоріднених мовах; пор. слат. pappa «каша», pappāre «їсти»; нвн. Pа́ppe «дитяча каша», свн. гол. англ. pap «каша» тощо. — Фасмер III 200; Преобр. II 14; Brückner 394; Machek ESJČ 432—433; Schuster-Šewc 1041—1042; Kluge—Mitzka 530; Klein 1122.

па́па[2] «глава католицької церкви», [*папе́жник*] «римський католик» Нед, *папі́зм* «католицизм; течія, що пропагує встановлення політичної влади римського папи», *папі́ст* «прихильник папізму», *па́пство* «центр католицької церкви на чолі з Папою Римським», *па́пський, папі́стський*, ст. *папежский* «папський» (1388), *папа* (1627); — р. бр. болг. м. схв. *па́па*, др. *папа, папежъ*, п. papież, заст. papa, ч. papež, слц. слн. pápež, стсл. **папа, папєжъ**; — запозичення з латинської мови; лат. pāpa «папа» є результатом семантичної видозміни слова pāpa «батько», яке походить від гр. *πάπας, πάππα* «тс.», що утворилося на основі дитячого вигуку ра-ра; існує думка (Преобр. II 13), що в старослов'янську та давньоруську мови могло бути запозичене безпосередньо з грецької, оскільки гр. *πάπας* вживалося також у значенні «патріарх (православний)». — СІС[2] 621; Фадєєв Мовозн. 1970/6, 54—55; Черных II 3; Фасмер III 200; Горяев 248; Brückner 394; Machek ESJČ 433; Holub—Lyer 356; Mikl. EW 231; Frisk II 471. — Пор. **па́па**[3].

па́па[3] «батько», *папа́ша*, ст. *па́па*; — р. *па́па*, бр. [*па́почка*], п. papa, ч. слц. papá; — очевидно, через російське і польське посередництво запозичено з французької мови; фр. papa «батько» походить від лат. pāpa, pappa, яке зводиться до гр. *πάπας* «тс.», *πάππος* «дід», що являють собою результати редуплікації в дитячій мові вигуку ра-, який ліг в основу назв батька в ряді мов; пор. гр. *πατήρ*, лат. pater, гот. fadar, дінд. pitár-, ав. pitar тощо. — Фасмер III 200; Горяев 248; Brückner 394; Holub—Lyer 356; Frisk II 471—472. — Пор. **па́па**[2].

папаверин «кристалічна речовина, ліки для заспокоєння болю і розширення судин»; — р. болг. *папаверин*, бр. *папаверын*, п. papawerypa, ч. papaverin, слц. слн. papaverín, м. *папаверин*, схв. *папаверин*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. papaverinum «тс.» утворено від лат. papāver «мак», яке цілком певної етимології не має; найвірогідніше, походить від *papāues «надутий, розпухлий» звуконаслідувального походження. — СІС[2] 621; ССРЛЯ 9, 130; Sł. wyr. obcych 549; Klein 1122; Walde—Hofm. II 249.

[**папаї́ка**] «людина з дефектом мови Си; заїка Чаб»; — очевидно, результат контамінації слів [*папа́й*] «людина,

що чавкає губами» і *зая́ка*. — Див. ще **ги́ка́ти, ика́ти, папа́й.**

[**папа́й**] «людина, що чавкає губами»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення (від **па-па,* імітації плямкання губами).

[**папару́жка**] (ент.) «сонечко, Coccinella L.» ВеНЗн, [*папару́шка* ВеУг, *папару́за* ВеНЗн, ВеУг] «тс.»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [*па́ворожка*] «тс.»; можливий також якийсь зв'язок з рум. молд. paparúgă, buburuză, укр. [*бабару́нка*] «тс.». — Див. ще **па́ворожка.**

[**папафі́йка**] «головний убір грекокатолицького священика» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *папа́ха* «висока хутряна чоловіча шапка» і *скуфі́йка* (зменш. від *скуфія́* «головний убір священика в православній церкві»). — Див. ще **папа́ха, скуфія́.**

папа́ха «висока хутряна чоловіча шапка»; — р. бр. *папа́ха,* п. ч. слц. papacha (з р.); — запозичене з тюркських мов Кавказу (найімовірніше, з азербайджанської) на початку XIX ст., мабуть, за російським посередництвом; аз. *папаг* «папаха», споріднене з туркм. *папак* «кепка, кашкет, шапка», зіставляється з черкеськ. *па-* «шапка». — Дмитриев 541; Черных II 3; Фасмер III 200; Преобр. II 14; Шипова 256; Радлов IV 1207.

[**папери́чка**] (бот.) «тирса, ковила пірчаста, Stipa pennata L.» Нед, Mak; — очевидно, пов'язане з *перо́*; назва зумовлена характерними для тирси пірчастими остюками (Вісюліна—Клоков 101). — Див. ще **перо́.**

[**папе́рник**] (бот.) «папірус, Cyperus papyrus L.» Нед, [*папі́рник*] Mak; — похідне утворення від *папі́р;* очевидно, калька́ наукової назви лат. papyrus. — Див. ще **папі́р.**

па́перть «церковний ганок»; — р. *па́перть,* бр. *па́перць,* др. *папьртъ, папьрть,* болг. *папръ́т,* стсл. **папрътъ**; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з р. [*перть*] «жила карельська хата», др. *пьрть* «лазня», спорідненими з лит. pìrtis «лазня», лтс. pìrts «тс.» і пов'язаними з псл. *perti «бити», рьгаті «тс.», укр. *пе́рти, пра́ти,* а також з р. *попира́ть* «топтати»; тобто первісне значення було «місце, яке топтали, на якому стояли ногами»; за іншою точкою зору (Meillet Études 287, 302; Горяев 248), являє собою подвоєний корінь *рег- із суфіксом -ti- (як у дінд. píparti «(він) наводить, виводить, рятує») і споріднене з гр. πείρω «проколюю, пронизую», περάω «переїжджаю, перепливаю, переходжу», πόρος «прохід» тощо. — Фасмер III 201; Черных II 3; Преобр. II 14; Желтов ФЗ 1876/4, 52—54; Ильинский РФВ 70, 265; Попов Ист. лекс. 22; Варбот Этимология 1965, 111; Mikl. EW 231; Nieminen LP 213—214. — Див. ще **па-, пе́рти[1], пра́ти.**

[**паперу́шина**] (бот.) «папороть, Aspidium filix mas Sw; цистоптерис (вид папороті), Cystopteris Bernh. Нед», [*паперушина гірська*] «цистоптерис гірський, C. montana Lk.» Mak; — очевидно, похідне утворення від *па́пороть,* зближене з *перо́* (пор. іншу назву цієї рослини — [*перичка*]); зближення могло бути зумовлене пірчастороздільним листям рослини (Носаль 216—217; Нейштадт 51—52). — Див. ще **па́пороть.**

пап'е́-маше́ «пластична маса з паперу чи картону і клейких речовин, з якої роблять іграшки, маски»; — р. *папье́-маше́,* бр. *пап'е́-машэ́,* п. papier maché, ч. papírmašé, слц. papier maché, вл. papmašej, болг. *папие́-маше́,* схв. *папирма̀шē,* слн. papírmašé; — запозичення з французької мови; фр. papier mâché, букв. «жований папір», складається з іменника papier «папір», що походить від лат. papȳrus «папірус, папір з папірусу», і дієприкметника mâché «жований», пов'язаного з mâcher «жувати», що зводиться до лат. masticāre «жувати», яке походить від гр. μαστιχάω «скрегочу зубами», пов'язаного з μαστίχη «жувальна смола». — CIC[2] 621; КЭСРЯ 326; Sł. wyr. obcych

549; Holub—Lyer 356; Klein 1122. — Див. ще **маст**и́**ка**, **папі́р.**

[**папіжа**] «листки на качані кукурудзи» ДзАтл II, [*папіжи́ня*] «тс.» тж; — запозичення з польської або чеської мови; п. [papierzyna], ч. páperĭna «тонке волокно, волосина; пушина» пов'язані з п. pióro «перо», ч. pero «перо, пух», спорідненими з укр. *перо́*; пор. [*пі́р'я*] «листя на качані кукурудзи», [*пірúння*] «тс.». — Дзендзелівський RKJ ŁTN 15, 145—146. — Див. ще **перо́.**

папільйо́тка «шматочок паперу, тканини для домашньої завивки волосся; паперова трубочка, яку надягають на ніжку смаженої птиці, кісточку відбивної котлети»; — р. *папильо́тка*, бр. *папільётка*, п. ч. papilot, слц. papilota, болг. *папило́т*, м. *папило́та*, схв. *папилòта*, слн. papilót; — запозичення з французької мови; фр. papillote «папільйотка» утворене від papillon «метелик», що походить від лат. pāpilio «метелик; намет, шатро». — Черных II 3; Sł. wyr. obcych 548; Holub—Lyer 356; Klein 1123; Dauzat 530. — Див. ще **павільйо́н.**

папі́р, [*папе́р*] «папір» Г, Пі, [*папе́ра*] «тс.», [*папе́рець*] «папірець», [*паперик*] «папірець; паперовий гульден» ВеЗа, [*паперúна*] «аркуш паперу», *паперови́к* «папірник», [*папе́рок*] «папірець» Нед, [*папі́ра*] «папір; документ», *папі́ре́ць* СУМ, Нед, [*папі́рка*] «папірець; асигнація», *папі́рник* «працівник паперової промисловості; [гаманець; продавець паперу» Пі], [*папі́рниця*] «портфель» Пі, *папі́рня* «паперова фабрика», [*папі́рок*] «папірець» Г, Нед, [*папі́ря*] «багато паперу» Ба, *паперо́вий*, [*папі́рний*] «паперовий», [*папіро́вий*, *папі́рчатий* Нед, Пі, *папі́ряний* Нед] «тс.», ст. *паперу* (род. в.) (1571); — р. [*папе́ра*] «папір», бр. *папе́ра* «тс.», др. *папиръ* «гніт», п. papier «папір», заст. діал. papir, [papiór], ч. papír, слц. papier, вл. нл. papjera, полаб. papir, схв. *па̀пīр,* слн. papír «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, за польським посередництвом; н. Papíer «папір» походить від лат. papўrus «тс.», джерелом якого є гр. πάπῡρος «папірус (болотяна рослина Єгипту)». — Акуленко 134; Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Коваль 66; Richhardt 87; Hüttl-Worth 15; Шелудько 41; Фасмер III 201; Преобр. II 14; Brückner 395; Machek ESJČ 433; Holub—Lyer 356; Schuster-Sewc 1042; Kluge—Mitzka 530; Walde—Hofm. II 250. — Див. ще **папі́рус.**

[**па́пі́рка**] «ратиця О, Нед; частина ратиці О», [*па́пирка*] «тс.» О, [*па́пірці*] «рогова оболонка на ногах у копитних» Нед, [*па́пірок*] «плавальна перетинка між пальцями в качок та гусей» ВеУг; — запозичення зі словацької мови; слц. [paprky] «ратиці, кігті», [paprče, paprčky] «тс.» етимологічно не зовсім ясне. — Онишкевич II 39.

[**па́пірник**] «особа, зайнята у вівчарстві» Доп. УжДУ 4; — неясне.

папіро́вка «сорт яблуні з ранніми плодами»; — р. *папировка*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. papierówka «сорт яблуні, білий налив» пов'язане з papier «папір» (очевидно, за білим кольором плодів), якому відповідає укр. *папір.* — SW IV 46. — Див. ще **папі́р.**

папіро́са «цигарка», [*папіро́с*] Куз, *папіро́ска* «тс.», *папіро́сник* «той, хто виготовляє папіроси або торгує ними», *папіро́сниця* «та, хто виготовляє папіроси або торгує ними; портсигар»; — р. болг. *папиро́са*, п. papieros, ч. papirosa (з рос.), paryrosa, слц. papirosa, схв. *папироска*, слн. papiróska; — запозичення з польської мови; п. papieros «папіроса» утворене від papier «папір» за зразком ісп. cigarros (мн.) «сигари». — Фасмер III 201; Черных II 3—4; КЭСРЯ 325; Преобр. II 15; Горяев 248; Brückner 394; SW IV 46. — Див. ще **папі́р.**

папі́рус «тропічна багаторічна рослина родини осокових, у єгиптян та інших стародавніх народів — матеріал для письма, Cyperus papirus L.»; — р.

болг. *папи́рус*, бр. *папíрус*, п. papirus, ч. слц. вл. papyrus, м. *папирус*, схв. *пàпирус, пàпирос*, слн. pápírus, pápiros; — через німецьке посередництво (н. Papyrus) запозичене з латинської мови; лат. papȳrus походить від гр. πάπῡρος «папірус, болотяна рослина Єгипту», яке прийшло з Єгипту; етимологія невідома. — CIC[2] 621; Коваль 66; Фасмер III 201; Преобр. II 15; Sł. wyr. obcych 549; Holub—Lyer 356; Frisk II 472. — Пор. **папíр.**

па́пка «обкладинка для зберігання паперів»; — р. бр. болг. м. *па́пка*, п. papka; — запозичення з німецької мови; н. Páppe «картон» є результатом перенесення назви Pappe «каша» (через товсті прошарки клейстеру, яким раніше скріплювали шари паперу), співвідносне з укр. *па́па* «хліб». — Фасмер III 201; Черных II 4; Преобр. II 15; Горяев 248; Brückner 394; Kluge—Mitzka 530. — Див. ще **па́па**[1].

[**па́плица**] «паличка, якою добудовують коробки, щоб збільшити розміри у висоту; палиця; товсте поліно» НикНикТЛ, [*па́пліска*] «рожен у санях Кур; палиця, якою добудовують ящик воза, щоб збільшити його розміри у висоту; валок для стягування або скручування ланцюга (дроту) НикНикТЛ», [*па́пліца*] «один з кілочків, що вертикально вставляються в короб чи кріпляться до драбини воза» НикНикТЛ, [*по́плюска*] «тс. тж; уламок палиці ЛексПол»; — бр. [*па́пліска*] «батіг», [*папліска*] «кийок», *по́пліска* «палиця, кийок», [*плíска*] «драбини у возі»; — неясне; пов'язання з *плескáти* (НикНикТЛ 97—98) сумнівне.

па́плюга, *паплю́жити, паплю́жий* — див. **плюга́вий.**

[**папля**[1]] «мокра погода»; — очевидно, афективне чи звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*ба́бло*] «болото, трясовина» (пор.).

[**па́пля**[2]] «халтурник, поганий робітник» Нед, [*па́пляти*] «халтурити, погано працювати» Нед; — бр. [*па́пля*] «маруда»; — очевидно, афективне утворення, паралельне до [*ба́бля́тися*] «бабратися», ч. piplat «копатися, возитися». — Пор. **ба́бло.**

[**па́пля**[3]] (бот.) «крислата тополя, Populus alba L. ВеБ, ВеНЗн, Mak; осика УЗ БашкГУ 18/8»; — запозичення з німецької мови; нвн. Pápel «тополя» (свн. popel, papel, двн. papilboum) походить від слат. papulus (лат. pōpulus) «тс.». — Kluge—Mitzka 530—531. — Див. ще **топо́ля.**

[**па́пляти**] «балакати, базікати» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. paplać «тс.», papla «говорун, балакун, базікало», paplacz, [paplarz, paplak, paplała, papluga, paplot] «тс.» вважаються звуконаслідувальними утвореннями. — Brückner 394; SW IV 48.

[**папню́х**] «брунька» ВеНЗн, [*попелю́х*] «бутон» О; — неясне.

паполо́ма «попона; [ліжник Шух]»; — др. *паполома* «покривало», схв. *по̀плȍн* (*по̀плȗн*) «ковдра, покривало», слн. [paplum] «тс.»; — давнє запозичення з грецької мови; сгр. πάπλωμα «покривало» походить від гр. ἐφάπλωμα «тс.», пов'язаного з ἐφαπλόω «розгортаю, натягую», утвореним з префікса ἐπι- «до-, на-, при-» і дієслова ἁπλόω «розгортаю», похідного від ἁπλό(ο)ς «простий», можливо, спорідненого з лат. simplus «тс.». — Критенко Мовозн. 1973/2, 31; Огієнко РМ 1935/3, 131—132; Фасмер III 202; Преобр. II 15; Горяев 248; Mikl. EW 258; Frisk I 121—122.

[**па́по́ра**] (бот.) «вид рогози» Мо, Дз, [*папу́ра*] «рогіз» Мо; — болг. *папу́р* «рогіз; [кукурудза]»; — запозичення з молдавської мови; молд. *пáпурэ* «рогіз», як і рум. páprigă «рогіз, комиш, очерет», походить від лат. papȳrus «папірус». — Мо 55; СДЕЛМ 302; DLRM 582; Puşcariu 110. — Див. ще **папíрус.**

[**па́порз**] «кістка крила» Нед; — р. [*па́порзок*] «плечова кістка», [*па́пороткa, па́пороток*] «другий суглоб крила у птаха»; — неясне; можливо, пов'язане з [*по́рзний*] «скоромний».

[**па́порзи**] «кольчуга» Нед; — др. *папорзи* «наплічник, верхня частина броні»; — задовільного пояснення не має; деякі дослідники «Слова о полку Ігоревім» (Jagić AfSlPh 7, 658; 8, 158; Лотман Труды Отдела др.-русск. лит. 1958, 37—38) схильні читати давньоруське слово як *паворози* «ремінці, що прикріплюють шолом до підборіддя»; можливо, пов'язане з [*папорз*] «кістка крила», р. [*папорзок*] «плечова кістка». — Фасмер—Трубачев III 202; Преобр. II 15.

па́пороть (бот.) «щитник чоловічий, Dryopteris filix mas (L.) Schott. (Aspidium filix mas Sw.); аспленій, Asplenium L.; безщитник, Athyrium Roth», [*папароть*] «щитник» Mak, [*папора* Mak, *папорка* См, *папорок, папорота, папорох, папороч, папрадь* тж] «тс.», *папоротеві, папороті* «Filicales», *папоротник,* [*папоротниця*] «папороть жіноча» Нед, [*папортина*] «папороть», [*папортиняк*] «порода комахи, що живе на папороті», *папоротевий, папоротин;* — р. *папороть,* бр. *папараць,* п. вл. paprоć, ч. paprad', paprat, слц. paprad', нл. paproś, болг. *папрат,* м. *папра, папрат, папрад,* схв. *нàпрāт,* слн. práprot; — псл. *paporťь, пов'язане чергуванням голосних з pero «перо» (пор. гр. πτερίς «папороть» — πτερόν «перо»; — споріднене з лит. papártis (papartỹs) «папороть», spařnas «крило», лтс. paparde «папороть», [paports] «тс.», spārns «крило», двн. farn «папороть», ірл. raith «тс.», ав. parəna- «крило, перо», дінд. parṇám «тс.»; ie. *por-/per- «летіти». — Коваль 76—77; Меркулова Очерки 118; Фасмер—Трубачев III 202; Черных II 4; Преобр. II 15; Горяев 248; Brückner 395; Machek Jm. rostl. 32; Schuster-Šewc 1042—1043; Младенов 411; Skok II 602; Otrębski LP 9, 33; Mikl. EW 231; Karulis II 18; Mayrhofer II 223. — Див. ще **перо́**. — Пор. **пра́по́р.**

па́прика (бот.) «перець, Piper L.», [*папри́га*] «тс.» О, [*попри́га*] «стручковий перець однорічний, Capsicum annuum L.» ВеНЗн, [*поприґа*] «перчиця» НЗ УжДУ 14, [*папри́ґа*] (бот.) «дурман звичайний, Datura stramonium L.» ВеУг, *по́пер* «перець», [*паприкува́ти*] «приправляти перцем» Нед; — р. болг. *па́прика,* бр. *па́прыка,* п. paprуka, ч. слц. вл. paprika, болг. *па́прика́ш* «м'ясо зі стручками перцю і соусом», м. *паприкаш* «тс.», схв. *нàприка, нâпар,* слн. páprika; — запозичення з угорської мови; уг. paprika походить від схв. *нàприка, нâпар,* яке через лат. piper зводиться до гр. πίπερι (<πέπερι) «перець». — CIC[2] 621; Німчук 262; Балецкий St. sl. 9, 338; Reychman JP 31/5, 204—205; Zaręba JP 31/3, 118; Sł. wyr. obcych 548; Brückner 410; Machek ESJC 433; Jm. rostl. 205; Holub—Lyer 357; Skok II 601; Mikl. EW 270; MNTESz III 93—94; Walde—Hofm. II 308—309. — Див. ще **пе́рець.**

папуа́си (одн. *папуа́с*) «племена, що населяють Нову Гвінею та деякі інші острови Меланезії»; — р. бр. *папуа́с,* п. Papuas, ч. Papuán(ec), слц. Papuánec, болг. *папуа́си, папуа́,* схв. *папуанац;* — запозичення з малайської мови: мал. papuwah «кучерявий». — ССРЛЯ 9, 140; Klein 1123.

папу́га (орн.) «Psittacus L.», *папу́жка, папу́жок, папу́жий,* [*папу́жний*] «кольору папуги» Пі; — р. *попуга́й,* бр. *папуга́й,* п. papuga, ч. páproušek, ст. papuch, слц. papagáj, вл. papuch, papagaj, нл. papagaj, болг. *папага́л,* м. *папагал,* схв. *папàгāj,* слн. pápiga, papagáj, цсл. **папоугъ;** — очевидно, давнє запозичення з турецької мови; тур. papağan «папуга» походить від ар. babagā, babaghā «тс.», що є, можливо, звуконаслідувальним; у російську мову увійшло, мабуть, за посередництвом західноєвропейських (гол. papegaai, снн. papagoie, свн. papagey, фр. ст. papegai, ісп. papagayo від ар. babaghā). — Фасмер—Трубачев III 328; Черных II 57; Преобр. II 105; Sł. wyr. obcych 548; Stiller RO 22/1, Brückner 395; Machek ESJC 433; Holub—Lyer 357; Kluge—Mitzka 530.

[**папудзя**] «скручене листя тютюну» ВеЛ; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни слова *папу́ша* «в'язка, пака тютюнового листя».

[**папу́ля**] «повний місяць Нед; товста морда, пика ВеБ»; — неясне; можливо, пов'язане з лат. papula «пухир, прищ, гуля».

[**папу́ці**] «валянці, повстяні черевики» Нед, [*папу́чі*] «капці» Сл. и балк. языкозн. 1983; — р. [*папу́ши*] «черевики, капці», п. papucie (одн. papuć) «пантофлі, хатні черевики, капці», ч. papuče «теплі кімнатні черевики», слц. papuča «черевик», papuče «домашні черевики», болг. *папу́ци* (одн. *папу́к*) «черевики», м. *папучи* (одн. *папуча*) «домашні черевики», схв. *пàпуча* «домашній черевик»; — запозичення з кримськотатарської мови; крим.-тат. тур. papuč «черевик», походить від перс. pāpūš «тс.», що складається з основ слів pā «нога» і pūšidän «покривати». — Семенова Сл. и балк. языкозн. Пробл. лексикол. 1983, 169—170; Фасмер III 195, 203; Преобр. II 11; Радлов IV 1209—1210; Brückner 395; Machek ESJČ 433; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 357; Lokotsch 130.

папу́ша «в'язка, пака тютюнового листя; пачка», [*папуши́на*] «кукурудзяне листя» Нед, *папу́шити* «зв'язувати тютюн у папуші»; — р. *папу́ша*, [*пампу́ша*], бр. *папу́ша*, п. papusza; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. молд. păpúșă «лялька; в'язка; початок молодої кукурудзи» утворене від лат. *pāpa, що було варіантом форми pūpa «лялька», походження якого неясне; за іншим припущенням (Горяев 248; Matzenauer LF 12, 189—190; Reychman JP 31/5, 209), слов'янські форми походять від тур. papuč «черевик» (нібито через схожість в'язки тютюну з черевиком), що дуже сумнівно. — Акуленко 138; Scheludko 139; Vincenz 11; Vrabie Romanoslavica 14, 165; ССРЛЯ 9, 141; Фасмер III 202; Преобр. II 16; СДЕЛМ 346; Puşcariu 109—110; DLRM 595; Walde—Hofm. II 389—390.

па́пу́шник «вид печива з дріжджового тіста» СУМ, Нед; — р. [*па́пошник*] «здобний хліб або пряник», [*па́пушник*] «хліб із пшеничного борошна», п. papuszник «вид булки»; — похідне утворення від *пáпа* «хліб». — Фасмер III 202; Преобр. II 16; Горяев 248. — Див. ще **па́па**[1]. — Пор. **пампу́ха**.

[**папушóя**] «мамалига; кукурудза Ме», [*папшóя*] «кукурудза» Ме, Мо, [*папшо(у)їня*] «кукурудзиння» Мо, [*папшóйнисько*] «бадилля кукурудзи, кукурудзиння» Мо, [*папшóйний*] «кукурудзяний» (про борошно і под.) Ме; — р. [*папшóй*] «кукурудза»; — запозичення з молдавської мови; молд. рум. păpușói «кукурудза» утворене від păpúșă «початок молодої кукурудзи». — Мельничук Молд. эл. 170; Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 165; СДЕЛМ 346; Puşcariu 109—110; DLRM 595. — Див. ще **папу́ша**.

пар[1] «рілля, залишена на одне літо без посіву», [*паранівка*] «земля, зорана на зиму» О, [*пáрена*] «толока» Нед, [*парени́на*] «пар», [*парени́ця, пáрина*] «тс.», [*пáринина*] «неглибоко зорана земля під посів» О, [*парí*] «осінні й весняні сходи посівів» ЛЧерк, [*паровина́*] «поле, зоране на зяб», [*парóк*] «поле, на якому росло просо» Мо, [*парена́ти*] «орати на зяб», [*пáренити, пáренувати* Нед, *паринáти* О] «тс.», [*паринува́ти*] «лежати під паром» Корз, *пáрити* «залишати під паром (землю)», [*пíдпарок*] «поле, вироане після скошення хліба, на якому будуть сіяти восени» Мо, [*попáр*] «пар» НикСгЛ, [*пóпар*] «земля, зорана на зиму» тж; — р. бр. *пар*, п. (помор.) [рʸорar] «парове поле»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого пов'язується з *пáра, пáрити, пріти* в значенні «гноїти, перегнивати»; зводиться також (Варбот Этимология 1977, 25—28) до псл. *porti «орати, мотижити, корчувати» (пор. [*пóрпати*] «розпушувати ралом», р. [*прать*] «мотижити і корчувати») або до porati «обробляти» (пор. *пóрати* «обробляти (землю)», п. porać się (parać się) «займати-

ся, трудитися») чи до *perti «перти; топтати» (як *толóка* «пар» пов'язане з *товкти́*, псл. *t$^{b}_{o}$kti в значенні «витоптувати худобою при випасанні»). — Дзендзелівський St. sl. 10/1—2, 45—48; Фасмер III 203; Преобр. II 20; Младенов 411; Meillet Études 255; Matzenauer LF 14, 180; Trautmann 231. — Пор. **пáра**[1].

[**пар**[2]] «дерев'яний кіл, за допомогою якого рибалки підтягують крило невода» Дз, Мо, Берл, [*паршчúк*] «рибалка, що забиває кіл при перетягуванні невода вперед» Дз, [*пáрчик*] «тс.» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *пар* «кілок», рум. раг «загострений кіл, жердина, тичина» походять від лат. palus «кілок, стовп». — СДЕЛМ 302; DLRM 582—583; Puşcariu 110. — Див. ще **палісáд, пáля**[1].

пáра[1] «газоподібний стан води», [*пар*] «тс.» Нед, [*паренúна*] «обварена окропом подрібнена трава на корм свиням», [*парúло*] «теплиця» ВеУг, *парúльник, парúльня,* [*парíвка*] «лазня» Куз, [*пáрінка*] «обварена окропом січка» Нед, *парни́к* «засклене приміщення для вирощування розсади, овочів; [ящик, що запобігає обмерзанню колеса водяного млина; вид спиртного напою, що виготовляється шляхом випаровування певного розчину]», *парникáр, парникáрство,* [*парнотá*] «духота, спека» Нед, *пáрня́* «відділення у лазні, де паряться; приміщення, де парять і гнуть дерево для обіддя; спека з надмірною вологістю» СУМ, Нед, [*паровéць*] «пароплав» Куз, *паровúк,* [*паровúчник*] «кочегар» Куз, [*паровúчня*] «парильня» Куз, [*парóвня*] «вологе тепло із сирих дров для виготовлення ободів» Нед, *парити паркá* «діяти з надзвичайною поспішністю, гарячковістю», [*паротá*] «духота» Нед, [*парóха*] «ряжанка» Куриленко, [*паренýха*] «тс.» тж, [*парýха*] «тс. тж; сметана з пареним молоком; горілка», *парúльний, паркúй, парнúй, паровúй, паровúчний* «уживаний для спалювання в паровозних топках» (про вугілля), [*парухóва вонючість*] «сивушне масло, що погано пахне», *пáрити* «піддавати дії пари», *парувáти, вúпар, вúпарка* «випарювання», *вúпарки* «те, що лишилося після випарювання», *випарни́к* «прилад для випаровування рідини», *випарни́й, вíдпар* «негуста пара; випари», *запáра* «рідке тісто, виготовлене запарюванням борошна», *запáрка* «запарювання; запара; велике напруження, поспішність у роботі внаслідок невстигання; казан або якийсь пристрій для запарювання», [*ізпáр*] «випаровування» Ж, [*ізпáрище*] «тс.» Ж, [*нáпар*] «відвар; настій на гарячій воді» Ж, [*напáренє*] «тс.» Ж, [*невипарли́вий*] Ж, *óпар* «легенький туман; випари; місце на болоті, що ніколи не замерзає; ополонка, переважно утворена течією», *опáра* «запара; [окріп Пі]», [*óпарі*] «червоний сип» Ж, *опáрник* «посуд для запари», *опáритися* «обшпаритися», *опáрювати* «обшпарювати», *підпáр* «вовна з оброблених на шкіру овечих шкур», [*пíдпар*] «виплетене із соломи прикриття для тютюнової розсади» Нед, [*не дáти пóпару*] «не дозволити відпочинку» Нед, *прúпáрка* СУМ, Нед, [*припáрник*] «гарячий камінь» Нед, [*прúпарок*] «сонячна спека влітку в проміжках між дощами» Нед, *пропáрка, пропáрювання, пропáрений, пропáрювальний, рóзпар* «розпарювання», [*розпáри*] «відлига», [*спар*] «спека; рана у коня, натерта сідлом», [*спáрний*] «душний», [*спáрно*] «жарко, душно»; — р. *пар*, бр. болг. м. *пáра*, др. *пара, паря*, п. para, [par], ч. pára, слц. вл. нл. para, схв. *пàра*, слн. pára, стсл. **пара**; — псл. para, parъ, пов'язане чергуванням голосних з *pr̥ěti «пріти»; — споріднене з лит. peřti «парити», pirtìs «лазня», лтс. pērties «паритися»; ie. *pōr-/per- «вивітрюватися, випаровуватися, паритися». — Фасмер III 203; Черных II 4; Преобр. II 19—20; Brückner 395; Machek ESJČ 434; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 357; Schuster-Šewc 1043; Младенов 411; Skok II

604—605; Trautmann 231; Pokorny 809. — Див. ще **пріти**.

па́ра[2] «двоє», [*па́рка*] «пара; час токування у птахів» Нед, *паровиця* «парні воли, запряжені разом; спарований одяг, одягнений разом», [*паро́к*] «снопи житньої соломи для покрівлі, які в'яжуться по два разом» Мо, *парúстий* «парний, спарений», *па́рний*, [*паровúй*] «парний», *парува́льний*, [*парма́*] «парою» Нед, [*парома́*] «тс.» Нед, *напа́рник*, [*непарни́стий*] «непарний» Ж, *попа́рно* «по двоє», [*ро́зпари*] «непарні воли», *ро́зпарки* «не парні» (про чоботи, рукавиці); — р. бр. *па́ра*, п. para, ч. слц. pár, м. *par*, схв. *пâр*, слн. pár; — запозичено з німецької мови, очевидно, за польським посередництвом; нвн. Paar «пара» (двн. свн. pâr «тс.») походить від лат. pār «рівний, однаковий, парний; пара», спорідненого з ав. pairyaṇte «порівнюються, зіставляються», гр. πέρνημι «продаю, торгую» (власне, «даю за рівну вартість»), дінд. práti «проти», псл. protivъ «тс.», укр. *про́ти*. — Коваль 156; Шелудько 42; Фасмер III 203; Черных II 4; Преобр. II 16; Hüttl-Worth 16; Brückner 395; Machek ESJČ 434; Holub—Lyer 357; Skok II 603—604; Mikl. EW 232; Kluge—Mitzka 527; Walde—Hofm. II 250—251. — Пор. **парите́т, про́ти**.

парабе́лум «різновид автоматичного пістолета»; — р. *парабе́лум*, бр. *парабе́лум*, п. ч. parabellum, болг. *пара́бе́л*, м. *парабел, парабе́лум*, схв. *парàбѐлум*, слн. parabélum; — запозичення з німецької мови; н. Parabéllum (вид пістолета) виникло в результаті конденсації латинського виразу parā bellum «готуйся до війни», що складається з parā «готуй» від paro «готую, організовую», і bellum (наз. і зн. в.) «війна», (ст. duellum «тс.»), можливо, спорідненого з гр. δαίω «підпалюю, загоряюсь, горю», алб. dunε «горе, біль», двн. zuscen «підпалювати». — CIC[2] 621; Коваль 185; ССРЛЯ 9, 150; Sł. wyr. obcych 492; Walde—Hofm. I 100, II 256—257. — Див. ще **апара́т**. — Пор. **пари́рувати**.

пара́бола «незамкнута крива, кожна точка якої однаково віддалена від даної точки (фокуса) і даної прямої (директриси); притча, іносказання», [*параболі́ст*] «той, хто пише параболи» Нед, *параболíчний, пара́больний*; — р. болг. м. *пара́бола*, бр. *пара́бала*, п. ч. слц. parabola, вл. parabla, схв. *парàбола*, слн. parábola; — запозичення з латинської мови; лат. parabola «парабола» походить від гр. παραβολή «зіставлення, порівняння, суміжне розташування», пов'язаного з παραβάλλω «підкидаю, кладу поряд, зіставляю, протиставлю, наближаюсь», утвореним з префікса παρα- «поруч, біля» і дієслова βάλλω «кидаю, метаю». — CIC[2] 621; Фасмер III 203; Горяев 248; Sł. wyr. obcych 549; Holub—Lyer 357; Младенов 411; Frisk I 215; II 472—473. — Див. ще **балі́стика.** — Пор. **гіпе́рбола**.

[парава́н] «ширма», [*парова́н*] «тс.» Пі; — п. parawan, ч. слц. слн. paraván, болг. *парава́н*, м. *параван*, схв. *парàва̀н*; — запозичення з французької мови; фр. paravent «ширма» походить від іт. paravento «ширма, заслона від вітру», утвореного з основ дієслова parare «захищати, відвертати», що зводиться до лат. paro «готую, організовую», та іменника vento «вітер», що походить від лат. ventus «тс.». — CIC[2] 622; Коваль 131—132; Sł. wyr. obcych 551; Brückner 396; Holub—Lyer 358; Dauzat 532; Gamillscheg 679. — Див. ще **апара́т, вентилюва́ти**. — Пор. **пара́со́ль, парашу́т**.

параґраф; — р. бр. *парáграф*, п. ч. слц. вл. paragraf, болг. *парагра́ф*, м. *параграф*, схв. *парàграф*, слн. paragráf; — через польське посередництво запозичено із середньолатинської мови; слат. paragraphus «параграф» походить від гр. παράγραφος, букв. «написаний поруч (знак)», пов'язаного з дієсловом παραγράφω «приписую, вписую», утвореним з префікса παρα- «поруч, біля» і

дієслова γράφω «пишу, дряпаю». — CIC² 622; Фасмер III 203; Черных II 4; Горяев 248; Sł. wyr. obcych 550; Holub—Lyer 357; Младенов 411; Kluge—Mitzka 532; Klein 1125. — Див. ще **графа́**.

пара́д, [*пара́да*] «парад» Нед, [*пара́дник*] «франт, чепурун», [*пара́дош*] «тс.» Нед, [*парадни́ця*] «горда дівчина» Нед, *пара́дний, парадува́ти* «брати участь у параді»; — р. бр. болг. *пара́д*, п. вл. parada, ч. слц. parada «убір, наряд», м. схв. *пара́да*, слн. paráda; — запозичено з французької мови, можливо, за польським та російським посередництвом; фр. parade «парад, огляд військ» походить від ісп. parada «зупинка, місцеперебування», пов'язаного з parar «зупинятися, робити привал», яке зводиться до лат. paro «готую, організовую». — CIC² 622; Коваль 191; Черных II 4—5; Фасмер III 204; Holub—Lyer 358; Dauzat 532; Gamillscheg 678. — Див. ще **апара́т**.

паради́гма «взірець; системний ряд або таблиця форм відмінювання чи дієвідмінювання окремого слова», ст. *пара́дигма* «зводъ» (1627); — р. болг. м. *паради́гма*, бр. *парады́гма*, п. paradygmat, ч. слц. вл. paradigma, схв. *пара̀дѝгма*, слн. paradígma; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. paradīgma «парадигма» походить від гр. παράδειγμα «зразок, модель», пов'язаного з παραδείκνυμι «показую, експоную», утвореним з префікса παρα- «поруч, біля» і δείκνυμι (δεικνύω) «показую, виявляю, демонструю», спорідненого з дінд. diśáti «вказує, зазначає, позначає», diṣṭíḥ «назва, позначення», лат. dicere «говорити», хет. tekkušši «показую». — CIC² 622; ССРЛЯ 9, 155; Sł. wyr. obcych 549; Holub—Lyer 357; Dauzat 531; Klein 1124; Frisk I 355—356; Boisacq 170—171. — Див. ще **дикта́т**.

[**паради́чка**] (бот.) «помідор, Solanum lycopersicum L.» ВеНЗн, ВеУг, Mak, [*бородічки́*] «тс.» НЗ УжДУ 26; — запозичення з угорської мови; уг. paradicsom «помідор; рай» (помідор ще називають райським яблуком) походить від пізньолат. paradīsus «рай» (< гр. παράδεισος «парк, сад, рай»). — Бевзенко НЗ УжДУ 26/2, 169. — Див. ще **бородічки́й**.

парадо́кс «думка, судження, що різко розходиться із загальноприйнятим; несподіване явище, яке не відповідає звичайним науковим уявленням», *парадоксалі́ст, парадоксса́льний*; — р. бр. болг. м. *парадо́кс*, п. вл. paradoks, ч. слц. paradox, схв. *пара̀докс*, слн. paradóks; — запозичення з французької мови; фр. paradoxe через лат. paradoxum «парадокс» зводиться до гр. παράδοξον «тс.» (παράδοξος «такий, що суперечить усталеній думці, незвичний, неймовірний»), утвореного з префікса παρα- «поруч, біля; порівняно з» та іменника δόξα «думка, погляд», пов'язаного з δόγμα «тс.; положення, догма», δοκέω «вважаю, думаю». — CIC² 622; КЭСРЯ 326; Sł. wyr. obcych 549; Holub—Lyer 357; Младенов 42; Klein 1125; Dauzat 531; Frisk I 360, 404—406; 409—410; Boisacq 122, 194, 196. — Див. ще **до́гма**.

[**паразина**] (бот.) «польова осока, Carex pseudocyperus L.» Пі, Mak; — неясне; можливо, пов'язане з молд. *пара́жинэ* «пустка», рум. paráginã «переліг, необроблювана земля, вкрита бур'янами». — Пор. **пана́джин**.

парази́т «організм, що живиться тканинами, соками іншого організму; той, хто живе, експлуатуючи чужу працю», *паразити́зм, парази́тство, паразита́рний, паразити́чний, парази́тний, паразитува́ти*, [*паразитничáти*] Нед; — р. болг. *парази́т*, бр. *парази́т*, п. parazyt, ч. parazit, parasit, слц. вл. parazit, м. *паразит*, схв. *пара̀зит, пара̀сит*, слн. parazít; — запозичення з французької мови; фр. parasite «паразит» походить від лат. parasītus «співтрапезник; паразит», джерелом якого є гр. παράσιτος «тс.», букв. «той, хто їсть поруч з ким-небудь», утворене з прийменника παρά «поруч,

біля» та іменника σῖτος «хліб, продукти, харчі», етимологічно неясного. — CIC² 622; Фасмер III 203; Черных II 5; Sł. wyr. obcych 551; Holub—Lyer 358; Младенов 412; Klein 1128; Dauzat 532; Frisk II 711—712.

[**пара́й**] «мучитель» Нед, [*пара́йна*] «насильство, примус», [*пара́їна*] «тс.» тж, [*параї́ти*] «підганяти, квапити тж; настирливо вимагати, просити» ВеБ, [*ви́параїти*] «настирливо домогтися» Ж, [*запараї́ти*] «настирливо вимагати» Ж, [*упараїти*] «вимучити» ВеЗн; — неясне; виведення від рум. pârâí (pîrâí) «тріщати» (Scheludko 129) видається сумнівним.

[**параклúс**] «молебень» Нед; — болг. *пара́клис*, цсл. **параклисъ** «тс.»; — запозичено за церковнослов'янським посередництвом з грецької мови; гр. παράκλησις «заклик, відозва, прохання» пов'язане з παρακαλέω «закликаю, прошу», утвореним з префікса παρα- «поруч, біля» і дієслова καλέω «гукаю, кличу, закликаю», спорідненого з лат. calo «скликаю», псл. *kolkolъ «дзвін», укр. [*колокíл*] «тс.». — Младенов 412; Frisk I 762—763; Boisacq 397—398. — Див. ще **колокíл**.

паралелепíпед «шестигранник, гранями якого є паралелограми з попарно паралельними площинами»; — р. *параллелепи́пед*, бр. *паралелепíпед*, п. paralelepiped, болг. *паралелопи́пед*, м. *паралелепипе́д*, схв. *паралелопи́пēд*, слн. paralelepipéd; — запозичення із середньолатинської мови; слат. parallēlepipedum походить від гр. παραλληλεπίπεδον «тс.», утвореного з основ прикметника παράλληλος «паралельний» та іменника ἐπίπεδον «рівнина, площина» чи прикметника ἐπίπεδος «рівний, плоский», що складаються з основ присл. ἐπί «на, зверху» та іменника πέδον «ґрунт, земля», спорідненого з дінд. padám «крок, ступня, слід, колія», лит. pėdà «ступня, стопа», лат. pēs (род. в. pēdis) «нога, ступня», діcл. fet «крок», гот. fōtus «нога», англ. foot «ступня, стопа, нога». — CIC² 622; ССРЛЯ 9, 170; Klein 1126; Frisk II 485—486. — Див. ще **епігóн, паралéль**. — Пор. **футбóл**.

паралелограм «чотирикутник, протилежні сторони якого рівні й паралельні»; — р. *параллелогра́м*, бр. *паралелагра́м*, п. ч. слц. вл. paralelogram, болг. м. *паралелогра́м*, схв. *паралело́грам*, слн. paralelográm; — запозичення із середньолатинської мови; слат. parallēlogrammum походить від гр. παραλληλόγραμμον «тс.», утвореного з основ прикметника παράλληλος «паралельний» та іменника γράμμα «лінія», пов'язаного з дієсловом γράφω «пишу». — CIC² 623; ССРЛЯ 9, 171; Фасмер III 204; Klein 1126. — Див. ще **гра́фіка, паралéль**. — Пор. **діагра́ма, епігра́ма**.

паралéль, *паралелíзм*, *паралелізáція*, *паралéльний*; — р. *параллéль*, бр. *паралéль*, п. ч. слц. вл. paralela, болг. *паралéл*, м. *паралéла*, схв. *паралèла*, слн. paraléla; — запозичено з латинської мови, можливо, за французьким посередництвом (фр. parallèlle «паралель, паралельний»); лат. parallēlus «паралельний» походить від гр. παράλληλος «тс.», букв. «який іде поруч», утвореного з присл. παρά «поруч, біля» і займенника ἀλλήλων «між собою, один одного», що є редуплікативним утворенням від ἄλλος «інший», спорідненого з вірм. ayl, лат. alius, гот. aljis, дірл. aile «тс.». — CIC² 623; Фасмер III 204; Черных II 5; Sł. wyr. obcych 550; Holub—Lyer 357; Младенов 412; Kluge—Mitzka 532; Klein 1126; Dauzat 531; Frisk I 76—77.

паралéс, *паральóс*, *парельóс* — див. **пулярéс**.

[**пара́ліж**] «параліч», [*пара́люш*] «тс.»; — бр. *пара́люш*; — запозичення з польської мови; п. paraliż «параліч», [paralusz] «тс.» походять від лат. paralysis «розслаблення, параліч». — Hüttl-Worth 15; Sł. wyr. obcych 550; Brückner 395; SW IV 55. — Див. ще **пара́ліч**.

пара́ліч «захворювання, що позбавляє який-небудь орган здатності нор-

мально діяти», *паралізáтор* «те, що змінює хід процесу», *паралізáція, паралíтик* «людина, хвора на параліч», [*парáль*] «параліч» Нед, *паралітúчний, парáлічний, паралізувáти*; — р. *паралúч*, бр. *парáліч*, п. paraliż, ч. paralýza, paralysa, слц. paralýza, вл. paralyza, болг. *парáлич*, м. схв. *паралúза*, слн. paralíza; — запозичення з латинської мови; лат. paralysis «розслаблення, параліч» походить від гр. παράλυσις «тс.», пов'язаного з παραλύω «ослабляю, слабну, знесилюю», утвореним з префікса παρα- «поруч, повз, пере-, від-» і дієслова λύω «розв'язую, розпускаю, ослабляю». — СІС[2] 623; Фасмер III 204; Черных II 5; Преобр. II 16; Dauzat 531; Kluge—Mitzka 532; Klein 1126. — Див. ще **анáліз**.

паралі́я — див. **паларі́я**.

парáметр «величина, властива якому-небудь предметові, явищу», *параметрúчний*; — р. бр. *парáметр*, п. ч. слц. parametr, слц. вл. parameter, болг. *парамéтър*, схв. *пàраметар*, слн. parámeter; — запозичення із західноєвропейських мов (можливо, з німецької); н. Parámeter, фр. paramètre, англ. parameter походять від гр. παραμετρέω «міряю, відмірюю», утвореного з префікса παρα- «поруч, біля, від-» і дієслова μετρέω «міряю», похідного від μέτρον «міра». — СІС[2] 623; ССРЛЯ 9, 174; Sł. wyr. obcych 550; Kopaliński 719; Holub—Lyer 358; Klein 1126. — Див. ще **метр**[1].

Парамóн (чоловіче ім'я), ст. *Парамóнъ* «терпливе тр(и)ваючі(й)» (1627); — р. бр. *Парамóн*; — запозичення з грецької мови; гр. Παράμογος походить від παράμογος (παραμόγιμος) «міцний, вірний, надійний», пов'язаного з περαμένω «залишаюся, тримаюся, триваю», утвореним з префікса παρα- «поруч, біля, пере-» і дієслова μένω «стою на місці, стійко тримаюся», спорідненого з лат. maneo «залишаюся, чекаю», вірм. mnam «тс.», дінд. man- «вагатися, баритися; стояти нерухомо». — Вл. імена 79; Беринда 226; Петровский 175; Frisk II 208—209, 253; Boisacq 627; Walde—Hofm. II 26.

[**парамýд**] (ент.) «жовта мурашка, Myrmica flava ВеБ; велика мурашка, Camponotus herculaneus L. ВеНЗн; дрібна мошка Корз»; — неясне.

паранджá «халат мусульманських жінок з волосяною сіткою, що закриває обличчя»; — р. бр. *паранджá*, п. parandża, слц. parandža «тс.»; — через російську мову запозичено з тюркських; кирг. *паранжы, баранжы*, узб. *паранджі* «тс.» через перське посередництво зводиться до ар. farānǧa, faranǧija «тс.». — Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; Шипова 257; Sł. wyr. obcych 551.

[**парáнний**] «блискучий, начищений» Нед, [*парáнник*] «франт, чепурун» ВеУг; — результат видозміни *парáдний*. — Див. ще **парáд**.

паранóя «психічне захворювання зі стійкими маячними ідеями при збереженні формальної логічності мислення», *паранóїк* «людина, хвора на параною», *параноїчний*; — р. *паранóйя*, бр. *паранóя*, п. paranoja, ч. слц. paranoia, болг. *паранóйа*, схв. *парàноја*, слн. paranója; — запозичення із середньолатинської мови; слат. paranoia «параноя» походить від гр. παράνοια «божевілля», пов'язаного з παράνοος «божевільний, нестямний, скажений», утвореним з прийменника παρά «поруч, біля» та іменника νόος «думка, розум», походження якого неясне. — СІС[2] 624; ССРЛЯ 9, 176; Kopaliński 719; Klein 1058, 1127; Frisk II 322—323.

парапéт «невисока огорожа»; — р. бр. болг. *парапéт* «тс.», п. ч. слц. parapet «парапет; підвіконник, підвіконня», м. *парапет*, схв. *парàпет*, слн. parapét «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. parapet «поруччя, парапет, бруствер» походить від іт. parapetto «тс.», утвореного з основ дієслова parare «захищати, відвертати» та іменника pétto «груди», що походить від лат. pectus «тс.», спорідненого з mox. A päśśäm «обоє грудей», mox. B

päščane «тс.». — CIC² 624; ССРЛЯ 9, 176; Фасмер III 204; Kopaliński 719; Holub—Lyer 358; Dauzat 532, Walde—Hofm. II 270. — Див. ще **парава́н**.

[**парасо́нник**] «чоловіча сорочка з тканини темного кольору» Мо; — очевидно, пов'язане з *парусі́на* «груба тканина». — Див. ще **па́рус**[1].

[**пара́ска**] (ент.) «ванеса будякова, реп'яхівка, Vanessa cardui L.» Нед; — очевидно, пов'язане з власним ім'ям *Пара́ска*; мотивація назви неясна. — Див. ще **Параско́вія**.

Параско́вія (жіноче ім'я), *Пара́ска, Параске́ва, Пара́ня, Пара́ся, Парасу́ня,* [*Пара́хна, Пара́ця, Пара́шка*], *Па́ша*, ст. *Параскеви* «пя́ток, приготоване», *Параскевіа* «пя́тка» (1627); — р. *Праско́вья, Параске́ва*, бр. *Параско́ўя, Пара́ска*, болг. *Параске́ва*, схв. *Параске́ва, Параскѐвија*, стсл. **Параскевьгии**; — запозичення з грецької мови; гр. Παρασκευή пов'язане з παρασκευή «п'ятниця, переддень суботи; буденний день узагалі», похідним від παρασκευάζω «підготовляю, споряджаю», утвореним з префікса παρα- «поруч, пере-, від-» і дієслова σκευάζω «готую, влаштовую, споряджаю, озброюю», похідного від σκεῦος «предмет, обладнання, знаряддя, одяг, пожитки», можливо, спорідненого з лит. šáuti «стріляти, сунути, штовхати», псл. sovati, укр. *со́вати*. — Вл. імена 153; Беринда 226; Петровский 175, 182—183; Фасмер III 354; Frisk II 727; Boisacq 874. — Див. ще **со́ва́ти**.

пара́со́ль «складаний каркас на палиці для захисту від дощу і сонця» СУМ, Нед, *парасо́лька* «тс.; (бот.) кручені паниči, Ipomaea purpurea L.», *парасо́лик* «парасоль»; — р. бр. *парасо́ль*, п. нл. parasol, болг. *парасо́л*, схв. *пàрасōл, пàрàзōл*, слн. parazól; — запозичення з французької мови; фр. parasol «парасоль» походить від іт. parasole «тс.», букв. «заслона від сонця», утвореного з основ дієслова parare «захищати, відвертати» та іменника sole «сонце», що походить від лат. sōl «тс.», спорідненого з лит. sáulė, псл. *s'ļnьce «тс.», укр. *сонце*. — Акуленко 136; Коваль 131—132; ССРЛЯ 9, 177; Sł. wyr. obcych 551; Brückner 395; Dauzat 532; Gamillscheg 679; Walde—Hofm. II 553. — Див. ще **парава́н, со́нце**.

парста́с «заупокійна відправа; [три калачі, складені один на одного для відправи (Ме)]», ст. *парастась* (1462), *парастас* (1488); — болг. *парастá́с*, м. *парастас, парастос*, схв. *пàрастос*, слн. parastos; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **парастась** «парастас» походить від гр. παράστασις «тс.», букв. «стояння поруч», утвореного з префікса παρα- «поруч, біля» та іменника στάσις «стояння на місці, нерухомість, спокій». — Младенов 412; Skok II 607. — Див. ще **ста́тика**.

[**парата́ри**] «вузенький довгий килимок над лавою попід вікнами» Ме, Мо, Дз, [*палата́ри*] «тс.» Дз; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. рум. păretár «килим» пов'язане з păréte (peréte) «стіна, стінка», яке походить від лат. pariēs, -etis «тс.», що певної етимології не має. — Дзендзелівський НЗ УжДУ 13, 104—105; Мельничук Молд. эл. 170; Scheludko 139; СДЕЛМ 347; DLRM 596, 604; Puşcariu 111; Walde—Hofm. II 254.

парати́ф «гостре заразне захворювання, схоже на черевний тиф», *паратифо́зний*; — р. болг. *парати́ф*, бр. *парaты́ф*, п. вл. paratyfus, ч. paratyf(us), слц. paratýfus, м. *парати́фус*, схв. *пàратифус*, слн. páratifus; — запозичення з латинської мови; лат. paratyphus «паратиф» утворене з префікса para- від гр. παρά «поруч, біля» і typhus «тиф». — CIC² 624; Kopaliński 720; Holub—Lyer 358. — Див. ще **тиф**.

парафі́н «воскоподібна легкоплавка речовина», *парафінува́льний* «який провадить парафінування», *парафінува́ти* «покривати шаром парафіну; просочувати парафіном»; — р. болг. м. *парафи́н*, бр. *парафі́н*, п. parafina, ч.

parafín, parafin, слц. слн. parafín, вл. parafin, схв. *парàфӣн*; — запозичення з німецької мови; н. Paraffín «парафін» утворив у 1830 р. німецький хімік К. Райхенбах (1788—1869) з основ латинських слів parum «мало, трохи», пов'язаного з parvus «малий, короткий, незначний», спорідненим з гр. παῦρος «тс.», дінд. pṓtaḥ «звірятко», лит. putýtis «звіря; пташеня», псл. *pъta, pъtica «птах», укр. *пти́ця*, і лат. affīnis «суміжний; пов'язаний» від ad fīnēs «до кінців», отже, лат. parum affīnis, букв. «малопов'язаний», оскільки парафін нейтральний до реактивів. — CIC[2] 625; ССРЛЯ 9, 178; Фасмер III 204; Sł. wyr. obcych 549; Holub—Lyer 357; Klein 259, 1125, 1141; Walde—Hofm. I 21. — Див. ще **пти́ця, фі́ніш**.

парáфія «нижча церковно-адміністративна організація, що об'єднує віруючих, яких обслуговують церковнослужителі одного храму», *парафія́нин, парафія́льний*; — р. [*парáфия*], бр. *парáфія*, п. parafia, parochia, ч. parochie, слц. parochia, стсл. **парафиа**; — за посередництвом польської мови запозичено з пізньолатинської; пізньолат. parochia «парафія» походить від сгр. παροικίᾱ «тс.», букв. «те, що знаходиться біля будинку», утвореного з прийменника παρά «поруч, біля» та іменника οἶκος (<Ϝοῖκος) «будинок, приміщення». — Richhardt 87; Фасмер III 205; Преобр. II 16—17; Потебня РФВ 1879 I 263; Brückner 395; Mikl. EW 232; Klein 1131. — Див. ще **весь**[2]. — Пор. **економія, пáрох**.

парафрáз(а) «переказ яких-небудь думок; інструментальна п'єса на запозичену тему», *парафрасти́чний, парафразува́ти*; — р. бр. болг. м. *парафра́за*, п. вл. parafraza, ч. parafráze, слц. слн. parafráza, схв. *парàфра́за*; — запозичення з латинської мови; лат. paraphrasis «парафраза, опис» походить від гр. παράφρασις «тс.», пов'язаного з παραφράζω «переказую зміст своїми словами, парафразовую», утвореним з префікса παρα- «поруч, біля, пере-» і дієслова φράζω «вказую, показую; кажу». — CIC[2] 625; Kopaliński 717—718; Holub—Lyer 357; Klein 1127. — Див. ще **фра́за**.

[**пара́шка**] (ixт.) «гірчак, Rhodeus amarus; чебак гіркий, Cyprinus amarus» Куз, [*пари́нка*] «гірчак»; — р. [*парашка, паранка*] «тс.», [*пара́ха*] «бичок, Cottus gobio L.», [*параша*] «тс.», п. [paraszka] «гірчак»; — результат видозміни назви [*кара́сик*] «гірчак», р. [*кара́сь*], п. [karaśka], ч. [karas] «тс.», перенесеної з карася за зовнішньою подібністю гірчака до невеликого карасика (Сабанеев 360). — Див. ще **ка́рась**. — Пор. **пала́жка**.

парашу́т, *парашути́зм, парашути́ст, парашутува́ти*; — р. *парашю́т*, бр. болг. *парашу́т*, ч. parašutista, слц. parašut (з р.), схв. *парашӣтист(а)*; — запозичення з французької мови; фр. parachute «парашут», букв. «той, що захищає від падіння», утворив французький аеронавт Ф. Бланшар (1753—1809) з компонентів para- «той, що захищає», пов'язаного з іт. parare «захищати, запобігати», і фр. chute «падіння» від ст. cheoite «тс.», нлат. *cadectus, утвореного від *cadēre (лат. cadere) «падати». — CIC[2] 625; Коваль 131—132; Черных II 5—6; Фасмер III 205; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 358; Dauzat 175; Gamillscheg 678. — Див. ще **декада́нс, паравáн**.

[**пардигува́ти**] «жадібно жерти» Нед; — очевидно, результат контамінації слів [*палигува́ти*] «тс.» і [*парди́га*] «великий шматок хліба». — Див. ще **палигува́ти, парти́ка**.

пáрдус (зоол.) «пантера леопард, барс, Panthera pardus L.», [*пард*] «пантера, Kelis pardus» Нед, [*пардужи́ця*] «самиця леопарда», [*пардужий*] «леопардовий» тж; — р. *пáрдус* «пантера леопард», *пард* «леопард», др. *пардусъ* «барс, леопард», п. вл. pard «барс», ч. слц. pardál «леопард», вл. pardal «гепард», схв. *пàрдус* «пантера», слн. párd «леопард»; — запозичення з латинської мови; лат. pardus «барс» походить

від гр. πάρδος «пантера», πάρδαλις «тс.», яке вважається запозиченням з невідомого східного джерела (пор. согдійське purdnk «пантера», дінд. pṛdākuḥ «пантера, тигр», гебр. bārōdh «плямистий»). — Преобр. II 17; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 358; Klein 1129; Walde—Hofm. II 252; Frisk II 473. — Пор. **леопа́рд**.

па́рень «хлопець», [*па́рінь*] Нед, *пареньо́к*, [*парня́га*]; — запозичення з російської мови; р. *па́рень* «хлопець», очевидно, виникло з *parę, зменш. від parobъkъ «парубок». — Фасмер III 206; Соболевский РФВ 66, 335; Mikl. EW 225; непереконливе пов'язання (Черных II 6) з р. *па́рить*. — Див. ще **па́рубок**.

[**пари́**[1]] «гроші» Нед, [*пари́чка*] «стара турецька монета» Нед; — болг. *пари́* «гроші», м. *пари* «дрібні гроші», схв. *па̀рӣħ* «копієчка, гріш», *па̀рица* «монетка, невеликі гроші»; — запозичено з турецької мови, можливо, через південнослов'янське посередництво; тур. para «монета вартістю в 1/40 турецького гроша», як і аз. крим.-тат. *para* «гроші; частина, шматок», каз. *para* «подарунок», походить від перс. pārah «монета; хабар». — Klein 1123; Räsänen Versuch 380.

[**пари́**[2]] (гра в карти) Пі; — неясне; може бути зіставлене з [*пари́*] «гроші» або з *парі* «заклад».

париватка — див. **пирі́й**.

пари́ло (бот.) «Agrimonia L.», [*парник*] «тс.» Mak; — похідне утворення від *па́рити*; назва зумовлена тим, що цю рослину використовували для випарювання посуду. — Анненков 16. — Див. ще **па́ра**[1].

[**пари́мух**] (бот.) «гриб мухомор, Amanita muscaria Pers. (Agaricus muscarius L.) ВеБ», [*парими́ха*] «тс.» ВеБ; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни назви [*мари́мух, мори́ми́х*] «тс.».

пари́рувати «відбивати удар противника (у спорті); відбивати, спростовувати напади або докази противника в суперечці»; — р. *пари́ровать*, бр. *парыраваць*, ч. parirovat, слц. parirovat', болг. *пари́рам*, м. *пари́ра*, схв. *пари́рати*, слн. parírati; — запозичення з німецької мови; н. parieren «відбивати» через фр. parer «тс.» зводиться до лат. paro «готую, влаштовую, організовую». — CIC[2] 626; Фасмер III 207; Klein 1133; Dauzat 533; Kluge—Mitzka 532. — Див. ще **апара́т**. — Пор. **парабе́лум**.

пари́стий[1] — див. **па́ра**[2].

пари́стий[2] — див. **пері́стий**.

парите́т «принцип рівності, рівноправності сторін у чому-небудь»; — р. болг. м. *парите́т*, бр. *парытэ́т*, п. parytet, ч. слц. вл. parita, схв. *парѝтӗ́т*, слн. paritéta; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Parität, фр. parité походять від лат. paritas, род. в. paritātis «рівність», пов'язаного з pār «рівний, однаковий». — CIC[2] 626; Dauzat 334; Klein 1112, 1131. — Див. ще **па́ра**[2]. — Пор. **парі́**.

па́рити[1] «триматися, летіти в повітрі на нерухомо розпростертих крилах» СУМ, Нед, [*спаря́ти*] «підіймати» Нед, Пі; — р. *пари́ть*, др. *парити*, стсл. **парити, парѧ**; — псл. pariti, пов'язане чергуванням голосних з рьrati, perǫ «летіти»; — споріднене з дінд. pāráyati «веде», píparti «переправляє, перевозить», ав. pārayeiti «веде», гот. faran «їхати», хет. partawar, род. в. partaunaš «крило». — Фасмер—Трубачев III 207; Черных II 6; Преобр. II 123—124; Trautmann 215—216; Kluge—Mitzka 180; Pokorny 816—817. — Пор. **перо́**.

[**па́рити**[2]] «сильно бити» Нед, [*парну́ти*] «ударити», [*парла́ція*] «сильне побиття», [*парло́*] «тс.» тж, [*парни́к*] «стусан» Нед, ВеЗн, [*пару́н*] «тс.» Нед; — бр. *па́рыць* «бити, лупцювати», п. заст. parzyć «сильно бити, стріляти», болг. [*парна́р*] «стружка»; — очевидно, псл. pariti «бити», пов'язане чергуванням голосних з рьrati, *perti «тс.». — Младенов 412. — Див. ще **пра́ти**.

[**па́рихта**] «решта, залишок, останній шматок» Нед; — неясне.

[**пари́чів**] «старе язичницьке кладовище» Нед; — неясне.

[**па́ричок**] «молодий ріг у рогатої худоби» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *рік*.

[**па́риш**] «кваша» ЛексПол, [*паре́шка, паро́ха*] «тс.» тж; — р. [*па́рыш*] «тісто із солоду для кваші»; — похідне утворення від *па́рити*; назва зумовлена тим, що страву готують із борошна, запареного окропом. — Див. ще **па́ра**[1].

парі́ «угода про виконання якогонебудь зобов'язання тією особою, що програє»; — р. *парú*; — запозичення з французької мови; фр. pari «парі» утворене від parier «іти на парі, битися об заклад», що походить від лат. pario «розраховуюся, торгую», пов'язаного з pār «рівний, однаковий; парний». — Фасмер III 206; Черных II 6; Dauzat 533, 534. — Див. ще **па́ра**[2]. — Пор. **парите́т**.

па́рібок, *парібкованє, парібщиня* — див. **па́рубок**.

па́ріг, *па́ріжниця* — див. **ріг**.

[**па́ріпок**] (бот.) «жовтушник, Erysimum L.» Нед, [*паріпок лікарський*] «сухоребрик лікарський, Sisymbrium officinale Scop.» Mak; — пов'язане із [*суріпок*] «жовтушник лакфіолевидний, Erysimum cheiranthoides L.», р. [*суре́па, суре́пица*] «тс.». — Див. ще **суріпиця**.

па́рісний — див. **ряса**[2].

[**парісник**] (бот.) «віха отруйна, Cicuta virosa L.» Mak; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *па́росток* або з [*па́рісний*] «густий, рясний».

[**парічка**] (у виразі *п. дика*) «конвалія звичайна L.» Mak; — результат видозміни слова *порічка*; назва зумовлена формою й червоним кольором плодів конвалії, схожих на плоди порічки. — Див. ще **порічка**.

па́рія «особа з нижчої касти індійців; знедолена, безправна, пригноблювана істота»; — р. *па́рия*, бр. *па́рый, па́рыя*, п. paria, parias, ч. слц. pária, болг. *па́рий*, м. *парij, парија*, схв. *па́рија*, слн. párija; — запозичення із західноєвропейських мов, найімовірніше, з англійської; англ. pariah, н. Pária, фр. paria «парія» походять від там. paraiyan «(потомственний) барабанщик», пов'язаного з paraі «великий барабан»; у південній Індії на традиційних фестивалях барабанщиками були довбиші з найнижчої касти. — CIC[2] 626; ССРЛЯ 9, 195; Kopaliński 721; Holub—Lyer 359; Kluge—Mitzka 532; Dauzat 533—534; Klein 1130.

парк; — р. бр. болг. м. *парк*, п. ч. слц. вл. park, схв. *пàрк*, слн. párk; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Park, фр. parc, англ. park походять від слат. parricus «обгороджене місце, парк», яке зводиться до іберійського *parra «грати, решітка, шпалерник (для квітів), підпірки (для фруктових дерев)». — CIC[2] 626; Черных II 6—7; Фасмер III 207; Sł. wyr. obcych 552; Holub—Lyer 359; Kluge—Mitzka 532; Dauzat 532; Klein 1131. — Пор. **парка́н, паркє́т**.

па́рка (міф.) «за римською міфологією — одна з трьох богинь долі, які від народження людини до смерті пряли її «нитку» життя»; — р. бр. болг. *па́рка*, п. Parka, слн. párka; — запозичення з латинської мови; лат. Parca «богиня долі» походить від дієслова pario «народжую», пов'язаного з paro «готую, влаштовую, організовую». — CIC[2] 626; Фасмер—Трубачев III 207; SJP VI 128; Klein 1128. — Див. ще **апара́т**. — Пор. **парабе́лум**.

парка́н «стіна, огорожа, звичайно дерев'яна», [*парка́ння, барка́н*] «тс.», [*впарка́нити*] «огородити парканом» Ж, ВеБ, [*запарка́нити, опарка́нити*] «тс.»; — р. [*парка́н*], бр. *парка́н*, п. слц. parkan, ч. parkán, нл. parchan; — через польське та чеське посередництво запозичено із середньоверхньонімецької мови; свн. parkân через фр. ст. parc «огорожа», лат. parcus «тс.» зводять до іберійського джерела. — Richhardt 87; Фасмер III 208; Schuster-Sewc 1045; Gamillscheg 679. — Див. ще **парк**. — Пор. **паркє́т**.

[**паркані**] (бот.) «слива садова, Prunus domestica L.; Prunus insititia variet.» Mak; — очевидно, результат контамінації форм [*паткані*] і [*пуркавки*] «тс.». — Див. ще **паткан, пуркавка**.

паркéт, *паркéтина, паркéтник*; — р. бр. болг. *паркéт*, п. parkiet, ч. слц. вл. parket, м. *паркет*, схв. *пàркēт*, слн. parkét; — запозичення з французької мови; фр. parquet «паркет; невелике огороджене місце» є демінутивною формою від parc «тин, огорожа; обгороджена площа, парк». — CIC^2 626; Фасмер III 208; Черных II 7; Sł. wyr. obcych 552; Dauzat 535; Gamillscheg 682. — Див. ще **парк**.

[**паркота́ти**] «базікати, теревенити», [*паркотли́вий*] «балакучий», [*паркотли́вець*] «базікало, балакун»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *воркота́ти, муркота́ти*.

парла́мент «законодавчий орган, побудований на виборних засадах», *парламента́р* «парламентарій», *парламентари́зм, парламента́рій* «член парламенту», *парламента́рний*; — р. бр. *парла́мент*, п. ч. слц. вл. parlament, болг. м. *парла́мент*, схв. *парла̀мен(а)т*, слн. parlamènt; — запозичене з англійської мови за італійським (іт. parlamento «обговорення, переговори, збори») та польським посередництвом; англ. parliament «парламент» виникло з сангл. parlement, що походить від фр. ст. parlement «зібрання, розмова» (первісне значення — «говоріння, обговорювання»), пов'язаного з parler «говорити», яке зводиться до пізньолат. parabolāre «говорити алегоріями, притчами», похідного від parabola «притча, повчання, оповідання, порівняння, зіставлення». — CIC^2 626; Черных II 7; Kopaliński 722; Holub—Lyer 359; Kluge—Mitzka 532; Dauzat 534; Klein 1131. — Див. ще **пара́бола**. — Пор. **паро́ль**.

парламентéр «особа, уповноважена однією з воюючих сторін вступити в переговори з іншою», *парламентéрство* «обов'язки, функції парламентера»; — р. *парламентёр*, бр. *парламенцёр*, п. parlamentarz, ч. parlamentář, слц. parlamentár, вл. parlamenter, болг. *парламентьо́р*, м. *парламента́р*, схв. *парламента́р(ац)*, слн. parlamentárec; — запозичення з французької мови; фр. parlementaire «парламентар» пов'язане з parler «говорити», parlement «парламент». — CIC^2 627; Kopaliński 722; Dauzat 534. — Див. ще **парла́мент**.

Пармéн (чоловіче ім'я), ст. *Пармéнъ* «чекаючий» (1627); — р. болг. *Пармéн*, бр. *Пармéн, Пармён, Пармéній*; — запозичення з грецької мови; гр. Παρμενος пов'язане з παραμένω, παρμένω «залишаюся, стійко тримаюся», утвореним з префікса παρα- «поруч, біля, пере-» і дієслова μένω «стою на місці, залишаюся, стійко тримаюся». — Вл. імена 79; Беринда 226; Петровский 175; Илчев 381. — Див. ще **Парамо́н**.

пармéн «сорт яблуні з пізніми плодами»; — р. *пáрмéн*, ч. слц. слн. parména, болг. *пáрмена*, схв. *пàрмēнка* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. pomi di Parma «яблука з Парми» містить назву північноіталійського міста Парми. — Machek ESJC 435; Holub—Lyer 359.

[**па́рна**] «перина ВеУг, ДзАтл II; подушка Лизанец», [*парню́х*] «перина» ДзАтл II, ст. *парна* «подушка» (XVII ст.); — запозичення з угорської мови; уг. párna «подушка» є результатом видозміни запозиченого з якоїсь слов'янської мови слова perina «перина». — Дзендзелівський УЛГ 56; Лизанец 615; MNTESz III 111; Bárczi 236. — Див. ще **перо́**.

парна́с «символ поезії, поезія взагалі, поетична творчість», *парна́сець, парна́ський*; — р. бр. *парна́с*, п. ч. слц. Parnas, болг. *Парна́с*, схв. *Пàрнас*, слн. parnás; — запозичення з грецької мови; гр. Παρνᾶσ(σ)ός «висока гора в Греції, де, за уявленнями стародавніх греків, жив Аполлон з музами». — CIC^2 627; ССРЛЯ 9, 103; Kopaliński 722.

[**парник**[1]] (бот.) «чистотіл, Chelidonium majus L.; козельці лучні, Tragopogon pratensis L.; подорожник великий, Plantago major L.» Мак; — бр. [*шпарнік*] «подорожник середній, Plantago media L.»; — похідне утворення від *па́рити*; назва чистотілу зумовлена застосуванням його для випарювання глечиків (пор. інші його назви [*глекопар, глечкопар, гладишник, гладушник*]; подібна мотивація стосується, очевидно, й назв інших двох рослин; пор. [*пражець, пражівник*] «козельці», ч. [smetaník] «тс.» (Machek Jm. rostl. 235—236). — Див. ще **па́ра**[1].

парни́к[2] — див. **па́ра**[1].

[**па́рно**] «просторо» До; — неясне.

[**паробро́д**] «пароплав» Нед; — запозичення з південнослов'янських мов; м. *пароброд*, схв. *па̏робро̄д*, слн. parobród «тс.» утворено з основ іменників *пара* (para) «пара» і *брод* (brod) «судно» як калька нім. Dampfschiff «пароплав», утвореного з іменників Dampf «пара» і Schiff «судно». — Див. ще **брести́, па́ра**[1].

[**паровина**] «довга товста лозина Нед; палиця ВеНЗн; жердина»; — похідне утворення від *па́рити*; назва зумовлена тим, що свіжозрізані жердини обсмалюють над полум'ям для надання їм більшої міцності і, в разі потреби, стійкої загнутої форми. — Див. ще **пара**[1].

паро́дія «сатиричний твір, що використовує які-небудь риси іншого твору; сатиричне, іронічне наслідування кого-, чого-небудь», *пародист, пародичний, пародійний, пародіювати*; — р. болг. *паро́дия*, бр. *паро́дыя*, п. parodia, ч. parodie, слц. paródia, вл. parodija, м. *пародија*, схв. *па̀рōдија, паро̀дија*, слн. parodíja; — запозичення з латинської мови; лат. parōdia походить від гр. παρῳδίᾱ «комічна переробка, спів навиворіт», утвореного з прийменника παρά «поруч, біля, проти, порівняно з...» та іменника ᾠδή «пісня». — CIC[2] 627; Фасмер III 208; Черных II 7; Преобр. II 18; Горяев 249; Sł. wyr. obcych 553; Holub—Lyer 359; Klein 1132. — Див. ще **о́да**.

пароксизм «сильний приступ, раптове загострення хвороби»; — р. *пароксизм*, бр. *параксізм*, п. paroksyzm, ч. слц. paroxyzmus, болг. *пароксизъм*, м. *пароксизам*, схв. *пароксизам*, слн. paroksízem; — запозичене із західноєвропейських мов; нім. Paroxysmus, фр. parоxysme, англ. parоxysm походять від сгр. παροξυσμός «подразнення», пов'язаного з παροξύνω «серджу, дратую, подразнюю», утвореним за допомогою префікса παρα- «поруч, біля» від прикметника ὀξύς «гострий, різкий». — CIC[2] 627; Kopaliński 723; Holub—Lyer 359—360; Dauzat 535; Klein 1133. — Див. ще **окси́д**.

паро́ль «секретне умовлене слово, фраза для розпізнання своїх людей»; — р. бр. *паро́ль*, п. parol, ч. слц. вл. parola, болг. м. схв. *паро́ла*, слн. paróla; — запозичення з французької мови; фр. parole «слово, мова» зводиться до лат. parabola «притча, повчальне оповідання, промова, мовлення». — CIC[2] 627; Фасмер III 208; Черных II 7; КЭСРЯ 327; Kopaliński 723; Holub—Lyer 359; Младенов 412; Kluge—Mitzka 533; Klein 1132; Dauzat 534. — Див. ще **пара́бола**.

паро́м, *паро́мник* — див. **поро́м**.

паро́нім «слово, зовнішньою формою близьке до іншого слова», *паронімі́ка*; — р. *паро́ним*, бр. *паро́нім*, п. paronim, ч. слц. paronymum, вл. paronym, болг. *парони́м*, м. *пароним*, схв. *парò̄ним*, слн. paronim; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Paronym, фр. paronyme, англ. paronym походять від гр. παρώνυμος «похідне слово; прізвисько», утвореного з прийменника παρά «поруч, біля» та іменника ὄνυμα, що є діалектною формою слова ὄνομα «ім'я». — CIC[2] 627; Sł. wyr. obcych 553; Dauzat 535; Klein 1132. — Див. ще **ономáстика**.

[**паро́тка**] (бот.) «ротики, Antirrhinum L.» Нед, Мак; — похідне утворення від *рот*; назва зумовлена схожістю

квітки рослини на роззявлену пащу тварини; пор. назви цієї рослини в інших мовах: р. *львúный зев*, нім. Löwenmaul (Löwe «лев», Maul «паща, зів») тощо. — Див. ще **па-, рот**.

[**пáрох**] «парафіяльний піп», [*парóхія*] «парафія» Нед; [*парохóва*] «попадя» Нед, [*парохіяни́н*] «член парафії», ст. *парохъ* (1710); — п. paroch «парафіяльний піп», слц. parochia «парафія», м. *парох* «парафіяльний піп», схв. *пàрōх* «тс.»; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. parochus «парафіяльний піп» походить від сгр. παροικία «парафія», букв. «те, що знаходиться біля будинку». — Дзендзелівський УЗЛП 98—99; Richhardt 87; SW IV 62; Sł. wyr. obcych 553; Walde—Hofm. II 257; Klein 1131. — Див. ще **парáфія**.

[**парошки**] «перстач прямостоячий, Potentilla tormentilla Schr.» Mak; — неясне.

[**пáрпати**] «порпати» Нед, [*пáрплі*] «лупа (на голові)» Нед; — запозичення з польської мови; п. [pqrpać] «порпати(ся)», [parple] «лупа» відповідають укр. *пóрпати*, [*пóрплі*]. — Див. ще **пóрпати**.

[**парск**] «пирхання» Нед; — запозичення з польської мови; п. parskać «пирхати, фиркати» відповідає укр. *пóрскáти, пúрскати* (див.).

парсýна «обличчя, фізіономія», ст. *парсуны* (род. в.) «особи» (1388), *парсуна* «обличчя» (XVI ст.); — р. ст. *парсýна*, бр. [*парсóна*], п. [parsuna], слц. parsún «тс.»; — результат давньої видозміни запозиченого лат. persona «особа». — Див. ще **персóна**.

пáрта[1] «учнівський стіл»; — р. бр. *пáрта*; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з нім. apart «збоку, окремо» від фр. à part «тс.». — Коваль 148; Фасмер III 209; Черных II 8.

[**пáрта**[2]] «вид жіночого головного убору», [*пáртúця*] «стрічка» Г, Нед; — ч. porta «облямівка, кайма», borta «тс.», слц. parta «головна оздоба дівчат», вл. нл. borta «корона нареченої», м. *пáрта* «верхня частина жіночої сорочки», слн. párta «стрічка з різними прикрасами»; — запозичення з угорської мови; уг. párta «головний убір, вінець» виводиться від свн. borte «облямівка, кайма». — Machek ESJČ 435; MNTESz III 115.

[**партáл**] «рештки вівці, з'їденої вовками», [*партáль*] «тс.»; — запозичення з румунської чи молдавської мови; рум. молд. partál «чверть, клапоть; четвертина туші» виводиться від лат. quārtārius «чверть (міри рідин, грошової одиниці)», похідного від quārtus «четвертий»; пов'язується також з болг. м. [*партал*] «клапоть», [*парталáв*] «порваний, понівечений», що походять від псл. *pъrtъ «цупке полотно». — Scheludko 139; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 137; Vrabie Romanoslavica 14, 166; СДЕЛМ 304; DLRM 587; Младенов 412—413. — Див. ще **квáрта, порт**[1].

партани́на — див. **портáти**.

партáч «людина, яка робить щонебудь невміло або недбало», *партáцтво, партáцький, партáчити*; — р. *партáч, портáч*, бр. *партáч*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. partacz «халтурник, партач, поганий ремісник» (у середньовіччя — «ремісник, що не належав до цеху») походить від partać «халтурити, партачити; ткати, перетинати нитками», пов'язаного з part «цупке полотно домашнього виробництва», якому відповідає укр. [*порт*] «конопляна або лляна нитка в сукні; полотняна хустка». — SW IV 66, 67; Brückner 347. — Див. ще **порт**[1].

партéр «нижній поверх театрального залу з місцями для глядачів»; — р. болг. *партéр*, бр. *партэ́р*, п. ч. слц. вл. parter, м. *партер*, схв. *пàртēр*, слн. partêr; — запозичення з французької мови; фр. parterre «задні ряди партеру» утворене з прийменника par «по, на», що походить від лат. per «через, по», спорідненого з псл. *пер-, укр. *пере-*, та іменника terre «земля» від

лат. terra «тс.». — CIC² 627; Фасмер III 209; Черных II 8; Sł. wyr. obcych 554; Kluge—Mitzka 533; Klein 1134; Dauzat 535, 706. — Див. ще **пере-, теритóрія**.

[**партéс**] «музичні ноти», [*партéси*] «тс.» Бі, *партéсний*; — р. *партéсный* «партесний», бр. [*партэ́с*], *партэ́сны* «партесний», п. слц. partes, ч. partesy; — запозичення із середньолатинської мови; слат. partēs «голоси» походить від лат. pars, род. в. partis «частина, партія (в співі), роль», спорідненого з гр. ἔπορον «дав, приніс», дінд. pūrtám «нагорода», хет. paršiya- «частка, частина». — ССРЛЯ 9, 226; Фасмер III 209; Brückner 237; Machek ESJČ 435; Walde—Hofm. II 257—259.

партизáн, *партизáнство, партизáнщина, партизáнити*; — р. м. *партизáн*, бр. *партызáн*, п. partyzant, ч. partisán, partysán, partyzán, слц. слн. partizán, вл. partizan, болг. *партизáнин*, схв. *партѝзāн*; — запозичення з французької мови; фр. partisan «партизан» походить від іт. partigiano «прихильник, прибічник», пов'язаного з parte «частина», яке зводиться до лат. pars, род. в. partis «тс.». — CIC² 628; Москаленко УІЛ 40; Коваль 189—190; Черных II 8; Фасмер III 209; КЭСРЯ 327; Корчагина УЗ ЛГПИ 258 (1965), 211—227; Kopaliński 724—725; Brückner 397; Holub—Lyer 360. — Див. ще **партéс**.

[**партúка**] «скиба, шматок хліба», [*пардúга*] «велика скибка хліба, великий шматок хліба» Ме; — запозичення з польської та чеської мов; п. partyka «скиба (хліба)», parteka, ч. ст. parték(a) «тс.; шматок хліба, який давали жебракам» походять від слат. parteca «тс.», яке виводиться від сгр. παραθήκη «внесок», пов'язаного з гр. παρατίθημι «пропоную, подаю; вкладаю», утвореним з префікса παρα- «поруч, біля» і дієслова τίθημι «кладу». — Brückner 397; Machek ESJČ 435; Holub—Lyer 360. — Див. ще **аптéка, тéка**.

партикуляри́зм «прагнення окремих частин держави до відособлення, до недоторканності місцевих прав, привілеїв на шкоду загальнодержавній справі», *партикуля́рний*; — р. *партикуляри́зм*, бр. *партыкулярызм*, п. partykularyzm, ч. слц. partikularizmus, вл. partikularizm, болг. *партикулари́зъм*, м. *партикулари́зам*, схв. *партикуларѝзам*, слн. partikularízem; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Partikularísmus, фр. particularisme, англ. particularism походять від лат. particulāris «окремий, частковий», похідного від particula «частинка», зменш. від pars, род. в. partis «тс.». — CIC² 628; Фасмер III 209; Kopaliński 724; Brückner 397; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 459; Dauzat 536; Klein 1134. — Див. ще **партéс**.

партиту́ра «сукупність партій багатоголосого музичного твору»; — р. болг. м. схв. *партиту́ра*, бр. *партыту́ра*, п. partytura, ч. вл. partitura, слц. слн. partitúra; — запозичення з італійської мови; іт. partitura «партитура», букв. «розділ, розподіл» утворене від (s)partite, (s)partito «партитура; розділений на частини», пов'язаного з spartire «ділити на частини, розділяти», що походить від лат. pars, род. в. partis «частина; партія (в співі)». — CIC² 628; ССРЛЯ 9, 223; Sł. wyr. obcych 554; Brückner 397. — Див. ще **партéс**.

пáртія, *партíєць, партíйка, партíйний, безпартíйний, позапартíйний, по-партíйному*; — р. болг. *пáртия*, бр. *пáртыя*, п. слц. partia, ч. partie, вл. partija, м. *партија*, схв. *пàртија*, слн. pártija; — запозичення з німецької мови; н. Partéi походить від фр. partie «партія; частина», пов'язаного з partir «ділити на частини», яке походить від лат. partio «ділю, поділяю, розділяю», пов'язаного з pars, род. в. partis «частина». — CIC² 628; Коваль 159—160; Фасмер III 209; Преобр. II 19; Kopaliński 723—724; Brückner 397; Holub—Lyer 360; Kluge—Mitzka 533; Klein 1135; Dauzat 535, 536; Walde—Hofm. II 257—259. — Див. ще **партéс**.

партнéр «учасник гри; компаньйон, товариш у якій-небудь справі»; — р. бр. *партнёр*, п. ч. слц. вл. partner, болг. *партньóр*, м. *партнер*, схв. *пàртнер*, слн. pártner; — запозичення з французької мови; фр. partenaire «партнер» походить від англ. partner, що виникло з сангл. partener «тс.», варіанта слова parcener «співспадкоємець», яке зводиться до слат. partiōnārius «той, хто має пай, частку», утвореного від лат. partitiō «поділ, частина», пов'язаного з partio «ділю, розділяю», pars, род. в. partis «частина». — CIC^2 628; Фасмер III 210; Черных II 8; Горяев 449; Kopaliński 724; Holub—Lyer 360; Kluge—Mitzka 533; Dauzat 535; Klein 1128, 1135. — Див. ще **партéс.**

[**партовúна**] «скатерть» Нед; — пов'язане з [*порт*] «конопляна або лляна нитка в шерстяній тканині або в сукні; вид полотняної хустки»; очевидно, зазнало впливу п. part «грубе полотно». — Див. ще **порт**[1].

партóлити «партачити», [*партóрити*] «тс.», [*партолúна*] «погана робота» Нед, [*партóльник*] «партач», [*партóльний*] «партачний», [*партóр*] «партач» тж; — запозичення з польської мови; п. partolić «халтурити, партачити» є результатом видозміни форми partać «тс.»; спроба пов'язання з [*партáл*] «залишки вівці, з'їденої вовками» (Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 138) позбавлена підстав. — Brückner 397; SW IV 68. — Див. ще **партáч.**

[**парть**] «доля, частина; дар О; уміння, хист О»; — очевидно, результат скорочення запозиченого з румунської мови слова párte «частина, частка, пай, доля», що походить від лат. pars, род. в. partis «тс.». — СДЕЛМ 304; Puşcariu 111. — Див. ще **партéс.**

пáрубок «молодий чоловік, юнак; нежонатий чоловік», [*пáрбок*] «парубок» РМ 1935/1, (Ме), [*парíбок*] «наймит» ВеБ, [*парíбкованє*] «парубкування» ВеЛ, [*парíбщиня*] «тс.», [*паробíй*] «парубок» Нед, [*паробíйка* Пі, *паробíка* Нед] «тс.», [*паробíцтво*] «парубоцтво» Бі, [*пáробок*] «парубок», [*пáрубень* Она, *парубéць, парубíй*] «тс.», *парубíйка* «хлопець, який стає парубком», *парубíйко* «тс.», [*парубíка*] «парубок», [*парубíчка*] «тс.» Нед, *парубóта, парубóцтво* «парубота; парубкування», *парубчá, парубчáк* «парубок», [*парубчéня*] «парубча», *парубчúна* «парубок», *парубчúсько* «тс.», [*парубчýк*] «парубчак», [*паруб'я́*] «парубча», *паруб'я́та*, [*парубéцький*], *парубóцький, парубóчий*, [*паруб'я́чий*], *парубкувáти, парубóчити, підпáрубок* «підліток», [*підпаробóчий*] «молодий робітник» Пі, *підпарубчáк* «підліток», [*підпарубóчий*] «тс.», [*підпарубóчня*] «молоді парубки», *попарубкувáти, по-парубóчому, по-парубóцьки, по-парубóцькому*; — р. [*пáрубок*] (з укр.), бр. [*пáрабóк*] «найманий робітник», п. ч. parobek «невільник, раб»; — псл. *paorbъkъ «молодий слуга, молодий робітник», похідне від *orbъ «раб, слуга». — Німчук 304; Фасмер III 208; Brückner 459. — Див. ще **па-, робúти.**

[**парумбеля**] (бот.) «сорт сливи або терну, Prunus insititia L.» Пі, [*парумбрелє*] «тс.» Mak; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. porumbár «терен», porumbél, молд. *порумбрéл* «тс.», porúmbă «ягода терну» пов'язані, можливо, з лат. palumbīnus «сизий, сірувато-блакитний», palumbēs «сизий (дикий) голуб», спорідненими з лит. pal̃vas «половий», псл. *polvъ, укр. *половúй*. — DLRM 645; Walde—Hofm. II 242. — Див. ще **полóвúй.**

пáрус[1] «вітрило», [*пáріс*] «полотняний парус» Берл, *парусúна, пáрусник*, [*парусúстий*] Нед, *пáрусúти* «надуватися, як парус; [дути, віяти Нед]», [*запарусúти*] «закласти просвіти в крилах вітряка» Я, [*напарусúти*] «натягти полотно в крилах вітряка», [*напаросúти*] «тс.», [*опарусити*] «начепити вітрила» Пі; — р. бр. болг. ст. *пáрус*, др. *пáрусъ*, п. [parusina] (з р.); — запозичення з грецької мови; гр. φάρος, φᾶρος (< *φάρϝος) «тканина, полотнище,

парусина; вітрило; покривало, плащ» етимологічно неясне; помилково зіставлялося (Boisacq 1016) з лит. burva (вид одягу), bùrė «вітрило», лтс. burves «малі вітрила», buras «тс.». — Филин Образ. яз. 168; Фасмер III 210; Черных II 8—9; Преобр. II 19; Frisk II 993—994.

па́рус[2] «промінь», [*па́рос*] «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. φάρος «маяк» походить від назви острова Φάρος «Фарос» біля Александрії Єгипетської, на якому було споруджено славнозвісний маяк. — Дворецкий II 1715; Klein 1171.

па́русник (зоол.) «велела (вид медузи), Velella Lam.», [*парусни́ця*] «тс.» Нед; — р. *па́русник* «тс.»; — похідне утворення від *па́рус* «вітрило»; назва зумовлена наявністю у велели вітрилоподібного утворення, за допомогою якого вона рухається по поверхні води; пор. наукову назву лат. velella, пов'язану з velum «вітрило». — Brehm 52—53. — Див. ще **па́рус**[1].

[**пару́хи**] «локони навколо вух» Нед, [*пару́ти*] «причесана гривка на чолі у дівчат» О; — результат видозміни форми *пару́ка*, зближеної, можливо, з п. [paruka] «перука»; пор. слц. parochňa «перука». — SW IV 120. — Див. ще **пару́ка.**

Парфе́ній, *Парфе́н, Парфе́нтій,* [*Партє́н, Пархвє́н, Пархвін, Пархи́м* Нед], *Пархі́м, Пархо́м,* ст. *Парѳенїй* «д(ѣ)в(с)твенникъ» (1627); — р. *Парфе́ний,* бр. *Парфе́н,* болг. *Партє́ний, Партє́ни, Партє́н,* стсл. **Паръѳении**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Παρθένιος пов'язане з прикметником παρθένιος < παρθένος «чистий, цнотливий», похідним від іменника παρθένος «діва», етимологічно неясного. — Беринда 226; Петровский 176; Илчев 381; Frisk II 474—475.

парфу́ми, *парфуме́р, парфуме́рія, парфуме́рник,* [*перфо́ма*] Бі, *парфуме́рний, парфу́мити* «оприскувати, напахувати парфумами»; — р. *парфюме́рия,* бр. *парфу́ма,* [*парфу́м*], п. perfuma, ч. parfém, parfum, слц. parfum, вл. parfim, болг. *парфю́м,* м. *парфем,* схв. *пàрфēм,* слн. parfúm; — запозичення з французької мови; фр. parfum «пахощі, духи» пов'язане з parfumer «сповнювати пахощами, насичувати духами», спорідненим з іт. заст. parfumare (тепер profumare) «тс.», що походить від слат. perfumare «тс.», утвореного з префікса per-, що означає посилення, завершення; дію, спрямовану через щось, спорідненого з псл. *per-, укр. *пере-*, та fūmāre «диміти, куріти, парувати», утвореного від fūmus «дим», спорідненого з дінд. dhūmáḥ «дим, пара», лит. dūmai «дим», псл. dymъ, укр. *дим.* — СІС[2] 628; Коваль 135; Черных II 9; Sł. wyr. obcych 564; Holub—Lyer 359; РЧДБЕ 539; Dauzat 533; Walde—Hofm. I 561, II 284. — Див. ще **дим, пере-.**

парх «заразне шкірне захворювання», *па́рхи* «тс.», [*парха́ч*] «паршивець, шолудивець», *паршѝвець, паршѝвка* (назва певного сорту вовни) Доп. УжДУ IV, [*паршѝня*] «волосся» Пр. XI діал. н., *па́рші,* [*паршівки́*] «вид груш із шершавими плодами» Нед, [*паршу́к*] «паршивець» Нед, *парха́тий,* [*парха́чий*] Нед, *паршѝвий,* [*паршѝвний*] Нед, *паршѝвіти,* [*спаркані́ти*] «попаршивіти» ВеЛ; — р. *парх, парш(а́), паршь,* бр. *паршá,* [*па́рхі*]; — запозичення з польської мови; п. parch «парші, пархи», parchy «тс.» споріднене з нл. parch «тс.», р. [*перх*] «лупа», [*першá*], *пе́рхоть* «тс.», укр. [*пе́рхнути*] «ставати трухлим, крихким». — Фасмер III 210, 247—248; Черных II 9; Преобр. II 19; Меркулова Этимология 1970, 153—155; Brückner 396, 410—411. — Див. ще **пе́рхнути.** — Пор. **по́рох.**

парце́ла «невеличка ділянка землі», заст. *парце́ля* «тс.», *парцеля́ція* «розподіл на парцели (про землю); виділення частин єдиного речення в окремі неповні речення», *парцеля́рний* «малоземельний», *парце́льний* «тс.»,

парцелюва́ти «дрібнити землю на маленькі ділянки»; — р. *парце́лла*, бр. *парцэ́ла*, п. ч. слц. вл. parcela, болг. *парце́л(а)*, м. *парце́ла*, схв. *парцѐла*, слн. parcéla; — запозичення з французької мови; фр. parcelle «частинка» походить від нар.-лат. *particella (лат. particula) «тс.», утвореного від pars (род. в. partis) «частина», до якого зводиться й укр. *парть*. — CIC² 628; Kopaliński 720; Holub—Lyer 358; РЧДБЕ 539; Dauzat 532. — Див. ще **парть.**

парціáльний «такий, що становить частину чогось; окремий»; — р. *парциáльный*, бр. *парцыя́льны*, п. parcjalny, ч. parciální, слц. parciálny, болг. *парциа́лен*, м. *парцијáлен*, схв. *пàрцијāлан*, слн. parciálen; — запозичення з французької мови; фр. partiel «частковий, окремий», partial «небезсторонній», давніше «частковий», походить від слат. partialis «частковий», утвореного з лат. pars (род. в. partis) «частина», до якого зводиться й укр. *парть*. — Sł. wyr. obcych 551; Holub—Lyer 358; Dauzat 535, 536. — Див. ще **парть.**

[**парцюва́ти**] «ритися, нишпорити» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [parcić] «дивитися, стежити, шукати» пов'язане з patrzyć «тс.», якому відповідає укр. [*пáтрити*] «дивитися, спостерігати». — SW IV 58, 90—92; Brückner 399. — Див. ще **пáтрити.**

парцьо́**шка** — див. **барцьожки.**

пáрчá «густа шовкова тканина із золотими, срібними або подібними до них нитками» СУМ, Нед, [*фáрча*] «тс.» Нед; — р. бр. болг. *парчá*; — запозичення з тюркських мов; тур. parça «шматок, клаптик», чаг. parča «тс.» походять від перс. pārčā «тс.». — CIC² 628; Макарушка 12; Фасмер III 210; Черных II 9; Преобр. II 19; Шипова 257; РЧДБЕ 539; Mikl. EW 232; Радлов IV 1157; Lokotsch 130—131; Räsänen Versuch 380.

[**паршéна́**] «щастя, гаразд» Нед, Шух, Ко; — не цілком ясне; виводиться (Кобилянський Гуц. гов. 85) від рум. Parce «Парки (богині долі)», що походить від лат. Parcae «тс.» (мн. від Parca), спорідненого з pariō «народжую, створюю, добуваю», можливо, також з лит. pẽras «личинка, яєчко», perėti «висиджувати, сидіти на яйцях», дінд. pṛthukaḥ «маля, дитина, молода тварина», укр. *ви́пороток* «мертвонароджена тварина». — DLRM 585; Walde—Hofm. II 251—256. — Див. ще **ви́пороток.**

[**паршивка**] (бот.) «повитиця льонова, Cuscuta epilinum Weihe; Peziza ciborioides Hoffm.» ВеНЗн, [*парха*] «Peziza cib.» Mak; — пов'язане з *паршúвий*; назва зумовлена, з одного боку, негативним ставленням до цих шкідливих витких рослин і, з другого боку, тим, що рослини, на яких вони паразитують, робляться чахлими. — Вісюліна—Клоков 263. — Див. ще **парх.**

[**паршу́к**] «порося» Непокупный, [*порсю́к*] «дикий кабан» Нед, [*паршу́к-паршу́к*] (вигук для підкликання кабанів) ЛексПол; — р. [*парсу́к*] «кастрований кабан», бр. [*паршу́к*] «кабан», *парсю́к* «тс.», п. [parsiuk] «порося», [porszuk] «дорослий вгодований кабан»; — запозичення з литовської мови; лит. paršiùkas «порося», paršas «тс.» споріднене з псл. *porsę «порося», укр. *порося́*. — Непокупный 188; Фасмер—Трубачев III 209; Трубачев Назв. дом. жив. 63—64; SW IV 65; Лаучюте 19; Fraenkel 542. — Див. ще **порося́.**

[**парю́га**] «злодій, шахрай» Нед; — неясне.

[**паря́к**] (іхт.) «харіус, Salmo thymallus» Нед; — неясне.

пас[1] «пояс; ремінь; смуга; промінь», [*náса*] «смуга на тілі тварини від удару батогом» Л, [*паси́на*] «вовняний жіночий пояс О; поганий пояс», [*паски́*] «мотузочки» Пі, *пáсóк*, [*пасю́г*] «смуга від удару» Л, [*пасáстий*] «смугастий» ЛексПол, Л, [*паси́стий*] «тс.», [*пасо́ви́й*] (у виразі *пасові чоботи* (заст.) «чоботи із суцільної смуги (паса) шкіри»), *запáска*, [*запасчáний*], *опасáння* «суцільна крита галерея навколо будів-

лі», [*опасáнь*] «тс.» Бі, *опáска* (заст.) «бандероль; смужка паперу, тканини для перев'язування або обклеювання», [*опáсок*] «пояс; ремінь для носіння бандури», [*опасáти*] «підперезати», [*перéпаска*] «поперечна перев'язка» Нед, [*підопасáнє*] «нижня частина стін гуцульської церкви», [*пíдпасок*] «стегно» Нед, [*припаска*] «фартух» Чопей, [*розпасáти*] «розперезати» Она, [*упасáтися*] «оперезатися»; — р. заст. *пас* «один із товстих ременів для підвішування короба карети», бр. *пас*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. pas «пояс», як і ч. слц. слн. pás, вл. нл. pas, схв. *nâc* «тс.», є результатом випадіння j між голосними **о** та **а** і стягнення цих голосних у основі, яка зводиться до псл. pojasъ «пояс». — Коломієць Вступ 79—80; Фасмер III 211; Brückner 398; Machek ESJC 435. — Див. ще **по́яс.**

пас[2] (заява про відмову брати участь у грі), *пасувáти*; — р. бр. болг. *пас*, п. ч. слц. pas; — запозичення з французької мови; фр. (je) passe «(я) пропускаю (обминаю)», зводиться до нар.-лат. *passāre «іти», похідного від лат. passus «крок, хода, слід ноги». — Kopaliński 725; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 539; Dauzat 537. — Див. ще **па.**

пас[3] «передача м'яча, шайби комусь із гравців своєї команди», *пасóвка* «тс.», *пасувáти, розпасóвка*; — р. бр. болг. м. *пас*, п. ч. слц. pas, схв. *nâc*; — запозичення з англійської мови; англ. pass «передавати» генетично пов'язане з фр. passer «передавати, переходити, проминати». — CIC[2] 629; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 539; Klein 1136. — Див. ще **пас**[2].

пас[4] «рух гіпнотизера»; — р. *пасс*, бр. болг. *пас*, п. passy (мн.), ч. pass; — запозичення з французької мови; фр. passe «тс.» пов'язане з дієсловом passer «переходити, пропускати, проводити рукою». — ССРЛЯ 9, 262; РЧДБЕ 539. — Див. ще **пас**[2].

[**пас**[5]] «паспорт» Нед; — п. ч. слц. вл. нл. pas, схв. *nâcош*; — запозичення з німецької мови; н. Paß «паспорт», як і гол. pas «дозвіл на проїзд, паспорт», походить від іт. passo «тс.; крок», яке разом з фр. pas «тс.» зводиться до лат. passus «крок, хода». — Holub—Lyer 360; Вуjаклија 690; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **пас**[2]. — Пор. **па́спорт.**

[**пас**[6]] «прохід» Пі; — р. [*пас*] «звірина стежка в лісі, лаз», п. ч. вл. нл. pas «прохід, ущелина у горах, перевал»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Paß «гірський перевал» походить від фр. pas «прохід», яке зводиться до лат. passus «крок, хода, слід ноги». — Holub—Lyer 360; Kluge—Mitzka 534; Dauzat 536. — Див. ще **пас**[2].

[**пас**[7]] «пастор» Пі; — не зовсім ясне; можливо, є скороченою формою слова *пáстор*.

пасáж; — р. *пассáж*, бр. болг. м. *пасáж*, п. pasaż, ч. слц. pasáž, вл. pasaža, схв. *пàсāж*, слн. pasáža; — запозичення з французької мови; фр. passage «перехід; пасаж» походить від дієслова passer «переходити, проходити». — CIC[2] 629; Фасмер III 213; Kopaliński 725; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 539; Вуjаклија 690; Dauzat 537. — Див. ще **пас**[2].

пасажи́р; — р. *пассажи́р*, бр. *пасажы́р*, п. pasażer, ч. pasažér, слц. pasažier, вл. pasažěr, болг. м. *пасажéр*, схв. *пасàжēр*, слн. pasažír; — запозичення з німецької мови; н. Passagíer «тс.» походить від іт. passeggiere «пасажир», пов'язаного з passare «переходити», похідним від passo «крок»; виведення німецької форми від фр. passager «пасажир» (Преобр. I 21—22; Черных II 10; Фасмер III 213) неправильне. — Hüttl-Worth 18; Kluge—Mitzka 533—534. — Див. ще **пас**[5].

[**пасáман**] «тасьма для обшивання одягу, позумент», [*пасмáн*] «смуга», [*пасмáнник*] «позументник» Нед, [*пасмýга*] «смуга від удару батогом» Л, [*пасманúстий*] «смугастий» Нед, [*пасменúстий*] «тс.» Нед; — запозичення

з польської мови; п. pasamon, pasaman «тс.» походить від іт. passamano «позумент» або від фр. passement «тс.». — Kopaliński 725; SW IV 72; Brückner 398; Dauzat 536. — Див. ще **басамáн.** — Пор. **позумéнт.**

пасáт «постійний сухий вітер між тропіками та екватором»; — р. *пассáт*, бр. болг. *пасáт*, п. вл. pasat, ч. слц. слн. pasát, схв. *пасáти* (мн.); — запозичення з німецької мови; нім. Passát «тс.» походить від гол. passáat, яке зводиться до ісп. pasado «тс.», що виникло, можливо, внаслідок скорочення вислову *viento de pasada «прохідний вітер»; ісп. pasada утворене від дієслова pasar «переїздити, переходити», спорідненого з фр. passer «переходити, проходити, проминати». — CIC^2 629; Kopaliński 725; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Vyjaklija 690; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **пас^2.**

[**пáсемок**] «боковий пагін рослини НЗ УжДУ 26; нерідний син одного з членів подружжя Нед, Шух», [*пáсемки*] «розгалужені кінці оленячих рогів» ВеУг, [*пáсемниця*] «нерідна дочка» НЗ УжДУ 26, [*пáсим'я*] (зб.) Нед, [*пасимкувáти*] «пасинкувати» Нед; — п. pasemko «маленьке пасмо; розгалужений кінець лосячого рога»; — результат контамінації слів *пáсемко* (зменш. від *пáсмо*) та *пáсинок*. — SW IV 73. — Див. ще **пáсинок, пáсмó.**

пáсерб «пасинок; [брат чоловіка О]», [*пáсербник*] «тс.», [*пасербиня́*] «нерідна дитина», *пáсербиця* «падчірка», [*пáсербля*] «нерідна дитина» НЗ УжДУ 26/2; — р. бр. [*пáсерб*], п. pasierb, цсл. **пасръвъ**; — утворене за допомогою префікса *па-* від іменника **серб* (< *sъrbъ), який загальноприйнятої етимології не має; зіставлявся (Brückner 398) з п. заст. sarbać (укр. *сьóрбати*), як назва «того, хто сьорбав (ссав) те саме молоко»; пов'язувався (Преобр. II 20, 266) з етнонімом *серб* та словом [*ся́бер*] «учасник земельного володіння, спільник у торговельній справі». — Кобилянський Зб. наук. праць І 86; Бурячок 42; Трубачев Терм. родства 53; Фасмер III 211; Критенко Вступ 538. — Див. ще **па-, серб, сьóрбáти.** — Пор. **присéрбитися, ся́бер^1.**

[**пасербíта**] (бот.) «анемона, Anemone pulsatilla L.» ВеБ, ВеНЗн; — неясне.

пасерувáти «обсмажувати борошно, овочі, коріння перед закладанням їх у страви»; — р. *пассеровáть* «тс.»; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. passer à la flamme «потримати над вогнем», букв. «пропустити крізь вогонь», має в своєму складі дієслово passer «пропускати». — Див. ще **пас^2.**

пасúв, *пасúвний*; — р. *пассúв*, бр. *пасíў*, п. pasywa, ч. слц. pasíva, вл. pasiw (грам.), болг. *пасúв*, м. *пасив*, схв. *пàсīв, пасúва*, слн. pásiv; — запозичення з латинської мови; лат. passīvus «недіяльний; той, що зазнає чогось» походить від patior «терплю, зазнаю», спорідненого з гр. πήμα «нещастя, страждання», πηρός «паралізований, сліпий». — CIC^2 629; Kopaliński 728; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Vyjaklija 690; Walde—Hofm. II 264. — Пор. **пáсія.**

пáсинок «нерідний син одного з членів подружжя; боковий пагін рослини», [*пáсениця*] «нерідна дочка» Си, *пáсúння* СУМ, Л, *пасинкувáльниця, пасинкувáти* «обрізувати бокові пагони рослин»; — р. *пáсынок*, бр. *пáсынак*, др. пасынъкъ, п. pasynek, болг. [*пáсинче*], м. *пасинок*; — псл. pasynъkъ, утворене за допомогою префікса ра- від іменника syn(ъkъ); — прус. passons, лит. pósūnis «тс.» є запозиченнями зі слов'янських мов. — Бурячок 42; Трубачев Терм. родства 53; Фасмер 216; SW IV 81. — Див. ще **па-, син.**

[**пáсиночок**] «рядочок, смужечка» Мо, [*пасинéстий*] «з візерунком у смужку» (перев. про тканину) Корз; — неясне.

пáсíка «місце, де стоять вулики; ділянка лісу, призначена на зруб», [*пáсека*] «тс.» Нед, [*пáсік*] «рід вулика»

Л, [*па́січиcько*] «місце, де була пасіка» Нед, *па́січник*, [*пасічникі́вна*], *пасічни́цтво*, [*па́січниця*] «дружина пасічника», [*пасічниче́нко* Бі, *па́січничка* Бі, *па́сішник*, *пасішникі́вна*, *па́сішниця*], [*па́сока*] «пасіка» Л, [*па́сочник*] «пасічник» Пі, *па́січний*, *пасічни́цький*, [*па́січничий*] Нед, [*па́січити*] «чистити, готувати цілину під посів», *пасічникува́ти*, [*пасечникова́ти* Бі, *пасічни́чити* Нед, *пасішникува́ти*]; — р. бр. *па́сека*, п. pasieka, ч. слц. paseka «лісосіка»; — псл. pasěka, утворене, очевидно, від дієслова *posěkti «посікти» як назва місця, де вирубано ліс, з подовженням **о** в префіксі (ō > а), характерним для відіменних утворень. — Дзендзелівський УЗЛП 99—100; Фасмер III 211; Преобр. II 26; Brückner 398; Machek ESJC 436; Пелева Этимология 1967, 176. — Див. ще **па-, сі́кти́.**

па́сія (заст.) «любов, пристрасть; церковна відправа в перші чотири тижні Великого посту; [гнів, роздратування; злюка Л]», [*опа́сія*] «страсні Євангелія» Бі, [*фасия*] «гнів», [*пасійо́нний*] «дуже злий» Ме, [*пасію́ва́ти*]; — р. *па́ссия*, бр. *па́сія*, [*пасіона́т*] «запальний, злий», п. pasja, ч. pašije «страсті (Христові)», слц. pasia, вл. pasion «пристрасть, захоплення, страсті Господні», нл. pasyja, м. *пасија*, схв. *па̀сија*, слн. pasjóp «пристрасть, особлива схильність»; — запозичення з латинської мови; лат. passio «страждання, хвороба; афект» пов'язане з patior «терплю, зазнаю». — CIC² 629; Kopaliński 726; Brückner 398; SW IV 75; Skok II 613. — Див. ще **паси́в.**

паск (фарм.) «протитуберкульозний лікувальний засіб»; — р. бр. болг. *паск*; — абревіатура, що виникла на основі виразу *параміносаліцилова кислота* «тс.». — ССРЛЯ 9, 254.

па́ска «великодній хліб», [*паска́р*] «посудина, в якій носять святити паски» Нед, [*пасча́ний*] «стосовний до паски», [*па́счин*] «тс.»; — р. [*па́ска*] «великодній свячений сир», бр. *пасха*, [*па́ска*], др. *паска* «пасхальний хліб в іудеїв», п. pascha «великодня їжа», [paska] (з укр.), стсл. **паска**; — запозичення з грецької мови; гр. πάσκα є фонетичним варіантом слова πάσχα «пасха»; існує думка (Преобр. II 26; Соболевский Лекции 145) про виникнення фонетичної форми *паска* з *пасха* на слов'янському грунті. — Фасмер III 216; ГСЭ III 145; SW IV 75. — Див. ще **Па́сха.**

[**па́сквитися**] «глузувати, лаятися» Бі; — очевидно, результат контамінації слів [*па́ствитися*] «тс.» і *па́сквіль*. — Бі 273. — Див. ще **па́сквіль, па́ствитися.**

па́сквіль «твір образливого, наклепницького характеру», *пасквіля́нт*, [*па́шквель* Нед, *па́шквіль* Нед, Бі]; — р. *па́сквиль*, (заст.) *па́шквиль*, бр. *па́сквіль*, п. paszkwil, ч. paskvil, paškvil, слц. paškvil, болг. *пасквúл*, м. *пасквил*, *пасквúла*, схв. *па̀сквӣл*, *па̀сквила*, *пасквúла*, слн. paskvíl; — запозичення з німецької мови; н. Pasquíll «тс.» походить від іт.. ст. pasquillo «тс.», зменш. від pasquino «тс.», утвореного від назви скульптурної групи в Римі, на якій вивішували сатиричні вірші; свою назву скульптурна група дістала від імені дотепника Pasquino, що мешкав поблизу. — CIC² 629; Коваль 161—162; Черных II 9—10; Фасмер III 211; Преобр. II 20; Kopaliński 728; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Вујаклија 691; Gr. Fwb. 558; Klein 1136.

[**па́склúн**] «клин, яким прикріплюють косу до кісся; леміш» Г, Нед, [*па́сень* ГрицАВ, *па́синок* Гриц, *па́сквин* ЛЧерк, *па́сквинь* Нед, *па́сквіль* ГрицАВ, *па́скиль* Нед, *па́скин* ГрицАВ, *па́склень* Нед, *па́склинь* Л, *па́склін* Ва, Си, *па́сколень* ГрицАВ, *па́скрин* ГрицАВ, *па́скувінь* Корз, *па́спилін* До, *па́сплин* ГрицАВ, *пастилúн* ЛЧерк, *па́стинь* НикСгЛ, *па́ст(к)олень* Ва, *па́стлинь* ГрицАВ, *пастовень*, *па́столь* тж, *па́сцил* О, *па́сцинь* О, *па́цклин* ГрицАВ, *пла́скінь* ГрицАВ] «тс.»; — п. [paskwil] «частина замка, в якій ключ з'єднуєть-

ся з пружиною; вид засува», [paszkwil] «тс.» (з укр.?); — не зовсім ясне; очевидно, утворене з префікса *па-* та іменника *клин*, первісно як назва меншої (допоміжної) з двох плішок, що вживалися для прикріплення коси; походження елемента *-с-* неясне. — Дзендзелівський НЗ УжДУ 37, 56—57; ГрицАВ 120; SW IV 82. — Див. ще **клин**[1].

паску́да[1] «мерзота; мерзотник», [*паску́д*] «мерзотник», [*паску́ди*] «захворювання очей у худоби» Нед, *паску́дник* «[тс. Нед; хвороба коней]; мерзотник», [*паску́дниця*] (зоол.) «гадюка, Pelias berus», Мо, ВеУг, ВеНЗн, *паску́дство*, [*па́скудь*] «паскуда» Нед, [*пацку́да* Нед, *пацкудище* ВеЗн] «тс.», [*паску́дивий*], *паску́дний*, [*пацкудний*] ВеЗн, *паску́дити*, [*запаску́дніти*], *препаску́дний*; — р. *паску́да*, бр. *паску́да*, *по́скудзь*, п. слц. paskuda, ч. [paškudit] «псувати», [paskudit] «тс.»; — псл. paskǫda, утворене за допомогою префікса ра- від основи прикметника skǫd-ьпъ «скудний»; первісно означало «бідність, злиденність». — Фасмер III 212; Преобр. II 21; Jakobson 636; Brückner 398; Machek ESJC 436; Mikl. EW 298. — Див. ще **па-, скудний**.

[паскуда[2]**]** (бот.) «гельвела, Helvella suspecta Kromb.» Mak; — пов'язане з *паску́да* «мерзота»; назва зумовлена отруйними властивостями цього гриба (пор. назву іншого отруйного гриба *пога́нка*). — Сл. бот. 125; УРЕ 5, 297. — Див. ще **паску́да**[1].

паслі́н (бот.) «Solanum L.», [*паслен* Mak, *паслєн* Mak, *па́слин* Нед, *паслі́на*, *пасльо́н*], *пасльо́нина*, [*песлина* Mak, *песлі́ни* Нед, *песльон* Mak, *писклука* См, *писклюква* См, *пислени* Mak, *пислі́на* Нед, *пислі́нець* ВеУг, *писльони* Mak, *піскльо́н* Л, *послен* Mak, *прислини* «тс.», *пасльо́нові*, [*запасльо́нити*] «замазати в паслін»; — р. бр. *паслён*; — др. **пасльнъ*, утворене, очевидно, за допомогою префікса *па-* від основи **слън-*, яка зберігається в р. [*слён*] «твердий слиз на рибі» і перебуває у зв'язку з основою іменника *слина*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ягоди пасльону викликають блювання і надмірне виділення слини; пов'язання з основою *съл-* «сонце» (Преобр. II 21) необгрунтоване. — Коваль 51; Фасмер III 212, 669; Меркулова Очерки 127—128; Булич ИОРЯС 10/2, 429; Būga RR II 511. — Див. ще **па-, слі́на**.

[па́сля] «після» Нед; — неясне; можливо, залишок давнього утворення з префіксом *па-*, паралельного до др. *послѣдь* (> р. *по́сле*, укр. [*по́слі*], *пі́сля́*).

[па́смер] (бот.) «водяна сосонка звичайна, Hippuris vulgaris L.» Нед, Mak; — неясне; можливо, пов'язане з *па́смо* (через подібність цієї рослини до хвоста або до пасма волосся). — Вісюліна—Клоков 228; Нейштадт 405—406.

па́смо́ СУМ, Корз, [*па́семко*] «мотузка або нитка для перев'язування пасма», [*па́семник*] «тс.» Нед, [*пасемце́*] (у виразі *п. овець* «тридцять голів») Нед, [*пасми́стка*] (назва вовни) Доп. УжДУ 4, [*пасмове́ць*] (ент.) «метелик, Limenitis» Нед, [*пасьо́мка*] «обшивка в кожусі, тасьма» Л, [*пасеми́стий*] «смугастий», *пасмани́стий*, [*пасма́ти*] «розпатланий» Л, [*пасми́стий*] «смугастий», [*пасмова́тий*] «розташований пасмами (про гори)» Нед; — р. м. *па́смо*, бр. *па́сма*, п. вл. нл. pasmo, ч. слц. pásmo, полаб. posmą, болг. *па́смо́*, схв. *пàсмо*; — псл. pasmo, *pasmę; — споріднене з лтс. pušms «ланка, відрізок; пасмо», свн. vase «волокно, торочки, облямівка», снн. снідерл. vēse, двн. faso (чол. р.), fasa (жін. р.), дангл. fœs «тс.»; значенням «жмут ниток, що майорять під вітром» наближається до кореня *pēs- «дути, віяти», до якого зводяться й укр. *пахну́ти*, *па́хнути*, схв. *пàхӯљ* «жмут, пасмо»; наявність слова у латиській мові (лит. põsmas «пасмо» може бути слов'янським запозиченням) і його загальнослов'янське поширення виключають думку (Räsänen Tschuw. L. 182) про його тюркське

(чуваське) походження. — Дзендзелівський НЗ УжДУ 14, 120; Трубачев Рем. терминол. 102—103; Бернштейн Очерк 1974, 185; Фасмер III 212; Преобр. II 21; Machek ESJC 436; Holub—Lyer 361; Skok II 613; Mühl.—Endz. III 458; Karulis II 74; Fraenkel 640; Kluge—Mitzka 185. — Пор. **па́хну́ти**[2].

па́сока — див. **сік**[1].

[**па́сощі**] «ласощі» Пі; — неясне; можливо, результат контамінації слів *ла́сощі* і *па́ска* або *пасти́ла* чи *па́тока*.

паспарту́ «картонна рамка для портрета, гравюри»; — р. бр. болг. *паспарту́*, п. passe-partout, ч. pasparta, схв. *паспарту*; — запозичення з французької мови; фр. passe-partout «ключ, що підходить до багатьох замків; картонна рамка для портретів» складається зі слів passe «проходить, пропускає», par «через, крізь, по» і tout «увесь, цілий», спорідненого з нар.-лат. *tottus, що є експресивною формою лат. tōtus «тс.». — СІС[2] 630; Kopaliński 727; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 541; Вуjаклија 652; Dauzat 716—718. — Див. ще **парте́р, пас[2], тота́льний.**

па́спорт, *паспорти́ст, паспортиза́ція*, [*пачепо́рт*] Бі, *па́шпорт, паспортизува́ти*; — р. м. *па́спорт*, бр. *па́шпарт*, п. paszport, ч. pasport «супровідний лист, перепустка», слц. заст. pasport, болг. *паспо́рт*, схв. *па̀спо̄р*; — запозичення з німецької мови; н. заст. Paßport походить від фр. passeport, букв. «дозвіл на прохід через порт», пізніше «пропускне свідоцтво, паспорт», утвореного зі слів passe «проходить» та port «порт, гавань»; форма *па́шпорт* прийшла через польське посередництво. — СІС[2] 630; Акуленко 140; Фасмер III 213; Черных II 10; Сергеев РР 1974/1, 74—75; Преобр. II 21; Sł. wyr. obcych 556; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 541; Klein 1137. — Див. ще **пас[2], порт[2].** — Пор. **пас[5].**

па́ста; — р. бр. болг. м. *па́ста*, п. ч. слц. вл. pasta, схв. *па̀ста*, слн. pásta; — запозичення з італійської мови; іт. pasta «тісто, тістечко» пов'язане з пізньолат. pasta «тс.», яке походить від гр. *πάστη* «борошняна підлива», спорідненого з *πάστος* «солоний, посипаний сіллю», пов'язаним з *πάσσω* «посипаю, насипаю», спорідненим з лат. quatio «трясу, штовхаю, махаю, коливаю». — СІС[2] 630; Фасмер III 213; Черных II 10; Преобр. II 22; Sł. wyr. obcych 556; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 541; Вуjаклија 692; Klein 1137; Boisacq 749; Walde—Pok. I 511.

пастала́кати «базікати», [*пашталя́ґати, пашталя́ти*] «тс.» Нед, [*пасталака*] «незграбна чи необережна у висловах людина» Ме, [*пашталя́ґа*] «дурна, зухвала особа» Нед; — очевидно, результат контамінації дієслівних форм *постола́кати* «базікати» та *пата́кати* «тс.». — Див. ще **патя́, постола́кати.**

[**пастала́тій**] «незграбна чи необережна у висловах людина» Ме; — очевидно, результат видозміни іменника [*паста́лака*] «тс.» за зразком форм типу наявного в цій місцевості прізвища *Магала́тій* (від *магала́* «частина населеного пункту, куток»). — Див. ще **пастала́кати.**

[**паста́я**] «стручок (квасолі, гороху) ВеНЗн; (бот.) лунарія оживаюча, Lunaria rediviva L.» (рослина дає стручки овальної форми), [*пасталь*] «лунарія оживаюча» Mak; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. păstáie «стручок», [păstál'e] «тс.», очевидно, пов'язане з алб. pishtajë (bishtajë) «лунарія», bisht «хвіст». — Габинский Вост.-сл. молд. взаим. II 137—138; Карпенко НЗ ЧДУ 31 (1958), 117—118; Vincenz 8; DLRM 597; СДЕЛМ 347; Papahagi 832.

па́ства «віруючі однієї парафії, парафіяни, [пасіння]»; — р. бр. *па́ства* «парафіяни», др. *паства* «отара», п. pastwa «пасовисько; (рідко) парафіяни», ч. слц. pastva «пасовисько, вигін», вл. нл. pastwa, полаб. postvo «тс.», болг. *па́ство* «паства», м. *паства*, схв. *па̀ства* «тс.», стсл. **паства** «стадо»; —

похідне утворення від *па́сти*[1]; значення «парафіяни» є, очевидно, старослов'янською калькою грецького вислову ποίμνη (ποίμνιον) τοῦ Χριστοῦ «отара Христа». — Преобр. II 22—23. — Див. ще **па́сти**[1].

[**па́ствитися**] «глузувати, лаятися» Бі, [*па́ствитьця*] «зловтішатися; радіти з чужого нещастя» Пі; — запозичення з польської мови; п. pastwić się «знущатися, мучити; (заст.) годуватися» пов'язане з п. ст. pastwić «пасти», похідним від pastwa «пасіння, їжа, корм»; значення «глузувати, мучити» в п. pastwić się розвинулось через проміжне значення «втішатися, розкошувати» (пор. нвн. weiden «пасти, пастися», sich weiden (an) «втішатися, милуватися»). — SW IV 81; Brückner 398. — Див. ще **па́сти**[1].

пасте́ль «м'які кольорові олівці для живопису; малюнок, виконаний такими олівцями; відповідний жанр живопису»; — р. *пасте́ль*, бр. *пастэ́ль*, п. ч. слц. вл. pastel, болг. *пасте́л*, м. *пастел*, схв. *пàстел*, *пастѐла*, слн. pastél; — запозичення з французької мови; фр. pastel походить від іт. pastello «тс.», демінутива від pasta «тісто» (оскільки кольорові олівці виготовляють із спеціальної суміші з сухими фарбами). — CIC[2] 630; Фасмер III 213; Преобр. II 22; Kopaliński 727; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Вујаклија 692; Dauzat 537. — Див. ще **па́ста.**

пастеризува́ти «знищувати мікроорганізми в рідинах нагріванням», *пастеризáтор, пастеризáція, пастеризаці́йний, пастеризóваний*; — р. *пастеризова́ть, пастеризи́ровать*, бр. *пастэрызава́ць*, п. pasteryzować, ч. pasterisovati, pasterizovati, pasterovati, слц. pasterizovat', вл. pasteurizować, болг. *пастьоризи́рам*, м. *пастеризи́ра*, схв. *пастеризи́рати, пастѐризовати*, слн. pasterizírati; — запозичення з французької мови; фр. pasteuriser «тс.» утворено від прізвища бактеріолога Л. Пастера (Pasteur 1822—1895), що запропонував цей спосіб консервування. — CIC[2] 630; УРЕС II 749; Булаховський Нариси 99—100; Kopaliński 727; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Вујаклија 692.

па́стернáк (бот.) «Pastinaca L.» Г, Нед, [*пастирнак* Mak, *постернáк, постирнак* ВеБ, *пустернак* Пі, *пусторнак* Mak], ст. *постернаковъ* (1597); — р. *пастернáк*, бр. *пастарнáк*; — запозичення з польської мови; п. pasternak «тс.», як і ч. pastinák, pastrnák, paštrnák, слц. pastrnák, paštrnák, вл. pastyrnak, нл. pasternak, pašternak, болг. *пащърнáк*, м. *паштрнак*, схв. *пастрнāк, пастрњāк*, слн. pastinák, pastináka, зводиться до н. [Pasternak], що є варіантом н. Pástinak(e) «тс.», яке походить від лат. pastināca «тс.», спорідненого з pastinum «мотика для копання ґрунту», яке загальноприйнятої етимології не має; думка про контамінацію запозиченого pastinak із слов. **пастрнакъ* (Преобр. II 22) недостатньо обґрунтована. — Дзендзелівський St. sl. 6/1—2, 134; Шелудько 42; Фасмер III 213; Черных II 10; Brückner 398; Machek ESJC 437; Skok II 616; Walde—Hofm. II 261.

па́сти[1] (свійських тварин), [*пáсáти* Нед, О, *пáсвити* Нед], *пастухува́ти, пасту́гелити*, [*пáсва*] «випас» О, [*пáсвиско*] «пасовисько» Нед, [*пáсвище* Нед, *пáсище, пасівни́к* Ва], [*пасло́* О] «тс.», [*пáсня*] «пасовисько, паша» Л, [*пасови́на*] (назва, пов'язана з обліком та господарськими розрахунками) Доп. УжДУ 4, *пáсóви́ськó* Г, Нед, ВеБ, [*пасови́ця*] «пасовисько, час пасіння худоби», *пасóви́ще* СУМ, Нед, [*пáства*] «пасіння; паша Нед», *пáстівéнь* «пасовище», [*пастівнѐ*] «луки поблизу городу» ВеБ, [*пастівни́к*], [*пáстов*] «паша» Нед, [*пáстóвéнь*] СУМ, Л, Ч, [*пастóвище*] «пасовисько» Нед, [*пастóвник*] «вигін» Бі, Л, [*пáстовня*] «огороджений вигін Нед; сіножать ЛексПол», *пасту́х, пастушá, пастушеня́*, [*пасту́шка*] «батіг, яким поганяють корів», [*пасту́шня*] «отара овець; пасіння корів за чергою» Л, [*пасту́шина*] «пасту-

хування Кур; платня пастухові», [*пастьба́*] «паша, пасіння», [*па́сьба́*] «пасіння Нед; ніколи не орана земля Л», *па́ша* «трава на пасовиську», [*пасевни́й*] «який добре напасається» О, [*пасний*] «відгодований» ВеЗа, [*пастівни́й, пастовни́й*], *пасту́шачий, пасту́ший*, [*пасо́м*] «попасом» Нед, *ви́пас*, [*напа́шити*] «напасти (худобу)», [*напа́сочка*] «пасіння», [*о́пас*] «невелике місце для пасовиська в саду», *опа́систий* «огрядний», [*о́пасний*] «вгодований, жирний» Ж, *підпа́сач, підпа́сич, пі́дпа́сок* СУМ, Нед, [*підпа́сичик*] «хлібинка, яку навесні дарують пастухові», *попаса́ти* «пасти в дорозі», *по́па́с* «пасіння в дорозі; пасовисько, випас», *попаса́ння* «корм на пасовиську», [*попа́сенє*] «пасіння в дорозі; пасовисько», *попа́сище* «випас», [*по́пашка*] «попас» Нед, *по́паски, по́пасом*, [*поспа́шувати*] «згодувати траву чи посіви на пні», *розпа́стися* «відгодуватися», [*ро́зпас*] «огрядність, повність» Нед, *спаса́ти* «робити спаш», [*спась*] «спаш» Нед, *спаш* «пошкодження трав або посівів тваринами; пасовище Нед», [*спасове́ць*] «той, хто пускає худобу пастися на чуже поле», [*спа́сне́*] «спашне» Нед, *спаш, спашне́* «гроші за спаш», [*спасни́й*] «жирний, гладкий» Нед, [*упа́слий*] «легковідгодовуваний»; — р. *пасти́*, бр. *па́свіць, па́сціць*, др. *пасти*, п. paść, pasać, ч. pásti, слц. pást', вл. нл. pasć, полаб. posĕ, post «пастися», болг. *паса́*, м. *пасе*, схв. *па̀сти*, слн. pásti, стсл. **пасти**; — псл. pasti; — споріднене з лат. pāsco «пасу; годую, утримую; викохую», pābulum «їжа, харчі, корм», тох. A pās- «стерегти, пасти», тох. B pāsk- «тс.», хет. paḫḫši «стережу, пасу», гр. πατέομαι (аор. ἐπασάμην, πασ(σ)άμην) «їм, п'ю», ἄπαστος «той, що нічого не їв, не пив», дінд. pāti «охороняє, стереже», гот. fōdjan «годувати, утримувати», двн. fuotar «харчі, їжа, корм», діел. fóstr «годування, харчування», що зводяться до ie. *pā- «пасти (худобу); стерегти; доглядати»; пов'язання з р. *пита́ть* «харчувати, живити» (Walde—Hofm. II 260; Trautmann 207) та з лит. pūošti «прикрашати, прибирати» (Zubatý St. a. čl. I 2, 83—85) сумнівні. — Фасмер III 215—216; Черных II 10—11; Преобр. II 22—24; Иванов Сб. статей по языкозн. Памяти М. В. Сергиевского 1961, 105—119; Machek ESJČ 436—437; Brückner 399; Skok II 614; Мартынов Язык 64—65; Pokorny 787. — Пор. **па́стир, па́ша**[1].

па́сти[2] «упасти, звалитися», *па́дати, па́датися* «упадати (перед кимсь)», *падлю́чити, пад* «низьке місце, западина; [падіння; каскад; тераса Нед]», [*па́давка*] «епілепсія» Нед, [*пада́льник, па́дачка*] «тс.» Нед, *па́дали́ця* СУМ, Нед, *па́далка*, [*па́дало*] «парашут» Нед, [*пада́люхи*] «падалиця» Нед, *па́даль*, [*пада́льниця*] «падальна муха» Нед, [*па́деж*] «занепад; падіж» Нед, *па́дина* «невелика долина», [*пади́чій*] «водоспад», *па́діж* СУМ, Нед, [*па́дли́на*] «падаль» СУМ, Нед, [*падле́чина*] «тс.» Нед, *па́дло́* «тс.; негідна людина» СУМ, Нед, [*падли́чина*] «повалений вітром ліс» О, *падлю́ка*, [*па́док*] «випадок Нед; отвір у жорнах, крізь який сиплеться борошно О», *паду́ча* «епілепсія», *падь* «глибока долина, яр; солодка липка рідина на листі», *па́девий (мед)* «який бджоли виробляють з паді», *па́далишній*, [*падкий*] «охочий», [*падкови́тий*] «старанний», *падлю́чий*, [*падьма́*] (у виразі *п. упа́сти* «зовсім завалитись») Нед, [*впад*] «падіння; водоспад Ж; занепад Пі», *впа́дина* «западина», [*впа́дниця*] «грузило, лот» Ж, *ви́пасти* «трапитися», *ви́пад, ви́па́док* СУМ, Ж, *випадко́вий, випа́дком, відпа́д*, [*відпа́дки*] «відходи», [*допа́сти*] «добратися; схопити», [*допа́стися*] «з жадністю взятися за щось; накинутися», *запа́стися* «опуститися, провалитися, зникнути», [*за́пад*] «верша», [*за́падень*] «заглибина», [*запа́дець*] «людина із заходу» Ж, *запа́дина*, [*за́падниця*] «западня, пастка», *западня́* «пастка; [западина]», [*западове́ць*] «західний вітер» Ж, [*запа́док*] «занепад; руї-

ни; заднє стегно у тварини» Ж, [*западо́к*] «западня», [*западя́*] «баюра, калюжа» Мо, [*за́падь*] «глибокий сніг», *запа́дистий* «який трохи западає», *запа́лий*, [*западни́й*] «розташований у западині», [*запа́дний*] «сніжний» Ж, *занепа́сти, занепа́д, занепа́дник, занепа́дництво, занепа́док* (заст.) «занепад», *занепа́лий, запопа́сти* «дістати, роздобути, натрапити, захопити; домогтися», *запопада́ти* «сумлінно ставитися, докладати багато зусиль», *запопа́дливий, запопа́дний, запропа́сти* «пропасти», *запропасти́ти*, [*запропа́лий*] «даремний», [*за-пропа́ле*] «даремно» Ж, *напа́сти*, [*напастува́ти*] «нападати», *на́пад*, [*на́падень*] «ятір на обручі», [*на́падка*] «напад Ж; рибальський сак», *напа́дки, напа́дник*, [*напа́док*] «напад; переслідування» Ж, [*на́пасть*] «напасть», *напа́сник, на́пасть, напа́сливий*, [*на́пасни́й*] «причіпливий, нав'язливий» СУМ, Ме, [*напа́дкуватий*] «напасливий», [*напа́дний*] «тс.» Ж, [*напропади́ме*] «на погибель», *напропа́ле, невпопа́д, о́пад* «опале листя; [напад Ж; крижані бурульки або роса на деревах]», *о́пади*, [*о́падка*] «западина», [*опадо́нько*] «нещасна доля» Ж, [*опа́дчина*] «відходи» Ж, [*о́падь*] «глибокий сніг» Ж, [*опасть*] «сніг, іній на деревах», [*о́пат*] «сніг на деревах; несподіваний сніг; сніжна зима» О, *опа́дистий* «спадистий», *опа́лий, перепа́стися* «виснажитися», *пере́пад*, [*перепа́дистий*] «непостійний», [*піднра́сти*] «бути схожим», [*підпа́дистий*] «з низьким підйомом» (про чобіт) Нед, [*піднепа́сти*] «підупасти, ослабнути», [*піднепа́лий*], *підупа́сти, підупа́д, підупа́лий, попа́сти* «влучити; потрапити», *попа́стися*, [*попа́датися*] «потріскатися» (про шкіру) О, [*попа́дливий*] «запопадливий, схильний» Нед, *припа́сти* «дістатися», *припа́док* «приступ (хвороби); [випадок]», [*при́падь*] «низинне місце; частина рибальської вершки», [*припа́дистий*] «крутий Нед; пологий; низький у підйомі», [*припадко́вий*] «випадковий», [*припа́дливий*] «низинний», [*припа́днистий*] «дощовитий» Нед, [*припа́дком*] «випадково», [*припа́сти*] «підупасти Нед; вибитися із сил Ме; збідніти Дз», [*приупа́сти*] «підупасти» Нед, [*приупа́док*] «занепад» Нед, *пропа́сти*, [*про́па́д*] «погибель; падіння» Нед, [*пропа́док*] «втрата» Нед, [*про́падь*] «пошесть» Корз, *пропа́жа*, [*пропасна́*] «прірва», [*пропа́сник*] «чорт ВеУг; параліч О», *пропа́сниця*, [*про́пасть*] «погибель; прірва», [*пропа́дистий*] «крутий, бездонний» Нед, [*пропа́дний*] «пропащий» Нед, [*пропаду́щий*] «минущий» Нед, [*пропа́жений*] «пропащий», *пропа́лий, пропа́сний* «згубний Нед; пов'язаний з пропасницею, з прірвою», [*пропа́стливий*] «крутий, з прірвами» Нед, *пропа́щий, про́падом* (у виразі *пропасти п.*), *ро́зпад, розпа́дина* «ущелина», *розпа́док*, [*розпа́лина*] «тс.», [*розпа́дно*] «пристрасно» Нед, [*розпопа́дний*] «запопадний» Нед, *спа́сти* «припасти, дістатися», [*спадатися*] «траплятися» Чаб, *спад, спа́день* (заст.) «захід», *спа́дина* «спадиста поверхня; [водоспад Нед]», *спа́дки* «спадщина», [*спадкі́вщина*] Нед, *спа́док* «тс.», *спа́дщина*, [*спа́дя*] «велика злива; спад» Ба, [*спадь*] «падь на листях Нед; частина рибальської вершки», *спа́дистий* «похилий; [крутий Нед]», *спадко́вий, спадни́й, упада́ти* «занепадати; турбуватися, піклуватися; домагатися прихильності», *упада́тися* «доводитися, траплятися», *упад* «падіння; [нещастя]», [*упа́дник*] «запобігливий чоловік» Нед, [*упа́док*] «падіж», [*упадь*] «тс.», [*упа́донько*] «горе, нещастя», [*упа́ль*] «опале збіжжя; гнила солома» ВеНЗн, [*упа́дливий*] «запопадливий», [*упа́дний*] (у виразі *упадна година* «остання година») Нед, *упа́лий*; — р. *пасть, па́дать*, бр. *па́сці, па́даць*, др. *пасти, падати*, п. paść, padać, ч. padat, ст. pasti, слц. padat', вл. padać, нл. padaś, болг. *па́дам, па́дна*, м. *падне*, схв. *па̏сти, па̀дати*, слн. pásti, pádati, стсл. **пасти, падати**; — псл. pasti (< *padti), padati; — споріднене з дінд. padyate «падає, іде», ав.

paiδyeiti «спускається, лягає», дангл. fetan «падати», двн. gifezzan «тс.», лат. pessum «додолу, вниз», далі також з псл. podъ «дно, підвалина, під», дінд. pāt «нога», гр. πούς, ποδός, лат. pēs, pedis, гот. fōtus «тс.». — Фасмер III 184; Преобр. II 25—26; Brückner 390; Machek ESJČ 425; Holub—Kop. 260; Schuster-Šewc 1032—1033; Младенов 407; Skok II 615—616; Mikl. EW 229; Meillet Études 10; Pokorny 790—791. — Пор. **пасть, па́ща, під[1], пи́ший.**

пастила́ «тістоподібний кондитерський виріб», *пастила́ж* «фігурний виріб з тіста, цукру; скульптура з розім'ятої і обпаленої глини», *пасти́лка, пасти́льник, пасти́льний*; — р. *пастила́*, бр. *пасці́ла́*, п. pastylka, ч. слц. вл. pastila, схв. *пàстила*, слн. pastíla «солодка таблетка»; — запозичення із західноєвропейських мов; джерелом може бути фр. pastille «таблетка, пастилка, маленька кругла цукерка» або іт. pastiglia «таблетка, коржик»; фр. pastille, іт. pastiglia виникли на підставі лат. pāstillus «кулька, пігулка; запашний коржик для жування», що є демінутивом від лат. pānis «хліб», спорідненого з pāsco «пасу», стсл. **пасти**, укр. *па́сти*. — CIC[2] 630; Фасмер III 214; Черных II 11; Преобр. II 24; Sł. wyr. obcych 556; Holub—Lyer 362; Вуjаклија 692; Walde—Hofm. II 246—247. — Див. ще **па́сти[1].**

па́стир «священик; [пастух Нед]», [*пасти́рка*] «пастушка; крислатий жіночий капелюх» Нед, *па́сти́рство* УРС, Нед, [*пастирька*] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» Доп. УжДУ 4; — р. *па́стырь*, бр. *па́стыр*, др. *пастырь*; — запозичення з церковнослов'янської мови (у значенні «пастух», очевидно, з чеської); стсл. **пастырь** «пастух; духовний наставник», як і болг. *пасти́р* «пастух», *па́стир* «священик», м. *пастир* «пастух, пастир», схв. *пàстīр*, слн. pastír, ч. pastýř «тс.», вл. pastyr «пастух», нл. pastyŕ «тс.», загальноприйнятої етимології не має; найчастіше вважається власне слов'янським утворенням із суфіксом -(t)уть від основи дієслова pasti «пасти» або від основи іменника pastь «пасіння, пасовище» (Шанский ЭИРЯ III 70); вважалося також (Преобр. II 24; Meillet Études 182, 186; Vondrák I 159) запозиченим з латинської мови через германське посередництво (нар.-лат. pāstōr(e) «пастух»); пор. також п. pasterz «пастух; пастир», слц. pastier «тс.». — Фасмер III 215; Machek ESJČ 436; Schuster-Šewc 1050; Младенов 413—414; Skok II 614. — Див. ще **па́сти[1].** — Пор. **па́стор.**

па́стка — див. **пасть.**

[**пасто́вник**] «жаль за вмерлим» Пі; — неясне.

па́стор «парафіяльний священик у протестантській церкві», *пастора́т, па́сторство, па́сторша*; — р. *па́сто́р*, бр. *па́стар*, п. ч. слц. pastor, болг. м. *па́стор*, схв. *пàстор*, слн. pástor; — запозичення з німецької мови; нвн. Pástor «тс.», свн. pastor «священик», снн. pastōr, нн. páster «тс.» походять від слат. pastor «духовний пастир, духовний отець», що виникло на підставі лат. pāstor «пастух, пастир», пов'язаного з pāsco «пасу, годую, доглядаю», з яким споріднені псл. pasti, укр. *па́сти*. — CIC[2] 630; Фасмер III 214; Преобр. II 24; Kopaliński 727; Holub—Lyer 362; Machek ESJČ 437; РЧДБЕ 541; Вуjаклија 692; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **па́сти[1].**

пастора́ль «твір, що ідилічно зображує сцени сільського й пастушого життя»; — р. *пастора́ль*, бр. *пастара́ль*, п. pastoralia, pastorale, ч. слц. pastorála (муз.), pastorále (літ.), болг. м. схв. *пастора́ла*, слн. pastorála; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; фр. pastorale (> н. Pastorále) «тс.» утворено від лат. pastōrālis «пастушачий», похідного від pāstor «пастух», з яким пов'язане укр. *па́стор*. — CIC[2] 630; Фасмер III 214; Kopaliński 727—728; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Skok II 616; Вуjаклија 692; Dauzat 538. — Див. ще **па́стор.**

[**пастра́ма́**] «солонина з баранини Г; копчена або сушена баранина Нед», [*пастрома*] «тс.», [*пастря́ма*] «дрібно покришена варена баранина» (так її звали запорожці) Бі, [*пастрьо́ма*] «шматок м'яса або сала в пастці як принада для звіра», [*постро́ма*] «копчена або сушена баранина» Нед; — п. [bastramy] «сушена баранина», болг. *пастърма́* «сушена солонина», м. *пастрма* «тс.», схв. *пàстрма* «копчене м'ясо»; — запозичення з турецької мови; тур. pastırma «пресована солонина» є фонетичним варіантом до bastırma «тс.», утвореного від bastırmak «змушувати чавити, давити», пов'язаного з basmak «давити, чавити, пресувати». — Младенов 414; Skok II 616; Sadn.—Aitz. VWb. I 256—257; Lokotsch 22; Радлов IV 1192, 1525, 1537. — Пор. **ба́сма́.**

пастригува́ти — див. **фастри́га.**

[**пастри́да**] «сушена риба» Нед; — неясне.

[**пасту́х**] (орн.) «пастушок, Rallus aquaticus L.» Шарл, [*пастух рожевий*] «рожевий шпак, Pastor roseus L.» Нед, [*пасту́шка*] «одуд, Upupa epops L.» Шарл, *пастушо́к* «Rallus aquaticus», [*пастухувати*] «Rallidae» Шарл, *пастушко́ві* «тс.»; — р. [*пасту́х*] «лиска, Fulica atra L.; водяна курочка, Porzana pusilla Pall., Porzana parva (Scopoli)», *пастушки́й* «пастушкові»; — пов'язане з *па́сти*; назви зумовлені, очевидно, різними ознаками, зокрема тим, що пастушок, утікаючи від переслідування, бігає подібно до плиски білої, яка має діалектні назви [*пасту́шка, пастушо́к, пасти́рка*], або тим, що деякі з цих птахів кричать «ду-ду», подібно до пастуха, який грає на сопілці; назва рожевого шпака може бути калькою латинського терміна Pastor, букв. «пастух». — Булаховський Вибр. пр. III 209—210; Страутман 124; БСЭ 36, 629; 43, 666. — Див. ще **па́сти[1].** — Пор. **пасту́шка, пустушка.**

[**пасту́шка**] (орн.) «плиска біла, Motacilla alba L.», [*пастушо́к, пастирка*] «тс.»; — п. [pasterka, pastyrka], схв. *пастѝрица* «тс.», *пàстирка* «плиска жовта, Motacilla flava», слн. pastiríca «тс.»; — пов'язане з [*пасту́шка*] «чабанка»; назва зумовлена тим, що ці птахи часто трапляються поблизу худоби на пасовиськах. — Страутман 124; Булаховський Вибр. пр. III 209—210; Strutyński 109; Ferianc Nazv. vtákov 227. — Див. ще **па́стир.** — Пор. **пасту́х.**

пасть «паща; пастка», [*па́ста*] «пастка на мишей та щурів», [*па́сочка*] «пастка» Нед, *па́стка*; — р. *пасть* «тс.», бр. [*пасць*] «паща», п. paść «паща; пастка», ч. past «пастка», слц. pasť, слн. pást «тс.»; — псл. pasti < *padti, пов'язане з pasti (< *padti) «упасти»; первісне значення «прірва, западня» (пор. [*про́пасть*]). — Фасмер III 215; Черных II 11; SW IV 85; Brückner 390; Machek ESJC 425; Holub—Kop. 260, 266. — Див. ще **па́сти[2].** — Пор. **па́ща.**

пасува́ти «підходити, личити; відповідати», [*па́сити*] «щастити» Нед, [*пасівни́й*] «підхожий, слушний» Нед, *припасува́ти, припасо́вка, припасо́вувальний*; — п. pasować «пасувати», ч. pasovati, слц. [pasovať] «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, через польську ([*па́сити*] безпосередньо з німецької); н. pássen «тс.» походить від фр. passer «проходити; надягати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW IV 78; Kopaliński 725; Brückner 398; Holub—Lyer 361; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **пас[2].**

[**па́суд**] «непомітна яма в болоті» Ч, [*па́судка*] «тс.» Ч; — р. [*па́судка*] «мишоловка», бр. [*па́сыдка*] «пастка», [*па́сытка*] «тс.»; — результат видозміни слова *па́стка* «западня», можливо, зближеного з основою *по́суд*. — Див. ще **па́сти[2].**

[**пасу́ля**] (бот.) «квасоля, Phaseolus L.» ДзАтл II, [*пасо́ля, пасу́лі* тж, *пасулі́на* Пр. XI діал. нар.] «тс.»; — слц. [pasula]; — запозичення з угорської мови; уг. paszuly «боби, квасоля» походить від схв. *пàсӯљ*, [*фàсӯљ*], джере-

лом якого є нгр. φασούλι «тс.». — Німчук 276; Фасмер IV 187; Machek ESJC 141; Bárczi 237; MNTESz III 126—127. — Див. ще **квасо́ля.**

Па́сха «Великдень; іудейське свято на честь виходу з єгипетського рабства», *Па́ска* (розм.) «Великдень», *пасха́лія* «таблиця для визначення часу святкування Великодня та інших свят», *пасха́льний* «великодній», [*пасхови́й*] «тс.» Нед; — р. *Па́сха*, др. *Пасха*, п. Pascha, ч. слц. Pascha, болг. *Па́сха*, м. *Пасха* (єврейське свято), схв. *Па̏сха* «тс.», слн. Pasha, стсл. **Пасха**; — запозичення з грецької мови; гр. πάσχα «тс.» походить від арам. pasḥā «пасхальне ягня, свято Пасхи», пов'язаного з гебр. pāsaḥ «тс.»; форма *пасхальний* утворена під впливом слат. paschālis. — Фасмер III 216; ГСЭ III 145; Черных II 11—12; Преобр. II 26; Brückner 398; Kopaliński 726; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 541—542; Вуjаклија 693; Gesenius 684—685. — Пор. **па́ска.**

пасья́нс «вид картярської гри; спосіб ворожіння»; — р. бр. *пасья́нс*, п. pasjans, ч. pasiáns, patience, слц. pasians, болг. *паси́анс*, схв. *па̀сијанс*, слн. pasjánsa; — запозичення з французької мови; фр. patience «терпіння; пасьянс» походить від лат. patientia «терпіння, терплячість, витривалість», пов'язаного з patior «терплю, зазнаю», passiō «страждання, хвороба».— CIC² 630; Черных II 12; Kopaliński 726; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Вуjаклија 691; Dauzat 539; Walde—Hofm. II 264. — Див. ще **па́сія.**

пат[1] (положення в шаховій грі); — р. бр. болг. м. *пат*, п. ч. слц. pat, схв. *па̏т*; — запозичення з французької мови; фр. pat «тс.» загальноприйнятої етимології не має; можливо, походить від іт. patto «договір, угода; умова», що зводиться до лат. pactum «тс.». — CIC² 630; Kopaliński 728; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 542; Skok II 619; Вуjаклија 693; Dauzat 538; Gamillscheg 685. — Пор. **пакт.**

пат[2], *патюк* — див. **пад.**

патара́йка — див. **путара́йки.**

[**пате́ленок**] «шматок дерева» Нед; — неясне.

[**пате́льник**] «оладка з гречаного борошна» ЛексПол, [*пите́льник*] «тс.» тж; — очевидно, похідні утворення від контамінованих основ іменників [*пате́льня*] «сковорода» і *пи́тель* «тонко змелене і просіяне борошно» (див.).

[**пате́льня**] «сковорода», [*пате́ля, поте́ля* Чаб] «тс.»; — бр. *патэ́льня* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. patelnia (< ст. patela) «тс.» походить від фр. patelle «металеве блюдо, таця» або іт. patèlla «сковорода, тазик», які зводяться до лат. patella «мілка каструля, сковорода; жертовна чаша», демінутива від patina «миска, сковорода», що походить від гр. πατάνη «миска», спорідненого з лат. patera «чаша», хет. pittar «тарілка». — Москаленко УІЛ 14; SW IV 86; Dauzat 538, 569; Walde—Hofm. II 262; Frisk II 480.

пате́нт «посвідчення про винахід; свідоцтво на право торгівлі чи промислу», *пате́нтика* (зб.) «патентовані лікувальні засоби», *патентува́ти* «видавати або одержувати патент»; — р. болг. м. *пате́нт*, бр. *патэ́нт*, п. ч. слц. вл. patent, схв. *па̀тент*, слн. patènt; — запозичення з німецької мови; н. Patént походить від фр. patente (< lettre patente) «свідоцтво, диплом; патент», що виникло з слат. littera patens «відкритий лист», пов'язаного з лат. patēre «бути відкритим, помітним», patera «чаша», patella «сковорода». — CIC² 630; Фасмер III 216; Черных II 12; Преобр. II 26; Kopaliński 729; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 542; Вуjаклија 693; Kluge—Mitzka 535; Dauzat 538. — Див. ще **пате́льня.**

па́тер «католицький чернець, що має сан диякона або іерея; католицький священик», *па́терство;* — р. болг. схв. *па́тер*, бр. *па́тэр*, п. pater, ч. слц. слн. páter; — запозичення з латинської мови; лат. pater «батько, предок» споріднене з гр. πατήρ, дінд. pitár, тох. A pācar, тох. B pācer, дірл. athir, вірм. hayr «тс.». — CIC² 631; Но-

lub—Lyer 362; Walde—Hofm. II 262—264.

патери́к «збірка, що містить життя святих отців»; — р. *патери́к*, бр. *патэры́к*, др. *патерикъ*, п. paterуk, ч. paterik, болг. *па́терик*, цсл. **патєрикъ**; — запозичення з грецької мови; гр. πατερικόν «тс.» походить від вислову πατερικόν βιβλίον «книга отців», пов'язаного з πατήρ «батько», спорідненим з лат. pater «тс.». — CIC[2] 631; Фасмер III 216; Преобр. II 26; РЧДБЕ 542. — Див. ще **па́тер.**

патери́ця «посох духовної особи; велика палиця із загнутим кінцем СУМ, Пі; [милиця, протез Ва]», [*па́тер*] «посох», [*патири́ка*] «палиця» Мо, [*патири́ця*] «патериця» Нед, Пі; — р. [*патери́ца*] «архієрейський посох», болг. *па́терица*, м. *патерица*; — запозичення з грецької мови; гр. πατερική βακτηρία (πατερικον βάκτρον) «посох духовної особи», нгр. πατερίτσα «тс.» пов'язані з πατήρ «батько», спорідненим з лат. pater «тс.». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Фасмер III 216; Преобр. II 26—27; РЧДБЕ 542. — Див. ще **па́тер.**

[**патерса́ч**] «ошкребки, покидьки» Нед, [*патерса́че*] «тс.» Нед; — очевидно, пов'язане з *ти́рса* (від пиляння дерева). — Див. ще **ти́рса**[1].

патети́ка «пристрасність, піднесеність», *патети́чний*; — р. болг. м. *патети́ка*, бр. *патэ́тыка*, п. patetyczność, ч. pathetika, слц. patetika, вл. patetiski «патетичний», схв. *патѐтика*, слн. patétika; — запозичення з французької мови; фр. pathétique «тс.» через пізньолат. pathēticus пов'язане з гр. παθητικός «піднесений, схвильований, пристрасний, перейнятий почуттям», похідним від πάθος «враження; пристрасть; страждання». — CIC[2] 631; Пономарів Мовозн. 1974/2, 43; Koraliński 730; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 542; Dauzat 539. — Див. ще **па́фос.**

патефо́н; — р. болг. *патефо́н*, бр. *патэфо́н*, п. patefon; — запозичення з французької мови; фр. pathéphone є торговельною назвою, утвореною з прізвища засновника фірми, що випускала перші патефони, Ch. Pathé (1863—1957) та грецького іменника φωνή «звук, голос» (очевидно, за зразком форми grammophone). — CIC[2] 631; Коваль 200; Черных II 12; Kopaliński 728; РЧДБЕ 542. — Див. ще **фон**[2]. — Пор. **грамофо́н.**

пати́к «палиця», *пати́ка* «палиця; шкапа; неметка, неповоротка, тупа людина», [*па́тика*] «сапа» НикСгЛ, *пати́чина, патичо́к,* [*пати́ччя*] «паліччя; дрібний хмиз»; — п. ч. діал. слц. patyk; — за допомогою префікса *па-* утворено від основи слова *ти́кати, ткну́ти* (пор. *пакіл*); менш переконливе виведення (Brückner 399) від того самого кореня, що й *па́лець*. — Machek ESJČ 438. — Див. ще **па-, ти́кати.**

пати́на (спец.) «наліт різних відтінків на поверхні виробів з міді; біляста плівка на поверхні крем'яних знарядь», *патинува́ти* «покривати патиною»; — р. *па́тина*, бр. *па́тына*, п. patyna, ч. слц. вл. patina, болг. *пати́на*, м. *патина,* схв. *пàтина*, слн. pátina; — запозичення з німецької або французької мови; н. Pátina, фр. patine походять від іт. patina «тс.», можливо, пов'язаного з лат. patina «миска, мілка каструля» (якщо припустити, що первісне значення італійського слова «тьмава пляма на металевій тарілці»). — CIC[2] 631; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 542; Вујаклија 693; Klein 1138, 1140; Boisacq 775. — Див. ще **пате́льня.**

пати́нок «черевик без закаблука»; — р. *па́тынок*, м. *патика,* схв. *пàтика* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. patynek «тс.» походить від фр. patin «ковзан; сталева або дерев'яна підпірка» чи іт. pattino «тс.», пов'язаних з фр. patte «лапа, нога (у тварин); ніжка», етимологія якого тлумачиться по-різному. — SW IV 92; Brückner 399; Dauzat 540; Gamillscheg 687; Klein 1141.

патисо́н (бот.) «різновид гарбуза, Cucurbita pepo L.»; — р. *патисо́н,* бр.

патысóн; — запозичення з французької мови; фр. pâtisson «тс.» утворено від pâté «пиріг» (плоди цієї рослини формою подібні до пирога), що походить від pâte «тісто, паста», пов'язаного з пізньолат. pasta «тс.». — CIC[2] 631; УРЕ 10, 566; Dauzat 538. — Див. ще **пáста.**

[**паткан**] (бот.) «вид сливи, Prunus insititia variet.» ВеНЗн, Mak, [*паткáня*] «тс.» (зб.) тж, [*паткáні*] «Prunus domestica variet.» Mak; — неясне; можливо, виникло на підставі романського *ponticāna (< pontica) «понтійська (рослина)» і зводиться до гр. δένδρεον ποντικόν «черемха, Prunus padus» (шлях проникнення в українську мову невідомий); у такому разі споріднене з [*паткань*]. — Дворецкий II 1355; Machek ESJC 475. — Див. ще **паткань.** — Пор. **паркáні.**

[**паткань**] (зоол.) «великий пацюк, Mus decumanus», [*поткан*] «тс.» ВеНЗн; — болг. [*паткáн*] «пацюк»; — запозичення з угорської мови; уг. patkány «тс.» походить від слц. potkan, що, як і ч. potkan, слн. podgána «тс.», виводиться від іт. [pategan(a), patekana, pontekana] «тс.», утворених з лат. *ponticāna «миша» (< pontica), пов'язаного, можливо, з гр. ποντικόςμῦς «понтійська миша»; гр. ποντικός «морський» утворено від πόντος «(відкрите) море» (а також назва Середземного й Чорного морів), спорідненого з дінд. pánthāḥ «слід; шлях, дорога», пєл. pǫtь, укр. *путь*. — Machek ESJC 475; Bárczi 237; MNTESz III 132; Дворецкий II 1355; Frisk II 578—579. — Див. ще **путь**. — Пор. **пацкáн.**

[**патламúти**] «робити безладдя»; — очевидно, пов'язане з [*патлáма*] «погане болотяне сіно з осокою, очеретом»; може бути зіставлене і з *пáтлати* «кошлатити» або з тур. крим.-тат. patlama «вибух». — Пор. **батлáма.**

пáтли «довгі пасма волосся», [*пáтлі*] «тс.», *патлáнь, патлáч*, [*пакláч*] «кінь з великими гривою і хвостом» Бі, [*пакля́*] «довге волосся» Бі, *патлáтий*, [*пакла́тий*] «волохатий, з довгим волоссям або густою гривою і хвостом» Бі, *пáтлати*, [*розпáкла*] «розтріпана, простоволоса жінка» Бі, *розпáтланий*, [*розпáклатий*] «розтріпаний» Бі; — р. *пáтлы*, [*пáдлы*], бр. *пáтлы*, п. [patłaty] «патлатий» (з укр.); — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. *пáкля* «клоччя, відходи обробки льону, конопель», укр. [*пáклі*] «довгий тріпаний льон або коноплі», бр. *пáкулле* «клоччя», п. pakuł «тс.», які виводяться від лит. pãkulos (мн.), лтс. pakulas «тс.», пов'язаних з лит. kùlti «бити, молотити». — Фасмер—Трубачев III 189.

[**патни́й**] (у виразі *патнá дорóга* «дорога, якою гуси відлітають восени») Нед; — неясне; можливо, первісно **потнá дорога* (звук **а** в першому складі міг з'явитися за законом переходу **о** в **а** перед складом з постійно наголошеним **а**); у такому разі *патна* споріднене з *потя́*, а *патнá дорога* означало «пташина дорога». — Див. ще **пóтя́.**

пáтока «густа, цукриста речовина з крохмалю; [чистий мед; нектар Лекс-Пол]», *пáтоковий*, [*пáточний*] Нед; — р. *пáтока*, бр. *пáтака*, [*пáтыка*], п. patoka, ч. patoky (мн.) «пивна гуща», вл. нл. patoki (мн.) «рідке пиво», болг. м. *пáтока* «сивуха», схв. *пàтока* «тс.», слн. pátoka «вино з виноградних вичавок»; — пєл. patoka «рідка речовина», утворене за допомогою префікса ра- від основи дієслова *tekti «текти», točiti «точити». — Фасмер III 216—217; Черных II 12; Преобр. II 27; Machek ESJC 438; Schuster-Sewc 1051—1052; Младенов 414; Mikl. EW 347—348; Meillet Études 255; Trautmann 317. — Див. ще **па-, тектú.**

патолóгія «наука про хворобливі процеси в організмі; відхилення від норм життєдіяльності організму», *патóлог, патологíчний*; — р. болг. *патолóгия*, бр. *паталóгія*, п. patologia, ч. patologie, слц. patológia, вл. patologija, м. *патологија*, схв. *патолòгија*, слн. patológija; — запозичення із захід-

ноєвропейських мов; н. Pathologíe, фр. pathologie, англ. pathology, мед. лат. pathologia утворені з основ гр. πάθος «страждання, хвороба» та λόγος «слово, вчення». — СІС[2] 632; Kopaliński 730; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543; Вујаклија 694; Klein 1139. — Див. ще **ло́гіка, па́фос.**

па́толоч — див. **то́лок.**

[**паторова́тий**] «заболонний» Нед; — неясне.

[**па́тороч**] «клопіт, турботи», [*па́торочі* Ко, Шух, *па́торош* Нед] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, утворене з префіксом *па-* від основи дієслова *торо́чити* (див.).

[**патрамент**] «покоління (худоби)»; — неясне.

[**патранжай**] (бот.) «петрушка, Petroselinum sativum Hoffm.» Mak; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. pătrunjél (мн. pătrunjéi) «тс.» зіставляється з ч. petržel, [petružel], слц. [patržlen], а також з уг. petrezselyem «тс.», які походять від лат. petroselīnum, що зводиться до гр. πετροσέλινον «тс.». — DLRM 598; СДЕЛМ 348; Holub—Lyer 371; MNTESz III 176—177; Фасмер III 253. — Див. ще **петру́шка**[1].

па́трати «виймати нутрощі із забитої тварини; обскубувати пір'я», [*патра́ть*] «рвати (фрукти, овочі, траву)» Чаб; — очевидно, результат скорочення форми *патро́ши́ти* (див.).

Патри́кій (чоловіче ім'я), *Патрике́й*, ст. *Патрикии* (1352), *Патрикѣи* (1466), *Патрикі́й* (1627); — р. *Патри́кий, Патрике́й*, бр. *Патрыке́й*, др. *Патрикии*, ч. Patrik, слц. Patrícius, Patrik, болг. *Патри́кий*, м. *Патрикие*, схв. *Патрикије*, Patricije, *Патрик*, слн. Patricij, стсл. **Патрикии**; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Πατρίκιος походить від лат. Patricius, утвореного на базі субстантивованого прикметника patricius «патрицій, благородний». — Фасмер III 217; Петровский 176; Спр. личн. имен 444. — Див. ще **патри́цій.**

[**па́трити**] «дивитися, пильнувати, спостерігати» Бі, [*патрикова́ти* Бі, *патрикува́т* Л, *патрува́ти*] «тс.», [*опате́рний*] «обачний» Ж, [*опа́трний*] «тс.; обережний» Бі; — бр. [*па́трыць*] «шукати, виглядати», п. patrzeć, patrzyć «тс.», ч. patřiti «тс.; належати», слц. pátrat «розшукувати», схв. *па̏трити* «належати»; — псл. patriti «дивитися, доглядати»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого зіставляється з дінд. pāti «стереже, пасе», лат. pāsco «пасу; доглядаю; годую», псл. pasti, укр. *па́сти*; виводиться також як давнє запозичення (Трубачев Этимология 1965, 48; Мартынов Язык 47; Dukova ZfSl 24/1, 14) від ір. *pātr- (ав. pāϑrāi) «стерегти, охороняти, захищати»; думка (Machek ESJČ 438) про спорідненість з р. *смотре́ть* (а отже, й з укр. [*смотрі́ти*]) недостатньо обґрунтована; не виключена можливість запозичення в українську (як і білоруську) мову з польської. — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Фасмер III 217; Skok II 623; Walde—Hofm. II 260. — Див. ще **па́сти**[1]. — Пор. **пантрува́ти.**

патри́цій «представник родової знаті в Давньому Римі; (у середньовіччі) представник міської аристократії», *патриціа́нка, патриціа́т, патриціа́нський*; — р. болг. *патри́ций*, бр. *патры́цый*, п. patrycjusz, ч. patricij, patricius, слц. вл. patricij, м. *патри́циј*, схв. *па̀трӣцӣј*, слн. patrícij; — запозичення з латинської мови; лат. patricius «належний до родової римської знаті» утворене від pater «батько, предок; родоначальник; (мн.) патриції». — СІС[2] 632; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543—544; Вујаклија 695; Walde—Hofm. II 263. — Див. ще **па́тер.**

патріа́рх «голова племені, родоначальник; міфічний предок народу; найвища духовна особа в православній церкві», *патріарха́льщина* «патріархальні звичаї, стосунки», *патріарха́т, патріа́рхія* «церковна область, підпорядкована патріархові», *патріа́ршест-*

во, *патріархáльний, патріáрший, патріархувáти*; — р. болг. *патриáрх*, бр. *патрыя́рх*, др. *патриархъ*, п. ч. слц. нл. patriarcha, вл. patriarch, м. *патрија́рх*, схв. *патрија̀рх*, слн. patriárh, стсл. **патрнархъ, патрнархъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. πατριάρχης «батько роду, родоначальник» утворене з основ слів πατήρ (род. в. πατρός) «батько, предок», спорідненого з лат. pater «тс.», та ἄρχω «починаю; йду попереду; керую, владарюю»; *патріархальний, патріархат* походять від слат. patriarchalis, patriarchatus. — CIC^2 632; Фасмер III 217; Черных II 12; Преобр. II 27; Kopaliński 730; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543; Вуjаклија 694. — Див. ще **архаї́чний, па́тер.**

[**патрі̂ескавать**] «величати, називати» (Його́ па́ном патрі̂ескавали) Л; — неясне.

патріо́т, *патріотúзм, патріотúчний, патріо́тствувати*; — р. болг. м. *патриóт*, бр. *патрыёт*, п. patriota, ч. слц. вл. patriot, схв. *патрìот(а)*, слн. patriót; — запозичене з французької мови; можливо, через німецьку; фр. patriote (> н. Patriót) «патріот» виникло на підставі слат. patriōta «тс.», яке походить від гр. πατριώτης «земляк, співвітчизник», утвореного від πάτριος «батьківський, успадкований від батьків», пов'язаного з πατήρ (род. в. πατρός) «батько», спорідненим з лат. pater «тс.». — CIC^2 632; Коваль 180; Фасмер III 217; Преобр. II 27; Kopaliński 730—731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543; Вуjаклија 695; Kluge—Mitzka 535. — Див. ще **па́тер.**

патро́н[1] «вельможна особа, що протегувала незаможним громадянам (у Давньому Римі); заступник; начальник, господар», *патронáж* «протегування; система медичного обслуговування вдома», *патронáт* «заступництво, опіка», *патронéса, патрóнка, патрóнша, патронувáти* «опікуватися»; — р. бр. болг. м. *патрóн*, п. ч. вл. patron, слц. слн. patrón, нл. patronat «патронат», схв. *пàтрōн*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Patrón, фр. англ. patron «тс.» походять від лат. patrōnus «тс.», утвореного від pater «батько»; *патронáж* походить від фр. patronage, *патронáт* від лат. patrōnātus, *патронеса* від фр. patronesse; *патронувáти* й решта слів цього гнізда виникла на українському ґрунті від запозичених форм. — CIC^2 633; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 217; Черных II 13; Преобр. II 27; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Skok II 623; Вуjаклија 695; Dauzat 540; Kluge—Mitzka 535. — Див. ще **па́тер.**

патро́н[2] (військ., тех., спец.) «набій; прилад для закріплення на металорізальних верстатах деталей та інструментів; зразок для викрійки», *патрóнник, патронувáти* «кроїти за патроном»; — р. бр. болг. м. *патрóн*, п. patron, ч. вл. patrona, слц. patroň, patrónа, слн. patrónа, схв. *пàтрōн, патрóна*; — запозичення з німецької мови; н. Patróne «патрон, шаблон» походить від фр. patron «викрійка; патрон; шаблон, модель», утвореного від слат. patronus «взірець, зразок», похідного від лат. patrōnus «вельможний захисник; оборонець». — CIC^2 633; Фасмер III 218; Черных II 13; Преобр. II 27; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Вуjаклија 695; Kluge—Mitzka 535; Dauzat 540; Gamillscheg 687. — Див. ще **патро́н**[1].

патронта́ш; — р. м. *патронтáш*, бр. *патрантáш*, п. patrontasz, ч. [patrontaška], слц. patrónťaška, болг. *патронтáш, патрондáш*, схв. *пàтрōнташа*; — запозичення з німецької мови; н. Patróntasche (< Patrónentasche) утворено з основ слів Patróne «патрон, набій» і Tasche «кишеня; портфель». — CIC^2 633; Фасмер III 218; Kopaliński 731; РЧДБЕ 544; Вуjаклија 695. — Див. ще **патро́н**[2], **та́шка.**

[патрохи́] «мох або глиця для підстилання» ВеЗа; — бр. *патру́ха* «потерть», п. [patrucha] «дрібне сіно»; —

очевидно, давніше **патрухи*, що утворилося за допомогою префікса *па-* від *труха́*. — SW IV 88. — Див. ще **па-, труха́**[1].

[**патро́ши́ти**] «патрати» Нед, Си, [*патроха́ти*] «тс.», [*розпатро́шити*] «розпанахати, розбити, розкидати» (Ме), [*розпатроши́ти*] «розбити» Пі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. patroszyć «патрати, потрошити» пов'язане з patrochy «нутрощі дичини», утворенням з префіксом ра-, якому відповідає укр. *по́трох* (з префіксом *по-*). — Machek ESJC 475. — Див. ще **по́трох.**

патру́ль, *патру́льний, патрулюва́ти*; — р. бр. *патру́ль*, п. patrol, ч. слц. patrola, вл. patrulja, болг. *патру́л*, м. *патро́ла*, схв. *патро́ла*, заст. *пàтрōљ, патро́ља, патру́ла, патру́ља*, слн. patrúlja «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. patrouille «патруль; обхід; дозір» утворено від patrouiller «ходити дозором, патрулювати; тупцювати», що є результатом видозміни форми patouiller «тупцювати (по болоту)», похідної від patte «лапа, нога (у тварин); ніжка». — CIC[2] 633; Фасмер III 218; Черных II 13; Sł. wyr. obcych 558; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Skok II 623; Dauzat 540; Klein 1141. — Див. ще **пати́нок.**

[**патýра**] (у виразі *біль патурами бере* «біль бере приступами, з проміжками») Нед; — утворення з префіксом *па-*, пов'язане з *по́тур*; таким чином, наведений вираз первісно означав «біль то посилюється, то потурає (слабшає)». — Див. ще **потура́ти.**

пáтьо́к — див. **тектú.**

[**патьóха**] «розвага, потіха» Нед, [*патьóхи*] «теревені; розваги Си»; — афективне утворення, пов'язане з *патя́кати*; значення «розвага», очевидно, вторинне і розвинулося під впливом *потíха*. — Див. ще **патя́.**

[**патя́**] (вигук, що передає базікання, просторікування), [*патя́-патя́*] «тс.» Нед, *патя́кати, патя́кало* «базіка», *патяканúна*, [*патя́ки*] «балачки»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення.

[**па́уга**] (зоол.) «джгутиковий скорпіон, Phrynus» Нед; — очевидно, давніше *пау́га*, що могло виникнути як збільшувальна форма від *пау́к* (оскільки скорпіони належать до ряду павукоподібних). — Див. ще **павýк.**

па́уз, *паузник* — див. **па́ву́з.**

па́уза «перерва; зупинка; проміжок», *па́узник* (віршовий розмір), [*павзува́ти*] «перепочивати, спинятися» Нед; — р. болг. м. *па́уза*, бр. *па́ўза*, п. слц. pauza, ч. pausa, pauza, схв. *пàуза, пàуза*, слн. pávza; — запозичення з німецької мови; нім. Páuse «пауза» походить від лат. pausa «зупинка, затримка», яке зводиться до гр. παῦσις «тс.», пов'язаного з παύω «стримую; зупиняю, перериваю», яке зіставляється з прус. pausto «дикий, відлюдний», псл. pustъ, укр. *пусти́й*. — CIC[2] 633; Фасмер III 218; Черных II 13; КЭСРЯ 330; Sł. wyr. obcych 559; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Вуjаклија 696; Klein 1142; Frisk II 483; Boisacq 753. — Див. ще **пусти́й.**

[**паукú**] (бот.) «любочки, Leontodon taraxacum L.; дзвіночки скупчені, Campanula glomerata L. ВеНЗн», [*павучкú*] «чорнушка дамаська, Nigella damascena L.», [*паучки*] «тс.» Мак; — назви, похідні від *павýк*; зумовлені подібністю квітів або плодів цих рослин до павука чи павутиння. — Нейштадт 532, 533, 585; Вісюліна—Клоков 123. — Див. ще **павýк.**

па́упер «бідняк, позбавлений засобів до існування», *пауперизáція* «масове зубожіння населення», *пауперúзм* «злиденність», *пауперúстúчний, пауперизува́тися*; — р. болг. м. *па́упер*, бр. *па́ўпер*, п. pauper, ч. pauperizace «пауперизація», слц. pauperizácia «тс.», схв. *пàупер*, слн. pávper; — запозичення з англійської мови; англ. pauper походить від лат. pauper (<*pauc(o)-pars) «бідний» (букв. «той, що мало має»), утвореного з основ слів paucus «малий», спорідненого з гот. fawai «нечис-

ленні», двн. fao, fō «мало», та parīo «виробляю; здобуваю», спорідненого з лит. perėti «висиджувати, плодити», укр. *ви́пороток*. — CIC[2] 633; Koraliński 732; РЧДБЕ 544; Вуjаклија 696; Dauzat 541; Klein 1130, 1141—1142; Walde—Hofm. II 255, 265—266.

паури — див. **фаборо́та.**

[**паути́нець**] (бот.) «віхалка гілляста, Anthericum ramosum L.» Нед; — похідне утворення від *паутина*; назва зумовлена зовнішньою подібністю суцвіття цієї рослини до павутиння. — Словн. бот. 104. — Див. ще **паву́к.** — Пор. **паукú.**

паути́ця — див. **павути́ця.**

[**паучайка**] «повіка» ВеЛ; — не зовсім ясне; тлумачиться (ВеЛ 447) як результат видозміни давнішого **паочайка*, утвореного від *о́ко*. — Див. ще **о́ко**[1], **па-.**

Пафну́тій (чоловіче ім'я), ст. *Пахнотіи* (1446), *Пафну́тій* (1627); — р. *Пафну́тий*, бр. *Пафну́цій*, болг. [*Пахлути*], стсл. **Пафноутии, Пафнотии, Пафнотъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Παφνούτιος загальноприйнятої етимології не має. — Спр. личн. имен 444.

па́фос; — р. *па́фос*, бр. *па́фас*, п. вл. patos, ч. pathos, patos, слц. слн. pátos, болг. м. *па́тос*, схв. *па̑тос*, стсл. **патосъ**; — запозичення з грецької мови; гр. πάθος «враження; сприйняття; страждання, хвороба; стан» пов'язане з πάσχω «терплю, страждаю, зазнаю», πένυος «сум, горе; жалоба», спорідненими з лит. kę̃sti «терпіти», дірл. cēss(a)im «страждаю». — CIC[2] 633; Фасмер III 220; Черных II 14; Koraliński 730; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 543; Вуjаклија 694; Skok II 622; Frisk II 460, 478—479; Boisacq 766. — Пор. **патéтика, патолóгія.**

[**пафта́лі**] «жіноче вбрання» Нед, [*пафта́лія*] «золота пряжка, обсипана дорогоцінним камінням» Бі; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. paftále є формою множини від paftá «пряжка», що, як і болг. м. *па́фта* «жіночий пояс, пряжка», схв. *па̀фта* «тс.», походить від тур. pafta «прикраси для плаття у вигляді металевих кульок або пластинок». — Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 165; СДЕЛМ 307; DLRM 576.

пах[1] «місце між стегном і нижньою частиною живота», [*пáхá*] «внутрішня частина плечового згину» СУМ, Нед, [*пахá*] «невелика мішкоподібна западина в рибальських сітках» Дз, Мо, [*пафá*] «тс.» Дз, [*пáфина*] «пахва» ВеБ, *пáхвá* СУМ, Нед, *пахви́нá* «крайня частина черева», [*пахі́вка*] «пахва» Нед, [*паховúна*] «пахвина» Нед, [*пахú*] «тельбухи (тварин)» ВеУг, [*пашúна*] «пахва Г; м'яко вичинена шкіра, замша Бі», *пахви́нний, пахво́вий, паховúй, підпахі́вник,* [*підпахі́в'я*] «підпахівник» Она, [*підпáшки*] «піт під пахвами» Куз, [*пудпáшок*] «кількість сіна, яку можна взяти під пахву» Корз; — р. *пах*, бр. [*пахвá*] «пахва», *пахві́на* «пах», п. pacha «пахва», pachwina «пах», ч. [pach], вл. podpach «пахва», болг. *пахá*; — загальноприйнятої етимології не має; з огляду на ч. paždí «пахва», paže «рука», слц. podpažie «пахва», вл. нл. paža, pódpaža «тс.», слц. podpazušie, podpažie «пахва» пов'язувалось із *пáзуха* (Brückner 389; KZ 43, 309; Mucke II 98); зіставлялось також з дінд. pakṣáḥ «плече, бік; половина», pákṣaḥ «бік», pājasyám «черевна порожнина»; зближується (Мартынов Сл. и ие. аккомод. 126—127) з дінд. pāśáḥ «петля, зв'язок, мотузка», дангл. fōegan «приладнувати, з'єднувати»; з погляду фонетики й семантики сумнівне зіставлення з дінд. pásaḥ «чоловічий член», гр. πέος, лат. pēnis «тс.» (Потебня РФВ 4, 185); думка про походження від *пáхнýти*[2] (Преобр. II 39; Младенов 415) недостатньо обгрунтована. — Фасмер III 220; Brückner 389. — Див. ще **пáзуха.**

пах[2] (вигук, що імітує звуки пострілу, важкого дихання), *пáхкати* «[важко дихати]; видавати звуки при випус-

канні газу, пари; затягуючись, випускати дим при курінні», *пахкотíти, пахтíти* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *бах, пих* (пор.).

[**па́хáти**] «орати» СУМ, Нед, [*пáханщик*] «орач» Л, [*пáхань*] «рілля» Л, [*пáхáр*] «орач» СУМ, Нед, [*пахáрство*] «хліборобство» Нед, [*пáхать*] «час орання і сівби» Л, [*пахáч*] «орач» Л, [*пахíття́*] «оранка» Г, Нед, [*пáхота*] «час орання» Л, [*пахáтний*] «рільничий» Нед, [*пахóтний*] «орний» Нед, [*безпáшшя*] «час, коли не орють» Я, [*пропашни́к*] «лапчастий культиватор» Гриц, [*пропáшний*] «просапний» Куз, [*розпашкувáти*] «плужкувати міжрядя» Мо, [*розпáшка*] «плужок для обробки міжрядь просапних культур» Мо, *розпашни́к* (с.-г.) «просапник», [*упáхувати*] «збирати з поля»; — р. *пахáть*, бр. [*пáхата*] «оранка», [*пáхаць*] «рілля», др. *пахати*, п. pachać «згрібати, згортати; (ст.) орати», ч. páchati «робити (щось погане), броїти», слц. páchať «робити, чинити», болг. [*пáхам*] «орю і сію»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалось (Fick I 672; Froehde BB 16, 208; Pedersen IF 5, 52; Младенов 414) з лат. pāla (< *pastlā) «лопата, рискаль», pastinum «мотика для копання грунту»; зіставлялось (Petersson Beitr. z. lat. u. griech Etymol. 4) з ос. fadin (fadyn) «колю, розколюю», вірм. hatanem «розколюю, розтинаю», hatu «гострий», що зводяться, можливо, до ie. *pad- або *pat-; існує думка (Brückner 387; Holub—Kop. 261) про спорідненість з *пáхнути*[1, 2]; відрив східнослов'янських форм від західнослов'янських (Machek ESJC 426) недостатньо обґрунтований. — Фасмер III 220; Черных II 14; Преобр. II 28; Дерягин ЭИРЯ VI 46—51; Младенов 415; Walde—Hofm. II 236. — Пор. **пашня́**.

пахітóса (заст.) «тонка цигарка з тютюну, загорнутого в кукурудзяне листя», *пахітóска* «тс.»; — р. *пахитóса, пахитóс*, п. pachitos «тс.»; — запозичення з іспанської мови; ісп. pajitos є формою називного відмінка множини від pajita «соломинка; пахітоса», що походить від paja «солома», яке разом з фр. paille «тс.» зводиться до лат. palea «полова; висівки», генетично пов'язаного з лит. pelaĩ «полова», укр. *полóва*. — СІС[2] 634; Фасмер III 221; Ушаков III 72; Dauzat 523; Walde—Hofm. II 238. — Див. ще **полóва**.

пáхнýти[1] «видавати запах» СУМ, Нед, [*пáхати*] «нюхати», [*пахнíти*] «пахнути» Нед, [*пахти́ти*] Нед, *пахти́тися* «душитися», *пахтíти*, [*пахть*] «пахнути» Л, *пашíти* «тс.; виділяти багато тепла», *пах* «запах», [*пахнó, пахнотá*] «тс.», [*пахнючка*] «дика м'ята» О, [*пахнючóк*] (бот.) «дика груша, Pyrrus communis L.; запашна рослина» Л, [*пахнюшка*] (бот.) «вид запашної груші» Нед, [*пахнячка*] «тс.», *пáхощі*, [*пахтúло*] «парфуми» Нед, [*пахучка*] (бот.) «агератум, Ageratum L.; маренка пахуча, Asperula odorata L.» Мак, [*пахýщик*] (бот.) «Myristica clinopodium», [*пахнýчий, пахнючий*], [*пахнющий, пахнячий*], *пахýчий, пахýщий, пашúстий*, [*пашний*] «пахучий» Нед, [*запáхати*] «чути слід звіра» ДзАтл II, *зáпах, запахýщий, запáшúстий* УРС, Я, *запáшний*, [*запашнúстий*] Ж, [*пóпах*] «понюх» Нед, *прúпах* «неприємний запах», *пропáхнути* «сповнити пахощами», *пропáханий* «сповнений пахощів», *пропáхлий, пропáхчений* «тс.», *розпашíлий*; — р. *пáхнуть*, бр. *пáхнуць*, п. pachnieć, pachnąć, ч. páchnouti «смердіти», слц. páchnuť «тс.»; — результат семантичної видозміни *пáхнýти*[2] «повіяти» через проміжне значення «повіяти (ударити) в ніс». — Фасмер III 221; Черных II 14—15; Преобр. II 29; Brückner 389; Holub—Lyer 352; Machek ESJC 426. — Див. ще **пáхнýти**[2].

пáхнýти[2] «повіяти, подути, донестися, обдати» СУМ, Нед, *опахáло*; — р. *пахáть* «дути, мести», *пахнýть* «віяти», др. *пахати* «віяти», вл. pachać «димити, чадити», нл. pachaś «ку-

рити тютюн, надуватися, обмахувати (віялом)», схв. *пáхати* «обмітати (порох, павутину)», слн. páhati «обмахувати (віялом)», pahljáti «тс.»; — псл. paxati; — може бути споріднене з дінд. bhástrā «міх; міхур», дангл. fœs «торочки», снн. vese «полова; нитки, торочки», дісл. fǫnn «сніг на виступах стіни»; ie. *pĕs- «дути, віяти» від звуконаслідувального кореня *pe-, *pa-, поширеного компонентом -s- (> -x-). — Фасмер III 220—221; Черных II 15; Преобр. II 29; Brückner 389; Schuster-Šewc 1034; Skok II 585—586; Мельничук Этимология 1984, 143; Pokorny 823—824. — Пор. **пáхнути[1], пісóк, піхýр.**

пахóлок «слуга; хлопчик», [*пахóл* Бі, *пахóлик*] «тс.», *пахоля́* «хлоп'я», [*пахоля́тко*] Нед, [*пахóльний*] «бідний» О; — р. *пáхолок* (заст.) «хлопчик, підліток», бр. [*пахóлак*] «селянський хлопець», [*пахóлік*] «бідний селянин», п. pachołek «слуга, холоп; солдат», ч. (заст.) pacholek «наймит; негідник», заст. pacholík «хлопчик», слц. pacholok «наймит», pachoľa «дитина», вл. pachoł «хлопець, юнак», pacholo «отрок, хлопчина, прислужник», нл. pachoł «сильна людина, хлопець», pacholo «хлопчик»; — псл. *paxolę; — похідні утворення з префіксом *па-* від основи слова *холи́ти*; первісне значення «плекана дитина». — Фасмер III 221; Holub—Lyeŗ 352; Machek ESJC 426; Schuster-Šewc 1034—1035; ZfSl 9, 241—246; Mucke II 9; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 135. — Див. ще **па-, холи́ти.**

Пахóм (чоловіче ім'я), *Пáша*, [*Пáшко*] Нед, ст. *Пахóмій* «тол(ст) плечима» (1627); — р. бр. *Пахóм*, др. *Пахомий*, болг. *Пахóм*, ст. *Пахóмий*, стсл. **Пахомии, Пахоумъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. **Παχώμιος** складається з основ слів **παχύς** «товстий, грубий», спорідненого з дінд. bahú- «щільний; рясний; численний», ав. bązah- «висота, глибина», вірм. bazum «багато», та **ὦμος** «плече», спорідненого з дінд. áṃsaḥ «плече», вірм. us (род. в. usoy) «тс.», лат. umerus «передпліччя, плече»; отже, дослівне значення «широкоплечий». — Беринда 227; Петровский 177; Илчев 384; Frisk II 484; Boisacq 753, 1081.

[пахтíти] «палахкотіти» Нед; — результат скорочення слова *палахтíти* і зближення його з *пахтíти* «пахкати». — Див. ще **палахтíти, пах[2].**

[пáхторити] «нюхати повітря» (про собак); — очевидно, результат контамінації слів *пахáти* (*пахтúти, пахтíти*) і *ни́шпорити*. — Див. ще **пáхнути[1], ни́шпóрити.**

[пац] «невипалена цегла, вальок із глини» Дз, Мо, [*пáца*] «тс.» Мо; — запозичення з польської мови; п. [paca] «тс.» виводиться (Brückner 389) від н. Patzen «пляма, ляпка», утвореного від patzen «жужмити; погано працювати»; більш імовірним здається зв'язок з нвн. Batzen «вальок, товстий кусок», пов'язаним з дієсловом batzen «бути липким, м'яким». — Kluge—Mitzka 56. — Див. ще **боц.**

[пáца] «удар долонею, ляпанець» Нед, *пáцати* «ляскати, бити», [*пáцати(ся)*] «брикати(ся)»; — бр. [*пац*] (вигук на позначення удару), п. pac, paca, слц. pác «тс.», схв. *пáцка* «удар (різкою по долоні)»; — очевидно, утворено від звуконаслідувального вигуку **пац*, псл. pac, паралельного до *бац*. — Brückner 388. — Пор. **бац.**

[пацалáк] «листок часнику» ВеБ; — неясне.

[пáцало] «шлунок корови» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. pacal «тельбухи» загальноприйнятої етимології не має. — MNTESz III 50—51; Bárczi 231.

[пацалувáтий] «товстощокий» Нед; — запозичення з польської мови; п. [pacałowaty] «тс.» є результатом фонетичної видозміни слова pucołowaty «товстогубий, товстощокий», що, як і pucaty «тс.», походить від puc «губа; (пухла) щока», пов'язаного з pęk «пук, жмут». — SW IV 1; Brückner 403, 447. — Див. ще **пук[1].** — Пор. **буц[1].**

паца́н «хлопчак», *пацаня́, паца́нячий;* — р. *паца́н* (з укр. ?); — пов'язується зі словом *пацю́к* «порося; щур». — Фасмер—Трубачев III 222; Черных II 15. — Див. ще **пацю́к**[1].

[**паце́льний**] «спритний Шух; меткий, кмітливий Нед; зручний Ко»; — неясне.

[**паци́кілок**] «невеличкий кіл»; — очевидно, результат афективної видозміни форми *па́кіл(ок)*. — Див. ще **кіл.**

[**па́ци́ти**] «збиткуватися, кепкувати, лютувати Нед; зазнавати прикрощів, бідувати Ме»; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. păţí «зазнавати, переживати; терпіти, страждати» виникло на підставі лат. patior «терплю, зазнаю». — Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 165; Niţă-Armaş та ін. Romanoslavica 16, 92; СДЕЛМ 348; DLRM 598. — Див. ще **па́сія.**

пацифі́зм «політична течія, що засуджує будь-які війни», *пацифіка́тор* «учасник збройного придушення повстання», *пацифіка́ція* «збройне придушення повстання», *пацифі́ст* «прихильник пацифізму», *пацифікува́ти* «придушувати (повстання)»; — р. *пацифи́зм*, бр. *пацыфі́зм*, п. pacyfizm, ч. pacifismus, слц. pacifizmus, вл. pacifist «пацифіст», болг. *пацифи́зъм*, м. *пацифи́зам*, схв. *пацифѝзам*, слн. pacifízem; — запозичення із західноєвропейських мов, найімовірніше з французької; фр. pacifisme, pacification походять від pacifier «умиротворяти, встановлювати мир; заспокоювати», що виникло з лат. pācifico «мирюся, укладаю мир; заспокоюю, пом'якшую», утвореного з основ іменника pax (род. в. pācis) «мир, спокій; мирний договір», пов'язаного з pactum «договір, угода», та дієслова facio «роблю, чиню, творю». — СІС[2] 634; Kopaliński 706; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 54; Вујаклија 697; Dauzat 523; Walde—Hofm. I 440, II 231, 268. — Див. ще **пакт, факт.**

паціє́нт «хворий, що звертається до лікаря»; — р. болг. м. *пацие́нт*, бр. *пацые́нт*, п. pacjent, ч. слц. вл. pacient, схв. *пацѝјент, пàцијент*, слн. paciènt; — запозичення з латинської мови; лат. patiēns (род. в. patientis) «який терпить» походить від patior «терплю, зазнаю». — СІС[2] 634; Черных II 15; Kopaliński 706; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 545; Вујаклија 697. — Див. ще **па́сія.**

[**пацка́н**] (зоол.) «пацюк, Mus decumanus ВеУг, ВеНЗн; повчок великий, Glis glis Нед», [*пацку́н*] «пацюк» ВеУг, ВеНЗн; — очевидно, результат контамінації слів [*паткань*] «великий пацюк» і *пацюк*; як назва повчка могло виникнути в результаті семантичної видозміни з огляду на зовнішню подібність (димчасто-сіре хутро) цієї тварини до пацюка. — УРЕ 11, 8, 281. — Див. ще **паткань, пацю́к**[1].

[**пацу́р**] «товстощока людина» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *пацалува́тий* «товстощокий» (див.).

[**па́цькати**] «бруднити» Нед, [*па́чкати*] «тс.» Нед; — р. *па́чкать*, бр. [*па́цкаць*] «тс.», п. paćkać «бруднити, ляпати», peckać «бруднити», ч. packati «погано робити, халтурити», слц. packat', pačkat' «тс.», слн. pacáti, pácati «бруднити, робити плями», packáti «бруднити»; — звуконаслідувальні експресивні утворення, подібні до нвн. patzen «жужмити; погано працювати», patschen «плескати, ляпати, ляскати»; є думка (Преобр. II 31; SW IV 102) про походження від н. patschen. — Фасмер—Трубачев III 223; Machek ESJČ 425.

[**пацьо́рки**[1]] «намисто, намистинки; мотузки, нитки, шнурки, пасма; маленькі коси; краї непідрубленого або порваного одягу», [*паце́рок*] «намистина» О, [*па́цірки*] «намисто; жаб'яча ікра; ікра у раків ВеЛ», [*пацю́рки́*] «намисто» Г, ДзАтл II, [*па́цьор*] «намистина», [*па́цьори*] «намисто», [*пацьори́на*] (назва вівці) Доп. УжДУ 4, [*пацьо́рка*] «намистина Ме; назва вівці» Доп. УжДУ 4, [*пацьо́ра*] «вівця з білою смужкою на шиї» ВеНЗн, [*пацьори́ста*] (у виразі *п. вівця*) «з білим кружком нав-

коло шиї» ВеНЗн; — бр. *па́церкі* «бісер; чотки», вл. paćerki, нл. paśeŕki «тс.»; — запозичення з польської мови; п. paciorki «чотки, намисто» є формою множини від paciorek «молитва; намистинка» (намистинками на чотках відраховується кількість прочитаних молитов); п. paciorek є демінутивом від pacierz «молитва», яке зводиться до лат. pater «батько, отець» (першого слова молитви Pater noster «Отче наш»). — Дзендзелівський УЗЛП 100—102; SW IV 6; Brückner 390; Schuster-Sewc 1032. — Див. ще **па́тер.**

[пацьо́рки²] (бот.) «калачики, Malva rotundifolia L.», [*пацєрки* Mak, *па́ці́рки, пацю́рки*] «тс.», [*паці́рник*] «алтея лікарська, Althaea officinalis L.; калачики лісові, Malva silvestris L.», [*пацурни́к*] «тс.», [*пацюрник*] «калачики непомічені, Malva neglecta Wallr.» Mak; — бр. [*пацёркі*] «калачики непомічені»; — пов'язане з [*пацьо́рки¹*] «намисто»; назви зумовлені тим, що плоди зазначених рослин подібні до намистинок (пацьорок). — Вісюліна—Клоков 186—187; Нейштадт 384. — Див. ще **пацьо́рки¹**.

пацю́к¹ (зоол.) «щур, Rattus», [*пац*] «тс.» Ник, *пацюченя́, пацю́чий*; — р. [*пасю́к*] «щур», бр. *пацу́к*, п. [pacuk], схв. *па́цо̄в, па́цов, па́рцо̄в, па́рцов* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *пацю́к* «порося», оскільки великий жирний щур схожий на порося; лит. patsukas «пацюк» запозичене з білоруської чи польської мови. — Німчук 183; Фасмер III 222; Преобр. II 31. — Див. ще **па́ця¹**. — Пор. **бацу́к.**

[пацю́к²] (ент.) «хрущак борошняний, Tenebrio molitor»; — пов'язане з *пацю́к* «щур», очевидно, з огляду на те, що ці жуки, як і щури, псують харчові продукти, зокрема борошно. — УРЕС III 703; Urania Tierr. Insekten 251. — Див. ще **пацю́к¹**.

[пацю́к³] (іхт.) «гірчак, Rhodeus sericeus amarus (Cyprinus amarus)» Нед; — р. [*пасю́к*] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*пац*] «тс.» (Фасмер III 223), можливо, пов'язаного з нгр. *πάτσος* (іхт.) «лобан, Mugil cephalus», яке загальноприйнятої етимології не має. — Фасмер ГСЭ III 147; Маркевич—Короткий 81, 206, 207.

[пацю́к⁴] (тех., спец.) «цапфа; затичка, чіп» Нед; — очевидно, пов'язане з *пацю́к* «порося» за зовнішньою подібністю цієї деталі до свинячого носа. — Див. ще **па́ця¹**.

па́ця¹ «порося» СУМ, [*пацінча́* О, *пацю́к*] «тс.», [*па́ца*] (дит.) «свиня» Куриленко, [*паця́тина*] «поросятина» Нед, [*паця́тинка*] «тс.» Нед, [*паця́тник*] «матка у свині», [*пацна́*] (свиня) «поросна», *пацю́чий*, [*па́цитися*] «пороситися» Г, Нед, [*паць*] (вигук для підкликання свиней), [*паци́к-паци́к, пацю́*] «тс.», [*паць-паць*] (вигук для підкликання малих поросят) Л; — п. [paciuk] «порося, свиня» (з укр.), ч. pašík «свиня», paš(ú)-paš(ú) (вигук для підкликання свиней), слн. pácek «порося»; — похідні утворення від звуконаслідувального вигуку *паць*, що первісно вживався для імітації звуків, які видає свиня під час їди, а згодом став використовуватися для підкликання свиней. — Фасмер III 222; Преобр. II 30; Brückner 389; Machek ESJC 437.

па́ця² «вид дитячої гри; кістка надкопитного суглоба (копитних тварин), що використовується для гри», [*па́ци*] (мн.) «вид дитячої гри» Нед; — очевидно, пов'язане з *па́ця́* «свиня», оскільки в цій грі діти використовують кісточку з ноги свині або теляти. — Кур. 29. — Див. ще **па́ця¹**.

[паця́ра] «борошняний відвар з молоком» ВеЗа; — запозичення з польської мови; — п. [paciara] «борошняний суп на воді; галушки, залиті молоком» походить від [paciać] «занурювати в щось рідке», пов'язаного з paćkać «бруднити, ляпати». — SW IV 5. — Див. ще **па́цькати.**

[пача́йло] «бурлака, мандрьоха Нед»; — неясне.

[пачве́те] «курити, палити тютюн» Корз, [*пачва́*] «курець» Корз; — неяс-

не; можливо, пов'язане з [*пáчиво*] «печіння» Корз.

пáче (у виразі *тим п.* «тим більше»); — р. болг. *пáче* «більше», др. *паче* «тс.», схв. *пâче* (*пáче*) «тим більше, навіть; напроти, навпаки»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **паче** «більше» походить від псл. раче, форми вищого ступеня від (о)ракъ «назад, знову», до якого зводиться й укр. *пак*[1]. — Фасмер III 223; КЭСРЯ 330; Преобр. II 6, 31; Skok II 558—559. — Див. ще **пак**[1].

[**пачéстє**] «пачоси» Нед; — результат видозміни слова [*пáчеся*] «тс.» із вставним **т**. — Див. ще **чéсáти.**

[**пáчитися**[1]] (*пáчити шя*) «подобатися» ЕЗб 25; — запозичення зі словацької мови; слц. páčiť sa «подобатися», як і ч. [páčiti se] «тс.», виникло внаслідок семантичної видозміни дієслова páčiť' «дивитися», ч. [páčiti] «тс.», пов'язаного з *báčit (пор. слц. [bácit'], ч. [zbačit']) «стежити», п. baczyć, укр. *бáчити*. — Machek ESJČ 425. — Див. ще **бáчити.**

[**пáчитися**[2]] «викривлятися, жолобитися» Нед; — запозичення з польської мови; п. raczyć się «жолобитися, викривлятися» походить від raczyć «жолобити, викривляти», що, як і ч. páčiti «вивертати, перевертати», вл. páčić «перекидати; піднімати (ломом)», нл. racyś «тс.», схв. *пáчити* «шкодити, перешкоджати», зводиться до псл. *оračiti (де згодом о стало сприйматися як префікс), утвореного від оракъ «зворотний», до якого зводиться й укр. *óпáк*. — SW IV 8; Brückner 380, 391; Machek ESJČ 425; Holub—Lyer 351—353; Mucke II 2; Skok II 558—559. — Див. ще **óпáк**[1].

пачýлі (бот.) «тропічна запашна рослина Pogostemon patchouli Pell.; парфуми з ефірної олії цієї рослини», *пачуля* Мак; — р. болг. *пачýли*, бр. *пачýлі*, п. paczula, ч. pačuli, слц. pačula, схв. *пàчули*; — запозичення з англійської мови; англ. patchouli «тс.» походить від тамільських слів pachai «зелений» та ilai «листок». — CIC[2] 634; Sł. wyr. obcych 540; Holub—Lyer 352; РЧДБЕ 545; Vyjaklija 697; Klein 1138.

пáша[1] «трава на пасовиську, пасовисько; [нажива на вудочку]», *пашня́* «пасовище», [*пашнíвка*] (ент.) «трав'яна блощиця, Phytocoris pabulinus» Нед, [*пашúстий*] «родючий; поживний» Нед, [*пашнúй*] «багатий на пашу» Нед, [*пашнúстий*] «буйний, пишний СУМ; родючий Нед»; — р. [*пáша*], бр. болг. м. *пáша*, п. pasza, ч. слц. paša, схв. *пâша*, слн. páša, стсл. **паша**; — псл. paša < *pasja, пов'язане з pasti «пасти». — Фасмер III 223; Преобр. II 23, 31; Brückner 399; Machek ESJČ 436; Skok II 614. — Див. ще **пáсти**[1].

пáша[2] «титул найвищих військових та цивільних сановників у мусульманських країнах» СУМ, Нед, [*пашá*] (с.р., род. в. *пашáти*) «молодий паша, син паші» Нед; — р. бр. болг. *пашá*, п. pasza, ч. слц. paša, м. *паша*, схв. *пàша, пâша*, слн. páša; — запозичення з турецької мови; тур. paşa «тс.» походить від сперс. pātaxšā (перс. pādišāh) «король». — CIC[2] 634; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 26; Макарушка 12; Фасмер III 223; Преобр. II 31; Шипова 258; Дмитриев 541—542; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 545; Vyjaklija 697; Skok II 617; Lokotsch 131. — Пор. **башá, падишáх.**

[**пашинá**[1]] «жили в м'ясі» ВеУг; — р. [*пашúна*] «жилиста яловичина»; — очевидно, похідне утворення від *пах*[1] (див.).

пашúна[2] — див. **фашúна.**

пашíти — див. **пáхнýти**[1].

[**пашкýт**] (орн.) «дрізд омелюх, Turdus viscivorus L.» Шарл; — запозичення з польської мови; п. paszkot «тс.» загальноприйнятої етимології не має.

пашня́ «хліб у зерні або на стеблі», [*пáшейка*] «міра землі (частина поля)» Нед, [*пашнúна*] «хлібне зерно», *пашнúця* «хліб (у зерні або на стеблі)», [*пашничóк*] «хлібороб» Нед, [*пашéнний*] «хлібний»; — р. *пáшня* «нива, рілля», бр. [*пашня́*] «збіжжя»; — похід-

не утворення від др. *пахати* «орати» з видозміненим значенням. — Выгонная Белар. лексікал. і этым. 27—28. — Див. ще **па́ха́ти.**

[**пашо́к**] «рід гри в карти»; — неясне.

паште́т, [*пашке́т*] «паштет», *паште́тна;* — р. *паште́т*, бр. *паштэ́т*, п. pasztet, ч. paštika, ст. pašteta, слц. paštét(a), вл. pasteta «паштет, пиріжок (з м'ясом)», болг. *пасте́т*, м. *паштета*, схв. *паште́та*, слн. pastéta; — запозичення з німецької мови; н. Pastéte «паштет, пиріжок» походить від слат. pastátus «запечений у тісті», пов'язаного з pastare «розчиняти тісто», яке зводиться до лат. pasta «тісто». — СІС² 634; Фасмер III 223—224; Черных II 15; Hüttl-Worth 17, 19; Sł. wyr. obcych 557; SW IV 83; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Вујаклија 697; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **па́ста.**

па́ща, [*пащ*] «паща» Нед, [*паща́*] «щелепа» Куриленко, [*пащани́й*] Нед; — бр. *па́шча*, п. paszcza, paszcz «паща», ч. [pašča] «пика, паща»; — результат видозміни слів [*пасть, па́ста*], зближених з *паще́ка.* — SW IV 82; Machek ESJČ 437. — Див. ще **пасть, паще́ка.**

паще́ка «паща», [*паще́ки*] «вилиці», [*пашеко́ванє*] «лайка, хвастощі» Нед, *пащеку́ха*, [*пащику́ха*], *пащекува́тий*, [*пащикува́тий*], *пащекува́ти*, [*пащикува́ти*] «пащекувати», [*пращикува́ти*] «тс.», *запащекува́ти* «розпустити плітки, осудити; [швидко заговорити, почати грубіянити]», [*напащикува́ти*] «накричати», [*опащекува́ти*] «зганьбити»; — р. [*па́щека*] «щелепа, щока», бр. [*па́шчака*] «(нижня) щелепа», п. paszczęka, ст. paszczeka «паща», ч. paštěka «тс.», слц. [paśčeka] «щелепа»; — похідне утворення від *щока́* (< *щека*). — Фасмер III 224; Преобр. II 31, 116; Brückner 399; SW IV 82; Machek ESJČ 437. — Див. ще **па-, щока́**. — Пор. **па́ща**.

па́юс «плівка, в якій лежить ікра в рибі», *па́юсний* (у виразі *па́юсна ікра́* «ґатунок пресованої ікри, посоленої в паюсах»); — бр. *па́юс*; — запозичення з російської мови; р. *па́юс*, очевидно, пов'язане з р. ст. *паюз* «мішечок (з риб'ячого міхура, шкіри)», яке може бути зіставлене з п. pawąz «рубель для притискання соломи, сіна», ч. [pawuz, pauz] «тс.» і зведене до псл. pavǫzъ, похідного від vęzati «в'язати»; пов'язання з фін. painaa «давити, тиснути» або pajoittaa «бити» (Грот. Фил. раз. II 502; Преобр. II 31; Черных II 15) і зіставлення з дінд. pāyúḥ «задній прохід» (Pisani Paideia 10/4 (1955) 262) недостатньо обґрунтовані. — Фасмер—Трубачев III 224; Трубачев ЭИРЯ II 32—34. — Див. ще **в'яза́ти, па-**. — Пор. **пі́взен**.

пая́ти, *па́яний, па́йка, пая́льник, пая́льщик, пая́льний, відпа́йка, перепа́йка, припа́й* «метал або сплав для паяння; [смуга землі між крутим морським берегом та водою]», *припа́йка, припі́й, розпа́йка, спо́їти, спо́ювати* «з'єднувати, приганяти», *спай, спа́йка, спа́йність*, [*спаю́н*] «колодій» Нед, [*спая́ч*] «паяльщик» Нед; — р. *пая́ть*, бр. *пая́ць*, др. *паяти* «кувати», п. spoić, spajać, ч. pájeti «паяти», слц. pájat', болг. *споя́вам*, м. *спојува*, схв. *спо̀јити*, слн. spájati «тс.», стсл. **съпоити** «з'єднати»; — не цілком ясне; пов'язувалось (Преобр. II 31; SW VI 310; Machek ESJČ 427) з *пи́ти, пої́ти* (пор. *упиватися* (зубами, пазурами)); порівнювалось (Petersson BSl. Wortst. 88) з дінд. yāuti «прив'язує», yutáḥ «прив'язаний». — Фасмер III 224. — Пор. **пи́ти, пої́ти**.

пая́ц «блазень, клоун»; — р. бр. *пая́ц*, п. pajac, слц. pajác, вл. pójac, нл. pujac, болг. *паля́чо*, м. *палја́чо*, схв. *па̀јāц*, слн. pajác; — запозичення з італійської або французької мови; іт. [pajazzo], pagliaccio (> фр. paillasse) «солом'яний матрац; легковажна людина; паяц (персонаж із народної комедії, одяг якого подібний до мішка, набитого соломою)» походить від paglia «солома», що виникло з лат. palea «полова, висівки». — СІС² 634; Акуленко

140; Фасмер III 224; Черных II 15—16; Преобр. II 32; Sł. wyr. obcych 541; Schuster-Šewc 1119; РЧДБЕ 527. — Див. ще **пахітóса**.

пеа́н «хвалебний гімн; чотирискладова віршова стопа», *пеóн* «чотирискладова віршова стопа»; — р. бр. болг. *пеáн*, п. pean, ч. paian, paján, заст. peaп, peán, слц. peán, схв. *пèāн*; — запозичення з грецької мови; гр. παιάν, еп. παιήων, атт. παιών «(первісно) величальна пісня на честь Аполлона; (згодом) урочиста пісня; віршовий розмір» походить, можливо, від вигуку ἰή παιήων, ἰὼ παιάν, що ним починався гімн; ἰή, ἰω — вигуки звертання «гей, о», παιήων, παιάν пов'язують із *παϝίᾱ, *παϊ-ϝα «удар», що походить від παίω «б'ю», спорідненого з лат. pavio «б'ю, топчу, трамбую». — CIC² 634, 638; Kopaliński 732; Holub—Lyer 352; РЧДБЕ 545; Vujaklija 697; Frisk II 460, 461, 464; Boisacq 740.

пéвний, *пéвен, пéвність*, [*певнóта*], [*певня́к*] «певний», *пéвне, пéвно, допéвне, допéвнитися*, [*запéвне, запéвно*], *запéвнити, напéвне, напéвно*, [*нéпев*] «непевний» Ж, *непéвний*, [*опевня́тися*] «упевнятися» Ж, *упéвнений, упéвнити*; — р. [*пéвный*] «справжній, істинний», бр. *пэ́ўны*; — запозичення з польської мови; п. pewny, паралельне до ч. слц. pevný «твердий, міцний; певний», виникло з п. ст. pwa «надія, довіра», пов'язаного з pwać «вірити, сподіватися», яке зводиться до псл. pъvati, що знайшло своє відображення у стсл. **(оу)пъвати**, укр. *упова́ти*. — Richhardt 88; Фасмер IV 164; Brückner 403; SW V 447; Machek ESJC 123, 447. — Див. ще **упова́ти**.

[**певни́ти**] «виконувати»; — бр. [*пе́ўніць*] «тс.»; — пристосоване до української (і білоруської) фонетики і зближене з *пéвний* запозичення з польської мови; п. pełnić «виконувати» утворено від pełny «повний», спорідненого з др. *пълнъ*, укр. *пóвний* (пор. р. *выполня́ть* «виконувати»). — Преобр. II 95; Brückner 402. — Див. ще **пóвний**.

Пегáс (міф., астр.) «крилатий кінь — символ натхнення поетів; назва сузір'я»; — р. бр. болг. *Пегáс*, п. Pegaz, ч. Pegas, Pegasus, слц. Pegas, схв. *Пѐгāз*, слн. Pegaz «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. Pégase через лат. Pēgasus зводиться до гр. πήγασος «тс.», яке загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з πηγή «струмінь, джерело» або з πηγός «міцний, сильний, потужний». — CIC² 634; Фасмер III 225; Kopaliński 734; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 545; Vujaklija 697; Dauzat 543; Frisk II 525; Boisacq 777.

педагóг, *педагóгіка*, (заст.) *педагóгія* «педагогіка», *педагогíчний*; — р. бр. болг. м. *педагóг*, п. ч. вл. pedagog, слц. слн. pedagóg, схв. *педàгог*; — запозичено з грецької мови, можливо, через латинську або західноєвропейські (лат. paedagōgus, фр. pédagogue, н. Pädagóg[e]); гр. παιδαγωγός «слуга, що наглядає за дитиною; керівник, вождь; учитель, вихователь» утворено з основ слів παῖς, род. в. παιδός «дитина; хлопчик» (< *παϝ-ι-δ-), спорідненого з лат. puer «бідний, незаможний», та ἀγωγός «провідник, проводир». — CIC² 634; Коваль 145; Москаленко УІЛ 25; Огієнко РМ 1938/1, 39; Hüttl-Worth 14; Черных II 16; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Vujaklija 697; Frisk II 463. — Див. ще **демагóг, пáупер**.

педагóгіка — див. **педагóг**.

педа́ль, *педалізáція, педалізувáти*; — р. бр. *педáль*, п. pedał, ч. слц. слн. pedál, вл. pedal, болг. м. *педáл*, схв. *нèдāл, педáла*; — через французьку мову (фр. pédale) запозичено з італійської; іт. pedale «тс.» утворено з лат. pedālis «ножний», що походить від pēs, род. в. pedis «нога», спорідненого з дінд. pā́t (зн. в. pā́dam, гр. дор. πώς, атт. πούς, род. в. ποδός «тс.», дінд. padám «крок, слід», лит. pėdà «ступня, стопа», стсл. **подъ**, укр. *під*. — CIC² 634; Фасмер III 225; Черных II 16; Sł. wyr. obcych 559; Holub—Lyer 364; Skok II 629—630; Klein 609, 1146;

Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще **під**[1].

педа́нт «людина, що дотримується формального порядку; догматик, буквоїд у науці», *педанти́зм, педа́нтство, педанти́чний, по-педа́нтському*; — р. бр. болг. м. *педа́нт*, п. ч. слц. вл. pedant, схв. *пѐдант*, слн. pedánt; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; фр. pédant (> н. Pedánt) походить від іт. pedante «педант», букв. «учитель», яке зводиться до лат. paedagōgus «педагог» або до гр. παιδεύω «виховую», похідного від παῖς (παιδός) «дитина». — СІС[2] 634; Фасмер III 225; Черных II 16; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вујаклија 698; Frisk II 462—463. — Див. ще **педаго́г**.

пе́дель «наглядач над студентами»; — р. *пе́дель*, п. pedel, bedel, ч. слц. pedel, схв. *пѐдел*, слн. pedél «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Pedéll «шкільний сторож, шкільний швейцар; службовець вищої школи» походить від слат. pedellus «розсильний при суді», bedellus, bidellus «тс.», що зводяться до двн. bitil «тс.», пов'язаного з нвн. bieten «пропонувати, надавати», двн. biotan «тс.», спорідненим з дангл. bēodan «сповіщати, повідомляти», гр. πυνθάνομαι «розпитую, вивідую», стсл. **бъдѣти, боудити**, др. *бъдѣти, будити*, укр. *буди́ти*. — СІС 1951, 491; Фасмер III 225; Преобр. I 21; Hüttl-Worth 18; Kopaliński 733; Machek ESJČ 441; Holub—Lyer 364; Вујаклија 698; Kluge—Mitzka 75, 76, 536; Klein 171. — Див. ще **буди́ти**[1].

педера́ст «той, хто займається мужолозтвом», *педера́стія* «мужолозтво»; — р. болг. м. *педера́ст*, бр. *педэра́ст*, п. pederasta, ч. слц. вл. pederast, схв. *педѐраст*, слн. pederást; — через західноєвропейські мови (фр. pédéraste, н. Päderást) запозичено з грецької; гр. παιδεραστής (букв.) «любитель хлопчиків» утворено зі слів παῖς (παιδός) «дитина, хлопчик» та ἐραστής «палко закоханий; шанувальник, прихильник», пов'язаного з ἔραμαι «кохаю». — СІС[2] 635; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вујаклија 698. — Див. ще **еро́тика, педаго́г**.

педикю́р «догляд за нігтями й видалення мозолів на ногах», *педикю́рша*; — р. болг. *педикю́р*, бр. *педыкю́р*, п. pédicure, ч. pedikúra, pedikýra, слц. слн. pedikúra, вл. pedikira, м. *педику́ра*, схв. *педѝкӣр*; — запозичення з французької мови; фр. pédicure «тс.» утворено з основ лат. pēs (pedis) «нога» та cūro «піклуюся, дбаю; доглядаю». — СІС[2] 635; Kopaliński 733—734; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 546; Вујаклија 698. — Див. ще **курува́ти, педа́ль**. — Пор. **манікю́р**.

педіа́тр «лікар дитячих хвороб», *педіатрі́я* «вчення про дитячі хвороби й методи їх лікування», *педіатри́чний*; — р. *педиа́тр*, бр. *педыя́тр*, п. pediatra, ч. pediatr, слц. вл. pediater, болг. *педиа́тър*, м. *педија́тар*, схв. *педѝјāтар*, слн. pediáter; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Pädiáter, фр. pédiatre, англ. pediatrist утворено з основ гр. παῖς (παιδός) «дитина» та ἰατρός «лікар», пов'язаного з ἰάομαι «лікую, зціляю» і, далі, з ἰαίνω «нагріваю; тішу, підбадьорюю; відраджую». — СІС[2] 635; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вујаклија 698; Frisk I 704—705; Boisacq 364; Klein 763, 1146. — Див. ще **педаго́г**.

педо́лог «фахівець або прихильник педології», *педоло́гія* «напрям у психології та педагогіці, що об'єднує біологічні, соціологічні та психологічні підходи до розвитку дитини», *педологі́чний*; — р. *педо́лог*, бр. *педо́лаг*, п. ч. pedolog, слц. pedológ, вл. pedologija «педологія», болг. *педоло́г*, схв. *педо̀лог*, слн. pedológ; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. pédologie «педологія», pédologue «педолог», pédologique «педологічний», англ. paedology, н. Pädologíe утворено з основ гр. παῖς, род. в. (παιδός) «дитина» і λόγος «слово; вчення, наука». — СІС[2] 635; Sł. wyr. obcych 560; Holub—Lyer 365;

РЧДБЕ 546; Вуjаклија 699. — Див. ще **ло́гіка, педаго́г**.

педринець — див. **бедри́нець**.

пейза́ж, *пейзажи́ст*; — р. бр. болг. *пейза́ж*, п. pejzaż, ч. pejzáž, слц. слн. pejsáž, м. *пејзаж*, схв. *пèjзāж, пèjсāж*; — запозичення з французької мови; фр. paysage є похідним від pays «країна, земля, місцевість; земляк», що зводиться до пізньолат. pāgensis «мешканець села», утвореного від лат. pāgus «сільська громада; село», з яким пов'язані стсл. **поганъ**, др. *поганъ*, укр. *пога́ний*. — CIC[2] 635; Черных II 17; Преобр. II 84; Kopaliński 734; РЧДБЕ 547; Вуjаклија 699; Dauzat 541; Klein 1143. — Див. ще **пога́ний**.

пейза́н «ідилічний образ селянина в літературі й мистецтві», *пейза́ни, пейза́нин, пейза́нка, пейза́нство*; — р. болг. *пейза́н* «тс.», п. pejzanka «овочева юшка; просте сільське вбрання; пейзанка»; — запозичення з французької мови; фр. paysan «селянин» утворене від pays «країна, земля, місцевість; краянин, земляк». — CIC[2] 635; Kopaliński 734; РЧДБЕ 547; Dauzat 541. — Див. ще **пейза́ж**.

пе́йси «довгі пасма волосся на скронях у патріархальних євреїв», *пейс* (одн.), [*пейса́ч*] Нед, *пе́йсики*, [*пе́сик*] «кучерик на чолі», *пейса́тий*; — р. *пе́йсы*, бр. *пэ́йсы*, п. pejsy, ч. pejzy, слц. pajesy, схв. *пèjаси*; — запозичення з мови ідиш; ід. pejes «тс.» походить від гебр. pē'ōt «кучері над вухами», що є формою множини від pē'ā «кут; кінець, край; кучер над вухом», спорідненого з pā'ā «розколювати, розтинати; поділяти». — Фасмер III 225; Machek ESJC 441; Holub—Lyer 365; Gesenius 664—665.

пек[1] (заст., у виразі *пек тобі, цур* виражає досаду, відсторонення, відмову, незадоволення, бажання відвернути що-небудь, позбутися когось, чогось); «[слов'янський бог пекла]», [*пекпе́ком*] (лайка) Нед, [*пеци*] (у лайці *бодай тя пеци били*) ВеЗа, [*пе́кати*] «відстороняти, відганяти», [*пе́катися*] «цуратися», *відпе́катися*, [*запе́кати*] «запротерити», *спе́катися*; — п. [pek (tobie)] (очевидно, з укр.); — виникло, очевидно, з др. *пеклъ, пеколъ, пекълъ* «смола», що походить від стсл. **пьклъ** «смола; пекло». — Німчук ІУМ Морфологія 511—512; Преобр. II 32; Потебня К ист. зв. III 56—58; SW IV 104. — Див. ще **пе́кло**[1].

пек[2] «речовина, яка залишається після перегонки деревного, торф'яного або кам'яновугільного дьогтю та дистиляції жирних кислот», [*пік*] «смола, якою смолять човни та канати» Берл; — р. бр. болг. *пек*, п. pak «тс.»; — запозичення з голландської мови; гол. pek «смола», як і нвн. Pech, англ. pitch «тс.», походить від лат. pix (род. в. picis), спорідненого з гр. πίσσα, лит. pikis «тс.», стсл. **пьклъ** «тс.; пекло». — CIC[2] 636; Kluge—Mitzka 536; Klein 1191; Walde—Hofm. II 312. — Див. ще **пе́кло**[1]. — Пор. **пек**[1].

[**пеке́ць**] (вигук на позначення раптового падіння) Нед, [*перепихи́цьнути*] «перекинутись» Нед; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [*пец*] (вигук на позначення падіння), бр. [*пэц*] «тс.»; може бути зіставлене також з *берки́ць, ке́цати* (див.).

пе́кло[1], *пеке́льник* «диявол, мешканець пекла», [*пеке́льниця*] «змія, гадюка» ГрицАВ, [*пеко́льник*] «пекельник» Нед, [*пеко́льниця*] Нед, [*пеку́н*] «пекельник» Мовозн. 1980/1, *пеке́льний, пеке́льницький*, [*пекляни́й, пеко́льний*] Нед; — р. *пе́кло* «сильний вогонь, полум'я; пекло», бр. *пе́кла*, [*пе́кло*], др. *пеклъ* «смола», п. piekło «пекло», ч. слц. peklo, вл. pjekło, нл. pjakło, болг. *пъ́кло*, [*пъ́къл*], м. *пекол*, схв. *пàкао*, слн. pekèl «тс.», стсл. **пькълъ** «пекло», **пьцьлъ** «смола»; — псл. *pьk-l- «смола»; — споріднене з лит. pìkis «смола», лтс. piķis «тс.», лат. pix, род. в. picis «смола, дьоготь», гр. πίσσα (< *πίκια), атт. πίττα «смола», що зводиться до ie. *pī- «сік»; значення «пекло» з'явилося у слов'янських мовах з прийняттям

християнства, згідно з яким грішники киплять у пеклі в смолі, горять у вічному вогні; через те в народній етимології слово *пе́кло* пов'язується з *пекти*. — Німчук ІУМ Морфологія 512; Булаховський Нариси 176; Фасмер III 226; Преобр. II 33; Brückner 407; Machek ESJČ 441—442; Holub—Lyer 365; Schuster-Šewc 1076; Младенов 537; Skok II 588; Мартынов Язык 83; Pokorny 794. — Пор. **пек**[1, 2].

[пе́кло[2]] «яма в болоті; трясовина» Ч; — результат видозміни слова [*пе́лька*] «тс.», зближеного з *пе́кло* «місце під землею, де мучаться душі померлих грішників». — Див. ще **пе́лька**[2].

[пе́кно] «пляма» Пр. XI діал. н.; — похідне утворення від *пекти́*, оскільки пляма нагадує випалене місце. — Німчук Пр. XI діал. н. 160. — Див. ще **пекти́**.

пекти́, [*пека́рити*], *пекарюва́ти*, [*печи́*] «пекти» Нед, *пічникува́ти*, *пе́ка́р* СУМ, Нед, [*пека́риха*] Нед, [*пекарі́ця*] «печія, нудота» Л, [*пекарі́вна*], *пе́ка́рка* СУМ, Нед, *пека́рня*, *пе́ка́рство* СУМ, Нед, [*пекарчу́к*], [*пе́ковища*] «печія» ЛексПол, [*пекота́*] «спека» Нед, [*пеку́чка*] «печія До; (бот.) гарбуз звичайний, Cucurbita pepo L. (його перед уживанням печуть) ВеНЗн; кропива жалка, Urtica urens L. ВеНЗн», [*пеця́к*] «розпечений дріт для пропалювання чубуків у люльках» Нед, [*петю́х*] «тс.» Нед, [*печ*] «піч» Нед, [*печа́йка*] «печія» Л, [*печа́к*] «печений качан кукурудзи» Нед, [*печик*] «тс.» Нед, [*печени́на*] «печеня», [*печени́ця*] «сушені яблука чи груші», [*печенюх*] «печене яблуко» Нед, [*пече́ра*] «отвір, де печеться хліб» ВеБ, *пече́ня*, [*пече́я*] «печія» Нед, *пе́чиво*, [*печи́на*] «обпалена глина в печі», *пе́чи́ще* «решти розваленої печі, дир печі; спалене сонцем місце», *печі́йка* «печія», [*печі́льник*] «пекар», [*печі́льниця*] «пекарка; печія», [*печку́р*] «пічкур», [*пе́чник*] «пічник» Нед, [*пи́канка*] «діжа для тіста» Л, [*пича́йка*] «тс.» ЛПол, [*пичи́н*] «вимита водою яма в глеюватій землі; затверділі краї цієї ями» Мо, [*пичи́на*] «шматок перепаленої глини в печі» Па, [*пікари́ст*] «пекар» Дз, [*пікун*] (ент.) «мурашка, Formica (бо ця мурашка пече, тобто кусає); вид горщика для запікання» Нед, [*пікуне́ць*] «тс.» Нед, *піч*, [*пічку́га*] «хатина» Бі, [*пі́чка*] «яма» Гриц, *пічку́р* «ледар; [опалювач, грубник]», [*пічку́ра*] «піч» Бі, *пічни́к*, *пічу́рка*, *пека́рний*, [*пековий*] «уживаний при випіканні хліба» ВеЛ, *пеку́чий*, *пече́ний*, [*пі́кальний* Л, *пікі́вний*, *пікни́й* Г, Па], *пічни́й*, *пічови́й*, *впекти́ся* «набриднути», *ви́пік*, *ви́пічка*, *допекти́*, [*до́пік*] «дошкуляння» Я, [*допіклі́вий*] «пекучий, болісний» Ж, [*запічку́ритися*] «звикнути лежати на печі», [*за́пек*] «запічок» Я, [*запе́ка*] «злюка, упертий; мозоля» Ж, [*за́пецек*] «запічок» Я, [*за́пік*] «тс.» Я, *запіка́на*, *запіка́нка*, *за́пічок*, *запе́клий*, [*запе́клуватий*], [*запе́куватий*] «дуже строгий», *запі́чний*, *недо́пік*, *недо́пічка*, [*опе́чка*] «пічурка для попелу» Л, [*опе́чок*] Л, *о́пік*, [*опіка́нка*] «спечена на вогні риба» Мо, Берл, *о́пічок* (заст.) «край печі», *опіка́ючий*, [*перепе́ча*] «вид коржа», [*перепе́ча́йка*, *перепе́чка* Нед] «тс.», [*перепі́ч*] «припічок» Нед, [*перепі́ча*] «вид коржа» Бі, *перепічу́йка* (заст.) «вид коржа; жінка, що пече хліб», *пере́пічка* «вид коржа; [невелика хлібина Нед]», *передпі́чний*, *підпе́ка*, *підпе́кар*, [*підпі́ч*] Нед, *пі́дпічок*, *підпі́ччя*, [*подпе́чини*] «мурована основа печі» О, [*при́пек*] «припічок», [*при́пік*] «тс. ЛЧерк, підпіччя Нед», *припіка́льне* (мед.), *припіка́льний* (мед.), *припіка́ч* (мед.), *при́пічка*, *при́пічок*, *спе́ка*, *спеко́висько*, *спеко́вище*, *спеко́та́*, *спе́клий*, *спековитий*, *спекотли́вий*, *спеко́тний*, *спе́чний* «жаркий», *спіклі́вий*, *спікни́й*; — р. печь, [*печи́*, *пекти́*], бр. *пячы́*, [*пе́кці*], др. *печи*, п. piec, ч. pécі, слц. piecť, вл. pjec, нл. pjac, полаб. piet, болг. *пека́*, м. *пече*, схв. *пѐћи*, слн. pẽči, стсл. **пещи**; — псл. *pekti «пекти», *pektь «піч»; — споріднене з лит. kèpti «пекти», лтс. cept «тс.» (< балт. *pekō), дінд. pácati

«варить, пече, смажить», ав. pačaiti «тс.», гр. πέσσω (< *πέκ̯ιω) «печу, варю», лат. coquō (< *quequō) «варю; обпікаю», алб. pjek «печу», тох. В paṣu «варений», дангл. āfigen «обпалений»; ie. *pek̑u- «варити, готувати»; слово *пéкар* (з пізнішими похідними), як і р. *пéкарь*, бр. *пéкар*, п. piekarz, ч. pekař, утворено під впливом нвн. Bäcker «пекар» (Hüttl-Worth 18; Фасмер III 226; Brückner 406; Holub—Kop. 268). — Фасмер III 227; Черных II 29; Преобр. II 54; Machek ESJC 440; Holub—Lyer 364; Schuster-Šewc 1073; Младенов 416; Skok II 628—629; Критенко Вступ 518, 554; Trautmann 211; Uhlenbeck 152; Pedersen Kelt. Gr. I 38, 129; Walde—Hofm. I 270—271; Гамкрелидзе—Иванов 699; Pokorny 798.

[**пекýлька**] (орн.) «водяна (болотяна) курочка, Gallinula chloropus Lath.» ВеБ, ВеНЗн, [*пéкур*] «бекас, Capella gallinago Л; коловодник-телегуз, Fringa ochropus L. Шарл»; — очевидно, звуконаслідувальні утворення, подібні до п. [piekut] «вівчарик (бекас)», який дістав свою назву через те, що співає pieku, pieku. — SW IV 147.

Пелагíя (жіноче ім'я), *Пелагéя*, *Пелáга*, [*Пелягíя*], *Палáга*, *Палáгна*, [*Палагóйка*] О, *Палáжка*, *Палáзя*, [*Палáнка* Пі, *Полáгна* Нед, *Паза* ВеЛ, *Пазúна*, *Пазýлька*], *Пáзя*, [*Пáзьга* ВеБ], *Пáзька*, [*Пáйза* ВеЛ, *Позúна* Нед], ст. *Пелагíа* «ближица, пучиннаа» (1627); — р. *Пелагéя*, ст. *Пелагúя*, бр. *Пелагéя*, *Палáга*, п. Pelagia, ч. Pelageja, слц. Pelgia, болг. *Палагúя*, *Пелагúя*, стсл. **Пелагиꙗ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Πελαγία пов'язане з прикметником πελάγιος «морський», похідним від πέλαγος «(відкрите) море». — Вл. імена 153; Беринда 227; Петровский 177; Фасмер III 227; Спр. личн. имен 516; Илчев 387. — Див. ще **архіпелáг**.

пелáгра (мед.) «хронічна хвороба, викликана авітамінозом»; — р. *пеллáгра*, п. ч. слц. pelagra, болг. *пелáгра*, схв. *пèлагра*, слн. pélagra; — запозичення з італійської мови; іт. pellagra «тс.» утворено з основ лат. pellis «шкіра», спорідненого з дангл. fell «хутро, шкура; шкіра», двн. fel «тс.», гр. πέλμα «підошва», стсл. **пелена**, укр. *пелéна́*, та гр. ἄγρα «хапання; полювання, лови», пов'язаного з ἀγρέω «ловлю, захоплюю», спорідненим з дірл. ār (*agrā) «перемагати», вал. aer «бій, боротьба», дкорн. hair «лихо, нещастя». — CIC^2 636; Kopaliński 734—735; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 547; Vyjaklija 700; Mestica 1144; Klein 1149; Walde—Hofm. II 275—276; Frisk I 14—16. — Див. ще **пелéна́**.

пеламíда — див. **паламúда**[1].

пеларгóнія (бот.) «Pelargonium L.'Herit»; — р. *пеларгóния*, *пеларгóниум*, бр. *пеларгóнія*, п. pelargonia, ч. pelargónie, слц. pelargónia, вл. pelargonija, болг. *пеларгóния*, схв. *пелагòнија*, *пеларгòнија*, слн. pelargónija «тс.»; — запозичення з новолатинської ботанічної номенклатури; нлат. pelargonium «тс.», утворено від гр. πελαργός «лелека» (з огляду на подібність плодів цієї рослини до дзьоба лелеки), що виникло з *πελα-Ϝαργός «чорно-білий», перша частина якого пов'язана з πελιός «синій, посинілий», πελλός «темно-сірий, темно-бурий, темний», πολιός «сивий», далі споріднена з лат. palleo «блідну», pallidus «блідий», друга частина ἀργός (< *αργρός) «білий, яскравий, блискучий» споріднена з дінд. ṛjrá̆ḥ «блискучий, яскравий», ав. ərəzata «срібло», тох. A ārki «білий», тох. B arkwi «ясний», вірм. arcat «срібло». — CIC^2 636; БСЭ 32, 296; Sł. wyr. obcych 561; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 547; Симоновић 341—342; Dauzat 525; Klein 103, 1148; Frisk II 492. — Див. ще **пáлевий**.

[**пелéвня**] «стайня, хлів; стодола», [*пелевен* ВеЛ, *пелéвéнь* Г, Нед, *пелéвнúк* Г, Нед] «тс.»; — р. [*пелéвня*] «полівник», п. ст. plewnia, ч. [plévňa, plevník], слц. plevinec, plevník, plevín «тс.», болг. *плéвня* «будова для зберігання

полови, соломи, сіна», *пле́вник*, м. *плевна*, схв. *плѐвња* «тс.»; — похідне утворення від **пелева* «полова» (пор. р. [*пелёва, пелёва*] «тс.», яке зводиться до псл. peleva, що було варіантом звукової форми *pelva «тс.». — Фасмер III 227, 312, 317; Преобр. II 97; Brückner 418; Machek ESJČ 459. — Див. ще **полова́**.

[**пе́левонь**] (бот.) «пижмо бальзамічне, канупер, Tanacetum balsamita L.» ВеБ, ВеНЗн, Мак, [*пелево́не*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з п. *pełnowonny «сповнений пахощів», оскільки квіти цієї рослини мають приємний запах. — УРЕ 11, 136.

пе́лена́ «покривало, поділ; суцільний покрив» СУМ, Г, Нед, [*пеле́ник*] «дитина в пелюшках; білоручка» О, [*пелени́ця*] «білорука» О, [*пеле́нка*] «пелюшка» Нед, [*пеленя́*] «дитина в пелюшках» Нед, [*пелі́нка*] «пелюшка», [*пеленко́вий*] Нед, *пелена́ти* «сповивати», [*пелени́тися*] «ніжитися» О, [*пеленува́ти*] «тс.», [*впелени́тися*] «проникнути» Ж, [*опелі́нок*] «дитина в пелюшках» Нед; — р. болг. *пелена́*, бр. *пялёнка*, др. *пелена*, ч. plena «пелена, пелюшка; мозкова оболонка», слц. plena «хустка; мозкова оболонка», полаб. pilenka «пелюшка», м. *пелена* «пелюшка, пелена», схв. *пѐлена* «пелюшка», слн. pleníca «пелюшка, пелена», стсл. **пелена**; — псл. *pelna, pelena; — споріднене з лат. pellis (< *pelnis) «шкіра», гр. *πέλμα* «підошва», двн. fel «хутро, шкура; шкіра», англ. fell «тс.», дангл. filmen «шкірка, крайня плоть», лит. plėnė̃ «шкірка, перетинка»; ie. *pel- «шкіра»; припускається (Machek ESJČ 55, 458; Мартынов Sl. Wortst. 62—63) давній паралелізм псл. pel(e)na. і *bolna «оболонка» (ie. *pel-: *bhol-n-). — Фасмер III 228—229; Черных II 17; Преобр. II 33; Machek ESJČ 458; Holub—Lyer 377; Skok II 632; Pokorny 803. — Пор. **пелю́ха, пліва́**.

пе́ленг «кут між напрямком компасної стрілки й напрямком, у якому видно даний предмет або чути звук», *пеленга́тор, пеленга́ція, пеленгаці́йний, пеленгува́ти* «визначати місце перебування якогось об'єкта»; — р. бр. болг. *пе́ленг*, п. peleng, схв. *пеленг*; — запозичення з голландської мови; гол. peiling «визначення, вимірювання, зондування, пеленгація» пов'язане з peilen «вимірювати глибину, зондувати ґрунт, пеленгувати», утвореним від peil «футшток; рівень (води); норма, міра», що, як і англ. pail «цебер, баддя», дангл. pægel «маленька міра; винна чаша», походить від слат. pāgella «міра», лат. pāgella «колонка, стовпчик, сторінка», зменш. від pāgina «сторінка». — CIC[2] 636; Kopaliński 735; РЧДБЕ 547; Вуjаклија 700; Kluge—Mitzka 537; Klein 1111. — Див. ще **пагіна́ція**.

пелери́на «короткий плащ або кругла накидка з відлогою; великий круглий комір»; — р. болг. м. схв. *пелери́на*, бр. *палярына́*, п. pelerуna, ч. слц. palerína, вл. pelerina, слн. pelerína; — запозичення з французької мови; фр. pèlerine «тс.» пов'язане з pèlerin «прочанин, мандрівник», що зводиться до лат. pelegrīnus (< peregrīnus) «чужинець, іноземець», похідного від peregrē «поза батьківщиною, за кордоном», яке складається з per «через» та ager (agrī) «земля, область, територія, поле». — Москаленко 55; Фасмер III 229; Черных II 17; Weiss-Brzezinowa Prace językozn. 21, 155; Machek ESJČ 442; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 547; Вуjаклија 700; Dauzat 544; Walde—Hofm. II 284. — Див. ще **агра́рний, пере-, пілігри́м**.

[**пелеса́тий**] «патлатий, з довгим скуйовдженим волоссям» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *пелеха́тий* і *волоса́тий*. — Див. ще **во́лос, пе́лех**[1].

пе́лех[1] «пасмо волосся; патлань, [старий дід]», [*пелеха́нка*] «неохайна жінка», [*пелеха́ня*] «тс.; жінка з пишним волоссям Нед», [*пелеха́чка*] «сніпок» Нед, [*пелеху́ля*] «жінка з пишним волоссям» Нед, [*пелешо́к*] «віл з довгою й густою гривою» Нед, *пеле-*

ха́тий, [*розпеле́шити*] «розпатлати» Нед; — р. [*пе́льки*] «скроні; патли, пелехи», п. [pełechy] (мн.) «пелехи» (з укр.), схв. [*пѐлеш*] «коса на голові у чоловіків»; — неясне; можливо, пов'язане з ч. pelichati «линяти», plchý «лисий», укр. *пліш, плішúвий*; зіставляється також (ВеЛ 453) з лат. pilus «волос», pilosus «волохатий». — SW IV 105; Brückner 408; Holub—Kop. 269. — Пор. **повхатий**.

[**пе́лех**[2]] (бот.) «плаун булавовидний, плаун звичайний, Lycopodium clavatum L.» ВеНЗн, [*пелеша́тник*] «тс.» Нед, [*пеле́шник*] «тс. Нед; пухівка, Eriophorum L. ВеНЗн»; — пов'язане з *пе́лех* «пасмо волосся»; назва зумовлена тим, що стебла або оцвітини цих рослин подібні до пасма волосся. — Вісюліна—Клоков 60. — Див. ще **пе́лех**[1].

[**пе́лех**[3]] «дріб'язок» (у виразах *розби́тися в п.* «розбитися на тріски», *нема́ й пе́леху* «і сліду нема») Л; — неясне.

[**пелеха́ти**] «рвати (щось у великій кількості)», [*напелеха́ти*] «набрати», [*напеле́шкатися*] «набратися», [*обпеле́хати*] «зовсім обірвати, обнести» Ва, [*обпене́хати*] «тс.» Ва; — очевидно, афективне утворення, паралельне до *пана́хати* «розривати» (пор.).

[**пелеха́чики**] «вид поганої картоплі» Нед; — неясне; можливо, похідне від *пе́лех* «пасмо волосся».

пелікáн (орн.) «Pelecanus L.»; — р. болг. м. *пеликáн*, бр. *пеліка́н*, п. вл. нл. pelikan, ч. слц. слн. pelikán, схв. *пѐли̏ка̄н*; — запозичено з латинської мови, можливо, через французьку або німецьку; лат. pelicānus, pelecānus (> фр. pélican, н. Pelikan) «тс.» походить від гр. πελεκάν, -ᾶνος «тс.», утвореного від πέλεκυς «сокира» (за подібністю дзьоба цього птаха до сокири), спорідненого з дінд. paraśúḥ, párśuḥ «колун, сікач», ос. færæt «сокира». — CIC[2] 636; Hüttl-Worth 15; Фасмер III 230; Черных II 17; Преобр. II 35; Sł. wyr. obcych 561; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 548; Skok II 633; Frisk II 496; Mayrhofer II 213.

пелун — див. **поли́н**.

пе́лька[1] «рот, глотка; [шлунок Ва]»; — р. [*пе́лька*] «частина одягу на грудях та біля горла», бр. [*пе́лькі*] «груди»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Фасмер III 230; Преобр. II 35) з *пелена́* (у такому разі за первісне значення слід визнати «частина одягу біля горла»); пов'язується також (Толстой Этимология 1967, 145—157) з [*пе́лька*] «ополонка», запозиченим з балтійських мов. — Пор. **пе́лена́, пе́лька**[2].

[**пе́лька**[2]] «ополонка; вода, що з'являється на річці поверх льоду Л; яма в болоті; яма, наповнена водою Ч; галявина в лісі Ник», [*пель*] «невелике гниле болото Ч; галявина Ник», [*опе́лька*] «ополонка» Л; — р. [*пе́лька*] «ополонка», бр. [*пе́лька*] «тс.», [*пелка*] «низина серед поля», [*пель*] «тс.», п. [pełka] «погана земля, низина, болото», [pełka] «тс.»; — запозичення з литовської мови; лит. pélke «болото», як і лтс. pelce «калюжа», прус. pelky «драговина, болотисте місце», пов'язане з pãlios «велике болото», спорідненим з лтс. palas (pali) «болотистий берег озера», дінд. palvala- «ставок, калюжа», palvalyá- «болотистий», лат. palus «болото»; далі зіставляється з лит. pálvas «блідо-жовтий», двн. falo «бляклий, блідий». — Толстой Этимология 1967, 145—148; Филин В чест на академик Владимир Георгиев, София, 1980, 275—277; Лаучюте 19—20; Fraenkel 567. — Пор. **пе́кло**[2].

пельме́ні (кул.), *пельме́нь, пельме́нна*; — бр. *пельме́ні*, ч. pelmeně; — запозичення з російської мови; р. *пельме́ни* походить із мови комі, де *пель-нянь* (букв.) «вушка з хліба» (за зовнішньою подібністю) утворено з слів *пель* «вухо» та *нянь* «хліб». — Москаленко УІЛ 58; Акуленко 142; Фасмер III 230; Черных II 17—18; Преобр. II 35; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 58; Попов Ист. лекс. 29.

[**пелю́скатися**] «унаджуватися, чіплятися» Нед, [*впелеси́тися*] «унадити-

ся» Ж, [*впелю́скатися, опилиса́тися*] «тс.» Ж; — неясне.

[**пе́люста**] «голобля; (мн.) зубці у ткацькому верстаті Куз; приладдя для підіймання дишля Нед», [*пелю́стка*] «широкий боковий зуб у прядильному гребені; бокові стінки терниці Л»; — неясне; можливо, пов'язане з р. [*пелюстка*] «ручка келиха», що також не має певної етимології і зіставляється з комі, удм. pel' «вухо», удм. pel'äs «вушко, петля» (Фасмер III 230).

пе́лю́стка «листок із віночка квітки; листок капусти СУМ, Нед, [страва; обгортка качана кукурудзи НикСгЛ; шоста частина волосся, що йде в косу; зварена цілою четверта частина головки капусти Л]», [*пелю́стик*] «пелюстка» Пі, [*пе́люстки*] (кул.) «голубці» Нед, *пе́люсто́к* «пелюстка» СУМ, Нед, [*полю́стонька*] «тс.» Нед, *пелю́ста́стий*; — бр. *пялёстак* «пелюстка»; — очевидно, давніше **пелістка*, що виникло внаслідок метатези з *лепістка*, спорідненого з р. *лепесто́к* (< *ле́пест*), др. *лепень* «листок, пелюстка»; форма *пелюстка* з **пелістка* виникла, очевидно, внаслідок семантичного зближення з *пелю́шка*. — Булаховський Вибр. пр. II 273; Shevelov Hist. phonol. 744. — Див. ще **лепі́стка**.

[**пелю́ха**] «пелюшка», [*палю́шки* ЛексПол, *пе́люхи* (мн.) Нед] «тс.», *пелю́шка*, [*пелю́шник*] «немовля» Нед, [*пілю́х, пілюша́, пілю́шка, полю́ша*] «тс.» Нед; — бр. [*пялю́шкі*] «пелюшки», [*пелю́шкі*] «тс.», п. pielucha, ч. [*pěluška*], слц. pel'ucha, pel'uš(oč)ka, вл. pjelcha, нл. pjelucha; — псл. peljuxъ, похідне утворення від *pelna, pelena «пелена». — Фасмер III 228—229; Преобр. II 34; Brückner 408; Machek ESJČ 443; Schuster-Šewc 1077—1078. — Див. ще **пе́ле́на́**.

пелю́шка (бот.) «кормовий горох, польовий горох, Pisum arvense L.»; — п. [peluszka], ч. [peluška], нл. pjeluška «тс.»; — неясне. — Machek ESJČ 443.

[**пелю́шки**] (кул.) «косячками порізане тісто; пампушки» Л, [*палю́шки* Л, *пальо́шки* ЛексПол] «тс.», [*полюхе́*] «галушки» ЛексПол; — р. [*пелюстка*] «варениця, квадратний шматочок тіста для вареника», п. [paluszki] «тс.»; — очевидно, результат видозміни назви *пелю́стка* «листок капусти; [страва]», зближеної з *пелю́шка*. — Див. ще **пе́лю́стка**.

[**пеля́**] «велика ковбаня з водою» Л, [*пиля́*] «низина в лісі, де косять сіно» Л; — як і р. [*пе́ля*] «глибоке місце в стоячій воді», бр. [*пеля́*] «низька, незорана ділянка поля, де звичайно стоїть вода; низьке мокре місце в лісі, поросле травою, мохом», утворене шляхом зворотного словотвору з *пе́лька*, яке було сприйняте як зменшувальна форма з суфіксом *-ка*. — Толстой Сл. геогр. терм. 167—169. — Див. ще **пе́лька**[2].

пе́лядь (іхт.) «Coregonus peled»; — запозичення з російської мови; р. *пе́лядь*, [*пе́ледь*] «тс.» загальноприйнятої етимології не має; можливо, походить із мови якоїсь народності Сибіру, де поширена ця риба. — УРЕ 11, 27; Фасмер III 228.

пе́мза, *пемзува́льник, пемзува́ти* «обробляти пемзою»; — бр. болг. *пе́мза*, ч. слц. вл. pemza «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пе́мза* походить від двн. pumiʒ, яке зводиться до лат. pūmex «тс.», утвореного з spūma «піна», спорідненого з прус. spoaupo «тс.», лит. spáinė «смужка піни», псл. pěna, укр. *пі́на*. — CIC[2] 636; Фасмер III 231; Черных II 18; Преобр. II 35; Sł. wyr. obcych 554; Machek ESJČ 443; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Вуяклија 794; Walde—Hofm. II 389, 580; Klein 605, 1271. — Див. ще **пі́на́**.

пена́л; — р. бр. болг. *пена́л*, ч. слц. заст. penál; — запозичення з німецької мови; н. Pennál походить від слат. pennāle «коробка на пера, пенал», утвореного від лат. penna «перо», спорідненого з дінд. pátram «крило, перо», гр. πτερόν «крило», псл. pero, укр. *перо́*. — CIC[2] 637; Фасмер III 231; Черных II 18; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ

548; Kluge—Mitzka 538; Walde—Hofm. II 282. — Див. ще **перо́**.

пе́на́льті (спорт.) «одинадцятиметровий штрафний удар без захисту воріт»; — р. *пе́на́льти*, бр. *пена́льці*, ч. слц. penalta, болг. *пена́лти*, слн. penaltik «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. penalty «тс.» походить від фр. pénalité «кара, штраф; штрафний удар», яке зводиться до слат. poenālitās «карність», утвореного від лат. poenālis «каральний», похідного від poena «кара». — CIC² 637; Идрисов PP 1983/5, 148; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Klein 1150; Dauzat 545. — Див. ще **пеня́¹, ціна́**.

[пена́рство] «худоба; хатнє майно»; — неясне, можливо, пов'язане з рум. молд. pîine «хліб; злаки; худоба», [pîne] «тс.».

пена́ти «рідна домівка, домашнє вогнище»; — р. бр. *пена́ты*, п. penaty, ч. слц. слн. penáti, болг. м. схв. *пена́ти*; — запозичено з латинської мови через німецьку або французьку; лат. penātēs (> н. Penáten, фр. pénates) «боги-охоронці домашнього вогнища; житло, хата» загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з penitus «усередині; внутрішній», penes «близько», penus «внутрішнє святилище храму богині Вести», penetro «вводжу, вставляю; проникаю». — CIC² 637; Фасмер III 231; Черных II 18; Kopaliński 558; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Вујаклија 701; Klein 1150; Walde—Hofm. II 278.

[пенди́ка] «базіка; базікання» Нед, [*пенди́чити*] «базікати», [*прендичити*] «тс.» Нед; — очевидно, пов'язане з *пе́ндити* «нести, тягти» (див.).

[пе́ндити] «нести, тягти» Лекс-Пол, [*ви́пендити*] «вигнати, випровадити». Ме, [*допе́ндити*] «дістати, роздобути» (Ме), [*попиндли́вий*] «похапливий, швидкий» Ме; — запозичення з польської мови; п. pędzić «гнати, мчати, нести» зводиться до псл. pǫditi «гнати», від якого походять також стсл. **пѫдити**, укр. *пу́дити*. — Фасмер III 402; Преобр. II 150; Brückner 403; Machek ESJČ 497. — Див. ще **пу́дити**.

[пендра́к] «малюк, опецьок Нед, Пі; личинка ВеЛ»; — запозичення з польської мови; п. pędrak «вид гусениці; личинка; (жарт.) малюк, опецьок» загальноприйнятої етимології не має; можливо, пов'язане з [pęder] «болячка, виразка (на губах, на спині)», яке пов'язують з pęd «(стрімкий) рух, біг, літ, гін». — Richhardt 88.

[пе́ндюр] (у виразі *п. водити* «лаятися»); — не цілком ясне; можливо, пов'язане з р. [*пе́ндерь*] «ледар, дармоїд», [*пендю́ра*] «тс.».

[пендю́рка] «мала, дрібна річ» Си, [*пендюро́к*] «малий каганець» Си; — очевидно, афективне утворення.

пе́нзель, [*пе́нзіль* Нед, *пендзель* О], [*пензелькова́тий*] «пензлеподібний» Нед, [*пензльо́ваний*] «мальований олійними фарбами»; — бр. *пэ́ндзаль*; — запозичення з польської мови; п. pędzel «пензель», pęzel «тс.» походить від свн. pensel (нвн. Pinsel) «тс.», яке, можливо, через фр. ст. pincel «тс.» зводиться до нар.-лат. *pēnicellus, що виникло з лат. pēnicillus «тс.», пов'язаного з pēniculus «хвостик», зменш. від pēnis (< *pes-nis) «хвіст; membrum virile», спорідненого з дінд. pásaḥ «membrum virile», гр. πέος «тс.». — Шелудько 42; Richhardt 88; SW IV 109; Brückner 402; Holub—Lyer 367; Kluge—Mitzka 551; Walde—Hofm. II 281.

пеніцили́н; — р. *пенициллин*, бр. *пеніцылі́н*, п. penicylina, ч. слц. слн. penicilín, вл. penicilin, болг. м. *пеницили́н*, схв. *пеницѝлӣн*; — засвоєна слов'янськими мовами новолатинська назва penicillinum, утворена в 1929 р. англійським бактеріологом А. Флемінгом від назви грибка нлат. Penicillium, з якого виготовляється цей антибіотик; нлат. Penicillium (notatum) «китицеподібна пліснява» утворено з лат. pēnicillum «китиця, пензлик» (за зовнішньою подібністю цього виду грибка до китиці); лат. pēnicillum є демінутивом до pēniculus «хвостик; китиця, волоть». —

СІС² 637; Черных II 18—19; Kopaliński 736; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Вуjаклија 702; Klein 1151. — Див. ще **пе́нзель**.

[**пе́нкнути**] «стукнути, тріснути» Нед; — запозичення з польської мови; п. pękać «тріскати, лопати», pękпąć споріднене з укр. *пу́кати*[1] (див.).

пе́нсія, *пенсіо́н* (заст.) «пенсія», *пенсіоне́р, пенсійний, пенсіоно́ваний* «який одержує пенсіон», [*пенсийонува́ти*] «відправляти на пенсію» Нед; — бр. *пе́нсія*, болг. *пе́нсия*; — запозичення з російської мови; р. *пе́нсия*, як і п. pensja «платня», ч. penze (pense) «пенсія», слц. penzia «відставка, пенсія», вл. pensija, м. схв. *пе́нзија*, слн. pénzija, походить від нім. Pensiо́n, яке зводиться до лат. pēnsiō «платня, внесок», утвореного від pendo «плачу; важу, зважую; ціную, поважаю», що загальноприйнятої етимології не має. — СІС² 637; Фасмер III 232; Черных II 19; Kopaliński 737; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 549; Вуjаклија 702; Gr. Fwb. 566; Dauzat 546; Klein 1151, 1152; Walde—Hofm. II 278—280. — Пор. **пуд, фунт**.

пенсне́ «різновид окулярів»; — р. болг. *пенсне́*, бр. *пенсна́*; — запозичення з французької мови; фр. pincenez є складним утворенням з основ слів pincer «стискати» та nez «ніс», що зводиться до лат. nāsus «тс.», спорідненого з дінд. nā́sā «тс.», псл. nosъ, укр. *ніс*. — СІС² 637; Фасмер III 232; Черных II 19; РЧДБЕ 549; Dauzat 499, 560. — Див. ще **ніс, пінце́т**.

[**пентлина**] «бабка (путова кістка в коня)» ВеЗа, [*пентлиця*] «тс.» ВеЗа; — на думку Верхратського (ВеЗа 201), пов'язане з п. pęcina «тс.», утвореним від pęto «путо», спорідненого з укр. *путо*. — Brückner 403. — Див. ще **пу́то**.

[**пентоно́га**] «біла вівця з чорними ногами або чорна вівця з білими ногами» НЗ УжДУ 24/2, [*пентоні́жка*] (назва вівці) Нед; — складне утворення, перша частина якого пов'язана з п. piętno «відбиток, знак; родимка; тавро», спорідненим з укр. *п'я́тно́*, а другою є основа слова *нога́*. — Brückner 412. — Див. ще **нога́, п'я́тно́**.

[**пе́нтюх**] «рептух, мішок для годівлі коней у запряжці» НикНикТЛ; — неясне.

[**пентюхи́**] «пагони від кореня» Нед; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з п. pęd «стрімкий рух, літ, біг, гін». — Преобр. II 150; Brückner 403.

[**пентюхова́тий**] «нудний; млявий; незграбний» Нед; — р. [*пентюхова́тый*]; — похідне утворення від **пентюх*, що, як і р. болг. *пе́нтюх* «тюхтій, телепень», бр. [*пенцю́х*] «оцупок; товстун», загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалося з *пень* (Matzenauer LF 12, 331; Преобр. II 36); розглядалось як афективне утворення від імені *Пантелій* (Чернышев RSl 13, 157); зіставлялося з укр. [*бендю́х*] «пузо» (Bonkało AfSlPh 36, 467). — Фасмер III 232; Черных II 19.

[**пенца́к**] «ячмінні крупи» Нед; — запозичення з польської мови; п. pęcak «ячмінні або пшеничні крупи, каша з цих круп» пов'язується з pęk «паросток; пук», rąk «брунька», спорідненими з укр. *пук*. — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW II 125; Brückner 403. — Див. ще **пук**[1].

пень «нижня частина стовбура дерева; [вулик]», [*пенькове́*] «плата лісничому за вирубку лісу» (?) Нед, [*пенько́вщина*] «ліс на зруб», [*пняк*] «стовбур, колода» Нед, *пенькува́тий* «такий, що має багато пнів», [*попе́ньки*] «опеньки» ВеБ, [*попо́ньок*] «опеньок» ВеБ, [*гопе́ньки* ВеБ, *опенек* Mak, *опе́нок* Бі, *опе́нька* Нед] «тс.», *опе́ньок*, [*підпе́нька*] «опеньок» СУМ, Нед, [*підпе́ньок, подпінка* Mak] «тс.», [*при́пиньок*] «уламок, корінець» ЛексПол, [*спень*] «стовбур» ВеЛ, *упе́нь* «наголову, цілком, дотла»; — р. бр. *пень*, др. *пень, пьнь*, п. pień, ч. peň «стовбур», слц. peň «стовбур, пень», вл. нл. pjeńk «пень, колода; палиця; ко-

реневище», полаб. pan, болг. *пън*, м. *пен*, схв. *пâњ*, слн. pánj, стсл. **пьнь** «тс.»; — псл. рьпь; — споріднене з гр. πίναξ «дошка, картина», дінд. pīnākam «палиця, стебло»; ie. *pin- «шматок дерева, деревинка»; зіставлення з лит. pìnas «жердина в тині» (Machek ESJC 443) не враховує зв'язку цього литовського слова з лит. pìnti «плести, вити», спорідненим з укр. *п'я́сти́, пну́ти* (Fraenkel 594). — Фасмер III 233; Преобр. II 36; Holub—Lyer 366; Schuster-Šewc 1079; Младенов 785; Saur Et. Brun. 112; Frisk II 539; Pokorny 830.

[**пеньга́рити**] «мляво, ліниво щось робити» Нед, [*пиньга́рити*] «важко працювати; бідувати» О; — неясне.

[**пе́ньгати**] «натягати, напружувати; обтяжувати» Нед, [*пе́ньгатися*] «напружуватися», [*на́пеньга*] «напруження» тж; — неясне; можливо, пов'язане з *пну́ти*.

пенько́вий — див. **пі́нка**[1].

пеньюа́р «домашнє жіноче вбрання, вид капота»; — р. бр. *пеньюа́р*, п. peniuar, ч. peňoár, болг. *пеньоа́р*, м. *пењоа́р*, схв. *пењòāр*; — запозичення з французької мови; фр. peignoir «тс.» утворене від peigner «чесати», похідного від peigne «гребінець», що виникло з лат. pecten «тс., чесалка», пов'язаного з pecto «розчісую, зачісую», спорідненим з гр. πέκω «чешу, стрижу», πεκτέω «стрижу», κτείς, род. в. κτενός (< *pḱten-) «гребінь, граблі», а також дінд. páḳṣman «брови, волосся», перс. pašm «вовна», вірм. asr, род. в. asu «вовна, руно». — CIC[2] 638; Kopaliński 736; РЧДБЕ 549; Вујаклија 704; Dauzat 543; Walde—Hofm. II 269—270.

пеня[1] «штраф за невиконання зобов'язань; докір, незадоволення, скарга; напасть, лихо; [причепа, нав'язлива людина]», [*пе́нний*] «такий, що має борги; сварливий» Г, Нед, [*пеня́кува́тий*] «причепливий; нав'язливий», *пеня́ти* «нарікати»; — р. бр. *пе́ня*, п. pena «грошова кара»; — запозичення з латинської мови; лат. poena «кара» походить від гр. ποινή «викуп; помста, кара», спорідненого з ав. kaēnā «штраф, помста», лит. káina «ціна, вартість», псл. cěna, укр. *ці́на́*. — Фасмер III 233; Черных II 19; Преобр. II 37; SW IV 109; Walde—Hofm. II 329—330; Frisk II 573—574. — Див. ще **ці́на́**. — Пор. **пе́на́льті**.

[**пеня́**[2]] «затримка, перешкода; відстрочка» Нед, [*пенюк*] «чорт, який в усьому перешкоджає» Нед, [*пени́ти*] «зволікати» О, [*пеня́ти*] «затримувати, перешкоджати, зволікати, опиратися Нед; бути недбалим, незграбним», [*пеня́вий*] «недбалий, незграбний», [*пеняку́ва́тий*] «упертий», [*пенькува́тий*] «тс.»; — результат артикуляційної видозміни ненаголошеного **и** в слові [*пини́ти*] і його похідних, зближених з основою слова *пеня́* «штраф, покарання». — Див. ще **пини́ти**. — Пор. **пеня**[1].

пе́нязь (заст.) «монета» Бі, *пі́нязь* «тс.», [*піня́жка*] «найдрібніша монета» тж; — р. *пе́нязь* (заст.) «монета, гроші», п. pieniądz (мн. pieniądze) «гроші», ч. peníz «монета», peníze «гроші», слц. peniaz «монета», peniaze «гроші», вл. pjenjez, pjenjezy, нл. pjenjez, pjenjeze, болг. [*пе́нез*] «монета як прикраса», схв. *пе̏нēзи* «гроші», слн. pénez «монета», стсл. **пѣнѧзь** «монета»; — псл. pěnędzь; — запозичення з германських мов; двн. pfenning «франкський срібний динар», днн. penning «тс.» зводиться до лат. pondus «вага; гиря; римський фунт», пов'язаного з pendeo «важити, висіти» (pendēo «висіти»), спорідненим з гр. πένομαι «труджуся» (< *«напружуюся») або з дінд. spandate «здригається». — Фасмер III 233—234; Brückner 408; Machek ESJC 443; Schuster-Šewc 1079; Младенов 417; Skok II 670; Kluge—Mitzka 542; Walde—Hofm. II 279—280.

[**пепели́ще**] «попелище» Нед; — р. болг. *пепели́ще*, схв. *пе̏пелӣште*, м. *пеп(е)лиште*; — книжне слово, утворене від стсл. **пепелъ**, фонетичного варіанта слова **попелъ**. — Див. ще **по́піл**.

пеперушина — див. **папери́шина**.

пе́пін (сорт яблук); — р. *пепи́н*, бр. *пепі́н*; — неясне; можливо, походить від фр. pépin «зернятко, насінина», утвореного від кореня *pĭpp-, яке загальноприйнятої етимології не має (Dauzat 546; Gamillscheg 693).

[**пепона**] (бот.) «огірок, Cucumis sativus L.» Пі, [*пепини*] «тс.» Mak; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. рум. pépene «тс.; диня, кавун» походить від лат. pepo, pepinis «сорт дині», яке зводиться до гр. πέπων (род. в. πέπονος) «достиглий; гарбуз», (нгр. πεπόνι «диня»), утвореного від πέσσω «роблю достиглим; варю», спорідненого з лат. coquo «тс.», дінд. pácyate «достигає», псл. *pekti, укр. *пекти́*. — СДЕЛМ 309; DLRM 603; Дворецкий—Корольков 644; Frisk II 509—510, 519—520. — Див. ще **пекти́**.

пепси́н (фарм.); — р. болг. *пепси́н*, бр. *пепсі́н*, п. pepsyna, ч. вл. pepsin, слц. слн. pepsín, м. *пепсин*, схв. *пѐпсӣн*; — запозичення з німецької мови; н. Pepsín утворено в 1835 р. природознавцем Т. Шванном (Th. Schwann) від гр. πέψις «готування їжі; травлення», пов'язаного з πέσσω (атт. πέπτω) «печу, варю», спорідненим з лат. coquo «тс.», дінд. pácyate «достигає», псл. *pekti, укр. *пекти́*. — CIC^2 639; Sł. wyr. obcych 563; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 550; Вујаклија 704; Klein 1154; Frisk II 509—510, 519—520. — Див. ще **пекти́**.

[**пепшиця**] (бот.) (у сполученні [*п. лісова*] «арум (кліщинець) Бессера, Arum besserianum Schott.») Mak; — результат семантичної видозміни п. pieprzyca «хрінниця, Lepidium L.», утвореного, очевидно, під впливом лат. piperata, ч. piperát «тс.», від pieprz «перець», яке є відповідником др. *пьпьрь* «тс.»; перенесення назви з хрінниці на арум пояснюється пекучим присмаком обох рослин. — SW IV 154; Machek Jm. rostl. 60—61, 301. — Див. ще **пе́рець**.

[**пер**] (іхт.) «харіус, Thymallus vexillifer (Salmo thymallus)», [*перій*] «тс.» Нед, [*пир*] «Thymallus thymallus L.» Л—Г, [*пирьок*] «тс.» Л—Г; — очевидно, пов'язане з *перо́*; назва могла бути зумовлена подібністю довгого спинного плавника цієї риби до пера. — БСЭ 46, 75.

[**пе́рать**] (бот.) «саговник відігнутий (відгорнений), Cycas revoluta Thunb.» Нед, Mak, [*ператні*] «Cycadeae Pers.», [*ператневаті*] «Cycadineae», [*ператеваті*] «тс.» Mak; — неясне.

[**перве́сниця**] (бот.) «первоцвіт весняний, Primula veris L.» Нед, [*первісночка*] «тс.» Mak; — п. pierwiosnek, pierwiosnka, слц. [prviesienka] «тс.»; — можливо, **первісниця*, утворене від *пе́рвісний*, оскільки ця квітка одна з перших розквітає навесні; звук **е** в другому складі між з'явитися під впливом слова *весна*; можна припустити також результат гаплології з **первовесниця*, утвореного з основ слів *пе́рвий* та *весна́*. — Machek Jm. rostl. 172; Нейштадт 436. — Див. ще **пе́рвий**.

пе́рвий, [*первенцеві*] (бот.) «Primulinae» Mak, [*первенцеваті*] (бот.) «Primulaceae Vent.» Mak, [*первéнький*] «народжений раніше, старший» Нед, [*первеньствéнний*] «первісний» Нед, *первúнний*, [*первúчний*] «незайманий; первинний» Нед, *пе́рвісний*, [*первóтний*] «первісний» Нед, [*первóшний*] «двоюрідний» Нед, [*пе́рве*] «спершу, раніше», [*пе́рво*] «тс.», *перва́к* «первісток; новачок; спиртний напій першого виділення; товар першого ґатунку; [перший рій бджіл; перший сніг]», *перва́чка* «перша дочка», *пе́рвенець* СУМ, Нед, [*первéньство*] «першість» Нед, [*пе́рвець*] «первак» Нед, *первина́*, *пе́рвúнка* СУМ, Нед, [*первúнчики*] «перша частина гри», [*первúчка*] «перша дочка», [*первінéць*] «перший рій» Нед, [*первíнчик*] «тс.», [*пе́рвісник*] «первісток» Нед, [*пе́рвіснок*] «тс.» Нед, *пе́рвістка*, *пе́рвісток*, [*первістé*] «теля корови-первістки» Нед, [*пе́рвíтка*] «первістка, перша коханá» Г, Нед, [*первóха*] «корова-первістка» ВеНЗн, [*пер-*

вошка] «тс.» ВеНЗн, [*допе́рва]* «щойно; лише, тільки», [*ізпе́рва]* «спершу» Я, [*напе́рве]* «уперше» Ж, *поперва́х* «спочатку», *спе́рва* «спершу» Куз, [*спе́рву]* Куз, [*упе́рве, упервині́]* «тс.»; — р. *пе́рвый*, бр. [*пе́рвый]*, др. *пьрвыи, первыи*, п. ст. pierwy, ч. první, prvý, слц. prvý, нл. pjerwy, полаб. pară, болг. *пъ́рви, пръв*, м. *прв*, схв. *пр̂вӣ*, слн. pŕvi, стсл. **прьвъ**; — псл. *p$^{b}_{ъ}$rvъ; — споріднене з дінд. pū́rvaḥ «передній, перший», pūrvyáḥ «тс.», ав. paurva- «перший», дперс. paruva-, алб. parë «тс.», тох. A pärwat «найстарший», тох. B pärweṣṣe «перший», дангл. forwost «ватажок; призвідник», лит. pìrmas «перший», лтс. pirmais, прус. pirmas «тс.», лат. prīmus «передній, перший»; ie. *pr̥-vos < *prə̆- «перед (чимсь), раніше». — Фасмер III 235; Черных II 20; Преобр. II 38; Brückner 410; Holub—Lyer 400; Machek ESJČ 488—489; Schuster-Šewc 1082; Младенов 538; Skok III 61—62.

пе́рга́ «квітковий пилок, яким харчуються бджоли; [(перен.) поганий крам Нед]», [*запе́ржіння]* «розлад шлунка у бджіл» Я, [*запе́ржитися]* «захворіти розладом шлунка» (про бджіл) Нед, Я; — р. *перга́* «квітковий пилок; [лупа на голові]», п. pierzga «перга», схв. *пр̂га* «смажене сорго; соргове борошно», слн. pŕga «великий пісок», стсл. **пръга** «пряжені хлібні зерна»; — споріднене з дінд. parāgaḥ «квітковий пилок», лит. próga «осколок; паросток», sprógti «вибухати, тріскати», лат. spargo «розбризкую, розсіюю», гр. σπαργάω «набухаю, набрякаю, розростаюся», стсл. **пръжити** «пражити», укр. *пра́жити*; ie. *(s)p(h)ereg- «розсипати, бризкати». — Фасмер III 235; Преобр. II 38—39; Skok III 38—39; Fraenkel 643; Frisk II 757; Persson Beitr. 418, 868; Pokorny 996—998. — Див. ще **пра́жити**.

перга́мен «спеціально оброблена шкіра тварин як матеріал для письма; рукопис на такому матеріалі», *перга́мент* «тс.; ізоляційний цупкий папір»; — р. *перга́мент, перга́мен*, бр. *перга́мент*, п. pergamin, ч. слц. pergamen, вл. pergament, болг. м. *перга́ме́нт*, схв. *пергàмен(а)т, перга́ме́на*, слн. pergamènt; — запозичення з латинської мови; слат. pergamēnum «тс.» утворено від лат. pergamēnus «пергамський», яке походить від гр. περγαμηνός «тс.», прикметника від назви малоазійського міста Пергама (гр. Πέργαμον), де цей матеріал почали виробляти в II ст. до н. е.; форма *перга́мент* запозичена з німецької мови (н. Pergaménт). — CIC^{2} 639; Коваль 150—151; Черных II 20; Фасмер III 235; Weiss-Brzezinowa JP 1970/1, 46—55; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 550; Skok II 639.

перга́ч, *пероráч* — див. **пирга́ч**.

[**пергамотка**] (бот.) «цитрон, Citrus medica Bergamia Risso» Mak; — запозичення з польської мови; п. pergamotka є демінутивом від pergamota, фонетичного варіанта слова bergamota «груша бергамот». — SW I 116, IV 115. — Див. ще **бергамо́т**.

пердíти, *пердíж, пердýн,* [*перд]* «випускання шлункового газу» Нед, *пердь* (виг.), [*ви́пердок]* (лайл.) Я; — р. *пердéть*, бр. *пярдзе́ць*, п. pierdzieć, ч. prděti, слц. prdiet', вл. pjerdźeć, нл. pjerźeś, полаб. pardĕ, болг. *пъ́рдя́*, м. *прди*, схв. *пр̀дjети*, слн. prdéti; — споріднене з лит. pérsti «пердіти», лтс. pirst «тс.», дінд. párdatē (3 ос. одн.), ав. pərədən (3 ос. мн.), гр. πέρδομαι (1 ос. одн.), дангл. feortan, двн. ferzan; зводиться до ie. *perd- «голосно випускати гази». — Фасмер III 235—236; Machek ESJČ 482; Schuster-Šewc 1080; Skok III 29—30; Frisk II 512; Pokorny 819.

пере- (префікс на позначення переміщення в просторі, перетворення, зміни, короткочасності дії, надмірності, переваги, багатооб'єктності дії тощо); — р. др. *пере-*, бр. *пера-*, п. prze-, ч. вл. pře-, слц. слн. pre-, нл. pśe-, болг. м. схв. *пре-*, стсл. **прѣ-** «тс.»; — споріднене з префіксами і прийменниками лит. peř, pér-, лтс. pār-, прус. per, дінд. pári, ав. pairi, гот. fair, нвн. ver-, гр. πε-

рί, περι-; ie. *per «через, крізь; навколо», *per- «переводити; проходити». — Фасмер III 236; Черных II 20—21; Преобр. II 39; Brückner 440—441; Machek ESJC 491; Holub—Lyer 401; Schuster-Šewc 1169; Skok III 30—31; ESSJ Sl. gr. I 162—169; Karulis II 18—19; Pokorny 810. — Пор. **пе́рти**[1].

перебаранча́ти «заважати, перебивати, [вередувати Нед, Ме]»; — утворено, очевидно, від *вибаранча́ти* за зразком дієслів *перебивати, перешкоджати, перебирати* «вередувати». — Див. ще **вибаранча́ти**.

перебаса́нитися — див. **перебеса́житися**.

перебе́ндя «базікало, жартун; вередун», [*перебе́нда*] «жарт, базікання», *перебе́нді* «балаканина», [*перебе́ндюха*] «вередуха», [*перебе́нджувати*] «робити на зліть» Нед, *перебе́ндювати* «базікати; вередувати», [*пирибе́ндзювати*] «байдикувати, розважатися» ЛексПол, [*пребе́ндювати*] «вередувати» Нед; — р. [*перебе́ндивать*] «химерувати, вередувати, вигадувати»; — за допомогою префікса *пере-* утворено, можливо, від **бенді́ти*, що могло виникнути з [*белендí́ти*] «базікати» внаслідок випадіння **ле**; можливо, запозичене і видозмінене п. przebędę «перебуду», przebędzie «перебуде» і т. д.

[**перебеса́житися**] «перехилитися, переважитися на бік» О, [*перебаса́нитися*] «перегнутися на один бік, перевиснути» Ме; — пов'язане з [*перебеса́жити*] «взяти бесагу (бесаги) на плече», оскільки людина з важкими бесагами на одному плечі нахиляється в протилежний бік. — Див. ще **бе́са́ги**. — Пор. **наперебеса́**.

[**перебзди́кну́ти**] «перекинутися, беркицьнутися» Г, ВеБ; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з дієсловом *бздúкати*. — Див. ще **бздíти**.

[**перебігу́лька**] (орн.) «плиска біла, Motacilla alba» ВеНЗн, Шарл; — очевидно, результат метатези іншої назви цього самого птаха [*побереги́лька*] (плиски оселяються по берегах водойм) і зближення з дієсловом *перебіга́ти*. — Птицы СССР 417—418. — Див. ще **бíгти, пере-**. — Пор. **бе́рег**.

[**переблаву́чити**] «перебути голодний час перед новим урожаєм» О; — похідне утворення від [*блаву́чити*] «морити себе голодом» О, [*блави́ти*] «морити голодом» О, що є, очевидно, результатом семантичної видозміни [*блаву́чити*] «сидіти без діла, лінуватися» (див.).

перебува́ти «перевзувати», *перебу́ти* «перевзути»; — результат контамінації форм [*обува́ти*] і *перевзува́ти* (морфологічного перерозкладу форми [*об-увати* → *о-бува́ти*] з приєднанням префіксального **б** до кореня й осмисленням початкової частини префікса *об-* як цілого префікса *о-* та наступної заміни цього *о-* префіксом *пере-*). — Див. ще **взу́ти, о**[1]**, пере-**. — Пор. **набува́ти**.

[**перебурика́ти**] «обнишпорити, перерити» Нед; — очевидно, префіксальне утворення від дієслова **бурикати*, що могло виникнути внаслідок контамінації слів *бу́рити*[1] та *ни́ка́ти* (див.).

перебу́тліти, *перебу́тляний* — див. **бутíти**[1].

[**перебу́тляти**] «потолочити; збовтати» Мо; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *перебо́втати*.

пере́ве́сло́ СУМ, Нед, [*вересло́* НикСгЛ, *пере́вісло* тж, *перев'я́сло* тж, Нед, *первесло* РМ 1, *перемесло́* Нед, *повересе́ле* тж, *повересíля* О, *по́вере́сло́* Нед, Пр. XI діал. н., *поровéсло* Нед]; — р. *перевя́сло*, [*перевесло́*], бр. [*перавя́сла*], п. przewiąsło, powrósło, ч. povříslo, слц. povrieslo, вл. powrjestlo, нл. powrjasło, полаб. priiveslĕ, схв. *повријèсло* «тс.»; — очевидно, псл. *pervęzslo, *pervъrzslo, *poverzslo, похідні утворення від дієслівних основ *pervęzati «перев'язати», *pervъrzati «тс.», *poverzti «пов'язати». — Дзендзелівський St. sl. 10/1—2, 75—76; НикНикЕЛ 185; Фасмер III 236; Brückner 433; Machek ESJC 477; Schuster-Šewc 1145. —

Див. ще **верзти́, в'яза́ти, пере-, по.** — Пор. **ве́сло**[2], **перéвесно́**.

перевéсник[1] «ровесник, одноліток»; — результат видозміни слова *ровéсник*, зближеного з *весна́* або з [*вéрсник*] «ровесник», похідним від *верства́* «покоління». — Пор. **верства́**[2], **рівний**.

[**перевéсник**[2]] «біс, перелесник»; — результат видозміни слова *перелéсник* «тс.». — Див. ще **лесть**.

[**перéвесно́**] «перевесло» Нед, НикСгЛ; — варіант словотвірної форми *перéвéсло́*, можливо, давній. — НикНикЕЛ 185. — Див. ще **перéве́сло́**.

[**перéви́ця**] «вудочка» Г, Нед; — похідне утворення від дієслова *перевива́ти*; назва зумовлена тим, що в змотаної вудочки вудлище перевивається волосінню. — Див. ще **ви́ти**[1], **пере-**.

[**перéві́дка**] «вироджена пшениця» Куз, ВеБ, [*перево́дка*] «здрібніла, вироджена порода», [*перево́дня́*] «тс.» Г, Нед; — похідне утворення від дієслова *перево́дитися* «вироджуватися». — Див. ще **ве́сти́, пере-**.

[**перево́ротень**] (бот.) «печіночниця, Hepatica Mill.» Нед; — похідне утворення від *переверта́ти*; назва зумовлена тим, що вночі або у вологу погоду квітки печіночниці закриваються й перевертаються донизу. — Нейштадт 256. — Див. ще **вертíти, пере-**.

[**перев'я́зник**] (ент.) «жук з родини вусачевих (рагій колючий), Rhagium mordax Dep.» Нед; — похідне утворення від *перев'яза́ти*; назва зумовлена тим, що цей жук має на надкриллях жовті перев'язі, і, можливо, тим, що своїми довгими вусами він охоплює (перев'язує) стовбур дерева. — УРЕ 3, 60; Горностаев 160. — Див. ще **в'яза́ти, пере-**.

перега́на, *перега́нка* — див. **га́на**.

[**перегéня**] «переряджена дівчина, що жартома лякає подруг; обмотана червоними поясами дівчина, що йде попереду полільників у панський двір, скінчивши полоти буряки Кур», [*перогéня*] «тс.»; — неясне.

[**переголоти́тися**] «вибратися з тисняви» Нед; — результат видозміни форми [*переглоти́тися*] «тс.», зближеної зі словом *голо́та*. — Див. ще **глота́**. — Пор. **го́лий**.

[**перегу́зня**] (зоол.) «тхір степовий, Putorius eversmanni» Куз; — не цілком ясне; очевидно, пов'язане з *гу́зно*. — Див. ще **гуза́**.

пе́ред[1] (прийменник), *перед-*, *пе́реді*, *пе́редо*, [*пе́рід*, *пе́рідь*] Нед, *попе́ред*, *спе́ред*; — р. *пе́ред*, *пред*, бр. *пе́рад*, др. *передъ*, п. przed, przede, ч. вл. *před*, слц. pred, нл. *pśed*, болг. м. *пред*, схв. *пред*, *пре̏да*, слн. pred, стсл. **прѣдъ**; — псл. *perdъ, утворене з *per та компонента -dъ, того самого, що й у прийменниках padъ «над», podъ «під». — Німчук ІУМ Морфологія 415; Черных II 21; Фасмер III 237; Преобр. II 40; Brückner 442; Machek ESJČ 491; Schuster-Šewc 1171; Младенов 506; Skok III 32; ESSJ Sl. gr. I 170—173. — Див. ще **над, пере-**.

пе́ред[2] «передня частина», [*переда́р*] «старший пастух» Нед, *переди́* «передня частина взуття», [*пе́редище*] «передгір'я» Куз, *передки́* «переди», *пе́редни́к* «фартух; [шевський передній копил Нед; передпокій]», [*пе́редниця*] «старша робітниця; призвідниця» Куз, *пе́редня* «передпокій», [*передня́к*] «той, хто йде попереду», *передова́*, [*передо́вець*] «передовик» Нед, *передови́к*, *передови́ця* «передова стаття», [*передо́вка*] «передній ланцюг на возі» Л, [*передовни́цтво*] «начальствування, старшинування; начальство, старшина», *передо́к*, [*передко́м*], *передні́ш(е)* «раніше», [*пе́редо́м*] «попереду; раніше», [*пе́ре́дше*] «раніше», [*пе́ріже*] «тс.» Нед, [*переди́стий*] «з розвиненою передньою частиною тіла», *пе́ре́дній*, *передні́ший* «давніший, колишній», [*передую́щий*] «передній; попередній», [*пе́ре́дший*] «колишній», [*пері́дний*] «передній» Куз, [*пере́жий*] «керівник, заспівувач» Нед, [*переди́ти*] «випереджати» Нед, *передува́ти*, *ви́передити*, [*напе́ре́дник*] «старший робітник» Куз, [*напередо́ве́ць*]

«той, хто йде попереду» Г, Ж, *напе́ре́д, напе́реді*, [*наперед*ки́] «надалі» Ж, [*напері́д*] «наперед, насамперед» ВеБ, *навви́передки*, [*навиперед*] «попереду» Па, *навиперед*ки, [*на́впере́д*] «заздалегідь; поперед» Г, Ме, [*наповпере́д*] «передусім», [*наповпередити*] «випередити», [*опе́ре́д*] «перед» Г, ВеЛ, [*по́передень*] «дощечка, що з'єднує головки двох полозків у санках» Г, Чаб, [*попере́док*] «тс.» Чаб, *попере́дження*, [*попере́дка*] «манишка; гіпотеза» Куз, *попере́дник* «той, хто передує кому; [фартух; передня частина запаски; єпитрахиль]», [*попере́дниця*] «фартух Чаб; передня частина запаски», [*по́передок*] «дощечка, що з'єднує головки двох полозів у санках», *попере́д* «раніше», *попе́реді, попередо́чку, попере́ду*, [*поперідь*] «попереду», *попереджа́льний, попере́джувальний, попере́дливий, попере́дній, попере́дити*, [*спе́реда*] «спереду», *спе́реду*, [*спередити*] «випередити», *упере́д*, [*упері́д*] «надалі» Нед, [*упере́дний*] «попередній» Нед, *упередити*; — р. *перёд*, бр. *пе́рад*, п. przód, ч. předek, ст. přěd, слц. predok, вл. prědk, нл. prjedk, болг. *пре́дница, пре́дник*, м. *предница*, слн. [prêdek]; — псл. *perdъ «перед», утворене від прийменника *perdъ «перед». — Фасмер III 237; Преобр. II 40; Brückner 442; Machek ESJC 491; Schuster-Šewc 1154—1155. — Див. ще **пе́ред**[1].

[**переднівок**] «час перед жнивами, перед збиранням нового хліба, овочів», [*переднівка, передновинок* Нед, *передновок* Нед] «тс.», [*переднівкувати*] «голодувати навесні; перебувати голодний час перед новим урожаєм» О; — п. przednówek «час перед жнивами»; — префіксальні утворення від *нови́й, новина́*. «хліб нового врожаю». — SW V 65. — Див. ще **нови́й, пе́ред**[1].

[**передря́га**] «неспокій, сум'яття» Нед; — запозичення з російської мови; р. *передря́га* «струс; різка зміна, потрясіння; колотнеча» утворене, мабуть, від [*дрягá*] «судома, корчі», спорідненого з укр. *драгва́* «трясовина», [*дряг-ва́*] «тс.». — КЭСРЯ 333; Преобр. I 199. — Див. ще **драгва́**.

передтогі́д, *передтогі́дь* — див. **тогі́д**.

[**пережи́жка**] «глиняний посуд, обпалений удруге після покриття свинцевою поливою»; — пов'язане з *жига́ти, жегти́* (див.).

[**пе́рез**] «через», [*перес*] «тс.» Кур, [*перезо́к*] «поясок», [*переза́ти*] «підперізувати», [*запері́зка*] «облямівка, що вживається для оперізування» Ж, [*запереза́ти*], [*опері́зка*] «пов'язка» Ж, [*пі́дпе́різ*] «пояс» Г, Куз, [*підпері́зок, пі́дпері́зь*] «тс.» Куз, *підпереза́ти, розпереза́ти*, [*спараза́ти*] «упереіщити» ЛексПол, *упереза́ти*; — р. [*пе́рез*], п. przez, ч. přes, ст. přěs, вл. přez, нл. pśez, болг. м. схв. *през*, стсл. **прѣзъ**; — псл. *pergъ, утворене з *perга компонента -zъ, за аналогією до прийменників bezъ «без», jьzъ «із» та ін. — Бузук ЗІФВ 7, 71; Фасмер III 237—238; Преобр. II 41; Brückner 444; Machek ESJC 491; Schuster-Šewc 1175; Младенов 509; Skok III 38; ESSJ SI. gr. I 175—178; Mikl. EW 239. — Див. ще **без**[2], **пере-**. — Пор. **пе́ред**[1], **през**[1].

пере́йма, *пере́ймець, пере́йми, пере́ймом* — див. **imáти**.

[**пере́ка**] «суперечність, протидія Г; заперечення Нед», [*перече́нь*] «поперечна планка в санях» НикНикТЛ, *пере́чка* «різновид перемету; [суперечка Нед]», [*пере́чний*] «суперечний; заперечний» Нед, *пере́чити*, [*пере́читися*] «сперечатися» О, *бе́зпереч, безпере́чний*, [*впопе́рек*] «упоперек» Ж, *всу́переч*, [*запере́чка*] «заперечення» Ж, *запере́чення, запере́чник, запере́чувач, запере́чливий, запере́чний, на(в)по́перек*, [*непере́чний*] «незаперечний», [*неспере́чливий*] «поступливий», *по́пе́рек* СУМ, Нед, *попере́чина, попере́чка, попере́чник*, [*попере́чниця*] «поперечка; стежка між полями Нед; частина ткацького верстата», *попере́чний*, [*попере́чуватися*] «перехрещуватися», *сперечальник, спере́чка* «суперечка», *спере́чник, сперечли́вий*, [*сперечáти*]

«утримувати; перешкоджати, забороняти», *сперека́тися*, [*спере́читися*] «перечити, противитися», [*супе́река*] «суперечка», [*суперека́нт*] «супротивник на процесі» Нед, [*супере́та*] «сварка» ВеБ, [*су́перек*] «заперечення» Куз, *супере́чка*, [*супере́че*] «суперечки, чвари» Нед, [*супоро́к*] «суперечка», *супере́чливий, супере́чний*, [*суперкува́тий*] «упертий» Куз, [*суперека́ти*] «суперечити» Куз, *супере́чити*, [*супрека́тися*] «сперечатися» Куз, [*су́перек*] (у виразі *на с.* «усупереч») Нед, [*упе́ре́к*] «поперек», [*упере́чка*] «вид плахти», *упо́перек, усу́переч*; — бр. [*пе́рак*] «упоперек», др. *перекъ* «ширина, поперечка», п. ст. przek(o) «упоперек», ч. [přík], вл. přěki, нл. prjeki, болг. *пря́ко* «тс.», м. *преку* «через, понад, усупереч», схв. *преко* «тс.», слн. prék «упоперек», стсл. **прѣкъ** «тс.»; — псл. *perkъ «упоперек, поперек», утворене від *per за допомогою елемента -ko- (пор. prokъ від pro). — Фасмер III 238; Черных II 22; Преобр. II 41; Brückner 443; Schuster-Sewc 1155; Младенов 534; Skok III 1042; Persson Beitr. 177. — Див. ще **пере-**.

[**перекаба́тити**] «перевернути, перекинути; перетягти (когось) на свій бік Нед», [*перакабати́ти*] «швидко перегнати» О, [*перекаба́тися*] «перейти до іншої партії, змінити своє переконання» Нед, [*кабата пі́ти*] «піти перекидом, шкереберть» ВеЗн; — пов'язане з [*кабута́ти*] «кидати палицю так, щоб вона вдарялась об землю то одним, то другим кінцем» (див.).

[**перекараба́ркатися**] «перекотитися» Нед; — афективне утворення, близьке до [*перекарбуля́тися*] «перевернутися», [*кара́бульці*] «шкереберть», [*кала́бурці*] «тс.» (пор.).

[**перекарбуля́тися**] «перекинутися, перевернутися» Куз; — очевидно, результат контамінації слів [*перекаба́тити*] «перевернути, перекинути» і [*кара́бульці*] «шкереберть». — Див. ще **кала́бурці, перекаба́тити**.

[**переки́цнути**] «перекинутися», [*переки́цнутися* Нед, *перекіцну́тися*] «тс.», [*пирике́ц*] (вигук на означення перекидання малої дитини під час гри); «вихрест» Корз; — похідні утворення від [*кищ, кіц*] (вигуки на позначення котіння) Ж, паралельних до *кі́ть* «тс.»; очевидно, сюди ж належить і *берки́ць* (з **перекищь*). — Див. ще **коти́ти**. — Пор. **берки́ць**.

[**перекі́п**] (бот.) «шандра, Marrubium peregrinum L.», [*перекóп*] Нед; — р. [*перекóп*] «тс.»; — пов'язане з *перекі́п* «перекопане місце»; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця трава росте в Криму (біля Перекопу?). — Див. ще **копа́ти**[1].

[**перекі́р**] «місяць у другій чверті» ВеБ; — результат видозміни форми [*перекрі́й*] «місяць у другій чверті», зближеної з [*перекори́тися*] «змінитися» (див.).

[**перекоби́ритися**] «скривитися, перекоситися» Мо; — не цілком ясне; можливо, результат видозміни форми *перекоро́битися* (з метатезою).

перековерса́ти «зіпсувати; перекрутити», [*перековерза́ти, перековерка́ти*] «тс.» Нед; — результат контамінації префіксальних утворень *перекопирса́ти* і [*перековерта́ти*] від *копирса́ти* і [*коверта́ти*] «повертати» (див.).

перекоко́шити «перебити, повбивати»; — запозичення з російської мови; р. *перекоко́шить* «тс.» є префіксальним утворенням від [*коко́шить*] «бити, убивати», що пов'язується з укр. *коко́шитися* «чванитися», [*ко́кош*] «півень», як таке, що первісно означало «нападати на когось по-півнячому»; припускається також зв'язок з основою дієслова р. *ко́кать* «цокати; розбивати». — Фасмер—Трубачев II 284.

перекона́ти, [*перекóн*] «переконання» Куз, *перекона́ння, перекона́льний* Куз, *перекóнливий*; — бр. *пераканаць*; — очевидно, калька п. przekonać «довести до кінця, довершити; переконати», похідного від konać «конати; викінчувати; довершувати», спорідненого

з укр. *конáти*. — Sławski JP 42/2, 87. — Див. ще **конáти, пере-**. — Пор. **ви́конати**.

[**перекóпниця**] (зоол.) «щитень ракоподібний, Apus cancriformis» Нед; — похідне утворення від *перекóпувати*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ці тварини викопують гнізда в мулі для відкладання яєць; деякі з щитнів підкопують і об'їдають коріння рису. — БСЭ 48, 273. — Див. ще **копáти**[1], **пере-**.

[**перекори́тися**] «перетворитися, змінитися, вироднитися» Нед; — неясне.

[**перекрехти́**] «струхлявіти» О, [*перекре́хлий*] «трухлявий» О; — очевидно, результат видозміни основи *перетру́хнути* (*перетру́хлий*), зближеної, можливо, з ч. křehký «крихкий, розсипчастий».

[**перекрíй**] «місяць у другій чверті»; — похідне утворення від *перекро́їти* «перерізати (навпіл)». — Див. ще **кро́їти**.

[**перекстúти**] «перехрестити» О; — р. [*перекстúть*] «тс.», [*кстить*], бр. [*пераксці́ць*]; — результат спрощення др. *перекрьстити* «тс.», похідного від *крьстити* «хрестити», *крьстъ* «хрест». — ВеЛ 447; Фасмер III 393. — Див. ще **крест**.

[**перекулíцца**] «перекинутися» Л; — запозичення з білоруської мови; бр. *пераку́лі́цца* «тс.» утворене від *куля́ць* «перекидати», що походить від п. kulać «котити», утвореного від kula «куля». — Brückner 281. — Див. ще **ку́ля**[1].

[**перела́з**] (бот.) «переступень білий, Bryonia alba L.»; — похідне утворення від *ла́зити*; назва зумовлена тим, що переступень має лазяче стебло (Вісюліна—Клоков 306). — Див. ще **ла́зити, пере-**. — Пор. **пере́ступ**.

перелéсник, *перелéсниця* — див. **лесть**.

перелéт (бот.) «заяча конюшина, Anthyllis L.; [енотера дворічна, Oenothera biennis L.; астрагал шерстистоквітковий, Astragalus dasyanthus Pall. Mak; лобода доброго Генріха, Chenopodium bonus henricus L. Mak; в'язіль барвистий (кучерявий горошок), Coronilla varia L. Mak; злинка канадська, Erigeron canadensis L. Mak; тирлич хрестовидний (лихоманник), Gentiana cruciata L. Mak; лядвенець рогатий, Lotus corniculatus L. Mak; гострокильник волосистий, Oxytropis pilosa (L.) DC Mak; первоцвіт лікарський, Primula officinalis Jacq. Mak]», [*перелéта*] «анемона альпійська, Anemone alpina L.; заяча конюшина Mak; енотера дворічна; лобода доброго Генріха Mak»; — р. [*перелёт-трава́*] «енотера; лядвенець рогатий», бр. *пералёт* «заяча конюшина», п. przelot «тс.»; — похідні утворення від *перелетíти*; назви зумовлені тим, що насіння більшості з цих рослин пристосоване до поширення вітром, наприклад, насіння енотерових має пучок волосинок, за допомогою яких перелітає (Вісюліна—Клоков 225). — Див. ще **летíти, пере-**.

[**перелíйка**] (бот.) «переломник північний, Androsace septentrionalis L.» Mak; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*перелойка, перелойная трава*] «тс.» утворені від *перело́й* «гонорея, трипер; [витікання сімені або подібної за виглядом рідини]», пов'язаного з *лить* «лити»; назва зумовлена тим, що в народній медицині вона, можливо, застосовується для лікування згаданої хвороби. — Див. ще **ли́ти**.

[**перелíм**] «гребінь з очерету на хаті» Мо, [*перелíн*] «тс.» Дз, [*перело́м*] «назва верхньої частини даху, зробленої з очерету; гребінь даху» Ва; — похідне утворення від *переломúти* (очерет на гребінь загинають, переломлюють). — Див. ще **лама́ти, пере-**.

пере́лíска (бот.) «печіночниця звичайна, Hepatica triloba Gilib., Mercurialis L.» СУМ, Нед; — р. *пралéска*, бр. *пралéска*, п. przylaszczka, przelaszczka «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *лíс* (ці рослини здебільшого ростуть у лісах та чагарниках); пов'язання (Потебня К ист. зв. III 96) з *лíзти* су-

мнівне. — Фасмер III 374; Преобр. II 131; Machek Jm. rostl. 48. — Див. ще **ліс, пере-**. — Пор. **про́ліска**.

перело́мник (бот.) «Androsace L.», [*перело́м*] «переломник північний, Androsace septentrionalis L.» Mak; — р. *проло́мник*, [*переломная трава*], бр. *пралóмнік* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, префіксальне утворення від дієслова *ломи́ти* (ця рослина росте на кам'янистих місцях); не виключено також, що р. [*переломная трава*] є результатом видозміни назви [*перелойная трава*] «тс.»; у такому разі наведені українські назви пов'язані з [*перели́йки*] «переломник північний».

пере́люб, *перелю́бець*, [*пере́любки*] «перелюб», *перелю́бник, перелю́бниця, перелю́бство, перелю́бний, перелю́бствувати*; — др. *прѣлюбы*, м. *прельуб, прельуба*, схв. *пре́льуб, пре́льуба*; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **прѣлюбы** «перелюб» за допомогою префікса **прѣ-** утворено від **любы** «любов». — Фасмер III 359. — Див. ще **люби́ти, пере-**.

[**пере́люстка**] «пелюстка»; — результат видозміни *пелю́стка*, зумовленої деетимологізацією слова. — Див. ще **пелю́стка**.

[**перема́рчити**] (про дрібний дощ) Нед; — префіксальне утворення від **марчити* «мрячити», що виникло внаслідок метатези з [*мра́чити*] «тс.». — Див. ще **мря́ка, пере-**.

перемеже́нитися — див. **ме́жень**.

[**перемжи́тися**] «припинитися, перерватися на деякий час (про роботу в полі)»; — очевидно, похідне утворення від *мжи́ти*; в такому разі первісно означало «припинитися, перерватися на деякий час через мжичку» (про роботу в полі). — Див. ще **мжи́ти, пере-**.

[**перемы́шль**] «промисел» Нед; — очевидно, калька п. przemysł «тс.», утвореного за допомогою префікса przе- «пере-» від основи myśl- «думка, мисль», пов'язаного з myśl «тс.». — Brückner 350; SW V 142. — Див. ще **мисль, пере-**. — Пор. **про́мисел**.

[**пере́міти**] (у вислові *зложи́ти гве́ри в п.*) «піраміди» Нед, [*перемо́ти*] (у вислові *збро́я в перемо́тах*) «тс.» Нед; — результат видозміни слова *піраміда*, зближеного з основою *перемі-* (*переметáти*). — Див. ще **пірамі́да**.

перемогти́, *перемага́ти*, [*перемочи́*] Нед, [*перема́га*] «перевага», *перемо́га, перемо́жець, перемо́жник* (заст.), *перемо́жний*; — р. [*перемо́чь*] «перемогти», [*перемога́ть*], бр. *перамагчы́, перамага́ць*, др. *перемочи*, п. przemóc «тс.», przemagać «перемагати, переважати», ч. přemoci «перемогти», přemáhati, слц. premôct', premáhat', вл. přemóc, нл. pśemoc, схв. *премо̀ћи* (*прѐмоћи*), *премáгати*, слн. premôči, premágati, стсл. **прѣмощи** «тс.», **прѣмагати** «перемагати, переважати»; — псл. *permogti, *permagati «перемогти, переважати», давніше «перетягти», похідне від *mogti «могти» < *«тягти». — Мельничук Мовозн. 1980/6, 44—45; Непокупный 84—86. — Див. ще **могти́**. — Пор. **вимага́ти, змага́ти, намага́тися, помогти́**.

[**перемое́ць**] «винагорода за переймання загубленої речі» Нед; — результат метатези в [*переєме́ць* Нед, *пере́йма*] «тс.». — Див. ще **іма́ти**.

[**пере́мутка**] (ент.) «мурашка руда лісова, Formica rufa L.»; — неясне.

пере́нджі — див. **поре́нча**.

пе́репе́л (орн.) «Coturnix coturnix L.» СУМ, Нед, [*пелепели́ця*] ВеНЗн, [*перепе́ла*] «перепілка», *перепеленя́*, [*перепеле́чник*] «лягавий собака» Куз, [*перепели́ха*] «самка перепела», *перепели́ця*, [*перепе́лка*], [*перепелю́х*] «перепел» Нед, *перепеля́, перепеля́тник*, [*перепе́ри́ця*] ВеНЗн, [*перепі́вка*] «перепілка» Шарл, *перепі́лка*, [*перепю́вка* Шарл, *перпели́ця* ВеНЗн] «тс.», *перепели́ний, перепели́чий, перепеля́стий* «сірий (кольору перепела)», *перепеля́чий, перепі́лчин*, [*перепели́кати*] «підпадьомкати» Куз, [*перепелю́кати*] «тс.» Нед; — р. *пе́репел*, бр. *перапёлка*, п. przepiór, przepiórka, ч. křepelka, ст. křepel, слц. prepelica, вл. přepjerka, болг.

пре́пелица, пре́перица, м. *препелица*, [*преперица*], схв. *прѐпелица*, слн. prepelíca; — псл. *perpelъ, що виникло внаслідок подвоєння звуконаслідувального кореня *pel- або *per-, який відтворює крик перепела або його пурхання з наступним розподібненням сонорних; аналогічного походження, очевидно, прус. penpalo «перепел», лит. pìepala, pùtpelė, лтс. paipala «тс.». — Булаховський Вибр. пр. III 263; Німчук 206; Черных II 21; Фасмер III 238—239; Преобр. II 41—42; Брандт РФВ 23, 296; Соболевский Лекции 144; Fortunatov AfSlPh 4, 578; Brückner 443; Machek ESJČ 299—300; Holub—Lyer 270; Младенов 512; Mikl. EW 243; Fraenkel 586; Schrader Reallexikon II 613.

[**пе́репело**] «ключиця»; — очевидно, пов'язане з р. [*перепело́*] «перепонка крила кажана», походження якого не зовсім ясне; зближення його з р. *плева́* «пліва» (Преобр. II 70) непереконливе; можливо, пов'язане з *п'я́сти́* (пор. *перепо́нка*).

перепла́вний (у вислові *Переплавна середа* «одне з православних свят у середині між Великоднем і Трійцею»); — р. *преполове́ние* «тс.», др. *прѣполовление* «тс.; середина»; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **прѣполовление** «Переплавна середа» утворено від дієслова **прѣполовити** «розділити пополам», похідного від **полъ** «половина». — Фасмер III 359. — Див. ще **пере-, пів, полови́на**.

[**перепойми́ти**] «стати на перешкоді; розстроїти, зірвати» Нед, [*перепомня́ти*] «ставати на перешкоді; розстроювати, зривати» Нед; — префіксальне утворення від **пойми́ти* «піймати, схопити» (пор. [*пійми́ти*] «тс.»), похідного від [*іми́ти*] «узяти, схопити»; букв. «перехопити». — Див. ще **іма́ти, пере-, по**.

[**перепол**о́**х**] (бот., у сполученні [*п. мужицький*]) «дзвоники шорсткі, Campanula cervicaria L.» Mak; — р. [*мужичий перепол*о́*х*] «тс.»; — пов'язане з *пол*о́*хати*; мотивація назви неясна. — Див. ще **пол**о́**хати**.

[**перепол**о́**шник**] (бот.) «миколайчики польові, Eryngium campestre L.» Нед; — р. [*перепол*о́*шник, чертопол*о́*х*] «тс.»; — пов'язане з *чортопол*о́*х* (назва різних видів будяків); назва зумовлена наявністю у миколайчиків, подібно до чортополоху, колючок на листках і квітках.

перепо́на, *перепо́н, перепо́ня* — див. **запо́на**.

[**перепри́ця**] (зоол.) «молюск Bulla zebra» Нед; — неясне.

[**пере́рва**] (бот.) «вербозілля лучне, Lysimachia nummularia L.; цикорій дикий, петрові батоги, Cichorium intybus L. Нед», [*пере́рванець*] «зірочник середній, Stellaria media (L.) Cyr.» Г, Mak, [*пі́дорва*] «вербозілля лучне» Mak, [*прі́рва*] «тс.» Mak; — похідні утворення від *рва́ти, переріва́ти*; назви зумовлені тим, що ці рослини розмножуються відрізками (обривками) стебла (вербозілля лучне, зірочник середній) або кореня (цикорій дикий). — Вісюліна—Клоков 255; Нейштадт 230, 439, 582. — Див. ще **пере-, рва́ти**.

[**пересáда**] «перебільшення» Нед, [*пересáдний*] «надмірний» Нед; — калька п. przesada «перебільшення», пов'язаного з przesadzić «перебільшити; перескочити; пересадити», похідним від sadzić «садити, бігти, перескакувати», якому відповідає укр. *сади́ти* (див.).

[**пересакува́ти**] «відокремити, роз'єднати» Нед; — очевидно, похідне утворення від *сак* «сумка». — Див. ще **сак**[1].

пересві́дчити «переконати», *пересві́дчення* «переконання»; — калька ч. přesvědčit «переконати» (слц. presvedčit' «тс.»), що складається з pře- «пере-», svědčit «свідчити» і, у свою чергу, є калькою нвн. überzeugen «переконати», утвореного з префікса über- «пере-» і дієслова zeugen «свідчити». — Див. ще **пере-, сві́док**.

[**пе́ресень**] «орчик» О, [*пе́ресинь*] «тс.» О; — неясне.

пересі́чний; — калька нім. durchschniftlich «середній, пересічний», похідного від Durchschnitt «розріз, перетин; середнє (число)», що складається з префікса durch- «пере-, про-» і основи дієслова schneiden «різати, сікти». — Див. ще **пере-, сі́кти́**.

[**перескаржа́ти**] «перешкоджати, заважати» Нед, [*перескаржи́ти*] «перешкодити, завадити», [*перека́рга*] «перешкода» Нед; — результат семантичної видозміни запозиченого з польської мови [przeskarżać] «звинувачувати, оскаржувати заново», [przeskarżyć] «звинуватити, оскаржити заново», викликаної аналогією до фонетичного переплутування дієслів *перепиня́ти* «перешкоджати, заважати» і [**перепеня́ти*] «оскаржувати заново», похідного від *пеня́ти* «докоряти, звинувачувати». — Див. ще **пере-, ска́рга**[1]. — Пор. **пеня́**[1], **пини́ти**.

[**пересливуватий**] «перев'язаний, перетятий» ВеЛ; — очевидно, результат видозміни форми [*пересилуватий*] «тс.» ВеЛ, утвореної від [*сили́ти*] «зав'язувати вузол». — ВеЛ 448. — Див. ще **пере-, сили́ти**.

переслю́га, *переслю́гуватий* — див. **слю́га**.

пересмі́шник (орн.) «Mimus polyglottus L.»; — р. *пересме́шник*, бр. *перасме́шнік* «тс.»; — результат семантичної видозміни *пересмі́шник* «той, хто пересміює когось»; назва зумовлена тим, що цей птах наслідує крики інших птахів, ніби пересміюючи їх. — ССРЛЯ 9, 895; БСЭ 32, 459. — Див. ще **смія́тися**. — Пор. **смішо́к**.

пере́спа, *пересо́п*, *пересо́пиця* — див. **си́пати**.

[**пере́стра́х**] (бот.) «в'язіль барвистий (кучерявий горошок), Coronilla varia L.» Нед; — п. przestrach «хвощ, Equisetum L.»; — результат перенесення на рослину назви *пере́стра́х* «переляк», зумовленого тим, що ця рослина вживається в народній медицині для лікування дітей від переляку. — SW V 201. — Див. ще **страх**.

[**перестрі́тник**] (бот.) «лутига широколиста, Atriplex latifolium Whlnb.» Г, Mak; — очевидно, похідне утворення від [*пере́стрі́т*] «пристріт», можливо, пов'язане з використанням цієї рослини для лікування пристріту. — Див. ще **пристрі́т**[1]. — Пор. **прострітник**.

пере́стріч (бот.) «Melampyrum L.»; — неясне.

[**пере́струна**] «певна частина проса для товчіння» Нед; — неясне.

пере́ступ (бот.) «Bryonia L.», *пере́ступе́нь* «тс.» СУМ, Пі; — р. *переступе́нь*, бр. *пярэ́ступ*, п. przestęp «тс.»; — похідне утворення від *переступа́ти*; назва зумовлена тим, що рослина має лазяче стебло, за допомогою якого переміщується. — Вісюліна—Клоков 306. — Див. ще **пере-, ступа́ти**. — Пор. **перела́з**.

[**перетник**] «перелісок» Пі; — похідне утворення від *тну́ти*; пор. *пере́тика* «смуга дерев, чагарнику, що розмежовує окремі ділянки землі». — Див. ще **тя́ти**.

[**перетохма́тися**] «проштовхатися, пробитися, протиснутися (крізь натовп)» Нед; — очевидно, результат видозміни форми **перетокма́тися*, похідної від дієслова [*токма́чити*] «товкмачити, штовхати, бити». — Див. ще **товкти́**.

[**перехі́д**] «епілепсія (у дітей)» Си; — р. [*перехо́д*] «тс.»; — очевидно, калька складової частини латинської наукової назви хвороби (paroxismus epilepticus) praeteriens, букв. «минущий, такий, що проходить», паралельна до [*мимохі́д*] «тс.» (див.).

[**перехня́бити**] «нахилити», [*перехня́битися*] «перекоситися; нахилитися, похилитися, зігнутися, згорбитися»; — очевидно, афективне утворення.

пе́рець (бот.) «Piper L.», *пе́речниця* «невеличка посудина на перець», *перце́ві* «Piperaceae», *перці́вка* (вид горілки), [*перцю́га*] (бот.) «перець стручковий однорічний, Capsicum annuum L.» Нед, *перчакі́вка* «перцівка», [*перчанни́к*] (вид печива з перцем та ін-

шими спеціями) Нед, [*перча́нка*] «перечниця» Куз, *пе́рчик, перчи́на, перчи́ця* «стручковий перець», *перце́вий*, [*перцьови́й*] Нед, [*перцюва́ти*] «гарячкувати; лаяти когось», *пе́рчи́ти* СУМ, Нед; — р. *пе́рец*, бр. *пе́рац*, др. *пьпьрь, пьрьць*, п. pieprz, ч. pepř, слц. [piepor, peper, piper], вл. popjeŕ, нл. pepjeŕ, болг. *пипе́р*, м. *пипер*, схв. [*пȁпар*], слн. pôper, стсл. **пьпьрь**; — псл. рьрьгь; — запозичення з латинської мови; лат. piper «перець» походить від гр. πέπερι «тс.», що зводиться до дінд. pippalī́ «зернина перцю». — Німчук 261—262; Коваль 50; Фасмер III 241; КЭСРЯ 334; Черных II 21—22; Преобр. II 44; Brückner 409; Machek ESJČ 444; Holub—Lyer 367; Walde—Hofm. II 308—309; Klein 1123, 1154.

[**переч**] (бот.) «підмаренник трирогий, Galium tricorne With.» Mak; — очевидно, пов'язане з *пе́рець*, хоча мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще **пе́рець**.

[**перечниця**] (бот.) «хрінниця посівна, Lepidium sativum L.» Mak, [*перчак*] «хрінниця смердюча, Lepidium ruderale L.» Mak; — похідні утворення від *пе́рець*; назви зумовлені, очевидно, тим, що свіже листя цих рослин використовується замість перцю як гостра приправа до страв (Нейштадт 291). — Див. ще **пе́рець**.

[**переша́порити**] «перерити; розтратити, витратити» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації слів *переша́рити* й *перени́шпорити*. — Див. ще **ни́шпо́рити, ша́рити**.

[**перешлю́говатий**] «неодноманітний, нерівномірний, з прогалинами, неповний» Нед; — очевидно, пов'язане з [*переслю́га*] «смуга, лінія». — Див. ще **слю́га**.

[**пере́щик**] «наріст у формі кільця на стовбурі дерева»; — пов'язане з [**перещикну́ти*] «прищикнути поперек». — Див. ще **прищикну́ти**.

[**переяйка**] «перегородка»; — очевидно, похідне утворення від [*переяти*] «перейняти»; пор. *перебі́рка* від *перебра́ти*. — Петлева Этимология 1986—1987, 64—65. — Див. ще **пере-, я́ти**.

[**пержи**] (бот.) «слива садова, Prunus domestica L.» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з вл. pjeržnica (сорт груші), так само неясним.

[**пери**] (бот.) «груша звичайна, Pyrus communis L.» Пі; — запозичення зі східнороманських мов; рум. молд. páră «груша (плід)», păr «груша (дерево)», зводяться до лат. pirum «груша (плід)», pirus «груша (дерево)», запозиченого з невідомого джерела, як і гр. ἄπιον «груша (плід)», ἄπιος «груша (дерево)». — Pușcariu 110; СДЕЛМ 346; DLRM 595; Walde—Hofm. II 309—310.

периге́й «найближча до центру Землі точка орбіти Місяця або штучного супутника Землі»; — р. болг. *перигéй*, бр. *перыге́й*, п. perygeum, perigeum, ч. слц. perigeum, схв. *перѝгēј*, слн. perigéj; — запозичення із середньолатинської мови; слат. perigēum, perigaeum «приземний, близький до Землі» походить від гр. περίγειον, форми середнього роду прикметника περίγειος «приземний, колоземний», утвореного з прийменника περί «навколо», спорідненого з дінд. pári «навколо; через, крізь», ав. pairi «тс.», лат. per «через», псл. per- «пере-», укр. *пере-*, та іменника γῆ «земля». — СІС² 640; Kopaliński 740; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 469; Вујаклија 706; Frisk II 512—513. — Див. ще **апоге́й, пере-**.

перика́рд (анат.) «зовнішня оболонка серця; навколосерцева сумка», *перика́рдій* «тс.», *перикарди́т* (мед.) «запалення перикардія», *перикардіа́льний*; — р. *перика́рд*, бр. *перыка́рд*, ч. слц. perikard, болг. *перика́рдий*, м. *перикардит(ис)* «перикардит», схв. *перѝкард*, слн. perikárd; — запозичення з медичної латини; нлат. pericardium «перикард» походить від гр. περικάρδιον, форми середнього роду прикметника περικάρδιος «навколосерцевий», утвореного з прийменника περί «навколо» та іменника καρδία «серце». —

CIC² 640; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуjаклија 707; Klein 1158. — Див. ще **кардіогра́ма, перигéй**.

пери́ла (бот.) «Perilla L.», [*периля*] (у сполученнях [*п. васильковата, п. чорна*]) «перила васильковидна, Perilla ocimoides L.» Mak, [*перилясті*] «Lomentaceae» Mak; — р. *пери́лла*, ч. perilla; — запозичення з новолатинської мови; нлат. perilla «перила» походить від ісп. perilla, зменш. від pera «груша», що виникло з нар.-лат. pira (лат. pira) «тс.», форми множини від pirum «груша (плід)»; назва рослини зумовлена, очевидно, тим, що її плід (тригранний горішок) нагадує плід груші. — УРЕ 11, 75; Klein 1144, 1159. — Див. ще **пери**.

[пери́ло] «перегородка», *пери́ла* «поруччя», [*поре́льце*] «тс.» Нед, *пери́льчастий*; — р. *пери́ла* (мн.), болг. *пери́ло*; — похідне утворення від *пе́рти*; букв. «те, на що можна спертися». — Булаховський Вибр. пр. III 367; Черных II 22; Фасмер III 241; КЭСРЯ 334; Преобр. II 44. —Див. ще **пе́рти²**.

пери́метр «довжина замкнутого контуру, або сума довжин усіх сторін замкнутого багатокутника на площині»; — р. *пери́метр*, бр. *перы́метр*, п. perymetr, болг. *периме́тър*, схв. *перимéтар*; — запозичення з грецької мови; гр. περίμετρος «коло, обвід» за допомогою префікса περι- «навколо» утворене від μέτρον «мірило, міра». — CIC² 640; КЭСРЯ 334; Sł. wyr. obcych 567; РЧДБЕ 470; Вуjаклија 707; Klein 1159. — Див. ще **метр¹, перигéй**.

[пери́нка] «личинка мурашки»; — результат семантичної видозміни *пери́нка* «мала перина»; назва зумовлена тим, що личинки мурашок нагадують подушечку або перинку. — Див. ще **перо́**.

перипети́я «несподівана, раптова зміна»; — р. *перипети́я*, бр. *перыпеты́я*, п. perypetia, ч. peripetie, слц. peripetia, болг. *перипе́тия*, м. *перипетија*, схв. *перипѐтија*, слн. peripetíja; — запозичено з грецької мови, очевидно, через французьку (фр. péripétie); гр. περιπέτεια «несподівана подія, раптова зміна» утворено від περιπετής «той, що падає», пов'язаного з περιπίπτω «падаю, випадаю», утвореного за допомогою префікса περι- «навколо, близько» від πίπτω «падаю», пов'язаного з πέτομαι «літаю», спорідненим з дінд. pátati «літає, падає», ав. pataiti «тс.», лат. peto «кидаюся, злітаю». — CIC² 640; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуjаклија 708; Klein 1159; Dauzat 548; Frisk II 521—522, 542—543. — Див. ще **перигéй**.

перископ, *перископíчний, перископний*; — р. болг. *перископ*, бр. *перыскóп*, п. peryskop, ч. слц. вл. periskop, м. *перископ*, схв. *пѐрйскоп*, слн. periskóp; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Periskóp «перископ», фр. périscope, англ. periscope «тс.» утворено від гр. περισκοπέω «дивлюсь навколо», що складається з префікса περι- «навколо» і дієслова σκοπέω «стежу, пильную». — CIC² 640; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуjаклија 708; Klein 1160, 1400. — Див. ще **єпи́скоп, перигéй**.

перистáльтика «ритмічні скорочення стінок стравоходу, шлунка й кишечнику», *перистальти́чний*; — р. *перистáльтика*, бр. *перыстáльтыка*, п. perystaltyka, ч. слц. peristaltika, болг. *перистáлтика*, схв. *перистàлтика*, слн. peristáltika; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Peristáltik «перистальтика», фр. péristaltique «тс.», англ. peristaltic «перистальтичний» походять від гр. περισταλτικός «який охоплює, стискає», пов'язаного з дієсловом περιστέλλω «одягаю; захищаю, дбаю», що складається з префікса περι- «навколо» і дієслова στέλλω «лаштую, споряджаю; шикую; впорядковую», спорідненого з лат. lātus (<*stlātos) «широкий», stlāta, stlatta «широке торговельне (згодом піратське) судно», псл. stьlati «стелити», укр. *слáти*. — CIC² 640; Kopaliński 743—744; РЧДБЕ 470; Вуjаклија 709; Klein 1160; Frisk II

786—788; Walde—Hofm. I 772. — Див. ще **перигéй, слáти**[2].

пе́рити, *пе́рнути* — див. **пе́рти**[3].

перитоні́т (мед.) «запалення очеревини»; — р. болг. *перитони́т*, бр. *перытані́т*, ч. peritonitis, слц. peritonitída, м. *перитони́т(ис)*, схв. *перито́н(е)итис*, слн. peritonítis; — запозичення з медичної латини; нлат. peritonitis «тс.» утворено від гр. περιτόναιον «очеревина», пов'язаного з περιτείνω «натягаю навколо, обтягую», яке складається з префікса περι- «навколо» та дієслова τείνω «напружую, натягую», спорідненого з дінд. tanṓti «розтягає, натягає», лат. tendo «тягну, витягаю; надуваю», лит. tìnti «пухнути», tiñklas «сітка, невід», псл. teneto «тенето», укр. *тенéто*. — CIC[2] 641; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуjаклија 709; Klein 1160; Frisk II 863—865; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **перигéй, тенéта**.

периферія, *периферúчний, периферíйний*; — р. *периферúя*, бр. *перыферы́я*, п. peryferia, ч. periférie, слц. periféria, вл. periferija, болг. *периферия*, м. *периферија*, схв. *периферија*, слн. periferíja; — запозичення з французької мови; фр. périphérie «периферія» виникло з лат. peripheria «тс.», що зводиться до гр. περιφέρεια «околиця, периферія», пов'язаного з περιφέρω «ношу (воджу) навколо; кручу, обертаю», яке складається з префікса περι- «навколо» і дієслова φέρω «несу, ношу», спорідненого з дінд. bhárati «бере», лат. ferō «несу», псл. bьrati, укр. *брáти*. — CIC[2] 641; Черных II 22; КЭСРЯ 334; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуjаклија 709; Klein 1159; Walde—Hofm. I 483—485; Frisk II 1003—1005. — Див. ще **брáти, перигéй**.

перифрáза «заміна назви предмета або явища його описом», *перифрáз* «тс.», *перифрастúчний, перифразувáти*; — р. болг. м. схв. *перифрáза*, бр. *перыфрáза*, п. peryfraza, ч. perifráze, слц. слн. perifráza, вл. perifraza; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. périphrase «перифраза» виникло з лат. periphrasis «тс.», що походить від гр. περίφρασις «описовий вислів», пов'язаного з περιφράζω «висловлююся описово», яке складається з префікса περι- «навколо» і дієслова φράζω «говорю, повідомляю». — CIC[2] 641; КЭСРЯ 334; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуjаклија 709; Klein 1159—1160. — Див. ще **перигéй, фрáза**.

[перúчка] (бот.) «щитник, Dryopteris Adans. (Aspidium Sw.)» Нед, [*пірнáчка*] «орляк звичайний (папороть), Pteridium aquilinum Kuhn. (L.) (Pteris)» Нед, Мак; — похідні утворення від *перó*; назви зумовлені пірчасторозсіченою формою листків папороті. — Вісюліна—Клоков 55. — Див. ще **перó**.

пéрі «(у перській міфології) добра фея»; — р. болг. *пéри*, бр. *пéры*, п. ч. peri; — запозичено з перської мови, можливо, через англійську (англ. peri «тс.»); перс. pārī «ангел, фея» виникло з сперс. parīk «тс.», що походить від ав. pairikā «прекрасна жінка, яка спокушує побожного чоловіка», пов'язаного, очевидно, з гебр. pīléghesh «наложниця, коханка», арам. pīlaqtā́, гр. παλλακή «тс.». — CIC[2] 641; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54, 61; Sł. wyr. obcych 564; РЧДБЕ 469; Klein 1115, 1158. — Див. ще **палáдій**.

[перúй] (іхт.) «харіус, Thymallus thymallus L.» Нед, [*перúка*] «вид дрібної риби» О, [*пірь*] «тс.» О, [*пернúця*] «харіус», [*пир* Маркевич—Короткий, *пирьок* тж, *пір* ВеНЗн] «тс.»; — п. [pyr] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *перó*, оскільки тіло харіуса вкрите на боках великою лускою. — Маркевич—Короткий 73—74; УРЕ 15, 427. — Див. ще **перó**.

період, *періодúза́ція, періóдика, періодúчний, передперíод*; — р. *перúод*, бр. *перы́яд*, п. period, ч. вл. нл. perioda, слц. слн. perióda, болг. *периóд*, м. *период*, схв. *перѝод*; — запозичен-

ня з французької мови; фр. période «період» виникло з лат. periodus, що походить від гр. περίοδος «обертання, обіг», утвореного за допомогою префікса περι- «навколо» від ὁδός «шлях, дорога», спорідненого з дінд. ā-sad- «іти, наближатися», ав. apahad- «відходити», лат. cēdo «іду, ходжу», псл. xoditi, укр. *ходи́ти*. — CIC² 641; Черных II 22; Фасмер III 241; КЭСРЯ 334; Kopaliński 740; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Vujaklija 707; Dauzat 548; Walde—Hofm. I 193—194; Frisk II 350. — Див. ще **перигéй, ходи́ти**.

перíстий «строкатий», [*пари́стий*] «тс.» Пі, *пери́стий* «укритий пір'ям; строкатий», [*пера́стий*] «строкатий» ВеЗа; — бр. *пярóсты* «строкатий, перистий», ч. peřestý «тс.»; — псл. *perestъ «пір'ястий; перистий», похідне від pero (peŕje) «перо (пір'я)». — Трубачев Этимология 1972, 33—35. — Див. ще **перó**.

перíщити «сильно бити, сікти, шмагати; (про дощ) сильно, безперервно йти», [*парíщити*] «тс.» ВеБ; — очевидно, пов'язане з [*пе́рити*] «бити, шмагати». — Див. ще **пе́рти**[3].

[**пе́рія**] «ряд (будинків), бік (вулиці) СУМ, Нед; вулиця в місті; ринок О»; — бр. ст. *перея, перия* «бік вулиці»; — запозичення з польської мови; п. pierzeja «тс.», як і ч. peřej «поріг (річковий)», слц. perej «тс.», задовільної етимології не має; пов'язується (Фасмер III 240) з стсл. **пержѫ** «лечу, рухаюсь», укр. [*перть*] «стежка, по якій ганяють овець». — Machek ESJC 445.

перка́ль (текст.) «тонка бавовняна тканина»; — р. *перка́ль*, бр. *парка́ль*, п. perkal, ч. слн. perkál, слц. perkán, болг. *перка́л*, схв. *пèркā̀л*; — запозичення з французької мови; фр. percale походить від ісп. percal, яке зводиться до перс. pärgāl(ä) «тс.». — CIC² 642; Фасмер III 242; Горяев 449; Sł. wyr. obcych 564; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Vujaklija 710; Lokotsch 131; Klein 1155.

[**перкась**] (орн.) «стрепет, хохітва, Otis tetrax L.» Шарл, [*перкóша*] «тс.» Нед, [*перкáч*] «дрізд омелюх, Turdus visciosus L.» Шарл, [*пирскач*] «тс.»; — очевидно, назви звуконаслідувального походження, утворені від вигуків, що імітують крики цих птахів. — Птицы СССР 203—204.

[**перкýн**] (орн.) «пірникоза велика, Podiceps cristatus L.» Нед; — п. perkoz «пірникоза» (з укр.); — очевидно, похідне утворення від [*перка́тий*] «такий, що має задерті догори роги» (цей птах має на голові пишне пір'я, яке нагадує роги). — Strutyński 145. — Див. ще **пирка́тий**.

[**Перкýн**] (міф.) «Перун»; — очевидно, пов'язане з *Перýн*; споріднене з лит. perkūnas «грім», лтс. pērkons, прус. Percunis «тс.»; балтійські слова, для яких встановлюється первісне значення «дубовий бог», часто пов'язують (Гамкрелидзе—Иванов 615, 792—793; Fraenkel ZfSlPh 20, 59; Walde—Hofm. II 402—403; Uhlenbeck 158) з діслв. Fjǫrgynn (назва певного бога), Fjǫrgyn «мати Тора», гот. fairguni «скеля», лат. quercus «дуб», алб. perëndi «бог». — Фасмер III 247; Преобр. II 47—48; Fraenkel 575. — Див. ще **Перýн**.

перламýтр «внутрішній шар черепашок деяких молюсків», [*перламýт* Нед, *перломýтер* Куз] «тс.», *перламýтрівка* (ент.) «метелик з перламутровими або сріблястими цятками на нижній частині крил», *перламýтритися*; — р. бр. *перламýтр*, болг. *перламýтър*, схв. *пèрлмутер*; — запозичення з німецької мови; н. Pérlmutter, [Perlemutter], утворене з іменників Perle «перлина» та Mutter «мати», є калькою слат. māter perlārum «мати перлів» (назва черепашки). — CIC² 642; Булаховський Нариси 128; Черных II 23; Фасмер III 242; Преобр. II 44; РЧДБЕ 471; Vujaklija 710; Klein 1008; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще **мáти**[1], **пе́рло́**.

[**пе́рлик**] «рибальський пристрій, жердина, на якій є залізний молоток з діркою, ударяючи яким по каменю, ви-

ганяють рибу»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. perlik «молот для товчіння каменю», як і ч. perlík «кувалда, молот», вл. pyrla «молоток», походить від двн. свн. perel «молот». — Тихий РМ 1938/6, 267; Machek ESJČ 444; Holub—Lyer 368.

перлі́вка (бот.) «Melica L.», [*перловник*] «перлівка висока, Melica altissima L.» Мак; — р. *перло́вник*, бр. *пе́рлаўка*, п. perłówka; — похідне утворення від *пе́рло́*; назва зумовлена, очевидно, наявністю на колосках цієї рослини кулястих грудочок, складених з недорозвинених квіток (Вісюліна—Клоков 94); пор. р. [*жемчужник*] «перлівка», нвн. Perlgras «тс.». — Див. ще **пе́рло́**.

пе́рло́ «перламутрове зерно, що утворюється в черепашках деяких молюсків» СУМ, Нед, *пе́рла* (жін. р.), *пе́рли* (мн.), *перли́на*, [*пере́льник*] «ловець перлин» Нед, [*перельни́цтво*] «добування перлин», [*перли́нок*] (зоол.) «вид равлика, Glaucoma» тж, [*перли́ця*] (орн.) «цесарка, перлова курка» Куз, *перлі́вка* «перлові крупи», *перлі́вни́ця* «вид молюска, Unio» СУМ, УРЕ, [*перлове́ць*] (ент.) «перламутрівка», *перла́стий, перли́нний, перли́стий, перло́вий*, [*перли́ти*] «прикрашати перлами» Куз, [*перли́тися*] «яскріти» Куз, ст. *пе́рла* (XVII ст.); — р. *перл*, бр. *пе́рлы*, п. perła, ч. слц. perla, вл. нл. parla, болг. м. схв. *пе́рла*, слн. pêrla; — запозичення з французької мови (форма *пе́рла*, жін. р., з німецької); фр. perle «перлина», очевидно, походить від іт. perla, що, як і нім. Pérle, зводиться до нар.-лат. *perla, яке виникло з лат. perna «стегна; вид молюска», спорідненого з дінд. pārṣṇiḥ «п'ята», ав. pāšna-, гр. πτέρνη, гот. fairzna, двн. fersana, нвн. Ferse «тс.». — Шелудько 42; Черных II 22—23; Фасмер III 242; Преобр. II 44; Галай Веснік БДУ 1978/2, 34; Brückner 402; Machek ESJČ 444; Schuster-Šewc 1045; РЧДБЕ 471; Klein 1144; Dauzat 549; Kluge—Mitzka 538; Walde—Hofm. II 289—290.

перло́н «штучне синтетичне волокно, а також тканина з нього»; — р. бр. болг. *перло́н*, п. ч. слц. perlon, слн. pêrlon; — запозичення з німецької мови; н. Perlon «тс.» утворено від Pérle «перло» за зразком *нейло́н, сило́н*. — Коломієць Розвиток лексики сл. мов 243; Kopaliński 741; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471. — Див. ще **пе́рло́**.

перлюстра́ція «розпечатування й перегляд поштової кореспонденції без відома адресата», *перлюстраці́йний, перлюструва́ти*; — р. болг. *перлюстра́ция*, бр. *перлюстра́цыя*, п. perlustracja, ч. perlustrace, слц. perlustrácia, схв. *перлустрација*, слн. perlustrácija; — запозичення з латинської мови; лат. perlustrātio «перегляд» пов'язане з perlustro «оглядаю, переглядаю», утвореним за допомогою префікса per- «через, пере-» від lustro «оглядаю, обстежую». — CIC² 642; Kopaliński 741; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вујаклија 710. — Див. ще **ілюстра́ція, пере-**.

перманéнт «завивка волосся, яка довго тримається», *перманéнтний* «постійний, безперервний»; — р. бр. *перманéнт*, п. вл. permanentny «перманентний», ч. permanentní, слц. permanentný, болг. м. *перманéнтен*, схв. *перманѐнтан*, слн. permanénten «тс.»; — запозичення з французької мови (як назва зачіски є, очевидно, другим компонентом фр. вислову coiffure permanente «перманентна (постійна) зачіска»); фр. permanent «постійний, незмінний; безперервний» виникло з лат. permanēns (род. в. permanentis) «такий, що триває», похідного від permanēre «тривати», яке за допомогою префікса per- «через, пере-» утворено від manēre «лишатися, тривати», спорідненого з гр. μένω «залишаюся», дінд. man- «зволікати, стояти нерухомо», ав. дперс. man- «залишатися, чекати», вірм. mnam «залишаюся, чекаю». — CIC² 642; Черных II 23; Kopaliński 741; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вујаклија 710; Dauzat 549; Walde—Hofm. II 26.

перм'я́к «представник народності фінно-угорської мовної групи»; — р. болг. *пермя́к*, бр. *пярмя́к*, ч. Permjak; — похідне утворення від *Перм*, яке спочатку було етнонімом або топонімом (назвою території); топонім *Перм* задовільної етимології не має; пов'язується з комі parma «тайга», perjema «успадкована земля», з фін. Perämaa, похідним від perä «задня (крайня) частина». — Фасмер III 242; Никонов 327; Мельхеев 68.

[**перна́к**] «личинка ґедзя» Нед, [*перна́дель* ВеНЗн, ВеЛ, *пернаділь* ВеНЗн, *пирна́дель* ВеНЗн, ВеЛ, *перна́ль* Нед] «тс.»; — очевидно, пов'язане з [*перна́к*] «напірник», [*пери́нка*] «личинка мурашки», за схожістю личинок до подушечок, перин. — Див. ще **перо́**. — Пор. **пери́нка**.

[**перна́тка**] (зоол.) «жаба» ВеБ; — неясне.

[**перна́ток**] (бот., у сполученні [*бла́ват п.*] «волошка фригійська, Centaurea phrygia L.») Нед; — похідне утворення від *перна́тий*; назва зумовлена, очевидно, пірчасто-роздільною формою придатків обгортки кошиків цієї рослини. — Див. ще **перо́.**

[**перна́чка**] «кров'яна ковбаса» Vincenz, [*перначки́*] «товсті овечі кишки» Нед; — очевидно, результат видозміни запозиченого рум. молд. cârnáț (cârnat) «ковбаса», що походить від нар.-лат. *carnaceus «м'ясний», пов'язаного з лат. carō (род. в. carnis) «м'ясо», спорідненим з умбр. keru «частина», karne «кусок м'яса», дісл. hǫrund «м'ясо», гр. κείρω (καρῆναι) «відрізую», лит. kertù «рубаю», псл. *čerslo (< *kertslo) «чересло», *čьrta «нарізка, риска». — Vincenz 13; СДЕЛМ 221; DLRM 154; Walde—Hofm. I 170. — Див. ще **чересло́, че́рта́.**

перо́ «рогове нашкірне утворення у птахів; знаряддя для писання й малювання; [плавець у риби; парасолька ВеУг]», [*пиро́*] «лопать весла; зелені стебла цибулі» Корз, [*пере́чко*] «пірце» ВеЛ, *пери́на*, [*пери́стка*] (зоол.) «пенарія (вид корала), Pennatula» Нед, [*перия́н*] «строкатий віл» ВеНЗн, [*перівни́ця*] «пенал» Куз, [*пері́ня*] «строката корова» ВеНЗн, [*перна́к*] «напірник» Нед, *перна́ті*, [*перна́тка*] (зоол.) «пенарія» Нед, *перна́ч* (іст.), *перни́к* «пенал» Нед, [*перце́*] «листя до появи колосся; поперечний щабель у бороні» О, [*пер'я́н*] «перістий віл», *піри́на* «пір'їна», *пір'ї́на*, [*пірна́к*] «хвостове перо в півня» ВеБ, [*пірна́ті*] «пернаті», *пірна́ч* «пернач», *пірни́к* «пенал» Куз, [*піро́*] «перо» Нед, *пірце́* «маленьке перо; листок рогозу, цибулі або часнику», *пі́р'я*, [*пір'я́н*] «періста тварина», [*пі́р'янка*] «пір'їнка» Нед, *перна́тий*, [*піри́стий*] «строкатий» Нед, *пір'ї́стий*, [*пірна́тий*] «пернатий», [*пірни́й*] «укритий пір'ям» Нед, *пірча́стий*, *пір'я́стий*, [*прі́яний*] «вид масті рогатої худоби» Нед, [*пря́ний*] «смугастий», [*пряни́стий*] «тс.» Нед, [*пі́рити(ся)*] «линяти, скидати пір'я» Нед, *напі́рнач* «футляр на пера в старовинній чорнильниці; напірник», *напі́рник*, [*невпі́рий*] «неоперений» Куз, [*оперна́тіти*] «оперитися; розбагатіти», *оперя́тися*, [*опі́рити*] «вкрити пір'ям» Куз, [*упі́рений*] «укритий пір'ям» Нед; — р. болг. *перо́*, бр. *пяро́*, др. *перо*, п. pióro, ч. pero, péro, слц. pero, вл. нл. pjero, м. *перо*, схв. *пѐро*, слн. peró, стсл. **перо**; — псл. pero, пов'язане з *perti «перти»; — споріднене з лит. spar̃nas «крило», лтс. spārns «тс.», дінд. parṇám «крило, перо», ав. parəna-, нперс. parr «тс.», двн. farn «папороть»; іє. *per-; менш обґрунтоване зіставлення (Pedersen Kelt. Gr. I 90; Machek ESJČ 444—445; Kluge—Mitzka 188; Walde—Hofm. II 282) з гр. πτερόν «перо, крило», двн. fëdara (< *péterā) «перо», дінд. pátram «крило», вірм. t'ir (< *pter-) «літання, політ», лат. acci-piter «яструб», іє. *pet- «літати». — Фасмер—Трубачев III 243; Черных II 23; Преобр. II 44—45; Горяев 256; Brückner 414; Младенов 418; Mikl. EW 240; Meillet Études 238; Karulis II 257; Persson Beitr. 417; Pokorny 816—817. — Див. ще **пе́рти**[1].

перо́н «залізнична платформа»; — р. *перро́н*, бр. болг. *перо́н*, п. peron, ч. слц. слн. perón, м. *перон*, схв. *пѐрōн*; — запозичення з французької мови; фр. perron «під'їзд; ґанок; перон» пов'язане з pierre «камінь», що виникло з лат. petra «скеля, камінь», від гр. πέτρα «тс.». — СІС² 643; Черных II 24; Sł. wyr. obcych 565; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 471; Вујаклија 711; Klein 1163; Dauzat 550. — Див. ще **Петро́.**

[**пе́роч**] (бот., у сполученні [*п. болотяна*] «плавушник болотяний, Hottonia palustris L.») Нед; — похідне утворення від *перо́*; назва зумовлена гребінчасто-пірчасто-розсіченою формою листя цієї рослини. — Вісюліна—Клоков 34, 251; УРЕ 11, 229. — Див. ще **перо́.**

перпендикуля́р «пряма лінія, що утворює прямий кут з даною прямою або площиною», *перпендикуля́рний*; — р. болг. *перпендикуля́р*, бр. *перпендыкуля́р*, п. perpendykularny «перпендикулярний», слц. perpendikulárny «тс.», м. *перпендикула́р(а)*, схв. *пѐрпендикулāран* «перпендикулярний»; — запозичення з латинської мови; лат. perpendiculāris «прямовисний» є похідним від perpendiculum «висок», пов'язаного з perpendo «точно виважую», утвореного за допомогою префікса per- «через, пере-» від pendo «важу, зважую», пов'язаного з pendeo «звисаю». — СІС² 643; Черных II 23—24; Фасмер III 243; Kopaliński 741; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вујаклија 711; Klein 1151, 1162. — Див. ще **апе́ндикс, пере-.** — Пор. **пе́нсія.**

перс «представник основного населення Ірану», *персія́нин* «тс.», *Пе́рсія, перси́дський, персія́нський, пе́рський*, ст. *персинъ* «перс», *Перси́да* «Персія» (XVII ст.); — р. бр. *перс*, п. вл. Pers, ч. Peršan, слц. Peržan, болг. *перси́ец*, схв. *Персија́нац, Перзија́нац*, слн. Pêrzijec, стсл. **персъ**; — запозичення з грецької мови; гр. Πέρσης «перс», як і Περσίς (род. в. Περσίδος) «Персида (історична назва теперішнього Фарсистану в Ірані)», походить від етимологічно нез'ясованого дперс. Pārsa «Персія», до якого зводяться також перс. Pārs, Fārs, гебр. Pārás, ар. Fā́ris «тс.»; від гр. Περσίς походить цсл. **Перъсида**, звідки й укр. *перси́дський*. — Фасмер III 243; Никонов 159—160; Vasmer Festschr. Čyževśkyj 297; Klein 1163.

пе́рса, *пе́рси*, [*пе́рста*] «перса», [*пі́рса*] «тс.» Пі, [*пе́рсні*] «груди в коней» Л, [*пе́рсти, пе́рсці*] «тс.» Л, [*пе́рстка*] «груди» О, [*спе́рси*] «тс.» Гриц, *перси́стий*, [*персни́й*] «грудний» Куз, [*персо́вий*] «випуклий» Нед, [*напе́рсник*] «частина упряжі»; — р. *пе́рси*, [*персть*] «груди в коня», др. *пьрсь* (одн.), *пьрси*, п. pierś (одн.), ч. prsa, prsy, ст. prsi, слц. prsia, нл. [pjerš], схв. *пр̏са, пр̏си*, слн. pŕsi, р.-цсл. **прьси, пьрси**; — псл. *pᵇr̥sь, *pᵇr̥si «груди»; — споріднене з лит. pìršys «груди в коня», дінд. párśuḥ «ребро», ав. pərəsu- «ребро, бік», ос. fars «бік»; іє. *perk̑- «ребро, груди»; форми з **т, т', н** (< **тн**) постали, очевидно, внаслідок зближення з *перст*. — Фасмер III 245; Преобр. II 45—46; Горяев 256; Brückner 410; Machek ESJČ 486; Holub—Kop. 296; Schuster-Šewc 1081—1082; Критенко Вступ 508; Mikl. EW 243; Meillet Études 262; Trautmann 220; Būga RR II 515; Эндзелин СБЭ 196; Zubatý AfSlPh 16, 411; Зализняк ВСЯ VI 38; Pokorny 820.

пе́рсик (бот.) «Persica Mill.», [*перскиня*] «персик звичайний, Persica vulgaris Mill.» Mak; — р. *пе́рсик*, бр. *пе́рсік*; — запозичене із середньолатинської мови, очевидно, через середньонижньонімецьку; слат. persica «персик» (> снн. përsik «тс.») постало з лат. persicum (у сполученні mālum р. «перське яблуко»), що є формою середнього роду прикметника persicus «перський», утвореного від Persa «перс» (з гр. Πέρσης «тс.»). — Черных II 24; Фасмер III 243; Преобр. II 46; Kluge—Mitzka 544. — Див. ще **перс.** — Пор. **бросква.**

персо́на «особа; поважна особа», [*парсо́на*] «тс.», *персона́ж, персона́л,*

персоналі́зм (філос.), *персона́лії, персоналі́ст* (філос.), *персона́льний, персоналізува́ти*; — р. бр. болг. м. схв. *персо́на*, п. ч. persona, слц. persóna, вл. нл. personal «персонал», слн. personál «тс.»; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. persōna «маска; роль; особа» виникло з етр. φersu «маскована постать» (перв. назва бога чи демона потойбічного світу, що приймав душі померлих та супроводжував їх у пекло), спорідненого з першим компонентом гр. Περσε(φόνη) «Персефона» (ім'я дочки Зевса й Деметри, що стала дружиною бога підземного царства Аїда); *персона́ж* походить від фр. personnage «персонаж» (з лат. persōna), а *персона́л(ьний)* від пізньолат. persōnālis «особовий». — CIC² 643; Фасмер—Трубачев III 244; Черных II 24; Hüttl-Worth 16; Преобр. II 46; Kopaliński 742; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Vujaklija 712; Будагов История слов 134—139; Klein 1163—1164; Walde—Hofm. II 291—292; Frisk II 518. — Пор. **парсу́на.**

персоніфіка́ція «уособлення», *персоніфікува́ти* «уособлювати»; — р. болг. *персонифика́ция*, бр. *персаніфіка́цыя*, п. personifikacja, ч. personifikace, слц. personifikácia, м. схв. *персонифика́ција*, слн. personifikácija; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Personifikatiőn, фр. англ. personification «уособлення» утворено від лат. persōna «особа» за допомогою компонента -fic̄atio, пов'язаного з facere «робити, чинити». — CIC² 643; Kopaliński 742; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Vujaklija 713; Klein 1164; Dauzat 550. — Див. ще **електрифіка́ція, персо́на, факт.**

перспекти́ва, *перспекти́вний*; — р. болг. м. схв. *перспекти́ва*, бр. *перспекты́ва*, п. perspektywa, ч. perspektiva, слц. слн. perspektíva, вл. нл. perspektiwa; — запозичення з французької або німецької мови; фр. perspective «перспектива», н. Perspektíve «тс.» виникло з слат. perspectīva (ars) «мистецтво перспективного зображення», що являє собою форму жіночого роду від perspectīvus «перспективний», похідного від лат. perspectus, дієприкметника минулого часу до дієслова perspicio «дивлюся через», яке складається з префікса per- «крізь, через, пере-» і дієслова specio «дивлюся». — CIC² 643; Фасмер III 244; Kopaliński 742; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Vujaklija 713; Dauzat 550; Klein 1164. — Див. ще **аспе́кт, пере-.**

перст «палець руки», [*персть*] «тс.» Нед, *пе́рстень* «обручка, каблучка; [наперсток ДзАтл I]», [*пе́рстінь, перстени́на*] «тс.», *пе́рсні* (мн.), [*персте́ні*] «персні» Куз, [*пе́рсник*] «перстенець», *перстене́ць, персте́ник*, [*перстени́на*] «перстень» О, [*персти́на*] «тс.» Куз, [*персті́ня*] (зб.) «персні» Ме, [*пири́стень*] «перстень» ГрицАВ, [*пе́рсний*] «перстеневий» Куз, *перстене́вий*, [*перстенюва́тий*] «кільцеподібний, перснеподібний» Куз, [*напе́рсник*] «онучка (для пальців ніг)», [*напе́рсниця*] «тс.», *напе́рсток* «захисний ковпачок на палець при шитті; залізне кільце, яким коса кріпиться до кісся; [перстень Л]»; — р. *перст*, др. *пьрстъ*, п. parst, ч. слц. prst, вл. porst, полаб. pårstèn «перстень», болг. *пръст*, м. *прст*, схв. *пр̏ст*, слн. pȓst, стсл. **пръстъ**; — псл. *pʰr̥stъ «палець»; — споріднене з лит. pir̃štas, лтс. pìrksts, прус. pirsten «тс.», а також, очевидно, з двн. first «гребінь даху», снн. vorst «стовп», лат. postis «тс.», дінд. pr̥ṣṭhám «хребет, вершина», ав. paršta- «спина»; ie. *(s)per- «дотикатися, спиратися»; менш переконливе пов'язання (Wiedemann BB 27, 229; Machek Recherches 59—60; Schuster-Šewc 1137) з псл. *pʰr̥sь, *pʰr̥si «груди», укр. *пе́рса*. — Фасмер—Трубачев III 244; Черных II 24—25; Brückner 397; Machek ESJC 486; Младенов 533; Критенко Вступ 542; Mikl. EW 243; Trautmann 220; Būga RR II 515; Mühl.—Endz. III 224; Solmsen IF 31, 454; Мартынов Язык 82; Brugmann IF 11, 285; Walde—Hofm. II 349; Pokorny 813.

перста́ч (бот.) «Potentilla L.», [*перста́к*] «тс.» Куз; — похідне утворення від *перст*; назва зумовлена пальчастою формою листя цієї рослини. — Вісюліна—Клоков 210. — Див. ще **перст.**

[**перстене́ць**] (бот.) «повитиця, Cuscuta L.»; — похідне утворення від *пе́рстень*; назва зумовлена тим, що повитиця обвивається навколо стебел інших рослин, утворюючи кільця. — Вісюліна—Клоков 263. — Див. ще **перст.**

[**перстенія́вка**] (ент.) «кільчастий шовкопряд, Malacosoma neustria L.» Куз; — похідне утворення від *пе́рстень*; назва зумовлена тим, що кладка яєць цього метелика має вигляд кільця. — УРЕ 6, 421. — Див. ще **перст.**

[**перстенякй**] (зоол.) «кільчаки, кільчасті черви, Annelides» Нед; — п. pierścienice «тс.»; — похідне утворення від *пе́рстень*; назва зумовлена тим, що тіло цих червів складається з великої кількості однакових за будовою перснеподібних члеників. — УРЕ 6, 421. — Див. ще **перст.**

персть (заст.) «земля»; — р. *персть*, др. *пьрсть*, п. ст. pierść, ч. слц. prst', вл. pjeršć, болг. *пръст*, м. *прст*, слн. pŕst, стсл. **пръсть**; — псл. *p$^{b}_{o}$rsth, пов'язане з *рогхъ «порох»; — споріднене з лит. piřkšnys «жар, присок», лтс. pìrkstis «присок», дінд. pṛṣan «плямистий, строкатий», діск. fors «водоспад». — Фасмер III 245; Преобр. II 47; Machek ESJC 487; Holub—Lyer 399; Schuster-Sewc 1082; Младенов 534; Mikl. EW 243; Meillet Études 285; Trautmann 206; Mühl.—Endz. III 223; Pedersen IF 5, 54. — Див. ще **по́рох.**

пе́рти[1] «іти; швидко просуватися», *пиря́ти* «швидко бігати, гасати; гнатися на коні»; — р. *пере́ть*, бр. *пе́рці*, др. *перети*, п. przeć; — псл. *perti «іти, просуватися, не рахуючись з перешкодами»; — споріднене з гр. πείρω (<*περιω) «прокладаю шлях, прориваюся вперед», περάω «переходжу, проходжу, проникаю», πόρος «переправа, перехід», πορθμός «протока, (вузький) прохід», дінд. píparti «перевозить, переводить, супроводжує», вірм. hordan «відходити», лат. porta «брама; прохід; ущелина», portus «гавань, приплав», ав. pərətu- «брід», двн. faran «їхати», гот. farjan «тс.»; ie. *per- «переводити на той бік; проникати, проходити». — Фасмер III 240; Trautmann 215; Frisk II 491—492; Walde—Hofm. II 343—344; Uhlenbeck 166; Pokorny 816—817. — Пор. **пере-.**

пе́рти[2] (уживається здебільшого з префіксами), [*перетися*] «тиснутися, пхатися» О, [*пи́рла*] «підпора» О, [*безприпо́рий*] (про вола) «який не має припору», *відпира́ти*, [*запе́ртя*] «замкнене, таємне приміщення» Я, *запі́р, за́пірка, запо́р*, [*заопирува́ти*] «упертися, вчинити опір», *на́пір* «тиск, натиск; [маточина колеса]», *напі́рний, напо́ристий*, [*неспе́ртий*] «неспростовний» Ж, *опе́рти, опира́ти, опира́тися*, [*опера́ч*] «крісло», *опертя́*, [*опи́ра́ло*] «спинка (крісла), опертя» Ж, *о́пір*, [*о́пірка*] «опертя» Ж, *опо́ра*, [*о́пір*] «опираючись», [*о́піром, о́пірці*] «тс.», *обпира́ти, обпира́тися, піднира́ти, підпе́ртя́, підпі́р, пі́дпі́рка, підпо́ра, підпо́рка*, [*попі́р*] «підтримка» Нед, [*попо́ра*] «тс.» Нед, [*пре́пір*] «частина шиї у вола, в яку впирається ярмо», [*при́пір*] «тс. Г; запор, замок; спокій, перепочинок; невідкладна потреба; крутий схил Нед», [*припо́ра*] «запор, замок» Нед, [*припиро́вище*] «пристановище» Нед, [*припо́ристий*] «(про вола) з добре виступаючою частиною шиї, в яку впирається ярмо; (про сани) з полозами, загнутими під прямим кутом», *пропира́ти, розпира́ти, ро́зпір, ро́зпірка, розпира́льний, розпірни́й*, [*спір*] «затори криги; запор; астма» Куз, [*спор*] «астма» Нед, [*супо́ра*] «підпірка», *упира́ти, упира́тися*, [*упі́рка*] «трикутний пліт для захисту плавучої валюшні від інших плотів», *упо́р; узапертí*; — р. *пере́ть*, бр. *пе́рці*, др. *перети*, п. przeć, ч. zapřít «сховати», слц. zapriet' «замкнути, запертн», вл. pŕěć so «опиратися», нл. pŕěś «тс.», болг. *запи́рам* «зу-

пиняю, затримую; запираю», м. *запира* «зупиняє, затримує», схв. *зàпрēти* «заперти», слн. zapréti «тс.»; — псл. *perti (з чергуванням per-, por-, рьг-); — споріднене з лит. spìrti «підпирати», pãsparas «підпірка», лат. paries «стіна», двн. sparro «жердина», снн. sparre «тс.»; ie. *(s)per- «кроква; жердина; спис». — Фасмер III 240—241; Черных II 21; Преобр. II 42—43; Brückner 441—442; Machek ESJČ 495; Holub—Lyer 403; Мейе ОЯ 177; Trautmann 275; Būga RR I 475; Persson Beitr. 417, 472—473; Walde—Hofm. II 572—573; Pokorny 990—991.

[пе́рти[3]] «перечити» О, [*пе́ртися*] «сперечатися», [*пере́тися*] «тс.» О, [*пе́рити*] «бити» ЛексПол, [*пе́рнути*] «сильно вдарити» тж, *пі́рити* «сильно бити; (про дощ) дуже лити», [*пі́рчити*] «лупцювати, бити», [*пир*] «суперечка, сварка» Нед, [*пїр*] «тс.» О, *пря* «спір, боротьба», [*за́спір*] «суперечка» Ж, Пі, [*навсу́пор*] «наперекір», [*неспе́ртий*] «незаперечний», *опира́тися, о́пір, опі́рний*, [*одно́ра*] «опір» Ж, [*перепе́рти*] «переспорити», [*ро́зпра*] «ворожнеча» Нед, [*спе́ртися*] «упертися, затятися», [*спіра́тися*] «сперечатися, проявляти впертість», [*спі́рити*] «відлупцювати», *спо́рити, спо́ритися, спір, спі́рка*, [*спірни́к*] «суперник» Нед, [*спо́рник*] «тс.», [*спорли́вець*] «сперечальник», [*спірли́вий*] «сварливий», [*спорли́вий*] «тс.; спірний», [*спо́рний*] «тс.» тж, *спі́рний, супе́рник, супе́рництво*, [(*на*) *су́пір*] «наперекір» Нед, [*су́пірець*] «суперник», [*су́пор*] «опір, ворожнеча», [*супо́рник*] «суперник», [*супоро́к*] «суперечність» Нед, [*су́пра*] «суперечка» Нед, *упира́тися*, [*упирува́ти*] «бути впертим», *упертю́х, упира́ння*, [*упира́ка*] «упертюх» Нед, [*у́пір*] «упертість» Нед, *упе́ртий*, [*упири́стий*] «упертий» Нед, [*упі́рний, упі́рчивий* Нед, *упорчи́вий* Нед] «тс.», [*упі́рливо*] «уперто», [*упо́ром*] «силоміць»; — р. *пре́ния* (з цсл.), *пря, спор, спорить*, бр. [*спо́рка*] «спірка», [*спо́раваць*] «сперечатися», др. *пьря* «суперечка, заперечення; перемога; судова справа», п. заст. przeć «заперечувати», ч. přít̀i se «сперечатися», слц. priet'sa «тс.; сваритися», вл. prěć «заперечувати», нл. prěś «тс.», болг. *препи́рам се* «сперечаюся», м. *препира се* «сперечається», схв. *пре̏ти* «обвинувачувати», *пре̏ти се* «сваритися, сперечатися», слн. prepírati se «сваритися», стсл. **прѣ́ти сѧ** «сперечатися», **пьрѣ́ти сѧ** «тс.», **пьрѣ́ти** «противитися, заперечувати»; — псл. *perti, рьгǫ «відбивати, боротися, заперечувати», можливо, пов'язане з *perti, рьгǫ «тиснути»; — споріднене з лит. peřti «бити, хльоскати віником», лтс. pèrt «лупцювати», pirêtiês «сваритися», дінд. pṛt- «боротьба, суперечка», ав. pərᵉt- «тс.»; ie. *per- «бити». — Фасмер III 240—241; Skok III 37; Schuster-Šewc 1153—1154; Mayrhofer II 331; Pokorny 818—819. — Пор. **пері́щити, пе́рти[2], пра́ти.**

[пертракта́ція] «переговори» Куз, *перетракта́ція, перетракта́ції* «тс.», [*пертрактува́ти*] «вести переговори» Куз; — слц. pertraktovat' «вести переговори»; — запозичення з польської мови; п. pertraktacja «перетрактація» походить від лат. pertractātio «заняття, робота (над чимсь)», пов'язаного з дієсловом pertracto «розробляю, вивчаю», утвореним за допомогою префікса per- «пере-, через» від tracto «розробляю; готую». — Kopaliński 743. — Див. ще **пере-, трактува́ти.**

пертурба́ція «раптове порушення нормального ходу чогось», *пертурба́ційний*; — р. болг. *пертурба́ция*, бр. *пературба́цыя*, ст. *пертурбацыя* (з п.), п. perturbacja, ч. perturbace, слц. perturbácia, вл. perturbacija, м. схв. *пертурба́ција*, слн. perturbácija; — запозичення з латинської мови; лат. perturbātio «розлад, сум'яття» пов'язане з perturbo «приводжу в безладдя; розладную; приголомшую», утвореним за допомогою префікса per- «через, пере-» від turbo «хвилюю, порушую». — CIC[2] 644; Kopaliński 743; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вујаклија 713. — Див. ще **пере-, турбува́ти.**

[**перть**] «гірська овеча стежка», [*пирть*] «тс.» Нед, ВеНЗн; — р. [*перть*] «тс.», п. [perć] «крута гірська стежка», ч. слц. prť «лісова стежка», болг. *пъртúна* «стежка в снігу», схв. *пр̏т* «шлях по снігу», *пр̀тина, прт̀ина* «тс.»; — псл. *pʰr̥tь, очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *perti «іти, просуватися, не рахуючись з перешкодами». — Фасмер III 246; Machek ESJC 487; Младенов 539; Коломиец Этимология 1984, 98, 102; Mikl. EW 243—244. — Див. ще **пе́рти**[1].

перу́ка «головний покрив з чужого або синтетичного волосся», *перука́р, перука́рня*; — р. (заст.) *перу́к, перу́ка*, п. вл. peruka, ч. слц. paruka, болг. *перу́ка*, м. *перика*, схв. *пѐрика, пѐрука*, слн. perîka; — через польське посередництво запозичене з французької мови; фр. perruque «перука» походить від іт. parrucca «тс.», етимологія якого неясна; можливо, пов'язане з пров. perucat «подібний до папуги; з гарною зачіскою». — CIC[2] 644; Акуленко 134; Фасмер III 206—207; Sł. wyr. obcych 566; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 472; Vujaklija 706; Dauzat 550; Klein 1165.

Перу́н (бог дощу, грому та блискавки в слов'янській міфології), [*пе́рім*] «грім» ГрицАВ, [*пе́рум* тж], *пе́ру́н* СУМ, О «тс.», [*перуня́к*] (мін.) «фульгурит» Нед; — р. *Перу́н, перу́н* (заст.) «грім, блискавка», бр. *Пяру́н, пяру́н* «грім», др. *Перунъ*, п. Piorun, piorun «грім», ч. Perun, perun «грім», слц. Perún, полаб. Peräunedån «четвер» (калька нім. Donnerstag), схв. Perun; — псл. Perunъ; назва бога виникла, очевидно, з назви грому perunъ, пов'язаної з рьrati «бити, ударяти»; проте можливе й зворотне перенесення; — сумнівне з фонетичного погляду пов'язання (Mikkola IF 8, 303) з гр. κεραυνός «грім, блискавка», букв. «той, хто б'є, руйнує», κεραΐζω «руйную, спустошую; вбиваю», дінд. cṛṇā́ti «роздрібнює»; непереконливе виведення (Stender-Petersen 269) псл. Perunъ з гот. *Faírhūns (пор. гот. faírguni «гори»), а також припущення (Korsch RSl 4, 179; Mikkola Berührr. 101; Pedersen BB 20, 228—229; Vasmer RSl 4, 179) про запозичення цього слова з мови іллірійців. — Німчук 159—160; Фасмер—Трубачев III 246—247; Преобр. II 48; Горяев 257; Machek ESJC 445; Holub—Kop. 270; Младенов 419; Skok II 643—644; Meillet Études 452; Зализняк ВСЯ VI 42; Иванов ИОРЯС 8/4, 145—146; Lidén Arm. St. 88—89; Гамкрелидзе—Иванов 615, 792—793. — Див. ще **пра́ти.** — Пор. **Перку́н.**

перфе́кт (грам.) «дієслівна форма в індоєвропейських мовах, що виражає минулу дію, результат якої наявний і в момент мовлення», [*перфе́кція*] «довершеність» Куз, *перфекти́вний* (грам.), [*перфе́ктний*] «довершений» Куз; — р. бр. болг. *перфе́кт*, п. perfectum, ч. слц. perfektum, вл. perfekt, м. *перфект*, схв. *пѐрфек(а)т*, слн. perfékt; — запозичення з латинської мови; лат. perfectum (tempus) «доконаний (час)» пов'язане з perficere «готувати, виконувати, закінчувати», утвореним за допомогою префікса per- «через, пере-» від facere «робити, чинити». — CIC[2] 644; Kopaliński 739; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 472; Вујаклија 714. — Див. ще **електрифіка́ція, пере-, факт.**

перфора́ція «пробивання отворів по краях стрічок, карток, дисків; (гірн.) відокремлення частини гірської породи; (мед.) прорив», *перфора́тор* «машина для пробивання отворів; (гірн.) машина для механічного буріння шпурів», *перфора́торник, перфора́ційний, перфорува́льний, перфорува́ти*; — р. болг. *перфора́ция*, бр. *перфара́цыя*, п. perforacja, ч. perforace, слц. perforácia, м. схв. *перфора́ција*, слн. perforácija; — запозичено з пізньолатинської мови через західноєвропейські (н. Perforatión, фр. англ. perforation); пізньолат. perforātiō «просвердлювання; пробивання» походить від лат. perforātus, дієприкм. мин. ч. від perforo «просвердлюю; пробиваю, проколюю», утвореного за допомогою пре-

фікса per- «пере-, через, крізь» від foro «буравлю, свердлю», спорідненого з лит. bãras «ділянка, смуга», псл. *borna, укр. *борона́; перфора́тор* походить від лат. perforātor «той, хто проломлює, пробиває». — CIC² 644; Kopaliński 740; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 472; Vujaklija 714; Klein 1157. — Див. ще **борона́¹, пере-.**

[**пе́рхати**] «пурхати», [*перхну́ти*] «пурхнути ВеЗа; пробігти; понаїжджати»; — п. pierzchać «утікати; зникати», ч. prchati «тікати; вивітрюватися», слц. prchat' «тс.»; — псл. *pъrхati «легко перелітати з місця на місце», як і паралельне *pъrхati «тс.», пов'язане чергуванням голосних з *рогхъ «порох». — Фасмер III 336; Меркулова Этимология 1970, 154; Machek ESJC 483; Брандт РФВ 23, 295; Шахматов ИОРЯС 7/2, 336; Matzenauer LF 14, 95—96; Trautmann 206. — Див. ще **по́рох.** — Пор. **пи́рхати, по́рхати, пурх.**

[**пе́рхнути**] «ставати крихким» Нед, [*перхки́й*] «крихкий, ламкий» Нед, [*спа́рхнути*] «стати пухким» Корз, [*спа́рхлий*] «пухкий» тж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. pierzchnąć «тріскатися, репатися» пов'язане з pierzchać «утікати; зникати», укр. [*пе́рхати*] «пурхати». — SW IV 166; Brückner 410—411. — Див. ще **пе́рхати.**

[**пе́рчити**] «запліднювати самицю» (про цапів), [*перть*] «цап» Нед, [*перч*] «тс.», [*пірчу́н*] «молодий цап»; — ч. [prčiti se] «бігатися, паруватися» (про кіз), [prča] «коза», prskati se «паруватися» (про кіз), слц. prčit' sa «надиматися», prskač «цап», болг. *пъ́рцам* «злягаюся» (про тварин), *пърч* «цап», *пръч* «тс.», схв. pr̂cati se «злягатися» (про кіз), *пр̂ч* «баран, цап», слн. pŕč «цап»; — псл. *pъrkati «паруватися, злягатися» (про тварин), пов'язане з *porsę «порося»; — споріднене з дінд. sprśáti «дотикається», лит. buřkštis «паруватися» (про кіз та овець), лат. porcus «свиня». — Клепикова 37—44; Machek ESJC 482; Младенов 393; Walde—Hofm. II 341. — Див. ще **порося́.**

пе́рший, [*пе́ршенський*] «головний, перший» Куз, [*першúнський*] «тс.» Куз, [*першáк*] «початківець; новачок; ініціатор» Нед, [*першáчка*] «кобила з першим лошам» Нед, *перше́нство́* СУМ, Нед, *першина́, пе́ршість,* [*першу́н*] «чемпіон» Куз, *перш* «спочатку, раніше», *пе́рше* «тс.», [*перші́*] «давніш» О, *першенствува́ти,* [*першува́ти*] «тримати першість; вести перед» Она, [*впе́ршу*] «напочатку; вперше» Пі, [*запе́рше*] «раніше, передніше» Ж, [*наперш у́*] «спочатку» Ж, [*навпе́рше*] «найперше» ВеУг, *сперш,* [*спе́рше*], *спе́ршу́* СУМ, ВеУг, [*спершу́нку*] «спершу» Нед, *упе́рш, упе́рше,* [*упершині*] «колись»; — бр. *пе́ршы,* п. [pierszy], pierwszy; — очевидно, давніше **первший,* що виникло як форма вищого ступеня від [*пе́рвий*]. — SW IV 164—165. — Див. ще **пе́рвий.**

пес, *песеня́, пе́сик,* [*песо́к*] «песик» Куз, *песю́га,* [*песю́ги*] «дрібні неїстівні гриби» ВеБ, [*песю́к*] «песеня» Нед, *песя́,* [*песятúсько*] «песеня» Нед, *псар, псáрня,* [*псаря́*] «син псаря» Нед, [*псєнник*] «гицель», *псúна,* [*псúсько*] «пес» Нед, [*псúця*] «сука», [*псінкú*] «неїстівні гриби», *псóта* «злидні; погана погода; лайка», [*псóтник*] «каверзник» Она, *псю́га, псю́ка,* [*псю́рка*] «(зоол.) кліщовоша, Trichodectes latus; (бот.) вид ранніх поганих слив; поганий гриб» Нед, [*псю́рник*] «псар», [*псюрникíвна*] «дочка псаря» Бі, [*псю́рництво*] «полювання з псами» Бі, [*псю́рниця*] «дружина псаря; аматорка псів», [*псюрниче́нко*] «син псаря» Бі, [*псю́рня*] «псарня», *пся́ка,* [*псяр*] «псар», [*пся́рка*] «печериця, що росте на гної» Ме, [*пся́рник*] «псар Г; бешкетник Ме», [*пся́рня*] «псарня», [*псярня́*] (зб.) «бешкетники» (Ме), [*пся́рство*] «мерзота» Нед, *пся́тина,* [*пся́чка*] «собаче лайно», [*пе́сій*] «песячий» Нед, [*песце́вий*] «тс.» Куз, *пе́ся́чий* СУМ, Нед, [*пе́ський*] «песячий», *псúний,* [*псій*] «псячий», [*псóвий*] «тс.» Нед, [*псóтний*] «псячий; тлінний, згубний» Бі, [*псю́рницький*] «псарний» Бі,

пся́чий, [*псі́ти*] «хворіти» (про худобину), [*псі́ти*] «жити убого (по-собачому); ледащіти О», *псува́ти*, [*псюрникува́ти*] «полювати з псами» Бі, [*псякува́ти*] «лаяти (як собаку)», [*пся́чити, псьо́кати* Нед, *псьо́чити* Нед] «тс.», *зіпсуття́*, *зопсуття́*, [*зопсі́ти*] «зіпсуватися», [*по́псув*] «псування» Куз, [*розпсо́титися*] «зіпсуватися морально», [*розпсьо́ти́тися*] «зійти ні на що» Нед; — р. бр. *пёс*, др. *пьсъ*, п. pies, ч. слц. pes, вл. pos, нл. pjas, полаб. pas, болг. м. *пес*, схв. *пàс*, слн. pès, стсл. **пьсъ**; — псл. pьsъ; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого зіставляється (Ильинский РФВ 69, 13; 73, 286, AfSlPh 34, 11—12; Brückner 411; Mikl. EW 271; Schmidt KZ 25, 126—127; Prellwitz 253; Bartholomae 881) з лат. pecus «худоба, свійська тварина», pecu (с. р.) «тс.», дінд. páśu «худоба», ав. pasu- «тс.», гот. faihu «гроші», двн. fihu «худоба», гр. πέκος «шкура; вовна» як таке, що первісно означало «волохатий», або «сторож худоби»; зближується (Meillet Études 238) з лат. specio «дивлюся, спостерігаю», дінд. páśyati «дивиться, поглядає», ав. spasyeiti «вистежує», первісне значення «сторож (худоби)»; ряд дослідників (Schulze Kl. Schr. 125; Hujer LF 40, 302; Petersson BSl. Wortst. 33; AfSlPh 36, 140—141; Specht 121—122) пов'язує з дінд. piśáṅgaḥ «рудуватий, брунатнуватий», piśáḥ «лань», ав. paēsa- «прокажений» (перв. «плямистий»), гр. ποικίλος «строкатий», псл. pьstrъ, укр. [*пе́стрий*] «тс.»; існує також припущення (Machek ESJC 445; Kořínek LF 58, 427) про походження псл. pьsъ від вигуку ps-ps, яким підкликають псів. — Фасмер III 248; Черных II 25; Преобр. II 51—52; Holub—Lyer 370; Schuster-Šewc 1137—1138; Skok II 611—612; Критенко Вступ 546; Трубачев ВСЯ II 40—41; Гамкрелидзе—Иванов 590.

песе́ць (зоол.) «полярна лисиця з хутром білого або блакитного кольору», *песце́вий*; — р. *песе́ц*, бр. *пясе́ц*, др. *пьсьць*, п. piesak «тс.»; — результат семантичної видозміни на давньоруському ґрунті слова *пьсьць* «щеня, цуценя», похідного від *пьсъ* «пес». — Булаховський Вибр. пр. III 356; Фасмер—Трубачев III 249; Черных II 25; КЭСРЯ 335; Горяев Доп. 33. — Див. ще **пес.**

[**пе́сик**[1]] «більмо»; — очевидно, пов'язане з *пес*; мотивація перенесення назви неясна. — Див. ще **пес.**

[**пе́сик**[2]] (частина ткацького верстата); — результат перенесення на знаряддя назви *пе́сик* «малий пес»; назва зумовлена тим, що ця частина верстата впирається в зубці триба і періодично затримує їх (Грінч. I 137—138). — Див. ще **пес.** — Пор. **соба́чка**[5], **су́ка**[1].

[**пе́сики**] (бот.) «ротики садові, Antirrhinum majus L.» Mak; — результат перенесення на рослину назви *пе́сик* «малий пес», зумовленої подібністю зіва квітки цієї рослини до роззявленого рота пса; пор. назву *лев'яча паща* «тс.». — УРЕС III 180. — Див. ще **пес.**

песимі́зм «світосприймання, пройняте безнадією, зневірою», *песиміст*, *песиміста́ичний*; — р. *пессими́зм*, бр. *песімі́зм*, п. pesymizm, ч. pesimismus, слц. pesimizmus, вл. нл. pesimizm, болг. *песими́зъм*, м. *песими́зам*, схв. *песимѝзам*, слн. pesimízem; — запозичення з французької мови; фр. pessimisme «тс.» утворено від лат. pessimus «найгірший», пов'язаного з pējor «гірший», pessum «донизу, додолу», pēs (род. в. pedis) «нога, ступня», спорідненими з дінд. pádyate «падає», лит. pėdà «ступня», стсл. **подъ**, укр. *під*. — CIC[2] 644; Kopaliński 744; Holub—Lyer 370; РЧДБЕ 473; Vujaklija 715; Klein 609, 1148, 1166; Dauzat 551; Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще **під**[1].

[**песля́нка**] (бот.) «печериця, Agaricus virescens Sch.» Нед, Mak; — неясне; можливо, пов'язане з п. [pieślak] «старий гриб».

[**песля́нка**] «несвоєчасно опалий, передчасно достиглий плід, зокрема

слива» Нед, [*після́нка*] «тс.» Нед; — неясне.

[**пе́стик**] «маленький пензлик» Нед; — результат семантичної видозміни запозиченого з російської мови *пе́стик* «товкачик», зменш. від *пест* «товкач», що зводиться до псл. pestъ «тс.», пов'язаного з рьхаті «пхати, товкти» і спорідненого з лит. piestà «ступа», paisýti «товкти (ячмінь)», лтс. piesta «ступа», лат. pinso «товчу, розтираю», дінд. pināṣṭi «товче, розтирає». — Фасмер III 250; Преобр. II 65; Brückner 405; Machek ESJC 451; Matzenauer LF 15, 168; Trautmann 221; Walde—Hofm. II 307; Uhlenbeck 166. — Див. ще **пха́ти.**

пе́сти́ти, [*пі́стити*] «пестити», [*пести́тися*] (про старших дітей) «уживати властивих переважно малим дітям інтонацій і вимови слів» Ме, *пе́стува́ти* СУМ, Нед, [*пістува́ти*] «пестувати» Нед, [*пести́нчити*] «бути нянькою», [*пісти́нчити*] «тс.» Нед, *пести́й*, [*пести́нка*] «мазуха, пустунка» Нед, *пе́стощі, пести́н* «вихователь; улюбленець, плеканець, мазунчик», [*пісти́н*] «тс.» Нед, *пести́нка* «вихователька», [*пісти́нка*] «тс.» Нед, [*пе́стя*] «пестій», [*пещо́та*] «пестощі», [*песли́вий*] «пестливий» Нед, [*пестели́вий*] Нед, *пести́вий, пестли́вий*, [*по́зпести*] «розпещування, пестощі» Нед; — р. *пе́стовать* «пестувати», бр. *пе́сціць* «пестити», др. *пѣстовати* «виховувати», п. pieścić «пестити», ч. pěstit «вирощувати, викохувати», слц. pestovat' «пестувати», вл. pěscić «доглядати, виховувати», pěstować «доглядати», нл. pěstowaś «тс.», болг. [*пестя́*] «економлю, бережу», м. *пести* «економить, зберігає», слн. péstovati «доглядати», стсл. **пѣстовати** «виховувати»; — псл. pěstiti «годувати», утворене від *pěstъ (< *pětъ) «їжа», пов'язаного чергуванням голосних з pitati «годувати, харчувати»; деякі дослідники висловлюють сумнів щодо цього пов'язання (Meillet MSL 14, 352; Machek ESJC 446). — Фасмер III 251, 268; Черных II 26; Преобр. II 163; Brückner 405, 411; Schuster-Šewc 1058; Младенов 419. — Див. ще **пи́то́мий.**

[**пестра́к**] «залізні граблі» Нед; — неясне.

[**пе́стрий**] «строкатий» Нед, [*пе́йстрий*] «тс.», [*пестракува́тий*] «веснянкуватий», [*пестро́вий*] «виготовлений із строкатого полотна» Нед, [*пістрігова́тий*] «перістий; веснянкуватий» ВеУг, [*піструли́стий*] «який має білі цятки на морді» ВеНЗн, *пістря́вий, пістрьови́й* «виготовлений з пістрі», [*пе́йстра*] «вид візерунка на хустках» Нед, [*пе́йстри*] «строката хустка» Куз, [*пейстри́на́*] (текст.) «китайка», [*пестра́к*] «личинка гедзя» ВеНЗн, [*пестраки́*] «ластовиння», [*пестрина́*] «строкате полотно» Нед, [*пестри́ня*] «строкатість» Нед, Пі, [*пе́стрі́нь, пестрота́*] «тс.» Нед, Куз, [*пестрюга*] «пістря без лиску» Пі, [*пестря́к*] «бородавка» ВеЗа, [*пі́йстра*] «вид тканини», [*пістри́к*] «нарив, гнійний пухир» Нед, [*пістру́ля*] (назва вівці) Доп. УжДУ IV, *пі́стря* «вид лляної або бавовняної тканини», [*пістря́к*] «прищ; вкрита наривами гуля Нед; ластовиння Г; смугастий халат Бі; рубець на тілі від рани Бі», [*пістря́чка*] «шкірна хвороба» Пі, [*пестри́ти*] «рябити» Нед, [*пестрі́ти*] «рябіти» Нед, [*пістрі́ти*] «тс.», *пістря́вити, пістря́вітн*; — р. *пёстрый*, др. *пьстръ*, п. pstry, ч. слц. pestrý, болг. *пъ́стър*, слн. péster, стсл. **пьстръ**; — псл. pьstrъ (< *pьsrъ), пов'язане чергуванням голосних з pisati «цяткувати, мазати, фарбувати»; — споріднене з лит. paĩšas «пляма (від сажі)», двн. fêh «строкатий», гр. ποικίλος «строкатий, плямистий», дінд. pḗśaḥ «форма, вид; колір», ав. paēsa- «тс.». — Фасмер III 251; Черных II 26; Преобр. II 50; Brückner 415; Machek ESJC 446; Младенов 539; Mikl. EW 270—271; Meillet Études 403; Trautmann 211; Fraenkel 526; Uhlenbeck 175. — Див. ще **писа́ти.**

[**пестря́к**] (бот.) «наріст на дереві, губка», [*пістря́к*] «тс.», [*пестра́к*] «(вид печериці) Agaricus glutinosus Sch.» Mak, [*пестру́х*] «їжовик луска-

тий, Hydnum imbricatum Fr.» Нед, [*пістрак*] «Agaricus glutinosus Sch.» Mak, [*пістраль, пістрик*] «тс.» Mak; — р. [*пестря́к*] «наріст на дереві», п. piestrzenica «гриб строчок звичайний, Gyromitra esculenta Fr.»; — результат перенесення на гриби назви [*пістря́к* (*пістрик*)] «гуля, пухир», зумовленого зовнішньою схожістю. — Див. ще **пе́стрий**.

[**песю́ха**] (ент.) «(вид гедзя) Hippobosca equina» Нед, [*песя́чка*] «тс.» Нед; — похідні утворення від *пес*; назви зумовлені тим, що ці комахи дуже причепливі і кусючі (як собачі мухи). — Urania Tierr. Insekten 509. — Див. ще **пес.**

[**пете́к**] (вид сукняного півкаптана) Г, НЗ УжДУ 26/2, [*пета́к, петечи́на, пето́к* Romanoslavica 16] «тс.», [*пете́чия*] «неваляне сукно»; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. pétec «клапоть, шмат, ганчірка; лата, латка» виникло, очевидно, з слат. pettacium «шмат тканини», що походить від лат. pittacium «шматок пергаменту або тканини», яке зводиться до гр. πιττάκιον «аркуш, сторінка», етимологія якого спірна; можливо, воно пов'язане з πίσσα (атт. πίττα) «смола». — Scheludko 140; Puşcariu 112, 114; Walde—Hofm. II 311; Frisk II 544.

[**петельгу́зий**] «який шкутильгає; кульгавий»; — неясне; можливо, утворене з основ слів *петля́* і *гу́зно*.

[**пете́ля**] «кормова віялка» ВеБ; — очевидно, результат видозміни слова [*патéля*] «сковорода»; назва зумовлена тим, що ця віялка має форму блюда або сковороди. — Див. ще **пате́льня.**

пети́т (вид друкарського шрифту); — р. болг. *петúт*, бр. *петы́т*, п. ч. слц. petit, м. *петит*, схв. *пѐтīт*, слн. petít; — запозичення з французької мови; фр. petit «малий, дрібний» виникло на підставі нар.-лат. *pittīttus «тс.», етимологічно неясного, можливо, звуконаслідувального походження (з дитячої мови). — CIC^2 645; Kopaliński 745; Holub—Lyer 370; РЧДБЕ 473; Вуjаклија 716; Dauzat 552.

пети́ція «письмове, переважно колективне прохання, звернене до органів державної влади»; — р. болг. *пети́ция*, бр. *петы́цыя*, п. petycja, ч. petice, слц. petícia, вл. peticija, м. *петиција*, схв. *пети́ција, пѐтīција*, слн. petícija; — запозичення з латинської мови; лат. petītio «прохання, вимога» пов'язане з peto «прошу, вимагаю», спорідненим з гр. πέτομαι «лечу, біжу», дінд. pátati «летить; падає, опускається». — CIC^2 645; Kopaliński 746; Holub—Lyer 370; РЧДБЕ 473; Вуjаклија 716; Klein 1167; Walde—Hofm. II 297—298.

[**петлеха́тий**] «пелехатий» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *пелеха́тий* і *патла́тий*. — Див. ще **па́тли, пе́лех**[1].

[**петлі́вка**] (ент.) «странгалія, Strangalia Serv.» Нед; — похідне утворення від *петля́*; назва зумовлена, очевидно, поперечною борозною на тілі цього жука (Горностаев 163). — Див. ще **петля́.**

петля́, *пете́лька, пете́льник, петли́ця, петля́стий, петли́ти, петлюва́ти, петля́ти*; — р. *пе́тля́*, бр. *пятля́*, др. *петля*, п. pętla, ч. petlice «накладка для висячого замка; гачок на дверях», болг. *пете́лка*, м. *петелка*, схв. *пѐтља*, слн. pêntlja, стсл. **петлꙗ**; — псл. *pętьlja або petьlja, petьlь; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Преобр. II 52; Соболевский Лекции 82; Горяев 258; Младенов 420; Machek ESJC 447) з pęti «п'ясти», pǫto «путо»; виводиться також як запозичення (Фасмер III 252; Matzenauer LF 12, 336—337; Uhlenbeck AfSlPh 15, 105) від герм. *fetil- (пор. діcл. fetill «кайдани, пута», двн. fezzil «тс.», нвн. fassen «хапати»). — Черных II 26—27.

пе́трати «розуміти»; — очевидно, похідне утворення від власного імені *Петро́*; пор. *мики́тити* від *Мики́та*. — Див. ще **Петро́.**

[**пе́трик**[1]] (ент.) «сонечко, Coccinella L.» Нед, Л, [*пѐтро́*] «тс.» Ник; —

результат видозміни назви [*бе́дрик*] «тс.», зближеної з власним іменем *Пе́трик*. — Див. ще **бе́дрик**[1].

[**пе́трик**[2]] (зоол.) «равлик, Helix»; — результат перенесення на равлика власного імені *Пе́трик* за аналогією до іншої назви цього молюска *па́влик* від *Павло́*. — Див. ще **Петро́**.

Петро́ (чоловіче ім'я), [*Пе́льо* Нед, *Пе́лько* Нед], *Петру́нь, Петру́ньо, Петру́сь, Петру́хно, Петри́ха* «Петрова дружина», *Петрі́вка* «Петрів піст (церк.); [сорт дині]», [*петрівки*] «яблука, що достигають на Петра» ВеУг, *Петрі́вочка* «ніч у Петрів піст; пісня, що співається в Петрівку», [*петрівщина*] «подарунок пастухові на Петра» Нед, [*петрівний*] «петрівський», *петрівський*, [*петрівчаний*] «петрівський», [*петрува́ти*] «святкувати день Петра» О, ст. *Петръ* (1349), *Петро* (1419), *Петръ* «опока от опоки» (1627); — р. *Пётр*, бр. *Пётр, Пятро́*, др. *Петръ*, п. Piotr, ч. слц. Petr, вл. Pětr, нл. Pětr, Pětš, болг. *Пе́тър*, м. *Петар*, схв. *Пе̏тар*, слн. Peter, стсл. **Петръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. **Πέτρος** утворене від **πέτρος** «камінь», пов'язаного з **πέτρα** «скеля, бескид, кам'яна брила», етимологія якого неясна; існують малопереконливі зіставлення з гр. **πίπτω** «падаю», **πετάννυμι** «простягаю, розстеляю», лат. (im)petīgō «хронічна шкірна хвороба, струп»; необгрунтованим є виведення **πέτρα** з *τεπρα і пов'язання його з лат. taberna «хатина, колиба». — Вл. імена 80; Беринда 227; Фасмер III 253; Петровский 178; Спр. личн. имен 445; Корečný 111; Илчев 392; Kleiп 1167; Frisk II 523; Boisacq 776.

[**петро́**] (орн.) «деркач, Crex crex L.»; — очевидно, результат перенесення на птаха власного імені *Петро́*; мотиви перенесення неясні. — Див. ще **Петро́**.

петро́леум (спец.) «нафта», [*петроле́й*] «гас» ДзАтл II, [*петролія, петроло́й*] «тс.» ДзАтл II, *петроле́йний*; — р. бр. *петро́леум*, ч. слц. petrolej, вл. petrol(ej), болг. *петро́л*, м. *петрол, петроле́j*, схв. *петро̀леум*, слн. petroléj; — запозичення з німецької мови; н. Petróleum «нафта, гас» походить від слат. petroleum «тс.», утвореного з основ лат. petra «скеля, камінь» (з гр. **πέτρα** «тс.») та oleum «олія». — CIC[2] 645; Holub—Lyer 371; РЧДБЕ 473; Вуjаклија 716; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще **олія**[1], **Петро́**.

[**петру́к**] «гусениця метелика ведмедиці, Arctia (eruca)» ВеНЗн, ВеБ, [*петру́т*] «тс.» ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми [*прі́трут*] «тс.» (вважається, що ця гусениця, коли на неї наступити босою ногою, викликає болячку). — ВеНЗн 28. — Див. ще **труї́ти**.

петру́шка[1] (бот.) «Petroselinum Hoffm.», [*петру́ха*] «дика морква кмінолиста, Selinum carvifolia L.» Нед, *петру́шко́вий*, [*петру́ща́ний*] «петрушковий», [*петру́щин* Куз] «тс.»; — р. *петру́шка*, бр. *пятру́шка*, п. pietruszka, ч. petržel, слц. petržlen, вл. pětršilka, pětruška, нл. peterzilija, схв. *пе̏ршун*, слн. peteršìlj; — через польське посередництво запозичено із середньоверхньонімецької мови; свн. petersîlje «петрушка» походить від лат. petroselīnum «тс.», що зводиться до гр. **πετροσέλῑνον** «гірська (скельна) селера», утвореного з основ слів **πέτρα** «скеля» та **σέλῑνον** «селера». — Булаховський Нариси 115—116; Коваль 123—124; Дзендзелівський St. sl. 6/1—2, 134; Фасмер III 253; Черных II 27; Преобр. II 52—53; Brückner 412; Machek Jm. rostl. 156; Matzenauer 275; Mikl. EW 245; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще **Петро́, селе́ра**.

петру́шка[2] «головний комедійний персонаж російського народного лялькового театру; лялько̀вий теа́тр»; — запозичення з російської мови; р. *петру́шка* «тс.» первісно було зневажливою кличкою ляльки-блазня в лялько̀вому теа́трі, пов'язаною з *Пётр.* — Черных II 27. — Див. ще **Петро́**.

пету́нія (бот.) «Petunia Juss.»; — р. болг. *пету́ния*, бр. *пету́нія*, п. petunia, ч. petúnie, слц. petúnia, схв. *пѐтӯнија*, слн. petúnija; — запозичення з новолатинської мови; нлат. Petunia «тс.» утворено від фр. petun «тютюн», що походить від порт. petum(e) «тс.», яке зводиться до слова з мови гуарані petĩ (з носовим **i**) «тютюн». — Черных II 27; Sł. wyr. obcych 568; Holub—Lyer 371; РЧДБЕ 473; Вујаклија 717; Klein 1168; Dauzat 552.

[**пету́ра**] «тонке літнє укривало» Мо; — як і болг. *пе́тура* «тонко розкачане тісто; кора», запозичено з румунської і молдавської мов; рум. молд. pătură «покривало» походить від лат. *pittula «шар», зменш. від *pitta, яке зводиться до гр. πίττα (πίσσα) «смола; дьоготь, коломазь» (пор. нгр. πίττα «листковий пиріг»). — СДЕЛМ 348; DLRM 598; Puşcariu 112—113. — Див. ще **пе́те́к.**

[**петучи́на**] «невеликий (нічний) горщик» ВеБ, [*пету́чка*] «тс.» ВеБ; — неясне.

[**петь**] (виг.) «пек» Нед; — результат видозміни вигуку *пек*, очевидно, зближеного з *геть*. — Див. ще **пек**[1].

петьмо́ — див. **п'я́тно́.**

петю́х — див. **пекти́.**

[**петю́шка**] (іхт.) «щиповка звичайна, Cobitis taenia» Нед; — неясне.

[**пец**] (вигук, що передає момент падіння); — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*бенц, пуць*] «тс.».

[**пеці́цький**] «маленький» ВеУг; — афективне утворення, паралельне до [*маці́цький*] «тс.».

[**пецка́р**] (іхт.) «пічкур, Cobio» Л; — результат контамінації назв *піскáр* і *пічку́р*' «тс.», зближених з п. piec «піч». — Див. ще **піскáр, пічку́р**[1].

[**пецу́х**] (орн.) «берегова ластівка, Riparia riparia L.» Куз, [*пецу́х* ВеНЗн, *попецу́х* Куз, *поцу́х* Шарл] «тс.»; — пов'язане з [*пец*] «піч»; назва зумовлена, очевидно, тим, що ці птахи вигрібають дуже великі нори (ніби печки) по берегах річок, по схилах ярів і балок і мостять у них гнізда; пор. [*пецушóк*] «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» ВеБ, [*печушóк*] «тс.» тж, що походить від п. piecuszek (орн.) «вівчарик весняний, Phylloscopus trochilus L.», зумовленого формою гнізда цієї пташки, схожого на пічку (обидва птахи дуже малого розміру). — Strutyński 104. — Див. ще **пец.** — Пор. **печурі́чка.**

[**пе́цькатися**] «панькатися» Нед, [*пе́ськатися*] «бруднитися»; — запозичення з польської мови; п. pieckać się «бруднитися, мазатися; возитися, копошитися» надійної етимології не має; можливо, пов'язане з н. patschen «хлюпати, ляпати», р. *па́чкать* «мазати, бруднити» (SW IV 102).

пеця́к — див. **пекти́.**

печа́ль, [*печалови́тий*] «сумовитий», *печа́льний, печа́лі́ти* СУМ, Нед, [*печалі́ти*] «жити в печалі» Нед, [*печа́лувати(ся)*], [*запеча́лля*] «печаль»; — р. *печа́ль*, др. *печаль*, болг. *печа́л*, м. *печал*, схв. *пе̏ча̄л*, слн. [pečâl], стсл. **печаль**; — псл. *pečalь (< *pekēlь), пов'язане з *pekti «пекти». — Булаховський Нариси 218; Вибр. пр. III 368; Черных II 28; Фасмер III 254; Преобр. II 53; Младенов 421; Skok II 628—629; Mikl. EW 234. — Див. ще **пекти́.**

[**печарка**] (бот.) «печериця, Agaricus campestris L.», [*пічарка*] «тс.» Мак; — очевидно, запозичення із західнослов'янських мов; п. pieczarka «печериця», ч. pečárka, слц. pečiarka «тс.» відповідають укр. *печери́ця*. — Machek ESJČ 441. — Див. ще **печери́ця.**

печа́ть «печатка; відбиток», [*печа́тальник*] «друкар», *печа́тка*, [*печатка́р*] Нед, [*печатка́рня*] «майстерня для виготовлення печаток» Куз, *печа́тник*, [*печа́тня*] «друкарня» Нед, [*печéчька*] «печатка» О, *печа́тати* «опечатувати; друкувати Нед», [*печа́тувати*] «опечатувати Нед; друкувати Ме», *допечáтка*, [*напéчаток*] «слід; враження» Нед; — р. *печа́ть*, бр. *пя-*

ча́ць, др. *печать*, п. pieczęć, ч. pečeť, слц. pečať, вл. pječat, болг. *печа́т*, м. *печат*, схв. *пèчат*, слн. pečȃt, стсл. **печать**; — псл. pečatь, пов'язане, очевидно, з *pekti «пекти» (букв. «знаряддя для випікання знаку»); зіставлення з лтс. peka «лапа», гр. πεσσόν «гральна дошка», πεσσός «гральна кістка» (Zubatý AfSlPh 16, 407) непереконливе; неприйнятне також припущення (Mikkola FUF 2, 78) про походження від тюрк. bitik «літера». — Фасмер III 255; Черных II 28—29; Преобр. II 53; Желтов ФЗ 1876/6, 69; Brückner 407; Младенов 421; Matzenauer LF 12, 328. — Див. ще **пекти́.**

печеніг, мн. *печеніги* «тюркські племена, які у VIII—IX ст. кочували між Волгою та Уралом, а в середині IX ст. переселилися в причорноморські степи»; — р. болг. *печене́г*, бр. *печане́г*, др. *печенѣгъ*, п. Pieczyngowie (мн.), ч. Pečeněhové (мн.), слц. Pečenehovia (мн.); — запозичення з тюркських мов; пор. чаг. *баџінак* «свояк», утворене від *баџа* «старша сестра», тур. bacanak «свояк», bacınak «свояк; печеніг» (Радлов IV 1523), дтюрк. bečänäk «печеніги». — Shevelov Hist. phonol. 193; Фасмер III 255; Дмитриев 562.

пече́ра «порожнина в землі, що має вихід; [заглибина під берегом річки; нора Л; дірка Л; яма, рів; місце для вогню Гриц]», [*пече́ря*] «печера», *пече́рник*, [*печу́ра*] «печера» Ч, [*печу́рка*] «тс.» Ч, *пече́ристий*, [*печеркува́ти*] «ловити руками раків, рибу в підмивах берега» Л, [*печерува́ти, печіркува́ти*] «тс.»; — р. *пеще́ра* (з цсл.), [*печо́ра*], бр. *пячо́ра, пячэ́ра*, др. *печера*, п. pieczara, болг. *пещера́*, м. *пештера*, схв. *пèштера, пèћина*, стсл. **пештєра**; — псл. *pektera «печера, яма», утворене від *pektь «піч»; зіставлення з лат. specus «печера» (Meillet Études 168) недостатньо обгрунтоване. — Німчук 112; ГрицАВ 107—108; Булаховський Вибр. пр. III 430; Фасмер III 256; Черных II 30; Преобр. II 54; Младенов 421; Brückner 407; Skok II 628—629; Mikl. EW 244. — Див. ще **піч.**

[**пе́чериська**] «решітки зруйнованої печі цегельного заводу» ЛЧерк; — очевидно, результат контамінації слів **печи́сько* «місце, де була піч» та *пече́ра*. — Див. ще **пече́ра, піч.**

печери́ця (бот.) «Agaricus campestris L.», [*печари́ця, печеричка, печориця*] «тс.» Мак, [*печі́рка*] (у сполученні [*п. ядовита*] «печериця отруйна, Agaricus vittadini Mor.») Мак; — р. *печери́ца* «печериця», бр. *пячурыца*, п. pieczarka, ч. pečárka, слц. pečiarka, болг. *печу́рка*, м. *печурка*, схв. *пèчӯрка* «тс.»; — надійної етимології не має; найчастіше пов'язується з *пекти́, печу́* (Непокупний Мовозн. 1974/6, 59—60; Фасмер III 256; Младенов 421; Mikl. EW 235); виводиться також від *пече́ра*, тобто «гриб, що росте в печерах» (Brückner 407); є думка (Machek ESJČ 441) про виникнення назви на основі сполучення [*пече́ня ту́рова*] (назва гриба червоного кольору). — Меркулова Очерки 171.

[**печи́хвіст**] «вітрогін, гульвіса»; — складне слово, утворене з форми *печи́* від дієслова *пекти́* та іменника *хвіст*; семантична мотивація утворення неясна; пор. аналогічні утворення *верти́хвіст, дери́хвіст*. — Див. ще **пекти́, хвіст.**

печі́нка, [*пе́чені*] «печінка» Нед, [*печеня, печень*] «тс.» ВеЗа, Куриленко, *печінки́* «нутрощі», [*печо́ночки*] «молочко риби» Л; — р. *пе́чень*, бр. *пе́чань*, др. *печень*, слц. pečeň, стсл. **печєнь**; — похідне утворення від *пекти́* (пор. лит. kẽpenys «печінка», kèpti «пекти»), первісно означало «смажена печінка»; пор. *пече́ня* «страва із смаженого м'яса», п. pieczeń «печеня», ч. pečeně, слц. pečeň «тс.»; малообгрунтоване припущення (Ульянов РФВ 47, 182) про спорідненість з гр. παχύς «товстий, жирний». — Булаховський Нариси 218; Вибр. пр. III 368; Німчук 314, 336—337; Фасмер III 255; Преобр. II 54; Черных II 29; Machek ESJČ

441; Младенов 421; Mikl. EW 234; Meillet Études 432. — Див. ще **пекти́.**

[**печінкі́вець**] (бот.) «сідач конопляний, Eupatorium cannabinum L.» Куз, [*печі́нник*] «парило звичайне, Agrimonia eupatoria L.» Куз, [*печеночник*] «тс. Mak; чистотіл звичайний, Chelidonium majus L. Mak»; — р. [*печёночник*] «парило звичайне; чистотіл»; — похідні утворення від *печі́нка*; назви зумовлені тим, що ці рослини використовуються як лі́ки при захворюваннях печінки. — Нейштадт 328, 545; Лік. росл. 220—221. — Див. ще **печі́нка.**

печі́ночник (бот.) «гриб Fistulina hepatica Schaeff. ex Fr.», *печі́ночниця* «квіткова рослина Hepatica Mill.»; — р. *печёночник* (гриб), бр. *пячо́начнік* «тс.»; — похідні утворення від *печі́нка*; назви зумовлені тим, що гриб формою і кольором, а печіночниця формою листя нагадують печінку; пор. п. grzyb wątrobowy «печіночний гриб, печіночник». — Нейштадт 256; Atlas grzybów leśnych 72. — Див. ще **печі́нка.**

печі́ночники (бот.) «мохи Hepaticae Juss.», *печі́ночник* (мох), [*печено́чник*] «тс.» Куз, [*печінічник*] «маршанція (мох), Marchantia L.» Mak; — р. *печёночники* «печіночники», бр. *пячо́начнікі*, слц. pečeňovky «тс.»; — очевидно, кальки наукової назви Hepaticae, утвореної від гр. ἧπαρ (род. в. ἥπατος) «печінка»; назва зумовлена тим, що ці мохи формою слані та кольором нагадують печінку. — Див. ще **печі́нка.**

[**печі́с**] «бурячиння» ВеУг; — неясне.

[**печогля́дини**] «оглядини», [*печогла́дини, печогло́дини* Нед] «тс.», [*печогла́д*] «учасник оглядин»; — складне утворення з основ слів *піч* (род. в. *пе́чі*) та *гляді́ти* (на оглядинах родичі нареченої удають, що оглядають піч); форми *печогла́дини* й *печогло́дини* виникли внаслідок семантичного зближення, відповідно, з *гла́дити* і *глода́ти* (родичі нареченої гладять, мажуть піч, за що їх частують). — Грінч. III 150. — Див. ще **гляді́ти, піч.**

[**печурі́чка**] (орн.) «берегова ластівка, Riparia riparia L.» Нед, [*печері́ца* Ник, *печку́р* НикНикЕЛ, *пічку́р* тж] «тс.»; — похідні утворення від [*печу́ра*] «нора в березі», [*пі́чка*] «ямка»; назви зумовлені тим, що ці птахи гніздяться в норах по берегах річок, на схилах ярів і балок. — Воїнств.—Кіст. 336. — Див. ще **піч.** — Пор. **пецу́х, пічку́р**[1].

[**пешестиця**] (бот., у виразі [*п. мучистка*] «Isaria farinosa Er.») Mak; — неясне.

[**пеще́ра**] «печера» Нед; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **пещера**, стсл. **пештєра** відповідають др. *печера*, укр. *пече́ра*. — Фасмер III 256. — Див. ще **пече́ра.**

п'едеста́л; — р. *пьедеста́л*, бр. *п'едэста́л*, п. piedestał, ч. piedestal, слц. слн. piedestál, болг. м. *пиедеста́л*, схв. *пиједèстāл*; — запозичення з французької мови; фр. piédestal «п'єдестал, підніжжя» походить від іт. piedistallo «тс., підставка», що є результатом злиття виразу piè di stallo, який складається зі слів pie(de) (< лат. pēs (зн. в. pedem)) «нога», di (< лат. dē) «від; для» та stallo «крісло, місце» германського походження; пор. двн. stall «стійло, стайня; стояння», нвн. Stall «стайня», англ. stall «крісло; стійло», споріднені з дінд. sthálati «стоїть міцно», гр. στέλλω «шикую; впорядковую», прус. stallīt «стояти», псл. stati, укр. *ста́ти*. — CIC[2] 645; Фасмер III 422; Sł. wyr. obcych 569; Hołub—Lyer 371; РЧДБЕ 556; Вујаклија 718; Klein 1146, 1502—1503. — Див. ще **де-, педа́ль, ста́ти.**

[**пе́кний**] «гарний» ВеБ; — запозичення з польської мови; п. piękny, [piekny], ст. *piękгy, piekny, як і ч. pěkný, слц. pekný, вл. нл. pěkny «тс.», походить від псл. *pěkгъ (назальність у польській мові вторинна), що виникло з *poikros, спорідненого з лит. puikùs «чудовий, блискучий», лат. pulcher «гар-

ний, прекрасний»; припущення (Brückner 412) про походження від кореня piek- «старатися» недостатньо обґрунтоване. — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Machek ESJČ 442; Holub—Lyer 365. — Пор. **Пульхéрія.**

[пернáсія] (бот.) «сорт картоплі» Л; — неясне.

п'éса; — р. *пьéса*, бр. *п'éса*, ч. piesa, слц. заст. piesa, болг. м. *пиéса*, схв. *пијéса, пијèса*, слн. pièce; — запозичення з французької мови; фр. pièce «шматок, частина; п'єса» виникло з ст. pesce «тс.», що зводиться до нар.-лат. *pettia галльського походження; пор. вал. peth «малий», брет. pez «тс.». — CIC² 645; РЧДБЕ 556; Vujaklija 718; Dauzat 557; Klein 1184.

[пєц] «піч» Нед, [*пец*] «тс.» ДзУЗЛП, [*п'єцóк*] «пічка» О, [*пєцýх*] «домувальник, сидень, той, що сидить на печі» Нед, [*п'єцушок*] «хлопчина, що взимку сидить на печі» О, [*опéцок*] «припічок» Нед; — запозичення з польської мови; п. piec «піч» відповідає укр. *піч*. — Дзендзелівський УЗЛП 104—105; Richhardt 92. — Див. ще **пектú**.

пúвзи, *пúвзини, пизвúни* — див. **пíвзен.**

пúво, [*пивáк*] «аматор пива» Нед, [*пивáр*] «тс.» Нед, *пивáрня, пивнá*, [*пúвник*] «продавець пива», *пивнúця, пивнúчка*, [*пивнúчник*] «буфетник, виночерпець, гарсон» Нед, [*пивнúчний*] «тс.» Нед, *пúвнúй*; — р. др. болг. м. *пúво*, бр. *пíва*, п. вл. нл. piwo, ч. слц. pivo, схв. *пȉво*, слн. pívo, стсл. **пиво;** — псл. pivo, пов'язане з дієсловом piti «пити»; — пов'язання з дінд. pī́vaḥ «жир», ав. pīva-, гр. πῖαρ «тс.» (Uhlenbeck 168) безпідставне. — Фасмер III 258; Преобр. II 56; Machek ESJČ 452; Schuster-Sewc 1071; Младенов 421; Skok II 667; Критенко Вступ 552; Meillet Études 373. — Див. ще **пúти.**

[пúгва] (бот.) «айва звичайна, айва довгаста, Cydonia vulgaris Pers. (Cydonia oblonga Mill.)» Куз, [*пíгва* Куз, *пíгва* Нед] «тс.»; — р. [*пúгва*], п. pigwa «тс.», ч. ст. pihva «фіга»; — через польську і старочеську мови запозичено з давньоверхньонімецької; двн. fīga «фіга» походить від лат. fīcus «тс.»; менш переконлива думка (Иллич-Свитыч ЭИРЯ II 75—77) про запозичення слов'янського *pigy через тюркські мови з іранських (пор. перс. beh «айва», афг. buhú, тадж. *биҳи* «тс.»). — Німчук 260; Фасмер—Трубачев III 259; Преобр. II 57; Mikl. EW 246. — Див. ще **фíкус.**

[пигúда] «плаксій» Ва; — р. [*пúгалить*] «канючити, плакати, набридати»; — звуконаслідувальне утворення з основою *пиги-*, що передає плач, квиління. — Пор. **пигúця.**

[пигúця] (орн.) «чайка, Vanellus vanellus L.» Нед, [*пигúкавка* ВеНЗн, *пигúчка, пúголиця* Нед] «тс.», [*пігíкати*] «жалібно кричати» Она; — р. [*пúгалица, пúгалка, пигóлка*], п. [pichytka] «тс.»; — суфіксальні утворення від звуконаслідувального *пиги-*, паралельного до вигуку *кигú*, що передають крик цього птаха; пор. [*кигúця*] «чайка», [*кигúчка*] «тс.». — Булаховський Вибр. пр. III 192; Фасмер III 258; Преобр. II 56—57; Потебня РФВ 4, 213; Младенов 422. — Пор. **кигú, пигúч.**

[пигúч] (орн.) «сіра сова, Strix aluco L.» Шарл, ВеБ, ВеНЗн; — похідне утворення від звуконаслідувального *пиги-*, що передає крик цього птаха; пор. *пýгач* від *пýгу* (крик пугача). — Пор. **пигúця.**

пиж «пучок вовни, повсті для забивання набою у вогнепальну зброю, яка заряджається з дула; [шип]» О; — бр. *пыж* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пыж* «клейтух; [*пузань*]» зіставляється з *пýзо, пузúр*, а також з р. [*пýга*] «тупий кінець яйця», лтс. paũgurs «пагорб», pàuga «подушка, м'яка підкладка хомута», дінд. pṻgaḥ «купа; юрба», гр. πῡγή (анат.) «зад». — Фасмер III 399, 417; Черных II 87; Преобр. II 159; Младенов 422; Būga RR I 332, II 528; Petersson AfSlPh 36, 147—148; Matzenauer LF 15, 164. — Див. ще **пýзо.**

[**пижельник**] (бот.) «кадило мелісолисте, Melittis melissophyllum L.» Mak; — неясне; можливо, пов'язане з *пиж.*

[**пи́жмо**[1]] «запашна речовина тваринного або рослинного походження, мускус» Куз, [*пижма́к*] (зоол.) «мускусовий щур, Fiber zibethicus» Нед, [*пижма́нець*] (зоол.) «спрутовик мускусовий (головоногий молюск), Eledone» Куз, [*пижми́нець*] «тс.» Нед, [*пижмо́вець*] (зоол.) «кабарга (мускусова), Moschus moschiferus» Нед; — бр. ст. *пижмо* «мускус», п. piżmo, ч. слц. вл. pižmo «тс.»; — через посередництво польської і чеської мов запозичено з давньоверхньонімецької; двн. bisamo (> нвн. Bisam) «мускус» походить від слат. bisamum «тс.», яке зводиться до гебр. besem «пахощі», спорідненого з cір. besmō «тс.». — Шелудько 42; Richhardt 92; Фасмер III 259; Преобр. II 57; Булыка 243; Brückner 416; Machek ESJC 453; Holub—Lyer 374; Kluge—Mitzka 79; Gesenius 131. — Пор. **бальза́м.**

пи́жмо[2] (бот.) «Tanacetum L.; [адокса мускусна, Adoxa moschatellina L. Mak; юринея волошкова, Jurinea cyanoides DC Mak; морківник, Silaus besseri DC Mak]», [*пижма*] «гадючник в'язолистий, Filipendula ulmaria Maxim. Куз; деревій звичайний, Achillea millefolium L. Mak; шандра, Marrubium L. Mak», [*пижмачка*] «адокса мускусна» Мак, [*пижмівник*] «тс.» Мак, [*пи́зьмо*] «пижмо», [*піжма* Мак, *піжмо* Мак, *пізма* Мак] «тс.»; — р. *пи́жма* «Tanacetum; [деревій]», [*пижма́чка*] «адокса мускусна», бр. *піжма* «Tanacetum L.», ч. [piżmo] «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Ness.»; — результат перенесення на рослини назви [*пи́жмо*] «мускус», зумовленого тим, що ці рослини мають сильний мускусний запах. — Фасмер III 259; Меркулова Очерки 105. — Див. ще **пи́жмо**[1].

[**пи́за**] «пика» Нед, [*пиза́тий*] «пикатий» Нед, [*пи́зитися*] «дутися, бундючитися»; — запозичення з польської мови; п. pyza «пика; товстощокий» пов'язане чергуванням голосних з [puzo] «черево»; дієслово [*пи́зитися*] пов'язується також (Куркина Этимология 1971, 71—72) з р. *пы́житься* «надуватися, силкуватися», яке належить до того ж етимологічного гнізда. — Brückner 450. — Див. ще **пу́зо.** — Пор. **пи́зи.**

[**пи́зи**] (кул.) «зварені кульки з кислого гречаного тіста, які їдять із часником та олією», [*пи́жик*] «оладка з тертої картоплі» Корз; — запозичення з польської мови; п. pyzy (одн. pyza) «галушки з тертої картоплі» пов'язане чергуванням голосних із [puzo] «черево». — Brückner 450. — Див. ще **пу́зо.** — Пор. **пи́за.**

[**пи́зя**] «рева, плаксій» ЛексПол, [*пи́зі*] «рюмси», [*пи́зяти*] «рюмсати, плакати» тж; — очевидно, пов'язане з [*пиги́да*] «плаксій» (див.).

пи́йка, *пийко* — див. **пи́йка**[1].

[**пик**] (у виразі [*ані п.*] «ні пари з уст») Нед, [*пи́кати*] «видавати слабкий звук; бурмотіти» Нед, *запи́катися, запи́куватися*; — звуконаслідувальний корінь *пи-, пі-*, розширений компонентом *-к-*; аналогічні за походженням лтс. pīka «плаксива дитина», прус. picle (вид дрозда); пор. також лат. pīpiō «цвіринькаю», pīpo «пищу», pīpiō «голуб'я, пташеня», гр. πιπίζω «пищу» (про пташеня), πίπος «зелений дятел», дінд. pippakā (вид птаха). — Фасмер III 260; Преобр. II 58; Iljinskij KZ 43, 179; Walde—Hofm. II 309. — Пор. **писк, пи́кати.**

пи́ка «велике, товсте обличчя; обличчя з надутими щоками», [*пицю́ра, пицю́ра*] «тс.», *пика́тий*; — р. [*пи́ка*] (з укр.), бр. [*пі́ка*] (з укр.); — пов'язане чергуванням голосних з *пу́кати* «тріскати, лопати»; пов'язання з р. *пи́кать, пи́кнуть* (Трубачев Этимология 1964, 133) викликає сумнів. — Соломоновский ФЗ 3—4, 1888, 16. — Див. ще **пу́кати**[1].

[**пикни́ця**] «ковбаса»; — очевидно, етимологічне **пекни́ця,* пов'язане з *пекти́* (див.).

пил «порох, курява», *пили́на*, [*пи́лка*] «порошинка», [*пило́вник*] «грифель» Нед, *пило́к* (бот.), [*пило́чня́*] «пильовик» Куз, *пилю́га́*, [*пилюжи́на*] «порошина», *пилю́ка*, [*пилю́ра*] «пилюка», *пиля́к* (бот.), *пиля́ка*, *пильови́к*, [*пилинкува́тий*] «пилуватий» Нед, *пилува́тий*, *пиля́стий*, *пи́льний* «курний», *пили́ти*, *запи́лювач*, *запи́льник* (бот.), *запи́льний* (бот.), *запили́ти* (бот.), [*опи́лки*] «обметиця» ЛЖит, *обпи́лювач*, *обпи́льник*, *обпи́льний*, *обпи́лювальний*, *обпили́ти*, *припи́л*, *розпи́лювач*, [*розпиля́ч*] «розпилювач»; — р. *пыль*, бр. *пыл*, п. pył, ч. pyl (бот.) «пилок», слц. pel', pyl' «тс.»; — псл. pylъ, утворене, очевидно, від ie. *p(h)ū- «дути», до якого зводяться також гр. φυσάω «дму, пихкаю, сопу», лит. pūsti «дути, віяти», лтс. pūst «тс.», псл. ruxati «дути, пихкати, сопіти», укр. *пи́хкати*; менш певним є пов'язання з лат. pulvis «пил, дрібний пісок» (Machek ESJČ 502; Holub—Lyer 406). — Фасмер III 418; Черных II 87—88; Brückner 449; Trautmann 233. — Див. ще **пих**.

пи́ла́ «пилка; [лісопилка О]», [*пилави́ни*] «тріски при пилянні дров» Нед, [*пили́ння*] «тирса», [*пиловини*, *пилови́ння*] «тс.», *пи́лка*, *пилни́к* «терпуг», *пи́льни́к*, *пи́льня́* «приміщення, де пиляють деревину», *пиля́р*, *пилкува́тий* «пилоподібний, з дрібними зубцями по краях» Куз, *пилча́стий*, [*пильча́стий*] Нед «тс.», *пиля́ти*, *ви́пилка*, *напи́лок*, *напи́льник* Куз, *надпи́л*, [*опи́лок*] «обаполок», *обпило́вник*, *обпи́лювач*, *перепи́лка*, *підпи́лка*, *пі́дпи́лок* СУМ, Нед, *пропи́л*, *пропи́лка*, *ро́зпил*, *розпи́лювач*, *розпи́лювальний*, *спи́лок*; — р. *пила́* «пилка», бр. *пі́ла́*, др. *пила*, п. вл. нл. piła, ч. pila, слц. píla «тс.», болг. *пила́* «терпуг», м. *пила* «пилка», схв. *пи́ла* «пилка; терпуг», слн. píla «терпуг», стсл. **пила** «пилка»; — псл. pila, запозичене з германських мов; герм. *fīla (двн. днн. fīla «терпуг», нвн. Feile, дангл. fēol, fīl, англ. file «тс.») споріднене з лат. pingo, -ere «малювати; вишивати; прикрашати», гр. πικρός «гострий», дінд. piṁśáti «вирізує, вирубує», псл. pьsati, pisati, укр. *писа́ти*; думка про спорідненість з лит. peĩlis «ніж», лтс. peĩlis, прус. peile «тс.» (Trautmann 210; Fraenkel 563; Mühl.—Endz. III 192) викликає сумнів; неприйнятне припущення (Fick KZ 22, 379) про зв'язок із лит. piáuti «різати», piũklas «пилка». — Фасмер III 261; Черных II 32; Преобр. II 58; Brückner 414; Machek ESJČ 449; Holub—Lyer 372; Skok II 656; Трубачев Рем. терминол. 376—377; Saur Et. Brun. 107—109; Младенов 422; Uhlenbeck AfSlPh 15, 490; Mikkola Berühr. 150—151; Holthausen AeWb. 105; Kluge—Mitzka 190; Klein 591, 1112; Walde—Hofm. II 305; Frisk II 535—536. — Див. ще **пе́стрий, писа́ти.**

пила́в «плов», [*пілáв* Она, *пулáва* Бі] «тс.», *плов*; — р. *пила́в*, бр. *пілáў*, п. pilaw, piław, pilaf, ч. pilav, слц. pilav, pilaf, болг. *пила́ф*, м. *пилав*, *пилаф* «тс.», схв. *пи̏ла̄в* «рисова каша»; — запозичення з турецької мови; тур. pilâv «пилав» походить від перс. palāv «тс.». — Москаленко УІЛ 58; Фасмер III 261; Шипова 260; Преобр. II 58; Дмитриев 542; Kopaliński 750; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 557; Mikl. TEI II 143; Радлов IV 1337; Klein 1185.

[**пила́с**] (іхт.) «пила-риба, Squalus pristis» Куз; — похідне утворення від *пила́*; назва зумовлена тим, що відростки по боках цієї риби схожі на зуби пили. — УРЕС II 791. — Див. ще **пи́ла́**.

[**пила́чка**] (ент., у сполученні [*п. сосно́ва*]) «пильщик сосновий, Lophyrus pini (Tenthredo pini)» Нед, *пи́льщик* «комаха родини tenthredinidae», [*пилю́х*] «пильщик, Tenthredo» Нед, [*пилюхо́вець*] «комаха Sasia tenthrediniformis» Нед; — р. *пили́льщик*, слц. piliarka «тс.»; — похідні утворення від *пила́*, *пиля́ти*; назви зумовлені тим, що яйцеклад цих комах своєю формою нагадує пилку. — ССРЛЯ 9, 1188; БСЭ 33, 37. — Див. ще **пи́ла́**.

[**пиленя́**] «індича, курча, гусеня», [*піленя́*] «курча»; — вл. pilo «каченя», нл. pile «гусеня», полаб. peilą́ «курча», болг. м. *пи́ле* «курча; пташеня», схв. *пи̏ле* «тс.»; — псл. pilę звуконаслідувального походження, як і лит. pỹlė «качка», лтс. pīle «тс.», прус. pille (вигук для підкликання качок); пор. також крим.-тат. *nili* «курча» (Радлов IV 1338), тур. piliç «тс.», чаг. *bilič* «молодий птах» (Радлов IV 1766). — Фасмер III 262; Преобр. II 59; Младенов 422; Trautmann 217.

Пили́п, *Пили́пко,* [*Фили́п, Фі́лип* (Ме), *Фі́ліпп* Куз, *Фі́ль* Шейк, *Фі́лько, Хві́лко, Хві́ль, Хві́лько, Хілко́, Хіль* тж], *Пили́пенко, Пили́пиха, Пили́півна, Пили́півка* (церк.) «Різдвяний піст, піст святого апостола Пилипа», [*пилипівча́ний*] «який буває в Пилипівку», [*пилипо́вний*] «тс.», ст. *Филипъ* (1427), *Пилиповъ* (1487), *Фили́ппъ* «конелюбець» (1627); — р. *Фили́пп*, бр. *Пілі́п*, др. *Филипъ*, п. ч. слц. вл. Filip, болг. *Фили́п*, м. *Филип*, схв. *Фѝлип*, слн. Filip, стсл. **Филипъ, Пилипъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Φίλιππος походить від апелятива φίλιππος «той, що любить коней», утвореного з основ дієслова φιλέω «люблю» та іменника ἵππος «кінь». — Вл. імена 80; Беринда 239; Фасмер IV 194; Петровский 222; Спр. личн. имен 468; Корепу́ 65; Илчев 510. — Див. ще **Архи́п, філантро́п.**

пилипо́н «представник розкольницької секти російських старообрядців, що з XVII ст. почали оселятися в західних губерніях колишньої Російської імперії»; — р. *филипо́вец,* [*филипо́н*], бр. [*піліпо́н, піліпо́нец*], п. filipon «тс.»; — пов'язане з ім'ям засновника секти стрільця-втікача Фотія, що прибрав собі ім'я Пилипа (Філіппа). — ССРЛЯ 16, 1378; Sł. wyr. obcych 218. — Див. ще **Пили́п.**

[**пили́ш**] «місце, де лежить свиня; забруднене місце» Нед; — неясне.

[**пи́лка**] «м'яч»; — бр. [*пі́лка*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. piłka утворено від ст. piła «тс.», що походить від лат. pila «м'яч, куля», пов'язаного з pilus «волосся», pīleus «повстяна кругла шапка», спорідненим з гр. πῖλος «повсть», псл. *pьlsti, укр. *повсть*. — SW IV 193; Walde—Hofm. II 302, 303. — Див. ще **повсть.**

[**пило́чник**] (бот.) «плаун звичайний, Lycopodium clavatum L.»; — похідне утворення від *пило́к*; назва зумовлена тим, що спори цієї рослини (сім'яний пилок) збираються і широко використовуються, зокрема, вживаються в медицині для пересипання пілюль, а також як дитяча присипка. — Вісюліна—Клоков 60; Нейштадт 60. — Див. ще **пил.**

пи́льга — див. **пі́льга.**

пи́льний, [*пильнови́тий*] «старанний, дбайливий», [*пили́ти*] «спонукати; відзначати, помічати, звертати увагу; уважно спостерігати, стежити» Нед, [*пилюва́ти*] «поспішати», *пильнюва́ти* «охороняти, стерегти; стежити, спостерігати; дбати», [*пильнюва́тися*] «бути напоготові, насторожі; оберігатися», [*пилюва́ти*] «спішити» О, [*спильнюва́ти*] «з'явитися вчасно; улучити час», *спи́льна* «пильно», [*упильно́ваний*] «ретельно виконаний» Нед; — р. [*пи́льный*] «старанний, дбайливий», бр. *пі́льны* «тс.; потрібний, необхідний, терміновий», др. *пильныи* «винятковий, видатний»; — не зовсім ясне; вважається запозиченням з польської мови (Преобр. II 59; Richhardt 92; Witkowski SOr 19/2, 210); п. pilny «дбайливий, старанний; негайний, терміновий», як і споріднені з ним ч. pilný «тс.», pilit «поспішати», ст. pileti «старатися», слц. pilný «старанний, дбайливий; терміновий», вл. нл. pilny «старанний, дбайливий», етимологічного пояснення не має; припускається (Saur Et. Brun. 111) зв'язок з гіпотетичним псл. *pit-ti «турбуватися», ie. *peit- «тс.»; можливо, сюди ж належить р. [*пильчу́к*] «око», [*пиль*] «пора термінової літньої роботи»; непереконливе припущення (Tedesco Language 27/1, 18—28; Ма-

chek ESJČ 449) про походження від псл. *pri-lьg-ьпъ (р. *прилéжный*), як і пов'язання (Ondruš Sl. Wortst. 118—119) з псл. píliti «бити, сікти, різати», pila «пилка»; сумнівне також зіставлення (Schuster-Šewc 1064) з псл. *pъlnъ «повний». — Фасмер III 262; Brückner 413; Mikl. EW 246.

[пильни́ця] (ент.) «комаха Xylota (Xylita?)» Нед; — пов'язане з *пила́, пиля́ти* (пор. нім. Sägefliege «тс.», букв. «пила-муха, пила-комаха»); мотивація назви неясна. — Див. ще **пи́ла́.**

пи́льщик, *пилю́х, пилюхо́вець* — див. **пила́чка**.

[пилю́к] (орн.) «лунь, Cirus»; — р. [*пилю́к*] «канюк, сич, невелика сова різних видів», болг. [*пилюк*] «хижий птах, що краде курчат», [*пи́ляк*] «тс.», схв. *пȕљуга* «кібець», слн. [piljúh] «шуліка; лунь»; — псл. piljukъ «птах, що краде курчат, каченят, гусенят», похідне утворення від pilę «курча, каченя, гусеня». — Фасмер III 262; Преобр. II 59; Младенов 422. — Див. ще **пиленя́.**

пиля — див. **бі́ля́**.

Пи́мін (чоловіче ім'я), *Пи́мон,* [*Пімéн*], ст. *Пиминъ* «пастыр» (1627); — р. *Пи́мен,* бр. *Пі́мен,* болг. *Пимен*; — запозичення з грецької мови; гр. Ποιμήν утворене на основі іменника ποιμήν «пастух, вівчар; пастир», пов'язаного з ποιμαίνω «пасу, вівчарюю; турбуюсь, піклуюсь», спорідненим з лит. piemuõ «пастух», piemenáuti «бути пастухом, пасти», дінд. рауú- «пастух, сторож», pā́ti «пасе, стереже», ав. pāyav- «сторож». — Вл. імена 80; Беринда 227; Петровский 179; Спр. личн. имен 445; Илчев 395; Frisk II 573; Boisacq 800—801.

пи́нда[1] «зарозумілість, пиха, чванство», [*пи́нджeння*], *пи́ндик* «чванько», [*пундик*] «маленький товстий хлопчик чи дівчинка; карлик» Бі, [*пундире́га*] «чванько» Корз, [*пу́ндя*] «тс.» Бі, [*пундю́ха*] (назва корови, очевидно, товстої), *пиндю́чливий* «пихатий, бундючний», *пиндю́чний* «тс.», [*пендю́чити*] «надувати; настовбурчувати» Бі, *пи́ндитися* «пиндючитися», *пиндю́чити* (у виразах *п. ніс, морду* «бундючитися»), [*пендю́читися*] «надуватися, бундючитися; настовбурчуватися» Бі, *пиндю́читися* «тс.», [*піньдю́чити*] «натягати» Пі, [*пундю́чити*] «надувати, настовбурчувати» Бі, [*пундю́читися*] «надуватися, настовбурчуватися; бундючитися», [*запи́ндоритися*] «запишатися, набундючитися» Ж, *напиндю́чений* «чванливий», *розпи́ндитися* «дуже запишатися, розпиндючитися»; — бр. [*пі́нда*] «пихата жінка, що любить пишно одягатися», [*піндыріць*] «пишно одягати, випинати», п. pinda «франтиха», ч. pindík «карлик»; — не зовсім ясне; очевидно, афективне утворення, пов'язане з *випина́ти, напина́ти*; виведення від рум. pîndă «засада» (Scheludko 140) позбавлене підстав. — Пор. **бундю́читися, при́нда, п'я́сти́.**

[пи́нда[2]] «стрічка» ВеБ; — результат видозміни форми *би́нда* «тс.» (див.).

[пиндиґа] «юшка з кислого молока» Нед; — очевидно, переосмислене запозичення з польської мови; п. [pindyga] «напій, горілка» є афективним утворенням від pić «пити», спорідненого з укр. *пи́ти*. — SW IV 194. — Див. ще **пи́ти.**

[пи́ндик] «хвіст» Нед; — афективне утворення.

[пи́ндорити] «наполягати, наполегливо проводити» Нед; — неясне.

[пиндря́чити] «мрячити» (?) (у конструкції *надворі дощ пиндрячить*), імовірніше «періщити», пор. [*запиндря́чити*] «увігнати, засунути» Я; — афективне утворення.

[пиниги] (бот.) «круглі малі сливи, Prunus insititia L.» ВеНЗн, Мак; — неясне.

[пини́ти] «заважати, перешкоджати», [*пиня́ти*] «зволікати», [*пеня́ти*] «бути неакуратним, незграбним», [*пи́ня́вий*] «повільний, неквапливий» СУМ, ВеБ, [*пеня́вий*] «неакуратний, незграбний», [*пинь*] (невідм.) «затримка, пере-

починок» О, [*пиня́*] «уперта людина» Кур, *безупи́нний, впин* (у виразі *нема впи́ну*), [*запини́ти*] «зупинити, припинити», *запина́тися* «зупинятися в мовленні; перериватися, припинятися (про голос, розмову та ін.)», *запну́тися, зап'я́стися* «тс.», [*запи́на*] «перешкода», *запо́на* «тс.», *за́пи́нка* «зупинка в мові; (заст.) кома», *зупини́ти, зу́пи́н* (у виразі *нема зупину*) Г, Ж, *зу́пи́нка* Г, Ж, *невпи́нний*, [*незупи́нно*] «безперервно» Ж, [*неприпи́нний*] «нестримний; безперешкодний», *неспи́нний, неупи́нний*, [*опени́тися*] «зупинитися» Ж, *опина́тися* «чинити опір; [запинатися в мові]», *опини́ти* «зупинити», *опини́тися* «потрапити, з'явитися; зупинитися», [*о́пи́нка*] «перешкода» Ж, *перепини́ти*, [*перепе́ня*] «перешкода» Пі, *перепи́н* (у виразі *нема ні впину, ні перепину*), *пере́пинка* «зупинка; перешкода», *перепо́на* «перешкода», [*перепо́ня*] «тс.» Бі, *припини́ти*, [*при́пи́н*] «зупинка, затримка» Г, Нед, [*припи́на* Нед, *при́пинка*] «тс.», *спини́ти, спин* (у виразі *нема спину*), *спи́нок* «тс.», [*спо́на*] «перепона» Бі, *упини́ти* «зупинити, стримати», *упи́н, у́пинка* (заст.) «кома» Нед; — р. [*пинить*] «затримувати» (?), [*запина́ть*] «зупиняти, затримувати», *запина́ться* «зупинятися в мовленні», *запи́нка*, бр. *запіна́цца, запі́нка*, схв. *за́пон* «затримка, зупинка»; — характерні головним чином для української мови похідні утворення від псл. pęti, pьnǫ «п'ясти, пну», які розвинулись, очевидно, на ґрунті префіксальної похідної форми za-pinati «запинати, затягувати (дорогу) якимись перепонами». — Див. ще **п'я́сти́**. — Пор. **запо́на**.

[**пи́нтати**] «шукати, стежити» О, [*пинт*] «слід; настрій» О, [*напи́нтати*] «знайти, напитати» О, [*напи́нтатися*] «попасти під руку» О; — очевидно, результат зближення з *пита́ти(ся)* запозиченого рум. pîndí «підстерігати, вистежувати», pîndă «засідка», яке виводиться від болг. ст. цсл. **пѫдити** «гнати», спорідненого з укр. [*пу́дити*] «тс.». — СДЕЛМ 344; DLRM 623. — Див. ще **пу́дити**.

[**пи́па**[1]] «люлька» О, [*пі́па*] «тс.» ВеУг, [*пи́пка*] «тс. О; мундштук люльки Нед», [*пі́пка*] «тс.» Нед; — р. [*пи́пка*] «люлька», бр. *пі́пка*, п. слц. pipka, ч. [pípa] «тс.»; — через західнослов'янські мови запозичено із середньоверхньонімецької; свн. pfîfe (двн. pfîf(f)a «трубка, дудка, цівка», нвн. Pfeife «свисток, дудка; люлька»), як і днн. діспл. pīpa, дангл. pīpe «дудка; люлька», фр. pipe «люлька», походить від нар.-лат. *pīpa «дудка», пов'язаного з лат. pīpāre «пищати» (про птахів). — Фасмер III 264; Kluge—Mitzka 542. — Див. ще **писк**.

[**пи́па**[2]] (дит.) «вода» Л, Па; — редуплікативне утворення (характерне для слів дитячої мови) від основи *пи-* «пити». — Див. ще **пи́ти**.

[**пи́па**[3]] «вид дитячої гри» (в якій один з учасників накидає на себе простирадло і лякає решту гравців з темної кімнати); — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з р. [*пи́па*] «короткозора, підсліпувата людина».

[**пипа́к**] «мозоль», [*пі́па*] «наріст у коней» О, [*піпа́к*] «підколінна пухлина (у коня) Нед; наріст, ґуля ВеУг», [*бібак, пупа́к*] «тс.» тж; — п. pipak «хворобливий наріст на нозі коня»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нім. Pípphacke «підколінний опух» складається з іменників Pipps «опух», який походить від іт. pipita «пипоть», що зводиться до лат. pituīta «сопля, гнійна рідина», спорідненого з гр. πῖαρ «жир», πίων «жирний», дінд. piṇā́ḥ «тс.», стсл. **питати** «годувати», і Hacke «п'ята», спорідненого з снідерл. hac, hacke, гол. hak, фриз. hakke, діспл. hōkill «суглоб на задній нозі», лат. coxa «стегно», дірл. coss «нога». — Шелудько 42; SW IV 200; Berп. I 581, 585; Kluge—Mitzka 279; Walde—Hofm. I 283, II 211—212, 311.

[**пи́пка**] «сосок на грудях; носик молочника, чайника», *пи́поть* «хворо-

бливий наріст на кінчику язика у курей», [*ки́піть*] «тс.» Мо, Дз, [*пи́птик*] «тс.; сосок»; — бр. [*пы́поць*] «пипоть», [*пы́пло*], п. pureć, ч. ст. pírec, болг. *пи́пка* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, споріднене з лит. pū̃rti «пищати», лат. pīpere «тс.», англ. pip «пипоть»; семантичний зв'язок пояснюється тим, що птахи, у яких з'являється пипоть, видають своєрідний писк; реконструкція псл. *pitъtь «пипоть» і зведення його до ie. *pītu- «слиз, смола» (Machek ESJC 643) мало обґрунтовані. — Преобр. II 59; Brückner 449; Holub—Kop. 273; Младенов 423; Mikl. EW 249. — Пор. **писк**.

[**пи́пнати**] «копатися, мудрувати» Нед, [*пи́пнавка*] «порпання, копанина», [*пипнани́на*] «тс.» тж; — р. [*пы́пнить*] «копатися», [*пы́плить*] «тс.», бр. [*пы́пніць*] «повільно робити, копатися», [*пы́пліць*] «тс.», п. [pурłać] «робити недбало і повільно, бабратися», [pуplać, pуplić] «тс.», ч. piplati se «возитися, копатися», pipati «мацати», ст. opiplati «обмацати», слц. piplat' sa «виконувати дрібну роботу; копатися, возитися», вл. piplić «тс.», piplić so «копатися, возитися», болг. *пи́пам* «мацаю, хватаю», м. *пипа* «мацає, обмацує», схв. *пи̏пати* «мацати; зволікати», слн. pípati «витягувати, виривати»; — псл. pipati «мацати»; — єдиного пояснення не має; вважається звуконаслідувальним утворенням (Фасмер III 419; Holub—Kop. 273; Skok II 659); пов'язується також (Младенов 423; Machek ESJC 450) з ie. *pelp-, тим самим, що й у лат. palpāre «погладжувати», укр. *па́лець*. — Schuster-Šewc 1066.

пир[1] (заст.) «бенкет», *пирува́льник* (заст.) «учасник пиру, любитель бенкетів, бенкетник», [*пирли́вий*] «щедрий на бенкети, охочий до бенкетів» Нед, [*пирни́й*] «жирний, поживний» Нед, *пирува́ти* (заст.) «бенкетувати»; — р. болг. м. *пир*, др. *пиръ* «бенкет», схв. *пи̏р* «тс.; весілля», слн. pír «бенкет», стсл. **пиръ**; — псл. pirъ «тс.», пов'язане з piti «пити» (як darъ з dati). — Фасмер III 264; Черных II 34; Преобр. II 60; Младенов 423; Skok II 660; Mikl. EW 246. — Див. ще **пи́ти**.

пир[2] — див. **пе́рти**[3].

[**пи́ра́**] «собака-дворняжка» Г, Нед, [*пи́рга́*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [*пир*] «сварка» як позначення злого собаки. — Пор. **пе́рти**[3].

пирга́ч (зоол.) «кажан, Vespertilio L.», [*парга́ч* ДзУЗЛП, *перга́ч, пероґа́ч* тж, *пирга́ль* ВеНЗн, *пирха́ч* ДзУЗЛП, *попирга́ч, спирга́ч, чипірга́ч* тж] «тс.»; — п. [pyrgacek, pyrhacz, prhacz], слц. [pirgac, pirihač, špirhač, šperač, mišperhač, višperhac], схв. [*пирац*] «тс.»; — складне утворення з компонентів *пир*, того самого, що входить і до складу назви *нетопи́р* «кажан», і *гач-*, пов'язаного з [*га́чі*] «штани» (пор. п. gacek «кажан», [gacopierz] «тс., (букв.) літаючий у штанях»); форма [*спирга́ч*], можливо, пов'язана з слц. [špirhač], яке є результатом скорочення складеної форми [mišperhač] з початковим компонентом miš (< myšь) «миша»; думка (Дзендзелівський УЗЛП 102—103) про запозичення українських назв з польської мови не зовсім переконлива. — Бандрівський Досл. і мат. V 6; Німчук 201; Smyl Por. jęz. 1958/4, 181; Sławski I 244—245. — Див. ще **га́чі, нетопи́р**. — Пор. **миш-пирга́ч, нешперга́ч, пи́риця**.

[**пире́й**] «солом'яний попіл» Нед, [*пирі́й*] «тс.» Нед, [*пири́ти*] «загоратися від гніву» Нед, [*пирний*] «пряний», [*пирня́чий*] «пряний; (про запах) гострий Нед», [*запи́ритися*] «червоніти від гніву» Нед; — р. [*пы́ре́й*] «присок, гарячий попіл; припічок, загнітка», п. perz «присок», [pyrzyna], ч. pyř «тс.», слц. pyrina «перегорілі рештки, попіл», вл. pyrić «топити, опалювати, гріти», pyrić so «червоніти», нл. pyrina «іскра, гарячий попіл; трут», pyriś «запалювати, розпалювати», схв. *пѝрја̄н* «тушковане м'ясо», *пу̏рити* «смажити», слн. peréti «тліти, гнити», pír «тління», pírav «тлінний», pérav «тс.»; — псл. *pyrь «тліючий попіл, жар»; — споріднене з

гр. πῦρ «вогонь», вірм. hur, умбр. pir, ірл. úr, діспл. fúrr, fírr, двн. fiur, fuir, нвн. Feuer, дангл. дфриз. fiur, англ. fire, снідерл. гол. vuur, тох. А por, тох. В pwār, гот. fōn, прус. panno, хет. paḫḫur «тс.», дінд. pávate «очищає», punāti «тс.», pūtáḥ «чистий», лат. pūrus «тс.», putāre «чистити»; ie. *peu̯ōr «вогонь». — Фасмер III 419; Преобр. II 159—160; Brückner 402; Machek ESJC 502—503; Holub—Kop. 307; Schuster-Šewc 1197—1198; Skok II 661; Критенко Вступ 517; Kluge—Mitzka 195; Walde—Hofm. II 390; Klein 593—594, 1278; Vries NEW 147—148; Jóhannesson 537; Falk—Torp I 286; Pokorny 828.

[**пиренка**] (бот.) «рястка зонтична, Ornithogalum umbellatum L.» Mak; — р. [*пыренка*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *пире́й* (пор. іншу назву цієї рослини [*пшеничка*] ВеНЗн); назва мотивується, очевидно, схожістю листків обох рослин (Флора УРСР III 218). — Див. ще **пирі́й**.

пи́рий — див. **пі́рий**.

[**пи́ри́ця**] «метелик Papilio; Phalaena» Г, ВеНЗн, [*пири́чка* ВеНЗн, *пі́риця* ВеЛ, *опари́ця* ВеНЗн, *опер* ВеНЗн] «тс.»; — очевидно, пов'язане з основою *пир,* тією самою, що й у [*пирга́ч*] «кажан», *нетопи́р* «тс.» (пор. слц. [pirgacik] «вид метелика»). — Див. ще **нетопи́р**. — Пор. **пирга́ч**.

пирі́г, [*пері́г, пирі́й* О], *пиріже́чник* «той, хто пече або продає пироги», *пиріжник* «тс.», *пиріжко́ва* «крамниця, де продають пиріжки», [*пирожа́та*] «вареники» О, [*пирожа́ччя*] «великі пироги», [*пиро́женє*] «вода, в якій варилися пироги» Нед, [*пиро́жини*] «п'ятий день весілля», [*перо́жини*] «тс.» тж, *пиро́жнє* «тістечко» (з р.), *пиро́жниця* «форма для випікання кондитерських виробів», *пирожи́тися* «здійматися (перев. про тісто); [величатися]»; — р. *пиро́г,* бр. *пірóг,* др. *пирогъ* «пшеничний хліб», п. pieróg «вареник, пиріжок», piróg «тс.», ч. piroh «пиріг», слц. piroh «вареник»; — псл. pirogъ, утворене від рігъ «бенкет» за допомогою суфікса -ogъ (як р. *твóрóг*); припускалося також (Преобр. II 60; Соболевский РФВ 66, 348) походження від руго «пшениця», др. *пыро* «полба» під впливом рігъ «бенкет»; виведення (Ramstedt 67; Räsänen ZfSlPh 20, 448) з тюркських мов (чув. *pürək, крим.-тат. тур. чаг. böräk «пиріг з м'ясом») не узгоджується з відсутністю слова в південнослов'янських мовах. — Филин Образ. яз. 213; Фасмер III 265—266; Черных II 34—35; Шипова 260; Brückner 410; Machek ESJC 451; Mikl. VGr. II 283; EW 247. — Див. ще **пир**[1].

пирі́й (бот.) «Agropyrum Gärtn., Elytrigia Desv.», [*париватка* Mak, *пергі́й* Куз, *перевятка* Mak, *перієва́тиця* Нед, *перієватка* Mak, *перійка* Нед, *пирватка* Mak, *пире́й* Нед, *пирійка, пірій* Нед, *прийоватка* Mak] «тс.», [*перій*] «тс.; тимофіївка альпійська, Phleum alpinum L.; стоколос безостий, Bromus inermis Leyss.» Нед, *пирійник* (зб.), [*пириця́ка*], *пирію́ва́тий,* [*перію́ва́тий*], *запирієний,* [*заперієний*] Ж; — р. *пыре́й,* бр. *пы́рнік,* др. *пыро* «полба, двозерна пшениця, Triticum spelta L.», п. perz «пирій», ч. слц. pýr, вл. pyr, нл. pyŕ, болг. *пи́рей,* м. *пирej* «тс.», схв. *пи̏р* «полба», слн. pír, стсл. **пыро** «тс.»; — псл. *ругъ, *ругьjь пов'язане з руго «полба»; — споріднене з лит. pūraĩ «озима пшениця», pūras «зерно озимої пшениці», лтс. pûri «озима пшениця», прус. pure «стоколос», гр. πυρός «пшениця», дангл. fyrs «пирій»; ie. *pūro- «зернина». — Німчук 268; Фасмер III 419; Меркулова Этимология 1964, 75—76; Brückner 402, 647—648; Machek ESJC 502; Jm. rostl. 283; Schuster-Šewc 1197; Skok II 660; Бернштейн Очерк 1974, 290—291; Trautmann 232; Сабаляускас Rakstu kr. Endzelīnam 221—223; Mühl.—Endz. III 449—450; Fraenkel 671; Frisk II 631; Pokorny 850.

[**пирка́тий**] «з піднятими вгору рогами; кирпатий Нед»; — п. [pyrkaty] «кирпатий», [perkaty] «тс.»; — очевидно, сюди ж схв. *пр̏ћав* «кирпатий», *пр̏ћити* «піднімати, дерти (ніс); нади-

вати губи; кривити рот»; — глибша етимологія неясна; тлумачення української форми як результату метатези в слові *кирпа́тий* (Булаховський Мовозн. 8, 1949, 48) здається сумнівним.

[**пи́рса**] «дерев'яна тирса» Л; — не цілком прозоре; можливо, результат контамінації форм *ти́рса* і *пи́рскати*.

пи́рскати «бризкати, пирхати», *пи́рснути* «швидко побігти», *пирск*, [*пи́рскалка*] «бризкалка, зроблена з бузини або іншої рослини» Л, [*пирсько́ий*] «швидкий, баский», [*напи́рсливий*] «запальний, сердитий» Ж, *опри́скливий, опришкуватий* «тс.»; — р. *пы́рскать* «бризкати, пирхати; несподівано вискакувати», бр. *пы́рскаць* «бризкати, пирхати», п. [pyrskać] «бризкати, прискати», нл. pyršyć se «розлітатися; бити» (про дощ), схв. *пр́скати* «тс.»; — не зовсім ясне; вважається результатом метатези у формі *при́скати* (пор. аналогічні співвідношення у [*пирщ*] — *прищ*, [*кирва́вий*] — *крива́вий*), при цьому припускається вплив *по́рскати* (Булаховський Вибр. пр. II 273); пояснюється також (Фасмер III 333—334; Шахматов ИОРЯС 7/2, 338) як експресивний варіант форми *по́рскати*. — Пор. **по́рска́ти, при́скати**.

[**пирска́ч**] (орн.) «вид дрозда, Turdus viscivorus.» Г, Нед; — слц. [prskavec, prskota], trskota «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, в якому відображається крик цих птахів, коли вони лякаються або злітають. — Ferianc Názv. vtákov 195.

[**пирх**] (вигук для передачі вильоту), [*пи́рхати*] «злітати», [*пи́рхнути*] «пролетіти», [*пе́рхати*] «пурхати; неспокійно стрибати ВеЗн», [*перхну́ти*] «побігти; набігти, наїхати»; — р. [*пы́ркнуть*] «злетіти», бр. *пы́рхаць* «пурхати», п. pierzchnąć «пурхнути; утекти», ч. prchati «утікати; звітрюватися, випаровуватися», слц. pŕchat' «тс.», вл. pjerchać «пурхати», pjerchnyć, нл. pjerchaś, болг. *пъ́рхам* «тс.», схв. *пр́хнути* «пурхнути, полетіти»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, паралельне до *по́рхати, пу́рхати;* вважається також (Machek ESJC 483) пов'язаним з давнім коренем ie. *pers- «утікати», наявним у хет. pars- «тс.». — Skok III 39.

пи́рхати «шумно випускати повітря з ніздрів чи рота; судорожно кашляти», [*перха́ти*] «кашляти» Бі, [*перхота*] «лоскотання в горлі» Бі, *пирхо́та* «тс.; кашель», *запи́рханий* «який задихався», *поперхну́тися*; — р. *перха́ть* «кашляти», бр. *пы́рхаць* «пирхати», *пе́рхаць* «кашляти», п. [pierszeń] «чихотна трава, тисячолисник», ч. prchati «прискати», слц. prchúl'at' «кашляти», болг. *пръ́хам* «пирхаю», слн. pŕhati «пирхати»; — остаточно не з'ясоване; вважається звуконаслідувальним утворенням (Фасмер III 247); висловлювалося також припущення (Преобр. II 48—49; Brückner 410—411) про зв'язок з коренем *perx-/ *porx- < *pers-, тим самим, що і в *персть, пе́рхоть, по́рох,* причому вважалося, що первісним значенням тут було «з кашлем виділяти бризки», можливо, пов'язане з [*при́хати*] «кашляти» (пор.).

[**пи́рця**] (назва вівці за мастю) Доп. УжДУ 4, [*пирця́ня, пирча́ня*] «тс.» тж; — неясне.

пирщ — див. **прищ**[1].

пиря́ти[1] «носити, тягати», [*пира́чить*] «насилу нести; таскати» Л, [*пи́рити*] «багато набирати (в кишеню, поділ, мішок)» Ме, [*напи́рити*] «багато набрати Ме; надягти багато одягу Пі»; — р. *пыря́ть* «кидати, совати», ч. vpiřiti «втиснути»; — очевидно, пов'язане з *пе́рти*, р. *пере́ть* «нести важку ношу». — Див. ще **пе́рти**[2].

пиря́ти[2] — див. **пе́рти**[1].

[**пи́сар**] (іхт.) «верховодка, Alburnus alburnus L. (A. bipunctatus)» Нед, [*пи́сарка*] «тс.» Нед; — р. [*писарь*] «Alburnus Baldneri», [*писа́рка*] «тс.», слц. [pisorka] «Alburnus bipunctatus», схв. [pisar] «підуст, Chondrostoma nasus» Этимология 1973; — результат перенесення назви *пи́сар* «секретар»,

зумовленого, очевидно, тим, що вздовж бокової лінії цієї риби є темні смуги і паралельні точки. — Коломиец Происх. назв. рыб 29; Усачева Этимология 1974, 101. — Див. ще **писáти**.

писáти, [*писáрити*] «бути писарем» Нед, [*писáрчити*] Нед, *писарювáти* «тс.», [*пúсувати*] «часто писати» Нед, [*письмáчити*] «вчити грамоті» Нед, *писáк* «металевий різець для різьби по дереву; [писака; залізне клеймо бондаря]», *писáка, пúсáло* «перо; [олівець, все, чим пишуть Нед]», *пúсальце* «інструмент для розмальовування писанок», *писанúна, пúсанка* «крашанка», [*писáнка*] «портрет, картина» Пі, *писанкáр* «той, хто розмальовує писанки», *писáння, пúсар, писарéнко* «син писаря», *писарúна* (знев.) «писар», *писарúха* «дружина писаря», *писарíвна* «дочка писаря», *пúсарка* «дружина писаря; [жінка, яка розписує писанки О]», [*писáрка*] «писарство, служба писаря» Нед, [*пúсáрня*] «канцелярія» Г, Пі, [*писарня́*] (зб.) «писарі», *пúсáрство* «посада писаря» СУМ, Нед, *писарчá* «молодий початкуючий писар», *писарчу́к* «син писаря, молодий писар», *пúсарша* «дружина писаря», [*писáтель*] «письменник» Нед, [*писáтельство*] «заняття літературною працею» Нед, [*писáчка*] «паличка для розписування підошов Г; прилад, яким розписують писанки О; фумель, лощило (інструмент для лосніння шкіри у шевців) Нед», [*писачóк*] «інструмент для орнаментування металу», [*писéмко*] (зменш.) «лист», [*писемцé*] «тс.» Нед, *писéмність*, [*писéмство*] «література, письменство» Бі, *писéць* «у Давній Русі переписувач і упорядник рукописних книг; [письменник Нед]», [*писóвня*] «правопис» Нед, [*писýля*] «писака Нед; цидулка Бі; ряба корова О», *писýлька* «цидулка», [*пúсче*] «плата за писання» Нед, [*писчик*] «грифель» ВеЛ, *письмáк* «письменна людина; письменник», [*пісьмáк*] «письменна людина» Пі, *письмáцтво* (знев.) «письменництво», [*письмáченє*] «початкова освіта, грамота» Нед, *письменá*, [*письмéнець*] «письменник» Нед, *письмéнник, письмéнництво, письмéнність, письмéнство* «література; грамота; писемність», *письмó* «писемність; грамота; лист; рукопис», *письмóвець* (заст.) «письменник», *письмóвник* (заст.) «збірник зразків для листування», [*письмóвність*] «письменність» Нед, [*пúщик*] «перо для писання» Нед, [*пісýля*] «ряба корова» О, [*піся́г*] «смуга на шкірі тварини від удару» Л, [*піся́га*] «тс.» Куриленко, *писáльний, пúсаний*, [*писарúстий*] «різнокольоровий, перистий» Нед, *пúсáрський* СУМ, Г, [*писáстий*] «прикрашений вишивкою», *писéмний, писцéвий* (у виразі *писцеві книги*), *пúсьмéнний*, [*письменнúчий*] «письменницький» Нед, [*письмéнський*] «письмовий» Нед, *письмóвий*, [*пісулúстий*] «цяткований» О, [*безписьмéнний*] «неграмотний» Я, [*впис*] Ж, *впúска, вúпис, вúписка, вíдпис, відпúска, дóпис, дóпúска* СУМ, Я, *допúсувач* «кореспондент», *зáпис*, [*зáпись*] «запис» Ж, *запúска, зáпúснúк* «книжечка для записів; [протокол Ж]», [*записнúчий*] «протоколіст» Ж, *запúсувач, нáпис, нáдпис*, [*нáдпись*] Ж, *надпúска, надписнúй*, [*невипúсаний*] «який важко або неможливо описати» Ж, *неписьмéнність, непúсаний, неписьмéнний, óпúс* СУМ, Пі, *опúска*, [*óписка*] «барвник у гончарів», *опúсувач*, [*одпись*] «письмова відповідь» Пі, *пéрепис, перепúска* СУМ, Нед, *перепúсувач*, [*переписувáтель*] «переписувач» Нед, [*пéрепись*] Нед, *переписнúй, перезáпис, пíдпис, підпúсар* (заст.) «помічник писаря», [*підписáрчий*] «тс.» Нед, *пíдпúска* СУМ, Нед, [*підпúсок*] «писарчук; канцелярист» Пі, Бі, [*підпúсчик*] «тс.» Бі, *підпúснúй* СУМ, Нед, [*пóпис*] «список, перелік» Нед, *прúпис*, [*приписáнець*] «той, що заново приписався до громади», *прúпúска, приписнúк, прóпис, пропúска*, [*прóпись*] «напис; пропис» Нед, *прописнúй, пропúсочний, рóзпис, розпúска, спис* «список; опис», *списáтель* (іст.) «переписувач»,

[*списне́*] «плата за рекомендований лист» Нед, *спи́сок,* [*у́пи́с*] «вписування; список; зміст Нед», [*уписний*] «той, що вписується»; — р. *писа́ть,* бр. *пісáць,* др. *писати,* п. вл. pisać, ч. psáti, слц. písať, нл. pisaś, болг. *пи́свам* «пишу», м. *пише,* схв. *пи́сати,* слн. písáti, стсл. **пьсати, писати**; — псл. pьsati, пов'язане з pьstrъ «перистий»; — споріднене з лит. piẽšti «малювати», прус. peisāi «пишуть», дінд. piś-, piṁśáti «вирубує, прикрашає, формує», ав. paēs- «розмальовувати, прикрашати», дперс. nipištanay «писати», перс. nivištan, ос. finsun, fyssyn «тс.», тох. A pek- «малювати», B paik- «тс.», гот. faihs «перистий, строкатий», двн. fēh, дангл. feh «тс.», лат. pingere «малювати», гр. ποικίλος «перистий»; ie. *peiḱ-, *piḱ- «прикрашати, робити строкатим»; відбулося перенесення значення від «малювати, пестрити, фарбувати» (яке зберігається в переважній більшості слов'янських мов, напр. укр. *пи́санка* «крашанка» та ін.) до «писати». — Фасмер III 266; Черных II 35; Преобр. II 61; Brückner 415; Machek ESJČ 495; Holub—Kop. 302—303; Schuster-Šewc 1067; Младенов 539; Skok II 662—663; Leeming RSl 34/1, 24—25; Trautmann 210—211; Fraenkel 526, 587; Абаев ИЭСОЯ I 501—502; Kluge—Mitzka 189; Horn 235; Walde—Hofm. II 305—306; Гамкрелидзе—Иванов 110, 632; Pokorny 794—795. — Пор. **пес, пе́стрий**.

писк, [*пи́скава*] «писк, пискотня» Бі, *пи́скавка,* [*пи́скалка*] «пискавка; криклива дитина», [*пи́скі́вка*] «курка, що перший рік несеться» Г, Нед, *пи́скіт, пискля́,* [*піскля́*] «курча», [*пи́скнява*] «писк» Пі, [*пи́снява*], *пискотня́,* [*писко́тнява*] «тс.», *писку́н,* [*пи́щáвка*] «сопілка» Г, О, [*пи́щáлка*] «тс.» Нед, Куз, [*пищáло*] «пищик, свисток», *пи́щик,* [*пищівка*] «сопілка» О, [*пи́щóк*] «лівер, сифон Нед; мундштук люльки», *пищу́ха* (зоол.) «сіноставець, Ochotona Link», *писку́ха* «тс.», *писклúвий, писклявий, писку́чий, пи́скати, пискотíти, пи́кнути, пи́снути, пищáти, запискотáти;* — р. *писк, пищáть,* бр. *піск,* п. ч. слц. вл. pisk, нл. piskaś, полаб. paistě «пищить», болг. *пи́сък* «писк, плач», *пи́скам, пищя́* «пищу, плачу», м. *писок* «писк, вереск», схв. *пи̑сак* (чол. р.), *пи̑ска* (жін. р.) «тс.», слн. písk «свисток, свист», pískati «свистати», стсл. **пискъ** «свист, звук, тон», *пискати* «грати на сопілці»; — псл. piskъ, piskati, *pisčati < *piskěti; — звуконаслідувальне утворення, споріднене з лит. pỹpti «пищати», лтс. pīkstēt «тс.», pīkstiens «писк», лат. pīpāre, гр. πιππίζω «пищу», дінд. píppakā (вид птаха), picchorā «сопілка; флейта», píccholā «тс.», нвн. piepen «пищати», англ. peep «цвірінькати; пищати», pip «цвірінькати, щебетати», pipe «співати» (про птахів), фр. pépier «цвірінькати»; ie. *pi-. — Фасмер III 271; Черных II 35; Преобр. II 62; Горяев 260; Brückner 415; Machek ESJČ 451; Holub—Kop. 274; Schuster-Šewc 1068; Младенов 424; Šaur Et. Brun. 81—83; Kořínek 221—222; Mikl. EW 247; Trautmann 221; Mayrhofer II 272, 285; Walde—Hofm. II 309; Klein 1147; Pokorny 830.

[пи́скавець] (бот.) «поросинець, Hypochoeris L.»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *писк, пи́скати* або з *пи́сок* «морда, свиняче рило» (пор. інші назви: *поросúнець, вепри́нець,* нім. Ferkelkraut, власне, «поросяче зілля»). — Симоновић 243.

[писка́р] (іхт.) «піскар, пічкур, Gobio gobio L.», [*писку́р*] «тс.» О; — р. [*писка́рь, писка́н, пискун*], п. [piskorz], ч. [piskoř], вл. piskor, болг. [*писка́л*], схв. *пи̑скор,* слн. [piskor] «тс.»; — результат видозміни назви *піска́р,* зближеної з основою *пи́скати* ([*пи́скір*] «в'юн, Misgurnus fossilis)». — Коломиец Происх. назв. рыб 42. — Див. ще **піска́р**. — Пор. **пи́скір**[1].

пи́скати — див. **писк.**

[пи́скір[1]**]** (іхт.) «в'юн, Misgurnus fossilis (Cobitis fossilis)» Г, Нед, [*пи́скор* ВеБ, *пі́скор* ВеНЗн, *писку́р* Нед] «тс.»; — р. [*писка́рь, писка́н, писку́н*],

бр. [*піскар, піскун*], п. piskorz, [piskun], ч. (paskovaný) piskoř, слц. вл. piskor, нл. piskoŕ «тс.», схв. *пи̏скор* «річкова мінога, Lampetra fluviatilis L.; [в'юн]»; — похідні утворення від *писк, пища́ти*; назви зумовлені тим, що пійманий в'юн видає своєрідні звуки, заковтуючи повітря (він узагалі може дихати повітрям, видаючи при цьому характерний писк); пор. інші назви в'юна: п. sykawiec, лит. pyplỹs від pỹpti «пищати», лтс. pīkste від pīkstēt «пищати»; позбавлене підстав виведення (Попов Ист. лекс. 15—17; Критенко Вступ 511; Младенов 424; Pokorny 796) від ie. *peisk-/pisk- «риба». — ВеБ 284; Фасмер III 267; Brückner 415; Machek ESJC 451; Schuster-Šewc 1068; Skok II 663—664; Коломиец Происх. назв. рыб 37; Рыбы СССР 227; Matzenauer 277. — Див. ще **писк.** — Пор. **піска́р.**

[**пискíр**[2]] (зоол.) «землерийка, Sorex L.», [*пискíвка, пискýр, пíскавка, пíскор, пíскýчка* Нед, *пíц(ь)кавка, ціпкор, ціпавка*] «тс.» ВеНЗн; — слц. piskor, нл. piskac «тс.»; — похідні утворення від *писк;* назви мотивуються тим, що цей звірок свистить і пищить (особливо під час гону); пор. *пискýха* «сіноставець, Ochotona Link», *пищýха, пискýха,* р. *пищýха* «тс.» з подібною мотивацією. — ВеЛ 449; Фауна України I 162. — Див. ще **писк.** — Пор. **пи̏скір**[1].

[**писклюка**] (бот.) «паслін, Solanum nigrum L.» Mak, [*піскльóн*] «тс.» Л; — р. [*пислю́к*] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої форми *паслíн* (**паслюк* > **пислюк*), зближеної з основою *писк.* — Преобр. II 21. — Див. ще **паслíн.**

[**пискозýб**] (вид риби) Нед; — очевидно, результат видозміни форми [*піскозýб*] «пічкур, піскар», зумовленої впливом слова [*піскáр*] «тс.» або *пи́сок* «морда». — Див. ще **піскозýб.**

[**писконíти**] «мартувати, паруватися» (про глухаря, тетерева) ВеНЗн; — очевидно, пов'язане з *писк, пи́скати,* оскільки глухарі й тетереви під час парування, прикликаючи самок, видають своєрідні звуки. — Див. ще **писк.**

[**пискорова́тий**] «сіро-чорно-білий» (про корову) Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*пестракува́тий*] «плямистий; веснянкуватий». — Пор. **пе́стрий.**

[**пискору́б**] (вид риби) Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *пискозу́б, піскозýб* (див.).

пи́сок «обличчя; морда, паща; рот, горло; [щока Па]», [*писк*] «писок», [*піскáч*] «пикатá людина» Нед, [*пи́ски*] «щоки Нед; губи Ме», [*пискýля*] «пикатá людина» Нед, [*пи́сьо*] «личко; ротик (Ме)», [*піскáтий*] «мордатий; сміливий на висловлювання; галасливий, пащекуватий Ме», [*пискува́ти*] «різко відмовляти; базікати» Нед, [*пи́щити*] «рити» Нед, [*спи́скати*] «зжерти; знищити» Куз; — р. [*пы́ск*] «рило, паща, морда», [*пы́скать*] «рити», бр. [*пыск*] «скроня з щокою», *пы́са* «морда», [*пы́ска*] «скроня з щокою; ляпас», п. pysk «пика, рило, паща», pysek «тс.», ст. pisk, pisek, ч. слц. pysk «губа, морда», вл. нл. pysk «обличчя; морда; рило; дзьоб», pyskaty «з великим дзьобом»; — псл. pyskъ < *pūsk-, очевидно, пов'язане з puxnǫti < *pous- «пухнути», ie. *peu-s-, *pŭ-s- «пухнути, надиматися»; порівнювалося з лит. pùškas «прищик», pūškúoti «важко дихати» (Būga RR II 527); непереконливо пов'язувалося (Machek ESJC 503) з дінд. púcchaḥ «задня частина; кінець; хвіст». — Фасмер III 420; Преобр. II 160; Brückner 450; Holub—Kop. 307; Holub—Lyer 407; Schuster-Šewc 1198—1199; Mikl. EW 270. — Див. ще **пих, пу́хнути.**

[**пистація**] (бот.) «фісташка, Pistacia lentiscus L.» Mak; — п. pistacja, ч. pistácie, слц. pistácia, схв. *пистација*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через посередництво польської і німецької (н. Pistázie); лат. pistacium «фісташка» походить від гр. πιστάκη «фісташкове дерево», πιστάκιον «фісташка», яке зводиться до перс. pistah

«фісташка», етимологічно неясного; в церковнослов'янській мові було слово **пистаконьный** «фісташковий», запозичене безпосередньо з грецької мови. — Срезн. II 938; Kopaliński 753; Holub—Lyer 374; Vujaklija 725; Kluge—Mitzka 552; Dauzat 562; Klein 1190; Frisk II 544. — Пор. **фіста́шка**.

[**писте́лка**] «фартух» Мо, [*пістéлка*] «тс.» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. рум. pestélcă «тс.» походить від болг. *прести́лка, престе́лка* «тс.», утвореного з префікса *пре-*, що відповідає укр. *пере-*, і основи дієслова *сте́ля* «стелю», спорідненого з укр. *стели́ти*. — СДЕЛМ 312; DLRM 610. — Див. ще **пере-, сла́ти**[2].

[**письменець**] (бот.) «графіс написаний, Graphis scripta (L.) Arch.» Мак; — очевидно, штучне утворення від *писа́ти*; назва зумовлена тим, що органи спороношення цього виду лишайнику, витягнуті у вигляді рисочок, надають слані вигляду східного письма, пор. р. *письменный лишай*, н. Schriftflechte, фр. graphide «тс.». — Словн. бот. 152; Симоновић 220. — Див. ще **писа́ти**.

[**пита́ти**] «годувати, живити; виховувати» Нед, [*питува́ть*] «годувати» Л, [*пи́ща*] «їжа» (із стсл.) Нед, [*напе́таний*] «просякнутий; пройнятий» Корз, [*пропи́тувати*] «прогодувати», [*пропита́нє*] «харч» Нед, [*про́питок*] «тс.»; — р. *пита́ть* «годувати, живити», др. *питати* «годувати, живити; виховувати», *питѣти* «тс.», схв. *пи̏тати* «годувати», слн. pítati «відгодовувати», стсл. **питати, питѣти** «годувати»; — псл. pitati; — споріднене з лит. piẽtūs «обід», гр. πατέομαι «їм, п'ю», ав. piθwā «їжа», дперс. pitu-, pitav-, дінд. pitúḥ «тс.», перс. pih- «сало, жир», ос. fyd «м'ясо», можливо, також ірл. ithim «їм», лат. opīmus «жирний, відгодований; родючий», гот. fōdjan «годувати», нвн. fett «жирний», англ. feed «харчувати(ся); живити(ся); пасти(ся); відгодовувати», ісл. fœða «годувати, живити»; ie. *peitu-/pitu-, яке вважається варіантом ie. *pā(i)- «пасти» (Skok II 666; Frisk II 480; Klein 608; Jóhannesson 563); є думка (Львов Лексика ПВЛ 23), що в східнослов'янські мови слово потрапило книжним шляхом зі старослов'янської. — Фасмер III 268; Трубачев Этимология 1965, 14; Черных II 36; Преобр. II 64; Горяев 260; Brückner 405; Machek ESJC 452; Holub—Kop. 274; Holub—Lyer 371; Младенов 424; Trautmann 207—208; Абаев ИЭСОЯ I 488—489; Bartholomae 905; Mayrhofer II 278; Walde—Hofm. II 260; Kluge—Mitzka 227; Vries AEW 115—116; Pokorny 793—794.

пита́ти(ся), *пита́льник*, [*пи́танка*] «розпитування; розшук; спроба» Нед, *пи́та́ння* СУМ, Нед, [*пи́тка*] «вид групової гри з розпитами про предмет, що йде з рук до рук» Нед, *пита́льний*, [*пита́йний*] «питальний» Нед, *питли́вий* «допитливий», *ви́пит*, [*випи́тачка*] «вивідувачка» Я, *допи́тувати, до́пит*, [*до́питка*] «питання» Ж, *допи́тувач, допи́тливий, до́питни́й, запи́туватися* «питати; [намагатися, пробувати Я]», *за́пит, запита́льник, запи́та́ння, запи́тувач, запита́льний, запи́тливий, іспитува́ти, і́спит, іспитни́к, опи́тувати*, [*опи́туватися*] «вітатися» Ж, *о́пит, опи́тувач, опитни́й* «який стосується опиту», [*о́питний*] «досвідчений» Ж, *пере́пит*, [*перепи́тки*] «розпити; один з моментів старовинного обряду сватання» ЛексПол, *передо́пит*, [*переспиткува́ти*] «перепробувати» Нед, *по́пит*, [*по́питка*] «спроба» Нед, [*попи́ток*] «попит» Нед, [*поспіта́ть*] «попробувати, покуштувати» ЛЖит, [*по́спит*] «попит; спроба», *ро́зпит, ро́зпиток, розпи́тувач, спи́тувати* «пробувати, випробовувати», [*спит*] «спроба, випробовування; розпит», [*спи́ток*] «спроба, випробовування»; — р. *пыта́ть* «мучити при допиті; питати», бр. *пыта́ць* «питати», др. *пытати* «питати; досліджувати; вивчати; пробувати; допитувати», п. pytać «питати», ч. ptáti se, ст. ptáti «тс.»,

мор. [ptáti] «просити, жебрати», слц. pýtať «тс.», вл. pytać «шукати, розшукувати», нл. pytaś «тс.», болг. *пи́там* «питаю», м. *пита* «жебрає», схв. *пи́тати* «питати, випитувати», стсл. **пытати** «випитувати, вивідувати»; — псл. pytati, *pъta-; — споріднене з лат. putāre «обдумувати, вважати; підводити підсумки; різати», тох. A put-k «міркувати, розрізняти», можливо, також з хет. punuš(š)- «питати, досліджувати»; висловлювалося припущення, що первісне значення псл. pytati було «краяти, різати» (Brückner 450), при цьому порівнювалося з ч. pitva «анатомія», п. [pitwać] «різати, потрошити; coire cum femina». — Фасмер III 421; Трубачев Этимология 1965, 62; Черных II 88; Machek ESJČ 496; Holub—Lyer 304; Schuster-Šewc 1199; Младенов 424; Skok II 666; Mikl. EW 270; Pokorny 827. — Пор. **пти**.

пи́тель (заст.) «млин для дрібного помолу; пристрій для просіювання борошна; борошно, змелене у питлі», [*пи́тиль*] «мучний пилок; якась пилова маса» Ме, [*пе́тель*] «водяний млин» Ва, [*пи́тель*] «питель» Л, *питлі́вка* «питльоване борошно», *питльо́ванка, питльо́вка* «тс.», [*питльо́ванець*] «вигодований білим хлібом» Нед, *питльо́ваник* «хліб з питльованого борошна», *питльо́ваний*, [*петлюва́тий*] (у виразі *п. млин* «млин, який меле біле борошно») ЛЧерк, *питлюва́ти*, [*пеклюва́ти*] Куз; — р. *пеклева́нный* «питльований», *пеклева́ть* «питлювати», бр. *пы́цель* (род. в. *пы́тля*) «машина для обдирання», *пытлява́ць;* — запозичення з польської мови; п. pytel «пристрій для просіювання борошна; мішок; млин», як і ч. pytel «мішок», слц. pytel' «мішо́к на борошно», походить від свн. biutel (двн. butil) «мішок» (нвн. Béutel «гаманець; мішечок»), спорідненого з дангл. būdil, гол. bui(de)l, снідерл. būdel, снн. būdel, псл. buxnǫti, укр. *бу́хнути*. — Шелудько 42; Фасмер III 226; Черных II 17; Преобр. II 32; Brückner 450; SW V 454; Machek ESJČ 503; Holub—Kop. 307; Holub—Lyer 407; Kluge—Mitzka 72. — Див. ще **бу́хнути**.

пи́ти «споживати рідину; [видзьобувати з колосся (зерно) О]», *пива́ти, пия́чити*, [*пія́чити*] ВеБ, [*пива́рня*] «пивниця», *пивна́*, [*пи́вник*] «глек, дзбан для питної води; продавець пива», *пивни́ця* «пивна; (винний) погріб; [підвал]», *пивни́чка, пи́во, питво́, пите́ць* «хто постійно п'є спиртні напої, може багато випити хмільного», [*пити́ме*] «пиття, напої», [*питу́н*] «посуд для пиття; питець; невеликий горщик Л», [*питя́тко*] «посудина для пиття» Нед, [*пия́вка*] «стравохід» ВеНЗн, *пия́к* «[тс. ВеНЗн]; п'яниця», *пія́к* «п'яниця», *пия́ка, пія́ка* «тс.», *пия́ти́ка* «випивка», *пія́ти́ка* «тс.» УРС, Нед, *пия́цтво*, [*пія́цтво*], [*пиячи́ско*] «п'яниця» ВеБ, [*пі́йка*] «пиятика, пир» Нед, *пі́йло*, [*пійня́*] «приміщення для пиття» Куз, [*пі́тя*] (дит.) «вода» Л, [*піячу́ра*] «п'яниця» ВеБ, *пивни́й, питни́й, питу́щий, випива́ка* «п'яниця», *випива́чка* «пиятика», *ви́пивка, випиво́н* «тс.», [*ви́питок*] (у виразі: *під ви́питком* «п'яний, під чаркою»), [*випія́ка*] «п'яниця, випивака» Я, *запива́тися* «пиячити», [*запива́йло*] «п'яниця», [*запива́ка*] «тс.» Я, [*запи́та*] «наречена після запоїн» ЛексПол, [*запи́тий*] «змарнілий, виснажений від пияцтва», [*запи́тяний*] (про хворобу, що з'явилась від пиття чого-н.), *запі́й*, [*запія́ка*] «п'яниця» Я, [*запо́їни*] «обрядова вечеря в будинку нареченої за кілька тижнів до весілля» ЛексПол, *запійний*, [*запію́щий*] «той, що страждає від запоїв» Ж, *запо́ем*, [*напи́тойки*] «пити» ВеБ, *на́пи́ток* Г, СУМ, *на́пій*, [*напійка*] «пиятика» Ж, [*напо́й*] «поливні грядки» Мо, [*напе́тінний*] «напоєний» Корз, *напи́тий* «який багато напився, напоєний; нетверезий; [навмисний Бі]», [*напи́лий*] «п'яний, сп'янілий», [*напи́льний*] «тс.» Бі, *напідпи́тку*, [*недо́пивок*] «недопите», *недо́питки, недо́питок*, [*недопійло*] «чарівний напій» Ж, [*опи́лство*] «сп'яніння; пияцтво» Бі, [*опи́ус*] «п'яниця», [*опи́юс*] «тс.» Ж,

Куз, *опия́ка* «п'яниця», [*опія́ка*] «тс.», *опі́й* (вет.), [*опійство*] «пияцтво», [*обпива́ло*] «той, хто багато п'є», [*обпо́ї*] «опій» Л, [*опи́лий*] «який перепився», [*перепи́тки*] (весільний обряд), *перепі́й* «тс.; надмірно випити алкогольні напої; [учасник весільного обряду]», [*перепі́єць*] «невеликий весільний хлібець особливої форми; брат нареченої на весіллі», [*перепійця*] «вид білого хліба, калачів» Пі, [*перепійщина*] «дарунки молодим під час перепою», [*перепоєць*] «п'яниця» Пі, [*перепо́їц*] «коровай, що кладеться у весільному обряді під гільце» Л, *підпи́ток* (у виразі *на підпитку* «у стані сп'яніння»), *підпи́лий* «сп'янілий», *підпи́тий*, [*попи́вкати*] «повільно попивати», [*попі́й*] «пиятика» Нед, [*пропи́йці*] «учасники весільного обряду», [*пропійці*] «тс.», [*пропия́ка*] «п'яниця», [*пропі́й*] «весільний обряд; п'яниця» тж, [*пропо́єць*] «п'яниця», *розпи́вочна, упива́тися* «напиватися», [*упій*] «сп'яніння» Нед, [*упію́с*] «п'яниця» Корз; — р. *пить*, бр. *піць*, др. *пити*, п. вл. pić, ч. pí́ti, слц. pit', нл. piś, полаб. pait, болг. *пи́я*, м. *пие*, схв. *пи́ти*, слн. pí́ti, стсл. **пити**; — псл. piti; — споріднене з лат. bibo, bibere «пити, вбирати в себе» (< *pibo), pōtāre «тс.», pōtus «випитий; питво, напій», лит. puotà «бал, бенкет», гр. πῖνω «п'ю, випиваю», πῖνον «ячмінний напій, пиво», ποτέος «питний», ποτίζω «пою, поливаю, зрошую», дінд. píbati «п'є», pitáḥ «випитий», pāti «п'є», прус. poieiti «пийте», алб. pi «п'ю», дірл. ibim «тс.»; ie. *poi-/pi-/po-/pei-. — Фасмер III 269; Черных II 36; Преобр. II 63—65; Горяев 260, 261; Brückner 405—406; Machek ESJČ 452; Holub—Kop. 274; Schuster-Šewc 1061; Младенов 425; Skok II 667; Критенко Вступ 509; Saur Et. Brun. 91—93; Trautmann 228—229; Walde—Hofm. I 103—104; Абаев ИЭСОЯ I 427—428; Гамкрелидзе—Иванов 77; Pokorny 839—840. — Пор. **поїти, п'яни́й**.

Питири́м (чоловіче ім'я); — р. *Питири́м*, бр. *Піціры́м*; — неясне.

пито́мий «власний, властивий; рідний», *пити́мий* «тс.», [*питоме́нний, пи́тьомий* Нед] «тс.», [*пити́ма*] «годувальниця» Пі, [*питоменник*] «власник» О, [*пи́томець*] «вихованець» Нед, [*пи́томство*] «власність, властивість» Нед; — р. *пито́мец* «вихованець», др. *питомыи* «той, якого годують, якому дають їжу; відгодований», ч. pitomý «дурний; (ст.) той, якого годують, доглядають», слц. [pitom] «тс.», болг. *пи́томен* «смирний, ручний; виплеканий», м. *питом* «тс.; родючий», схв. *пи̏том* «ручний; смирний; культивований», слн. pítoven «відгодований», стсл. **питомын** «той, якого годують; відгодований»; — псл. pitomъ, пасивний дієприкметник від pitati «годувати». — Machek ESJČ 452; Skok II 666. — Див. ще **пита́ти**.

[пи́тя] «непутяща, неохайна в роботі й мові жінка» Ме; — неясне.

пих (виг.) «чмих, пах», *пи́хкати* «пихтіти; чмихати; спалахувати», *пихкоти́ти* «тс.», *пихті́ти*, [*пихті́й*] «сопун» Нед, *попи́хувати, попи́хкувати* «диміти люлькою», *спи́хнути*; — р. *пых, пы́хать* «важко дихати; спалахувати, курити, палити», *пыхте́ть* «пихтіти», бр. *пых, пы́хкаць* «пихтіти; попихкувати люлькою», др. *пыхати* «важко дихати, задихатися», п. pykać «попихкувати люлькою», ч. pychtěti «пихтіти», слц. pýchavka «гриб порхавка, Lycoperdon», нл. pych «дихання», pychaś «важко дихати», болг. *пъ́хам* «тс.», м. *пишка* «пихтить (від натуги)», схв. *пи̏јехати* «важко дихати; вдихати; задихатися; умирати», слн. píhati «дути», pí̋h «подув»; — псл. pyxati (< *pūsati); — давнє звуконаслідувальне утворення, споріднене з лит. pùsti «здуватися, роздуватися», pūsti «дути, віяти; роздувати; надувати; пучити», pūstis «бундючитися, чванитися», pūkšti «пихтіти, важко дихати», púkštyti «дути, подувати; мести, замітати (про сніг)», лтс. pūst «дути, віяти; зітхати», лат. pustula «міхур», гр. φῦσα «тс.; подув», φυσάω «дую, надуваю», вірм.

p'uk' «подув, вітер», перс. pūk «дуття», дінд. phutkarōti (phūtkarōti) «дує; кричить», норв. [f(j)usa] «із силою вилітати; свистіти (про вітер)», føyk «метелиця; заметіль»; ie. *p(h)u-/p(h)ou-/p(h)ou-s-. — Фасмер III 421—422; Черных II 88—89; Преобр. II 161; Machek ESJC 502; Schuster-Šewc 1196—1197; Младенов 539; Mikl. EW 268—269; Trautmann 233—234; Walde—Pok. II 79—81; Falk—Torp I 284—285; Mayrhofer II 398; Pokorny 847—848. — Пор. **пах²**, **пух**.

пи́ха́ «гордість, зарозумілість, бундючність» СУМ, Нед, [*пихота́*] «тс.; розкіш» Нед, *пи́шність, пишно́та*, [*пи́шня*] «горда та пишна дівчина» Нед, [*пишньо́ха*] «тс.» Нед, *пиха́тий, пихли́вий, пихови́тий, пихува́тий, пи́шни́й* СУМ, Бі, [*пи́шон*] «пишний» Нед, [*пихова́ти*] «гордовито піджимати губи» ЛексПол, *пиша́ти* «пишатися, красуватися», *пиша́тися* «гордитися, красуватися», [*пиши́тися*] «гордитися» Бі, [*пишни́тися*] «пишатися», [*пишні́ти, пишні́тися*] «тс.», [*запиша́ти*] «розквітнути», [*запиши́ти*] «зробити гордим, зарозумілим» Ж, *запишни́тися* «загордитися; стати зарозумілим», *запи́шний* «пишний; [бундючний, загорділий Я]», [*непи́шен*] «негордий» Кур, [*непи́шний*] «скромний; негордий; засоромлений», [*опихова́ти*] «зарозуміло піджимати губи» ЛексПол, [*пере́пих*] «пишнота», *препи́шний*, [*розпи́шнитися*] «пишно розцвісти», [*спихо́йка*] «спишна», *спи́шна* «гордо, зарозуміло»; — р. *пы́шный* «величний, урочистий; розкішний; чванливий, гордий, бундючний», [*пы́хать*] «чванитися, бундючитися», бр. *пы́ха* «зарозумілість, бундючність», *пы́шны* «пишний», *пы́шыцца* «бундючитися, гордитися», п. pycha «пиха», ч. pýcha «тс.», pyšniti se «пишатися, гордитися», слц. pýcha «пиха», вл. pycha «прикраса, дорогоцінності; гарне вбрання; розкіш, велич, пишність», pyšić «прикрашати, вбирати», pyšić so «гордитися», нл. pycha «пиха», болг. *пи́шен* «пишний» (з р.); — псл. руха, пов'язане з рухаті «дути, дихати; надиматися» (пор. слн. píhati «дути, пихтіти; бути пихатим, бундючним», лит. pūstis «бундючитися, чванитися», pūsti «дути, віяти; роздувати, надувати»). — Булаховський Нариси 57; Фасмер III 421; Черных II 89; Булыка 272; Brückner 449; Machek ESJC 502; Holub—Kop. 307; Schuster-Šewc 1197; Mikl. EW 268—269. — Див. ще **пих**.

пиха́ти, *пиха́ч, пихи́ть, пихи́ць, пихону́ти, пихорну́ти* — див. **пха́ти**.

[пихті́р] «мішок для годівлі коней», [*пихтіер* Л, *піхті́р*] «тс.», [*пухті́р*] «тс.; великий мішок пудів на 7—8» Мо, [*пухтіер*] «мішок для годівлі коней» Л; — бр. *пяхце́р* «мотузяний мішок для сіна», [*пехце́р*] «тс.; товстун», [*піхце́р*] «мішок для годівлі коней», [*пехце́ріць*] «набивати, напихати»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*пехте́рь*] «корзина, козуб; великий кошіль для сіна; незграбна людина, товста дитина», [*пехте́рить*] «багато напихати; багато їсти», [*пе́стерь*] «кошик, козуб; незграбна людина», [*пе́сте́р*] «тс.», [*пе́щер, пе́щор, пе́щур*] «кошик, козуб» задовільного етимологічного пояснення не має; порівнювалося з р. *пиха́ть* (як кошіль, у який напихають сіно) (Преобр. II 50); пояснювалося як віддієслівне утворення від [*пехте́рить*], що тлумачилось при цьому як афективне утворення від *пиха́ть* (Даль III 105; Носович 413); неправильне пояснення українського слова [*пухті́р*] (Мо 62) як запозичення з молдавської мови (цьому суперечить географія поширення відповідних слів); непереконливі пов'язання російських слів з р. *пёстрый* (Matzenauer LF 12, 325) або з тур. bister «стоянка» (Mikl. TEl. Nachtr. 2, 87). — Фасмер III 250, 254.

[пи́цькати] «погано працювати, копатися; пиячити» Нед, [*пи́цяти*] «тс.» Нед; — бр. *пэ́цкаць* «бруднити; робити невміло», *пэ́цкацца* «бруднитися; погано працювати, возитися, копатися»; — очевидно, запозичення з польської мо-

ви; п. [ryćkać] «бабратися; копатися, погано працювати», [peckać] «тс.» виводяться від нім. patschen «чалапати; хлюпати (по воді)», pantschen «тс.», утворених від звуконаслідувального вигуку patsch. — SW IV 102; Kluge—Mitzka 529, 535.

[пицюри́на] «penis», [*пуцюри́на* (Ме), *пу́цька* Куз, *пу́цка*] «тс.»; — можливо, запозичення з польської мови; пор. п. [pyciurka, pecię, pecior] «тс.», похідні від pyta «penis»; пор. також п. puta, вл. puca, нл. puča, болг. *путка* «тс.», можливо, пов'язані з псл. *putja «курка». — SW V 448, 453.

пиша́тися, *пи́шни́й, пишні́ти, пишно́та, пишньо́ха, пи́шня* — див. **пи́ха́**.

пи́шка «пампушка»; — бр. *пы́шка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пы́шка* «тс.» походить від *пы́шный* «пухкий», спорідненого з укр. *пи́шний, пи́ха́*. — Фасмер III 422; Преобр. II 157. — Див. ще **пи́ха́**.

[пишка́ч] (орн.) «горихвістка, Phoenicurus phoenicurus L.» Шарл, [*пшикач* ВеНЗн, *пштикач* ВеЗа] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [*пи́шки́*] «пір'я пташеняти».

[пи́шки́] «пір'я пташеняти» Г, Нед, [*пишо́к*] «стрижень пташиного пера» Нед, [*пищо́к*] «тс.» ВеУг, [*пи́щик*] «тс. Нед; залишок стрижня пера в оскубаної і осмаленої курки чи гуски (Ме)», [*пища́к*] «сліди пуху і корінці пір'я на обскубаній і обсмаленій курці чи гусці» Дз, [*пи́щек*] «велике гусяче перо» О, [*пишкова́ти*] «обростати молодим пір'ям» ВеУг, [*о́пишки*] «залишки стрижнів пір'я на оскубаній птиці» Ж; — ч. pisk (pysk) «зародок пера; стрижень пера», [piskor] «стрижень пера», piskovat (pyskovat) «обростати молодим пір'ям»; — псл. *pūs-(ьk-), *pūsk- «пух, пушок», пов'язане з *pūsa «пиха», *pūsati «пихати, дути(ся)»; пов'язування ч. pisk без урахування українських відповідників (Варбот 66, Этимология 1976, 35—38) з схв. [piska] «короткий кіл», [pìska] «обрубок дерева», болг. [*пыска*] «клин у дишлі» і з псл. pьxati (pixati) «пхати, штовхати», як і виведення (Zubatý St. a čl. I 2, 130) від псл. piskati «пищати, свистіти» або зближення (Machek ESJČ 451) з псл. šiръ «колючка», лит. speiglỹs «зародок пера», необгрунтовані; зближення з *писк, пища́ти* відбулось в українській і чеській мовах пізніше після деетимологізації слова. — Див. ще **пих, пи́ха́, пух**.

[пишну́ля] «корова наполовину червона, наполовину біла» О; — результат видозміни назви [*пису́ля*] «ряба корова», зближеної з основою прикметника *пи́шний*. — Див. ще **писа́ти**.

пища́ль «старовинна вогнепальна зброя, схожа на рушницю; старовинна гармата»; — р. *пища́ль* «тс.; сопілка», бр. *пішча́ль*, др. *пищаль* «сопілка», п. piszczel «тс.», ч. píšťala «сопілка; (ст.) вогнепальна зброя», слц. píšťal'a «тс.», вл. pišćel «сопілка», нл. pišćała «тс.», болг. *пищя́л* «гомілкова кістка», м. [*пиштало*] «знаряддя для стрільби», схв. *пѝштаљка* «сопілка», слн. piščál, стсл. **пищаль** «тс.»; — псл. *piščalь < *piskělь, похідне від *pisčati < *piskěti «пищати»; значення «сопілка, дуда, трубка» згодом на підставі схожості було перенесене на вогнепальну зброю. — Коваль 184; Фасмер III 271; Преобр. II 62; Мельников Slavia 36/1, 111; Brückner 415; Machek ESJČ 451—452; Holub—Kop. 274; Schuster-Šewc 1069—1070; Skok II 663—664; Kluge—Mitzka 552. — Див. ще **писк**. — Пор. **пісто́ль**.

пища́ти, *пи́ща́вка, пи́ща́лка, пища́ло, пи́щик, пищівка, пи́що́к, пищу́ха* — див. **писк**.

[пищи́й] «гострий кінець яйця, носик» Нед; — неясне.

[пищик] (бот.) «лепешняк водяний, Glyceria aquatica L. (Glyceria spectabilis M. et K.)» Мак; — р. [*пи́щик*] «водяна трава»; — похідне утворення від *пища́ти*; назва зумовлена, очевидно, тим, що з листя цієї рослини роблять пищики. — Див. ще **писк**.

пи́що́к[1] — див. **писк**.

пищо́к[2] — див. **пи́шки́**.

пищу́ха (орн.) «підкоришник, Certhia familiaris L.», [*пищу́х* (у словосполученні *п. дерева́ч*) Нед, Шарл] «тс.»; — р. *пищу́ха* «тс.; гризун, який видає пискливі звуки, Lagomys ladacensis»; — пов'язане з *пища́ти*; назва могла бути зумовлена пискливим криком пташки (схожим на *тсіі-тсіі*). — Булаховський Вибр. пр. III 202; Птицы СССР 531. — Див. ще **писк**.

[**пияки**] (бот.) «лохина, Vaccinium uliginosum L.», [*піяки́, п'яниця* Mak, *п'янка, п'янушник* тж] «тс.»; — р. [*пья́ница*], бр. [*п'яні́ца, п'янішніца*], вл. [pjeńc, pjeńca, pjeńčupa] «тс.»; — похідні утворення від *пи́ти* (*пия́к*); назви зумовлені оп'яняючим впливом плодів лохини на людину. — Див. ще **пи́ти, п'я́ни́й**. — Пор. **буяхи́**.

пі (назва грецької букви π; вживається в математиці для позначення числа, що виражає відношення довжини кола до діаметра); — р. болг. *пи*, бр. *пі*, п. вл. pi, ч. слц. pí, схв. *пȋ*; — запозичення з грецької мови; гр. πῖ (назва літери π) запозичено із семітських мов (пор. гебр. pē, peh, назва 17-ї літери гебрайського алфавіту, букв. «рот», за характером вимови цього звука); у математичному значенні буква π була застосована, очевидно, як початкова буква слова гр. περιφέρεια «коло, периферія». — CIC[2] 645; БСЭ 33, 11; ССРЛЯ 9, 1159; Kopaliński 746; Vyjaklija 717; Fremdwörterbuch 543; Klein 1143; Gesenius 664.

піа́ла́ «невелика чашка без ручки, поширена в Середній Азії»; — р. *пиа́ла́*, бр. *піяла́*, болг. *пиала́* «тс.»; — через посередництво тюркських мов (узб. *пиёла*, туркм. *пыяла*, тур. piyale) і, можливо, таджицької (тадж. *пиёла* «тс.») запозичено з перської; перс. peyalē «чаша, кубок, бокал, чашка» невідомого походження, можливо, пов'язане з гр. φιάλη «чаша», етимологічно неясним. — CIC[2] 646; ССРЛЯ 9, 1159; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 53; Шипова 259; Радлов IV 1327. — Пор. **фіа́л**.

піа́но (муз.) «тихо», *піані́зм* «характерні риси фортепіанної музики», *піані́но, піані́ст, піано́ла* «пристрій для автоматичної гри на фортепіано», *піані́новий, піаністи́чний* «властивий піанізмові», *піані́симо* «дуже тихо»; — р. болг. *пиа́но, пиани́но*, бр. *пія́на*, п. ч. piano, pianino, слц. piano, pianíno, вл. piano, м. *пија́но* «піаніно», схв. *пија́но*, слн. piáno, pianíno; — запозичення з італійської мови; іт. piano «повільно, гладко; тихо, піано» походить від лат. plānus «плоский, рівний; ясний, зрозумілий». — CIC[2] 646; Черных II 30; Назарова РЯШ 1973/2, 94—95; Kopaliński 746; Holub—Lyer 371; Младенов 421; Vyjaklija 718; Kluge—Mitzka 549; Klein 1181; Mestica 1183.

піа́стр «італійська назва старовинної іспанської монети песо; грошова одиниця в деяких арабських та інших країнах»; — р. *пиа́стр*, бр. *пія́стр*, п. ч. piastr, слц. piaster, болг. *пиа́стър*, схв. *пија̀стер*, слн. piáster «тс.»; — запозичення з італійської мови (можливо, через інші західноєвропейські); іт. piastra «плита, пластинка; монета піастр» вважається похідним від слат. plastrum «пластинка (срібла); пластир, гіпс», яке зводиться до гр. ἔμπλαστρον «пластир, мазь; глина». — CIC[2] 646; ССРЛЯ 9, 1162; Kopaliński 746; Holub—Lyer 371; Vyjaklija 718; Klein 1182. — Див. ще **пла́стир**.

пів «половина», [*ізпі́льщина*] «найм землі з половини» Я, *напі́в* «наполовину», [*на́пол* Кур, *наполи́* ВеЛ] «тс.», *на́впі́л*, [*опо́ли*] «по обох боках, навколо», [*опо́лок*] «обапіл» ЛЖит, [*обпо́лок*] «тс.» тж, [*упі́л*] «пополам», [*упі́льний*] «двосторонній, взаємний» Нед; — р. *пол* «половина; стать», бр. *пол* «стать», *поў-*, др. *полъ* «половина; стать; берег, сторона», п. pół «половина», ч. půl, ст. pól, слц. pol, вл. нл. poł, полаб. pöl (*polъ) «тс.», болг. м. *пол* «стать; [половина]», схв. *пô* «половина», *пȍла* «тс.», *пол* «стать», слн. pól

«половина», стсл. **полъ** «половина; стать; сторона; берег»; — псл. polъ (< *polй); — можливо, споріднене з алб. palë «сторона, партія, розділ», перс. pahl «сторона», тадж. palu «бік, ребро, сторона»; здебільшого пов'язується з ie. *(s)p(h)el- «розколювати (надвоє)», від якого походить і псл. polъ «піл», укр. *пі́л*; останнім часом робляться спроби пов'язати індоєвропейські форми з фінно-угорськими (Попов Из ист. лекс. 38; Machek ESJC 499); для порівняння притягаються лів. púol «половина», ст. pool «тс.; сторона», фін. puoli, мокш. *пяле* «тс.», ерз. *пель* «половина», мар. *пеле* «тс.», комі *пöв* «половина, частинка», удм. *пал* «половина; сторона; один з пари», манс. pal «сторона, поздовжня половина». — Фасмер III 306; Черных II 50—51; Преобр. II 100—101; Брандт РФВ 23, 302; Brückner 429; Machek ESJC 406; Holub—Kop. 305; Schuster-Šewc 1122; Младенов 465; Skok II 696—697; Mikl. EW 256—257; Būga RR II 520—521; Pokorny 985—986. — Пор. **пі́л, пола́[1], поли́ця[1], полови́на, спі́л**.

пі́вдень (сторона світу), *півде́нець* «житель півдня», *півде́нник* (заст.) «меридіан», [*півде́нниця*] «південний схил гори» Ч, *полдне́* (заст.) «південь» Бі, [*поли́дне*] Нед, [*полудне́вець*] «південець» Нед, *півде́нний, поли́де́нний* «південний» СУМ, Г, *полудне́вий* «тс.»; — р. заст. поет. *по́лдень* «південь», бр. *по́ўдзень*, п. południe «тс.», ч. poledník «меридіан», слц. poludnie (заст.) «південь», poludník «меридіан», вл. нл. poł(d)njo «полудень; південь», болг. [*пла́дне*], схв. заст. *по́дне* «тс.», слн. poldnévnik «меридіан»; — очевидно, пся. polъdьnь; — результат перенесення назви половини дня, утвореної з іменників polъ (< *polй) «половина» і dьnь «день», на назву сторони світу, оскільки саме опівдні сонце знаходиться на півдні; пор. лит. piẽtūs «обід, полудень; південь», лат. merīdiēs «середина дня; південь», гр. μεσ-ημβρινόν «тс.»; можливо, що лат. merīdiēs справило вплив на розвиток значення слов'янських форм. — Німчук 47; Stieber JP 21/4, 169—171; Schuster-Šewc 1123—1124; Младенов 426, 467. — Див. ще **день, пів**. — Пор. **меридіа́н**.

пі́вень, *пі́вни́к* СУМ, ВеБ, [*півня́*] «півник», *пі́вником* (у виразах *іти (ходити, виступати) п.*) «погордливо, по-півнячому», [*пія́к*] «півень» Ба, *пі́вня́чий* СУМ, Г, [*пі́внитися*] «триматися півнем, забіякувато» Нед; — р. [*пи́вень, пе́вень*] (з укр.), бр. *пе́вень*, п. [piweń] (з укр.); — пов'язане з *пі́ти* «співати»; пор. аналогічні щодо семантики й творення р. *пету́х* від *петь*, схв. *пе́вац* «півень» від *пе̏вати* «співати». — Булаховський Вибр. пр. III 201; Коваль 92; Німчук 190—191; Budziszewska 73. — Див. ще **пі́ти[1]**.

[**пі́взен**] «жердина, що закріплює солому на даху або скиртах», [*пі́взень*] «тс.», [*пі́взи́на*] «тс.; пучок очерету, що в'яжеться для укріплення вздовж усього очеретяного тину» Дз, [*пи́взини*] «зв'язані лозини на стозі сіна або соломи» До, [*пи́взи*] «кріплення для солом'яного даху, стогу з гілляк» ЛексПол, [*пі́взи*] «жердини, що закріплюють сіно на возі» ЛексПол, [*пизви́ни*] «тс.» Нед, [*пі́взинє*] «перевесло на верху солом'яного даху» Нед, [*пі́взи́ни*] «дерев'яні підпори, на яких тримається стеля; жердини, що тримають солому на покрівлі» Ва, [*пі́взи́нка*] «перевесло для закріплення соломи на даху, скиртах» Г, Нед, [*пі́дбзинє*] «тс.» Нед, [*плю́зи́нє*] «жердина для закріплення сіна» Нед, [*по́взина*] «кроковка, перев'язані гілки для укріплення верха солом'яної покрівлі, стіжка» Л, [*по́взняк* Л, *опуозняк* Л, *опо́взена* Л, *опо́взень* НикНикБЛ, *о́поизи, опо́взняк, при́взє* тж] «тс.», [*по́вйаз*] «дрюк, яким притискають снопи чи сіно на возі» ДзАтл II, [*пу́зина*] «тс.» тж, [*опівза́ти*] «сісти верхи на коня», [*припі́взи́ти*] «укріпити дрючками» Г, Нед; — п. [pauzina] «півзина» (з укр.), pawąz «гніт для прив'язування сіна або снопів до воза», ч. pavuza, слц. pavúz

«тс.», полаб. püvǫz, схв. *паȕзница* «дранка; планка; рейка», слн. povoz(a) «дрюк для закріплення снопів і под.»; — очевидно, псл. *po(v)ǫz-ьпъ, -ina, утворене за допомогою префікса ро- від основи ǫz-, паралельної до (v)ęz- «в'язати». — Трубачев ЭИРЯ II 34; SW IV 93; Machek ESJC 439. — Див. ще **по, у́зи**. — Пор. **па́ву́з**.

пі́взи́на — див. **пі́взен**.

пі́вники (бот.) «ірис, Iris L.; гладіолус, Gladiolus L.; [чина весняна, Lathyrus vernus (L.) Bernh. Нед; ряст порожнистий, Corydalis cava Schw. et Kör. Нед; гребінець, Celosia cristata L. Mak]»; — р. [*певники*] «ірис» (з укр.), схв. *пијевац* «ряст порожнистий»; — результат перенесення назви птаха *пі́вник*, зумовленого тим, що ці рослини мають волоть яскраво-червоних квітів, які нагадують гребінь півня (а іноді хвіст, пор. ч. kohútí ocas «чина весняна», букв. «півнячий хвіст», р. *петушки́* «маленькі півні; ірис»). — Меркулова 136; Нейштадт 168, 169, 271, 358—359; Machek Jm. rostl. 127—128. — Див. ще **пі́вень**.

пі́вніч (сторона світу), *півні́чанин* «мешканець півночі», *півні́чний*, ст. *полночь* (1627); — р. заст. *по́лночь* «північ (сторона світу)», бр. *по́ўнач*, п. północ, ч. заст. půlnoc, слц. заст. polnoc, вл. połnóc, нл. połnoc, слн. pólnoč «тс.»; — результат перенесення назви середини ночі на сторону світу за аналогією до назви *пі́вдень* «середина дня» і «сторона світу, протилежна півночі»; назва утворена з основ *пів* «половина» і *ніч*. — Німчук 47; Schuster-Šewc 1123. — Див. ще **ніч, пів**. — Пор. **пі́вдень**.

[пі́вня́к] «залізний стрижень, на який надівається штельвага»; — неясне.

півоні́я (бот.) «багаторічна квіткова рослина Paeonia L.», [*півóня, півóнь, пивóнія, павонія* Mak, *полóнія* ВеНЗн] «тс.»; — р. *пио́н*, [*пивóния*], бр. *півóня*, п. piwonia, ч. pivonia, pivoňka, слц. pivónia, pivonka, вл. piwonja, схв. *пèбнија* «півонія лікарська, Paeonia officinalis L.»; — через польське посередництво запозичене із середньолатинської мови; слат. pionia є результатом видозміни лат. paebnia, яке зводиться до гр. παιωνία «тс.», остаточно не з'ясованого; пов'язується (Фасмер III 264) з Παιωνία, назвою місцевості в Македонії (Паннонія); виводиться також (Kluge—Mitzka 529; Klein 1154) від імені бога медицини Παιών або від пов'язаного з ним прикметника παιώνιος «цілющий» (Преобр. II 65—66); **v** в слов'янських мовах або вставне, або зумовлене впливом п. wonieć і под. «пахнути». — Richhardt 92; Черных II 33; Горяев 259; Brückner 416; SW IV 214; Machek ESJC 453; Jm. rostl. 41; Holub—Kop. 275; Holub—Lyer 374; Schuster-Šewc 1071; Matzenauer 277.

[півóрити] «кричати Нед; пищати, кричати (про птахів) ВеНЗн», [*запівóрити*] «запищати, заплакати» МСБГ; — неясне; виводилося (Vincenz 4) з рум. piuí «пищати» (про птахів); може бути зіставлене і з п. piu, вигуком, що передає крик деяких птахів.

[півóрлик] (орн.) «орел скигляк малий, Aquila naevia Brass.» ВеБ; — результат діалектної видозміни форми *підóрлик* «тс.», зближеної з основою *пів* «половина». — Див. ще **оре́л, пів**.

[півпе́рек] (присл.) «поперек» Нед, [*піпе́рек*] «тс.» Нед, [*півперéчка*] «поперечка» О; — очевидно, результат метатези компонентів початкового [*впопе́рек*] «тс.» (> **повперек*) і наступного зближення з *пів*. — ГрицАВ 121. — Пор. **пів, по́пе́ре́к**.

півсе́ток (заст.) «міра полотна (50 аршинів)», [*полу́саток* О, *полусе́ток* Г, Нед] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. półsetek «тс.» утворене з основ pół «пів, половина», спорідненого з укр. *пів*, і sto (set) «сто». — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; SW IV 955. — Див. ще **пів, сто**.

півторá, *півторú*, [*півторáк*] «все мірою в $1\frac{1}{2}$», [*півторакú*] «пара волів

неоднакового розміру» Нед, [*півтора́чка*] «дошка в півтора цалі завтовшки» Нед, [*пі́торак*] «півторак» ВеЛ; — р. *полтора́*, бр. *паўтара́*, п. półtora, вл. połdra, нл. połtera; — результат злиття виразу псл. polъ vъtora «пів другого (один і половина другого)» (пор. аналогічні утворення [*півтре́тя*] «два з половиною», [*півчва́рта, півчве́рта*] «три з половиною», [*півп'я́та*] «чотири з половиною», [*півшо́ста*] «п'ять з половиною», др. *полъ друга* «півтора»); **в** (v) випало після зникнення зредукованих (**лвт** > **лт**). — Булаховський Вибр. пр. III 404; Фасмер III 319; Черных II 54; Преобр. II 99; ŞW IV 959; Machek ESJC 499; Schuster-Šewc 1122—1123. — Див. ще **втóра, пів**.

[**півть**] «великий шматок сала з цілого боку свині», [*пі́лть*] «тс.», [*пі́втик*] «кусок (сала)» О, [*пілти́на*] «половина стовбура ялини, розколеного вздовж», [*поло́тки*] «закопчена грудинка гуски» Нед, [*полото́к*] «розрізана вздовж надвоє грудинка гуски або просолена й прокопчена гуска», [*по́лоть*, род. в. *пі́лтя*] «тс.», [*полть*] «половина; продовгуватий шматок яловичини, солонини, окіст» Пі, [*повть*] «тс.» Пі, [*по́лець*] «солонина» Нед, [*опо́летоκ*] «тс.» Нед; — р. *полото́к* «половина копченої або солоної птиці, риби», *по́лоть* (заст.) «половина м'ясної туші, розрубана вздовж; великий шматок м'яса», *полть* «тс.», бр. [*полць*] «половина гуски або качки; вирізаний уподовж шматок сала», [*апо́лац*] «шматок сала», др. *полоть* «шматок, пласт, туша», *полъть* «тс.», п. połeć «шмат (сала, м'яса); бік тварини», ч. [polt] «довгий шмат сала свинини», слц. pôlt «(копчений) бочок, довгий шматок сала для копчення», вл. połć «боковина сала», нл. połś «тс.», полаб. pölåt «тс.», слн. plát (чол. і жін. р.) «сторона, бік; розрубані половини»; — очевидно, псл. *polъtь, утворене від polъ «бік, сторона» (як nogъtь, laръtь). — Фасмер III 316; Преобр. II 97; Брандт РФВ 23, 302; Brückner 430; Machek ESJC 470; Schuster-Šewc 1122; Mikl. EW 255; Būga RR II 520—521. — Див. ще **пів**.

[**пі́вці**] «поля, розмежовані кущами та ін.» Нед; — очевидно, пов'язане з *по́ле* (**пільце́* → **пі́лці*) з переходом **л** > **ў**, характерним для багатьох українських говорів. — Див. ще **по́ле**.

[**півчортяк**] (орн.) «вільшанка, Erithacus rubecula L.» ВеЛ; — неясне.

[**піга́ни́стий**] «рябий, плямистий СУМ, Нед; жовтий О»; — р. [*пега́ный*] «строкатий, плямистий»; — пов'язане з р. *пе́гий* «рябий, плямистий», др. *пѣгый* «двокольоровий, плямистий», п. piegi «веснянки», ч. piha «веснянка», слц. peha, вл. piha, нл. pěga, болг. [*пе́га*], схв. *пе̏га* «тс.», *пе̏гав, пе̏гаст* «плямистий, веснянкуватий», слн. péga «пляма, веснянка», що зводяться до псл. pěgъ «строкатий»; ie. *poig-/peik-. — Фасмер III 225; Преобр. II 161; Brückner 407; Holub—Kop. 272; Schuster-Šewc 1061—1062; Skok II 670; Mikl. EW 245; Pokorny 794—795. — Пор. **пе́стрий, писа́ти, пігме́нт**.

пі́гва, *пі́гва* — див. **пи́гва**.

пігме́й «карлик»; — р. болг. *пигме́й*, бр. *пігме́й*, п. pigmej, ч. слц. pygmej, вл. Pygmej, м. *пигмеј*, схв. *пȉгмēј*; — через німецьке (н. Pygmäe) або французьке посередництво (фр. pygmée) запозичено з латинської мови; лат. pygmaeus «пігмей» походить від гр. πυγμαῖος «тс.», букв. «завбільшки з кулак», пов'язаного з πυγμή «кулак», спорідненим з лат. pugnus «тс.», pungo «колю», pūgiō «кинджал», можливо, також з двн. fëhtan «фехтувати», нвн. fechten «тс.». — CIC^2 646; Черных II 30; Фасмер III 259; Преобр. II 57; ССРЛЯ 9, 1166; Горяев 259; Kopaliński 748; Holub—Lyer 406; Младенов 422; Вујаклија 717; Klein 1277; Kluge—Mitzka 188; Dauzat 599; Frisk II 619—620; Boisacq 827; Walde—Hofm. II 383.

пігме́нт, *пігментáція, пігме́нтний, пігментóваний* «забарвлений пігментом», *пігментувáти*; — р. болг. *пигме́нт*, бр. *пігме́нт*, п. ч. слц. вл. pigment, м. *пигмент*, схв. *пȉгмент*,

слн. pigmènt; — можливо, через французьке посередництво (фр. pigment) запозичено з латинської мови; лат. pigmentum «фарба, барвник» пов'язане з pingo «малюю фарбами, розмальовую; описую, зображаю», спорідненим з псл. рьsati, pisati, укр. *писа́ти*. — CIC[2] 646; КЭСРЯ 337; Горяев 259; Kopaliński 749; SW IV 185; Holub—Lyer 371; Младенов 422; Вуjаклија 717; Walde—Hofm. II 305; Klein 1184. — Див. ще **писа́ти**. — Пор. **піга́ни́стий**.

[**пі́гриц**] (орн.) «чайка, чибіс, Vanellus vanellus L.» ВеНЗн, Шарл, [*пігрицо́к*] «тс.» ВеНЗн; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, яке певною мірою передає жалібний крик цього птаха.

[**пігу́лка**] «пілюля, таблетка», [*пігу́лка* Нед, *пигу́ля* Бі, *пигу́лька* Бі] «тс.», [*фігу́лка*] «отрута (для звірів)» ГрицАВ; — бр. [*пікгу́лка*] «пілюля»; — запозичення з польської мови; п. pigułka «тс.» походить від давнішого piłuła; g замість ł пояснюється (Brückner 413) як наслідок дисиміляції або впливом слів gałka, gula (SW IV 185). — Sł. wyr. obcych 69. — Див. ще **пілю́ля**.

під[1] (род. в. *по́ду*) «низинне місце, западина; [низина, ніколи не орана Ва]; нижня горизонтальна площина приміщення, ями, печі; горище; [підлога, підстилка в хліві Ва; дощана стеля ДзАтл І]; місце для стіжка, скирти; [насад у возі Гриц]», [*підо́к*] «низина, ніколи не орана; підлога, підстилка в хліві» Ва, [*под*] «тс.» Ва, *по́дена* «основа для стогу з каміння, гілляк і соломи», [*поди́не*] «поміст під сіньми» О, [*поде́нок*] «стеля в стайні», [*поди́на*] «місце для копиці» ДзАтл І, [*по́динок*] «стеля над хлівом» О, [*пуд*] «дощана стеля» ДзАтл І, *підспі́д* «спід», [*підспі́дник*] «млин, який приводиться в дію підливним колесом» Нед, *підспі́док* «таємниця; [спідня скоринка]», [*підспо́дом*] «знизу» Ме, *спід* «низ, виворіт», *спі́дка* «тс.; підкладка; спідня скоринка хліба; [дно великого човна; рукавичка в шкіряній рукавиці]», *спідни́к* «нижній камінь (у жорнах)», *спідни́ця* (частина жіночого одягу), [*спі́дниця*] «дошка на дні воза» Нед, *спі́дні* «кальсони», [*спідня́к*] «нижній камінь у жорнах; частина гончарного верстата; дно кобзи; нижній пильщик; зняте молоко», [*спідня́рка*] «дошка на дні воза» Нед, [*шпіднярка*] «тс.» ВеЛ, [*спідо́к*] «підставка, маленька тарілка Куз; підвалина Нед», *спіду́шка* «спід; нижня скоринка хліба», [*спидня́к*] «дно ящика воза» Л, [*спо́день*] «частина гончарного круга», [*споди́*] «нижній край снасті» Дз, [*сподови́к*] «рибалка, що тягне споди» Дз, [*сподови́на*] «осад, осадок» Нед, [*сподови́не*] «шар ґрунту» Нед, [*сподо́к*] «спід Нед; частина люльки, в яку вставляється чубук; підставка; маленька тарілка», *спі́дній*, [*сподови́й*] «нижній» Нед, *спо́до́м* «низом, знизу» УРС, Г, *спідспо́ду* «знизу», [*сподиспо́ддя*] «тс.» Нед, [*усподі*] «на дні; нанизу»; — р. *под* «дно, низ», бр. *под* «під печі (промислової)», др. *подъ* «низ, підошва гори», п. spód «низ, дно; черінь печі», ч. póda «ґрунт, підлога; територія; горище», слц. pôda «ґрунт, земля, територія, (заст.) підлога», вл. póda «тс.» (з ч.), полаб. pöd «дно вогнища», нл. spódk «дно, основа, нижня частина», болг. м. *под* «підлога», схв. *по̏д* «тс.», слн. pòd «тс.; тік», стсл. **подъ** «низ»; — псл. podъ (< *podŭ-); — споріднене з лит. pãdas «підошва, тік; черінь печі», pėdà «ступня, стопа; фут», лтс. pēda «тс.; підошва; п'ята», дінд. padám «крок, слід ноги, місце», ав. padəm «слід», вірм. het «тс.», гр. πέδον «ґрунт, підлога», лат. oppidum «місцевість, місто; укріплене місце», pēs, род. в. pedis «нога, ступня; фут; лапа», гот. fōtus «нога, ступня», тох. А pe, В pai «нога (ступня)»; ie. *pĕd-/pŏd- «нога». — Фасмер III 295—296; Черных II 48; Преобр. II 87—88; Brückner 424—425; Machek ESJC 497; Schuster-Šewc 1112; Младенов 439; Mikl. EW 254; Trautmann 209; Būga RR II 519; Karulis II 30—31; Horn 77; Kluge—Mitzka 226; Klein 609; Walde—

Hofm. II 293—295; Frisk II 485—486; Mayrhofer II 204—205; Pokorny 790—792. — Пор. **велосипе́д, фут**[1].

під[2] (прийменник), *під-* (префікс), *піді, піді-, підо, підо-*; — р. *под, под-, подо*, бр. *пад, пада, пад(а)-*, др. *подъ*, п. ч. вл. нл. pod, pode, слц. pod, podo, полаб. püd, болг. м. схв. *под*, слн. pod, стсл. **подъ**; — загальноприйнятої етимології не має; висловлювалось припущення про спорідненість з іменником *під* (Фасмер III 296; Черных II 48; Брандт РФВ 23, 301; Погодин Следы 203; Brugmann Grundriss II 2, 733; Младенов 424—425; Zubatý St. a čl. I 2, 204; Эндзелин ЛП I 5); найчастіше пояснюється як слов'янський новотвір з прийменника po і частки -dъ (Преобр. II 87; Brückner 424—425; Machek ESJC 466; Schuster-Šewc 1112—1113; ESSJ Sl. gr. I 197—198; Mikl. EW 254; Vondrák II 298; Meillet MSL 14, 341); -dъ пояснювалось як видозміна прийменника do (Otrębski LP 8, 309), як споріднене з гр. -θεν «звідки» (в ἄνωθεν «зверху, з висоти» від ἄνω «вгору» (Фасмер III 296; Machek ESJC 466). — Пор. **над, під**[1], **по**.

[**підбе́хтувати**] «підбивати, підбурювати, підмовляти» Нед; — запозичення з польської мови; п. podbechtywać «тс.» складається з префікса pod-, спорідненого з укр. *під-*, і ітеративної форми дієслова bechtać «підмовляти», пов'язаного із звуконаслідувальним коренем *bъх-, спорідненим з укр. *бух, бу́хати*. — Sławski I 29; Brückner 19. — Див. ще **бух, під**[2].

[**підбі́г**] (ент.) «гусениця Bombyx rubi Г, Arctia eruca ВеНЗн», [*підбі́ль* ВеНЗн, *підбі́й* (Ме)] «тс.»; — неясне; можливо, похідне утворення від *біг* як назва, зумовлена тим, що людина, наступивши босою ногою на цю гусеницю, відчуває біль і починає бігти.

підбі́л (бот.) «мати-й-мачуха, Tussilago L.; [деревій звичайний, Achillea millefolium L. Mak; перстач гусячий, Potentilla anserina L. Mak]», [*пі́дбив*] «мати-й-мачуха» О, [*пі́дбій*] «тс.» Ко, О, [*пі́дбіль*] «тс. Г, Нед; кремена, Petasites Gaertn. Нед», [*по́дбіл*] «кремена» Нед, [*подбі́лка*] «деревій звичайний» Mak, [*подбе́л, пудбе́л, пудби́л*] «тс.; мати-й-мачуха; перстач гусячий; молочай кипарисовидний, Euphorbia cyparissias L.; бурачок кам'янистий, Alyssum saxatile L.» ЛексПол; — р. *подбе́л* «андромеда, Andromeda L.; кремена; [мати-й-мачуха; деревій звичайний]», бр. *падбе́л* «мати-й-мачуха; [деревій звичайний]», п. podbiał «тс.», podbiała «кремена», ч. podběl «мати-й-мачуха», слц. podbel', болг. м. *подбел*, схв. *по̀дбел*, слн. [podbela] «тс.»; — псл. *podъbělъ, складне утворення з іменника podъ «під, низ» і прикметника bělъ «білий»; назва зумовлена тим, що нижня частина листків цієї рослини має білоповстистий колір (пор. інші назви підбілу: [*білі листки, білокопи́тник, білпу́х*]). — Вісюліна—Клоков 329—330; Нейштадт 568; Machek ESJC 466; Jm. rostl. 250; Holub—Lyer 380. — Див. ще **бі́лий, під**[1].

[**підбуреник**] (орн.) «кропивник, волове очко, Troglodytes troglodytes L.» Шарл, [*підбу́рєник*] «Troglodytes parvulus Koch.» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, назва зумовлена буруватим кольором забарвлення птаха або пов'язана з *підбу́рювати* «підбивати, спонукати» (пор. [*зводи́тель*] «тс.; спокусник»). — Воїнств.—Кіст. 332; Птицы СССР 430.

[**підбу́рок**] «багор для витягування спійманого на гачок сома Г; залізний гак, багор для розпутування сітей Мо»; — неясне.

підва́л «приміщення під першим поверхом», [*підва́ла*] «балка в основі дерев'яної стіни» Нед, *підва́лина*, [*пі́двалок* О] «тс.»; — р. *подва́л* «підвал», [*по́дваль*] «щось підкинуте», бр. *падва́л* «підвал», *падвалі́на* «підвалина», п. podwalina «тс.», ч. podval «підвалина в стелі або стіні», слц. podval «шпала; [лага під підлогою]», болг. діал. м. *по́двал* «колода, підкладена під бочку», схв. *по́двалак* «те, що підкладається

для укріплення»; — псл. podъvalъ «підкладений, підкочений предмет», пов'язане з podъvaliti «підкотити, підкласти», похідним від valiti «котити, качати по землі» (пор. укр. [*підвали́ти*] «підкотити» Нед, р. [*подвали́ть*] «тс.; підсунути, підкласти; підсипати», схв. *подва́лити* «підкласти, підкотити», слн. podvalíti «підсунути, підкинути»); значення «приміщення під першим поверхом» (в українській мові, очевидно, з російської) розвинулось із значення «підвалина, лага»; пов'язування з коренем *вал-* у значенні «падіння» (Булаховський Вибр. пр. III 369), як і з *вал* «земляний насип» (Преобр. I 63), помилкове. — Лучыц-Федарэц Белар. лінгв. 3, 56—57. — Див. ще **вали́ти, під**[2].

[**пі́два́рок**] «миза, маєток, фільварок, ферма» Г, Бі, [*підві́рок, підво́рок*] «тс.» Г, Бі; — результат видозміни форми *фільва́рок* під впливом слів [*підві́р'я*], *подві́р'я* та ін. — Шелудько 50. — Див. ще **фільва́рок**. — Пор. **двір**.

[**пі́двізок**] «залізна пластина під дерев'яною віссю» О; — результат видозміни деетимологізованої форми *підві́сок* (*підíсок*) «тс.», зближеної з основою *віз* (*візо́к*). — Див. ще **під**, **ві́сок**.

[**пі́двін**] «хвороба від вітру; сп'яніння» О, [*підві́на*] «навіжена, люта без причини людина» Па, [*пі́двінь*] «лихий вітер» Корз, *пі́двій* «хвороба від вітру», [*підвіну́ти*] «уразити вітром» О, [*підвіне́ний*] «уражений вітром; п'яний» О, [*підві́няний*] «навіжений, лютий без причини» Па; — похідне утворення від *підві́яти* «уразити вітром». — Див. ще **ві́яти**.

пі́дві́сок «залізна пластинка під нижньою частиною дерев'яної осі», [*пі́дíска* До, *підо́сок* НикНикТЛ] «тс.», *підíсок* «тс.; [залізна пластинка під дерев'яним ковзаном (Ме)]», [*під'íзок*] «залізна пластинка під дерев'яним ковзаном» (Ме), [*під'íсок*] «тс.» (Ме); — р. *подо́ска* «залізна смуга під віссю», *подо́сина*, [*подо́са*], бр. *падо́сак*, п. podosek «тс.»; — результат злиття прийменника *під* (< podъ) та іменника *вісь* (< osь). — Див. ще **вісь, під**[2]. — Пор. **пі́двізок**.

[**пі́дві́я**] (бот.) «лілія лісова, Lilium martagon L.», [*підво́я*] «тс.» Нед; — очевидно, похідне утворення від *ви́ти, ви́тися*; назва зумовлена загнутою назад, завинутою формою оцвітини лілії лісової (пор. іншу назву цієї ж рослини: *лілія кучерява*, рос. *лилия кудрявая*). — Шамота 117; Randuška 353. — Див. ще **ви́ти**[1]**, під**[2]. — Пор. **завóєць**.

підво́да «запряжений віз; примусовий обов'язок перевезення; [осідланий кінь О]»; — р. *подво́да* «віз для перевезення вантажу; [віз, сани з конем, особливо виставлені від земства]», бр. *падво́да* «запряжений віз», др. *подводы* «коні з упряжжю; перекладні коні, що підставляються («підводяться») місцевими жителями князям, гінцям, послам; повинність надання коней для їзди і перевезення вантажів», п. podwoda «запряжений віз, що надається властям для перевезень; повинність перевезення»; — псл. [podъvoda] «те, що підводиться; перекладна тяглова сила», похідне від podъvoditi «підводити», утвореного з префікса podъ- «під-» і дієслова voditi «водити». — Див. ще **ве́сти́, під**[2].

[**пі́дворотень**] «горщик заввишки в 5—7 вершків (22,5—31,5 см)», [*підворотня́*] «тс.», [*підворотни́й*] «(горщик) заввишки в 3,5—5 вершків (18,75—22,5 см)»; — неясне.

[**підгайник**] (бот.) «кінський часник лікарський, Alliaria officinalis Andrz.» Mak; — похідне утворення від *гай*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина часто зустрічається в гаях, лісах і чагарниках. — Федченко—Флеров 456. — Див. ще **гай, під**[2].

[**підгайса́тися**] «підкотити спідницю» О; — результат видозміни деетимологізованої форми *підкаса́тися* «тс.». — Див. ще **закаса́ти**. — Пор. **підка́систий**.

[**підга́листий**] «з високим тонким стовбуром і рідкою кроною» (про дерево) Нед, [*підга́лустий*] «тс.» ВеНЗн; — р. [*подга́ливать*] «підчищати», бр. *падга́лісты* «довгоногий», п. podgały «підкасаний, оголений знизу; (про дерево) позбавлений нижніх гілляк»; — очевидно, пов'язане з *підголи́ти*, п. podgolić, podgalać, утвореним з префікса *під-* (псл. podъ-) і основи прикметника *го́лий* (псл. golъ). — SW IV 354, 356. — Див. ще **галу́за**[1], **го́лий, під**[2].

[**підге́йстер**] «(у возі) міцна жердина, що одним кінцем прикріплюється до нижнього кінця шворня, а другим до задньої осі», [*падге́йстра* Л, *підга́йстер, підге́йстра, пидге́рець* Дз, *підге́рець* Дз, *підге́рстя, підге́рсть, підге́рце* ЛЧерк, *підге́рць* Нед, ЛЧерк, *пудге́йстра* Л] «тс.»; — бр. *падге́рац* «залізний гак, що притягує шворінь до тройні», [*падге́ріц, падге́сьцер*] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [podgierty] «обручі, що приєднують полудрабки в драбинастому возі до кінців задніх спиць» етимологічно неясне.

[**підги́бати**] «украсти»; — неясне.

[**підго́рілка**] (орн.) «червоноголова чернь, Nyroca ferina L. (Anas ferina)»; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. podgorzałka «тс.» походить від podgorzały «темно-жовтий; підгорілий», утвореного від дієслова podgorzeć «підгоріти», похідного від gorzeć «горіти», спорідненого з укр. *горі́ти*; назва зумовлена тим, що цей птах має каштаново-рудий колір. — Воїнств.—Кіст. 136; Strutyński 106, 145; SW IV 356. — Див. ще **горі́ти**[1], **під**[2].

[**підго́рлиця**] (орн.) «зобастий голуб, Columba gutturosa»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *підго́рля* «підгруддя, воло» (з огляду на велике воло, яким відзначається цей птах) або з назвою іншого схожого птаха *го́рлиця* (як *підо́рлик* з *о́рлик* і под.).

[**підго́рниця**] «нижня частина ярма; частина верші, куди пропливає риба після того, як пройде вхідний отвір (горло)», [*підго́лник, підго́лниця*] «тс.» НикНикТЛ; — результат видозміни форми [*підго́рлиця*] «тс.», зближеної з основами *го́рно* або *горну́ти*, а також *го́лий*. — Див. ще **го́рло, під**[2].

[**пі́дгризень**] (ент.) «червневий хрущ, нехрущ, Amphimallon solstitialis L.»; — префіксальне утворення від *гри́зти*; назва зумовлена тим, що личинки цього жука підгризають підземні частини рослин. — Горностаев 124, 125. — Див. ще **гри́зти, під**[2].

[**підга́рля**] «воло, підборіддя, підшийок Ме, Па; нижня планка ярма НикНикТЛ», [*підгарлина*] «підборіддя» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. podgardle «підгорля, підшийок» утворене з прийменника pod, спорідненого з укр. *під*, та іменника gardło, спорідненого з укр. *го́рло*. — ВеБ 284; SW IV 355. — Див. ще **го́рло, під**[2].

[**піддан чли́вий**] «приємний, спокійний, зручний» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *піддава́тися*; пор. р. *пода́тливый* «м'який, слухняний, миролюбний, податливий». — Див. ще **да́ти, під**[2].

[**піддря́гнути**] «підсохнути» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *підтря́хнути* «тс.», похідної від *тря́хнути*[1] «сохнути» (див.).

[**піддубрівник**] (бот.) «айстра степова, Aster amellus L.» Mak, [*піддубровник, піддубравник*] «тс.» Mak; — р. [*поддубро́вник*] «тс.»; — похідне утворення від [*дубро́ва*] «діброва»; назва зумовлена тим, що ця рослина поширена в лісостеповій смузі й росте у світлих лісах, чагарниках тощо. — Нейштадт 546. — Див. ще **дібро́ва, під**[2].

піджа́к, *піджачи́на* «поганенький піджак», *піджа́чник* «кравець, що шиє піджаки», [*пиньджа́к*] «піджак» Л, [*піньжа́к, піньджа́к*] «тс.» Л; — бр. *пінжа́к*, п. pidżak «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пиджа́к* походить від англ. pea jacket «куртка, піджак», яке зводиться до гол. pijjekker

«куртка з грубої тканини», утвореного з іменників рij (< снідерл. rïe) «груба вовняна тканина; одяг з грубої вовни», і jekker «жакет», пов'язаного з фр. jaquette «тс.». — Москаленко УІЛ 56; Коваль 129—130; Черных II 30—31; Фасмер III 259; Преобр. II 57; Kopaliński 747; Klein 1184; Vries NEW 518—519. — Див. ще **жаке́т**.

[**піджа́рий**] «худий» Нед, До; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *поджа́рый* «тс.» пояснюється звичайно як результат скорочення форми *поджа́ристый* «худий», утвореної від *поджа́рить* «підсмажити, підсушити»; висловлюється припущення (Фасмер—Трубачев III 297; Трубачев Назв. дом. жив. 26—27), що р. *поджа́рый* первісно стосувалося гончого пса з підпалинами (пор. бр. *паджа́ры* «муругий», п. podżary (про коней, гончих собак) «підпалий, з підпалинами». — Фасмер III 297; Преобр. II 86. — Див. ще **жар, під**[2].

[**піджде́ряти**] «підбивати на злочин» Нед; — афективне утворення, пов'язане з [*підшту́рити*] «нацькувати, підбурити», *наштурити* «підбурити, підбити» (див.).

[**піджі́пка**] «зад, сідниці» Нед, [*піджо́пок*] «тс.» Нед; — похідне утворення від незасвідченого **жо́па*, спорідненого з р. *жо́па*, яке переконливої етимології не має; найчастіше порівнюється з р.-цсл. **жу̨па** «яма», укр. *жу́па* «соляна яма». — Фасмер II 61—62. — Пор. **жу́па**[1].

підзелюва́ти, *підзилюва́ти* — див. **зо́ля**.

підзира́ти, *підзи́рити, пі́дзирки, підзі́р, підзі́рний, підзо́р, підзо́рний, підо́зра, підозре́нний, підозрі́вати, підозрі́ливий, підозрі́лий, підозрі́ний, підо́зрювати* — див. **зрі́ти**[1].

підзо́л, *підзі́л, підзо́листий, підзо́льник* — див. **зола́**[1].

підійма́ти, *підійма́льний, підійма́ч, підйо́м, підйо́мка, підйо́мний, підйо́мник, підйо́мні, піднима́льний, піднима́ти* — див. **іма́ти**.

підка́менець, *підкаменю́х* — див. **ка́мінка**.

підка́менщик (іхт.) «бабець, Cottus L.», *підкамі́нник*, [*підкамі́нчик*] Нед; — бр. *падка́меншчык* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *подка́менщик* «тс.» утворене з прийменника *под* «під» та іменника *ка́мень*; назва зумовлена тим, що ця риба завжди тримається під камінням. — Маркевич—Короткий 195—196; Сабанеев 59—60. — Див. ще **ка́мінь, під**[2].

підка́пок — див. **ка́па**[1].

[**підка́систий**] «підібраний, підсуканий; пузатий» Нед; — пов'язане з *підкаса́ти* «підіткнути, підібрати» (про одяг). — Див. ще **закаса́ти**.

[**підкове́ць**] (зоол.) «підковонос (вид кажана), Rhinolophus» Нед; — п. podkowiec «тс.»; — пов'язане з *підко́ва*; назва зумовлена тим, що у кажанів цього виду сильно розвинений носовий придаток, який своєю формою нагадує підкову. — СУМ VI 437; ССРЛЯ 10, 399; SW VI 365. — Див. ще **кува́ти**[1], **під**[2].

підкозо́бель — див. **піскозо́ба**.

[**підколос**] (орн.) «перепілка, Coturnix coturnix L.», [*підколо́сниця*] «тс.» ВеБ; — результат видозміни звуконаслідувальної назви перепела [*пі́дколоть*], зближеної з конструкцією *під колоссям*; таке зближення мотивується тим, що перепілки звичайно живуть у хлібах. — ВеБ 284. — Див. ще **ко́лос, під**[2]. — Пор. **пі́дколоть**.

[**підколо́тник**] (орн.) «куріпка сіра, Perdix perdix L.» Нед; — пов'язане з [*пі́дколоть*] «перепілка»; обидва птахи належать до родини фазанових і ведуть схожий спосіб життя. — Птицы СССР 182—183, 185—186. — Див. ще **пі́дколоть**.

[**пі́дколоть**] (орн.) «перепілка, Coturnix coturnix L.» ВеНЗн, [*підколо́тько* тж, *підколок* Шарл, *підколу́п* Нед, *пі́дполотя* ВеНЗн, *підсколодка* Шарл, *підсколоцка*, ВеНЗн] «тс.», [*підполо́тькати*] «кричати» (про перепела) ВеБ; — назви звуконаслідувального походження; пор. імітацію голосу цього

птаха [*подь поло́ть*] ВеНЗн, а також назви [*підпала́к*] «перепілка», [*підпа́лок*], лит. pùtpelė «тс.»; початкова частина звуконаслідувальної назви адаптована під префікс. — Булаховський Вибр. пр. III 228.

підкомо́рій «у старій Росії і в Україні — суддя, який займався межуванням володінь; у феодальній Польщі — двірський сановник», [*підкомо́рий*] «межовий суддя» Пі, Бі, *підкомо́рство* «посада підкоморія», [*підкомориха*] «дружина підкоморія» Пі, [*підкоморич*] «син підкоморія» Пі, [*підкоморівна*] «дочка підкоморія» Пі, *підкомо́рський* «який стосується межового суду або межового судді»; — р. *подкомо́рий* «межовий суддя»; — запозичення з польської мови; п. podkomorzy «вищий придворний сановник у Польщі, камергер; межовий суддя» утворено, можливо, під впливом ч. ст. podkomoře «тс.» (Stieber RES 39, 8) з прийменника pod «під» та іменника komora «комора» і є частковою калькою слат. subcamerarius (sub «під», camera «кімната, комора»). — Richhardt 88; Witkowski SOr 19/2, 208; Фасмер III 297. — Див. ще **комо́ра, під**[2].

[**підко́риста**] «особливий тип сапи, яка робиться під гострим кутом до ручки; совкова лопата» Ва, [*підко́ристо*] «під кутом, зігнуто» Ва; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *кора́* як назва сапи (лопати), що розпушує (знімає) верхній затверділий шар ґрунту.

[**підкропи́вниця**] (бот.) «суниці зелені, Fragaria viridis Duch., (Fragaria collina Ehrh.)»; — похідне утворення від *кропи́ва́*; назва зумовлена схожістю листків обох рослин або тим, що суниці часто заростають кропивою. — Див. ще **кропи́ва́, під**[2].

[**підкуку́ндати**] «підмовити» Нед; — афективне утворення.

[**пі́дкульок**] «заколесник» Нед, [*пі́ткулька*] «підпірка задньої ручиці воза; задня ручиця з підпіркою» О, [*пі́ткульок*] «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. [podkulek] «люшня, заколесник» утворене з прийменника pod «під» та іменника [kula] «дуга в ярмі, крива палиця». — SW IV 367. — Див. ще **ку́ля**[3], **під**[2].

[**підку́страна**] «(жінка) в короткій, вузькій спідниці» Си, [*пі́дпустрена*] (?) «(жінка) з підібраною спідницею» Ва; — очевидно, пов'язане з [*кустра́тий*] «кудлатий», [*заку́страний*] «розпатланий», можливо, зближеними з [*підкаса́ти*] «підіткнути (подолок, поли)». — Див. ще **ку́стра**. — Пор. **закаса́ти**.

підлабу́за, *підлабу́зливий, підлабу́зник, підлабу́зництво, підлабу́знюватися* — див. **лабу́знитися**.

підла́сий, *підла́систий* — див. **ла́сий**[2].

підле́пливий, *підле́пний, підле́пчастий* — див. **ли́пнути**.

[**підлизник**] (бот.) «зіновать подільська, Cytisus podolicus Blocki; Cytisus capitatus Jack.» Mak; — очевидно, похідне утворення від *лиза́ти*; мотивація назви неясна.

пі́длий, [*підлу́ий*] «хворий» ВеЗа, [*по́длий*] «підлий», [*подля́чий*] «тс.» Нед, [*пу́длий*] «поганий» ВеУг, *підло́тний, підло́та, підло́тник, спідле́ний* «який став підлим», *спідлі́лий* «тс.», [*спідли́ти*] «принизити, спаплюжити» Нед, *спідли́тися* «стати підлим», *спідлі́ти* «тс.»; — р. *по́длый*, бр. *по́длы*; — запозичення з польської мови; п. podły «підлий», як і ч. podlý, болг. *по́дъл, по́дли*, схв. *по̏дао, по̏дао*, надійної етимології не має; виводиться від podlec «підлягти» (КЭСРЯ 347); від прийменника pod «під» (Преобр. II 87; Brückner 425; Младенов 450; Mikl. EW 253—254); від podle «біля» (Фасмер III 298; Machek ESJČ 467; Holub—Kop. 282; Holub—Lyer 380). — Черных II 49.

[**підли́сник**] (бот.) «копитняк європейський, Asarum europaeum L.», [*підлі́сник, подлє́сник*] «тс.» Mak; — похідне утворення від *лист*; назва зумовлена тим, що ця рослина перезимовує під покривом з опалого листя (Нейштадт 206); окремі звукові форми виникли

внаслідок зближення з *ліс.* — Див. ще **лист, під²**. — Пор. **підолішник**.

[**пі́дліжка**] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» Шарл, ВеНЗн, [*пі́дліжок*] «тс.» тж; — похідне утворення від *лежа́ти*; назва зумовлена, очевидно, тим, що в лісі цей птах оселяється в купах хмизу, вітровалу, тобто під тим, що лежить (Птицы СССР 430). — Див. ще **лежа́ти, під²**.

[**пі́длітка**] (іхт., у сполуці [*п. довгопла́вка*]) «летюча риба, Exocoetus volitans L.» Нед; — похідне утворення від *підлітáти*; назва зумовлена тим, що ця риба вистрибує з води і може летіти деяку відстань у повітрі (Рыбы СССР 242). — Див. ще **лети́ти, під²**.

[**пі́дліцки**] «віжки для пари коней» О; — пов'язане з [*лíйці*] «віжки» (див.).

[**пі́дліщки**] (бот.) «печіночниця звичайна, Hepatica nobilis Gars. (Hepatica triloba Gilib.)» Г, Mak, [*підлíска* Нед, *підлíски* Mak, *пі́длісок*] «тс.»; — п. podlaszczka «фіалка болотна, Viola palustris L.; печіночниця звичайна», ч. [podliška] «печіночниця», [podleska], ст. podleščka, podleštka «тс.»; — утворене з прийменника *під* та основи іменника *ліщи́на*; назва зумовлена тим, що печіночниця росте в листяних і мішаних лісах (Нейштадт 256—257; Лік. рослини. Енц. дов. 337), зокрема, під ліщиною. — Machek Jm. rostl. 48. — Див. ще **ли́ска¹, під²**.

підло́г «підробка, фальшивка»; — бр. *падло́г* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *подло́г* «тс.», пов'язане з *подложи́ть* «підложити», утвореним з префікса *под-* «під» і дієслова *ложи́ть* «ложити». — Див. ще **лежа́ти, під²**.

підло́га, *підло́говий, підло́же, підло́жжя, підло́жниця* — див. **лежа́ти**.

[**підлогóння**] «підхвістя при сідлі»; — запозичення з польської мови; п. podogonie «ремінь у кінській упряжі, який іде до хвоста» утворено з прийменника pod «під» та іменника ogon «хвіст»; звук **л** в українській мові з'явився, очевидно, під впливом слова [*підложи́ти*] «підкласти». — SW IV 389. — Див. ще **о́гін, під²**.

[**підмагу́лити**] «підмовити» Нед; — п. [podmagulić] «одурити, ввести в оману, підманути»; — пов'язане з [*магу́лити*] «підмовляти» (див.).

[**підмачу́лити**] «допомогти, підсилити, підхарчувати» Ва; — не зовсім ясне; можливо, давніше **підмочулити*, пов'язане з **підмочи* «підмогти, допомогти».

[**пі́дмет¹**] «невелика грядка, ділянка землі; коноплище; низинна місцевість, де пасуть худобу, сіють коноплі Ва; орна земля за селом Ва; природно зрошувана низина в полі, на якій сіють коноплі, садять капусту Ме», [*підме́тець*] «квітник», [*підмíт*] «частина поля, на якому сіють коноплі» Нед, Бі; — р. [*подмет*] «поле, приготоване для баштану», п. podmiot «гній, сміття, викинуте в одне місце»; — похідне утворення від *мета́ти* «кидати»; назва зумовлена, очевидно, тим, що на цих ділянках розкидали гній або пасли худобу. — Дзендзелівський St. sl. 10/1—2, 46. — Див. ще **мета́ти, під²**.

пі́дмет² (член речення), *підмето́вий*; — п. podmiot, ч. podmět, слц. podmet, вл. podmjet, нл. podmjat, м. схв. *по́дмет* «тс.»; — калька лат. subjectum «підмет», пов'язаного з дієсловом subjicere «метати, кидати, класти під, підкладати», утвореного за допомогою префікса sub- «під» від jacere «метати, кидати». — Holub—Lyer 380. — Див. ще **мета́ти, під²**.

підме́тка, *підме́ток*, [*підмíтка*] «солом'яна устілка в чоботі; підошва» Нед, [*пі́дміток*] «тс.» Нед; — р. *подмётка* «підметка», болг. *подмётка* «тс.»; — похідне утворення від *мета́ти* «шити, обкидати». — Фасмер III 298. — Див. ще **мета́ти, під²**.

піднебі́ння, *піднебе́ння, піднебінний, підніб'я* — див. **не́бо**.

[**підневі́дити**] «підштовхнути на щось, підвести», [*спідневі́дити*] «обдурити; обнадіяти і не виконати»; —

«очевидно, давніше «підштовхнути на несвідомий учинок, вивести з розуму; ошукати», похідне від *не відати* «не знати». — Див. ще **ві́дати, не, під**[2].

[**підовину́ти**] «розпогодитися, випогодитися» О, [*підовину́тися*] «засяяти щастям, розвеснитися» О; — помилкове написання замість [*підсвину́ти, підсвину́тися*], пов'язаних з [*освину́ти*] «розвиднитися» (див.).

[**підо́йма**] (бот.) «герань темна, Geranium phaeum L.; сіверсія гірська, Sieversia montana (L.) R. Br. (Geum montanum L.); калган (перстач прямостоячий), Potentilla erecta (L.) Hampe (Tormentilla erecta L.; Potentilla tormentilla Schr.); підлісник європейський, Sanicula europaea L.; волошка лучна, Centaurea jacea L.» ВеНЗн, [*підійма*] «гравілат струмковий, Geum rivale L.; сіверсія гірська» Мак, [*підойна*] «сіверсія гірська» Мак; — похідні утворення від *підійма́ти*, [*підойми́ти*] «підняти»; назви зумовлені тим, що в народній медицині частина з названих рослин використовується, щоб поставити на ноги хворих на різні недуги; деякі рослини (герань темна, калган) вживаються при хворобах, викликаних підніманням важких речей. — Шамота 142—143; Анненков 90, 157, 269—271, 315. — Див. ще **іма́ти, під**[2].

[**підолішник**] (бот.) «копитняк європейський, Asarum europaeum L.» Мак, [*підолишник, подоліщник* Нед, Пі] «тс.» Мак; — бр. [*падале́шнік*] «тс.»; — результат видозміни слова [*підорішник*] «тс.», викликаної впливом *ліщи́на*; обидві назви зумовлені тим, що копитняк росте під ліщиною (лісовим горіхом). — Budziszewska 235. — Див. ще **підорішник.** — Пор. **підли́сник.**

підо́пліка, *підо́плічка, підопліччя* — див. **плече́.**

[**підорва**] (бот.) «чина лісова, Lathyrus silvester L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *підірва́тися*; назва зумовлена тим, що в народній медицині цю рослину застосовують при надривах нутрощів. — Шамота 68—69; Анненков 187. — Див. ще **рва́ти.**

[**підорішник**] (бот.) «копитняк європейський, Asarum europaeum L.» Нед, [*подоріщник*] «тс.» Нед; — р. [*подоре́шник*] «тс.»; — утворене з прийменника *під* та іменника *оріх* «горіх»; назва зумовлена тим, що копитняк росте під ліщиною (лісовим горіхом); пор. інші його назви: укр. [*підорішна трава*], схв. *лѐсков кӧрēн, сподлесак*, нім. Haselwurz (букв. «ліщинний корінь»). — Budziszewska 235. — Див. ще **горі́х, під**[2].

[**підо́ря**] «свиня» Пі, [*підо́рка*] «тс.» Пі; — похідне утворення від *підора́ти* в значенні «підкопати, підрити» (пор. вираз *ора́ти но́сом* «рити носом»); назва зумовлена тим, що свині підривають кущі картоплі та ін. — Див. ще **ора́ти**[1].

[**підосі́нник**] (бот.) «гриб красноголовець, підосичник, Boletus aurantiacus Pers.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. podosinnik «тс.» утворено з прийменника pod «під» та іменника osina «осика». — Див. ще **оси́ка, під**[2].

[**підосо́вець**] (бот.) «вид їстівного гриба» ВеБ; — очевидно, утворене з прийменника *під* і основи прикметника [*осо́ви́й*] «осиковий», пов'язаного з *оси́ка*. — Див. ще **оси́ка, під**[2].

підо́шва, *підошо́вний* — див. **ши́ти.**

підпа́вок, *підпала́йка, підпала́к, підпала́кати, підпалкува́ти, підпа́лок* — див. **па́вкати.**

підпадьо́мкати — див. **підпідьо́м.**

[**підпа́леник**] (орн.) «малинівка (вільшанка), Erithacus rubecula L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *підпа́лений*; назва зумовлена тим, що у цього птаха горло, воло і груди яскраво-рудого кольору (Воїнств.—Кіст. 330; Птицы СССР 463); пор. інші назви малинівки: [*рудня́к, червоне вольце, черленогру́д, червеня́к*]. — Див. ще **пали́ти, під**[2].

[**підпі́га**] (ент.) «стягівка, Catocala Schrk.» Нед; — неясне.

[**підпідьóм**] (вигук, що передає крик перепела), *підпадьóмкати* «видавати своєрідні уривчасті звуки» (про перепелів), *підпідьóмкáти* «тс.» СУМ, Пі; — звуконаслідувальне утворення; пор. наукову передачу голосу («бою») перепела: *відь-підь-підь* (Фауна України 4, 50), *піть-пібіть* (Птицы СССР 183).

[**пíдпіліть**] «вигук, що передає крик перепела» Нед, [*підпілíтка*] «перепел, Coturnix coturnix L.», [*підпілíткати*] «кричати» (про перепела) Нед; — звуконаслідувальне утворення; пор. інші вигуки, що передають крик перепела: [*подь полóть*] ВеНЗн, [*пíдполю*] ВеНЗн, *відь-підь-підь* (Фауна України 4, 50), *піть-пібіть* (Птицы СССР 183).

[**підпíнок**] «проста горілка»; — похідне утворення від *пíнна* «горілка». — Див. ще **пíна́**.

[**підпли́тник**] (орн.) «берегова ластівка (щурик), Riparia riparia L.; маленький птах, що гніздиться під камінням Нед», [*підплитíнка*] «тс.» Нед; — похідне утворення від *плúта́* «брила каменю»; назва зумовлена тим, що ці птахи часто гніздяться під камінням по берегах річок. — Див. ще **плúта́**.

пíдполотя, *підполóтькати* — див. **пíдколоть**.

[**пíдполя**] «біла вівця з великою чорною плямою чи навпаки» НЗ УжДУ 26/2, [*підполúстий*] «спіднизу білий, світліше забарвлений» ВеНЗн; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *підпáлина* «пляма іншого кольору», похідним від *палúти* (див.).

підприéмство, *підприéмець, підприéмник, підприéмництво, підприéмливий* «заповзятливий»; — очевидно, калька нім. Unternehmen «підприємство; справа», пов'язаного з дієсловом unternehmen «розпочати, взятися», яке складається з префікса unter- «під-» і дієслова nehmen «брати, приймати». — Див. ще **імáти, під²**, **при.**

[**підпри́жик**] (ент.) «ковалик, Elater L.» Нед; — похідне утворення від [*пріґати*] «стрибати, плигати»; назва зумовлена тим, що цей жук, упавши на спину, підстрибує за допомогою виросту передньогрудей (УРЕ 6, 518). — Див. ще **при́гати.**

підпру́га, *підпрýжити* — див. **пруг.**

[**підпу́ки**] «перевесла з осоки, намотані на споди невода, щоб вони не загрузали в болото» Мо; — очевидно, похідне утворення від *пук*[1] «в'язка» (див.).

[**пíдпустка**] «частина шлунка жуйної тварини, що вживається для звурджування молока» Куз, [*підпýшник* Куз, *підпýщник* Нед] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. podpustka, podpuszczka «закваска для молока» походять від podpuszczać (mleko) «заквашувати (молоко)», утвореного за допомогою префікса pod- «під-» від puszczać «пускати» (шматочок звурдженого молока кидають в удій молока, щоб воно швидше звурдилося). — SW IV 404. — Див. ще **під²**, **пуска́ти.**

[**підра́д**] «матеріал, яким підбивають халяви та передки в чоботях» Па; — запозичення з російської мови; р. [*подря́д*] «підбій, шкіряна підкладка у взутті» пов'язане з *рядúть* «тримати в порядку», якому відповідає укр. *рядúти*. — Див. ще **під²**, **ряд.** — Пор. **підря́д.**

[**пíдри́вка**] «вид рибальської сітки» Г, Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. podrywka «мала сітка типу черпака» пов'язане з podrywać «шарпати вгору», утвореного за допомогою префікса pod- «під-» від дієслова rwać «рвати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW IV 411. — Див. ще **під²**, **рва́ти.**

підрі, *пíдря* — див. **по́дра.**

[**підріма́ни**] «вид жіночого одягу» Нед; — неясне.

підру́чник; — бр. *падру́чнік* «підручник»; — калька п. podręcznik «тс.», похідного від прикметника podręczny «який знаходиться під рукою», утвореного з прийменника pod «під» та основи іменника ręka «рука». — SW IV 406. — Див. ще **під²**, **рука́.**

підря́д «зобов'язання виконувати роботу на чиє-небудь замовлення за певну оплату; робота, що виконується за таким зобов'язанням», *підря́дний, підряди́ти*; — бр. *падра́д*, п. [podrad] «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *подря́д* «тс.». пов'язане з *подряди́ть*, утвореного за допомогою префікса *под-* «під-» від дієслова *ряди́ть* «наймати, домовлятися про плату», якому відповідає укр. *ряди́ти*. — Преобр. II 240; SW IV 405. — Див. ще **під²**, **ряд**. — Пор. **підра́д**.

[**підсаді́вка**] (бот.) «печериця їстівна, Agaricus edulis Pers.» Нед, [*пі́дсадка*] «тс.» Нед; — похідне утворення від *підсади́ти*; назва зумовлена тим, що цей гриб розводять штучно в садибах (БСЭ 47, 510). — Див. ще **під²**, **сади́ти**.

[**підски́биця**] (орн.) «чайка, Vanellus vanellus L. (Vanellus cristatus Meyer)» ВеНЗн; — утворене з прийменника *під* та іменника *ски́ба* «смуга землі при оранці»; назва зумовлена тим, що гніздо цього птаха, яке являє собою ямку в землі, буває часто під скибою. — Булаховський Вибр. пр. III 228; Воїнств.—Кіст. 62. — Див. ще **під²**, **ски́ба**.

[**підскі́рниця**] «ризоморфи (своєрідні нитчасті утворення у грибів, які сприяють їх поширенню), Rizomorpha» Нед, [*підшкі́рниця*] «тс.»; — похідні утворення від [*скі́ра*], *шкі́ра*; назва зумовлена тим, що ризоморфи розростаються під корою дерева (Словн. бот. 463). — Див. ще **під²**, **шкі́ра**.

підсмета́нник — див. **смета́нник**.

[**підсніжча́**] «сорт горщика заввишки в 5—7 вершків», [*підсни́зок*] «сорт горщика» Нед; — неясне, можливо, пов'язане зі [*сніз*] (мн. [*сно́зи*]) «тоненькі палички для підтримування стільників у вулику». — Пор. **сно́за**.

підсоби́ти «допомогти», *підсо́бка* «допоміжне приміщення», *підсо́бник, підсо́бний*; — бр. [*падсо́біць*] «трохи допомогти»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *подсоби́ть* «допомогти» є результатом видозміни форми *пособи́ть*, що відповідає укр. *пособи́ти* «тс.». — Див. ще **за́сіб**.

[**підсобі́йка**] «дощата коробка під навісом дахового схилу» НикНикБЛ, [*підсобі́вка, підсобе́йка, підсобі́вка, подсобо́йка*] «тс.» тж, [*підсубі́йка*] «стріха» тж, [*підсубі́тка*] «тс.» тж, [*подчебі́тка*] «поперечна дошка, в яку впираються нижні торці дахових дощок і гонту» тж, [*поспособі́йка*] «карниз із дощок під стріхою»; — запозичення з польської мови; п. podsiębitka «дощане підбиття під балками стелі; дерев'яна стеля» утворене з прийменника pod «під», займенника się «себе» й основи дієслова bić «бити». — Див. ще **би́ти¹**, **під²**, **ся¹**.

підсобі́йний, *підсебі́йний, підсобе́й, підсобі́й, підсобі́йник, підсобо́й* — див. **підсубі́йний**.

[**підсоки́ритися**] «піддобритися, здобути довір'я» Ва; — неясне.

підспі́док — див. **під¹**.

пі́дспіль — див. **спіл**.

[**підспору́га**] «ремонт, поновлення» Нед; — очевидно, похідне утворення від [*споружи́ти*] (< псл. *sъporǫgītei) «спорудити; справити», генетично пов'язаного з *ору́жжя* (псл. orǫžьje < *orongĭ-). — Див. ще **ору́жжя**, **під²**.

[**підсрібня́к**] (ент.) «перламутрівка, Argynnis F.» Нед; — похідне утворення від *срі́бний*; назва зумовлена тим, що нижня сторона задніх крил цього метелика вкрита перламутровими (сріблястими) плямами (Горностаев 231). — Див. ще **срі́бло́**.

[**підстрі́шник**] (орн.) «перепелятник (малий яструб), Accipiter nisus L.» Нед; — похідне утворення від *стрі́ха*; назва зумовлена тим, що перепелятник живиться дрібними птахами, в тому числі й горобцями, які в сільській місцевості часто оселяються під стріхами (пор. р. [*подстре́шник*] «горобець»; пор. іншу назву перепелятника [*вороб'ятник*] Шарл. — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **під²**, **стрі́ха́**.

підстру́нчити, *підстрю́чити* — див. **стре́нчити.**

[**підсубі́йний**] «підливний» (про млин, про колесо у млині), [*підсебі́йний* Нед, *підсобі́йний*] «тс.», [*підсобі́й*] «рух водяного колеса знизу догори; тип млина за таким рухом колеса» Ник, [*підсобо́й, підсобе́й*] «тс.» тж, [*підсобі́йник*] «підливний млин», [*підсубі́йка* Нед, *підсубі́йник, підсубі́йок*] «тс.»; — р. [*подсобо́йный*] (у сполученні [*подсобо́йная мельница*] «підливний млин»); — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. podsiębierny (у сполученні koło podsiębierne «підливне колесо у млині») утворене з прийменника pod «під», займенника się «себе» й основи дієслова brać «брати» (дієприкм. bierny). — SW IV 415. — Див. ще **бра́ти, під²**, **се́бе́.**

[**підсу́канець**] «вид їжі (кукурудзяне борошно, розбовтане в молоці з водою)»; — похідне утворення від [*сука́ти*] «колотити». — ВеЗн 49. — Див. ще **сука́ти.**

[**пі́дтики**] «натяки» О; — похідне утворення від *ти́кати, ткну́ти* «доторкатися; (перен.) наближатися словами», аналогічне до *при́тча* (від псл. pritъknǫti «приткнути»). — Коломієць Мовозн. 1992/5, 43; Фасмер III 368. — Див. ще **під²**, **ти́кати.** — Пор. **надточи́ти, на́тяк, при́тча.**

[**підти́нник**] (бот.) «ранник вузлуватий (ранник бульбистий), Scrophularia nodosa L.», [*подтинник*] «тс.» Mak; — р. [*подты́нник*], бр. [*падтынні́к, падце́нні́к*] «тс.»; — похідне утворення від *тин* «огорожа»; назва зумовлена тим, що ця рослина полюбляє затінені місця. — Див. ще **тин.**

пі́дтичка — див. **надточи́ти.**

[**підті́панка**] «неохайна, жінка із забрудненою пеленою; повія»; — результат контамінації форм типу *потіпа́ха* «розпусниця» і *нетіпа́ха* (*нетіпа́нка*) «неохайна жінка» (див.).

[**пі́дтічка**] (зоол.) «кріт, Talpa europaea L.» ВеНЗн, О; — похідне утворення від *точи́ти* «рити»; пор. [*підто́чина*] «порита кротом земля»; назва зумовлена тим, що кроти риють землю. — Див. ще **під²**, **точи́ти¹.**

[**підтова́рник**] «колодка, що підкладається під човен при витягуванні його на берег»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *подтова́рник* «тонкі колоди, жердини, що застосовуються в будівництві й гірничій промисловості, а також для підкладання під вантажі на суднах, складах» утворене з прийменника *под* «під» та іменника *това́р* «товар». — Див. ще **під²**, **това́р.**

підто́ка — див. **надточи́ти.**

підтро́піки «субтропіки», *підтропі́чний*; — р. *подтро́пики*, бр. *падтро́пікі*; — часткова калька лат. subtropicus «субтропічний», першим компонентом якого є прийменник sub «під», другим tropicus «тропічний». — Див. ще **під²**, **тро́пік.**

[**підтруня́ти**] «підбурювати, піддрочувати» Пі; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *подтру́нивать* «жартувати, глузувати» походить від *труни́ть* «тс.», етимологія якого неясна (Фасмер IV 109); може бути пов'язане й з [*підстру́нчити*] «підбурити».

підýст (іхт.) «Chondrostoma nasus L.», [*підвýст* Кол, *підуста* Кол, *підýства, підýстка* Нед, *підýстов, подуст* Кол, *подуста, подýстав, пудúства, пудýства* тж] «тс.»; — р. *подýст*, бр. *по́дуст*, [*падýст*], п. podusta, [podustwa], ч. [podoustev] «рибець, Vimba vimba L.», слц. podustva «підуст», схв. *по̀дуст, по̀дуста, по̑дȳства*, слн. podúst «тс.»; — псл. podustъ, podusty, утворене з прийменника podъ «під» та іменника usta «рот»; назва мотивується тим, що рот у підуста розташований знизу під виступаючим уперед носом; помилкова думка (Budziszewska 130) про запозичення з румунської мови (рум. poduț «лящ»). — Коломиец Происх. назв. рыб 21—22; Герд Белар. лексікал. і этым. 38—39; Даль III 213; Brückner 425; Machek ESJC 467. — Див. ще **під²**, **уста́.**

підýсти́ти, *підýстливий, підущáти* — див. **устá.**

[**підуфáлий**] «занадто довірливий; сміливий, зухвалий» Нед, [*подуфáлий, подуфни́й*] «тс.» Нед, [*пудуфáлний*] «хвальковитий» Ме, [*подуфáльство*] «довірливість; сміливість, зухвальство» Нед, [*подуфáнє*] «тс.» Нед; — запозичення з польської мови; п. [podufały] «дружній, фамільярний; самовпевнений, зухвалий» пов'язане з [podufać] «довіритися», утвореним за допомогою префікса po- «по-» від дієслова [dufać] «довіряти». — Brückner 103; SW IV 431. — Див. ще **дýфáти, по.** — Пор. **зухвáлий.**

[**підхáтничка**] (орн.) «сіра мухоловка, Muscicapa striata Pall.» Куз; — похідне утворення від *хáта*; назва зумовлена тим, що ці пташки мостять гнізда в щілинах будівель (Воїнств.— Кіст. 297). — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **під²**, **хáта.**

[**підціцірка**] (орн.) «чубатий жайворонок (посмітюха), Galerida cristata L.» Шарл; — очевидно, назва звуконаслідувального походження, можливо, пов'язана з [*ціцірік*] (орн.) «лісова тинівка, Prunella modularis L. (Accentor modularis)».

підцóбрити — див. **цýбрити.**

[**пídчáс**] «юшка з молодих буряків і молодого бурячиння; молода головка капусти Нед; страва з листя молодої капусти Нед», [*пídчіс*] «молода головка капусти; страва з листя молодої капусти» Нед, [*пічóса*] «страва з ячмінної крупи і лободи» Корз, [*пу(т)чíс*] «тс.», [*пучóха*] «страва з молодої капусти і м'яса» тж; — запозичення з польської мови; п. [podczas] «молода головка капусти; страва з листя молодої капусти, буряків», podczos «тс.» пов'язане з podczesać «підчесати», утвореним за допомогою префікса pod- «під-» від дієслова czesać «чесати, чухрати». — Brückner 425; SW IV 345. — Див. ще **під²**, **чéсáти.** — Пор. **пídчíс.**

підчáший (іст.) «помічник чашника (придворна службова особа)», [*підчáшник*] «тс.» Нед; — р. *подчáший*, бр. *падчáшы* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. podczaszy є префіксальним утворенням від czasza «чаша». — Фасмер III 301; Brückner 425; SW IV 344. — Див. ще **під²**, **чáша.**

[**підчери́ти**] «зняти кору (з дерева)» О, [*підчере́ти*] «тс.» О, [*підчеря́ти*] «знімати кору з живого дерева, щоб сохло» О, [*чертúця*] «дерево з обідраною навколо корою»; — очевидно, псл. [*podъčerti, *podъčersti], похідне від *čersti, *čьrtǫ «рубати, різати» (пор. др. *чьрсти, чьрту* «проводити борозну, орати», пов'язане чергуванням голосних з kora «кора»; — споріднене з лит. kiřsti, kertù «рубати, ударяти», дінд. kártati «ріже, відрізує»; ie. *(s)ker-t- «різати». — Фасмер IV 349; ЭССЯ 4, 75—76; Bern. I 172; Pokorny 938—942. — Див. ще **чéртá.** — Пор. **корá, чересло́, черпáти.**

підчúхвіст «підлиза СУМ; негідник, пройдисвіт Г», [*печúхвіст*] «вітрогон, шелихвіст»; — очевидно, споріднене з р. *чихвóстить* «чухрати; шпетити, коренити», етимологічно неясним, пов'язуваним з *чи* «чи» і *хвостить* «бити» (Фасмер IV 368) або з **тъще* «пусто» і *хвáстати* (Соболевский РФВ 67, 213).

[**підчúпок**] «підшипник»; — утворене з прийменника *під* та іменника [*чіп*] «стержень, на якому що-небудь ходить, хитається або обертається; шип»; — пор. *підшúпник* від *шип.* — Див. ще **під²**, **чіп¹.**

[**підчíс**] (бот.) «перекотиполе, Gypsophila paniculata L.», [*пídчос*] «спаржа лікарська, Asparagus officinalis L. Mak»; — р. [*подчес*] «спаржа лікарська»; — похідні утворення від *чесáти;* назви зумовлені зовнішньою подібністю кущів цих рослин до вичесаного волосся; пор. іншу назву спаржі лікарської [*козя борода*] Mak. — Див. ще **під²**, **чéсáти.** — Пор. **пídчáс.**

[**підчмели́ти**] «упоїти, сп'янити» Нед; — похідне утворення від виразу *під джмéлем* «напідпитку», що виник,

очевидно, як наслідок видозміни виразу *під хме́лем* «тс.». — Див. ще **джміль, під²**, **хміль.**

[**підчу́лити**] «в плоту сплавного дерева зрізати кінці колод знизу навскіс»; — неясне; можливо, пов'язане з [*чу́лити*] «щурити» (вуха).

[**підши́йник**] «підшипник»; — очевидно, калька р. [*подшейник*] «підшипник, підкладка під кінець машинної осі», утвореного з прийменника *под* «під» та іменника [*ше́йка*] «кінець машинної осі, шип», похідного від *ше́я* «шия». — Див. ще **під²**, **ши́я.**

підшмири́тися — див. **чмир³.**

під'ю́дити, *під'ю́джувати* — див. **ю́ди́ти.**

[**під'ядлівчак**] (орн.) «поповзень, Sitta europaea L.» ВеНЗн; — похідне утворення від [*ядлівчак*] «дрізд чикотень, Turdus pilaris L.»; зв'язок назв обох птахів зумовлений, очевидно, подібністю в їхньому забарвленні; думка про зв'язок назви поповзня з характером місцевості чи флори, де цей птах водиться (Булаховський Вибр. пр. III 227), недостатньо конкретизована. — Птицы СССР 433, 526. — Див. ще **ядлівчак.**

[**під'яєшник**] (бот.) «моховик напівповстистий, Boletus subtomentosus L.» Мак; — похідне утворення від [*яє́шник*] «Agaricus caesareus Scop.»; зв'язок назв обох грибів зумовлений, очевидно, їхньою зовнішньою схожістю. — Див. ще **під²**, **яйце́.**

[**під'я́рка**] «велике винне яблуко» ВеБ, [*під'ярі́вки*] «літні яблука» Нед; — похідне утворення від *я́рий* «весняний»; назва зумовлена тим, що ці яблука рано достигають (пор. [*яровúнники*] «ранні винні яблука» ВеНЗн). — Див. ще **під²**, **я́рий¹.**

[**під'ярок**] (зб.) «піврічні ягнята, з яких можна стригти вовну»; — очевидно, пов'язане з *я́рка* «молода однорічна вівця» (пор. аналогічно утворене *пі́дсвинок* від *свиня́*). — Див. ще **під²**, **я́рий¹.**

пієте́т «глибока пошана», *пієти́зм* «релігійна течія; удаване благочестя», *пієти́ст* «прибічник пієтизму; релігійна людина» Куз, *пієти́чний* Куз; — р. болг. м. *пиете́т*, бр. *піетэ́т*, п. pietyzm «пієтет, пієтизм», ч. слц. pieta, вл. pietizm «пієтизм», схв. *пијете́т*, слн. pietéta; — запозичення з німецької мови; н. Pietät «пієтет» походить від лат. pietās «побожність, благочестя; відданість», пов'язаного з pius «побожний, благочестивий; справедливий; відданий», зіставлюваним з pūrus «чистий, бездоганний». — CIC² 646; Kopaliński 748; РЧДБЕ 556; Vujaklija 718; Klein 1184, 1188; Walde—Hofm. II 312. — Див. ще **пире́й.**

піжа́ма «спальний костюм»; — р. болг. м. схв. *пижа́ма*, бр. *піжа́ма*, п. piżama, pidżama, ч. слц. pižama, слн. pižáma; — запозичення з англійської мови; англ. pyjamas, pajamas «піжама» походить від гінді pājāma, pāijāma «штани», букв. «вбрання для ніг», що складається з перс. pā, pāī «нога», спорідненого з ав. pad-, гр. πούς (род. в. ποδός), лат. pēs (род. в. pedis) «тс.», і jāma «одяг, убрання», спорідненого з дінд. yáma- «вуздечка», yacchati «держить, керує, надає». — CIC² 646; Акуленко 141; Фасмер III 259; Черных II 31; Kopaliński 754; РЧДБЕ 556; Vujaklija 717; Kluge—Mitzka 571; Horn 63, 93; Klein 1112. — Див. ще **педа́ль, пі́шний.**

[**пі́жда**] «проценти з капіталу» Нед, [*пожéд, пожéдь* Нед, *по́жид* Нед] «тс.»; — похідне утворення від [*піждáти*] «пождати, почекати» (пор. [*пі́зва*] «позов, скарга» від [*позвáти*] «позвати»); назва зумовлена тим, що позикодавець жде повернення своїх грошей і за це вимагає плату. — Див. ще **ждáти, по.**

пі́жити «дуже лити (про дощ); бити, лупцювати»; — р. [*запúжить*] «забити (у щось)», [*пéжить*] «натискати, притискати; давити за горло», бр. [*апігáсіць*] «ударити»; — псл. pěžiti «бити, лупцювати; сильно лити; давити, душити»; — очевидно, споріднене з гр. πήγνυμι «втикаю, вбиваю; збиваю, згур-

товую», лат. pango, pepigi «вбиваю; зміцнюю»; можливо, іє. *pēg-, варіант до *pāg-/pāg'-, до якого зводиться псл. pazъ «паз». — Горячева Этимология 1982, 55—57. — Пор. **паз, па́зуха, репі́жити.**

[**піжма**] «покривало» Пі, [*піжмо*] «тс.» Пі; — неясне.

піжо́н «пуста, франтувата людина, джигун», *піжо́нство*; — р. *пижо́н*, бр. *піжо́н*, п. pižon «тс.», схв. *пижон* «голуб»; — запозичення з французької мови; фр. pigeon «голуб; бевзь, дурень, простак», походить від пізньолат. pīpiōnem, зн. в. від pīpiō «птах, що цвірінькає», яке зводиться до лат. pīpīre «пищати, цвірінькати» звуконаслідувального походження, спорідненого з укр. *пища́ти*. — СІС[2] 646; Черных II 31; КЭСРЯ 338; SW IV 215; Вујаклија 717; Klein 1184; Dauzat 558; Walde—Hofm. II 309. — Див. ще **писк.**

[**піз**] «через» Нед; — пов'язане з [*без*[3]] «тс.» (див.).

[**пі́зма**] «ненависть, мстивість, злість; зло, несправедливість» Нед, [*пі́змо, пі́зна, по́зна*] «тс.» Нед, [*пі́зьма*] «тс. Нед; завзяття; невдоволення О», [*пізли́вий*] «ненависний, мстивий» Нед, [*пізмува́ти*] «злитися, ненавидіти» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. pízmă «заздрість, злість» походить від болг. м. *пи́зма* «ненависть, упертість», схв. *пѝзма* «тс.», які зводяться до гр. πεῖσμα «упертість, настирливість», пов'язаного з πείθω «переконую, вмовляю», спорідненим з лат. fīdo «вірю, довіряю, покладаюся», псл. běditi «умовляти, ганьбити», р. *убеди́ть* «переконати», укр. [*біди́ти*] «лаяти, ганьбити». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 166; Vincenz 14; Младенов 422; Mikl. EW 248; СДЕЛМ 313; DLRM 622; Frisk II 487—488. — Див. ще **аутодафе́.**

пі́зній, [*пі́зний*] «пізній» Нед, *пізне́нький*, [*пі́зні*] «пізно ввечері» Мо, [*пізнюрки́*] «дуже пізній виводок курчат» Мо, [*пізня́к*] «відсталий; пізно народжений Куз; особа, що запізнилася О», *пізни́тися* «запізнюватися», *допі́зна, запі́зній, запізні́лий, запізни́тися*, [*на́дпізь*] «запізно», [*опізни́лець*] «пізно народжений; невіглас, обскурант» Нед, *опізни́ти* «затримати (в часі)», [*опозди́ти*] «тс.» Нед, [*припі́зний*] «запізнілий» Нед, *припі́знення, припі́знювач* «швидкісна кінокамера (для уповільненого показу руху)» Куз, *спізні́лий*, [*спізни́ти*] «запізнитися», *спізні́ти* «стемніти», *спі́знюватися*, [*упазди́тися*] «запізнитися» ВеУг, [*упозди́тися*] «тс.» ВеУг, [*упазджа́тися*] «запізнюватися» тж; — р. *по́здний*, бр. *по́зні*, др. *поздьный*, п. późny, ч. pozdní, слц. pozdný, вл. pozdźe «пізно», pózdni, нл. pozdźe, pózny, полаб. püznü, болг. [*по́зден*], м. *позен*, схв. *по̏зан*, слн. pôzen, стсл. **поздѣ** «пізно», **поздьнъ** «пізній», **поздъ** «тс.»; — псл. pozdъ; — споріднене з лит. pas «при, біля, до», pãskui «потім, услід», pãstaras «останній», лат. post «після, потім», дінд. paścā́ «ззаду, після», ав. pasča «потім, услід», алб. pas «після», гр. ὄπισθεν «ззаду, позаду; після», вірм. əst «після, потім», тох. В posṭaṃ «тс.»; іє. *pos-; кінцеве -dъ того самого походження, що і в nadъ «над». — Фасмер III 303; Черных II 50; Преобр. II 89; Brückner 433; Machek ESJČ 477; Holub—Kop. 290; Schuster-Šewc 1146; Младенов 456; Skok III, 19; Mikl. EW 253; Zubatý AfSlPh 13, 315; Trautmann 207; Meillet Études 161; Ernout—Meillet 933; Walde—Hofm. II 347—348; Pokorny 841. — Див. ще **над, по.**

[**пізніхі́рка**] «пізній плід» Куз, [*пізніхі́рочка*] «пізно народжена дитина; пізно виведене пташеня», [*пізніхірча́та*] «курчата, що виводяться в жнива» До, [*познихи́рочка*] «наймолодша дитина» Нед; — пов'язане з *пі́зній*; кінцева частина слова неясна. — Див. ще **пі́зній.**

піїт «поет», [*піи́т*] Нед, *піїта* «тс.», *піїтика* «поетика», *піїти́чний*; — р. болг. *пии́т* «поет»; — запозичення з грецької мови, що відбиває Рейхлінову

(новогрецьку) вимову: гр. ποιητής «творець, поет». — Пономарів Мовозн. 1974/2, 43; Фасмер III 259. — Див. ще **пое́зія.**

[пи́йка[1]] (орн.) «лісовий щеврик, Anthus trivialis L.» Куз, [*пи́йка* Нед, *пийко* ВеЛ] «тс.»; — очевидно, назва звуконаслідувального походження. — Пор. **пі́кавка.**

пи́йка[2], *пи́йло* — див. **пої́ти.**

[пиймá] «полонення, взяття в полон» Нед; [*пи́йма*] «повінь; заплава; зміст» Нед; — р. бр. *по́йма* «заплава»; — похідне утворення від *пійма́ти* «зловити, вхопити; [охопити, обійняти]». — Див. ще **іма́ти, по.**

пи́йстра — див. **пе́стрий.**

пік «гостра гірська вершина; найвища точка в розвитку чогось»; — р. болг. *пик*, бр. *пік*, п. pik «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. pic «гірська вершина» пов'язане з piquer «колоти, проколювати», що виникло з нар.-лат. *pīccāre «проколювати, протикати», похідного від *pīccus «дятел», лат. pīcus «тс.», спорідненого з дінд. pikaḥ «індійська зозуля», діcл. spǣtr «дятел», двн. свн. speht, нвн. Specht «тс.». — CIC[2] 646; Фасмер III 260; Черных II 31; Sł. wyr. obcych 569; РЧДБЕ 474; Dauzat 556, 561; Kluge—Mitzka 549; Klein 1183, 1184—1185.

пі́ка[1] «довгий полегшений спис з металевим наконечником», [*пікува́ти*] «губити»; — р. болг. *пи́ка*, бр. *пі́ка*, п. слц. pika, ч. pí́ka, м. *пик*, схв. *пи̏к* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. pique «піка, спис» утворене від дієслова piquer «колоти, проколювати». — CIC[2] 647; Фасмер III 260; Черных II 31; Одинцов Этимология 1975, 86—90; Преобр. II 57—58; Hüttl-Worth 18; Sł. wyr. obcych 569; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Vujaklija 719; Kluge—Mitzka 550; Klein 1185; Dauzat 561. — Див. ще **пік.**

пі́ка[2] «чорна масть у картах із зображенням наконечника списа, вино», *пі́ки* «тс.»; — р. болг. *пи́ка*, *пи́ки*, бр. *пі́ка, пі́кі*, п. ч. pik, слц. piky, схв. *пи̏к*, м. *пик*, слн. pík «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. pique «тс.» походить від pique «піка, спис». — Фасмер III 260; Черных II 32; Sł. wyr. obcych 569; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Vujaklija 719; Kluge—Mitzka 550; Dauzat 561. — Див. ще **пі́ка[1].**

[пі́кавка] (орн.) «щеврик, Anthus L.» Нед, [*пікýлик* Нед, *піщáк*] «тс.»; — похідне утворення від *пі́кати* «пищати»; назва зумовлена характерним криком птахів цього роду («піт», «ціт-ціт» тощо; див. Птицы СССР 408, 409, 411); пор. також назву цього птаха нім. Pieper, букв. «пискун» (від pieren «пищати»). — Див. ще **пі́кати**. — Пор. **пи́йка[1].**

пікадо́р «вершник, що в кориді розлючує бика уколами списа»; — р. болг. *пикадо́р*, бр. *пікадо́р*, п. ч. слц. pikador, схв. *пикà до̄р*, слн. pikadór; — запозичення з іспанської мови; ісп. picador «тс.» є похідним від picar «колоти», яке зводиться до нар.-лат. *pīcāre «проколювати». — CIC[2] 647; Kopaliński 749; РЧДБЕ 556; Vujaklija 719; Klein 1182. — Див. ще **пік.**

піка́нтний «гострий на смак, пряний; який викликає гострий інтерес; привабливий; спокусливий»; — р. *пика́нтный*, бр. *піка́нтны*, п. вл. pikantny, ч. pikantní, слц. pikantný, болг. м. *пика́нтен*, схв. *пикàнтан*, слн. pikánten «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. piquant «колючий; гострий, різкий; цікавий, спокусливий, привабливий» є похідним від дієслова piquer «колоти; щипати, пекти; бути цікавим; збуджувати». — CIC[2] 647; Черных II 31; Kopaliński 749; Holub—Kop. 272; РЧДБЕ 556; Vujaklija 719; Kluge—Mitzka 550; Klein 1189; Dauzat 561. — Див. ще **пік.**

пі́кати «пищати», [*пи́йкати*] «тс.» Нед, [*пи́кати*] «видавати негучний звук, пікати» Нед, [*пікоти́ти*] «пищати» ВеНЗн, [*пі́кало*] «музична шкатулка» Нед; — р. *пи́кать* «пищати», бр. *пі́каць*, п. вл. pikać, ч. pípat, слц. pípat', нл. pikaś, болг. *пи́кам* «тс.»; —

псл. pikati (pipati); — звуконаслідувальне утворення (від *pi-), як і лит. pỹpti «свистіти», лтс. pīka «плаксива дитина; (іхт.) в'юн, піскар», нім. piepen «пищати», лат. pīpo «пищу», pīpilo «цвірінькаю», гр. πῖπος «вид дятла», πίπος «тс.», πιππίζω «пищу», дінд. píppakā (вид птаха), pippíkā «птах». — Фасмер III 260; Преобр. II 58; Brückner 413; Младенов 422; Machek ESJC 450; Schuster-Sewc 1062—1063; Matzenauer LF 12; 340; Mühl.—Endz. III 230; Kluge—Mitzka 549; Walde—Hofm II 309; Pokorny 830. — Пор. **писк.**

пікé[1] (текст.) «шовкова або бавовняна тканина з рельєфним візерунком», *пікéйний*; — р. болг. *пикé*, бр. *пікé*, п. pika, ч. pik, piké, слц. слн. piké, вл. pikej, схв. *пѝкē*; — запозичення з французької мови; фр. piqué «тс.», букв. «поколотий, стьобаний» є похідним від дієслова piquer «колоти; стьобати». — CIC[2] 647; Sł. wyr. obcych 569; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуjаклија 719; Dauzat 561. — Див. ще **пік.**

пікé[2] «стрімкий політ літака майже вертикально вниз», *пікірува́льник, пікíрувати*; — р. болг. *пикé*, бр. *пікé* «тс.», п. pikować «пікірувати», ч. piké «піке», слц. piket «тс.», м. *пики́ра* «пікірує», схв. *пики́рати* «пікірувати», слн. pikírati «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. piqué «піке, пікірування» утворене від дієслова piquer «колоти» у виразі piquer une tête «кинутися вниз головою». — CIC[2] 647; ССРЛЯ 9, 1177; Sł. wyr. obcych 570; РЧДБЕ 556; Вуjаклија 719. — Див. ще **пік.**

пікéт[1] «невеликий військовий сторожовий загін, застава; група страйкарів, що не допускає на об'єкт штрейкбрехерів; міра довжини залізничної колії; точка місцевості, положення якої визначається при проведенні геодезичної зйомки», *пікéтник, пікетува́ти*; — р. болг. *пикéт*, бр. *пікéт*, п. pikieta, ч. piketa, слц. piket «тс.», схв. *пѝкēт* «геодезична точка»; — запозичення з французької мови; фр. piquet «кіл, кілок; пікет, невеликий загін, сторожовий пост; конов'язь» є похідним від piquer «колоти»; значення «сторожовий пост» розвинулося на основі значення «конов'язь» (власне «кіл, увіткнутий у землю»). — CIC[2] 647; Черных II 31; Фасмер III 260; Преобр. II 57—58; Kopaliński 749; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуjаклија 719; Dauzat 561. — Див. ще **пік.**

пікéт[2] «старовинна гра в карти»; — р. болг. *пикéт*, бр. *пікéт*, п. pikieta, ч. слц. piket, м. *пикет*, схв. *пѝкēт*, слн. pikét; — запозичення з французької мови; фр. piquet (вид гри в карти) є зменш. від pic «мотика, кирка; пік» (у виразі faire pic «робити пік», що вживається при грі в пікет). — CIC[2] 647; Фасмер III 260; Горяев Доп. I 33; Kopaliński 749; РЧДБЕ 556; Вуjаклија 719; Dauzat 561. — Див. ще **пік.**

пікінéр (іст.) «солдат (козак), озброєний пікою», *пікинíр, пікінíр* Куз «тс.», [*пікинéрія*] (зб.), [*пікінéренко*] «син пікінера» Бі, [*пікінéрівна*] «дочка пікінера» Бі, [*пікінéрка*] «дружина пікінера» Бі, *пікінерува́ти* «служити пікінером»; — р. *пикинёр*, п. pikinier «пікінер»; — запозичення з німецької мови; нім. Pikenier «пікінер» походить від фр. piquier «списник, пікінер», утвореного від pique «піка, спис». — SW IV 188; Fremdwörterbuch 482; Dauzat 561. — Див. ще **пі́ка**[1].

[пікір] (орн.) «польовий жайворонок, Alauda arvensis L.» Шарл, [*пікéр*] «плиска» О; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. [píchere] «цесарка, Numida meleagris» вважається похідним від звуконаслідування píchiri (DEx. 686). — О II 72.

пікірува́ти «пересаджувати молоді рослини за допомогою кілочка — піки»; — р. *пикирова́ть*, бр. *пікірава́ць*, п. pikować, ч. pikýrovati, слц. pikírovať, вл. pikěrować, болг. *пики́рам*, схв. *пики́рати*, слн. pikírati «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. pikieren

«пересаджувати сіянці, пікірувати» походить від фр. piquer «колоти». — CIC 1951, 501; ССРЛЯ 9, 1180; SW IV 188; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Vyjaклија 719; Fremdwörterbuch 482. — Див. ще **пік.**

піклува́тися, [*пеклува́тися, пі́клатися* ВеУг], [*піклó́ванець*] «опікувана особа, протеже» Она, [*піклува́нець*] «тс.; вихованець» Куз, *піклува́льник, піклува́ння,* [*піклува́тельство*] «піклування» Куз, [*піклу́нка*] «опікунка» Куз, *піклува́льний,* [*піклува́тий*] «дбайливий, турботливий» Нед; — пов'язане з р. *пе́чься* «піклуватися», др. *печи ся*, п. pieczołować się, ч. pečovat, схв. *печа́лити се,* стсл. **печи сѧ** «тс.»; розвиток на українському ґрунті, очевидно, був таким: *печися* → **пектися* → **пекливий, *пікливий* (пор. р. [*пе́чливый*] «дбайливий», п. [pieczliwy] «тс.») → **пекловитий, *пікловитий* (або **пеклуватий*) → *пеклува́тися, піклува́тися*; пор. у зв'язку з цим словотворчу групу: *горди́тися — гордли́вий — гордови́тий, гордува́тий — гордува́ти.* — Ткаченко УМШ 1958/4, 74. — Див. ще **пекти́.**

пікні́к «заміська розважальна прогулянка компанією»; — р. болг. *пикни́к*, бр. *пікні́к*, п. ч. слц. piknik, м. *пикник,* схв. *пѝкник*, слн. píknik «тс.»; — запозичення з французької або англійської мови; фр. pique-nique «пікнік» (звідки англ. picnic) вважається римованим утворенням від piquer «колоти; викликати інтерес, подобатися; (ст.) шукати поживи». — CIC[2] 647; Черных II 32; Фасмер III 261; Kopaliński 749—750; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Vyjaклија 719; Kluge—Mitzka 549; Klein 1183; Dauzat 561; Gamillscheg 687. — Див. ще **пік.**

[**пікно́ванє**] «пляма» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. piętnowanie «плямування» пов'язане з piętnować «плямувати; таврувати», похідним від piętno «пляма; тавро», якому відповідає укр. [*п'я́тно́*] «пляма»; щодо заміни **т** на **к** пор. [*пе́кно*] «пляма». — Див. ще **п'я́тно́.**

[**пі́ко́лок**] «піч Нед; огрівна частина груби; виступ у грубі над плитою Корз»; — бр. [*пяко́лак*] «припічок; загнітка в печі»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. piekiełko «припічок», ст. piekiełek «запічок», як і ч. [pekýlek] «місце над піччю», [pekelec] «тс.», являють собою результат семантичної видозміни демінутивних утворень від piekło «пекло». — SW IV 146—147. — Див. ще **пе́кло[1].**

піктогра́фія «найдавніша форма письма, що являє собою зображення подій, предметів умовними малюнками», *піктографі́чний*; — р. болг. *пиктогра́фия*, бр. *піктагра́фія*, п. piktografia, ч. piktografie, слц. piktografia, схв. *пиктогра̀фија*, слн. piktografíja; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Piktographíe, фр. pictographie, англ. pictography утворено від лат. pictus «писаний фарбами, намальований», пов'язаного з pingo «пишу фарбами, малюю» і гр. γράφω «пишу». — CIC[2] 647; Kopaliński 750; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Vyjaклија 720; Fremdwörterbuch 483; Klein 1183. — Див. ще **графа́, писа́ти.** — Пор. **пігме́нт.**

[**пікульник**] (бот.) «жабрій звичайний, Galeopsis tetrahit L.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пику́льник* «тс.» пов'язане з [*пика́ль*] «метелик», [*пике́ль, пики́ль*] «тс.», походження яких неясне; назва рослини зумовлена, очевидно, тим, що вона як дуже добрий медонос і перганос приваблює метеликів (Словн. бот. 200—201); пор. іншу її назву [*медівник, медовник*]. — Анненков 150; Фасмер III 226, 260.

[**пікун**] (ент.) «мурашка, Formica L.» Нед, [*пікуне́ць*] «тс.» Нед; — похідне утворення від *пекти́*; назва зумовлена тим, що укус цієї мурашки дуже пекучий (ВеНЗн 33). — Див. ще **пекти́.**

пі́кша (іхт.) «вахня (вид тріски)»; — бр. *пікша* «тс.»; — очевидно, запози-

чення з російської мови; р. *пи́кша*, [*пи́кшуй*] «тс.», можливо, пов'язане з *пи́кать* «пікати, пищати». — Фасмер III 261.

піл «нари в селянській хаті, розміщені між піччю і протилежною до печі стіною», [*пул*] «тс.» Нед, *пíлка* «підстилка на підлогу, долівку», [*половúк*] «килимок, що стелеться на підлогу», [*половúця*] «мостина, окрема дошка підлоги», *запíлля* «підпілля», *запíльник* «підпільник», *запíльний* «підпільний», [*напíльний*] (у виразі [*напíльна стíна*] «стіна, до якої прилягає піч і піл»), [*опíлок*] «обапіл» Нед, *підпíлля* «місце, простір у приміщенні під підлогою; нелегальне становище, нелегальна діяльність», *підпíльник, підпíльний, прúполок* «високий поміст у лазні, на якому паряться», [*припóлок*] «дошка біля печі, на якій лежать дошки підлоги»; — р. *пол* «підлога; піл», бр. *пол* «поміст, піл, нари», др. *полъ* «низ, основа, підлога», болг. *пол* «підлога» (з рос.); — псл. polъ; — споріднене з дінд. phálakam «дошка, планка», діcл. fjǫl «дошка», дат. fjæl, шв. fjöl «тс.», норв. fjel «коротка дошка», а також з гр. σφέλας «лавочка, табуреточка», σπολάς «вичинена шкіра; хутряний плащ; шкіряний нагрудник», лат. spolium «знята шкура; руно», діcл. spjald, speld «чотирикутна дошка; маленька дощечка для тканння», дат. spjæld «пічна заслінка; клин у сорочці», шв. spjäll «скалка, скабка, уламок; поліно», дангл. speld «тс.», англ. spall «тріска, лучина, скалка, уламок; розколювати», гот. spilda «дошка; таблиця; стіл», двн. spaltan «розколювати», свн. нвн. spalten, снн. spalden, spolden «тс.», прус. spelanxtis «скалка, тріска»; ie. *(s)pel-/(s)p(h)el- «розколювати»; неприйнятне припущення (Jóhannesson KZ 36, 370—371) про запозичення *polъ з давньоісландської мови (діcл. pallr «сходина»). — Фасмер III 310; Черных II 50; Machek ESJČ 470; Skok II 968; Trautmann 204; Mikkola IF 6, 312; Meillet MSL 8, 154; Pedersen KZ 39, 370; Uhlenbeck PBrB 29, 335; Fick III 237; Kluge—Mitzka 718—719; Klein 1480; Frisk II 771, 828; Boisacq 890, 928—929; Walde—Hofm. II 577—578; Jóhannesson 902—904.

пілігри́м «прочанин; мандрівник, подорожній», [*пелгри́м* Бі, *пільґри́м* Она] «тс.», *пілігри́мство*, [*пелгри́мство*] Бі, [*пилигри́мка*] «пілігримка» Нед; — р. болг. *пилигри́м* «пілігрим», бр. *пілігры́м*, п. pielgrzym, [pilgrzym] «тс.», ч. peregrinace «мандрування, подорожування», м. *пилигрим* «пілігрим», *пилигрин*, схв. *перегринус* «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичене з давньоверхньонімецької мови; двн. piligrīm «пілігрим, мандрівник» походить від ст. pellegrino «тс.», яке через пізньолат. pelegrīnus зводиться до лат. peregrīnus «чужоземець, чужинець», похідного від peregre «поза домом, за кордоном», утвореного з per- «про, пере-, через» і agrī, форми місц. в. слова ager «земля, територія». — CIC² 648; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 261—262; Черных II 32; Смирнов 224; Sł. wyr. obcych 569; SW IV 148; Brückner 408; РЧДБЕ 557; Младенов 422; Вујаклија 705; Kluge—Mitzka 550; Klein 1156, 1185; Walde—Hofm. II 286—287. — Див. ще **агра́рний, пере-**.

пілíкати «погано грати, терликати»; — бр. *пілíкаць* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пили́кать* «терликати, погано грати (на музичному інструменті)» пов'язується з *пили́ть* «пиляти; терликати, погано грати (на музичному інструменті)»; припускається також звуконаслідувальне походження (Преобр. II 59). — Фасмер III 262; КЭСРЯ 338. — Пор. **пи́ла́, пíкати.**

пíлка — див. **пола́**[1].

пілóн (архіт.) «масивна споруда у формі зрізаної піраміди; масивний стояк мосту»; — р. болг. *пилóн*, бр. *пілóн*, п. pylon, pilon, ч. pylon, слц. pylón, схв. *пȉлōн*, слн. pilón; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Pylón, фр. pylône, англ. pylon «тс.» походять від гр. πυλών «брама з вежею»,

пов'язаного з πύλη «ворота, брама; вхід» неясного походження. — CIC[2] 648; Kopaliński 805—806; Holub—Lyer 407; РЧДБЕ 557; Vyjaklija 720; Fremdwörterbuch 521; Dauzat 599; Klein 1278; Frisk II 623—624.

пілóт, *пілотáж, пілóтка, пілотувáти*; — р. болг. *пилóт*, бр. *пілóт*, п. ч. слц. pilot, м. *пилот*, схв. *пѝлот*, слн. pilót; — запозичення з французької мови; фр. pilote «лоцман, керманич; пілот, льотчик; провідник, керівник» походить від іт. pilota (piloto) «тс.», яке через іт. ст. pedota і гіпотетичне візг.-гр. *πηδώτης «рульовий, керманич» зводиться до гр. πηδόν «лопасть весла, весло», пов'язаного з πέδη «пута», πέδον «грунт, земля», πούς (род. в. ποδός) «нога, стопа, ступня», спорідненого з лат. pēs (род. в. pedis) «тс.», псл. podъ, укр. *під* «низ, западина; основа». — CIC[2] 648; Коваль 40; Черных II 32; КЭСРЯ 338; Kopaliński 750; Holub—Lyer 372; Machek ESJC 449; Vyjaklija 720; Kluge—Mitzka 550; Klein 1186; Dauzat 559; Frisk II 527; Boisacq 778—779, 808—809. — Див. ще **під**[1].

пілти́на — див. **півть.**

[**пілу́піток**] «півкопи» ВеБ; — результат видозміни деетимологізованого слова *полу́кіпок* «тс.», паралельний до [*колупіток*] «тс.». — Див. ще **копа́, полу-.** — Пор. **колу́півок.**

піль (вигук, що вживається як наказ собаці кидатись на дичину); — р. *пиль*, бр. *піль* «тс.»; — запозичено, очевидно, через російське посередництво з французької мови; фр. pille «бери, хапай, крадь» є наказовою формою дієслова piller «грабувати, розкрадати; обкрадати», яке, можливо, через іт. pigliare «брати, хапати, захопити, оволодіти» зводиться до нар.-лат. *pīliare, лат. pīlāre «красти, викрадати, привласнювати чуже», етимологічно пов'язаного, мабуть, з pīleus (pilleus, pilleum) «повстяна куляста шапка», пізньолат. pilleus «кусок, шмаття, клапоть», pilus «волос; волосяний покрив», спорідненими з гр. πῖλος (*πιλσος) «повсть, фетр», πῑλέω «валяю повсть; пресую, стискую, ущільнюю», псл. *pъlsti «повсть», укр. *повсть*. — ССРЛЯ 9, 1193; Даль III 111; Klein 1185, 1186; Dauzat 559; Walde—Hofm. II 302—305. — Див. ще **повсть.**

пи́льга «привілей; полегкість, поблажливість; (заст.) вільність; полегшення; пристосування для ослаблення тиску Нед; кожна з двох колод, підкладена для скочування важких предметів; дрючок під купою дерева, щоб не гнило від землі О; прут О», [*польга*] «тс.» Пі, [*пи́льга*] «турбота; піклування Нед; пристрій для прикріплення вичинюваної шкіри», *пильгови́к* «той, кому надаються пільги», [*пу́льга*] «колодка» Ник, *пільго́ви́й* СУМ, Нед, [*пільгува́ти*] «полегшувати, послабляти», [*пільжи́ти, польгува́ти*] «тс.» Нед; — р. *по́льза* «користь, вигода», [*по́льга*] «тс.», бр. [*у́льга*] «пільга», [*польжэ́нне*] «полегшення», др. *польза* «благо, користь, вигода», п. ulga «полегшення, пільга», полаб. pü'ölga, болг. *по́лза* «користь, вигода», м. *полза*, стсл. **польза, польꙗ** «тс.»; — псл. [polьga] «полегшення, вигода, користь», давнє префіксальне утворення від основи іменника [lьga] «полегшення, можливість» (пор. р. бр. [*льга*] «тс.»), генетично пов'язаного з псл. lьgъkъ «легкий», укр. *лéгкий*; слово, очевидно, зазнало впливу з боку п. folga «полегшення, пільга», folgować «потурати, попускати», запозиченого з німецької мови. — Фасмер III 321; Черных II 54—55; Соболевский Лекции 30, 87; Преобр. I 442—443; Durnovo ZfSlPh 1, 487; Brückner 293—294; Berṇ. I 753—754; Mikl. EW 163; Meillet Études 165, 254; Būga RR I 472; Trautmann 158. — Див. ще **по, лéгкий.** — Пор. **нéльга**[1], **фóльга.**

[**пільх**] (зоол.) «польова миша, Arvicola»; — запозичення з польської мови; п. pilch «землерийка, Crossopus fodiens; вовчок, соня, Myoxus glis» споріднене з укр. [*повх*] «польова миша; вовчок, соня; полівка, нориця; картоп-

ляна миша; кріт; хом'як, Cricetus frumentarius Pall». — Brückner 413; Moszyński JP 38/5, 378; Machek ESJČ 460. — Див. ще **повх**[1].

пілю́ля «тверда кулька з лікувальної речовини», *пілю́льник;* — р. *пилю́ля*, бр. *пілю́ля*, п. pigułа, pigułka, ст. piłuła, ч. pilulka, слц. pilulka, рідк. pilula, болг. *пилю́ла*, м. *пилула*, схв. *пи̏лула*, слн. pílula; — запозичене, очевидно, через французьке посередництво (фр. pilule) з латинської мови; лат. слат. pilula «кулька» є демінутивною формою від pila «м'яч, клубок», мабуть, первісно із значенням «клубок з волосся», пов'язаного з pilus «волос; волосяний покрив», pīleus (pilleus) «повстяна куляста шапка», спорідненими з гр. πῖλος (<*πιλσος) «повсть, фетр», псл. *pʰ]sťь, укр. *повсть*. — CIC 1951, 501; Черных II 32—33; Фасмер III 262, 277; КЭСРЯ 338; Горяев 259; Смирнов 226; Brückner 413; РЧДБЕ 558; Младенов 422; Holub—Lyer 373; Machek ESJČ 367; Holub—Kop. 273; Matzenauer 276; Вуjаклија 720; Dauzat 559; Gamillscheg 695; Walde—Hofm. II 302—305. — Див. ще **повсть.**

пілю́х, *пілюша́*, *пілю́шка* — див. **пелю́ха.**

пі́ля — див. **бі́ля́.**

пілята́р «плоский, схожий на колону, виступ на поверхні стіни чи стовпа», *пілята́тра* «тс.»; — р. *пилястра, пиля́стр*, заст. *пиластр*, бр. *пілята́тра*, п. ч. pilastr, п. слц. pilaster, болг. *пила́стър, пила́стра*, схв. *пѝластер*, слн. piláster; — запозичення з французької мови; фр. pilastre походить від іт. pilastro «тс.», що зводиться до слат. pīlastrum, утвореного додаванням суфікса -aster (від гр. -αστηρ) до основи іменника pīla «стовп», який виводиться з гіпотетичного *peilā, співвідносного з оск. eh-peílatasset «засновують, підіймають, зводять, створюють». — CIC[2] 648; Фасмер III 262; Sł. wyr. obcych 570; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Вуjаклија 720; Klein 1185, 1186; Gamillscheg 694; Dauzat 559; Walde—Hofm. II 302.

пімй (одн. *пім*) «чоботи з оленячої шкури шерстю назовні; валянки»; — бр. *пімы́* (мн.), *пім* (одн.), ч. pimy, болг. *пимй* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пи́мы́* (мн.), *пим* (одн.), можливо, через комі-зир. *пим, пими* «тс.» зводиться до нен. *пӣма* «чобіт», *пимиэ, пимэ* «штани, шаровари», споріднених з нган. faému «зимові чоботи». — CIC 1951, 501; Фасмер III 262—263; Черных II 33; Лыткин—Гуляев 221; Лыткин Яз. нар. СССР III 296; Wichmann FUF II 180.

[пімперля́] «недоросток, недоліток»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. pimperlaj «карлик, карапуз, крихітка, малюк, шмаркач», ч. заст. pimprle «лялька, маріонетка; [(знев.) карлик, маленька людина]», слц. заст. pimperl'a, pimprl'a, pimprlík «тс.» походять від нвн. Pimpler «розпещений; той, що хникає», яке разом з формами Pimpelei «хникання, розпещеність», pimpelig (pimplig) «розпещений», pimperlich «тс.», pimpeln «хникати, нити, лементувати» зближується із звукозображальним bim «бім» і зіставляється з [pempen] «дзвін». — Шелудько 42; SW IV 194; Kluge—Mitzka 550.

[пі́мше] «пізніше, потім, після того» Нед, [*пі́мши*] «тс.» Нед; — неясне.

пі́на́ СУМ, Нед, [*пі́ни́ця*] «піна» Нед, *пі́нка* «[коров'яче масло, вершки ВеЗн]; густа плівка на поверхні молока, що утворюється при нагріванні», [*пі́нна́*] «горілка» Г, Нед, [*пі́нни́к* Нед, *пі́ння́к*] «тс.», [*пі́ня*] «бризі на воді від швидкої течії» Ч, *пі́нява* «піна», [*пі́ня́к*] «жбанок, кухоль» ВеУг, *пі́ни́стий, пі́нли́вий, пі́нний, пі́нявий, пі́нястий, пі́нити, пі́нитися,* [*під пі́нок*] «проста горілка»; — р. бр. м. *пе́на*, др. *пѣна*, п. piana, ч. вл. нл. pěna, слц. pena, болг. *пя́на*, схв. *пѐна*, слн. pę́na; — псл. pěna «піна»; — споріднене з прус. spoaypo «осад, гуща, покидьки; дріжджі; піна на пиві, що бродить», лит. spáinė «шар піни», дінд. phénaḥ «піна, накип», ав. spāma- «слиз», согд. pym'kh «піна», ос. fynk/fin'kă «піна», дангл. fám, двн.

veim, feim, лат. spūma «тс.; шипуча піна», pūmex «пемза»; ie. *(s)poimno- «піна, накип». — Фасмер III 231; Черных II 18; Преобр. II 162; Горяев 290; Brückner 404—405; Machek ESJC 443; Holub—Kop. 269; Schuster-Sewc 1057; Младенов 540; Skok II 670; Mikl. EW 245; Būga RR III 110; Moszyński PZJP 179; Meillet Études 227; Trautmann 227; Walde—Hofm. II 580; Ernout—Meillet 968, 1137; Uhlenbeck 184; IF 17, 94; Kluge—Mitzka 190; Абаев ИЭСОЯ I 498—499; Mayrhofer II 399; Семереньи ЭИРЯ II 16—17; Pokorny 1001. — Пор. **пе́мза.**

пінгві́н (орн.) «Spheniscus Brisson»; — р. болг. *пингви́н*, бр. *пінгві́н*, п. pingwin, ч. слц. вл. pinguin, м. *пингвин*, схв. *пи̏нгвӣн*, слн. pingvín; — запозичене, можливо, через німецьке посередництво (н. Pinguin) з англійської мови; англ. penguin «пінгвін», мабуть, утворене з етимологічно неясного вал. pen (penn) «голова» і gwyn «білий», спорідненого з брет. gwenn, корн. guyn, дірл. find, ірл. fionn, гал. vindo- «тс.»; первісно словом penguin називали велику гагарку (Plantus impennis), зовні дуже схожу на пінгвіна; помилкове виведення слов'янських і західноєвропейських назв пінгвіна (CIC² 648; ССРЛЯ 9, 1197; Holub—Lyer 373; Младенов 423; Вуjаклија 721) від лат. pinguis «товстий, жирний, гладкий». — Черных II 33; Sł. wyr. obcych 571; Fremdwörterbuch 483; Dauzat 560; Klein 1151; NSD 1827—1828; ODEE 664.

пінг-по́нг «настільний теніс»; — р. болг. *пинг-по́нг*, бр. *пінг-по́нг*, п. ч. ping-pong, слц. вл. pingpong, м. *пинг-понг*, схв. *пи̏нг-по̏нг*, слн. pingpóng; — запозичення з англійської мови; англ. Ping-Pong «тс.» є звуконаслідувальним утворенням; виведення з французької мови (КЭСРЯ 338), очевидно, помилкове. — CIC² 648; Коваль 177; Крысин 100; ССРЛЯ 9, 1197; Kopaliński 751; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 558; Вуjаклија 721; Klein 1187.

[пі́ндзі] (мн.) (у виразі *на пі́ндзьох стояти* «стояти на кінчиках пальців, навспинячки») Нед; — очевидно, семантично видозмінене запозичення з польської мови; п. piędź «п'ядь, довжина проміжку між великим і середнім пальцями чоловічої руки; міра; стопа; шкала» відповідає укр. *п'ядь*. — Richhardt 88. — Див. ще **п'ядь.**

піне́тки «легкі виворотні черевички для немовлят»; — р. *пине́тки*, бр. *пінеткі* «тс.»; — неясне.

[піни́шниця] (бот.) «вид пузатого гриба, дощовик, Spumaria»; — похідне утворення від *пі́на*; очевидно, калька старої номенклатурної назви цього гриба нлат. Spumaria, генетично пов'язаної з лат. spumāre «пінитися, покривати(ся) піною», spūma «піна». — Див. ще **пі́на́.**

пі́нія (бот.) «вид сосни, Pinus pinea L.», [*пі́нолка*] «тс.» Mak; — р. болг. *пи́ния*, бр. *пі́нія*, п. pinja, pinia, ч. pinie, слц. pínia, вл. pinija, м. *пиниjа*, схв. *пи̏ниjа*, слн. pínija; — назва засвоєна з новолатинської наукової номенклатури; нлат. лат. pinea (букв. «соснова») пов'язане з лат. pīnus «сосна, смерека», спорідненим з гр. πίτυς «сосна», дінд. pitúḥ «сік, смола, їжа», pī́tu-dāruḥ (вид сосни). — CIC² 648; ССРЛЯ 9, 1197—1198; Горяев 259; Sł. wyr. obcych 571; Holub—Lyer 373; Holub—Kop. 273; РЧДБЕ 558; Вуjаклија 720; Walde—Hofm. II 306.

пі́нка[1] «легкий вогнестійкий пористий мінерал, з якого виробляють курильні люльки та інші дрібнички; морська пінка, різновид сепіоліту», [*пенько́вий*] «пінковий» (з р.); — р. бр. *пе́нка*, п. piana morska, pianka morska, ч. mořská pěna, слц. morská pena, болг. *морска пя́на*, м. *морска пена*, схв. *морска пе̏на*, слн. morska pę́na; — очевидно, калька р. *пе́нка* «тс.», що є результатом спрощення термінологічного виразу *морская пенка*, де друга частина походить від іменника *пе́на* «піна», якому відповідає укр. *пі́на́*; назва мінералу зумовлена тим, що він, утворив-

шись на дні морів і океанів, нагромаджується біля морських берегів під час руйнування їх прибоєм хвиль. — ССРЛЯ 9, 377; SW IV 133; БТР 749. — Див. ще **пі́на́.**

[**пі́нка**^{2}] (орн.) «зяблик, Fringilla coelebs L.» ВеЛ, Шарл, ВеНЗн, [*пі́нкавка* Куз, Шарл, *пі́нкас* ВеБ, *пінкис* Шарл, *пінька* ВеНЗн, *пінькавка* Нед, *пінькало* Нед, *пінькус* ВеБ] «тс.», [*пі́ночка*] «берестянка, вівчарик садовий, Hypolais icterina Vieill.» Куз, Шарл, [*шпінка*] «зяблик» Шарл, [*шпінкало*] «тс.» ВеНЗн; — р. *пе́нка* «[жовтоголовий корольок, золотомушка жовточуба, Regulus regulus L.]; берестянка, вівчарик садовий; вівчарик-ковалик, Phylloscopus Boie», *пе́ночка* «тс.», бр. *пе́начка* «тс.», п. pienka «коноплянка, Carduelis connabina L.; щиглик, Carduelis carduelis L.», pienica, pianka, piąka «тс.», pieńka «плиска, Motacilla», ч. [pink] (вигук, що передає крик зяблика), [pinkat] «кричати як зяблик», pěnice «кропив'янка, Sylvia», [pěnka] «зяблик», pěnkava, [pěnkavice], pínka, [pínkava], слц. pinka, pinkavka, заст. pinkava «тс.», penica «берестянка, вівчарик садовий», нл. pěnica «кропив'янка», слн. pénica «тс.»; — переконливої етимології не має; можливо, давнішими слід вважати форми українсько-словацько-чеського ареалу звуконаслідувального походження, що ближче стоять до передачі крику зяблика — «пінь-пінь», вівчарика Phylloscopus trochiloides L. — «пії» тощо; пор. кімр. pinc «зяблик», брет. pint, уг. pinty, іт. pincióne, фр. pinson, ст. pinçun, ісп. pinchón, pinzón «тс.», двн. finc(h)o, свн. vinke, нвн. Fink, гол. vink, данг. finc, англ. finch, гр. σπίγγος «тс.»; укр. *пі́ночка*, очевидно, походить від поширеного р. *пе́ночка*; менш обґрунтоване пов'язання (Мука II 31, 41) нл. pěnica, ч. pěnice з коренем *pě- (pěti «співати»), як і зближення п. pienka з назвами конопель п. pienka, pieńka (Brückner 409; SW IV 152, 153), або виведення ч. pěnice, слц. penica, п. pienica, нл. pěnica через гіпотетичну форму *pehnice від pěhza (Machek ESJČ 443). — Воїнств. —Кіст. 241—242, 251—252, 270, 290—291, 300—302, 310—315; Птицы СССР 471—481, 581—582; Фасмер III 231—232; Преобр. II 162; Булаховський Вибр. пр. III 251; Schuster-Sewc 1057—1058; Mikl. EW 245; Kluge—Mitzka 198; Falk—Torp I 219; Klein 592, 1490; Dauzat 560; Frisk II 766—767; Persson Beitr. 266, 402; Pokorny 999. — Пор. **пі́нька́ти.**

пі́нта «старовинна одиниця виміру рідини, сипких продуктів»; — р. болг. *пи́нта*, бр. *пінта*, п. ч. слц. pinta, схв. *пи̑нта*, слн. pínt(a); — запозичення з англійської мови; англ. pint «пінта», сангл. pinte виводиться від фр. ст. pinte «тс.», що походить, як і пров. ст. ісп. іт. pinta «тс.», від нар.-лат. *pincta, слат. pin(c)ta, лат. pícta «прикрашена», форми жін. р. дієприкметника pictus «прикрашений, витончений, гарний; порожній» від дієслова pingere «писати фарбами, малювати; розписувати», спорідненого з псл. pě̑gъ «різнокольоровий, строкатий», укр. [*піга́ни́стий*] «тс.». — CIC^2 648; ССРЛЯ 9, 1198; Kopaliński 751; Sł. wyr. obcych 571; Machek ESJČ 450; Holub—Kop. 273; Holub—Lyer 373; Младенов 423; Вуjаклија 721; Klein 1188; Kluge—Mitzka 551; Dauzat 560; Walde—Hofm. II 305. — Див. ще **писа́ти, піга́ни́стий.**

пінце́т «пружинні щипчики»; — р. болг. *пинце́т*, бр. *пінцэ́т*, п. pęseta, pinceta, ч. pinseta, pinzeta, слц. pinzeta, вл. pinceta, м. *пинце́та*, схв. *пинцѐта*, слн. pincéta; — через російське посередництво запозичене з французької мови; фр. pincette «щипці, пінцет, лещата» пов'язане з дієсло́вом pincer «щипати, ущемляти, стискати», що виводиться від нар.-лат. *pīnctiāre, звуконаслідувального утворення або, можливо, результату контамінації дієслів *pūnctiāre, похідного від лат. pūnctum «укол, ужалення; крапка, пункт», і *pīccāre «колоти, щипати, жалити, ку-

сати» (фр. piquer «колоти; протикати, пронизувати, жалити», pique «піка, спис»), що виводиться від лат. pīcus «дятел, гриф», спорідненого з дінд. pikaḥ «індійська зозуля», прус. picle «сірий дрізд», діскл. spǣtr «дятел», двн. свн. spëht, снн. spëcht, нвн. Specht, дат. spette, норв. spett(a), шв. nackspett «тс.». — CIC² 648; ССРЛЯ 9, 1198—1199; Kopaliński 751; Holub—Lyer 373; Вуjаклија 721; Dauzat 560; Walde—Hofm. II 299—300; Kluge—Mitzka 722; Klein 1187; Jóhannesson 904, 1184; Vries AEW 534. — Пор. **пенсне́, пі́ка, пункт.**

пі́нчер «порода невеликих кімнатних або мисливських собак»; — р. болг. *пи́нчер*, бр. *пі́нчэр*, п. pinczer, ч. pinč, pinčl, слц. pinčlík, pinč, болг. *пинчáр*, схв. *пи̏нч*, слн. pínč; — запозичення з німецької мови; н. Pínscher, Píntscher разом з формами Pinsch, Pintsch «тс.» зводяться до англ. pinch «щипати, ущемляти», що походить від нар.-лат. *pīnctiāre і відповідає фр. pincer «тс.». — CIC² 649; ССРЛЯ 9, 1199; Sł. wyr. obcych 571; Holub—Lyer 373; БТР 583; Вуjаклија 721; Kluge—Mitzka 551; Klein 1187; Weekley II 1096; Dauzat 560. — Див. ще **пенсне́, пінце́т.**

[пі́нька́ти] «пищати, цвірінькати» Нед, Куз; — р. [*пинькать*] «видавати слабі звуки» (про птахів), ч. [pinkati] «видавати звук *пінк*, стукати», pínkat «стукати; цвірінькати; [озиватися, мукати]», слц. pinkat' «видавати звуки *пі, пінк*», вл. pinkać «бриньчати, брязкати; бриніти; пищати; кричати як зяблик», нл. pinkotaś «бриньчати»; — звуконаслідувальне утворення. — Holub—Lyer 373; Machek ESJC 450; Schuster-Šewc 1065. — Пор. **пі́нка²**.

пі́нявка (ент.) «Cercopis Fabr.; слинявка, Aphrophora Germ.», [*пі́нница*] «пінявка» Нед, [*піня́к*] «слинявка; пінявка» Нед; — похідні утворення від *пі́на*, кальки номенклатурної назви нлат. spumaria, пов'язаної з лат. spumāre «пінитися, покривати(ся) піною», spūma «піна»; назви зумовлені тим, що личинки цих комах оточують себе шматочками піни. — Горностаев 74; Urania Tierr. Insekten 169, 174. — Див. ще **пі́на.**

[піняжо́к] «зародок у яєчному жовтку» ВеУг; — неясне; можливо, пов'язане з [*пі́нязь*] «монета».

[пі́нязь] «монета вартістю у півкрейцера», [*пі́няз*] «тс.», [*пі́нязі*] «гроші», [*пе́нязь*] «монета, півшага сріблом» Бі, [*піня́жка*] «найдрібніша монета, половина півшага, євангельська лепта» Бі, ст. *пинязь* «гріш» (1456), *пинязи* «гроші» (1386—1418); — р. ст. [*пе́нязь*] «дрібна монета (срібна або мідна)», [*пеня́з*], др. *пенязь* «динарій, срібна римська монета; монета (золота, дрібна або іноземна); (мн.) гроші», *пѣнязь* «тс.», п. pieniądz «монета; (мн.) гроші», ч. peníz, слц. peniaz, вл. нл. pjenjez, полаб. pą̃z (pãz), болг. ст. *пенязь* «тс.», [*пе́нез*] «монета на намисто», схв. [*пѐнēзи*] (мн.) «гроші», слн. pénez «монета», стсл. **пѣнѧзь** «тс.; динарій»; — раннє сл. pěnędzь «тс.»; — очевидно, як і прус. penningans «монета», лит. pìningas «тс.», запозичення (не раніше VIII ст., можливо, в епоху Карла Великого) з давньоверхньонімецької мови; двн. pfenning «пфеніг», днн. penning «франкський срібний динар» через посередництво дфриз. penning, panning, panding «тс.» виводяться від лат. pondus «ваговий римський фунт; вага; гиря», пов'язаного з pendo «вішаю, зважую», pendeo «вішаю, зависаю», спорідненими з псл. pędь «п'ядь, міра довжини», pęti «натягувати», укр. *п'ядь, п'ясти́* «випинати; напружуючи, надимаючи, виставляти наперед»; сумнівне виведення балтійських і слов'янських форм з гіпотетичного гот. *pinnings (Stender-Petersen 383—384) або *panniggs (Kluge—Mitzka 542); необгрунтоване віднесення запозичення цього слова у слов'ян до I ст. н. е. (Соболевский РФВ 64, 92—93) або виведення германських слів від слов'янських (Lothner KZ 11, 174; Matzenauer

65). — Шелудько 42; Фасмер III 233—234; Преобр. II 162; Горяев 290; Sobolevskij AfSlPh 26, 561; Brückner 408—409; Machek ESJC 443; Holub—Lyer 175, 366; Holub—Kop. 270; Schuster-Šewc 1079; Polański—Sehnert 108; Младенов 417; Критенко Вступ 532; Ekblom ZfSlPh 30, 6; Beke ZfSlPh 16, 324; Meillet Études 184; MSL 11, 182; Vondrák I 117—119; Mikl. EW 245; Schroeder KZ 48, 248—249; Kiparsky GLG 256—257; Jóhannesson 1008—1009; Walde—Hofm. II 278—280. — Див. ще **п'ядь, п'яст**и́. — Пор. **пуд, пу́дити**[1].

піоне́р «людина, яка однією з перших проникає в новий, недосліджений край, освоює його; член масової дитячої організації в СРСР», *піоне́рія, піоне́рство*; — р. болг. м. *пионе́р*, р. заст. *пионѝр*, бр. *піяне́р*, п. слц. pionier, ч. pionýr, вл. pionĕr, схв. *пиòнīр*, слн. pionír; — запозичення з французької мови; фр. pionnier (ст. paonnier) спочатку «піхотинець; армія працівників», з XIX ст. «піонер, дослідник; сапер» походить від іменника pion «піхотинець; пішак (у шахах); шашка», ст. peon «піхотинець», що виводиться з нар.-лат. pedōnem, зн. в. від лат. pedō «піхотинець», pedes «тс., пішохід; плебей; сухопутна армія», пов'язаних з pēs (pedis) «нога, стопа, ступня», спорідненим з псл. podъ, укр. *під* «низ, основа»; суфікс фр. -ier виводиться від лат. -ārius, який входить також в основу укр. *комісáр, нотáріус* тощо. — CIC[2] 521; Коваль 144; Черных II 33—34; Фасмер III 264; Смирнов 227; Kopaliński 752; Brückner 414; Holub—Lyer 373; Holub—Kop. 273; БТР 583; Вуjаклија 722; Klein 1188; Dauzat 560; Gamillscheg 705; Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще **під**[1].

піп[1] (служитель релігійного культу), *попеня́* «тс. (зменш.); дитина попа», *попе́нко* «син попа», *по́пик*, [*попи́на*] «попик» Нед, *попи́сько, попівна, попівство́* СУМ, Нед, *попівщина*, [*поповéць*] «клірик» Нед, *попóвич* «син попа; хлопець, чоловік попівського роду», [*попóвичка*] «дружина попа» Нед, [*пуп*] «піп» Нед, [*попи́ти*] «бути попом, мати парафію» Г, Нед, *попува́ти* «тс.», *безпопівство* (розкольницькі секти), *безпопівщина* «тс.», *безпопóвець*; — р. бр. болг. м. *поп* «піп», др. *попъ*, п. ч. слц. вл. нл. pop «тс.», полаб. pür «проповідник; духовна особа, священик; шкільний учитель», схв. *пòп* «піп», слн. pòp, стсл. **попъ** «тс.»; — псл. poръ «проповідник; духовна особа, священик, піп»; — очевидно, запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. pfaffo «духовна особа, священик» разом із свн. pfaffe, снн. снідерл. pāpe, дфриз. pāpa (пгерм. *papo) виводяться від нар.-лат. papa «тс.», утвореного на базі гр. παπᾶς «молодша духовна особа, молодший священик», мабуть, пов'язаного з πάπας «(римський) папа»; малообґрунтоване виведення слов'янських форм (Корш. Сб. ОРЯС 75, 24; Фасмер ГСЭ 2, 267; 3, 156—157; Sobolevskij AfSlPh 33, 479; Соболевский ЖМНП 1911, травень, 165; Горяев 274; Mikkola Berühr. 154) безпосередньо від гр. παπᾶς «священик»; неможливе також запозичення їх із готської (гот. *papa, Stender-Petersen 428—429) або давньоісландської мови (діскл. *papō «священик», Uhlenbeck AfSlPh 115, 490). — Огієнко РМ 7—8, 289; Фадєєв Мовозн. 1970/6, 54—59; Фасмер III 326—327; Черных II 56—57; Преобр. II 106; Dolobko ZfSlPh 3, 139, 144, 187; Срезн. II 1191; Brückner 430—431; Taszycki ZfSlPh 6, 530; Machek ESJC 472; Holub—Lyer 385; Knobloch ZfSl 1961, 301; Schuster-Šewc 1131; Polański—Sehnert 118; Младенов 489; Kurz LF 56, 113; Критенко Вступ 532; Mikl. EW 258; Kiparsky GLG 259—260; Jagić AfSlPh 23, 537; Skok RÉS 7, 186; Schwarz AfSlPh 41, 124—125; Rudolf ZfSlPh 18, 269; Kluge—Mitzka 540; Frisk II 471—472. — Див. ще **па́па**[2]. — Пор. **попадя́**[1].

[**піп**[2]] (ент.) «бронзівка золотиста, Cetonia aurata L.; прусак, чорний тарган, Periplaneta orientalis L. ВеНЗн» —

результат перенесення на жуків назви *піп* «священик», зумовленого подібністю золотисто-зеленого блискучого забарвлення бронзівки до попівських риз і чорного забарвлення прусака до чорної ряси священика. — Горностаев 127. — Див. ще **піп**[1].

[**піп**[3]] (бот.) «мухомор червоний, Agaricus muscarius L. (Amanita muscaria Quél.)» Mak; — п. [pop] «тс.»; — результат перенесення на гриб назви *піп* «священик», зумовленого, очевидно, схожістю забарвлення мухомора до червоного одягу священика. — Див. ще **піп**[1].

[**піп**[4]] (орн.) «лиска, Fulica atra L.»; — очевидно, результат перенесення на птаха назви *піп* «священик»; мотивація перенесення неясна. — Див. ще **піп**[1].

[**пі́па**[1]] «міра для рідини (велика бочка)» Куз; — р. заст. болг. *пúпа* «іспанська і португальська міра для вина (велика довга бочка)», п. ч. слц. piра «тс.»; — запозичення з романських мов; ісп. порт. іт. piра «довга бочка (для вина)» споріднені з фр. piре «велика бочка; люлька; розривний снаряд» і, далі, з сангл. англ. piре «труба; люлька; флейта, сопілка, дуда», снн. снідерл. дфриз. дангл. pīpe, шв. pipa, днн. діcл. pīpa, двн. pfīf(f)a, свн. pfīfe, сн. pīfe «тс.», разом з якими зводиться до нар.-лат. *pīpa «труба», pīpāre «пищати». — Фасмер III 264; Смирнов 226; Brückner 415; Holub—Lyer 373; Matzenauer LF 12, 341; Mestica 1200; Dauzat 560—561; Walde—Hofm. II 309; Klein 1189; Jóhannesson 1116. — Див. ще **писк**. — Пор. **пи́па**[1].

пі́па[2], *пі́пка* — див. **пи́па**[1].

пі́па[3], *піпа́к* — див. **пипа́к**[1].

піпе́тка «скляна трубочка для накапування рідини»; — р. болг. *пипе́тка*, бр. *піпе́тка*, п. ч. слц. вл. pipeta, схв. *пипѐта*, слн. pipéta «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. pipette «трубка, піпетка» є зменшувальною формою від piре «люлька; велика бочка». — CIC 1951, 502; КЭСРЯ 339; Kopaliński 752; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 558; Вуjаклија 722; Klein 1189; Dauzat 560—561. — Див. ще **пі́па**[1].

пір[1] — див. **поре́й**.

пір[2] — див. **пері́й**.

пірамі́да, *пірамідáльний*, *пірамідний*; — р. болг. м. схв. *пирами́да*, бр. *пірамі́да*, др. *пирамида*, п. piramida, ч. вл. pyramida, слц. pyramída, слн. piramída, р.-цсл. **пирамида**; — запозичено, можливо, через німецьке посередництво (н. Pyramíde) з латинської (лат. pȳramis, -idis) або грецької мови (у руськo-церковнослов'янську безпосередньо з грецької); гр. πῦραμίς (род. в. πῦραμίδος) «піраміда», можливо, зводиться до єг. *pimar «тс.», видозміненого внаслідок метатези, або є результатом перенесення назви гр. πῦραμίς «пиріжок» (за подібністю форми), похідної від πῦρός «пшениця». — CIC[2] 649; Фасмер III 264—265; Горяев 259, 433; Срезн. II 932; Sł. wyr. obcych 572; Holub—Lyer 407; Младенов 423; Вуjаклија 722; Kluge—Mitzka 571; Klein 1278; Frisk II 629; Boisacq 829; Kretschmer Glotta 10, 243.

пірамідóн «амідопірин, жарознижувальний, болезаспокійливий засіб»; — р. болг. м. *пирамидóн*, бр. *пірамідóн*, п. piramidon, ч. pyramidon, слц. pyramidón, схв. *пирамѝдōн*, слн. piramidón; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Pyramidón, фр. англ. pyramidon утворено з гр. πῦρ «вогонь», спорідненого з хет. paḫḫur «тс.», псл. *рyгь «тліючий попіл, жар», і видозміненої основи слат. amidum «амід» (вид хімічної сполуки), пов'язаної з лат. ammoniacum «аміачний». — CIC 1974, 521; Черных II 34; Sł. wyr. obcych 572; БТР 584; Вуjаклија 722; Frisk II 627—629. — Див. ще **амóній, пире́й**.

пірáт «морський розбійник», *пірáтство*; — р. болг. *пирáт*, бр. *пірáт*, п. вл. pirat, ч. слц. слн. pirát, м. *пират*, схв. *пѝрāт*; — запозичення з французької або німецької (н. Pirát) мови; фр. pirate «пірат, грабіжник, хижак; піратське судно», як і англ. pirate «пірат», іт. pirata «тс.», через лат. pīrāta «тс., морський розбійник» зводиться

до гр. πειρᾱτής «пірат, корсар», пов'язаного з πειρᾶν «намагатися, атакувати, нападати», πεῖρα «випробування, іспит; спроба; досвід», спорідненими з лат. perītus «досвідчений, вправний, знаючий». — Черных II 34; КЭСРЯ 339; Фасмер III 265; Горяев 259; Koraliński 752; Holub—Lyer 373; Младенов 423; Вуjаклија 722; Kluge—Mitzka 551—552; Dauzat 561; Klein 1189; Boisacq 756—757; Frisk II 489—490. — Див. ще **експеримéнт.**

піре́трум (бот.) «маруна, Pyrethrum cinerariaifolium Trev.; порошок проти шкідливих комах»; — р. болг. *пире́трум*; — номенклатурна назва, засвоєна з новолатинської наукової мови; лат. pyrethrum «піретрум, стожильник» походить від гр. πύρεθρον (бот.) «стінниця, Anthemis pyrethrum», похідного від πῦρ «вогонь, полум'я»; грецька назва зумовлена зігрівальними властивостями рослини. — Вісюліна—Клоков 238; СІС^2 650; ССРЛЯ 9, 1209; Нейштадт 563; БТР 584; Klein 1278; Frisk II 627—629. — Див. ще **пире́й, пірамідо́н.**

пі́рзний — див. **по́рзний.**

[**пірий**] «порожній» Пі, [*пи́рий*] «тс.» Нед; — неясне.

пири́т (мін.) «сполука заліза із сіркою»; — р. болг. *пири́т*, бр. *пірыт*, п. piryt, ч. слц. вл. pyrit, м. *пирит*, схв. *пи̏рīт*, слн. pirít; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. англ. pyrite, нім. Pyrít походять від гр. πυρίτης (у виразі π. λίθος «вогняний камінь; камінь, з якого добувають вогонь», потім «пірит»), похідного від πῦρ «вогонь, полум'я». — ССРЛЯ 9, 1209; Sł. wyr. obcych 574; Holub—Lyer 407; Вуjаклија 723; Dauzat 599; Klein 1279. — Див. ще **пире́й.**

пи́рити^1 — див. **пе́рти**^{3}.

пи́рити^2 — див. **пиря́ти**^{1}.

пи́рити^3 — див. **перо́.**

[**пі́рка**] «жвава дівчина Нед; розпусниця Бі»; — очевидно, пов'язане як переносна назва з [*пі́рка*] «стріла з пером», похідним від *перо́* (див.).

пірке́ «прищеплювання на шкірі, за допомогою якого встановлюють наявність або відсутність в організмі туберкульозної інфекції»; — р. *пирке́* «тс.»; — результат скорочення виразу *реакція Пірке*, до складу якого входить прізвище австрійського педіатра К. Пірке, що запропонував цей вид щеплення у 1907 р. — УРЕ 8, 379; ССРЛЯ 9, 1209; БСЭ 33, 72.

[**піркýт**] (орн.) «дикий голуб» Нед, Пі; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *бе́ркут* «орел» (див.).

пірна́ти, *пірну́ти*, [*порну́ти, пурну́ти*], *порина́ти, пори́ну́ти*, [*пурина́ти*] «пірнати», *пірна́ло* (тех.) «плунжер», *пори́нач* «тс.», [*пірна́чка*] «телячий шлунок» (очевидно, спочатку як засіб для сквашування молока), [*перна́чка*] «товста кишка вівці» Нед, [*пурина́ч*] «нирець», *зри́нути* «виринути», [*зірну́ти, зорну́ти*] «тс.»; — результат контамінації дієслів *ниря́ти* «пірнати» і *ри́нути* «бурхливо текти, литися», спочатку, очевидно, в префіксальних основах *виниря́ти—вирина́ти* (*ви́рнути*), потім, за аналогією, *порина́ти — пірну́ти*. — Потебня К ист. зв. 222; Plevačová Slavia 1974/4, 359. — Див. ще **ниря́ти, ри́нути.** — Пор. **ви́ринути.**

пірна́ч — див. **перо́.**

[**пірна́чка**^{1}] (ент.) «широконіжка, Tanypus» Нед; — неясне.

пірна́чка^2 — див. **пери́чка.**

[**пі́рник**] «пряник; пряник з перцем» Г, Пі, [*пи́рник*] «пряник з перцем Пі; коржик, медяник ЛексПол», [*пе́рник*] «тс.; солодкий коржик» ЛексПол, [*пирний*] «пряний», [*пирнячий*] «тс.»; — р. [*пе́рник*] «пряник», бр. *пе́рнік* «тс.», п. [pirnik] «медяник», piernik «пряник, медяник», ч. слц. perník «тс.»; — пізнє псл. *рьрьгъпікъ «пряник», *рьрьгъпъјь «пряний», похідні від рьрьгъ «перець» (пор. др. *пьпьрь, пьпьръ* «тс.»); початкове **п** перед зниклим слабким **ъ** закономірно відпало. — Фасмер III 243; Machek ESJC 444; Holub—Kop. 270. —

Див. ще **пе́рець.** — Пор. **па́прика, пря́ний**[1].

пірни́коза (орн.) «норець великий, Podiceps (Colymbus) cristatus L.», [*пірнике́за* Она, *пурни́коза, впірни́коза* ЛексПол] «тс.»; — складне слово, утворене з основ дієслова *пірна́ти* та іменника *коза́*; назва птаха зумовлена тим, що всі норці чудово плавають і пірнають, а великий норець має на голові парний чуб, схожий на роги кози. — Булаховський Вибр. пр. III 225, 229, 274; Воїнств.—Кіст. 109—111; Птицы СССР 26—32. — Див. ще **коза́**[1], **пірна́ти.**

пірóга «вузький довгий човен»; — р. болг. *пирóга*, бр. *пірóга*, п. ч. вл. pirogа, схв. *пирога*, слн. pirógа; — запозичення з французької мови; фр. pirogue «тс.», piragua, як і англ. pirogue, piragua, н. Piróge, Pirágua, виводяться від ісп. piragua «тс.», що походить від етимологічно неясного каріб. piragwa «видовбаний або випалений з цілого стовбура човен». — CIC[2] 650; Kopaliński 753; Вуjаклија 723; Klein 1189; Dauzat 561.

піроксили́н «тринітроклітковина (вибухова речовина)»; — р. болг. м. *пироксили́н*, бр. *піраксілі́н*, п. piroksylina, ч. pirоxylin, слц. pyroxylín, схв. *пироксилин*; — запозичення з французької мови; фр. pyroxyline «тс.» утворене французьким хіміком Пелузом (Th. Pelouze) у 1836 р. з основ гр. πῦρ «вогонь, полум'я» і ξύλον «зрубаний ліс, колоди», можливо, спорідненого з лит. šùlas «стовбур, стовп», бр. укр. діал. *шу́ла* «стовп»; менш певне виведення (CIC[2] 650; ССРЛЯ 9, 1215; РЧДБЕ 560) від гр. πῦρ «вогонь, полум'я» і ὀξύς «гострий, кислий». — Sł. wyr. obcych 573; БТР 584; Младенов 424; Вуjаклија 724; Klein 1280; Boisacq 679. — Див. ще **пире́й, шу́ла.** — Пор. **пірамідо́н, пири́т.**

піротéхніка «галузь техніки, що займається виготовленням вибухових і горючих сумішей, ракет, феєрверків», *піротéхнік, піротехні́чний*; — р. болг. м. *пиротéхника*, бр. *піратэ́хніка*, п. pirotechnika, ч. слц. вл. pyrotechnika, схв. *пиротѐхника*, слн. piroténhnika; — запозичення із західноєвропейських мов (очевидно, безпосередньо з німецької); нім. Pyroténhnik, фр. pyrotechnic, англ. pyrotechnics утворено з основ гр. πῦρ «вогонь» і τέχνη «майстерність, мистецтво». — CIC[2] 651; ССРЛЯ 9, 1217; Sł. wyr. obcych 573; Holub—Lyer 407; БТР 584; Младенов 424; Вуjаклија 725; Fremdwörterbuch 522; Klein 1279—1280; Dauzat 599. — Див. ще **пире́й, те́хніка.** — Пор. **пірамідо́н, пири́т, піроксили́н.**

пірс «висунута в море портова споруда, до якої причалюють судна з обох боків»; — р. *пирс*, бр. *пірс*, п. pirs; — запозичення з англійської мови; англ. pier (мн. piers) «стовп, паля, стояк (моста, арки); пристань; простінок; дамба, мол, хвилеріз» через сангл. pere, per, дангл. per виводиться, як і фр. ст. pere, від слат. pera «стояк», що, можливо, походить від лат. petra (< гр. πέτρᾱ) «скеля, камінь». — CIC[2] 651; Черных II 35; Kopaliński 753; Kluge—Mitzka 549; Klein 1184; ODEE 679; Walde—Hofm. II 298. — Див. ще **Петро́.** — Пор. **перо́н.**

пірує́т «крутий поворот тіла на носку; поворот коня на задніх ногах»; — р. *пируэ́т*, бр. *піруэ́т*, п. piruet, ч. слц. вл. pirueta, болг. *пируе́т*, м. *пируе́та*, схв. *пируѐта*, слн. pirueta; — запозичення з французької мови; фр. pirouette «дзига, вертушка (іграшка); пірует, вольт (коня)» не зовсім ясне; можливо, результат контамінації фр. girouette «флюгер» з іт. piruolo «вістря дзиги» або зближення запозиченого іт. piruolo з давнім фр. rouet «коліща», зменш. від roue «колесо». — CIC[2] 651; Черных II 35; Kopaliński 753; Holub—Lyer 373; Вуjаклија 725; Klein 1189; Dauzat 363; Gamillscheg 705.

пі́рчити — див. **пе́рти**[3].

пі́р'я, *пірúна, пі́рити, пірна́к, пірни́й, пі́р'янка, пір'я́стий* — див. **перó.**

піскáр (іхт.) «пічкур, Gobio Cuv.», [*пескáр, пецкáр*] «тс.» Л, *пісóчник* «Neogobius fluviatilis Pallas; [пічкур Л—Г]», [*пішкáр*] «голець, Nemachilus barbatulus L.» ВеНЗн; — р. *пескáрь* «пічкур», [*пескун, песчаник*], бр. [*пескар*], п. [piaszczurka], слц. [peskár], схв. [pesak, pijesak] «тс.»; — псл. [*pěsъkarь] та ін., похідне від pěsъkъ «пісок»; назва зумовлена тим, що піскарі здебільшого перебувають у місцях з піщаним дном; пов'язується також з ie. *peisk-/pisk- «риба» (Pokorny 796). — Коломиец Происх. назв. рыб 42; Черных II 25—26; Сабанеев 117; Leder 103—104. — Див. ще **пісóк**. — Пор. **пи́скір**[1].

[**піскоглíд**] (іхт.) «мінога струмкова, Lampetra (Petromyzon) planeri Bl.»; — складне утворення з основ іменника *пісóк* і дієслова *глодáти* «гризти»; назва зумовлена тим, що статеводозріла мінога струмкова до нересту не живиться («гризе пісок»), а потім гине; пор. р. [*пескорóйка*] «мінога струмкова». — Světem zvírat IV 22—23. — Див. ще **глодáти, пісóк.**

[**піскозóба**] (іхт.) «щипівка звичайна, Cobitis taenia L.», [*підкозобель*] «тс.» Л—Г, [*піскозóб*] «піскар, Gobio gobio L.», [*піскозóблиця*] «мінога струмкова, Lampetra (Petromyzon) planeri Bl.», [*піскозóбниця*] «тс.»; — р. [*пескозóб*] «щипівка звичайна; піскар», п. piaskozob «щипівка звичайна»; — складне утворення з іменника *пісóк* і дієслова [*зобáти*] «дзьобати»; назва зумовлена тим, що щипівка заривається глибоко в пісок, де живе часто разом з личинками міноги. — Фасмер III 249; Сабанеев 506; Světem zvírat 193. — Див. ще **зобáти, пісóк**. — Пор. **маскозóб, піскозýб.**

[**піскозýб**] (іхт.) «піскар, Gobio gobio L.» Мо, Л—Г; — р. [*пескозýб*] «тс.», п. [piaskozą̨b] «щипівка звичайна, Cobitis taenia L.»; — результат видозміни деетимологізованого другого компонента *-зоб* у назві [*піскозóб*] «піскар, Gobio gobio L.», [*піскозóба*] «щипівка звичайна», зближеного з іменником *зуб.* — Див. ще **піскозóба.**

[**піскомúр**] (зоол.) «піщана черепашка, Psammobia» Нед; — очевидно, початкове [*піскомíр*], утворене з основ іменника *пісóк* і дієслова *мíряти*; назва могла бути зумовлена тим, що ця черепашка повільно рухається по піщаному ґрунті. — Див. ще **мíряти, пісóк.**

пíскор[1] — див. **пи́скір**[1].

пíскор[2] — див. **пискíр**[2].

[**піскýр**] (іхт.) «бичок, що водиться на піщаному дні Дністровського лиману» Мо, *пісóшник* «тс.» Мо, [*пискýр*] «бичок, Cobitis fossilis» Нед, [*пи́скір* Г, Нед, *пи́скор* ВеБ] «тс.»; — р. [*пескáн*] «вид бичка, Cyprinus gobio»; — очевидно, результат вторинного зближення назви [*пічкýр*] «бичок трав'яний, Gobius ophiocephalus» з основою слова *пісóк.* — Див. ще **пічкýр**[1]. — Пор. **пісóк.**

піскýха, *піскýчка* — **пискíр**[2].

[**пíслище**] «ремінь, на якому висять стремена; права нога (ловця диких коней) Нед»; — неясне.

пíслíг — див. **слáти**[1].

[**пíслíд**] «після» Нед, [*пíслідь*] «тс.» St. z fil. 12; — р. [*послѣдú*] «нарешті, під кінець, потім», др. *послѣдъ* «після, потім, згодом», *послѣдь* «тс.», *послѣди* «потім, згодом», п. [poślad] «ззаду, позаду (чого-н.)», ч. [posled'] «пізніше; після, згодом», нл. [pósl̥ěd] «ззаду, позаду, нарешті, за», полаб. püsl'od «після», болг. ст. *послед* «слідом», схв. *пòслијед* «потім», стсл. **послѣдь** «після»; — псл. poslědь, що складається з прийменника po «по» і основи іменника slědъ «слід»; початкове **пі** замість закономірного **по** викликане деетимологізацією. — Німчук ІУМ Морфологія 358; Дзендзелівський Sł. z fil. 12, 184; Brückner 530; Machek ESJČ 553; ESSJ Sl. gr. I 238—239. — Див. ще **по, слíд**[1]. — Пор. **пíсля́.**

пíсля́ «через деякий час; потім, пізніше; за, слідом за» СУМ, Г, [*пóсле*] Нед, *пóслі*, [*посля́*] «потім» Ме, [*нав-*

після́ УРС, СУМ, *навпо́слі, навпосля́, напо́слі* Нед], [*напри́паслі*] «наприкінці» Кур, *опісля́*, [*упісля́, упо́слі*]; — р. болг. м. *по́сле* «після», бр. *пасля́, по́сле*, др. *послѣ*, ч. [poslě], схв. *по̏слē* «після, слідом за», стсл. **послѣ** «після»; — очевидно, пізнє псл. poslě з давнішого poslědь «слідом за»; менш переконливе виведення (Соболевский Лекции 87; Преобр. II 112; Mikl. EW 297) з прийменника ро «по», вказівного займенника *sь «цей» і частки *-lě, або зближення (Loś RSl IV 244) з псл. *pozdъ «пізній», дінд. paścā́ «позаду, слідом, пізніше», ав. pasča «тс.; після, потім». — Німчук ІУМ Морфологія 358—359; Фасмер III 339—340; Черных II 60; ESSJ Sl. gr. I 201—203. — Див. ще **післі́д, по, слід**[1].

пісни́й, *пі́сник, пісника́ти, пісникува́ти, пісни́на, пісни́ха, пісни́ця, пісні́ти, пісно́та, піснюва́ти, пісня́к, пісня́кати* — див. **піст.**

пі́сня, *пі́се́льник, пі́се́нний, пі́се́нник, пі́сник, пісника́р, пісни́ти, піснь, пісня́р, пісня́рство* — див. **пі́ти**[1].

пісо́к, [*піскова́тиця*] «піщана земля», [*піскове́ць*] «осадочна гірська порода з піском» Нед, *піскови́к, піскови́на* «тс.», [*піско́виско*] «купа піску; піщане поле, піщана рівнина» Нед, [*піско́вище*] «тс.» Нед, [*пісковни́к*] «піщаний берег» Ч, *піскува́тість* «вміст піску», [*піскува́ха*] «низьке піщане місце», *пісо́чниця* «пристрій, за допомогою якого посипали піском написане чорнилом для просушування», [*пісча́нка*] «піщаний ґрунт» ВеУг, [*пісчина́*] «тс.; піщаний степ» Нед, [*пісчу́га*] «тс.» Нед, *піща́ник* «пісковик; [піщаний берег Ч]», *піщи́на, піщу́га́* «глибокий пісок; [відходи з-під молотарки; пилюка з вітром Дз]», [*піско́ва́тий*] «який містить у собі пісок» Нед, Г, *піскови́тий, піскува́тий, піскови́й*, [*пісоча́ний*] «піщаний», [*пісоча́нний*] Нед, *пісо́чний, піща́ни́й* СУМ, Куз, *піща́нистий*, [*ві́піскувати*] «вичистити піском; перетерти піском стіни перед побілкою» МСБГ, [*за́пісоч*] «пологий піщаний насип біля річки», *запіскува́ти* «засипати піском», *су́пісок* «пісковина; [піщаний ґрунт, піщана місцевість Нед]», *супіско́вий, су́піскува́тий* «супісковий» СУМ, Г, *супіща́ний* «тс.»; — р. *песо́к* «пісок», бр. *пясо́к*, др. *пѣсъкъ*, п. piasek, ч. písek, слц. piesok, вл. нл. pěsk, полаб. ṕosăk, болг. *пя́сък*, м. *песок*, схв. *пиjѐсак, пе́сак*, слн. pések, стсл. **пѣсъкъ** «тс.»; — псл. pěsъkъ «пісок» споріднене з дінд. pāṁsuḥ «пил, пісок», pāṁsukāḥ (мн.), ав. pąsnuš «тс.», pąsnav- (pąsanav-) «пил, порох; сміття, щебінь», вірм. p'oši «пісок»; малообґрунтоване пов'язання (Torp 240) з дісл. *fǫnn «сніговий замет, кучугура», утвореним від *fazni-, яке зближують з псл. paxati «дути, віяти»; сумнівне також зіставлення (Ильинский ИОРЯС 20/3, 73) з р. [*пеха́ть*] «штовхати, бити, товкти». — Фасмер III 249—250; Черных II 26; Brückner 405; Machek ESJČ 451; Schuster-Šewc 1058; Младенов 540; Skok II 654—655; Mikl. EW 245; Zubatý LF 25, 239; Trautmann 216—217; Mayrhofer II 243; Зализняк ВСЯ IV 37; Абаев ИЭСОЯ I 449; Bartholomae 904; Hübschmann Arm. I 501; Pedersen IF 5, 47; Pokorny 824.

пісо́чник[1] (орн.) «зуйок, Charadrius L.», *піща́ник* «морський зуйок, Ch. alexandrinus L.»; — р. *песо́чник* «зуйок»; — похідне утворення від *пісо́к*; назва зумовлена тим, що малий зуйок оселяється на піщаних косах річок і озер та піщаних кучугурах коло боліт, морський зуйок — на солонцюватих і піщаних берегах солоних озер або на березі моря. — Воїнств.—Кіст. 56—61, 66—69, 71; Птицы СССР 223—226, 239—248. — Див. ще **пісо́к.**

[**пісо́чник**[2]] (бот.) «піщанка, Arenaria L. Нед; види стелюшка, Spergularia media Presl., Spergularia rubra Pers. Mak; зірочник злаковидний, Stellaria graminea L.», *піща́нка* «Arenaria L.»; — р. *песча́нка* «піщанка», п. piaskowiec, ч. písečnice, слц. piesočnica, слн. peščénka «тс.», схв. [*пешчанка*] «тс.; шпер-

гель, Spergula»; — похідні утворення від *пісо́к*; назви рослин зумовлені тим, що вони зустрічаються переважно на піщаному ґрунті; назви піщанки є, очевидно, кальками новолат. arenaria «піщанка», похідного від лат. arēna «пісок» (arēnārius «піщаний»). — Словн. бот. 425; Вісюліна—Клоков 152, 155—156; Нейштадт 230—232, 233, 235; Machek Jm. rostl. 240. — Див. ще **пісо́к.**

пісо́чник[3] — див. **піскáр.**

пі́спа «борошняний відвар з крейдою для побілки стін; борошняний відвар для квашення яблук», [*пісьпа*] «вид клею; кислота» ZfSlPh 27, [*пі́спити*] «змазувати білені стіни відваром, щоб не бралася глина» Си; — р. [*по́спа*] «гороховий відвар для пійла вівцям; розсіл з відвару висівок для квашення яблук; сусло на квас або пиво; борошняний відвар з білою крейдою для обмазування стін», ст. *поспа* «хліб у зерні, збіжжя», *посъпа* «тс.»; — очевидно, др. *посъпа* «щось посипане, насипане», псл. [posъpa] «тс.», пов'язане з posypati «посипати», sъpǫ «сиплю». — Див. ще **по, си́пати.** — Пор. **ви́спа, при́зьба.**

піст «невживання скоромної їжі», *пі́сник* «той, хто поститься», [*пісни́ха*] «пісниця», [*пісни́на*] «пісна їжа», [*пісно́та*] «тс.», [*пісни́ця*] «неврожайна земля» О, [*пісня́к*] «пісник», [*по́стник* Нед] «тс.», [*пістни́ця*] (*п'ятниця-п.* «пісна п'ятниця») Нед, [*постни́чество*] «піст» Нед, [*по́ступки*] «тс.» Пі, *пісни́й*, [*пісника́ти*] Г, Нед, *пісникува́ти*, [*пісні́ти*] «бліднути» Нед, [*пі́снічати*] «поститися» Си, [*піснюва́ти*] «постити» Нед, [*пісня́кати*], *по́сти́ти(ся)*, [*по́стникати, постникува́ти* Нед], *по́стувати* «тс.», [*випістніка́ти*] «випостити» Я, *спости́тися*, [*спо́щуватися*]; — р. бр. болг. м. *пост*, др. *постъ*, п. post, ч. půst, слц. pôst, вл. póst, нл. spot (< *póst), схв. *пôст*, слн. pòst, стсл. **постъ**; — пізнє псл. postъ «піст»; — запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. fasto «піст», fasta «тс.» разом із спорідненими дієслівними формами двн. fastēn, гот. (ga)fastan, дангл. fæstan, діскл. fasta з первісним значенням «тримати міцно, держатися стійко», переносним «утримуватися від їжі», а також з двн. днн. festi «міцний, твердий; стійкий, сталий», дфриз. fest, дангл. fæst, fasta, діскл. fastr «тс.» відповідають вірм. hast «тс.», дінд. pastyàm «стале місце; дім, двір; місце, де живуть»; необґрунтоване припущення (Младенов 496; Berneker IF 9, 364) про давню спорідненість псл. postъ і двн. fasto. — Німчук 61; Фасмер III 340—341; Черных II 60—61; Преобр. II 114; Горяев 276; Brückner 432; Holub—Kop. 306; Machek ESJČ 500—501; Schuster-Šewc 1139—1140; Skok III 14—15; Mikl. EW 260; Uhlenbeck AfSlPh 15, 490; Janko Slavia 9, 352; Kiparsky GLG 261; Stender-Petersen 430; Kluge—Mitzka 186; Klein 576; Jóhannesson 534—535.

пісте́лка — див. **писте́лка.**

пістоле́т; — р. болг. *пистоле́т*, бр. *пістале́т*, п. pistolet, слн. pistolét; — запозичення з французької мови; фр. pistolet «пістолет, гудок» є демінутивною формою від pistole «пістолет». — CIC[2] 652; Коваль 184; Черных II 35—36; Фасмер III 267; Мельников Slavia 36/1, 105; КЭСРЯ 339; Brückner 415; Machek ESJČ 451; БТР 585; Dauzat 562; Kluge—Mitzka 552. — Див. ще **пісто́ль.**

пісто́ль (заст.) «пістолет», *пісто́ля* СУМ, Нед, [*піщто́ль*] «тс.» Нед; — р. *писто́ль*, [*писто́ля*], бр. *пісто́ля*, п. [pistol], ч. pistole, слц. pistol', pištol'a, вл. нл. pistola, болг. *пищо́в*, м. *пиштол*, схв. *пȉштōљ, пишто́ља*, слн. pištóla; — запозичено, можливо, через польське і через російське посередництво з французької мови; фр. pistole «пістолет» виводиться від нвн. Pistóle «тс.», що походить від ч. píšťala «пищаль», якому відповідає також укр. *пища́ль*; менш обґрунтоване виведення фр. pistole «пістолет», іт. pistola «тс.» (CIC[2] 652; Фасмер III 267; Diez 250) від назви італійського міста Пістої. —

Brückner 415; Machek ESJČ 451—452; Schuster-Šewc 1069; Dauzat 562; Gamillscheg 706; Kluge—Mitzka 552; Klein 1190. — Див. ще **пищáль**. — Пор. **пістолéт.**

пістóн «ковпачок з вибуховою речовиною в патронах або снарядах; металева оправа, яку прикріплюють, пробиваючи отвір у шкірі, картоні; клапан у мідному музичному духовому інструменті»; — р. болг. *пистóн*, бр. *пістóн*, п. ч. слц. piston, схв. *пи̏стōн*; — запозичення з французької мови; фр. piston «поршень, кнопка з пружиною, клапан музичного інструмента; (ст.) великий товкач (для ступки)» походить від іт. pistone «товкач», пов'язаного з pistare «товкти, колотити», pestare «тс.», які виводяться з пізнього лат. pistāre «тс., бити», пов'язаного з лат. pīnsere «товкти, терти, молоти; бити, шмагати», спорідненим з псл. pestъ «товкач», рьхati, укр. *пéстик, пхáти*. — СІС[2] 652; Фасмер III 263; КЭСРЯ 339; Kopaliński 753; Holub—Lyer 373—374; Вуjаклија 725; Klein 1190; Dauzat 562; Gamillscheg 706; Walde—Hofm. II 307—308. — Див. ще **пхáти**. — Пор. **пéстик.**

пістря́к[1], *пíйстра, пістриґовáтий, пістри́к, пістрíти, піструлúстий, пістру́ля, пíстря, пістря́вий, пістря́вiти, пістря́чка* — див. **пéстрий.**

пістря́к[2], *пістрак, пістраль, пістрик* — див. **пестря́к.**

пісуáр; — р. *писсуáр*, бр. *пісуáр*, п. pisuar, ч. слц. слн. pisoár, вл. pissoir, болг. м. *писоáр*, схв. *писòāр*; — запозичення з французької мови; фр. pissoir пов'язане з pisser «мочитися; випускати рідину, текти», до якого зводиться також укр. [*пíсяти*] (дит.) «мочитися». — СІС 1951, 504; ССРЛЯ 9, 1237; Kopaliński 754; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 561; Младенов 424; Вуjаклија 725; Dauzat 562; Gamillscheg 705—706. — Див. ще **пíсяти.**

пісули́стий, *пісу́ля* — див. **писáти.**

[**пісчáнка**] (зоол.) «черв'як сабела, Sabella L.» Нед; — р. [*песчáнка*] «молюск, що живе у вологому піску, Tellina», [*пещáнка*] «тс.», п. piaskełka «Sabella»; — очевидно, калька наукової назви роду нлат. Sabella, утвореної, мабуть, на основі лат. sabulum (< *psaflom) «грубий пісок, гравій»; назва черв'яка могла бути зумовлена тим, що він живе у піску. — Див. ще **пісóк.**

[**піськавка**] (орн.) «мухоловка сіра, Muscicapa striata Pall.» Шарл; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з наслідуванням криків різних видів мухоловки: *тсіть-тіт, пік-пік*. — Воїнств.—Кіст. 296—297; Птицы СССР 510—514. — Пор. **пíтькати.**

пісяг, *пісяга* — див. **писáти.**

пíсяти (дит.) «мочитися», *пíсі* «тс.»; — р. *пúсать*, [*пы́сать*], бр. [*пю́сіць*] «тс.», п. [piśka] «чоловічий член (у дитини)», полаб. pisot «мочитися»; — очевидно, запозичення з германських мов; нвн. снн. pissen «мочитися», шв. pissa, дат. pisse, гол. pissen, дфриз. pissia, англ. piss «тс.» виводяться з фр. ст. pissier «тс.; випускати рідину, текти», звуконаслідувального утворення з мови годувальниць (пор. пров. pissar, іт. pisciare «тс.»). — Фасмер III 266; Holub—Lyer 373; Polański—Sehnert 111; Kluge—Mitzka 552; Klein 1190; Mestica 1202; Dauzat 562; Gamillscheg 705—706.

піт, *пітни́к*, [*пото́виця*] «випотина» Нед, *пітни́й*, [*пітня́вий*] «пітний» Нед, [*поти́вий*] Куз, *потови́й, пітні́ти*, [*поти́тися*] Куз, *поті́ти, ви́піт, ви́поти, ви́потина*, [*запоті́ти*] «вкрити потом» Я, *пропітні́лий, пропоті́лий, спітні́лий, споті́лий*; — р. бр. болг. м. *пот*, др. *потъ*, п. ч. слц. pot, вл. слн. pót, схв. *пồт*, стсл. **потъ**; — псл. potъ «піт», очевидно, результат спрощення давнішого *pok-to-, пов'язаного із *pekti «пекти»; з формального погляду співвідносне з кімр. poeth «жаркий, гарячий»; із семантичного погляду можливе порівняння з схв. *зно̀ј* «піт» — р. *зной* «спека», лит. prãkaitas «піт»,

kaitulỹs «тс.» поряд з kaĩtinti «нагрівати, розжарювати, розпікати», kaĩsti «нагріватися, пітніти, червоніти, пріти»; пов'язання з гр. ποταμός «річка» (Wiedemann BB 27, 256), ποτόν «волога, вода», лат. pītuīta «слиз, мокрота, гнійна рідина; нежить», дінд. pithaḥ «вода» (Горяев 277) сумнівне. — Фасмер III 342—343; Черных II 61; Преобр. II 117—118; Brückner 432; Machek ESJČ 474; Holub—Kop. 288; Schuster-Šewc 1141; Младенов 497; Skok III 17; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 69—70; Zupitza KZ 35, 266; Meillet Études 297; Mikl. EW 260; Pokorny 798. — Див. ще **пекти́.**

пітека́нтроп «найдавніший морфологічний тип людини»; — р. болг. м. *питека́нтроп*, бр. *пітэка́нтрап*, п. pitekantrop(us), ч. pithecanthropus, слц. pitekantrop, вл. pitekantropus, схв. *питекантропус*, слн. pitekántrop(us); — номенклатурне позначення, засвоєне з новолатинської наукової мови; нлат. pithecanthropus (ērectus) «пітекантроп (що стоїть прямо)», утворено в кінці XIX ст. лікарем голландської армії Е. Дюбуа (Dubois) з основ іменників гр. πίθηκος «людиноподібна мавпа» (споріднене з πίθων «маленька мавпа»), етимологічно не зовсім ясного, і ἄνθρωπος «людина». — CIC[2] 652; ССРЛЯ 9, 1258; Kopaliński 754; Holub—Lyer 374; БТР 586; Vujaklija 726; Klein 1191; Frisk II 534; Boisacq 782. — Див. ще **антрополо́гія.**

[пі́тель] (орн.) «півень, Gallus domesticus Bris.» ВеНЗн; — р. заст. м. *пе́тел*, болг. *петел́*, схв. *пе́тао*, слн. petêlin, стсл. **пѣтьлъ, пѣтєль**; — пізнє псл. pětьlь, pětelь «тс.», похідне утворення від pěti «співати». — Фасмер III 252; Преобр. II 163—164; Brückner 404; Machek ESJČ 447; Младенов 540. — Див. ще **пі́ти[1].**

[пітелю́га] (орн.) «вивільга, Oriolus galbula L.» ВеНЗн, [*купителю́га, купителю́жник, потелі́жник, телю́га*] «тс.» ВеНЗн; — результат стягнення і спрощення складної назви [*купителю́га (купителі́га)*], утвореної з основ дієслова *купи́ти* та іменника [*телю́га (телі́га)*] «віз» як наслідування крику іволги; пор. вислів «покинь сани, бери віз», яким розтлумачується крик синиці. — Див. ще **купи́ти, телі́га.** — Пор. **филю́га.**

пі́ти[1] «співати», *пія́ти* «тс.», [*писни́ти*] «співати» Нед, *писе́льник* «співак, той, хто пише або збирає пісні» СУМ, Куз, *писе́нник*, [*пісник*] «співак» Нед, [*пісника́р*] «тс.» Нед, [*пісньо*] «пісня» Нед, *пісня, пісня́р, пісня́рство* Куз, *писе́нний* СУМ, Нед, [*непівний*] (у виразі *н. час* «коли півні не співають, від півночі до світанку») Бі; — р. *петь, пою́*, бр. *пець*, др. *пѣти*, п. piać «співати (про півня); прославляти», ст. pieć, ч. pěti «співати, оспівувати», слц. piet' «оспівувати», полаб. pót, болг. *пе́я*, м. *пее*, схв. *пѣвати, пѣти*, слн. péti, стсл. **пѣти, поѭ**; — псл. pěti (< *poi-) «співати»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з pojiti «поїти», piti «пити» (первісно як позначення обряду жертовного узливання або пісенного супроводу бенкету); зіставляється також (Ondruš Sl. Wortst. 118—119) з гіпотетичним псл. *pi- «бити» (пор. pila «пилка» та ін.); не доведений зв'язок з гр. παιάν «пеан, спочатку — хоровий гімн», гот. faian «гудити, ганити», гр. ἔμπαιος «досвідчений, розумний» (Schrader Reallexikon I 187; Wiedemann BB 28, 38; Младенов 540); сумнівне також виведення з кореня pi-k- (Mikl. EW 245; Горяев 290; Skok II 651). — Фасмер—Трубачев III 350; Трубачев ВСЯ IV 135—138; Сл. языкозн. 1988, 319; Šaur Et. Brun. 84—87. — Див. ще **поїти.** — Пор. **співа́ти.**

пі́ти[2], [*пісти́*] «піти» Нед, *пітіся*; — результат фонетичної еволюції префіксального псл. poiti (> др. *поити* > укр. **пойьти* > *пійти*) за законом зміни **о** > **і** в нових закритих складах. — Див. ще **іті́, по.**

[пітільо́н] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees. (Aster chinensis)» ВеНЗн; — результат видозміни назви [*компоштильон* (*ко-*

пистильон)], пов'язаної з [*кампусте́лія*] «тс.» (див.).

пітóн (зоол.) «велика гадюка з родини удавів, Python Daud.», *піфóн* «тс.»; — р. болг. *питóн*, бр. *пітóн*, п. pyton, слц. pytón, м. *питон*, схв. *пѝтӧн*, слн. pitón; — номенклатурна назва, засвоєна з новолатинської наукової мови; нлат. python походить від гр. **Πύθων** «Піфон» (міфічний змій, нібито вбитий Аполлоном там, де потім був споруджений храм Аполлона Дельфійського), що виводиться від етимологічно неясного топоніма **Πυθώ** «Піфо», давньої назви місцевості, де знаходилось місто Дельфи. — CIC^2 652; ССРЛЯ 9, 1261; Kopaliński 806; БТР 568; Вуjаклија 726; Klein 1280—1281; Дворецкий II 1440.

пітрóха, *пітрóшити* — див. **пóтрох.**

[пíтькати] «кричати» (про перепелиць тощо); — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з імітацією крику перепела *піть-пібіть*. — Птицы СССР 182—183. — Пор. **піськавка.**

[пітя́] «курча, пташеня» Нед, [*пíтя*] «молодий півник» ВеНЗн; — результат контамінації форм [*пóтя́*] «пташеня» і [*пíтель*] «півень» (див.).

[пíханий] «добротний, пухкий, м'який (хліб)» Си; — неясне; можливо, пов'язане з *пшени́ця* (пор.).

пíхва «(заст.) футляр для шаблі, кинджала, меча, ножа; (бот.) нижня частина черешка або пластинки листка, що обгортає стебло; (анат.) vagina», *пíхви* «футляр для шаблі та ін.», [*пíхвиця*] «футляр, чохол» Нед, [*пóхва́* Г, Пі, *похівни́к* Нед] «тс.»; — бр. *пóхва* «піхва», п. pochwa, ст. poszwa, ч. pochva, заст. pošva, слц. pošva, нл. pochwa «тс.»; — остаточно не з'ясоване; можливо, псл. *pošьva, пов'язане з pošiti «пошити, обшити», яке пізніше зазнало зближення з (ро-)xovati «(за)ховати»; менш певне пов'язання (Фасмер III 221; Брандт РФВ 23, 301; Korečný ZVSZ 227; Pedersen IF 5, 65—66) з р. [*пахвы́*] «підхвісні ремені у збруї», п. ст. pochwy, ч. pochvy, схв. [*по̑хви, по̑хве*] «тс.» і, далі, з псл. *раху (рахъve)/роху (рохъve) «пахва», рахъ «пах». — Brückner 423; Machek ESJC 468; Holub—Kop. 283—284; Mikl. EW 254.

[піхóта́] (бот.) «квасоля піша, Phaseolus compressus DC.» Нед, ВеБ, [*пихóтка*] «тс.» Л, [*піхóтна*] (у сполученні [*п. фізоля*]) Мак, *пíша* (у сполученні *п. квасоля*) «тс.»; — п. [piechota], схв. [*пешак*] «тс.»; — похідні утворення від *пíший* «який іде пішки»; назви зумовлені сланким (невитким) характером стебел цього виду квасолі, які стеляться по землі; пор. [*лежух*] «квасоля піша», похідне від *лежáти*. — Словн. бот. 252; Нейштадт 360—361. — Див. ще **пíший.**

піхтíр — див. **пихтíр.**

[піхýр] «пузир, пухир», [*піхúр*] «тс.» ВеБ, [*опіхуря́ти*] «покривати пухирями» Ж; — результат контамінації слів *міхýр* і *пухúр*; зіставляється також (Куркина Этимология 1971, 87; Prusík KZ 35, 601) з ч. pěchúr (анат.) «матка», цсл. **пѣхырь** «бульбашка», які зводяться (Petersson PBrB 43, 141—153) до ie. *pois-/peis- «дути». — Див. ще **міхýр, пухúр.**

[піхурка] (бот.) «гриб порхавка, Lycoperdon Tourn.» Мак, [*піхурник*] «вид пузирника, Colutea arborescens L.» Мак, [*піхýрниця*] «фізаліс, Physalis Alkekengi L.» Нед; — похідні утворення від [*піхýр*] «пузир, пухир»; назви рослин зумовлені зовнішньою подібністю їхніх плодів чи загальної будови до пухиря; пор. інші назви фізаліса — [*міхурниця звичайна, пузируха, міхурка, мохунка*], пузирника — [*пузирчатка, пухирник, міхурник, міхуринка, мошоночник звичайний*], порхавки — [*міхунка*]. — Вісюліна—Клоков 214, 272. — Див. ще **піхýр.**

піцвáк, *піцвéлок* — див. **свиня́.**

піцикáто «добування звуків із струнних інструментів щипком пальців; музичний твір або його частина, що виконується таким способом», *піч-*

чика́то «тс.»; — р. *пиццика́то*, заст. *пиччика́то*, бр. *піцыка́та*, п. ч. слц. болг. *пицика́то*, схв. *пицикато* «тс.», слн. pizzicáto; — запозичення з італійської мови; іт. pizzicato «тс.», жін. р. pizzicata «тс., щипок» є формами субстантивованого дієприкметника від дієслова pizzicare «щипати, обскубувати; смикати; клювати; виконувати піцикато», пов'язаного з pizzare «жалити, уражати; колоти», утвореним від іменника pizzo «вістря», можливо, звуконаслідувального походження або спорідненого з picca «піка». — CIC[2] 652; ССРЛЯ 9, 1269—1270; Sł. wyr. obcych 575; Holub—Lyer 372, 374; Вуjаклија 726; Klein 1192; Mestica 1207.

піч, *пі́чка, пічку́га, пічку́р, пічку́ра, пічни́й, пічни́к, пічникува́ти, пічови́й, пічу́рка* — див. **пекти́.**

[**піча́вка**] (бот.) «земляна груша, топінамбур, Helianthus tuberosus L.» Нед, Mak; — неясне.

[**пі́чка**] «вирізка на вухах овець як розпізнавальний знак», [*пічка́тий*] «з вирізкою на вухах»; — похідне утворення від *пекти́*; первісно означало не вирізку, а випечене тавро. — Див. ще **пекти́.**

[**пі́чкатися**] «возитися з обмазуванням глиною або з побілкою будинку»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *пі́ч(ка)*, оскільки печі й хати обмазують глиною і білять.

[**пічку́га**[1]] (орн.) «птах» Бі; — не зовсім ясне; можливо, співвідносне з р. *пичу́га* «маленький птах», пов'язаним з *пи́кать* «пікати». — Фасмер 270; Преобр. II 57, 58, 65. — Див. ще **пі́кати.**

[**пічку́га**[2]] — див. **пекти́.**

пічку́р[1] (іхт.) «піскар, Gobio gobio L.», [*печку́р*] «тс.»; — р. [*печку́р*], бр. *пячку́р*, слн. piškúr «тс.»; — очевидно, результат видозміни назви *піска́р* «тс.», зближеної з *піч*, [*пі́чка*] «ямка». — Див. ще **піска́р.**

[**пічку́р**[2]] «опалювач, грубник», [*пічкурня́*] «кочегарка на цукровому заводі», [*пічкурюва́ти*] «бути опалювачем»; — бр. [*пячку́р*] «пічник»; — складне утворення з основ слів *піч* і *ку́ри́ти* (див.).

[**пічла́з**] «розпусник»; — складне утворення з основ слів *піч* і *ла́зити*; первісно означало «той, хто лазить на піч». — Див. ще **ла́зити, пекти́.**

[**пічова́га**] (іхт.) «вид маленької рибки, Rhodeus amarus» ВеНЗн; — неясне.

пі́шва — див. **ши́ти.**

пі́ший «який іде пішки; який здійснюється пішки; який виконується без допомоги тяглової худоби; [який не має тяглової худоби ЛЧерк; домашній, свійський (про птицю)]», *піхо́тний* «належний до піхоти; [піший Нед]», [*піхо́чий*] «піший» Нед, [*пішечий*] (у сполученні *п-а дорога* «пішохідний») Нед, *піхо́та* «рід військ, що діє в пішому строю», [*піхоти́на*] «пішохід», *піхоти́нець* «[тс.]; той, хто служить у піхоті», [*піхо́тник*] «пішохід» Нед, [*піхо́тниця*] «стежка для пішоходів» Нед, [*піху́рка, пішачка* ДзАтл II] «тс.», *піхтура́* «піхота, піхотинець», *пішак* «[тс.]; фігура найнижчої цінності в шахах; (заст.) давня українська неофіційна земельна одиниця міри від 0,5 га до 5 га», [*пішаниця*] «пішохід», [*пішени́ця* Нед, *пішеці* Нед] «тс.», [*пі́шка*] «стежка», [*пішни́к*] «тс.; той, хто йде пішки Куз», [*пішу́вка*] «стежка» ДзАтл II, [*пішу́рка*] «тс.» тж, [*піхо́м*] «пішки» Г, Нед, [*піхото́ю, піхо́ю, піхтура́*], *піхтуро́ю, пішака́*, [*пішаниці́ею*], *пі́шечки*, [*пішка́ми*] Нед, *пі́шки, пішко́м*, [*пі́шо*] «тс.», [*опішілий*] «який став лінивим, повільним», [*опішний*] «лінивий, повільний», *опішити* «зробити пішим, залишивши без коня», [*опішіти*] «стати лінивим, повільним», *спішити, спішитися*; — р. *пе́ший*, [*пе́хий*] «піший», *пехо́та* «піхота», бр. *пе́шы* «піший», *пяхо́та* «піхота», др. *пѣшии* «піший, піхотинець», *пѣшьци* «піхота», п. pieszy «піший», piechota, ч. pěchý «піший», pěší «тс.», pěchota «піхота», слц. pechota «тс.», peší «піший»,

вл. pěši, нл. pěšy «тс.», болг. *пе́ши* «піший», м. *пеш* «тс.», схв. *пѐша̄к* «пішохід», слн. pésec «тс.», стсл. **пѣшь** «пішки»; — псл. pěšь «пішки», pěšjь «тс., піший»; — пов'язане з іє. *pēd- «нога (ступня), крок», якому відповідає також псл. podъ «основа, низ; ґрунт, дно», укр. *під* «нижня поверхня приміщення»; загальновизнаної етимології слов'янських форм із -š- немає; найбільш імовірне походження їх від іє. *pēdsi̯os «піший»; корінь *pēd- «нога (ступня)», засвідчений у лат. pēs «нога», лит. pėdà «стопа, ступня; слід ноги», лтс. pę̂ds «слід ноги», pę̂da «підошва, стопа, п'ята», дінд. padám «слід ноги, стопа», лит. pė̃sčias «піший», pė̃kščias «тс.»; звукові форми з **х** (ch) на місці **ш** (š) здебільшого вважаються давнішим рефлексом суфіксального -s-, але можуть бути і результатом вторинної видозміни, зумовленої аналогією до закономірних співвідношень типу *тихий — тиша, пастух — пастуший*. — Фасмер—Трубачев III 254, 257; Черных II 29; Преобр. II 164—165; Горяев 290; Brückner 406; Otrębski LP 8, 263; Machek ESJČ 446; Holub—Kop. 271; Schuster-Šewc 1059—1060; Младенов 421; Skok II 670—671; Mikl. EW 245; Trautmann 209—210; Fraenkel 561—562; Mühl.—Endz. III 205—206; Mayrhofer II 201; Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще **під**[1]. — Пор. **па́сти**[2], **педа́ль**.

пішня́ «важкий лом на дерев'яному держаку», *плішня́* «тс.», [*пе́шня*] «інструмент для видовбування човнів, вуликів, пазів у дереві» Л, [*пі̂ешня, пішня, плє́сня*] «тс.» Л, [*плі́сня*] «довге залізне долото з дерев'яним держаком» ВеБ; — р. *пе́шня́* «пішня», бр. [*пяшня́*] «лом», п. piesznia «вид сокири (інструмент пасічника)», [pieśnia] «тс.»; — півн.-сл. [*pěšьnja] «лом, тесло», очевидно, пов'язане з псл. pestъ «товкач» або pьxati «пхати, штовхати, товкти». — Фасмер III 258; Преобр. II 56; Соболевский Лекции 137; Būga RR I 30; Matzenauer LF 12, 336; 15, 168. — Див. ще **пе́стик, пха́ти**.

піща́к — див. **пі́кавка**.

піща́ни́й, *піща́ник, піща́нистий, піщи́на́, піщу́га́* — див. **пісо́к**.

піща́ник[1] (зоол.) «жовтий ховрашок, Spermophilus (Citellus) fulvus», *піща́нка* «тс.; вид земляної миші, Meriones»; — р. *песча́ник* «жовтий ховрашок», *песча́нка* «Meriones»; — похідні утворення від *пісо́к*; назви зумовлені тим, що ці гризуни заселяють піски пустель і напівпустель. — УРЕ 11, 226; БСЭ 32, 571—572. — Див. ще **пісо́к**.

піща́ник[2] — див. **пісо́чник**[1].

піща́нка[1] (іхт.) «морська риба з родини окуневих, Ammodytes»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *песча́нка* «тс.» є похідним від *песо́к* «пісок»; назва зумовлена тим, що ця риба водиться біля берегів на піщаному ґрунті. — БСЭ 32, 572. — Див. ще **пісо́к**. — Пор. **піска́р**.

піща́нка[2] — див. **пісо́чник**[2].

пія́к, *пія́ка, пія́ти́ка, пія́цтво, пія́чити, піячу́ра* — див. **пи́ти**.

піяки́ — див. **пияки**.

пі́яти — див. **пі́ти**[1].

[**пія́чка**] «потилиця» Нед; — неясне.

[**плав**[1]] «купа снопів у полі» О, [*плаво́к*] «великий стіг снопів» О; — результат видозміни слова [*плай*] «ряд, шар; рівне поле; стежка», зближеного з основою *плав-*. — Див. ще **плай**.

плав[2], *плава́к, пла́вальник, пла́вати, пла́ва́ч, плава́чка, плавба́, пла́вень, плаве́ць, пла́ви, плави́льник, плави́льня, плави́на́, плави́нє, плави́нка, плави́ння, пла́виско, пла́вистий, пла́вка, пла́вки, плавки́й, пла́вля, пла́вма, пла́вни́й, плавни́к, пла́вні, пла́вня, плаво́к, пла́вом, плаву́н, плаву́чий, пла́вці, плавця́, пла́вчий, пла́вя* — див. **пли́сти́**.

[**пла́взати**] «плазувати, повзти»; — результат контамінації слів *плазува́ти* і *по́взати*. — Див. ще **плаз**[1], **повзти́**.

плави́к «сполука кальцію і фтору, флюорит, плавиковий шпат»; — бр.

плавíк; — запозичення з російської мови; р. *плавúк* «тс.» утворене від *плáвить* «плавити, виплавляти, одержувати сплав»; назва мінералу зумовлена, мабуть, тим, що він використовується в металургії як флюсовий матеріал, тобто додається для прискорення плавки; пор. р. [*плáвень*] «флюсовий матеріал». — УРЕ 11, 227; БСЭ 33, 150. — Див. ще **плúсти́**.

[**плавньóвка**] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, Potentilla anserina L. Дз; загальна назва трави, що росте в плавнях Мо»; — похідне утворення від *плáвні*; народна назва перстачу зумовлена тим, що він росте в плавнях, на болотах і вогких луках та у вогкіших борах; пор. інші його назви: *болотнянок, болотянок* тощо. — Мо 58; Вісюліна—Клоков 210—211; Нейштадт 323. — Див. ще **плúсти́**.

[**плавстýда**] «незграбна, неповоротка людина; роззява» Ва; — неясне.

плáвта — див. **плáтва**.

[**плавун**] (бот.) «плакун верболистий, Lythrum salicaria L.» Mak, *плаýн* «п'ядич, Lycopodium L.», *плауно́ві* «п'ядичеві, Lycopodiaceae»; — р. *плавýн* «плакун верболистий; п'ядич», *плаýн* «п'ядич», ч. plavuň, слц. plavúň «тс.»; — похідне утворення від *плáвати*; назва зумовлена тим, що різні види цих рослин або плавають у стоячих водах, або ростуть по вогких місцях, по берегах річок, ставків, по вогких луках, біля канав і боліт. — Вісюліна—Клоков 60—61, 224—225; Нейштадт 59—61, 397—398; Machek Jm. rostl. 27; ESJC 456. — Див. ще **плúсти́**. — Пор. **плавýшник**.

плавунéць (ент.) «водяний хрущ, Dytiscus L.», [*пливéць*] «тс.» Нед; — р. *плавунéц* «тс.»; — похідне утворення від *плáвати*; назва жука зумовлена тим, що плавунець і його личинки мають плавальні ноги і добре плавають. — УРЕ 9, 228; БСЭ 33, 155; Станек 187—188; Urania Tierr. Insekten 206—209. — Див. ще **плúсти́**.

плавýнчик (орн.) «птах ряду куликоподібних, Phalaropus», *плавунéць, плавýха* «тс.»; — р. *плавýнчик* «тс.»; — похідне утворення від *плáвати*; назва зумовлена тим, що плавунчик, маючи пальці, облямовані шкірястими лопатями, прекрасно тримається на воді, дуже добре плаває. — Воїнств.—Кіст. 78—79; УРЕ 11, 228; Птицы СССР 270—271; БСЭ 33, 155. — Див. ще **плúсти́**.

[**плавýха**] «полова корова» Нед; — видозмінене запозичення зі словацької або чеської мови; слц. [plavuša, plavul'ka, plavočka, plavka], ч. plavka «тс.» є похідними від ч. слц. plavý «світложовтий, світло-рудий, буланий, половий», якому відповідає укр. *полóвúй*, — Фасмер III 272, 313; Machek ESJC 456. — Див. ще **полóвúй**. — Пор. **плóва́я**.

плавýшник (бот.) «Hottonia palustris L.»; — р. [*плавýшник*] «тс.»; — похідне утворення від дієслова *плáвати*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте на вогких луках і водах. — Шамота 121; Вісюліна—Клоков 251; Нейштадт 438—439. — Див. ще **плúсти́**. — Пор. **плавун**.

плагіáт «привласнення авторства; використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора», *плагіáтор, плагіáторство, плагіювáти* «учиняти плагіат»; — р. болг. *плагиáт*, бр. *плагія́т*, п. вл. plagiat, ч. слц. слн. plagiát, м. *плагијáт*, схв. *плагијāт*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Plagiát «плагіат», фр. plagiat «тс.» походять від нар.-лат. plagiātus «викрадення», пов'язаного з plagiāre «викрадати», похідним від лат. plagium «викрадення, крадіжка», що виводиться з гр. πλάγιος «косий, похилий; розміщений збоку», πλάγιον ἄγειν «виводити силою», похідного від πλάγος «сторона, бік», генетично пов'язаного з πέλαγος «море; (переважно) відкритий морський простір», лат. plaga «сітка для полювання», а також plānus «плоский, рівний», лит. plónas «тонкий», лтс. plâns «тс., плоский», хет. palḫi «широкий», псл. polje

«поле», укр. *по́ле*. — СІС[2] 652; Коваль 171; Черных II 37; Фасмер III 272; Kopaliński 755; Brückner 417; Holub—Lyer 374—375; РЧДБЕ 561—562; Младенов 426; Вуjаклија 727; Fremdwörterbuch 485; Dauzat 563; Walde—Hofm. II 318; Frisk II 493—494, 547; Pokorny 805—806, 831—832. — Див. ще **по́ле**. — Пор. **план**.

плажату́ра — див. **прежиту́ри**.

плаз[1] «гад, плазун», *плазу́н*, *пла́зом* «повзком, повзучи», [*пла́зьма*] «тс.», [*плазови́тий*] «який плазує», *плазува́ти*, [*навпла́з*] «плазом» Куз, [*по́плазка*] «гадина» (?) Нед, [*розпла́зний*] «плазуючий» Нед; — запозичення з польської мови; п. płaz «плазун», [płazać] «плазувати» виводиться (Brückner 420) від ст. płazić як ітератива до давнішого płozić «повзти», але може бути й запозиченням з чеської мови (ч. plaz «плазун» відповідає п. płoz «полоз саней», укр. *по́лоз*). — Див. ще **повзти́, по́лоз**.

плаз[2] «[покладена палка в деяких дитячих іграх, у яку цілять своїми палками учасники гри Ме]; (заст.) гра з такою палкою; [довгий прут у великодній грі; плоский бік (знаряддя) Нед]», [*пла́зень*] «плоский бік (коси і под.)» Нед, [*плази́вка*] «паличка в грі у плаз», [*пла́зка*] «кладка Пі, Нед; пральна дошка (на річці) Нед», [*плас*] «загнутий кінець келепа», [*пла́зуватий*] «плоский, ниций, вульгарний» Пі, [*плазови́тий*] «плоский; підлий», *пла́зом* «плоскою стороною донизу», [*пла́зма* ЛексПол, *пла́зьма*] «тс.», [*пла́зитися*] «ставати плоским, ницим» Нед, [*плазува́ти*] «бити плазом Нед; попадати палкою в покладену палку (плаз); падати (про великий сніг) Корз»; — бр. [*плаз*] «плоский бік», *пла́зам* «плазом»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. płaz «дерев'яна балка, зверху і знизу плоско оброблена; плоский бік меча (шаблі)», płazować «ударяти плазом» пов'язується (Brückner 420) з п. płaski «плоский»; пор. р. *плашмя́* «плазом; крижем, плиском» (Фасмер III 276; Преобр. II 70). — Див. ще **плаский**.

пла́зма «рідка частина крові; (заст.) протоплазма; речовина в дуже іонізованому стані», *плазмати́чний* «який складається з плазми»; — р. бр. болг. м. *пла́зма*, п. ч. слц. plazma, вл. plasma, схв. *пла̏зма, пла́зма*, слн. plázma; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Plásma, фр. plasma, англ. plasm(a) походять від пізньолат. plasma «щось виліплене, фігура; утворення», що виводиться з гр. πλάσμα «тс.», похідного від етимологічно не зовсім ясного πλάσσειν «ліпити (з глини, воску тощо); відливати; формувати, утворювати». — СІС[2] 653; ССРЛЯ 9, 1291; Kopaliński 758; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 562; Вуjаклија 727; Fremdwörterbuch 486; Dauzat 565; Klein 1196; Frisk II 550—552.

[плай] «(гірська) стежка; дорога для їзди верхи Нед; рівне поле О; ряд, шар», [*плайо́к*] «стежка в горах» О, [*плаїчо́к*] «тс.», [*пла́я*] «стежка» Ко, [*поплайщина*] (назва, пов'язана з розрахунками у вівчарстві) Доп. УжДУ 4, [*розпла́їтися*] «розкритися» (про дорогу) Нед; — п. [płaj] «стежка», слц. [plaj] «тс.», схв. [plâj] «невелика рівнина під горою»; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. молд. plai «полонина, плоскогір'я; країна, край» виводиться від лат. *plagius (plaga) «країна, область», що походить від гр. πλάγιος «косий; боковий». — Кобилянський Гуц. гов. 85; Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 166; Skok II 673—674; Десницкая Сл. языкозн. 1978, 149; Crânjală 442; Mikl. EW 248; Kałużn. 18; СДЕЛМ 316; DLRM 625; Cioranescu 633; Cihac II 260. — Див. ще **плагіа́т**.

плака́т, *плакати́ст* «художник, що малює плакати», *плака́тник* «тс.»; — р. бр. болг. м. *плака́т*, п. вл. plakat, ч. слц. слн. plakát, слц. plagát, схв. *пла̀ка̄т*; — запозичення з німецької мови; н. Plakát «плакат» (як і гол. plakkaat «тс.») походить від фр. placard «об'ява,

афіша, плакат», що через посередництво пров. placa «плита, дощечка» (> *placat) і фр. ст. plaquier «накладати тонкий шар (металу), плакувати; приліплювати, наклеювати (фанеру та ін.)» зводиться до снідерл. placken «латати; накладати пластир», спорідненого із свн. placke «пляма», нвн. Placken «тс.»; германські форми етимологічно неясні; зіставляються з нвн. Plage «лихо», англ. plague «чума», лат. plāga «удар, поштовх, рана», plangere «з шумом ударяти», гр. πλήσσω (*πλᾱκ̯ω) «хлопаю, топаю; ударяю, вражаю», псл. plakati, укр. *пла́кати*. — CIC[2] 653; Фасмер III 272; Черных II 37; Sł. wyr. obcych 575; Brückner 417; Holub—Lyer 375; Machek ESJČ 453; БТР 588; Вуjаклија 728; Klein 1192; Kluge—Mitzka 552—553; Dauzat 563; Gamillscheg 707; Vries NEW 525; Jóhannesson 1118; Falk—Torp II 834; Walde—Hofm. II 315—316; Frisk II 561—562. — Пор. **пла́кати**.

пла́кати, *пла́катися*, *пла́кальник* (заст.) «той, хто оплакує мерців», *пла́кальниця*, [*плакі́й*] Она, *пла́кса*, *плаксі́вці* «хвороблива плаксивість у дітей» СУМ, Нед, *плаксі́виця* «тс.», *плаксі́й*, *плаксу́н*, *плаксу́ня*, *плаксу́ха*, *плаку́н*, *плач*, [*пла́чка*] «плакальниця», *пла́чниця*, [*плакли́вий*] Она, *плаксі́вий*, *плаку́чий*, *плачі́вний*, *плачли́вий*, *пла́чний*, *плачові́й*, *за́пла́чка* «складова частина заспіву в думах; обрядовий плач і плачевні пісні молодої», *запла́каний*, *сплакну́ти*, *спла́каний*; — р. *пла́кать*, бр. *пла́каць*, др. *плакати*, п. вл. płakać, ч. plakati, слц. plakat', нл. płakaś, полаб. plokăt, болг. *пла́ча*, м. *плаче*, схв. *пла́кати*, слн. plákati, стсл. **плакати**; — псл. plakati (sę) «плакати (б'ючи себе в груди)»; — споріднене з лит. plàkti «шмагати, сікти; батожити; битися, колотитися; відбивати, збовтувати, збивати», лтс. placinât «плющити», гр. πλήσσω (< *plāk̯ō) «хлопати, топати; ударяти, бити, вражати; збивати; підганяти, розбивати», перф. πέπληχα, πέπληγα «тс.», πληγή «удар; забите місце; укол», дор. πλᾱγά «тс.», лат. plangere «з шумом ударяти, бити; бити себе в груди», сірл. lēn (*plakno-) «жалкування, скорбота, сум», двн. fluohhōn «проклинати, ганити», гот. faiflōkun «уболівати, сумувати»; ie. *plāk- (*plāg-) «ударяти, бити»; значення «плакати» розвинулося з більш давнього «ударяти, бити себе в груди, зчіплювати руки (в розпачі)»; необгрунтоване твердження (Hirt PBrB 23, 336) про запозичення з готської мови. — Фасмер III 272; Черных II 37—38; Преобр. II 66; Brückner 419; Holub—Kop. 275; Machek ESJČ 453—454; Schuster-Šewc 1084; Младенов 426; Skok II 674; Mikkola Ursl. Gr. III 80, 90; Kiparsky GLG 79; Mikl. EW 248; Trautmann 222; Fraenkel I 602—603; Mühl.—Endz. III 314; Ernout—Meillet 906; Frisk II 561—562; Walde—Hofm. II 314—315; Гамкрелидзе—Иванов 30; Pokorny 832.

[**плаксу́н**] (бот.) «гортензія, Hydrangea hortensis» Л; — похідне утворення від *пла́кса*; народна назва цієї хатньої квітки зумовлена, мабуть, тим, що на листках її за два-три дні перед випаданням дощу з'являються краплини води. — Лисенко 162; Machek ESJČ 456. — Див. ще **пла́кати**.

плакува́ти «покривати вироби з металу або деревини іншим металом, іншою деревиною», *плаке́*, *плакіро́вка* (з рос.), *плакува́льник*, *плакува́льня*; — р. *плакирова́ть*, бр. *плакірава́ць*, п. plakować, болг. *плаки́рам*, схв. *плаки́рати*; — запозичення з французької мови; фр. plaquer «накладати тонкий шар металу, плакувати; наклеювати фанеру, наліплювати», ст. plaquier «тс.» виводиться від снідерл. placken «латати, лагодити; накладати пластир». — CIC[2] 653; ССРЛЯ 9, 1295—1296; Kopaliński 756; Sł. wyr. obcych 576; РЧДБЕ 562; Вуjаклија 728; Dauzat 565; Vries NEW 525. — Див. ще **плака́т**.

плаку́н[1] (бот.) «підбережник, плавун, Lythrum salicaria L.; [зніт вузько-

листий, Epilobium angustifolium L.]»; — р. *плаку́н* «тс.; [вид звіробою, Hypericum ascyron.]», бр. *плаку́н* «Lythrum L.», ч. plakún, plakun (з р.) «тс.»; — похідне утворення від дієслова *пла́кати*, зумовлене, можливо, повір'ям про те, що від трави Lythrum, корінь якої збирають в Іванову ніч, плачуть біси й відьми. — Даль III 119; Machek Jm. rostl. 140. — Див. ще **пла́кати**.

[**плакун**^{2}] (орн.) «коловодник великий, Tringa glottis L. (T. nebularia Gunn.?)» Шарл; — похідне утворення від *пла́кати*, зумовлене, очевидно, тим, що цей вид птаха, як і всі уліти, неспокійно поводить себе коло гнізда, літаючи кругом з криком, наче плачучи, особливо тоді, коли є небезпека для пташенят. — Булаховський Вибр. пр. III 222; Воїнств.—Кіст. 73—77; Птицы СССР 253—259. — Див. ще **пла́кати**.

план, *планови́к, планува́льник, планува́ти, безпла́новий, надпла́новий, позапла́новий, понадпла́новий*; — р. бр. болг. м. *план*, п. вл. plan, ч. слц. слн. plán, схв. *пла̑н*; — через польське і німецьке посередництво (нім. Plan) запозичено з французької мови; фр. plan «план, креслення; побудова, задум, проект; площина», ст. plant «план» зводиться до лат. planta «підошва, ступня», спорідненого з гр. πλατύς «плоский, широкий», лит. platùs «широкий», псл. plesna < *plestna, *pletje, укр. *плесно́, плече́*; неточним є виведення фр. plan (СІС^2 653; Черных II 38; Преобр. II 67; Kopaliński 755; Brückner 417; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 562) від лат. plānus «рівний, плоский». — Фасмер III 273; Machek ESJC 454; Vujaklija 728; Kluge—Mitzka 553; Klein 1194; Dauzat 564; Gamillscheg 708; Walde—Hofm. II 316—317. — Див. ще **пласт, плесно́, плече́**.

плане́р «безмоторний літальний апарат», *планери́зм, планери́ст, планеру́ючий, планерува́ти*; — р. бр. *планёр*, болг. *планьо́р*, м. *планер*, схв. *планер*; — запозичення з французької мови; фр. planeur «планер» походить від дієслова planer «планерувати, ширяти; висіти в повітрі», що виводиться від лат. plānus «плоский, рівний». — СІС^2 654; КЭСРЯ 341; РЧДБЕ 564; Vujaklija 728; Dauzat 564. — Див. ще **аеропла́н**.

плане́та, *планета́рій, плане́тник* «астроном; [астролог; чаклун, маг Нед]», *плани́да* «доля; [планета; темна сила, чорт; настрій Ме]», [*плани́та*] «велика грозова хмара Корз; дур О; доля О; (у сполученні [*п. гірська́*] «гірська богиня» Нед)», [*плани́тник*] «чаклун» О, [*плени́да*] «планета», *планета́рний*, [*планетува́тий*] «який знається на астрономії» Нед, [*планитува́тий*] «який знає про вплив планет на погоду», [*плани́тний*] «корисний», [*плані́тува́ти*] «допомагати», [*плано́шити*] «йти на здоров'я, служити здоров'ю» О, [*плану́жити*] «тс.» О, ст. *плани́та* «блукаюча зірка» (1627); — р. бр. болг. м. схв. *плане́та*, п. ч. planeta, слц. planéta, вл. planet, слн. planét, р.-цсл. **планита**, **планитъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичене з грецької мови, пізніше через польське посередництво з латинської; пізнє лат. planēta «планета» через лат. planētae «планети», planētes «тс.» виводиться від гр. πλανήτης «бродячий, мандрівний, блукаючий; мандрівник; планета», паралельного до πλάνης «тс.», пов'язаного з етимологічно не зовсім ясним πλανᾶσθαι «бродити, блукати, мандрувати», πλανᾶν «примушувати блукати, відводити вбік; збитися з дороги». — СІС^2 654; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Німчук 20; Фасмер III 273; Черных II 38; Преобр. II 67; Карпенко Назв. зв. неба 74—75; КЭСРЯ 341; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 755; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 454; РЧДБЕ 503; Младенов 426; Vujaklija 728; Walde—Hofm. II 318; Frisk II 549—550.

[**плани́ця**] «частина паркана від стовпа до стовпа; планка в паркані», [*плени́ця*] «тс.; надвоє розрізаний стов-

бур будівельного дерева», [*плани́че*] (зб.) «гілля, суччя» Нед, [*вплени́читися*] «зайняти багато місця» Ж; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з *пла́нка*[1] «дощечка, рейка, брусок» і з [*пла́нка*[2]] «дика яблуня», [*планча*] «тс.; дика груша».

планіме́трія, *планіме́тр* «прилад для вимірювання площі плоских фігур»; — р. болг. *планиме́трия*, бр. *планіме́трыя*, п. слц. planimetria, ч. planimetrie, вл. planimetrija, м. *планиметрија*, схв. *планимѐтрија*, слн. planimetrija; — запозичення з латинської мови; слат. plānimetria утворено, очевидно, за зразком лат. geōmetria «геометрія», гр. γεωμετρία «землемірство, геометрія», з основи лат. plānus «рівний, плоский», plānum «площина», спорідненого з лит. plónas «тонкий», лтс. plâns «плоский, рівний, тонкий», хет. palḫi- «широкий», та словотворчого компонента -metria, гр. -μετρία, пов'язаного з дієсловом μετρεῖν «міряти, вимірювати». — CIC[2] 654; ССРЛЯ 9, 1309—1310; Kopaliński 755—756; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 563; Вуjаклија 728; Walde—Hofm. II 318. — Див. ще **метр**[1]. — Пор. **геоме́трія**.

пла́нка[1] «дощечка, рейка, брусок»; — р. бр. болг. *пла́нка* «тс.», п. planka «планка, обшивна дошка», ч. plaňka «дошка (для паркана), балка, брусок, штахетник, кілок (у паркані)», нл. plańka «планка, рейка», схв. *пла̑нка* «товста дошка», слн. plánka «дошка (для паркана), необтесана рейка, кілок (у паркані)»; — запозичення з німецької мови; нвн. Plánke «дошка, мостина; планка» разом із свн. planke, blanke, снн. снідерл. сангл. дфриз. дат. planke, нн. гол. англ. plank, пізньодісл. шв. planka «тс.» походить від фр. ст. planque (пікард. planke) «дошка, брусок з дерева; зміцнення, укріплення», пов'язаного з фр. ст. planche «тс.», що утворилося з слат. planca «дошка, брусок», результату видозміни давнішого phalanga «жердина, стовп», яке зводиться до гр. φαλάγγη «тс.», пов'язаного з φάλαγξ «стовп (очищений від гілля), колода»; пов'язання слов'янських форм з лит. plónas «тонкий, худий; тонкий шар» (Matzenauer LF 12, 346) необґрунтоване. — Фасмер III 273; Преобр. II 67; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 454; Skok II 676; Kluge—Mitzka 553; Falk—Torp 835; Klein 1195; Jóhannesson 1118—1119; Walde—Hofm. II 299; Frisk II 985—986. — Див. ще **фала́нга**.

[**пла́нка**[2]] (бот.) «дика яблуня, Pirus malus L. (Malus silvestris Mill.)», [*планки́*] «дикі плоди» Нед, [*планча*] «дика яблуня, груша, Pyrus communis L.» Мак; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. plánka «дичка, дике яблуко, груша, слива», як і ч. pláňka «тс.», п. płonka «дичка», вл. płónc, нл. płonica «тс.», пов'язане з ч. слц. planý «пустий, неродючий, неврожайний», пізніше «той, що росте сам по собі (без обробітку), дикий», п. płony «тс.», які походять від псл. *polnъ, пов'язаного з polje «поле». — Дзендзелівський УЗЛП 161—162; Machek ESJC 455; Brückner 422. — Див. ще **по́ле**. — Пор. **пла́нний**.

планкто́н «сукупність рослинних і тваринних дрібних організмів, що проводять все життя у воді в завислому стані», *планкто́нний*; — р. бр. болг. *планкто́н*, п. ч. вл. plankton, слц. planktón, м. *планктон*, схв. *пла̀нктӧн*, слн. plánkton; — через російське посередництво запозичено з німецької мови; н. Plánkton «планктон» утворено фізіологом В. Генсеном (1835—1924) на основі гр. πλαγκτόν «блукаюче», пов'язаного з πλάζω (< *πλάγγιω) «блукаю, броджу», πληγή «удар; рана, укол», πλήσσω «б'ю, ударяю, вражаю», спорідненими з лат. plangō «з шумом ударяю, б'ю», псл. plakati, укр. *пла́кати*. — CIC[2] 654; ССРЛЯ 9, 1312; Kopaliński 756; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 563; Вуjаклија 729; Klein 1195; Walde—Hofm. II 315—316; Frisk II 561—562, 548—549. — Див. ще **пла́кати**.

[**пла́нний**] «змарнілий, худий Нед; неродючий, необроблений ВеЛ», [*пла-*

ни́ця] «крижина площею в кілька десятків квадратних метрів» Берл, [*пла́нник*] «негідник, нікчема» ВеЛ, [*планни́ця*] «неродюче, необроблене поле» ВеЛ, [*планні́ти*] «марніти, нидіти» Нед; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. planý «дикий (про рослини); неродючий; пустий, даремний; поганий», разом із спорідненими п. płonny «неродючий; неврожайний; пустий (без плоду); даремний, марний», заст. [płony] «тс.», вл. нл. płony «неродючий» походять від псл. *polnъ «пустий, неврожайний», пов'язаного з polje «поле». — Дзендзелівський St. sl. 10/1—2, 39; Brückner 422; Holub—Lyer 375; Machek ESJČ 454; Holub—Kop. 276; Schuster-Šewc 1090. — Див. ще **по́ле**. — Пор. **пла́нка**[2].

[**планóк**] «ділянка землі розміром у шість десятин»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з нім. Plan «площа».

пла́нсер, *пла́нцер, планцу́р* — див. **планши́р**.

планта́ж «глибокий обробіток землі під спеціальні культури»; — р. бр. болг. *планта́ж* «тс.», ч. слц. plantáž «плантація», вл. plantaža «тс.», м. схв. *планта́жа* «тс.; велике спеціалізоване землеробське господарство», слн. plantáža «плантація, насадження»; — запозичено, очевидно, через російське посередництво з французької мови; фр. plantage «посадка (рослини)» пов'язане з дієсловом planter «садити, висаджувати (рослини)», яке зводиться до лат. plantāre «тс.». — CIC[2] 654; ССРЛЯ 9, 1315; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 563; Dauzat 565. — Див. ще **планта́ція**.

планта́ція, *планта́тор, планта́торство*; — р. болг. *планта́ция*, бр. *планта́цыя*, п. plantacja, слц. plantáž, м. *планта́ција*, схв. *планта́ција*, слн. plantacija; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. plantātio «насадження (рослин), пересадка» пов'язане з planto «саджу», похідним від planta «рослина», яке загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з planta «підошва» через посередництво незафіксованого дієслова *plantāre «обтоптувати землю навколо саджанця» або «зрівнювати, згладжувати землю для засівання». — CIC[2] 654; КЭСРЯ 341; Kopaliński 756; РЧДБЕ 563; Dauzat 565; Klein 1195; Walde—Hofm. II 317—318. — Пор. **планта́ж**.

планча — див. **пла́нка**[2].

планше́т «дошка з натягнутим на неї креслярським папером; плоска сумка для географічних і топографічних карт; тонка дощечка, пластинка; підлога сцени, зроблена з окремих щитів», *планше́тка* «сумка для карт»; — р. болг. *планше́т*, бр. *планше́т* «тс.», схв. *планшета* «дощечка»; — очевидно, через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. planchette «дощечка, планшет геодезичний, планшетка корсета» є демінутивним утворенням від planche «дошка, фільонка, планка», спорідненого з фр. ст. planque «дошка, брусок з дерева». — CIC[2] 654; Черных II 38; КЭСРЯ 341; Kopaliński 756; РЧДБЕ 563; Vujaklija 729; Dauzat 564. — Див. ще **пла́нка**[1].

планши́р «захисний обвід на краях палуби судна, на борту човна чи яхти», [*пла́нсер*] «планка, що прибивається понад кромку борту човна» Дз, [*пла́нцер*] «дерев'яна планка, прибита до борту човна зверху» Берл, [*планцу́р*] «тс.» Берл; — болг. *планши́р* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. *планши́р* «дерев'яний брус або поздовжня стальна полиця по обводу корпусу судна», *планши́рь*, [*планшер*] «тс.», [*пла́нцырь*] «верхній поздовжній брус по краю борту, поручнів суден» походить від англ. planksheer «планшир», planesheer «тс.», яке є результатом народноетимологічної видозміни застарілої форми plancher «тс.», що походить від фр. plancher «підлога (з дощок), дощана обшивка, дошки», пов'язаного з planche «дошка, планка». — CIC[2] 654; ССРЛЯ 9, 1317—1318; РЧДБЕ 654; Klein 1194, 1195; Dauzat 564. — Див. ще **планше́т**.

[**плань**] «смуга, водяна поверхня серед трясовини» Ч, [*планьо́к*] «вузький і довгий острівець на болоті; дорога через болото» Ч; — неясне.

[**пла́са**] «сітка з прив'язаним до неї держаком» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *пла́сэ* «сітка, рибальська сітка» (рум. plásă «тс.») є семантично видозміненим запозиченням зі слов'янських мов; пор. цсл. **пласа** «смуга», болг. [*пла́са*] «шкіряна смуга», схв. *пла̀са* «кусень; пляма, веснянка», [plasȁ] «смуга, польова смуга», слн. plása «тс.», які відповідають укр. *полóса́*. — СДЕЛМ 317; DLRM 627. — Див. ще **полóса́**[1].

[**пласкач**] (бот.) «ячмінь дворядний, Hordeum distichum L.» Mak, [*пласка́ч*] «тс.» ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. [płaskacz] «вид ячменю», płaskur «ячмінь дворядний» пов'язані з płaski «плоский», якому відповідає укр. *пло́ский*; назви зумовлені тим, що цей вид ячменю має плоский колосок; пор. іншу назву цієї ж рослини [*пло́щик*]. — Вісюліна—Клоков 88; Нейштадт 126—127; SJP VI 490; Brückner 419; SW IV 248. — Див. ще **пло́ски́й**. — Пор. **пло́щик**.

пласки́й «плоский», *пласкува́тий* «плескуватий», [*пласк*] «плоскість, рівнина» Пі, [*плащи́на*] «площина Нед; місце на річці, куди вода наносить пісок, мул Корз», [*плащувина́*] «плоский берег» Корз, [*розпла́щити*] «розплескати, зробити плоским» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. płaski «плоский», płaszczyzna «площина» відповідають укр. *пло́ский, площина́*. — Brückner 419—420. — Див. ще **пло́ски́й**.

[**пласкове́ць**] «лапатий сніг» Нед; — результат контамінації слів [*пластове́ць*] «тс.» і *пласки́й* «плоский». — Див. ще **пласт, пласки́й**.

[**пласку́н**] (іхт.) «азовський пузанок, Alosa caspia tanaica (Caspialosa kessleri pontica Eichwald)», [*пластýн*] «тс.» Л—Г, [*пластуне́ць*] «тс. Л—Г; вид чорноморського оселедця»; — запозичення з російської мови; р. [*пласкун, пластун, пластуне́ц*] відображають акаючу вимову назв [*плоскун, плоскунец*] «тс.», пов'язаних з *пло́ский*; назви зумовлені, очевидно, тим, що каспійсько-чорноморські оселедці мають дуже стиснуте з боків видовжене тіло. — Маркевич—Короткий 58, 59; Сабанеев 188. — Див. ще **пло́ски́й**.

[**пла́сник**] (бот.) «печінковидна папороть, Osmunda regalis L.» Нед; — неясне.

[**пла́снути**] «зменшуватися (про нарив, опух)» Нед, [*спласа́ти*] «тс.» Нед; — не зовсім ясне; можливо, давніше **пласкнути*, пов'язане з [*пласки́й*] «плоский».

пласт «шар; [гілля хвойного дерева; збита купа сіна О]», [*пласта́*] «гілля хвойного дерева» О, *пласти́на, пласти́нка, пластіве́ць*, (мн.) *пластівці́* «клапті, шматки чого-небудь пухнастого, м'якого», *пластіве́нь*, (мн.) *пластівні́* «тс.», [*пластове́нь*] «лапатий сніг», [*пластове́ць, пластови́к*] «тс.», *пласту́н* «[тс.]; розвідник, який пересувається плазом, на животі; (заст.) кубанський козак», [*пластів'я*] «пласт, шар; шар зрубаного гілля», [*пластів'є*] «тс.» Нед, ВеНЗн, [*пласто́к*] (у гончарів) «овальна грудка розмішаної глини», [*пласце́нка*] «оберемок сіна» О, [*пласта́тий*] «великими пластами; лапатий» Нед, *пласти́нковий, пласти́нчастий, пласти́нчатий, пластівча́стий*, [*пластова́тий* Нед, *пластовни́стий*] «лапатий», [*пластови́й*] (у виразі [*п-а дошка*] «звичайна дошка») Нед, [*пла́стати*] «повзти, вилазити; насилу йти, грузнути; підкрадатися», *пластува́ти* «пересуватися плазом; плазувати; [класти (сіно) шарами Нед]», *розпласта́ти* «покласти навзнак, крижем» (з р. ?); — р. бр. болг. м. *пласт* «пласт», п. діал. вл. płast «стільник меду», ч. слн. plást «шар», слц. plást «стільник», полаб. plost «одиниця міри поля», схв. *пла̑ст* «копиця сіна», стсл. **пластъ** «згин»; — псл. plastъ (< *plattъ)

«тс.; тонкий шар; міра землі, поля»; — споріднене з лит. platùs «широкий», гр. πλατύς «тс.; рівний»; ie. *plŏt-/plăt-/plĕt- «розлогий, широкий, плоский». — Фасмер III 273—274; Черных II 38—39; Преобр. II 67—68; Brückner 420; Holub—Kop. 276; Machek ESJČ 455; Schuster-Šewc 1084—1085; Polański-Sehnert 112; Младенов 427; Skok II 677; Meillet MSL 14, 342; Trautmann 223; Matzenauer LF 12, 349—350; Būga RR I 473; Pokorny 833—834. — Пор. **плече́, плóский, полотно́**.

[**пласте́**] «жердина для будівель» Л; — неясне; можливо, пов'язане з [*пластова дошка*] «звичайно розпиляна дошка» (під *пласт*).

пла́стик «пластмаса», *пласти́чний* «не ламкий; пластмасовий»; — р. *пла́стик* «пластмаса», бр. *пла́стык*, п. plastyk «тс.», ч. слц. plastik «штучна шкіра», вл. plasta «пластик», слн. plástik «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. plastic «тс.» пов'язане з прикметником plastic «пластичний», що походить від слат. plasticus «тс.». — CIC² 655; Sł. wyr. obcych 578; Klein 1196. — Див. ще **пла́стика**.

пла́стика «скульптура, твори скульптури; гармонійність форм, зображень; узгодженість рухів, жестів», *пласти́чний*; — р. болг. м. *пла́стика*, бр. *пла́стыка*, п. plastyka, ч. слц. вл. plastika, схв. *пла̀стика*, слн. plástika; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Plástik, англ. plastic, фр. plastique через пізньолат. plastica «творення», слат. plasticus «пластичний» пов'язуються з гр. πλαστική «пластика, скульптура, образотворче мистецтво», πλαστικός «пластичний, піддатливий; образотворчий», похідним від прикметника πλαστός «виліплений, ліпний», пов'язаного з етимологічно не зовсім ясним дієсловом πλάσσειν «ліпити (з глини, воску); відливати, виливати; формувати, утворювати». — CIC² 655; ССРЛЯ 9, 1321; Kopaliński 757; Brückner 417; Holub—Lyer 375; БТР 656; РЧДБЕ 564; Младенов 427; Vujaklija 729; Klein 1196; Fremdwörterbuch 486; Dauzat 565; Walde—Hofm. II 318—319; Frisk II 551—552. — Пор. **пла́зма**.

пластили́н; — р. *пластели́н, пластили́н*, бр. *пластылі́н*, п. plastelina, ч. plastelín, plastelína, слц. plastelín, plastelína, вл. plastilin, болг. *пластили́н*, м. *пластели́н*, схв. *пластѐлӣн*, слн. plastelín; — через російське і польське посередництво запозичено з німецької або італійської мови; нім. Plastilína, Plastilín виводиться від гр. πλαστός «виліплений, ліпний»; іт. plastilína вважається утвореним з основи plastico «пластичний» (з лат. plasticus «тс.») і лат. lino «намазую, покриваю» (Mestica 1209). — CIC² 655; ССРЛЯ 9, 1321; Sł. wyr. obcych 577; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 564; Vujaklija 729; Fremdwörterbuch 487. — Див. ще **пла́стика**.

пла́стир, [*пля́стер*] «пластир; стільник меду»; — р. *пла́стырь*, др. *пластырь*, бр. *пла́стыр*, п. plaster, заст. plastr, flastr, flaster, ч. ст. flastr, слц. [flajster], вл. plester, нл. flastaŕ, болг. *пласти́р*, схв. *фла̀стер*, слн. flaster, стсл. **пластырь**; — запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. pflastar «лікувальний пластир; підлога» походить від слат. plastrum «пластир» з давнішого emplastrum «тс.», що виводиться від гр. ἔμπλαστρον «пластир, цілюща мазь», утвореного від прикметника ἐμπλαστός «вимазаний», пов'язаного з дієсловом ἐμπλάσσειν «накладати пластир, намазувати», похідним від πλάσσειν «ліпити»; слов'янські відповідники з початковим f (ф) є пізнішими запозиченнями з німецької мови (нвн. Pflåster); безпосереднє пов'язання з гр. ἔμπλαστρον (Mikl. EW 248) сумнівне з фонетичного погляду; неприйнятне також гіпотетичне гр. *εμπλαστήριον (Соболевский ЖМНП 1886, вересень, 154). — CIC² 655; Фасмер III 274; Черных II 39; Преобр. II 68; Срезн. III 954; Sł. wyr. obcych 577; Gebauer I 383; Младенов 427; Vujaklija 1014; Meillet Études 187; Mikl. Lex. 569; Knutsson GL 27; Kluge—

Mitzka 544; Walde—Hofm. I 402; Frisk II 551—552. — Див. ще **пла́зма**. — Пор. **пі́астр**.

пласту́н — див. **пласку́н**.

плат «шматок полотна або іншої тканини; [фартух ДзАтл І; хустка]», [*плата́ник*] «фартух» ДзАтл І, [*плати́на*] «хустка; клапоть Нед; крижмо О», *плато́к* «хустина; [пласт; пелюстка; латка]», [*пла́тка*] «латка», *пла́ття* «вид одягу», [*пла(т)тя́ни́ця*] «та, що зодягається у плаття» Г, Нед, [*пла́тя́нка*] «онуча» Г, Нед, *пла́таний* «розрізаний уздовж; [(про рибу) певним способом засолений Дз; латаний]», [*платкани́стий*] «рябий» О, [*платко́ваний*] «плямистий, поплямований» Нед, *платтьови́й, платтяни́й* «призначений для плаття; [полотняний]», [*платча́стий*] «латкастий, поділений на латки» Нед, [*платча́тий*] «тс.» Нед, *пла́та́ти* «[латати] СУМ, О; розтинати (рибу) навпіл уздовж», [*напла́та*] «залізна оббивка полоза саней» Нед, [*при́платок*] «жіночий фартух» ДзАтл І, [*розплата́тися*] «розпластатися (упавши)», [*су́плаття*] «одяг, білизна, дрібні домашні речі», [*шу́плаття*] «тс.»; — р. *плат* «хустина, покривало», бр. *пла́цце* «одяг (узагалі); білизна», [*платок*] «хустина», др. *платъ* «частина, шматок; шматок тканини», п. вл. нл. płat «кусок (тканини, дерева), шматок (м'яса); латка, частина поверхні, що виділяється», ч. plát «шматок, лист, пелюстка», слц. plát «великий тонкий плоский шматок», болг. м. діал. *плат* «тканина», схв. *пла̏та* «скатерть; простирадло», стсл. **платъ** «шматок тканини, лахміття»; — псл. platъ «частина, шматок (тканини)», очевидно, пов'язане з plata «плата», *polt-no (*poltьno) «полотно»; — споріднене з ірл. lontā (< *plotnā) «тс.», лит. platùs «широкий», лтс. plats, гр. πλατύς «тс.»; необґрунтоване припущення (Meillet Études 220; Brückner AfSlPh 23, 536; Johansson KZ 36, 372) про запозичення з германських мов (гот. plat «клапоть, ганчірка, латка»); викликає сумнів пов'язання (Варбот 45; Куркина Этимология 1982, 20) з псл. pletǫ (plesti) «плету» (з ie. *plekt- ?). — Фасмер—Трубачев III 274; Преобр. II 69—70; Срезн. II 955—956; Brückner 420; Schuster-Šewc 1085—1086; Младенов 427; Skok II 678; Mikl. EW 249; Потебня РФВ 1895 I—II 329, III 187; Matzenauer LF 12, 352; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 172—175; Uhlenbeck PBrB 29, 336; Pokorny 986. — Пор. **пла́та, пле́сно́, плече́, полотно́**.

пла́та, [*плат*] «плата» Нед, *пла́ті́ж* СУМ, Нед, [*платі́жка*] «платіж», *платни́к, платня́*, [*пла́тен*] «платний» Нед, *платі́жний*, [*платни́чий*] «платіжний» Нед, *плати́ти, плати́тися* «втрачати що-небудь; коштувати», *безпла́тний*, [*безпла́тина*] «безмитна торгівля» Я, *безпла́тний, ви́плат, ви́пла́та* СУМ, Нед, *відпла́та, відпла́чуватися* «віддячувати; [повертати борг; розплачуватися]», *допла́та, запла́та*, [*запла́чення*] «плата» Я, [*надпла́та*] «переплата» Нед, *недопла́та*, [*недопла́тка*] «недоплата» Нед, *недоопла́та, непла́тник*, [*незапла́тний*] «неоплатний» Нед, [*неоплати́мий*] «тс.» Нед, *неопла́тний, опла́та*, [*опла́тина*] «оплата» Нед, *о́пла́тки* (заст.) «грошові податки; оплата або збирання податків», *о́платъ* (заст.) «податки; видатки, витрати», *перепла́та, передпла́та, передпла́тник, передплати́ти*, [*по́платка*] «податок» Нед, [*предпла́та*] «передплата», [*предпла́тник*] «передплатник», [*предплати́ти*] «передплатити» тж, *припла́та, розпла́та*, [*розпла́тка*] «платіж», [*сплат*] «сплата» Нед, *спла́та*, [*сплатне́*] «плата частинами» Нед, [*упла́та*] «оплата» Нед; — р. бр. болг. м. схв. *пла̏та*, др. *платити* «платити, давати данину», п. płaca, ч. plat «плата», слц. plat, pláca «платня», вл. płaćić «платити, коштувати», нл. płaś «плата, ціна», полаб. plotě (*plati) «коштує», схв. *пла̏ћа*, слн. pláča «(заробітна) плата», стсл. **плата** «ціна», **плащѫ** «тс.», **платити** «платити»; — псл. plata «ціна,

плата», *platja «тс.», похідні утворення від platъ «частина, шматок (тканини)»; як свідчать арабські та інші джерела, ще у IX—X ст. шматок тканини був досить поширеною стандартною одиницею виміру в давній обмінній торгівлі; роз'єднання форм *плат* і *пла́та* й пов'язання останньої з двн. plōzan «приносити в жертву», blōzen, гот. blōtan «шанувати, поважати» (Погодин РФВ 33, 329) або з р. *плен* «полон», укр. *поло́н* (Горяев 262) не обґрунтоване. — Фасмер III 274—275; Преобр. II 68—69; Потебня К ист. зв. III 50; Brückner 420; Holub—Lyer 376; Holub—Kop. 276; Machek ESJČ 455; Schuster-Šewc 1083; Младенов 427; Skok II 678; Критенко Вступ 529; Mikl. EW 248; Schrader Reallexikon I 325. — Див. ще **плат**.

плата́н (бот.) «чинара, Platanus L.», *плата́нові*; — р. бр. болг. *плата́н*, п. ч. слц. platan, вл. platana, м. *платан*, схв. *пла̀та̄н*, слн. platána; — через французьке посередництво (фр. platane) запозичено з латинської мови; лат. platanus «тс.» походить від гр. πλάτανος «явір, платан, чинара» (букв. «дерево з широкою кроною»), пов'язаного з πλατύς «широкий, просторий», спорідненим з лит. platùs «тс.», псл. platъ «плат», plastъ «пласт», plesna «плесно». — СІС² 655; БСЭ 33, 210; Фасмер III 275; Черных II 39; КЭСРЯ 341; Преобр. II 69; Sł. wyr. obcych 578; Holub—Lyer 376; Holub—Kop. 276; Machek ESJČ 455; Младенов 427; РЧДБЕ 564; Вуjаклија 730; Dauzat 565; Walde—Hofm. II 319; Frisk II 552—554. — Див. ще **пласт, плат**. — Пор. **плéсно, плечé**.

[**плата́ти**] «робити, коїти, витворяти» Кур; — п. płatać «тс.; (заст.) бити, калічити»; — неясне.

[**пла́тва**] «зрубаний стовбур дерева; велике дерево, що сплавляють ВеЗн; балка, на якій укріплені крокви; лата (дахова) Ме; частина журавля, яким тягають воду Мо», [*пла́вта*] «відрізана частина деревного стовбура завдовжки 8 метрів», [*пла́твина*] «поздовжня колода над даховим гребенем» НикНикЕЛ, [*пла́тов*] «балка; лата (дахова)» Нед; — ч. [plátva] «лежень (балка, на якій укріплені крокви)», слц. [plátev, platva] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. płatwa, płatew, [płateń, płoteń, płotwia] «тс.» загальноприйнятої етимології не має; зіставляється (НикНикЕЛ 170) з *пласт, пла́ха*¹. — SW IV 254; Machek ESJČ 456.

пла́тина (хімічний елемент), *платина́т, платини́т, платинува́ти*; — р. м. *пла́тина*, бр. *пла́ціна*, п. platyna, ч. слц. platina, вл. platin, болг. *плати́на*, схв. *пла̀тина*, слн. plátina; — через російське посередництво запозичено з іспанської мови; ісп. platina «тс.» є демінутивною формою від plata «срібло», що виводиться від пров. ст. plata «лист заліза» або від генетично з ним пов'язаного фр. ст. plate «тс.», в основі якого лежить, очевидно, іменник plat «плоска, горизонтальна, рівна поверхня», пов'язаний з прикметником plat «плоский, рівний, гладкий», нар.-лат. *plattus «тс.», що походить від гр. πλατύς «широкий, рівний, плоский, просторий»; метал дістав назву від срібла через подібність його сріблястобілого кольору до кольору срібла. — УРЕ 11, 242; СІС² 656; Волков 23; Фигуровский 100; Фасмер III 275; Черных II 39; Преобр. II 69; Kopaliński 757—758; Holub—Lyer 376; Machek ESJČ 455; РЧДБЕ 564; Младенов 427; Вуjаклија 730; Kluge—Mitzka 554; Fremdwörterbuch 487; Klein 1197; Dauzat 565, 566. — Див. ще **пласт, плат, плата́н**.

[**плати́нник**] (бот.) «печериця, Agaricus L.» Нед, [*пла̀тинникі*] «гриби родини пластинчастих з порядку агарикових, Agaricineae» Мак, *пластѝнникові* «Agaricales», *пластѝнчасті* «тс.»; — слн. [platnica] «печериця»; — похідні утворення від етимологічно пов'язаних [*плати́на*] «клапоть», *пласти́на*; назви зумовлені тим, що на нижньому боці шапки цих грибів розміщені плас-

тинки. — Зерова 56; Словн. бот. 427—428. — Див. ще **пласт, плат**.

платíвка (заст.) «пластинка»; — очевидно, за аналогією до ч. слц. plát «тс.» утворено від запозиченого нвн. Plátte «тс., плита, блюдо», яке через двн. platta (blatta) «кам'яна плита» зводиться до нар.-лат. *plattus «рівний, плоский», що походить від гр. πλατύς «широкий». — Machek ESJC 455; Kluge—Mitzka 554. — Див. ще **плат, плата́н**.

плато́ «плоскогір'я, підвищена рівнина»; — р. бр. болг. м. *плато́*, п. plateau, ч. слн. plató, слц. plató, plateau, вл. platow, схв. *пла̀то̄*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. plateau «піднос, тарілка, круг; плоскогір'я, плато, майданчик» виводиться від ст. plat «плоска, горизонтальна, рівна поверхня», пов'язаного з прикметником plat «плоский, рівний, гладкий», в основі якого лежить нар.-лат. *plattus «тс.», утворене від гр. πλατύς «широкий, просторий, рівний, плоский». — CIC^2 656; ССРЛЯ 9, 1340; Kopaliński 757; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 565; Klein 1197; Dauzat 565. — Див. ще **плат, плата́н**.

Плато́н, [*Плати́н*], *Плато́ша*, ст. *Пла́тωнъ* «прострѣтъ, або широкъ» (1627);— р. бр. болг. *Плато́н*, ч. Platon, слц. Platón, схв. *Пла̀то̄н, Пла́тон*, слн. Pláton, Plato, цсл. **Платѡнъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Πλάτων «Платон», псевдонім давньогрецького філософа Арістоклеса, що, можливо, означав «широкоплечий» (як натяк на його широкі плечі) і був утворений від прикметника πλατύς «широкий, просторий, рівний, плоский». — Вл. імена 81; Беринда 227; Петровский 186; Спр. личн. имен 446; БСЭ 33, 221; Илчев 399; Klein 1197. — Див. ще **плат, плата́н**.

[**платсо́н**] «витесана балка» Л; — неясне.

пла́ття, *платтьови́й, платтяни́й, платя́ни́ця, пла́тя́нка* — див. **плат**.

платфо́рма; — р. бр. болг. *платфо́рма*, п. ч. слц. platforma, м. *платформа*, схв. *пла̀тфо̄рма*, слн. plátfórma; — запозичення з французької мови; фр. plate-forme «плоска покрівля, дах; платформа; площадка (вагона)» пов'язане з ст. plate-forme «плоска, рівна, горизонтальна форма», складеним утворенням з основ прикметника plat (жін. р. plate) «плоский, рівний, гладкий» та іменника forme «форма». — CIC^2 656; Фасмер III 275; Преобр. II 69; Sł. wyr. obcych 578; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 565; Vujaklija 731; Klein 1197; Kluge—Mitzka 554; Dauzat 565. — Див. ще **плато́, фо́рма**.

плаўн — див. **плавун**.

плафо́н «стеля, оздоблена живописом, ліпленням, мозаїкою; стеля взагалі; абажур у формі півкулі, зрізаного конуса»; — р. бр. болг. *плафо́н* «тс.», п. plafon «розмальована стеля», ч. plafond «стеля», слц. слн. plafón, м. *плафон*, схв. *пла̀фо̄н* «тс.»; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. plafond «стеля, плафон» походить від середньовічної форми platfond (букв.) «плоский грунт», утвореної з основ прикметника plat «плоский, рівний, гладкий» та іменника fond «дно, низ; глибина, основа». — CIC^2 656; Фасмер III 275; Kopaliński 755; Sł. wyr. obcych 575; Holub—Lyer 374; РЧДБЕ 565; Vujaklija 731; Dauzat 332, 563; Gamillscheg 699. — Див. ще **плато́, фонд**.

пла́ха[1] «дерев'яна колода, на якій відрубували голову засудженому до страти; великий з плоскою поверхнею шматок; [частина сохи До; складова частина невода, полотнище невода; верхня частина свинячої туші — шар сала; частина зораного поля ЛексПол; шматок розколотої навпіл деревини, колоди; поліно; широка дошка]», [*плашанка*] «малі санки з дощок» ВеЛ, [*плашанки́*] «малі санки з двох широких дощок» Нед, *пла́шка* «невелика металева пластинка; [пастка з дошкою, що опускається; широка дошка, лавка

О; тріска, уламок Нед; половина головки капусти ЛексПол]», [*плашкува́тий*] (про дрова) «з широких полін, плах»; — р. бр. *пла́ха* «частина колоди, поліно, колода (у т. ч. для відрубування голови)», п. (s)płacheć «латка, клапоть (грунту)», р.-цсл. **плаχа** «поліно», **плашиѥ** (зб.) «дрова»; — псл. plaxa «плаха», пов'язане чергуванням голосних з ploxa «площина», ploskъ «плоский», пор. ч. слц. plocha «площа, поверхня», нл. płocha «тс.»; необгрунтоване твердження (Uhlenbeck AfSlPh 16, 373; Holub—Lyer 378) про запозичення з двн. flah «плоский, рівний»; сумнівне також зіставлення (Matzenauer LF 12, 345) з лит. plėšti «рвати, драти, скубти», лтс. plēst «тс.». — Фасмер III 275; Преобр. II 70; Ильинский ИОРЯС 20/3, 112; Mikl. EW 248. — Див. ще **пло́ский**.

[**пла́ха**[2]] (якась стара торгова одиниця виміру солі); — можливо, пов'язане з р. ст. *плошька* (*площька*) «вид мита із соляних варниць»; — неясне.

[**плахі́тка**] «опух, пухлина; матка» Нед; — неясне.

пла́хта[1] «жіночий одяг замість спідниці; картата декоративна тканина; покривало або килим з такої тканини; [рід білої хустки, схожої на широкий рушник; простирадло, одіяльце, в яке загортають маленьку дитину Мо]», [*пла́хітка*] (зменш.), [*пла́хотка*], *плахти́на* «тс.», *плахі́ття* (зб.) «плаття», [*плахти́ня*] «рядно» О, [*плахтови́на*] «ряднина» О, [*плахтяний*] «плахтовий» Пі; — р. бр. *пла́хта* (українська кустарна тканина), п. płachta «рядно», [plachta, plochta], ч. слц. plachta «вітрило, парусина, покривало», вл. нл. płachta «простирадло», полаб. plóchtă «хустка, скатерка, простирадло», схв. *пла̏хта* «скатерка; простирадло, накривка, покриття (для меблів); намет (з полотна)», слн. pláhta «покривало; попона (для коней); навіс, тент», plahúta «грубе лляне полотно, простирадло; висячий край покривала», стсл. **плаχъта** «парусина, полотно»; — псл. plaxъta «полотно, простирадло, покривало, навіс», очевидно, похідне утворення від plaxa «плаха» (пор. укр. *пла́ха* «складова частина невода, полотнище невода; верхня частина свинячої туші — шар сала»); необгрунтоване виведення західнослов'янських форм від двн. flah «плоский, рівний» (Преобр. II 70) або з герм. *flahta (двн. flech) «шмаття, лахміття, ганчірка»; сумнівне також пов'язання (Москаленко УІЛ 28; Holub—Lyer 375; Holub—Kop. 275; Machek ESJC 453; Kluge—Mitzka 553; Torp 285) з двн. blaha «грубе лляне полотно, простирадло», свн. blahe, нвн. Blahe «парусина, брезент», сілез. Plaue «грубе лляне полотно (для укривання, застилання воза)», австр. blåchn «штори». — НикНикЕЛ 79; Фасмер III 275—276; Ильинский ИОРЯС 20/3, 112; Brückner AfSlPh 419; KZ 43, 310; AfSlPh 29, 112; Otrębski JP 62/3, 193; Schuster-Šewc 1084; Popović ZfSlPh 24, 36; Matzenauer LF 12, 345; Mikl. EW 248. — Див. ще **пла́ха**[1]. — Пор. **плаский, плат, плащ.**

[**пла́хта**[2]] «дощаний щит у крилі вітряка Л; частина сохи, на яку накладаються сошники ЛексПол», [*плахти́на*] «частина сохи» ЛексПол; — результат видозміни форми і значення слова *пла́ха* «дерев'яна колода; [широка дошка]», зближеного з генетично пов'язаним *пла́хта* «покривало, полотно». — Див. ще **пла́ха**[1]. — Пор. **пла́хта**[1].

плац «площа для військових стройових занять, парадів; [майдан; місце, особливо таке, де раніше було житло]», [*пляц*] «тс.», [*плець*] «тс. Нед; садиба», [*пляцове́*] «плата за місце на базарі» Нед; — р. болг. м. *плац*, бр. *пляц*, п. ч. plac, слц. pľac, схв. *пла̀ц*, слн. plàc; — запозичене через російське і польське посередництво з німецької мови; нвн. Platz «місце; площа, плац», як і англ. сангл. place «місце, посада; місто, село, селище», виводиться від фр. place «місце, вільний простір; площа, майдан, плац; ринок, міс-

то», що походить від нлат. *plattea (< лат. plătēa) «місце, відкритий простір, вулиця», в основі якого лежить гр. πλατεῖα (ὁδος) «вулиця; (букв.) широка дорога», жін. р. від прикметника πλατύς «широкий, плоский, рівний». — CIC² 656; Фасмер III 276; Sł. wyr. obcych 575; Holub—Lyer 374; РЧДБЕ 565; Vujaklija 731; Kluge—Mitzka 555; Klein 1192; Dauzat 563; Walde—Hofm. II 319. — Див. ще **плат, платáн.**

[**пла́ца**] (зах.) «плата, платня» ДзУЗЛП; — ст. *плаца* (XVII ст.); — запозичення із західнослов'янських мов; п. płaca «плата», слц. pláca «заробіток», нл. płaś «плата» споріднені з укр. *пла́та* «тс.». — Дзендзелівський УЗЛП 105, 170; Brückner 419, 420. — Див. ще **пла́та.**

плацда́рм «укріплений район»; — р. бр. болг. *плацда́рм*, м. *плацдарм*, схв. *плас д'арм*; — через російське посередництво (пор. давніше р. *пласдарм*) запозичено з французької мови; фр. place d'armes спочатку «площа для військ», потім «плац-парад», далі «плацдарм» складається з іменника place «місце, вільний простір; площа», прийменника de «з, від, про та ін.» та іменника armes, мн. від arme «зброя; рід військ», яке походить від лат. arma «зброя; війна, боротьба, бій; збройні сили, армія, війська». — CIC² 656; Фасмер III 276; БТР 590; РЧДБЕ 565; Vujaklija 729. — Див. ще **а́рмія, де-, плац.**

плаце́нта «дитяче місце, послід; (у рослин) тканина, до якої прикріплюються насінні зачатки у зав'язі», *плацента́рні* «підклас ссавців, у яких зародок пов'язаний з тілом матері плацентою», *плацента́рний*; — р. болг. м. *плаце́нта*, бр. *плацэ́нта*, п. ч. слц. placenta, схв. *пла̀це̄нта*, слн. placénta; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Plazénta, англ. фр. іт. placenta «тс.» (як анатомічний термін уперше застосоване італійським анатомом XVI ст. Р. Коломбо) походить від лат. placenta «пиріг», що виводиться від гр. πλακόεις (зн. в. πλακόεντα) «коржик», утвореного від прикметника πλακόεις «плоский», пов'язаного з πλάξ «площина, рівнина; плита, пластинка, коржик», спорідненим з псл. ploskъ «плоский», укр. *пло́ский*. — CIC² 656; ССРЛЯ 9, 1348; Kopaliński 755; Holub—Lyer 374; РЧДБЕ 565; Vujaklija 731; Dauzat 563; Klein 1192—1193; Walde—Hofm. II 313; Frisk II 550—551. — Див. ще **пло́ский.** — Пор. **плачи́нда.**

плацка́рта, *безплацка́ртний*; — р. бр. болг. *плацка́рта*, п. plackarta; — запозичене, можливо, через російське і польське посередництво з німецької мови; н. Plátzkarte «плацкарта» складається з основ іменників Platz «місце, площа» і Karte «карта, квиток». — CIC² 656—657; ССРЛЯ 9, 1348; РЧДБЕ 565. — Див. ще **ка́рта, плац.**

плач, *плаче́вний, пла́чка, плачли́вий, пла́чний, пла́чниця* — див. **пла́кати.**

плачи́нда «вид пирога», [*плаци́нда*] «тс.» Куз, [*плачи́нда*] «великий пиріг з капустою, сиром, гарбузом чи картоплею» Дз, [*плачи́нта*] «листковий пиріг», [*плечи́нда*] «вид пирогів або ватрушок із сиром чи гарбузом», [*пляци́нда*] «солодкий пиріг»; — р. [*плаци́нда*] «листковий солодкий пиріг», болг. [*плаке́нда*] «листковий пиріг», [*плаке́да, плаке́та*] «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *плэчи́нтэ* (рум. plăcíntă) «листковий пиріг» походить від лат. placenta «коржик, пиріг». — Дзендзелевский Молдаванизмы 154; Дзендзелівський НЗ УжДУ 13, 106; Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 166; Десницкая Сл. языкозн. 1978, 150; Младенов 426; СДЕЛМ 320; DLRM 628; Puşcariu 116—117. — Див. ще **плаце́нта.**

плащ, *плащани́ця* «полотнище із зображенням Христа у труні», [*плащени́ця*] «тс.», [*плащи́на*] «поганенький плащ», [*пла́щок*] «сорочка без рукавів, у яку зодягають дитину до першого причащання», *плащува́тий* «одягнений у плащ або в одяг, схожий на плащ»; —

р. болг. *плащ*, бр. *плашч*, др. *плащь*, п. płaszcz, ч. слц. plašt', вл. нл. płašć, м. *плашт*, схв. *пла̑шт*, слн. plášč, стсл. **плашть**; — псл. *plaščь «плащ», очевидно, похідне від plastъ «пласт» або від пов'язаного з ним platъ «плат» чи, можливо, від ploskъ «плоский»; зіставляється також (Абаев Пробл. ист. и диал. 14) з перс. palas «шерстяний або волосяний грубий одяг», ос. pœlæz «накидка з грубої тканини». — Фасмер III 277; Черных II 39; Преобр. II 70; Ильинский ИОРЯС 20/3, 313; Brückner 420; KZ 43, 310; Holub—Kop. 276; Machek ESJČ 455; Schuster-Šewc 1085; Младенов 428; Skok II 677; Mikl. EW 248; Meillet Études 392. — Див. ще **пласт, плат, плóскúй.**

[**плащáк**] (ент.) «чорний тарган, прусак, Blatta orientalis (Periplaneta orientalis) L.» ВеНЗн, [*плещáк*] «тс.» ВеНЗн; — похідні утворення від *пласкúй, плескáтий*; назви зумовлені широкою і плоскою формою таргана. — Горностаев 48; Urania Tierr. Insekten 103, 106, 107. — Див. ще **пласкúй, плескáтий.**

плебáн «парафіяльний католицький священик», *плебáнія* «парафія католицького священика; садиба, дім парафіяльного католицького священика»; — бр. *плябáн* «парафіяльний католицький священик»; — запозичення з польської мови; п. pleban, як і ч. слц. заст. plebán «тс.», походить від слат. plēbānus «тс.», утвореного від лат. plēbs «простий народ, плебс; натовп». — Brückner 417; Sł. wyr. obcych 579; Holub—Lyer 376. — Див. ще **плебс.**

плебісцúт «всенародне голосування, референдум», *плебісцитáрний, плебісцúтний*; — р. болг. *плебисцúт*, бр. *плебісцыт*, п. plebiscyt, ч. слц. вл. plebiscit, м. *плебисцит*, схв. *плèбисцīт*, слн. plebiscít; — запозичення з французької мови; фр. plébiscite «тс.» походить від лат. plēbiscītum «плебісцит, народне голосування», що є результатом злиття виразу plēbis (plebei) scītum, букв. «народне рішення», який складається з іменників plēbis, род. в. від plēbs «народ» і scītum «визначення, постанова, рішення», очевидно, утвореного від scīscere «пізнавати, вивідувати; висловлюватися, схвалювати, приймати; визначати», пов'язаного із scīre «знати, вирішувати», спорідненим з дінд. chyáti «обрізує, відрізує», ав. sya-, sā- «забороняти, перешкоджати», frasānəm «руйнування, спустошення», сірл. scīan «ніж», кімр. ysgïen «тс.», гр. σχάω (< *skhəi̯ō) «розсікаю, розтинаю», σχάζω (< *skhədi̯ō) «тс.», діcл. skeggja «сокира», skeina «легко поранити», двн. skēri «тонкий, гострий (у розшукуванні, пізнанні тощо)», дангл. scīran «розрізняти, розпізнавати», можливо, також псл. cěva, cěvъ, укр. *цíвка* (Jóhannesson 813); сюди ж належать лат. scindēre «різати, розколювати, розсікати, розтинати», гр. σχίζειν «тс., рвати, роздирати», гот. skaidan «ділити, відокремлювати», псл. cěditi «проціджувати», čistъ «чистий», укр. *цідúти, чúстий* (Jóhannesson 17, 818, 823; Klein 1397, 1433); усі ці форми пов'язані з лат. secāre «зрізувати, стригти, розколювати, обрубувати», псл. *sěkti «рубати, різати, сікти», укр. *сíктú* (Boisacq 932). — CIC² 657; КЭСРЯ 342; Kopaliński 758—759; Holub—Lyer 376; Вуjаклија 731; РЧДБЕ 565; Klein 1199; Dauzat 566; Walde—Hofm. II 493—494, 495—496. — Див. ще **плебс, ціва.** — Пор. **сíктú, цідúти, чúстий.**

плебс, *плебéй, плебéйство*; — р. бр. болг. *плебс*, п. ч. слц. вл. plebs, м. *плебеј*, схв. *плѐбс*, слн. plébs; — очевидно, через посередництво німецької мови (н. Plebs) запозичено з латинської; лат. plēbs «плебс, простий народ, натовп», plēbis, заст. plēbēs «тс.» разом з plēnus «повний», plēre «наповняти» споріднене з гр. πλῆθος «безліч, більшість; населення, народні маси, народ», πλήρης «повний», псл. *pʰlьnъ, укр. *пóвний* і більш віддаленими псл. *pledmenъ «плем'я», укр. *плéм'я*. — УРЕ 11, 246; Черных II 39; Kopaliński

758; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 565; Vyjaklija 731, 732; Klein 1199; Walde—Hofm. II 322—323. — Див. ще **пле́м'я, по́вний.**

[**плева**] (назва худого, охлялого вола з розлогими рогами); — неясне.

[**плевéл**] (бот.) «костянець зонтичний, Holosteum umbellatum L. Mak; італійський райграс, Lolium multiflorum Lam. (Lolium italicum A. Br) Mak; англійський райграс, Lolium perenne L.; пажитниця п'янка, Lolium temulentum L. Нед», *плéвели* «бур'ян», [*плевéльница* (*перíйка*)] «перій, Agropyrum repens (L.) P. B. (Triticum repens)» Нед; — р. *плéвел* «пажитниця, Lolium L.», *плéвелы* «бур'ян», бр. [*плéвы*] «пусті колоски», др. *плѣвелъ* «бур'ян»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **плѣвелъ** «тс.» відповідає др. *половелъ* «тс.», укр. *полóва*; пор. ч. plevel «костянець», вл. plěwjel «тс.», схв. *плéвељ* «пажитниця розсунута, Lolium remotum». — Фасмер III 227, 312; Преобр. II 72; Brückner 418. — Див. ще **полóва, полóти.**

плéвра «оболонка, що вкриває легені та стінки грудної порожнини», *плеври́т* «запалення плеври», *плевра́льний, плеврити́чний, плеври́товий*; — р. болг. *плéвра*, бр. *плéўра*, п. ч. слц. pleura, м. *плеврит, плеври́тис*, схв. *плèура*, слн. plévra; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. Pléura, Pleurítis через нове лат. pleura «плевра», pleurisis «плеврит» зводяться до етимологічно неясного гр. πλευρά «ребро, бік; сторона, край, околиця», πλευρῖτις «колька в боці». — CIC² 657; Hüttl-Worth 14; ССРЛЯ 9, 1361—1362; Kopaliński 760; Sł. wyr. obcych 581; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 565; Младенов 428; Vyjaklija 734; Fremdwörterbuch 488; Klein 1200; Frisk II 559.

[**плевýн**] (зоол.) «кашалот, Physeter catodon L.» Нед; — р. [*плевýн*] «один з видів китових»; — пов'язане з *плюва́ти* (р. *плева́ть*); назва зумовлена тим, що кашалоти, як і інші китові, викидають (випльовують) через ніздрю фонтан повітря, який захоплює із собою воду. — Див. ще **плюва́ти.**

плед «покривало, яке використовують як хустку або ковдру»; — р. бр. болг. *плéд*, п. pled, ч. слц. слн. pléd, схв. *плèд*; — запозичення з англійської мови; англ. plaid «шотландський плед, вживаний замість плаща; (про тканину) шотландка» виводиться від шотл. plaid(e) «шерстяна ковдра», що, очевидно, є скороченою формою іменника peallaid «бараняча, овеча шкіра», пов'язаного з peall «шкіра, шкура», що походить від лат. pellis «тс., хутро», *pelnis «тс.», спорідненого з гр. πέλμα «підошва (ноги, взуття)», лит. plėvė̃ «перетинка, пліва; оболонка», псл. *pel(e)na «пелена», укр. *пелéна*. — CIC² 657; Акуленко 141; Фасмер III 277; Черных II 40; Sł. wyr. obcych 580; Holub—Lyer 376; Vyjaklija 732; Klein 1193; Walde—Hofm. II 275; Frisk II 499—500. — Див. ще **пелéна.**

[**плезува́ти**] «припускати, гадати» Нед; — неясне.

плека́ти «з любов'ю вирощувати, виховувати, викохувати; з любов'ю зберігати в пам'яті, пристрасно мріяти про здійснення чогось; [годувати груддю]», [*плекти́, плечи́*] «тс.» Нед, [*пляка́ти*] «годувати груддю; поїти, годувати ягня, теля, що залишилися без матері», [*плека́льниця*] «вихователька; доглядальниця, няня» Куз, *плéканець* «годованець, пестунчик; об'єкт догляду, піклування», [*плéканка*] «приймачка, оточена увагою й піклуванням» Нед, Куз, [*плека́нница*] «тс.» Нед, [*плéканчик*] «годованець, пестун» Нед, [*плекатáрка*] «годувальниця», [*плека́чка*] «тс., нянька», [*плека́тель*] «той, хто турбується про кого-небудь або що-небудь; вихователь, наставник» Нед, [*плекотóра*] «вівця (коза), яка годує чужих ягнят (козенят)» Нед, [*плекоту́ря*] «мамка, годувальниця» ВеУг, [*плеку́н*] «ягня, яке вигодувала коза», [*пляката́ра*] «дійна вівця» ГрицАВ, [*пляку́нча́*] «ягня, яке не живиться мате-

ринським молоком», *пле́каний* «вихований; зніжений доглядом, піклуванням»; — р. [*плека́ть*] «годувати груддю, сосками», п. [plekać] «тс.; давати ссати, годувати», ч. [plekati] «тс. (про дитину); напувати, поїти молоком (теля, ягня)», [naplekati] «відлучити (дитину)», [poplekati, odplekati] «тс.», слц. plekat' «годувати груддю; виховувати»; — очевидно, запозичено як карпатський чабанський термін з румунської і молдавської мов; рум. [plecá] «годувати груддю», aplecá (молд. *аплека́*) «тс.», plecătoáre «вівця, яка дає молоко» пов'язані з aplecá (молд. *аплека́*) «нахиляти, нагинати», утвореним на базі лат. applico «прикладаю; приставляю, притискую, наближаю, з'єдную». — Vrabie Romanoslavica 14, 166; Crânjală 359—360; SW IV 229; Machek ESJČ 457; СДЕЛМ 32; DLRM 35; Puşcariu 9. — Див. ще **аплікáція.** — Пор. **кóмплекс, плéсти́.**

плекото́ра, *плекоту́ра* — див. **плека́ти.**

плексигла́с «органічне скло з поліметакрилових смол»; — р. болг. *плексигла́с*, бр. *плексігла́с*, п. pleksiglas, plexiglas, ч. plexigláz, слц. plexiglas, м. *плексиглас*, схв. pleksiglas, слн. pléksiglas; — нове запозичення з німецької мови; н. Pléxiglas утворено з основи лат. plexus «сплетіння; сплетений», похідного від дієслова plectere «плести, вити», спорідненого з псл. plesti, укр. *пле́сти́*, або з основи гр. πλῆξις «удар», пов'язаного з πλήσσω «ударяю», та іменника н. Glas «скло», з яким, як і з двн. glas «тс., бурштин», снн. glaren «блищати, палати», іноді пов'язують також псл. *glazъ «куля (кам'яна); камінь», р. *глаз* «око», укр. [*глазки́*] «залізні грузила для невода». — CIC[2] 657; Крысин 143; Kopaliński 759; Sł. wyr. obcych 580; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Fremdwörterbuch 488; Kluge—Mitzka 259. — Див. ще **апоплéксія, плéсти́, глазки́.**

плéм'я, *плі́м'я*, [*племе́нник*] «небіж», [*племе́нниця*], [*племе́нність*] «національність» Нед, *племі́нник, племі́нниця*, [*племя́*] «племінник або племінниця», [*плем'я́ник* ЛЧерк, *племя́нник* Нед], [*племе́нщичка*] «племінниця», [*племе́нний*] «племінний» тж, *племінни́й*, [*безплеми́нний*] «безрідний, без племені»; — р. бр. *пле́мя*, др. *плѣмя, племя*, п. plemię, ч. plémě, plemeno, слц. plemeno, заст. plemä, болг. м. *пле́ме*, схв. *пле̏ме*, слн. plême, стсл. **плѣмѧ**; — псл. plemę (< *pled-men-) «плем'я», пов'язане з plodъ «плід»; — споріднене з ірл. loth «лоша» (з давнім іє. -t-); можливий генетичний зв'язок з псл. *p[ь]lnъ, укр. *по́вний*, гр. πλῆθος «безліч, більшість, основна частина; населення, народні маси, народ», лат. plēnus «повний», plēbēs «плебс». — Фасмер—Трубачев III 278; Черных II 40; Преобр. II 72; Brückner 418, 421; Holub—Kop. 277; Machek ESJČ 457; Младенов 428; Шустер-Шевц Этимология 1984, 225; Meillet Études 424; Мейе ОЯ 570; Vondrák I 661; Persson Beitr. 668. — Пор. **плід, по́вний.**

плена́ «тріщина у металі», [*пліна́*] «осколок, відламок» Нед, [*пліна́*] «полом, тріщина», [*пленисти́й*] «ламкий, крихкий», [*плінисти́й, пліноватий*] «тс.», [*пленитися*] «ставати ламким, крихким» тж; — р. [*плена́*] «щілина; тріщина, розколина у металі, на камені», бр. [*пле́нка*] «щербинка, зазублина», ч. слц. [plena] «дефект у залізі», [pleň] «дефект на сокирі; вибоїна, тріщина», болг. [*плена́*] «тріщина, щілина у залізі, сталі», слн. [plę́na] «зазублина, тріщина», [plę̀n] «зазублина леза ножа», стсл. **плѣнъ** «тріщина»; — псл. plěna «тріщина, щілина (на металі, у камені)»; — переконливої етимології не має; можливе зіставлення з лтс. plâva «неглибока тріщина у металі», яке пов'язують або з plẽne «окалина», спорідненим з укр. *пліва́* «тонка ніжна шкірка, оболонка» і [*пліна́*] «тс.», або з лит. plėnys «попіл, зола», лтс. plēnes «біла зола на вугіллі, сніжинка». — Фасмер III 278; Machek ESJČ 458; Mikl. EW

250; Mühl.—Endz. III 332, 339. — Пор. **пля́ма.**

плени́ця — див. **плани́ця.**

[**плени́чити**] «базікати, верзти; марити у гарячці» Нед, [*плени́читися*] «снитися Нед; верзтися, довго і незв'язно снитися Ме», [*пленіта́тися*] «мріяти, марити; бачитися уві сні» Нед; — неясне; можливо, віддалено пов'язане з *плу́тати, пльо́нтати.*

пле́нтати «іти, їхати, пересуватися повільно, через силу; іти, їхати далеко або неохоче; блукати», *пле́нтатися* «тс.», [*приплянтатися*] «приблукатися, приблудитися» ВеЗа, *припле́нта́ч* «приблуда» СУМ, Нед; — запозичення з польської мови; п. plątać się «шлятися, вештатися; блукати», [plętać się] «тс.» пов'язані з plątać «плутати, заплутувати; вплутувати; спутувати», [plętać] «тс.», яким, очевидно, відповідає укр. *плу́тати*; зіставляється також (Serech ZfSlPh 23, 160) з *пле́сти́ся.* — Richhardt 88; Фасмер III 287—288; SW IV 226. — Див. ще **плу́тати.** — Пор. **пльо́нтати.**

пле́нум «збори членів виборного керівного орґану», *плена́рний* «належний, властивий пленуму»; — р. бр. болг. м. схв. *пле́нум*, п. вл. plenum, ч. слц. слн. plénum; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Plénum, Plenár-, фр. англ. plenum походять від лат. plēnum «повне», форми с. р. від plēnus «повний, заповнений», спорідненого з псл. **pъlnъ*, укр. *по́вний.* — CIC^2 657; Черных II 40—41; Kopaliński 759; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Вуjаклија 733; Klein 1200; Gr. Fwb. 590—591; Walde—Hofm. II 322—323. — Див. ще **по́вний.**

плеона́зм «сполучення близьких за значенням слів, з яких одне або кілька зайві», *плеонасти́чний*; — р. *плеона́зм*, бр. *плеана́зм*, п. вл. pleonazm, ч. pleonasmus, слц. pleonazmus, болг. *плеона́зъм*, м. *плеона́зам*, схв. *плеона̀зам*, слн. pleonázem; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Pleonásmus, фр. pléonasme, англ. pleonasm походять від пізньолат. pleonasmus «плеоназм», яке зводиться до гр. πλεονασμός «тс.», похідного від дієслова πλεονάζειν «бути плеонастичним, вставляти зайві слова; бути надмірним, перебільшувати, сповнювати, рясніти», утвореного від прикметника πλέων (πλείων) «більш численний, більший», що є формою вищого ступеня прикметника πολύς «численний; великий», співвідносною з πλέως «повний, цілий», πλέος «тс.», спорідненими з лат. plēnus «тс.», псл. **pъlnъ*, укр. *по́вний.* — CIC^2 657; ССРЛЯ 9, 1380; Kopaliński 760; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Вуjаклија 733; Klein 1200; Dauzat 566; Frisk II 556. — Див. ще **по́вний.**

[**пле́сень**] (зоол.) «вид плоского молюска, дискофор, Discophora (Cassiopea)» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *плеска́тий* «плоский».

плеск, [*плеска́ч*] «ляпанець», *пле́скіт, плескотли́вий, пле́ска́ти, плесь* (звуконаслідування, що передає звук від плескання), [*плись*] «тс.» Нед, *ви́плеск, ві́дплеск, о́плеск* «плескання в долоні, аплодисменти», *о́плески* «тс.», [*опля́скувати*] «плескати» Нед, *переплéск* «переплескування», *розпля́скувати* «розбризкувати; робити плескатим; розголошувати (таємницю)», *розпле́сканий* «розбризканий; плескатий», *сплеск* «плеск»; — р. *плеск, плеска́ть* «плескати», бр. *пляск, плёскаць, пля́скаць*, др. *плескати*, п. [plesk] «сніг з дощем; сльота, болото; негода, злива», [pleskać] «шльопати, ляскати; плескати (в долоні); бризкати, обливати, хлюпати», ч. plesk «плеск», pleskati «плескати», ст. [pleštiti] «бити, стукати, грюкати (дверима)», слц. plesknúť' «упасти з шумом; кинути; грюкнути, стукнути (дверима); ляснути», pleštiť', plieskať' «тс.», вл. pleskać «плескати», нл. plěšyś «виливати, лити», болг. *пле́скам* «ударяти, бити; базікати, говорити дурниці», *пле́щя* «базікати, говорити дурниці», м. *плеска* «бити, ляскати долонею; аплодувати; замішувати тісто», *плесок*

«сплеск, оплеск, аплодисменти», схв. *пљёскати* «ляскати, бити долонею; аплодувати», *пљёсак* «сплеск, оплеск, аплодисменти», слн. pléskáti «ляскати, бити; плескатися», стсл. **плєскати** «бити, ляскати, грюкати; аплодувати», **плєскъ** «плеск (руками)»; — псл. pleskъ «плеск»; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, споріднене з лит. pleškėti «ляскати, плескати», plekšénti, plekšėti «тс.», лтс. plekšêt «тс.; базікати, вирувати; товкти м'яку землю або глину»; сюди ж належить з іншим ступенем вокалізму слн. plóskati «бити, ляскати»; аналогічними звуконаслідувальними утвореннями вважаються також стсл. **плищть** «шум», гр. πλαταγέω «ляскаю», πλάσσω «відливаю у форму, формую; виліплюю (з глини, воску)»; зіставляється також (Варбот Сл. языкозн. 1988, 74) з псл. *polskati «полоскати», *polkati «тс.». — Фасмер III 279; Brückner 419; Machek ESJC 458; Schuster-Šewc 1101; Младенов 429; Skok II 691; Mikl. EW 249; Būga RR I 473; Trautmann 225; Fraenkel 601—602; Mühl.—Endz. III 320, 325. — Пор. **плюск, пля́скати.**

[**плескави́ця**] (іхт.) «густера, Blicca björkna (L.), (Abramis (Blicca) argyroleuca)», [*пле́скавка* Нед, *плесканка, плоскави́ця, плоскир* Л—Г, *плоску́шка* Л—Г] «тс.»; — р. [*плоскушка, плоскиря*], бр. [*пле́ска́ўка, пласкі́рка*], слц. [pleskač (malý), pl'askura] «тс.»; — назви, пов'язані з *плеска́тий, пло́ский*; зумовлені тим, що тіло у густери, як і в ляща, дуже стиснуте з боків (Маркевич—Короткий 118). — Коломиец Происх. назв. рыб 12—13. — Див. ще **плеска́тий, пло́ский.**

[**плеска́на**] «вид страви: шматки гречаної лемішки, обсипані конопляним насінням і засмажені»; — очевидно, видозмінене запозичення з литовської мови; лит. [pleiskãnė] «плоскінь, чоловіча рослина конопель», plaskãnis «тс.» пов'язується з plãskana «лупа (на шкірі)» і зіставляється зі шв. ст. flas «тс.», діал. flasa «щілина, тріщина». — Трубачев Slavia 29/1, 27; Лаучюте 92; Fraenkel 604. — Пор. **по́скінь.**

плеска́тий, *плеско́ватий, плескува́тий, плиска́тий, плиско́ватий, плискува́тий, плесканéць* «плескатий коржик; плеската глиняна посудина», *пле́сканка* «плеската посудина; плескатий кусок, круг», [*плеска́ч*] «плескатий хліб; плескатий предмет», [*плиска́ч*] «плескатий хліб», *плиско́м* «плоским боком донизу»; — бр. *пляска́ты* «плескатий», ч. [pleskatý] «тс.»; — псл. pleskatъ, пов'язане чергуванням голосних з ploskъ «плоский»; кореневе **е** збереглось, очевидно, під впливом дієслівної основи псл. pleskati, укр. *плеска́ти* «ударяти, поплескувати». — Див. ще **плеск, пло́ский.**

[**плеска́ч**] (іхт.) «гірчак, Rhodeus sericeus amarus» Нед, [*плеско́нька* ВеНЗн, *пляска́нка, пляска́ня, пляска́чка* тж] «тс.»; — пов'язане з [*плискования*] «лящ» Л—Г, слц. pleskač «тс.»; варіанти назви, очевидно, перенесені з ляща на гірчака з огляду на подібність гірчака до маленького ляща (Сабанеев 360). — Див. ще **лящ**[1].

[**плеско́вчина**] «посуд у вівчарстві» Доп. УжДУ 4; — неясне.

плескуха — див. **плоску́ха.**

плéсно́ «частина стопи між п'ятою і основою пальців; зап'ясток» СУМ, Г, [*пле́со*] Нед, *плю́сно*, [*плюсня́* ВеНЗн, Бі] «тс.», [*передпле́сниця*] «частина стопи між голінкою і плесном» Нед, *передпле́сно, передплю́сно*, [*передплю́сня* Куз] «тс.»; — р. *плесна́* «плесно», *плюсна́*, бр. *плюсна́*, [*пле́сна*] «тс.», др. *плесна* «нижня частина ноги, стопа; слід», п. [płośna] «стопа людини, верх стопи людини», [plosnia] «тс.», ч. [plesna] «плесно», слн. plésno «тс.», стсл. **плєсна** «стопа, підошва»; — псл. [plesna] «тс.; слід»; — споріднене з прус. plasmeno «підошва ноги», лит. plãsnas, лтс. plęsa, plęksna, балт. *pletsnā «тс.», які зіставляються з дінд. práthaḥ «ширина», ав. fraθah-, гр. πλάτος «тс.», лат. planta «ступня, підошва», що зводяться, як і псл. *pletje «плече»,

до іє. *plāt-/plēt-/plet- «поширений, плоский, рівний; широкий». — Фасмер III 279—280; Machek Slavia 16, 191; Mikl. EW 249; Meillet Études 164—165; MSL 14, 342; Trautmann 225; Эндзелин СБЭ 196; Fraenkel 601; Pokorny 833—834. — Пор. **плече́.**

пле́со «ділянка річки зі спокійною течією між двома перекатами, закрутами; вільна від заростей спокійна ділянка водойми; спокійна, чиста водна гладінь», [*плісо*] «плесо» Кур, [*за́плесок*] «затоплене водою місце» Нед; — р. [*плёсо*] «плесо», *плёс*, бр. *плёс* «тс.», п. [ploso] «глибоке спокійне місце в річці; наповнене озеро», [plos] «тс.; оболонь, лука, вигін», ч. слц. pleso «гірське озеро», нл. ploso «глибина; вир; безодня»; — загальноприйнятої етимології не має; реконструюється (Фасмер III 280) псл. pleso < *pletso «спокійне й широке місце в річці, озері; гірське озеро», пов'язане з plesna «стопа, підошва; слід»; припускається також (Schuster-Šewc 1106) походження від іє. *plek̑-, похідного від *pel- «текти, лити, наповнювати»; менш переконливе зближення з *плеска́ти* (Преобр. II 73), р. *полоса́* «смуга» (Горяев Доп. II 29), з гр. дор. πᾱλός «глина, мул, бруд, болото», лат. pullus «темносірий, темний» (Loewenthal AfSlPh 37, 383) або з лит. pélkė «болото, драгва» (Holub—Kop. 278; Skok II 682; Matzenauer LF 13, 163—164); вважається також «праєвропейським» (Machek ESJČ 458—459; Holub—Lyer 377). — Дзендзелівський Onomastica 17, 133; Nahtigal Wien. sl. Jb. 4, 15.

пле́сти́ (нитки, павутину, косу, вінок, язиком), *пле́сти́ся* «витися; плентатися; снитися», [*плета́р*] «плетена огорожа, плетені ворота; плетений виріб; матеріал для плетіння» Нед, [*плете́нь*] «тс.», [*плете́нє*] «що-небудь сплетене; кошик» тж, [*плете́ник*] «плетений виріб з білого тіста», [*пле́теник*] «обплетений лозою бутель» Л, [*плетени́ці*] (мн.) «плітки, базікання» Нед, *плетени́ця* «вінок, гірлянда; складне переплетення; низка однорідних явищ; фігура в танцях, іграх; [плетений виріб; стрічка в косі; пліт, загорода, загін Нед; соломина на капелюхи О]», [*пле́тенка*] «плетена верхня частина батога» О, *пле́тення,* [*плетеня́к*] «пліт, плетені ворота; плетений виріб» Нед, *пле́ти́во* СУМ, Нед, [*плети́нь*] «лозовий пліт, клуня з лозяними стінами, плетена з лози стіна будівлі» Л, [*плетін*] «тс.» Л, [*пле́тінь*] «тс. Л; плетена огорожа; плетений виріб, вінок, гірлянда Нед», [*пле́тище*] «плетене пужално» Нед, [*плетíй*] «той, хто плете, заплітає Нед; верхня заплетена частина комишевого тину Мо», *плетíльник* «майстер, що виготовляє плетені вироби», *плетíнка* «плетена сумка; кошик; обплетений лозою, дротом глиняний або скляний посуд; оздоба з переплетених смужок шкіри, стрічок; виріб з переплетених лозин, смужок шкіри, лика, що використовується як тара; вид плетіння; плетення; [сплетена із соломи бочка для збіжжя О; в'язана шерстяна рукавиця; вид вишивки]», *плетíння*, [*пле́тка*] «плітка», [*пле́тні*] «тс., базікання; брехня» Нед, [*плетни́цтво*] «плетіння, трикотажне в'язання» Нед, [*пле́ття*] «гудина огірків» Л, *плету́н* «пліткар», *плету́ха*, [*пле́тчик*] «донощик, обмовник; наклепник» Нед, [*плетю́га*] «тс. Нед; брехун», [*плитюга́*] «тс.; брехня» ЛексПол, [*пле́тя́нка*] «плетений виріб; вінок, гірлянда Нед; сплетена із соломи стрічка, яка йде на виготовлення капелюха, обгороджена криниця», [*пле́тька*] «батіг, канчук, пуга» ЛЧерк, [*плетьо́нка*] «обмотаний довгий жмутик соломи по краях дверей для утеплення» Л, [*плєту́шка*] «невеличкий лозовий кошик з мотузяною ручкою» Л, [*плі̂етка*] «булка з переплетених шматочків тіста» Л, *пліт* «плетений тин», [*плíті*] (мн.) «покарання різками» Нед, *плíтка* «побрехенька, поговір; [нижня частина веретена О; один хід, ряд, виток у плетінні Нед]», *пліткáр*, [*плітня́*] «плітка, поговір» О, *пліть* «витке стебло; пле-

тений, грубий батіг, нагайка; [сплетена із соломи стрічка, з якої зшивається бриль; плетіння, що-небудь сплетене, коса (волосся) Нед]», [*ви́плітка*] «стрічка з коси», [*запліте*] «поле, яке лежить за тином» Ж, [*за́плітка*] «стрічка для коси», [*зо́плет*] «шевська дратва» Ж, *оплéтення* «тканина, якою покривається ізоляція електропроводів, зовнішня поверхня шлангів», *оплітáльник* «робітник, який обплітає електропроводи, шланги», [*оплéта*] «плетіння, плетений виріб», [*оплéтини*] «стрічки для коси, заплітки в косі», [*о́плім*] «загороджене місце (для скирт сіна) Ж; тин», [*о́плітка*] «плетений виріб» Куз, [*о́плíток*] «тин», *перепле́сти́* «обвити; змішати; зшити (сторінки книжок, зошитів), оправити» СУМ, Нед, [*перепле́тник*] «палітурник» Нед, [*перепле́тчик*] «тс.» Нед, *перепле́тення, переплетíння,* [*пере́плітка*] «стрічка для коси» Нед, [*переплитовíчка*] «вид вишивки», [*переплітóнок*] «крендель, що печеться на Різдво для корови» Ме, [*підплетень*] «перевесло з пруття» О, *підпле́тина* «брак у тканинах у вигляді потовщеної нитки; [батіг Шух]», [*поплітáти*] «обвивати, обплітати, зв'язувати (горшки дротом)», [*поплéтниця*] «жінка, яка плете вінок нареченій» Нед, Куз, [*пóплім*] «плетений виріб, плетіння» Нед, Куз, [*пóпліть*] «плетена загорожа, пліт; [верхня частина тину]», [*поплітáйко*] «в'язальник дроту» Нед, [*пóплітка*] «коса (волосся), вплетена в іншу Нед; зв'язка для скріплення плетеного виробу Нед; верхнє пасмо у мотузки; червона гарусна нитка, якою обплітають зверху коси», *приплестúся* «прийти небажаним; несподівано з'явитися», *приплітáтися* «тс.; приєднуватися», [*прúплітка*] «що-небудь доплетене, вплетене», [*прúплітки*] (мн.) «вузькі стрічки у кінчиках коси» Нед, [*розплім*] «розплітання (коси)» Нед, [*розплітка*] «стрічка для коси» Куз, Мо, *сплéсти́* «виплести, зсукати; вигадати» УРС, Г, [*сплет*] «сплетіння» Нед, [*сплéтенє*] «тс.» Нед, [*сплéтка (дротяна́)*] «трос» Нед, *сплім* «сплетення; [в'язка, жмут Нед]», *сплíтка* «плітка», [*уплітáти*] «багато й з апетитом їсти; іти» Шейк, [*уплéти*] «стрічки для коси» Нед, [*уплім*] «стрічка для коси; жіноча зачіска», [*ýплітка*] «стрічка для коси Шейк, Нед; гарусна стрічка у косах; чуже волосся, що вплітається жінками у коси», [*упльóт*] «стрічка для коси» Нед; — р. *плести́*, бр. *плéсці*, др. *плести*, п. pleść, ч. plésti, слц. pliest', вл. plesć, нл. plaśc, полаб. plitot, болг. *плетá*, м. *плете*, схв. *плèсти*, слн. plêsti, стсл. **плєсти**; — псл. plesti < *pletti < *plekti «плести, вити, в'язати»; — споріднене з лат. plecto «плету; сплітаю, звиваю», гр. πλέκω «тс.», πλοκή «плетіння», двн. flehtan «плести, в'язати; заплітати (косу)», діскл. flētta «тс.; коса (волосся)», дінд. praśnaḥ «плетений виріб (кошик, тюрбан); плетіння»; ie. *plek̑-t- «плести, вити», похідне від *plek̑- «тс.; в'язати, заплітати, сповивати», можливо, пов'язаного з *pel- «морщити»; висловлюється думка (Мартынов Язык 81—82) про проникнення в праслов'янську мову з італьських мов. — Фасмер III 280; Черных II 41; Цыганенко 347; Brückner 418; Holub—Kop. 278; Machek ESJC 459; Schuster-Sewc 1100—1101; Младенов 429; Skok II 682—683; Mikl. EW 250; Meillet Études 180; Мейе ОЯ 103—104, 172; Trautmann 224; Walde—Hofm. II 321; Frisk II 557—558; Kluge—Mitzka 203; Klein 1204; Jóhannesson 580; Uhlenbeck 179; PBrB 19, 518—519; Persson Beitr. 346; Pokorny 834—835.

[**плетенцé**] «невеликий пліт (пором)» Нед; — очевидно, результат контамінації основ неспоріднених слів *плéсти́* «вити, в'язати» і [*плит*] «пліт», зумовленої їх народноетимологічним зближенням. — Див. ще **плéсти́, плúсти́.**

[**плети́ця**] (іхт.) «краснопірка, Scardinius (Leuciscus) erythrophthalmus» Нед, [*п. біла*] «плітка, Rutilus (Leuciscus) rutilus L.»; — запозичення з поль-

ської мови; п. [pleciczka] «плітка», [plet, pleta, pletka] «тс.», як і ч. [pletník] «краснопірка», відповідають укр. [*плитиця*] «плітка», [*плоти́ця*] «тс.». — Див. ще **пліть.**

плету́ха (бот.) «Calystegia L.», [*пліту́ха*] «тс. (Convolvulus sepium L.)»; — похідне утворення від *пле́сти́*; назва зумовлена тим, що плетуха має довгі виткі стебла (УРЕ 8, 410; Нейштадт 448); пор. семантично подібну до неї назву р. *пово́й.* — Див. ще **пле́сти́.**

[**плетю́х**] (бот.) «повій звичайний, Lycium barbarum L.», [*плеті*] (у сполученні *чортові п.* «тс.») Mak; — похідні утворення від *пле́сти́*; назви зумовлені тим, що молоді пагінці повою міцно переплітають кущі й дерева (Вісюліна—Клоков 271; Нейштадт 485). — Див. ще **пле́сти́.** — Пор. **пло́тни́к**[2].

[**плеу́зкать**] «говорити дурниці, плескати нісенітницю» Л; — бр. [*пляву́згаць*] «тс.»; — пов'язане з [*блеву́знити*] «тс.» (див.).

[**пле́хатися**] «повільно йти, плентатися»; — не зовсім ясне; у якийсь спосіб пов'язане зі слц. plachočit' sa «тс.», ч. plahočiti «тинятися», теж недостатньо ясними; фонетично зближене з близькозначним *пле́нтатися.* — Machek ESJČ 453. — Пор. **пле́нтати, плуга́нити.**

плець — див. **плац.**

плече́, [*плеча́нка*] «сорочка без зборок біля коміра» Нед, [*плече́й*] «широкоплеча, кремезна людина» Л, [*плеченя́*] (зменш.) Нед, [*пле́чика*] (мн.) «вставки на сорочці, що покривають плечі», *плечи́сько*, [*плечи́ці*] (мн.) «маленькі плечі», [*пле́чка*] (мн.) «плічка сорочки» Нед, [*плечко́*] «лопатка (у забитих тварин)» Нед, *плі́чка* (мн.) «вішалка для одягу», [*плі́чки*] (мн.) «підтяжки» До, [*плічце́*] «маленьке плече» Нед, *плі́чко́* «тс.; стрічка через плече в платті без рукавів, у сорочці, ліфчику; окіст (лопатка свині тощо)» СУМ, Г, *пліч-о́-пліч* «впритул, поруч», *плеча́стий,* [*плеча́тий*] Нед, *плечи́стий,* [*плечни́стий*] «плечистий» Нед, [*пле́чний*] «плечовий» Нед, *заплі́ччя* «частина спини біля плечей», [*заплі́чка*] «дві симетричні лиштви на грудях і плечах» МСБГ, [*за́плічки́*] «тс.» тж, Ж, [*заплі́чник*] «жебрацька сумка, дорожня сумка» Ж, *заплі́чний* «який носиться за плечима», [*напле́ча*] «еполети» Ж, [*на́плечки*] (мн.) «потилиця, шия, спина, плече», [*напле́чник*] «наплічна прикраса панцира, броні; спинний пояс; (військовий) плащ, накидка» тж, *наплі́чник* «наплічна прикраса або частина одягу у вигляді вузької смужки на плечах; металеве покриття на плечах воїна», *наплі́чний, надплі́ччя* «частина тіла вище плечей, між плечима і шиєю», [*опле́че*] «жіноча сорочка» Ж, [*оплі́ччя*] «тс.», *оплі́чник* «спинка (крісла та ін.)», [*оплоча́*] «сорочка нареченої» Ж, *о́пліч* «поруч, пліч-о-пліч», *передплі́ччя*, [*піді́плечка*] «підкладка або вставка в сорочці, в предметах одягу від плечей до половини грудей і спини», [*підо́пліка, підоплічє*], *підоплі́ччя, підо́плічка* «тс.», [*підо́плечка*] «підопліччя в чоловічій сорочці» Дз, [*підпле́чник*] (анат.) «пахвова западина, пахва» Нед, [*підіпле́чувати*] «підшивати підоплічку», [*попле́чник*] «помічник Пі, Куз; прихильник, послідовник Куз», *поплі́чни́к* «тс.; [ровесник Пі; той, що несе на плечах Нед, Куз]», [*по́плеч*] «поруч, поряд» Л, *по́пліч* «тс., пліч-о-пліч», [*поплі́чний*] «рівний, однаковий, тотожний» Пі, [*посплі́чний*] «який стоїть поруч Нед; суцільний Куз», *приплі́чник* «співучасник, спільник; посіпака», [*сплек*] «хвороба плеча у коня» Я, [*спле́читися*] «звихнути плече» (про коня); — р. *плечо́*, бр. *плячо́*, др. *плече*, п. plec, [pleco], ст. plece, ч. plec, plece, слц. plece, вл. pleco, нл. placo, полаб. plicě (plèc), болг. *пле́щи́* (мн.), м. *плеќи*, схв. *плѐћа, плѐћи* «тс.», *плѐће* «лопатка, плечова кістка; (тех.) плече», слн. pléča «плечі», стсл. **плєштє** «плече»; — псл. *pletje (*plet'e) «плече», споріднене з ірл. leithe (< *pletjā) «лопатка», хет. paltana- «тс.», а також з лит. plẽsti «поширювати, розгортати»,

platùs «широкий», гр. πλατύς «тс., широко розкиданий; широкоплечий, повний; плоский, рівнинний», ὠμοπλάτη «лопатка», що пов'язуються з балт. *pletsnā «підошва ноги», псл. [plesna] «стопа, підошва, слід», укр. *плéснó* «частина стопи між п'ятою і основою пальців»; менш імовірне псл. *plektje «плече», яке зіставляють з лтс. plęcs «тс.», лит. plókščias «рівний, плоский», а також з гр. πλάξ «площина, рівнина; плита, верхня площадка», πλανός «гірська рівнина, площина», діісл. flá «уступ прямовисної скелі», лат. placidus «спокійний, смирний, ручний», псл. ploskъ «плоский, широкий, просторий», укр. *плóскúй* (Mühl.—Endz. III 332—333; Persson Beitr. 944; Uhlenbeck PBrB 19, 519; Holthausen Awn. Wb. 64). — Фасмер—Трубачев III 281; Черных II 41—42; Цыганенко 347—348; Brückner 417; Machek ESJČ 457; Schuster-Sewc 1098—1099; Младенов 429; Skok II 680; Иванов ВСЯ II 26; Mikl. EW 250; Meillet Études 392; MSL 14, 342; Trautmann 225; Stokes 247; Frisk II 553—554; Walde—Hofm. II 316—317; Ernout—Meillet 862, 907; Pokorny 833—834. — Див. ще **плéснó**. — Пор. **плóскúй**.

плещáк — див. **плащáк**.

[**плещýк**] «тонка дощечка для гри в гаївки Нед; вид святкової гри»; — результат видозміни деетимологізованого слова [*лещýк*] «тс.», зближеного з *плéскáти* «бити (з ляскотом)». — Див. ще **лéщáта, плеск**.

плеяда «група видатних діячів», *Плеяди* «зоряне скупчення у сузір'ї Тельця»; — р. бр. болг. *плеяда*, п. plejada, ч. слц. слн. plejáda, м. схв. *плејáда*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Plejáde «сузір'я Плеяди, сонм поетів», фр. pléiade «плеяда, група семи французьких поетів XVI ст.» походять від гр. Πλειάδες (іон. Πληϊάδες) «сім дочок Атланта і Плейони; сім зірок у сузір'ї Тельця», Πλειάς (іон. Πληϊάς) «тс.; плеяда — група із семи александрійських поетів-трагіків III ст. до н. е.», остаточно не з'ясовано; можливо, пов'язане з πλέω «пливу» (як назва зоряного орієнтира моряків) або з πέλεια «дикий голуб». — CIC² 658; Черных II 42; Фасмер III 282; Карпенко Назв. зв. неба 49; Kopaliński 759; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Младенов 429; Вуjаклија 732; Dauzat 566; Fremdwörterbuch 488; Klein 1199; Frisk II 555.

плив, *плива́к, плúва́ти, плива́ч, пливе́ць, плúвкúй, плúвний, плúвтú, плúвýн, плúвýчий* — див. **плúстú**.

[**плива́к**] (орн.) «птах з роду крячок, Sterna» Нед, [*плива́ч*] «тс.» Нед; — похідне утворення від *плúвтú*; назва зумовлена тим, що цей птах оселяється на річкових косах, берегах озер і морів, живиться переважно дрібною рибою, яку ловить, плаваючи на воді; пор. інші назви цього птаха: *водний птах, водяник, водни́к, рибáлка, рибоїд, риболóв, рибáк, рúбник* тощо. — Воїнств.—Кіст. 102—104; Шарл. 30; Птицы СССР 312. — Див. ще **плúстú**.

[**пливáя**] «корова з розложистими рогами» ВеНЗн, [*плева*] (назва худого вола з розложистими рогами); — неясне; можливо, результат семантичної видозміни назви [*пловáя*] «світло-жовта корова» (пор.).

плúгáти «стрибати; різко коливатися, тремтіти», *плúг(о)нýти*, [*плúкáть*] «стрибати» Л, [*плúг*] «стрибок», *плúгýн, плúгýнка, плúгýха, плúгом* «стрибками», *плúг* (виг.); — бр. [*плыгаць*] «стрибати»; — очевидно, пов'язане з [*прúгати*] «підскакувати, стрибати»; зіставлялося (Ільїнський ЗІФВ 21—22, 4) з пгерм. *pleugh- (*pleuk-) «летіти». — Потебня РФВ 4, 214; Корεпý Езиков. изсл. Младенов 375, 380. — Див. ще **прúгати**.

[**плúйма**] «сила-силенна, безліч, тьма-тьмуща» ЛексПол; — р. [*плóйма*] «велика кількість (дітей)», бр. *плóйма* «безліч; натовп, юрба»; — неясне. — Фасмер III 284.

плин, *плинúця, плúнний, плúнýти, плинь* — див. **плúстú**.

плис «вид бавовняної ворсистої тканини, бавовняний оксамит», *пли́сóвий* СУМ, Нед; — р. болг. *плис*, бр. *пліс*, п. plis «плюш»; — через російське посередництво запозичено зі шведської або німецької мови; шв. plys «плюш» є результатом фонетичного спрощення іменника plysch «тс.», що, як і норв. дат. plys(ch), ґрунтується на нвн. Plüsch «тс., оксамитова тканина», до якого зводиться також укр. *плюш*. — СІС 1951, 510; Фасмер III 282; Черных II 42; Преобр. II 75; SW IV 242; РЧДБЕ 484; Kluge—Mitzka 556; Vries NEW 531. — Див. ще **плюш.**

плисва — див. **пли́ска**[1].

пли́ска[1] (орн.) «трясогузка, Motacilla», [*пли́стка, пли́ска, пліства*] «тс.», [*пли́сочка*] «біла ластівка, Motacilla alba L.» ЛексПол, [*плисавка, пли́ська*] «тс.» тж, [*плисва гірська*] «гірська плиска, M. cinerea», [*пли́скавка*] «трясогузка» ВеНЗн, [*пли́сква*] «біла плиска» Нед, [*плисківка* Шарл, *плю́ска* Л] «тс.», [*пли́шка*] «жовтобрюшка, Motacilla flava L.», [*фли́стка*] «плиска» Нед; — р. *пли́ска* «плиска; [крутиголовка, Jynx torquilla L.]», бр. *пліска*, п. pliszka, [plizga, pliska], ч. слц. [pliska], вл. pliška, нл. spliska, [spliška], схв. *пли́ска*, слн. [plíska] «тс.»; — псл. pliska, *plišьka «тс.», очевидно, пов'язане з *plisk-/ plesk- «шум, плеск» (пор. стсл. **плишть** «шум», ч. plíšť «ремство, тужіння», нл. pliść «тс.»); назва, очевидно, зумовлена криком цього птаха, що передається як «піс-піс», або, більш імовірно, тим, що плиски люблять держатися біля води. — Воїнств.—Кіст. 269—272; Трубачев ЭИРЯ II 41—42; Фасмер III 283; Преобр. II 75; Птицы СССР 415—418; Brückner 418; Machek ESJČ 460; Schuster-Šewc 1104—1105; Младенов 430; Mikl. EW 250—251. — Див. ще **плеск.** — Пор. **бли́ска.**

[**пли́ска**[2]] (орн.) «лиска, Fulica atra L.»; — результат видозміни форми *ли́ска* «тс.», фонетично зближеної з *пли́ска* «трясогузка». — Див. ще **ли́ска.** — Пор. **пли́ска**[1].

плиска́тий, *плиска́ч, плиско́ватий, плискува́тий, плиско́м* — див. **плеска́тий.**

пли́сти́ СУМ, Нед, [*пливсти́*], *пливти́*, [*пли́ва́ти*] «плавати», *пли́ну́ти* СУМ, Нед, *пла́вати, пла́вити* «розтоплювати; [сплавляти]», *плав* «плавання; потік; предмети, що пливуть по річці суцільним потоком; мулувато-торф'янисті плавучі утворення; ділянка трясовини, де під шаром рослинності є вода», *плавба́* «плавання», [*плави́ло*] «плаваюча деревина у невода, поплавок» Нед, [*плавакѝ*] (мн.) «тс.» Нед, [*плава́к*] «плаваючий млин», [*пла́вальник*] «той, хто пливе; хто вміє плавати» Она, *плаве́ць* «тс.; орган руху в риб і водоплавних тварин», [*пла́ва́ч*] «той, хто плаває на судні, на плоту; гарний плавець» Г, Нед, [*плава́чка*] «сплавляння дерева (промисел); пліт з дерева, яке сплавляють», *пла́вень* «речовина для прискорення плавлення домішок; флюс; речовина для надання міцності глині; [засіб проти флюсу Нед]», [*пла́ви*] (мн.) «махові пера (птахів)» Нед, *плави́льник* «фахівець з плавлення; прилад для плавлення», *плави́льня* «приміщення, в якому плавлять метал», [*плави́не*] (зб.) «все легке, що тримається над водою й пливе; сплавний ліс, плаваючі дерева» Нед, [*плави́на*] «тс.; рідина, текучість; розплавлена речовина Нед; зарослe болото До», [*плави́нка*] «плавальна перетинка (у птахів)» Нед, *пла́вка* «[тс.; плавець (риби) Нед; один захід рибальською снастю Дз]; плавлення; один виробничий цикл плавлення металу», [*плави́ння*] «дерево, що його несе із собою повінь», [*пла́ви́ско*] «місце для купання коней» Нед, *пла́вки* (мн.) «чоловічі труси для плавання», [*пла́вля*] «болотисті луки», *плавни́к* «плавець (у риб і водоплавних тварин); дерева, уламки суден, що плавають у воді або викинуті водою на берег; [плавальник; вид човна Нед]», *пла́вні* (мн.) «заболочені береги річок, що затоплюються під час повені», *пла́вня* (одн.) «тс.»,

плаво́к «поплавок; [слід від птаха, який пливе; трясовина, грузьке болотисте місце ЛЧерк]», *плаву́н* «той, хто любить плавати; [джерело у колодязі, що несе з водою пісок чи глину Па]», [*пла́вці*] (мн.) «ті, що сплавляють ліс, плоти; поромники» Нед, [*пла́вя*] «болотиста місцевість» Нед, [*плив*] «потік, течія; плав», [*пливе́ць*] «плавець», [*плива́к*] «тс.; плаваючий млин; поплавок; плаваюче дерево Нед», [*плива́ч*] «тс.» Нед, *пливу́н* «перенасичені водою породи, здатні розпливатися, рухатися», *плин* «пропливання, рух, течія; [рідина]», [*плини́ця*] «невеликий пліт на річці» Л, [*плени́ця*] «тс.» Л, [*плинь*] «перебіг, протікання» Нед, [*плит*] «пліт (на воді)», [*пли́та*] Нед, *пліт*, [*плот* Нед, *плоть*] «тс.», [*плітце́*] «невеликий пліт, пором» Нед, *плота́р* «робітник, який збиває плоти, а також гонить їх при сплаві», [*пло́тнище*] «колоди, призначені для плоту» Л, [*плотови́ця*] «пліт, сплавне дерево» Нед, *пла́вальний* «призначений для плавання», [*плавни́чий, пла́вчий*] «тс.» Нед, [*пла́вистий*] «плаваючий, плавучий» Куз, *плавки́й* «здатний плавитися; рівний, плавний; здатний добре плавати або ковзати; багнистий, грузький; дуже швидкий, стрімкий; [пологий ЛексПол]», *пла́влений, пла́вни́й, плаву́чий,* [*плавча́тий*] «який має плавці; який має плавальні перетинки» Нед, *пливки́й* «здатний плавитися; плавкий; розпливчастий; швидкий; [рідкий, текучий Нед]», [*пли́вний*] «рідкий, текучий, проточний; плавний, легкий; прудкий» Нед, *пливу́чий* «який легко розмивається (про ґрунт); плавний», *пли́нний,* [*пла́вма*] «вплав» Она, *пла́вом,* [*плавця́, пли́вом* Нед] «тс.», *вплива́ти, вплив, впливо́вий, вплав, вплин* «вплав», *вплинь* «тс.», *ви́плавка, ви́плавок* «шматок виплавленого металу», *виплива́ти, ви́плив* «вилив; [повінь]», *ві́дпли́в, до́плив* «надходження; притока», *запла́в* «частина річкової долини, що затоплюється під час весняної повені; [дрова, комиш, що плавають під час повені]», *запла́ва, запла́вина* «тс.; [заливні луки]», [*запла́вець*] «чужинець, зайда, заволока», *запли́в* «змагання з плавання або гонки на човнах», [*запли́ванець*] (вид взуття), *запли́вний* «залитий», *на́пли́в* СУМ, Ж, [*на́плинок*] «земля, що осунулась, напливла» Ж, [*напла́вистий*] «запальний; шалений», [*напли́ви́стий*] «тс.» Ж, *напла́вний* «який тримається на плавучих опорах», [*напли́вний*] «намивний, намулений» Ж, [*опла́в*] (у сполученні *в о.* «розкидано; купами, натовпом») Ж, [*опла́ва*] «гора з підмитим схилом» Ч, [*оплива́нка*] «тс.» Ч, [*оплаво́м*] «суцільною масою» МСБГ, *перепла́в, перепла́вка, перепла́вни́й* «отриманий шляхом переплавлення; (у виразі *Перепла́вна середа́* «православне свято між Великоднем і Трійцею»)», *підпли́лий*, [*по́плав*] «низина біля садиби, що заливається водою під час дощу; левада; місце, відведене для трави в городі; сіно, вирощене на пустирі» Л, [*по́плов*] «тс.» Л, [*по́пла́ва*] «болотисте пасовище» Г, Нед, *по́плаве́ць* «поплавок» СУМ, Нед, *поплави́ще* «прикріплений до дна предмет, що утримується на поверхні води і вказує на місцезнаходження рибальського знаряддя», [*по́плавка*] «поплавок; настоювання квашених овочів у чані» Нед, *поплаво́к*, [*поплавни́(й)*] «низинний, властивий поплаву» ЛексПол, [*по́плавчий*] «плавучий» Нед, *по́плавом* «рівно, повільно; плавно», *при́плав* «пристань», *при́пли́в* СУМ, Нед, *пропла́в* «проплавлення (руди, металу)», *пропла́вка* «тс.», *пропли́в* «плавання, змагання з плавання на велику відстань», *ро́зплав* «однорідна рідка суміш розплавлених речовин», [*розпла́ва*] «потік (при плавленні)» Нед, *розпла́вка* «розплавлення», [*розпла́вник*] «ливарник, емалювальник» Нед, [*розпли́ва*] «канава (для стоку), витік, відвід у бік», [*розпла́вний*] «вкритий емаллю» тж, *розпли́вча́стий* СУМ, Нед, *розпли́вчатий* «тс.», *сплав* «сплавляння, сплавка; пліт (із сплавного лісу); [злива; потік, боло-

то; вид жіночої хвороби; острів Нед]», [*сплава́чка*] «перевезення по воді», [*сплавба́*] «сплавляння лісоматеріалів» Нед, [*сплаве́ць*] «поплавок», [*спла́ви́не*] «уламки дерев, колод, сміття, які повінь залишає після себе», [*сплави́ско*] «тс.», [*сплави́ще*] «місце, де був пором» тж, *спла́вка* «сплавляння (металів); [сплавляння лісу Нед]», *спла́влювач* «той, хто сплавляє метали», *спла́вни́к* «той, хто сплавляє лісоматеріали; плотар, поромник» УРС, Г, *спла́вщик* «тс.», [*сплавни́цтво*] «сплавна справа (промисел)» Нед, [*сплавня́*] «кровотеча під час пологів; менструація», [*спла́вня́не*] «сплавка (металів)» Нед, [*спла́вок*] (у сполученні [*с. шкля́ний*] «емаль»), [*спла́вці*] (мн.) «плавці (риби)», [*сплавчу́к*] «хлопчик на поромі», [*сплави́стий*] «похилий, косий», [*спланúстий*] «тс.» тж, *спла́вни́й* СУМ, Нед, [*сплавова́*] «хвора на сплав», [*у́пли́в*] «вилив Г, Нед; стік (рідини), течія, перебіг, хід Нед», [*упли́вний*] «похилий» Нед, *упла́в* «вплав», *упли́н*, *упли́нь* «тс.»; — р. *плыть*, *пла́вать*, бр. *плы́сці*, *плыць*, *пла́ваць*, др. *плути*, *плавати*, п. pływać, ч. plouti, plavati, ст. plúti, слц. plut', plávat', вл. pluwać, ст. pływać, нл. pluwaś, ст. pływaś, полаб. plajě «пливе», болг. *плу́вам*, *пла́вам*, м. *плива*, *плови*, схв. *пли̏ти*, *пли̏вати*, [*пла̀вати*], слн. plúti, plávati, стсл. **плоүти, плавати**; — псл. pluti < *plouti (*pleuti) «плисти», plavati (< plaviti «пускати вплав»); — споріднене з лит. pláuti «полоскати; мити, промивати, обмивати», лтс. [plevinât] «гнати хвилі», гр. πλέω «пливу», πλῦνω «мию; полощу», лат. pluit «дощить», двн. flawen (flewen, flouwen) «полоскати, мити», дангл. flōwan «текти, литися; лити», діcл. *flōa «затопляти, заливати», fley «судно, корабель», тох. B plewe «тс.», вірм. luanam «мию», дінд. plávate «пливе»; ie. *pleu- «текти; литися, пливти», пов'язане з *pel- «лити, наливати; наповнювати», до якого зводиться і псл. *pъlnъ «повний». — Фасмер III 271—272, 288—289; Черных II 45; Brückner 422—423; Holub—Kop. 280; Machek ESJČ 462—463; Schuster-Šewc 1093—1094; Polański—Sehnert 111; Младенов 429, 430; Mikl. EW 252—253; Trautmann 223—224; Fraenkel 609—610; Mühl.—Endz. III 327; Эндзелин СБЭ 85; Kluge—Mitzka 210—211; Klein 603; Jóhannesson 560—561, 576; Frisk II 559—560; Walde—Hofm. II 326—327; Pokorny 798—800, 835—837. — Пор. **по́вний.**

плись — див. **плеск.**

плит, *пли́та* — див. **пли́сти́.**

пли́та́ «плоский уламок каменю, металу; вид печі» СУМ, Нед, *пли́тка*, *плитня́к* «вапнякова або піщана порода, яка залягає плитами», [*пли́ття*] (зб.), *плитко́ви́й*, *пли́тни́й* Г, СУМ, *плитняко́ви́й*, *плито́ви́й* СУМ, Нед, *пли́тчастий*, *пли́тяний*; — р. *пли́та́*, бр. *плі́та́*, др. *плита* «камінь, цегла», п. płyta «плита», болг. [*пли́та*] «цегла; плита», м. *плитар* «саман, невипалена цегла», схв. *плита̀рица* «плоска посудина, блюдо», *пли̏тица* «тс.», стсл. **плита** «плита»; — не зовсім ясне; очевидно, псл. [plita] «тс.», споріднене з гр. πλίνθος «цегла; плитка, брусок», а також, можливо, з більш віддаленими дангл. flint «галька, кремінь», двн. flins, свн. vlins «тс.», нвн. Flinte «кремінь», дат. flint, шв. flinta «тс.»; неприйнятне з фонетичних міркувань припущення (Преобр. II 75; Грот Фил. раз. II 371; Brückner KZ 43, 372; Младенов 430; Kiparsky Baltend. 172; Matzenauer LF 8, 10; Mikl. Lex. 573; Meillet Études 188) про запозичення з грецької мови (гр. πλίνθος). — Фасмер III 283; Черных II 42; Frisk II 562—563; Boisacq 796; Kluge—Mitzka 207.

[**плита́їс**] «інструмент, за допомогою якого швець загладжує кінці підошви» Дз; — запозичення з німецької мови; н. Plätteisen «тс.; праска» складається з основ слів Plätte «тс.», plätten «прасувати», які через нар.-лат. *plattus «рівний, плоский» зводяться до гр. πλατύς «широкий», спорідненого з лит. platùs «тс.», псл. plastъ «пласт», *ple-

tje «плече», та Eisen «залізо», що походить від двн. īsan, яке разом з іншими германськими формами та кельт. *īsarno- вважається запозиченням з іллірійської мови. — Kluge—Mitzka 160—161, 554. — Див. ще **пласт, плече́**.

[**плита́рь**] «посуд у вівчарстві» Доп. УжДУ; — неясне; можливо, пов'язане з схв. *плитàрица* «плоска посудина, блюдо». — Пор. **пли́та́**.

[**плитки́й**] «мілкий, неглибокий (про річку, воду); поверхový», [*пли́тий*] «тс.» Нед; — бр. *плы́ткі* «мілкий, мілководний, мілкодонний», п. płytki «мілкий (про річку, тарілку); неглибокий, поверхový», ч. слц. plytký «неглибокий, мілкий; поверхový, пустий», болг. *пли́тък*, м. *плитък*, схв. *пли́так*, *пли́тка*, слн. plítek, plítev «тс.», стсл. **плытъкъ** «неглибокий»; — псл. plytъkъ (*plytvъ) «тс.»; — не зовсім ясне; здебільшого пов'язується з pluti «плисти»; зіставляється також (Варбот ОЛА 1976, 274—277; Vaillant BSL 31/2, 45—46) з дінд. pṛtaḥ «широкий, плоский», гр. πλατύς «тс.». — Brückner 422—423; Holub—Kop. 280; Machek ESJC 464; Младенов 430; Skok II 685; Mikl. EW 253. — Див. ще **пли́сти́**.

[**пли́точка**] (назва корови); — неясне.

[**плиха́ти**] «висіти, розвіватися; пурхати»; — не зовсім ясне; очевидно, запозичення з чеської мови; ч. plihnouti «обвисати, звисати», plihý «обвислий, розм'яклий», ст. plíhati «бруднити», plíhavý «брудний; ідіотський» пов'язується з pližiti se «плазувати», слц. [pľuhavý] «плюгавий», п. plugawy «тс.» (Machek ESJC 463; Holub—Kop. 278); зіставляється також (Варбот Сл. языкозн. 1988, 75) з п. [plichtać, plechtać] «розпліскувати воду», схв. [plihati] «плавати, розливатися», слн. [plihati] «хвилюватися» (про воду).

пли́ця «лопать (колеса); (заст.) черпак, ківш, яким відливають воду з човна; дерев'яний черпак для зерна або борошна, залізний черпак для вугілля»; — р. *пли́ца*, [*пли́ча*, *пли́чка*], бр. *пліца* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, псл. ръlica, пов'язане з *polovьpikъ «ополоник», ispolъ (цсл. **исполъ**) «черпак, ківш». — Фасмер III 283; Преобр. II 75. — Пор. **поло́ник**[1].

пли́шка — див. **пли́ска**[1].

[**плищаги́**] (мн.) «огорожа зі щільно поставлених жердин» ЛексПол; — неясне; можливо, пов'язане з *пліт* ([*плит*]) «огорожа» (під *плести́*).

плі (команда стріляти); — бр. *плі*; — запозичення з російської мови; р. *пли* «тс.» є результатом видозміни форми *пали́* «пали, підпалюй (порох)»; команда була зумовлена конструкцією середньовічної вогнепальної зброї. — Фасмер III 282; Даль III 12. — Див. ще **пали́ти**.

пліва́ «тонка оболонка тваринного або рослинного організму», [*плюва́*] «тс.» Нед, *пліва* «тонка оболонка; тонкий покрив, шар; стрічка (кіно-, фото-)», [*плівки́*] (мн.) «повіки» Нед, *пліва́стий*; — р. *плева́*, бр. *плёўка*, *плява́*, слнц. [plieva] «райдужна оболонка (ока)», полаб. plevo «плівка на яйці», слн. [plẹ́va] «повіка»; — псл. plěva; — споріднене з лит. plėvė̃ «перетинка, пліва, оболонка», plėvėlė «плівка», лтс. plêve «пліва», з якими пов'язане також лит. plėnė̃ «тонка оболонка, райдужна оболонка», укр. *пе́ле́на́*. — Фасмер III 277; Преобр. II 70—71; Matzenauer LF 13, 164; Trautmann 226; Fraenkel 620; Mühl.—Endz. III 342. — Пор. **пе́ле́на́**.

плівни́й — див. **пли́нни́й**.

плід, *плідни́к* «жіночий орган розмноження у рослин, маточка; самець, від якого народжується потомство (у тварин)», [*пліднúця*] «плодовита самка», *плодівни́цтво*, [*плодни́к*] «матка», [*пло́дни́ця*] «та, що народжує дітей» Г, Нед, *плодови́тість*, *плоду́шка* «коротка плодова гілка», [*плодь*] «тварина; все, що плодиться», *плодю́чість*, *пліди́вий* «плідний; родючий, плодовитий» СУМ, Г, *пліднúй* СУМ, Нед, [*плодли́вий*, *пло́дний* Нед, *плодни́стий*], *пло-*

дови́тий, плодю́чий, [*плодю́щий* Нед] «тс.», *плодівни́чий, плодівни́цький, пло́ди́ти* СУМ, Нед, *пло́ди́тися, безплі́ддя, безплі́дний, ви́плід* «виплодження; витвір», *ви́плодок* (лайл.), [*за́плід*] «запліднення, розвід», *заплі́днювач, заплі́днювальний, заплі́днити,* [*на́плід*] «приплід, нащадки», [*на́плодок*] «тс.» Ж, *неплі́ддя,* [*неплі́дниця*] «безплідна», [*недо́плід*] «недорід» Ж, *о́плодень* «частина плоду рослини, що оточує насіння», *обезплі́днити, обезпло́діти, обезпло́дніти, при́плід* СУМ, Нед, *приплі́док* «виводок», [*при́плодок*] «приплід» Нед, *ро́зплід, розплі́дник* «племінне господарство; розсадник», *розпло́док* «виводок», [*сплід*] «народження» Нед, *суплі́ддя*; — р. бр. болг. м. *плод,* др. *плодъ,* п. вл. płód, ч. слц. plod, нл. płod, схв. *пло̑д,* слн. plód, стсл. **плодъ**; — псл. plodъ, пов'язане чергуванням голосних з plemę (< *pledmen) «плем'я, рід»; іє. *plē-d- «плід, порода»; очевидно, сюди ж належить більш віддалене іє. *plot-, якому відповідає ірл. loth «лоша» (Pedersen Kelt. Gr. I 135, 186; Persson Beitr. 668). — Фасмер III 278, 283—284; Черных II 43; Brückner 421; Machek ESJČ 461—462; Schuster-Šewc 1087; Младенов 430, 537; Skok II 687; Mikl. EW 251; Meillet RSl 6, 132; MSL 20, 99; Petersson Sl. Wf. 23. — Див. ще **пле́м'я**. — Пор. **по́вний.**

[**пліден**] (бот.) «миколайчики польові, Eryngium campestre L.» Mak; — неясне.

плік «битва» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з *полк,* ч. pluk «полк».

плін «полон» Нед, [*пліни́ти*] «полонити, поневолити» Нед, [*плі́нчити*] «тс.» Нед; — можливо, через російське посередництво (р. *плен* «полон», *плени́ть* «полонити») або безпосередньо запозичено з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **плѣнъ** «полон» відповідає укр. *поло́н* (див.).

[**пліна́**[1]] «тонка шкірка, тонка оболонка, пліва» ВеБа, ВеУг, [*плі́нка*] «дуже тонкий шар, тонке покриття, мембрана» Нед, [*плінь*] «тонка оболонка, пліва» ВеБа, [*плі́нува́тий*] (у гребінників про роги) «з наростами і плівками»; — р. *плена́* «пліва, перетинка», р. бр. *плё́нка* «плівка», п. [plinka] «плівка, шкіра на рані, що загоюється», ч. слц. plena «тонка шкірка, оболонка (мозку тощо)»; — псл. [plěna] «пліва»; — споріднене з лит. plėnė̃ «тс., оболонка, перетинка», лтс. plẽne «тонкий шар», прус. pleynis «мозкова оболонка»; генетично пов'язане з псл. plěva, укр. *плі́ва* й семантично більш віддаленим *пе́ле́на́.* — Фасмер III 278; Machek ESJČ 458; Matzenauer LF 13, 162; Trautmann 226; Fraenkel 615; Mühl.—Endz. III 339. — Див. ще **пліва́**. — Пор. **пе́ле́на́.**

пліна́[2], *пліни́стий, плі́нка, плінова́тий* — див. **плена́**.

[**плі́нівка**] (бот.) «льонолисник, Thesium L.» Mak; — неясне.

плі́нка «плівка (фото-, кіно-)»; — р. бр. *плёнка* «тс.»; — очевидно, зумовлений впливом російської мови результат семантичної видозміни іменника [*плі́нка*] «тонкий шар; тонка тканина, оболонка», зменш. від [*пліна́*] «тс.» (див.).

[**плі́нни́й**] «багатий, щедрий, прибутковий» Нед, [*плівни́й*] «тс.» Нед; — запозичення з чеської мови; ч. заст. plíný «прибутковий», [plívný] «тс.», plený «родючий, прибутковий» є похідними від заст. plen «здобич; полон», спорідненого з п. plon «урожай, прибуток; (ст.) здобич», укр. *поло́н.* — Machek ESJČ 457—458; Holub—Kop. 277; Brückner 418—419; Schuster-Šewc 1105—1106. — Див. ще **поло́н**[1,2].

плі́нтус «дерев'яний брусок уздовж внутрішніх стін будинку», *плінто́вка, плінтува́ти*; — р. болг. *пли́нтус,* бр. *плі́нтус,* п. plintus, п. слц. plinta «плита під колоною», ч. слц. plint, болг. *плинт,* схв. *пли̑нта* «тс.»; — через російське посередництво запозичено з латинської мови; лат. plinthus «плінтус, нижня частина п'єдесталу колони» походить від гр. πλίνθος «цегла; плитка,

брусок» (пор. др. *плинтъ* «цеглина»), очевидно, спорідненого з псл. [plita] «плита». — CIC[2] 658; Фасмер III 282; Kopaliński 760; РЧДБЕ 567; Matzenauer 403; Klein 1201; Frisk II 562—563. — Див. ще **пли́та́**.

[**плінь**] «діяльна, старанна, настирлива людина» Нед; — неясне.

плісе́, *плісирóвка, плісирувáти*; — р. *плиссé*, бр. *плісэ́*, п. plisa, ч. слц. слн. plisé, вл. plisej, болг. м. *плисé*, схв. *плѝсē*; — запозичення з французької мови; фр. plissé «плісе» пов'язане з дієсловом plisser «плісирувати, гофрувати, робити складки, морщити», похідним від іменника pli «складка, вигин, зморшка», пов'язаного з дієсловом plier «згинати, згортати», що зводиться до лат. plĭcāre «складати, згортати, звивати, сплітати», *plecāre «тс.». — CIC[2] 658; ССРЛЯ 9, 1404; Sł. wyr. obcych 581; Holub—Lyer 378; РЧДБЕ 567; Vujaklija 734; Dauzat 567. — Див. ще **аплікáція, плéсти́**.

плíсень, [*плíсниці*] (мн.) «вид грибів, Mucedineae, Mucedines (Hyphomycetes)» Нед, Mak, [*плíснь*] «цвіль; плісень; мукор головчастий, Mucor mucedo L. (Mucor Mich.)» Нед, [*плíсінь* Нед, *плíсність* Нед, *плíсóнь* Г, Нед] «тс.», [*плíснá*] «плісень», *плíснява, плíснявина*, [*плíснявка*] «хвороба (нарив) язика», [*плíснянка*] «тс.; плісень» Нед, [*плíснякú*] (мн.) «слизняки, Myxomycetes» Нед, *плíснявий*, [*плíсніти*] Нед, *плíснявіти;* — р. *плéсень*, др. *плѣснь*, бр. *плéсня*, п. pleśń, ч. plíseň, слц. pleseň, вл. нл. полаб. plesnaivé «пліснявий», болг. м. *плéсен*, схв. *плѐсан, плѐсањ*, слн. plésen, стсл. **плѣснь**; — псл. plěsnь «плісень»; — споріднене з лит. pelėti «пліснявіти», plėkti «тс.», pelėsis «плісень», pelėjaĩ, plėkaĩ «тс.», pálšas «блідий, ясно-сірий», лтс. palss «тс.», pelęks «сірий, попелястий», а також з більш віддаленими р. [*пелёсый*] «плямистий, перистий», слн. [pelęsast] «плямистий», дінд. palitáḥ «сірий», гр. πελιός «безколірний, блідий», πελιτνός «сірий», лат. pallēre «ставати блідим, бліднути», pallidus «блідий, бляклий, блідо-зелений, укритий пліснявою, цвілий», pullus «темно-сірий, темний, темно-зелений». — Фасмер—Трубачев III 279; Черных II 41; Преобр. II 81; Brückner 418; Machek ESJC 460; Holub—Kop. 278; Schuster-Šewc 1103; Младенов 429; Skok II 683; Mikl. EW 250; Fortunatov AfSlPh 4, 580; Matzenauer LF 12, 330; 13, 164; Эндзелин СБЭ 55; Trautmann 212; Fraenkel 534, 566; Mühl.—Endz. III 63, 196; Schulze Kl. Schr. 112; Bezzenberger BB 17, 223; Vondrák I 403; Uhlenbeck 160; Frisk II 498; Walde—Hofm. II 239; Pokorny 804.

[**плíска**[1]] «чашечка жолудя або горіха», ст. *плѣска* (1627); — др. *плюска* «тс.»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне. — Німчук 246.

плíска[2], *плíства* — див. **плúска**[1].

[**плíсни́к**] «плотар, сплавщик (лісоматеріалів)» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *плíт* і *лíсни́к*. — Див. ще **ліс, плúсти́**.

[**плíсня́вка**] (ент.) «стонога, мокриця стінна, Oniscus murarius Cuv. (L.)» ВеНЗн; — похідне утворення від *плíсень*; назва зумовлена тим, що мокриці найчастіше сидять у пліснявих місцях. — Див. ще **плíсень**.

плíсо — див. **плéсо**.

пліт[1], *плíті, плíтка, плíткáр, плíть* — див. **плéсти́**.

пліт[2], *плíтцé* — див. **плúсти́**.

[**плíтнівка**] (орн.) «лісова завирушка, Prunella modularis L.» Шарл; — очевидно, похідне утворення від *плíт* «тин», паралельне до *тинíвка* «тс.»; мотивація назви неясна. — Воїнств.—Кіст. 330—332; Птицы СССР 534—538. — Див. ще **плéсти́**. — Пор. **тинíвка**.

плітýха — див. **плетýха**.

пліть (іхт., зб.) «плітки, Rutilus rutilus L.», *плíтка, плóтвá* «плітка; [краснопірка, Scardinius erythrophthalmus (L.), (Leuciscus erythrophthalmus) Нед]», *плотúця*, [*плотнúця*] «тс.» Г, Нед, [*плотúчка*] «краснопірка» Нед, [*плоть* Нед, *площúця* Нед] «тс.»; — р.

плотва́ «плітка, [краснопірка]», *плотви́ца, плотви́чка, плоти́ца, плоти́чка,* [*плоту́шка*] «тс.», бр. *пло́тка,* п. płoć «плітка», ч. plotice, слц. plotica, вл. płoćica, нл. płośica, полаб. plutvaićă, болг. *плати́ка,* м. *платица,* схв. platika «тс.», plòtica «краснопірка», слн. platníca «Leuciscus virgo»; — очевидно, псл. *plъt-, plot-, пов'язане з plyti «плисти»; можливо, що основою plot- первісно позначались плаваючі мальки на відміну від ікри; менш переконливою є реконструкція псл. ploty, -tve і зіставлення його з гр. πλατύς «широкий, плоский», лит. platùs «широкий» (Фасмер III 285; Brückner 421; Machek ESJČ 462; Schuster-Šewc 1087). — Коломиец Происх. назв. рыб 70—74. — Див. ще **пли́сти́.** — Пор. **плети́ця.**

[**пліха**] «клинець для заклинювання, заклепування» Нед, *пліш́ка, пліши́ти* «закріплювати плішкою», *за́пліш́ка* «плішка», *заплиши́ти,* [*уза́пліш*] «заклинивши»; — бр. *пле́шка* «верхня розширена частина ніжки, стрижня; [головка цвяха]», *пліш́чыцца* «протискуватися»; — очевидно, запозичення з германських мов; пор. нвн. pflock «кілочок, дерев'яний цвях», pflöcken «прикріпляти кілочками», норв. pligg «колючка, клинець», етимологічно неясні. — Kluge—Mitzka 545.

пліш «місце, на якому облізла шерсть; лисина на голові людини; позбавлене рослинності місце серед поля, в лісі», *пліши́на* «тс.», [*пліха*] «весняна проталина; місце, на якому не з'явилися сходи» Корз, [*пліши́вець*] Нед, *пліши́вий* «лисий, позбавлений рослинності», *пліши́віти* «ставати плішивим»; — р. *плешь* «пліш», бр. *плеш, плех,* др. *плѣшь,* п. plesz, [plech, plecha, plisz], ч. pleš, слц. plešina «тс.», plechatý «плішивий», вл. нл. plěch «лисина», болг. *плеши́в* «плішивий, лисий», схв. *плѐшив* «тс.», *пле̏ша* «пліш», слн. pléša «тс.», стсл. **плѣшивъ** «плішивий»; — псл. plěxъ (plěšь) «пліш, лисина»; — споріднене з лит. plikas «лисий, голий», pleĩkė «лисина, пліш», plikė «тс.; гола рівнина», лтс. pleiks «лисий (про голову)», pliks «тс.», норв. [flein] «голий, лисий, безшерстий», [fleina] «ставати плішивим, лисим; оголюватись; глузувати, кепкувати, скалити зуби», шв. [flen] «голий, оголений», дісл. flim «глум, глузування»; ie. *pli(kh)- (*ploi(kh)-) «порожній; голий, відкритий» пов'язані з *plī- (*plēi-, *pləi-) «лисий, голий»; сумнівне зближення з нвн. Blässe «блідість, безбарвність; біла пляма» (Matzenauer LF 13, 170) або зіставлення з р. *пле́сень* «плісень» (Brückner 418; KZ 43, 309). — Фасмер III 281—282; Черных II 42; Преобр. II 81—82; Machek ESJČ 459; Holub—Kop. 278; Schuster-Šewc 1102—1103; Младенов 429; Skok II 684—685; Петлева Этимология 1967, 177; Бернштейн Очерк 1974, 274; Mikl. EW 250; Мейе ОЯ 22; Meillet Études 174, 358; Trautmann 226—227; Fraenkel 611; Mühl.—Endz. III 334, 344; Эндзелин СБЭ 125; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 127; Jóhannesson 574, 905—906; Pokorny 834.

[**пліша́нка**] (орн.) «лиса камінка, Oenante pleschanka Lepechin (Saxicola leucomelas)» Нед; — р. *плеша́нка* «вид плиски, Oenante hispanica (Motacilla leucomela)», п. pleszka «горихвістка, Phoenicurus phoenicurus»; — похідне утворення від основи *пліш* «лисина»; назва зумовлена темним і темно-бурим забарвленням з білуватими й білими смугами і плямами над оком, на шиї, на криючих перах крила, на боках грудей, на рульових перах, надхвісті птаха. — Воїнств.—Кіст. 324—325; Страутман 162, 163. — Див. ще **пліш.**

[**пліши́ти**[1]] «мучити» ВеБ, [*ви́пліш́ити*] «знищити» Я, [*запліха*] «утиск, гноблення, набридання; утискувач, набридлива особа» ВеБ, [*заплиши́ти*] «набриднути, змучити; розтринькати, змарнувати (гроші)» ВеБ, [*заплічи́ти*] «тс.» ВеБ; — видозмінене запозичення з румунської мови; рум. pleşcuí «мародерствувати, грабувати; гнатися за заробітком», pleşcán «грабіжник», pleáşcă

«здобич; несподіваний прибуток; (заст.) мародерство, грабіж» походять від схв. *пља̏чка* «грабіж», яке зводиться до гр. πλακώνω «давити; розплющувати», пов'язаного з πλάξ «площина; плита», спорідненим з двн. fluoh «скеля», а також flah «плоский», псл. ploskъ «тс.». — DLRM 629; СДЕЛМ 320; Skok II 690; Frisk II 550—551; Kluge—Mitzka 200, 209. — Див. ще **пло́ски́й.**

пліши́ти[2], *плі́шка* — див. **плі́ха**.

плішня́ «лом на дерев'яному держаку; [знаряддя, яким кололи колоди, бруси, пластини О]», [*плісня́, пле́шень, плешня́*] «тс.»; — очевидно, результат контамінації слів *пішня́* «лом» і *плі́шка*. — Див. ще **пішня́, плі́ха.**

[**пліщ**] (іхт.) «лящ, Abramis brama L.», [*плісковaня*] «тс.» Л—Г; — слц. pleskáč, [plieskač], схв. [plosk, plošič], слн. plôščič «тс.»; — псл. plesk-/plesč-, пов'язане з основою pleskati «плескати», паралельне до *лящ*, [*лещ*], пов'язаного з основою *ля́скати* (*ляща́ти*); назва має звуконаслідувальний характер і передає плескання лящів, які граються під час нересту. — Коломиец Происх. назв. рыб 65; Усачева ОЛЯ 1975, 110—123; Сабанеев 328; Leder 80—81; Sławski IV 172—173; Machek ESJČ 120—121. — Див. ще **плеск.** — Пор. **лящ**[1].

плов — див. **пила́в**.

[**пло́ва**] «злива СУМ, Нед; повінь Нед»; — очевидно, псл. [plova] «злива», пов'язане з plovǫ «течу, пливу», plyti «плисти»; — споріднене з лат. pluit «іде дощ», pluvia «дощ»; виводиться також від рум. ploáie «дощ» (Scheludko 140) або plóvă «іде дощ» (Vrabie Romanoslavica 14, 167). — Див. ще **пли́сти́**.

[**плова́я**] «світло-жовта корова» ВеЛ, ВеНЗн, [*пловаи́ста*] (у сполученні *п. корова* «тс.») ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. [płowula] «корова світло-жовтої масті», [płowucha, płowysza] «тс.», [płowysz] «віл світло-жовтої масті» утворені від płowy «половий, світло-рудий, світло-жовтий (про масть тварин)», що, як і вл. нл. płowy «світло-жовтий, половий», споріднене з укр. *поло́ви́й* «тс.». — Фасмер III 313; Brückner 422; Schuster-Šewc 1091—1092. — Див. ще **поло́ви́й**.

[**плоди́ст**] (бот.) «цибуля трубчаста, Allium fistulosum L.» Нед, [*плоди́стець* Нед, *плоди́стица* ВеНЗн, *плодистиця* Mak, *плоди́сток* Нед, *плодістець* Mak, *плоду́шка* ВеНЗн] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [płodzist] «цибуля, Allium L.», [płodziszek] «тс.» зводяться через ст. płodzisty «плодовитий» до іменника płód «плід», якому відповідає укр. *плід;* мотивація назв неясна. — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Brückner 421. — Див. ще **плід.**

плої́ти «завивати (волосся) рівними хвилями; робити рівні складки (на тканині), гофрувати», *пло́йка, плойча́стий, пло́йчатий*; — бр. *пло́іць* «плоїти»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *плои́ть* «плоїти», *плой* «складка, зморшка», *пло́йка* «тс.; спеціальні щипці», можливо, через посередництво гол. plóoien «робити складки, морщити», plooi «складка, зморшка, згин» і, далі, снідерл. plooi, ploye «тс.», зводиться до фр. ст. ploi «складка, зборка; згин, вигин; зморшка», пов'язаного з дієсловом ployer «згинати, згортати», що походить від лат. plicāre «складати, згортати». — Фасмер III 284; Преобр. II 76; Грот Фил. раз. II 400; Dauzat 567. — Див. ще **апліка́ція, пле́сти́**. — Пор. **плісе́**.

пло́мба «рід свинцевої печатки, компактна твердіюча маса», *пломбі́р* «пристосування для накладання пломби», *пломбува́льник, пломбува́ти;* — р. бр. болг. м. *пло́мба*, п. ч. слц. вл. plomba, схв. *пло̂мба,* слн. plómba; — запозичення з німецької мови; нвн. Plómbe «пломба» утворено від дієслова plombieren «пломбувати, накладати пломбу», що походить від фр. plomber «пломбувати (зуб); навішувати пломбу», пов'язаного з plomb «свинець; куля; свинцева пломба», яке зводиться

до лат. plumbum «свинець», очевидно, запозиченого з іберійських мов. — CIC² 658; Фасмер III 284; Черных II 43; Sł. wyr. obcych 581; Holub—Lyer 378; РЧДБЕ 567; Вуjаклија 734; Kluge—Mitzka 555; Dauzat 567; Walde—Hofm. II 325—326.

пломбі́р (морозиво); — р. болг. *пломби́р*, бр. *пламбі́р*, п. plombir; — запозичено, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. plombières «тс.» утворене за назвою французького курортного міста Plombières «Пломб'єр», де цей вид морозива був уперше виготовлений. — CIC² 658; Коваль 121; Черных II 43; Фасмер III 284; Sł. wyr. obcych 581; РЧДБЕ 567.

пло́мінь «полум'я», *пломіне́ць, пломени́стий, пломінки́й, пломени́тися, пломені́ти*; — бр. [*пло́мень*] «полум'я»; — запозичення з польської мови; п. płomień «полум'я» відповідає укр. *по́ломінь, по́лум'я* (див.).

[плонка́] «лісова яблуня, лісова груша» Нед; — запозичення з польської мови; п. płonka «дике дерево; польова яблуня, дичка; лісне яблуко; сорт яблук, яблуко», [płunka], заст. płonina «тс.» споріднені з вл. płońc «дика яблуня», нл. płopic «лісове дерево, дичка; дике яблуко», płonica «тс.», ч. pláňka «дичка (про плід), дика груша», слц. pláňka «дике дерево, дичка». — Brückner 422; Schuster-Šewc 1089; Machek ESJC 454. — Див. ще **пла́нка²**, **пла́нни́й**.

[пло́ска¹] «плоска пляшка», [*плоску́н*] «вид глиняного глечика»; — р. [*пло́ска*] «баклажка на воду», ст. *плоскы* (род. в. *плоскъве*, зн. в. *плосковь*) «плошка, плоска посудина», болг. [*пло́ска*] «дерев'яна фляжка (на вино)», м. *плоска* «плеската пляшка», схв. *пло̏ска, пљо̏ска* «тс.»; — очевидно, псл. [*plosky] (род. в. *ploskъve) «пляшка, баклажка», [*ploska] «тс.»; — запозичення з германських мов (пгерм. *flaskō «фляга», двн. flasca «тс.»), зближене з псл. ploskъ «плоский». — Фасмер III 284; Преобр. II 78; Skok II 688—689; Mikl. EW 251; Knutsson GL 38—39; Stender-Petersen ZfSlPh 7, 252; Uhlenbeck AfSlPh 15, 490. — Див. ще **фля́га**. — Пор. **пля́шка**.

[пло́ска²] (ент.) «постільний клоп, блощиця, (Acanthia lectularia L.)» ВеНЗн, *площи́ця* «лобкова воша, Phthirus pubis L.»; — очевидно, похідне від прикметника *пло́ский*, споріднене з утвореннями типу р. [*плоск*] «воша», *площи́ца* «площиця», п. [płoszczka] «блощиця», [płaszka, płoszczyca, płaszczyca] «тс.», ч. морав. [ploška] «лісова блощиця», [ploščka], ploštice «тс.», слц. ploštica «блощиця»; — псл. ploska «блощиця», *plosčica «тс.», пов'язані з ploskъ «плоский, сплющений»; назви зумовлені плоскою формою блощиць. — Фасмер III 287; Ильинский ИОРЯС 20/3, 313; Brückner 419; Machek ESJC 462; Holub—Lyer 378; Mikl. EW 252. — Див. ще **пло́ски́й**. — Пор. **блощи́ця**.

[пло́скавка] (ент.) «кровососка кінська, Hippobosca equina L.» Нед; — очевидно, похідне утворення від *пло́ский*; назва зумовлена тим, що всі мухи з родини кровососки мають сплюснуте тіло. — Горностаев 327; Urania Tierr. Insekten 509—510. — Див. ще **пло́ски́й**.

[плоскви́] (зоол.) «скорпіоновидка водяна, Nepa cinerea L.» Нед; — неясне.

пло́ски́й «з рівною поверхнею; пологий; сплющений; рівний, як дошка; який має невелику товщину або висоту і рівну поверхню; розміщений в одній площині» СУМ, Нед, [*плоска́тий*] «плоский, рівний» ВеБ, [*площи́стий*] «тс.» Нед, *площи́нний* «який здійснюється на площині», *пло́скість* «банальність; [площина, площа, рівнина; розміри поверхні] Нед», [*пло́сінь*] «площа Нед, О; площина, рівнина», [*пло́скань*] «тс.» Нед, [*плоска́ль*] «плоскостопий» Нед, *пло́ща*, [*площа́вина*] «площа» Нед, *площа́дка* (з рос.), [*пло́щик*] «плоско розкладений сніп для покриття даху; металевий наконечник стріли», *пло́щи́на* СУМ, Г, Пі, *площи́нка* «пло-

ска частина споруди, пристрою; рівне місце між маршами сходів», *площи́нність* «зображення, розміщення в одній площині», [*пло́щінь*] «площина» Куз, [*пло́щість*] «розміри поверхні, площа» Нед, [*пло́щність*] «тс.», [*плости́ти*] «гладити, розгладжувати, сплющувати» тж, *сплощи́ти*; — р. *пло́ский* «плоский», бр. *пло́скі*, др. *плоскыи* «тс.; широкий; низький, сутулуватий», п. płaski «плоский», ч. слц. ploský «плоский», нл. płašćiś «робити плоским», болг. *пло́сък* «плоский», м. *плоскав*, схв. *пло̏сан* «тс.; сплющений», слн. plòsk «плоский», стсл. **плоскъ** «тс.; широкий, просторий»; — псл. ploskъ «тс., сплющений», пов'язане з plastъ «пласт, шар»; — споріднене з лит. plókščias «рівний, плоский» (виводиться від *plāšktjas «тс.»), plāštaka (<*plaškata) «долоня; кисть (руки)», лтс. plaskains «рівний, широкий; плоский», plāskains «тс.», plaka «низько розташоване місце; рівнина, площина, поверхня», plakans «рівний, плоский», plakt «робитися плоским», гр. πλάξ «площина, рівнина; плита; верхня площадка; коржик», двн. flah(h) «плоский, рівний», дангл. flaka «підошва (ноги)», дісл. flaka «камбала», flóki «тс.», лат. placidus «спокійний; рівний, гладкий, плоский», тох. plāki «згода, порозуміння»; ie. *plāk- (*plāg-, *pelāg-) «широкий, плоский, рівний; розширяти, розстилати, розгортати, простягати»; можливе також псл. *plotsk-, яке зіставляється з дінд. práthaḥ «ширина», ав. fraθah- «тс.», гр. πλατύς «широкий, плоский», що, як і псл. *pletje «плече», зближуються ще з псл. plesna «стопа, підошва; слід; плесно» (Meillet Études 332; Младенов 430; Hofmann 274; Frisk II 553—554; Pokorny 833). — Фасмер III 284—285; Черных II 43; Brückner 417, 419—420; Otrębski LP I, 124; Machek ESJČ 462; Holub—Кор. 205; Schuster-Šewc 1085; Ильинский ИОРЯС 20/3, 113; Брандт РФВ 23, 299; Mikl. EW 251—252; Trautmann 222—223; Būga RR I 474, II 300; Persson Beitr. 561; Specht 188; Frisk II 550—551; Kluge—Mitzka 201; Jóhannesson 571—572; Walde—Hofm. II 313—314; Pokorny 831. — Див. ще **пласт.** — Пор. **плаский, плеска́тий, плесно́, плече́.**

[**плоски́р**] (іхт.) «густера, Blicca bjoerkna L.» Марк.—Кор., [*плоскиря́* Л—Г, *плоску́шка* Л—Г] «тс.»; — р. [*плоскиря, плоскирка, плоскушка*], бр. [*пласкыр, пласкірка*], слц. [pl'askura] «тс.»; — похідні утворення від *пло́ский*; назви зумовлені тим, що тіло густери дуже стиснене з боків. — Коломиец Происх. назв. рыб 12—13; Маркевич—Короткий 118; Сабанеев 357. — Див. ще **пло́ский.** — Пор. **ласки́р.**

пло́скінь «чоловічі рослини конопель; полотно з них», [*плоскинь* Mak, *плоскін* Mak, *плоскі́нка, плоскінки́* ВеНЗн, *плоскунь* Mak, *пло́скуні* Л, *плоскури* ВеЗа] «тс.», *плоскі́нний*, [*плоску́нний*] Нед, [*поплоско́нитися*] (про коноплі) «виростаючи, поділитися на плоскінь і матірку»; — бр. [*пло́скані*] (мн.) «плоскінь», [*пласко́ня, пласкуны́*], п. [płoskoń, płoskun, płoskuń, płaskoń, płaskun, płaskań], слн. [ploskovníca] «тс.»; — можливо, вже псл. *ploskonь результат видозміни деетимологізованої назви poskoпь, укр. *по́скінь* «тс.», зближеної з основою ploskъ «плоский». — Фасмер III 339. — Див. ще **по́скінь.**

плоску́ха (бот.) «півняче просо, Echinochloa Crus galli L.; [чаполоч, Hierochloe R. Br.]», [*плескуха*] «тс.» Mak, [*плошкушка*] «чаполоч пахуча, H. odorata (H. Borealis R. et Sch.)» Mak; — р. [*плоску́шка*] «чаполоч»; — похідні утворення від прикметників *пло́ский, плеска́тий*; назви, мабуть, зумовлені плоскою й досить широколінійною формою листків цих рослин. — Вісюліна—Клоков 91—92, 100—101; Нейштадт 95—96. — Див. ще **плеска́тий, пло́ский.**

[**плот**[1]] «плита, пластина» Нед, [*плоть*] «тс.», [*пло́тня*] «жерстяна плита кухонної печі» тж; — неясне.

плот[2], *плоть, плота́р, пло́тнище, плотови́ця* — див. **пли́сти́.**

пло́тва́, *плоти́ця, плоти́чка, плотни́ця, плоть* — див. **пліть.**

[**плотка**] (іхт.) «плітка, Rutilus rutilus (L.) (Leuciscus rutilus L.)» ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. płotka «плітка», płoć «тс.» відповідає укр. *пли́тка, пліть* «тс.» (див.).

пло́тник[1] «тесляр», [*пло́тня*] «деревообробна майстерня» Па, *плотникува́ти* «теслярувати»; — запозичення з російської мови; р. *пло́тник* «тесляр» (др. *плотьникъ* «майстер, що виготовляє вироби з дерева, зводить дерев'яні будівлі») пов'язується з др. *плотъ* «пліт, тин». — Фасмер III 285. — Див. ще **пле́сти́.**

[**пло́тни́к**[2]] (бот.) «повій звичайний, Lycium barbarum L.» Нед, [*поплоти́на*] «тс.» ВеНЗн; — похідні утворення від *пліт* «паркан»; назви зумовлені, мабуть, тим, що густі зарослі повою по краях садиб утворюють ніби живий тин (Вісюліна—Клоков 271; Нейштадт 485; пор. слц. živý plot «повій»). — Див. ще **пле́сти́.** — Пор. **плетю́х.**

[**пло́тни́к**[3]] (орн.) «волове очко, кропивник, Troglodytes troglodytes L.» Нед, [*пло́тик, поплі́тник* ВеНЗн, *поплоток* тж] «тс.»; — похідне утворення від *пліт* «тин»; назва пов'язана з тим, що ця дрібна пташка пробігає крізь нещільний тин, як і крізь зарослі бур'яну, хмизу; пор. інші назви кропивника: [*стрілі́пліт, трескопліт*] ВеНЗн, нім. Zaunkönig (букв. «король плоту, тину»), Zaunschlüpfer «прошмигувач крізь тин». — Воїнств.—Кіст. 332—333; Страутман 167; Птицы СССР 430; Kluge—Mitzka 878. — Див. ще **пле́сти́.**

[**плотове́ць**] (бот.) «махорка, Nicotiana rustica L.»; — очевидно, похідне утворення від *пліт* «тин» як назва тютюну, що висушують на тині. — Див. ще **пле́сти́.**

плоть «тіло», *безпло́тний*; — р. *плоть*, бр. *плоць*, др. *плъть* (*плоть*) «тіло; поверхня тіла, шкіра, колір шкіри; істота; кровна спорідненість», п. płeć «стать, колір обличчя», ч. слц. plet' «шкіра (людини)», нл. pleś «колір обличчя, колір; пристрасне, палке бажання», болг. *плът* «м'ясна частина тіла, тіло», м. *плот* «плоть», схв. *пу̏т* «тс., тіло; шкіра (людини)», слн. pólt «колір шкіри, обличчя; плоть», стсл. **плъть** «м'ясо, плоть; тіло»; — псл. pļъtь «тіло, шкіра»; — споріднене з лит. plutà «кірка, кора», лтс. pluta «тіло, плоть, шкіра», plutas (мн.) «гола (ніжна) шкіра, шкіра з голови»; дальші генетичні зв'язки не зовсім ясні; зближення (Matzenauer LF 13, 168) з р. *по́лоть* «половина свинячої, баранячої туші», укр. [*по́лоть*] «груди гуски чи гуска, розрізана навпіл» або дінд. plutáḥ «той, що пливе» сумнівне. — Фасмер III 286; Brückner 420—421; Machek ESJC 459; Schuster-Šewc 1101—1102; Младенов 431; Критенко Вступ 525; Trautmann 227; Mühl.—Endz. III 359; Fraenkel 635; Porżeziński RSl 4, 8.

плохи́й «поганий, кепський; не злий, не сварливий (про людину); спокійний, смирний; немічний, кволий», [*плохи́тий*] «тс.» Нед, [*плохови́тий*] «тс. Нед; несмілий», [*пліхши́й*] «гірший» О, ВеНЗн, Пі, [*пло́хший*] «тс.» Нед, *плохува́тий* «поганенький», [*пло́хість*] «хиба» Нед, [*плохота*] «смирна людина» Пі, [*плохи́та*] «тиха, спокійна, несміла людина», [*плохи́тка*] «квола людина» Пі, Нед, [*плохі́шати*] «ставати гіршим» Нед, *плохува́ти* «діяти необдумано, допускати помилки, промахи», *плоша́ти* «тс.», [*пліхше*] «гірше» Пі, [*поплóхшати*] «принишкнути, стати тихішим»; — р. *плохо́й* «поганий», бр. [*пло́хій*] «тс., кволий»; — загальновизнаної етимології не має; очевидно, давнє запозичення з польської мови; п. płochy «легковажний; необачний, нерозважний; пустотливий; (заст.) полохливий; (ст.) незначний, дрібний» відповідає укр. *полохли́вий, поло́хати*; у такому разі не слід ототожнювати з р. *плохо́й* «поганий», яке пов'язується

з *пло́ский* (Куркина ОЛА 1976, 281—282; Фасмер III 286; Ильинский ИОРЯС 20/3, 112—113; Брандт РФВ 23, 299). — Черных II 43—44; Преобр. II 78; Pedersen IF 5, 56. — Див. ще **поло́хати.**

плохо́вник (бот.) «обліпиха, щець, Hippophaë L.»; — запозичення з російської мови; р. [*плохо́вник*] «тс.» є результатом видозміни деетимологізованої назви [*лохо́вник*] «маслинка, лох, Eleagnus hortensis», зближеної з основою *плохо́й*; перенесення назви з маслинки на обліпиху зумовлене зовнішньою подібністю цих рослин, що належать до однієї родини. — Див. ще **лох**[1].

пло́шка «глиняне блюдце з гнотом, яке наповнюють жиром для освітлення, каганець»; — р. *пло́шка* «тс.; посудина з невисокими краями», ст. *площки* (мн.) «жирові світильники», др. *плошька* «вид мита з соляних варниць», п. [płoszka] «мала макітра, горщик, глечик; каганець» (з укр.); — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з др. *плоскъ* «плоский»; може бути виведене також з двн. flasca «пляшка» або через р. ст. **пло́ша* «пляшка» з нвн. Flasche «тс., фляга». — Фасмер III 287; ГСЭ III 153; Преобр. II 78; Соболевский Лекции 137; Ильинский ИОРЯС 20/3, 113. — Пор. **пло́ска**[1], **пло́ский**.

пло́ща, *площа́вина, площа́дка, пло́щик, пло́щи́на, площи́нка, площи́нність, пло́щінь, пло́щість, пло́щність, площи́нний, площи́стий* — див. **пло́ский**.

[**пло́щик**] (бот.) «ячмінь дворядний, Hordeum distichum L.» ВеБ, ВеНЗн; — похідне утворення від *пло́ский*; назва зумовлена тим, що колос цього ячменю має плоску форму на відміну від ячменю чотирирядного. — Див. ще **пло́ский**. — Пор. **пласкач.**

[**пло́щити**] «базікати, балакати, говорити»; — цсл. **площити** «поширювати (слова, думки); вигадувати»; — не зовсім ясне; можливо, залишок псл. *plosčiti «плескати, ліпити», пов'язаного з pleskati «плескати (язиком)».

[**площи́ця**[1]] (іхт.) «плотва, Rutilus rutilus L.; краснопірка, Scardinius (Leuciscus) erythrophthalmus» Нед, [*плоскушка*] «плотва» Усачева; — р. [*площица, плоску́ша*], бр. [*плошчыца, пласку́ха*], п. płaskuny «тс.»; — похідне утворення від *пло́ский*; назва зумовлена плоскою формою тіла плотви; можливий зв'язок і з більш давньою назвою плотви від основи псл. *plъtь-/plъt-. — Коломиец Происх. назв. рыб 11—12, 74. — Див. ще **пло́ский**. — Пор. **пліть.**

площи́ця[2] — див. **пло́ска.**

[**площо́вина**] «чагарник» Нед; — неясне.

плуг, *плуга́р* «той, хто оре плугом; той, хто працює біля плуга на копальних роботах», *плугата́р*, [*плугати́р*] «плугатар», [*плугато́р* Нед, *плугач, плугота́р* О, *плужани́н* Нед, *плу́жник* Она] «тс.», [*плугове́*] «податок від плуга» Нед, [*плугови́ця*] «відбування панщини з плугом» Нед, [*плужни́ця*] «вид плуга, косуля», *плужо́к* «невеликий культиватор», *плужни́й* «оснащений плугом», *плу́жи́ти* «орати плугом; обробляти землю плужком; везти, таланити» СУМ, Нед, О, [*плужкова́ть*] «прополювати за допомогою підгортальника» Л, *передплу́жник*, [*підплужанки*] «бики до плуга» О, [*підплу́жник*] «віл, придатний для роботи з плугом» Нед, *поплу́жне* (заст.) «поземельний податок від плуга», [*розплу́га*] «борозна» Нед; — р. бр. болг. м. *плуг* «плуг», др. *плугъ*, п. нл. pług, ч. слц. pluh, вл. płuh, полаб. plaug, pläug, схв. *плу́г*, слн. plúg, стсл. **плоугъ** «тс.»; — псл. plugъ «плуг»; — загальновизнаної етимології не має; можливо, похідне утворення від plužiti «тягти по землі», з яким пов'язане ч. plouhati, ploužiti «тс.», п. ст. [płużyć] «тягатися; волочитися, вештатися», укр. [*плуга́нити*] «повільно йти, плентатися», де, як і в псл. plugъ «плуг», основа plu-g- визначається суфіксальним розширенням давнього ie. *ploų- (*pleų-) «тягти; текти, лити, литися» (Brückner AfSlPh 23, 626;

Machek ESJČ 463—464; Holub—Lyer 379; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 175—178; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 307; Moszyński JP 36, 1—5; Terras ZfSlPh 19, 123); менш імовірне виведення слов'янських форм (Фасмер III 287; Преобр. II 78; Brückner 422; AfSlPh 42, 142; Holub—Kop. 206; Schuster-Sewc 1093—1094; Skok II 690; Критенко Вступ 532; Мейе ОЯ 130; Kiparsky GLG 258; Meringer IF 16, 184—185; 17, 100—101; 18, 244—245; Uhlenbeck AfSlPh 15, 490; PBrB 35, 176—177; Torp 222; van Wijk LF 23, 366—367; 28, 125—126; Meillet Études 179; Stender-Petersen 407—408) з пгерм. *plōga «плуг», до якого зводяться двн. pfluog, pfluoc, діскл. plógr, пізнє дангл. plōg, plōh «тс.». — Черных II 44; Младенов 430—431; Критенко Вступ 551—552; ZVSZ 318; Mikl. EW 252.

[**плуга́нити(ся)**] «повільно пересуватися (йти, їхати); плентатися», [*ви́плуганитися*] «вибратися на хорошу, відкриту дорогу» Я, [*приплуга́нитися*] «повільно дійти»; — ч. plouhati «волочити (плаття по землі)», plouhati se «вештатися, блукати, повільно йти, плентатися», plížiti se «підповзати, підкрадатися», слц. plížit' sa «повзти»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з псл. *pъlzti «повзти»; зіставляється також з ч. plihnouti «обвисати», plihý «розм'яклий, обвислий». — Machek ESJC 453; Holub—Kop. 279, 280. — Пор. **пле́хатися**.

[**плу́жак**] (орн.) «звичайна горлиця, Turtur auritus Bp. (Streptopelia turtur L.)» ВеНЗн, [*плужі́кати*] «воркувати» (про голуба) ВеУг; — слц. plúžik «голуб-синяк, Columba oenas», plúženie (вид полювання на птахів); — вважається звуконаслідувальним утворенням (Feriапс Názv. vtákov 25; пор. Воїнств.—Кіст. 30—34; Страутман 29; Птицы СССР 336—345); — можливо, в якийсь спосіб пов'язане з *пу́гач* «Bubo L.».

плу́тати, *плу́татися, плу́таник, плутани́на, плутани́ця, плу́танка* «спосіб в'язання петель гачком; безладне, хаотичне сплетення, переплетення; плетиво», *плу́тні* «хитрий, нечесний вчинок, обман; шахрайство», *плу́тощі* «тс.», *плутя́га* «лукава, хитра людина; шахрай», *плу́таний,* [*переплут*] «вузол» Пі, [*переплутні*] «заплутаність» Пі; — р. *плута́ть* «плутати», бр. [*плу́та́ць*] «тс.; вештатися, блукати; брехати», п. plątać «плутати, заплутувати, сплутувати, спутувати (надівати пута)», [plętać] «тс.»; — очевидно, псл. [plutati (plǫt-, plęt-)] «плутати», пов'язане з ple(s)t- «плести»; неприйнятне зіставлення з лит. plaujóti «жити безтурботно, блукати (у пошуках)», гол. flauw «слабий, млявий», англ. flew, нвн. flau «тс.» (Petersson BSl. Wortst. 76) або з гот. flauts «хвалькуватий», flautjan «хвастати» (Matzenauer LF 13, 167). — Фасмер III 287—288; Преобр. II 79; Варбот Этимология 1983, 36—37; Желтов ФЗ 1876, 6, 70; Brückner 417; KZ 45, 324. — Див. ще **пле́сти́.**

плуте́й (бот.) (у словосполученні *п. оленячий* «Pluteus cervinus (Schäff.) Quél.»), *плютей* «тс.»; — р. *плюте́й* (у словосполученні *п. олений* «Pluteus cervinus (Schäff.) Quél.»; — запозичення з новолатинської мови; нлат. Pluteus «вид грибів» пов'язане з лат. pluteus «облоговий щит (плетений і обтягнений шкірою); постійний бруствер на баштах», спорідненим з лит. plaũtas «приполок», лтс. plàukts «полиця», діскл. fleyðor «перекладина» і більш семантично віддаленими лит. pláuti «полоскати; мити, промивати, обмивати», псл. pluti «плисти», укр. *плисти́*; назва, можливо, мотивується подібністю форми шапинок плутею до форми обтягненого шкірою щита. — Фасмер III 288; Fraenkel 608—609; Walde—Hofm. II 328—329. — Див. ще **плисти́.**

плутокра́тія «політичний лад, за якого вся влада зосереджена в руках найбагатшої верхівки панівного класу; плутократи, багатії», *плутокра́т* «представник плутократії»; — р. *плутокра́-*

тия, бр. *плутакра́тыя*, п. plutokracja, ч. plutokracie, слц. plutokracia, вл. plutokratija, болг. *плутокра́ция*, м. *плутократија*, схв. *плутокра̀тија, плутокра̀ција*, слн. plutokracíja; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. Plutokratíe, фр. ploutocratie, англ. plutocracy) запозичено з грецької мови; гр. πλουτοκρατία «плутократія, влада багатіїв» утворене з основ іменника πλοῦτος «багатство» (можливо, пов'язаного з πλέω «пливу, плаваю») і дієслова κρατεῖν «правити, володіти, бути сильним», пов'язаного з κράτος «сила, влада». — CIC^2 658; ССРЛЯ 9, 1460; Kopaliński 761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 567; Vujaklija 735; Klein 1203—1204; Frisk II 563—564. — Див. ще **аристокра́т, плі́стй.**

плуто́ній «штучно одержаний радіоактивний хімічний елемент»; — р. болг. *плуто́ний*, бр. *плуто́ній*, п. pluton, ч. вл. plutonium, слц. plutónium, схв. *плу̀то̄нӣј, плу̀то̄нијум*, слн. plutónij «тс.»; — запозичення з новолатинської наукової номенклатури; нлат. plutonium «плутоній» походить від Pluton «Плутон (планета, розміщена у Сонячній системі за Нептуном)», що виводиться через лат. Plūtōn «Плутон (у давньогрецькій міфології бог земних надр)» від гр. Πλούτων «тс.», пов'язаного з іменником πλοῦτος «багатство»; наукова назва цього другого трансуранового хімічного елемента (відкритого у 1940—1941 рр. американськими фізиками Г. Сіборгом, Е. Мак-Міланом, Дж. Кеннеді, А. Валем) утворена в 1948 р. від назви планети Плутон за аналогією до хімічного терміна нлат. neptunium «нептуній», що позначає перший трансурановий елемент і є похідним від назви планети Нептун, розміщеної в Сонячній системі за Ураном. — Волков 101; Фигуровский 101; Kopaliński 761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 567; Vujaklija 755; Klein 1203, 1204; Frisk II 563—564. — Див. ще **плутокра́тія.**

[плу́ца] «легеня» Нед, [*плю́ца*] «тс.» О, [*плу́цний*] «легеневий» Нед, [*оплу́цниця*] «плевра» Нед, ст. *плюца* «легені» (XVI ст.); — запозичення з польської мови; п. płuca «легені (мн.); [легеня]», [pluca] «легеня», [pluce] «тс.», як і ч. plíce «легені», ст. pliúcě, слц. pľúca, вл. нл. płuco, полаб. plaucă (płäuca) «тс., легеня», р. ст. *плюче* «тс.», схв. *плу́ће* «легеня», слн. pljúča, стсл. **плюшта** «тс.», виводяться від псл. [*plut-ja (pl'ut'a)] «легені», пов'язаного з *plūti «плисти» (легені плавають на воді) і спорідненого з лит. plaũčiai, лтс. plàušas «тс.», прус. plauti «легеня» (первісно «те, що плаває») і гр. πλεύμων «легеня», дінд. klōman- «права легеня». — Дзендзелівський УЗЛП 106, 170; Richhardt 88; Фасмер III 290; Brückner 422; Machek ESJC 460; Schuster-Šewc 1092; Skok II 689—690; Berneker IF 10, 154; Mikl. EW 252; Trautmann 226; Fraenkel 607; Mühl.—Endz. III 327; Frisk II 558—559; Гамкрелидзе—Иванов 815; Pokorny 837—838. — Див. ще **пли́стй.**

[пльова́] «вид гри у м'яча», [*пльова́ки*] «тс.»; — неясне.

пльондр, *пльондро́ваний* — див. **пля́нтро.**

[пльо́ндратися] «шльопати, йти по воді», [*плю́ндратися*] «тс.»; — афективне утворення.

[пльо́нтати] «плутати (про нитки, пряжу)» Ме, [*пльо́нтатися*] «плутатися» (про ноги) О, [*розпльо́нтати*] «розпутати» Нед; — запозичення з польської мови; п. plątać «плутати, заплутувати (про нитки); спутувати (надівати пута)», [plętać] «тс.» відповідає укр. *плу́тати*. — Фасмер III 287—288. — Див. ще **плу́тати.** — Пор. **пле́нтати.**

[пльо́хати] «плескати» ЛексПол; — запозичення з білоруської мови; бр. *плёхаць* «тс. (про воду); бризкати; падати (у грязь, воду)» разом з р. [*плеха́ть*] «плескати, лити, бризкати», нл. plěšyś «текти, литися» пов'язане з бр. *плеска́ць* «плескати», р. *плеска́ть* «тс.»,

укр. *пле́ска́ти*. — Фасмер III 279, 281; Ильинский Slavia 9, 585. — Див. ще **плеск.**

плюва́ти, *плюва́тися, плю́нути,* [*плюва́ка*], *плюва́льниця* «посудина для сплювування», [*плюва́чка*] «тс.», *плюво́к* «виплюнуте», [*плюй*] «тс.», [*плюйко́*] «той, хто любить плювати», [*заплюва́тися*] «завестися, гніздитися» (про вошi, миші) Ж, [*заплю́нутися*] «тс.» Ж, [*проплю́ти*] «виплювати частинами» Нед; — р. *плева́ть*, [*плюва́ть*], бр. [*плюва́ць*], *плява́ць*, др. *плевати, пльвати,* п. pluć, ст. plwać, ч. plíti, plivati, ст. pl'váti, слц. pl'ut', pl'uvat', вл. pluwać, нл. pluwaś, болг. *плю́вам*, м. *плука*, [*пљука*], схв. *пљу́вати,* слн. pljuváti, стсл. **пльва́ти, плинжти;** — псл. pl'uti (*pjuti), plьvati (*pjьvati); — споріднене з лит. spiáuti «плювати», spiovìmas «плювання», лтс. spļaũt «плювати», гр. πτύω «плюю», πτύελον «слина», дінд. ṣṭhīvati «плюю», лат. spuo «плюю», гот. speiwan «плювати»; ie. *(s)peu-, *(s)pi-, *spei- звуконаслідувального походження, як варіанти передачі звуків плювання. — Фасмер III 291; Черных II 39—40; Brückner 419; Machek ESJČ 461; Schuster-Šewc 1108—1109; Младенов 431; Skok II 692; ZVSZ 319; Mikl. EW 251; Trautmann 276; Fraenkel 866—867; Mühl.—Endz. III 1007; Meillet MSL 14, 358; Schulze KZ 45, 95; Frisk II 617—618; Walde—Hofm. II 580—581; Pokorny 999. — Пор. **пі́на́.**

[**плюва́чка**] (іхт.) «вид білої риби Нед; єлець, Cyprinus alburnus; сиг прохідний, Salmo lavaretus; білуха, Delphinapterus leucas» Куз; — очевидно, пов'язане з дієсловом *плюва́ти*; мотивація назви неясна. — Див. ще **плюва́ти.**

плюга́вий «непоказний, миршавий, незначний, мізерний; огидний, мерзенний, підлий», [*плю́га*] «плюгава людина Нед; некрасива, бридка жінка», [*плюга́ва́*] «жінка підозрілої поведінки» Пі, *плюга́вець* «плюгава людина», *плюга́ш* «тс.», *плюга́виця* «бридка, аморальна жінка; гнойова муха, Scatophaga; [ящірка Нед]», [*плюга́вка*] «тс.» тж, *плюга́вість, плюга́вство, плюга́вити* «робити брудним; ганьбити, поганити», *плюга́ві́ти* «ставати плюгавим» СУМ, Г, *папл́ю́жий, па́плюга, папл́ю́жити*; — р. *плюга́вый* «плюгавий», бр. *плюга́вы,* п. plugawy «тс.», ч. plouhavý «повільний, закрадливий, повзучий», ст. plíhavý «тс.; брудний; дурний, ідіотський», слц. pl'uhavý «плюгавий»; — очевидно, псл. [pljugavъ] «плюгавий»; — загальновизнаної етимології не має; можливо, пов'язане з псл. pl'uti (plьvati) «плювати» (Фасмер III 289; Brückner 419); зіставляється також (Machek ESJČ 462; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 175) з ч. plouhati «тягти, волочити по землі», ploužiti «тс.», п. ст. [płużyć] «тягатися; волочитися, вештатися»; непереконливе зіставлення з двн. flëc-(cho) «пляма» (Matzenauer 13, 171), як і з дінд. prōkṣa «обприскування, кроплення», prōkṣitavyaḥ «щоб зрощувати» (Berneker IF 10, 154). — Черных II 45; Виноградов Этимология 1963, 96.

[**плюга́вка**] (зоол.) «пуголовок» ВеНЗн; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *пу́головок*, зближеної з основою *плюга́вий.* — Див. ще **пу́головок.**

[**плю́жить**] «іде сильний дощ, злива» Ник, [*плю́щить, пля́жить, пля́ши́ть*] «тс.» Ник; — очевидно, результат контамінації основ [*плюхо́та*] «негода, сніг з дощем і вітром» і [*пля́га*] «мокра погода», [*пля́ха*] «тс.». — Див. ще **плюск, пля́га[2].**

плю́зи́не — див. **пі́взен.**

[**плю́ндри**] (мн.) «замшеві штани у галицьких міщан», [*плю́дри*] «шаровари» Нед, [*віплюндруватиси (-ся)*] «нарядитися, причепуритися» МСБГ; — бр. [*плю́дры*] «штани; лахміття, поганий, подраний одяг», п. pląd ry «шаровари, рейтузи», [pluder] «тс.», п. вл. pludry «шаровари», ч. заст. plundry «широкі короткі штани (до коліна)», слц. pl'undry «тонкі полотняні штани»; — через польське посередництво

запозичено з німецької мови; нвн. Plúderhosen «шаровари», як і дат. pludderbukser «тс.», пов'язане з свн. plūdern «балакати» і нвн. pludern «відставати, бути просторим, бовтатися, коливатися (про одяг)», ст. «набрякати, здуватися; надуватися», свн. blǒdern «шуміти, шарудіти, дзюрчати; вирувати», blādern «тс.» звуконаслідувального походження. — Шелудько 42; Richhardt 89; SW IV 239; Machek ESJC 463; Holub—Lyer 379; Kluge—Mitzka 555, 556.

плюндрува́ти «руйнувати, спустошувати, нівечити, псувати», [*пліндрува́ти*] «грабувати, руйнувати, спустошувати», [*пліндро́вина*] «пограбоване, зруйноване, спустошене місце», ст. *плюндровати* «грабувати, спустошувати, розкрадати» (XVII ст.); — п. pląd rować «пустошити, плюндрувати», ст. plundrować, plondrować «тс.», ч. plundrovat «знищувати, руйнувати по-хижацькому», слц. pl'undrovat' «нівечити»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нім. plündern «грабувати, розкрадати», свн. plundern «тс.», первісно «відбирати домашнє майно, речі», є похідним від plunder «домашні речі, одяг, білизна», що виводиться від снідерл. plunder «речі, добро; домашні речі», спорідненого з гол. *plundje «одяг», plúnje, фриз. plunje, plonje, ploanje «тс.». — Шелудько 42; Потебня РФВ 1, 263; Sł. wyr. obcych 579; Brückner 419; Holub—Lyer 379; Kluge—Mitzka 556; Vries NEW 532—533; Falk—Torp 840—841.

плюралі́зм «філософське вчення, за яким в основі світу лежать численні самостійні духовні сутності; множинність (думок, поглядів)», *плюраліст* «прибічник плюралізму», *плюра́льний* «множинний»; — р. *плюрали́зм*, бр. *плюралі́зм*, п. вл. pluralizm, ч. pluralismus, слц. pluralizmus, болг. *плурали́зъм*, схв. *плурали̏зам*, слн. pluralízem; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Pluralísmus, англ. pluralism, фр. pluralisme утворено від лат. plūrālis «множинний, різноманітний», похідного від plūs «більше». — CIC[2] 659; ССРЛЯ 9, 1468; Kopaliński 760—761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 567; Вуjаклија 735; Fremdwörterbuch 489; Klein 1203; Dauzat 568; Walde—Hofm. II 327—328. — Див. ще **плюс.**

плюс «математичний знак для позначення дії додавання; позитивна сторона; перевага, вигода», *приплюсува́ти*; — р. бр. болг. *плюс*, п. вл. ч. слц. plus, м. *плус*, схв. *плу̏с*, слн. plús «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. plūs «більше» споріднене з гр. πολύς «численний; великий, значний», πλείων «численніший, великий», πλέων «тс.», дінд. purúḥ «багато», ав. pouru-, дперс. paru- «тс.», дірл. il «численний», гот. двн. днн. filu «численний, багато», свн. vil, нвн. viel, дфриз. fêlo, fêl(e), дангл. fela, feala, feola, дісл. fjǫl- «тс.», псл. *pьlnъ «повний». — CIC[2] 659; Черных II 45; Kopaliński 761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 568; Вуjаклија 735; Walde—Hofm. II 322—323, 327—328. — Див. ще **по́вний**. — Пор. **плебс, полі-.**

плюск «шум від руху, падіння води, удару по поверхні води, падіння на неї», *плю́скіт*, [*плюско́та*] «тс.», *плюскітли́вий, плюскотли́вий, плюсь* (виг.), *плющáти* «рухаючись, видавати плюскіт; ударятися з плюскотом; ударами, рухом у воді створювати плюскіт», *плю́скати* «тс.; з плюскотом лити воду, бризкати водою», *плюскота́ти, плюскоті́ти, плю́снути* «тс.; упасти з плюскотом, з шумом», *плю́скатися* «падати з плюскотом», *плю́хати* «з плюскотом падати (в що-небудь рідке); випльовувати», *плю́хкати* «тс.; бризкати», *плю́хатися* «швидко або незграбно сідати, опускатися», *плю́хнути* «тс.; упасти з шумом; кинути з шумом (у воду)», [*плюхо́та*] «сніг з дощем і вітром» Корз, [*за́плюск*] (у виразі *свідкам в очі дати з.* «звинуватити в обмані») Ж; — р. [*плю́снуться*] «з плюскотом упасти (у щось рідке); швидко або незграбно сісти не на своє місце»,

плю́хнуться «тс.», *плюх* (виг.), [*плюща́ть*] «плескати», бр. *плю́скаць* «цмокати (цілувати)», *плю́снуць* «тс.; [ляснути долонею; швидко, раптово впасти]», *плюсь* «цмок», *плюх* «шльоп, лясь», *плю́хаць* «плюхати, плескати, бризкати», *плю́хнуць* «тс.; [дати ляпаса]», др. *плюскъ* «звук (?), плеск (?)», п. plusk «плеск, плескіт, плюсь», pluskać «плескати, плюскати», plusnąć «тс.», ч. [pluskot] «плескіт», [pluskotati] «плескати» (про воду, дощ), слц. plúskat' «тс.», вл. plusk «плеск, плескіт; ляпка, пляма», pluskać «плескати» (про воду), нл. pluskaś «тс.», болг. *плю́сък* «удар (батога)», *плющя́* «бити, ляскати (батогом); плескати; лопотіти на вітрі», м. *плуска* «плюхатися», *плусне* «плюхнутися», схв. *пљу́с* (виг.) «лясь, бах; плюсь», *пљу́скати* «плюскати, плескати, бризкати; виливати (воду з човна)», *пљу́снути* «тс.; впасти», слн. pljúsk «плюскіт», pljúskati «плюскати, ляскати», стсл. **плюскъ** «шум»; — псл. pljuskъ «тс., плюск»; — очевидно, звуконаслідувальне, як і паралельне з іншим ступенем вокалізму pleskъ «плеск»; пор. аналогічні утворення лит. pliaušketi «бити, ляскати (батогом), плескати (руками); плескатися (у воді)», pliáukšti «базікати». — Фасмер III 289—290; Черных II 45—46; Brückner 419; Machek ESJC 460—461; Schuster-Šewc 1107; ZVSZ 316; Ильинский ИОРЯС 20/3, 88; Mikl. EW 251; Meillet Études 220; Trautmann 226; Būga RR I 475. — Пор. **плеск.**

[**плю́та**[1]] «дощ, дощова погода», [*флю́та*] «мокрий сніг» О, [*плю́тить*] «іде дощ» Нед; — п. pluta «негода; [калюжа на дворі, стояча вода; поплавець]», ч. слц. [pl'uta] «дощова погода», нл. ст. plut «повінь»; — загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється (Machek ESJC 464) з лат. pluit «іде дощ»; пов'язується (Brückner 419) з п. pluchota «негода», pluskota «тс.», pluskać «плюскати, плескати»; нл. plut виводиться (Schuster-Šewc 1108) від нвн. Flut «повінь».

[**плю́та**[2]] (назва пса) ВеБ; — неясне.

плютей — див. **плуте́й.**

[**плю́тка**] (бот.) «рід грибів іноцибе, Inocybe» (у сполученні [*п. щелиста*] «вид печериці, Agaricus rimosus Bull. (Inocybe)» Нед, Mak); — п. [plutka] «вид сироїжки»; — неясне; можливо, пов'язане з *плютей* «рід грибів Pluteus».

[**плю́ха**] (ент.) «м'ясна муха, Sarcophaga carnaria L.»; — очевидно, пов'язане із *заплю́виця* «тс.» (див.).

плю́хати, *плю́хкати*, *плю́хнути* — див. **плюск.**

плю́ца — див. **плу́ца.**

[**плюцник**] (бот.) «цетрарія ісландська, ісландський мох, границя, Cetraria islandica (L.) Ach.» Mak; — похідне утворення від [*плю́ца*] «легені»; назва зумовлена застосуванням ісландського моху в народній медицині для лікування туберкульозу і коклюшу (Лік. росл. 169); пор. іншу його назву [*легкове́ць*], похідну від [*ле́гке*] «легеня». — Див. ще **плу́ца.**

плюш «схожа на оксамит тканина з м'яким ворсом»; — р. бр. болг. *плюш*, п. plusz, заст. plisz, plisia, pliśnia, ч. слц. plyš, м. *плиш*, схв. *пли́ш*, слн. plíš; — запозичення з німецької мови; нвн. Plüsch (Plisch, Pluss) «плюш, оксамитова тканина» походить від фр. peluche «тс.», утвореного від фр. ст. peluchier «смикати, сіпати; скубти», що зводиться до галло-ром. нар.-лат. pilūccāre «позбавляти волосся», похідного від лат. pilāre «виривати, зстригати волосся», утвореного від pilus «волос; волосся»; фр. peluche виводиться також (Dauzat 544) від іт. peluzzo «сорт тонкого сукна; (букв.) волосинка, ворсинка». — СІС[2] 659; Черных II 46; Фасмер III 290; КЭСРЯ 345; Преобр. II 75; Sł. wyr. obcych 582; Holub—Lyer 379; Machek ESJC 464; БТР 594; Вујаклија 734; Matzenauer 279; Kluge—Mitzka 556; Klein 1203; Gamillscheg 691. — Див. ще **пілю́ля, по́всть.**

[**плюшня́к**] (бот.) «куга озерна, Schoenoplectus pallustris» Л, Нед; — р.

[*плюшник*] «вид лепешняку, Glyceria spectabilis»; — результат видозміни назви *лепешня́к* «Glyceria R. Br.; лепеха, Acorus calamus L.», похідної від *ле́пе́ха*[1] (див.).

плющ (бот.) «прочитан, Hedera L.»; — р. *плющ*, бр. *плюшч*, полаб. pl'äust' (pl'aust'ă), схв. *пљу̏шт*, слн. plúšč «тс.»; — псл. [pljuščь] «плющ, прочитан», пов'язане з pl'uti (plьvati) «плювати», паралельне псл. [bljuščь] «плющ, Hedera helix L.» від blьvati, bljujǫ «блювати, блюю»; назви зумовлені блювотними властивостями, неприємним смаком ягід плюща; сумнівне зіставлення *плющ* з лтс. plauskas «лупа», схв. *пљу̏скē* «висип», лит. plùskos «пасмо волосся», норв. [flustr] «скалка, лупа», [flus, flusk] «тс.» (Būga RR II 518; Specht 117—118) або з дінд. puccháḥ «хвіст; прут, лозина» (Agrell Zur bsl. Lautgesch. 35). — Шамота 141; Фасмер III 290—291; Черных II 46; Polański—Sehnert 112; Симоновић 223—224; Mikl. EW 251; Berneker IF 10, 151. — Див. ще **плюва́ти**. — Пор. **блющ**.

[**плющáй**] (бот.) «лепеха, аїр, Acorus L.» Л; — бр. *плюшча́й* «їжача голівка, Sparganium L.», п. [pluszczaj] «лепеха звичайна, Acorus calamus L.»; — пов'язане з *плю́щити* «робити плоским, роздавлювати»; назва зумовлена тим, що цвітяне стебло у лепехи сильно сплющене (Флора III 6; Вісюліна—Клоков 83—84; Нейштадт 145—147; Симоновић 9). — Див. ще **плю́щити**.

плю́щити «натискаючи, роздавлювати, робити плоским; закривати, заплющувати (очі)», [*плюска́ч*] «стручок гороху, в якому ледь з'явилася зав'язь; плюскле зерно» Л, [*плю́ща*] «блощиця» О, *плющи́льник* «робітник, що займається плющенням», *плющи́льня* «приміщення, де відбувається плющення», [*плюска́тий*] «плоский, рівний» Нед, [*плюски́й*] «тс.», *плю́склий* «тс., сплющений; порожній, дірчастий всередині (про плоди); [незрілий, нестиглий Нед]», [*плюско́ватий*] «плоский, сплющений, із зморшками», [*при́плюсток*] «надто плоский дах» Нед, [*сплю́скли*] «сплюснутий, плоский» Л; — р. *плю́щить* «робити плоским», [*плю́снуть*] «тс.», бр. *плю́шчыць* «плющити», [*плю́скаць*] «заплющувати (очі)», [*плѣщиць*] «сплющувати», п. pluskwa «блощиця»; — псл. [pljusk- (pljušt-)] «робити плоским», пов'язане чергуванням голосних з ploskъ «плоский»; — можливо, споріднене з лит. plauskà «велика лучина, тріска, скалка», pliaũskė «тс.», pliauskà «поліно, плаха, колода», лтс. plaũksta «долоня», plàusta «тс.». — Фасмер III 289, 291; Преобр. II 83; Mikl. EW 250—251; Брандт РФВ 18, 22; Būga RR II 301; Mühl.—Endz. III 325.

[**плющи́ти**] «сочитися, просочуватися» Ме, [*плю́ща*] «злива, заливний дощ», [*сплю́ща*] «тс.»; — р. [*плющáть*] «(про дощ); текти струменем», бр. [*плю́шчэць*] «періщити (про дощ); текти цівкою (про кров)», [*плю́щить, плющы́ць*] «тс.», [*плю́хчиць*] «литися, періщити» (про дощ), *плю́хаць* «тс.», п. pluszczeć «тс.; цебеніти, юшити (про кров)», слц. pl'ušt' «погана погода (з дощами)», [pl'ušt'ava] «тс.», pl'ušt'at' «сильно лити, періщити (про дощ); швидко текти (про кров)», болг. [*плющя́*] (про дощ), схв. *пљу̏скати* «лити, періщити» (про дощ), *пљу̏штати* «тс.», *пљу̏сак* «злива, заливний дощ»; — псл. [pljušč- (<*pljuskj-)] «швидко текти; сильно лити, періщити» (про дощ), не зовсім ясне; можливо, результат контамінації звуконаслідувального pljuskъ «шум; плюск» і [pljuta] «злива, негода, дощова пора»; пор. лтс. plīkšķēt «стукати» (про дощові краплі), лит. pliùkata «рідке болото». — Пор. **блюхави́на**, **плюск**, **плю́та**[1].

[**плющу́х**] (орн.) «звичайна оляпка, Cinclus cinclus L. (Cinclus aquaticus L. (Brehm.)» Нед; — п. pluszcz, вл. plušć (з п.) «тс.»; — похідне утворення від *плю́скати* (при падінні у воду); назва зумовлена тим, що цей птах з плюском пірнає під воду за комахами та іншими безхребетними (Воїнств.—Кіст. 333;

Страутман 167). — SW IV 242; Schuster-Šewc 1108. — Див. ще **плюск**.

[плявдува́ти] «йти на користь Нед; допомагати О», [*пляйдува́ти*] «тс.» Ба, [*пляв|дівки́й*] «ефективний» (про ліки) О, [*пляв|дівни́й*] «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. [plaudować] «іти на користь, допомагати» є, очевидно, результатом видозміни слова [plagować] «тс.», зближеного з aplaudować «аплодувати, схвалювати». — Див. ще **аплодува́ти**, **плягува́ти**.

[плявýжити] «іти (про сильний дощ і мокрий сніг)» ЛексПол; — очевидно, афективне утворення; можливо, пов'язане з [*пля́га*^{2}] «дуже сира погода».

[пля́га^1**]** «лихо, злидні Пі; кара, удар, мука Бі», ст. *плякга* (XVII ст.) «тс.»; — бр. [*пля́га*] «удар різками або батогом; кара, стихійне лихо», п. plaga «удар, тілесна кара, поразка; лихо, горе; мука; Божа кара; (заст.) рана; (мн.) побої», ч. [pl'aga] «страждання, мука», [flaga], слц. pliaga, вл. ст. нл. ploga «тс.», plogowaś «мучити», м. [*пљага*] «рана»; — через польську і німецьку мови (н. Pláge «мука, лихо») запозичено з латинської; лат. plāga «удар, втрата, шкода, збиток; лихо, нещастя» пов'язане з plangĕre «ударяти, бити; шуміти», спорідненим з псл. plakati, укр. *пла́кати*. — Brückner 416; Machek ESJC 453; Schuster-Šewc 1105; Walde—Hofm. II 315—316. — Див. ще **пла́кати**.

[пля́га^2**]** «мокра погода» О, [*пля́ха*] «дуже сира погода, сльота» ЛексПол, [*фльо́га*] «сльота; злива» О; — бр. *пля́га* «сльота, мокра погода»; — запозичення з польської мови; — п. [plaga] «сльота, злива, мокротеча, тривала негода; заливний дощ», давніше flaga «злива; сльота; гроза, буря» виводиться від нн. Flage «гроза, буря, шторм»; укр. [*пля́ха*] може бути зіставлене з п. plucha «негода»; пор. також слн. plôha «злива». — Brückner 123; SW I 750, IV 219.

[плягува́ти] «йти на користь, бути корисним» Нед; — запозичення з польської мови; п. [plagować] «догоджати, бути вигідним, сприяти, служити; йти на користь; подобатися, припасти до смаку», як і слц. [pl'agávat'] «годувати; плекати», [pl'agat'] «тс.», пов'язане з pielęgnować «доглядати, вирощувати, плекати», pielęgować, pielegować «тс.», які зводяться до нвн. pflegen «доглядати, піклуватися», двн. plëgan «тс.», спорідненого з дфриз. plē «небезпека; піклування»; менш обгрунтоване пов'язання (SW IV 219) з п. [plakować] «подобатися, бути вигідним, догоджати», лат. placēre «подобатися». — Brückner 408, 417; Kluge—Mitzka 544.

пляж, *пля́жник*, *пля́житися*; — р. бр. *пляж*, п. plaża, ч. слц. pláž, болг. *плаж*, м. *плажа*, схв. *пла́жа*, слн. pláža; — запозичення з французької мови; фр. plage «пляж, узбережжя, узмор'я» походить від іт. piaggia «пляж, узбережжя; косогір, схил», яке через нар.-лат. plagia «сторона, бік; морський берег, узбережжя» зводиться до лат. plaga «простір; країна, сторона; зона», спорідненого з гр. πλάγος «сторона, бік», πέλαγος «море, відкритий морський простір», можливо, генетично пов'язаними з псл. polje, укр. *по́ле*. — CIC^2 659; Фасмер III 291; Черных II 46; Sł. wyr. obcych 579; Holub—Lyer 376; Machek ESJC 457; РЧДБЕ 562; Вуjаклија 727; Gamillscheg 699; Dauzat 563; Mestica 1181; Walde—Hofm. II 314. — Пор. **по́ле**.

пля́жить — див. **плю́жить**.

[пля́жка] «посягання» Пі; — запозичення з румунської мови; рум. pleáşcă «мародерство, грабіж» походить від схв. *пљачка* «грабіж». — Див. ще **пліши́ти**^{1}.

[плям] (вигук, що передає плямкання губами), *пля́мкати*; — р. [*пля́мкать*]; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер III 291.

пля́ма, [*пля́мина*] «пляма», [*пля́мий*] «плямистий» Нед, *плями́стий*, [*пляма|ви́тий*], *плямува́тий* «тс.», *плями́ти*, *плями́тися* «виступати плямами», *пляміти* «виділятися, виднітися

плямою», *плямува́ти*, *попля́млений* «забруднений», *спля́млений* «тс.»; — бр. *пля́ма*, ч. ст. plama, pláma; — очевидно, запозичення з польської мови; п. plama «пляма; цятка, крапка; місце іншого кольору на шерсті тварини; чорна тріщина, подряпина, щілина на залізі від поганого кування» є результатом видозміни ст. plana «пляма, цятка (на хутрі, шерсті)», спорідненого з ч. слц. [plena] «дефект у залізі», укр. *плена́* «тріщина у металі». — Фасмер III 278, 279; Brückner 417; Machek ESJČ 454; Mikl. EW 250. — Див. ще **плена́**.

[**пля́мка**] «клямка», [*плямчу́к*] «защіпка кришки люльки», [*пля́мкать*] «стукати клямкою» До; — р. [*пля́мка*] «клямка»; — результат видозміни деетимологізованого іменника *кля́мка*, зближеного з *пля́мкати* «цямкати». — Див. ще **кля́мка**. — Пор. **плям**.

[**пля́мник**] (ент.) «вид п'яденици, Zerene» Нед; — похідне утворення від *пля́ма*; назва зумовлена, очевидно, характером забарвлення метелика. — Див. ще **пля́ма**.

пля́мчу́к — див. **пля́мка**.

[**пля́нтро**] «поверх, ярус; трибуна; горище, під» Нед, [*пльонтро*] «тс.» Mikl. FW, [*пльондр*] «поверх», [*пльо́ндри*] «поперечні балки (у хаті)», [*пльондро́ваний*] «у декілька поверхів»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. piętro (piątro) «поверх» споріднене з укр. [*п'я́тра*] (мн.) «полиці для готового посуду (у гончарів)». — Richhardt 89; Фасмер III 425—426; Brückner 412—413. — Див. ще **п'я́тра**.

[**пля́пля**] «плетуха, балакуха, цокотуха» Нед; — п. ст. plaplać «базікати»; — звуконаслідувальне утворення; пор. вл. plampać, нл. plampaś, болг. *пля́мпам* «тс.», укр. *ляп-ляп* (про ляпання язиком).

[**пляс**] «танець» Нед, [*плясáвиця*] «танцівниця» Бі, [*плясови́ця*] «танцювальна забава» Нед, [*плясáти*] «танцювати, починати танець» Нед, [*плісáти*] «тс.» Нед, ВеЛ, [*пля́су (дати)*] «драла дати» Л; — р. *пляс* «танець», *плясáть*, др. *плясъ*, *плясати*, п. pląsać «водити танок», plęsać, ст. plasać «тс., танцювати», ч. ples «великий танцювальний вечір», plesati «радіти, святкувати; відвідувати бали; (заст.) танцювати, плигати», слц. ples «великий танцювальний вечір», plesať «радіти, святкувати; [розважатися на балу]», полаб. pl'ǫ́sat «танцювати», болг. [*пле́ша*] «тс.», схв. *плéс* «танець; танок, танці; бал», *плèсати* «танцювати; (заст.) топтати, м'яти», слн. plés «танець», plésáti «танцювати», стсл. **плѧсати** «тс.»; — псл. plęsati «плигати, танцювати; радіти»; — споріднене з лит. [plęšti] «шуміти, бушувати», ст. plenšti «танцювати, радіти, торжествувати», pląšti «шуміти, шелестіти; шарудіти», дальші зв'язки яких непевні; гот. plinsjan «танцювати» запозичено від слов'ян; сумнівне пов'язання з псл. plesk- (*plēsk-) «плеск» (Brückner 417; KZ 45, 323; Holub—Kop. 277) і лит. pasilìnksminti «бавитися, розважатися» (Machek ESJČ 458). — Фасмер—Трубачев III 291—292; Черных II 46; Преобр. II 83—84; Holub—Lyer 377; Младенов 429; Skok II 681—682; ZVSZ 317; Mikl. EW 249; Trautmann 225; Fraenkel 619—620; Specht KZ 57, 158—159; Uhlenbeck AfSlPh 16, 375; Hirt PBrB 23, 336.

пляска́нка, *пляска́ня*, *пляска́чка* — див. **плеска́ч**.

[**пля́скати**] «плескати», [*пля́сканка*] «грудка розм'якшеної руками глини» Нед, [*пляска́ч*] «удар, ляпанець», [*фляск*] «плеск» Шейк, [*фля́скати*] «плескати» Нед, [*фля́цкати*] «бити долонею з ляскотом»; — бр. *пля́скаць* «бити, плескати; ляскати, бити в долоні, базікати, говорити дурниці», *пляск* «плескання, плескіт», п. plask «плескіт, плеск», plaskać «шльопати, ляскати (в долоні); плескати; упасти», ч. [pláskat] «плескати (про воду, дощ; прапори); бити з ляскотом; базікати», слц. pl'asknúť' «ляснути чим-небудь плоским; упасти (у болото, калюжу)», нл. plaskaś «полоскати», болг. *пляс* «шльоп,

плюсь, лясь», р.-цсл. **плѧскъ** «плеск, аплодисменти»; — псл. pl(j)askati «пляскати», звуконаслідувальне утворення, паралельне до pleskati «плескати», pljuskati «плюскати»; пор. аналогічні звуконаслідувальні утворення: лит. plaskuoti «ляскати (в долоні)», лтс. plaskata «лясь, шльоп», plakšêt «плескати, ляскати». — Фасмер III 279; Schuster-Šewc 1097, 1101; Младенов 429; Mikl. EW 251; Ульянов РФВ 20, 28; Fraenkel 601—602; Mühl.—Endz. III 325. — Пор. **плеск**, **плюск**.

[**пляскури**] (бот.) «чоловічі рослини конопель, Cannabis sativa mascul» Mak; — очевидно, запозичення з польської мови; пор. п. [płaskun] «плоскінь», [plaskur] «ячмінь дворядний» (з плоским колоском), які відповідають основі укр. *плоск-*. — Див. ще **пло́скінь**. — Пор. **пласкач**.

[**пля́ха**] «пляма» ВеУг; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. flaki (fleki) «плями», як і ч. flek «пляма, [латка, місце]», походить від свн. vlëc (нвн. Fleck) «пляма; шматок, шматок матерії, кусок землі, місце; шматок розрізаних нутрощів», спорідненого з діcл. flekkr «пляма іншого кольору» і, можливо, з лат. plaga «місцевість», plangere «ударяти», псл. plakati, укр. *пла́кати*; за іншим тлумаченням (Walde—Hofm. II 314), германське слово зводиться до лат. plaga як запозичення, а plaga з plangere генетично не пов'язане. — Sławski I 231; Brückner 123; Kluge—Mitzka 203.

[**пля́цати**] «чмокати, плямкати, жвакати; цямкати (про свиню, порося)» ВеБ, [*пля́цкати*] «тс.» ВеНЗн; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, не пов'язане з ч. plácati «хлопати, плескати (руками по воді); верзти».

[**пля́цик**] «хлібинка, випечена в певній формі з доброякісної муки; паска» Ва, [*пле́цик*] «коржик з борошна в суміші з макухою, картоплею» Мо, [*пля́цек*] «млинець з потертої або гнилої картоплі; оладка» ЛексПол, [*пля́цок*] «тс. ЛексПол; низької якості корж, перепічка Ме; плоска глевка хлібина Па; коржик, оладка Нед»; — п. placek «коржик; солодкий пиріг; весільний коровай», [plecak] «тс.», ч. [placek] «печена або смажена страва з тіста», placka «тс.», слц. placka «поганий коржик», вл. plack «цукерка, карамелька»; — очевидно, через польське і через чеське посередництво запозичено з німецької мови; н. Platz «тонке тістечко, печиво; пиріг» пов'язується з Fladsel «оладка, коржик», похідним від іменника Fladen «тс.», спорідненого із снідерл. vlade «коржик», сангл. flaþe «тс.», гр. πλατύς «широкий», лит. platùs «тс.», псл. plastъ «пласт». — Machek ESJČ 453; Holub—Lyer 374; Kluge—Mitzka 201, 554—555. — Див. ще **пласт**, **пло́ский**.

пля́шка, [*пля́ха́*] «велика пляшка» Г, Пі, *пляшка́р*, [*пляща́на*] «невелика пляшка», [*фля́ша, фля́шка, фляща́на, ля́шка* Ж, *ла́шка* Ж]; — бр. *пля́шка*; — запозичення з польської мови; п. flasza «велика пляшка», flaszka «пляшка», flaszczyna «пляшечка», як і ч. flaše «пляшка», flaška, слц. fľaša, fľaška, вл. bleša, bleška, схв. *фла̏ша*, слн. flášа «тс.», походять від нвн. Fläsche «пляшка», яке зводиться до двн. flaska, спорідненого з діcл. шв. норв. flaska, дангл. flasce, flaxe, англ. flask, лат. plecto «плету», псл. pletǫ (< *plektǫ) «тс.». — Москаленко УІЛ 14; Шелудько 42; Kiparsky GLG 128; Sławski I 231; Machek ESJČ 144; Kluge—Mitzka 201—202. — Див. ще **плéсти́**. — Пор. **фля́га**.

[**пляшува́ти**] (у чинбарів) «міздрити, обчищати овчину від міздрі»; — неясне.

пневма́тика «розділ фізики, який вивчає газоподібні тіла; сукупність пристроїв, механізмів, які приводяться в дію стисненим повітрям», *пневма́тик* «пристрій, механізм для стиснення або розрідження повітря», *пневма́тник* «робітник, який користується пневматичними інструментами», *пневмати́чний*; — р. болг. *пневма́тика*,

бр. *пнеўма́тыка*, п. pneumatyka «тс.», ч. pneumatika «автопокришка; пневматична система», слц. pneumatika «автопокришка», вл. pneumatika «пневматика», м. *пнеуматичен* «пневматичний», схв. *пнеума̀тичан* «тс.», слн. pnevmátika «шина»; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. pneumatic «пневматичний», фр. pneumatique «тс., повітряний; пневматика», н. Pneumátik «пневматика». утворені на базі лат. pneumaticus «пневматичний, який діє за допомогою стисненого повітря», що походить від гр. πνευματικός «повітряний, дихальний; наповнений газами», пов'язаного з πνεῦμα «подув, вітер; дихання», πνέω «дую, вію, дихаю», πνείω «тс.» звуконаслідувального походження. — CIC² 659; ССРЛЯ 9, 1480; Koraliński 761—762; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 568; Вуjаклија 736; Klein 1204—1205; Dauzat 568; Fremdwörterbuch 489; Frisk II 566—567.

пневмонія «запалення легень», *пневмоні́чний*; — р. *пневмони́я*, бр. *пнеўмані́я*, п. pneumonia, ч. pneumonie, слц. pneumónia, вл. pneumonija, болг. *пневмо́ния*, м. *пнеумонија*, схв. *пнеумо̀нија*, слн. pnevmonía «тс.»; — назва, засвоєна з новолатинської наукової мови; нлат. pneumonia «пневмонія» утворено на базі гр. πνευμονία «легенева хвороба», похідного від іменника πνεύμων «легеня», що є результатом видозміни деетимологізованого πλεύμων «тс.», зближеного з πνεῦμα «подув, дихання». — CIC² 660; ССРЛЯ 9, 1481; Koraliński 762; Holub—Lyer 379; Вуjаклија 737; Klein 1205; Dauzat 568; Frisk II 565—566. — Див. ще **плу́ца, пневма́тика.**

[**пну́ра**] «дика свиня» Нед, Пі, [*пону́ра*] «свиня»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни іменника *кнур* «кабан», зближеного з *пону́рий*.

пну́ти, *пну́тися, пня́ти* — див. **п'я́сти.**

по, *по-*; — р. бр. др. болг. м. схв. *по, по-*, бр. *па, па-*, п. ч. слц. вл. нл. слн. ро, ро-, ч. pů-, полаб. pü, pu-, схв. *по, по-*, стсл. **по, по-**; — псл. ро, ро-, пов'язане чергуванням голосних з ра- «па-»; — споріднене з лит. ра- «по-», ро́- «тс.», лтс. ра «під, через, пере-, на», прус. ра- «по-», ро-, лат. ро- «тс., пере-», ав. ра- «від, геть», алб. ра «без, знову», хет. pē «туди», а також з більш віддаленими гр. ἀπό «від», ἐπί «на», дінд. ápa «геть, назад», ápi «теж, також; до цього»; частково пов'язане з ie. *pos «після, потім, слідом», до якого зводиться й псл. *pozdъ «пізній». — Фасмер III 292—293; Черных II 46—47; Brückner 423; Skok II 692—693; Machek ESJČ 465; Младенов 432; ESSJ Sl. gr. I 178—191; Mikl. EW 253; Rozwadowski RSl 2, 94; Meillet Etudes 155; Trautmann 203; Эндзелин СБЭ 199; ЛП I 141—142, II 71—72; Karulis II 5; Mühl.—Endz. III 1; Ernout—Meillet 916; Uhlenbeck 161; Frisk I 122, 535; Osten-Sacken AfSlPh 32, 126; Walde—Hofm. I 2; Pokorny 841. — Пор. **па-, пі́зній.**

[**побалазува́ти**] «забруднити (пальцями)»; — неясне; можливо, афективне утворення.

[**поба́яти**] «втихомирити (дитину)» О; — пов'язане з [*ба́яти*] «розповідати», *бай-бай* (приспів колискової пісні). — Див. ще **ба́яти.**

[**побе́рдитися**] «поталанити, пощастити»; — неясне.

побере́жни́к[1] (орн.) «Calidris (птах з роду куликів); [грязьовик, Limicola falcinellus Шарл]»; — р. [*побере́жник*] «річковий, береговий кулик»; — похідне утворення від *бе́рег*; зумовлене тим, що ці птахи, як і інші куликові, зустрічаються по узбережжях великих річок, озер і морів (Воїнств.—Кіст. 66—69, 71, 336; Шарл. 14, 15, 17, 22, 29; Птицы СССР 215, 235—247). — Булаховський Вибр. пр. III.227. — Див. ще **бе́рег.**

[**побере́жни́к**[2]] «лісовий сторож, лісник» Г, О, [*попережни́к*] «тс.», [*побережни́чити*] «бути лісником»; — пов'язане з *берегти́* (див.).

побере́жниця (бот.) «Litorella L. (Berg.)»; — р. *прибре́жник*, бр. *прыбярэ́жнік* «тс.»; — похідне утворення від *бе́рег*, можливо, калька наукової назви цієї рослини лат. litorella, пов'язаної з лат. lītus «берег, узбережжя»; назва зумовлена тим, що побережниця росте по берегах річок і озер, іноді просто біля берега у воді (Федченко—Флеров 903; Симоновић 278). — Див. ще **бе́рег.**

[**побиря́чити**] «побруднити калом» (про овець та зайців) О; — пов'язане з [*бе́ркати*] «заляпувати, задрипувати» (див.).

по́бит — див. **би́ти**[2].

побі́да «перемога, [біда, горе Нед]», [*побіди́тель*] «переможець» Нед, *побі́дник* «тс.», *побіджа́ти* «перемагати» Куз, *побіжда́ти* «тс.»; — р. болг. *побе́да*, др. *побѣда* «перемога, війна», м. *победа*, схв. *по̏беда*, цсл. стсл. **побѣда** «тс.»; — пізнє псл. poběda «тс., війна; біда», пов'язане з poběditi «скривдити», běda «біда». — Фасмер III 293; Младенов 432; Брандт РФВ 21, 209; Ляпунов ИОРЯС 31, 37; Bern. I 54; Rozwadowski RSl 2, 107. — Див. ще **біда**[1].

побі́ди́т «металокерамічний твердий сплав»; — бр. *пабядзі́т* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *победи́т* «тс.» утворено в 1929 р. від іменника *побе́да* «перемога». — УРЕ 11, 269; БСЭ 33, 332. — Див. ще **побі́да.**

[**побі́дник**] (бот.) «цибуля переможна, Allium victoriale L.» Нед, Mak; — неповна калька другого компонента наукової назви лат. victoriale, букв. «переможне», похідної від іменника victōria «перемога, побіда»; назва, можливо, зумовлена цілющими лікарськими властивостями рослини, яку вживають проти укусів змії (Флора III 120, 122; Вісюліна—Клоков 71—72; Нейштадт 157—160; Симоновић 20—22). — ВеНЗн 37; Дворецкий—Корольков 931. — Див. ще **побі́да.**

[**побірни́ці**] (бот.) «плоскінь, Cannabis sativa mascula»; — похідне утворення від *побра́ти* «вирвати, висмикати (льон, коноплі)»; назва зумовлена тим, що плоскінь вибирають з-поміж матірки, яка ще залишається в ґрунті (Флора IV 158; Вісюліна—Клоков 136; Нейштадт 201—202). — Див. ще **бра́ти.**

[**побі́чка**] «печінка бичка (риби)» Берл, Мо; — неясне.

побородни́к — див. **па́бородник.**

[**по́борсень**] «посторонок»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*бо́рсати*] «низати, силяти, затягувати, шнурувати» (пор.).

[**побри́ндзати**] «побрести»; — очевидно, пов'язане з [*бре́ндати*] «бродити, вештатися» (див.).

[**поброни́ти**] «не вродитися, не вдатися» (про с.-г. культури) О; — неясне.

[**побру́катися**] «поборсатися»; — очевидно, пов'язане з [*бру́ка́ти*] «брудніти, мазати» (див.).

[**пова́ла**] «стеля; горище О», [*пова́ли́на*] «стеля» Г, Нед, О, [*повали́ня*] «тс.» О, [*повали́ня́ний*] «розташований на стелі» О; — ч. [poval] «стеля; балка в стелі», слц. povala «горище; стеля», [poval] «тс.»; — вважається (Дзендзелівський УЗЛП 106—107) запозиченням з польської мови; п. powała «стеля; накат», [pował] «тс.» є похідним від ст. powalać «завалювати, накочувати», пов'язаного з walić «валити; (ст.) котити», якому відповідає укр. *вали́ти*. — Brückner 599—600. — Див. ще **вали́ти.**

[**по́вгар**] «капюшон; той, хто носить капюшон Нед; потвора, виродок О», [*повга́рь*] «хлоп'я» О; — неясне; можливо, пов'язане з уг. polgár ([pougar]) «громадянин; (іст.) міщанин»; пор. слц. polgár «громадський слуга, поліцай, наглядач» (з уг.).

[**повели́ка**] (бот.) «березка, Convolvulus L.; повитиця; Cuscuta L.» Нед, [*повили́ця*] «тс.» Нед, [*повелиця*] «повитиця» Mak, [*повилика* Mak, *повілиця* Пі, *поливика* Mak] «тс.», [*повили́ха*] «березка» Нед, Mak; — р. *повили́-*

ка «повитиця; [березка; плющ, Hedera]», [*повелика*] «повитиця», бр. [*павілі́ца*] «тс.; березка»; — похідні утворення від *ви́ти, в'ю*, паралельні до *повити́ця*. — Шамота 115. — Див. ще **ви́тень, ви́ти**[1].

[**повережі́ня**] «картоплиння, стеблина картоплі разом з листям» ВеУг; — пов'язане з [*па́вороз*] «вусик витких рослин», [*ворожіля*] «підземні частини картоплі; картоплиння» (див.).

по́вере́сло́, повересе́лє, повересі́ля — див. **пере́ве́сло́.**

[**пове́рн**] «вороття» Нед, [*повірни́к*] «пасовисько, на яке вівці виганяються повторно (на ніч)» Нед; — похідні утворення від *поверну́ти*. — Див. ще **верті́ти.**

[**поверхо́виця**] (іхт.) «верховодка, Alburnus alburnus L. Нед; Aspius lucidus»; — похідне утворення від *верх*; назва зумовлена тим, що ці риби влітку тримаються біля поверхні води. — Маркевич—Короткий 97—98, 116. — Див. ще **верх.** — Пор. **верхово́дка**[1].

[**повз**[1]] (бот.) «багатоніжка, Polypodium L.» Нед, [*повзунка*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *повзти́*; назва зумовлена тим, що багатоніжка має повзучий корінь.

повз[2] «мимо», [*по́уз*] «тс.», [*поз*] «тс.; біля», [*пос*] «повз, крізь» ЛЧерк, [*попі́вз*] «повз» Нед; — бр. *паўз* «мимо, вздовж»; — складний прийменник, результат стягнення прийменників *по* і [*уз*] «біля, при, повз». — Мельничук СМ III 127, 151. — Див. ще **по, уз.**

по́взик (орн.) «Sitta europaea L.», [*повзу́н*] Нед, Шарл, *по́повзень* УРЕ, Нед «тс.»; — р. *по́ползень*, бр. *по́паўзень* «тс.»; — похідне утворення від *повзти́*; назва зумовлена тим, що повзик дуже добре лазить по деревах уверх і вниз головою (Воїнств.—Кіст. 280; Страутман 131; Птицы СССР 527). — Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще **повзти́.**

по́взина, *по́взняк* — див. **пі́взен.**

повзти́, *по́взати*, [*по́взало*] «зсув» ВеНЗн, [*повза́ч*] «пролаза, пройда; підлесник; підлабузник» Нед, *повзу́н* «тс. Куз; той, хто повзає; деталь механізму, яка повзає», *повзуне́ць* «народний танець, у якому більшість па виконується на зігнутих ногах; па в танці», *повзунки́* «одяг для немовлят», *повзуно́к* «дитина, яка ще не вміє ходити; (тех.) повзун», *повзу́ха* «та, що повзає», *повзу́чий*, [*повзу́щий*] «повзучий» Нед, *по́взком* «поповзом, повзучи» СУМ, Пі, *о́повз* «зсув», *о́повзень* «тс.», *по́повз* «рух або перехід, зроблений повзучи», *по́повза* «поповзом», *по́повзки, по́повзом* «тс.», [*при́повзком*] «підповзаючи» Нед, [*спо́взнути*] «сплинути, зникнути» Нед; — р. *ползти́, по́лзать*, бр. *паўзці́, по́ўзаць*, др. *пълзти* «повзти, танути, розтоплюватися», *пълзати* «повзати», п. pełzać «тс.», ч. [plzký] «слизький», болг. *пълзя́* «повзу», м. *ползи* «повзе», схв. *пу́зити, пу́зати*, слн. polzéti «повзати», plézati «дертися вгору, лізти, лазити», стсл. **плъзати** «повзати», **плѣзати** «тс.»; — псл. *p^{b}̯zti, *p^{b}̯zati, *pelzti, *pelzati «повзти, повзати», пов'язане чергуванням голосних з *polzъ «полоз»; — очевидно, споріднене з двн. folgēn «іти слідом», днн. folgon, дангл. folgian, fylgan, пгерм. *folg-, *fulg- «тс.», можливо, також кельт. *olg- «слід, іти слідом»; ie. *pelg'h-/polg'h-/plg'h- «ковзати, повзти», співвідносне з *pelk̂-/polk̂- «повертати, обертати». — Фасмер III 309; Черных II 51; Преобр. II 92—93; Brückner 402; Machek ESJC 456; Holub—Kop. 277; Младенов 537—538; Mikl. EW 237; Trautmann 218; Аникин Этимология 1980, 41—49; 1981, 131—140. — Пор. **по́лоз, поло́са**[1].

пови́дло, [*пави́дло*] «повидло», [*пови́ла*] «тс.» Нед, [*повидлянка*] «страва з повидла», [*повиля́нка*] «тс.» Нед; — р. *пови́дло, пови́дла*, бр. *павідла*; — запозичення з польської мови; п. powidła «повидло», як і ч. povidla «тс.», загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Brückner 433) з п. wić «вити, крутити»; виводиться (Machek ESJC 476—477) від кореня ie. *peu̯ə-

«чистити» > «цідити» (пор. дінд. pavitra- «чистий», лат. pūrus «тс.»). — Shevelov Hist. phonol. 80; Черных II 47; Фасмер—Трубачев 294.

[**по́ви́ж**] «вище, зверху, зверх, нагорі Нед», [*повúжше*] «зверх» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. powyż «вище», powyżej «тс.» powyższy «вищезгаданий» є результатом видозміни давнішого powysze «вище», що складається з прийменника po «по» і прислівника wysze, пов'язаного з прикметником wysz(sz)y «вищий»; видозміна зумовлена аналогією до основи niższy «нижчий». — Brückner 639. — Див. ще **вись, по.**

повилика, *повили́ця, повили́ха* — див. **повели́ка.**

[**повину́ти**] «нарину́ти, нахлину́ти»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни слів [*полину́ти*] «полетіти», *поли́нути* «потекти» з властивою західним говорам заміною **л** на **в (ў).**

[**повиншивля́ти**] «повитягати, повиймати» Мо; — неясне.

повинь — див. **поли́н.**

повити́ця (бот.) «Cuscuta L.; [березка польова, Convolvulus arvensis L.]», [*поватиця*] «березка польова», [*повитель*] «повитиця чебрецева, Cuscuta epithymum Murr.» Mak, [*повитниця, повитуха*] «тс.», [*повій*] «березка польова; іпомея, кручені паничі, Ipomoea L.» тж, [*повíйка*] «тс.; повитиця льонова, Cuscuta epilinum Weihe Mak; плющ, Hedera helix L.», [*повíйник*] «березка польова Нед, Mak; повитиця чебрецева Mak», [*повітúця*] «повитиця», [*привúтиця*] «тс.» Куз, [*привитúця*] «повитиця одностовпчикова, Cuscuta monogyna Vahl.» Нед, [*привітиця*] «тс.», [*привúтниця*] «повитиця чебрецева, Cuscutá epithymum Murr.», [*привитуха*] «тс.» Mak; — р. [*повúтель*] «повитиця; березка», [*повилика*] «плющ», бр. *павітýха* «повитиця», [*павóй*] «березка»; — похідні утворення від *ви́тися*; назви зумовлені тим, що ці рослини обвиваються навколо інших рослин. — Шамота 115; Меркулова Очерки 107—108; Machek Jm. rostl. 184. — Див. ще **ви́ти**[1]. — Пор. **ви́тень, павути́ця, повели́ка, повутиця.**

повíддя, *пóвідь, повóддя, повóдень* — див. **вода́.**

[**пóвідник**] (орн.) «уліт, коловодник, Tringa L.; травник, Tringa totanus L. (Totanus)» Шарл, ВеНЗн; — похідне утворення від *вода́*; назва зумовлена тим, що ці птахи відшукують поживу (комах та їх личинки) у воді і на вогких місцях (Воїнств.—Кіст. 74; Страутман 36; Птицы СССР 255—258); пор. інші назви цих птахів: [*коловóдник, коловоди́ця, болотéнник*] ВеНЗн, нім. Wasserläufer «тс.», букв. «водяний бігун, бігун по воді». — Булаховський Вибр. пр. III 227. — Див. ще **вода́, по.**

[**повіли́ти**] «залишити» О; — неясне; можливо, пов'язане з *во́ля, звільни́ти.*

повíльний «нешвидкий; тривалий; положистий; [помірний; вільний; нетісний (одяг)]», [*повíльни́й*] «тс.; поступливий, поблажливий» Нед, *сповíльнити, сповíльнювач, уповíльнити, уповíльнювач*; — пов'язане з *во́ля* (див.).

[**повíнець**] (бот.) «жабурник, Hydrocharis L.» Нед, Mak, [*повінцева́ті*] «жабурникові, Hydrocharideae Juss.» тж; — неясне.

по́вінь «розлиття річки, значне підвищення рівня води у водоймі», [*повени́ти*] «викликати повінь» О; — р.-цсл. **повонь** «повідь, потоп, розлиття річки; потік, річка»; — результат спрощення давнішого **повíднь* (<**povodьnь*), р.-цсл. **поводьнь** «повідь; потік», яким відповідають ч. слц. povodeň «повідь, розлиття, повінь», п. powódź «повінь», схв. *пòвòдањ, пòвòдањ*, слн. povódenj «тс.»; — псл. povodьnь «тс.», похідне від voda. — Див. ще **вода́.**

повíсмо «пучок оброблених конопель або льону, готових для прядіння, а також одержана з нього пряжа; пасмо; міра прядива; [60 мітків, пучків (пряжі) разом Нед]», [*повíсьмо*] «тонке полотно; найкраще полотно; в'язка» О,

[*повісьм'яниця*] «найкраще полотно на сорочки» О, [*повісня́ний*] (у виразі [*повісня́не полотно*] «різновид тонкого полотна»); — р. [*повесмо*] «пучок обробленого льону; жменя пряжі або дві жмені льону (для вичісування); міра обробленого льону; міра пряжі, ниток (моток у 40 обертів)», [*повесма*] «тс.», бр. [*паве́сма*] «пучок обробленого льону (від 10 до 12 жмень)», др. *повѣсмо* «пучок (льону), міток, пасмо», п. [powismo] «пучок вичесаного і сплетеного прядива» (з укр.), ч. [pověsmo] «10 жмень льону», слц. povesno «пучок льону або коноплі», [povesmo] «тс.; дві жмені обробленого льону або коноплі», нл. powěsmo «пасмо», powězmo «жмут обробленого льону», болг. *повесмо́* «куделя, жмут коноплі, льону, вовни», *повя́смо* «тс.», м. *повесмо* «куделя; пасмо», схв. *по̀весмо* «пасмо», слн. povêsmo (povésmo) «жмут обробленого льону»; — очевидно, псл. pověsьmo «пасмо, пряжа; пучок, жмут обробленого льону або коноплі», пов'язане з pověsiti «повісити», семантично видозміненим під впливом vęzati «в'язати»; менш переконливе безпосереднє виведення (Machek ESJČ 476) з псл. *po-vęz-ьmo як похідного від vęzati «в'язати». — Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 196—197; Даль III 144—145; Носович 434; SW IV 853; Schuster-Šewc 1143; Младенов 437; Трубачев Рем. терминол. 102. — Див. ще **ви́сіти, по.**

[**повісник**] (бот.) «гвоздики дельтовидні, Dianthus deltoides L.» Mak; — неясне.

повісти, *повістка, по́вість, повістя́р* — див. **відати.**

пові́т (іст.) «адміністративно-територіальна одиниця, складова частина губернії», *пові́то́вий*; — р. *пове́т* «повіт», бр. *паве́т*, п. powiat «тс.», болг. [*пове́т*] «округ»; — очевидно, псл. povětъ «округ», давніше «межа, відгороджена гілками ділянка землі», пов'язане з *povětiti «позначити гілками», větь «гілка»; думки про запозичення з польської мови (Фасмер III 293) і про безпосередній зв'язок польського відповідника з wiat- (< псл. *větiti) «говорити» (Brückner 432—433, 614) недостатньо обгрунтовані. — Мельничук Вост.-сл. и общ. языкозн. 110. — Див. ще **вита́ти[1], відвіча́ти.** — Пор. **привіт.**

пові́тка «господарське приміщення; покрівля на опорах, накриття», [*паве́ть, по́вєть*] «тс.; надбудова над погребом; погрібник» Л, [*повіт*] «хлів» Пі, [*по́вість*] «хлів для худоби (частіше відкритий); навіс із соломи біля такого хліва»; — р. [*пове́тка*] «повітка», *пове́ть, пови́ть*, бр. *паве́ць* «тс.», п. powieć «критий перехід; місце для проходу через двір або в городі; накриття, навіс», powietka «тс.; [невеличкий сарай]»; — псл. povětь (povětъ) «накриття», очевидно, пов'язане з *povětiti «покрити гілками»; менш переконливе пов'язання (Mikl. EW 387) з vějati «віяти» або зіставлення (Moszyński JP 37, 297) з псл. jata «хлів» (пор. укр. *я́тка*). — Фасмер—Трубачев III 293—294. — Див. ще **віть[1], по.**

[**повітренниця**] (бот.) «кремена лікарська, Petasites officinalis Mnch. (Petasites hybridus G.M.Sch.)» Нед; — неясне.

пові́тря — див. **ві́тер[1].**

[**повіхтериця**] «вихор, буря»; — пов'язане з [*віхтелиця*] «тс.», частково зближеним з *ви́хор.* — Див. ще **віхтелити.**

повія, *повійниця* — див. **ві́яти.**

по́вний, *по́вен*, [*повні́ненький*] «заповнений ущерть, дуже повний», *повні́сінький*, [*повне́ча*] «скупчення; заповнення; повно, повно-повнісінько», [*по́вни́ця*] «велика кількість; потік, хвиля Нед; повна посудина, чарка», [*повниць*] «жбанок» ВеЗн, *повно́та* СУМ, Г, [*повнь*] «досконалість, повнота» Нед, *по́вня* «повний місяць; надмір (почуття); [повнота; достаток, велика кількість, численність Г, Нед; друга фаза місяця, підповня Л]», *по́внява* «надмір (почуття); огрядність СУМ; [повнота; достаток, велика кількість, числен-

ність]», [*повня́к*] (у сполученні *п.-місяць* «повний місяць» Нед), *по́внити* «наповняти; [виконувати (службу, обов'язки)]», *по́внитися, повні́ти, повні́шати, по́вністю, повното́ю* «повністю», [*зупо́вний*] «повний», *напо́внювач*, [*напідпо́вні*] «під час другої чверті місяця», *несповне́нний* «нездійсненний» Куз, [*несповни́мий*] «тс.» Нед, [*неспо́вний*] «неповний» Нед, *неспо́вна* «не повністю, не цілком», [*пере́по́вня*] «надмір (почуттів, переживань)», *підпо́вня* «друга фаза, друга чверть місяця; [повний місяць, повня Нед]», *поповні́лий, попо́вненець* «той, хто прибув у військову частину у складі поповнення», *попо́внення, поповня́ти* «збагачувати; замінювати нестачу; повертати, відшкодовувати; [учиняти]», [*спо́вний*] «повний» Нед, [*сповни́чка*] «склянка; повна посудина, чарка» Нед, [*сповени́ти*] «наповнити, наситити, просочити», *спо́вна́* «цілком, повністю», [*упо́вень*] «повня» Нед, [*упо́вні́*] «з повною посудиною; про повний місяць; про вагітну жінку; цілком, повністю, доволі, досхочу» Г, (Ме); — р. *по́лный*, бр. *по́ўны*, др. *пълнъ, пълныи*, п. pełny, ч. слц. plný, вл. нл. połny, полаб. påunĕ (påu̯në), болг. *пълен*, м. *полн*, схв. *пу̏н*, слн. póln, стсл. **плънъ**; — псл. *pьl̥nъ «наповнений, цілий, повний»; — споріднене з лит. pìlnas «повний», лтс. pil̃ns, прус. pilnan (зн. в. одн.), дінд. pūrṇáḥ, ав. pərəna-, гот. fulls, дангл. днн. full, двн. fol, дісл. fullr, дірл. lán «тс.», лит. pìlti «лити, сипати, бити, катати», а також, з іншим ступенем вокалізму, дінд. prāṇaḥ «повний», лат. plēnus «тс., наповнений, надутий», гр. πλήρης «повний, наповнений», πίμπλημι «наповнюю, навантажую», лат. pleō «наповнюю», дірл. līnaim «тс.»; іє. *p(e)lē- «наповняти, набивати; заповнювати (простір)», що є розширенням кореня *pel- (*pl̥-) «тс.». — Фасмер III 312; Brückner 402; Holub—Lyer 378; Machek ESJČ 461; Schuster-Šewc 1123; Polański—Sehnert 107; Младенов 537; Критенко Вступ 556—557; ZVSZ 352; Mikl. EW 236; Meillet Études 294; Мейе ОЯ 215; Trautmann 218; Fraenkel 592; Mühl.—Endz. III 216; Jóhannesson 560; Kluge—Mitzka 826; Klein 627; Белецкий Принципы 57; Frisk II 537—538, 561; Boisacq 783—784; Walde—Hofm. II 322—323; Pedersen Kelt. Gr. I 52, 178; Uhlenbeck 166, 173; Pokorny 798—799.

[**повнігува́ти(ся)**] «стомити(ся), вибити(ся) із сил» ЛЧерк; — очевидно, пов'язане з [*ні́га́*] «розслабленість, зніженість, пестощі» (див.).

[**по́вночі**] «темно, поночі» Л; — очевидно, результат видозміни форми *по́ночі* під впливом *пі́вніч* «середина ночі» (пор. бр. *по́ўнач* «тс.»). — Див. ще **ніч, по.**

[**повнушка**] (бот.) «пелія, Pellia Raddi» Mak; — можливо, похідне утворення від *по́вний*; мотивація назви неясна.

повняки́ (бот.) «чорнобривці, Tagetes L.», [*по́внике*] «тс.» Корз, [*повнєк*] «чорнобривці прямі, Tagetes erectus L.» Mak, [*повнюк* Mak, *повню́х* ВеНЗн, Mak, *повнюхи́* ВеНЗн, *помня́к* Па, Mak, *поню́х* ВеНЗн, Mak] «тс.», [*повняки́*] «гвоздики, Dianthus L.» ЛЧерк, [*помня́к*] «чорнобривці» ВеБ; — похідне утворення від *по́вний*; назва зумовлена махровою, повною формою квітки цих декоративних рослин (Вісюліна—Клоков 159—160, 317). — Див. ще **по́вний.**

[**по́володи**] (мн.) «смуги при заході сонця» Нед; — результат видозміни деетимологізованої назви [*по́молодки*] «білі хмарки» і под. — Див. ще **молоди́тися.**

по́вороз[1] — див. **па́ворожка.**

по́вороз[2], *поворі́зка, поворо́зка* — див. **воро́за.**

повпре́д, *повпре́дство*; — р. болг. *полпре́д*, бр. *паўпрэ́д*; — складноскорочене слово, утворене в радянський період з перших частин слів *повнова́жний представни́к* за зразком р. *полпре́д* (*полномо́чный представи́тель*). — ССРЛЯ 10, 1075.

повсегда́, *повсі́да* — див. **всі́гда.**

повста́ти, *повста́нець, повста́ння* — див. **ста́ти.**

повсть, *повсти́на, по́встка* «повсть; [повстяна підбивка на внутрішній частині хомута]», [*повсти́ще*] «шматок сукна на дошці, яким гребінники полірують гребінці», *повстя́к* «зимове взуття з повсті, валянок», *повстя́ник* «тс.», *по́встя́нка* «шматок повсті; [одяг із повсті Нед]», *повстя́р* «той, хто виготовляє повсть», *повстя́рня* «повстяна фабрика» Куз, *повсти́нний* «виготовлений з повстини», *повстя́ни́й* «виготовлений з повсті», [*повстяни́стий*] «тс.; схожий на повсть» Нед, [*повсти́ти*] «валяти, збивати (повсть)» Нед, [*посповщуватися*] «позбиватися» (про вовну) О; — р. *полсть* «полотнище, повстяне покривало, простирадло», [*по́лость*] «повсть», [*полсти́на*] «тс.», бр. *поўсць* «(у тварин) шерсть, вовна; підшерстя», др. *пълсть* «повсть, повстяний килим», п. pilść «повсть, повстина; фетр (кращий сорт)», pilśń, ч. plst, слц. plsť, вл. pjelsć «тс.; м'яке волосся тварин», pjelšć «тс.», болг. *плъст* «повсть; повстина, кошма», схв. *пу̏ст* «повсть, фетр», слн. pólst «тс.», стсл. **плъсть** «повсть»; — псл. *p^{b}l̥stь «тс.; шерсть, вовна»; — споріднене з лат. pīleus (pilleus) «повстяна куляста шапка», pīleum (pilleum) «тс.», гр. πῖλος «повсть», а також, можливо, з більш віддаленими двн. filz, дангл. felt «тс.», двн. falzan «бити», лат. pello «б'ю, штовхаю; коливаю; рухаю»; ie. *peldos- «збитий, зваляний», *pilos- «волосся», *pilo- «тс.». — Фасмер—Трубачев III 318; Шахматов ИОРЯС 7/1, 303; Срезн. II 1751; Brückner 413; Machek ESJČ 463; Schuster-Šewc 1078; Младенов 431; ZVSZ 352; Mikl. EW 236; Fortunatov AfSlPh 4, 585—586; Frisk II 536; Walde—Hofm. II 303—304; Kluge—Mitzka 197—198; Schrader Reallexikon I 311; Pokorny 801.

повсю́да, *повсю́дейка, повсю́дний, повсюдні́ти* — див. **всю́ди.**

повтваря́ти, *повтверя́ти, повтворя́ти* — див. **отвира́ти.**

повти́шкувати — див. **ти́скати.**

повто́р, *повтори́ти, повто́рний* — див. **вто́ра.**

[**повутиця**] (бот.) «березка польова, Convolvulus arvensis L.» Mak; — результат контамінації форм *павути́ця* і [*повити́ця*] «тс.» (див.).

[**повх**[1]] (зоол.) «польова миша, Apodemus (Arvicola); вовчок, соня, Glis glis L. (Myoxus glis Schreb) Нед; картопляна миша Нед; кріт ЛексПол; хом'як, Cricetus frumentarius Pall. Нед», [*повха́рня*] «сховище для вовчків, (glirarium)» Нед; — р. *полчо́к* «вовчок, соня», [*полче́к*] «соня, земляна білка; садова соня, Eliomys quercinus», бр. [*поўх*] «горіхова соня, Muscardinus avellenarius; садова соня», п. pilch «землерийка, Crossopus fodiens; вовчок, соня», [pilk] «вовчок, соня», ч. plch «тс.; садова соня», слц. plch «садова соня», plcha, plšica «тс.», нл. pjelch «вовчок», болг. *плъх* «щур, Mus rattus», схв. *пу̏х* «вовчок, соня», слн. pólh, стсл. **плъхъ** «тс.»; — псл. *p^{b}l̥xъ «соня, вовчок; польова миша», очевидно, пов'язане з plěsnь «цвіль»; — споріднене з лит. pelẽ «миша» (первісно, мабуть, «сіра тварина»), лтс. pele «миша», а також з лит. peléti «пліснявіти, цвісти», pelẽsis «цвіль», лтс. pelēcis «сірий (про вовка, зайця); сірко (про коня)», pelējums «цвіль»; ie. *pel-/b(h)el-; менш обґрунтоване виведення псл. *p^{b}l̥xъ від двн. pilih «соня», bilih, свн. bilch «тс.» (Holub—Kop. 278; Holub—Lyer 377; Meillet MSL 11, 179; Osthoff Parerga 185; Pedersen Kelt. Gr. I 98; IF 5, 56), скоріше німецькі форми є давнім запозиченням із слов'янських мов. — Фасмер III 319—320; Ильинский ИОРЯС 20/3, 114; Matzenauer LF 13, 168; Brückner 413; Machek ESJČ 460; Schuster-Šewc 1077; Младенов 431; Kiparsky GLG 99; Kluge—Mitzka 76; Schrader IF 17, 29. — Пор. **пільх, пли́сень.**

[**повх**[2]] (ент.) «звичайний хрущ, Melolontha vulgaris Fabr.» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, результат се-

мантичної видозміни назви [*повх*] «польова миша; вовчок» (див.).

[**повхатий**] «волохатий»; — неясне; можливо, пов'язане з *пелеха́тий*.

[**по́вхта**] «баюра, болото» ВеНЗн, [*по́хта*] «тс.» ВеНЗн; — неясне.

[**по́вчик**] (ент.) «кровососка кінська, Hippobosca equina L.» ВеУг, ВеНЗн; — неясне.

[**повше́дний**] «повсякденний, щоденний, звичайний», ст. *повшедный* (XVII ст.); — бр. ст. *повшедный* «тс.» (1561); — запозичення з польської мови; п. powszedni, [powszedny], як і слц. заст. povšedný «тс.», утворене з прийменника po «по», давньої займенникової основи wsze- «все-» та основи іменника dzień «день» (мн. dni), якому відповідає укр. *день*. — Булыка 247; SW IV 868, VII 765, 772. — Див. ще **по, весь[1], день.**

[**повшо́нок**] «маленький хлопчик», [*повшу́к*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з [*повх*] (зоол.) «польова миша; вовчок; картопляна миша; хом'як» (див.).

[**пов'язок**] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, Potentilla anserina L.» Mak; — результат видозміни і перенесення назви [*зав'я́зник*] «перстач прямостоячий, калган, P. tormentilla Neck. (P. erecta L.)»; назва могла бути частково зумовлена й тим, що перстач гусячий має повзучі стебла, які вкорінюються по вузлах (Словн. бот. 414—415; Вісюліна—Клоков 210—211; Нейштадт 323—324; Симоновић 375—376). — Шамота 142—143. — Див. ще **за́в'язник.**

погав'є́, *погив'є*, *погов'є* — див. **пу́га́.**

пога́ний, *поганкува́тий* «трохи поганий, не дуже добрий; негарний, некрасивий», [*поганькува́тий*] «досить поганий» Нед, *погань́ючий*, [*пага́нець*] «поганець» Нед, *пога́нець* «той, хто викликає огиду, відразу; (заст.) нехристиянин», *пога́ни́н* «тс.; [вовк]», *пага́нство* «язичество» Куз, *пога́нство* (заст.) «тс., язичники», [*пога́ньство*] «тс.; погань» Нед, *пога́нка* «негарна жінка; лихоманка; річ, яка викликає чиєсь незадоволення», *по́гань*, *пога́нити* «робити поганим, неприємним, псувати; неславити, безчестити», *пога́нитися* «безчестити себе; допускати помилки», *погані́ти* «ставати поганим», *погані́шати*, *пога́ншати*, [*пога́нчати*] «тс.», *препога́ний*; — р. *пога́ный* «поганий», бр. *пага́ны* «тс.», др. *поганыи* «язичник; єретик; іноземний; нечистий; грубий», п. [pogan] «язичник», poganin «тс.», [poganny] «поганий, негідний», нл. pogan «язичник», ч. слц. вл. pohan «тс.», болг. *пога́нец* «тс.; погана, неприємна людина; [пацюк]», м. *поган* «поганий, огидний, [нехрещений]», *поганец* «поганець, огидна людина», схв. *по̀ган* «язичницький; поганий, огидний; злий; брудний», *пога́нац* «поганець», *по̀ганӣк* «огидна, погана людина; язичник», *по̀ганин* «тс.», слн. pogàn «язичник», стсл. **поганъ** «варвар, кат; іноземний, варварський, поганський, язичницький»; — давнє запозичення з латинської мови; лат. pāgānus «сільський; селянський, простий, неосвічений; язичницький» є похідним від pāgus «сільська громада, село; сільське населення; область, район, округ», пов'язаного з pango «вбиваю, заганяю, встромлюю, вдавлюю, вирізую», спорідненим з псл. [razъ] «виїмка», укр. *паз*; функціонування цих запозичених форм на позначення поняття «язичник», а також розвиток значень типу «брудний, бридкий; забруднювати, неславити, безчестити, псувати» були підтримані на слов'янському мовному ґрунті фонетично близькими власне слов'янськими утвореннями, пов'язаними з псл. gana «образа», ganiti «докоряти», укр. *га́на* «осуд, ганьба, сором», *га́нити* «гудити; докоряти, лаяти». — Фасмер III 185, 294—295; Черных II 47; Brückner 426; Holub—Lyer 381; Machek ESJČ 467—468; Schuster-Šewc 1118—1119; Младенов 437; Skok II 694; RĘS 7, 193; Критенко Вступ 531; Meillet Études 185; Schwarz AfSlPh 41, 129; Meyer IF 3, 71; Grünenthal ZfSlPh 9, 380; Bohač LF 35, 443;

Walde—Hofm. II 236, 245—246. — Див. ще **паз.** — Пор. **пагіна́ція, пакт.**

[**пога́нка**[1]] (бот.) «гречка звичайна, Fagopyrum sagittatum Gilib.; гречка татарська Fagopyrum tataricum Gaerth. (L.)» Нед, Mak; — п. ст. [poganka] «гречка», ч. pohanka, слц. poháпka «тс.»; — очевидно, результат семантичної видозміни назви *пога́нка* «нехристиянка, язичниця»; пор. нім. Heidekorn «гречка», букв. «поганське зерно» (Heide «язичник», Korn «зерно»); назва зумовлена тим, що гречка прийшла до країн Середньої Європи від татар-язичників у XV ст.; пор. інші назви гречки: [*тата́рка*], р. [*тата́рка*], слц. tatarka, схв. *татарска елда* «гречка татарська», нім. Buchweizen tatarischer, фр. sarrazin de Tartarie «тс.». — Фасмер IV 27; Brückner 426, 567; Machek ESJC 468; Kluge—Mitzka 107—108. — Див. ще **пога́ний.**

пога́нка[2] (бот.) «неїстівний гриб; [Agaricus L. Mak]»; — р. *пога́нка* «будь-який поганий, неїстівний або отруйний гриб», бр. *пага́нка* «тс.»; — похідне утворення від *пога́ний* «недобрий, некорисний, шкідливий». — Шамота 108. — Див. ще **пога́ний.**

[**пога́нка**[3]] (орн.) «білоока чернь, Nyroca nyroca Güld.; сірощокий норець, Podiceps griseigena Bodd.; червоношиїй норець, Podiceps auritus L.» Шарл; — р. *пога́нка* «норець, пірникоза», бр. *пага́нка* «тс.»; — похідне утворення від *пога́ний*; назва птахів зумовлена тим, що їх м'ясо має неприємний присмак. — Див. ще **пога́ний.**

[**пóганка**[4]] (зоол.) «жаба, Bufo ВеНЗн; чорна гадюка, Pelias berus Merr. (P. chersea); веретільниця, Anguis fragilis»; — похідне утворення від *пога́нний* «непривабливий, негарний, бридкий на вигляд»; назва зумовлена бридким зовнішнім виглядом цих тварин. — Budziszewska 91. — Див. ще **пога́ний.**

[**пóгар**] «кубок, келих СУМ, ВеУг; підвісні ізолятори зі скла та ін. Лизанець», [*пога́рик*] «мала чарка» Лизанець, [*погари́ско*] «велика чарка» Лизанець, [*пуга́р*] «склянка», [*пугарча́*] «чарчина» ВеУг, [*пуга́рчик*] «чарка»; — п. puhar «бокал, келих», ч. pohár «чаша, келих, бокал, кубок», слц. pohár «склянка, чарка, банка, бокал, кубок»; — запозичене з угорської мови (можливо, через словацьке посередництво); уг. pohár «склянка, чарка; бокал, келих, кухоль» разом з болг. [*паха́р*] «глибока миска», схв. *пèхāр* (*пĕхāр*) «кубок, келих», слн. pêhar «солом'яний кошик, схожий на миску; (заст.) [кубок, келих, чаша]», стсл. **пахарьникъ** «виночерпій», **пєхарьникъ** «тс.» (очевидно, через двн. bëhhāri) зводиться до нар.-лат. bīcārium (*pīccārium) «бокал, келих», яке походить від гр. βῖκος «глиняна посудина (карафка або глечик)», можливо, пов'язаного з сір. būq «ваза чи глечик з двома ручками», гебр. baqbúq «пляшка» (Klein 138, 156, 1191) або з єг. b;ḳ.t «посудина для масла, вживана як звичайна міра» (Frisk I 237). — Дзендзелівський НЗ УжДУ 14, 102—103; Лизанец 617; Brückner 447; SW IV 475, V 429; Holub—Lyer 381; Holub—Kop. 283; Machek ESJC 468; Младенов 415; Sadn.—Aitz.VWb. I 264; Mikl. EW 234; MNTESz III 237; Bárczi 245; Kniezsa I 719—720; Korbut PF 4, 419; Kluge—Mitzka 58.

[**пóга́рець**] (орн.) «(вид птаха) Нед; одуд, Upupa epops L. Г», [*погаре́ц*] «одуд» Шух; — очевидно, результат видозміни назви [*бугуре́ц*] «сич» (див.).

пóгаш — див. **фóгаш.**

[**погíй**] «висока хвиля, бурун; вода, кров, що рине, б'є» Нед, [*погóї*] (мн.) «тс.» тж; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. puhói(u) (povói) «потік», молд. *пухóй* (*пувóй*, *повóй*) «тс.» походять від стсл. **повонь** «повінь». — Vincenz 5; СДЕЛМ 343; DLRM 677. — Див. ще **пóвінь.**

[**погійнова́ти**] «стратити, знищити» ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми *погайнува́ти* ([*гейнувати*]) «витратити марно, розтратити». — Див. ще **гайнува́ти.**

погíн «велика швидкість», [*погíнка*] «переслідування, нарікання», [*погóнка*] «тс.», [*погíнь*] «погоня», [*погóнь*], *погóня* «тс.»; — похідні утворення від *гонúти*, *гнáти* (див.).

[**погíншливо**] «успішно»; — неясне; можливо, пов'язане з *гонúти*, *гнáти*.

[**погнíйка**] (ент.) «жовта калоїдка, Scatophaga stercoraria L.» Нед; — похідне утворення від *гній*, *погнíй* «добре угноєна земля»; назва зумовлена тим, що ця муха живе у гної (Горностаев 328; Urania Tierr. Insekten 491); пор. інші її назви: *калоїдка*, р. *жёлтая навóзная мýха*, нім. Dungfliege, букв. «гнойова муха», Kotfliege, букв. «калова муха». — Див. ще **гнúти**.

[**погнявúти**] «подушити» ВеУг; — неясне.

погóда, *погíдє*, *погíдливий*, *погíдний*, *погóддя*, *погодúна*, *погóді*, *погóдка*, *погóдник*, *погодя́*, *погóжий* — див. **год**.

погóдити «узгодити», *погóджувати* «тс.», *погодúти* «сприяти; помирити; домовити; [почекати Нед]», *погоджáти* «мирити, домовляти», *погóдитися* «дати згоду, прийти до згоди», *погодúтися* «помиритися; ужитися; домовитися», *погóджувальний*, [*не-погдú*] «як стій, не готуючись» Ж; — пов'язане з *год* (див.).

[**погóдяник**] (зоол.) «павук-бокохід, Thomisus viaticus» Нед, [*погóдянка*] «тс.» тж; — очевидно, похідне утворення від іменника *погóда*; назва зумовлена, мабуть, тим, що павук певним чином (напр., формою плетеної сітки) реагує на наступні погодні зміни. — Див. ще **год**.

[**пóголовастий**] «пологий, спадистий, похилий»; — неясне; можливо, результат видозміни слова *полóгий*, зумовлений впливом *головáстий*.

[**поголонíти**] «зголодніти» Нед; — результат спрощення форми *поголоднíти* «тс.», похідної від *гóлод* (див.).

погóн[1] «знак розрізнення військового або іншого форменого одягу»; — бр. *пагóн*, болг. *пагóн*, *погóн*; — запозичення з російської мови; р. *погóн* «тс.; [ремінь, тасьма для носіння чогось (звичайно рушниці) через плече; прут або смуга, по яких що-небудь ходить]», очевидно, пов'язане з *погоня́ть* «поганяти»; менш переконливе виведення (Грот Фил. раз. II 445; Преобр. II 85) з п. *pogoń від ogoń «хвіст, шлейф». — Черных II 47—48; КЭСРЯ 346; Фасмер III 295; Даль III 152—153; РЧДБЕ 523; Младенов 438. — Див. ще **гнáти**.

[**пóгон**[2]] «тимчасова гатка на мілині річки під час ловлі риби волоком» Л; — очевидно, похідне утворення від *гонúти*, *гнáти*, можливо, як назва того, що примушує рибу йти (жене) у волок. — Див. ще **гнáти**.

погóн[3] — див. **гнáти**.

погóнич (орн.) «Porzana Vieillot; [пастушок водяний, Rallus aquaticus L. Шарл]»; — р. *погóныш* «погонич»; — результат перенесення на птаха назви *погóнич* «той, хто поганяє або супроводжує коней, волів»; перенесення назви зумовлене, очевидно, тим, що ці птахи свистять, як погоничі, пастухи (Даль III 155). — Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще **гнáти**.

[**погонки**] (бот.) «вид ушанки, Otites Adans (Silene otites Sm.)» Mak; — неясне.

[**погóня**] «місце, що заливається водою під час повені або після дощів; сіно, скошене на місцях, які заливаються водою» ЛексПол; — неясне; можливо, результат видозміни давнішого **повоня* (<**поводня*) «повінь».

[**погорúджа**] «пожежа, пожарище»; — очевидно, результат контамінації слів [*погорúще*] «пожарище» Нед, [*погорíлище*] «тс.», пов'язаних з *горíти*, і *пожéжа*. — Див. ще **горíти**[1], **жегтú**.

[**погорика**] (бот.) «купина, Polygonatum Adans. (Tourn.)» Mak; — очевидно, похідне утворення від *горíти*; можливо, назва пов'язана з біблейською легендою про кущ купини, що горить, але не згорає. — Див. ще **горíти**[1].

[**погорони́нє**] «палені пожежею дерева, хліба» Нед; — очевидно, пов'язане з *горі́ти* (див.).

пого́ст — див. **гість**.

поготі́в «тим більше», [*поготов*] «тс.» Нед; — р. [*по́готово*], бр. *пагато́ў*, [*по́готови*] «тс.», п. заст. pogotowim «тс.; особливо», схв. *пого̀тово*, *пого̀тову* «тс.»;— результат злиття псл. po gotově (po gotovu?) «по готовому», можливо, з давнішим значенням «по ходженому» чи «по підготовлених передумовах або можливостях наступної дії». — Німчук Терит. діал. 76. — Див. ще **гото́вий**, **по**.

погра́бнути «заклякнути, замерзнути», *погра́біти* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. pograbieć «покостеніти, поклякнути, подубіти» є похідним від grabieć «костеніти, клякнути, дубіти», очевидно, пов'язаного з grabie «граблі, грабки» (первісно «ставати подібним до грабель»). — Sławski I 334; SW IV 468. — Див. ще **граблі́**, **по**.

[**по́град**] (бот.) (у сполученнях: *п. клю́чень* «ломиніс лозний, Clematis vitalba L. Ж; *п. прямий* «ломиніс прямий, Clematis recta L.» Mak); — очевидно, утворене з прийменника *по* та іменника [*огра́да*] «огорожа, загорожа», співвідносного з *огоро́да*; назва зумовлена тим, що ці чіпкі рослини часто розводять для декорування огорож (Словн. бот. 317; Флора V 91, 94—95, 97; Нейштадт 258). — Див. ще **го́род**, **по**.

[**погре́біца**] «загорода для худоби; обора» Л; — очевидно, результат семантичної видозміни слова *погре́би́ця* «надбудова над погребом». — Див. ще **гребти́**, **по**.

[**погри́вить**] «косячи, поробити пропуски» Л; — похідне утворення від *гри́ва* «смуга трави, хлібних культур, що залишається нескошеною; довге волосся на шиї і хребті деяких тварин» (див.).

[**погру́зка**] (зоол.) «вид болотного слимака, Bythinia» Нед; — очевидно, похідне утворення від [*грузь*] «трясовина»; назва слимака зумовлена тим, що він живе в трясовині; пор. н. Sumpfschnecke (Sumpf «болото, трясовина», Schnecke «слимак»), букв. «болотний слимак». — Див. ще **груз**[1].

[**погуковщи́на**] «внесок у громадський капітал на благодійні цілі»; — очевидно, похідне утворення від *по́гук* «заклик». — Див. ще **гук**[1].

[**погла́йхатися**] «погодитися» ВеУг; — видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. sich ausgleichen «тс.; домовитися, помиритися» пов'язане з gleich «подібний, рівний», двн. gilīh, що зводиться до пгерм. *ga-līka- «тс.», похідного від *līka- «тіло». — Kluge—Mitzka 259—260.

под, *по́дена*, *по́де́ня*, *поде́нок*, *поди́на*, *поди́нє*, *по́динок* — див. **під**[1].

[**подаба́тися**] «захотітися» О; — пов'язане з *подо́батися*. — Див. ще **доба́**.

пода́гра «захворювання суглобів і тканин, викликане відкладанням солей», *пода́грик* «хворий на подагру», *пода́гри́чний*; — р. болг. *пода́гра*, бр. *пада́гра*, п. ч. слц. podagra, м. *подагра*, схв. *по̀дагра*, слн. pódagra; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. podagra «подагра (лише в ногах)» походить від гр. ποδάγρα «ревматичний біль ніг, подагра», первісно «ножне сильце, капкан», що складається з основ слів πούς (род. в. ποδός) «нога, ступня; підніжжя, підошва», спорідненого з псл. podъ «низинне місце, нижня поверхня», укр. *під* «тс.», і ἄγρα «полювання, лови; мисливська здобич, вилов; воєнна здобич», пов'язаного з ἀγρεύω «полюю, ловлю; хапаю, вириваю», можливо, спорідненим з дірл. ār «поразка», кімр. вал. aer «битва, бій; боротьба», дкорн. hair «лихо, катастрофа», дінд. -ajra- «споживання, з'їдання», ав. azra- «полювання, переслідування». — CIC[2] 660; Фасмер III 296; Черных II 48; КЭСРЯ 346; Hüttl-Worth 14; Koraliński 762; Holub—Lyer 380; РЧДБЕ 569; Младенов 439; Вујаклија 737; Walde—Hofm. II 329; Frisk I 14—16, II 587—588. — Див. ще **під**[1].

[**пода́лий**] «гнилий» О; — очевидно, пов'язане з *пода́тися* «схуднути». — Див. ще **да́ти**.

[**пада́мент**] «дощана підлога» ДзАтл I, [*пада́мент, падиме́нт, пидиме́нт*] «тс.» тж; — запозичення з угорської мови; уг. [pádiment (págyament)] «підлога» походить від лат. pavimentum «кам'яна мозаїчна підлога», пов'язаного з pavio «б'ю, трамбую», спорідненим з puto «ріжу», лит. piáuti «різати, жати, забивати (тварину)». — Лизанец 614; MNTESz III 55; Walde—Hofm. II 267; Trautmann 217; Fraenkel 584. — Пор. **ампута́ція**.

по́двиг, *подви́ги, подви́жник, подви́жництво* — див. **дви́гати**.

[**подвигник**] (бот.) (у сполученнях: *п. чоловічий* «рамішія однобока, Ramischia secunda (L.) Garcke, Pirola secunda L.»; *п. жіночий* «зимолюбка зонтична, Chimaphila umbellata (L.) Nutt., Pirola umbellata L.») Mak; — похідне утворення від *дви́гати* «пересувати, носити; [підіймати]»; назва зумовлена, очевидно, тим, що в народній медицині зимолюбку зонтичну використовують при пошкодженні внутрішніх органів від надмірного зусилля, натуги (Анненков 95). — Див. ще **дви́гати**.

[**подвуру́рак**] «хазяїн» Л; — похідне утворення від [*двур*] «двір», паралельне до п. ст. podwornik «власник, орендар садибки, дворика». — Див. ще **двір, по**.

[**подгреб**] (бот.) «бабка звичайна, підберезник, Boletus scaber Fr. ex Bull. (Gilb.) (B. leucophaeus Pers.)» Mak; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*подгрёб*] «підгруздок, Russula delica Fr.» вважається результатом видозміни назви *подгриб* «підберезовик», похідної від *гриб* (у розумінні «білий гриб»). — Меркулова 187. — Див. ще **гриб**.

по́де- (початкова частина слів типу *поде́коли, поде́куди* СУМ, Пі), [*по́де́який*] «дехто, деякий»; — результат злиття прийменника *по* і частки *де*[2] (див.).

поде́нє, *поде́нок* — див. **дно**.

поде́нка, *поде́нне, поде́нний, поде́нник, поде́нщина, поде́нька* — див. **день**.

[**поде́нькувати**] «подейкувати» Нед; — результат видозміни деетимологізованого слова *поде́йкувати* «говорити, розповідати, передавати чутки», похідного від *де́йкати* (див.).

[**поди́**] «зажди, зачекай» Нед, [*поді́т*] «заждіть, зачекайте» Нед; — результат видозміни форми [*погди́*] «зажди, зачекай» Нед, що виникла з [*погоди́*] «тс.», форми наказового способу від [*погоди́ти*] «почекати». — Див. ще **пого́дити**.

подийма «двір, будинок з димоходом» Пі, [*подіймя*] «тс.» Пі; — результат видозміни запозиченого п. ст. podymie «загальна кількість жилих будинків у селі», похідного від dym «дим; (ст.) селянська хата». — Див. ще **дим**.

[**подирбати**] «поторгати, потрясти»; — очевидно, афективне утворення.

[**поди́рдати**] «швидко побігти шкутильгаючи» Ба; — пов'язане з [*ди́рдати*] «тупотіти, стрибати» (див.).

поді́бний, *поді́б'є* — див. **доба́**.

[**поді́бниця**] (бот.) «(вид дзвоника) Specularia speculum DC. (Campanula speculum L.)» Нед, Mak; — похідне утворення від *поді́бний*, очевидно, калька наукової назви цієї рослини лат. speculum букв. «подібність; дзеркало»; назва, очевидно, дана за схожістю віночка квітки (білого посередині і лілово-фіолетового чи голубого по краях) із дзеркалом (Вісюліна—Клоков 308—309; Нейштадт 531—533). — Див. ще **доба́**.

[**поді́лок**] «десять горсток конопель, зв'язаних докупи, коли коноплі мочать у річці» Мо; — очевидно, пов'язане з *по́діл, діли́ти* (див.).

[**подка́н**] (зоол.) «сірий (рудий) пацюк, Rattus decumanus (Mus decumanus)» ВеУг, [*потка́н*] «тс.» тж; — ч. potkan «водяний пацюк», [potkán] «тс.», слц. potkan «пацюк»; — можливо, че-

рез чеське чи словацьке посередництво запозичено з угорської мови; уг. potkán «щур, пацюк», potkány, patkánу, як і слн. podgána «тс.», походить від іт. [pantegan(a), pantecana, pontecana] «тс.», яке виводиться від ром.-лат. pontĭcāna «чорноморська, понтійська (миша)», що походить від гр. Ποντικός «понтійський», пов'язаного з Πόντος «Понтійське царство, Понт», πόντος «море, шлях по морю», спорідненим з псл. pǫtь, укр. *путь*. — Machek ESJČ 475; Holub—Kop. 288; Mikl. EW 253; Kniezsa I 402—404; Bárczi 237; MNTESz III 132; Battisti—Alessio 2752; Frisk II 578—579. — Див. ще **путь**.

[**по́дле**] «згідно з; відповідно до; поруч» Доп. УжДУ II, [*по́для*] «згідно з» ДзУЗЛП; — бр. [*подли*] «по, згідно з»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. podla «згідно», ч. podle, слц. podľa «тс.» відповідають др. *подьлѣ* «біля, вздовж». — Німчук Доп. УжДУ II 94; Дзендзелівський УЗЛП 107—108; Brückner 425; Holub—Kop. 282. — Див. ще **бі́ля́**.

[**подлужник**] (бот.) «копитняк європейський, Asarum europaeum L.» Mak; — неясне; можливо, результат видозміни назви [*підлісник*] чи [*підли́стник*] «тс.».

подо́ба, *подо́бати*, *подо́батися*, *подобе́нство*, *подобе́нь*, *подоби́зна*, *подо́бина*, *подо́битися*, *подо́бінь*, *подо́бний*, *подо́бно* — див. **доба́**.

[**по́доль**] (у виразі [*у подо́лі*] «у вагітності») Нед; — неясне.

подоро́жник, *подоріжник* — див. **доро́га**.

подпінка — див. **пень**.

[**по́дра**] «сідало для курей; горище; сінник (для зберігання сіна); полиця під дахом», [*по́дря*] «тс.; настил Нед; постіль ВеУг», [*по́драчка*] «сідало для курей» Мо, [*по́дро*] «поверх; горище» Нед, [*подри́на*] «дрючок, жердка на помості» О, [*пі́дра*] «сінник», [*пі́дря*] «тс.; сідало», [*пі́дрі*] (мн.) «тс.», [*пі́дре*] «горище над хлівом» О, [*пі́дри*] «закутки, закапелки»; — болг. [*подьръ*] «стеля», [*подаре*, *по́дере*] «тс.»; — псл. [podra, podrъ], очевидно, утворене з прийменника ро й основи *drъ- «дерево», яка зводиться до ie. *dru- «тс.»; пов'язання з основою *др-* «дерти» (ВеЗн 51) менш переконливе; виведення від рум. pod «горище», podeálă «підлога; стеля» (Vincenz 12) помилкове. — Rusek Zborník filoz. fak. Univ. Komenského 26, 77—78. — Див. ще **дро́ва**, **по**. — Пор. **одр**.

[**подре́нчити**] «спішно піти, затюпати» ЛексПол; — очевидно, афективне утворення, можливо, пов'язане з [*дре́нути*] «швидко побігти, втекти», *дремену́ти* «тс.».

[**подри́віти**] «стати гнилим, трухлявим» ВеУг; — пов'язане з [*древні́ти*] «загнивати, робитися трухлявим» (див.).

[**подрині́ти**] «побігти, піти» О; — пов'язане з [*дре́нути*] «тс.». — Див. ще **дремену́ти**.

[**подри́пати**] (згруб.) «піти»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *дра́пати* «швидко тікати, швидко відступати».

[**подріжня́тися**] «наслідувати кого-н.»; — неясне; можливо, результат видозміни етимологічно не зовсім ясного стсл. цсл. **подражати**, др. *подражати* «тс.».

[**подро́цькати**] «злегка побити, поколотити» Нед; — пов'язане з [*дру́цкати*] «роздрібнювати, товкти, розбивати» (див.).

подтебе́нки — див. **тебе́нка**.

[**подупельник**] «ласун, пустун; ловелас»; — очевидно, пов'язане з *дупло́* (див.).

[**по́-душ**] «вдосталь, досить» Нед; — очевидно, утворене з прийменника *по* й основи іменника *душа́*; пор. р. *до души́* «дуже, у найвищій мірі». — Див. ще **душа́**, **по**.

по́ду́шка СУМ, Нед, *поду́ся* (дит.) «подушка», [*по́ду́ха*] «подушка» Нед, *подуща́на* (зменш.); — р. *поду́шка*, бр. *паду́шка*, др. *подушька*, п. poduszka, ч. слц. poduška, ч. ст. poducha; — псл. [podušьka]; — загальноприйнятої

етимології не має; здебільшого зіставляється з п. duchna «велика подушка; нічний ковпак, підбитий пухом», ч. duchna «перина», схв. *дȕхња* «тс.» і зводиться до псл. dux- «дух» як назва надутої речі; виводиться також (Преобр. II 87; Machek ESJC 467; Holub—Lyer 381) із сполучення podъ uxo «під вухо» (пор. фр. oreiller «подушка» від oreille «вухо»). — Дзендзелівський УЗЛП 108—109; Фасмер III 301; Ильинский ИОРЯС 20/3, 81; Brückner 102, 426; Holub—Kop. 283; Bern. I 234—235.

[**подя́читися**] «подобатися» О; — запозичення з польської мови; пор. п. powdzięczyć się «пококетувати», wdzięczyć się «лащитися; маніритися», wdzięczny «милий, приємний; вдячний», dziękа) «дяка». — Див. ще **дя́ка**.

пое́зія, *пое́ма*, *пое́т*, *поетиза́ція*, *пое́тика*, *поети́чний*, *поетизува́ти*; — р. *поэ́зия*, бр. *паэ́зія*, п. poezja, ч. poezie, poesie, слц. poézia, вл. poezija, болг. *пое́зия*, м. *поезија*, схв. *по̀езија*, слн. poezíja; — запозичено, можливо, через польське і через російське посередництво, з латинської мови; лат. poēsis «поезія, мистецтво поезії» походить від гр. ποίησις «тс.; віршований твір, поема; творчість; виготовлення», ποιητής «творець, поет», пов'язаних з ποιεῖν «робити, виготовляти; будувати; діяти; народжувати; складати, творити», спорідненим з псл. činiti «робити, виробляти», укр. *чини́ти*. — CIC^2 661; Черных II 49—50; Фасмер III 350; Kopaliński 762; Holub—Lyer 381; Младенов 451; Вуjаклија 738; Dauzat 569; Klein 1207; Kluge—Mitzka 557; Walde—Hofm. II 339; Frisk II 570—572. — Див. ще **чин**.

пое́ма — див. **пое́зія.**

[**поєди́нок**] (бот.) (у сполученні [*п. білозор*] «білозір болотний, Parnassia palustris L.») Нед, Mak; — похідне утворення від *еди́ний*; назва може бути зумовлена тим, що білозір має одиночний стебловий листок (Флора УРСР V 486; Нейштадт 300; Федченко—Флеров 503). — Див. ще **еде́н**.

[**пожажиха́тися**] «мати велику спрагу; страждати від нестачі води» Мо; — пов'язане із [*зажо́ха́тися*] «захворювати від спеки; хворіти або гинути від спраги». — Див. ще **зажо́гнутися**.

[**пожа́й**] (команда, яка подається, коли потрібно направити парусний човен за вітром) Дз, [*пажа́й*] «тс.» Мо; — неясне.

[**пожали́вник**] (орн.) «кропив'янка, славка, Sylvia Scop.» Нед; — похідне утворення від [*жали́ва*] «кропива». — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще **жали́ва**, **кропи́вник**[1].

[**по́жаль**] (зоол.) (у сполученні [*зе́лений п.*] «фізалія, Physalia») Нед; — префіксальне утворення від *жали́ти*; назва зумовлена тим, що ця безхребетна морська тварина має кропивні клітини, які, виділяючи сильну отруту, викликають опіки у людини (W. Eigener. Enzyklopädie der Tiere I (1971), 29); пор. [*жали́ва*] «кропива». — Див. ще **жа́ло́**.

[**пожарки**] (бот.) «оман британський, Inula britannica L.» Mak; — очевидно, пов'язане з *пожа́р* «пожежа»; назва цієї рослини, можливо, зумовлена жовтим кольором її квіток. — Нейштадт 552. — Див. ще **жар**.

[**пожа́рниці**] (бот.) «вид дрібних білих грибів» ВеУг; — похідне утворення від [*пожарни́к*] «сухий хмиз», *пожа́р* «пожежа»; назва зумовлена тим, що ці гриби ростуть лише у місцях, де був спалений сухий хмиз. — ВеУг 248. — Див. ще **жар**.

[**пожа́рніца**] (бот.) «куничник наземний, Calamagrostis epigeios (L.) Roth.» Л, [*пожаниця* Mak, *пужа́рніца* Л] «тс.»; — похідне утворення від *пожа́р* «місце, де що-небудь горить або горіло; [спалений ліс ВеЛ]»; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця трава виростає переважно на лісових згарищах (Л 166). — Див. ще **жар**.

[**пожички**] (бот.) «порічки червоні, Ribes rubrum L.» Mak, [*позічка*] «тс.» Mak; — запозичення з польської мови, зближене з основою укр. *пози-*

ча́ти (*пожича́ти*); п. porzeczki (одн. porzeczka) відповідає укр. *порі́чки*, *порі́чка* «тс.». — Потебня РФВ 6, 341. — Див. ще **порі́чка**.

[**пожо́нний**] «порядний, пристойний» ЛексПол; — запозичення з польської мови; п. [porzonny] «тс.; акуратний, охайний; систематичний» є розмовним варіантом форми porządny «тс.», якій відповідає укр. *поря́дний*. — Див. ще **ряд**.

поз — див. **повз**[2].

по́за[1] «за, позад, позаду; крім, без», *поза-*; — р. *по-за*, бр. *па-за*, п. ч. заст. слц. схв. poza, poza-; — складне утворення з прийменників *по* і *за*. — Мельничук СМ III 152; ESSJ Sl. gr. I 204—205. — Див. ще **за**[1], **по**.

по́за[2] «положення тіла людини або тварини», [*позірува́ти*] «позувати» Нед, *позува́ти*; — р. бр. болг. м. схв. *по́за*, п. вл. poza, ч. слц. слн. póza; — запозичене, можливо, через польське і німецьке посередництво (нім. Póse), з французької мови; фр. pose «положення тіла, поза; позування, рисовка» є похідним від poser «класти, ставити, відпочивати», яке зводиться до нар.-лат. pausāre «стояти; зупинятися, відпочивати; робити паузу», похідного від лат. pausa «зупинка, затримка; кінець» і в пізньолатинський період зближеного з лат. positio «положення», пов'язаним з pōno «кладу». — CIC[2] 661; Акуленко 141; Черных II 49—50; Фасмер III 303; КЭСРЯ 349; Sł. wyr. obcych 595; Holub—Lyer 389; Младенов 451; Вуjаклија 738; Dauzat 576; Gamillscheg 717; Klein 1221; Walde—Hofm. II 268. — Див. ще **па́уза**.

[**позагліннний**] (у виразі [*позаглінні уставки*] «вид шва і вишивки») Нед, [*позаго́ла*] «тс.» Нед; — неясне.

позаду — див. **зад**.

позаєме́нний — див. **взаємний**.

[**позакере́ювати**] «витратити, розтринькати» Нед; — неясне.

[**позата́к**] «остільки, тому, через те» Нед; — складне утворення з прийменника *по́за́* і прислівника *так*, співвідносне зі сполучником [*позаяк*]. — Див. ще **по́за**[1], **так**.

позаяк (спол. заст.) «оскільки, тому що; через те що»; — складне утворення з прийменника *по́за́* і прислівника *як*; вихідне значення не зовсім ясне. — Булаховський Вибр. пр. II 512. — Див. ще **по́за**[1], **як**[2].

[**позво́нок**] «хребець» Нед; — р. *позвоно́к*, бр. *пазвано́к*; — пов'язане з [*звено́*] «ланка ланцюга»; можливо, запозичене з російської мови. — Фасмер III 303. — Див. ще **звено́**.

поздника — див. **позник**.

позити́в (у фотографії), *позитиві́зм* «філософський напрям, який обмежується розглядом емпіричних (позитивних) даних», *позитиві́ст*, *позити́вний* «ствердливий, ствердний, підтверджений досвідом; який заслуговує схвалення; один з двох видів електрики; (у фотографії) пов'язаний з позитивом»; — р. болг. м. *позити́в*, бр. *пазітыў*, п. pozytyw, ч. pozitiv, positiv, слц. pozitív, вл. pozitiw, схв. *по̀зитӣв*, слн. pózitiv; — запозичення із західноєвропейських мов; нвн. Positív «позитив», positív «позитивний», фр. positif «тс.», positivisme «позитивізм» (утворено філософом О. Контом, 1798—1857), англ. positive «позитив; позитивний» походять від лат. positīvus «умовний, довільний», пов'язаного з дієсловом pōnere «класти, розміщувати; призначати, встановлювати, вживати, визначати». — CIC[2] 661; Фасмер III 303; Смирнов 229; Kopaliński 775; Holub—Lyer 389; РЧДБЕ 569; Младенов 456; Вуjаклија 739; Fremdwörterbuch 498; Dauzat 576; Klein 1222; Walde—Hofm. II 335—336. — Див. ще **пози́ція**. — Пор. **депо́**, **експози́ція**.

пози́ція, *позиці́йний*; — р. болг. *пози́ция*, бр. *пазіцыя*, п. pozycja, ч. pozice, слц. pozícia, вл. pozicija, м. *позиција*, схв. *по̀зӣција*, слн. pozícija; — запозичення з латинської мови; лат. positiō «положення; обставини, позиція; твердження, тезис» пов'язане з pōno, pōnere «кладу, розміщую», яке че-

рез проміжне *po-sno «відкладаю геть» пов'язується з sino «кладу; допускаю», спорідненим з sero «сію», псл. sě(ja)ti «сіяти». — СІС[2] 661; ССРЛЯ 10, 787; КЭСРЯ 349; Kopaliński 775; Holub—Lyer 389; РЧДБЕ 487; Младенов 456; Vyjaклија 739; Klein 1222; Fremdwörterbuch 498; Dauzat 576; Walde—Hofm. II 335—336, 522. — Див. ще **по**, **сія́ти**[1]. — Пор. **депо́**, **експози́ція**, **компози́ція**, **позити́в**.

по́зір, *позі́рка*, *позі́рни́й*, *позо́р*, *позо́рий*, *позо́рище*, *позорли́вий*, *позо́рний*, *позо́рниця*, *позорува́ти* — див. **зріти**[1].

позіха́ти, *по́зіх*, *позіха́чка*, *по́зіхи*, *позіхо́ти*, *позяха́ти* — див. **зіха́ти**.

[**позицу́нок**] «латка з овечої шкури, прикріплювана на тому місці овчини, де знаходиться лисина»; — неясне.

[**позли́тка**] «ожеледиця»; — не зовсім ясне; могло б бути виведене від гіпотетичного п. [*pożłódka] як похідного від [żłód] «тс.».

[**по́зна**] «шкода, збиток»; — запозичення з румунської чи молдавської мови; рум. póznă (молд. по́знэ) «витівка, (злий) жарт» етимологічно неясне. — Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 322.

[**позник**] (бот.) «паслін чорний, Solanum nigrum L.» Mak, [*поздника*] «тс.» Mak; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з *пі́зній*.

позуме́нт «гаптована сріблом або сухозліткою тасьма для оздоблення одягу, м'яких меблів; галун», *позуме́нтник* «майстер, який виготовляє позумент»; — р. болг. *позуме́нт*, бр. *пазуме́нт*, схв. *позамѐнтар* «позументник»; — очевидно, через російське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. Posamént «позумент» походить від фр. passement «тс., галун», утвореного від дієслова passer «переходити, переправлятися; передавати; проходити; пропускати; випереджати; надягати», що виникло з нар.-лат. *passāre, похідного від лат. passus «крок, хода, рух; стопа; слід ноги». — СІС[2] 662; Фасмер III 303—304; Преобр. II 89; Горяев Доп. I 36; Смирнов 230; Christiani 49; РЧДБЕ 570; Fremdwörterbuch 497; Dauzat 536—537. — Див. ще **па**. — Пор. **басама́н**, **ко́мпас**, **пас**[2], **паса́ж**, **пасама́н**.

[**позьомка**] (бот.) «суниці лісові, Fragaria vesca L.» Mak, [*пазьомка*, *позе́мка*, *позюмка*] «тс.» Mak, [*позьо́нки*] «порічки, Ribes rubrum L.» Нед; — запозичення з польської мови; п. poziomka «суниці», ст. poziemka «тс.» утворене з прийменника po «по» та основи іменника ziemia «земля»; така назва суниці зумовлена тим, що спілі ягоди її часто лежать майже на землі; пор. інші назви суниці: укр. [*земля́нка*, *земляни́ка*], р. *земляни́ка*, нім. Erdbeere (Erde «земля», Beere «ягода»). — Фасмер—Трубачев II 93; Гринкова Сл. филология III 102—103; Brückner 653; SW IV 912. — Див. ще **земля́**, **по**.

поїти, [*пійка*] «гулянка, пиятика» Нед, *пійло*, *поїлка*, *поїльник* «той, хто поїть; чайник для напування хворих», *запій* «період безперервного пияцтва», *запо́їни* (заст.) «частування для батьків нареченої після заручин», *напій*, [*обпо́ї*] «захворювання коліна (у коня)» Ж, *перепій*; — р. *пои́ть*, бр. *паіць*, др. *поити*, п. poić, ч. заст. pojiti, слц. pojit', болг. *поя́*, м. *пои*, схв. *по̀јити*, слн. pojíti, стсл. **пои́ти**; — псл. pojiti «поїти», пов'язане чергуванням голосних з piti «пити». — Фасмер III 304. — Див. ще **пи́ти**.

[**поїшки**] (бот.) «калюжниця болотна, Caltha palustris L.» Нед, Mak; — очевидно, давніше *поїжка, пов'язане з *їжа*, *їсти*; назва зумовлена тим, що квіткові пуп'янки цієї рослини іноді вживаються в їжу. — БСЭ 19, 453—454. — Див. ще **їсти**, **по**.

по́йнтер (порода мисливських собак); — р. болг. *по́йнтер*, бр. *по́йнтэр*, п. ч. слц. pointer; — запозичення з англійської мови; англ. pointer «тс.» є похідним від point «указувати, показувати; направляти, бути спрямованим»,

пов'язаного з point «точка, пункт, мета», яке через фр. point «точка, пункт» зводиться до лат. pūnctum «тс.». — CIC^2 662; Sł. wyr. obcych 584; РЧДБЕ 570; Klein 1207. — Див. ще **пункт**.

[**по́йта**] «будівля для снопів Гриц АВ; приміщення для сушіння тютюну Лиз», [*пáйта*] «тс.» тж; — ч. слц. [pajta] «повітка; накриття для овець»; — запозичення з угорської мови; уг. pajta «повітка» походить від схв. *пòјата* «хлів, клуня», болг. [*поя́та*] «кошара», споріднених з п. [jatka] «повітка, комора, накриття для сіна», ст. jata «хатина, курінь», ч. слц. jatka «м'ясна крамниця», вл. jěta «хата», укр. *я́тка* «крамничка; балаган; повітка». — ГрицАВ 214; Лизанец 617; Sławski I 524—526; Machek ESJC 427; Schuster-Šewc 450. — Див. ще **я́тка**.

[**пока́л**] «дно лиману, переважно болотисте» Берл; — очевидно, похідне утворення від *кал* «бруд, болото» (див.).

[**покалень**] (бот.) «гриб пілоболюс, Pilobolus Tode» Mak; — похідне утворення від *кал*; назва зумовлена тим, що пілоболюс кристалічний розвивається на кінських екскрементах (Словн. бот. 423). — Див. ще **кал**, **по**.

покатичник, *покатун* — див. **ката́н**[1].

поквóлом «неквапливо, спроквола», [*похвóлому*] «повільно» До; — пов'язане з *квóлий* (див.).

[**покела́віти**] «захворіти, захиріти, стати кволим, убогим; зіпсуватися» ВеУг, [*покелавитися*] «тс.» ВеЛ; — результат видозміни форми [*покила́віти*] «стати хворим на грижу». — Див. ще **кила́**, **по**.

по́кер «вид азартної картярської гри»; — р. бр. болг. м. *по́кер*, п. ч. слц. poker, схв. *пòкер*, слн. póker; — запозичення з англійської мови; англ. poker «тс.», можливо, походить від н. Poch «вид картярської гри, схожої на покер», Poche, Pochspiel «тс.», пов'язаних з дієсловом pochen «грати в карти; стукати, бити; хвастати, хвалитися», похідним від вигуку poch «тук»; назва гри виникла із заяви картяра Ich poche! «Я кидаю виклик!». — CIC^2 662; ССРЛЯ 10, 885; Sł. wyr. obcych 584; Kopaliński 763; Holub—Lyer 382; РЧДБЕ 570; Bуjаклија 739; Klein 1208; Kluge—Mitzka 557.

по́ки, [*пок* ВеБ, *пíке* Корз] «поки», [*допóки*] «до тих пір, поки»; — р. *пока́* «поки, доки», [*поки́*] «до тих пір, поки», бр. [*по́кі*] «поки», п. [pokі] «доти, до того часу», ст. [poko] «тс.», *póку* «поки, доки»; — очевидно, результат скорочення давнього виразу **по кыи* (*часы*), до складу якого входив прийменник *по* «по» і займенник *кыи* (*къи*) «який» у формі зн. в. мн. чол. р. — Мельничук СМ IV 107, 108; Булаховський Вибр. пр. II 518; Фасмер III 304; Ильинский Сложн. местоим. 71; Brückner 682; AfSlPh 11, 134; ESSJ Sl. gr. II 571—572; Vondrák II 479. — Див. **кий**[2], **по**. — Пор. **до́ки**.

[**покивайлик**] (орн.) «біла плиска, Motacilla alba L.» Шарл, [*кивайло*] «тс.» Шарл; — похідне утворення від *кива́ти*; назва зумовлена тим, що цей птах постійно похитує вгору і вниз своїм довгим хвостом (ССРЛЯ 15, 1078); пор. інші назви цього птаха: [*трепехвістка* Шарл, *трясúхвістка*, *трясúдупа*, *трясигузка* Шарл], р. *трясогýзка*. — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **кива́ти**.

по́кій «тиша, мир, заспокоєння», *покíй* «кімната; (заст.) літера П Нед», *покíйник* «небіжчик», *покóї* «пишне, багате приміщення», *покоївка* «служниця в кімнатах», [*покóй*] «дім багатих людей» Л, *покíйний* «померлий; спокійний», *покойóвий* (заст.) «кімнатний», *покóїти* «оточувати спокоєм», *покóїтися* «нерухомо лежати; бути похованим», *впокíй* «упокій», [*вспокíйний*] «спокійний» Пі, *відпочúн*, *відпочúнок*, *відпочúвати*, *заспокíйник*, *заспокóєння*, *заспокóювач*, *заспокíйливий*, *заспокóїти*, *заупокíйний*, *знепокóєний*, *занепокóєний*, *непокíй*, *непокóїти*, *неспóкій*, [*неспокíйник*] «неспокійна людина», [*несопокíйник*] «порушник спо-

кою, підбурювач» Ж, *передпо́кій*, *спо́кій*, *спокійний*, *супокій* «спокій», *упоки́й* (заст.) «спокій; спочинок; смерть», *упоко́їти*, *упоко́їтися*, [*успоко́їти*] «заспокоїти» Нед; — р. *поко́й* «спокій; (заст.) кімната», бр. *пако́й* «кімната; [спокій]», др. *покои* «заспокоєння, спокій, відпочинок, кончина, похорон; оселя», п. pokój «мир; спокій; кімната», ч. pokoj «тс.», слц. нл. pokoj «спокій; мир», вл. pokoj «тс.; утіха», болг. *поко́й* «спокій, тиша, покій», м. *покој* «спокій; упокій», схв. *по̀кōј* «тс.», слн. pôkoj «відпочинок, спокій, мир», стсл. **покон** «тс.»; — псл. pokojь «тс.», пов'язане чергуванням голосних з počiti (<*po-keitei) «спочити». — Фасмер III 305; Черных II 50—51; Преобр. I 330—331; Brückner 243; Machek ESJČ 409, 468—469; Schuster-Šewc 1120; Младенов 464; Bern. I 538—539. — Див. ще **почи́ти**. — Пор. **ко́їти**[2].

по́кіль «поки», [*по́каль* Нед, *по́киль* Нед, ВеЗа, *по́кля́* Г, Нед, *по́куль* Нед, Л] «тс.»; — р. заст. *поколе* «поки, по який час; [до якого місця]», *поко́ль*, [*покель*, *пока́ль*] «тс.», бр. *паку́ль* «поки», др. *поколя* «тс.», п. [pokiel] «поки, доки», [pokil, pokiela, pokila, pokla, poklo] «тс.», слц. pokiaľ «поки, до яких пір; до якого місця», [pokál, pokeľ, pokiľ, pokuľ, pokľ'a, pokľ'i] «тс.», схв. *по̀клē* «відколи», [pokla, pokli], слн. [pokle] «тс.»; — псл. *po kolě (*po koli) з основним просторовим і похідним часовим значенням «до якого місця; до яких пір, поки», що складається з прийменника po «по» та прислівника kolě, пов'язаного з формою koli (kolь) «коли»; кореневі голосні **а**, **е**, **у** на місці **о** з'явилися під впливом інших займенниково-прислівникових основ (псл. kamo «куди», kędy «тс.», -selě «сюди» та ін.). — Мельничук СМ IV 108; Фасмер II 290; SW IV 493; Machek ESJČ 305; ESSJ Sl. gr. II 572. — Див. ще **коли́**, **по**. — Пор. **до́кіль**.

покі́сниця (бот.) «Puccinellia Parl. (Atropis Rupr., Glyceria R. Br.)»; — очевидно, похідне утворення від *коси́ти*; назва зумовлена тим, що всі види покісниці дуже цінні в кормовому відношенні (Словн. бот. 434; Флора УРСР II 270). — Див. ще **коса́**[2], **по**.

[поки́ст] «лак, лакована поверхня», [*по́кост*] «оліфа, лак» Нед, [*покостува́ти*] «покривати оліфою, лакувати» Нед; — бр. [*по́каст*] «оліфа», ч. pokost «лак, оліфа», pokostovati «лакувати», слц. [pokost'] «оліфа», схв. *по̀кōст* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. pokost «оліфа» пов'язане з pokostować «покривати оліфою», pokościć «тс.», утвореними за допомогою префікса po- «по-» від запозиченого свн. koste «пучок, пензель» (quast «щільний пензель»), спорідненого з дісл. kuostr «китиця, пучок», прус. gudde «кущ, ліс», схв. ст. *гвоздъ* «ліс», слн. gòzd «тс.»; пов'язання з п. kość «кість» (Brückner 260—261, 427) помилкове. — Machek ESJČ 469; Skok II 496; Bern. I 582; Kluge—Mitzka 573. — Див. ще **гві́здо́к**.

[по́клад] «згода» О, [*покладува́тися*] «миритися» О, [*підкластися*] «помиритися, погодитися» О; — пов'язане з *покла́сти* «поставити; [настановити, вирішити О]». — Див. ще **кла́сти**.

[поклажа́н] «баклажан, помідор» Па; — результат видозміни назви *баклажа́н*, зближеної з дієсловом *покла́сти*; пор. р. [*подлежа́н*] «помідор», що виникло з *баклажа́н* внаслідок зближення з дієсловом *лежа́ть* «лежати» (Фасмер III 297). — Див. ще **баклажа́н**.

[покли́зати] «піти геть Пі; швидко піти Нед»; — очевидно, пов'язане з *кли́гати* «важко, повільно йти», зближеним із [*скли́знути*] «вислизнути, зникнути». — Див. ще **склизи́ти**.

поко́втач — див. **ко́вта́ч**[1].

[по́ко́н] «початок» Нед; — р. [*поко́н*] «початок; споконвічний звичай, порядок», др. *поконъ* «початок; звичай», п. [pokon] «початок», [pokóń, pokun] «тс.», ст. pokon «кінець», ч. слц. pokon «тс.», болг. [*на́поко́н*] «потім, пізніше; в кінці», схв. *на̀покōн* «нарешт-

ті, кінець кінцем», *на̀поко̄ь(е)* «тс.»; — псл. pokonъ «початок; кінець», утворене з прийменника po «по» та іменника konъ «кінець, початок», до якого зводяться укр. *кін* «[кут]; місце, куди кладуть ставку в азартній грі; сцена», *кіне́ць*. — Фасмер III 305; Sławski II 418—419; Brückner 644; SW IV 503; Machek ESJC 273; Bern. I 560. — Див. ще **кін**, **кіне́ць**, **по.** — Пор. **за́кон**[1].

[**по́кор**[1]] «молодняк, молода порість» Нед; — очевидно, результат спрощення форми [*поко́ренок*] «нащадок; паросток», пов'язаної з *ко́рінь*[1] (див.).

[**по́кор**[2]] «помісь; рахітична дитина» Нед, [*по́кур*] «помісь» Нед; — результат видозміни слова [*по́курч*] «тс.; скалічена, крива людина», фонетично зближеного з [*поко́ренок*] «нащадок; паросток», [*по́кор*] «молодняк, молода порість». — Див. ще **по́курч**.

[**покоронник**] (бот.) «горобейник лікарський, Lithospermum officinale L.» Mak; — очевидно, похідне утворення від *коро́на* (п'ятидольна чашечка з трикутними зубцями цієї рослини схожа на корону). — Див. ще **коро́на**.

[**покото́вий**] (у виразі *покото́ва пальба́* «стрільба взводом») Нед; — похідне утворення від прислівника *по́котом* «[усі разом]». — Див. ще **коти́ти, по**.

[**поко́шкати**] «скуйовдити, покошлатити»; — результат редукції форми [*поколо́шкати*] «тс.», похідної від [*коло́шкати*] «кошлатити» (див.).

[**покра́ка**] «покалічена, крива людина» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. pokraka «незграба, людина з кривими ногами; потвора», можливо, пов'язане з krok «крок; хода (манера ходити)». — Brückner 268; SW IV 509. — Див. ще **крок**.

[**покра́сич**] «коцюба, кочерга»; — неясне.

[**покра́читися**] «побитися, тягаючи один одного за волосся і дряпаючи» Нед; — пов'язане з [*кра́кати*] «тягати (за чуприну)» (див.).

покре́йда, *покре́йта*, *покрийта* — див. **бокре́йда**.

[**покри́ва**] (бот.) «кропива, Urtica L.» ВеНЗн, [*покрі́вка*] «кропива дводомна, Urtica dioica L.» Mak; — запозичення з польської мови; п. pokrzywa «кропива» виникло внаслідок метатези з ст. koprzywa «тс.», якому відповідає укр. *кропи́ва́*. — Sławski II 466; Brückner 428; SW IV 516. — Див. ще **кропи́ва́**.

[**покри́вка**] (орн.) «славка, кропив'янка, Sylvia» ВеНЗн, [*покри́вник*] «тс.» ВеНЗн; — похідне утворення від [*покри́ва*] «кропива», співвідносне з *кропи́в'янка*, [*кропи́вник*, *підкропи́вник*, *підкропи́вка*, *покропи́вник*]. — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще **кропи́вник**[1], **покри́ва**.

[**покривник**] (бот.) «звіробій звичайний, Hypericum perforatum L.» Mak; — пов'язане з [*крівник*, *кривáвник*] «тс.». — Див. ще **кривáвник**[2].

[**покрину́тися**] «ворухнутися; заходитися коло чогось» О; — очевидно, пов'язане з [*кря́тати*] «повертати, звертати», [*кря́татися*] «бути зайнятим, клопотатися» (див.).

[**покри́шка**] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees.» ВеБ, Mak; — очевидно, результат перенесення на айстру назви *по́кри́шка* «кришка», з огляду на подібність круглої плоскої квітки айстри до покришки; пор. семантично подібну назву айстри [*тарілка*]. — Див. ще **кри́ти**.

покро́в, *покро́ва́*, *покрове́ний*, *покрови́тель*, *покро́вка* — див. **кри́ти**.

[**покровка**] (бот.) «фуксія, Fuchsia L.» Mak; — неясне; можливо, пов'язане з *кров* з огляду на яскраво-червоне забарвлення квітів окремих сортів фуксії.

покропи́вник, *покропи́вниця*, *покропи́вня* — див. **кропи́вник**[1].

[**покро́шнюватися**] «шукати собі місця» Нед, [*покру́шнятися*] «ворушитися уві сні» О, [*покру́нчати*] «неспокійно спати; перевертатися уві сні» О; —

етимологічно неясні утворення, пов'язані з [*кру́шнятися*] «неспокійно перевертатися під час хвороби, сну», [*кури́шматися*] «ворушитися, прокидатися, не спати». — Див. ще **кори́зматися**.

[**покрут**] (бот.) (у сполученні [*п. навохчистий*] «фунарія гігроскопічна, Funaria hygrometrica (L.) Hedw.» Мак); — пов'язане з *крути́ти*; очевидно, семантична калька наукової латинської назви Funaria, що зводиться, мабуть, до лат. fūnis «мотузка, вірьовка, канат»; мотивація латинської назви цієї рослини неясна.

[**по́кру́тка**] «нирка» ДзАтл I; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. [pokrutka] «нирка», ст. pokrutki (мн.) «нирки», виводиться від п. [pokrotki], ст. pokrętki «тс.», pokrątka «нирка», що складається з префікса po- «по-» і основи прикметника kręty «крутий, твердий» або дієслова kręcić «крутити»; може бути результатом перенесення назви [pokręta] «калач, булка», співвідносного з ч. pokroutka (вид солодощів), ст. pokruta «калач, булка», вл. pokrūta «хлібина», др. *покрута* «тс.», укр. [*скру́тель*] «крендель», [*скру́тлик*] «вертута». — Дзендзелівський УЗЛП 109; Machek ESJC 469; Schuster-Šewc 1121. — Див. ще **крути́й, крути́ти, по.**

по́круч «помісь, гібрид; метис; виродок»; — результат видозміни форми [*по́курч*] «тс.», зближеної з основою дієслова *покрути́ти*. — Див. ще **по́курч.**

поку́да — див. **куди́.**

[**поку́лець**] (зоол.) «тарантул російський, Lycosa syngorieusis Walck.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з п. kuleć «кульгати» або kulić «зіщулювати, згинати», pokulić «зіщулити; покорчити» (про результат укусу тарантула).

[**по́кур**] «помісь, гібрид; рахітична дитина» Нед, [*по́кор*] «тс.» Нед; — результат видозміни форми [*по́курч*] «помісь, покруч; скалічена, крива людина», зближеної з [*по́кор*] «паросток». — Див. ще **по́курч.**

[**по́курч**] «помісь, покруч; скалічена, крива людина» Нед; — запозичення з польської мови; п. pokurcz «помісь, покруч; незграба, каліка», очевидно, пов'язане з kurcz «корч, судорога, судома; (ст.) помісь, мисливський пес», kurczyć «корчити (судорогами); морщити (ніс); підгортати (ноги)», яким відповідають укр. *корч, ко́рчі, ко́рчити*. — Brückner 283; SW IV 519. — Див. ще **ко́рчі.** — Пор. **по́круч.**

по́ку́т, *покута́ч, поку́тній, по́куття, по́куть* — див. **кут.**

поку́та «визнання своєї провини, вияв жалю з приводу неї, каяття; покарання за злочин, провину; [мучення, мука, страждання; страждальник; пустун, шибеник (про дитину)]», *поку́тник* «той, хто відбуває покуту», *поку́тувати* «відбувати покарання за вчинений злочин, провину; [мучитися]», *споку́та* «покутування», *споку́тувати* «заслужити прощення», ст. *покута* «покаяння, каяття, єпитимія» (1627); — р. [*поку́та*] «панахида, траур», бр. *паку́та* «страждання; мука; (заст.) єпитимія; покаяння, каяття; будь-яке покарання»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. pokuta «покута, спокутування провини; кара; [кара грошова, штраф]», як і ч. pokuta «покаяння, кара; штраф, пеня», слц. pokuta «штраф, покарання», вл. нл. pokuta «кара, покаяння», виводиться з етимологічно не зовсім ясного псл. [pokuta] «покута, кара, мука», *pokǫta «тс.», що складається з префікса po- «по-» і основи дієслова kutati (*kǫtati) «кутати; ховати, берегти»; пов'язується також (Brückner 285—286, 428; Holub—Kop. 284; Machek ESJC 382) з п. skutek «наслідок», [kucić] «чинити, робити», ч. skutek «вчинок, справа», kutiti «возитися; майструвати; робити нишком»; пов'язання з лит. pakantà «терпимість», kę̃sti «терпіти, зносити», kentė̃ti «терпіти, страждати» (Matzenauer LF 9, 184; Machek ESJC 469; Mikl. EW 128) недостат-

нью обґрунтоване. — Richhardt 87; Фасмер III 306; Schuster-Šewc 1121—1122. — Див. ще **ку́тати.** — Пор. **ску́ток.**

[**покута́ч**] (орн.) «дятел, Picus» ДзАтл II; — результат фонетичної видозміни форми [*поко́вта́ч*] «тс.». — Див. ще **ко́вта́ч.**

[**покучкурува́ти**] «посміятися, поглузувати»; — неясне.

[**покшик**] (бот.) «беладона лікарська, Atropa belladonna L.» Mak; — запозичення з польської мови; п. pokrzyk «тс.», мабуть, є результатом скорочення виразу ziele pokrzykowe «тс.», букв. «зілля, що кричить», у якому прикметник pokrzykowy є похідним від pokrzyk «покрик», krzyk «крик»; назва зумовлена повір'ям, нібито корінь беладони кричить, коли його викопують із землі. — SW IV 516. — Див. ще **крик.**

[**пол**^{1}] «стать (чоловіча, жіноча); народження» Нед, Куз; — бр. *пол* «стать»; — семантично видозмінене запозичення зі старослов'янської і російської мов; стсл. **полъ** «половина, бік; одна з двох частин цілого; стать», р. *пол* «стать», як і споріднені болг. м. *пол* «стать; половина», п. нл. pół «пів, половина», ч. půl, слц. pol, вл. poł, полаб. pül, pöl, схв. *пô* «тс.», *пôл* «стать (чоловіча або жіноча)», слн. pól «половина, пів», pôl «тс.», відповідають укр. *пів* (див.).

[**пол**^{2}] «дощана підлога в хаті» ЛЧерк; — запозичення з російської мови; р. *пол* «нижній настил у приміщенні, підлога» споріднене з укр. *піл* «нари в селянській хаті; [підлога]» (див.).

пола́^{1} «край половини одягу; повішене полотнище», [*пи́лка*] «пелюшка» Л, [*пу́лка*] «тс.» Л, [*пі́вка*] «запаска; ширина полотна; кусок полотна» О, *пі́лка* «шматок тканини; підстилка; [ряднина, доріжка Ме; вид полотняної шалі; вид бредня]», [*запі́ле*] «бокове приміщення у коморі, клуні для зберігання зерна; засіка (у клуні) для снопів» Ж, [*запо́ле* Я, *за́полє* Ж] «тс.», [*запі́лок*] «відгороджене місце в сараї або в хаті, де стоїть засік» Г (1927), *запі́лля* «підпілля», *запі́л* «пола одежі, загорнута так, що в неї можна щось набрати; [рибальська сітка Ж]», [*за́пі́лка*] «фартух» Г, Ж, [*за́пільчи́на*] «тс.» Г, Ж, [*запі́лля*] «поли», [*запо́ла*] «поділ жіночої сорочки, пола», [*за́полок*] «шкіра живота» Ж, [*заполи́ти*] «загорнути, закутати» Ж, [*заполя́ти*] «тс.» Ж, *при́пола* «пола», [*припо́ле*] «пола жіночого одягу, поділ» Нед, *припі́л* «[тс. Нед]; пола; край неба, лісу, поля», [*при́поли*] «краї піл одягу» Пі; — р. *пола́* «пола», бр. *по́лка* «пілка (шматок тканини); [пелюшка]», др. *пола* «шматок тканини, завіса», п. poła «пола (одягу)», ч. слц. [pola] «тс.», болг. *пола́* «спідниця, пола», *поли́* (мн.) «поділ», м. *пола* «поділ, пола (одягу); спідниця», *поли* (мн.) «поли одягу; стулки дверей», схв. *по̀ла* «половина; пола; пілка (шматок тканини)», слн. pôla «пілка; поділ», стсл. **пола** «край одягу, одяг; половина»; — пізнє псл. pola «половина; пола», утворене від polъ «половина, бік». — Фасмер III 306; Булаховський Вибр. пр. III 404; Цыганенко 354; Преобр. II 90; Brückner 429, 430; Machek ESJC 498—499; Skok II 697; Mikl. EW 255; Pedersen KZ 38, 74. — Див. ще **пів.** — Пор. **пол**^{1}.

[**пола́**^{2}] «велика суцільна скеля Нед; кам'яна плита ВеЗн, О», [*пі́ле*] (зб.) «кам'яні плити» ВеЗн; — схв. [pôla] «велика скеля», [pòla] «неродюча земля», [polȁ] «тс.»; — не зовсім ясне; вважається давнім запозиченням від дороманського населення Адріатики (Skok II 697).

[**пола́**^{3}] «рід» Шух; — очевидно, споріднене з [*пол*] «стать», р. болг. м. *пол* «тс.; половина», схв. *пôл*, стсл. **полъ** «тс.». — Див. ще **пол**^{1}.

[**пола́**^{4}] «менструація» Нед, Шух; — неясне; можливо, псл. pola «розлив» (пор. цсл. **располѣти сѧ** «розлитися»), споріднене з лтс. pali (paļi) «повінь», pilêt «капати», лит. pìlti «лити, сипати».

[**полавок**] (бот.) «пухирник, Utricularia L.» Mak; — неясне; можливо, пов'язане з *(по)лови́ти*, оскільки в

пухирці на листках цієї водяної рослини потрапляють дрібні водяні тварини.

[**по́лаз**] «свято у Пилипівський піст», [*пола́зець*] «той, хто першим зайде у двір або до хати на свято у Пилипівський піст», [*пола́зник*] «тс.; другий день Різдва й Новий рік О; тварина, яку на Різдво вводять у хату, щоб був достаток О»; — п. [podłazy] «звичай ходити по хатах на Різдво і на Новий рік з поздоровленнями», [podłaźnik] «той, хто ходить по хатах на Різдво і на Новий рік з поздоровленнями», ч. [polaz] «різдвяна здобна булочка для худоби», слц. [polazník] «колядник, віншувальник», [polazit'] «віншувати», м. *полаза* «перше відвідання зранку», *полазеник* «той, хто першим відвідує, заходить до когонебудь», [*полази*] «відвідує, заходить до кого-небудь першим», схв. *по̀лазити* «відвідувати», *по̀лазити се* «відвідувати один одного, поздоровляти», *по̀лазнӣк* «відвідувач, колядник»; — псл. polaz(iti) «відвідувати», похідне від laziti «лазити, ходити»; менш переконливе виведення всіх слов'янських форм з схв. *по̀лазити* «відвідувати» (Machek ESJČ 469). — Див. ще **ла́зити.**

[**поланю́жне**] «плата за кайдани» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. połańcuszne «оплата в'язнем кайданів, у які його заковують» утворене з прийменника po «по» та іменника łańcuch «ланцюг». — Див. ще **ланцю́г, по.**

[**по́лап**] «стеля» Пр. XI діал. н.; — запозичення з польської мови; п. pułap «стеля, склепіння», [półap], ст. [połap] «тс.» походить від нім. Laube «альтанка (в зелені)» (свн. loube «передній зал, вестибюль; галерея», двн. louba «портик, ганок; галерея», louppea «навіс, піддашок; зал, галерея»), спорідненого з діісл. lopt «верхня кімната», прус. lubbo «дошка», псл. lubъ «кора, лико, луб». — Чучка Пр. XI діал. н. 167; Фасмер II 526—527; Brückner 446; Trautmann 150—151; Mühl.—Endz. II 509; Топоров V 370—375; Kluge—Mitzka 425. — Див. ще **луб.**

пола́піть — див. **ла́пик.**

[**пола́та**] «полиця на стовпах для складання сиру» О, [*пола́тки*] (мн.) «ліжко, постіль» Нед, [*пала́тка*] «полиця на стіні» Л, [*пала́тки*] «горище в сараї» Л; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [połatki] «ліжко», [połatka] «вид сидіння між двома деревами для стрільби по ведмедях і диких кабанах, які приходять до збіжжя; тапчан на низьких ніжках або широка лава» пов'язані з р. *пола́ти* (мн.) «широкі нари для спання в хаті; поміст на деревах для полювання на звірів», *пала́тка* «намет», др. *полати* «церковні хори», укр. *пала́та.* — Фасмер III 307; Zelenin ÁfSlPh 32, 302. — Див. ще **пала́та.**

[**пола́торжитися**] «помиритися»; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *пола́дитися* «тс.» і [*то́ржити*] (*торгува́тися*).

по́лба (бот.) «пшениця спельта, Triticum spelta L.; [пшениця двозерна, Triticum dicoccum Schr. Mak]», [*бо́льба*] «полба», *по́лбяний*; — р. бр. *по́лба*; — не зовсім ясне; зближується з гр. πολφός (πόλφος) «локшина», πολφοφάκη «страва з локшини і бобів», πάλη «пил, борошно найтоншого помелу», лат. pollenta «ячна каша», pollen «мілке борошно, пил», pultāre «товкти», псл. perelъ, укр. *по́піл*; висловлювалось сумнівне припущення (Преобр. II 91) про східне походження. — Фасмер III 307; Mladenov Mélanges Mikkola 185—186; Uhlenbeck KZ 40, 558.

по́ле, *полі́вка* «невеликий польовий та лісовий гризун, подібний до миші; польова газета; [рівнина, поле, відкрите поле]», *полони́на* «безліса ділянка в Карпатах, яка використовується для пасовиська та сінокосу; [гірська рівнина, пасовисько на верховині]» СУМ, Нед, [*полони́нка*] «гуцульська обрядова пісня (виконується під час вигону худоби на полонини)», [*полоня́ни́к*] «ведмідь, що живе на полонині» Г, Нед, [*польова́нець*] «мисливець», [*польова́нє*] «полювання» Нед, [*польови́к*] «жи-

тель полів, рівнин; польовий біс», [*польови́на*] «поляна, невелике за розміром поле», [*польо́вка*] «газета або бойовий листок, що випускається на полі Л; (зоол.) польова миша, нориця, Hypudaeus arvalis Нед», *полюва́ч* «мисливець», [*полю́х*] «житель родючих, врожайних рівнин (навколо Коломиї); землероб із Поділля» Нед, [*поля́нець, поляни́н, поляни́ця*] «тс.» Нед, [*поля́вина*] «поляна, рівнина, невеликий луг, звичайно на узліссі або серед лісу», *поля́на* «тс.; [відкрите поле; цілина Чаб; корова, народжена на вигоні Нед]», *поля́ни* «східнослов'янське плем'я, яке жило в Середньому Подніпров'ї», [*полони́стий*] «пологий, похилий, спадистий», [*по́льский*] «польовий» ВеБ, *полюва́ти* «шукати диких тварин з метою убити чи піймати їх; [мати бажання паруватися (про корову)]», [*польова́ть*] «злучатися, паруватися» (про корову) ЛексПол, [*пулюва́ть*] «злучатися» (про свиней) Корз, *запи́льний* «який знаходиться за полями», *передпи́лля* «смуга загороджень попереду головної лінії оборони при відсутності безпосереднього контакту з противником»; — р. бр. *по́ле* «поле», др. *поле* «відкрите місце, поляна, луки, поле; степ; жителі степів; нива, рілля; місце битви», п. pole «поле, простір; зона, смуга, район», ч. слц. pole «тс.», вл. нл. polo «поле, рівнина», полаб. pülï (pülŭ), болг. *поле́*, м. *поле* «тс.; долина», схв. *по̀ље* «поле», слн. pólje «тс., рівнина», стсл. **полѥ** «тс.»; — псл. polje «відкрите місце, простір; рівнина, поле; рілля», похідне від polъ «широкий, плоский, порожній, неродючий»; — очевидно, споріднене з лат. palam «відкрито, явно», шв. fala «рівнина, пустище», нвн. -falen (у назвах West-f., Ost-f.), а також з лит. plónas «тонкий», лтс. plâns «тс.; плоский, рівний», прус. plonis «тік, токовище», лат. plānus «плоский, рівний, прямий; площина, низина, низьке місце; рівна, горизонтальна поверхня», гр. πέλανος «жертовний пиріг (з борошна)», хет. palḫi «широкий» і більш віддаленими двн. feld «поле», дісл. fold «земля, земна куля; суша, ґрунт», дангл. folde, днн. folda «тс.»; ie. *p(e)lā- «плоский, рівний, прямий; широкий, простягнутий; площина, низина; рівнина, поле; розстилати», похідне від *pel- (*pol-) «широко відкрите рівне місце, простір»; можливе також зіставлення з алб. shpall «відкриваю» (Jokl Studien 83—84) і вірм. hoł «земля, порох, ґрунт» (Meillet MSL 8, 154; Matzenauer LF 13, 177; Mikkola Ursl. Gr. I 49, III 35), а також виведення з ie. *pel- «сірий», букв. «світлий» (Trubačev ŽfSl 3, 677); менш імовірний зв'язок з стсл. **полѣ́ти** «палати, горіти», **пламѧ** «полум'я» (Terras ZfSlPh 19, 120—121) або з слн. péljati «гнати, вести» (Baudouin ZfSlPh 19, 120—121). — Фасмер—Трубачев III 307—308; Черных II 51; Филин Образ. яз. 119; Brückner 429; Machek ESJČ 469; Schuster-Šewc 1127; Младенов 466; Skok II 698—699; Критенко Вступ 550—551; ZVSZ 328; Толстой Сл. геогр. терм. 77—87; Moszyński PZJP 163; Mikl. EW 255; Trautmann 204; Kluge—Mitzka 191; Persson Beitr. 228, 805; KZ 41, 227; Jóhannesson 559; Walde—Hofm. II 237, 318; Pedersen KZ 39, 370; Бодуэн РФВ 2, 170; Гамкрелидзе—Иванов 781; Pokorny 805—806.

[**полевиця**] (бот.) «мітлиця біла, Agrostis alba L.» Mak, [*польови́ця*] «мітлиця, Agrostis L.», [*половуха, половуши́ка*] «тс. Mak; метлюг звичайний, Apera spica venti (L.) P. B. Нед», [*полува́ха*] «метлюг звичайний» Нед; — р. *полеви́ца* «мітлиця»; — похідне утворення від *по́ле*; можливо, калька наукової назви лат. agrostis, що зводиться до гр. ἄγρωστις «кормова трава», пов'язаного з ἀγρός «поле, нива»; назва зумовлена тим, що мітлиця переважно зустрічається у степовій місцевості (Словн. бот. 350); пов'язується також (ВеНЗн 37) з *половіти*, оскільки мітлиця рано половіє і стає непридатною на пашу. — Пор. **по́ле, полови́й.**

[**по-ле-гев**] «ходи-но сюди, іди сюди» ВеЛ; — результат злиття скороченої дієслівної форми [*подь*] «іди, ходи» ВеЗн (з ст. *поиди* > **пойдь*), частки [*ле*] «лиш, -но» і прислівника [*гев*] «тут, сюди»; пор. вираз [*подь гев*] «ходи сюди» ВеЗн. — Див. ще **гев, іти́, ле, по.** — Пор. **по́ле́по.**

полегну́ти, *поленýти* — див. **ли́нути.**

поле́диця, *поледі́вка, поледо́виця* — див. **лід.**

[**полежа́нь**] (орн.) «бекас, Capella gallinago L.»; — неясне.

[**по́лези**] (мн.) «місця, де сніг швидше розтанув» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *полиза́ти.*

Поле́ля «бог шлюбу в давніх слов'ян-язичників» Бі, *Полело́* «міфічне божество» Нед; — очевидно, як і *Ле́ля* «бог кохання у давніх слов'ян» Бі, *Лель* «тс.» Бі, результат помилкового витлумачення дослідниками виразу *ле́льом-по́ле́льом* «дуже повільно» (див.).

поле́міка, *полеміст, полемі́чний, полемізува́ти*; — р. болг. м. *поле́мика*, бр. *пале́міка*, п. ч. слц. polemika, схв. *по̀лемика*, слн. polémika; — запозичення з французької мови; фр. polémique «спір, полеміка» походить від гр. πολεμικός «воєнний, бойовий; навчений військовій справі; войовничий, ворожий», що є похідним від іменника πόλεμος «битва, бій; війна; спір, ворожне́ча», з яким, очевидно, спорідне́нені гот. usfilma «наляканий, сполоханий», псл. **polxъ* «переполох, боязнь, страх», укр. *по́ло́х* «тс.». — СІС[2] 662; Фасмер—Трубачев III 317—318; Черных II 51; КЭСРЯ 350; Kopaliński 764; Holub—Lyer 382; Младенов 466; РЧДБЕ 570; Вуjаклија 741; Dauzat 571; Frisk II 469, 574—575. — Див. ще **поло́хати.**

[**поле́нта**] «мамалига СЧС; куліш О», [*полінта*] «мамалига» ДзАтл І; — р. *поле́нта* «мамалига», п. ч. polenta «італійська мамалига», слц. polenta «мамалига», болг. *поле́нта*, м. [*полента*], схв. *пàлēнта, пòлēнта*, слн. poléntа «тс.»; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з італійської мови; іт. polenta «мамалига, каша з кукурудзяного борошна» походить від лат. polenta «ячна крупа», пов'язаного з pollen «борошно найдрібнішого помелу; порох, пил; порошок», спорідненим з гр. πάλη «пил, дрібне борошно», лит. pelenaĩ «попіл», псл. *porelъ* «тс.», укр. *по́піл.* — Kopaliński 764; SW IV 528; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 570; Skok II 592; Mestica 1215—1216; Walde—Hofm. II 331—332. — Див. ще **по́піл.**

[**по́лепо**] «ходи-но» Нед; — результат злиття двічі вжитої скороченої дієслівної форми [*подь*] «іди, ходи» ВеЗн з часткою [*ле*] «лиш, -но» (**подь ле подь*). — Див. ще **по-ле-гев.**

полету́ха (зоол.) «летяга звичайна, Pteromys volans», [*полету́ха*] «тс.» Нед; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*полету́ха, полету́ша*] «тс.» є префіксальним утворенням від *лета́ть* «літати»; назва цієї тварини зумовлена тим, що вона може завдяки літальній перетинці перелітати з одного дерева на інше. — Див. ще **лети́ти.**

[**по́лець**] «кусок сала з цілого боку свині» Куз, [*поле́ток* Нед, *опо́ле́ток* Ж, Куз] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. połeć «кусок сала з цілого боку свині» відповідає укр. [*півть*] «тс.» (див.).

[**поли́гатися**] «поплентатися, піти»; — неясне; може бути пов'язане з *лига́тися* «зв'язуватися, заводити знайомство», [*лига́ть*] «бігти великими кроками», [*ли́гир*] «жебрак».

[**поли́к**] «верхня частина рукава сорочки; поперечна вишивка на верхній частині рукава сорочки, на кінцях рушника», [*по́лик*] «знак» Нед, [*поли́ка*] «тс. Нед; слід О», [*по́лики́*] «вишивки на рукавах і грудях жіночих сорочок Нед, Ме; квадратні клини на плечах у сорочці, що збираються біля коміра, наплічники ЛексПол»; — р. [*поликá*] «наплічник сорочки; жіночі наплічні прикраси», бр. [*полік*] «наплічник, уставка», [*пáлік*] «кольорова вишивка на рукаві», п. [połyk] «наплічник сороч-

ки», [polik] «тс.» (з укр.); — пов'язане з *лик* «обличчя», *лице́*; пор. р. [*поли́чье*] «портрет»; зближення з р. *эполе́ты* «еполети», [*полеты*] «тс.» (Преобр. II 93) необгрунтоване.

поли́н (бот.) «Artemisia L.», [*линь*], *поли́нь*, [*по́лінь* О, Пі, *по́лон* О, *по́ло́нь* Г, О] «тс.», [*палинь*] «полин гіркий, Artemisia absinthium L.» Mak, [*пелун* Mak, *повинь* Mak, *полінь* Пі, *полонт* См, *полун* См] «тс.», *полине́ць* «полин австрійський, Artemisia austriaca Jacq. (L.)», [*полінець*] «тс.» Пі, *полині́вка* «горілка, настояна на полині», *поли́нна* «тс.»; — р. *поль́нь* «полин», [*полын*], *поль́нка*, [*полыно́к, полыня, пелынка*], бр. *паль́н*, др. *пелынъ, пелынь*, п. piołun, ст. piołyn, ч. pelyněk, [pelun, peluň, pelyň, polének, polín, palín], слц. palina, pelinek, [polynok] «тс.», вл. połon «полин гіркий», нл. połyn, połuń «тс.; полин звичайний, чорнобиль, Artemisia vulgaris L.», полаб. pelainĕ (peł̃ain) «полин гіркий», болг. *пели́н* «тс.; вино, настояне на полині», м. *пелин* «полин гіркий; отрута», схв. *пѐлен* «полин», *пѐлин, пѐлим* «тс.; [шавлія]», слн. pêlin «полин», стсл. **пелынъ** «полин гіркий», **пелѣнъ** «тс.»; — псл. pelynъ (pelynь, pelunъ, pelunь, pelěnъ) «полин»; — переконливої етимології немає; найбільш прийнятне пов'язання з псл. polěti «палати, горіти», polěno «поліно», paliti «палити»; назва могла бути зумовлена своєрідним гострим запахом і гірким смаком полину або тим, що у давнину (і навіть тепер в Азії) полин спалювали для профілактичного обкурювання від епідемій; слов'янські назви полину зіставляють іноді з лтс. pelane «полин», pelẽjums, але воно, як і лит. pelýnas «тс.», вважається слов'янським запозиченням (Mühl.—Endz. III 194); мало обгрунтоване пов'язання з стсл. **плѣвелъ** «бур'ян, плевели», др. *половелъ* «тс.» (Соболевский ЖМНП 1886, вересень, 146), а також зближення з псл. *polvъ «блідожовтий, бляклий, блідий», р. *полóвый* «світло-жовтий, бляклий» за біло-сірим, сивим кольором квіток полину (Преобр. II 103). — Коваль 74; Фасмер III 320; Черных II 54; Меркулова Очерки 120—122; Brückner 414; Machek ESJČ 443; Jm. rostl. 247—248; Schuster-Šewc 1124; Младенов 417; Skok II 633—634; Mikl. EW 237; ZVSZ 306. — Див. ще **пали́ти, поліно.**

[**полинки́**] (бот.) «хризантеми, Chrysanthemum L.» Мо; — очевидно, похідне утворення від *поли́н* «Artemisia L.»; назва могла бути зумовлена схожістю зовнішньої форми листків хризантеми і полину (Словн. бот. 436, 560; Вісюліна—Клоков 328). — Див. ще **поли́н.**

[**поли́ска**] (ент.) «муха-голотілка, Psila» Нед; — префіксальне утворення від *ли́сий*, можливо, калька наукової назви роду Psila, утвореної від гр. ψῑλός «голий, лисий, безволосий»; назва зумовлена тим, що цей рід мух має слабо опушене тіло (Горностаев 326; Urania Tierr. Insekten 428). — Див. ще **ли́сий.**

[**полити́ця**] (бот.) «березка, Convolvulus L.» Нед, [*полі́ти́ця*] «тс.; повитиця льонова, Cuscuta epilinum Weihe» Нед, [*полети́ця*] «березка польова, Convolvulus arvensis L.» ВеБ, Mak, [*полутиця* Mak, *полятиця* Нед, Mak] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої назви *повити́ця* «тс.». — Шамота 115—116. — Див. ще **повити́ця.**

поли́ця[1] «горизонтальна дошка на стіні, у шафі, буфеті; спальне місце у залізничному вагоні; залізна лопаточка у плузі», *по́лка* «спальне місце у залізничному вагоні» (з рос.); — р. [*поли́ца*] «полиця для посуду; трикутна полиця для встановлення ручного жорна; береговий уступ; залізна лопаточка (у плузі); залізний лист», *по́лка* «полиця», бр. *палíца* «полиця», п. слц. нл. polica, ч. police, вл. polca «тс.», болг. *поли́ца* «тс., карниз», м. *полица* «полиця», схв. *по̀лица* «стінна планка», слн. políca «дошка у стіні; залізна лопаточка (у плузі)», стсл. **полица** «полиця»; — псл. polica «тс.» пов'язане з polъ «осно-

ва, підлога, полиця». — Фасмер III 310; Черных II 53; Преобр. II 101—102; Булаховський Вибр. пр. III 353; Brückner 429—430; Machek ESJČ 470; Schuster-Šewc 1124—1125; Младенов 467; Matzenauer LF 13, 177; Berneker IF 9, 364; Trautmann 204. — Див. ще **піл.**

[**поли́ця**[2]] (бот.) «конюшина польова, котики, Trifolium arvense L.»; — очевидно, похідне утворення від *по́ле*; пор. другу частину наукової назви цієї рослини: укр. *польова́*, лат. arvense (похідне від arvum «оране поле; нива, рілля»); назва зумовлена тим, що конюшина польова росте переважно на полях і пісках (Вісюліна—Клоков 220—221; Нейштадт 347). — Див. ще **по́ле.**

полі- «багато-» (у словах типу *поліартри́т, полівале́нтний, полівітамі́ни, полігібри́ди, поліметáли, поліневри́т, полісахари́ди*); — р. болг. м. схв. *поли-*, бр. *полі-*, *палі-*, п. вл. слн. poli-, ч. слц. poly-; — словотворчий компонент, виділений із слів грецького походження типу *полімо́рфний* (гр. πολύμορφος), *поліпти́х* (гр. πολύπτυχος), *поліфоні́я* (гр. πολυφωνία); гр. πολυ- «багато-», πολύ (прикметник с. р.) «багато, численне», чол. р. πολύς «численний; великий, значний», очевидно, споріднене з лат. plūs «більша частина, більша кількість, більший, більш численний». — СІС[2] 662; ССРЛЯ 10, 984; Kopaliński 764; Holub—Lyer 383; Младенов 466; Вујаклија 741; Frisk II 577—578; Walde—Hofm. II 327—328. — Див. ще **плюс.**

поліви́ти — див. **ліви́й**[2].

полі́вни́к — див. **поло́ва.**

по́лі́г — див. **лежа́ти.**

поліглóт «людина, яка володіє багатьма мовами»; — р. болг. м. *полиглóт*, бр. *паліглóт*, п. poliglota, ч. слц. polyglot, схв. *полѝглот, полѝглота*, слн. poliglót; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Polyglótt «поліглот», Polyglótte, фр. polyglotte, англ. polyglot «тс.» походять від гр. атт. πολύγλωττος «багатомовний; той, хто говорить багатьма мовами», що складається з основ слів πολύς «багато, численний» і γλῶττα (γλῶσσα) «мова, мовлення». — СІС[2] 663; ССРЛЯ 10, 988; КЭСРЯ 350; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 571; Вујаклија 742; Fremdwörterbuch 493; Dauzat 572; Klein 1212. — Див. ще **полі-, ізоглóса.**

полігóн «ділянка місцевості, обладнана для проведення навчальної, переважно артилерійської стрільби, а також для випробування озброєння; многокутник», *полігона́льний, полігóнний*; — р. болг. м. *полигóн*, бр. *палігóн*, п. poligon, ч. polygon, слц. polygón, схв. *полѝгōн*, слн. poligón; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Polygón «многокутник; військовий полігон», фр. polygone, англ. polygon «тс.» походять від пізньолат. polygōnum «многокутник», яке зводиться до гр. πολύγωνος «многокутний», що складається з основ слів πολύς «багато, численний» і γωνία «кут, косинець». — СІС[2] 663; КЭСРЯ 351; Черных II 51—52; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; Младенов 466; Вујаклија 742; Fremdwörterbuch 493; Klein 668, 1212. — Див. ще **полі-, діагона́ль**[1].

полігра́фія «галузі промисловості і техніки, пов'язані з виготовленням друкованої продукції», *полігра́ф* «копіювальний прилад», *поліграфі́ст, поліграфі́чний*; — р. *полигра́фия*, бр. *палігра́фія*, п. poligrafia, ч. polygrafie, слц. polygrafia, болг. *полигра́фия*, м. *полиграфија*, схв. *полѝграф* «копіювальна машина»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Polygraphíe, фр. polygraphie, англ. polygraphy походять від гр. πολυγραφία «значна або плідна письменницька діяльність», букв. «багатописання, надмірне писання», що складається з основ слів πολύς «багато, численний; значний, надмірний» і γράφω «пишу». — СІС[2] 663; КЭСРЯ 351; ССРЛЯ 10, 989; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 571; Младенов 466; Вујаклија 742; Gr. Fwb. 597;

Klein 1212; Dauzat 572. — Див. ще **полі-, графа́.**

Поліє́вкт (чоловіче ім'я), ст. *Полиє́вктъ* «многомол(и)тв(е)н(ъ)» (1627); — р. *Полие́вкт*, [*Полие́кт, Полуе́кт, Полуэ́кт*], бр. *Паліе́кт, Паліе́ўкт*; — запозичення з грецької мови; гр. Πολύευκτος утворене з прикметника πολύευκτος «довгожданий, жаданий, бажаний», що складається з основ слів πολυ- (πολύ) «багато» і εὐκτός «бажаний, жаданий; обіцяний», пов'язаного з εὔχομαι «голосно оповіщаю, вихваляюсь; урочисто обіцяю; благаю», спорідненим з ав. aoǰaite «урочисто проголошує», дінд. óhate «вихваляється, хвалить». — Вл. імена 81; Беринда 228; Петровский 180; Спр. личн. имен 446; Суперанская 81; Constantinescu 134; Frisk I 595—596. — Див. ще **полі-.**

по́ліж, *поліжки́ня, поліжниця, поліжни́чий* — див. **лежа́ти.**

поли́й[1] «вода, що виступила поверх льоду», [*поли́й* Л, *полу́й* ЛексПол] «тс.», [*поло́й*] «тс. Л; вода під снігом ЛексПол; потік, течія води Ва; низинна місцевість, дно висохлого озера Ва; заплава, мілководдя ЛексПол»; — р. [*поло́й*] «заплава; берег, луки; повінь; неглибокі западини й глибокі улоговини, де збирається весняна вода», схв. *по̀ло̄ј* «заплава; мілководдя, мілина, перекат»; — псл. polojь «заплава; повінь, весняна вода», пов'язане чергуванням голосних з politi (< *po-leitei) «полити», утвореним з префікса po- «по-» і кореня *lei-/loi- «лити» (пор. *лій — ло́ю*). — Фасмер III 314. — Див. ще **ли́ти, по-.**

[**поли́й**[2]] (бот.) «м'ята водяна, Mentha aquatica L.; м'ята блошина, Mentha pulegium L.»; — р. [*поле́й*] «м'ята блошина», п. polej «м'ята, Mentha L.», ч. polej «вид м'яти», схв. polej, polaj, слн. poláj «тс.»; — через польське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. Polei «м'ята блошина» (двн. polaia, poleige, pulei, свн. polei «тс.») походить від лат. pūlējum (pūlēgium) «тс.», запозиченого з грецької мови (гр. βλήχων неясного походження) і вторинно зближеного з лат. pūlex «блоха, земляна блоха». — Фасмер III 308; Brückner 429; Machek Jm. rostl. 203; Skok II 697; Mikl. EW 255; Kluge—Mitzka 558; Walde—Hofm. II 384—385; Frisk I 245.

Полика́рп (чоловіче ім'я), [*Поликáрп*], ст. *Полукáрпъ* «многоплоден» (1627); — р. болг. *Поликáрп*, бр. *Палікáрп*, др. *Поликарпъ*, п. Polikarp, ч. слц. Polykarp, болг. *Поликáрп*, схв. *Поликарпо*, слн. Polikárp, стсл. **Полукаръпъ**; — через церковнослов'янську мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. Πολύκαρπος зводиться до прикметника πολύκαρπος «багатий плодами, плодючий», що складається з основ слів πολύ «численний; великий, значний, широкий» і καρπός «плід». — Вл. імена 81; Беринда 228; Петровский 181; Суперанская 81; Спр. личн. имен 446; Илчев 401. — Див. ще **Карпо́, по́лі-.**

поліклі́ніка, *поліклі́нічний*; — р. болг. м. *поликли́ника*, бр. *паліклі́ніка*, п. ч. слц. вл. poliklinika, схв. *поликли́ника*, слн. poliklínika; — запозичення з французької або німецької мови; фр. policlinique «поліклініка» (первісно «міська лікарня»), н. Póliklinik «тс.» утворене з гр. πόλις «місто» і фр. clinique «лікарня, клініка» (н. Klínik «тс.»). — CIC[2] 664; Черных II 52; КЭСРЯ 351; Откупщиков РЯШ 1974/2, 105—106; Sł. wyr. obcych 587; Holub—Lyer 383; Вујаклија 743; Klein 1209; Dauzat 571. — Див. ще **кліні́ка, по́ліс**[2].

Поліксе́нія (жіноче ім'я); — р. болг. *Поликсе́на, Поликсе́ния*, бр. *Паліксе́на*, слц. Polyxéna, болг. *Поликце́на*, цсл. **Поликсе́нія**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Πολυξένη, пов'язане з чоловічим ім'ям Πολύξενος «Поліксен», яке зводиться до прикметника πολύξενος «дуже гостинний, відвідуваний багатьма», що складається з основ слів πολύς «численний; великий, значний» та ξένος «чужий, чужоземний; чужинець». — Вл. імена 154; Петровский

181; Суперанская 89; Спр. личн. имен 517; Илчев 401; Constantinescu 134. — Див. ще **Ксéня, полі-.**

полімéри «високомолекулярні сполуки, молекули яких побудовані з багаторазово повторюваних груп атомів (елементарних ланцюгів) однакової структури», *полімеризáтор, полімеризáція, полімéрія*; — р. *полимéры*, бр. *палімéры*, п. polimer, ч. polymer, слц. polymér, болг. *полимéри*, схв. *полимеризáција*, слн. polimêr; — запозичене, очевидно, з німецької мови; н. Polymére «полімери» пов'язане з polymérisch «полімерний», утвореним у 1830 р. шведським хіміком і мінералогом Берцеліусом від гр. πολυμερής «багаточленний, складений; роздроблений», яке складається з основ слів πολύς «багато, численний» і μέρος «частина, частка», спорідненого з лат. mereor «заробляю, одержую, здобуваю», хет. mar-k «ділити (жертву)». — CIC^2 664; ССРЛЯ 10, 990; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 572; Vujaklija 743; Klein 1213; Fremdwörterbuch 494; Frisk II 196—197, 212. — Див. ще **полі-.**

Полíна (жіноче ім'я), [*Полúна*] «Павлина» Нед, [*Полинáшка*] «Аполлінарія»; — бр. *Палíна*, ч. Polina, болг. *Полúна*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *Полúна* має двояке походження: від фр. Pauline, пов'язаного з Paul «Павло», і від р. *Аполлинáрия* (як результат його скорочення), пов'язаного з чоловічою формою *Аполлинáрий* (від лат. Apollinarius, похідного від Apollō «Аполлон»). — Вл. імена 154; Петровский 181; Спр. личн. имен 517; Илчев 401.

полíно «дровина», [*полíн*] «поліно» ВеЗа, [*полíнча*] «полінце» О, [*палíнча*] «тс.» О, *пóлíняка* СУМ, Нед, *полíнячия* (зб.); — р. болг. *полéно* «поліно», бр. *палéно* «тс.», др. *полѣно* «короткий оцупок дерева», *полѣна* «дрова», п. polano «поліно», ч. слц. poleno «тс.», вл. poleń «балка під стелею», нл. [polena] «дверна балка, брус», м. *полено*, схв. *пòлено*, *пòљено*, слн. poléno, стсл. **полѣно** «тс.»; — псл. polěno «поліно, колода; дровина», очевидно, пов'язане з polěti «палати, горіти», paliti «палити»; менш переконливе зближення з псл. polъ «половина», р. *пол* «підлога; дощане покриття; долівка», [*пол*] «половина», [*полть*] «частина (звичайно — половина) м'ясної туші» (Преобр. II 103; Machek ESJC 469—470; Schuster-Sewc 1126; Mikl. EW 255) або з *пóлка* «полиця» (Skok II 699; Uhlenbeck PBrB 21, 103). — Фасмер—Трубачев III 192—193, 273, 308; Brückner 429; Младенов 466; Trautmann 212—213; Mikl. EW 235. — Див. ще **палúти, пóлум'я.** — Пор. **пів, пол^2, полúця^1, півть.**

полíнта — див. **полéнта.**

поліомієлíт «гостре інфекційне захворювання нервової системи у дітей; епідемічний дитячий параліч»; — р. болг. *полиомиелúт*, бр. *поліяміэлíт*, п. ч. poliomyelitis, слц. poliomyelitída, схв. *полиомијелѝтис*, слн. poliomielítis; — засвоєне з новолатинської медичної номенклатури; нлат. poliomyelitis утворено з основ гр. πολιός «сірий», спорідненого з псл. *polvъ «половий», і гр. μυελός «шпик, спинний мозок, головний мозок», очевидно, спорідненого з μῦς «мускул». — CIC^2 665; ССРЛЯ 10, 991; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 572; Vujaklija 743; Klein 1210; Fremdwörterbuch 492; Frisk II 264. — Див. ще **мýскул, полóвúй.**

полíп (зоол., мед.) «сидяча форма кишковопорожнинних тварин; опухоподібне розрощення слизової оболонки або шкіри, яке іноді сидить на ніжці»; — р. болг. *полúп*, бр. *палíп*, п. polip, ч. слц. polyp, м. *полип*, схв. *пòлип*, слн. políp; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Polýp «поліп, гідра; поліп», фр. polype, англ. polyp «тс.» походять від лат. polypus «поліп», що зводиться до гр. πολύπους «тс., багатоногий», утвореного з основ слів πολύς «багато, численний» і πούς «нога»; назва тварини зумовлена тим, що на вільному кінці її знаходиться рот, оточений віночком щупальців. — CIC^2 665;

Черных II 52; КЭСРЯ 351; Sł. wyr. obcych 588; Holub—Lyer 383—384; РЧДБЕ 572; Вуjаклија 744; Fremdwörterbuch 494; Dauzat 572; Klein 1213, 1214. — Див. ще **під**[1], **пода́гра, полі-.**

полір «сталевий інструмент для полірування, що має вигляд гладкого бруска», *полірува́льник* «тс.; робітник, який поліру́є», *полірува́льня* «шліфувальна майстерня», *полірува́ти*; — р. *поли́р, полирова́ть*, бр. *палі́р, палірава́ць*, п. polerować, ч. polírovat, слц. polírovať, болг. *поли́рам* «полірую», м. *поли́ра*, схв. *поли́рати*, слн. polírati; — запозичення з німецької мови; н. polieren «полірувати, шліфувати» зводиться до фр. polir «тс.», що походить від етимологічно не зовсім ясного лат. polīre «полірувати, пригладжувати; обчищати», можливо, утвореного за допомогою префікса ро-, спорідненого з псл. ро-, ра-, укр. *по-*, *па-*, від дієслова **līre*, пов'язаного з linere «мазати, бруднити; покривати». — Шелудько 43; Фасмер III 309; Черных II 52; КЭСРЯ 351; Смирнов 230; Sł. wyr. obcych 585; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 572; Вуjаклија 745; Fremdwörterbuch 494; Kluge—Mitzka 558; Dauzat 571; Walde—Hofm. II 330—331; Ernout—Meillet 785. — Пор. **політу́ра.**

по́ліс[1] «страхове свідоцтво — документ про страхування»; — р. *по́лис*, бр. *по́ліс*, п. polisa «тс.»; — запозичено, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. police «свідоцтво, видане страховим товариством; (заст.) контракт», ст. police «свідоцтво, посвідчення, атестат», походить від іт. polizza «розписка, квитанція». — СІС[2] 666; ССРЛЯ 10, 994; Фасмер III 309; Преобр. II 102; Kopaliński 766; Dauzat 571. — Див. ще **поліца.**

по́ліс[2] «античне місто-держава, особлива форма рабовласницької держави»; — р. болг. схв. *по́лис*, бр. *по́ліс*; — запозичення з грецької мови; гр. πόλις «місто; кремль, цитадель; держава, країна; громада» споріднене з лит. pilìs «замок, фортеця», лтс. pils «цитадель», дінд. puriḥ «цитадель, місто», pū́r, púram «тс.». — СІС[2] 666; ССРЛЯ 10, 994; РЧДБЕ 573; Вуjаклија 745; Fraenkel 590—591; Frisk II 576.

політ- (початковий компонент складноскорочених слів типу *політапара́т, політбе́сіда, політвида́в, політві́дділ, політв'я́зень, політгоди́на, політгра́мота, політгуртóк*); — бр. *палі́т-*, п. ч. слц. слн. polit-, болг. м. схв. *полит-* «тс.»; — запозичення-калька з російської мови; р. *полит-* є скороченням слова *полити́ческий* «політичний», якому відповідає укр. *політи́чний*. — СІС[2] 666—667; ССРЛЯ 10, 995; Kopaliński 766; Вуjаклија 746. — Див. ще **політи́ка**[1].

політа́ври — див. **лита́вра.**

політи́ка[1], *політи́к, політика́н, політика́нство, політи́чний*, [*політикува́ти*] «розмовляти про політику; надзвичайно чемно, ввічливо поводитися, маніжитися» Нед, [*політикува́тися*] «вести один з одним політику Г; дипломатничати», ст. *политикъ* «політик, державний діяч» (XVII ст.); — р. болг. м. *поли́тика*, бр. *палі́тыка*, п. ч. polityka, ч. слц. вл. politika, схв. *по̀лӣтика*, слн. politika; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з латинської мови; лат. (ars) politica «(діяльність) політична», походить від гр. πολῑτική (τέχνη) «державна діяльність, політика», πολῑτικός «громадянський, державний, громадський; державний діяч, політик», пов'язаних з πόλις «місто; кремль, цитадель; держава; громада». — СІС[2] 666; Фасмер III 310; Черных II 52; Christiani 17; Kopaliński 595; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 573; Младенов 467; Вуjаклија 745—746; Frisk II 576—577. — Див. ще **по́ліс**[2].

[**політи́ка**[2]] «стрічка (шовкова, гарусна)», [*політи́чка, полятúчка*] «тс.» Нед, О, [*полятúця*] «прикраса; стрічка» О, [*пулітéка*] «краса» Корз, [*політикувáти*] «маніжитися» Нед; — результат давньої видозміни значення *політи́ка* «політична діяльність» (див.).

політу́ра (вид лаку); — р. болг. м. схв. *политу́ра*, бр. *палітýра*, п. ч. вл. politura, слц. слн. politúra; — запозичення з німецької мови; н. Politúr «політура, поліровка» походить від лат. polītūra «полірування, шліфування, лощіння, обробка», пов'язаного з polīre «робити рівним, гладким; шліфувати, полірувати; штукатурити, білити; лощити». — CIC^2 667; Фасмер III 310; Sł. wyr. obcych 589; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 574; Вуjаклија 746; Fremdwörterbuch 492; Walde—Hofm. II 330—331. — Див. ще **полі́р.**

поліфоні́я «багатоголосся в музиці», *поліфоні́зм*, *поліфоні́чний*, *поліфо́нний*; — р. *полифони́я*, бр. *поліфані́я*, п. polifonia, ч. polyfonie, слц. polyfónia, вл. polyfonija, болг. *полифо́ния*, м. *полифонија*, схв. *полифо̀нија*, слн. polifonía; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Polyphoníe, фр. polyphonie, англ. polyphony «тс.» походять від гр. πολυφωνία «багатозвучність; балакучість», яке складається з основ слів πολύς «багато, численний» і φωνή «голос». — CIC^2 667; ССРЛЯ 10, 1006; Sł. wyr. obcych 586; Kopaliński 764; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 574; Вуjаклија 747; Gr. Fwb. 598; Dauzat 572; Klein 1214. — Див. ще **полі-, фоне́тика.**

[**поліца**] «страхове свідоцтво, поліс» Нед; — п. [polica], слц. polica, болг. м. *по́лица*, схв. *по̀лица*, слн. políca «тс.»; — запозичено, очевидно, через польське і німецьке (н. Polízze, Políce «тс.») посередництво з італійської мови; іт. polizza «поліс; розписка, квитанція» виникло з слат. apodīxa «квитанція, розписка про одержання», що походить від гр. ἀπόδειξις «доказ, аргумент; показування», пов'язаного з ἀποδεικνύναι «показувати», що складається з префікса ἀπο- (на позначення віддалення, завершення, припинення) й основи дієслова δεικνύναι «показувати, виявляти; доводити», спорідненого з лат. dīcere «говорити, виголошувати; стверджувати, називати». — SW IV 532; РЧДБЕ 574; Вуjаклија 747; Kluge—Mitzka 558; Fremdwörterbuch 492; Mestica 1219; Frisk I 355—356. — Див. ще **апоге́й, дикта́т.**

поліца́й, [*поліца́йник*] «поліцай» Нед, [*полице́йник*] «тс.», *поліцайня́* (зб.) «поліцаї», [*поліца́йський*] «поліцейський» Нед; — р. болг. *полица́й*, бр. *паліца́й*, п. [policaj, policajt], ч. слц. policajt, вл. нл. policaj, м. *полица́ј*, схв. *по̀лиц̄ај*, *полица́јац*, слн. policáj; — семантично видозмінене запозичення з німецької мови; н. Polizéi «поліція, поліцейське управління» зводиться до слат. policīa «підтримування порядку в місті». — Шелудько 43; ССРЛЯ 10, 1006; SW IV 532; Holub—Lyer 383; Machek ESJČ 470; Младенов 467; Вуjаклија 747; Kluge—Mitzka 558. — Див. ще **поліція.**

поліція, [*полиція́н*] «поліцай», [*поліциян*] «сільський посильний» О, [*полицыян*] «тс.» ВеЛ, [*полиція́нт*] «поліцай», *поліція́нт*, *поліція́нт* «тс.», *поліці́йний*; — р. болг. *поли́ция*, бр. *пали́цыя*, п. policja, ч. policie, слц. polícia, вл. policija, м. *полиција*, схв. *по̀лиција*, слн. polícija; — запозичене, очевидно, через польське посередництво, з латинської мови; слат. policīa «адміністрація, уряд держави, республіки», politia «тс.» через лат. polītīa «державний устрій» зводиться до гр. πολῑτεία «тс., державний лад, форма правління; держава; державна діяльність, державні справи; громадянство», пов'язаного з πολίτης «громадянин; співгромадянин, земляк; міський, місцевий», похідним від πόλις «місто; кремль, цитадель; держава, країна; громада». — CIC^2 668; Hüttl-Worth 15; Фасмер III 310; Черных II 52—53; Преобр. II 93; Смирнов 232; Sł. wyr. obcych 586; Holub—Lyer 383; Machek ESJČ 470; Младенов 467; Вуjаклија 747; Kluge—Mitzka 558; Klein 1209; Frisk II 576. — Див. ще **по́ліс**^{2}. — Пор. **політи́ка**^{1}.

полішине́ль «комічний персонаж французького народного театру»; — р. *полишине́ль*, бр. *палішыне́ль*, п. polszynel, болг. *полишине́л*, схв. *поли-*

шинел; — запозичено, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. polichinelle «полішинель» походить від іт. неапол. Polecenella «Пульчинелла (комічний персонаж, маска неаполітанської комедії)», яке відповідає іт. літ. Pulcinella «тс.; блазень», зменш. від pulcina (pulcino) «курча», що зводиться до лат. pullicēna або pullīcina (жін. р.), pullicēnus, pullicīnus (чол. р.) «курча, пташеня», похідних від pullus «тс.; маля, молода тварина», пов'язаного з puellus «дитинка, хлопчичок», putillus «маленький хлопчик, маля; пташеня», putus «маленький хлопчик, дитя», спорідненими з псл. *ръta «птах», укр. *птах, пти́ця*. — СІС 1951, 516; Фасмер III 311, 398; Черных II 412; РЧДБЕ 574; Вуjаклија 747; Dauzat 571; Gamillscheg 706; Fremdwörterbuch 492; Klein 1209, 1271; Mestica 1304; Walde—Hofm. II 382—383, 394. — Див. ще **птах, пти́ця.**

полк «військова одиниця із самостійним управлінням і господарством, яка входить переважно до складу дивізії або бригади; в Україні в XVI—XVIII ст. — військова й адміністративно-територіальна одиниця», [*пі́вк* Пі, *повк*] «тс.», *полкови́й* «(заст.) офіцер полку», [*повко́вник*] «начальник, правитель полкової області, що обирався полковою радою відкритим голосуванням і затверджувався гетьманським універсалом; командир полку» (з п. ?), *полко́вник* «(заст.) тс.; офіцерське звання або чин в армії; особа, яка носить це звання», *полковникі́вна* «дочка полковника», *полко́вництво* «посада військового губернатора і командуючого військом округу в гетьманщині; посада командира полку», *полко́вниця* «дружина полковника», *полко́вничиха* «тс.», *полковниче́нко* (заст.) «син полковника», [*полко́вничий*] «полковник», [*полчани́н*] «однополчанин; воїн, боєць, солдат» Нед, *полковникува́ти* «бути полковником», *ополче́нець* «учасник, боєць ополчення», [*ополче́нє*] «озброєння, підготовка до війни; зброя; оборона, захист» Нед, *ополче́ння* «військо, що створюється з народних мас», *ополча́ти* «(заст.) озброювати для війни, створювати ополчення; підбурювати, настроювати проти кого-, чогонебудь», *ополча́тися* «(заст.) підійматися на війну, іти війною; виступати з нападками, з різкою критикою», *підполко́вник* «військове звання рангом нижче полковника; особа, що має це звання»; — р. *полк*, [*поло́к*] «юрба (дівчат)», бр. *полк* (з р.), др. *пълкъ* «військо; загін, підрозділ війська, полк; воїнство, військові сили; битва, бій; війна, похід; стан, народ; частина; зібрання», п. pułk «полк», ч. слц. pluk, вл. połk, болг. ст. *пълк* «тс.», болг. м. *полк* «тс.» (з р.), схв. *пу̑к* «тс.; народ, люди, натовп», слн. pólk «полк», стсл. **плъкъ** «натовп; колона; бойовий порядок; угруповання»; — псл. *pъ̯lkъ «тс.; полк»; — очевидно, давнє запозичення з германських мов; діск. днн. дфриз. folk «народ, натовп, юрба; зграя, маса, купа; плем'я, рід», двн. folk (folc) «народ; загін, військо», дангл. folc «народ, натовп» генетично пов'язані з алб. plogu «купа, натовп», лат. plēbs (ст. plēbēs) «тс.; плебс, народні маси, простий народ», гр. πλῆθος «безліч, сила; натовп», псл. *pъ̯nъ «повний, густий», укр. *по́вний*; запозиченими від слов'ян вважаються лит. pùlkas «натовп, ватага, зграя, юрба; загін, полк», лтс. pùlks (pulks) «тс.»; твердження про власне слов'янське походження псл. *pъ̯lkъ (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 223—227; Фортунатов ИТ II 150; Brückner 448; Mikl. EW 236) менш обгрунтоване. — Коваль 192—193; Richhardt 89; Фасмер III 311; Черных II 53; Преобр. II 94; Шахматов ИОРЯС 7/1, 303; Соболевский ЖМНП 1911, травень, 164; Sobolevsky AfSlPh 33, 479; Сидоренко Зб. наук. праць I 131—133; Ледяева Вестник МГУ 1959/4, 163—175; Machek ESJC 464; Младенов СГЕ 52; Младенов 467, 538; ZVSZ 351; Mühl.—Endz. III 407; Skardžius 183; Wiedemann BB 28, 23—24; Kiparsky GLG 208—

209; Mikkola Berühr. 153; Pedersen MPKJ I 175; Jokl Studien 71; Kluge—Mitzka 823—824; Klein 607; Jóhannesson 561; Torp 235. — Див. ще **пóвний.**

[**полкóвничок**] (бот.) «майоран садовий, Majorana hortensis Moench.» Дз; — пов'язане з *полкóвник* (офіцерський чин); назва могла бути зумовлена народноетимологічним зближенням назви рослини *майорáн* з назвою офіцерського чину *майóр*. — Див. ще **полк.**

пóло «спортивна командна гра в м'яч верхи на конях»; — р. болг. *пóло*, бр. *пóла*, п. polo, ч. слц. слн. pólo, схв. *пôло*; — запозичення з англійської мови; англ. polo «тс.» походить від балтіндійського polo «м'яч»; пор. тибет. pulu «тс.». — CIC^2 668; ССРЛЯ 10, 1032; Kopaliński 767; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 575; Вуjаклија 748; Fremdwörterbuch 492; Dauzat 572; NSD 1921; Klein 1211. — Пор. **ватерпóло**.

полóва «відходи (насіннєві плівки, лушпиння) від обмолоту й очищення зерна хлібних злаків, льону», [*полóвúця*] «тс.», [*полíвник*] «половник (Ме); курінь під льохом Мо», [*половéнь*] «сарай для полови Чаб; приміщення для зберігання вуликів з бджолами в зимовий час», *полóвник* «місце, куди зсипають полову; [вид хліва для полови; хлів, де зимою перебувають вівці й телята (у Галичині)]», [*полов'я́ник*] «місце, куди зсипають полову», *полóвня* «половник», [*полóмник, полýник, пелéвник, пелúвня*] «тс.» Гриц, [*половáстий*] «з половою» Нед, *полóв'яний* «виготовлений з полови», [*сполóвіти*] «очистити (збіжжя) промиванням» Нед; — р. [*полóва́*] «полова», бр. *палóва* «тс.», др. *полова* «солома», п. plewá «полова», [plowa], ч. слц. pleva, plevy (мн.), вл. pluwa, pluwy (мн.), нл. plowa, plowy (мн.), полаб. plåvoi (мн.) «тс.», болг. *плúва* «солома», м. *плева* «полова», схв. *плѐва*, слн. pléva, стсл. **плѣва** «тс.»; — псл. *pelva «полова, солома», пов'язане з *pelvelъ «бур'ян», *pelti «полоти»; — споріднене з прус. pelwo «полова», лит. ст. pẽlūs, лтс. pẹ̃lus, pę̣lavas, лат. palea, дінд. palā́vāḥ (мн.) «тс.». — Фасмер III 227, 312; Brückner 418; Holub—Lyer 377; Machek ESJC 459—460; Schuster-Šewc 1108; Младенов 431; Skok II 691—692; Мейе ОЯ 173, 344; Меркулова ОЛА 1979, 122—123; Torbiörnsson LM I 48; Trautmann 213, Apr. Sprachd. 393; Būga RR I 473, II 513; Mühl.—Endz. III 198; Karulis II 34; Mayrhofer II 233—234; Абаев ИЭСОЯ I 450; Persson Beitr. 808; Solmsen AfSlPh 24, 576; Pokorny 802. — Див. ще **полóти.** — Пор. **пелéвня, плевéл.**

пóловень, *пóловинь, пóловінь* — див. **пóлум'я**.

[**половéць**] (ент.) «терміт, Termes» Нед; — неясне; можливо, похідне від *полóвúй* «блідо-жовтий; (про масть тварин) світло-рудий», як назва, зумовлена забарвленням терміта (Urania Tierr. Insekten 117—124).

полóвúй «кольору спілого жита, пшениці і т. ін.; блідо-жовтий; світло-рудий (про масть тварин)» СУМ, Нед, [*полевий*] «тс.» О, [*половúстий*] «тс.» (про волів) Гриц, [*половкáстий*] «бляклий, блідий» ВеНЗн, [*полóвка*] «булана корова Нед, жовтий віл О», [*половýня*] «булана корова» Нед, [*половýха, половýша, полýня*] «тс.» Нед, [*пóловко*] «буланий віл» Нед, [*половчик*] (орн.) «вид невеликого птаха полового кольору», *половíти* «достигаючи, набувати жовтого кольору, ставати жовтим (про пшеницю, жито); виділятися, відливати жовтим кольором», *заполовíти* «почати половіти», [*споловíти*] «збляк нути» Нед; — р. *полóвый* «світло-жовтий, бляклий», *половóй* «тс.», бр. *палавы́* «половий (про масть тварин); буланий (про коня); світло-бурий (про корову)», др. *половъ* «світло-жовтий, бляклий», *половыи* «достиглий», п. [połowy] «білявий, бляклий; половий, світло-жовтий, світло-рудий (про масть тварин)» (з укр.), п. вл. нл. płowy «тс.», ч. слц. plavý «бляклий, буланий, світло-жовтий, блідо-жовтий (про коня, волосся)», болг. [*плав*] «синій; з русим во-

лоссям, синьоокий, блондин; світлого кольору», м. [*плав*] «синій (про очі)», схв. *пла̑в* «синій, голубий; світлий, блідо-жовтий; зі світлим волоссям», слн. plàv «голубий», стсл. **плавъ** «блідо-жовтий, світло-русий»; — псл. *polvъ «тс.; буланий; бляклий, блідий»; — споріднене з лит. pal̃vas «буланий, світло-жовтий», двн. falo «бляклий, блідий; зі світлим волоссям», днн. falu «бляклий, блідий», дангл. fealu «тс.; жовтий, буланий», дісл. fǫlr «тс.», лат. pallidus «блідий», palleo «блідну; стаю блідо-зеленим, жовтуватим», гр. πολιός «сірий», πελιτνός «тс.», πελιός «безбарвний, блідий, темно-сірий, чорно-голубий», вірм. ali-k' «біле, чисте волосся», дінд. pallitáḥ «сірий, сивий; старець», palitám «сиве волосся», pāṇḍuḥ «жовтуватий»; ie. *pel- (*pol-) «сивий, сірий; бляклий, блідий; темнуватий, строкатий». — Фасмер III 313; Brückner 422; Machek ESJČ 456; Schuster-Šewc 1091—1092; Младенов 425; Skok II 679—680; Mikl. EW 256; Критенко Вступ 520; ZVSZ 329; Мейе ОЯ 20, 389; Trautmann 205; Būga RR II 342; Fraenkel 534; Karulis II 34; Kluge—Mitzka 180; Jóhannesson 556; Holthausen IF 62, 153; Walde—Hofm. II 239—240; Frisk II 498, 575—576; Mayrhofer II 234—235; Persson Beitr. 561, 645, 805; Uhlenbeck 160; Pokorny 804—805. — Пор. **пліс́ень.**

[**полови́к**] (орн.) «різновид яструба; звичайний боривітер, Falco tinnunculus L. Нед; шуліка Ле»; — очевидно, похідне утворення від *поло́ви́й* «блідо-жовтий; (про масть тварин) світло-рудий»; назва зумовлена іржасто-рудим забарвленням спини і крил боривітра або світло-рудим забарвленням низу яструба́; пор. інші семантично подібні назви цих птахів: р. [*кра́сный со́кол*], н. Rotfalke «тс.» (Воїнств.—Кіст. 165, 170; Птицы СССР 134—135, 167). — Див. ще **поло́ви́й.**

полови́на, [*полови́нниця*] (вид плахти), *полови́нчастість, полови́нчатість, полови́нчик* «стара міра в 1/8 літра, а також пляшка такої місткості; восьмушка; [найменша пляшечка казенної горілки; гермафродит; перекинчик, зрадник, ренегат Нед]», *полови́нщик* «той, хто має половину паю або володіє майном із кимсь удвох; той, хто обробляє землю з половини», *полови́нщина* «оренда землі з віддачею половини врожаю власникові землі», [*полови́ця*] «половина» Нед, Бі, Пі, [*полови́ч*] «співвласник наполовину» Нед, [*половича́нка*] «жито з пшеницею», [*полов'і́нчик*] «напівшерстяна матерія» Л, [*поло́вка*] «половинка» ВеУг (із слц., п. ?), *полови́нчастий, полови́нчатий*, [*полови́тий*] «половинний» Нед, [*полови́чний*] «тс.» Нед, *полови́нити, наполови́ну, пополови́ні* «пополам», *сполови́ни*; — р. болг. *полови́на*, бр. *палави́на*, др. *половина*, п. połowa, ч. polovice, polovina, слц. polovica, polovina, вл. нл. połojca, м. *половина*, схв. *по̀ловина*, слн. polovíca, заст. polovína; — псл. polovina, polovica, похідні утворення від polъ «половина». — Дзендзелівський УЗЛП 110; Фасмер III 312; Преобр. II 100—101; Brückner 429; Machek ESJČ 498—499; Schuster-Šewc 1124; Младенов 467; Skok II 696—697. — Див. ще **пів.**

[**поло́вити**] «метати, зшивати на живу нитку»; — неясне.

[**полові́ддя**] «повінь», [*по́ловідь, половóдє, поли́вода*] «тс.» Нед; — р. *половóдье*, [*вóдопóль*] «тс.»; — складне утворення з основ слів **полий* (псл. polъ) «розлитий, широкий, відкритий» (пор. р. *полые воды*), можливо, спорідненого з хет. palḫi- «широкий», і *вода*; повністю може бути зіставлене з лат. palūs (< *pal-ūd-s) «болото, стояча вода»; сюди ж слід віднести укр. *заполони́ти* «заповнити», *розпо́лони́тися* «розлитися», [*сполони́ти*] «заповнити; полити», цсл. **распол҃ти сѧ** «розлитися». — Фасмер III 312—313, 320; Трубачев Этимология 1973, 13—14. — Див. ще **вода́.** — Пор. **заполони́ти.**

[**половіти**] «зігрівати, нагрівати» Пі; — неясне, можливо, віддалено по-

в'язане з *поліно, палúти* (псл. poléti «палати, горіти»).

[**половник**] (бот.) «жабрій звичайний, Galeopsis tetrahit L.» Mak; — неясне.

[**половни́чка**] (бот.) (у сполученні [*п. благово́нка*] «пахуча трава звичайна, Anthoxanthum odoratum L.» Нед; — неясне; можливо, похідне утворення від *поло́ви́й* «кольору спілого жита; блідо-жовтий»; назва могла бути зумовлена жовтуватим кольором квітів і стебел цієї рослини (Вісюліна—Клоков 100; Нейштадт 98—99); пор. ще інші її назви: [*русавка*] Mak, р. [*жёлтоцве́тник*], схв. *злáтно кољено*, наукову назву роду Anthoxanthum «квітка жовтувата». — Див. ще **поло́ви́й.**

полову́ха, *полову́шка, полу́ву́ха* — див. **полевиця.**

по́ловці (одн. *по́ловець*) «кумани, кипчаки» (тюркський кочовий народ), *половча́ни* (одн. *половча́ни́н* СУМ, Нед), *половча́н, поло́вчи́н* СУМ, Нед «тс.», *полове́цький*; — р. *по́ловцы*, бр. *по́лаўцы*, др. *половьци*, ч. ст. Plavci, п. ст. Plauci (з ч.), болг. *половци* (з р.); — похідне утворення від др. *половъ(и)* «половий, білуватий, ясно-жовтий, блідий»; очевидно, калька тюрк. Kuman «половець, куманин; (букв.) блідий, блідо-жовтий, половий» (УРЕ 11, 343; Пономарев—Гордлевский ИАН ОЛЯ 6, 321). — Фасмер III 313; Преобр. II 94—95; Соболевский РФВ 64, 170—171; ЖМНП 1886, вересень 154; Менгес 73—76. — Див. ще **поло́ви́й.**

[**поло́в'яз**] (бот.) «в'яз шорсткий, Ulmus scabra Mill. (Ulmus montana With.)» Mak, ВеНЗн, [*полув'яз*] «тс.» Mak; — очевидно, складне утворення з *полу-* «пів-, напів-» і *в'яз* «Ulmus L.» (див.):

по́лог, *поло́ги* — див. **лежа́ти.**

поло́дник[1] — див. **поло́ник**[1].

поло́дник[2] — див. **поло́ник**[2].

по́лоз «одна з двох нижніх частин саней, що поверхнею повзає по снігу; повзкий брус, який використовується для переміщення предметів великої ваги; велика змія родини удавів», [*поло́ззя*] «довгі вантажні сани» НикНикТЛ, *полозо́к* «полоз саней; рухома, ковзна частина деяких машин; [п'ятка плуга Гриц]», [*полозю́к*] «велика змія», [*по́лос*] «полоз, санні полоззя» Нед; — р. *по́лоз* «полоз», бр. *по́лаз* «тс.», п. płoz, płoza, [płóz, płuz] «тс.», ч. plaz «лісоспуск, скат; металева площина, по якій щось перекочують; частина плуга», слц. plaz «частина плуга (підошва)», болг. *плаз* «дерев'яні полози, що повзають по снігу; підошва плуга; дошка на дні човна», м. *плаз* «санний полоз, частина плуга», схв. *пла̑з* «підошва плуга», слн. pláz «тс.»; — псл. *polzъ «полоз (санний); підошва плуга», пов'язане чергуванням голосних з *pʰl̥zti, *pelzti «повзти»; — можливо, споріднене з дангл. fealg «обід, борона», двн. fëlga «обід; каток для розпушування землі, борона», свн. valgen «орати, борознити», velgen «тс.». — Коваль 98—99; Фасмер III 314; Черных II 53; Brückner 402, 422; Machek ESJČ 456; Младенов 537—538; Trautmann 218. — Див. ще **повзти́.**

поло́й — див. **поли́й**[1].

поло́ка́ти — див. **полоска́ти.**

поло́н[1] «неволя, в яку потрапляють захоплені противником під час воєнних дій; (заст.) полонені», [*поло́нь*] «тс.», *полоне́ник* «взятий у полон; бранець», [*поло́нни́к* Нед, *полоня́нець* Нед], *полоня́ни́к* «тс.» СУМ, Нед, *полоня́ни́н* СУМ, Нед, *полоне́ний* «тс.», *полони́тель* «той, хто взяв у полон кого-небудь», [*поло́нни́й*] «спійманий, ув'язнений; захоплений» (про здобич) Нед, *полони́ти* «захоплювати під час воєнних дій; підкоряти, загарбувати»; — р. *поло́н* (заст.) «полон; здобич, захоплена на війні; військовополонені», бр. *поло́н* «полон», др. *полонъ* «тс.; переслідування, полонені, здобич», п. plon «жнива, урожай; (мн.) плоди», ч. plen «виручка, прибуток, урожай, здобич», слц. plen «грабіж, здирство, спустошення (під час війни)», plien «тс.», нл. plon «дракон, змій; шакал; метеор; благо-

дать, урожай», болг. *плен* «полон», м. *плен* «тс.; здобич, грабіж, пограбування», схв. *плѐн* «здобич», слн. plén «тс.; трофей; пограбування», стсл. **плѣнъ** «тс.»; — псл. *pelnъ «неволя, полон; здобич (військова); прибуток; урожай»; — споріднене з лит. pelnas «прибуток, доход, заробіток; заслуга», pelnýti «заслуговувати; заробляти, виручати», лтс. pèļņa «заслуга; прибуток, доход», дінд. paṇaḥ «обіцяна нагорода», páṇatē «скуповує, закупляє», гр. πωλέω «купую», двн. fāli «продажний», діcл. falr «тс.»; ie. *pel-no-s «прибуток, заробіток», похідне від *pel- «продавати; заробляти, заслуговувати»; менш обгрунтоване зіставлення слов'янських форм з лат. pellis «шкура», гот. fill «тс.» (Брандт РФВ 23, 292), пов'язаними з псл. *pelna «пелена», pelena «тс.», ie. *pel- «оболонка, плівка; шкіра; одяг». — Фасмер III 314—315; Преобр. II 80—81; Brückner 418—419; Machek ESJČ 457—458; Schuster-Šewc 1105—1106; Младенов 428; Skok II 683; ZVSZ 305; Mikl. EW 236; Бенвенист 234; Trautmann 213, Apr. Sprachd. 392; Fraenkel 567—568; Mühl.—Endz. III 197—199; Fortunatov BB 6, 217, AfSlPh 4, 579; Ван-Вейк ИОРЯС 20/3, 38; Frisk II 633; Pokorny 804.

[**поло́н**[2]] (бот.) «ріжки, Claviceps purpurea Tul. (Sclerotium clavus Dec.) ВеНЗн, Mak; гарний урожай О»; — п. plon «жнива; урожай; плоди», нл. plon «благодать, урожай»; — очевидно, залишок псл. *pelnъ «полон, здобич; прибуток, урожай»; у значенні «ріжки» може бути зведене й до псл. *polnъ «дикий, неродючий», похідного від polъ «плоский, порожній». — Skok II 683. — Див. ще **поло́н**[1]. — Пор. **пли́нний, плонка́.**

[**поло́н**[3]] (ент.) «комар-товстоніжка, Bibio Geoffr.; вид рунної або зграєвої гусениці, Sciara militaris Now., особливо її личинки Нед»; — неясне.

по́лон[4] — див. **поли́н.**

полоне́з (урочистий бальний танець; музика до цього танцю); — р. *полоне́з*, бр. *палане́з*, п. polonez, poloneza, ч. слц. слн. polonéza, болг. *полоне́за*, схв. *по̀лонѐз, полоне́за*; — запозичення з французької мови; фр. polonaise «полонез», букв. «польський танець» (результат скорочення словосполучення danse polonaise «тс.») є формою жін. р. від polonais «польський», утвореного від Polonia, латинізованої назви Польщі. — CIC[2] 668; Фасмер III 315; Sł. wyr. obcych 589; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 575; Вујаклија 748; Klein 1211; Dauzat 572. — Див. ще **поля́ки.** — Пор. **полоніза́ція, по́лька**[1].

поло́ник[1] «велика ложка для насипання страви», [*поло́дник* Нед, *пуло́мня́ник* Гриц], *ополо́ник* «тс.», [*поло́нік*] «совок для вичерпування води з човна» Ник, [*сполóнік, спóлик, шпóлик*] «тс.» Ник; — р. *поло́вник, уполо́вник*, [*уполо́вня*], бр. *пало́нік, апало́нік*, др. *уполовьникъ*, м. *испол* «ківш для вичерпування води з човна», схв. [ìspô] «тс.», [palj] «черпак», слн. pól «тс.», цсл. **полъ** «пристосування для черпання», **исполъ, съполъ** «тс.»; — псл. polъ «черпак», [*polnikъ (< *pelnikъ?)] «полоник», пов'язане з *pelti «полоти; вичерпувати», palati «провіювати». — Фасмер IV 164; ЭСБМ 1, 120; Куркина Этимология 1981, 12—13. — Див. ще **пала́ти**[1], **поло́ти.**

[**поло́ник**[2]] «дух скарбу» Нед, [*поло́дник*] «тс.» Нед; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [*поло́н*] «гарний урожай», псл. *pelnъ «здобич, прибуток, урожай» або з [**полу́дник, полуде́нник*] «полуденний чорт; мара» (Гриц 201).

поло́ник[3] — див. **ополо́ник**[1].

полони́на, *полони́нка, полоня́ни́к* — див. **по́ле.**

[**полони́нка**] (орн.) «гірський щеврик, Anthus spinoletta L.» Нед, ВеНЗн; — похідне утворення від *полони́на*; назва зумовлена тим, що цей птах гніздиться у верхній зоні Карпатських гір, на полонинах, не спускаючись у лісову зону (Воїнств.—Кіст. 276—277; Страутман 128). — Див. ще **по́ле.**

полонізáція «ополячення», *полонíзм* «слово або вираз, запозичені з польської мови», *полонізувáти*; — р. *полонизáция*, бр. *паланізáцыя*, п. polonizacja, ч. polonizace, polonisace, слц. polonizácia, болг. *полони́зъм* «полонізм», схв. *полонизи́рати, по̀лонизовати;* — похідні утворення, пов'язані з нлат. Polonia, латинізованою назвою Польщі. — Kopaliński 767. — Пор. **полонéз, полóній.**

полóній (хімічний елемент); — р. болг. *полóний*, бр. *палóній*, п. polon, ч. вл. polonium, слц. polónium, схв. *по̀лōнīј, по̀лōнијум*, слн. polónij; — назва, засвоєна з новолатинської хімічної номенклатури; нлат. polonium утворено від Polonia, латинізованої назви Польщі; елемент, відкритий у 1898 р. подружжям Кюрі, названо так на честь М. Кюрі-Склодовської, польки за походженням. — CIC[2] 668; Волков 84—85; Фигуровский 102; Sł. wyr. obcych 589; Kopaliński 767; Holub—Lyer 383; Вуjаклија 748; Klein 1211; Fremdwörterbuch 492; Dauzat 572. — Див. ще **поляки**. — Пор. **полонéз, полонізáція.**

полóнія (бот.) «півонія лікарська, Paeonia officinalis L.» Mak, ВеНЗн; — результат видозміни назви *півóнія*, зближеної з нлат. Polonia «Польща». — Див. ще **півóнія.**

полóнка[1] «отвір у кризі на водоймі», *ополóнка* «тс.»; — р. *полынья́*, бр. *палóнка*, п. płoń «тс.»; — псл. *polnь-, похідне від polъ «відкритий, порожній» (пор. р. *пóлый* «порожній»). — Фасмер III 320; Черных II 54; Преобр. II 103; Варбот 218. — Див. ще **половíддя.**

[**полóнка**[2]] (ент.) «кузька-хрестоносець, Anisoplia agricola Fabr. (Poda)» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *пóле* або *полони́на*; назва може бути зумовлена тим, що цей хрущ поширений у лісостеповій і степовій зонах (Горностаев 123; Плавильщиков 295, 302; Urania Tierr. Insekten 259); пор. інші назви цієї комахи: нім. Feldlaubkäfer, букв. «польовий червневий хрущ», лат. agricola, букв. «землероб».

[**полóнник**] (бот.) «рунянка, Polytrichum commune Hedw. (L.)» Нед; — очевидно, результат адаптації п. płonnik «тс.», утвореного від płonny «неродючий; (про землю, грунт) неврожайний»; мабуть, з польської мови запозичені р. [*плонник*] «рунянка», ч. слц. ploník «тс.»; назва зумовлена тим, що цей вид моху росте на купинах боліт, на непридатній для обробітку землі (Словн. бот. 471). — Brückner 422; SW IV 262, 263; Симоновић 372. — Див. ще **пóле**. — Пор. **плонкá.**

полóса[1] «сторінка книги, журналу, газети (з р.); [смуга; місцевість, зона Нед; смуга лика НикНикЕЛ]», [*полосня́к*] «невелика продовгувата височина» Ч, *полоса́тий* «смугастий», *полсну́ти* «різнути, вдарити», *полосувáти* «бити; покривати смугами»; — р. *полоса́* «смуга, полоса», бр. *паласа́, палóса* «тс.», др. *полоса* «вузька ділянка землі», п. płosa «смужка землі, поле», ч. plasa «смужка землі», болг. *плáса* «смужка шкіри», схв. *плâса* «грудка (льоду); пляма», [*пласа̑*] «смуга; нива, рілля», слн. plása «тс.», цсл. **пласа** «смужка шкіри»; — псл. *polsa «смуга (землі, шкіри); пляма»; — очевидно, споріднене з снн. falge «поле під паром», бав. falg «тс.», англ. fallow «земля під паром», свн. valgen «орати, борознити», гал.-лат. olca «земля під рілю», пов'язаними з ie. *pelk-/polk- «повертати, обертати», співвідносним з *pelgh-/polgh- «ковзати, повзти»; менш обґрунтоване зближення з лит. pálšas «бляклий, блідий» (Mikl. EW 256) або з *полони́на* (Младенов 427). — Фасмер III 315; Черных II 53—54; Преобр. II 96; Brückner 422; Machek ESJC 454; Skok II 677; Zupitza GG 132; Loewenthal AfSlPh 37, 382—383; Pokorny 807, 850. — Пор. **повзти́, пóлоз.**

[**полоса́**[2]] «раптовий вітер, вихор» Мо; — очевидно, результат семантичної видозміни слова [*полоса́*] «смуга» (див.).

полоскáти, [*полóкáти*] «полоскати» Г, Нед, *полоскáльниця* «чашка для обполіскування посуду; робітниця, що

миє посуд», *полоска́ння* «рідина для промивання рота, зубів і горла», [*поло́чка*] «промивання, купання (коней)» Нед, *полоска́льний*, *виполі́скувати*, [*ви́полоч*] «неглибокий водомий», [*пі́дполоч*] «підмитий водою берег» Нед, [*прополіка́ти*] «прополоскати» Куз; — р. *полоска́ть* «полоскати», бр. *паласка́ць*, др. *полоскати* «тс.», п. [płoskuny] «негода, сльота», płukać (<płókać) «полоскати», ч. [pláskati] «плескати (про воду), періщити (про дощ); хлюпати; базікати», [plaskati] «тс.», plákat «полоскати», слц. pl'asknút' «плеснути; упасти (в болото, калюжу)», pl'asnút' «тс.», plákat' «полоскати», вл. płokać, «прати (білизну)», нл. pałkaś «тс.», болг. *пла́кна* «полощу», схв. *пла́кати* «полоскати», слн. plâskati «плескати; бити; шуміти, кричати», стсл. **плакати**, цсл. **пласкати** «тс.»; — псл. [*polskati] «тс.; плескати», *polkati «тс.», споріднене з plakati «плакати»; первісне значення «бити (білизну об камінь)» (пор. *пла́кати* первісно «бити себе в груди»); зіставляється також (Варбот Сл. языкозн. 1988, 74—75) з псл. pleskati «плескати»; малопереконливим є зіставлення (Skok II 594—595; Куркина Этимология 1981, 12—14) із схв. *ùспо̑* «ківш», м. *испол* «тс.», укр. *поло́вник*; необгрунтоване зближення з *пли́сти* (Горяев 271; Преобр. II 96; Младенов 426). — Фасмер III 315; Преобр. II 96; Brückner 421; Machek ESJC 454; Schuster-Šewc 1088; Ильинский ИОРЯС 20/3, 114; Mikl. EW 256; Torbiörnsson I 93—94. — Див. ще **пла́кати**. — Пор. **поло́хати.**

[**полоску́н**] (у сполученні *п. шоп* (зоол.) «звичайний єнот, Procyon lotor») Нед; — р. *полоску́н* «тс.»; — похідне утворення від *полоска́ти*; пор. наукову назву виду lotor, пов'язану з лат. lōtūra «миття, обмивання»; назви зумовлені тим, що єнот полоще свій корм у воді (БСЭ 33, 626). — Див. ще **полоска́ти.**

поло́ти, [*по́ливо*] «бур'яни», [*поліття́*] «тс.; поління», *полі́льник*, [*полі́нка*] «поління; знаряддя для прополювання» Чаб, [*полі́тник*] «полільник», [*полові́льник, поло́льник, полю́х*] «тс.» Нед, [*половіля*] «полільниця» Нед, [*половни́ця, поло́ля* Нед, *полотілниця* ЛексПол, *поло́тніца* Л] «тс.», *полотя́*, [*полотьба́*] «полоття; час, коли треба полоти» Нед, [*поля́ч*] «знаряддя для розпушування грунту» Гриц, *полі́льний, пропо́лка, пропо́лювальний*; — р. *поло́ть*, бр. *пало́ць*, п. pleć, ч. plíti, слц. pliet', вл. plěć, нл. plaś, полаб. plåvě «поле», болг. *пле́вя́* «полю», м. *плеви* «поле», схв. *пљѐти*, слн. pléti, стсл. **плѣти**; — псл. *pelti (< *pelvti) «полоти, очищати», пов'язане з *pelva «полова»; — споріднене з лит. spãliai «начоси льону», лтс. spilva «лушпиння, лузга», лат. spolium «знята, здерта шкіра тварини; знятий з вбитого ворога одяг або зброя; військова здобич», гр. σπολάς «вичинена шкіра, шкура; хутряний плащ», дінд. phálati «лопається, лускається; тріскається», sphāṭati «зриває, смикає», sphāṭáyati «розколює», двн. spaltan «розколювати»; ie. *(s)p(h)el- «розколювати; відщеплювати; обривати, здирати». — Дзендзелівський St. sl. 10, 62—63; Фасмер III 317; Brückner 418; Machek ESJC 461; Schuster-Šewc 1102; Младенов 431; Skok II 691—692; Куркина Этимология 1981, 15—16; Mikkola Ursl. Gr. III 84; Persson Beitr. 803—804; Walde—Hofm. II 577—578; Frisk II 771; Kluge—Mitzka 718—719; Jóhannesson 902—904; Pokorny 985—987. — Пор. **пеле́вня, півть, поло́ва.**

[**полотиця**] (бот.) «березка польова, Convolvulus arvensis L.»; — результат видозміни деетимологізованої назви *повити́ця* ([*полити́ця*]) «тс.», зближеної з дієсловом *поло́ти*. — Див. ще **полити́ця.**

[**полотниця**] (бот.) «шейхцерія болотна, Scheuchzeria palustris L.» Mak; — очевидно, результат видозміни назви **болотниця* «тс.»; пор. інші назви цієї рослини: [*болотянка звичайна*] Mak, *шейхцерія болотна*, р. *шейхцерия бо-*

лотная, схв. *грезуља*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте на вогких, схожих на болото, засолених місцях, на вогких луках, по берегах водойм (Вісюліна—Клоков 114; Нейштадт 79—80). — Див. ще **боло́то.**

полотно́, *полоте́нко* «полотно для сита; перетинка на лапці водоплавного птаха», *полоте́нце* «тканина особливого переплетення; частина мережки; перетинка на лапці водоплавного птаха; [рушник О]», *полоте́нщик* «той, хто тче полотно; той, хто торгує полотном», *полотні́на* «невеликий шматок тканини; домоткане полотно», *поло́тнище*, [*полотня*] «шматок полотна» О, [*полотняник*] «полотняні тапочки» О, [*полотня́ники*] «ті, що носять одежу з полотна» Нед, [*полотня́нка*] «верхній селянський одяг з домотканого полотна», [*полоте́нний*] «виготовлений з полотна», *полотня́ний* «тс.», *полотні́ти* «ставати блідим, білим, як полотно; бліднути», *пополотні́лий* «зблідлий», *сполотні́лий* «тс.»; — р. *полотно́*, бр. *палатно́*, др. *полотьно* «павутина», п. вл. płótno «полотно», ч. слц. plátno, нл. płotno, полаб. plâtně, болг. *платно́*, м. схв. *пла́тно*, слн. plátno, стсл. **платьно** «тс.»; — псл. *poltьno «лляна тканина»; — очевидно, споріднене з дінд. paṭaḥ «тканина, одяг, покривало, картина», а також, можливо, з свн. valte (valde) «тканина для обгортання одягу», алб. palë «складка; ряд, низка»; менш обґрунтоване безпосереднє пов'язання (Schuster-Šewc 1091; Dickenmann RS1 21, 136; Младенов 427; Преобр. II 69—70, 97; Uhlenbeck PBrB 29, 336) з псл. platъ «шматок тканини, хустка»; неприйнятне зближення (Matzenauer LF 13, 161) з шв. palta «клапоть, шматок» через фонетичні труднощі; сумнівне також виведення (Hirt PBrB 23, 336) слов'янських форм від свн. valte «тканина для обгортання одягу». — Фасмер III 316; Brückner 422; Machek ESJC 455—456; Polański—Sehnert 111; ZVSZ 329; Mikl. EW 256; Fortunatov BB 6, 217; Uhlenbeck 153; PBrB 29, 336; Meyer EW 320; Schrader Reallexikon I 325.

по́лоть, *поло́тки, полото́к* — див. **півть.**

[**полотю́х**] (орн.) «перепел, Coturnix coturnix L.» ВеНЗн; — похідне утворення від [*поло́ть*] ВеНЗн, що передає крик перепела. — Див. ще **пі́дколоть.**

по́лох — див. **поло́хати**.

поло́хати, *поло́шити* «полохати» СУМ, Нед, *поло́шкати* «тс.», [*поло́х*] (у сполученні *п.-п.* про пульсацію крові Нед, про стуки серця, на позначення переляку), [*по́лох*] «пострах, страховище, опудало; збентеженість, переляк, жах», [*полохне́ча*] «полохливість» Нед, *поло́ханий* «наляканий, боязкий», [*поло́хий*] «тс.» Нед, *полохки́й* «тс.; який легко полохається; який виражає страх, переляк; неспокійний, тривожний», *полохли́вий*, [*полошли́вий, полошни́й* Нед] «тс.», [*ви́полохати*] «винищити, вивести» Я, [*заполо́ха*] «опудало, пострах», *пере́полох* Г, Нед, [*переполіх*] Бі, *переполо́шений,* [*по́полох*] «переляк, полохання, страх, паніка» Бі, Нед, [*пополоша́ти*] «полохливо розбігтися» Нед; — р. *поло́шить* «лякати, хвилювати, бентежити», [*поло́хнуть*] «сильно вдарити; стурбувати, схвилювати», бр. *пало́хаць* «лякати, полохати», [*полошіць*] «полохати», др. *полошити* «лякати», п. płoszyć «тс., полохати», [połochać] (з укр.), ч. plašiti, слц. plašit', вл. płóšić, нл. płošyś, болг. *пла́ша*, м. *плаши*, схв. *пла̏шити*, слн. plašíti «тс.», стсл. **плашити сѧ** «лякатися»; — псл. *polxati (*polšiti) «лякати, хвилювати, полохати», очевидно, давніше *polksati «полохати ударами», пов'язане з *polskati «полоскати», *polkati «тс.»; — можливо, споріднене з гр. πάλλω «збуджую, розпаляю, приголомшую», πελεμίζω «стрясаю», πόλεμος «війна», гот. us-film-a «наляканий, пройнятий жахом», usfilm-ei «переляк, страх, жах», діcл. *felms-fullr «переляканий, пройнятий жахом», *felmtr «страх, переляк», герм. *felma- «тс., жах; неспокій, замі-

шання», ie. *pel- (*pol-) «ударяти, бити; струшувати, турбувати, непокоїти», а також з двн. fuolen «відчувати, почувати», дангл. fēlan «тс.; торкатися», англ. feel «тс., мацати», нвн. fühlen «тс.», діел. *falma «намацувати, іти помацки», з якими ще зближують псл. palъ «палець, великий палець», укр. *па́лець*; зіставляється також (Мартынов Сл. и ие. аккомод. 127—128) з лит. pãlšas «блідий, жовтувато-сірий», лтс. palss «тс.», стсл. **пелѣсъ** «темно-сірий»; виводиться ще (Ondruš JČ 10, 12—14) від ie. *pel- (*pol-) «бігти, рухатися». — Фасмер—Трубачев III 317—318; Преобр. II 98—99; Ильинский ИОРЯС 20/3, 114—115; Brückner 421; Machek ESJČ 455; Schuster-Šewc 1090; Младенов 427—428; ZVSZ 328—329; Mikl. EW 255; Torbiörnsson LM I 90—91; Solmsen PBrB 27, 364; Torp 236; Frisk II 469, 497—498, 574—575; Fick KZ 19, 262—263; Feist 530; Kluge—Mitzka 223; Walde—Hofm. II 242; Lidén BB 21, 95; Petersson KZ 47, 246—247; Jóhannesson 555; Pokorny 798—801. — Пор. **полоска́ти.**

[**поло́чка**[1]] (бот.) «пухівка широколиста, Eriophorum latifolium Hoppe» Нед, Mak; — неясне; можливо, пов'язане з [*полока́ти*] «полоскати» як назва рослини, що росте по болотах і сирих луках (Федченко—Флеров 157).

поло́чка[2] — див. **полоска́ти.**

полти́ник «п'ятдесят копійок грошей або монета вартістю в п'ятдесят копійок», *полти́на* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *полти́нник* «монета вартістю в п'ятдесят копійок; п'ятдесят копійок грошей» є похідним від *полти́на* «тс.», що зводиться до др. *полътина* «грошова одиниця вартістю у полóвину карбованця», не зовсім ясного походження; найбільш імовірний зв'язок з *полъть* «половина», р. заст. [*по́лоть*] «частина (звичайно — половина) м'ясної туші, розрубаної уздовж; великий шматок м'яса», [*полть*] «тс.», якому відповідає укр. [*півть*] «великий шматок (сала)»; менш переконливе пояснення як складного утворення з *полъ* «половина, пів-» і **тинъ* «карбованець», що пов'язується з др. *тьну, тяти* «тяти, рубати, сікти». — Фасмер—Трубачев III 318; Супрун ЭИРЯ II 109—115; Unbegaun BSL 52, 175. — Пор. **пів, півть, тя́ти.**

[**полтиса́к**] «довгий жіночий одяг на ваті» Дз, [*польтіса́к*] «довге ватне жіноче пальто» Мо; — очевидно, результат злиття видозміненої основи іменника *пальто́* з іменником [*сак*] «просторий, подібний до піджака зимовий жіночий одяг; жіноче пальто». — Див. ще **пальто́, сак**[2].

полу- «пів-» (перший компонент складних слів *полуботи́нки, по́лудень, полу́кіпок, полу́мисок* та ін.); — р. др. болг. м. *полу-*, бр. *палу́-*, *по́лу-*, п. нл. połu-, ч. слц. polu- «тс.»; — псл. polu-, polu форма род. в. від polъ «половина». — Бернштейн Очерк 1974, 246. — Див. ще **пів.**

[**полува́вниця**] «маленька діжка (на ніжках, з отвором у дні, заткнутим чопом) для зоління ниток»; — неясне; можливо, результат видозміни назви **поливал(ь)ниця*, пов'язаної з *поли-ва́ти, ли́ти*; може бути зіставлене і з [*полу́йка*] «бочка (меду тощо)».

[**полуга́рний**] (у виразі *полуга́рна горі́вка* «горілка гіршого ґатунку, звичайна горілка») Нед; — запозичення з російської мови; р. *полуга́рная во́дка* «горілка міцністю в 40 °», *полуга́рное вино́* «хлібне вино» утворені від *полуга́р* «хлібне вино, яке наполовину вигоряє при відпалі; горілка міцністю в 40 °», що складається з *пол-* «пів-» і *уга́р* «вигар, угар», пов'язаного з *горе́ть* «горіти». — Див. ще **горі́ти**[1], **пів, у**[2].

полу́да[1] — див. **луда́**[2].

полу́да[2] — див. **луди́ти.**

[**полуде́нник**] (ент.) «дзюрчалка, Syrphus F.»; — очевидно, похідне утворення від *полу́де́нний*; мотивація назви неясна.

[**полуде́нниці**] (мн.) «вид дитячої хвороби»; — очевидно, похідне утворення від *по́лудень* «середина дня»;

пор. [*де́нниці*] «вид дитячої хвороби», [*полу́ночниця, полу́ношниця*] «тс.»; назва хвороби могла виникнути від поширених у деяких східних і особливо західних слов'ян назв стародавньої міфічної фігури, що з'являється у полудень; р. [*полу́дница*] «злий дух, яким страхають дітей, щоб вони не розоряли городів», п. południca «дух у вигляді жінки в білому вбранні», [południówka, przypołudnica] «тс.», ч. polednice «міфічна діва, що з'являється у полудень», [poludnice] «тс.», вл. připoł(d)nica «відьма полуднева», нл. pśezpołnica «польовий дух у вигляді жінки в білому вбранні, що з'являється о 12—13 годині дня», ст. [pśezpołdnica] «тс.». — ГрицАВ 174; Фасмер III 319; Brückner 429; SW IV 552; Schuster-Šewc 1178.

[**полу́зка**] «низка (коралів тощо)»; — неясне; можливо, результат гіперистичної видозміни назви **по(в)узка* «в'язка (пов'язка)».

[**полу́йка**[1]] «половина; моток пряжі; 20 (12) ниток пряжі; пряжа, знята з мотовила; тонке повісмо; найтонше полотно» О; — похідне утворення від *полу-* «пів-, половина». — Див. ще **пів.**

[**полу́йка**[2]] «бочка (меду тощо)» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [połuja] «податок на мед (половина зібраного меду для поміщика)» утворене від ро́ł «половина», якому відповідає укр. *пів* (див.).

[**полу́йка**[3]] «половина капустяної головки» ЛексПол, [*полуойка*] «розрізана пополам і заквашена головка капусти» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. [*палу́йка*] «половина капустяної головки» утворене від ст. *полъ* «половина, пів». — Див. ще **пів.** — Пор. **полу́йка**[1], **полю́тка.**

полума́тірка (орн.) «сіра качка, нерозень, Anas strepera L.» Шарл, Куз; — результат спрощення словосполучення [*полуматірна качка*] «тс.» Шарл, мотивація утворення якого неясна.

[**полу́мацьок**] «міра сипких тіл — 0,30743 гектолітра Г; міра ваги сипких тіл в 25 кг О; дерев'яний посуд місткістю в 25 кг, яким міряють збіжжя, картоплю, сир О», [*полу́мацок*] «міра сипких тіл — 0,30743 гектолітра» (у виразі *вівчий п.* «посуд для овечого сиру місткістю 8 л») Нед; — запозичення з польської мови; п. półmacek «давня міра об'єму сипких тіл» утворене з ро́ł «пів» і maca «міра зерна», від якого походить укр. [*ма́ця*] «міра рідини; міра сипких тіл». — О II 108; SW IV 948. — Див. ще **ма́ця**[1], **пів.**

по́лум'я, [*па́ломінь*] Нед, *пло́мінь* (з пол.), [*по́лимня* Л, *по́лим'я* Бі, *по́лім'я* Г, *по́ловень* Нед, *по́ловинь* Ме, *по́ловінь* Нед, ВеБ, *поло́ме* Нед], *по́ломінь* (заст.), [*по́ломня*], *поло́м'я* Г, Нед, *по́лумінь* «тс.», *по́луміння* «тс.; світло від вогнища, пожежі», *пломени́стий, пломінки́й*, [*по́лом'яни́й*] «полум'яний» Г, *полумени́стий, по́лум'яний* СУМ, Г, *полум'яни́стий*, [*пломіни́стий* Нед] «тс.», [*поло́мінний*] «палаючий, полум'яний» Нед, [*по́ломко*] «полум'яно» Нед, *пломені́ти*, [*пломіні́ти*] «полум'яніти» Ж, *полумені́ти, полум'яні́ти*; — р. [*по́ломя*] «полум'я», *по́лымя*, бр. [*по́ломе*], *по́лымя* «тс.», др. *поломя* «вогонь», п. płomień «тс., полум'я», ч. plamen, слц. plameň, вл. płomjo, нл. płomje, болг. *пла́мен*, м. *плам, пламен*, схв. *пла̏мēн*, слн. plámen, стсл. **пламы** «тс.»; — псл. *polmen- «полум'я», пов'язане з polěti «палати, горіти» і (з іншим ступенем чергування голосних) paliti «тс.». — Фасмер III 273; Шахматов Очерк 158—159; ИОРЯС 7/2, 352—353; Brückner 429; Machek ESJC 429—430; Schuster-Šewc 1088—1089; Младенов 426; Бернштейн Очерк 1974, 173—174; ZVSZ 328; Mikl. EW 235; Trautmann 212—213; Сараджева Этимология 1981, 99—100. — Див. ще **пали́ти.** — Пор. **поліно, по́піл.**

полу́ндра (виг.) «увага, обережно»; — бр. *палу́ндра* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *полу́ндра* «тс.» походить від гол. van onderen «знизу» (з дисимілятивною заміною **н** > **л**);

виводиться також (ССРЛЯ 10, 1001; ТСБМ III 641) від гол. val onder «падіння вниз». — Фасмер III 319; Черных II 54; Meulen 223.

полуни́ця (бот.) «суниця зелена, Fragaria viridis Duch.; [суниця, Fragaria L.]», [*поланиця* Mak, *полевниця* Mak, *поленица* Mak, *половíшня* ГрицАВ, *половни́к* ГрицАВ, *половни́ця* Mak, Кур, *полони́ця* Нед, Mak] «тс.», [*полени́чник*] «полуниці (рослини)», [*полуни́ка*] «полуниця» Чаб, [*полуни́шник*] «стебло і листя полуниці, полуничний кущик; наливка, напій з полуниць», *полуни́чник* «[тс. Г, СУМ; суниця-полуниця, Fragaria elatior Ehrh. Нед]; ділянка, засаджена полуницями», [*полуночник*] «суниця лісова, Fragaria vesca L.» Mak, [*полянки́*] «полуниці» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *паленíти* (< **поленíти*?) «яскраво горіти; червоніти, [дозрівати О]», [*палíти*] «червоніти, рум'яніти» з огляду на яскраво-червоний колір ягоди; пор. інші назви полуниць: [*червона ягода* Mak], схв. *рдеча јагода, црвена јагода.* — Див. ще **пали́ти**. — Пор. **поляні́тися.**

[**полунічник**] (бот.) «остудник голий, Herniaria glabra L.» Mak; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. połonicznik «тс.» утворене від [połonica] «неродюча земля; вигоріле, неврожайне місце; пусте, безлісне гірське пасовисько», що є, очевидно, українізованою звуковою формою, яка відповідає п. [plonica] «погане поле в горах», яке зводиться до п. ст. [płony] «неродючий; (про землю, ґрунт) неврожайний»; польська назва остудника голого, можливо, зумовлена тим, що він росте як бур'ян на парових полях і перелогах, біля підніжжя піщаних горбів, іноді на занедбаних садибах і на городах (Носаль 164—165; Вісюліна—Клоков 156—157; Нейштадт 235—236). — SW IV 262, 263, 548. — Див. ще **плонка́.**

[**полуночник**] (бот.) «скорзонера, зміячка, Scorzonera L.» Mak; — неясне.

полу́саток, *полусе́ток* — див. **півсе́ток.**

[**полу́став**] «святці, молитовник з календарем», [*полу́ста́вець*] «тс. Г; книга, друкована півуставом Нед»; — р. ст. *полуустав* «скорочений варіант Устава (книги про порядок богослужінь)», болг. *полуу́став* «тс.»; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови, де воно є складним словом, утвореним з **полоу-** «пів-» і **оустáвъ** «(книга про порядок богослужінь в основні церковні свята)». — СРЯ XI—XVII вв. 16, 275. — Див. ще **пів, уста́в.**

полуста́нок «невелика залізнична станція»; — бр. *паўста́нак*; — запозичення з російської мови; р. *полуста́нок* утворене, очевидно, з основ *полу-* «пів-» і *ста́нция* «станція». — Див. ще **пів, ста́нція.**

полу́торка «автомашина вантажністю в півтори тонни»; — запозичення з російської мови; р. *полу́торка* «тс.» є результатом морфологічного спрощення складного слова *полуторато́нка* «тс.», утвореного з основ слів *пол(у́)тора́* «півтора» і *то́нна* «тонна». — Див. ще **півтора́, то́нна.**

[**полу́цвіт**] (бот.) «фіалка триколірна, братки, Viola tricolor L.», [*полу́цві́ток, полуцьві́тки* Нед, Mak] «тс.»; — р. [*полу́цветки*] «тс.»; — складене утворення з основ *полу́-* «пів-» і *цвіт* «колір, квітка»; назва зумовлена тим, що братки мають триколірні — біложовто-фіолетові — віночки (Вісюліна—Клоков 182; Нейштадт 393—394). — Див. ще **пів, цвіт.**

получи́ти — див. **лу́чи́ти**[2].

полу́шка (заст.) «чверть копійки»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. заст. *полу́шка* «тс.; (ст.) монета в південьги» (XV ст.) виводиться від **полуха* «півмонети», як похідного від *пол-* «пів, половина». — Фасмер III 319; Преобр. II 99—100. — Див. ще **пів.**

[**полушник**] (бот.) «молодильник, Isoëtes L.» Mak; — р. *полу́шник*, бр. *палу́шнік* «тс.»; — неясне.

[**по́льза**] «користь» Ме, [*пользу́чий*] «корисний, вигідний; цілющий» Нед, [*пользови́тий*] «тс. Нед; сприятливий (для здоров'я) Кур», [*по́льзувати*] «лікувати, зціляти; загоювати» Нед, ст. *плъза* «поліпшення, користь, допомога, порятунок» (1627); — р. *по́льза* «користь», др. *польза*, болг. м. *полза* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **польза** «користь, вигода» розвинулося з псл. polьga «пільга, полегшення; користь, вигода», до якого зводиться також укр. *пі́льга*. — Фасмер III 321; Черных II 54—55; Младенов 466; Bern. I 753; Мейе ОЯ 75; Durnovo ZfSlPh 1, 487. — Див. ще **пі́льга.**

по́лька[1] «парний народний танець із дводольним тактом; музика до цього танцю»; — р. бр. *по́лька*, п. polka, слц. polka, заст. pol'ka, болг. м. *полка*, схв. *по̑лка, по̀лка*, слн. pólka; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з чеської мови; ч. polka є результатом семантичної видозміни слова Polka «полячка», якому відповідає укр. *по́лька* «тс.»; танець з'явився в 1831 р. у Празі і був названий на знак солідарності з Польщею, яка боролася проти царського гноблення; помилкове виведення (БСЭ 33, 654; РЧДБЕ 575; Falk—Torp 1527) з ч. půlka «півкроку». — СІС[2] 669; Акуленко 142; Фасмер III 321; Черных II 55; SW IV 538; Machek ESJC 470; Holub—Kop. 285; Мельников Slavia 36, 105. — Див. ще **поля́ки.**

[**по́лька**[2]] «широке жіноче пальто Мо; жіноче півпальто Ме»; — пов'язане з *по́льський* (очевидно, за походженням цього виду одягу). — Див. ще **поля́ки.**

по́льний (у виразі *п. ге́тьман* «помічник коронного гетьмана»); — запозичення з польської мови; п. hetman polny «тс.» містить слово polny «польовий», похідне від pole «поле». — Див. ще **по́ле.**

полюва́ти, *польова́нець, польо́ванє, полюва́ч* — див. **по́ле.**

по́люс, *поляриза́тор* «оптичний прилад для поляризації світла», *поляриза́ція, поля́рник, поля́рний, поляризува́ти* «викликати поляризацію», *припо́люсний, приполя́рний*; — р. бр. болг. *по́люс* «полюс», п. polarny «полярний», ч. слц. слн. pól «полюс», м. *пол*, рідк. *полус*, схв. *по̑л* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. polus «полюс, небосхил, полярна зірка» зводиться до гр. πόλος «вісь, кінець осі; полюс; оберт», спорідненого з дінд. cárati «блукає, рухається», діслат. hvel «колесо», псл. kolo «колесо». — СІС[2] 668; Черных II 55; Фасмер III 322; Огиенко РФВ 66, 365; Holub—Lyer 382; РЧДБЕ 575; Вуjаклија 740; Frisk II 500—501. — Див. ще **ко́ло**[1].

[**полю́тка**] «половина капустяної головки» ЛексПол, [*палю́тка, пелю́тка, пилю́тка*] «тс.» тж; — бр. [*палу́йка*] «половина капустяної головки»; — очевидно, похідне утворення від ст. *полъ* «половина, пів»; пор. болг. [*полутина*] «половина», схв. *полу̀тина, полу̀тица* «тс.». — Див. ще **пів.** — Пор. **полу́йка**[1,2,3].

полюхе́ — див. **пелю́шки.**

[**полю́хо́вка**] «вид мережки; деталь жіночої сорочки Нед»; — неясне.

[**полю́штатися**] «забризкатися болотом»; — неясне; можливо, афективне утворення.

[**по́лявина**] «частина невода»; — неясне.

поля́двиця «вид страви з філе риби, м'яса», *поле́ндвиця* «тс.» (з п.), [*полі́двиця*] «філе, печеня з філе» Нед, [*полядни́ца*] «м'яке м'ясо з хребта свині» ЛексПол, [*полянви́ца, полянди́ца*] «тс.» ЛексПол (з п.); — запозичено, як і р. *полендви́ца* «філейна вирізка, філейна ковбаса», бр. *паляндві́ца* «філе, [м'ясо з окосту]», [*пыліндві́ца*] «м'яке м'ясо з хребта свині», з польської мови; існує також думка (Німчук 339), що українські форми власні; п. polędwica «філей, полядвиця» утворено за допомогою префікса po- «по-» від іменника lędźwie (мн.) «поперек, крижі; стег-

на», спорідненого з р. заст. *ля́двея* «стегно», ч. ladví, заст. ledví «тс.», слц. ľadva «нирка», нл. ladwo «крижі, нирки», схв. *лѐдва* «бік, стегно», слн. lédja «литка, стегно», стсл. **лѧдва (лѧдвиѥ)** «крижі, нирки», які зводяться до псл. lędva (lędvo, lędvьje), спорідненого з лат. lumbus «стегно», двн. lenti, нвн. Lende, діал. lend «тс.» (з ie. *lendh(u)- «тс.; нирка»). — Фасмер II 550, III 308; Brückner 297; ЭССЯ 15, 48—49; Bern. I 705—706; ZVSZ 212; Mikl. EW 164; Pokorny 675. — Див. ще **по**. — Пор. **лі́дви.**

поля́ки «народ, що становить основне населення Польщі», одн. *по́ля́к*, жін. р. *по́лька, поля́чка, По́льща,* [*польща́к*] (так на Херсонщині звали селянина з Поділля або Київщини Г; (іст.) українці, які в XVII—XVIII ст. жили в тій частині України, що була під владою Польщі, і втікали на вільні, не підлеглі Польщі місцевості ЛЧерк), [*польщина́*] «усе польське; польська мова» Нед, [*польщи́зна*] «тс.; польська народність», [*по́льськість*] «тс.», *поля́чити* «полонізувати», [*по́льщити*] «тс.» Нед, [*польщи́ти*] Нед, *по-по́льськи, по-по́льському*; — р. болг. *поля́к*, бр. *паля́к*, ч. Polák, слц. Poliak, вл. нл. Polak, м. *По́љак*, схв. *По̀љāк*, слн. Poljȃk «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. Polak «поляк» вважається скороченою формою слова псл. poljaninъ первісно «житель полів», давньої великопольської племінної назви, що зводиться до pole «поле, простір», псл. polje «тс.». — Фасмер III 321, 322; Преобр. II 91; Brückner 428; Rudnicki Prasł. II 238—239; Machek ESJC 469; Schuster-Šewc 1125. — Див. ще **по́ле**. — Пор. **поля́ни.**

поля́на, *поля́вина* — див. **по́ле.**

поля́ни «східнослов'янське плем'я, яке жило в Середньому Подніпров'ї», одн. *поля́нин*; — р. *поля́не*, бр. *паля́не*, др. *поляне*, п. polanie «плем'я, що жило у Великопольщі»; — псл. poljane, похідне від polje «поле, рівнина, відкрите місце». — Фасмер III 322; Филин Образ. яз. 161; Perwolf AfSlPh 4, 63—64. — Див. ще **по́ле**. — Пор. **поля́ки.**

[**поляні́тися**] «рожевіти» (про небо) Нед, [*заполони́тися*] «зарожевіти» Ж, [*сполони́ти*] «почервонити, обагрити» Нед; — очевидно, пов'язане з *палені́ти* «палати; червоніти», *пали́ти*. — Див. ще **пали́ти**. — Пор. **поліно, полуни́ця.**

[**поля́нки**[1]] (бот.) «сорт вишень, Prunus Cerasus variet.» Г, Mak; — неясне.

полянки́[2] — див. **полуни́ця.**

поля́рний, *поляризáтор, поляризáція, поляризувáти, поля́рник* — див. **по́люс.**

пома́да «запашна косметична мазь», *пома́дка* «сорт м'яких запашних цукерок», *пома́дити* «мастити помадою»; — р. болг. м. схв. *пома́да*, бр. *памáда*, п. вл. pomada, ч. слц. слн. pomáda; — запозичення з французької мови; фр. pommade «помада, мазь» походить від іт. pomáta «тс.», утвореного від pómo «яблуко, яблуня», що зводиться до лат. pōmum «плід (переважно деревний: яблуко, вишня, фінік, горіх та ін.); фруктове дерево», утвореного, можливо, з давнішого *poemom, букв. «щось зірване, зібране», що складається з префікса po- «по-», засвідченого також у pōneге «класти, кидати; розміщувати, ставити», positiō «позиція», і основи дієслова emere «купувати, здобувати», спорідненого з псл. jęti, imati «брати», укр. *узя́ти*, [*има́ти*]; італійська назва помади зумовлена тим, що первісно для виготовлення цієї лікарської мазі використовували жир і яблука. — CIC 1951, 518; Черных II 55; Фасмер III 322; Sł. wyr. obcych 90; Holub—Lyer 384; Machek ESJC 470; Младенов 468; РЧДБЕ 546; Вуjаклија 748; Dauzat 572; Mestica 1222; Walde—Hofm. II 334—335. — Див. ще **імáти, по, я́ти**. — Пор. **пози́ція.**

пома́занець «монарх, помазаний на царювання», *пома́заник*, [*помаза́нник* Нед, *пома́зень* Нед] «тс.»; — р.

пома́занник, бр. *памáзаннік*, др. *помаза(нь)никъ*, п. pomazaniec, ч. слц. pomazaný, м. *помазаник*, схв. *помазàнīк*, стсл. **помазаньникъ**; — калька гр. χριστός «помазанець, помазаний», пов'язаного з χρίειν «мазати; виконувати обряд помазання», ἐγχρίειν «тс.».

[**пома́на**[1]] «вид поминальної паски з хрестом; вид круглого калача без отвору, на який можна накладати різні ласощі і прикраси (вживається для подарунків, переважно зв'язаних з релігійними обрядами) Ме; подарунок після смерті Нед; пам'ятка, згадка Шух; спомин про померлих, поминки Нед»; — п. [pomana] «дарунки, що їх роздають родичі небіжчика»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *пома́нэ* «поминальні дарунки», рум. pománă «поминки» походять від цсл. **помѣнъ** «спомин, поминання», пов'язаного з **помѣнѫти** «пом'янути», **поминати** «поминати». — Мельничук Молд. эл. 170; Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 324; DLRM 639. — Див. ще **помина́ти.**

[**пома́на**[2]] «обіцянка» Нед; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з [*поменúтися*] «пообіцяти», [*поміни́ти*] «тс.» або з *поманúти*, похідним від *мани́ти.*

помара́нча (бот.) «Citrus aurantium L.; апельсин, Citrus sinensis Osb.», *помара́нч*, [*помаранець*] Mak, *помера́нець*, [*помера́нця* Нед, Mak, *померанча* Mak], ст. *помаранча* (XVIII ст.), *померанецъ* «тс.»; — р. *помера́нец*, заст. *помара́нецъ*, бр. *памяра́нец*, п. pomarańcza, [pomaraniec, pomeraniec], ст. pomorańcza, pomorańcz, ч. pomeranč, pomoranč, слц. pomaranč, вл. pomoranč, болг. *помера́нца*, схв. *помо̀ра̄нца, помо̀ра̄нча,* [*помаранђа, помаранча, помаранца, помера̏нца, поморанђа*], слн. pomaráńča; — запозичено, можливо, через польське і, частково, німецьке посередництво, з італійської мови; іт. pomarancia складається з основ слів pomo «яблуко» і arancia «апельсин». — СІС[2] 669; Москаленко УІЛ 59; Шелудько 43; Коваль 64; Черных II 55; Фасмер III 322; Hüttl-Worth 18; Sł. wyr. obcych 90; Holub—Lyer 384; Machek ESJČ 416; Matzenauer 280; РЧДБЕ 576; Вујаклија 748; Kluge—Mitzka 559; Meyer—Lübke 481. — Див. ще **ора́нжевий, пома́да.**

[**помаранчаки**] (бот.) «вечорниці, Hesperides» Mak; — неясне.

[**пома́цце**] «пообіцяти» Л; — результат видозміни форми [*пома́тися*] «тс.». — Див. ще **ма́ти**[2].

[**поме**] (бот.) «виноград звичайний, Vitis vinifera L.» Mak; — запозичення з молдавської мови; молд. *поáмэ* (рум. [роáмă]) «тс.; фрукт» походить від лат. pōmum (мн. pōma) «фрукт». — СДЕЛМ 320; DLRM 634. — Див. ще **пома́да.**

помело́[1], *помели́ско, поме́тиця* — див. **мести́.**

помело́[2]— див. **оме́ла́.**

[**поменúтися**] «пообіцяти», [*поменя́тися, поміни́ти* ВеУг] «тс.», [*по́мінка*] «обіцянка» ВеУг; — похідні утворення від [*міни́ти*] «комусь щось визначати, обіцяти»; у частині форм відбулося зближення з [*менняти*] «іменувати», [*ме́ння*] «іменування». — Див. ще **мінúти.** — Пор. **ім'я́, пома́на**[2].

помили́тися, *поми́лка* — див. **мили́ти.**

помина́ти «шанобливо називати; справляти поминки; (заст.) пригадувати», *пом'яну́ти*, [*по́внити*] «пам'ятати» Ме, Па, [*поменни́к*] «пам'ятник» Нед, *по́мин* (заст.) «поминки», *помина́льник* «книжечка із списком імен для поминання; учасник поминок», [*помина́льниця*] «поминальна книжка» Пі, *по́мини, по́минки,* [*поми́нник*] «поминальник» Нед, [*по́минок*] «згадка» Нед, [*по́мка*] «пам'ять», [*пом'я́ник*] «поминальник, список імен померлих» Нед, [*пом'янник*] «тс.» Пі, *помина́льний,* [*по́мки*] «пам'ятно», [*випомина́ти*] «нагадувати; дорікати», [*вспомина́ти*] Ж, *вспом'янути* (заст.), *вспо́мин* (заст.), [*вспо́минка*] Ж, *допомина́тися* «домагатися», *допімну́тися*, [*запімну́ти*] «забути» ВеБ, [*запо́мнить, запо́внить,*

запомня́ть, заповня́ть] «тс.» Л, [*напомина́ти*] «нагадувати» Ж, [*напо́мин*] «нагадування» Ж, [*невпомку*] «невпам'ятку», *спомина́ти, спом'яну́ти*, [*спімну́ти*] «згадати», *спо́ми́н* СУМ, Нед, [*спомі́на*] «спомин» Нед, *спо́минка* «спогад», *спо́минок*, [*спо́мка*] «тс.», [*упомина́ти*] «нагадувати, застерігати; умовляти», [*упімну́ти*], [*упоми́нок*] «нагадування», [*упо́мки*] «впам'ятку», [*упо́мку*] «тс.»; — р. *по́мнить, помина́ть*, бр. *по́мніць, паміна́ць*, др. *помьнити* «думати, пам'ятати», *поминати* «згадувати, пам'ятати, нагадувати», п. pomnieć «пам'ятати», wspominać «згадувати», ч. pomněti (pomniti), vzpomínati, вл. pomnić, pominać, нл. pomnieś, pominaś, болг. *по́мня, помена́вам*, м. *помни*, (*с*)*поменува*, схв. *по́мнити* (заст.) «пам'ятати; уважно слухати», *по̀менувати* «згадувати», слн. pómniti, spomínjati se, стсл. **помьнѣти, поминати**; — псл. pomьněti «пам'ятати», pominati «згадувати», похідне від mьněti, mьniti «думати». — Фасмер III 323; Преобр. I 541—542; Schuster-Sewc 1129. — Див. ще **мни́ти**. — Пор. **па́м'ять, су́мнів**.

[**помите́ха**] «велика палиця» Лекс-Пол; — неясне.

помідо́р (бот.) «Solanum lycopersicum L.», [*помидори*] (мн.) Пі; — р. *помидо́р*, [*помадо́ра*], бр. *памідо́р*, п. pomidor; — запозичення з італійської мови; іт. pomidori (мн.), pomodoro (одн.) виникло внаслідок злиття складових елементів словосполучення pomo d'oro «помідор» (букв. «золоте яблуко»), що складається зі слів pomo «яблуко», d', скороченої форми прийменника di «від», що продовжує лат. dē «тс.» і oro «золото», яке зводиться до лат. aurum «тс.». — Коваль 50—51; Черных II 55—56; Фасмер III 323; Сандлер ВКР II 195—196; Battisti—Alessio 1272, 2680, 3010, 3011. — Див. ще **де-, оре́ол, пома́да**.

по́між — див. **між**.

поміни́ти, *по́мінка* — див. **поме-ни́тися**.

помірко́ваний; — бр. *памяркоўны* «поступливий, доброзичливий, поблажливий; (про погляди тощо) поміркований»; — калька п. pomiarkowany «помірний, поміркований, стриманий», пов'язаного з дієсловом pomiarkować «схаменутися, опам'ятатися; (заст.) зрозуміти, втямити, второпати», утвореним за допомогою префікса po- від дієслова miarkować «стримувати, угамовувати, робити поміркованим; міркувати; відмірювати, дозувати»; очевидно, виникло на основі нвн. merken «помічати, розуміти, (з)міркувати», зближеного з п. miara (зменш. miarka), що відповідає укр. *мі́ра*. — Brückner 330; SW II 943. — Див. ще **по, міркува́ти**.

[**по́мість**] (спол.) «наче, неначе, мов, немов», [*по́містьі*] «тс.; замість»; — очевидно, виникло з форми наказового способу 2 ос. одн. дієслова *помі́слити*. — Див. ще **мисль, по**.

[**помі́храти**] «сплутати, розвіяти, розкуйовдити (солому)» Нед; — неясне; можливо, результат контамінації слів *помішáти, почухрáти* «покуйовдити» (волосся) і [*померхве́лити*] «тс., сплутати». — Пор. **мерфе́лити, міша́ти, чу́хра́ти**.

помі́щик, *помі́щицтво* «поміщики»; — бр. *паме́шчык*, болг. *поме́шчик*; — запозичення з російської мови; р. *поме́щик* є похідним від *поме́стье* «маєток», пов'язаного з *ме́сто* «місце», отже, первісно означало «власник маєтку». — Див. ще **мі́сто, по.**

по́мка, *по́мки* — див. **поминáти**.

[**помкну́ти(ся)**] «помчати, понестися», [*пімкну́тися*] «кинутися» Нед; — р. [*помкну́ть*] «захопити, потягти сильніше», бр. *памкну́цца* «кинутися, помчати; зібратися (щось зробити)», др. *помъкнути* «підпорядкувáти, підкорити; спокусити (на щось)», п. pomknąć «помчати, понестися», pomknąć się «тс.», ч. pomknouti «посунути, підштовхнути, зрушити з місця (когось)», pomknouti se «виступити», слц. pomknút' «зрушити з місця (когось)», pomknút' sa «посунутися», болг. *помъ́кна* «потя-

гну», схв. *помàкнути* «зсунути»; — пов'язане з дієсловом *ми́кати* «смикати, рвати, тягати; висмикувати з корінням; чесати (прядиво, льон)» (див.).

помогти́, *помага́ти*, [*помочи́*], [*пома́ганка*] «помагання» Нед, *помага́ч, по́міч, помічни́к, помо́га, помічни́й*, [*поможли́вий*] «помічний; допоміжний» О, *допомогти́*, [*допомочи́*], *допомо́га*, [*домо́га*] «підмога» Куз, *допомі́жни́й*, [*допомічни́й* Куз, *допо́мочний* Ж], *змога, запомогти́, запомага́ти*, [*запомочи́*] Ж, *запомо́га*, [*запомо́жний*] «підсобний» Ж, *підмогти́, підмага́ти*, [*підмочи́*] Нед, *підмо́га*, [*підмога́ч*] Нед, *підпомогти́, підпомага́ти*, [*підпомочи́*] Нед, *підпома́гач, підпомо́га*, [*підпомо́гач, підпомо́ження, підпомо́шник, підпомо́чний*] Нед, *підпомо́щний*, [*спомочи́(ся)*] «допомогти» О, [*спома́гатися*] «шукати (когось)» О, [*спома́ганє*] «надання допомоги» Нед, *спромо́га* «змога; [допомога Нед]», [*спроміжни́й*] «помічний» Нед, *спромо́жний*; — р. *помо́чь, помога́ть*, бр. *памагчы́, памага́ць*, др. *помочи, помагати*, п. pomóc, pomagać, ч. pomoci, pomáhati, слц. pomôct', pomáhat', вл. pomóc, pomhać, нл. pomoc, pomagaś, болг. *помо́гна, пома́гам*, м. *помогне, помага*, схв. *помо̀ћи, по̀моћи, пома́гати*, слн. pomôči, pomágati, стсл. **помощи, помагати**; — псл. *pomogti, pomagati «допомогти», давніше «потягти, підтягти (важкі речі)», похідне від *mogti в давнішому значенні «тягти»; виведення від *mogti у значенні «могти» (Фасмер, III 323; Machek ESJC 471; Schuster-Šewc 1129) не розкриває розвитку семантики. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 46—48. — Див. ще **могти́**.

помоло́гія «наука про сорти плодових і ягідних культур», *помо́лог, помологі́чний*; — р. болг. *помоло́гия*, бр. *памало́гія*, п. pomologia, ч. pomologie, слц. pomológia, схв. *помолòгија*, слн. pomologíja; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Pomologie, фр. pomologie, англ. pomology утворено з основи лат. pomum «(деревний) плід» і словотворчого компонента ряду назв наук гр. -λογια, пов'язаного з λόγος «слово, розум». — CIC[2] 670; Kopaliński 767—768; Holub—Lyer 384; Klein 1216. — Див. ще **ло́гіка, пома́да**.

[помоло́чник] (бот.) «грицики звичайні, Capsella bursa pastoris Medic. (або Mönch)»; — пов'язане з *молоко́*; назва може бути зумовлена тим, що ця рослина використовується для припинення маткової кровотечі у жінок старшого віку, які вже не годують дітей молоком. — Носаль 140. — Див. ще **молоко́, по**.

помо́рник (орн.) «Stercorarius»; — бр. *памо́рнік*, слц. pomorník; — запозичення з російської мови; р. *помо́рник*, очевидно, пов'язане з *помо́рье* «примор'я», оскільки цей тундровий птах здебільшого перебуває на морських узбережжях або у відкритому морі. — Булаховський Вибр. пр. III 227; Ferianc 55. — Див. ще **мо́ре[1], по.**

[помочи́льник] (зоол.) «водяний павук, сріблянка водяна, Argyroneta aquatica» Нед; — пов'язане з *мо́кнути, мочи́ти*; назва зумовлена тим, що цей вид павука живе у воді під сплетеним з павутиння дзвоном. — В. И. Жадин, С. В. Герд, Реки, озера и водохранилища СССР, 76. — Див. ще **мо́кнути**.

[помочник] (бот.) «зимолюбка зонтична, Chimaphilla (Pyrola) umbellata (L.) Nutt.» Мак; — бр. [*памошнік*] «рутвиця вузьколиста, Thalictrum angustifolium Jack.», п. pomocnik «зимолюбка зонтична», нл. pómocnik «валеріана лікарська, Valeriana officinalis», pomocnice «собача кропива звичайна, Leonurus cardiaca L.», схв. *помо̀ћница* «паслін чорний, Solanum nigrum L.», слн. [pomočnik] «молочай чиновий, Euphorbia lathyrus L.»; — похідне утворення від *помогти́*; назва зумовлена лікарськими властивостями зимолюбки, як і рослин з наведеними відповідними назвами в інших мовах. — Лік. рослини. Енц. дов. 420. — Див. ще **помогти́**.

по́мпа[1] «насос», [*помпіе́р*] «той, що помпує; пожежник» Нед, [*помпіе́рст-*

во] «служба пожежника» Нед, *помпува́ти, напомпува́тися* «пройнятися (ідеями, почуттями)»; — р. бр. болг. *по́мпа*, п. pompa, [pumpa, plompa, plumpa], ч. слц. pumpa, вл. нл. plumpa, м. *пумпа*, схв. *пу̑мпа*, слн. розм. púmpa; — через польське посередництво запозичено з італійської або французької мови; іт. pompa, фр. pompe походять від ісп. порт. bomba «помпа, насос», що є звуконаслідувальним словом і виникло в середовищі моряків; припущуване для російської мови (Фасмер III 323) виведення слова безпосередньо з голландської недостатньо обґрунтоване. — CIC² 670; Sł. wyr. obcych 590; Holub—Lyer 405; Skok III 75; Kluge—Mitzka 570; Vries NEW 538; Dauzat 572—573.

по́мпа² «пишність», *помпе́зний*, [*помпи́ти*] «задаватися» Мо, ст. *помпа* (XVII ст.); — р. бр. м. *по́мпа*, п. ч. слц. pompa, вл. pomp, болг. *помпо́зен* «помпезний», схв. *по̑мпа*, слн. pómp; — запозичення з латинської мови; — лат. pompa «низка осіб, пошана; урочистий, тріумфальний похід, процесія; розкіш; блискуча промова» походить від гр. πομπή (дор. πομπά) «вирядження; урочистий похід, процесія; урочистість, пишність», пов'язаного з πέμπω «посилаю, виряджаю; дарую; супроводжую в урочистій процесії, урочисто святкую», яке загальноприйнятої етимології не має; форма *помпе́зний* пов'язана безпосередньо з фр. pompeux (жін. р. pompeuse «пишний, урочистий»), що продовжує нар.-лат. pomposus «тс.». — CIC² 670; Фасмер III 323—324; Hüttl-Worth 14; Dauzat 572; Frisk II 502; Boisacq 765.

помпо́н; — р. болг. *помпо́н*, бр. *пампо́н*, п. pompon, ч. заст. слн. pompón; — запозичення з французької мови; фр. pompon «помпон» загальноприйнятої етимології не має; можливо, виникло внаслідок метафоричного вживання слова pompon «огірок», ст. repon «тс.», які зводяться до лат. repo (сорт дині) від гр. πέπων «дозрілий, стиглий»; менш певне пов'язання (Gamillscheg 707) з фр. ст. pompet «пишно вбиратися». — Фасмер III 324; Dauzat 573.

[**помушор**] (бот.) «порічки білі (жовті), Ribes rubrum var. album; смородина, Ribes nigrum L.» Пі, Mak; — запозичення з молдавської мови; молд. *помушоáрэ* «смородина, порічка» (рум. [pomuşoáră] «тс.») пов'язане з *поáмэ* «виноград», яке походить від нар.-лат. poma «яблуко», лат. pōmum «тс.». — DLRM 640; Puşcariu 118. — Див. ще **пома́да**.

[**помши́ти**] «?» (*Мед-вино точити — щоб не пролити, шовком шити — щоб не помшити, кросенці ткати — щоб не порвати.* — Б. Гринченко. Этногр. материалы, собранные в Черниг. и соседних с ней губерниях..., Ч., 1899, т. III 11); — очевидно, запозичення з польської мови; п. pomszyć «зробити кошлатим, скуйовдити; порвати нитки (кольорові), стерти личко (на шкурі)» є похідним від дієслова mszyć «мшити, мохувати, волохатити, покривати мохом», пов'язаного з mech «мох»; пор. також ч. [mšení] «нитки, дрібні відходи матерії». — Див. ще **мох**.

по́над — див. **над**.

[**понапаку́зуватися**] «гнівно понадиматися (про півнів)» Нед, [*понапу́зуватися*] «тс.» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми *напу́жуватися* «надиматися, набундючуватися», зближеної з основами *пу́зо, пока́зувати*. — Див. ще **пужи́ти**.

поне́важ (спол., заст.) «бо, тому що» Пі, Бі, *поніваж* Пі, *поневач* ВеЗн, ст. *поневáж* «тс.» (1627); — очевидно, результат семантичної видозміни др. *понева же* «з того часу як, після того як», зумовленої впливом з боку п. ponieważ «тому що, через те що, бо», запозиченого з чеської мови; ч. poněvadž, як і слц. [poneváč] «тс.», етимологічно тотожне давньоруському сполучнику, утворилося з прийменника po «по, після», займенника nje (je) «то, те», частки va, займенникового елемента d

(відсутнього в польській і давньоруській формах) та частки же «же»; пор. стсл. **понє жє** «тому що»; менш імовірне припущення про безпосереднє запозичення слова в українську мову з польської. — ВеЗн 52; Brückner 8; SW IV 595—596; Machek ESJČ 471; Bauer 294—295. — Див. ще **же[1], його́, по**.

[**поневіря́ти**] «знущатися, зневажати; притамовувати, заглушувати», *поневіря́тися* «бідувати; тинятися; [знущатися]», [*поневі́ркувати*] «зневажати; попихати» Нед, [*поневі́рець*] «мерзенний, ниций» Нед, [*поневі́рка*] «поневіряння», [*поне́вірки*] «погане, жорстоке ставлення» Нед, [*поневі́рство*] «тс.» Нед, *поневіря́ння*; — п. poniewierać «недбало обходитися (з речами); зневажати», poniewierać się «валятися (про речі); поневірятися, тинятися (про людей)», ч. [poněvirac] «нехтувати, погано поводитися», слц. ponevierat' sa «блукати, тинятися; (про речі) валятися», слн. ponevéríti «розтратити, привласнити»; — псл. ponevěrati; — похідне ітеративне утворення від дієслова *verti «замикати, замкнути» у заперечній формі *ne verti «не замикати, не замкнути», що згодом набуло метафоричного значення «кидати, кинути напризволяще, (з)нехтувати»; у дальшій історії слов'янських мов, зокрема української, продовження псл. [ponevěrati] і їх похідні зазнали впливу з боку рефлексів іменника věra «віра» і пов'язаних з ним слів, зокрема укр. *невіра* «нехристиянин», *невірні* «прибічники іншої релігії»; виведення від гіпотетичної основи *ver- «мати в полі зору», зіставлюваної з лат. vereor «шаную, поважаю», нвн. wahren «берегти, оберігати» (Machek ESJČ 471) позбавлене підстав. — SW IV 596. — Див. ще **вір[1]**.

понеді́лок, [*понеді́вничок*] «(зменш.) понеділок», *понеді́лкува́ння* «звичай одружених жінок бути вільними від обов'язкової роботи щопонеділка», [*понеді́лля*] Бі, *понеді́лкува́ти* «постити по понеділках; дотримуватися звичаю понеділкування»; — р. *понеде́льник*, бр. *панядзе́лак*, др. *понедѣльникъ*, п. poniedziałek, ч. pondělí, розм. pondělek, слц. pondelok, вл. póndźela, нл. ponjeźele, pońźele, полаб. pěnidel'ă (< *poneděl'a), болг. *понеде́лник*, м. *понеделник*, схв. *по̀нèдељак*, *по̀нèдеоно̄к*, ponèdeljnīk, слн. ponedéljek, стсл. **понєдѣльникъ**; — псл. [ponedělьnikъ, ponedělъkъ], що розвинулись на основі виразу po nedělě «по неділі»; в українській і білоруській мовах, можливо, калька п. poniedziałek (пор. укр. [*понеді́вничок*] від **понеді́л(ь)ник*, ст. *понедѣльникъ* (1388), бр. ст. *понедѣльникъ*). — Німчук 93; Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—30; Коваль 197; Фасмер III 324; Булаховський Вибр. пр. III 359; Ивашина Веснік БДУ 1976/1, 56—57; Holub—Lyer 384. — Див. ще **неді́ля, по**.

[**поне́жав**] (спол.) «оскільки, бо, тому що» Нед; — очевидно, результат видозміни сполучника *поне́важ* «тс.» з метатезою кінцевої частини, підтриманою контамінацією цього сполучника з формально й функціонально близьким *поне́же*. — Пор. **поне́важ, поне́же**.

поне́же (спол. заст.) «оскільки, бо»; — р. заст. *поне́же*, бр. ст. *понеже, понѣже*, др. *поне же* «оскільки, бо, тому що; після того, як; тоді, коли; відтоді, коли», *поне* «оскільки, бо, тому що», болг. *поне́же*, стсл. **понєжє, понє** «тс.»; — псл. [*ponježe] < *po nje (že) (po je (že)), що утворилося з прийменника po «по», вказівного займенника je (зн. в. с. р. одн.) і підсильно-протиставної частки же «же»; форма nje замість сподіваного je з'явилась після прийменника po за аналогією до історично закономірних випадків типу *vъn jego, стсл. **въ него**, укр. *в* (*у*) *нь́ого* (куди?); можливо, початковою функцією сполучника було введення підрядних речень причини з відтінком значення мети; отже, первісно значення сполучника мало бути «для того, що (по те, що)». — Фасмер III 324; Machek ESJČ 471; Младенов 476; Bern. I 417. — Див. ще **же[1], його́, по**. — Пор. **поне́важ**.

[**понетвори́ти**] «зневажати, попихати» Нед; — очевидно, пов'язане з *поневіря́ти* як результат видозміни його давнього словотворчого варіанта **поневорити* «не замкнути, знехтувати; погано поставитися» за аналогією до [*затвори́ти*] «замкнути». — Див. ще **поневіря́ти**.

[**поникниця**] (бот.) «гравілат, Geum rivale L.; моховинка, Sagina procumbens L.» Мак; — р. [*пони́клица*] «моховинка», бр. [*панікніца*] «гравілат», слц. poniklec «сон-трава лучна, Pulsatilla pratensis»; — пов'язане з дієсловом *ни́кнути*; назва зумовлена тим, що квітки цих рослин під час цвітіння поникають (у фазі бутонів вони обернені догори) (Нейштадт 324). — Шамота 120; Machek Jm. rostl. 48. — Див. ще **ни́кнути**.

[**понима́ти**] «розуміти» Нед, [*понимли́вий*] «тямущий» Нед; — р. *понимать* «розуміти», р.-цсл. **понѧти** «зрозуміти»; — псл. [ponimati (ponęti)] «охоплювати, обіймати (розумом)», що виникло з poimati (pojęti) «обіймати», префіксального похідного від imati (jęti) «брати», за аналогією до sъnimati (<sъn-imati), vъnimati (<vъn-imati). — Див. ще **і́мати, по**.

[**пони́та**] (ент.) «попелиця; малий метелик Lithocolletis» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з п. ponęta «привабливість, принада, чарівність, потяг» з огляду на потяг, схильність цих дрібних комах особливо великими масами летіти ввечері до запаленого світла. — Пор. **пони́те**.

[**пони́те**] «гарненька жіночка, дитина» Нед; — неясне; можливо, утворено від п. ponęta «привабливість, принада, спокуса, чарівність», що могло бути запозичене з польської мови як [ponęta]. — Пор. **пони́та**.

[**пони́шити**] «пригадати, поновити» Нед; — неясне.

по́ні «кінь низькорослої породи»; — р. болг. м. *по́ни*, бр. *по́ні*, п. ч. слц. вл. pony, схв. *по̀ни*, слн. pónі; — запозичення з англійської мови; англ. pony «поні» (шотл. powney) походить від фр. заст. poulenet «мале лоша», зменш. від poulain «лоша», яке зводиться до пізньолат. *pullānus «тс.» або до нар.-лат. pullamen «лоша, (спочатку зб.) лошата», пов'язаних з лат. pullus «молода тварина», що походить, очевидно, безпосередньо від *put-slo-s, *putlo-s, спорідненого з дінд. putráḥ «син». — Черных II 56; Holub—Lyer 385; Klein 1217; Dauzat 578; Walde—Hofm. II 385—386.

[**по́но**] (присл.) (у конструкції *поно — поки* «доти—поки») Нед; — очевидно, результат злиття прийменника *по* і вказівного займенника с. р. одн. *оно* «тс.» (чол. р. *о́ний*, ст. *онъ*), які самі становили частину еліптизованого словосполучення *по оно* [*верем'я*] «по той (час)». — Див. ще **він, о́ний, по**.

[**понова́льне**] «час (восени), коли випрошують, збирають датки з окремих селянських садиб» Нед, [*нава́льне* Ж, *понава́льне* Нед] «тс.», [*понова́льниця*] «тс.; жінка, яка збирає такі датки» Нед, [*понова́льник*] Нед, [*по-нава́льнім*] (у виразі *хо́дить по-н.* «збирає восени датки, випрошуючи їх») Нед; — р. [*нава́льные*] (*деньги*) «збір із селян зверх подушного, оброку», [*нава́лочные*] «тс.»; — очевидно, результат злиття виразу *(*пі́ти*) *по новальне* «піти по даток з нового врожаю», що мав у своєму складі субстантивований прикметник *нова́льне*, мабуть, пов'язаний з п. nowalia «первинка, новинка; перший раз у році або в сезоні подана їжа, особливо з городини; ранні (перші) овочі, фрукти», що походить від лат. novālia, яке зводиться до novus «новий», спорідненого з псл. novъ, укр. *нови́й*. — Walde—Hofm. II 179, 181. — Див. ще **нови́й, по**.

[**понористий**] «поритий, нерівний» (про дорогу); — очевидно, похідне утворення від запозиченого молд. *поно́р* (рум. попо́г) «яр, вибій», яке зводиться до болг. [*поно́р*] «карстова яма» (куди втікає вода), схв. *по̀нор* «тс.; прірва, безодня», пов'язаних з псл. по-

га «нора», nyrjati «ниряти». — Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 324; Младенов 358. — Див. ще **ниря́ти, нора́**[1].

[**понсо́ви́й**] «червоногарячий, яскраво-червоний» Нед, Куз, [*пунсовий* Нед, *пунцо́вий* (Ме)] «тс.»; — р. *пунцо́вый*, бр. *пунсо́вы* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. ąsowy (ponsowy) «тс.» походить від фр. ponceau (< ст. poncel) «польовий мак; червоногарячий, яскраво-червоний», очевидно, пов'язаного з фр. paon «павич» (за схожістю з блиском павичевого пір'я). — Sł. wyr. obcych 559; Dauzat 573.

понто́н «плавуча опора для кранів, копрів, причалів, наплавних мостів», *понтоне́р, понто́нник*; — р. болг. *понто́н*, бр. *панто́н*, п. ч. вл. ponton, слц. слн. pontón, м. *понтон*, схв. *по̀нтӧн*; — запозичення з французької мови; фр. ponton «понтон; понтонний міст», утворено від лат. pontō (зн. в. pontonem) «плоскодонне судно; понтон», похідного від pōns (род. в. pontis) «міст, гать, настил з колод», спорідненого з псл. pǫtь, укр. *путь*. — CIC[2] 670; Черных II 56; Фасмер III 325—326; Holub—Lyer 384; Dauzat 574; Walde—Hofm. II 336—337. — Див. ще **путь**.

[**по́ну́р**] «личинка хруща» Г, Нед; — очевидно, похідне утворення від [*ну́рити*] «занурювати». — Див. ще **ну́рити**[1], **по.**

понура́ий, *понура́истий, понура́ти, понура́тися, понура́куватий, понура́куватий* — див. **ну́рити**[1].

[**понурка**] (ент.) «шерстолапка соромлива, Dasychira (Orgyia) pudibunda» Нед; — очевидно, калька німецької назви того самого метелика Kopfhänger (букв.) «людина з понуреною головою». — Див. ще **понура́ий**.

по́нчик; — р. *по́нчик*, бр. *по́нчык*, болг. *по́ничка* «пончик»; — запозичення з польської мови; п. pączek «брунька, пуп'янок; пиріжок, смажений у жирі», є демінутивом від pąk «брунька, пуп'янок», пов'язаного з дієсловом pękać «розпукуватися; тріскати, лопатися», спорідненим з укр. *пу́кати* «тріскати, лопатися». — Фасмер—Трубачев III 326; Черных II 56; Jakobson II 638; Brückner 403; Вългленов БЕ 1958, 238—239. — Див. ще **пу́кати**[1].

[**поня́ва**] (заст.) «полотно, полотнище; плащаниця» Нед, [*паньо́ва*] «плахта» Л; — р. *поня́ва* «(ст.) хустка, покривало, полотнище, запона, завіса; (церк.) нижня сорочка; [хустка, серпанок; пов'язка; шматок тканини, яким селянки обгортаються навколо стегон замість спідниці; широкий довгий одяг]», бр. [*панёва*] «вид спідниці», др. *понява* «шматок полотна; нижній одяг; плащаниця, саван; завіса; ковдра», м. [*пољава*] «грубе покривало на ліжко», схв. *по̀њава* «рядно, брезент», *пољáвац* «покривало, ковдра», слн. ponjáva «попона, велике простирадло; покривало», стсл. **понава** «полотно, пов'язка»; — псл. ponjava, як і po-pona, укр. *попо́на*, очевидно, пов'язане з дієсловом pьnǫ, pęti, укр. *пну, п'я́сти́*; менш обгрунтоване пов'язання (Hofmann 268; Walde—Hofm. II 247; Feist 142) з лат. pannus «шматок сукна, ганчірка», гр. πῆνος «тканина», гот. fana «шматок тканини, ганчірка». — Фасмер III 326; Skok II 8. — Див. ще **п'я́сти́**. — Пор. **попо́на**.

[**поня́мкати**] «піймати» Ва; — очевидно, пов'язане з *по(й)ня́ти* «тс.». — Див. ще **йня́ти, по**.

поня́ття, *понятти́й, поня́тливий* — див. **йня́ти**.

[**пообла́гувати**] «закінчити жнива, зібрати врожай» Нед; — неясне.

[**попа́ва**] (бот.) «кульбаба, Taraxacum officinale Wigg.», [*помпава* Mak, *попове гуменце, пупава* Mak, *пупова* Mak, *купа́ва, купа́ла*] «тс.»; — бр. [*папок, пупок*], ч. pampeliška, [pupava], слц. púpava, [pumpava] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [pąpawa, pępawa, papawa] «тс.» зводиться до виразу ст. popowa główka «тс.», букв. «попова голівка», утворено-

го за схожістю оголеної голівки кульбаби (після того як з неї облетить насіння) до поголеної голови ксьондза; зведення [*купáва*] «кульбаба», [*купáла*] «тс.» в одній статті з [*купава*] «латаття» (ЕСУМ III 144) потребує уточнення. — Machek Jm. rostl. 233. — Див. ще **піп**[1].

[**попáдик**] (орн.) «кропивник, воловe очко, Troglodytes troglodytes L.» Нед; — очевидно, пов'язане з дієсловом *попадáти*; назва, можливо, зумовлена великою рухливістю птаха, який під час полювання точно попадає на здобич; пов'язується також (Булаховський Вибр. пр. III 210) з *попадя́*. — Птицы СССР 430. — Див. ще **пáсти**[2].

попади́нець — див. **пáдалець**.

попадя́[1], *попаде́нко* «син попаді», [*попадиха*] «жінка або вдова священика» Пі, [*попади́ч*] «син попаді, попович» Нед, [*попадя́нка*] «попівна» Нед, Куз, *попадюва́ти* «бути попадею»; — р. *попадья́*, бр. *папáддзя́*, др. *попадия*, п. [popadzia] (з укр.), слц. popad'a, болг. *попади́я*, м. *попадија*, схв. *попàдија*, слн. popádija, цсл. **попадиꙗ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з новогрецької; гр. παπαδιά, (παπαδία) є похідним від παπᾶς «піп, священик». — Фасмер III 327; Младенов 481; Гръцко-български речник (София, 1957), 387. — Див. ще **піп**[1].

[**попадя**[2]] (орн.) «качка-широконіска, Anas clypeata L. (Spatula clypeata L.) Шарл; — пов'язане з *попадя́* «жінка попа»; можливо, назва зумовлена переважно бурим забарвленням качки, що могло асоціюватися зі скромнішим порівняно з іншими представницями панівних класів (дворянок, купчих) одягом попадь. — Див. ще **попадя́**[1].

[**попадя́**[3]] (іхт.) «гірчак, Rhodeus sericeus amarus Bloch», [*попади́ця* ВеНЗн, *попáдька, попáчка* тж] «тс.»; — п. [popadja] (з укр. ?), болг. [*попадийка*], схв. [popadika, popadić, popica] «тс.»; — пов'язане з *попадя́*[1] «дружина попа»; мотивація перенесення назви неясна. — Коломиец Происх. назв. рыб 18—19. — Див. ще **попадя́**[1].

[**попарáсканий**] «потрісканий, у тріщинах» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення зі словацької мови; слц. poprаskánу «тс.» є дієприкметником від дієслова poprаskat'(sa) «полопатися, потріскатися», похідного від praskat' «лопатися; тріщати, хлопати», спорідненого з ч. praskati «тс.», укр. *порóска* «тріщина». — Див. ще **прáскати, порóска**[1].

попели́ця (ент.) «тля, Aphis (Aphididae)», [*попелу́ха* Л, *попелю́х* ВеБ, *попелю́ха, попільню́ха*] «тс.», [*попíль*] «попілиця капустяна, Aphis brassicae L.» ВеБ, [*попільни́ця, попіля́нка* ВеНЗн, *поплю́ха* ВеБ] «тс.», *попільну́ха* «попелиця трав'яна»; — р. [*попели́ца*] «хвороба винограду»; — пов'язане з *по́піл*; назва зумовлена, очевидно, сіро-білим кольором пилку, подібним до попелу, який покриває попелицю. — Плавильщиков. Определитель насекомых 1950, 119—120. — Див. ще **по́піл**.

[**попели́ш**] (бот.) «жовтозілля, Senecio paluster DC.; цинерарія, Cineraria L.» Нед, Mak, [*попелець*] «ж. польове, S. campestris L.» Mak, [*попелиця*] «цинерарія багряна, Cineraria cruenta L.» Mak; — р. *пе́пельник* «цинерарія», п. popielnik, [popielec, popiołek, popiełek, popielica], ч. popelník, popelivka, вл. popjelnik «тс.»; — пов'язане з *по́піл*; назва зумовлена, очевидно, попелястим кольором рослини; пор. назви в інших мовах: лат. cineraria (від cinis «попіл»), нвн. Aschenpflanze, букв. «попеляста рослина». — Федченко—Флеров 993, 995; Machek Jm. rostl. 253. — Див. ще **по́піл**.

[**попелю́х**[1]] (зоол.) «вовчок, Myoxus glis», [*попелю́ха*]; — п. popielica «тс.»; — похідне утворення від *по́піл*; назва зумовлена тим, що ця тварина має сірий колір хутра. — Огнев. Звери СССР и прилежащих стран V 464. — Див. ще **по́піл**.

попелюх[2] — див. **папню́х**.

попелю́ха (орн.) «посмітюха, чубатий жайворонок, Galerida cristata (Alauda rustica)», *попелю́шка* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *по́піл*; назва зумовлена бурувато-сірим забарвленням верхньої частини тіла птаха. — Воїнств.— Кіст. 263; Птицы СССР 392. — Див. ще **по́піл**.

попелю́шка «замазура» (назва казкового персонажа), [*попелю́х*], *попеля́нка* «тс.»; — ч. popelka, слц. popeluša, popoluška, вл. нл. popjelawa, popjelinka, болг. *попеля́шка*, м. *пепелашка, пепелка*, схв. *пепељуга*, слн. pepélčica, pepélka «тс.»; — похідне утворення від *по́піл* (пор. р. *зо́лушка* «тс.» від *зола́* «попіл»); очевидно, калька нвн. Aschenbrödel (пов'язаного з Asche «попіл») або фр. cendrillon (від cendre «попіл»); пізня фіксація нвн. Aschenbrödel (XVI—XVII ст.), до того ж з початковим значенням «кухарчук», схиляє до думки про запозичений (калькований) характер відповідних слів у німецькій, як і в інших германських мовах (шв. askunge «попелюшка», від aska «попіл», англ. cinderella від cinders «попіл»), і про територію західнороманських мов, зо́крема французької, як про вихідну зону формування слова. — Brückner 255; Kluge—Mitzka 33; Dauzat 152; Klein 289. — Див. ще **по́піл**.

[**попе́нька**[1]] (ент.) «світляк звичайний, Lampyris noctiluca L.» ВеНЗн; — очевидно, пов'язане з *пень*; первісно могло означати нічне світіння деревної трухи на викопаних старих пнях. — Див. ще **світ**.

[**попенька**[2]] (ент.) «тарган, Periplaneta orientalis L.» ВеНЗн; — результат зближення [*по́пик*] «тс.» з [*попе́нька*] «світляк» (див.).

[**по́пер**] (бот.) «перець, Piper L.», [*по́прик*] «тс.», [*поперник*] «перечниця» ВеЛ, [*поперниця*] «тс.» ВеЛ, [*попри́ти*] «перчити»; — вл. popjer «перець», схв. [popar, poper], слн. pôper «чорний перець»; — псл. [*ръръгъ], що виникло діалектно з рьрьгь, очевидно, внаслідок дисиміляції. — Німчук 262; Skok II 601. — Див. ще **пе́рець**.

по́пере́к, *попере́чина, попере́чка, попере́чний, попере́чник, попере́чниця, попере́чуватися* — див. **пере́ка**.

по́пересень «поперечний ремінець хомута в шлеї»; — р. [*по́пе́рсье*] «кінський нагрудник», п. popiersień «попересень»; — похідне утворення від *пе́рса*, зближене з *по́пе́ре́к*. — Див. ще **пе́рса, по**.

[**поперечник**] (бот.) «смовдь гірська, Peucedanum oreoselinum (L.) Moench.» Mak; — неясне.

попецу́х — див. **пецу́х**.

попечи́тель (заст.) «куратор (навчального закладу)»; — бр. *папячы́цель*, ч. poručitel «опікун, куратор», болг. *попечи́тел* «опікун»; — запозичення з російської мови; р. *попечи́тель* (заст.) «особа призначена для опіки над кимось; (у царській Росії) звання керівника деяких установ, їх куратора», є похідним від *попечься* (< др. *попечи ся*) «потурбуватися, попіклуватися», *печься* (< др. *печи ся*) «турбуватися, піклуватися», якому відповідає укр. *піклува́тися* (див.).

[**по́пик**[1]] (орн.) «снігур, Pyrrhula pyrrhula L. Нед; луговий чекан, Saxicola rubetra L. Нед; коноплянка, Acanthis cannabina L. (Carduelis cannabina L.) Шарл», [*попи́чка*] «снігур; луговий чекан; синиця чорноголова, комишівка, Parus palustris L.», [*попо́к*] «очеретянка тонкодзьоба, Lusciniola melanopogon Temm.; синиця чорноголова»; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з *пір* (Булаховський Вибр. пр. III 211); назва могла бути зумовлена тьмяним забарвленням цих птахів (Воїнств.—Кіст. 244, 285, 324; Птицы СССР 449, 485, 523, 566, 574), що було характерне і для одягу православного духівництва. — Див. ще **піп**[1].

[**попик**[2]] (ент.) «листоїд, Chrysomela L.; тарган, Periplaneta orientalis L. ВеНЗн», [*пір*] «тарган ВеНЗн; бронзівка, Cetonia F.»; — похідне утворення від *пір*; назва зумовлена, очевидно,

чорним, чорно-синім, рудо-брунатним забарвленням деяких видів цих комах (Определитель насекомых европ. части СССР, М.—Л., 1948, 487, 488, 489; Горностаев 127). — Див. ще **піп**[1].

[**по́пини**] «назва частини візерунка, вишиваного на комірі чоловічої сорочки (човники з *по́пинами*)» Г, Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *поп'яста́ся* «повитися».

попі́д (прийменник); — р. [*по-под*], п. слц. popod; — псл. po-podъ складне утворення з прийменників ро «по» і podъ «під»; найдавнішою функцією прийменника, очевидно, було позначення руху під щось. — Див. ще **під**[2], **по**.

[**попідлі́**] (прийменник) «біля» Г, Она, [*попила* ВеУг, *попо́длі* Нед] «тс.»; — складне утворення з прийменників *по* і **підлі* (< др. *подълѣ* < псл. *podlьě), не збереженого в подібній формі сучасною українською мовою. — Див. ще **бі́ля́, по**.

попіка́ч — див. **пупука́ч**.

по́піл, [*попел*] «попіл» Пі, [*по́пів, по́піль* Нед] «тс.», [*попели́ця*] «попіл; ґрунт, подібний до попелу» Нед, *попели́ще* «місце, куди висипають попіл; згарище», [*пепели́ще*] «тс.» Нед, [*попельни́к*] «випалювач попелу; той, що торгує попелом; посудина для попелу» Нед, [*попе́льня́*] «місце, де зсипають попіл» Г, Куз, [*попили́ця*] «попіл; земля, подібна до попелу; хутро сірої білки або соні» Нед, [*попельни́к*] «місце, де зсипають попіл», *попельни́ця* «посудина на попіл від цигарок», *попільни́чка* «тс.», *по́пільність* «зольність», [*попільну́ха*] «гашене вапно», *попела́стий, попели́стий, попеля́стий*, [*попеля́тий*] Нед, *попельна́стий, по́пільний, попели́ти, попели́тися* «перетворюватися на попіл, згоряти; [порпатися в землі, смітті (про курку)]», *попели́ти*; — р. *пе́пел*, [*по́пел*], бр. *по́пел*, др. *попелъ, пепелъ*, п. popiół, ч. popel, слц. popol, вл. нл. porjeł, полаб. pūpel (< *popelъ), болг. м. *пе́пел*, схв. *пе̏пео*, слн. pepél, стсл. **пєпєлъ, попєлъ**; — псл. popelъ, pepelъ, редуплікована іменна форма, пов'язана з polěti, стсл. **полѣти** «горіти», а також polěno, укр. *поліно*, paliti, укр. *палити*, *polmę, укр. *полум'я*, що належать до того самого кореня з іншими ступенями вокалізму; — споріднене з прус. pelanne «попіл», лит. pelenaĩ (мн.), лтс. pelni «тс.», можливо, також лат. pollen, pollis «дуже дрібне борошно, подібне до пилу», pulvis «пил, порох», гр. πάλη «пил; борошно», παι-πάλη «борошно». — Фасмер III 234; Machek ESJČ 429—430; Trautmann 212; Karulis II 36; Walde—Hofm. II 331, 577; Szober PF 14, 604; Варбот Этимология 1965, 138; Брандт РФВ 2, 290—291. — Див. ще **пали́ти**. — Пор. **поліно, по́лум'я**.

попі́нка, *попи́нка* — див. **попо́на**.

[**попі́р**] (бот.) «ріжки, Claviceps purpurea Tul.» ВеБ; — результат видозміни деетимологізованої назви [*по́спір*] «тс.»; формальна зміна могла відбутися внаслідок зближення, очевидно, з дієсловом *попира́ти* (*попе́рти*) «підтримувати (підтримати), зміцнювати (зміцнити)», оскільки ріжки застосовуються в народній медицині. — Див. ще **спір**[1].

по́пка[1] «папуга»; — бр. *по́пка*; — запозичення з російської мови; р. *по́пка* «тс.» є результатом афективного скорочення форми *попуга́й* «тс.». — Фасмер III 328. — Див. ще **попуга́й**.

[**по́пка**[2]] «зіниця, чоловічок»; — п. [popka, pupka] «ганчір'яна лялька», ч. pupa «лялька», вл. pora «лялька, маріонетка», popka «лялечка», нл. pupa «лялька», pupka «лялечка»; — не цілком ясне; можливо, видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. Puppe «лялька», що походить від лат. pūpa «лялька, дівчинка», могло набути значення «зіниця, чоловічок» під впливом наявних у суміжних мовах близьких за формою слів спільного походження: нвн. Pupille «зіниця», уг. pupilla, рум. pupilă, слц. pupila «тс.», які відбивають запозичене лат. pūpilla «дівчинка-сирота; зіниця, чоловічок». — Skok III 79; Klu-

ge—Mitzka 570—571; Walde—Hofm. II 389—390.

[**по́пки**] (бот.) «конюшина, Trifolium pratense L.» Нед, [*по́пики*] «калюжниця болотна, Caltha palustris L.»; — р. [*попки́*] «пухівка, Eriophorum angustifolium Roth.»; — очевидно, пов'язане з первісним **пупо́к* (**пу́пик*, похідним від *пуп*) «пуп'янок», не збереженим, але колись наявним в українських говірках (пор. р. [*пупо́к*] «пуп'янок, зародок, брунька на рослинах»); назва зумовлена виглядом квітів конюшини, що нагадують пуп'янки інших рослин; зміна форми (заміна **у** на **о**), очевидно, пояснюється гіперичним сприйняттям ненаголошеного **у** як первісного **о** (*пупо́к* як **попо́к*, звідки *по́пки*). — Див. ще **пуп**. — Пор. **поп'я́ночка.**

[**поплавник**] (бот.) «китник, лисохвіст, Alopecurus geniculatus L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від [*попла́ва*] «болотне пасовисько» або [*по́плав*] «низина біля садиби, що заливається водою під час дощу»; назва зумовлена тим, що китник росте по дуже сирих місцях (Нейштадт 102; Федченко—Флеров 88). — Див. ще **пли́сти́, по**.

[**по́плавок**] (орн.) «сокіл-балабан, Falco cherrug» Куз; — очевидно, утворилося з прийменника *по* та іменника [*плав*] «річка; текуча вода; низький берег, порослий ситником», похідного від *пли́сти́*, у зв'язку з тим, що цей птах особливо охоче оселюється в долинах річок (Воїнств.—Кіст. 163). — Див. ще **пли́сти́, по**.

попліи́н «напівшовкова тканина», *попелі́н* «тс.»; — р. *попли́н*, заст. *папли́н*, бр. *папліи́н*, п. вл. popelina, ч. слц. popelíṇ, болг. *попли́н*, схв. *по̀плӣн*, слн. poplín; — запозичення з французької мови; фр. popeline «тс.», походить від англ. poplin, яке, у свою чергу, зводиться до фр. papeline, що походить від іт. papalino (жін. р. papalina), букв. «папський», похідного від papa «папа (римський)»; можливо, свою назву тканина одержала від того, що її почали виготовляти в Авіньйоні за часів, коли він був резиденцією папи. — Фасмер III 327; Dauzat 574; Gamillscheg 716; Klein 1218. — Див. ще **па́па**[2].

[**поплісок**] «велика калюжа, що залишилася після повені або дощу», [*по́плюсок*] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *пле́со* «озеро по течії річки; сильно розширене місце річки; глибока, спокійна ділянка водойми»; первісне значення слова було «залишок по плесі (після плеса)». — Див. ще **пле́со, по**.

[**поплі́тник**] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» ВеНЗн, [*поплотоk*] «тс.» тж; — п. [płotowy król], слц. [plotárik] «тс.»; — похідне утворення від *пліт* «тин», можливо, неповна калька нвн. Zaunkönig «волове очко, плотовий король», Zaunschlüpfer «волове очко; той, що шмигає попід тин»; назви зумовлені тим, що ця пташка зустрічається біля тинів. — Булаховський Вибр. пр. III 228; Ferianc Názv. vtákov 188—189. — Див. ще **пле́сти́**.

[**поплóтниця**] (бот.) «витка гречка, Polygonum convolvulus L.» Нед; — пов'язане з *попле́сти́*, похідним від *пле́сти́*; назва зумовлена властивістю виткої гречки обплітати стебла інших рослин (Нейштадт 214—215); форма з кореневим **о** виникла, мабуть, як наслідок зближення із словом *пліт* (род. в. *плоту*) «огорожа»; безпосереднє пов'язання з *пліт*, ч. plot (Machek Jm. rostl. 88) непереконливе. — Шамота 117; Меркулова Очерки 108. — Див. ще **пле́сти́, по**.

[**по́плюстка**] «линва, мотуз, посторонок» Куз, [*по́плюска*] «один з кілочків у возі, що вставляються для збільшення розмірів короба і підтримання вантажу» НикНикТрЛ; — очевидно, пов'язане з *попле́сти́*, похідним від *пле́сти́* (пор. [*по́плітка*] «верхнє пасмо на мотузку; нитка, якою оплітають коси; коса; плетиво»); могло з'явитись як результат деетимологізації діалект-

ної звукової форми [**поплютка*]. — Див. ще **плéсти́, по**.

пополáм (присл.) «навпіл, пополовині», *напополáм* «тс.»; — бр. *папалáм*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пополáм* утворилося із словосполучення **по полам*, що склалося з прийменника *по* та іменника [*полá*] «половина», *пол* «тс.». — Див. ще **пів, по**.

[**пополуяти**] «розірватися» (про мотузку) О; — неясне; можливо, виникло з компонентів **пополу* «пополам» і [*я́ти*] «брати, взяти».

попóна «покривало для коня та деяких інших тварин, для возів, саней», [*попíнка*] «тс.» ЛексПол, [*попóня*] «тс.; жіночий шерстяний одяг, який носили замість плахти; товста груба тканина», [*попи́нка*] «єпитрахиль»; — р. *попóна* «попона, [покривало, велика фата]», др. *попона* «покриття», п. ст. poropa «заслона; попона», ч. заст. poropa «покривало; лямка», болг. заст. *попóна* «попона», цсл. **попона** «завіса»; — псл. poropa, пов'язане з дієсловом **porętі* «обтягти», похідним від pęti «п'ясти». — Фасмер III 327. — Див. ще **по, п'я́сти́**. — Пор. **запóна, опóна, поня́ва**.

пóпри (прийм.) «при, незважаючи на, всупереч; повз, уздовж; біля; разом з, крім»; — слц. porgі «повз; біля; порівняно з; крім»; — псл. [porgі], що утворилося з прийменників po і rgі; первісними були конкретні просторові функції «біля, повз». — ESSJ Sl. gr. I 200. — Див. ще **по, при**.

[**поприси́рнювати**] «розстелити, виставити сушити» Нед; — неясне.

пóприще (заст.) «поле діяльності; давня міра довжини»; — запозичення з російської мови; р. *пóприще* «поле діяльності; (заст.) місце, де змагаються, арена, сцена, іподром, пристосовані до перегонів, ігор, боротьби», др. *попьрище* «міра довжини близько двох третин версти; міра завдовжки в денний перехід», як і болг. *пóприще* «ділянка в житті, поле діяльності; професія», м. *поприште* «поприще, поле діяльності; місце боротьби, бою, якоїсь події; період життя, діяльності, сама діяльність», схв. *пòпрȉште* «поле бою, боротьби, арена; поле діяльності», слн. заст. porríšče «тс.», запозичене зі старослов'янської мови; стсл. **поприщє** «стадій (арена, іподром); стадій (міра довжини = = 184,97 м)» є похідним утворенням від дієслова **пєрж, пьрати** «(первісно) іду; іти», яке в старослов'янських пам'ятках зафіксовано лише в значенні «летіти, ширяти». — Фасмер III 240, 327—328; Mikl. EW 258. — Див. ще **пе́рти[1], по**. — Пор. **перть**.

попрікáти «докоряти; [ганити, гудити]» Нед, [*попрекáти, попрекнýти*] «тс.» Нед, [*пóпрек*] «догана, закид, докір» Нед, [*пóпрік, пóпрьок*] «тс.» Нед; — бр. *папракáць*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *попрекáть* утворено за допомогою префікса *по-* від цсл. **прѣкъı, прєкъı** (присл.) «поперек, усупереч»; первісне значення дієслова було «говорити щось усупереч». — Фасмер III 238, 355. — Див. ще **пере́ка, по**.

[**пóпріч**] «попри, всупереч» Нед; — результат контамінації прийменників *пóпри* і [*пріч*] «крім»; можливо, підтримане впливом п. ст. porrzecz «упоперек». — Див. ще **пóпри, пріч**.

попрóз «повз»; — результат злиття прийменників *по* і *проз* «повз, через»; можливо, утворено за зразком п. porrzez «через», що складається з po «по» і rrzez «через». — Див. ще **по, проз**.

попугáй (орн.) «папуга, Psitaccus; [пугач, Bubo Л]», [*попугáйчик*] «будиночок для папуг» Куз; — бр. *папугáй*; — запозичення з російської мови; р. *попугáй* через гол. papegaai, снн. papagoie «тс.» зводиться до фр. ст. papegai (< прованс. papagai), що є, очевидно, результат адаптації ар. [babaghā] «тс.». — Фасмер—Трубачев III 328; Черных II 57; Преобр. II 105—106. — Див. ще **папу́га**.

[**попукáч**[1]] «дятел, Picus L.» ДзАтл II; — похідне утворення від дієслова

[*попу́кати*] «постукати»; назва зумовлена голосним стуком дятла об дерево, з якого він видзьобує личинок. — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **пу́кати**[2].

попука́ч[2] — див. **пупука́ч**.

популя́рний, *популяриза́тор, популяриза́ція, популя́ція* «населення; заселення», *популяризува́ти*; — р. *популя́рный*, бр. *папуля́рны*, п. вл. popularny, ч. populární, слц. populárny, болг. *популя́рен*, м. *популя́рен*, схв. *по̏пуля̄ран*, слн. populáren; — через західноєвропейські мови (нім. populär, фр. populair) запозичено з латинської; лат. populāris «народний; популярний, який користується любов'ю народу» є похідним від іменника populus «народ», можливо, запозиченого з етруської мови. — CIC[2] 671; Черных II 57; КЭСРЯ 354; Sł. wyr. obcych 591; Holub—Lyer 385; РЧДБЕ 577; Dauzat 574; Walde—Hofm. II 339—340.

попурі́ «збірна музична п'єса»; — р. *попурри́*, бр. *папуры́*, п. ч. слц. potpourri, вл. potpurij, болг. *потпу́ри*, м. *потпу́ри*, схв. *потпу̀рӣ*, слн. potpurí; — запозичення з французької мови; фр. pot pourri «рагу з різних ґатунків м'яса; суміш, усяка всячина; (муз.) попурі», (букв.) «гнилий горщик», є калькою ісп. olla podrida «тс.», яке стосується страви з різних ґатунків м'яса, тушкованого з овочами; значення музичного терміна слово набуло у французькій мові; фр. pot «горщик» походить від нар.-лат. pottus (пізніше potus) «тс.», нез'ясованого походження; pourri пов'язане з дієсловом pourrir «гноїти», що походить від нар.-лат. *putrīre, пов'язаного з лат. pūs (род. в. pūris) «гній», спорідненим з гр. πύθομαι «гнию», πῦον, πύη «гній», дінд. pūtiḥ «гнилий», гот. fūls, двн. fūl, нвн. faul «тс.». — CIC[2] 671; Черных II 57; Sł. wyr. obcych 594; Holub—Lyer 388; РЧДБЕ 580; Klein 1226; Dauzat 577, 579; Walde—Hofm. II 351, 391—392.

[попу́тник] (бот.) «подорожник, Plantago major L.; P. lanceolata L. Mak», [*припу́тник*] «Plantago major L. ВеНЗн; Plantago arenaria W. K. Mak», [*три́путник*] «Plantago arenaria W. K.»; — р. [*попу́тник*] «подорожник», [*припутник*] «тс.», бр. [*прыпутнік*] «Plantago major L.», *трыпу́тнік* «подорожник»; — похідне утворення від *путь*; назва зумовлена тим, що ці рослини ростуть поблизу доріг або на дорогах (Нейштадт 508—509; Носаль 186). — Шамота 7—8. — Див. ще **по, путь**. — Пор. **при́путень, три́путень**[2].

[поп'я́ночка] «брунька; пуп'янок» Нед, [*поплю́х*] «тс.» Нед; — зменшена форма від не засвідченого словниками **поп'янка* (< **пуп'янка*) «тс.», пов'язаного з *пу́п'янок*; заміна **у** вторинним **о** сталася, очевидно, в умовах характерного для південно-західних говірок укання і пов'язаного з ним гіперизму (вживання **о** замість **у**). — Див. ще **пуп**. — Пор. **по́пки**.

пора́[1] «час», *поро́ю* «іноді», *впо́ру, упо́ру*; — р. *пора́*, бр. *пара́*, др. *пора*, п. ч. діал. рога, болг. *по́ра* «вік (людини)», м. *пора* «тс.; середовище, коло людей»; — очевидно, псл. рога «час; година, удар» (пор. цсл. **пора** «удар, поштовх»), пов'язане чергуванням голосних з **perti* «бити»; первісно означало удар як сигнальне позначення певного часу (пор. časъ «тс.»); менш переконливе зіставлення з р. *спо́рый*, [*пори́ть*] «товстіти, жиріти; бути в доброму стані» (Иванов—Топоров 250; Вайан Пробл. ист. и диал. 87; Snoj Jezik in slovo 30 (1984—5), 117—120), з гр. πορεῖν «дати, надати; визначити наперед» (Фасмер III 328; Преобр. II 106), πόρος «прохід» (Младенов 489), або виведення як запозичення від гр. φορά «несення; вантаж; плодючість, урожай» (Семереньи ВЯ 1967/4, 22). — Преобр. II 106; Mikl. EW 258. — Див. ще **пе́рти**[3].

по́ра[2], [*пори́на*] «пора» Куз, *по́ристий, порува́тий*; — р. бр. болг. м. схв. *по́ра*, п. por (чол. р.), ч. слц. pór (чол. р.), вл. pora, слн. póra; — запо-

зичення з німецької мови; нвн. Ро́ге «пора» через пізньолат. porus «тс.» походить від гр. πόρος «місце переправи; протока; міст; дорога, шлях; (анат.) канал, пора», пов'язаного з πείρω «проколюю, пробиваю; розтинаю», спорідненим з псл. na-periti «проколювати» (стсл. **напєрити** «тс.») і, більш віддалено, з лат. porto «несу», двн. faran «їхати», нвн. fahren «тс.», вірм. heriwn «шило», псл. *portъ, укр. *поро́м*. — Черных II 57; Фасмер III 328; Gr. Fwb. 601; Frisk II 491—492, 581; Boisacq 757—758. — Див. ще **поро́м**.

[**по́рай**] (у виразі *п. дати* «порядок дати») Нед, [*пораюва́ти*] «діяти; робити» Нед; — похідне утворення від *пора́яти* «порадити»; семантичний розвиток такий самий, як у слова *ра́да* в складі виразу *дати раду* «впоратися, зробити порядок». — Див. ще **ра́яти**.

[**поральник**] (бот.) «королиця, Chrysanthemum leucanthemum L.» Mak; — очевидно, пов'язане з *ра́ло*; назва зумовлена тим, що королиця росте на поораних парових полях (Нейштадт 562). — Див. ще **по, ра́ло**.

пора́нник — див. **ра́нник**[1].

по́рати «виконуючи хатню роботу або займаючись господарською справою, давати лад, порядок; доглядати; мити, переодягати, годувати», *по́ратися* «виконувати хатню роботу, займатись господарськими справами», *порани́на* «прибирання; куховарення, господарські турботи», *по́ранка* «прибирання, куховарство», *запо́рати* «справитися з роботою коло чогось; обробити або засіяти (землю)», *напо́рати* «заготовити яку-небудь кількість чогось; заподіяти; натворити чого-небудь», [*спо́рати, упо́рати*] «прибрати, закінчити, з'їсти», *упо́ратися* «закінчити (роботу)»; — р. [*по́рать*] «робити», [*по́раться*] «займатися господарством, куховарити», п. [porać] «обробляти, орати (поле)», pарać się «клопотатися; займатися (чимось); доглядати (щось); крутитися, кидатися; [поспішати]», ч. pára-ti se «возитися (з кимось); [займатися (чимось)]», вл. [poraś] «робити; пускати в рух; спонукати», нл. poraś «тс.», poraś se «рушати; рухатися»; — псл. [porati (sę), parati sę]; — загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється з лат. paro «готую» (Machek ESJC 434), виводиться від псл. pora «пора, час» (Brückner 395, 431), пов'язується з р. [*пори́ть*] «товстіти, гладшати, збільшуватися; допомагати», *спо́рый* «успішний» (Schuster-Sewc 1134), з псл. *perti «іти, просуватися», гот. двн. fahran «тс.» (Трубачев С.-луж. сб. 168).

поре́й (бот.) «пір, Allium porrum L.», *пір*, [*по́ра* ВеНЗн, *порр* Пі] «тс.»; — р. *поре́й*, бр. *парэ́й*, вл. нл. porej; — очевидно, за посередництвом російської мови запозичено з німецької; нвн. Pórrei (Porré(e)) походить від фр. porrée «тс.», що продовжує нар.-лат. *porrata, пов'язане з лат. porrum «тс.». — Фасмер III 329; Преобр. II 106—107; Kluge—Mitzka 559; Dauzat 570, 575.

[**поре́льце**] «поручча, перила» Нед; — результат видозміни форми *пери́льця*, зменш. від *пери́ла*, можливо, зближеної з [*поре́нча*] «тс.». — Див. ще **пери́ло**.

[**поре́нча**] (мн.) «поручні» Куз, [*поренча́та*] «тс.; бильця, перила Ва», [*поре́нче* (одн.) Ва, *поре́нчі* Л, *паре́нжа* Л, *пере́нджі* Л, *опере́нчі* Л] «тс.»; — бр. *парэ́нчы* «поручні»; — запозичення з польської мови; п. poręcz (жін. р. одн., мн. poręcze) «поручча», [poręcza (жін. р., мн. poręcze)] «тс.», [poręcze (с. р., мн. poręcza)], [paręcz (чол. р., мн. paręcze)] етимологічно відповідають укр. *поруччя*, *по́ручень* і пов'язані з п. ręka «рука». — Бевзенко НЗ УжДУ 26/2, 177. — Див. ще **рука́**.

[**по́рзний**] «скоромний», [*пі́рзний*] «брудний; сластолюбний», [*порзни́на*] «скоромна (жирна) їжа» Нед, [*по́рзнитися*] «скоромитися», [*спо́рзний*] «брудний, порочний, сластолюбний», [*спо́рзнитися*] «оскоромитися»; — р. [*по́рзный*] «жирний, грішний, нечистий», п. [porzny] «бридкий, підлий», ст. parznać

«бруднити», ч. prznìti «ганьбити», ст. przdniti, слц. prznit' «тс.», схв. *пр̏знити* «бруднити; псувати настрій (у товаристві), розладнувати компанію; розрізати кишки, потрошачи»; — псл. *pr̥̀zьnъ(jь)/*pr̥̀zdьnъ(jь); — неясне; зіставлення з р. [*по́роз*] «кнур» і спорідненими словами південнослов'янських мов (Потебня РФВ, 3, 100; Brückner 397), як і пов'язання з brzd- < brzg-, brýzgati (Machek ESJČ 489), непевне; малопереконливе також виведення (Scheludko 142) з рум. spurcá «бруднити». — Фасмер II 329.

[**пориж**] (бот.) «гусяча лапка, Potentilla anserina L.» Mak; — неясне; можливо, пов'язане з [*по́ри́ш*] «вербена лікарська».

[**пори́коза**] «короста, свербличка» Мо; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого [*порико́жа*] «тріскання шкіри на губах, виникнення тріщин на руках, ногах» Нед, утвореного з наказової форми 2-ої ос. одн. від дієслова *поро́ти* та іменника *ко́жа* (див.).

порина́ти, *пори́нач*, *пори́ну́ти* — див. **пірна́ти**.

[**по́ри́ш**] (бот.) «вербена лікарська, Verbena officinalis L.» Нед, Г; — нл. spóryš «тс.»; — результат видозміни давнішого **спориш* «тс.», можливо, зближеного з назвами [*по́рпличник*, *порпли́шник*] «тс.». — Див. ще **спо́ри́ш**[1].

[**по́рівці**] «нарізно, поодинці»; — неясне.

пори́г, *поро́ги* (річкові), [*порого́вина*] «місцевість, розташована терасами» Нед, [*порожи́ще*] «поріг» Куз, *поро́жистий*, *запоро́жець*, [*запоро́жчик*] «запорізький козак», [*запоро́жжя*] «ті, що на весіллі стоять за порогом хати», [*запоро́жецький*] «запорізький»; — р. *поро́г*, бр. *паро́г*, др. *порогъ* «поріг (у будинку, у річці)», п. próg, [каш. porg, parg], ч. práh, слц. prah, вл. próh, нл. prog, полаб. porg, болг. м. *праг*, схв. *пра̏г* «поріг, одвірок», слн. pràg «поріг», стсл. **прагъ** «тс.»; — псл. *porgъ; — споріднене з лит. pérgas «рибальський човен (видовбаний з одного стовбура)», дісл. forkr «дубець, ціпок», днн. ferkal «засув, замок», лат. pergula «прибудова перед будинком, муром; хата, кімната на горищі», можливо, також з вірм. harkanem «б'ю»; менш прийнятним є зіставлення з гр. σπέρχω «натискаю, поспішаю», дінд. spṛhayati «жадає», двн. springan «стрибати» (Zupitza KZ 36, 65, Hofmann 328), з гр. πόρος «прохід» (Terras ZfSlPh 19, 123), з р. [*перегиня*] «малоприступне місце в лісі» (Wiedemann BB 28, 9), як і з ч. Praha «Прага», п. Praga (місцева назва) (Преобр. II 107; Mikkola Ursl. Gr. III 38; Младенов 503); первісно слово означало, очевидно, суцільну масивну колоду, на якій стояв будинок, у тому числі і двері; запозиченням з української мови є п. porohy «річкові пороги». — Німчук 125; Черных II 58; Фасмер III 329—330; Machek ESJC 478; Schuster-Šewc 1159; Skok III 21; Trautmann PBrB 22, 151; Petersson PBrB 33, 191; IF 23, 399; Persson Beitr. 475; Walde—Hofm. II 288; Pokorny 819.

[**по́ріж**] (жін. р.) «сітка з великими вічками з товстих ниток, що покриває густу рибальську сітку», [*по́риш*] (жін. р.) «сітка з великими вічками, яка в'яжеться з однієї чи двох сторін рибальської сітки для більшого заплутування риби в снасті» Дз; — р. [*режь*] «найрідша рибальська сітка; рідка тканина», [*ре́жа*] «тс.», [*реду́ха*] «рідка сітка»; — похідне утворення з префіксом *по-* від не відбитої сучасними словниками іменникової основи **ріж*, пов'язаної з прикметником *рідки́й* (псл. *rědjь). — Див. ще **по**, **рідки́й**.

[**поріз**] (бот.) «юринея волошковидна, Jurinea cyanoides Rchb.» Mak; — р. [*поре́зник*] «Jurinea Pollichii DC»; — пов'язане з дієсловом *порі́зати*, похідним від *рі́зати*; назва зумовлена, очевидно, перисто-роздільною формою листків, нібито порізаних, або жорсткістю внутрішніх листків (Нейштадт 575; Федченко—Флеров 1005). — Див. ще **по**, **рі́зати**.

порі́зник (бот.) «Libanotis L.; [подорожник, Plantago L. Куз, Носаль]»; — р. *поре́зник* «тс.», бр. *парэ́знік* «Libanotis L.»; — пов'язане з *порі́з*, *порі́зати(ся)*; назва роду Libanotis зумовлена пилчастою формою листків, ніби порізаних на частини (Вісюліна—Клоков 235; Нейштадт 417), а подорожників — застосуванням їх для лікування порізів. — Носаль 88. — Див. ще **по**, **рі́зати**.

[**порі́сливий**] (у сполученні *п. дощ*) «рясний» Нед; — похідне утворення від *(по)роси́ти* «мжичити, накрапати», пов'язаного з *роса́*; початковим значенням слова мало бути «дрібний» (про дощ), пор. схв. *по̀росица* (*по̀росница*) «дрібний дощ»; свого теперішнього значення слово набуло, мабуть, через зближення з фонетично близьким [*рісни́й*] «рясний» (у т. ч. про дощ). — Див. ще **по**, **роса́**.

порі́чка (бот.) «смородина (червона, світла, звичайна (не чорна) та ін.), Ribes L.», [*пори́чка*] «смородина червона» ВеБ, [*поречка* Mak, *порицi* См, *порі́чки*, *порі́чник* Mak, Куз] «тс.», *порічкі́вка* «наливка з порічок», *порічня́к* «тс.», [*парі́чка*] «смородина червона» Нед, [*парічки* Mak, *пури́чки* Л, *пожичка* Mak, *позічка* Mak, *опорі́чка*, *опорі́чки*, *попорі́чка* ВеНЗн, *попорі́чки* Нед, *сporички* См, *споришки* Mak, *спорі́чка* Нед, *шпори́шки*, *шпорі́чка* Mak, *шпури́шки* Па] «тс.»; — р. [*пори́чки*, *поре́чки*] «порічки (червоні)» з (укр.), бр. *парэ́чка* «смородина (червона, чорна)»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. porzeczka «порічка; агрус, Ribes grossularia L.» утворено з прийменника po «по» та іменника rzeka «ріка» у зв'язку з тим, що дикі представники роду Ribes, зокрема *агрус*, ростуть понад річками. — Machek Jm. rostl. 99. — Див. ще **по**, **рі́ка**.

[**по́рно**] «зручно» До; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*по́рно*] «міцно, надійно, швидко, прудко», [*по́рко*] «швидко, прудко», [*по́рный*] «дорослий; дозрілий; придатний», [*порно́й*] «тс.», є похідними від *пора́*, що відповідає укр. *пора́*. — Даль III 319—320. — Див. ще **пора́**[1].

порногра́фія, *порно́граф*, *порнографі́чний*; — р. болг. *порногра́фия*, бр. *парнагра́фія*, п. слц. pornografia, ч. pornografie, вл. pornografija, м. *порнографија*, схв. *порнографија*, слн. pornografíja; — запозичення з французької мови; фр. pornographie пов'язане з pornographe «той, хто пише про повій і проституцію; автор непристойних творів», яке походить від гр. πορνογράφος «автор творів про повій», утвореного з πόρνη «продажна жінка, повія», пов'язаного з πέρνημι «вивожу на продаж, продаю», περάω «переходжу», спорідненим з псл. *perti «іти, просуватися», дірл. renim «продаю», і γράφω «пишу». — CIC[2] 671; КЭСРЯ 355; Gamillscheg 717; Dauzat 575; Frisk II 516—517, 581. — Див. ще **графа́**, **перти**[1].

[**порня́ла**] «трава на пасовищі для дійних овець; пасіння овець після вечірнього доїння Нед», [*корня́ла*, *скорня́ла*] «тс.» St. sl. 22, [*пурня́ло*] «нічне пасіння овець», [*пурня́ти*] «пасти овець вночі», [*корня́ти*, *скорня́ти*] «тс.» St. sl. 22; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. молд. porneálă «відхід, вирядження (у дорогу), від'їзд; місце на пасовищі, призначене для дійних овець» пов'язане з дієсловом porní «приводити в рух; виряджати, посилати; спонукати; рушати; відходити, прямувати», яке виводиться від цсл. **поринѫти** «штовхати, гнати; спонукати», похідного від **рinжти** «тс.». — Булаховський Нариси 118; Дзендзелівський St. sl. 22, 283; Scheludko 141; Vrabie Romonoslavica 14, 167; Crânjală 361, 438; СДЕЛМ 325; DLRM 643; Vasmer ZfSlPh 5, 285. — Див. ще **по**, **ри́нути**.

[**порожни́к**] «місце біля дверей, де звичайно ставлять мітлу; порожнє місце біля дверей Нед»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *поро́жній* або з *поріг*.

поро́жній «пустий», [*поро́жний*] «тс. Нед; пісний, сухий, нізчимний» ЛексПол, *порожни́стий*, *порожнюва́тий*, *порожня́вий* Куз, [*порожне́та*] «порожнеча» Нед, *порожне́ча*, *порожни́на*, [*порожно́*] «лежаче гниюче дерево» Ник, *порожня́*, *поро́жнява*, *порожня́к*, [*порожняки́*] «пиріжки без начинки, пампушки» До, [*порожне́*] «порожнем» Нед, *порожне́м*, *порожняко́м*, *по́рожньо*, [*порожньо́м*] «порожнем» Нед, *порожні́ти*, *порожнюва́ти* «стояти порожнім; бути вільним, [не мати роботи Нед]», *ви́порожнити*, *ви́порожнитися*, [*запорожни́ти*] «заповнити, зайняти», *непоро́жній* «не пустий; [вагітний; не пісний, м'ясний Л]», *опорожни́ти* «випорожнити», [*перепорожни́ти*], *спорожни́ти* «тс.», *упорожні*; — р. *поро́жний*, бр. *паро́жні*, др. *пороздьныи* «вільний від праці, бездіяльний; святковий», *порозьныи* «тс.; вільний, порожній», *порожьнии*, *порожьныи* «тс.», п. próżny (ст. próżny) «порожній; даремний, безплідний; позбавлений; вільний; не зайнятий», ч. prázdný «порожній; вільний, позбавлений», слц. prázdny, вл. prózdny, нл. prozny, болг. м. *пра́зен* «тс.», схв. *пра́зан* «порожній; спустошений», слн. prázen «порожній; не зайнятий», стсл. **праздьнъ** «порожній»; — псл. [*porzdjьnъjь] (звідки східнослов'янські форми з **-жн-**); пов'язане з формою порівняльного ступеня *porzdje від *porzdьnъ «порожній», походження якого неясне; зіставляється (Matzenauer LF 13, 192—193; Schuster-Šewc 1162—1163) з лит. sprogti «лопатися, розпускатися» (про бруньки); пов'язується (Machek ESJČ 482) з лит. beřgzdias «марний, безплідний», beřgždinas «тс.»; виводиться (Grošel Sl. revija 5—7, 1954, 121) з псл. *porzdъ з попереднього *pors-do, пов'язаного з хет. parš- «бігти», герм. *ferzan «усувати». — Фасмер—Трубачев III 330; Иллич-Свитыч Этимология 1963, 84.

порозфі́вкувати — див. **фі́вкати**.

поро́к «вада, хиба», *поро́чний* «який має пороки; розпусний; хибний», *поро́чити* «ганьбити, паплюжити, знеславлювати», [*непо́рок*] «чесність» Ж, [*непоро́ки*] «погані чутки Ж; недобра слава», [*незапоро́чени*] «незаплямований» Л, [*незапоро́шени*] «тс.» Л, [*опоро́к*] «порок», [*опоро́ка*] «неслава», *пренепоро́чний*, [*споро́кати*] «забруднити» Нед; — р. болг. *поро́к*, бр. *паро́к*, др. *порокъ* «недолік, вада; нарікання, докір», слц. заст. porok «вада», м. *порок* «вада, хиба», схв. *по̀рок* «тс.»; — очевидно, через російське і, далі, давньоруське посередництво запозичено зі старослов'янської мови; стсл. **порокъ** «догана, докір, хула», як і вл. porok «осуд, гана; недолік», нл. porok «осуд, докір», походить від псл. porokъ «тс.», утвореного за допомогою префікса po- «по-» від дієслова *rekti «говорити». — Фасмер III 331; Черных II 58; Schuster-Šewc 1136. — Див. ще **по**, **ректи́**.

[поро́ки] (мн.) «старовинні військові прилади для розбивання мурів фортець, рід таранів» Нед, *поро́чник* (заст.) «той, що робить пороки» Бі; — р. *по́рок*, др. *порокъ*, п. porok «таран», ст. prok «машина для метання снарядів, уживана при облогах», ч. слц. prak «праща; катапульта», вл. prok «праща, арбалет; лук», prokać «кидати, метати; стріляти з арбалета», нл. prok «праща», prokaś «кидати пращею; стріляти», м. *прака* «праща», цсл. **пракъ** «військова машина для здобування міст»; — псл. *porkъ, очевидно, пов'язане з дієсловом *perti «бити», укр. *пе́рти*; зводиться також (Schuster-Šewc 1159) до ie. *(s)per- «прискати, викидати»; непереконливе зіставлення з дінд. paraśúḥ «сокира», гр. πέλεκυς «тс.; молот», розгляданими як запозичення, пов'язані з ак. pilakku «кинджал» (Kretschmer Einl. 105). — Фасмер III 331; Brückner 437; Machek ESJČ 479; Варбот Этимология 1965, 109; Lang LF 43, 228; Mühl.—Endz. III 209. — Див. ще **пе́рти**[3]. — Пор. **пра́ща**.

поро́м, *паро́м*, *поро́н* (заст.), *поро́мник*, *поро́мщик*, *паро́мник*, *паро́мщик*, *поро́нник* (заст.), *поро́нщик* (заст.); — р. *паро́м*, ст. *поро́м*, бр. *паро́м*, п. prom, ч. слц. заст. prám, схв. *пра̏м*, р.-цсл. **прамъ**; — псл. *pormъ, пов'язане з *perti «рухатися, їхати»; — споріднене з дісл. farmr «вантаж, тягар, вміст», двн. farm, свн. varm «човен, пором», двн. faran «їхати», гр. περάω «проникаю», πορθμός «прохід, протока»; розглядати слово як германське запозичення (Hirt PBrB 23, 336) немає підстав. — Фасмер III 331—332; Machek ESJČ 479; Skok III 22; Варбот Этимология 1965, 109; Trautmann 216; Torp 229; Holthausen Awn. Wb. 56; Persson Beitr. 641. — Див. ще **пе́рти**[1].

[**по́ромінь**] «промінь» Нед; — п. promień «промінь; пасмо; [струм, струмок]», [promię] «промінь; струна», promyk «промінь», ч. pramen «струмок; джерело; пасмо», слц. prameň «тс.», вл. promjo «промінь, смуга; пасмо; коса; віднога (річки); джерело», нл. promje «пасмо, струмінь; промінь», м. *прамен* «пасмо», схв. *пра̏мēн* «тс.; локон; клапоть», *пра̏м* «тс.», ст. [prami] «нитка, прядиво», слн. prámen «жмут; моток, пасмо», цсл. **прамень** «нитка, прядиво»; — псл. *pormy (род. в. *pormene), очевидно, пов'язане з *perti «бити, пробивати»; зводиться також (Schuster-Šewc 1160; Machek ESJČ 479) до ie. *(s)per(g)- «прискати, викидати»; менш переконливе зіставлення (Brückner 438) з псл. *pormъ «пором». — Німчук 32—33. — Див. ще **пе́рти**[3]. — Пор. **про́мінь**.

пороплáсти «пористі матеріали із синтетичних смол»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пороплáсты* виникло як скорочення словосполучення *пористые пластические (массы)* «пористі пластичні маси». — Див. ще **плáстика**, **по́ра**[2].

[**по́рос**] «розжарений попіл» Нед, [*по́росок*] «тс.» Нед; — р. [*порс(о́)к*] «припічок, жарівник»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *прúсок* (*прúск*) «тс.». — Див. ще **прúскати**.

поросúнець (бот.) «Hypochoeris L.»; — п. prosiennik, prosienicznik, [prośniczka], ч. prasetník, слц. prasatník «тс.»; — похідне утворення від *порося́*; назва зумовлена тим, що стебло й листя цієї рослини, вкриті щетинками (Федченко—Флеров 1038—1039), нагадують щетинисту шкіру поросяти; пор. інші назви поросинця: [*вепри́нець*] від *вепр*, нвн. Ferkelkraut, букв. «поросяче зілля». — Див. ще **порося́**.

[**поро́ска**[1]] «тріщина» Нед; — слн. práska «подряпина, шрам», práskati «дряпати, чухати»; — очевидно, псл. *porskati «дряпати», можливо, пов'язане з praskati «тріщати, тріскати». — Scheftelowitz KZ 56/3—4, 205. — Пор. **попара́сканий**, **пра́скати**.

[**поросна́**[2]] «кінь для їзди верхи» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. poroszka «іноходець» пов'язане з poroszkálni «бігти клусом, підтюпцем», запозиченим з південнослов'янських мов; пор. болг. *пру́сам* «іду дрібним кроком», схв. *пру̏скати* «бігти клусом», *пру̏сац* «іноходець», слн. prúsec «тс.», етимологія яких не з'ясована. — Kniezsa I 1, 439; MNTESz III 259; Bárczi 247.

[**поросква́**] (бот.) «персик, Persica vulgaris Mill.» Німчук; — пов'язане з [*бросква*] «тс.» (див.).

[**поро́сник**] «несамовита, жорстока, люта людина; нелюд» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*по́рос*] «гарячий попіл».

порося́, [*переся́*] Л, [*поросни́ця*] «свиноматка» Чаб, [*поросю́к*] «велике порося», [*поросю́чка*] «свиня, що має поросят», *порося́тина*, *порося́тник* «приміщення для поросят; посудина, в якій пряжуть і подають молочних поросят; [матка свині ВеБ]», [*порося́чка*] «свиня, що має поросят», *поро́слива* «плодюча (свиня)», *порíсна* «вагітна (свиня)», *поро́сна* «тс.», *порося́чий*, [*поросúти*] «приводити поросят», *поросúтися* «тс.», [*запоросíти*] «завагіт-

ніти (про свиню)», *опоро́с*, [*супоро́сая*] «вагітна (свиня)» Пі; — р. *порося́*, бр. *парася́*, *парасе́*, др. *порося*, п. prosię, ч. prase, слц. prasa, вл. proso, нл. prose, полаб. porsą, болг. *прасе́*, м. *прасе*, схв. *прâсе*, слн. práse(c), цсл. **прасѧ**; — псл.*porsę, похідне від *porsъ (<*porḱ-), відбитого в др. *порозъ* «баран», р. [*по́роз*] «бугай, кнур», цсл. **празъ** «баран», схв. prâz «тс.» (вторинне **з(ъ)** (z) замість **с(ъ)** (s) з'явилося під впливом *kъnorzъ «кнур»); — споріднене з лит. paršas «порося», прус. parstian «тс.», лат. porcus «свійська свиня», двн. far(a)h «порося», нвн. Ferkel «тс.», курд. purs «молода свиня», сірл. orc «тс.», ie. *porkos «молода свиня». — Коваль 83; Фасмер—Трубачев III 332; Brückner 438; Machek ESJČ 479—480; Schuster-Sewc 1161; Младенов 503; Skok III 23—24; Трубачев Назв. дом. жив. 62—63; Trautmann 207; Walde—Hofm. II 341; Meillet—Ernout 926; Fortunatov AfSlPh 4, 579; Pedersen Kelt. Gr. I 91; Бенвенист 38—44; Гамкрелидзе—Иванов 594; Pokorny 841.

поро́ти, *поро́тися*, [*поро́тина*] «тавро на вівці, свійській птиці; вухо, розрізане вздовж до половини; розріз перетинки між пальцями», *поро́льний*, *по́ротий*, [*відпірчити*] «відлупцювати», *ро́зпір* «розпорене місце», *ро́зпірка* СУМ, Нед, [*розпо́рина* Нед] «тс.», *спо́рок* «споротий верх одягу»; — р. *поро́ть*, бр. *паро́ць*, др. *пороти*, п. заст. pruć, prόć, ст. (багатораз.) parać, ч. párati, слц. párat', вл. prόć, нл. projś, ст. proś, болг. *по́ря* «порю», м. *пори* «поре», схв. *по̀рити*, слн. práti, цсл. **прати**; — псл. *porti (porjǫ), пов'язане з *perti «іти, просуватися; проникати» (пор. р.-цсл. **напєрн** «проколов», **разпєрѣ** «розпорю»); — споріднене з гр. πείρω (<*perį̄) «проколюю, протикаю», ἔπαρον «(я) просвердлив, проткнув», πόρος «прохід», гот. faran «їхати». — Фасмер III 332; Черных II 58; Brückner 437; Machek ESJČ 434; Schuster-Sewc 1158; Младенов 493; Skok III 11—12; Trautmann 206; Matzenauer LF 13, 190; Mikkola Ursl. Gr. III 80; Pokorny 817. — Див. ще **пе́рти**[1].

по́рох «пил; рід вибухової речовини», [*порохáнь*] «гниле дерево», [*порохáрня*] «пороховий завод» Куз, [*порохáчка*] «кріт» Нед, *порохівни́к* «пильовик (плащ)», *порохівни́ця*, *порохі́вня* «пороховий склад; пороховий завод», [*порохнáвка*] «чорнозем, перегній» Нед, [*порохни́ця* Нед, *порохня́вка* Нед, *порохня́чка* Куз] «тс.», [*порохнáче*] (зб.) «гниле дерево», [*порохни́на*] «тс.», *порохно́*, *поро́хня* «порохно» СУМ, Нед, *порохня́ва* «тс.», [*порохня́к*] «(зб.) гниле дерево Нед; старезна людина ЛексПол; трухлява палиця, трухлявий шматок дерева ВеБ», *порохня́р* «майстер, який виготовляє порох» Куз, *порохови́ще* «пороховий склад», [*порохо́вня*] «тс., пороховий завод» Нед, *по́рохо́нь* «порохно Нед; гниле дерево», *поро́ша* «пухкий сніг», *поро́ши́на* СУМ, Пі, [*порошни́к*] «ріг на порох, пляшка на порох Нед; пилосос Куз», *порошни́ця* «порохівниця», *по́рошо́к* СУМ, Г, [*поруши́на*] «порошина в оці» Л, [*порошня́*] «грибковий чорний пил на колосках пшениці» НикНикЕЛ, [*порохки́й*] «який розсипається на порох; пухкий» Нед, [*порохнáвий*] «порохнявий», [*порохнáтий*] «зітлілий, трухлявий» Нед, [*порохни́й*] «порошний», *порохни́стий* «тс.», *поро́хня́вий* СУМ, (Ме), [*порохнявковáтий*] «перегнійний; багатий на перегній» Нед, [*порохня́ний*] «порохнявий» Нед, [*пороховáтий*] «порошний, курний» Нед, *порошни́й*, *поро́шно*, [*порохнáвіти*], *порохні́ти*, *порохня́вітн*, *порошúти*, [*порошкувáти*] «пульверизувати» Нед, [*відпоро́шник*] «пилосос» Куз, *запоро́ха* «порошинка в оці», [*запоро́шина*] «тс.» Я, [*напоро́ха*] «пил, сміття» Куз, [*папоро́ша*] «порош», [*прúпорох*] «шар пилу» Куз, [*розпоро́шка*] (у виразі [*у розпоро́шку*] «врозтіч»), *розпоро́шувач* (техн.), [*спорохні́вка*] «гнилушка, кусок гнилого дерева», [*спорохні́лка*, *спорохнявка*] «тс.» ВеЛ, *спорохні́лий*, *спорохня́вілий*; — р. *по́рох* «рід вибухової речо-

вини; [курява, пил]», бр. *по́рах* «рід вибухової речовини; [пил; земля; найменша кількість (чогось)]», др. *порохъ* «пил», п. proch «пил; рід вибухової речовини», [parch] «пил», ч. слц. prach «пил, рід вибухової речовини», вл. нл. proch «пил; порошок; рід вибухової речовини», болг. *прах* «пил, порошок», м. *прав*, схв. *пра̑х*, слн. práh «тс.», стсл. **прахъ** «порох, пил»; — псл. *porxъ <*pors-, пов'язане чергуванням голосних з *pъr̥xъ (пор. укр. *по́рхавка* «рід гриба»), *pъr̥stь (укр. *персть*); — споріднене з дінд. pŕṣan- «строкатий, плямистий», дісл. fors «водоспад», лтс. pȁrsla «сніжинка, пластівень попелу, вовна», parslas «пластівень снігу», лит. purslas «піна (на губах)», хет. papparš- «прискати». — Фасмер III 332—333; Черных II 58; Brückner 437; Machek ESJČ 478; Schuster-Šewc 1159; Младенов 504; Skok III 21; Trautmann 206; Mühl.—Endz. III 176; Karulis II 22; Torp 244; Uhlenbeck 170, 174; Pedersen IF 5, 54; Matzenauer LF 14, 95; Pokorny 823. — Пор. **персть**, **по́рхавка**[1].

[**порохавка**] (бот.) «гриб порхавка, Lycoperdon bovista L.» Вел, ВеНЗн, [*пороха́лка* ВеНЗн, *порохнавія* Mak, *порохна́вка* Нед, *порохнявка* Mak] «тс.»; — п. [prochówka], вл. porchawa, полаб. porx, болг. *прахавица* «тс.»; — похідні утворення від *по́рох*; назви зумовлені тим, що порхавка після дозрівання наповнюється спорами у вигляді пилу. — Меркулова Очерки 174—175. — Див. ще **по́рох**. — Пор. **по́рхавка**[1].

[**порохва́чка**] «жирна жовта глина, дуже пластична» ВеБ, [*порошів'є*] «глиняний горщик» О; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *по́рох*.

[**порохонь**] (бот.) «гриб Agaricus sulphuratus» Mak (інша назва [*трут*]); — пов'язане з *по́рох*; первісно могло стосуватися постарілих, спорохнявілих грибів.

порощáти «швидко й голосно говорити, кричати», *порощи́ти* «тс.»; — очевидно, результат семантичної видозміни *порощáти* (*порощи́ти*) «стукати, ударяти», зближеного з *верещáти*, *кричáти*. — Див. ще **перíщити**.

порощи́ти «стукотіти (про дощ, пісок)», *порощíти* (*дощем*) «іти, мжичити» Нед, *порощáти* «тс.»; — очевидно, результат контамінації слів *поро́сну́ти* (про дощ) «відразу политися, бризнути» і *перíщити*. — Див. ще **перíщити**, **по́рскáти**.

[**порощíй**] (бот.) «сухоребрик, Sisymbrium L.» Mak, ВеБ; — неясне.

по́рпати «розгрібати», *по́рпатися* «ритися, колупатися», *по́рплитися*, *по́рплятися* «тс.», [*порпани́на*] «порпання, копирсання» Нед, [*по́рпель*] «лупа (на голові)» Нед, [*по́рпище*] «яма, яку розгребла курка» Нед, [*по́рплиці*] «струпи на голові Г; лупа (на голові)» Нед, [*по́рпли́ця*] «жаба ВеУг; кріт ДзАтл», [*порпли́чка*] «нікчемний чоловік, який удає із себе щось путнє» Кур, [*по́рплище*] «лупа» ВеУг, [*по́рплі*] «тс.», [*запопрáти*] «загребти» Ж; — бр. *по́ркаць* «тикати; [нишпорити, шукати щось копаючись; ворушити; ськати]», п. [parpać] «порпати(ся), рити; бруднити», paprać «тс.», слц. prplat' «повільно щось робити, бабратися, возитися», болг. *пъ̀рпам* «(про птаха або рибу) шумно бити крилами або плавцями», [*пъ̀пра*] «видавати слабкий і одноманітний шум крилами, одягом; порпатися, ритися (про птахів)», м. *прпот* «биття (крилами)», *прпоти* «б'є (крилами)», схв. *пр̀пушкати се* «порпатися, ритися в пилюці (напр., про курей)»; — псл. *pъr̥pati (sę), очевидно, афективне утворення, паралельне до babrati, укр. *бáбрати* (пор. схв. *бр̏бати* «обмацувати, шукати навпомацки»); пов'язується також (Варбот Этимология 1977, 23—24) з гіпотетичним іє. *per- «розривати (рити), розорювати». — Меркулова Этимология 1970, 155; Brückner 394—395. — Пор. **бáбрати**, **пáрпати**.

по́рпли́ця «залізна планка у верхньому млиновому камені» СУМ, Доп. УжДУ II, [*павпри́ця*, *партви́ця* Доп. УжДУ II, *перпели́ця*, *порквúця*, *порк-*

ли́ця, по́ртли́ця, порхли́ця тж] «тс.», [*по́при́ця*] «тс.; пристрій, яким регулюється висота веретена з верхнім каменем» Ник, [*пі́дприця*] «пристрій, яким регулюється висота веретена з верхнім каменем» Ник, [*повпри́ця, по́дприця*] «тс.» Ник, [*пу́приця*] «залізко у верхньому жорні» ЛексПол, [*пурпли́ця*] «дощечка, на якій тримається спідній і верхній гончарний круг» Мо; — р. [*парпли́ца*] «пристосування для кріплення млинових каменів», бр. [*паўпры́ца, парплі́ца, парклі́ца*], п. [puprzyca, pamprzyca, pomprycа, poprzyca], болг. [*пъпри́ца, па́прица*], м. *прплица*, [*паприца*], схв. *па̀прица*, слн. [prpríca, poprica, preprica] «тс.», цсл. **пръприца** «дзиґа», **прьприца**, **пьприца**, **порплица** «тс.»; — очевидно, псл. *podъpьrica «підпірка, пристрій для підпирання», пов'язане з *perti «упирати, підпирати»; пов'язання (Дзендзелівський Доп. УжДУ II 65—67; ДБ VIII 84—85) з *по́рпати(ся)*, псл. *pъr̥pati недостатньо переконливе. — Ніканчук Белар. лінгв. 12, 69—71. — Див. ще **пе́рти**[2].

[**по́рпличник**] (бот.) «вербена лікарська, Verbena officinalis L.», [*порилишина* Mak, *порпли́шник* Нед] «тс.»; — пов'язане з [*по́рплиці*] «струпи (на голові)»; назва пояснюється тим, що вербена вживається при лікуванні чиряків, прищів, висипів та ін. (Носаль 163—164). — Див. ще **по́рпати**.

по́рска́ти «із силою прискати, вилітати, розсипатися; з шумом випускати повітря або воду через рот; різко говорити; сміятися; форкати (про коней); вислизати, вириватися; швидко кидатися кудись», *по́рськати* «бризкати; сипатися, летіти, [вириватися]», *по́рсну́ти, поро́сну́ти, порски́й* «швидкий, жвавий (про коня); слизький; який легко розколюється; виверткий; [який легко лякається і відскакує Нед]», [*порськи́й*] «швидкий, прудкий; слизький; який легко розколюється», *порскли́вий* «швидкий, жвавий; [боязкий, який легко лякається і відскакує Нед]», [*по́рскавка*] «нежить» ДзАтл II, [*запо́рскатися*] «стати сопливим» Ж, *напо́рскливий* «напористий», *розпо́рскувач* Куз, *розпо́рскувальний* Она, [*спурсну́ти*] «зірватися з чого-небудь, вислизнути з рук» Па; — р. [*порска́ть*] «кидатися куди-небудь; пирскати від сміху», бр. [*по́рскаць*] «форкати; прискати від сміху», п. parskać «пирхати; сичати, потріскувати», ч. prskati «бризкати, прискати, пирхати», слц. prskat' «тс.», вл. porskać «чхати; пирхати», нл. parskaś «пирхати; бризкати; метати іскри», схв. *пр̏скати* «пирхати; тріщати», слн. pŕskati «пирхати, хропіти»; — псл. *pъr̥skati, очевидно, звуконаслідувальне утворення, паралельне до pryskati «прискати»; — споріднене з лит. pur̃kšti «порскати, пирхати (як кіт)», лтс. purskât «тс.». — Фасмер III 333—334; Эндзелин СБЭ 20; Шахматов ИОРЯС 7/2, 338; Būga RR I 475—476; Machek ESJČ 486; Schuster-Šewc 1136—1137; Fraenkel 676; Mühl.—Endz. III 417; Schmidt KZ 32, 384; Bezzenberger BB 221; Persson BB 19, 282.

порсю́к — див. **паршу́к**.

[**порт**[1]] «конопляна або лляна нитка у вовняній тканині або сукні; рід полотняної шалі або хустки», [*по́рта*] «рядовина, ряднина з ганчірок» Мо, [*портениці*] «білі полотняні штани» ВеЗн, [*поркени́ці*] «штани з грубого білого полотна», [*поркини́ці*] «тс.», *по́рти́* «штани» СУМ, Бі, [*портінці* (*поркінці*)] «штани» Ле, [*по́ртка*] «холоша» О, [*портки́*] «полотняні штани», [*портне́*] «домоткане конопляне або лляне полотно» Л, [*портни́на*] «тканина з льону; виріб з домотканого полотна Л», [*порто́к*] «скатерка, шматок полотна», [*порту́ха*] «груба мішковина» Нед, [*портяни́ці*] «штани з грубого білого полотна», [*портя́нка*] «сукно з бавовняною основою; кусок бавовняної тканини домашнього виробу, бавовняна хустка Л», *портя́нки* «рід панчіх у селянок Нед; онучі», [*портя́р*] «ткач, який тче вовняні тканини з бавовняною основою» Нед, [*порть*] «конопляна або лляна нитка у вовняній тканині

або сукні», [*портни́й*] «конопляний», [*портня́ний*] «тс.», [*порто́вий*] «зіткáний з ганчір'я» Мо, [*портяни́й*] «зіткáний на основі з конопляних ниток», [*попóрть*] «сукно, в якому основа конопляна, а піткання вовняне» ЛексПол, [*попортя́ний*] «зіткáний з вовняними нитками на конопляній основі» Нед; — р. діал. бр. *порт* «лляна або бавовняна тканина», др. *пъртъ* «шматок тканини, клапоть; одяг; пелена; оболонка; нитка», п. part «грубе полотно», ч. prták «швець, що лише ремонтує взуття», слц. [prtok] «скатерка», болг. *пъртуши́на* «пожитки, манаття», м. *ртен* «полотняний», схв. *пр̏тен* «тс.», слн. pŕt «шматок полотна; скатерка; простирадло», стсл. **прътъ** «шматок полотна»; — псл. *pr̥̀tъ, остаточно не з'ясованого походження; здебільшого пов'язується (Фасмер III 334; Черных II 59; Преобр. II 111; Младенов 539; Meillet Études 351; Petersson Ar. Arm. Stud. 131) з псл. *porti «пороти»; виводиться також (Machek ESJC 487) від тур. pirti «виношений одяг, лахміття, ганчір'я; мотлох»; менш обґрунтоване пов'язання (Matzenauer LF 14, 168) з лит. spartas «стрічка».

порт[2] «ділянка берега, обладнана для стоянки суден», *портове́* «портове мито» Куз, *портови́к*, ст. *портовый* (1601); — р. бр. *порт*, п. port, ч. слц. (рідк.) port, болг. (рідк.) *порт*, слн. pórt; — через англійське або німецьке посередництво (англ. port, н. Port) запозичено з французької мови; фр. port походить від лат. portus «вхід до будинку; порт; пристань; гавань», пов'язаного з porta «ворота, брама», спорідненого з дісл. fjǫrðr «бухта», двн. furt «брід», псл. *perti «іти, просуватися». — CIC[2] 671; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 334; Klein 1219—1220; Dauzat 575; Walde—Hofm. II 343—344. — Див. ще **пе́рти**[1].

порт- (перший компонент складних слів типу *портбуке́т*, *портпле́д*, *портсига́р*); — р. бр. болг. *порт-*, п. port-; — виділене з відповідних складних слів, запозичених з французької мови; фр. porte- (bouquet «вазочка на квіти» і под.) пов'язане з дієсловом porter «нести», що продовжує лат. portāre (<*portitāre) «тс.», споріднене з дінд. pārāyati «проводить», гот. farjan «їхати», псл. *perti «іти, просуватися». — Dauzat 575; Walde—Hofm. II 345. — Див. ще **пе́рти**[1].

порта́л «архітектурно оформлений вхід до монументального будинку», *порта́льний*; — р. болг. *порта́л*, бр. *парта́л*, п. вл. portal, ч. слц. слн. portál, м. *портал*, схв. *пòртāл*; — запозичено з французької або італійської мови, можливо, через німецьку (н. Portál); фр. portal, іт. portale походять від слат. portale «ворота, брама», пов'язаного з лат. porta «тс.». — CIC[2] 671; Фасмер III 334; Sł. wyr. obcych 592; Holub—Lyer 385; Dauzat 575. — Див. ще **порт**[2].

[**порта́ти**] «збирати» Нед, [*партани́на*] «з трудом зібране майно» Нед; — неясне; можливо, походить від рум. purtá «нести, носити; переносити».

портати́вний; — р. *портати́вный*, бр. *партаты́ўны*, п. portatywny, слц. portatívny, болг. *портати́вен*; — запозичення з французької мови; фр. portatif (жін. р. portative) «портативний, переносний» утворено від porter «носити». — CIC[2] 671; Kopaliński 770; РЧДБЕ 577; Dauzat 575. — Див. ще **порт-**.

портве́йн; — р. *портве́йн*, бр. *партве́йн*, п. portwein, portwajn, болг. *пóртвайн*; — за посередництвом російської і німецької мов (н. Pórtwein) запозичено з англійської; англ. port-wine «портвейн (букв. портське вино, вино з Порто)» утворено з Port «Опорто» (португальське місто, де почали виробляти портвейн) і wine (< дангл. win), що походить від лат. vīnum «вино». — Фасмер III 335; Черных II 58—59; Преобр. II 109; Kluge—Mitzka 560, 848; Klein 1220, 1746. — Див. ще **вино́**.

пóртер (сорт пива), *пóртерна* «пивна»; — р. болг. *пóртер*, бр. *пóр-*

тэр, п. ч. слц. вл. porter; — запозичення з англійської мови; англ. porter виникло як скорочення початкового словосполучення porter's beer, букв. «пиво носія, вантажника», і походить від фр. ст. porteour «носій, вантажник», що продовжує лат. portātor (зн. в. portātōrem) «носій, вантажник», похідне від portāre «носити». — CIC² 671; Фасмер III 335; Sł. wyr. obcych 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Klein 1220. — Див. ще **порт-**.

по́ртик «відкрита галерея перед входом у будинок»; — р. болг. м. *по́ртик*, бр. *по́рцік*, п. portyk, ч. слц. portikus, схв. *пòртик*, слн. pórtik; — запозичення з латинської мови; лат. porticus «портик, колонада, крита галерея» є похідним від portus «вхід до будинку». — CIC² 671; Sł. wyr. obcych 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Walde—Hofm. II 345. — Див. ще **порт²**.

портмоне́ «гаманець для грошей», заст. *портмоне́т*, *портмоне́тка* «тс.»; — р. болг. м. *портмоне́*, бр. *партмане́т*, п. portmonetka, заст. portmoneta, ч. слц. portmonka, схв. *портмòнē*, слн. portmoné; — запозичення з французької мови; фр. porte-monnaie «гаманець, портмоне» утворене з основи дієслова porter «нести» та іменника monnaie «монета, гроші», що походить від лат. monēta «монета». — CIC² 671; Фасмер III 335; Черных II 59; КЭСРЯ 356; Sł. wyr. obcych 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 483, 575. — Див. ще **моне́та**, **порт-**.

[**портокаль**] (бот.) «помаранча, Citrus aurantium L.» Пі, Mak; — болг. *портока́л*, м. *портокал*; — можливо, за румунським посередництвом (рум. portocál «помаранчеве дерево») запозичено з новогрецької мови; нгр. πορτοκάλλι «помаранча» походить від іт. portogallo (мн. portogalli) «португальська помаранча (дерево і плід)», що виникло внаслідок скорочення з arancio di Portogallo «помаранча з Португалії». — Младенов 493; DLRM 644; СДЕЛМ 326; Battisti—Alessio 3031.

по́ртре́т СУМ, Нед, [*портре́ть*] (жін. р.) «портрет», [*патре́т*, *по́трет*, *по́трать* (жін. р.) Нед] «тс.», *портрети́ст*, [*патре́тник*] «портретист; фотограф», *портретува́ти*; — р. болг. *портре́т*, бр. *партрэ́т*, п. вл. portret, ч. слц. слн. portrét, м. *портрет*, схв. *пòртрēт*; — очевидно, за посередництвом німецької мови (н. Porträt) запозичено з французької; фр. portrait «портрет, зображення» пов'язане із заст. portraire «зображувати, репрезентувати», що походить від лат. prōtrahere «витягати, протягати; виявляти; тягти», утвореного з префікса prō- і дієслова trahere (traho) «тягти». — CIC² 672; Фасмер III 335; Черных II 59; КЭСРЯ 356; Sł. wyr. obcych 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 576; Klein 1221. — Див. ще **абстрагува́ти**, **про**.

портула́к (бот.) «Portulaca L.», [*портула́ка* Куз, *портуля́к* Mak, *портуля́ка* Mak, *бутерлак* Mak] «тс.»; — р. болг. *портула́к*, бр. *партула́к*, п. слц. portulaka, ч. portulák; — можливо, частково за посередництвом російської, польської та німецької (нвн. Portulá(c)k) мов запозичено з латинської; лат. portulāca є похідним від portula «хвіртка, дверцята, воріточка», зменш. від porta «ворота, двері»; назва рослини зумовлена тим, що її насіннєва коробочка має кришку. — Walde—Hofm. II 345. —Див. ще **порт²**.

портупе́я «ремінь, до якого пристібують холодну зброю, польову сумку», [*портупей*] Чопей, *портепе́* Куз; — р. *портупе́я*, бр. *партупе́я*, ч. portepé, розм. portupé, слц. слн. portepé, болг. *портупе́й*, схв. *портѐпē*; — запозичено з французької мови, очевидно, частково через російське посередництво; фр. porte-épée «тс.» утворено з віддієслівного компонента porte- «порт-» та іменника épée «шпага; меч», яке продовжує лат. spatha «широкий і довгий двосічний меч», що походить від гр. σπάθη «широкий клинок; (текст.) бердо; широке стебло», спорідненого з днн. spado

«лопата», дангл. spade, spadu, нвн. Spaten «тс.» і, можливо, пов'язаного з гр. σπάω «тягну, розтягую». — CIC² 672; Фасмер III 335—336; Черных II 59; КЭСРЯ 356; Holub—Lyer 385—386; РЧДБЕ 578; Dauzat 285; Bloch I 262; Frisk II 755. — Див. ще **порт-**.

портфе́ль «сумка для паперів, книжок; папка; [гаманець Куз]»; — р. *портфе́ль*, бр. *партфе́ль*, п. portfel, ч. слц. portefeuille, portfej, болг. *портфе́йл* «портфель, гаманець», розм. *портофе́л*, м. *портофе́л* «гаманець», схв. *по̀ртфе̄ль* «портфель», слн. portfélj «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. portefeuille «гаманець; папка; портфель (міністерський)» складається з віддієслівного компонента porte- (від porter «носити») та іменника feuille «листок (рослини); аркуш (паперу)», яке продовжує лат. folium (мн. folia) «листок», споріднене з гал. bile «листочок, цвіт». — CIC² 672; Фасмер III 336; Черных II 59—60; КЭСРЯ 356; Sł. wyr. obcych 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 321—322, 575; Bloch I 296; Walde—Hofm. I 523—524. — Див. ще **порт-**.

портьє́ «працівник готелю у вестибюлі»; — р. *портье́*, бр. *парцье́*, п. portier, ч. розм. слц. заст. portýr, слц. вл. portier, болг. *портие́р*, м. *портир*, схв. *по̀ртӣр*, слн. portír; — запозичення з французької мови; фр. portier «швейцар, портьє» продовжує пізнє лат. portārius «тс.», похідне від porta «ворота, двері». — CIC² 672; Sł. wyr. obcych 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 575; Walde—Hofm. II 343—344. — Див. ще **порт²**.

портье́ра; — р. *портье́ра*, бр. *парцье́ра*, п. portiera, ч. слц. portiéra, болг. *портие́ра*, схв. *портије́ра*, слн. portiêra; — запозичення з французької мови; фр. portière «портьєра; дверцята (автомобіля, вагона)» продовжує нар.-лат. *portāria, похідне від лат. porta «двері, ворота». — CIC² 672; Черных II 60; КЭСРЯ 356; Sł. wyr. obcych 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Klein 1221; Dauzat 575. — Див. ще **порт²**.

[портянни́к] (бот.) «льон новозеландський, Phormium tenax Forst.» Нед, [*портянець*] «астрагал еспарцетний, Astragalus onobrychis L.» Mak; — похідні утворення від [*порт*] «лляна нитка»; назви зумовлені певною подібністю обох рослин до льону (NSD 939; Нейштадт 351). — Див. ще **порт¹**.

[по́ру́бок] «збір, внесок на громадські потреби (утримання писаря, учителя, сторожів тощо) Г; розподіл внеску Нед»; — р. [*пору́б*] «мирська розкладка податку і частка, що припадає на кожного; грабунок, захоплення»; — бр. ст. *порубъка* «кривда, збиток», п. заст. porubstwo «розпуста», porubca, porubnik «розпусник; [лиха людина]», слц. заст. porub «збір, податок»; — очевидно, результат видозміни запозиченого свн. beroup «грабунок, розбій», пов'язаного з berouben «грабувати», префіксальним похідним від rouben «грабувати», roup «грабунок, плюндрування», споріднених з дінд. rṓpayati «спричинюється до розривання, відламується», rúpyati «має розриви на тілі», лит. rupė́ti «турбуватися», rùpas, rupùs «негладкий, нерівний». — Kluge—Mitzka 58, 61, 585—586.

[поручейник] (бот.) «вех, Sium L.» Mak; — бр. *паруча́йнік* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *поручей́ник* «тс.» утворене з прийменника *по* та іменника *ручей́* «ручай»; російська назва зумовлена тим, що вех росте, як правило, по берегах річок, ручаїв, біля води (Федченко—Флеров 690—692; Нейштадт 416); пор. інші назви веху: укр. [*кірничник*] пов'язане з *крини́ця*, слц. potočnik від potok «струмок, ручай». — Див. ще **по**, **руча́й**.

пору́чик (офіцерське звання), *поруч́ник* «лейтенант Нед; уповноважений, гарант; старший лейтенант Куз», [*поруч́чик*] «лейтенант» Нед; — р. болг. *поруч́ик*, бр. *паруч́нік*, ч. слц. poručík «лейтенант; (заст.) поручик», вл. poručnik «командувач, володар; лейтенант», м. *поручник* «поручик; старший лейтенант», схв. *по̀ручнӣк* «поручик»,

слн. рогóčnik «лейтенант, поручик»; — запозичення з польської мови; п. rotmistrz «поручик; (ст.) той, кому щось доручено, уповноважений, заступник», очевидно, походить від ч. poručník, похідного від дієслова poručiti «доручити, довірити», пов'язаного з ruka «рука». — Фасмер—Трубачев III 336; Мельников Slavia 36, 105; Hüttl-Worth 18. — Див. ще **по**, **рука́**.

[**поруш́ка**] (бот.) «фіалка триколірна, Viola tricolor L.» Куз, ВеБ, ВеНЗн, [*поруш́ник*] «волошка Маршалла, Centaurea marschalliana Spreng.; гадючник шестипелюстковий, Filipendula hexapetala Gilib. Mak; Lycopodium complanatum L. Mak», [*порушень*] «парило звичайне, Agrimonia eupatoria L.» Mak; — р. [*порушник*] «волошка Маршалла», бр. [*парушэнец мужчынскі*] «фіалка собача, Viola canina L.», п. [poruszenik] (рослина, вживана як ліки переважно при жіночих хворобах); — пов'язане з [*поруш́ха*] «зміщення матки або іншого органу» чи з *поруш́увати* «приводити в рух, збуджувати», похідним від *руша́ти*, *рух*; назва зумовлена лікувальними властивостями рослин, що, зокрема, збуджують діяльність нирок, виділення сечі й поту (Носаль 37, 58, 168, 170—171, 200—202); пор. р. [*поруш́ка*] «малиновий чай (засіб, що збуджує виділення поту)». — Шамота 68—69. — Див. ще **по**, **рух**.

[**порушник**] (бот.) «зимолюбка зонтична, грушанка, Chimaphila (Pyrola) umbellata (L.) Nutt.»; — бр. *парушэ́нец*; — очевидно, результат видозміни давнішого **погрушник*, пов'язаного з *гру́ша* і зумовленого подібністю листя грушанки до грушевого; пор. інші назви рослини: укр. р. *груша́нка*, бр. [*грушніца*], п. gruszyczka, ч. hruštička, схв. [kruščica], слн. grušica. — Machek Jm. rostl. 175. — Див. ще **гру́ша**. — Пор. **груша́нка**.

Порфи́рій, *Порфи́р*, [*Пархви́л*, *Порхви́р*, *Профи́рій* (Ме), *Прохви́р*], *Пухви́р*, *Фірій* ВеЛ, ст. *Перфирей* (1470), *Перфурии* (XV ст.), *Порфи́рїй* «барря(н), ровє(н) или чрѣмнъ, шарлатны(й)» (1627); — р. *Порфи́рий*, бр. *Парфі́р*, *Парфі́рый*, др. *Перфурии*, *Порфурии*, слц. Porfýr, болг. *Порфи́р(ий)*, *Про́фир*, стсл. **Порфѵрии**, **Порфири**, **Порфиръ**, **Порфилъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Πορφύριος пов'язане з прикметником πορφύρεος (еол. πορφύριος) «пурпурний, багряний», похідним від іменника πορφύρα «порфіра (пурпурна мантія); пурпурна тканина». — Вл. імена 81; Беринда 228; Петровский 182; Спр. личн. имен 446; Илчев 404. — Див. ще **порфі́р**.

порфі́р «гірська порода червоного кольору», *порфі́ра* «пурпурова мантія»; — р. болг. *порфи́р*, бр. *парфі́р*, п. porfir, ч. вл. porfyr, слц. porfýr, м. *порфир*, схв. *по̀рфӣр*, слн. porfír; — очевидно, за посередництвом німецької мови (н. Porphýr) запозичено з грецької; гр. πορφυροῦς «пурпурний, багряний» є похідним від іменника πορφύρα «пурпурний слимак (Purpura murex); сік із цього слимака, пурпурна фарба; пурпурний одяг; пурпурна тканина», очевидно, запозиченого з якоїсь середземноморської мови. — CIC^2 672; Коваль 99—100; Фасмер III 336; Преобр. II 111; Frisk II 581—582. — Пор. **пу́рпу́р**.

по́рхавка[1] (бот.) «гриб Bovista gigantea Nees. (Lycoperdon bovista L.)» Нед, [*порха́ня* Нед, *по́рховка* Л, *пурхавка* Mak, *пу́рша* Нед] «тс.»; — р. [*по́рховка*, *порхови́ца*] «тс., грибдощовик, Lycoperdon», бр. *по́рхаўка*, вл. porchawa, п. purchawka, схв. *пр̏хавац*, *пр̏хавица* «тс.»; — псл. *pъrxavъka, похідне від *pъrxavъ(jь) «який розсипається, як порох», *pъrxъ «порох», пов'язаних чергуванням голосних з *rogxъ «тс.», *pъrxati «легко перелітати»; (пор. р. [*по́рхлый*] «розсипчастий, сипкий, подібний до пороху», слн. prhel «трухлявий», prhek «розсипчастий»). — Фасмер III 336—337; Меркулова Очерки 174—175. — Див. ще **пе́рхати**, **по́рох**. — Пор. **порохавка**.

[**по́рхавка**[2]] (зоол.) «жаба ропуха, Buffo», [*порохна́вка, порохна́лка, по́рхалка, пу́рхавка*] «тс.» ВеНЗн; — п. [porchawka] «тс.» (з укр.); — похідне утворення від **порх(ъ)*, яке зводиться до псл. *pʰr̥gxъ «порох, парші, шолуді», пов'язаного чергуванням голосних з *rogxъ «порох»; назва зумовлена особливостями шкіри ропухи, шерехатої й укритої бородавками, що зовні скидається на вражену паршами. — Див. ще **пе́рхати, по́рхавка**[1]. — Пор. **парх, по́рох**.

[**по́рхати**] «пурхати; розлітатися Нед», [*порхли́вий*] «швидкий, летючий; боязкий» Нед; — р. *порха́ть* «пурхати», ч. prchati «тікати; випаровуватися», слц. prchat' «тс.», схв. *пр̀хати* «пурхати; махати крилами», слн. prhútati «пурхати»; — псл. *pʰr̥gxati, пов'язане чергуванням голосних з *rogxъ «порох»; [*порхли́вий*], очевидно, являє собою кальку п. pierzchliwy «швидкий, летючий; боязкий», похідного від pierzchać «тікати», яке продовжує псл. *pʰr̥gxati, пов'язане з *pʰr̥gxati. — Булаховський Вибр. пр. III 420; Фасмер III 336—337; Machek ESJC 481; Skok III 39; Брандт РФВ 23, 295; Шахматов ИОРЯС 7/2, 336; Matzenauer LF 14, 95; Trautmann 206. — Див. ще **по́рхавка**[1]. — Пор. **пурх**.

[**порхки́й**] «боязкий, швидкий; який легко лякається й відскакує (про коня)» Нед, ВеЗн; — очевидно, наслідок контамінації [*порски́й*] «тс.» і [*порхли́вий*] «швидкий, летючий; боязкий». — Див. ще **по́рска́ти, по́рхати**.

[**порхо́ви́на**] «пухкий перегній Нед; земля, що палить дуже, не хоче родитися на ній трава» ВеБ, [*пурхо́тина*] «піщана необроблювана ділянка» ЛексПол; — похідне від незасвідченого **порх*, яке зводиться до псл. *pʰr̥gxъ «порох». — Див. ще **по́рхавка**[1]. — Пор. **по́рох**.

порцеля́на «фарфор», [*порцеля́нка*] «порцелянова люлька; порцелянова глина Куз», [*порцеля́ник*] «рід слимака, Cyrrea tigris» Куз; — р. ст. *порцели́ный* «порцеляновий», п. porcelana, ч. слц. слн. porcelán, вл. нл. pórclin, болг. м. *порцела́н*, схв. *порцу̀ла̄н, порцѐла̄н*; — через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. porcellana «порцеляна» є результатом перенесення (за подібністю) назви porcellana «морська черепашка Concha Veneris», пов'язаної з лат. porcus у значенні «vulva», перенесеним за подібністю з porcus «свиня», спорідненого з псл. *porsę, укр. *порося́*. — Фасмер III 337; Dauzat 574; Kluge—Mitzka 560; Battisti—Alessio 3020; Walde—Hofm. II 341—342. — Див. ще **порося́**.

по́рція, *порціо́н, порціоні́ст* (спец.), *порціо́нник* (спец.); — р. болг. *по́рция*, бр. *по́рцыя*, п. porcja, ч. porce, слц. porcia, вл. porcija, м. *порција*, схв. *по̀рција*, слн. pórcija; — очевидно, за посередництвом польської мови запозичено з латинської; лат. portio (род. в. -ōnis) «частина, частка; стосунок, пропорція»; генетично пов'язане з pars (-rtis) «частина, відділ»; форма *порціо́н* проникла, мабуть, за посередництвом німецької (н. Portiόn) і російської мов (р. *порцио́н*). — CIC[2] 672; Акуленко 142; Черных II 60; Фасмер III 337; Walde—Hofm. II 258—259. — Див. ще **парте́с**. — Пор. **пропо́рція**.

по́рча «пошкодження, шкода; вада», *по́рчений* «зіпсований, який має фізичну ваду», [*спорти́ти*] «зіпсувати; схибити» Нед, [*спорчи́ти*] «зіпсувати» Нед; — р. *по́рча, по́ртить* «псувати, калічити», др. *запъртити* «пошкодити, попсувати», *испъртити* «зіпсувати», п. parcieć «псуватися; сохнути, в'янути», ч. ст. zaprtiti «зіпсувати», р.-цсл. **пърча (порча)** «шкода», **пъртити** «тратити»; — очевидно, псл. *zapʰr̥titi «зіпсувати» (первісно «засидіти яйце»), пов'язане з *zapʰr̥tъkъ «запорток, яйце-бовтун»; менш переконливе пов'язання з *поро́ти*, псл. *porti (Фасмер III 335; Черных II 59; Mikl. EW 243) або з лит. puřsti «гнити» (Matzenauer LF 14, 167; Machek Recherches 21). — Преобр. II 110; Brückner 397; Holub—

Кор. 432. — Див. ще **за́порток**. — Пор. **ви́пороток**.

[**порча́к**] (бот.) «свербига східна, Bunias orientalis L.»; — р. [*порча́к*] «тс.»; — очевидно, видозмінене запозичення з турецької мови; тур. burçak «горох» споріднене з дтюрк. burčaq, каз. к.-калп. ног. *буршак*, башк. *борсак*, тат. *борчак*, алт. *пырчак*, уйг. *пурчак*, чув. *пăрçа* «тс.»; перенесення назви з гороху на свербигу зумовлене певною подібністю обох рослин до гороху (зокрема, наявністю стручків — Нейштадт 282; Федченко—Флеров 490). — Фасмер III 337; Егоров 147, 149.

по́ршень, [*по́ршінь*] Нед; — бр. *по́ршань*; — запозичення з російської мови; р. *по́ршень* вважається похідним від дієслова *порха́ть*, спорідненого з укр. *по́рхати*, або пов'язується з [*по́ршень*] «вид селянського взуття, постіл», етимологічно неясним. — Фасмер—Трубачев III 337; Булаховський Вибр. пр. III 365; Преобр. II 111. — Див. ще **по́рхати**.

поря́док, *по́ряд*, *порядкува́ти*, *поря́дний*, *по́ряду* — див. **ряд**.

[**порянка**] (бот.) «дягель лікарський, Archangelica officinalis Hoffm.» Mak; — неясне; можливо, пов'язане з р. [*пори́ть*] «допомагати, бути корисним».

посáг «віно (майно, що дається дівчині при одруженні); посад (місце молодих на весіллі)» СУМ, Нед, [*посáга*, *по́сах*, *по́сяг*, *пося́га*] «тс.; весільний поїзд з молодою», [*посáжна́*] «з багатим посагом» УРС, Нед, [*посáжний*] «подарований у посаг» Л, [*посагува́ти*] «одягати, вести й садовити молоду на посад» Нед, [*безпосáжна*] «безприданниця», [*ви́посажити*] «дати придане», [*відпосáжити* Нед, *спосаго́вувати* О, *спосажи́ти* О, *упосáжити*] «тс.»; — р. [*посáг*] «одруження; посаг», бр. *посáг* «посаг», др. *посагъ* «одруження», *посагати* «одружуватися», п. posag «посаг», ч. заст. posah «тс.», болг. ст. *сагати* «оженитися», стсл. **посагати** «виходити заміж», **посагъ** «шлюб»; — псл. posagъ <*po-sōg-, пов'язане з sęgati «сягати»; — споріднене з дінд. sajate (pra-) «приєднується», лит. sègti «прикріплювати», sagýti (ітератив) «тс.», sagà «пряжка», прус. sagis «тс.», ірл. suanem (<*sogn-) «мотузок, линва»; менш переконливе виведення псл. posagъ (Ондруш Этимология 1984, 177) від ie. *pāk̑- «з'єднувати, зв'язувати» і зіставлення його з лат. pāx «мир», pactum «угода». — Москаленко УІЛ 29; Фасмер III 338; Machek ESJC 473; Brückner KZ 45, 318; Аникин 60—67; Варбот Этимология 1980, 32; Matzenauer LF 13, 181. — Див. ще **по**, **сяга́ти**.

поса́да «службове становище, місце в установі, підприємстві»; — бр. *поса́да*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. posada «посада; (заст.) становище; фундамент; селище», пов'язане з sadzić «садити». — Brückner 478—479. — Див. ще **сади́ти**.

[**по́саль**] (присл.) «досі, до цього часу» Нед; — запозичення зі словацької мови; слц. posial', [posel', posäl'] «тс.» відповідає укр. [*по́сіль*] «до цього місця» (див.).

посама́нити — див. **самана́ти**.

[**по́свірж**] (орн.) «вівсянка городня, Emberiza cirlus L.» Куз, Шарл, [*по́цвірок*] «тс.» ВеНЗн; — п. [poświerka] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане зі [*свіргу́н*] «цвіркун» (див.).

посе́ре́д — див. **се́ред**.

посе́сія «земельне, орендне володіння», *посе́сор* (заст.) «власник посесії», *посесі́йний*, ст. *посесыя* (1613); — р. *посе́ссия*, бр. *посэ́сія*, п. posesja, ч. posesor, слц. posesia, болг. *посе́сия*, схв. *посесија*; — запозичення з латинської мови; лат. possessiō «володіння; власність, маєток», пов'язане з possideo «володію», є складне слово, що утворилося шляхом поєднання *pots «пан» (пор. лат. potis «могутній, спроможний»), спорідненого з другим компонентом псл. *gospodь, укр. *господь*, і sideo (sīdo) «сідаю; володію», пов'язаного з sedeo «сиджу», спорідненим з

псл. sědĕti, укр. *сидíти*. — CIC[2] 672; Hüttl-Worth 16; Sł. wyr. obcych 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 579; Walde—Hofm. II 347, 350, 507—509. — Див. ще **госпо́дь, сиді́ти**.

[**посироста́тися**] «їсти мариновану рибу» Нед; — пов'язане із [*сúростний*] «сирий, неварений», оскільки мариновану рибу не варять. — Див. ще **сири́й**.

[**по́сі**] (присл.) «досі, до цього місця, по це місце; до цього часу» Нед; — очевидно, виникло з первісного **по сіï* (місця, часи). — Див. ще **по, сей**. — Пор. **до́сі, по́ти**.

посі́бник — див. **за́сіб**.

посівері́ти — див. **сі́вер**.

посіда́ти «оволодівати; володіти, привласнювати», *посісти*, [*по́сід*] «власність, володіння Нед», [*по́сідок, посі́дище*] «тс.» Нед, [*посіда́тель*] «власник» Нед, заст. *посіда́ч*, [*посі́дник* Нед] «тс.», заст. *посі́лість* «володіння, маєток», заст. *посі́лля* «маєток, садиба», ст. *посѣсти* «заволодіти» (1436), *поседати* «володіти» (1562); — калька п. posiadać «мати, володіти», що, як і ч. posędnouti «оволодіти (кимось — про почуття, думки)», слц. posadnúť «тс.», очевидно, виникло на основі лат. possideo «володію, маю», спорідненого з п. posiadać «посідати, сісти, зайняти місця». — Огієнко РМ 1938/1, 41. — Див. ще **по, посе́сія, сиді́ти**.

[**по́сіль**] (присл.) «до цього місця» Она; — р. [*посе́ль*] «до цього часу», ч. [posel, posel'], слц. posiaľ «тс.»; — псл. poselě «досі, до цього місця, до цього часу», що утворилося з прийменника po і компонента *selě, який складається із займенникової основи se і частки lě (le). — ESSJ Sl. gr. II 576. — Див. ще **відсі́ль, до́сіль, ле, по.** — Пор. **по́саль**.

[**посіти́ти**] «відвідати» Нед, [*по́січки*] «відвідини» Нед; — р. *посети́ть* «відвідати», др. *посѣтити* «тс.», болг. *посетя́* «відвідаю», м. *посетува* «відвідує», схв. *пòсетити* «відвідати», слн. posétiti, стсл. **посѣтити (посѣщѫ)** «тс.»; — псл. posětiti, похідне від *sětъ «гість»; — споріднене з лит. svetỹs «гість», гр. ἕταρος «супутник; товариш», гомер. Ϝέτης «друг». — Фасмер III 338; Черных II 60; Преобр. II 114—115; Frisk I 579; Hofmann 97.

[**по́сіткий**] «рідкий» (про тканину); — очевидно, утворене за допомогою префікса *по-* від іменника *сíтка*, похідного від *сіть*. — Див. ще **по, сіть**.

посітник — див. **сить**[1].

посківки́ — див. **пості́лка**.

[**по́скінь**] (бот.) «плоскінь, чоловічі коноплі, Cannabis sativa mascula», [*поскінки, посконки, посконь, посконзонки, розклінки*] «тс.» Мак, [*поскíнний, поскóнний* ДзАтл I, *паскíнний* ДзУЗЛП]; — р. *по́сконь*, бр. [*пасканні́*], ч. [poskúnky], poskonné konopí, слц. poskonné konope, вл. poskorne (paskonne) konopje, схв. слн. [poskon, poskanica]; — псл. poskonь, *paskonь (?); — загальноприйнятої етимології не має; виводиться з іменного префікса pa- (po-) і кореня skon- від ie. *(s)ken- «віддерта шкіра, луска, кора» (Schuster-Šewc 1047—1048); зводилось до *ploskonь як похідного від ploskъ «плоский» (Brückner 422); виводилось із *poskopь (від skopiti «скопити») як назва безплідних конопель (Koštial ZfSlPh 7, 380—381); розглядалось як запозичення з фінно-угорських мов, пор. мар. po̯t'aš-kə̑ńe «плоскінь, коноплі» (Kořínek ČMF 26, 136; Machek Jm. rostl. 93); при цьому звертається увага на зворотну відповідність компонентів у словах псл. poskonь і *konopja, особливо лат. cannabis (пор. також Фасмер—Трубачев III 339). — Пор. **пло́скінь**.

[**поскрижа́вчитися**] «потовктися» (про яйця) О; — неясне.

[**поскубки**] (бот.) «плоскінь, Cannabis sativa mascula Мак; коноплі звичайні, Cannabis sativa L. ВеНЗн»; — очевидно, результат зближення назви [*поскінки*] «тс.» з дієсловом *скýбти* (як назва рослини, яку скубуть). — Див. ще **по́скінь, скýбти**.

[**послотю́х**] (орн.) «золотиста сивка; Charadrius apricarius L. (pluvialis

auct.)» ВеБ; — похідне утворення від [*сльо́та́*] «сльота, дощова погода»; назва зумовлена, очевидно, уявленням про те, що птах своїм криком віщує дощову погоду, сльоту (*на дощ ворожить* ВеБ, *на дощ свище* ВеНЗн); менш обгрунтоване припущення (Булаховський Вибр. пр. III 223), що назва птаха має презирливий характер. — Див. ще **по, сльо́та́**. — Пор. **слотня́к**.

посмітю́ха (орн.) «чубатий жайворонок, Galerida cristata Boie», *посмітю́шка*, [*посмітю́шок* ВеНЗн, *смітю́х* тж, *смітюха* Шарл, *смітянка* тж] «тс.»; — п. [pośmieciucha, pośmieciuszek, śmieciuch, śmieciucha, śmieciuga] «тс.»; — похідні утворення від *смі́ття́*; назва зумовлена тим, що посмітюха часто зустрічається біля смітників і руїн. — Булаховський Вибр. пр. III 223; Strutyński 104. — Див. ще **смі́ття́**.

пособи́ти, *посо́ба, посо́бництво* — див. **за́сіб**.

[**посо́биця**] «ряд» Нед, [*пособо́вість*] «розташування один за одним» Нед; — п. ст. posobicą «один за одним, по черзі, по порядку», ч. posobný «який іде один за одним», нл. posobicu, posobicy «разом, укупі; поруч; один за одним; один при одному», болг. [*пособки́ня*] «близнючка або народжена одна слідом за другою», схв. *по̀собица* «дівчинка, народжена слідом за дівчинкою (сестрою)», *по̀собац* «хлопчик, народжений слідом за хлопчиком», слн. [posobezen] «окремий, відокремлений», цсл. **пособь** (присл.) «один за одним»; — псл. posobica, posobь утворені на підставі словосполучення po sobě «по собі», що могло означати «один за одним». — Фасмер III 340; Schuster-Šewc 1139. — Див. ще **по, се́бе́**.

[**посов'ястий**] «темний» (про забарвлення) О; — неясне.

посо́ка — див. **сік**[1].

[**посокри́ти́ти**] «посварити» О; — неясне.

посо́л, *посо́льство* — див. **сла́ти**.

[**посолина**] «менструація» О; — неясне.

[**по́солонь**] (присл.) «ідучи на захід із сонцем» Нед; — р. [*по́солонь*] «за сонцем, зі сходу на захід», п. [posłoń] «сонячний бік», [posłonny] «обернений до сонця»; — псл. *pos$^{ъ}_{ǫ}$lnь (присл.), що утворилося з прийменника po та іменника *s$^{ъ}_{ǫ}$lnь «сонце», яке пізніше було витіснене зменш. *s$^{ъ}_{ǫ}$lьce. — Фасмер—Трубачев III 340. — Див. ще **по, со́нце**.

по́сох — див. **со́ха́**.

[**посо́чник**] «лягавий собака» Куз; — р. ст. *посок* «розшук», п. posokowiec «мисливський собака, що вистежує звіра по його кривавих слідах», болг. *посо́ка* «напрям», *посо́чвам* «показую», м. *посока* «напрям»; — псл. posokъ, posoka «стеження; розшук, пошук», похідні утворення від дієслова sočiti (укр. *сочи́ти*) «стежити, чатувати»; п. posokowiec пізніше могло зазнати вторинного зближення з posoka «кров звіра», похідного від sok «сік». — Фасмер III 292—293, 731. — Див. ще **по, сочи́ти**.

по́спіл, *по́спіль, поспі́льний, поспі́льство, поспільща́к, поспі́льщина, посполита́к, посполи́тий, посполи́ця, поспо́лу, поспо́льний, поспо́льство* — див. **спі́л**.

по́спір — див. **споре́ць**.

[**поспішка**] (бот.) «паслін чорний, Solanum nigrum L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *поспіши́ти* (до вбиральні); у такому разі назва зумовлена послаблювальною дією ягід пасльону (Лік. росл. Енц. дов. 322, 323). — Див. ще **спіх**.

[**поспонува́ти**] «лаяти, ганити», [*пуспуновати*] «тс.» ВеЛ; — бр. ст. *пос(т)поновати* «принижувати»; — запозичення з польської мови; п. postponować «нехтувати, принижувати», posponować «тс.» походить від лат. postpōno «ставлю нижче, вважаю менш важливим», утвореного за допомогою префікса (прийменника) post(-) (<*posti) «після, по», спорідненого з тох. B

posṭąṃ «після», лит. pãstaras «останній», псл. po «після, по, за», pozdъ «пізній», від дієслова pōno «кладу». — Булыка 255; Kopaliński 772; Walde—Hofm. II 347—349. — Див. ще **пі́зній, по, пози́ція**.

поспособі́йка — див. **підсобі́йка**.

пост, *постови́й*; — р. бр. болг. м. *пост*, п. ч. слц. post; — запозичення з французької мови; фр. poste «пост» походить від іт. posto «місце; пост», пов'язаного з дієсловом porre «ставити, класти; висувати», що продовжує лат. pōnere (pōno) «класти, ставити». — СІС[2] 673; Фасмер III 341; Dauzat 576; Battisti—Alessio 3039. — Див. ще **позиція**.

по́ста́в «штука, сувій (тканини), СУМ, Пі; [сукно] Чопей», [*постави́ще*] «сувій домотканого полотна або сукна; умовна міра довжини готової тканини, що дорівнює довжині наведеної на станок основи» ЛексПол; — р. заст. *поста́в* «штука матерії», бр. *паста́ў* «тс.», др. *поставъ* «жердина; тканина, полотно; шматок тканини певної міри», п. postaw «штука (сукна); сувій сукна тієї довжини, у якій виходить з верстата; [шістдесят пасом лляного прядива; основа тканини в полотні]; (ст.) стан, порядок, правило», ч. postav «штука тканини», схв. *по̀став* «шматок тканини», цсл. **поставъ** «жердина; тканина»; — псл. postavъ, похідне від дієслова stati «стати»; діалектне значення «сукно», можливо, виникло почасти під впливом уг. posztó «сукно», що саме є запозиченням з якоїсь слов'янської мови. — Kniezsa I 1, 441. — Див. ще **по, ста́ти**.

[**поста́дниця**] «дівчина, що грає головну роль на обжинках»; — р. [*поста́тница*] «зажинниця, жниця, що веде перед», п. [postądnica] «жниця, що випереджає інших у роботі», [postatnica] «тс.»; — первісне *поста́тниця*, похідне від *по́стать* «смуга поля, яку займають женці», що утворилося за допомогою префікса *по-* і суфікса *-ть* від дієслова *стати*; первісне значення «та, що (перша) займає постать». — Див. ще **по, ста́ти**.

[**по́ста́ль**] (бот.) «аконіт, Aconitum L.» Нед; — очевидно, похідне від дієслова *ста́ти* (діал. ст.) «залишатися, бути, стояти»; у такому разі значення слова мало бути «те, що залишається»; назва могла бути зумовлена отруйністю деяких видів аконіту, які не поїдаються худобою і залишаються на пасовищах (Нейштадт 254—255). — Див. ще **по, ста́ти**.

постаме́нт «основа пам'ятника, скульптури, колони»; — р. болг. м. *постаме́нт*, бр. *пастаме́нт*, п. postument, ч. слц. вл. postament, схв. *поста̀мент*; — запозичення з німецької мови; нім. Postamént походить від слат. postamentum «постамент», пов'язаного з лат. positus «покладений», pōno «кладу». — СІС[2] 673; Holub—Lyer 387; РЧДБЕ 579. — Див. ще **пози́ція**.

[**постанець**] (ент.) «тарган, Periplaneta orientalis»; — неясне.

постигний, *пости́жно* — див. **сти́гнути**[1].

[**пости́лиці**] (бот.) «сорт слив, Prunus insititia variet.» Mak, ВеНЗн; — неясне; можливо, первісне [**пости́глиці*], похідне від *постига́ти*.

[**пості́й**] (присл.) «стільки, так» Нед; — очевидно, первісне **пості́ль* (<**постоль*), що утворилося внаслідок злиття прийменників *по, съ* (пізніше *з*) і прислівника *толь* (пор. др. *толь* «стільки, так»), генетично пов'язаного з укр. *тільки*. — Див. ще **з**[1], **по, ті́льки**.

пості́л «м'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри; [личак]», *постоля́р* «майстер, який робить постоли; той, хто ходить у постолах»; — р. [*посто́ла*], бр. [*посталы́*], п. [postoł] «личак», ч. [postola] «тс.», схв. [*по̀стō*] (род. в. *по̀стола*) «черевик», слн. póstol; — псл. postolъ (<**podtolom*), складне слово, утворене з основи **pod-* із значенням «нога» (пор. дінд. padám «слід, відбиток, нога») і компонента **tolъ*, очевидно, із значенням «підош-

ва» (пор. дінд. talam «поверхня, долоня, підошва»), що зберігається в укр. *тло*; споріднене з дінд. padatale (дв.) «підошва (взуття)»; менш імовірне походження слова від тур. postal «туфля» (Горяев 276; Lokotsch 133), яке можна припустити тільки щодо болг. [*постáл*] «постіл» (Младенов 496); лтс. pastala «постіл», ест. pastal «тс.» є, мабуть, запозиченнями з давньоруської мови. — Фасмер—Трубачев 341—342; Преобр. II 113—114; Machek ESJC 474. — Див. ще **під**[1], **тло.** — Пор. **застóли**.

[**постíлка**] (бот.) «скабіоза, Scabiosa L.» Нед, [*посківкú* Ко, *постíлкú*] «тс.», [*постолíвка*] «волошка скабіозовидна, Centaurea scabiosa L.» Нед; — неясне.

постільгá (орн.) «боривітер звичайний, Falco tinnunculus», [*постúльгá* Нед, Куз, *постолічóк* Л], *пустéльгá* УРС, Нед, [*апостельга* Шарл] «тс.»; — р. *пýстельгá*, бр. *пустальгá*, п. pustułka, pustołka, pustoł, ч. poštolka, ст. postolka, слц. pustovka, вл. pustołka, pustawa, нл. pašturlica, схв. *постòлбка*, слн. postóvka «тс.»; — слово нез'ясованого походження; пропонується пов'язання з псл. pustъ «пустий» (Mikl. EW 268; Преобр. II 154; Фасмер III 410) як назви птаха, що живе в пустельних місцях; виведення з первісного псл. *postojьlovъka (Machek ESJC 474) як птаха, що здатний при полюванні застигнути, постояти в повітрі без руху; тлумачення (Никонов ЭИРЯ II 90—92) як запозичення з тюркських мов (пор.: хак. *посторгай* «жайворонок», алт. *босторкой*, ног. *бозторгъай* «тс.»). — Фасмер—Трубачев 410; Schuster-Šewc 1193.

пюстолáкати «патякати»; — неясне; можливо, виникло з давнішого **пустогалакати*, утвореного з поєднання слів *пустúй* і *галáкати* з початковим значенням «балакати, базікати». — Пор. **пасталáкати**.

[**постолянка**] (бот.) «айстра, Aster L.; садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees.» Mak; — очевидно, результат видозміни назви [*компостеля, компостелька*] «тс.» з відпаданням першого складу. — Див. ще **кампустéлія**.

посторóнок «ремінь або мотузок, що з'єднує в упряжці хомут з орчиком», [*посторóмок* Нед, *посторóнка* Пі, *построма* Пі] «тс.»; — р. *пострóмка*, [*пострóнка, посторóнка*], бр. *пастрóнак*, ч. postranek, postraněk, слц. postranok, вл. нл. postronk; — очевидно, калька п. postronek, [postronk, poštrzónek, postromek], яке, у свою чергу, є калькою ч. postranek «тс.», що могло виникнути на підставі свн. stranc «посторонок; мотузок, канат», нвн. Strang «тс.», спорідненого з дангл. streng, англ. string, діcл. strengr «мотузок, канат; ремінь», ірл. sreang «мотузок, канат», дірл. srengaim «тягну», лат. stringo «натягаю», лтс. stringt «ставати тугим, засихати», strangs «енергійний, бадьорий; мужній», внаслідок його зближення з ч. strana «сторона»; менш переконливі інші пояснення походження слова: виведення його як праслов'янського утворення з псл. *po storně (>*postorпъkъ) (Фасмер III 342; Brückner 432; Machek ESJC 474; Holub—Kop. 287; Schuster-Šewc 1140—1141; Шахматов Очерк 155; Torbiörnsson II 73), пов'язання р. *пострóмка* із *стрéмя* (Преобр. II 114), етимологічне зближення з двн. stro(u)m «мотузок» та р. *струнá* (Persson Beitr. 788, 891), з р. *простерéть* (Petersson BSl. Wortst. 81), з укр. *термíття*, слн. заст. (s)termati «ткати» (Bezlaj Eseji 130). — Matzenauer LF 13, 182; Kluge—Mitzka 755.

[**пóстріл**] «зустріч; поганий, нещасливий випадок; пристріт» Нед; — очевидно, результат можливої в частині південно-західних говірок гіперистичної зміни давнішого **пострів*, похідного від *стрівáти*. — Див. ще **по, стрíтити**.

[**пóстріт**] (бот.) «роговик, Cerastium vulgatum L.» Нед, Mak, [*пострíтник*] «лутига; Atriplex L.» Mak; — неясне.

[**по́стріш**] (жін. р.) «група 8—10 дворів, що разом наймають одного пастуха; частина села, передмістя Нед»; — очевидно, результат поєднання прийменника *по* з іменником *стрі́ха*, тут ужитим як позначення певної хати з двором. — Див. ще **по, стріха́**.

постро́ма — див. **пастра́ма́**.

постула́т, *постулюва́ти*; — р. болг. м. *постула́т*, бр. *пастула́т*, п. вл. postulat, ч. слц. слн. postulát, схв. *постȕлāт*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Postulát, фр. postulat, англ. postulate походять від лат. postulātum «вимога, прохання», пов'язаного з дієсловом postulo «вимагаю», утвореним з posco (<*pr̥(k̂)skō), спорідненого з дінд. pr̥cchā́ti «питає», тох. A praksa(m) «прошу», лит. prašýti «вимагати, просити», псл. prositi, укр. *проси́ти*. — CIC² 673; Kopaliński 772—773; Holub—Lyer 387; РЧДБЕ 579; Dauzat 576—577; Klein 1224; Walde—Hofm. II 346—347, 350. — Див. ще **проси́ти**.

[**посту́ночки**] «личаки; черевички» Нед; — неясне; можливо, помилковий запис незафіксованого **постȕпочки*, похідного від *ступа́ти*.

по́ступки — див. **піст**.

[**постушель**] (бот.) «бугила лісова, Anthriscus silvestris Hoffm.» Mak, [*пустошель*] «тс.» Mak; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*постушель*] «тс.» вважається результатом видозміни деетимологізованого [*пустосе́л*] «тс.», утвореного з основ слів *пусто́й* «пустий» і *село́* (*селить*) «село (селити)» як назви бур'яну, що росте на незайнятих місцях, у тому числі таких, де колись було якесь селище. — Даль III 541. — Див. ще **пусти́й, село́**.

по́суд, *посу́да, посу́ди́на, посу́дник, посу́док* — див. **суд²**.

посу́ла — див. **сули́ти¹**.

посьо́лок «селище»; — бр. *пасёлак*; — запозичення з російської мови; р. *посёлок* «тс.» пов'язане з *поселя́ть*, похідним від *сели́ть* «селити». — Див. ще **по, село́**.

[**по́сюх**] «обід, що складається із самого лише борщу»; — неясне.

по́сяг, *пося́га* — див. **по́са́г**.

[**потабе́ньки**] «дурниця, нісенітниця, теревені» Пі, [*потебня́*] «ледар, ледащо» О, [*потіня́*] «тс.» О; — неясне.

[**потаєнниця**] (бот.) «петрів хрест лускатий, Lathraea squamaria L.» Mak; — р. [*потае́ница*], схв. *пòтājница* «тс.»; — похідне утворення від *потаї́ти(ся)*; — очевидно, калька наукової назви лат. lathraea, яка зводиться до гр. λαθραῖος «таємний, прихований»; назва зумовлена тим, що значну частину свого життя ця рослина проводить під землею, живлячися соками тієї рослини, до якої присмоктала́ся (Вісюліна—Клоков 283). — Симонович 267. — Див. ще **по, таї́ти**.

потайник — див. **та́йник**.

[**по́та́к¹**] «у ткачів: інструмент для намотування ниток на шпульку» Нед, [*по́тач* ДзУЗЛП, *пота́чка* Нед, *по́ток, по́дак* ЛексПол] «тс.»; — п. [potak] «прилад для намотування шпульок на ткацькому верстаті», ч. [potáč] «веретено з намотаними нитками», слц. [potak] «прядка», вл. potač «веретено з пряжею», нл. pótac «веретено, шпулька»; — псл. potakъ, potačь, пов'язані з *potačati (ітератив), potočiti «повертіти, покрутити», похідними від točiti «точити, крутити». — Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 233; Machek ESJC 474; Schuster-Šewc 1141—1142. — Див. ще **по, точи́ти²**.

[**по́та́к²**] «чоловічий статевий орган» Нед, [*по́тка*] «жіночий статевий орган» (Ме), [*пота́чка*] «тс.» Нед; — р. [*по́тка*] «чоловічий член», бр. [*по́тка*] «тс.», п. [potka] «жіночий статевий орган»; — псл. [*pъtъka] «статевий орган», результат перенесення на орган назви ptъka «птах»; як семантичну паралель пор. укр. *ку́рка* «жіночий статевий орган»; п. [potka] (зам. закономірного *petka), є, очевидно, запозиченням із східнослов'янських мов. — Див. ще **по́тя́, пти́ця**.

потака́ти, пота́чка — див. **так**.

пота́ла — див. **талува́ти**.

[**по́таль**] (присл.) «до цього місця» Нед; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. [potal], potial' «тс.» є складним за походженням прислівником, утвореним з прийменника ро «по», займенникового кореня t- (слц. ten, укр. *той*) і частки li. — ESSJ Sl. gr. II 578. — Див. ще **по, той**. — Пор. **по́ті́ль**.

Пота́п, ст. *Потапъ* (1498), *Пота́пій* «коєстра́нъ» (1627); — р. *Пота́п, Пота́пий*, бр. *Пата́п*; — неясне; можливо, походить від гр. *Ποτάπιος, пов'язаного з ποταπός «з якої країни, звідки; нгр. ниций, підлий». — Вл. імена 81; Беринда 228; Спр. личн. имен 444.

по́та́пці́ «підсушені шматочки хліба, які їдять з гарячою стравою, водою; змащені жиром і підсмажені скибочки хліба; [тетеря, кришений хліб з водою і сіллю Бі, Нед; юшка хлібна Нед, Пі]»; — очевидно, похідне утворення від [*потапа́ти*] «потопати, тонути», пов'язаного з *топи́ти*. — Див. ще **по, топи́ти**[1].

[**потарашатися**] «нехтувати, мати за ніщо» О; — неясне.

[**потаска**] «у гончарів: кочерга для перегрібання в горні під час обпалювання»; — неясне; можливо, пов'язане з [*таска́ти*] «тягати».

[**пота́ти**] «потонути», [*потава́ти*] «тонути», [*пота́лий*] «який потонув, провалився, запалий; увігнутий» Нед; — результат перенесення форми [*пота́ти*] (*пота́нути*, [*потава́ти*]) «розтанути» на *потону́ти*, [*потапа́ти*] під впливом фонетичної тотожності (омонімічності) двох різних семантично співвідносних з цими формами слів *потопи́тися*. — Див. ще **та́нути**. — Пор. **тону́ти, топи́ти**[1, 2].

[**потату́ритися**] «звикнути до чогось, піддатись якомусь настрою Ва; зробити вигляд, удати»; — неясне; можливо, пов'язане з [*понату́ритися*] (комусь) «потоваришувати з кимось; комусь довіритися», похідним від *нату́ра*.

потаха́ти, *пота́хнути* — див. **та́хнути**.

по́та́ш «калієва сіль вугільної кислоти», *пота́шня* «поташний завод»; — р. болг. *пота́ш*, бр. *пата́ш*, п. potas, ч. слц. potaš, вл. potaša, м. *поташа*, схв. *по̀таша*; — можливо, за посередництвом нвн. Pottasche «тс.» запозичене з голландської мови; гол. potas «поташ» є складним словом, утвореним з pot «горщик, казанок, кухоль; банка», що походить від фр. pot «горщик» і, далі, нар.-лат. pōt(t)us «келих», етимологію якого не з'ясовано, та as «попіл», спорідненого з нвн. Asche, вірм. ačiun «тс.», дінд. ā́saḥ «тс., пил», лат. āgēre «горіти»; отже, буквальне значення слова «горшковий попіл»; виникнення його пояснюється тим, що первісно поташ видобувався виварюванням попелу в горщику. — CIC[2] 673; Шелудько 43; Черных II 61; Фасмер III 343—344; Преобр. II 115—116; Hüttl-Worth 19; Machek ESJČ 475; Holub—Lyer 387; Kluge—Mitzka 33, 561; Vries NEW 21, 542; Dauzat 577; Walde—Hofm. II 351.

поташни́к (бот.) «Salsola L.»; — р. *пота́шник*; — похідне утворення від *пота́ш*; свою назву рослина дістала у зв'язку з тим, що її використовують для кустарного виготовлення поташу (Вісюліна—Клоков 149; Нейштадт 224—225). — Див. ще **по́та́ш**.

потебня́ «шкіряна лопать з боків сідла», [*потабе́нки*] «дві чотирикутно вирізані й розписані шкіри у козачого сідла» Бі, [*потабе́нок, потабе́нці*] «тс.» Бі; — р. [*потебня́*]; — очевидно, результат помилкового сприйняття як зменшеної форми *потебе́нька* (<**потебе́нка*) «тс.», яке, у свою чергу, виникло, мабуть, внаслідок злиття прийменника *по* зі словом **тебе́н(ь)ок* «тебенка (шкіра сідла; пізніше — потебня)» (зокрема, в словосполученнях типу (*ударив*) *по тебе́ньку*). — Потебня РФВ 5, 239; Фасмер III 344. — Див. ще **по, тебе́нка**.

[**потели́житися**] «поплентатися, потягтися»; — очевидно, давніше **поте-*

лі́житися, пов'язане з [*теліга*] «віз» (див.).

потелі́жник — див. **пітелю́га**.

[**потемези́ти(ся)**] «зміцніти, відпочити» Нед, [*потемезі́ти(ся)*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, походить від рум. молд. se tămăduí «одужувати, здоровішати».

поте́нція «приховані можливості, здатності, сили», *потенціа́л, потента́т* «володар», *потенці́йний, потенціа́льний, потенціюва́ти*; — р. болг. *поте́нция*, бр. *патэ́нцыя*, п. potencja, ч. potence, слц. potencia, вл. potenca, м. *потенција*, схв. *потѐнција*, слн. poténca; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. potentia «сила, змога; політична влада, вплив» пов'язане з potuī «(я) міг», *potēre «могти», potis «могутній, здатний (до чогось)», спорідненими з дінд. pátiḥ «пан», гр. (δεσ)- πότης «пан (дому)», стсл. **господь**, укр. *(гос)-по́дь*. — CIC^2 674; Kopaliński 773; Holub—Lyer 388; Walde—Hofm. II 347, 350—351. — Див. ще **госпо́дь**.

потере́б'я, *по́теруб'є* — див. **теребити**[1].

потере́ти, *поте́ртий, по́тріть* — див. **те́рти**.

[**потерма́нитися**] «оббитися, обтріпатися»; — афективне утворення, пов'язане з *поте́рти(ся)*, похідним від *те́рти* (див.).

[**потеру́ха**] «сифіліс», [*потерю́ха*] «тс.» Ко; — неясне.

поте́рча́ «загублена або взагалі чужа дитина; дитина, що померла нехрещеною; [викидень Нед; нешлюбна дитина; карлик Куз]», [*потерчу́к*] «викидень Нед; дитина, що померла нехрещеною», [*поти́рок*] «тс. тж; нешлюбна дитина; карлик Куз», [*поти́р*] «знівечена істота, потворна й неприродно народжена дитина» Нед, [*поти́рка*] «потерча»(?), [*потирча*] «дитина, що вмерла нехрещеною» ВеЗн, [*потирчук*] «тс.» тж; — р. [*потерчу́к*] «дитина, що померла не своєю смертю», п. [poterczę] «викидень», [potyrczę] «тс.»; — назви, пов'язані з *потеря́ти* ([*потира́ти*]) «загубити, втратити», похідним від [*теря́ти*] «втрачати»; менш переконливим є виведення (Лукінова Мовозн. 1992/3, 15—23) *потерча́та* як назви міфічних істот від **пачертята*, що пов'язується з *чорт*. — Фасмер III 344; Потебня РФВ 3, 195. — Див. ще **по, теря́ти**. — Пор. **потороча**.

[**по́тесь**] «рід гребеня у прядці» Нед, [*по́тюс*] «куделя» Пр. XI діал. н.; — бр. [*по́цесь*] «прядка»; — запозичення з польської мови: п. [pocieś] «рід гребеня у прядці; (дошка у прядці, до якої прикріплюється прядиво)», як і р. [*по́тесь*] «весло, що править за кермо; жердина, що тримає інші жердини на даху», зводиться до псл. potesь, похідного від tesati. — Див. ще **по, теса́ти**.

[**потетю́ритися**] «розбігтися» Нед; — неясне; можливо, афективне утворення.

по́ти «до того (цього) часу; поки»; — п. [póty] «до того часу; (ст.) до цього часу»; — очевидно, пізнє утворення, що виникло з якогось словосполучення типу *по ты поры*, п. po ty miasty з давнішого po tych miast. — ІУМ Морф. 368; Brückner 682; ESSJ Sl. gr. II 577. — Див. ще **по, той**. — Пор. **до́ти, по́ки**.

поти́лиця, *поти́личник, поти́лє* — див. **тил**.

[**потиля́к**] «великий товстопузий горщик із с. Потелича (наз. відм. *Потели́ч* — село на території теперішньої Львівської області)» Нед; — можливо, результат контамінації **потелича́к* «горщик із Потелича» і п. otyły «товстий» у зв'язку з формою горщика.

поті́й — див. **по́тя́**.

по́ті́ль «до того часу, доти» СУМ, Куз, [*по́тиль*] «тс.»; — р. ст. і діал. *пото́ль* «доти», [*пото́ле*] «тс.», схв. potole, ст. potoli; — псл. potolě, що утворилося з прийменника po «по» і прислівника tolě «стільки». — ESSJ Sl. gr. II 578. — Див. ще **до́ті́ль**.

по́тім «після СУМ, Куз; [поготів Нед]», *пото́му*, [*напо́тім, напото́му*

Куз]; — р. *пото́м*, бр. *по́тым*, др. *по томь*, п. potem, potym, [potom, potemu, potymu, pote], ч. слц. вл. нл. potom, схв. *по̀том*, слн. potém, стсл. **потомь**; — псл. po tomь, що складалося з прийменника po «по, після» та місцевого відмінка однини займенника tъ «той». — Фасмер III 345; ESSJ Sl. gr. II 578. — Див. ще **по, той**.

потіпа́ка[1] «людина розпусної поведінки; [волоцюга]», *потіпа́ха* «тс.; [бродяча, неохайна жінка, брехуха Ва]», [*потіпо́вище*] «повія» Нед, [*потіпу́ха* Си, *потéпа* О, *розтіпа́ха* Она] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *тіпа́ти* «смикати, трясти»; первісно, мабуть, стосувалося лише жінок легкої поведінки. — Див. ще **по, тіпа́ти**.

[**потіпа́ка**[2]] «обід, що складається із самого лише борщу»; — неясне.

по́тіч, *потеч* — див. **потю́к**.

[**потічник**] (бот.) «вех широколистий, Sium latifolium L.» Mak; — р. [*пото́чник*], слц. potočník «тс.»; — похідне утворення від *потік*, пов'язаного з *текти́*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте, як правило, біля води, над потоками, річками й струмками (Нейштадт 416—417). — Див. ще **текти́**.

[**потоля́ти**] «потурати, попускати», *пото́ля* (заст.) «потурання, попуск»; — бр. *пато́ля* «доброзичливе ставлення до слабшого, співчуття», слн. potolážiti «утішити, заспокоїти, втамувати»; — похідне утворення від [*толи́ти*] «гамувати, тамувати»; можливо, пов'язане з [*поту́ла*] «поступливість, поблажливість»; у розвитку значення могло зазнати впливу з боку *потура́ти*. — Див. ще **по, толи́ти.** — Пор. **поту́ла, потура́ти**.

пото́мок «нащадок», *пото́мство, пото́мний* «прийдешній», *пото́мственний*; — р. *пото́мок*, бр. *пато́мак*, п. ч. potomek, слц. potomok, вл. potomc, вл. нл. potomnik, болг. *пото́мък*, м. *потомок*, схв. *пото́мак*, слн. potómec, стсл. **потомьнъ** «наступний»; — псл. [potomъkъ], похідне від словосполучення po tomь «потім, пізніше». — Фасмер III 345. — Див. ще **по, по́тім, той**.

[**пото́пчина**] «пором» Нед; — р. [*пото́пчины*] «кладка, місток; дошки через болото; сходні з човна, барки, пароплава»; — очевидно, пов'язане з *топта́ти*; значення «пором» могло розвинутись на основі значень «гать (через болото, багно); кладка». — Див. ще **по, топта́ти**.

потороча «привид; опудало, мара; [викидень; нешлюбна нехрещена підкинута (вбита) дитина; дитина-перевертень (підкинута чортом) Нед]»; — р. [*потороча, поторочь*] «зустріч, випадок, подія; докладна розповідь; приповідка; несподіваний нещасний випадок, зурочення; перешкода; вискочка, той, хто всюди встряє», бр. [*потороча*] «страховище, опудало», п. [potorocza] «страховище; карлик, малюк», [pata-rocza, potorocze, potorok] «тс.» (з укр.?); — неясне; зіставляється (Потебня РФВ 3, 194—196) з *потерча́*; непереконливе виведення (Фасмер III 345) з *potъrčь, пов'язуваного з *торка́ти*, р. [*торка́ть*]; ще менше задовольняє пов'язання (Matzenauer LF 13, 183) з лит. tařti «говорити, казати», pratarknẽ «передмова». — Лукінова Мовозн. 1992/3, 15—23.

[**поточка**] «потурання, потачка» Пі; — не цілком ясне; очевидно, результат видозміни форми *пота́чка*, похідної від *потака́ти*. — Див. ще **по, так**.

[**по́трать**] «тінь, привид» Нед; — очевидно, пов'язане з *тра́тити*; первісне значення і дальший його розвиток могли бути такі самі, як у *потерча́*. — Див. ще **по, тра́тити**. — Пор. **потерча́**.

[**потреби́ти**] «винищити; витратити», [*потребля́ти*]; — р. *потребля́ть* «витрачати; з'їдати, пожирати, занапащати, знищувати», бр. [*патрабля́ць*] «уживати», др. (цсл.) *потрѣбити* «винищити, викорінити, пограбувати»; — запозичення з церковнослов'янської

мови; цсл. **потрѣбити** «винищити, знищити, витратити; очистити», **потрѣблѧти** «знищувати, стирати з лиця землі», як і п. potrzebić «одне за одним викорчувати, викоренити, викаструвати», слц. potrebný «уживаний», нл. potrjebny «тс.», слн. potrébiti «очистити, прибрати», походить від псл. *poterbiti, *terbiti «теребити, чистити, очищати від лушпиння; очищати поле від чагарнику, дерев; смикати». — Фасмер IV 45, 95. — Див. ще **по, тере́би́ти**. — Пор. **тре́ба**.

[**по́трібка**] «начинка для пирогів, варенників із печінки, вишкварків Мо, Си»; — очевидно, пов'язане з [*отрі́бка*] «якась страва (можливо, з печінки)». — Див. ще **утро́ба**.

[**потроси́на**] «перетерті сіно або корм, що залишаються в яслах» Нед; — очевидно, давніше **потруси́на*, похідне від *потруси́ти*; наслідок гіперичного уникання укання. — Див. ще **по, труси́ти**.

по́трост, *потрости́нник* — див. **тростяни́к**.

по́трох «частина нутрощів тварини», *по́трух*, [*по́трюх*] Куз, Нед, *потрушо́к*, [*пітро́ха*] О, *потроши́ти*, [*пітро́шити* Нед, *по́трушити* Пі]; — р. *по́трох*, бр. *патрашы́ць*, п. patrochy «потрох, нутрощі; [крихти, пил (особливо з великих порошинок)]»; — псл. *potrohъ, пов'язане з trohъ «крихта, щось мале»; — отже, первісне значення було «дрібні частини (вбитої тварини, що варилися разом)»; як семантичні паралелі пор. п. podróbce, podróbki «нутрощі, потрох», пов'язане з dróbˊ (ст.) «мала річ, щось дрібне», нвн. Gänseklein «гусячі потрохи (букв. «гусяче мале»)»; укр. *по́трух* могло виникнути як прояв укання і внаслідок зближення з [*по́трух*] «потерть», похідним від *те́рти*; менш обґрунтоване розуміння слова (Mikl. EW 352—353) як *po-tr-ohъ, пов'язаного з *те́рти*. — Shevelov Hist. phonol. 533; Черных II 62; Фасмер III 346; Преобр. II 117; Булаховський Вибр. пр. II 241; Brückner 576. — Див. ще **по, тро́хи**. — Пор. **патро́ши́ти**.

потро́шник — див. **тро́хи**.

[**потро́шня**] «ношений одяг, старі меблі, речі; ганчір'я, старий мотлох» Нед; — неясне.

по́трух — див. **труха́**[1].

[**по́трясок**] «пастка на птахів» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. potrzask «пастка (насамперед на птахів)» пов'язане з trzask, що відповідає укр. *тріск*; свою назву польське слово могло дістати з огляду на тріск, який видає пастка, коли зачиняються її дверцята. — Див. ще **по, тріск**.

поту́га, *поту́гува́ти, поту́жний, поту́жні́ти* — див. **ту́ги́й**.

[**поту́ла**] «поступливість, поблажливість» Нед, [*поту́лець*] «м'який, покірливий, терплячий; пещена дитина» Нед, [*поту́льний*] «поступливий, покірливий», [*потульчи́вий*] «м'який, покірливий; терплячий» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. potulny «покірний, слухняний, лагідний, сумирний», ст. potuł (у виразі iść w potuł «стати згідливим, покірним») є похідним від дієслова tulić (się) «тулити(ся), (ніжно) притискати(ся)», що відповідає укр. *тули́ти(ся)*. — Brückner 584. — Див. ще **по, тули́ти**.

[**потулища**] (бот.) «Vaillantia muralis L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *тули́тися*.

поту́ранє — див. **ту́ри́ти**.

потура́ти, *по́тур, потура́йло, потура́льник, потура́ч, потуря́ти* — див. **тура́ти**.

[**потурли́м**] «нерозторопна, повільна людина» Па; — очевидно, пов'язане з [*потурли́ти*] «погнати», отже, первісно мало означати людину, яку весь час треба підганяти; може бути зіставлене й з [*потурма́ка*] «безхарактерна людина». — Див. ще **по, ту́ри́ти**. — Пор. **потурма́ка**.

[**потурма́ка**] «безхарактерна й слабовільна людина» Па; — п. poturnak «неповажана людина, попихач», заст.

poturadło «тс.»; — пов'язане з [*потýранє*] «погане поводження», *потýрити* «прогнати»; очевидно, зазнало формального зближення з *потурна́к* «потурчений чоловік, ренегат». — Див. ще **ту́рити**.

потурна́к «потурчений чоловік, ренегат», [*потурна́цтво*] «ренегатство; (зб.) ренегати»; — п. poturnak «потурчена людина, ренегат», [poturmak] «тс.»; — очевидно, запозичення з болгарської мови; болг. *потурна́к*, [*потурня́к*] «тс.», *потурна́шки* (прикм., присл.) пов'язані з дієсловом *потýрча* «потуречити», похідним від *тýрча* «отуречити», *тýрци* «турки». — Младенов 699. — Див. ще **ту́рки**.

[потуро́й] «кріт» Нед; — р. [*потуро́й*] «тс.»; — неясне; можливість пов'язання російського слова з р. *пот* і *рыть* (Фасмер III 346) занадто сумнівна.

потýха «розвага; [підтримка, підбадьорення; потіха, заспокоєння Нед]», *випити на потуху* «випити під кінець, на похмілля»; — запозичення з польської мови; п. заст. potucha «надія; заохочення, підбадьорення; поблажливість; [покора; співчуття]», що відповідає ч. слц. potucha «уява, поняття, передчуття», слн. potúha «поблажливість, потурання», пов'язане з дієсловом tuszyć «(заст.) сподіватися, мати надію, гадати». — Brückner 585; Machek ESJČ 661—662. — Див. ще **по, ту́шити**.

[по́тька] (іхт.) «плітка, Rutilus rutilus L. Нед; сазан, Cyprinus carpio ВеУг»; — запозичення з угорської мови; уг. potyka «сазан, Cyprinus» є зменш. від ponty (poty) «тс.» невідомого походження. — ВеУг 250; MNTESz III 251, 268.

[потю́к] (бот.) «боровик королівський, Boletus regius Krombh.» Нед, [*потю́х, потя́ч*] «тс.» Нед, [*потюка́нець*] «вид гриба» Нед, [*потеч*] «синяк, дубовик Boletus luridus Sch.» Mak, [*по́тіч*] «тс.» Нед, [*потюко́вище*] «місце, де є багато грибів потюків» Нед; — назви, етимологічно неясні; можливо, пов'язані з [*по́тя*] «пташеня».

[по́тя] «пташеня СУМ, Пі; курча Нед», [*по́тач*] «приміщення для курей під піччю, клітка для курей» Нед, [*по́тич*] «курник О; загороджене місце, клітка для курей Нед», [*потíй*] «півень» Нед, [*потю́к*] «пташеня ВеУг; (орн.) просянка, Emberiza calandra L. (E. miliaria)» Нед, [*потю́х, потя́ч*] «тс.» Нед, [*потя́чий*] «стосовний пташеняти, курчати; курячий»; — р. [*по́тка*] «пташка, пташина», др. *пътъка* (*потъка*) «птах»; — псл. (сх.) [ръtъка] «пташка», пов'язане з ръtica, укр. *пти́ця*. — Фасмер III 344—345. — Див. ще **пти́ця**. — Пор. **пітя́, пота́к²**.

[по́тязь] (жін. р.) «довге озеро, довге болото; довгі смуги води після повені на заплавних місцях»; — м. *по́тез* (чол. р.) «жест; різкий рух; хід (у грі); риса, штрих», схв. *по̀тēз* «тс.», слн. potéza «риса, особливість»; — псл. *potędzь (<*potęgъ), пов'язане з tęg-(nǫ)-ti «тягти»; первісне значення — «щось потягнуте; протяжне, довге». — Див. ще **по, тягти́**.

[по́фта] «людина, яка хоче їсти те, що побачить в інших» Мо; — запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. рум. póftă (в означеній формі pófta) «бажання; апетит» пов'язане з дієсловом poftí «бажати, хотіти», яке виводиться від стсл. **похотѣти** «захотіти, побажати», похідного від **хотѣти** «хотіти». — СДЕЛМ 328; DLRM 636. — Див. ще **по, хоті́ти**.

поха́битися — див. **оха́бити**.

поха́бний «непристойний», *поха́бник, поха́бство, поха́бщина*, бр. *паха́бны*; — запозичення з російської мови; р. *поха́бный*, пов'язане з др. *похабьно* «нерозумно, подібно до божевільного» і співвідносне з болг. *похабе́н* «зіпсований; той, що став непридатним», схв. *по̀хабāн* «зношений, потертий», слн. pohábljen «покалічений, знівечений, спотворений», цсл. **похабьнъ** «несподіваний», є похідним від дієслова *поха́бить* «паскудити; [псувати; розбещувати]», спорідненого з укр. [*поха́битися*] (чогось) «залишити, покину-

ти»; первісне значення прикметника було «зіпсований, розбещений». — Фасмер III 346; Черных II 62. — Див. ще **оха́бити**. — Пор. **наха́бний**.

по́хва́, *похівни́к* — див. **пі́хва**.

[**похвисть**] «погана погода» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [pochwist] «вихор з виттям, сильний свистючий вітер, посвист», [pochwiść] «тс.; злива, хуртовина, гроза» є похідними від chwistać «свистіти», етимологічно пов'язаного з укр. *хвиськати* «хльоскати, бити», *хви́ща* (див.).

похво́лому — див. **поквóлом**.

[**похити́ти**] «сховати, приховати, переховати, не зраджувати, не виказувати»; — пов'язане з [*хисти́ти*] «захищати, приховувати», *за́хист, захисти́ти, прихисти́ти*; конкретний характер зв'язку неясний; може розглядатися як результат спрощення форми **похистити* або як залишок псл. xyty у значенні «захищати, ховати», пов'язаного з xytati «хватати» (ЭССЯ 8, 159); пов'язання *за́хист* та ін. з *хи́жа* (ЕСУМ II 244) є помилковим. — Див. ще **хист.**

[**похідна́к**] (бот.) (у сполученні *п. великоцві́тий*) «кактус великоцвітий, Cereus grandiflorus Mill.» Mak; — очевидно, пов'язане з [*похідня́*] «смолоскип»; у такому разі являє собою приблизну кальку латинської назви кактуса cēreus, букв. «воскова свічка, восковий смолоскип»; свою назву слово, мабуть, одержало через те, що багато з видів цього роду кактусів зовні подібні до канделябрів із свічками. — Див. ще **похідня́**.

[**похідня́**] «смолоскип», [*похо́дня*] «тс.» Куз; — бр. *пахо́дня*, ч. слц. pochodeň, нл. pochornja, ст. pochodnja; — запозичення з польської мови; п. pochodnia «смолоскип», у свою чергу, можливо, походить від ч. ст. pochodně «тс.», пов'язаного з pochod (п. pochód) «похід», оскільки смолоскипи застосовувались під час походів. — Brückner 181; Machek ESJČ 468. — Див. ще **по, ходи́ти**.

[**похли́ня**] «вплив, враження» Нед, [*похлі́ня*] «вплив» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з *хли́нути*.

[**по́хлопні**] «ходаки, підплетені коноплями», [*пахла́пні*] «постоли» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; — бр. [*пахлапні́*] «ходаки, плетені з мотузочків» пов'язане з [*хлоп*] «клапоть», р. *хло́пья* «пластівці», [*хлопе́нь*] «клапоть конопель, льону, бавовни, мички», п. chłupy «пасма (волосся)», ч. chlup «короткий волос», слц. chlp «пасмо (волосся)», етимологічно неясними. — Фасмер IV 245.

[**похова́вкало**] (орн.) «сич, Athene Boia» Мо; — похідне утворення від *похова́ти*, пов'язане з давнім повір'ям, що крик сича біля людського житла віщує в ньому смерть якоїсь людини. — Див. ще **по, хова́ти**.

поцілу́й, *поцілу́йко, поцілу́нок, по́ціль* — див. **цілува́ти**.

[**поцти́вий**] «шановний, статечний, поважаний», [*поцці́вий*] «тс.» Бі, *поцтивість* «виявлення поваги» ВеЛ, [*непоцти́вий*] «злий, поганий, нечесний» ВеБ; — бр. [*по́тсцівый*] «чесний; поштивий»; — запозичення з польської і словацької мов; п. poczciwy «добрий, добродушний; заст. чесний, порядний», як і ч. слц. poctivý «чесний, порядний», вл. póćciwy, нл. pocćiwy «тс.», відповідають укр. *пошти́вий*. — Див. ще **чита́ти**.

поцух — див. **пецу́х**.

[**по́цька**] «жіночий статевий орган»; — запозичення з польської мови; п. poćka «тс.», очевидно, у свою чергу, походить від зниклого укр. **потька* (пор. укр. [*поти́чка* Нед, *по́тка* Німчук], бр. [*по́тка*] «тс.»), яке зводиться до др. **пътька* «пташка; (перен.) статевий орган (переважно жіночий)». — Див. ще **по́так**[2].

почáти, *почáтоньки* (пестливе), *починáти, почáтки* «основні положення, принципи; (бот.) кукурудза», *початкі́вець, почáток*, [*почату́ха*] «та, що починає», *почúн*, [*починáлець*] «ініціатор» Нед, *починáльник, починáння,*

почи́нок «веретено з пряжею; [початок]», *почáткóвий, початкýючий,* [*чинáти*] «починати» Нед, [*всчáтися*] «початися» Ж, *зачáти, зачинáти, зачáло, зачáток, зачáття* «зародження, виникнення». *зáчин,* [*зачинáльник*] Я, *зачинáння, зачинáтель, зачúнщик, начáти, начинáти, начáло,* [*начáток*] «початок; намір» Ж, [*начúн*] «початок», [*начинáтель*] «ініціатор» Ж, [*надчáти*] «почати» Ж, [*надпочáти, надпочинáти*] «тс.» Ж, [*розчáти*] «почати», [*розчинáти*], *розпочáти,* [*розпочáтє*] «початок» Нед, *спочáтку,* [*счáти*] «почати» Нед, [*счинáти, учáти, учнýти*] «тс.» Нед; — р. [*почáть*], *начать*, бр. *пачáць*, др. *почати*, п. począć, ч. počíti, слц. počat', вл. počeć, нл. póceś, болг. *пóчна* «почну», м. *почне* «почне», схв. *пòчēти* «почати», слн. počéti, цсл. **почати**, стсл. **начати**; — псл. počęti (<*po-čьnti), počinati, na-, za-, похідні від *čęti, пов'язаного чергуванням звуків з kopьcь «кінець», kopъ «кін»; — споріднене з лтс. cītiês (<*kintjes), cìnîtiês «боротися», дінд. kanī́naḥ «молодий», гр. καινός «новий, молодий, свіжий», лат. re-cēns «свіжий, молодий, новий», ірл. cinim «випливаю, розпочинаюсь», cét- «перший», гал. cintu- «тс.»; зіставляється також (Schuster-Šewc 1110—1111) з псл. čędo «чадо, дитина». — Фасмер III 51; Преобр. II (ост. вип.) 55. — Див. ще **по**. — Пор. **кін, кінéць, чáдо**.

[**початочки**] (бот.) «гадючник шестипелюстковий, Filipendula hexapetala Gilib. (Spiraea filipendula L.)» Mak, [*почúночки*] «тс.», [*починочка*] «горлянка женевська, Ajuga genevensis L.» Mak; — пов'язане з *почáток* «качан кукурудзи» або *почúнок* «веретено з намотаними на ньому нитками», що є похідними від дієслова *почáти* (*починáти*); свою назву рослини одержали у зв'язку з бульбистим корінням або формою суцвіття, що можуть скидатися на ці предмети (Нейштадт 326; Федченко—Флеров 800). — Див. ще **почáти**.

[**пóчва**] «ґрунт, земля» Нед; — болг. м. *пóчва* «ґрунт»; — запозичення з російської мови; р. *пóчва* «ґрунт, земля; [шкіра на підошві]», ст. *подшва* «фундамент» виникло з др. *подъшьва* «підошва», похідного від дієслова *(подъ)шити*; позбавлене ґрунту пов'язання (Младенов 500) з стсл. **опакъ, пакы**. — Фасмер III 347; Черных II 62—63; Преобр. II 118; Mikl. EW 118. — Див. ще **під²**, **шúти**.

почвáра «страховище, привид; [личина Куз]», [*пóчвар*] «свавілля, злочин» Нед, *прочвáра* (заст.) «потвора; [сновиддя; харциз Нед]», *почвáрливий, почвáрний*; — бр. *пачвáра* «потвора, бридка людина; страховище; нелюд»; — очевидно, походить від п. poczwara «потвора, бридка людина; страховище; мара», яке виводиться як давнє запозичення з ір. *pati-vāra- (>скіфо-сарм. *pacvara) «дракон, летючий злий дух», пов'язуваного з ір. vāragna- «сокіл» (Трубачев Этимология 1965, 65—70); менш переконливе пов'язування з п. ст. czwarzyć «наслідувати голос», словом нез'ясованої етимології (Brückner 82, 424), або з заст. potwora «потвора, страховище», яке зазнало табуїстичної деформації (Machek ZfSlPh 28, 160).

[**почерéвница**] «понос Нед; кривавий понос»; — очевидно, пов'язане з *чéрево* (тут, мабуть, у значенні [«шлунок»]); може бути зіставлене і з [*червíнка*] «кривавий понос».

[**почéсна**] «пам'ятка», [*почéсне*] «частування, пригощання» СУМ; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [poczęsna] «частування», [poczęsne] «тс.» походять від ст. poczęstny «добросердний», що виникло з ст. poczestny «тс.» (під впливом część «частина»), утвореного за допомогою префікса po- «по-» від cześć «честь», якому відповідає укр. *честь*. — SW IV 323, 324. — Див. ще **по, честь**.

пóчет, *почитáти, почúтувати, почтúвий, почтúти, пошти́вий* — див. **читáти**.

почечу́й (заст.) «геморой», *почечу́я* «тс.», [*почечуйник*] (бот.) «гірчак перцевий, Polygonum hydropiper L.» Mak; — запозичення з російської мови; р. *почечу́й* «геморой» остаточно встановленої етимології не має; виводиться з гіпотетичного **почесу́й* як похідного від *чеса́ть* «чесати» (Горяев 278; Bern. I 152) або з **потечу́й* як похідного від *течь* «текти» (Соболевский РФВ 66, 347); назва рослини зумовлена застосуванням її як засобу проти гемороїдальних кровотеч (Нейштадт 213—214). — Фасмер III 347; Преобр. II 118; Шамота 70.

почи́ти, *почива́ти*, [*почива́ло*] «ліжко» Чопей, *почива́льня* «спальня; [вид карети або коляски Бі]», *випочива́ти* Куз, *випочи́нок* Куз, *відпочи́ти, відпічну́ти, відпочива́льня*, [*відпочи́вок*] «відпочинок», [*відпочи́н*], *відпочи́нок*, [*відпочи́ння*] «тс.», *опочива́льня*, [*опочи́вок*] Ж, *опочи́нок*, [*одпочи́н*] Ж, *перепочи́ти, перепочи́нок* «короткий відпочинок; [місце відпочинку Нед]», [*припочи́вок*] «відпочинок», [*припочи́нок*] «тс.» Нед, *спочи́ти, спочива́ти, спо́чи́в* «відпочинок», *спочива́льня*, [*спочи́вище*] «місце відпочинку», *спочи́вок, спочи́н, спочи́нок*, [*супочи́ти*] «відпочити» Нед, [*супочи́вок*] «відпочинок», [*супочи́нок*] «тс.»; — р. *почи́ть*, бр. *спачы́ць*, др. *почити*, п. poczywać, ч. odpočinouti, слц. odpočiнúť, вл. wotpočować, нл. wotpocywaś, полаб. pücaivă (3 ос. одн.), болг. *почи́вам*, м. *почива*, схв. *почи́вати*, слн. počívati, стсл. **почити, почивати**; — псл. počiti, префіксальне утворення від *čiti, пов'язане чергуванням голосних з pokojь «покій»; — споріднене з дінд. cirấḥ «довгий, тривалий», лат. quiēs «спокій», quiēsco «відпочиваю», tranquillus «спокійний, тихий», гот. ƕeila «час; дозвілля»; без достатніх підстав пов'язується (Brückner 424; KZ 51, 227) з прус. et-skīuns «посталий, воскреслий», et-skīsnan «воскресіння». — Фасмер III 347—348; Черных II 63; КЭСРЯ 359; Machek ESJČ 409; Bern. I 166; Гамкрелидзе—Иванов 235; Trautmann 124; Uhlenbeck 91; Fick III 117. — Пор. **по́кій**.

[**по́чіль**] «стать» Нед; — псл. *počeľь (зб.), утворене за допомогою префікса po- «по-» від *čeľъ «рід», наявного також у словах čeląďь «челядь» і čelověkъ «чоловік». — Див. ще **по, че́лядь, чолові́к**.

по́чіпки — див. **чіпа́ти.**

[**по́чка**] «кісточка (у фруктах); нирка» Нед, [*по́чки*] «кишки, нутрощі» Нед, [*по́шка*] «нирка» ДзАтл I, [*бо́чка*] «тс.» Куриленко, [*почкува́тий*] «ниркуватий, ниркоподібний» Куз; — р. *по́чка* «брунька; нирка», бр. *по́чка* «брунька», п. [pecka] «кісточка (у фруктах)», ч. pecka, слн. pečka «тс.», цсл. **пъштька** «дрібна монета»; — псл. *pъtjьka, похідне від *pъt-ja; — споріднене, очевидно, з лит. paũtas «яйце»; первісне значення мало б бути «яєчко (анат.)»; менш переконливі пов'язання з лтс. pukuls «китиця» (Būga RR I 333), з п. pączek «брунька» або з р. *пу́кать* (Преобр. II 118), *чкать* «тикати; [розпукуватися (про бруньки)]» (Mikl. EW 38). — Фасмер III 348; Machek ESJČ 440—441; Matzenauer LF 14, 414.

[**почуру́кати**] «поговорити, порозмовляти»; — неясне; можливо, пов'язане з крим.-тат. діал. *чору- «тлумачити (сни)»; пор. кирг. *джоруу*, тур. yormak «тс.», кар. *йора* «тлумачення».

[**пошанди́бити**] «пощастити»; — неясне; очевидно, як і [*пошка́пити(ся)*] «тс.», афективне утворення.

[**пошеле́вкатися**] «полізти, сипонути, кинутися юрбою»; — очевидно, афективне утворення, пов'язане з [*шелеві́ти*] «коливатися, рухатися» (див.).

[**по́шениця**] «нежить» ДзАтл II; — очевидно, пов'язане з [*по́шистъ*] «тс.». — Див. ще **по́шесть**.

по́шесть «епідемія; поширене або систематично повторюване явище; [загальне лихо; чума Нед]», [*по́шистъ*] «нежить» ДзАтл II, [*по́шістъ*] «пошесть» Нед, [*по́шерсть*] «тс.», *по́шесний*; — р. [*по́шесть*] «епідемія (здебіль-

шого стосовно худоби)», [*по́шерсть*] «тс.», бр. *по́шасць* «епідемія», др. *пошьсть* «нашестя; напасть, лихо», п. [posześć] «загальна схильність до хвороби», схв. *по̏шāст* «заразна хвороба, епідемія», слн. pošást «страховище, потвора», цсл. **пошьстик** «рух»; — псл. pošьstь (< *pošьdtь), пов'язане з дієприкметником po-šьd-lъ, похідним від *šьdlъ «ішов». — Див. ще **ішо́в, по, шествува́ти**. — Пор. **наше́стя, прише́стя**.

[**поширúстий**] «розташований подібно до черепиці, ґонту» Нед; — очевидно, похідне утворення від [*шир*] «ряд» (див.).

[**пошка́пити(ся)**] «пощастити»; — неясне; очевидно, як і [*пошкандúбити*] «тс.», афективне утворення.

по́шлий «обмежений, банальний, вульгарний», *пошля́к, пошля́тина, пошлі́ти, опо́шлити, опо́шлювати, опошля́ти, спо́шлити*; — бр. *по́шлы* «вульгарний; банальний»; — запозичення з російської мови; р. *по́шлый* «вульгарний; банальний» є результатом семантичної видозміни ст. *по́шлый* «давній; звичайний», пов'язаного з *шел* «ішов», якому відповідає укр. *ішо́в*. — Фасмер III 349; КЭСРЯ 359; Преобр. II 119. — Див. ще **ішо́в, по**.

[**пошмандига́ти**] «побігти, поїхати, гайнути»; — очевидно, префіксальне утворення від дещо видозміненого [*шванди́га́ти*] «літати» (див.).

[**пошни́пати**] «обнюхати», [*пошня́пати*] «зрозуміти; рознюхати» Нед, [*пошня́пити*] «затвердити, завчити від когось, заторочити» Ме, [*пошн'ипити*] «додуматися, прийняти постанову, зважитися на щось» О, [*спошне́пити* (кому)] «поступитися комусь, дозволити» Нед, [*ушня́тить*] «молоти одне й те саме» До; — не зовсім ясне; очевидно, виникло на основі нвн. schnüffeln «нюхати, обнюхувати», schnuppern «тс.», пов'язаних з нн. гол. snuffeln «обнюх(ув)ати», похідним від гол. snuf «нюх; обнюхування», спорідненого з нвн. schnupfen «вдихати, втягати через ніздрі» і, далі, з дінд. snāti «пливе», лат. natāre «плавати», ірл. snuad «річка», гр. νέω «пливу»; не виключений зв'язок зі [*шни́порити*] «шастати, нишпорити, шукати; тямити, розумітися на чомусь». — Kluge—Mitzka 672, 673. — Пор. **насні́пити**.

[**пошпа́й**] «свіжий сніг, пороша»; — неясне; можливо, виникло з **поспа́й*, пов'язаного із *си́пати*.

по́шта, [*по́чта*], *пошта́р* «листоноша; візник на пошті», [*почта́р*] «тс.; завідувач пошти» Нед, [*поштарня*] «пошта» Чопей, [*почта́рство*] «поштова справа» Нед, [*почтиліо́н*] «поштар» Нед, [*пошто́вець*] «поштовий службовець» Куз, [*пошто́ви́к*] «тс.» Куз, [*пошті́вни́чий*] «поштовий» Нед, *по́шта-рюва́ти*; — р. *по́чта*, бр. м. *по́шта*, п. poczta, ст. poszta, ч. pošta, [počta], слц. pošta, вл. póst, нл. post, болг. *по́ща*, схв. *по̏шта*, слн. póšta; — очевидно, через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. posta «пошта» походить від слат. posta «тс.», букв. «місце для пересилання гінців або листів», яке виникло з лат. (mānsiō) posita «установлене (місце перепочинку)» (там міняли коней), пов'язаного з дієсловом pōno «кладу; ставлю; установлюю». — CIC^2 674; Коваль 157; Акуленко 134; Фасмер—Трубачев III 348—349; Черных II 63; Маргарян ВЯ 1959/2, 117—118; Isačenko CslRus 4, 231—235; Sł. wyr. obcych 583; Holub—Lyer 387; РЧДБЕ 496; Vujaklija 755; Klein 1223. — Див. ще **пози́ція**.

пошта́мт «установа, яка обслуговує населення різними видами зв'язку»; — р. *почта́мт*, бр. *пашта́мт*, п. заст. pocztamt, postamt; — запозичене, очевидно, за посередництвом російської або польської мови з німецької; н. Postamt «поштамт» (в українській мові слово змінило свою форму відповідно до *пошта*) є складним утворенням з іменників Post «пошта» й Amt «посада; установа» (< двн. ampaht(i) < пгерм. *ambahtja), слова, очевидно, давньокельтського походження; пор. дкельт.

(гал.) ambacti «слуги» (букв. «ті, що рухаються навколо (пана)»), яке складається з префікса amb(-), спорідненого з нвн. um «навколо, об», дінд. abhí «тс.», псл. ob-, укр. *об-*, і дієприслівникового -acti, спорідненого з двн. ahsa «вісь», лат. axis «тс.», псл. osь, укр. *вісь*. — СІС[2] 674; Фасмер III 349; Черных II 63; Kluge—Mitzka 5, 20, 802. — Див. ще **вісь, о[1], по́шта**.

поштарма́к — див. **баштарма́к**.

[**пошуруду́рити**] «пошарити; полоскотати; погладити Нед; попустувати, подуріти Пі»; — очевидно, результат контамінації дієслів [*шурубу́рити*] «колобродити, бешкетувати, пустувати» і *дурі́ти* «пустувати» з доданням префікса *по-*; семантична видозміна зумовлена, очевидно, впливом дієслова *шурува́ти* «терти, чистити». — Див. ще **дур, по, шурубу́рити**.

[**по́щик**] «найменший залишок; слід (?)» Нед; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з п. [szczyka] «щіпка, крихта», szczyk «молода травка навесні, яку щипає худоба» (букв. «те, що щипають»), похідними від szczykać, szczknąć «щипати, щипнути», що виникло внаслідок вторинної вставки -k- з первісного szcznąć (<*sčьpnǫti) «щипнути». — Brückner 545—546. — Див. ще **по, прищикну́ти, щипа́ти**.

[**пояня́**] «добре доглянута худоба» Нед; — неясне.

по́яс, [*поясúна*] «пояс», *поясни́ця* «поперек, крижі; [вид писанки]», *поясо́к* «смужка або виступ як прикраси; [карниз у комині]», [*поящá*] (зменш.) «пояс» Куз, [*безпоя́сниця*] «вид писанки», *запо́я́сник* «кинджал, [шабля Ж]», [*запо́яска*] «запаска» Ж, *опоя́сати, перепоясáти*, [*підпоя́сниця*] «вид писанки», [*підпоясо́к*] «малий пояс» Куз, [*підпо́їсок*] «тс.» Нед, [*підпоясáти*] «підперезати», [*попо́ясник*] «жіночий верхній одяг; коротка куртка в гуцулів» Нед, [*попоя́сниця*] «подовжена знизу жіноча сорочка» Нед, [*припоясáти*] «підперезати» Куз, [*розпоясáти*] «розперезати» Нед; — р. бр. болг. *по́яс*, др. *поясъ*, п. вл. нл. pas, ч. слц. слн. pás, м. *pojac*, схв. *пȍjāc*, стсл. **поꙗсъ**; — псл. pojasъ, похідне від pojasati «оперізувати; оперезати», утвореного за допомогою префікса po- «по-» від дієслова *jasati, спорідненого з лит. júostas «підперезаний», júosta «пояс», júosti «підперезати», лтс. juôst «тс.», juôsta «пояс», ав. yāsta- «підперезаний», yāh- «пояс», гр. ζῶμα «ремінь», ζώνη «пояс», ζώννῡμι «підперізую», ζωστός «підперезаний», алб. ngeš «підперізую». — Фасмер III 351; Черных II 64; Преобр. II 120; Machek ESJČ 435—436; Эккерт Sl. Wortst. 50; Mühl.—Endz. II 127; Bartholomae 1291; Meyer EW 308. — Див. ще **по**. — Пор. **пас[1]**.

[**поя́сни́к**] (бот.) «п'ядич звичайний, Lycopodium clavatum L.» СУМ, ВеНЗн, [*поя́сники* Нед, *опоя́сник* ВеНЗн] «тс.»; — похідне утворення від *по́яс*; назва зумовлена довгими сланкими стеблами цієї рослини (Вісюліна—Клоков 60; Нейштадт 60—61), що нагадують пояси. — Див. ще **по́яс**.

[**пр**] (вигук, яким кличуть овець) О, [*пр-пр-пр, пр-пр-на, пру́цьки*] «тс.» О, [*пру́ська*] «тс.; (дит.) вівця» О; — п. [prrś] (вигук, яким кличуть овець); — очевидно, результат видозміни вигуку *бир-бир* «тс.». — Див. ще **бир[1]**.

пра- «префікс із значенням первісності, давності (*прабатьківщи́на, прамо́ва, праслов'я́нський*) або прямої спорідненості (*пра́дід, пра́внук*)»; — р. бр. др. болг. м. схв. *пра-*, п. ч. слц. вл. слн. pra-, стсл. **пра-**; — псл. pra-; — пов'язане чергуванням голосних із pro(-) «про(-)»; — споріднене з лит. prõ «повз, мимо», прус. prā-(butskas) «вічний», дінд. prā-(tar) «рано, вранці», гр. (гомер.) πρωΐ, (атт.) πρῴ «тс.», лат. prō «перед», двн. fruo «рано», нвн. früḫ «тс.». — Фасмер III 351; Machek ESJČ 477; Mühl.—Endz. III 400; Walde—Hofm. II 364. — Пор. **про**.

[**пра́бісь**] (присл.) «у взутті без шкарпеток або онуч» Нед, [*пра́бос*] «тс.», [*пра́бистий*] «тісний (чобіт)», [*пра́бісьний*] «босий» тж, [*пра́бусьць*]

«на босу ногу» Корз, ст. *пра́бошні* «чоботи» Куз; — р. [*на́про́бось*] «босоніж», [*напробос, напробо́ску*] «тс.», др. *прабошни* «потоптані черевики», п. [przyboś] «(про взуття) одягнене на босу ногу», болг. [*напре́бос*] «тс.»; — похідне утворення від прикметника *бо́сий* (< псл. bosъ). — ГрицАВ 192; Shevelov Hist. phonol. 339; Львов Лексика ПВЛ 87—88; Филин Происх. яз. 576—577. — Див. ще **бо́сий**.

пра́вда, *правди́зм, правди́ст*, [*правдо́та*] «праведність» Нед, [*правде́шній*] «справжній», *правди́вий*, [*пра́жній*] «справжній» Пі, [*правди́ти*] «виправдовувати», [*правдува́ти*] «бути за правду; жити по правді», [*правдува́тися*] «сперечатися» Нед, [*впра́ві*] Ж, [*вспра́жки*] «насправді» Ж, *ви́правдати*, [*допра́ви*] «справді», [*діпра́ви*] «тс.», [*доправдо́вуватися*] «домагатися справедливості» Ж, [*запра́вжній*] «справжній», [*запра́ви*] «справді», [*запра́вжки*] «тс.», *наспра́ві, наспра́вжки*, [*навспра́вжки, навспра́жки, навспра́жнє*], [*неправдува́ти*] «жити неправдою», *оправда́ти, оправди́ти*, [*попра́ведний*] «справедливий» Нед, [*попра́ві*] «справді», [*спра́вдіж*] «перевірка» Нед, *справде́шній, спра́вдішній*, [*спра́вдний*] «справжній» Нед, *справедли́вий*, [*спра́ведний*] «справжній, дійсний» Нед, *спра́вжній, справжні́сінький*, [*спра́жний*] «справжній» Нед, [*спра́жній*] «тс.», *спра́вджувати, спра́вди́ти*, [*справдо́вуватися*] «доводити, сперечаючись», *спра́ві*, [*упра́ві*] «справді», *усправедли́вити* «виправдати»; — р. болг. м. *пра́вда*, бр. *пра́ўда*, др. *правьда*, п. вл. prawda, ч. слц. pravda, нл. pšawda, схв. *пра̑вда*, слн. právda, стсл. **правьда**; — псл. pravьda, похідне від pravъ «правий, справедливий». — Фасмер III 352; КЭСРЯ 360. — Див. ще **пра́ви́й**.

пра́ведний, *пра́ведничий* «належний праведникові», *пра́ведник*; — р. *пра́ведный*, бр. *пра́ведны*, др. *правьдьныи*, болг. (церк.) *пра́веден*, м. *праведен* «справедливий; (церк.) праведний», схв. *пра̀ведан* «тс.», слн. práveden «чесний»; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **правьдьнъ** «праведний, справедливий» є похідним від іменника **правьда** «правда», якому відповідає укр. *пра́вда* (див.).

пра́ви́й «протилежний лівому; справедливий; прямий; [перпендикулярний]», [*пра́весний*] «законно спадковий; правомірний» Нед, *пра́вильний, правіжний* «стосовний до стягання податків СУМ; той, що любить сперечатися Куз», *пра́вний* «законний; правовий», *правни́чий* «юридичний», [*правови́тий*] «законний» Нед, [*права́чка*] «кімната праворуч від сіней», [*пра́вež*] «правління, керування, керівництво» Нед, [*пра́весник*] «законний спадкоємець» Нед, *праве́ць* (мед.), [*прави́лка*] «просіка в лісі», [*прави́лля*] «інструменти», *пра́вило, прави́ло* «кермо; частина шевської колодки; [частини різних інструментів; колода в стіні гуцульської хати, не переривана вікнами або дверима]», *прави́льник* (друк.) «робітник, що править набір», [*прави́льце*] «аршин у мулярів», [*правина́*] «стягнення, вимога», *прави́тель, прави́ця* «права рука», *правіж* (іст.) «насильне стягнення боргу», [*правіжка*] «позов» Нед, [*правіжник*] «збирач податків» Куз, *пра́вка, правлі́нець, правлі́ння, правни́к* «юрист», *пра́во, правови́к, правота́*, [*правота́р*] «адвокат, довідник з юриспруденції» Нед, [*право́тник*] «той, хто любить судитися» Нед, [*праву́шник*] «(у склярів) інструмент для сколювання кромок», [*пра́вша*] «права рука» Нед, *пра́вити, пра́витися* «займатися (чимось), клопотатися», *правіти, правішати*, [*правота́рити*] «бути адвокатом» Нед, [*правоти́ти*] «домагатися (чогось) судом», *правува́ти*, [*правува́тися*] «судитися», [*правцюва́ти*] «прямо ставити; впорядковувати; триматися праворуч» Нед, [*правце́м*] «навпростець; скоцюрбившись», *безпра́в'я, впра́ва, впра́вка, впра́вний, вправля́ти, ви́пра́ва* «ви-

правлення; виряджeння; похід; посаг», *ви́правка, виправля́ч, відпра́ва* «церковна служба; [відповідь]», *відпра́вка, відпра́вник, відпра́вити, запра́ва* «приправа (кул.), [називання ціни товару при продажу; підготування] Ж», *за́пра́вка* «наливання пального в машину; приправа, підлива УРС, Ж», [*за́правки*] «посуд з тріщинами після обпалювання», *запра́вник* «той, що заливає пальне; [заводій Ж]», *запра́вити, заправля́ти, на́пра́ва* «підбурювання; лагодження; напрям» СУМ, Нед, [*на́правець*] «напрям» Ж, [*на́правок*] «тс.» Ж, [*направе́ць*] «праворуч, навпростець Кур», *напра́вити, направля́ти,* [*навправе́ць*] «навпростець» Ж, [*навправці́*] «тс.» Ж, *наспра́ві, наспра́вжки,* [*непра́весник*] «нешлюбний син» Ж, *неправота́*, [*недопра́влений*] «незручний» ВеУг, [*неспра́ва*] «неакуратність, несправність», [*неспра́вка*] «тс.», *опра́ва, опра́вка, опра́вни́й, оправля́ти, обезпра́вити, перепра́ва, перепра́вка, переправни́й,* [*переспра́ва*] «переговори» Нед, [*підпра́ва*] «виправлення; лагодження» Нед, *пі́дпра́вка* «тс.» УРС, Нед, *попра́вни́й,* [*попра́вчий*] «виправний» Куз, [*попра́ва*] «справність; виправлення», *по́пра́вка* «виправлення; видужання» УРС, Па, [*попра́вник*] «реформатор» Нед, [*поправу́нок*] «поліпшення; коректура» Нед, *припра́ва, розпра́ва, розправля́ч, спра́ва*, [*справи́лля*] «інструменти, засоби», [*спра́вник*] «діяч, виконавець, ініціатор» Куз, [*справни́к*] «довідник» Куз, *справу́нок, спра́вний, спра́вничий, спра́вити, справува́ти, справува́тися,* [*управне́ний*] «уповноважений; компетентний» Нед, *управля́ючий, упра́ва, управи́тель, управи́тельша, управлі́ння,* [*упра́вник*] «управитель» Нед, [*управни́цтво*] «керівництво» Нед, [*упра́вство*] «адміністрація» Нед, [*управильни́ти*] «врегулювати» Нед, *управля́ти, управни́ти, упра́внювати, упра́во*; — р. *пра́вый* «правий; справедливий, правильний», бр. *пра́вы* «правий», др. *правыи* «прямий; правильний, справедливий», п. prawy «правий; (ст.) правильний, справедливий», ч. слц. pravý «правий; справжній, правильний», вл. prawy «правий; правильний, дійсний, справедливий», нл. pšawy «тс.», полаб. provă (знах. в. одн. жін. р.) «праву», болг. м. *прав* «прямий; справедливий; справжній», схв. *пра̑в* «прямий; справжній», слн. právi «правий; прямий; правильний», стсл. **правъ** «прямий; правильний, справедливий»; — псл. pravъ <*prō-vos, утворене, очевидно, від *prō-, наявного в префіксі pra- «пра-»; споріднене з лат. pro-bus «добрий, чесний», дінд. prabhúḥ «видатний (щодо сили й повноти); той, що перевищує», дангл. fram «сильний, діяльний, сміливий», дісл. framr «той, що стоїть попереду; той, що прагне вперед»; менш обгрунтоване трактування pravъ (Machek ESJC 391) як результату контамінації *prěmъ «прямий» та *orv(ьnъ) «рівний»; непереконливим є зіставлення (Lewy PBrB 32, 136) з лат. prāvus «викривлений, кривий, поганий». — Фасмер—Трубачев III 352; Гриц. 143—144; Machek ESJC 481—482; Holub—Kop. 293; Мартынов Язык 61—63; Ондруш Этимология 1984, 177; Mikl. EW 264; Meillet Études 363. — Див. ще **пра-**.

[**правича**] «незаймана дівчина», [*правічка*] Нед (з п.?); — бр. *правічка*, п. prawiczka «тс.»; — похідне утворення від *пра́ви́й*; первісне значення «дівчина, що живе праведним життям». — Див. ще **пра́ви́й**.

[**пра́ві**] «майже Нед; саме, власне ВеЛ», [*пра́ве*] «майже»; — др. *правѣ* «прямо; справедливо; твердо, незмінно», п. prawie «майже; (ст.) саме, справді», ч. právě «саме; щойно; звичайно, так», слц. práve «саме; щойно; прямо», вл. prawje «правильно; дійсно, справді», нл. pšawje «тс.», цсл. **правѣ** «прямо; мужньо»; — псл. pravě, що є за походженням формою місц. в. прикметника pravъ «правий». — Дзендзелівський УЗЛП 112. — Див. ще **пра́ви́й**.

[**пра́вокіст**] (бот.) «живокіст лікарський, Symphytum officinale L.» Пі; — складне утворення з основ дієслова *пра́вити* «виправляти, випрямляти» і *кість*; назва зумовлена застосуванням цієї рослини як лікувального засобу при переломах кісток (Носаль 114). — Див. ще **кість, пра́ви́й**.

правопи́с, заст. *правопи́сь*; — р. *правописа́ние*, заст. *пра́вопись*, бр. *пра́вапіс*, п. заст. вл. prawopis, ч. слц. pravopis, нл. pšawopis, болг. *правопи́с*, м. *правопис*, схв. *пра̀вопӣс*, слн. pravopís; — складне утворення з основ прикметника *пра́ви́й* «правильний» та дієслова *писа́ти*; калька гр. ὀρθογραφία «правопис», що складається з основ прикметника ὀρθός «прямий; правильний» та дієслова γράφω «пишу». — Фасмер III 352. — Див. ще **писа́ти, пра́ви́й**. — Пор. **орфогра́фія**.

правосла́вний (рел.), *правосла́в'я, правосла́віє* Куз, [*правосла́вник*] «православний»; — р. *правосла́вный*, бр. *праваслáўны*, др. *православьныи*, п. вл. prawosławny, ч. pravoslavný, слц. pravoslávny, болг. *правосла́вен*, м. *православен*, схв. *правòсла̄ван*, слн. pravosláven; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **правосла́вьнъ** «православний» утворене з основ прикметника **правъ** «правильний, правий; слушний, справедливий» та іменника **слава** «слава» як калька гр. ὀρθόδοξος «православний (ортодоксальний, правовірний)», утвореного з основ ὀρθός «правильний, правий» та δόξα «слава, віра». — Фасмер III 352; Holub—Lyer 390. — Див. ще **пра́ви́й, сла́ва**.

правосу́ддя, *правосу́д, правосу́дець* «справедливий (правий) суддя»; — р. *правосу́дие*, бр. *правасу́дзе*, др. *правосудиe*, слц. заст. pravosúdie, болг. *правосъдие*, м. *правосудие, правосудство*, схв. *правòсӯђе*, слн. pravosódje; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **правосѫдиѥ** утворене з основ прикметника **правь** «правий, правильний, справедливий» та іменника **сѫдъ** «суд». — Див. ще **пра́ви́й, суд**[1].

[**правто́рити**] «запроторювати»; — результат видозміни вихідного **протóрити*, збереженого лише у формі префіксального *запрото́рити* (див.).

прагмати́зм «визнання практичного значення основною суттю мислення, ідей», *прагма́тик, прагма́тика* Куз, *прагмати́ст, прагмати́чний*; — р. *прагмати́зм*, бр. *прагматы́зм*, п. pragmatyzm, ч. pragmatismus, слц. pragmatizmus, вл. pragmatizm, болг. *прагмати́зъм*, м. *прагмати́зам*, схв. *прагматѝзам*, слн. pragmatízem; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Pragmatísmus, фр. pragmatisme, англ. pragmatism утворені від гр. πρᾶγμα (род. в. πράγματος) «справа, дія», пов'язаного з πράσσω «роблю, виконую». — CIC[2] 674; Kopaliński 776; Holub—Lyer 389; РЧДБЕ 496; Вуjаклија 755; Dauzat 580; Klein 1228; Frisk II 516, 589—591. — Див. ще **пра́ктика**.

пра́гну́ти «сильно бажати, жадати» СУМ, Нед, *пра́гнення*, [*прагну́щий*] «спраглий», [*прагню́чий*] «жадібний», [*прагню̀щий*] «спраглий; той, що жадає (щось мати)» Куз, [*запрага́тися*] «бажатися, хотітися», [*спрагну́тися*] «забажатися» Нед, *спра́га, спрагота́, спра́глий, спрагли́вий, спра́гнений*, ст. *прагнути* (XVI ст.); — бр. *пра́гнуць* «мати спрагу; жадати; прагнути»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. pragnąć «прагнути, (заст.) мати спрагу», як і ч. prahnouti «сохнути, знемагати від спраги; жадати», слц. prahnúť, вл. prahnyć «тс.», пов'язане з pražyć «смажити, пекти», укр. *пра́жити*; первісне значення слова, очевидно, було «висихати від спеки; пектися». — Brückner 434; Machek ESJC 482. — Див. ще **пра́жити**.

[**праж**] (бот.) «цибуля порей, Allium porrum L.» Mak, [*прас*] «тс.»; — р. [*прас*] «цибуля порей», др. *празь, праска*, болг. м. *пра̀з*, схв. *пра̑с*, [*пра̀з*], цсл. **прась, празь** «тс.»; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. πράσον «тс.» є словом нез'ясованого походження; можливо,

запозичене з шумерської або однієї з мов Малої Азії. — Критенко Мовозн. 1973/2, 33; Фасмер III 354; Mikl. EW 261; Frisk II 589.

[**пражéць**[1]] (бот.) «козельці лучні, Tragopogon pratensis L.» ВеНЗн, Mak, [*пражівник* ВеНЗн, *пражівник* Mak] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *прáжити* «пекти»; назва зумовлена гірким, пекучим смаком коренів рослини, що застосовувались раніше з різними лікарськими цілями і для готування їжі. — Лік. рослини. Енц. дов. 206. — Див. ще **прáжити**.

[**пражéць**[2]] (бот.) «льон-стрибунець, Linum crepitans (Boenn.) Dum.» Mak; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [prażec] «льон-стрибунець», найвірогідніше, виникло з prężec «тс.», пов'язаного з п. [prągnąć] «стрибнути», спорідненим з укр. *пруг, пружний*, а також *прягти́* «запрягати»; назва зумовлена властивістю цього льону викидати насіння до того, як його збе̌руть. — Brückner 436; Machek ESJČ 488. — Див. ще **пруг, прягти́**[1].

[**пражи́вка**] (бот.) «(вид мухомора) Amanita procerus» Нед; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з *прáжити* «пекти», оскільки одним із симптомів отруєння грибами (зокрема й мухоморами) є невтоленна спрага (Зерова 23).

[**прáжи́на**] «мотузка, сплетена з гілок; жердина; міра площі» Нед, [*пражи́нє*] «тс.» Нед, [*прáжанка*] «мотузка, сплетена з гілок; жердина» Нед; — р. [*пря́жина*] «міра довжини»; — запозичення зі східнороманських мов; рум. молд. prăjínă «жердина, тичка; міра довжини», виводиться від болг. [*пържи́на*] «жердина», що відповідає укр. *пружи́на*. — СДЕЛМ 340. — Див. ще **пруг**.

прáжити «смажити; [періщити (про дощ) Ник]», *пря́жити* «тс.; топити (молоко); дуже палити (про сонце)», *прягти́* «тс.», [*прáжýха*] «підсмажена галушка» Куз, [*прежéня*] «яєшня» Л, [*прожéло*] «смажене сало (як приправа); жир від смаженого сала» ЛексПол, *пря́жанка* «ряжанка», [*пряженець*] «пампушка» Пі, [*пряженé*] «млинець, згорнутий трубкою» Нед, [*пряжéня*] «яєшня (з борошном та молоком)», *пря́жéний* СУМ, Г, [*пражкóм*] «у підсмаженому вигляді» Нед, [*пíдпражка*] «приправа» О, [*спря́гнути*] «спражити» Нед; — р. [*пря́жить*] «смажити в маслі», бр. *прáжыць* «пряжити», др. *пряжити* «смажити; палити», п. prażyć «смажити, підсмажувати; пекти; обпалювати», ч. pražiti, слц. pražit' «тс.», вл. pražić «висушувати; підсмажувати, тушкувати», нл. pšažyś «смажити, підсмажувати; обпалювати; сушити», болг. *прáжа* «смажу», *пъ̀ржа* «тс.», схв. *прàжити* «тріскотіти (про постріли), вибухати (про звук); [смажити, підсмажувати]», *пр̀жити* «смажити», слн. prážiti «підсмажувати, смажити», цсл. **пражити** «смажити, підсмажувати; підсушувати»; — псл. pražiti (вторинне pŕažiti); — споріднене з лит. spragė̃ti «смажитися; тріщати (про деревину)», sprãginti «смажити», sprógti «вибухнути», лтс. sprâgt «лопнути, тріснути», норв. spraka «тріщати», дінд. sphū́rjati «гарчить, гримить, вирива̨ється (назовні)», sphū́rjaḥ (певна рослина), ав. sparəγa- «пагін», гр. ἀσπάραγος «пагін рослини; спаржа», σφαραγέομαι «тріскочу, сичу»; менш переконливе з фонетичного погляду пов'язання (Machek ESJČ 482) з гр. φώγω «смажу, підсмажую; сушу». — Фасмер III 339; Brückner 434; Machek ESJČ 482, 483; Skok III 63; Варбот 22, 27; Trautmann 276; KZ 50, 67; Persson Beitr. 868; Matzenauer LF 13, 183. — Пор. **прáгнýти**.

[**прáжній**] «марний»; — не зовсім ясне; — можливо, походить від п. ст. prażny «порожній; позбавлений», зближеного з укр. [*прáзний*] «даремний, марний»; може бути також результатом видозміни слова [*прáзний*] «марний» під впливом *порóжній*. — Див. ще **прáзник**.

прáзник «свято УРС; [храмовий день Нед]», *празникóве* «святковий по-

дарунок», [*празнико́ві*] «гості з іншого села в храмовий день» (Ме), [*пра́зний*] «марний; бездіяльний, ледачий Нед; святковий», *празнико́вий* «святковий; пов'язаний із храмовим днем» Куз, *пра́зни́чний* «тс.» СУМ, Куз, *празникува́ти* «святкувати; нічого не робити; [гостювати на храмовому святі (Ме)]», *пра́знувати* «святкувати», [*попра́здник*] «перший день після свята» Нед, [*попразе́н, попра́зниця, попра́зни́че* Г, Нед] «тс.», [*спразни́ти*] «провести день по-святковому»; — р. *пра́здник*, бр. [*пра́зьнік*], др. *праздьникъ*, п. [prazdnik] «свято; храмовий день у православній церкві», [praźnik, praznyk] «тс.», болг. м. *пра́зник* «свято», схв. *пра̑знӣк*, слн. práznik «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **праздьникъ** «свято» є похідним від прикметника **праздьнъ** «порожній» у словосполученні **праздьнь дьнь** «свято», букв. «порожній (тобто вільний від роботи) день». — Фасмер III 353; Львов Лексика ПВЛ 56. — Див. ще **поро́жній**.

[**пра́ковсі**] (мн.) «персні» Нед; — неясне.

пра́ктика, *пра́ктик, практика́нт, практика́нтство, пра́ктикум, практици́зм, практи́чний, практикува́ти, практикува́тися*, ст. *практика* «підступи, (недобрі) заміри (1621); практика, мистецтво, ворожіння (1656)»; — р. болг. м. *пра́ктика*, бр. *пра́ктыка*, п. praktyka, ч. prakse, слц. prax, вл. praksa, схв. *пра̏кса, пра̀ктика*, слн. práksa, práktika; — запозичено з грецької мови через середньолатинську (слат. practica «практика»); гр. πρακτική «практичне знання, уміння» виникло внаслідок скорочення словосполучення πρακτική επιστήμη «тс.», де πρακτική як форма жін. р. від πρακτικός «діяльний, активний» пов'язане з дієсловом πράσσω «роблю, виконую», разом з πέρνημι «вивожу на продаж, продаю», спорідненим з дірл. renim «продаю». — СІС[2] 675; Фасмер III 353; Hüttl-Worth 15; Sł. wyr. obcych 533; РЧДБЕ 580; Byjaклија 756; Dauzat 581; Frisk II 516—517, 589—591; Klein 1228. — Пор. **прагмати́зм**.

[**пра́ліска**] (бот.) (у сполученні *п. синя*) «печіночниця, Hepatica triloba Gilib. Mak; (*п. біла*) анемона, Anemone L. ВеНЗн; сон-трава, Pulsatilla Mill.», [*проліска*] «печіночниця» Mak; — р. [*перале́ска*] «тс.», бр. *пралéска* «тс.; анемона», [*пралешка*] «печіночниця»; — очевидно, результат видозміни назви [*пі́длішки*] «печіночниця», зближеної з *про́лісок*. — Див. ще **пі́дліщки**.

[**пралóташ**] (бот.) «латаття біле, Nymphaea alba L.» Нед; — префіксальне утворення від [*ло́таш*] «калюжниця болотна, Caltha palustris L.»; перенесення назви зумовлене подібністю форми листя обох рослин. — Див. ще **лата́ття, пра-**.

[**прам**] «пором» Пі; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. prám «тс.» є прямим відповідником укр. *поро́м*. — Machek ESJC 479. — Див. ще **поро́м**.

[**прамено**] «волокно, нитка», [*праменистий*] «волокнистий, багатий на волокно» ВеЛ; — очевидно, запозичення з чеської або словацької мови; ч. pramen «джерело; пасмо (волосся)», слц. prameň «джерело; щось подібне до води, яка б'є з джерела (пасмо волосся, волокна і под.)», як і м. *прамен* «пасмо (волосся); смуга (світла), промінь», схв. *пра̑мēн* «пасмо; кучер (волосся)», слн. prámen «жмут, пасмо», цсл. **прамень** «нитка», відповідає укр. *про́мінь* (див.).

[**прандúчити**] «базікати, говорити нісенітниці» Досл. і мат. IV; — запозичення з польської мови; п. [prandyczyć] «тс.» пов'язане з frant «хитра людина; [жартун]; ст. мандрівний комедіант і співак», franty «нісенітниці, дурниці, викрут(ас)и»; пор. п. frantować «хитрувати; жартувати, говорити дотепи». — Див. ще **франт**.

[**пранци́бер**] (заст.) «чисте срібло, вижга» Бі, Пі, [*пранщибе́р*] «тс.» Пі, ст. *францъберъ* (XVIII ст.); — очевид-

но, запозичення з німецької мови; можливо, походить від нвн. Franzsilber «(букв.) французьке срібло», що складається з основ слів Franze «француз» та Silber «срібло», спорідненого з лит. sidãbras, лтс. sidrabs, псл. sьrebro «тс.», укр. *срі́бло́*. — Див. ще **срі́бло́, фра́нцу́з**.

пра́нці (мн.) «сифіліс», *пра́нець*, [*фра́нца* О, *франци* О, *фра́нця* Шейк] «тс.», *пранцюва́тий* «заражений сифілісом; мерзенний», [*францюва́тий*] «венеричний» Нед, [*працюва́тіти*] «хворіти на сифіліс, покриватися сифілітичними виразками, висипкою», [*опранцюва́тіти*] «покритися пранцями; остогиднути», ст. *франца* «сифіліс» (1627 р.); — р. [*пра́нцы*] «золотушна висипка, короста», бр. *пра́нцы* «пранці, сифіліс», [*фра́нцы*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. franca (мн. france) «сифіліс, пранці» походить від нвн. Franzen, Franzosen «сифіліс, пранці», що виникло, очевидно, внаслідок скорочення первісного Franz(os)enkrankheit «тс.», букв. «французька хвороба»; пор. р. заст. *францу́зская болезнь* «тс.»; виникнення такої назви пояснюється, очевидно, тим, що відповідна хвороба поширювалася в Центральній і Східній Європі найбільшою мірою з Франції, де її появу пов'язують з відкриттям іспанцями Америки, звідки хворобу було завезено й поширено в Європі (насамперед в Іспанії й сусідній Франції). — Огієнко РМ 1938, 41; Фасмер III 353; Brückner 127. — Див. ще **франк, фра́нцу́з**.

[**пра́пірка**] «роговий відросток позаду над ратицями тварин; плавальна перетинка між пальцями птахів», [*пра́порщичка*] «роговий відросток позаду над ратицями тварин»; — очевидно, префіксальне утворення від *перо́* (див.).

пра́по́р «знамено СУМ, Нед; [корогва ВеУг]», [*пра́пір*] «прапор», [*пропі́р*] «тс.» Нед, [*пра́перек*] «прапорець», [*пра́перок, прапі́рка* Нед] «тс.», *пра́поре́ць* «малий прапор СУМ, Нед; вимпел Куз», ст. *прапорець* (XVI ст.); — р. заст. *пра́пор*, др. *прапоръ* «прапор; дзвіночок»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **прапоръ** «прапор; дзвоник» відповідає др. *поропоръ* «прапор», п. ст. propor, ч. prapor, [prápor] «тс.», слц. prápor «батальйон; (заст.) прапор», м. *прапорец* «дзвіночок», схв. *пра̏порац* «тс.», слн. prápor і разом з ними зводиться до псл. *porporъ, редуплікованого утворення, пов'язаного чергуванням голосних з *perti «літати, рухатися», pero «перо», *por-mъ «паром»; пов'язання з гр. πορφύρα «пурпурна тканина» (Schrader Reallexikon I 278) помилкове. — Фасмер III 353—354; Brückner 438; Machek ESJČ 479; Варбот Этимология 1965, 133. — Див. ще **перо́, пе́рти**[1], **поро́м**.

пра́по́рщик (військове звання) СУМ, Нед; — р. болг. *пра́порщик*, бр. *пра́паршчык*, п. praporszczyk, ч. praporčík, слц. práporčík, слн. praporščák «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пра́порщик* «тс.» є похідним від заст. *пра́пор* «прапор»; могло бути пов'язане з цсл. **прапорщикъ** «прапороносець» або було утворене під впливом нвн. Fähnerich «прапорщик» (від Fahne «прапор»). — Фасмер III 354; КЭСРЯ 361. — Див. ще **пра́по́р**.

[**прас**[1]] «праска», [*пра́са*] «тс.» Нед, [*праси́ло*] (збільш.) «праска» Куз, *пра́ска*, [*пра́сок*] «праска», [*фрас*] «тс.», [*фраши́ло*] «велика праска» Куз, *прасува́льник, прасува́льня* «місце, де прасують» Куз, *прасува́льний, прасува́ти*, ст. *прасъ* «праска» (XVIII ст.); — р. [*пра́со́вка*] «дерев'яний брусок, на якому шевці прасують», бр. *прас* «праска»; — запозичення з польської мови; п. [prasa] «праска», [praska] «тс.», prasować «прасувати» зводяться до фр. presse «прес» через нвн. Presse «тс.», pressen «стискати, пресувати» з пізнішим осмисленням «прасувати»; форма [*фрас*] виникла, очевидно, внаслідок гіперичного відштовхування від звичайного в українських говірках переходу іншомовного f (*ф*) у *п*. — Richhardt 91; Шелудько 43. — Див. ще **пра́са**.

[**прас**^{2}] «прочухан», [*прасо́к*] «тс.» Нед; — очевидно, результат семантичної видозміни [*прас*] «праска»; пор. р. *утю́жить* «бити, лупцювати», утворене від *утю́г* «праска». — Див. ще **прас**^{1}.

[**пра́са**] «прес» Нед, [*прас*] «тс.», [*пра́ска*] «пресувальна машина» Куз, [*праскі́вни́к*] «пресувальник» Куз, [*прасува́льник*] «тс.» Куз, [*праскува́льня*] «гніт, давило» Куз, [*праскува́ти*] «пресувати, вальцювати» Куз, *прасува́ти* «пресувати» Нед, ст. *праса* «прес, лещата, гніт (1621); друкарський верстат (XVIII ст.)»; — р. [*пра́са*] «виноградне давило, гніт», бр. ст. *праса* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. prasa «прес; друкарський верстат; преса, друк», як і вл. prasa «прес; друкарський верстат», нл. prasa «прес», prjasa «прес; гніт; лещата», через нвн. Presse зводиться до фр. presse «тс.», пов'язаного з дієсловом presser «тиснути, давити». — Булыка 257; Sł. wyr. obcych 596; Kluge—Mitzka 564. — Див. ще **прес**. — Пор. **пре́са**.

пра́сер — див. **про́сере́н**.

[**праск**] «світанок» О; — видозмінене запозичення з польської мови (п. brzask «світанок, зоря; блиск, відблиск»). — Див. ще **бряск**.

[**пра́скати**] «тріщати, хрустіти» Нед, [*пра́снути*] «жбурнути, сильно вдарити» Куз, [*праск*] «тріск» Куз, ВеЗн, [*праск*] (вигук, що передає звук пострілу); — р. [*праск*] «тріск, ляскання батога», п. вл. praskać «тріскати, ляскати», ч. práskati, слц. praskat', нл. praskaś «тс.», болг. *пра́скам* «ударяю (сильно), тріскаю», м. *прасне* «лопне, трісне; лясне», *праскав* «гримучий, тріскучий, ляскаючий», *прасок* «тріск; гуркіт»; схв. *пра̏скати* «тріщати; гриміти, гуркотіти», слн. praskétáti «тріщати» (напр., про вогонь), цсл. **праскавица** «шум переслідуваного війська»; — псл. praskati, очевидно, звуконаслідувального походження, можливо, споріднене з лтс. prakšķêt «тріщати»; пов'язання (Machek ESJC 480) з лит. spragėti «тріщати», лтс. sprāgt «тріскатися», нвн. springen «тс.» менш переконливе. — Фасмер III 354.

пра́сол «оптовий скупник худоби, сільськогосподарської сировини та ін. для перепродажу з метою заробітку; [дрібний торговець (переважно в'яленою рибою й сіллю)]», [*пра́сіл*] «дрібний торговець» Нед, [*прасоле́нко*] «син прасола» Бі, [*прасоли́ха*] «дружина прасола» Бі, [*прасолі́вна*] «дочка прасола» Бі, *пра́со́льство* «прасолування» СУМ, Нед, *прасолува́ти*; — р. *пра́сол*, бр. *прасо́л*, др. *прасолъ* «продавець; торговець м'ясом», п. ст. prasoł, prasół «торговець сіллю», цсл. **прасолъ** «дрібний торговець», **прасолити** «торгувати»; — псл. prasolъ «торговець, який заготовляє, засолює рибу і м'ясо», утворене за допомогою префікса pra- «пра-» від solь «сіль», soliti «солити»; викликають сумнів пов'язання з р. *просить* «просити» (тобто запрошувати купувати свій товар) (Соболевский РФВ 65, 413), з гр. πρά̓τωρ, πρατήρ «продавець» (Matzenauer 405; Преобр. II 122); з гот. saljan «продавати» (Rozwadowski MPKJ II 354). — Фасмер III 354—355; Горяев 279; Желтов ФЗ 1876, 6, 33—34; Mikl. EW 314. — Див. ще **пра-**, **сіль**.

пра́ти «мити (одяг, білизну); періщити (про дощ); [бити, лупцювати]», [*пра́чити*] «бити праником білизну, полотно», [*прачува́ти*] «тс.», [*пра́йник*] «праник», [*пра́ло*] «місце на річці, де перуть білизну», *пра́ля, пра́льник* «той, що пере; [праник]», *пра́льня, пра́ни́к* СУМ, Нед, [*праничо́к*] (зоол.) «пуголовок» ВеБ, *пра́нка* «прання; [випрана чиста сорочка Нед]», [*пра́нни́к*] «праник» Нед, Куз, [*пра́тва́*] «місце на річці, де перуть білизну», *праття́* «прання», *прач* «праник; [пуголовок ЛексПол; нитка з грубої вовни Л]», [*пра́чик*] «пуголовок», *пра́чка* «праля; [дошка, на якій перуть білизну; прилад для прання білизни на подвір'ї Л]», [*прачка́р*] «той, що пере» Нед, [*прачка́рня*] «пральня», [*прачкі́вня́*] «тс.» Нед, [*прачку́н*]

«помічник пралі», [*прáчна*] «місце на річці, де перуть білизну» Л, *прáльний*, [*невипрáнець*] «брудна людина, замазура» Ж, [*перепúрáнка*] «зношена сорочка, яку надягають, поки переться інша» УРС, Нед, [*перепірáнка*] «сорочка, що порвалася від прання», [*підпрáниче*] «частина білизни, яка кладеться за один раз під праник» Нед; — р. [*прать*] «тиснути, давити, витискати; прати, бити праником», бр. *праць* «бити праником (білизну); бити», др. *пьрати* «прати», п. prać «прати; бити», ч. práti, слц. prať «тс.», вл. prać «бити», нл. praś «бити; прати», полаб. perĕ «пере», болг. *перá* «перу», м. *пере* «пере, миє», схв. *прàти* «мити; прати; (перен.) виправдовувати», слн. práti «мити, прати», цсл. **пьрати** «бити праником (білизну), прати»; — псл. pьrati «бити; бити праником (білизну)», пов'язане чергуванням голосних з *perti «відбивати»; — споріднене з лит. peřti «бити, хльоскати лазневим віником», лтс. pẽrt «тс.», вірм. harkanem «б'ю». — Фасмер III 355; Черных II 64; Шанский ЭИРЯ III 70; Machek ESJČ 481; Brückner 434; Trautmann 215; Lidén Arm. St. 86; Lang LF 43, 229. — Див. ще **пéрти**[3].

[**праўшник**] «буравчик для просвердлювання в люльці отвору, в який вкладається цибух»; — очевидно, пов'язане з р. [*проýх*] «дірка, в яку щось уставляють, просувають», [*проушúть*] «зробити дірку, отвір», утвореними за допомогою префікса *про-* «про-» від іменника *ухо* «вухо». — Див. ще **вýхо, про**.

прах «порох, пил; щось нецінне, минуще; тіло померлої людини», *прáхом* (у виразі *іти п.* «пропадати, гинути»), [*праховéнький*] «поношений, благенький» Нед, [*нáпрáх*] «цілком, до решти, ущент» Ж, ВеБ; — р. бр. *прах* «прах», др. *прахъ* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прахъ** «тс.; порох», як і ч. слц. prach «пил; порох; рештки, попіл», болг. *прах*, м. *прав*, схв. *прâх*, слн. práh «тс.», відповідає укр. *пóрох*. — Фасмер III 355; Булаховський Вибр. пр. III 438. — Див. ще **пóрох**.

[**прáхвóст**] «підлабузник, мерзотник, негідник» Нед, Ме; — бр. *прахвóст* «мерзотник, шахрай»; — запозичення з російської мови; р. *прохвóст* «мерзотник, шахрай; (заст.) дрібний чиновник» виникло з ст. *профóс(с)* «наглядач заарештованих солдатів; полковий кат» унаслідок народно-етимологічного зближення з *хвост* «хвіст». — Фасмер III 385. — Див. ще **профóс**.

прáця «робота, труд; [хатнє майно, надбання Ме]», *працівни́к*, [*працювáльник*] «трудівник, працівник», [*працю́нок*] «твір, витвір» Нед, [*працевúй*] «пов'язаний з працею», [*працівúй*] «працьовитий; утомлений працею» Нед, [*працівни́чий*] «пов'язаний з працею» Куз, *працьовúтий*, [*працьовний*] «працьовитий» ВеУг, *працювáти*; — р. [*прáца*] «праця, робота, заняття», бр. *прáца* «праця», слц. práca «тс.», вл. próca «труднощі, напруження, зусилля», нл. proca «тс.; лихо; пологові перейми»; — запозичення з польської мови; п. praca «праця», ст. proca, походить від ч. práce (< *práca), що зводиться до псл. діал. *portja, пов'язаного з *portiti «посилати» (звідки розвинулися болг. *прáтя* «посилаю», м. *пра́ќа* «посилає», схв. *прàтити* «посилати»), яке не має паралелей в інших індоєвропейських мовах; щодо семантики пор. схв. *пòсао* «справа, робота» з *posъlъ, пов'язаним з *posъlati «послати»; менш переконливе виведення (Machek ESJČ 477—478) псл. *portja з *torpja, похідного від *tʰr̥pĕti «терпіти»; сумнівне пов'язання з *прáща* (Holub—Kop. 290), як і виведення від ie. *per- «летіти» (Lehr-Spławiński Naše řeč 23, 276). — Фасмер—Трубачев 355—356; Brückner 434; Schuster-Šewc 1157—1158; Младенов 504; Skok III 25—26; Куркина Этимология 1975, 20.

[**прашувáти**] «полоти, сапати», [*прашовúння*] «поління, сапання», [*пра-*

шо́вка] «тс.» Дз, Мо; — р. (бессараб.) [*прашева́ть*] (кукурузу) «підгортати (кукурудзу)»; — запозичення зі східнороманських мов; молд. рум. prăşí «полоти, прополювати, проорювати; сапати» є словами південнослов'янського походження; пор. болг. *пра́ша* «порошу; [скопую, розпушую землю (біля кукурудзи тощо)]», схв. *пра́шити* «порошити; розпушувати; обкопувати (виноградник)», що походять відповідно від болг. *прах* «порох, пил», схв. *пра̑х* «тс.», яким відповідає укр. *по́рох*. — Дзендзелівський НЗ УжДУ 13, 70; Scheludko 141; Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 340; DLRM 652. — Див. ще **по́рох**. — Пор. **прах**.

пра́ща́ (іст.) «старовинна ручна зброя для метання каменя», *пра́щник* «озброєний пращею», [*пращови́к*] «тс.» Нед; — р. *пра́ща́* «праща», бр. *пра́ша* «тс.», др. *праща* «порок (стінобитне знаряддя); вал, частокіл, огорожа; праща», п. proca «праща», болг. *пра́шка, пра́щка*, [*пра́ща, пра́щова*] «тс.», м. *пра̑ка* «праща; рогатка», схв. *пра̑ћа, пра̑ћка* «тс.», слн. práča «праща»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **пращ҃а** «праща» зводиться до псл. *por-tja, пов'язаного, очевидно, з *рьгаti «бити». — Фасмер III 356; Младенов 504. — Див. ще **пра́ти**. — Пор. **поро́ки**.

пра́щур «далекий предок; [батько прадіда]», *прапра́щур*; — р. *пра́щур* «пращур», бр. *пра́шчур* «тс.», др. *пращуръ* «прапрадід; праправнук», *пращюръ* «тс.», п. praszczur «пращур», ст. praskurzę «праправнук», стсл. **пращоуръ** «тс.»; — псл. *prask(j)urъ «прапрадід», пов'язане, очевидно, зі svekrъ «свекор»; — споріднене з лит. prakūrėjas . «родоначальник»; ie. *(s)keur-, *(s)kur-; помилкове пов'язання з р. укр. *шу́рин* «брат жінки», укр. *шуря́к* «тс.» (Младенов 696; Горяев 427), з р. *чур (меня)* «цур (мене)» (Никольский ФЗ 1891, 4—5, 11; Желтов ФЗ, 1876, 4, 37), з п. szczury «худий», szczur «щур, пацюк» (Brückner 545). — Фасмер—Трубачев III 356; Berneker IF 10, 155; Mikl. EW 344. — Див. ще **пра-, све́кор**.

пре- (префікс, що має підсилювальне значення в словах типу *превели́кий, пребага́то*, [*предоку́чити*] «надокучити»); — р. *пре-*, др. *прѣ-*, *пре-*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прѣ-**, як і болг. м. схв. *пре-*, п. prze-, ч. вл. pře-, слц. слн. pre-, нл. pśe- «тс.», відповідає укр. *пере-*. — Фасмер III 356—357. — Див. ще **пере-**.

преа́мбула «вступна частина (документа, акта, статті)»; — р. м. *преа́мбула*, бр. *прэа́мбула*, п. слц. preambuła, ч. preambule, вл. preambla, болг. *преамбю́л*, схв. *преа̀мбул, преа̀мбула*, слн. preámbula; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. préambule «преамбула; вступ, передмова» походить від пізньолат. praeambulus «вступ, передмова», букв. «той, що йде попереду», утвореного з prae «попереду, вперед; перед», спорідненого з гр. παραί «при, уздовж, проти», гот. faúra «перед», дангл. fore, двн. днн. fora, нвн. vor «тс.», псл. prĭ «при», укр. *при*, та дієслова ambulo, -āre «ходжу, іду; рухаюся, пересуваюся». — CIC^2 675; ССРЛЯ 11, 66; Kopaliński 777; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 581; Вујаклија 756; Dauzat 581; Walde—Hofm. I 38. — Див. ще **амбулато́рія, при**.

пребе́нда «плата духовним особам у католиків; володіння церков та монастирів; [парафія Куз]», [*пребенда́р*] «священик, що має парафію»; — р. болг. *пребе́нда* «пребенда», п. ч. слц. prebenda, схв. *прѐбенда* «тс.», слн. prebénda; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через польську; слат. praebenda «пребенда, парафія; прибуток з церковного майна» походить від лат. praebeo «даю, постачаю», що виникло з давнішого praehibeo «тс.», утвореного за допомогою префікса prae- «попереду, перед» від дієслова habeo «тримаю, маю», спорідненого з дірл. gaibim «беру, хапаю, тримаю», лит. gãbana «оберемок», гот. giban «давати»,

двн. geban, нвн. geben «тс.». — CIC 1951, 522; Kopaliński 777; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 581; Vyjaklija 759; Dauzat 581; Walde—Hofm. I 630—631. — Див. ще **преа́мбула**.

превалюва́ти «переважати, домінувати»; — р. *превали́ровать*, бр. *прэвалі́раваць* «тс.», п. prewalencja «перевага», ч. prevalovati «превалювати», слц. prevalencia «перевага», болг. *превали́рам* «превалюю», схв. *превалирати* «превалювати», слн. prevalénca «перевага»; — запозичення з латинської мови; лат. praevalēre «бути дуже сильним, міцним; переважати» утворене за допомогою префікса prae- «перед-» від дієслова valēre «бути сильним, міцним, здоровим; переважати». — CIC^2 675; ССРЛЯ 11, 70; РЧДБЕ 581; Vyjaklija 756; Dauzat 586, 739; Walde—Hofm. II 727—728. — Див. ще **Валенти́н, преа́мбула**.

превенти́вний «запобіжний»; — р. *превенти́вный*, бр. *прэвенты́ўны*, п. prewencyjny, ч. preventční, preventivní, слц. preventívny, prevenčný, вл. prewentiwny, болг. *превантивен*, м. *превенти́вен*, схв. *прѐвентѝван*, слн. preventíven; — запозичено з французької мови; фр. préventif «тс.» походить від лат. praeventus «попереджений», пов'язаного з praevenio «випереджаю; попереджую», утвореним за допомогою префікса prae- «перед-» від дієслова venio «приходжу, прибуваю», спорідненого з гр. βαίνω «іду», дінд. gámati «іде», гот. qiman «приходити», двн. quëman, koman, нвн. kommen «тс.». — CIC^2 675; Kopaliński 782—783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 581; Vyjaklija 757; Dauzat 586; Walde—Hofm. II 747—749. — Див. ще **преа́мбула**.

[**прѐвіте́**] «похоронний обряд біля мерця» Ко; — неясне.

превосходи́тельство, *превосходи́тельний*; — бр. *правасхадзі́цельства*; — запозичення з російської мови; р. *превосходи́тельство* утворено від дієслова *превосходи́ть* «перевищувати, перевершувати», що походить від стсл. **прѣвъсходити** «тс.», утвореного за допомогою префікса **прѣ-** «пере-» від дієслова **въсходити** «сходити, підійматися»; неповна калька лат. excellentia «перевага» (звідки фр. excellence «тс.; превосходительство», нім. Exzellénz «тс.» та ін.), пов'язаного з excellere «виділятися, підноситися», утвореним з префікса ex- «ви-» й основи дієслова -cellere «підноситися, бути видатним», celsus «видатний, високий, бундючний». — ССРЛЯ 11, 75—77. — Див. ще **пере-, уз, ходи́ти**.

пред (прийменник) «перед», *предо, преді* «тс.», *пред-* (префікс і компонент складних слів типу *предві́чний, предста́вити, предста́ти, представни́к, пред'яви́ти*); — запозичено з церковнослов'янської мови, частково через російське посередництво (р. *пред, представить, предста́ть, представи́тель, предъяви́ть*); — цсл. стсл. **прѣдъ, прѣдъ-** відповідає укр. *пе́ред*. — Фасмер III 357. — Див. ще **пе́ред**[1].

[**предешній**] «попередній» ВеЛ; — очевидно, результат видозміни п. st. przedeszły «минулий» (дієприкм. мин. ч. від дієслова przedejść «іти попереду, перед кимось»), утвореного за допомогою префікса przed(e)- «перед-» від szedł «ішов», якому відповідає укр. *ішо́в*. — Див. ще **пе́ред**[1], **ішо́в**. — Пор. **пред**.

предика́т «присудок», *предикати́вність, предика́ція, предикати́вний*; — р. болг. м. *предика́т*, бр. *прэдыка́т*, п. predykat, ч. слц. слн. predikát, вл. predikat, схв. *предѝкāт*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. praedicātum «предикат, присудок» походить від лат. praedico, -āre «заявляю, повідомляю; говорю», утвореного за допомогою префікса prae- «перед-» від дієслова dico «проголошую», пов'язаного чергуванням голосних з dīco «говорю». — CIC^2 675; Sł. wyr. obcych 597; РЧДБЕ 581; Vyjaklija 758; Walde—Hofm. I 348—349; Ernout—Meillet I 172—173; Klein 1233. — Див. ще **дикта́т, преа́мбула**.

[**предковік**] «сива давнина; вічність» Нед, [*предковіччина*] «тс.» тж, [*предковікóвий*] «стародавній», *предковíчний*, [*предковíцький*] «тс.»; — не цілком ясне; можливо, результат контамінації прикметників [*прéдковий*] «предківський» та *предвíчний*.

прéдмéт, [*предметівни́к*] «іменник» Нед, [*прéдмéтник*] «додаток» Куз, [*предмéтниця*] «об'єктив» Нед, *прéдмéтний* «стосовний до предмета; (грам.) пасивний; (мат.) конкретний Куз», [*предметóвий*] «об'єктивний; діловий, практичний» Нед, Куз, *упредмéтнити* «уречевити»; — р. болг. *предмéт*, бр. *прадмéт*, ч. předmět, слц. predmet, вл. předmjet, нл. pśedmjat, м. схв. *прéдмет*, слн. prêdmet; — очевидно, калька п. przedmiot, утвореного за допомогою префікса przed- «перед-» від дієслова miotać «метати»; п. przedmiot, у свою чергу, є калькою слат. obiectum «предмет, об'єкт», першим компонентом якого є префікс ob(-) «перед-», а другий (-iectum) пов'язаний з дієсловом jactāre «метати». — Richhardt 91; Фасмер—Трубачев III 357; Преобр. II 124; Соболевский Лекции 63; Brückner 335—336; Machek ESJC 491; Младенов 507. — Див. ще **мета́ти, пред**.

[**прéднесь**] «у ніч напередодні, напередодні» Нед, [*прéднесть*] «напередодні» Пі; — очевидно, давніше **прéдньсь*, яке виникло внаслідок поєднання прийменника старослов'янського походження *пред* «перед» з прислівником [*днесь*] «сьогодні». — Див. ще **днесь, пред**.

[**предóбний**] «бажаний, любий і дорогий» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*преподóбний*] «гарний, прекрасний».

прéдок, [*прéдко*] «предок» Нед, *прéдківщи́на* «старовина; успадковане від предків» СУМ, Нед, [*прéдків'я́*] «предки» Г, Нед, [*предковéцький*] «предківський», [*прéдковий*] «тс.», [*прапрéдок*] «прабатько» Нед; — р. м. *прéдок*, п. przodek, ч. předek, слц. predok, схв. *прѣ́дак*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **прѣ́дъкъ** є похідним від **прѣ́дъ** «перед» і означає букв. «той, хто жив попереду, раніше». — Фасмер III 357; Преобр. II 40; КЭСРЯ 361. — Див. ще **пе́ред**[1].

[**предсіда́тель**] «голова» Нед, [*предсіда́тельство*] «головування» Нед, [*предсíдник*] «голова» Куз, [*предсіда́ти*] «головувати» Нед, ст. *предсѣда́тель* (1627); — р. *председа́тель* «голова», болг. *председа́тел* «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. ***прѣ́дъсѣда́тєль** «староста; той, хто сідає на перше місце» (Беринда) є похідним від стсл. **прѣ́дъсѣ́сти** «зайняти перше місце, стати головою», утвореного за допомогою префікса **прѣ́дъ-** «перед-» від **сѣ́сти** «сісти», **сѣ́дати** «сідати»; очевидно, калька гр. πρόεδρος «голова», утвореного за допомогою префікса προ- «перед-» від дієслова ἕζομαι «сідаю», або лат. praesidens «президент, голова» (prae- «перед-», sedeo «сиджу»). — КЭСРЯ 362; Цыганенко 422. — Див. ще **пред, сиді́ти**.

предте́ча «попередник»; — р. болг. *предте́ча*, др. *прѣдътеча, предътеча, предотеча*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прѣ́дътєча** «предтеча» (букв. «той, що біжить попереду») пов'язане з дієсловом **прѣ́дътєшти** «бігти попереду, передувати», утвореним за допомогою префікса **прѣ́дъ-** «перед-» від **тєшти** «бігти; текти», якому відповідає укр. *текти́*; стсл. **прѣ́дътєча** є калькою гр. πρόδρομος «предтеча; той, що біжить попереду», утвореного з προ- «перед-» і δρομάω «біжу». — Див. ще **пред, тектй**.

[**преж**] «раніше, перед» Нед, [*пре́же*] «тс.» Нед, [*пре́жній*] «колишній», [*спре́жа*] «раніше», [*спрежда́* Чаб, *спре́жду*] «тс.»; — р. [*прежь*] «спочатку, спершу», [*преже*] «тс.», бр. [*прэж*] «раніше», др. *прѣже, преже, прежь, прѣжде*; — видозмінене запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прѣ́жде** «тс.» за походженням є формою вищого ступеня від присл. **прѣ́дъ** «перед»,

спорідненою з укр. [*пере́жий*] «починатель, завідувач, начальник» (букв. «передніший»). — Фасмер III 357; Черных II 64—65. — Див. ще **пе́ред**[1], **пере́д**[2].

[**прежиту́ри**] «пироги» Мо, [*прижату́ри*] «тс.» Ме, [*плажату́ра*] «невеличкий пиріжок» Мо; — запозичення зі східнороманських мов; молд. рум. prăjitúră «тістечко» пов'язане з дієсловом молд. рум. prăjí «смажити», що походить, очевидно, від цсл. (болг. ст.) **пражити** «тс.», якому відповідає укр. *пра́жити*. — СДЕЛМ 340; DLRM 651. — Див. ще **пра́жити.**

[**през**[1]] «через»; — др. *прѣзъ, презъ* «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови, можливо, підтримане впливом п. przez «тс.»; цсл. **прѣзъ** «через» відповідає укр. [*пе́рез*] «через». — Фасмер III 358; ESSJ Sl. gr. I 175—178. — Див. ще **пе́рез.** — Пор. **през**[2].

[**през**[2]] «без» ВеЛ; — полаб. priz «тс.»; — адаптоване запозичення з польської мови; пов'язане з [*брез, брис*] «тс.»; п. [przez] «без», ст. przez «тс.» є результатом семантичної видозміни слова przez «через» (йому відповідає укр. [*пе́рез*] «тс.») під впливом bez «без». — Brückner 444. — Див. ще **пе́рез.** — Пор. **брез, през**[1].

презе́нт «подарунок», *презента́нт* «пред'явник грошового документа», *презента́ція* «пред'явлення», [*презенти́рка*] «репрезентування» Куз, *презента́бельний* «показний», *презентува́ти* «дарувати»; — р. болг. *презе́нт*, бр. *прэзе́нт*, п. ч. вл. prezent, слц. prézent, м. *презент*, схв. *прèзент*, слн. prezènt; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку (н. Präsént «презент, подарунок»); фр. présent «подарунок, презент» походить від прикметника présent «присутній, наявний», що виник з лат. praesens (-ntis) «тс.», пов'язаного з дієсловом praesum «перебуваю спереду», утвореним за допомогою префікса prae- «перед-» від sum «я є», sunt «вони є», співвідносних з es «ти є», est «він є», спорідненими з гр. ἐστί «він є», псл. estь «тс.», укр. *є*. — CIC[2] 676; Бі 297; Фасмер III 358; Sł. wyr. obcych 600; Holub—Lyer 393; Byjaклија 759; Dauzat 584. — Див. ще **є, преа́мбула.**

презерватúв «запобіжний засіб проти вагітності або зараження венеричними хворобами», [*презерватúва*] «тс.» Куз; — р. болг. м. *презерватúв*, бр. *прэзерватыў*, п. prezerwatywa, заст. prezerwatyw, ч. prezervativ, preservativ, слц. слн. prezervatív, вл. prezerwatiw, схв. prezervativ; — запозичено з французької мови, очевидно, через російську і через польську; фр. préservatif «запобіжний засіб; презерватив» пов'язане з прикметником préservatif «запобіжний, захисний», похідним від дієслова préserver «запобігати, охороняти», що виникло з пізньолат. praeservāre «тс.», утвореного за допомогою префікса prae- «перед-» від дієслова servāre «пильнувати; охороняти». — ССРЛЯ 11, 206; Kopaliński 783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 582; Byjaклија 759; Dauzat 584. — Див. ще **преа́мбула, серва́нт.**

президе́нт, *президе́нтство*, [*президенту́ра*] «президентство, посада президента» Куз, *президе́нтствувати, президентува́ти*; — р. болг. м. *президе́нт*, бр. *прэзідэ́нт*, п. prezydent, ч. president, слц. вл. нл. prezident, схв. *прèзидент*, слн. prezidènt; — запозичено з латинської мови через німецьку (н. Präsidént); лат. praesidens (род. в. praesidentis) «той, хто сидить попереду, головуючий; той, хто стоїть на чолі», пов'язане з дієсловом praesideo «сиджу попереду, головую; стою на чолі, керую», утвореним за допомогою префікса prae- «перед-» від sedeo «сиджу», спорідненого з псл. sěděti, укр. *сиді́ти*. — CIC[2] 676; Фасмер—Трубачев III 358; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 582; Byjaклија 759; Kluge—Mitzka 563; Dauzat 584; Walde—Hofm. II 507—508. — Див. ще **преа́мбула, сиді́ти.**

презúдія, *президія́льний* Куз, [*президува́ти*] «головувати» Куз; — р.

болг. м. *презúдиум*, бр. *прэзíдыум*, п. prezydium (мн. prezydia), ч. presidium, слц. prezídium, вл. prezidij, схв. *прèзīдīј, прèзīдијум*, слн. prezídij; — запозичення з латинської мови; лат. praesidium (мн. praesidia) «захист, оборона; гарнізон; сторожа, варта» походить від дієслова praesideo «сиджу спереду, головую»; українська форма пов'язана безпосередньо з латинською формою множини. — CIC² 676; ССРЛЯ 11, 207—208; Kopaliński 783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 582; Вујаклија 759. — Див. ще **президéнт.**

презúрство, *презúрливий*, ст. *презорство* «презирство» (1627), *презираю* «зневажаю» (1627); — р. *презирáнье* «зневажання», *презрéние* «зневага», *презирáть* «зневажати», др. *презирати* (*прѣзирати*) «зневажати»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **прѣзирати** «тс.», як і ч. přezírati «тс.», přezíravý «презирливий», přezíravost «презирство, зневага», слц. prezierať «зневажати, виявляти презирство», болг. *презúрам* «зневажаю», м. *презир* «презирство, зневага», *презира* «зневажає», схв. *прéзир* «презирство, зневага», *прèзирати* «зневажати, ставитися з презирством», слн. prezír «презирство», prezírati «зневажати», утворено за допомогою префікса **прѣ-** «пере-», від дієслівної форми **-зирати**, пов'язаної із **зьрѣти** «дивитися, бачити», спорідненим з укр. *зрíти* «бачити»; первісно означало «дивитися поверх когось, недобачати, не звертати уваги» (букв. «перезирати»). — Булаховський Вибр. пр. II 250; Огієнко РМ 1938 I 41—42. — Див. ще **зрíти**[1], **пере-**.

[**прéйда**] (назва суки) ВеНЗн; — неясне.

[**прейма**] «принаймні»; — неясне; можливо, результат видозміни слова *принáймні*.

прейскурáнт «офіційний довідник цін»; — р. *прейскурáнт*, бр. *прэйскурáнт*, п. заст. prejskurant; — запозичення з німецької мови; нім. Préiskurant (Preiscourant) є напівкалькою фр. prix courant «прейскурант», букв. «ціна поточна», яке складається з іменника prix «ціна», що зводиться, як і перший компонент у нім. Preiskurant, до лат. pretium «тс.», спорідненого з дінд. (a)-pratā «без плати (винагороди), даремно», ав. pərəskā «ціна», лтс. pret «проти», pretinieks «супротивник», псл. proti «проти», укр. *прóти*, і прикметника courant «поточний, біжучий». — CIC² 676; Фасмер III 358; Черных II 65; Kluge—Mitzka 563; Dauzat 214, 588; Walde—Hofm. II 360—361. — Див. ще **кураánти, прóти.**

[**прек**] (у виразі [*прéками сказáти*] «сказати образливо, із закидами» Нед), [*прéки*] «підступні витівки» Нед, [*прéко*] «проти; усупереч» Бі, [*допрік*] «докір», [*допрікáти*] «докоряти», [*упрéки*] «усупереч» Нед; — р. [*прека*] «докір», ст. *прекий* «протилежний; поперечний», бр. [*прэк*] «заперечення», [*прэка*] (головним чином, у словосполученні [*на прэку*] «наперекір, усупереч»), [*прэкам*] «усупереч», др. *прекы* (*прѣкы*) «поперек, напереріз; усупереч», *въ преки* (*въ прѣкы*) «поперек; назустріч; усупереч»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **прѣкъ** «поперечний, протилежний» етимологічно пов'язане з укр. [*перéка*] «суперечність, протидія». — Фасмер III 238, 358. — Див. ще **перéка.**

прекóс (с.-г.) «порода швидкорослих овець, виведена у Франції; вівця цієї породи», *прекóсовий*; — р. *прекóс*; — запозичення з французької мови; фр. précosce «ранній, скороспілий, рано достиглий» виникло з лат. praecox «скороспілий, ранній; передчасний, несвоєчасний». — CIC² 676; ССРЛЯ 11, 220; Dauzat 581—582. — Див. ще **абрикóс.**

прелáт «представник вищого католицького духівництва», *прелáтство*; — р. болг. *прелáт*, бр. *прэлáт*, п. prałat, ст. prelat, ч. слц. prelát, вл. prelat, м. *прелат*, схв. *прèлāт*; слн. prelát; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через німецьку (нім. Prälát) і

польську; слат. praelātus «прелат» походить від лат. praelātus «поставлений попереду», утвореного за допомогою префікса prae- «перед-» від дієприкметника lātus (<*tlātus) «поставлений, піднятий», пов'язаного з дієсловом tollo «підіймаю», спорідненим з кімр. tlawd «бідний», дінд. tulā «вага», tulayati «підіймає», гот. þulan «переносити, терпіти», двн. dolēn «терпіти», нвн. dulden «тс.». — CIC[2] 676; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 776; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуjаклија 760; Dauzat 583; Walde—Hofm. II 688—689; Ernout—Meillet I 227—229. — Див. ще **преа́мбула**.

[**пре́лесть**] «принадність, привабливість» Нед, [*преле́сница*] «летюча чарівна жінка, що спокушає молодих чоловіків; спокусниця, молода чарівна жінка» Нед, ст. *пре́лесть* (1627); — р. *пре́лесть* «принадність, привабливість, чарівність», бр. [*прэле́сачка*] «красунечка», др. *прельсть* (*прѣльсть*) «обман; омана; спокуса»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прѣльсть** «обман; омана; хитрість, лукавство», як і слц. заст. prelest' «привабливість; пишнота», болг. *пре́лест* «принадність, привабливість», м. *прелест* «краса, пишнота», схв. *прела́стити* «ошукати, перехитрувати», слн. prelést «чарівність, привабливість», пов'язане з дієсловом **прѣльстити** «ввести в оману, обманути», утвореним за допомогою префікса **прѣ-** «пере-» від **льстити** «вводити в оману, обманювати», якому відповідає укр. *лести́ти*. — Фасмер III 358, 359; КЭСРЯ 362; Цыганенко 368. — Див. ще **лесть**.

прелю́д (муз.) «вступ», *прелю́дія* «тс.»; — р. *прелю́д*, *прелю́дия*, бр. *прэлю́д*, *прэлю́дыя*, п. preludium, ч. вл. preludium, слц. prelúdium, болг. *прелю́дия*, м. *прелу́диј*, *прелудија*, *прелудиум*, схв. *прѐлӯдӣј*, *прѐлӯдијум*, слн. prelúdij; — запозичення із середньолатинської мови (у формі *прелю́д* через французьку, фр. prélude «прелюд, прелюдія»); слат. praelūdium «прелюдія, вступ (букв. «передгра»)» походить від лат. praelūdo «граю попередньо на пробу; роблю вступ», утвореного за допомогою префікса prae- «перед-» від дієслова lūdo «граю; танцюю». — CIC[2] 676; ССРЛЯ 11, 235, 236; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуjаклија 761; Dauzat 583; Klein 1235. — Див. ще **ілю́зія, преа́мбула.**

[**прем**] «негайно; настійно; цілком, саме, неодмінно; остаточно; твердо; справді (не) Ме, дійсно (не) Ме; аж ніяк Ме», [*крем*] «дійсно» О; — р. [*прямь*] «справді, дійсно», др. *прѣмь* «правильно», *прямь* «прямо; правильно; зовсім, цілком; саме», схв. *прем* «дуже», стсл. **прѣмь** «правильно»; — псл. *prěmъ, *prętь «прямо, правильно, дійсно», утворене від *prěmъ, *prętъ «прямий, правильний»; **е** в українській мові зумовлене, очевидно, церковнослов'янським впливом. — Фасмер III 394—395; Преобр. II 143—144. — Див. ще **пря́мий.**

прем'е́р «глава уряду; (театр.) виконавець головних ролей», *прем'е́рство, прем'е́рша, прем'єрува́ти* Куз; — р. *премье́р*, бр. *прэм'е́р*, п. вл. premier, ч. слц. premiér, болг. м. *премие́р*, схв. *премӣје̏р*, слн. premiêr; — запозичення з французької мови (в першому значенні — за посередництвом англ. premier «глава уряду»); фр. premier «перший; прем'єр (перший актор)» виникло з лат. prīmārius «один з перших; значний, впливовий», похідного від prīmus «передній; перший». — CIC[2] 677; ССРЛЯ 11, 242; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуjаклија 761; Klein 1235; Dauzat 583. — Див. ще **при́мус.**

прем'е́ра «перша вистава п'єси, перший показ естрадної програми»; — р. *премье́ра*, бр. *прэм'е́ра*, п. premiera, ч. слц. premiéra, вл. premjera, болг. м. *премие́ра*, схв. *премије́ра*, слн. premiêra; — запозичення з французької мови; фр. première «прем'єра», букв. «перша», є жін. р. від premier «перший». —

CIC² 677; ССРЛЯ 11, 242; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Vyjaklija 761. — Див. ще **прем'ép.**

пре́мія, *премія́нт, премія́льний, премію́вальний, премію́вати*; — р. болг. *пре́мия*, бр. *прэ́мія*, п. premia, заст. premium, ч. prémie, слц. prémia, вл. premija, м. *премија*, схв. *прѐмија*, слн. prémija; — запозичення з латинської мови; лат. praemium (мн. praemia) «нагорода; здобич; перевага; дар» утворено за допомогою префікса prae- «перед-» від дієслова emo «беру, набуваю; купую», спорідненого з псл. jęti «брати», укр. [*я́ти, imáти*] «тс.». — CIC² 677; Черных II 65; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Vyjaklija 761; Walde—Hofm. I 400—402, II 351. — Див. ще **има́ти, преа́мбула, я́ти.**

[**пре́ндовать**] «визнавати» Лекс-Пол; — бр. [*прэндава́ць*] «поважати»; — неясне.

[**прент**[1]] «металевий стрижень, костиль великого розміру» Па, Ме, [*пре́нтиль*] «тс.» Па; — бр. [*прэнт*] «залізний прут»; — запозичення з польської мови; п. pręt «прут; брус, стрижень» відповідає укр. *прут* (див.).

[**прент**[2]] «міра довжини (для вимірювання землі)» Пі, [*пре́нтик*] «тс.» Пі; — запозичення з польської мови; п. pręt «тс.» походить від pręt «прут» (очевидно, тому що для вимірювання використовувався прут певної довжини). — Див. ще **прент**[1].

препара́т «речовина, підготовлена для дослідження; хімічний або фармацевтичний продукт лабораторного чи фабричного виготовлення», *препара́тник, препара́тор, препара́торська, препара́ція, препарува́льня, препарати́вний, препара́тний, препарува́льний, препарува́ти*; — р. болг. м. *препара́т*, бр. *прэпара́т*, п. вл. preparat, ч. слц. слн. prepará́t, схв. *прѐпара̀т*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через німецьку (н. Präparát); лат. praeparātus «виготовлений» пов'язане з дієсловом praeparo «готую», утвореним за допомогою префікса prae- «перед-» від paro «готую». — CIC² 677; Kopaliński 781; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 583; Vyjaklija 762. — Див. ще **апара́т, преа́мбула.**

[**пре́пих**] «розкіш, пишність, пишнота» Пі; — фонетично адаптоване запозичення з польської мови; п. przepych «тс.», споріднене з ч. přepych, слц. prepych «тс.», вл. přepyšny «розкішний», нл. pśepyšnosć «розкіш, пишність, пишнота», утворено за допомогою префікса prze- «пере-» від п. ст. pych «гордість, пиха», пов'язаного з п. pycha «тс.», якому відповідає укр. *пиха́*. — SW V 176, 447—448; Machek ESJČ 502; Holub—Lyer 401, 406. — Див. ще **пере-, пи́ха́.**

[**препі́лка**] (орн.) «перепілка, Coturnix coturnix L.» Куз; — очевидно, результат фонетичної адаптації п. [przepiółka] «тс.», якому відповідає укр. *перепі́лка*. — Див. ще **пе́репе́л.**

преподо́бний «святий, праведний; безгрішний; прекрасний, гарний; [щасливий О]», *преподо́біє* (церк.) «превелебність», *преподо́бник* «праведник, святий; святенник», *преподо́бниця* «святенниця, праведниця; [красуня, вродливиця]», [*преподо́битися*] «ставати святим, праведним»; — р. *преподо́бный* «святий, праведний», бр. *прападо́бны*, др. *преподобьныи, прѣподобьныи* «доброчесний, преподобний», болг. *преподо́бен* «преподобний», м. *преподобен*, схв. *прѐдобан* «тс.; удавальник, облудник»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прѣподобьнъ** «доброчесний; праведний; святий», букв. «предостойний, найбільш гідний» утворено за допомогою префікса **прѣ-** «пере-» від прикметника **подобьнъ** «подібний; відповідний; гідний, достойний», похідного від іменника **доба** «нагода, сприятливий випадок», якому відповідає укр. *доба́*. — Желтов ФЗ 1876, 4, 29—31. — Див. ще **доба́, пере-.**

[**прерíс**] (бот.) «цибуля скорода (трибулька), Allium schoenoprasum L.» Нед; — очевидно, результат видозміни

деетимологізованої форми [*приріз*] «тс.» Mak, зближеної з основою *рости́* (*pic*). — Див. ще **різанець.**

пре́рія «степова рівнина в Північній Америці»; — р. болг. *пре́рия*, бр. *прэ́рыя*, п. preria, ч. prérie, слц. préria, вл. prerija, м. *прерија*, схв. *прѐрија*, слн. prerîja; — запозичення з французької мови; фр. prairie «лука, моріг» виникло з нар.-лат. *prātaria, пов'язаного з лат. prātum «лука», спорідненим з сірл. rāith «володіння з навколишнім земляним валом». — CIC² 677; Kopaliński 781; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 583; Vyjaklija 763; Dauzat 580; Walde—Hofm. II 358.

прерогати́ва «виключне право, перевага»; — р. *прерогати́ва*, заст. *прерогати́в*, бр. *прэрагаты́ва*, п. prerogatywa, ч. prerogativ, prerogativa, слц. слн. prerogatíva, болг. *прерогати́в*, м. *прерогати́ви* (мн.), схв. *прерогàтīв*, *прерогати́ва*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Prärogatív(e), фр. prérogative, англ. prerogative походять від лат. praerogātīva «виключне право, перевага», пов'язаного з прикметником praerogātīvus «запитаний першим», похідним від дієслова praerogo «запитую першим», утвореного за допомогою префікса prae- «перед, попереду» від rogo «запитую, питаю; прошу; пропоную», пов'язаного з rego «правлю, скеровую, керую». — CIC² 677; Фасмер III 360; Kopaliński 781; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 583; Vyjaklija 763; Dauzat 584; Klein 1237; Walde—Hofm. II 440. — Див. ще **преа́мбула, ре́гент**.

прес, *пресува́льник, пресува́льний, пресува́ти*; — р. *пресс*, бр. *прэс*, п. prasa, [pres], ч. [pres], вл. нл. prasa, болг. м. *пре́са*, схв. *прѐса*; — запозичення з французької мови; фр. presse «прес» походить від дієслова presser «тиснути, жати», що виникло з лат. presso «тисну, давлю», пов'язаного з етимологічно не з'ясованим premo «тс.». — CIC² 677; Фасмер III 361; Черных II 66; Sł. wyr. obcych 596; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 583; Vyjaklija 763; Dauzat 585; Walde—Hofm. II 360.

пре́са «друковані видання»; — р. *пре́сса*, бр. *прэ́са*, п. prasa, болг. м. *пре́са*, схв. *прѐса*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку (н. Présse); фр. presse «преса; друкарський верстат, прес» є похідним від дієслова presser «давити, тиснути, стискати». — CIC² 677; Фасмер III 361; Черных II 66; Sł. wyr. obcych 596; РЧДБЕ 583; Vyjaklija 763; Dauzat 585. —Див. ще **прес.**

пресві́тер «священик; виборний керівник громади пресвітеріанської церкви», *пресвітеріа́нець, пресвітеріа́нин, пресвітеріа́нство*, ст. *пръсвѝтеръ* (1627); — р. *пресви́тер*, бр. *прэсві́тэр*, др. *презвутеръ, презвитеръ*, п. prezbiter, ст. prespiter, ч. presbytář, слц. presbyter, болг. *презви́тер, пресви́тер*, м. *презвитер*, схв. *прèзвитер, прèзбитер*, слн. prézbiter, стсл. **прѣзвитеръ, прѣзвутеръ**; — через церковнослов'янську мову запозичено із середньогрецької; сгр. πρεσβύτερος «пресвітер, священик» походить від гр. πρεσβύτερος «старий дід; старійшина; предок», пов'язаного з πρέσβυς «старий; шановний; значний, важливий», можливо, спорідненим з вірм. erēç (род. в. eriçu) «старійшина, священик», лат. prīscus «стародавній, старий». — CIC² 677; Фасмер III 360; Преобр. II 124; Kopaliński 783; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Vyjaklija 759; Dauzat 584; Frisk II 592—593.

преслову́тий «горезвісний; (заст.) відомий, знаменитий, славний», [*преславу́тий*] «славний, дуже відомий» Нед; — р. *преслову́тый*, бр. *праславу́ты*, др. *пресловыи* (*прѣсловыи*), *пресловущии* (*прѣсловоущии*), п. ст. przesłowutny «славетний, преславний», слц. заст. preslovutný, болг. *преслову́т, прасловут*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **прѣсловѫтъ** «славетний, преславний» утворено за допомогою префікса **прѣ-** «пере-» від дієслова **слоу́ти (словѫ)** «зва-

тися, бути славним, відомим», спорідненого з укр. [*сли́ти*] «бути відомим». — Фасмер III 360. — Див. ще **пре-, сли́ти.**

прес-пап'е́ «важкий предмет для притискання паперів; брусок з прикріпленим до нього промокальним папером»; — р. *пресс-папье́*, бр. *прэс-пап'е́*; — запозичення з французької мови; фр. presse-papiers «тс.» утворено з дієслова presser «натискати, тиснути» та іменника papier «папір». — СІС[2] 678; Фасмер III 360. — Див. ще **папі́р, прес.**

прести́ж «авторитет, вплив»; — р. болг. *прести́ж*, бр. *прэсты́ж*, п. prestiż, ч. вл. prestiž, слц. слн. prestíž, м. *престиж*, схв. *прѐсти̏ж*; — запозичення з французької мови; фр. prestige «престиж; ілюзія, міраж, спокуса» походить від лат. praestīgiae «привиди, омана», пов'язаного з дієсловом praestringo «стягую, зв'язую; стримую, обмежую; притуплюю; осліплюю», утвореним за допомогою префікса praе- «перед-» від stringo «натягую; зриваю; виймаю; чіпляю», спорідненого з гр. στραγγεύω «верчу», двн. stricchan «зав'язувати, прикріплювати, плести», лтс. stringt «ставати тугим, засихати (стягатися)», псл. *strigti «стригти». — СІС[2] 678; Фасмер III 361; Черных II 66; Kopaliński 782; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 583; Вуjаклија 763; Klein 1239; Dauzat 585; Walde—Hofm. II 604—605. — Див. ще **пре-, стри́гти.**

[**престоги́досно**] «дуже гидко» Нед; — результат поєднання підсилювального префікса *пре-* з числівником *сто*, що виконує тут також підсилювальну функцію, і прислівником [*ги́досно*] «гидко». — Див. ще **гид, пре-, сто:** — Пор. **остоги́діти.**

престо́л, [*престі́л*] «престол», [*напрестóльний*] Ж, ст. *престо́лъ* (1627); — р. болг. *престо́л*, бр. *прасто́л*, др. *престолъ* (*прѣстолъ*), слц. prestol, м. *престол*, схв. *пре́сто̄*, слн. prêstol; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прѣстолъ** утворено за допомогою префікса **прѣ-** «пере-» від дієслова **стьлати** «слати, стелити» (пор. др. *столъ* «лава; стіл; трон, престол» від *стьлати*); первісне значення слова, очевидно, було «вищий за інші стілець, найвища лава». — Фасмер III 361; Преобр. II 391. — Див. ще **пре-, сла́ти[2], стіл.**

прета́к — див. **про́так.**

[**прете́**] «усе-таки» ЛексПол; — очевидно, фонетично адаптоване запозичення з польської мови, паралельне до [*пре́ці*] «тс.; проте, однак» (див.).

претéнзія, [*претéнсія*] Куз, *претенде́нт, претензíйний*, [*претенсíйний*] Куз, *претендува́ти*, [*претентува́ти*] «претендувати» Нед; — р. *претéнзия*, бр. *прэтэ́нзія*, п. pretensja, ч. pretense, слц. pretenzia, вл. pretensija, болг. *претéнция*, м. *претензија*, схв. *прѐтензија*, слн. pretenzíja; — через польське посередництво запозичено із середньолатинської мови; слат. praetēnsiō «претензія» зводиться до лат. praetendo «витягую, тримаю перед собою; наводжу як аргумент, виправдовуюся», утвореного за допомогою префікса praе- «перед-» від tendo «тягну», пов'язаного з tenео «тримаю, досягаю» і спорідненого з дінд. tanóti «тягне, натягує», гр. τείνω «тягну», псл. teneto «тенето», укр. *тенéто*. — СІС[2] 678; Фасмер III 361; Черных II 66; Kopaliński 782; Holub—Lyer 393; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **преáмбула, тенéто.**

[**прети́ти**] «забороняти» Нед; — р. *прети́ть* «бути гидким; (заст.) забороняти, перешкоджати», др. *претити* (*прѣтити*) «затримувати, зупиняти; загрожувати; бути суворим», нл. pśěśiś «загрожувати», болг. [*пре́тя*], схв. *пре́тити*, слн. pretíti «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прѣтити** «загрожувати» пов'язують з р. *пере́чить* «перечити», укр. *пере́чити* (Преобр. II 125; Младенов 515); зіставлення з лат. pertica «жердина, палиця» (Walde—Hofm. II 292—293) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер III 361. — Пор. **пере́ка.**

[**пре́тно**] «настійно, серйозно, різко» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*претúти*] «забороняти».

префе́кт «керівник департаменту (у Франції); начальник міської поліції в деяких країнах», *префектýра*; — р. *префе́кт*, (заст.) *пре́фект*, бр. *прэфе́кт*, п. ч. слц. вл. prefekt, болг. *префе́кт*, м. *префект*, схв. *прѐфект*, слн. prefékt; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. praefectus «начальник; полководець», пов'язане з дієсловом praeficio «ставлю над, на чолі», утвореним за допомогою префікса prae- «перед-» від facio «роблю». — CIC^2 678; Фасмер III 362; Kopaliński 778—779; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Вуjаклија 765. — Див. ще **преáмбула, факт.**

преферáнс (назва гри в карти), *преферансúст*; — р. болг. м. *преферáнс*, бр. *прэферáнс*, п. ч. слц. preferans, схв. *прѐферанс*, слн. preferán-s(a); — запозичення з французької мови; фр. préférence «преферанс (гра в карти); перевага» походить від дієслова préférer «віддавати перевагу», що виникло з лат. praeferre «носити попереду, висувати вперед; віддавати перевагу», утвореного за допомогою префікса prae- «перед-» від ferre «носити, нести», споріднено з дінд. bhárati «несе, приносить, веде», ав. baraiti «несе», гр. φέρω «несу», псл. bьrati «нести; брати», укр. *брáти*. — CIC^2 678; Фасмер III 362; Kopaliński 779; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Вуjаклија 765; Dauzat 582; Walde—Hofm. I 483—485. — Див. ще **брáти, преáмбула.**

прéфікс, *префіксáція, префіксáльний, префіксóваний*; — р. болг. м. *прéфикс*, бр. *прэ́фікс*, п. вл. prefiks, ч. слц. prefix, схв. *прѐфикс*, слн. prefíks; — запозичено з французької мови, очевидно, через польську; фр. préfixe «префікс» походить від лат. praefixus «прикріплений спереду», пов'язаного з дієсловом praefīgo «спереду прикріплюю; спереду вбиваю», утвореним за допомогою префікса prae- «перед-» від дієслова fīgo «вбиваю, втикаю; прикріплюю». — CIC^2 679; Фасмер III 431; Kopaliński 779; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Klein 1234; Dauzat 582. — Див. ще **преáмбула, фіксувáти.**

[**прехи́ра**] «настирлива, прискіплива людина» Нед, [*прехи́рство*] «підступність, хитрощі» Бі; — фонетично адаптоване запозичення з польської мови; п. przechera «підступна людина, якій не можна вірити; крутій, шахрай», ст. przechyra «тс.», [przechera] «людина, що любить сперечатися», [przechyra] «тс.» утворено за допомогою префікса prze- «пере-» від іменника chera «хвороба; вада; хирлява людина», chyra «тс.», пов'язаного з укр. [*хи́ря*] «нещасний», *хи́рий*. — Brückner 441. — Див. ще **пере-, хи́рий**. — Пор. **прохі́ра.**

[**прехихій**] «тямущий, меткий; шахраюватий» Пі; — очевидно, пов'язане з [*прехи́ра*] «настирлива, прискіплива людина» (див.).

прецеде́нт «випадок, що стався в минулому і є прикладом або виправданням для наступних подібних випадків», *безпрецеде́нтний*; — р. болг. *прецеде́нт*, бр. *прэцэдэ́нт*, п. ч. слц. precedens, вл. precedenca, м. *преседáн, прецеде́нт*, схв. *пресѐдāн*, слн. precedènt, precédens; — очевидно, запозичене з французької мови (книжним шляхом); фр. précédent «прецедент» походить від лат. praecedens (-entis) «той, що йде попереду, передує», пов'язаного з дієсловом praecēdo «іду попереду, передую; знаходжуся вище», утвореним за допомогою префікса prae- «перед-» від cēdo «іду». — CIC^2 679; Kopaliński 777; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Вуjаклија 763; Dauzat 581. — Див. ще **концéсія, преáмбула.**

[**пре́ці**] «проте, однак» Нед, [*пре́дсі* ВеЗн, *пре́дся, пре́дці, пре́дця, пре́тці* Пі, *пре́цінь, прецо* Чопей, *прецця* ВеЗн, *преця* Чопей], ст. *предся* (1628), *предсе* (1646), *предця* (XVII ст.) «тс.»; — запозичення з польської або, можливо,

словацької мови; п. przecie «проте», [przece, przecę, przeca, przeci, przedcę, przecia], ст. przedsię, як і слц. predsa, [predsi, preci, precä, preca], ч. přece, [přeci] «тс.», зводиться до псл. *perdъ sę «перед себе (собою)». — Machek ESJČ 491. — Див. ще **пе́ред[1], ся[1].**

[преч] «геть», ст. *пречь*; — бр. *прэч* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. przecz, як і ч. заст. přeč, слц. вл. přeč, нл. pšec «тс.», зводиться, очевидно, до псл. зах. *pръčь і пов'язане з укр. *пріч*. — Фасмер—Трубачев III 386; Machek ESJČ 489. — Див. ще **пріч.**

при, *при-;* — р. др. болг. м. схв. *при*, бр. *пры*, п. przy, ч. вл. při, слц. слн. pri, нл. pśi, полаб. prai-, стсл. **при;** — псл. pri < *prei; — споріднене з лит. priẽ «при, біля; до», [prỹ] «тс.», лтс. prie- у prieds «додача при торгівлі», прус. prei «до; при, біля», дінд. parē «на цьому, далі», гр. παραί «при», лат. prae «перед, попереду», ст. pri «тс.»; ie. *par(ei) > *prei (походження кінцевого компонента -ei не зовсім ясне). — Фасмер III 362; Machek ESJČ 492; Schuster-Šewc 1176; Skok III 39; ESSJ Sl. gr. I 210—216; Эндзелин ЛП I 181—182; СБЭ 199; Rozwadowski RS 2, 93—94; Trautmann 230; Mühl.—Endz. III 392; Walde—Hofm. II 351; Ernout—Meillet 937; Brugmann Grundriss II 2, 280—281; Pedersen Kelt. Gr. I 439.

прибандю́ритися, *прибандю́житися* — див. **забандю́ритися.**

[прибе́га] «безпритульна людина», [*прибе́га*] «бездомна людина» Си; — очевидно, запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. рум. pribeág «блукач» виводиться від цсл. **прѣбѣгъ** «перебіжчик», пов'язаного з **прѣбѣгнѫти** «перебігти», похідним від **бѣгнѫти** «бігти». — Vrabie Romanoslavica 14, 134; СДЕЛМ 332; DLRM 660. — Див. ще **бі́гти, пере-.**

[прибе́нджити] «принадити» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни п. przypędzić «пригнати; (ст.) довести до чогось».

[прибі́й] (бот.) «герань болотяна, Geranium palustre L.»; — очевидно, похідне утворення від *прибива́тися* «приєднуватися до чогось»; назва могла бути зумовлена тим, що гілки рослини уплітаються між кущами, підтримуючи її у вертикальному положенні (Нейштадт 363). — Див. ще **би́ти[1], при.**

[прибре́цкати] (у сполученні [*п. ропо́ю*] «просякнути ропою» Нед); — неясне; можливо, виникло на грунті п. przebrzęknąć «набрякнути наскрізь».

[прибрю́кати] «приборкати» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми *прибо́ркати* під впливом *борюка́тися.*

[при́брюш] «джигун; коханець» Л; — не зовсім ясне; очевидно, похідне утворення від [*брюх*] «черево». — Див. ще **бру́хо, при.**

[прибужник] (бот.) «хвощ болотний, Equisetum palustre L.» Mak; — очевидно, пов'язане з р. [*бу́га*] «низовинні береги річки», п. [bugaj] «місцевість над водою», лтс. bauga «багнисте місце біля річки»; назва зумовлена тим, що цей вид хвощів росте по берегах боліт, озер, річок (Нейштадт 58); пор. інші його назви: [*хвощ багновий, сосонка багнова, сосонка болотна*] Mak. — Фасмер I 227; Sławski I 48.

прива́тний «особистий, неофіційний», [*прива́та*] «окрема думка, особливий інтерес, особиста користь» Нед, [*приватѝст*] «учень приватної школи» Куз, *прива́тник*, ст. *приватный* (XVII ст.); — р. *прива́тный*, бр. *прыва́тны*, п. prywatny, ч. privátní, слц. privátny, вл. нл. priwatny, болг. *прива́тен*, м. *приватен*, схв. *при̏ва̄тан*, слн. privâten; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. prīvātus «приватний, особистий; звичайний, простий», пов'язане з prīvo «позбавляю», похідним від prīvus «окремий; кожен; особливий, власний; позбавлений», яке, можливо, зводиться до *prei̯-, відбитого в лат. prae «перед», ст. pri «тс.», псл. pri «при», укр. *при.* — CIC[2] 679; Аку-

ленко 135; Фасмер III 363; Kopaliński 799; РЧДБЕ 585; Вуjаклија 766; Walde—Hofm. II 363—364. — Див. ще **при.**

[**привида**] «груша» Нед; — неясне.

привикати, *привичка* — див. **звикати.**

привитиця, *привитниця, привитуха, привітиця* — див. **повитиця.**

привілей «перевага, пільга», [*привілія*] «привілей» Бі, *привілейований*; — р. *привилегия*, ст. *привилия, привилея*, бр. *прывілея*, п. przywilej, [przywileja], ч. privilegium, слц. privilégium, вл. priwileg, болг. *привилегия*, м. *привилегија*, схв. *привилегија*, слн. privilégij; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. prīvilēgium «закон або постанова на користь або проти однієї особи; привілей, переважне право», утворено з прикметника prīvus «окремий, особливий» та іменника lēx (род. в. lēgis) «закон». — CIC[2] 679; Фасмер III 363; Sł. wyr. obcych 612; РЧДБЕ 585; Вуjаклија 767. — Див. ще **легальний, приватний.**

[**привіль**] «користь, прибуток, достаток» Нед, [*привиль*] «тс.» Шух; — похідне утворення від *воля*; пор. *привілля* «простір, роздолля; [достаток]». — Див. ще **воля, при.**

привіт, *привітання*, [*привітник*] «привітний чоловік» Нед, [*привітниця*] «привітна жінка», *привітальний, привітливий* СУМ, Нед, *привітний* СУМ, Куз, [*привітитися*] «привітатися» О, [*привічитися*] «тс.» Нед; — р. болг. *привет*, бр. *прывётны* «привітний», др. *привѣтъ*, ч. заст. přívět, слц. заст. prívet, м. *приветлив* «привітний», цсл. **привѣтъ**; — псл. privětъ, утворене від дієслова privětiti «привітати», пов'язаного з větь «гілка» (первісно означало «наблизитися з гілкою як символом важливого повідомлення» або «прийняти з урочистою гілкою»); зворотне виведення псл. privětiti від privětъ (Mikl. EW 388; Фасмер III 363) малопереконливе. — Мельничук Вост.-сл. и общ. языкозн. 103—111. — Див. ще **відвічати, вість**[1]. — Пор. **витати**[1,2], **вітати.**

приворіт, *приворо́т, при́воротень* — див. **навертник.**

[**при́гати**] «підстрибувати» Нед, [*приге́ун*] (ент.) «ковалик, Elater» Нед, [*приге́унка*] (ент.) «вид павука-стрибуна, Salticus» Нед, [*подпри́говатися*] «танцювати з підскоком» О; — р. *прыгать* «стрибати», бр. [*прыга́ць*] «тс.», п. [prygnąć] «стрибнути», нл. [prygło] «сільце (на птахів)»; — псл. [prygati] «стрибати»; — споріднене з лит. sprùkti «утекти», лтс. sprūkt «тс.», spruga «затискач»; менш обгрунтоване зіставлення з двн. frosk «жаба», нвн. Frosch, дангл. frogga «тс.»; не виключений зв'язок (Zupitza KZ 36, 65; Brückner ZfSlPh 2, 298) з *пруг, пружний*, р. *упру́гий*. — Фасмер—Трубачев III 390—391; Черных II 77; Persson Beitr. 871; Matzenauer LF 14, 170; Osthof Parerga 336; Osten-Sacken IF 28, 149. — Пор. **плига́ти.**

[**пригижкуватий**] (у сполученні [*п. вовк*] «великий жирний вовк з великим хвостом Пі; вовкулака Нед»), [*прихи́жкуватий*] «?»; — неясне, можливо, пов'язане з [*ги́жки́*] «холодець із свинячих ніжок; ніжки в холодці» (пор.).

при́гірсть, *при́гірщ, при́горшня, при́горщ, при́горща* — див. **го́рстка**[1].

пригода, *пригоддя* — див. **год.**

при́град, *пригрид* — див. **прикрит.**

[**приграму́зитися**] «трохи прибратися, нарядитися» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*гра́муз*] «різні старі речі». — Пор. **гра́мозд.**

[**при́ганець**] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» Доп. УжДУ IV 109; — неясне; можливо, пов'язане з *ґа́нок* (пор. п. przyganek «бічний ганок»).

[**придарок**] «випадок» Нед, [*при́дарка*] «тс.» Нед, [*при́дарний*] «випадковий» Нед; — очевидно, пов'язане з п. przydarzyć się «трапитися, статися», утвореного за допомогою префікса

przy- «при-» від darzyć się «щастити, удаватися», яке може бути зіставлене з укр. *дар, да́ти*; не досить обґрунтованою є спроба (Zubatý St. a čl. I 131—132; Machek ESJC 110—111) пов'язати п. darzyć się (разом із ч. dařiti se «тс.») з лит. dórinti «робити вдалим, успішним; вести до успіху». — Див. ще **да́ти, при.**

придиба́ха, *придиба́чка, придиба́шка, при́дибка* — див. **ди́бати.**

[**придíрок**] «уперше оброблена ділянка землі, додана до основного поля» ЛексПол; — пов'язане з [*дра́ти*] «піднімати цілину», [*ви́дерти*] «уперше обробити землю» ЛексПол, [*ви́дранка*] «уперше оброблена ділянка землі» тж. — Див. ще **де́рти, при.**

придо́ба — див. **доба́.**

при́долоб — див. **долобкува́ти.**

[**придо́мок**] «прізвисько» Куз; — запозичення з польської мови; п. przydomek «тс.» утворено з прийменника przy «при» та іменника dom «дім; родина». — Онышкевич Исслед. п. яз. 247. — Див. ще **дім, при**. — Пор. **прито́мок.**

прие́мний — див. **іма́ти**.

[**прижа́літи**] (про сир) «зжовтіти, зіпсуватися, згіркнути» Ме, ст. *жалі́ти* «перегоряти» (про намочене вапно) Ж; — р. [*жа́леть*] «нагріватись і бродити» (про зерно для солоду), бр. [*жа́лець*] «тліти, горіти без вогню», п. [żalić się] «тс.», нл. ст. žalny «розжарений, гарячий»; — псл. [žaliti (sę)] «тліти, горіти»; — зводиться до ie. *gēl- (// gel-), яке вважається варіантом ie. *ĝhel- «блищати, сяяти; жовтий, зелений» (Петлева Этимология 1973, 44—47) або псл. žar- (Schuster-Šewc 1780).

[**прижихну́тися**] «пристати, причепитися, вселитися» Корз; — неясне; можливо, пов'язане з *прижи́тися*.

[**прижу́чити**] «притиснути» Нед; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *прижу́чить* «вилаяти, покарати; [притиснути, прикрутити]» утворене від дієслова [*жу́чить*] «лаяти, карати», пов'язаного, очевидно, з укр. [*жучний*] «небезпечний» (див.).

приз «нагорода переможцеві в змаганні», *призе́р*; — р. болг. *приз*, бр. *прыз*; — запозичення з французької мови; фр. prix «ціна, вартість; приз», ст. pris «тс.» походить від лат. pretium «ціна, вартість». — CIC[2] 680; Фасмер III 363; Черных II 66—67; Kluge—Mitzka 563—564; Dauzat 588. — Див. ще **прейскура́нт.**

призе́рний, *призира́тися, призирни́й, призі́р, призірний, призо́р, призо́рий, призо́ристий, призо́рити, при́зра* — див. **зрі́ти**[1].

призили́ти, *призі́л* — див. **зе́ло́.**

при́зма «вид багатогранника; багатогранне тіло з матеріалу, прозорого для світла», *призмати́чний*; — р. болг. м. *при́зма*, бр. *прызма*, п. pryzmat, ч. слц. prizma, вл. prisma, схв. *при̏зма*, слн. prízma; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Prísma, фр. prisme, можливо, через пізньолат. prīsma «призма», зводяться до гр. πρῖσμα (род. в. πρίσματος) «тирса, щось обпиляне; (мат.) призма», що є похідним від дієслова πρί̋ω (πρίζω) «пиляю», етимологія якого неясна. — CIC[2] 680; Sł. wyr. obcych 611; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 585; Vujaklija 767; Dauzat 588; Klein 1243—1244; Frisk II 596.

при́зьба «земляний насип навколо підмурка будинку», [*при́зба, спри́зба, спризьба*] «тс.»; — р. [*при́зба*] «частина хати, відділена сіньми, комірчина; призьба», бр. *прызба* «призьба», п. przyzba, przyźba «тс.»; — результат видозміни (стягнення) давнішого **при́ізба*, утвореного з прийменника *при* та іменника **ізба́* «хата» (пор. р. *изба́* «тс.»). — Львов Лексика ПВЛ 135; SW V 406; Nieminen LP 4, 213. — Див. ще **ви́степка, при**. — Пор. **при́спа.**

[**при́зьма**] «шрам, знак» О; — неясне.

при́їск «копальні»; — бр. *прыіск*; — запозичення з російської мови; р. *при́иск* «тс.» походить від дієслова *прии́с-*

кивать «підшукувати, знаходити», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від *иска́ть* «шукати», спорідненого з укр. [*іська́ти*] (див.).

[**прика́лабок**] «невеличка прибудова; комірчина; закуток» Г, Нед, [*прикара́бок, прихала́бок* Си] «тс.»; — результат видозміни форми [*прико́либок*], похідної від [*коли́ба*] «курінь пастухів; зимове житло лісорубів-гуцулів» (див.).

[**прики́бний**] «спритний, здатний привабити»; — похідне утворення від [*ке́ба*] «здібність, уміння» (див.).

прикла́д, *прикла́д, прикладни́й* — див. **кла́сти.**

[**прикле́пка**] «причіпка, зачіпка; привід», [*прикліп*] «тс.», [*приклі́п*] «причина» Корз; — пов'язане з *клепа́ти* в значенні «зводити наклеп». — Див. ще **клепа́ти.**

приключи́тися, *прикључка* — див. **клю́кати**[1].

прикме́та, *прикме́тник* — див. **кметь.**

[**приконо́пник**] (ент.) «пісковиця, Arenicola» Нед, Куз; — похідне утворення від [*приконо́пити*] «принадити»; назва зумовлена тим, що пісковиця використовується як наживка для ловлі тріски (БСЭ 32, 554). — Див. ще **коно́па, при.**

[**при́корень**] «кілок для припону свійських тварин», [*при́корінь*] «тс.» Па, Си; — результат видозміни форми [*при́колень*] «тс.», від *кіл*, під впливом *при́корень* «частина стовбура біля кореня, пень», [*при́корінь*] «тс.». — Див. ще **кіл, при.**

прикорхну́ти «здрімнути [на кулаці Бі]», [*прикоркну́ти*] «здрімнути» ЛексПол, [*прикурну́ти*] «тс.» Си; — р. *прикорну́ть* «притулитися; здрімнути [скоцюрбившись]», бр. *прыкархну́ць* «здрімнути»; —, очевидно, давніше **прикорнути* «здрімнути, зібгавшись, скоцюрбившись», похідне від **корнути* «зігнутися» (пор. р. [*корну́ть*] «зігнутися; заснути (ненадовго), скоцюрбившися»), пов'язаного з [*корта́тися*] «поратися, мордуватися, мучитися»; фонетична видозміна слова на українському (та білоруському) ґрунті відбулася під впливом *корх* «міра довжини на ширину долоні або на чотири пальці; [кулак Бі]» (бр. *корх* «тс.»). — Shevelov ZfSlPh 27, 63; Unbegaun BSL 50, 2, 173; Фасмер II 330, 339. — Див. ще **корта́тися, при.**

при́крий «неприємний; [крутий; сильний]», [*прикро́тний*] «спішний, нагальний», [*прикрі́нь*] «крутий берег річки» Корз, *при́крість, при́крощі*, [*прикра́ти*] «завдавати прикрощів; упиратися» Бі, [*при́критися*] «завдавати прикрощів; набридати», *опри́кривий* «гидкий; осоружний»; — р. ст. діал. *при́крый* «гидкий, поганий, терпкий», бр. *пры́кры* «прикрий, неприємний; нудотний», п. przykry «прикрий, неприємний; стрімкий; урвистий», ч. příkrý «стрімкий, урвистий; суворий, гострий», слц. prikry «стрімкий; суворий, гострий; нудотно-солодкий»; — псл. prikъ, очевидно, утворене з префікса pri- «при-» й основи дієслова kr- «різати» (пор. *краяти*), спорідненого з дінд. kṛntati «ріже», лит. kir̃sti «рубати»; менш обґрунтовані зіставлення з лит. peĩkti «ганити, гудити», pìktas «злий, сердитий», лат. piget mē «мені не подобається, гидке (щось)», piger «ледачий» (Machek ESJC 493; Holub—Kop. 301), а також з гр. πικρός «гострий, гіркий» (Machek ESJC 493; Holub—Lyer 402; Holub—Kop. 301). — Петлева Этимология 1983, 43—45; Petersson AfSlPh 36, 144. — Пор. **у́кро.**

[**прикрит**] (бот.) «купальниця європейська, Trollius europaeus L.» Mak, [*пригрид*] «тс.» Mak, [*при́град*] «аконіт бруквоподібний, Aconitum napellus L.» Нед, Mak; — р. [*прикры́т*] «тс.», [*пригра́д*] «аконіт», [*пригрид*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *прикри́тий*, похідним від *кри́ти*; назва зумовлена тим, що у квітках аконіту внутрішня порожнина прикрита верхнім листочком чашечки; аконіт і купальниця належать до однієї родини жовтцевих. — Нейш-

тадт 251; Анненков 6, 7. — Див. ще **кри́ти.**

[**прикроми́ти**] «приборкати, угамувати» Нед; — пов'язане з [*кро́мити*] «ділити», [*кро́ма*] «перегородка», *скро́мний*; пор. р. *закроми́ть* «поставити перегородки, обнести дошками», п. uskromić «приборкати». — Петлева Этимология 1974, 23—26; Stang 31. — Див. ще **кро́ма**. — Пор. **крім, скро́мний.**

[**прикурата́ти**] «когось учити якоїсь роботи» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*кура́т*] «(військовий) священик» Куз.

[**прику́чнути**] «сісти навпочіпки» Нед; — запозичення з польської мови; п. [przykucznąć] «тс.» утворено за допомогою префікса przy- «при-» від дієслова [kuczeć] «сидіти навпочіпки», спорідненого з укр. *ку́ча* «купа». — Brückner 279; Machek ESJČ 108, 303. — Див. ще **ку́ча**[1], **при.**

[**прила́мзати**] «причвалати» До; — п. [przylomzać] «прибігти»; — очевидно, пов'язане з [*лемзі́ти*] «повільно йти, плентатися». — Див. ще **ле́мзати.**

[**при́линь**] (бот.) «пазурник, Caucalis L.» Нед; — похідне утворення від [*льну́ти*] «горнутися, прилипати, чіплятися», пов'язаного чергуванням звуків з *ли́пнути*; назва зумовлена тим, що вкриті щетинками плоди пазурника чіпляються до людей і тварин. — Див. ще **ли́пнути, при.**

прилип — див. **липу́чка.**

[**при́ліпка**] (орн.) «повзик, Sitta europaea L.» ВеНЗн, Шарл; — похідне утворення від *приліпи́ти*, як [*ліпа́р*] «тс.» від *ліпи́ти*. — Див. ще **ліпа́р, при.**

[**прилоло́кати**] «побити»; — очевидно, результат видозміни форми [*прилокши́ти*] «прибити, побити», похідного від [*ло́кши́ти*] «бити; рубати». — Див. ще **ло́кша, при.**

[**прилу́да**] «вузька грядка з краю Нед; трикутний клаптик поля для оранки; скиба, яка падає на межі О», [*ві́длутка*] «вузька грядка з краю» Ж; — неясне.

при́ма (муз.) «інтервал між звуками того самого ступеня; основний тон акорду; провідна партія ансамблю; провідна акторка; [товари найвищої якості Куз]», [*при́йма*] «п'ята з шести великих струн бандури»; — р. болг. м. *при́ма*, бр. *пры́ма*, п. pryma, ч. prima, слц. príma, схв. *при̑ма*, *при́ма*, слн. príma «тс.»; — запозичення з італійської мови (у значенні «товари найвищої якості» від іт. prima qualità «першого ґатунку», можливо, через нвн. príma «тс.»); зводиться до лат. prīma «перша», жін. р. від prīmus «перший». — СІС[2] 680; Kopaliński 784, 798; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 585—586; Вујаклија 768; Mestica 1270. — Див. ще **при́мус.**

примадо́нна «провідна співачка в опері чи опереті»; — р. *примадо́нна*, бр. *прымадо́нна*, п. primadonna, ч. слц. primadona, болг. м. *примадо́на*, схв. *примадо̀на*, слн. primadóna; — запозичення з італійської мови; іт. prima donna «примадонна» (букв. «перша пані, перша дама») складається з форми жін. р. prima числівника primo «перший», що зводиться до лат. prīmus «тс.», та іменника donna «пані», що продовжує лат. domina «тс.», пов'язане з dominus «пан; володар». — СІС[2] 680; Kopaliński 784, 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вујаклија 768. — Див. ще **дон, при́мус.**

[**при́ма́р**] (заст.) «сільський староста; головний лікар» УРС, Куз, [*прима́рій*] «головний лікар» Куз, [*прима́рія*] «сільське правління»; — п. prymariusz «головний лікар», ч. primář «тс.», primárius «перша скрипка», слц. primár «ординатор, старший лікар», primárius «перший музикант в оркестрі», м. *примариус* «головний лікар; керівник лікарні або її відділу», схв. *прѝмāрӣј*, *прѝмāријус*, слн. primárij «тс.»; — через західнослов'янські і румунську мови (рум. primár) запозичено з латинської; лат. prīmārius «один з перших; впливовий» є похідним від prīmus «пер-

ший». — Kopaliński 784, 798; Machek ESJC 483; Holub—Lyer 394; Вуjаклија 768; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **при́мус.**

прима́т «перевага, переважне значення», *прима́ти* (зоол.) «ряд найвище організованих ссавців»; — р. болг. *прима́т*, бр. *прыма́т*, п. prymat, ч. слц. слн. primát, вл. primat, м. *примат*, схв. *прѝма̄т*; — очевидно, через німецьке посередництво (нім. Primát) запозичено з латинської мови; лат. prīmātus «перше місце; старшинство; першість», нлат. primates «примати» є похідними від prīmus «перший». — CIC² 680; Kopaliński 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуjаклија 768; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **при́мус.**

[**приматкобо́житися**] «підлеститися, підмазатися; прилаштуватися, розташуватися»; — префіксальне утворення від польського виразу Matko Boża «Мати Божа»; первісно означало підлеститися за допомогою часто повторюваного виразу Matko Boża. — Див. ще **бог**[1]**, ма́ти**[1]**, при.**

[**приме́та**] «прикмета» Нед, [*приме́т*] «знак, позначка» Корз; — пов'язане з *прими́та*, похідним від *мі́тити* (див.).

[**при́міт**] «покрита наривами гуля» Нед; — п. przymiot «сифіліс; [короста]», ч. [přímět] «наривчик», нл. pśimjet «зараження; зараза»; — псл. *primetъ «те, що прикидано, накидано, додано; (про хворобу) те, що прикинулося, підкинулося», утворене за допомогою префікса pri- «при-» від дієслова metati «кидати»; — споріднене з лит. príemėtis «припадок (нервовий)». — Machek ESJC 493. — Див. ще **мета́ти, при.**

[**прими́ти**] «могти, бути в змозі», [*непри́мий*] «невідворотний, нездоланний» Ж; — бр. *прыме́ць* «змогти» (у виразі *каб прымеў* «якби зміг»); — очевидно, результат видозміни слова *уми́ти*, др. *оумѣти*, чи, можливо, похідної від нього форми **приумі́ти*, др. **приумѣти* (пор. [*приуми́тися*] «догадатися, зметикувати»). — Див. ще **ум.**

прими́тив «нерозвинуте явище; недосконалий виріб або твір», *примітивіза́тор, примітивіза́ція, примітивізм, прими́тивний, примітивізува́ти*; — р. болг. *примити́в*, бр. *прымітыў*, п. prymityw, ч. primitiv, слц. primitív, вл. primitiwny «примітивний», м. *примити́вен*, схв. *прѝмитӣван*, слн. primitíven «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. primitív «примітивний», фр. primitif, англ. primitive «тс.» походять від лат. prīmitīvus «перший (у своєму роді), початковий, первісний», пов'язаного з prīmus «перший». — CIC² 680; КЭСРЯ 365; Kopaliński 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуjаклија 768; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **при́мус.**

[**при́міть**] (ент.) «(гусениця одного з видів бражника) Deilephila euphorbiae L. (eruca)» ВеНЗн; — неясне.

при́мула (бот.) «первоцвіт, Primula L.»; — р. болг. м. *при́мула*, бр. *прымула*, п. prymula, ч. слц. primula, слн. prímula; — запозичення з новолатинської наукової термінології; нлат. primula «тс.» походить від лат. prīmula, форми жін. р. прикметника prīmulus «перший», зменш. від prīmus «тс.»; назва зумовлена тим, що навесні примула розквітає однією з перших (пор. укр. *первоцві́т*). — CIC² 680; Нейштадт 436; Kopaliński 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Dauzat 587; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **при́мус.**

при́мус «гасовий нагрівальний прилад»; — р. болг. м. схв. *при́мус*, бр. *прымус*, п. prymus, ч. слц. primus; — походить від назви фабричної марки перших нагрівальних приладів цього типу, утвореної від лат. prīmus «перший, найкращий», похідного від прикметника *prīs у prīscus «давній, старий», спорідненого, очевидно, з гр. πρίν «раніш». — Sł. wyr. obcych 611; Trávníček 1242; Walde—Hofm. II 362—363.

при́мха «каприз, забаганка; [марновірна прикмета; марновірні обряди; нашепти, наговори; талісмани Бі]»,

при́мхли́вий, [*примхува́тий*] «примхливий», *при́мхати* «вередувати, капризувати»; — бр. *пры́мхі* (мн.) «марновірство; марновірні прикмети», п. [prymcha] «дурнувата людина»; — очевидно, давніше **примъха*, утворене з прийменника *при* та іменника **мъха* «іржа на збіжжі, хвороба колоса» (пор. р. [*мха*] «тс.»), пов'язаного з *мъхъ* «мох»; пор. р. [*па́мха*] «перешкода, лихо, шкода, біда, невдача, халепа, диво, нісенітниця; пошесть», [*по́мха*] «перешкода, невдача, причина, псування; неврожай з видимої причини, напр., від куколю, головні, іржі тощо»; розвиток значення **примъха* йшов у двох напрямах: «хвороба збіжжя, колоса» → «забобон, забобонна прикмета, певні магічні дії (у зв'язку з тим, що хвороби збіжжя часто вважалися наслідком чаклування)»; «хвороба збіжжя, колоса» → «хвороба взагалі» → «каприз, вередування хворої людини» → «вередування взагалі» (як семантичну паралель пор. р. [*при́вере́д*], що первісно, як і [*ве́ред*], означало «чиряк, болячка», а пізніше також «примха, каприз», звідки *приве́ре́дничать* «вередувати»); пов'язання з р. [*примститься*] «привидітися, присниться» (Кравчук Белар. лексікал. і этымал. 86) необгрунтоване. — Ткаченко УМШ 1959/2, 66—67. — Див. ще **мох, при.**

прина́ймні, [*прина́ймі* СУМ, *прина́ймній* Пі, *принаме́ні* УРС, Нед, *прина́мні*], ст. *принамнѣй* (1646); — бр. [*прына́ймней, прына́мні, прына́мней*], ч. заст. *přinejméně*, слц. prinajmenej, prinajmenšom; — запозичення з польської мови; п. przynajmniej «принаймні» складається з прийменника przy «при» та прислівника najmniej «найменш», утвореного за допомогою префікса naj- «най-» від mniej «менш», спорідненого з укр. *ме́ньший*. — Див. ще **ме́ньший, най-, при.**

[**при́нда**] «пиха; пихата людина; примхи; вередлива людина», *при́ндитися* «виявляти пиху, гордощі, бундючитися; бадьоритися, козиритися; сердитися», [*принди́чити*] «маніжитися» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми *пи́нда* «зарозумілість, пиха, чванство» (пор.).

принц «титул члена королівського або князівського дому», *принце́са*, [*принци́зна*] «принцеса»; — р. *принц*, [*прынц, пры́нец*], бр. *прынц*, п. [prync], ч. слц. нл. princ, вл. prync, болг. м. *принц*, схв. *при̏нц*, слн. prínc; — запозичення з нововерхньонімецької мови; нвн. Prinz «принц» (< свн. prinz(e)) походить від фр. ст. prince «князь, принц», що продовжує лат. prīnceps «глава, ватажок; син імператора, спадкоємець престолу», яке виникло з *prīmō-capus «який займає перше місце», утвореного з основ слів prīmus «перший» і capio «беру, захоплюю, займаю». — CIC² 680; Фасмер III 365; Черных II 67; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуjаклија 769; Kluge—Mitzka 566; Dauzat 588; Walde—Hofm. I 159—160. — Див. ще **капе́стра, при́мус.**

при́нцип, *принципіа́льний, принципо́вий*; — р. *при́нцип*, заст. *принци́п*, бр. *пры́нцып*, п. prynsyp, ч. вл. princip, слц. слн. princíp, болг. м. *при́нцип*, схв. *при̏нцӣп*; — через німецьке посередництво (н. Prinzíp) запозичено з французької мови; фр. principe «початок, першооснова; принцип» походить від лат. principium «тс.», пов'язаного з prīnceps (род. в. principis) «перший; головний», що виникло з *prīmō-capus «який займає перше місце». — CIC² 681; Фасмер III 365; Черных II 67; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуjаклија 769; Dauzat 588; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **принц.**

принципа́л «начальник, господар, глава; головний регістр в органі», [*принце́пал*] «пройдисвіт, пройда» Корз, ст. *принципалъ* «головна особа» (1657—1674); — р. болг. *принципа́л*, бр. *прынцыпа́л*, п. prypcypał, ч. principál «власник балагана», слц. заст. слн. principál, схв. *принцӣпа̄л*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з

латинської мови; лат. prīncipālis «перший, первісний, головний, найважливіший» є похідним від prīnceps (род. в. prīncipis) «перший, головний». — CIC^2 681; Kopaliński 799; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуjаклија 769. — Див. ще **при́нцип.**

[**приобрі́сти**] «придбати» Нед, [*приобрі́ти*] «тс.», [*відобрі́ти*] «втратити придбане» Ж; — р. *приобрести́*, др. *приобрѣсти*; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **приобрѣсти** «тс.» утворене за допомогою префікса **при-** «при-» від **обрѣсти** «знайти», яке зводиться до псл. ob-rěsti «тс.» (корінь *rět-), пов'язаного з sъ-rěsti «зустріти», укр. *(зу-)стрі́ти*. — Фасмер III 107. — Див. ще **при, стрі́тити.**

припа́дистий, *припадко́вий, припа́дком, припа́дливий, припа́днистий, припа́док, при́падь, припа́сти* — див. **па́сти^2.**

[**припана́сити**] (безос.) «причепити» Корз, [*присана́пити*] «тс.», [*припана́ситися*] «причепитися», [*присана́питися*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з власним ім'ям *Пана́с* або з грою в панаса.

припа́с, *припа́сний, припасти́* — див. **запа́с.**

[**припи́лка**] (орн.) «степовий дерихвіст, Glareola nordmanni (melanoptera) Fisch.»; — очевидно, похідне утворення від *пил*; назва зумовлена тим, що цей птах гніздиться просто в ямках на солончаках, на ріллі, у степу або на піщаних косах, тобто в місцях з великою кількістю пилу (Птицы СССР 218; Воїнств.—Кіст. 55—56). — Див. ще **пил, при.**

при́пи́н, *припи́на, припини́ти, при́пинка* — див. **пини́ти.**

[**припи́нало**] (іхт.) «причепа, Lepadogaster Gouan» Куз; — похідне утворення від *припина́ти*; назва зумовлена тим, що за допомогою присосків ця риба прикріплюється до каменів (Рыбы СССР 426), а також до кораблів, ніби припинаючи їх; пор. іншу назву цієї риби [*держи́-кораблю́*]. — Див. ще **при, п'я́сти́.**

[**припинда́**] «фартух Нед; хлівець, прибудований до приміщення НикНикБЛ», [*припо́н*] «фартух» Гриц, [*при́пинка*] «запаска» О; — очевидно, похідні утворення від *припина́ти* (пор. [*припина́чка*] «жіночий фартух» ДзАтл I); походження кінцевої частини *-да* неясне. — Див. ще **при, п'я́сти́.**

[**припі́р**] «крута дорога» Этимология 1968, 104; — очевидно, пов'язане з др. *припоръ* «гать, гребля», співвідносним з *приперети* «приперти», похідним від *перети* «тиснути, перти, напирати». — Куркина Этимология 1968, 104. — Див. ще **пе́рти^2.**

[**припо́нець**] (бот.) «березка польова, Convolvulus arvensis L.» Нед, [*п. углова́тий*] «сиціос (волохатий огірок) кутастий, Sicyos angulatus L.» Нед; — похідне утворення від *припина́ти*; назва зумовлена тим, що стебла цих рослин чіпляються (припинаються) до інших рослин і в'ються по них (Нейштадт 447; Федченко—Флеров 934). — Див. ще **при, п'я́сти́.**

[**припра́ша**] «приправа, гарнір» Нед; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого **припра́жка* (у вимові **припрашка*), пов'язаного з *пра́жити* «смажити» (пор. [*пі́дпражка*] «приправа»).

[**припс**] «сурогат кави» Кур; — неясне.

при́путень (орн.) «Columba palumbus L.»; — р. [*при́путень*]; — очевидно, похідне утворення від *путь* «шлях, дорога»; назва зумовлена тим, що цей птах часто зустрічається при шляхах, дорогах. — Булаховський Вибр. пр. III 227—228. — Див. ще **при, путь.**

[**припу́тина**] «тимчасова підпірка до кроків для втримання їх у вертикальному положенні»; — неясне; можливо, давніше **при́пустина*, похідне від *припусти́ти* «прилагодити»; пор. [*припу́стниця*] «короткі крокви на обох причілках стріхи».

припу́тник — див. **попу́тник.**

[**припушта́нта**] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees.» ВеБ; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*капіштан*], пов'язаної з [*кампусте́лія*] «тс.».

приро́да, *приро́дистий, приро́дник, природни́чий* — див. **рід.**

[**присака́тися**] «насмілитися» Нед; — неясне.

[**присамбора́шитися**] «причепитися» Нед; — неясне.

[**присанабо́житися**] «присусідитися»; — очевидно, утворене за допомогою префікса *при-* від сполучення *Сину Божий* за аналогією до [*приматкобо́житися*] «підлеститися; прилаштуватися». — Див. ще **приматкобо́житися, син.**

[**присе́рбитися**] «приєднатися, присусідитися, пристати, прив'язатися», [*присьо́рбатися*] «тс.» Нед, [*обсербува́тися*] ВеЗа; — похідне утворення від етимологічно неясного **серб*, що означало, очевидно, якийсь вид родинних зв'язків. — Ильинский ИОРЯС 24/1, 138. — Див. ще **серб.** — Пор. **па́серб, ся́бер[1].**

[**при́си**] «вуса тварин ЛексПол; морда корови, губи коня Непокупний», [*при́са*] «губа тварини» Куриленко, [*пріса*] «тс. тж; не покрита шерстю передня частина голови коня» Ник, [*пріси, прі́ха*] «тс.» тж; — п. [prysk] «кінська морда», [pryszki] «морда і вуха оленя або вола, що варяться»; — псл. prys- «морда; обличчя», пов'язане з pryskati «прискати»; — споріднене з лит. prusnà (звичайно мн. prùsnos) «морда (корови, коня, вівці)», лтс. prusnas «губи, рот», прус. prusnas (род. в.) «обличчя», пов'язаними з лит. praũsti «мити, умивати», спорідненим з псл. pryskati «прискати». — Непокупний 46—47; Brückner 440. — Див. ще **при́скати.**

присіка́ти «класти край, припиняти»; — р. *пресека́ть* «тс.», др. *пръсѣкати* «розтинати; зарубувати, убивати», *присѣкати* «відтинати, відрізати», болг. *пресека́* «пересічу; перетну; покладу край», м. *пресече* «перерубає, перетне; покладе край, припинить», схв. *прѐсећи* «перерізати; перерубати; покласти край, припинити»; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **прѣсѣцати** «перетинати; класти край; припиняти», є похідним від дієслова **сѣщи** «сікти», утвореним за допомогою префікса **прѣ-** «пере-», ототожненого в давньоруській і українській мовах з *при-*. — Див. ще **пере-, при, сі́кти́.**

присі́патися «присікатися»; — результат контамінації слів *присі́катися* та *сі́пати.* — Див. ще **при, сі́кти́, сі́пати.**

при́скати, [*при́сати*] «прискати; пирскати; чхати» Бі, [*при́снути*] «вихопитися, вилетіти, вискочити», [*прищáти*] «прискати» Нед, [*прускáти*] «тс.» Нед, [*при́са*] «присок» Нед, *приск* «присок, жар», *при́скавка* «бризкалка СУМ; пульверизатор Она», [*прискáч*] «розбризкувач; (іхт.) губань, Labrus jaculator; щетинозуб, Chaetodon rostratus; (зоол.) дельфін Нед», [*прискýн*] (ент.) «бомбардир, Brachinus Web.» Нед, *при́сок* «жар», [*прискúй*] «гарячий, запальний» Нед, [*ви́приск*] «джерело» Она, [*прись*] (вигук на позначення несподіваної появи, вискакування), [*о́приск*] «уламок» (у виразі *заговори́ти з о́приском* «говорити сердито, гнівно»), *опри́скливий* «запальний, нестриманий; їдкий (про сміх)», *обпри́скувач* «розприскувач»; — р. *пры́скать,* бр. [*пры́скаць*], др. *прыскати,* п. вл. pryskać, ч. prýskati, слц. prýštit', нл. pšyskaś; — псл. півн. [pryskati], пов'язане з *p̥r̥skati «порскати», паралельне до bryzgati «бризкати», споріднене з лит. praũsti «мити, умивати», prusnà «морда», прус. prusnan (зн. в.) «обличчя», лтс. praũslât, spraũslât «прискати, пирхати», sprauslis «бризки при пирханні», prūšluôt «пирхати, сопіти», дінд. pruṣṇóti «прискає», pruṣṇáti, pruṣyati «тс.», діел. frýsa «пирхати». — Фасмер III 391; Черных II 77; Brückner 440; Machek ESJC 489; Schuster-Šewc 1165; Trautmann 230; Mühl.—

Endz. III 400; Osten-Sacken IF 28, 149; 33, 259—260; Uhlenbeck 181; Fick III 248; Persson Beitr. 266, 333. — Пор. **бри́зкати, опри́шок, по́рска́ти, при́си, прищ**[1], **спорса́ти.**

[**прискварáчить**] «спасти на думку; з'явитися, виникнути (про бажання та ін.)» Л; — неясне; можливо, пов'язане з ст. [*сквар*] «спека»; в такому разі первісно означало «припекти». — Пор. **сквар.**

прискúбнути — див. **скіпáти.**

прискорбúти — див. **скорб.**

прискорúна — див. **проскýрúна.**

[**прискрúгнути**] «прикрутити, поставити в скрутне становище»; — очевидно, результат видозміни форми [*прискрúпати*] «тс.; затиснути, притиснути», пов'язаної зі *скрипíти*. — Див. ще **скрип**[1].

[**прискрúпати**] «прикрутити, поставити в скрутне становище»; — результат семантичної видозміни форми [*прискрúпати*] «затиснути, притиснути», похідної від *скрúпати*. — Див. ще **при, скрип**[1].

[**прискулúти**] «прищулити» (у виразі *п. очі*) Нед; — успадкований здавна варіант форми *прищýлити* (псл. *priskouliti//*priskeuliti). — Див. ще **скýла**[1], **щýлити.**

прислúни — див. **паслíн.**

прислíвник, заст. *прислóво* «прислівник» (1863), *прислóвник* «тс.» (граматика О. Партицького 1873), *відприслівникóвий*; — бр. *прыслóўе* «прислівник», п. przysłówek, ч. příslovce, слц. príslovka, вл. přislowjesnik, слн. prislòv «тс.»; — утворене з прийменника *при* та іменника *слóво* (власне, *дієслóво*) як калька лат. adverbium «прислівник», утвореного з прийменника ad «при» та іменника verbum «слово; дієслово». — Див. ще **при, слóво.**

прислíг «посланець» Нед; — очевидно, пов'язане з дієсловом *прислáти*. — Див. ще **при, слáти**[1].

[**прислýнутися**] «присунутися» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *присýнутися*, зближеної з *прислонúтися*. — Див. ще **при, сýнýти.**

[**прúсмо**] «присосок» Нед; — неясне; можливо, результат перерозкладу вихідного **присмок*, де частина кореневого *-смок-*, пов'язаного із *смоктáти*, була сприйнята як суфікс *-ок* і далі усунута шляхом зворотного словотвору.

[**приснопúти**] «прибити, вразити»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого [*прислопúти*] «спіймати в пастку», похідного від [*сліп*] «пастка, западня», і зближення його з основою слова *сніп* (*снопú*). — Див. ще **при, сліп.**

[**прúспа**] «призьба», [*прúсьпа* Пі, *спрéспа* ЛЧерк] «тс.»; — р. [*прúспа*] «насип», др. *присъпа* «насип, вал», п. przyspa «насип, утворений у річці піском; призьба», цсл. **присъпа** «насип»; — псл. prisъpa «насип», похідне від дієслова *prisuti «присипати», утвореного за допомогою префікса pri- «при-» від suti «сипати» (sъpǫ «сиплю»); на українському ґрунті відбулося звуження семантики «насип» частково під впливом семантичного зближення з фонетично близьким *прúзьба*. — Наконечний Наук. конф. філол. фак. Харк. ун-ту 1959, 6; Фасмер III 366; SW V 372. — Див. ще **при, сúпати.** — Пор. **прúзьба.**

[**приспíльниця**] «масниця»; — пов'язане зі *спíльний, пóспіль* як назва тижня, коли можна їсти й скоромне, тобто все поспіль; пор. [*загáльниця*] «тиждень, протягом якого все можна їсти», *загáльний тиждень* «всеїдний тиждень». — Див. ще **спíл.**

приспíчити «дуже захотітися, закортіти», [*приспúчити* Нед, *приспішúти* Ме] «тс.», [*доспéчити*] «дійняти» Корз; — бр. *прыспічыць* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *приспúчить* «тс.», вважається похідним від *спúца* «спиця»; ця етимологія не цілком надійна. — Фасмер III 366; КЭСРЯ 365; Булаховський Вибр. пр. III 386; Преобр. II 126. — Див. ще **при, спúця.**

при́став «поліцейський урядовець у дореволюційній Росії»; — бр. *прыстаў* «тс.», болг. *при́став* «начальник поліцейської дільниці»; — запозичення з російської мови; р. *при́став* «тс.; (ст.) чиновник, приставлений для нагляду» походить від др. *приставъ* «наглядач; сторож; гонець; начальник, правитель», до якого зводяться й укр. [*при́став*] «настановлений сторож; управитель», [*приста́ва*] «наглядач (за роботами)» і яке разом з п. przystaw «наглядач», болг. [*при́став*] «наймит», м. *при́став* «нижчий урядовець», схв. *при́став* «судовий пристав; помічник; (заст.) двірник, пастух», слн. pristàv «помічник, ад'юнкт», стсл. **приставъ** «звання, чин» походить від псл. pristavъ, пов'язаного з дієсловом pristaviti, похідним від staviti. — Див. ще **при, ста́ти.**

[**приста́витися**] «померти»; — результат видозміни давнішого *приста́витися* «тс.», запозиченого, як і р. *приста́виться*, др. *преставитися, пръставитися*, схв. *прѣставити се* «тс.», зі старослов'янської мови; стсл. **прѣставити сѧ** (звідки й болг. заст. *преставям се*, м. заст. *престави се*) «тс.» (букв. «переставитися»), пов'язане з **прѣставити** «переставити, перенести», похідним від **ставити** «ставити» (пор. п. ст. przestawić się «переселитися, перейти; померти»), є калькою гр. μετατίθεσθαι «бути переставленим; померти». — Фасмер III 361. — Див. ще **пере-, при, ста́ти.**

[**приставля́тися**] «удавати, прикидатися, робити вигляд; дивачити Па, Ме», [*приста́ви*] «витівки» Си, [*приставщи́на*] «привид»; — бр. [*прыстаўля́ць*] «зображати когось, наслідуючи його»; — результат видозміни запозиченого р. *представля́ться* «набирати якогось вигляду; удавати, прикидатися», що походить від цсл. **прѣдъставити** «подати», **прѣдъставлѧти** «подавати, пропонувати», утвореного за допомогою префікса **прѣдъ-** від дієслова **ставити**, пов'язаного зі **стати**. — Див. ще **пред, ста́ти.**

[**пристамоцкува́ти**] «мати за ніщо, зневажати»; — неясне.

при́стівний — див. **ста́ти.**

пристóйний — див. **стоя́ти.**

при́страсть, *при́страсний, пристрасти́тися* — див. **страсть.**

при́стрі́т[1] «хвороба, викликана чиїмсь злим поглядом; [заздалегідь зроблена пересторога Нед; переляк О]», [*пристрі́к*] «пристріт» Л, [*пристрі́тище*] (збільш.), [*пристрі́тник*] «людина, що здатна викликати пристріт», [*при́стріть*] «охорона (чогось)» О, [*при́стріч*] «пристріт» Нед, [*пристрі́тельний*] «пов'язаний з пристрітом», *пристрі́тний* «тс.», [*пристрі́ти*] «зурочити; зустріти Нед; завадити комусь при чаклуванні Нед; заздалегідь перестерегти Нед», [*пристрі́ти́ти*] «тс.» Нед; — р. [*пристре́т*] «уроки, причина»; — результат злиття виразу **при стрiтi* «при зустрічі», що складається з прийменника *при* та іменника [*стрі́т*] «зустріч»; назва хвороби зумовлена тим, що, за народними уявленнями, вона виникає від поганої зустрічі. — Див. ще **при, стрі́тити.**

[**пристрі́т**[2]] (бот.) «вербозілля лучне, Lysimachia nummularia L.» Mak, [*пристрит*] «відкасник звичайний, Carlina vulgaris L.» Mak, *пристрі́тник* «вербозілля лучне», [*претрі́стник*] «відкасник безстеблий, Carlina acaulis L.» Mak; — пов'язане з *при́стрі́т* «уроки (хвороба)»; назва зумовлена широким використанням цих рослин у народній медицині (Анненков 86, 205), зокрема при лікуванні пристріту; пор. бр. [*урочнік*] «відкасник звичайний». — Див. ще **при́стрі́т**[1].

пристя́жка «припряг», *при́стяжни́й* «припряжний» СУМ, Нед; — п. [przyścіążka]; — запозичення з російської мови; р. *пристя́жка* «припряг» виникло з [*пристёжка*] «тс.» (під впливом *стя́гивать* «стягувати»), похідного від дієслова *пристегну́ть* «пристебнути; припрягти (коня)», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від *стега́ть* «стьобати», спорід-

неного з укр. *застегну́ти*. — Фасмер III 366, 751; Преобр. II 126. — Див. ще **застегнути, при.**

[**пристяза́ти**] «утискувати», [*присти́жи́ти*] «утиснути» Г, Нед, [*пристяжа́ння*] «утиски»; — неясне; можливо, пов'язане з [*тяжи́ти*] «обтяжувати», *тяжки́й, тягти́*.

при́судок (з 1862 р.); — слц. prísudok, вл. přisudk; — запозичення з чеської мови; ч. přísudek «присудок» є похідним від дієслова přisouditi «присудити; приписати», утвореного за допомогою префікса při- «при-» від дієслова souditi «судити», похідного від soud «суд», очевидно, за зразком слат. praedicātum «присудок, (букв.) те, що говориться (тут: про підмет)». — Москаленко Грам. терм. 167—168; Holub—Lyer 403. — Див. ще **при, суд**[1].

прису́тній — див. **суть.**

при́сьма — див. **проси́ти.**

при́сяга СУМ, Г, *присяга́ння*, [*прися́зство*] «присяга» Нед, [*прися́глий*] «присяжний» Нед, *при́сяжний* СУМ, Нед, *присяга́ти, присягну́ти, присягти́*, [*присячи*] «присягти» ВеЛ, [*присяшти*] «тс.» тж, [*спрысяга́тися*] «таємно змовлятися» Нед; — р. *прися́га*, бр. *прысця́га*, др. *присяга*, п. przysięga, ч. přísaha, слц. prísaha, вл. přisaha, нл. pśisega, схв. *при̏сега*, слн. priségа, стсл. **присѧга**; — псл. prisęga, похідне від дієслова *prisęgti «присягти», власне «доторкнутися до предмета, яким присягали», утвореного за допомогою префікса pri- «при-» від *sęgti «сягти»; менш обгрунтованим є припущення (Machek ESJC 535) про вторинне походження праслов'янського *-sęg(ti) у *prisęgti — з первісного *-seik-, що зіставляється з лит. síekti «сягати», saikìnti «приводити до присяги». — Коваль 191—192; Фасмер III 367; Преобр. II 126; Булаховський Вибр. пр. III 371; Brückner 490; Machek ESJC 535; Schuster-Šewc 1179; Skok III 44, 214. — Див. ще **при, сяга́ти.**

[**прися́й-богу**] «їй-богу», [*прися́йбі* Куз, *прися́й-бо* Куз, *присібі* ВеБ, *присій-бо́* (Ме)] «тс.»; — результат скорочення словосполучення *присяга́ю бо́гу* «тс.» Нед; пор. п. przysięgam bogu, ч. přisámbohu, přisámbůh (< *přisahám bohu), слц. prisámbohu, prisámboh (< prisaham bohu) «тс.; (букв.) присягаю богу». — Див. ще **бог**[1], **при́сяга.** — Пор. **присясто-богу, присясто ну.**

[**присясто-богу**] «їй-богу», [*присясто-боже, присясту-бо́же* Нед] «тс.»; — очевидно, результат скорочення словосполучення *присяга́ю свято́му бо́гу*. — Див. ще **бог**[1], **при́сяга, свяги́й.** — Пор. **прися́й-богу, присясто ну.**

[**присясто ну**] «їй-богу» Нед; — очевидно, результат скорочення словосполучення *присяга́ю свято́му па́ну* (*бо́гу*). — Див. ще **пан, при́сяга, свяги́й.** — Пор. **прися́й-богу, присясто-богу.**

[**притага́нка**] «мотузок, яким прив'язується до берега великий човен»; — неясне; можливо, результат видозміни незасвідченого *притаманка, пов'язаного з [*притама́нити*] «направити, скерувати (човен до берега)».

[**притаковы́ти**] «дати притулок, помістити», [*притаковы́тися*] «знайти притулок, поміститися, приєднатися; статися, трапитися», [*притакну́ти*] «присісти», [*втаковы́тися*] «влаштуватися, розміститися; заспокоїтися» Ме, [*путакуве́те*] «доглянути, дати лад» Корз; — похідні утворення від *так* (пор. *прита́кувати* «підтакувати», *притакну́ти* «підтакнути»); первісно означало «підтакуючи комусь, згоджуючись з кимось, добитися його прихильності і знайти у нього притулок». — Див. ще **при, так.**

[**притама́нити**] «направити човен до берега» Нед; — результат видозміни форми *таба́нити* «гребти веслом у зворотний бік», можливо, зближеної з *прито́вувати* «затримувати, притримувати». — Див. ще **таба́нити.**

[**притама́нкуватий**] «мрійний» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *притама́нний*.

притама́нний «властивий; [справжній, власний; рідний]», [*при́тамний*] «тс.», *притома́нний* «правильний; власний» Бі, [*притама́нно*] «як слід, по-справжньому»; — р. [*притома́нный*] «справжній; місцевий, корінний; близький, рідний; зручний», [*притама́нный*] «тс.»; — очевидно, префіксальне утворення від запозиченого з молдавської чи румунської мови tamán (*тама́н*) «точно, як раз; саме», що походить від тур. tamam «цілком, повністю, правильно, точно», яке зводиться до ар. tamām «повний, цілий, самостійний, досконалий»; менш переконливі пов'язання з *тя́мити* (Преобр. II 126, вип. останній 32), р. *при том* «при тому» (Даль III 469). — Shevelov Hist. phonol. 692; Фасмер III 367; Korsch AfSlPh 9, 672. — Див. ще **при.**

притво́р[1] «передня або бічна частина церкви», [*притво́ра*] «тс.» Нед; — р. *притво́р,* бр. *прытво́р,* др. *притворъ,* п. ст. przytwor, ч. přítvor, слц. prítvor, pitvor «сіни», нл. pśitwor, болг. *при́твор,* схв. *при́твор* «мала загорода для овець», стсл. **притворъ** «притвор»; — псл. pritvorъ «прибудова», похідне від дієслова pritvoriti «прибудувати», утвореного за допомогою префікса pri- «при-» від tvoriti «творити, будувати». — Фасмер III 367; Machek ESJC 662; Mikl. EW 366; Zubatý St. a čl. I 1, 121—125. — Див. ще **при, твори́ти.**

[**притво́р**[2]] «двері, вікна» Мо; — запозичення з російської мови; р. [*притво́р*] «двері, віконниця; усе, що зачиняє отвори» утворено за допомогою префікса *при-* «при-» від основи *твор-*, що виникла внаслідок перерозподілу з псл. *ot(ъ)-vorъ (> o-tvorъ) «отвір», пов'язаного з *verti «зачиняти». — Фасмер IV 33—34. — Див. ще **вір**[1], **при.** — Пор. **вере́я, затвори́ти, отвира́ти.**

прителе́пкуватий — див. **теле́пати.**

прителю́щити, *прителю́щитися* — див. **теліщити.**

притере́бити, *притере́бити, прити́борити* — див. **тараба́нити.**

[**прити́н**[1]] «притулок, пристановище»; — р. [*притын*] «тс.», *прито́н* «кубло», бр. *прыто́н* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *приткну́тися* (в усному мовленні часто *притну́тися*) «знайти собі місце»; — р. *прито́н*, болг. *пото́н* «стеля; [підлога]» пов'язується також (Младенов 498; Варбот 80) з псл. tęti «тяти, відтинати»; пов'язання з *тин* (Даль III 471) безпідставне. — Див. ще **при, ти́кати.**

прити́н[2], *прити́на, притина́ти* — див. **притя́ти.**

[**при́тир**] «голка з відламаним вушком» ВеБ, [*при́тор*] «тс.» тж; — результат видозміни форми [*про́торг*] (> [*про́тір*] «тс.»), зближеної з основою дієслова *притира́ти.* — Див. ще **про́торг.**

[**прити́рок**[1]] «половина перерізаної впоперек бочки»; — очевидно, адаптоване запозичення з польської мови; п. [przyciorek] «вид шаплика; посудина, у якій дають їсти свиням», [przycirek] «тс.»; — можливо, є результатом видозміни давнішого *przeciérek (*przecirek), пов'язаного з przetrzeć «перетерти; (ст.) перепиляти», похідним від trzeć «терти; (ст.) пиляти», якому відповідає укр. *те́рти* (див.).

при́тирок[2] — див. **те́рти.**

[**при́тис**] «спокусник жінки» Нед; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від *прити́снути,* [*прити́сти*] «притиснути».

[**прити́снути**] «притаскати»; — неясне; можливо, через незасвідчену форму **притискати* виникло з *притаска́ти.*

[**прити́чка**] (орн.) «степовий дерихвіст, Glareola nordmanni Fisch. (Nord.)»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *притика́тися* «примощуватися (не дуже зручно)»; назва зумовлена тим, що своє гніздо з від-

ною підстилкою із стебел цей птах мостить просто в ямках (Птицы СССР 218—219). — Див. ще **при, ти́кати.**

[**при́тір**] «нарив, гнояк» Нед; — похідне утворення від *прите́рти*; первісно означало натерте місце на тілі. — Див. ще **при, те́рти.**

[**притки́й**] «прудкий» Нед, [*притко́мо*] «притьмом» Нед; — р. *пры́ткий*, бр. [*пры́ткі*], п. [prytnąć] «підскочити», ст. pryciać «спішити»; — псл. [*prytъkъ], очевидно, похідне від *prytiti «швидко рухатися, поспішати», спорідненого з лит. spráusti «втискати», sprū́sti «вириватися, вислизати», лтс. spraûtiês «підійматися, проростати (про картоплю)», свн. sprieʒen «давати пагони», гот. sprautô «швидкий», дангл. spréwlian «борсатися», англ. sprawl «розтягти», кімр. ffrwst «поквапливість»; пов'язувалося також (Потебня РФВ 4, 218; Соболевский Лекции 120) з [*пруд*] «швидка течія води», *прудки́й*; неприйнятне виведення з реконструйованого *prygtь (Jagić AfSlPh 1, 432), або з *prypt-, куди відноситься й болг. *при́п(к)ам* «біжу» (Георгиев Въпр. на бълг. етим. 22). — Фасмер—Трубачев III 391—392; Черных II 78; Преобр. II 140; Trautmann 277; Persson Beitr. 874; Matzenauer LF 14, 173; Pedersen Kelt. Gr. I 81. — Пор. **сприт.**

прито́ка, *приті́чний, приточи́ти, прито́шний* — див. **надточи́ти.**

прито́мний «який не втратив свідомості; [присутній]», [*прито́мен, притоме́нний* О] «тс.», *прито́мність, прито́мніти* «приходити до тями», *оприто́мнити* «привести до тями», [*сприто́мний*] «присутній» Нед, Пі; — р. [*прито́мный*] «свідок, самовидець», бр. *прыто́мны* «притомний», п. przytomny «притомний; присутній; (ст.) сьогочасний», ч. přítomný «присутній; сучасний, теперішній», слц. prítomný «присутній; наявний; теперішній», вл. přitomny «присутній; теперішній», нл. pśitomny «тс.»; — похідне утворення від словосполучення *при то́му*. — Brückner 682; Machek ESJČ 495. — Див. ще **при, той.**

[**прито́мок**] «прізвисько» О; — очевидно, результат видозміни слова [*придо́мок*] «прізвисько», зближеного із займенником *той* (*те*). — Онышкевич Исслед. п. яз. 247. — Див. ще **придо́мок.**

[**прито́чка**] (бот.) «актея колосиста, чернець, Actaea spicata L.» Бі; — результат скорочення назви [*сорокоприточка*] «тс.» Бі, Mak, етимологічно неясної.

[**при́тру́д**] (ент.) «арктія (вид гусениці), Arctia (eruca)» Г, Нед, [*при́трут* ВеЗн, *петру́к* тж, *при́тур* Нед] «тс.»; — результат перенесення на гусінь назви [*при́тру́т*] «нарив на нозі між пальцями, на п'яті»; перенесення зумовлене отруйною дією розтоптаної арктії на підошву босої ноги. — ВеНЗн 28. — Пор. **підбі́г.**

[**при́тру́т**] «нарив на п'яті Г, Нед; нарив на нозі між пальцями О»; — похідне утворення від основи *труд-* «хвороба, захворювання» (пор. др. *трудъ* «хвороба», п. trąd «проказа; (ст.) висип»). — Див. ще **при, трудова́тіти.**

приту́га «скрутне становище, горе, біда; [велика туга; пригода Нед]»; — р. [*притужа́ть*] «набридати, докучати», [*приту́жный*] «важкий, тяжкий, виснажливий, натужний», др. *притужьныи* «скрутний, важкий», *притужати* «турбувати; надокучати; виснажувати», схв. *при̏туга* «біда; нещастя; злидні»; — псл. *pritǫga «горе, біда», пов'язане з tǫga «туга». — Див. ще **при, ту́га́**[1].

при́тча «коротке повчальне оповідання; [випадок, дивний збіг, пригода Нед]», [*притчови́й*] «який стався через випадок; наснився» Нед; — р. *при́тча* «вислів, коротке повчальне оповідання; [несподіваний (нещасний) випадок; несподіване захворювання; уроки, причина]», бр. *пры́тча́* «притча, [неприємний випадок, ганьба]», др. *притъча*

«притча, приклад, вислів; випадок; нещастя, лихо», п. ст. przytcza «випадок», болг. *при́тча* «притча», схв. *при̑ча* «оповідання; притча, казка», слн. príča «момент, теперішній час; свідчення, свідок; притча, казка, оповідання», стсл. **притъча** «притча»; — псл. pritъča < *pri-tъk-ja «випадок», похідне від pritъknǫti, утвореного за допомогою префікса pri- «при-» від tъknǫti «ткнути». — Коломієць Мовозн. 1992/1, 43; Огієнко РМ 1938, I 42; Фасмер III 368; Преобр. II 127; Желтов ФЗ 1875/3, 8; Brückner 445; Mikl. EW 368. — Див. ще **при, ти́кати.** — Пор. **при́чта.**

[**притьмо́**] «тавро на вусі вівці: пряма горизонтальна риса»; — результат видозміни деетимологізованої форми [*петьмо́*] «пляма», зближеної з *при́тьмо́м* «негайно; дуже; цілком». — Див. ще **п'я́тно́.**

при́тьмо́м «негайно; наполегливо; настійно; швидко; дуже, сильно; цілком; [точно, напевне]», *при́тьма́* «тс.», [*при́тьма*] «у вічі»; — р. [*при́тмом*] «раптом і поспішно, негайно, неминуче»; — очевидно, похідне утворення від **прить* «швидкість, прудкість» (пор. р. *прыть* «тс.», укр. [*притки́й*] «швидкий, прудкий»). — Див. ще **притки́й.**

[**притю́жина**] «жердина по краю стріхи, що притискає солому», [*притю́жити*] «укріпити стріху жердинами»; — пов'язане з [*притýжина*] «жердина по краю стріхи, що притискає солому», [*притýжити*] «укріпити жердинами солом'яну стріху або віз із снопами»; характер звукової варіативності неясний. — Див. ще **при, ту́ги́й.**

[**притя́кнути**] «злегка підсохнути» ЛексПол; — неясне; можливо, результат видозміни форми *протря́хнути* «підсохнути».

притя́ти «прикріпити, прив'язати», *притина́ти* «прикріплювати», [*прити́н*] «місце, де стоять вартові, пост» Нед, [*прити́на*] «тс.» Нед; — р. [*прити́н*] «місце, де стають вартові; місце, де щось прив'язано; межа руху, точка стояння чогось»; — результат видозміни значення «обрізати», звідки «прикоротити, перепинити, обмежити переміщення, припинити». — Див. ще **при, тя́ти.**

прихáмрати — див. **обхáморити.**

при́хати «видавати глухий уривчастий звук СУМ; кашляти Г; сопти Нед», *при́хкати* «прихати»; — п. prychać «пирхати», болг. *при́хна* «пирхну; пирскну, засміюсь»; — псл. pryxati «пирхати», пов'язане з pryskati «прискати», можливо, також з *пи́рхати.* — Machek LP 1953, 4, 122. — Див. ще **при́скати.** — Пор. **пи́рхати.**

[**прихаху́лити**] «причепурити»; — очевидно, пов'язане з [*хахула́тий*] «чубатий» (про птахів) (див.).

[**прихаху́литися**] «приплентатися» Нед; — неясне.

[**прихе́ритися**] «притаїтися» Нед; — очевидно, пов'язане з п. przechera «підступна, хитра людина; шахрай, крутій». — Див. ще **прехи́ра.**

прихі́рмати(ся) — див. **обхáморити.**

[**прихмели́тися**] «припалитися» (про хліб на пні); — неясне; можливо, походить від псл. [*pri-xmaliti sę], що виникло внаслідок фонетичного переходу s > x в позиції після **i** з *pri-smaliti sę, пов'язаного з smaliti «смалити». — Горячева Этимология 1986—1987, 156; Moszyński PZJP 221. — Див. ще **при, смали́ти.**

прихо́д «парафія», [*прихо́дник*] «(парафіяльний) священик» Нед, [*прихо́дство*] «домівка священика» Нед, *прихожа́ни́н* «парафіянин» УРС, Нед; — бр. *прыхо́д* «прихід, прибуття; прибуток; парафія»; — запозичення з російської мови; р. *прихо́д* «прихід, прибуття; прибуток; парафія» пов'язане з *приходи́ть* «приходити», утвореним за допомогою префікса *при-* «при-» від дієслова *ходи́ть*; значення «парафія» розвинулося на основі значення «сходка для виборів церковного старости». — Фасмер III 368. — Див. ще **при, ходи́ти.**

[**прихо́рний**] «ошатний»; — очевидно, пов'язане з *хоро́ший*, [*ха́рний*] «чистий, охайний», [*ха́рити*] «чистити». — Петлева Этимология 1982, 36—37. — Див. ще **ха́рити, хоро́ший.**

[**прихтори́ти**] «підохотити; допомогти» О; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. przywtórzyć «вторити на музичному інструменті; підтакнути» утворене за допомогою префікса przy- «при-» від дієслова wtórzyć (wtórować) «вторити», похідного від wtóry «другий». — Див. ще **вто́ра, при.**

[**прица́ритись**] «зручно сісти, примоститися» Ва; — не цілком ясне; можливо, похідне від *цар.*

[**прицеркува́ти** (*соро́чку*)] «оздобити вишивкою з лляних ниток» Нед; — очевидно, пов'язане з [*церува́ти*] «штопати» (див.).

[**прицибу́литься** (*-цце*)] «влаштуватися, розташуватися, знайти пристановище» Л; — очевидно, афективне утворення від *цибу́ля*; пор. *розкапу́ститися* «розсістися, зайняти багато місця». — Див. ще **при, цибу́ля.**

[**прицу́цуватий**] «дурнуватий»; — очевидно, похідне утворення від вигуку *цу-цу́*, що вживається для вираження здивування, розчарування. — Див. ще **при, цу-цу́.**

причанда́ли «речі, приладдя», [*пречендáли* Куз, *причандáл* (одн.)], *причандáлля* (зб.); — р. *причиндáлы* «причандали»; [*причандáлы*], бр. *прычындáлы* «тс.»; — не цілком ясне; виводиться (Фасмер—Трубачев III 369) від р. *чини́ть* «чинити» з вторинним **-д-**.

[**причапря́чити**] «привести до ладу»; — неясне; можливо, пов'язане з *причепури́ти* або *чапра́к* «підстилка під сідло».

причáстя, *причáсник* «той, хто причащається; [той, хто причащає; учасник; спів під час причастя; дієприкметник Куз]», [*причáство*] «участь» Нед, *причáстен* «спів під час причащання» Нед, [*причáстич*] «причастя; дієприкметник» Нед, [*причáсний*] «причетний; стосовний до причастя», *причасти́ти, причаща́ти*; — р. болг. *причáстие* «причастя; дієприкметник», бр. *прычáсць* «причастя», др. *причастие* «причастя; приєднання; частка; спадщина; дієприкметник», м. *причесна* «причастя», *причест*, схв. *при́чест* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **причастик** «причастя; участь, причетність» пов'язане з дієсловом **причастити сѧ** «причаститися; взяти участь», утвореним за допомогою префікса **при-** «при-» від іменника **чѧсть** «частина», очевидно, як семантична калька сгр. μετάληψις «причастя; участь», пов'язаного з дієсловом μεταλαμβάνω «беру участь». — Див. ще **при, части́на.**

[**причекну́ти**] «присісти, сісти навпочіпки» Нед, [*причикну́ти* Нед, *причі́кнути* Шух, *причомкну́ти* Нед] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *причупкувати* (див.).

причéпа (іхт.) «Echeneis naucrates»; — похідне утворення від *причепи́ти(ся)*; назва зумовлена тим, що ця риба за допомогою присоски на голові прикріплюється до водяних хребетних або підводних предметів і в такий спосіб переміщається на значні відстані. — УРЕ 11, 503. — Див. ще **при, чі́па́ти.**

причи́на «підстава; лихо; хвороба, заподіяна чаклунством; [провина]», *причи́нець* «людина, що спричинилась до чогось; ініціатор», *причи́нник* «тс.» Куз, [*причи́нок*] «причина, додаток», *причи́нний* «божевільний, хворий», *причини́тися* «викликати, сприяти», *спричи́нник* «винуватець; збудник» Куз, [*спричи́нитися*] «збожеволіти» Куз, [*спричинува́тіти*] «тс.» Куз; — р. болг. *причи́на*, бр. *прычы́на*, п. przyczyna, ч. příčina, слц. príčina, вл. přičina, нл. pśicyna, м. *причина*; — похідне утворення від *причини́ти* «додати, доробити»; можливо, калька польського і, далі, чеського відповідників. — Харитонова Мовозн. 1986/3, 66—69; Огієнко РМ 1938 I 43; Булаховський Нариси 56;

Фасмер III 369; Преобр. Вип. останній 74; Brückner 82; Machek ESJČ 492—493; Bern. I 156. — Див. ще **при, чини́ти.**

причита́ти «голосити», *причи́тувати, причита́ння*; — запозичення з російської мови; р. *причита́ть*, ст. *причитати* «приєднувати; приєднувати слова до плачу, голосити» походить від др. *причитати* «причисляти; приєднувати; обговорювати», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від дієслова *чисти* «раҳувати; читати». — Срезн. II 1496. — Див. ще **при, чита́ти.**

[**при́читки**] «повзучі стебла» Нед; — неясне.

[**причі́вки**] «бур'ян» Нед; — очевидно, похідне утворення від *чо́ло́*; мотивація назви неясна. — Див. ще **при, чо́ло́.**

причі́лок, *причо́лок* — див. **чо́ло́.**

при́чка — див. **при́чта.**

[**при́чком**] (у виразі [*не п. сказа́ти*] «не кажучи поганого слова»); — очевидно, пов'язане з [*при́чка*] «випадок, нещасний випадок, подія, пригода», що виступає тут із закінченням форми орудн. в. одн. *-ом* (зам. *-ою*), властивим деяким південно-західним говіркам; первісне значення виразу мало бути «(сказати) не накликаючи нещасного випадку»; пов'язання з рум. prîce «сварка» (Scheludko 141) викликає сумнів. — Див. ще **при́чта.**

[**причмо́лити**] «оглушити, приголомшити» О, [*причмо́литися*] «знепритомніти» О; — неясне.

причомкну́ти — див. **причекну́ти.**

при́чта «незвичайна пригода, дивний випадок; [нещасний випадок Нед]», [*при́шта*] «історія; випадок, пригода», [*при́чка*] «зачіпка, привід; (нещасний) випадок, подія, пригода» Нед, [*причтовий*] «такий, причиною якого був якийсь випадок»; — результат метатези в слові *при́тча* «тс.» (див.).

[**причупкувати**] «сідати навпочіпки» ВеЛ; — слц. pričupit' sa «зіщулитися»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [przycupkać] «сідати навпочіпки» утворено за допомогою префікса przy- «при-» від [cupieć] «сидіти навпочіпки», ст. czupieć «тс.», яке зводиться до *čupěti «тс.», пов'язаного чергуванням голосних з *čępěti, до якого зводиться укр. *чапі́ти* «стояти зігнувшись». — Sławski I 109—110. — Див. ще **при, чапі́ти.**

пришеле́пкуватий, *пришеле́пуватий* — див. **шеле́пати.**

прише́лець «прибулець», [*прише́ле́ць* Нед, *прише́нець*] «тс.»; — р. *прише́лец*, бр. *прышэ́лец*, др. *пришьльць, пришелець*, ч. přišlec, слц. prišelec, [prišlec], болг. *пришеле́ц*, слн. príšlec, цсл. **пришьльць** «іноземець»; — псл. prišьlьcь, похідне від дієприкм. prišьlъ «прийшов», утвореного за допомогою префікса prі- «при-» від šьlъ «ішов»; форма *прише́лець* (зам. закономірного *пришлець*) зумовлена впливом непрямих відмінків. — Див. ще **ішо́в, при.**

при́шень, *пришники́, пріши́нік* — див. **пря́сти.**

прише́стя «прихід, прибуття»; — р. болг. *прише́ствие*, бр. *прышэ́сце*, др. *пришьствие, пришествие*, м. *пришествие*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **пришьствик** є похідним від дієприкм. **пришьдъ** «той, що прийшов», утвореного за допомогою префікса **при-** «при-» від **шьдъ**, спорідненого з укр. *ішо́в* і пов'язаного з дієсловом **ходити** «ходити». — Див. ще **ішо́в, при, ходи́ти, шествува́ти.** — Пор. **наше́стя, по́шесть.**

[**приши́йна**] «необхідно» Нед; — очевидно, утворено на основі словосполучення *при ши́ї* на означення чогось дуже необхідного (пор. відповідний жест рукою до горла). — Див. ще **при, ши́я.**

[**при́шка**] (у виразі [*до при́шки*] «до останньої крихти») Нед; — очевидно, результат видозміни форми *кри́шка* у виразі *до кри́шки* «до останньої крихти». — Див. ще **кри́ха́.**

[**пришка́рити**] «припалити» Нед; — очевидно, результат видозміни *пришква́рити* «присмажити, припекти». — Див. ще **при, шква́рити**.

[**пришпити́ти**] «швидко прийти, поспішити» Нед; — неясне.

прищ[1], [*пирщ*] «прищ», *прища́вий*, [*прищикува́тий*] «прищавий», *прищува́тий*, *прища́віти*, *при́щити* «укривати прищами», [*сперщі*] «прищі» О, [*спи́ршок*] «прищ» О; — р. *прыщ* «прищ», бр. *прышч* «тс.», др. *прыщь* «нарив», п. prуszcz «прищ», [pryszczel] «тс.», ч. pryskýř «пухир», [prýšč] (бот.) «молочай, Euphorbia L. (рослина, сік якої застосовується проти прищів та бородавок)», слц. prýšť' «прищ», вл. pryskel «мозоля, ствердіння шкіри», нл. pšuskel «тс.», болг. *при́шка* «прищ», *при́щя се* «прищавію», м. *пришт* «прищ», схв. *при̑шт* «чиряк; фурункул», слн. príšč «пухир», цсл. **прыщь** «прищ»; — псл. pryščь (<*pryskjь), пов'язане з pryskati «прискати» (спочатку як назва нариву, тобто того, що може приснути, або́ за подібністю прищів, пухирів, що з'являються здебільшого на гарячому хворому тілі, до бульбашок на поверхні води під час кипіння); виведення безпосередньо від *прис(о)к* «жар» (Потебня Из зап. III 47) менш переконливе семантично, хоча й не заперечує кінцевий зв'язок з *при́скати*. — Булаховський Вибр. пр. III 364; Огієнко РМ 1938 III 133; Фасмер III 392; Черных II 78; Меркулова Этимология 1970, 148—150; Преобр. II 140; Machek ESJČ 489; Machek Jm. rostl. 139; Младенов 525; Skok III 45; Matzenauer LF 14, 173; Persson Beitr. 333. — Див. ще **при́скати**.

[**прищ**[2]] «вид печива», [*прищі*] «вид тістечка» Пі, [*при́щити*] (у виразі *прищі́ при́щити*); — запозичення з польської мови; п. [pryszcz] «печиво з гречаного борошна, яке гарячим умочають у розтоплене масло», очевидно, утворене від дієслова pryszczeć «тріщати, сичати (на вогні)» (у зв'язку зі смаженням печива на маслі), пов'язаного з pryskać «прискати», якому відповідає укр. *при́скати*. — SW V 13. — Див. ще **при́скати**.

[**прище́па**] «причепа, причіплива людина» Нед; — результат видозміни форми *причепа́*, очевидно, зумовленої впливом основи *щепи́ти*. — Див. ще **при, чіпа́ти**.

[**прищиба́ти**] «зганяти (худобу)», [*прищеба́ти*] «пасти худобу» Нед; — очевидно, префіксальне утворення від [*щиба́ти*] «збивати»; щодо семантики пор. *збива́ти* «зганяти до купи». — Див. ще **при, щиба́ти**[1].

прищикну́ти «прищипнути», [*ви́щикнути*] «вирвати, вищипнути», [*ви́щик*] «вид клейма у вигляді вирізки на вусі вівці», [*защекну́ти*] «прищипнути, защемити», [*общикну́ти*] «обрізати» Пі, [*ущикну́ти*] «ущемити, прищемити»; — р. [*сощикну́ть*] «зняти (нагар із свічки)», *сощипну́ть* «тс.», бр. *шчыка́ць* «щипати», др. *ущькнути* «ущипнути; відкусити», *ущьнути* «тс.», п. przyszknąć «прищикнути», przyszczykać «прищикувати», ч. uštknouti «ужалити, вкусити» (про змію), слц. prištiknút' «прищикнути»; — результат видозміни давнішого (псл.) *uščьnǫti (<*u-ščьpnǫti), пов'язаного з введенням k(**к**) на місці зниклого p(**п**) і появи укр. **и** на місці зниклого редукованого під впливом форми *щипа́ти* (< *ščipati). — Machek ESJČ 626. — Див. ще **при, щипа́ти**.

[**прищинець**] (бот.) «жовтець вогнистий, Ranunculus flammula L.» Mak, [*прищирник*] «жовтець їдкий, R. acer L.; жовтець отруйний, R. sceleratus L.» Mak; — р. *лютик-прыщинец* «жовтець вогнистий», [*прыщене́ц*] «тс.», бр. [*прышчаўнік, прышчатнік, прышчынец*] «тс.», п. [pryskirnik, pryszczenica] «тс.» (з ч. і з укр.), [pryszczyrnik] «очиток їдкий, Sedum acre L.; ломиніс прямий, Clematis recta L.», ч. pryskyřník «жовтець»; — похідне утворення від *прищ* (псл. pryščь, *pryskyгь); назва зумовлена тим, що від цієї отруйної рослини при зриванні її у людей на ру-

ках і при поїданні її в роті тварин утворюються нариви, прищі. — Нейштадт 262; Machek Jm. rostl. 49. — Див. ще **прищ**[1].

прúщитися «триматися задерикувато, пихато; бундючитися»; — р. [*пры́щиться*] «надуватися, надиматися, пнутися, підіймати на собі шерсть, волосся, пір'я»; — похідне утворення від *прищ*; в основі значення дієслова лежить скрите порівняння «надиматися, як прищ (про людину)». — Див. ще **прищ**[1].

прию́т «притулок; доброчинний заклад для одиноких і незаможних», [*прию́тний*] «гостинний, привітний; затишний» Нед, *приюти́ти* «дати притулок, прихистити»; — болг. заст. *прию́т* (з р.); — запозичення з російської мови; р. *прию́т* «тс.» походить від дієслова *приюти́ть* «дати притулок», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від [*юти́ть*] «укривати, ховати», що зводиться до псл. *jǫtъ «дах», спорідненого з лтс. jùmts, jumta «тс.», jùmt «крити дах» (пор. також лтс. pajumte «приют, притулок»); ie. *jeu- «зв'язувати, з'єднувати». — Фасмер III 369, IV 535—536; Черных II 67; Mühl.—Endz. II 118, 119, 123. — Див. ще **при**. — Пор. **íго**.

[**прия́ти**] «сприяти», [*прия́знува́ти*] «ставитися дружньо; приятелювати» Г, Нед, *приятелюва́ти, при́язнь, приятелі́зм, при́я́тель* СУМ, Нед, *при́я́тельство* «дружба, приятелювання СУМ, Г; друзі (зб.) Нед», [*прия́тіль*] «приятель, друг» Нед, [*прия́тство*] «дружба, приятелювання; друзі (зб.)» Нед, [*прия́ч*] «приятель; той, хто сприяє, допомагає» Нед, *при́язни́й* «схильний (до когось), дружній; приємний СУМ, Г», [*заприязни́ти*] «зв'язати дружбою» Ж, [*наприя́те*] «придбати» Корз, [*неприязник*] «заздрісник; неприв'ітна людина» ВеЛ, *непри́язнь, не́при́я́тель* «ворог, супротивник СУМ, Ж; [чорт Г]», [*неприя́тельство*] «ворожнеча, неприязнь», [*сприятелитися*] «потоваришувати» ВеЛ, *сприятелюва́ти(ся)* «тс.», *сприя́ти*, [*сприя́їти*] «сприяти» Нед, *сприя́тливий*; — р. ст. *прыя́ть* «бути відданим, прихильним», бр. [*прыя́ць*] «сприяти, допомагати», др. *прияти* «сприяти; піклуватися; бути відданим, прихильним», п. ст. przyjać «сприяти», ч. přáti, слц. priat', вл. přeć, нл. [pśaś], ст. pśijaś «тс.», болг. *прия́тел* «приятель, друг», м. *пријае* «подобається; дає користь», схв. *прија́ти* «подобатися, смакувати; давати користь, бути корисним», слн. príjati «пасувати, годитися, відповідати, бути корисним», стсл. **приѩти** «сприяти»; — псл. prijati, *prьjati; — споріднене з дінд. priyáḥ «дорогий, гідний», príyatē «є задоволеним», prīṇāti «тішить», ав. frya «любий, улюблений», frīnāiti «любить, цінує», гр. πρᾶΰς «лагідний, м'який», гот. frijôn «любити», frijônds «друг», двн. friunt «тс.», нвн. freien «сватати», лтс. priẽks «радість». — Кравчук УМШ 1957/4, 79; Фасмер III 369—370; Черных II 67—68; Brückner 445; Machek ESJC 490—491; Schuster-Sewc 1170; Младенов 525; Skok III 40—41; Trautmann 231; Mühl.—Endz. III 393; Mayrhofer II 378—380; Uhlenbeck 180; Torp 247; Persson Beitr. 699; Pokorny 844; Бенвенист 215.

[**прия́тний**] «сприятливий; люб'язний, милий, привітний Г; приємний Нед», [*прия́тно*] «люб'язно, мило, привітно; пристойно»; — р. *прия́тный* «приємний; (ст.) прийнятний», др. *прияτьныи* «прийнятний; приємний», болг. *прия́тен* «приємний», м. *пријатен*, схв. *прија̏тан*, слн. prijéten «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **приѩтьнъ** «прийнятний, приємний» є похідним від **приѩтъ** «прийнятний», пов'язаного з дієсловом **приѩти** «прийняти», утвореним за допомогою префікса **при-** «при-» від **ѩти** «узяти». — Фасмер III 370; КЭСРЯ 366—367; Цыганенко 373. — Див. ще **при, я́ти**.

прі (мн.) заст. «вітрила» Нед; — очевидно, індивідуальне авторське відтворення др. *п(ъ)рѣ* «вітрила», форми множини від *п(ь)ря, п(ъ)ря* «вітри-

ло», запозиченого з прибалтійсько-фінських мов; пор. фін. ест. водськ. purje «вітрило», вепс. puŕeh, лів. *puŕŕi, pūráz «тс.»; припущення (Lidén Studien 24; Kalima 187; Mühl.—Endz. I 356; Mikkola Berühr. 40) про походження цих прибалтійсько-фінських слів від лит. bùrė «вітрило» і зв'язок цього останнього з гр. φᾶρος «тс.» недостатньо обґрунтовані; імовірніше, навпаки, походження литовського слова, як і лтс. buŗa «тс.», від якогось із зазначених прибалтійсько-фінських, очевидно, лівського (Nieminen KZ 72, 129). — Фасмер—Трубачев III 392; Fraenkel 65.

пр|́звисько, *пр|́звище*; — результат видозміни давніших *прозвисько, прозвище* (< др. *прозъв-*), викликаної переходом **о > і** в новоутвореному закритому складі (перед зниклим редукованим голосним **ъ**), для префікса *про-*, як правило, не характерним. — Див. ще **зва́ти, про**.

[**пр|́к**] «решта» Нед, [*про́чий*] «інший» Нед; — р. *прок* «суття, сенс; користь; вигода; [решта]», др. *прокъ* «решта, залишок», *прокыи* «інший, решта», п. [prokien] «весь, усякий», ст. prokny «тс.», ч. ст. prokní «усякий, кожен», болг. *про́чее* «інше; отже», стсл. **прокъ** «той, що лишився, належний до решти; інший», цсл. **прочь, (прочий)** «тс.»; — псл. prokъ <*prokos, що виникло внаслідок розширення pro «про» елементом -ko-, подібно до лат. reciprocus «звернений уперед і назад» (*reco- + *pro-co-), procerēs «найзнатніші вельможі; кінці балок, що виступають із стіни», гр. πρόκα «відразу, раптом»; первісне значення *prokos, мало бути «той, що знаходиться попереду». — Фасмер III 373; Черных II 70; Брандт РФВ 18, 9; Hofmann 284; Solmsen KZ 35, 472; Wackernagel KZ 33, 41; Osthoff IF 8, 45. — Див. ще **про**.

пр|́ор «настоятель католицького чоловічого монастиря» СУМ, РУС, *пр|́ори́на* «ігуменя католицького жіночого монастиря» Куз; — р. *прио́р*, бр. *прыёр*, п. przeor, ч. převor, слц. prior, болг. *при́ор*, схв. *пр̏ор*, слн. pŕior; — запозичення з латинської мови; лат. церк. prior «настоятель монастиря» виникло внаслідок семантичної видозміни лат. prior (< *pri-jōs) «передній, перший; старший; значніший, важливіший», що за походженням є вищим ступенем до лат. ст. pri (пізнішого prae) «спереду, перед» (однієї з форм латинського префікса per-), спорідненого з гр. πρ|́ν «раніш» і наявного також у лат. prīmus (< *pri-is-mo-s) «перший», найвищого ступеня до того самого pri. — CIC² 681; Walde—Hofm. II 283—286, 361, 363; Dauzat 587. — Пор. **при́мус**.

пріорите́т «першість; переважне право»; — р. болг. м. *приорите́т*, бр. *прыярытэ́т*, п. priorytet, ч. слц. вл. priorita, схв. *прио̀ри̏тет*, слн. prioritéta; — запозичення з німецької мови; нім. Priorität «пріоритет» походить від слат. prioritas (род. в. prioritatis) «першість», похідного від лат. prior «перший». — CIC² 681; Kopaliński 785; Dauzat 588. — Див. ще **пр|́о́р**.

пр|́рва[1]; — результат видозміни давнішого *прорва* (<др. **проръва*), зумовленої переходом **о > і** в новоутвореному закритому складі (перед зниклим редукованим голосним **ъ**), для префікса *про-*, як правило, не характерним. — Див. ще **про, рва́ти**.

пр|́рва[2] — див. **пере́рва**.

пр|́сни́й[1] СУМ, Нед, *пр|́снува́тий*, [*пр|́сня́к*] «прісний хліб; пиріг з прісного тіста Нед», [*пр|́сняник*] «прісний хліб», [*напр|́сник*] «хлібина з прісного тіста; невдало спечений пиріг» Корз, *опр|́снювальний, опр|́снювач, опрісни́ти, опр|́снювати, опрісня́ти*; — р. *пре́сный*, бр. *прэ́сны*, др. *прѣсьныи*, п. przaśny «прісний», ст. prześny, ч. [přesný], слц. [presný] «тс.», болг. *пре́сен* «свіжий», м. *пресен* «свіжий, сирий», схв. *пре́сан* «прісний; сирий», слн. prẽsen «прісний; сирий; свіжий», стсл. **прѣснъ** «прісний»; — псл. prěsnъ <*prěsknъ; — споріднене з лит. prẽskas «прісний» і, очевидно, також з двн.

frisc «свіжий», нвн. frisch «тс.»; розбіжність щодо вокалізму, можливо, пояснюється (Machek ESJČ 491) вторинним (експресивним) подовженням **е** у балтійців і слов'ян. — Фасмер—Трубачев III 360; Черных II 65—66; Brückner 440; Младенов 534; Skok III 41—42; Trautmann 231; Otrębski LP I 140; Kluge—Mitzka 219—220; Hellqvist 238—239; Fick III 248. — Пор. **опрі́сно́к**.

[**прісни́й**[2]] «нинішній; той, що живе тепер» Нед, *прі́сно* «вічно, завжди»; — р. заст. *при́сный* «справжній; постійний, вічний», *при́сные* «близькі; прибічники», др. *присьныи* «постійний; близький, рідний; свій, власний; справжній; гідний; досконалий», болг. заст. *при́сно* «завжди», м. *присен* «близький, інтимний; щиросердий», схв. *при̑снӣ* «близький», стсл. **приснъ** «рідний, близький», **присно** «завжди»; — псл. pris(ь)nъ <*pri-jьstьnъ, утворене за допомогою префікса pri- «при-» від кореня *es- «бути», наявного, зокрема, в укр. *є*; менш вірогідні інші пояснення: виведення з *prī-sto- від stojati «стояти», букв. «який стоїть поруч» (Преобр. II 126), пов'язання з лат. prīscus «гідний» (Фасмер III 366), виведення з pri- та *is-, пов'язаного з istъ «справжній» (Machek ESJČ 494); наявність **і** замість **и** зумовлена церковнослов'янським (книжним) впливом. — Фасмер—Трубачев III 366; Skok III 44. — Див. ще **є, при**.

[**прі́сний**[3]] (у казках) «чужий, сторонній»; — очевидно, результат семантичної видозміни др. *присьныи* «близький, рідний», що набуло в казках протилежного значення. — Див. ще **прісни́й**[2].

[**прість**] «глибоке провалля, безодня» Нед; — очевидно, результат семантичної видозміни др. *прость* «пряма дорога», пов'язаного з прикметником *простъ* «простий, прямий»; семантичний розвиток міг бути таким: «пряма дорога (часто через гору, глибоке провалля тощо)» → «дорога через глибоке провалля» → «глибоке провалля». — Див. ще **про́сти́й**.

[**прісь**] (вигук, яким відганяють котів), [*прись*] «тс.» (Умань); — пов'язане із семантично тотожними вигуками *тпрусь*, [*брись*] (див.).

[**прі́ся**] «вид гаївки (весняної гри)» Нед, [*прісь*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *про́со* (пор. *прісся́* «пріснище») як назвою однієї з найдавніших злакових культур у слов'ян, що згадується, наприклад, у відомій піснігрі «А ми просо сіяли».

прі́ти «тліти, гнити; пітніти; мліти; [пекти (про сонце)]», *прі́лина*, [*прі́лка*] «гниле болото» Ч, *пріль, прі́лий, прілува́тий*, [*запопрі́лий*] «спітнілий» Нед, [*по́прини*] «бруд від поту» Нед, *попрі́лість* (спец.), *розіпрі́лий*; — р. *преть* «пріти», бр. *прэць*, п. przeć, слц. priet' «тс.», нл. prěś «сохнути, в'янути (від спеки)»; — псл. *prěti, пов'язане з para (parъ) «пара»; — споріднене з гр. πρήθω, πίμπρημι «палю, спалюю», ав. fraēϑ- «гнити, розкладатися»; пов'язання з вірм. eṙam «булькочу, киплю, хвилююсь» (Scheftelowitz BB 29, 33) неприйнятне. — Фасмер III 362; Черных II 66; Зализняк ВСЯ VI 35; Brückner 442; Machek ESJČS 393; Schuster-Šewc 1156; Hofmann 270; Persson Beitr. 875; Matzenauer LF 14, 180. — Пор. **па́ра**[1].

прі́тьма — див. **при́тьмо́м**.

[**пріч**] «геть; крім», [*при́чки*] (у виразі [*і я не п.*] «і я не від того») Нед, [*прі́чка*] «відхід із нез'ясованих причин» Нед, [*прі́чки*] «покидання хати жінкою, коли вона посвариться з чоловіком» Ба, [*прі́чки*] «геть», [*проч*] «тс.» Нед, [*про́чка*] «чужина» Пі, [*прочки*] «геть» Пі; — р. *прочь*, бр. *про́чкі* (мн.) «відхід із дому (звичайно від чоловіка)», др. *прочь* «геть», *проче*, п. precz, [prycz], ч. pryč, слц. вл. preč, нл. pšec, pšejc, слн. pròč «тс.», стсл. **прочь** «той, що лишився», **проче** «нарешті; крім того; все-таки»; — псл. pročь (pročii) «той, що лишився», яке є формою вищого ступеня від prokъ «тс.»; західнослов'янські форми зводяться, очевидно,

до псл. *prъčь, де **ъ** замість **о** могло бути введене вторинно під впливом близького за функцією vъnъ «геть». — Фасмер III 386; Черных II 76; Machek ESJČ 489. — Див. ще **прік**. — Пор. **о́прі́ч, проча́ни́н**.

[**прі́чка**] «наречена, люба»; — неясне; можливо, походить від рум. заст. fríşcă «молода весела дівчина», етимологія якого неясна.

прі́яний — див. **перо́**.

про, *про-*; — р. *про, про-*, бр. *пра, пра-, про-*, др. *про* «про; для; через (причин.)», п. ст. prze «для; через», prze-, pro-, ч. pro «для; через», pro-, слц. pre «для; через», pre-, pro-, вл. pře «через», pře-, нл. pśe «про; через», pśe-, болг. м. схв. *про-*, слн. pro-, стсл. **про-**; — псл. pro, pro-; — споріднене з прус. pra «через, для», pra- «про-, пере-, за-», лит. pra- «тс.», дінд. pra- «перед, за-», ав. дперс. fra- «тс.», гр. πρό «перед», προ-, лат. pro- (prō-) «перед, за-», дірл. ro-, гот. fra- «тс.». — Фасмер III 370; Черных II 68; Machek ESJČ 484; Младенов 525; Skok III 47—48; ESSJ Sl. gr. I 216—220; Trautmann 229; Walde—Hofm. II 364—366; Uhlenbeck 176; Fick III 232; Hofmann 284; Pedersen Kelt. Gr. II 283, 300.

про́ба «перевірка; кількість частин благородного металу в сплавах», [*прі́бівок*] «проба» Нед, [*прі́бка*] «проба, зразок» Куз, [*проба́нт*] «досвідчена людина», [*проба́ція*] «випробування», [*пробі́вка*] «трубка для аналізів» Куз, [*пробівни́к*] «пробірник» Куз, [*про́бка*] «проба, зразок» Нед, *про́бник*, [*пробу́нок*] «проба, випробування Г; дослід Нед», [*прі́бен*] «досвідчений, практичний» Нед, [*прібни́й*] «тс.» Нед, [*проба́нтний*] «досвідчений», *про́бний, про́бувати, випро́бувач, випро́бни́й, випробо́вувати, випро́бувати, спро́ба*, [*спробу́нок*] «проба, випробування» Нед, *спро́бний* «пробний; піддослідний»; — р. бр. болг. м. схв. *про́ба*, п. слц. слн. próba, ч. průba, вл. нл. proba; — запозичено із середньолатинської мови, очевидно, через польську або нововерхньонімецьку (нвн. Próbe); слат. proba «проба, випробування» пов'язане з лат. probo «випробовую; схвалюю», пов'язаним з probus «добрий; випробуваний, порядний, чесний», спорідненим з дінд. pra-bhúḥ «видатний», псл. byti «бути». — Акуленко 134; Шелудько 43; Фасмер III 370; Черных II 68; Brückner 437; Holub—Lyer 400; Walde—Hofm. II 366. — Пор. **Пров.**

пробату́ритися — див. **обату́ритися.**

про́бі «(виг.) рятуйте; неодмінно, конче; ради бога», [*про́ба*] «крик, зойк Бі; (виг.) ґвалт, рятуйте Л», [*про́баги*] «малі хлібці для жебраків» О, [*пробіг*] (виг.) «ради бога, їй-богу; ґвалт, рятуйте» Пі, *про́бу* (виг.) «пробі» Нед, [*про́божити*] «стогнати, голосити» ЛексПол, ст. *пробог(ъ)* (1564); — п. przebóg (виг.) «боже мій, матінко (моя)», ч. probůh (виг.) «ради бога», слц. preboha (виг.) «ради бога; матінко (моя)»; — результат злиття виразу *про богъ* (> *про біг*) з наступною редукцією основи *біг* > *бі*, як у *спасибі* (< *спаси біг*); можливо, калька польського або чеського виразів. — Sadn.—Aitz. I 5, 363. — Див. ще **бог**[1], **про**.

пробі́рка «скляна трубка для лабораторних дослідів», *пробі́рник, пробі́рня* «пробірна палатка» Куз, *пробі́рний, пробі́рувати*; — бр. *прабі́рка*; — запозичення з російської мови; р. *проби́рка* утворено від нвн. probíeren «випробовувати», що походить від лат. probo «випробовую». — Фасмер III 370; Преобр. II 128; КЭСРЯ 367; Цыганенко 373; Kluge—Mitzka 566. — Див. ще **про́ба**.

про́бка «корок», *про́бочник* «штопор», *пробкові́ти* (бот.); — р. *про́бка* «корок», ст. *проб* «затичка, що закриває отвір гармати», бр. *про́бка* «корок», п. [propek, propa], нл. prop «тс.», слн. probkovína «кора пробкового дуба»; — запозичення з російської мови; р. *про́бка* походить, очевидно, з нижньонімецької або голландської мови; нн. propke «пробка», prop(pe) (звідки

гол. prop) «тс.», виникло, мабуть, як результат контамінації звуконаслідувального нн. prumpsen «набивати» і нн. stoppen «затикати» при можливому впливі з боку нн. proppen «(бот.) прищеплювати». — Шелудько 43; Фасмер III 370—371; Черных II 68; Kluge—Mitzka 547.

пробле́ма, *пробле́матика, пробле́міст, пробле́матичний, пробле́мний*; — р. болг. *пробле́ма*, бр. *праблéма*, п. вл. problem, п. problemat, ч. слц. слн. problém, м. *проблем*, схв. *про̀блēм*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Problém, фр. problème, англ. problem через посередництво лат. problēma «завдання, питання, проблема» зводяться до гр. πρόβλημα (род. в. προβλήματος) «завдання, питання, проблема; трудність; справа», букв. «щось виставлене вперед», що походить від дієслова προβάλλω «кидаю вперед; (про питання, завдання) ставлю, виставляю, пропоную», утвореного за допомогою префікса προ- «перед, спереду; раніше» від дієслова βάλλω «кидаю, мечу». — CIC[2] 681; Фасмер III 371; Черных II 68; Kopaliński 785; Holub—Lyer 395; Георгиева БЕ 1959/6, 551—552; Вуjаклија 771; Dauzat 588; Klein 1245; Frisk I 215—217. — Див. ще **бал[1], про**. — Пор. **балі́стика, гіпе́рбола, емблéма, си́мвол**.

[**про́бочка**] (орн.) «волове очко (кропивник), Troglodytes troglodytes L.» Шарл; — неясне.

Пров (чоловіче ім'я), ст. *Про́въ* «предводитель» (1627); — р. *Пров*, бр. *Проў*; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. Πρόβος зводиться до лат. Probus «тс.», що виникло з прикметника probus «чесний, випробуваний, порядний; добрий, добротний», який складається з префікса pro- «перед, попереду» та основи bu-s, пов'язаної з перфектом fuī «(я) був», спорідненого з псл. byti «бути». — Беринда 228; Петровский 183; Спр. личн. имен 447; Суперанская 81; Walde—Hofm. I 557—558, II 366. — Див. ще **бу́ти[1], про, про́ба**.

[**про́ва[1]**] «передня частина корабля; носова частина човна Берл»; — р. [*про́ва*], схв. *про́ва* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. (венец.) [prova] є діалектним варіантом форми prora «тс.», що виникло з нар.-лат. prōra, яке походить від гр. πρῶρα «передня частина корабля; передня частина», спорідненого з дінд. pūr-va- «передній, перший», тох. В pär-we «перший», псл. *pьrъvъ «тс.», укр. *пе́рший*. — Фасмер III 371; Frisk II 608—609. — Див. ще **пе́рший**.

[**про́ва[2]**] «униз» О, [*провали́*] «тс.» О; — пов'язане з *вали́ти* (див.).

прова́дити — див. **ве́сти́**.

[**проверю́хатися**] «перевертатися, валятися» Нед, [*провирю́хатися*] «прочунятися зі сну» О; — неясне; можливо, пов'язане з *ворушити*.

провіа́нт; — р. болг. *провиа́нт*, бр. *правія́нт*, п. вл. prowiant, ч. слц. proviant, м. *провиjа́нт*, схв. *провȉјант*, слн. proviánt; — запозичення з німецької мови; нвн. Proviánt походить від іт. proviánda «тс.», яке зводиться до слат. probenda «те, що має постачатися», що виникло з лат. praebenda «тс.», похідного від praebeo (з давнішого praehibeo) «простягаю, підставляю; даю, постачаю, приставляю», утвореного за допомогою префікса prae- «перед, попереду» від habeo «тримаю, ношу; беру; маю», спорідненого з лит. gãbana «оберемок», гот. giban «давати», нвн. geben, англ. give «тс.», псл. gabati «брати, хапати». — CIC[2] 681; Фасмер III 371; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; Kluge—Mitzka 567—568; Walde—Hofm. I 630—631, II 351. — Див. ще **га́бати, пре-**.

про́віз — див. **проз**.

провізія «продовольство, їстівні припаси; [винагорода за зусилля і витрати Нед; процент, знижка як комісійні Нед]», *провізійний*, [*провізний*] «стосовний до провізії, процентів» Нед; — р. болг. *провизия* «провізія»,

бр. *правізія* «тс.», п. prowizja «комісійні; провізія», ч. provize «комісійні», provise, слц. provízia, вл. prowizija, м. *провизија*, схв. *прòвīзија*, слн. provizíja «тс.»; — через польську або німецьку мову (н. Provisión «комісійні; провізія») запозичено з латинської; лат. prōvīsio «передбачення; турбота, піклування» (зокрема, prōvīsio annonaria «продовольче постачання», букв. «піклування про продовольство») є похідним від дієслова prōvideo «передбачаю; заздалегідь піклуюся; заздалегідь готую», утвореного за допомогою префікса pro-, спорідненого з укр. *про* від дієслова video «бачу», спорідненого з псл. viděti, укр. [*ви́діти*] «бачити». — СІС[2] 681; Фасмер III 371; Черных II 68—69; КЭСРЯ 367; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587; Вуjаклија 771; Walde—Hofm. II 364—366, 784—785. — Див. ще **вид, про**.

провізор «фармацевт вищої кваліфікації; [голова церковного братства Нед]», *провізо́рний*; — р. *прови́зор* «провізор», бр. *правізар*, п. заст. prowizor «тс.», ч. provisor «провізор; економ (у монастирі)», слц. заст. provizor «провізор», болг. *провизо́р*, схв. *прòвīзор*, слн. provízor «тс.»; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через німецьку (н. Provísor «провізор»); слат. prōvīsor «керівник справ» виникло з лат. prōvīsor «передбачливий; той, що заздалегідь піклується», похідного від prōvideo «раніше бачу; передбачаю; заздалегідь піклуюся; заздалегідь готую». — СІС[2] 681; Фасмер III 371; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587; Вуjаклија 771; Walde—Hofm. II 364—366, 784—785. — Див. ще **провізія**.

провізо́рія «тимчасовий захід, тимчасовий стан Куз; [засідання суду на місці порушення права власності О]», *провізори́чний* «тимчасовий», *провізо́рний* «тс.; попередній»; — р. *провизо́рный* «попередній, здогадний; тимчасовий», бр. *правізо́рны* «тс.», ч. provizorium (мн. provizoria) «тимчасовий стан», слц. provizórium (мн. provizória) «тс.; тимчасовий захід», вл. prowizorium «тс.», болг. *провизо́риум* «тимчасовий стан», м. *провизориум* «тс.; тимчасовий захід», схв. *прòвīзорīј*, *прòвīзорījум*, слн. provizórij «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. prowizorium (мн. prowizoria) «тимчасовий захід; тимчасовий стан» походить від нлат. provisorium «тимчасовий стан», утвореного від лат. prōvideo «раніше бачу; передбачаю; заздалегідь піклуюся; заздалегідь готую, постачаю». — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; СЧС 248; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 503; Вуjаклија 771; Walde—Hofm. II 784—785. — Див. ще **провізія**.

провінція, *провінціа́л, провінціалі́зм, провінціа́льщина, провінціа́льний, провінці́йний*, [*провінціона́льний*] «провінціальний Куз; — р. болг. *провинция*, бр. *правінцыя*, п. prowincja, ч. provincie, слц. provincia, вл. нл. prowinca, м. *провинција*, схв. *прòвīнција*, слн. provínca; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. prōvincia «провінція (завойована територія за межами Італії)» є словом неясного походження. — СІС[2] 682; Огієнко РМ 1938 I 43; Richhardt 91; Фасмер III 371; Черных II 69; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587; Вуjаклија 771; Walde—Hofm. II 377—378.

провока́ція, *провока́тор, провокаці́йний, провокува́ти*; — р. болг. *провока́ция*, бр. *правака́цыя*, п. prowokacja, ч. provokace, слц. provokácia, вл. нл. prowokacija, м. схв. *провока́ција*, слн. provokácija; — через польське і німецьке посередництво (н. Provokatión) запозичено з латинської мови; лат. prōvocātiō «виклик; апеляція» є похідним від дієслова prōvoco «викликаю, кидаю виклик; підбурюю; апелюю», утвореного за допомогою префікса pro- «уперед; для, на користь; замість» від дієслова voco «кличу, зву». — СІС[2] 682; Фасмер III 372; Черных II 69;

Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587, 588; Вујаклија 772; Walde—Hofm. II 823. — Див. ще **вока́л, про**.

[**проворі́ття**] «просіка, проміжок між двома лісами», [*проворо́тє*] «прогалина; пропуск» Нед; — очевидно, пов'язане з *воро́та* (див.).

прово́рний, [*проворкува́тий*] «проворний», [*проворня́ка*] «проворна особа» Нед, [*проворя́ка*] «тс.», *прово́рство, попроворні́шати*; — бр. [*право́ра*] «проворний хлопчик або проворна дівчинка», п. [prowornу] «порядний» (з укр. або р.); — очевидно, запозичення з російської мови; р. *прово́рный* «меткий, спритний, проворний» є похідним від [*прово́р*] «спритна людина», пов'язаного з [*ворово́й*] «меткий, спритний, проворний», утвореного за допомогою префікса *про-* «про-» від кореня *-вор-*, спорідненого з лит. varýti «гнати, рухати», лтс. vert «бігати», vere «енергія, спритність, схильність»; менш обгрунтоване зближення (Mikl. EW 382; Trautmann 351; Štrekelj AfSlPh 28, 503) з р. *верени́ца* «низка», як і зіставлення (Mikkola Berühr. 105) з болг. *ва́рам* «ошукую», схв. *ва̏рати* «вводити в оману», гот. warei «обережність, обачність», дісл. vara «передчувати, перестерігати». — Фасмер III 372; Булаховський Вибр. пр. III 376; КЭСРЯ 367; Būga RR II 670; Mühl.—Endz. IV 539, 542; Matzenauer LF 14.

[**прогаї́ти**] «прибрати, звільнити місце; (про ліс) розчистити, розрідити» Нед; — пов'язане з [*га́йний*] «вільний, пустий», [*про́галь*] «галявина, прогалина»; — очевидно, результат зближення основи *гал-* із словом *гай*, пор. р. [*прога́лить*] «прочистити», схв. *про̀галити* «прорідити (ліс)». — Див. ще **гал**[1].

[**прога́йвина**] «галявина», [*прога́вина* Ч, *прогайльовина*] «тс.»; — результат контамінації слів *прога́лина* і *гай*. — Див. ще **гай, гал**[1].

[**про́гань**] «галявина, прогалина» Нед; — очевидно, результат видозміни форми [*про́галь*] «тс.», зближеної з *проганя́ти*. — Див. ще **гал**[1].

прогно́з, *прогно́стика, прогности́чний, прогнозува́ти*, ст. *прогностикъ* «передбачення» (1621); — р. *прогно́з*, бр. *прагно́з*, п. вл. prognoza, ч. prognosa, prognóza, слц. слн. prognóza, болг. схв. *прогно́за*, м. *прогноза*; — запозичено, очевидно, з французької мови; фр. prognose «прогноз» походить від гр. πρόγνωσις «передбачення, пророцтво», пов'язаного з дієсловом προγιγνώσκω «передбачаю, знаю заздалегідь», утвореним за допомогою префікса προ- «перед; раніше», спорідненого з псл. pro(-), укр. *про*(-), від γιγνώσκω «пізнаю, довідуюся, знайомлюся», спорідненого з псл. znati, укр. *зна́ти*. — СІС[2] 682; Kopaliński 788; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вујаклија 772; Dauzat 590; Frisk I 308—309. — Див. ще **зна́ти, про**. — Пор. **діа́гно́з**.

[**прого́рниця**] «кругла діра в центрі верхнього жорна ручного млина»; — очевидно, пов'язане з дієсловом *прогорта́ти*, похідним від *горта́ти* (див.).

програ́ма, *програ́мка, програмі́ст, програмува́ти, надпрогра́мний*; — р. *програ́мма*, бр. *програ́ма*, п. ч. слц. вл. нл. program, болг. *про́гра́ма*, м. *програм, програма*, схв. *про̀грам*, слн. prográm; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Prográmm, фр. programme, англ. program, programme походять від гр. πρόγραμμα «(письмове) публічне оголошення, розпорядження», пов'язаного з дієсловом προγράφω «описую спочатку; пишу спереду; пишу раніше; (письмово) оголошую», утвореним за допомогою префікса προ- «перед; раніше» від дієслова γράφω «пишу». — СІС[2] 682; Черных II 69; КЭСРЯ 367; Kopaliński 788; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вујаклија 772; Dauzat 590; Frisk I 324—326; Klein 1249—1250. — Див. ще **гра́фіка, про**. — Пор. **діагра́ма**.

прогре́с, *прогреси́вка, прогреси́зм, прогреси́ст, прогре́сія, прогреси́вний, прогресува́ти*; — р. *прогре́сс*, бр. *праг-*

*р*э́*с*, п. слц. вл. progres, ч. progrese, болг. *прогре́с*, м. *прогрес*, схв. *прȍгрес*, слн. progrés; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Progréß, фр. progrès походять від лат. prōgressus «рух уперед, просування; хід, розвиток», пов'язаного з дієсловом prōgredior «виступаю, виходжу, йду вперед, просуваюся», утвореним за допомогою префікса prō- «уперед» від gradior «ступаю, йду», пов'язаного з gradus «крок; ступінь». — CIC^2 683; Черных II 69—70; Kopaliński 788; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вуjаклија 772; Walde—Hofm. I 615—616. — Див. ще **гра́дус, про**.

[**про́гульком**] «то з'являючись, то зникаючи»; — пов'язане з *гу́лькнути* «раптом зникнути, з'явитися», [*гу́лькати*] «поринати» (див.).

[**прогу́люватина**] «прогалина, незасіяне місце серед збіжжя», [*прогу́лятина*] «поляна в лісі» Ч; — результат видозміни форми [*прога́люватина*] «тс.», зближеної з основою *гуля́ти*. — Див. ще **гал**^{1}, **про**.

прода́ус — див. **прудúву́с**.

продúрини — див. **де́рти**.

про́дір — див. **про́торг**.

продово́льство, *продово́льчий*; — болг. *продово́лствие*; — недавнє запозичення з російської мови; р. *продово́льствие* є похідним від заст. *продово́льствовать* «постачати продовольство, годувати (в організованому порядку)», утвореного за допомогою префікса *про-* від *дово́льствовать* «постачати потрібні предмети, головним чином харчі» (пор. *дово́льство* «достаток, матеріальна забезпеченість», *дово́льствие* (військ.) «утримання, обмундирування, провіант, харчі»), похідного від *дово́льный*, *во́ля*. — Булаховський Вибр. пр. III 442—443. — Див. ще **во́ля, до**^{1}, **про**.

про́долоб — див. **долобкува́ти**.

подру́хати, *продру́хатися* — див. **роздру́хати**.

проду́кт, *проду́кти* (мн.), *проду́кція*, *продуце́нт*, *продукти́вний*, *продукці́йний*, *продукува́ти*, *надпроду́кція*, *перепроду́кція*; — р. болг. *проду́кт*, бр. *прадýкт*, п. ч. слц. вл. produkt, м. *продукт*, схв. *прȍдук(а)т*, слн. prodúkt; — очевидно, через російське і через польське посередництво запозичено з німецької мови; нім. Prodúkt «продукт» походить від лат. prōductum «вироблене», пов'язаного з дієсловом prōdūco «виробляю, створюю», утвореним за допомогою префікса prō- «уперед; для, замість» від дієслова dūco «веду». — CIC^2 683; Фасмер III 373; Sł. wyr. obcych 602; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вуjаклија 773; Klein 1248. — Див. ще **ду́ка, про**.

про́дух, *проду́ха*, *проду́хвина*, *проду́ховина*, *проду́шник* — див. **дух**.

прое́кт, *проекта́нт*, *прое́ктор*, *проектува́льник*, *прое́кція*, *проекти́вний*, *прое́ктний*, *проектува́льний*, *проекці́йний*, *проектува́ти*; — р. болг. *прое́кт*, бр. *праéкт*, п. ч. слц. вл. projekt, м. *проект*, схв. *прȍјек(а)т*, слн. projékt; — запозичення з німецької мови; нім. Projékt походить від лат. prōjectus «кинутий вперед, висунутий наперед», дієприкметника від дієслова prōjicio «кидаю (вперед), тримаю спереду», утвореного за допомогою префікса prō- «перед, уперед» від jacio «кидаю». — CIC^2 683; Фасмер III 373; Черных II 70; Kopaliński 789; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 589; Вуjаклија 774; Klein 1250; Walde—Hofm. I 666—668. — Див. ще **об'є́кт, про**. — Пор. **ін'є́кція, суб'є́кт**.

проже́**кт** «проект (заст.); нездійсненний план», *прожектéр*, *прожектéрство*, *прожектéрствувати*; — р. *прожéкт*, бр. *пражэ́кт*; — запозичення з французької мови; фр. projet «проект» пов'язане з дієсловом projeter «кидати (вперед); проектувати», що виникло з нар.-лат. projectāre «кидати вперед», яке зводиться до лат. prōjicere (prōjicio) «кидати (вперед), тримати спереду». — CIC^2 684; Dauzat 590. — Див. ще **прое́кт**.

проже́**ктор**, *прожекторúст*; — р. болг. м. *прожéктор*, бр. *пражэ́ктар*,

п. projektor, рідк. prożektor, ч. слц. projektor; — запозичення з англійської мови; англ. projector «прожектор» утворено на основі лат. prōjectus «кинутий вперед», похідного від дієслова projicio «кидаю вперед». — CIC² 684; Фасмер III 373; Klein 1250. — Див. ще **проéкт**.

[**прожéрка**] (бот.) «вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L.»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *прожира́ти* «ковтати, жерти»; назва могла бу́ти зумовлена тим, що спиртовий настій із цієї рослини вживають у народі при туберкульозі легень для збудження апетиту (Носаль 222—223). — Див. ще **же́рти, про**.

про́жо́гом «стрімголов, дуже швидко, миттю СУМ, О; зараз же, відразу СУМ; [усе разом, гуртом Нед]», *прожо́га* «прожогом, стрімголов», [*прожо́г*] «навальність, велика швидкість»; — очевидно, пов'язане з дієсловом [*прожига́ти, прожечи́*] «пропалювати, пропалити»; щодо семантики пор. р. [*жигону́ть*] «чкурнути, швидко побігти», [*прожёга*] «улізлива, спритна людина». — Див. ще **жегти́, про**.

[**проз**] «повз; крізь, через СУМ, Г; через (із значенням причини) Нед», [*прос*] «біля, між; повз; крізь» ЛЧерк, [*пруз*] «повз» До, [*про́віз*] «повз; крізь, через»; — бр. *праз* «крізь, через», схв. *проз* «крізь»; — результат злиття прийменників *про* і *уз* і дальших формальних видозмін незасвідченої форми **проуз*; менш обгрунтоване пов'язання (Mikl. EW 197, 438; Vondrák II 312) з [*през*]. — Мельничук СМ III 152. — Див. ще **про, уз**.

про́за, *прозаї́зм, прозаїк*, [*прозаї́ст*] «прозаїк» Нед, *прозаї́чний, прозо́вий*; — р. бр. болг. м. схв. *про́за*, п. вл. proza, ч. próza, prosa, слц. слн. próza; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Prósa, фр. prose «проза» походять від лат. prōsa (ōrātio) «незв'язна, проста, прозова (мова)», де prōsa є формою жін. р. прикметника prōsus «незв'язний, простий, прозовий», що виникло з prōrsus < prōvorsus, букв. «повернений уперед», пов'язаного з дієсловом proverto «повертаю вперед», утвореним за допомогою префікса prō- «уперед» від дієслова verto «повертаю», спорідненого з псл. *vъrtěti «вертіти». — CIC² 684; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 589; Вуякліја 774; Walde—Hofm. II 374. — Див. ще **верті́ти, про**.

прозира́ти, *прозира́ло, про́зір, прозі́р, прозі́рли́вий, прозі́рний, про́зірок, прозі́рчастий, прозо́р, прозо́рий, прозо́ри́стий, прозорі́ти, прозорли́вець, прозорли́вий, прозо́рний, прозо́рча́стий, прозрачистий, прозри́стий, прозрі́ння* — див. **зрі́ти**[1].

[**прозірни́к**] (бот.) «звіробій звичайний, Hypericum perforatum L.»; — похідне утворення від прикметника *прозі́рний* «прозорий»; назва зумовлена тим, що листки звіробою всіяні крапчастими, просвічуючими залозками (Вісюліна—Клоков 183). — Див. ще **зрі́ти**[1], **про**.

прозу́рка «вічко; невеличкий отвір для спостереження»; — очевидно, діалектна (північноукраїнська) форма, що зводиться до давнього **прозорька*, пов'язаного з *зоръ, зьрѣти*; пор. [*про́зірок*] «потаємне віконце, очко». — Див. ще **зрі́ти**[1], **про**.

[**прозябáти**] «рости СУМ; проростати Нед», [*прозябе́ць*] «сім'ядоля» Нед; — р. *прозябáть* «виростати, проростати», др. *прозябати* «тс.; розвиватися»; — запозичення з церковнослов'янської мови; стсл. **прозѧбати** «виростати, пускати паростки, пагони», **прозѧбнѫти** утворено за допомогою префікса **про-** «про-» від дієслова **зѧбнѫти** «виростати, пускати паростки, пагони», спорідненого з укр. *зяб*. — Див. ще **зяб, про**.

[**проїти**] «варити в закритому горщику, тушкувати; занапащати, псувати Нед; пекти О»; — слц. [projic] «розігрівати над парою»; — очевидно, псл. projiti, вторинна каузативна форма до *пріти* за зразком каузативних форм типу *гни́ти — гноїти, пи́ти — поїти*

тощо. — Варбот 128, 130. — Див. ще **при́ти**.

[**прок**] «користь» Нед; — запозичення з російської мови; р. *прок* «користь, пуття; запас» відповідає укр. [*прі́к*] «решта, залишок» (див.).

прока́за (мед.) «лепра», *прокажёний, прока́зний*; — р. болг. *прока́за*, бр. *прака́за*, др. *проказа* «проказа; зараза; лихо, шкода; злочин; злочинні заміри, підступи; хитрість; чаклунство», п. ст. przekaza «перешкода, завада, труднощі», ч. překážka «перешкода, завада; бар'єр», слц. prekážka, вл. překažka «тс.», нл. pśekazyś «зіпсувати; перешкодити, завадити», м. *проказа* «проказа», схв. *про̏каза* «водянка; проказа», стсл. **проказа** «проказа»; — псл. prokaza; — пов'язане з дієсловом prokaziti «знищити», утвореним за допомогою префікса pro- від дієслова kaziti «казити». — Фасмер III 373; Черных II 70; Меркулова Этимология 1967, 166—168. — Див. ще **кази́ти, про**.

[**прокварасити**] (у виразі [*п. ду́шу*] «освіжитися») Нед; — неясне.

Про́кіп (чоловіче ім'я), *Прокопій*, [*Проць, Процько́, Ко́пко* Ж], ст. *Прокопъ* (1375), *Прокопі* «пресѣчен(ъ), спѣател» (1627), *Прокофьевичь* (1451); — р. *Прокопий, Прокофий*, розм. *Прокоп*, бр. *Пракоп*, ч. слц. Prokop, болг. *Прокопи(й), Прокоп*, м. *Прокопие, Прокоп*, схв. *Прокопије, Прокоп*, слн. Prokop, Prokopij, стсл. **Прокопии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Προκόπιος пов'язують із πρόκωπος «схоплений за руків'я, вийнятий з піхов (про меч); той, що схопив меч за руків'я» або з προκοπή «просування, успіх». — Сл. вл. імен 81; Ткаченко УМШ 1958/4, 73; Беринда 228; Петровский 183—184; Спр. личн. имен 447; Илчев 408; Constantinescu 136.

Прокл (чоловіче ім'я), ст. *Про́клъ* «славенъ» (1627); — р. бр. *Прокл*, стсл. **Проклъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Προκλέης, Προκλῆς, Πρόκλος утворено за допомогою префікса προ- «перед, раніше» від κλέος «слава», спорідненого з псл. slava «слава», slovo «слово», укр. *сла́ва, сло́во*. — Беринда 228; Петровский 183; Спр. личн. имен 447; Frisk I 869—870; Boisacq 467, 814. — Див. ще **про, сла́ва, сло́во**.

прокла́мація «вид листівки, друкована відозва агітаційного характеру», *прокламаці́йний, прокламува́ти*; — р. болг. *прокла́мация*, бр. *праклама́цыя*, п. proklamacja, ч. proklamace, слц. proklamácia, вл. proklamacija, м. схв. *прокла́мација*, слн. proklamácija; — запозичення з німецької мови; нім. Proklamatiọ́n, як і фр. proclamation, походить від лат. prōclāmātio «крик, заклик; відозва», похідного від дієслова prōclāmo «проголошую, кричу», утвореного за допомогою префікса prō- «перед-» від clāmo «кричу, вигукую», пов'язаного з calo «скликаю». — CIC^2 684; Коваль 160—161; Черных II 70; Фасмер III 374; Kopaliński 789; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 590; Вујаклија 775; Walde—Hofm. I 141—142, 227. — Див. ще **декламація, колокі́л, про**.

[**прокопкацця**] «проїхати швидко верхи на коні» НикНикТЛ, [*прокоптітися*] «тс.» тж; — похідне утворення від [*ко́пкати*] «підстрибувати верхи на коні», [*ко́пкатися, ко́бкатися*] «тс.» тж, [*ко́пки*] «верхи», очевидно, звуконаслідувальних утворень, паралельних до [*го́пкатися*] «підстрибувати верхи на коні» НикНикТЛ, [*го́патися*] «тс.» тж, похідних від вигуку *гоп* (див.).

[**прокоть**] «процент, прибуток» Пі; — очевидно, результат видозміни запозиченого р. *прока́т* «тимчасове користування чимось за плату», пов'язаного з *прокати́ть*, утвореним за допомогою префікса *про-* від дієслова *кати́ть* «котити». — Булаховський Вибр. пр. III 299. — Див. ще **коти́ти, про**.

прокуро́р, *прокура́тор* (іст.), [*прокурато́рія*] «прокуратура» Куз, *прокурату́ра, прокуро́рство, прокуро́рша*; — р. болг. *прокуро́р*, бр. *пракуро́р*, п.

prokurator «прокурор, прокуратор», ч. слц. prokurátor «прокурор», вл. prokurator «прокуратор», м. заст. *прокуро́р*, схв. *прокӯра̄тор*; — запозичення з французької мови; фр. procureur «уповноважений; прокурор» є похідним від procurer «діставати, здобувати; ст. піклуватися», що виникло з лат. prōcuro «піклуюся; керую», утвореного за допомогою префікса prō- «перед» від дієслова cūro «піклуюся». — CIC² 685; Черных II 70—71; Kopaliński 789—790; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 590; Вуjаклија 776; Dauzat 589. — Див. ще **кура́тор, про**.

[**пролай**] (у виразі [*на пролай*] «навпростець» Пі); — запозичення з польської мови; п. na przełaj «навпростець; навперейми» виникло з ст. przełaj «бік, узбіччя; засідка», походження якого не цілком ясне; можливо, утворене за допомогою префікса przе- «пере-» від дієслова łajać «лаяти; (діал., ст.) гавкати»; пор. ст. prelaja «слуги (очевидно, з собаками), зобов'язані під час полювання загороджувати оленям дорогу». — Brückner 686; SW V 125. — Див. ще **ла́яти, пере-**.

пролета́р, *пролетариза́ція*, *пролетарія́т*, [*пролета́рій*] Нед, *пролета́рія* (зб.), *пролетаризува́ти*; — р. болг. *пролета́рий*, бр. *пралета́рый*, п. proletariusz, ч. proletář, слц. proletár, вл. proletar, м. *пролете́р*, схв. *пролѐте̄р*, слн. proletárec; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Proletárier, фр. prolétaire, англ. proletary, proletarian походять від лат. prōlētārius «незаможний, але юридично вільний римський громадянин, який служить державі тільки тим, що має дітей», похідного від prōlēs «нащадок, дитина; рід, нащадки», утвореного за допомогою префікса prō- «уперед» від дієслова alo «годую, утримую; виховую». — CIC² 685; Черных II 71; Фасмер III 375; Kopaliński 790; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 591; Вуjаклија 777; Dauzat 591; Klein 1251; Walde—Hofm. I 31—32, II 369. — Див. ще **аліме́нти, про**.

про́ліска (бот.) «Scilla L.; підсніжник звичайний, Galanthus nivalis L.; [печіночниця звичайна, Hepatica triloba Gilib.; анемона, Anemone L. Нед; переліска однорічна, Mercurialis annua L. Нед]», *про́лісок* «підсніжник звичайний», [*пра́ліска*] «анемона дібровна, Anemone nemorosa L.» Нед, [*приліска*] (у сполученні *п. колопенька* «тс.» Mak), [*прилісок*] «фіалка собача, Viola canina Rchb.» Mak; — р. *проле́ска* «Scilla L.; півники, Iris L.; переліска, Mercurialis L.», бр. *прале́ска* «печіночниця, Hepatica Mill.; проліска сибірська, Scilla sibirica Andr.»; — не цілком ясне; виводилось (Потебня РФВ 1880 IV 196—197) з реконструйованого *prolězъka як похідного від prolězti «пролізти» (підсніжники пролізають із-під снігу); припускались (Machek Jm. rostl. 48) давніші префіксальні форми *prilězъka, *podъlězъka, букв. «рослина, що росте під ліщиною»; пор. у зв'язку з цим ч. podléska «печіночниця», ст. podléščka, п. przylaszczka «тс.»; пов'язується також (Преобр. II 131) з *ліс*. — Коваль 79; Фасмер III 374.

про́лог[1] «церковна книга з житіями святих»; — р. *про́лог*, бр. *про́лаг*, др. *прологъ* «церковна книга з житіями святих», болг. м. *про́лог* «вступ; початок», цсл. **прологъ** «тс.»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. πρόλογος «вступ», букв. «передмова» утворено за допомогою префікса προ- «перед, уперед» від іменника λόγος «слово, мова». — Фасмер III 375; ГСЭ III 160; РЧДБЕ 591. — Див. ще **ло́гіка, про.** — Пор. **проло́г**[2].

проло́г[2] «вступ; початок»; — р. *проло́г*, бр. *пралóг*, п. ч. вл. prolog, слц. слн. prológ, схв. *про̀лог*, стсл. **прологъ** «тс.»; — у давньоруський період могло бути запозичене через старослов'янську мову з грецької; в новітній час запозичено з французької мови; фр. prologue «пролог» через лат. prologus зводиться до гр. πρόλογος «вступ; передмова». — CIC² 686; Фасмер III

375; Kopaliński 790; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 591; Dauzat 591. — Див. ще **пр**о́**лог**[1].

про́**луб** — див. **руб**.

прольо́тка «легкий відкритий екіпаж», [*пр*о́*літка*] «тс.» Куз; — бр. *пралётка*; — запозичення з російської мови; р. *пролётка* «тс.» є похідним від дієслова *пролета́ть* «швидко проїжджати», утвореного за допомогою префікса *про-* «про-» від *лета́ть* «літати»; форма [*пр*о́*літка*] є калькою р. *пролётка*. — КЭСРЯ 369. — Див. ще **лет**і́**ти, про**.

[**промантá**чити] «протринькати Пі; проторгувати, прогендлювати Нед», [*промінтува́ти*] «тс.» Нед; — пов'язане з [*манта́чити*] «обдурювати; розтринькувати», [*манту́литн*] «видурювати подачку». — Див. ще **манти́ти**.

[**промаячі́ти**] «промучитися»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*промая́чить* (зиму, год)] «перебитися якось, прожити, мучачись, поневіряючись» пов'язане з *ма́яться* «маятися, мучитися», зіставлюваним з двн. muoen «трудитися, старатися», muohī «труд», гр. μῶλος «тягота, труд», лат. mōlēs «тягар, маса». — Пор. **маю́ла**.

променáд «прогулянка; місце для гуляння», [*променáда*] «тс.» Куз; — р. болг. *променáд*, бр. *праменáд*, п. вл. promenada, ч. слц. слн. promenáda, схв. *променáда*; — запозичення з французької мови; фр. promenade «прогулянка, гуляння; місце для гуляння» є похідним від дієслова promener «гуляти», що виникло з ст. pourmener «тс.», утвореного за допомогою префікса pour- (< лат. prō-) від дієслова mener «вести», яке зводиться до лат. mino «поганяю (худобу)», пов'язаного з minae «зубці, виступи; погрози», mōns «гора», спорідненими з кімр. mynydd, корн. meneth, брет. menez «тс.», діел. mōnir «гребінь (даху)». — CIC[2] 686; Kopaliński 790—791; Holub—Lyer 396; Vyjaklija 777; Dauzat 591; Walde—Hofm. II 90, 108—109. — Див. ще **про**.

проме́тій (радіоактивний хімічний елемент); — р. *проме́тий*, п. promet, ч. promethium, слц. prométium; — засвоєно з новолатинської наукової термінології; нлат. promethium утворено в 1947 р. від лат. Promēthēus, що зводиться до гр. Προμηθεύς «Прометей»; елемент дістав свою назву на честь міфологічного героя Прометея. — CIC[2] 686; Волков 96; Фигуровский 103—105; Kopaliński 791; Klein 1251.

про́**мисел** «виробництво, добування», *пр*о́*мисл* «тс. Нед; провидіння», *промисло́вець*, *промисло́вик*, *промисло́вість*, [*промишле́нник*] «промисловець» Нед, *промисло́вий* «індустріальний; пов'язаний із промислами», *промишля́ти* «полювати на звіра; дбати; займатися якоюсь професією, ремеслом»; — р. *пр*о́*мысел* «промисел», *пр*о́*мысл* «промисл», бр. *пр*о́*мысел* «промисел», др. *промыслъ* «думка; піклування, турбота; накреслення; примха», п. przemysł «дотепність; винахідливість; спосіб; підступ; промисел; промисловість; (ст.) розсудливість», вл. přemysł «промисел; промисловість», нл. pśemysł «тс.», pśemysło «промисел», болг. *пр*о́*мисъл* «промисл, провидіння», м. *промисла*, схв. *пр*о́*мīсао* «тс.», слн. premíslek «міркування», стсл. **промыслъ** «промисл, провидіння»; — псл. pro-mysľ «міркування», похідне від дієслова promysliti «обміркувати», утвореного за допомогою префікса pro- «про-» від mysliti «мислити, міркувати», похідного від myslь «думка». — Фасмер III 375; Алексеев РР 1972/4, 133—134. — Див. ще **мисль, про**.

про́**між** — див. **між**.

промінтува́ти — див. **промантá**чити.

про́**мінь** «смуга світла; [рукав річки]», *променяки́* (зоол.) «підклас одноклітинних тварин класу сардових, Radiolaria», *променюва́ння*, *промі́нниця* «райдужна оболонка (ока)» Она, *промі́ння*, *променéвий*, *променúстий*, *променювáльний*, *променя́стий*, *промінúстий*, *промі́нний*, *промінясти́й*, *проме-*

ни́тися, променіти(ся), промини́тися, промінюва́ти «променіти» Куз, *випромінювати*, [*опромінний*] «оточений промінням» Ж, *опромінювати*, ст. *промень* «промінь (1621); струмінь (води, крові) (1656)»; — бр. *праме́нь* «промінь»; — запозичення з польської мови; п. promień «промінь; смуга; пасмо; спиця (колеса); рукав річки» відповідає укр. [*по́ромінь*] «промінь». — Німчук 32—33; Огієнко РМ 1938 I 43. — Див. ще **по́ромінь**.

[**промінятка**] (у сполученні *п. окружкува́та* (бот.) «костянець окружковий, Holosteum umbellatum L.») Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *про́мінь*.

[**про́міти**] (мн.) «полярне сяйво» Нед, [*проміття*] «заграва»; — неясне; може бути зіставлене з *мета́ти* і з *про́мінь*.

[**промкну́ти**] «прослабити (шлунок), пронести; розпізнати, зрозуміти, вгадати», *промкну́тися* «проникнути, прошмигнути», [*про́мичка*] «щілина (між зубами)» Нед; — р. [*промкну́ть*] «проткнути, продірявити», др. *промъкнутися* «промчатися»; — псл. prǫmъknǫti «промчати; проштовхнути», утворене за допомогою префікса pro- «про-» від дієслова mъknǫti «штовхати, рухати». — Див. ще **ми́кати, про**.

промо́ція «присудження вищого вченого ступеня або звання; переведення до вищого класу», *промоці́йний*, [*промува́ти*] «представляти, рекомендувати» Пі; — р. заст. *промо́ция* «промоція», п. promocja «допомога, протекція; надання вищого вченого ступеня; підвищення (службове); перехід учня з нижчого класу до вищого», ч. promoce «надання вищого вченого ступеня», слц. promócia, болг. *промо́ция*, м. *промоција*; схв. *промо́ција, про̀мо̄ција*, слн. promócija «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. prōmōtio «підвищення на посаді; надання (звання)», пов'язане з prōmoveo «рухаю вперед, просуваю; підвищую, надаю (звання)», утвореним за допомогою префікса prō- «вперед» від дієслова moveo «рухаю». — CIC^2 686; Kopaliński 791; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 592; Вуjаклија 778; Walde—Hofm. II 116. — Див. ще **мобі́льний, про**. — Пор. **промува́тися**.

[**промува́тися**] «підійматися» Нед; — запозичення з польської мови; п. заст. promowować się «підійматися на вищий рівень; одержувати вищий науковий ступінь» походить від лат. prōmoveo «просуваюся вперед». — SJP VII 45. — Див. ще **промо́ція**.

проника́ти, [*про́ник*] «по́ра; дірочка» Нед, *прони́кли́вий* СУМ, Нед, *прони́кни́й*, [*непроника́вий*] «непроникний» Ж; — р. *проника́ть* «проникати», бр. *праніка́ць*, п. przenikać, ч. pronikati, слц. prenikať «тс.», болг. *прони́квам* «проникаю», м. *проникне* «почне проростати; проникне; охопить», схв. *про̀никнути* «почати проростати; проникнути, охопити», слн. proníkniti «проникнути», цсл. **проникнжти** «побачити здаля»; — псл. pronikati, proniknǫti «проникати, проникнути», утворене за допомогою префікса pro- «про, через» від *nikati, niknǫti «схилятися додолу, опускатися; з'являтися». — Цыганенко 375; Brückner 363. — Див. ще **ни́кнути, про**. — Пор. **виника́ти**.

прonóза, [*прони́за*] «проноза» Бі, *прonóзливий, прonóзуватий*; — р. [*прonóза*] «проноза», бр. *прано́злівы* «пронизливий», др. *пронозити* «пронизати», п. [pronoza] «проноза» (з укр.); — псл. [pronoza] пов'язане з pronizati «пронизати», утвореним за допомогою префікса pro- «про-» від nizati «низати, пронизувати». — Фасмер III 73, 375. — Див. ще **низа́ти, про**. — Пор. **ніж**^{1}, **зано́за**.

прonóнс «вимова»; — р. *прonóнс* «тс.», ч. prononsovaný «відомий (з поганого боку)», болг., м. схв. *прonòнсӣра̄н* «яскраво виявлений; сильно підкреслений; запеклий», слн. prononsíran «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. prononcer «вимовляти» походить від лат. prōnūntio «оголошую; де-

кламую; вимовляю (звуки)», утвореного за допомогою префікса prō- «уперед» від дієслова nūntio «повідомляю, оголошую», похідного від іменника nūntius «вісник; звістка». — ССРЛЯ 11, 1242; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Vyjaklija 778; Dauzat 591; Walde—Hofm. II 188—189. — Див. ще **ну́нцій, про**.

про́нурець, *про́нурка, про́нурок* — див. **нуре́ць**.

пропага́нда, *пропагандист*, [*пропага́тор*] «пропагандист» Куз, [*пропагандува́ти*] «провадити пропаганду» Она, *пропагува́ти*; — р. болг. м. *пропага́нда*, бр. *прапага́нда*, п. ч. слц. вл. нл. propaganda, схв. *пропа̀га̄нда*, слн. propagánda; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Propagánda, фр. propagande, англ. propaganda походять від нлат. prōpāganda «пропаганда» (букв. «те, що підлягає поширенню»), яке виникло на грунті виразу Congregatio de propaganda fidē «об'єднання для поширення віри» (назва організації, яку заснував папа Григорій XV у 1622 р. для поширення католицької віри) і походить від дієслова propāgo «поширюю, розповсюджую, розсаджую, розводжу (дерева)», утвореного за допомогою префікса prŏ- «вперед; для» від pango «вбиваю; саджаю». — CIC^2 687; Фасмер III 376; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Vyjaklija 779; Dauzat 592; Klein 1253. — Див. ще **пагіна́ція, паз, про**.

про́пад, *пропа́дистий, пропа́дний, пропа́док, про́падом, пропаду́щий, пропа́жа, пропа́жений, пропа́лий, пропасна́, пропа́сний, пропа́сниця, пропа́сти, пропа́стливий, про́пасть, пропа́щий* — див. **па́сти**[2].

про́пан (насичений вуглеводень); — р. *пропа́н*, п. ч. вл. propan, слц. слн. propán, схв. *про̀па̄н*; — запозичення з англійської мови; англ. propane «тс.» утворено шляхом злиття усічених назв хімічних речовин prop(yl) «пропіл», пов'язаної з прикметником prop(ionic) «належний до жирних кислот», що зводиться до гр. πρῶτος «перший», та methan «метан». — CIC^2 687; Holub—Lyer 397; Klein 1253, 1255. — Див. ще **проти́сти**.

пропе́лер; — р. *пропе́ллер*, бр. *прапе́лер*, п. propel(l)er «пропелер; корабельний гвинт», ч. вл. propeler «тс.», слц. propeler «тс.; річковий трамвай», болг. *пропе́ле́р* «пропелер», м. *пропелер* «корабельний гвинт; пропелер», схв. *пропѐлер*, слн. propéler «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. propéller «пропелер; корабельний гвинт» утворено від сангл. propellen «гнати, штовхати вперед», що походить від лат. propello «жену, штовхаю вперед, підганяю», утвореного за допомогою префікса pro- «вперед» від дієслова pello «б'ю, штовхаю; приводжу в рух». — CIC^2 687; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Vyjaklija 779; Klein 1253; Walde—Hofm. II 276—277. — Див. ще **про, пульс**.

пропіле́ї «парадний вхід до міста чи споруди»; — р. болг. *пропиле́и*, бр. *прапіле́і*, п. propyleje, propileje, ч. слц. propyleje, схв. *пропиле́ји, -је*, слн. propiléje; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Propyläen, фр. propylée походять від лат. propylaeum (мн. propylaea) «пропілеї», що зводиться до гр. προπύλαιον (мн. προπύλαια) «переддвер'я, вхід», утвореного з прийменника προ «перед», спорідненого з псл. pro, укр. *про*, та іменника πύλη «вхід, брама». — CIC^2 687; Фасмер III 376; Kopaliński 793; РЧДБЕ 592; Vyjaklija 779; Dauzat 592. — Див. ще **пілó́н, про**.

[**пропі́р**[1]] «прапор» Нед; — видозмінене запозичення з польської мови, зближене, очевидно, з основою *пропоро́ти*; п. proporzec «прапор», зменш. від псл. *рогрогъ, відповідає ч. prapor, цсл. **прапоръ** «тс.», звідки походить укр. *пра́пор*. — Brückner 438. — Див. ще **пра́по́р**.

[**пропі́р**[2]] «пропорція, міра, доза, порція»; — очевидно, результат хибного сприймання слова *пропо́рція* в його

польській вимові proporcja як пов'язаного з *пропе́рти*. — Див. ще **пропо́рція**.

пропози́ція, *пропонува́ти*, ст. *пропоновати* (1656); — р. заст. болг. *пропози́ция*, бр. *прапанава́ць*, заст. *прапазі́цыя*, п. propozycja, proponować, ч. proposice, proponovat, слц. propozícia, м. схв. *пропози́ција*, слн. propozícija; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. prōpositio «основне положення; короткий виклад; засновок; пропозиція» пов'язане з дієсловом prōpōno «ставлю попереду; оголошую; пропоную», утвореним за допомогою префікса prō- «уперед», від pōno «кладу». — СІС 1951, 531; Фасмер III 376; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вујаклија 779; Walde—Hofm. II 335—336. — Див. ще **пози́ція, про**.

про́по́лі́с «бджолиний клей» СУМ, СІС; — р. болг. *про́полис*, бр. *про́паліс*, ч. слц. propolis, схв. *прополис*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Própolis «виступ у вулику», фр. propolis «смола у вуликах», англ. propolis «бджолиний клей» походять від нлат. propolis «прополіс», що зводиться до гр. πρόπολις «бджолиний клей», букв. «передмістя», утвореного з прийменника προ «перед» та іменника πόλις «місто». — СІС² 687; РЧДБЕ 592; Вујаклија 779; Dauzat 592; Klein 1254. — Див. ще **по́ліс², про**.

пропо́рція, *пропорці́йний, пропорціона́льний*; — р. болг. *пропо́рция*, бр. *прапо́рцыя*, п. proporcja, ч. proporce, слц. proporcia, вл. proporcija, м. *пропорција*, схв. *пропо̀рција*, слн. propórc(ija); — запозичення з латинської мови; лат. prōportiō «співвідношення, розмірність, пропорція» виникло із словосполучення prō portiōne, що складається з прийменника prō «за, для, про» та іменника portiō «частина, частка; відношення, пропорція» у формі ор. в. одн. — СІС² 687; Фасмер III 376; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 593. — Див. ще **по́рція, про**.

прора́н «протока; прохід у греблі»; — запозичення з російської мови; — р. *прора́н* «тс.; [невеличка проріха, дірка; петелька]» пов'язане з *ра́нить* «ранити», *ра́на*. — Фасмер—Трубачев III 376; Потебня РФВ 1880, 4, 196—197; Львов ВКР V 152. — Див. ще **про, ра́на**.

проре́ктор «заступник ректора вищого навчального закладу»; — р. *проре́ктор*, бр. *прарэ́ктар*, п. ч. слц. вл. prorektor, болг. *про́ре́ктор*, м. *проректор*, схв. *про̀ректор*, слн. próréktor «тс.»; — запозичення із середньолатинської мови; слат. prorector «заступник ректора» утворено за допомогою префікса pro- «замість» від rector «ректор». — СІС² 688; Kopaliński 793. — Див. ще **про, ре́ктор**.

прорі́ха «дірка в одязі, тканині», *про́рі́х* «тс.; [огріх Нед, Гриц]»; — р. *проре́ха* «проріха; недолік, огріх», бр. *прарэ́х* «тс.; [комір]», др. *прорѣха* «проріха»; — очевидно, похідне утворення з вторинним **х** від дієслова *прорі́зати* (др. *прорѣзати*); менш переконливе пов'язання з р. *ре́дкий*, укр. *рідки́й* (Mikl. EW 277; Преобр. II 131; КЭСРЯ 369) або зіставлення з дінд. rēkhā́ «смуга, риса», rikháti «креслить, ріже», лат. rīma «шпарина, щілина» (Ильинский РФВ 69, 16; ИОРЯС 20, 152—153) чи з лтс. risums, risiêns «шпарина, розріз» (Matzenauer LF 14, 91). — Фасмер III 376—377; Желтов ФЗ 1876, 1, 23. — Див. ще **про, рі́зати**.

[**прорі́шка**] «вид шапки»; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з *прорі́ха*.

проро́к «провісник», [*прорі́к, проро́ка*] «тс.», *пророкува́ння, проро́цтво, проро́чення, проро́чество, проро́чиця*, [*проро́чня*] «оракул» Нед, *проро́цький, проро́чий, пророкува́ти, проро́чити*; — р. болг. *проро́к*, бр. *праро́к*, др. *пророкъ*, п. ч. слц. нл. ст. prorok, м. схв. *про́рок*, слн. prôrok; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **пророкъ** «пророк», пов'язане з дієсловом **прорєшти** «сказати, прорек-

ти», утвореним за допомогою префікса **про-** «про-» від дієслова **рєшти** «говорити, ректи», є калькою гр. προφήτης «пророк», похідного від дієслова πρόφημι «говорю раніше», що складається з префікса προ- «наперед, раніше» та основи дієслова φημί «говорю, висловлюю». — Булаховський Вибр. пр. III 416; Фасмер III 377; КЭСРЯ 369. — Див. ще **про, ректи́**.

[**просвир**] (бот.) «бруслина європейська, Evonymus europaea L.» Mak, [*про́свир конопли́стий*] «гібіск конопляевидний, Hibiscus cannabinus L.» Нед, Mak, [*про́свирки*] «(вид калачиків) Malva rotundifolia L. (Malva borealis Wall.)» тж; — р. *просвирня́к* «Malva L.», [*просви́рки*] «тс.»; — утворення, пов'язані з [*просвирка*] «проскура», [*про́свирки*] «тс.»; назви зумовлені подібністю плода цих рослин до проскури. — Шамота 75. — Див. ще **про́скура**. — Пор. **про́скурень**.

[**просвирка**] «проскура» КІМ, [*про́свирки*] «тс.» Куз; — р. *просвира́*, *просви́рка*, бр. *про́свіра*, др. *просвира*, стсл. **просфора, просвора** «тс.»; — результат видозміни запозиченого з грецької мови προσφορά «дар, приношення», до якого зводиться укр. *про́скура*. — Шамота 74—75; Фасмер III 377, 381; Черных II 71; Преобр. II 131. — Див. ще **про́скура**.

просвіща́ти «робити кого-небудь освіченим», *просвіще́ння* «просвітництво», [*просвіще́ний*] «освічений» Она; — р. *просвеща́ть* «просвіщати», др. *просвѣщати* «давати світло, освітлювати; освічувати, удосконалювати», болг. *просвеща́вам* «освічую»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **просвѣштати** «освітлювати; (перен.) поширювати освіту, освічувати» утворено за допомогою префікса **про-** «про-» від дієслова **свѣтити** «світити». — Див. ще **про, світ**.

[**про́се́ре́н**] (бот.) «шафран сітчастий, Crocus reticulatus Stev. (L.) Г, Нед; первоцвіт, Primula L. Mak; проліска дволиста, Scilla bifolia L. Mak; підсніжник звичайний, Galanthus nivalis L.», [*про́се́ре́нь*] «шафран сітчастий Нед; підсніжник звичайний; первоцвіт звичайний; Primula officinalis Jacq. Mak», [*пра́сер*] «білоцвіт весняний, Leucojum vernum L.» ВеНЗн, [*просеред* (*білий*)] «підсніжник звичайний» Mak, [*просерет*] «шафран сітчастий», [*просиренки*] «тс.», [*просиренок*] «брандушка різнокольорова, Bulbocodium versicolor (Ker.-Gawl.) Spring. (Bulbocodium ruthenicum Bunge)», [*просирень*] «шафран сітчастий» тж, [*просоре́нти*] «ранні, підсніжні лісові квіти» Ва, [*просуренка*] «шафран сітчастий» Mak, *просуренки* Флора УРСР III, [*просуренок* Mak, *про́сурень*] «тс.», [*про́сурень* (*гадючий*)] «брандушка різнокольорова», [*просури́нка*] «шафран сітчастий Нед»; — р. [*просерень*] «первоцвіт весняний, Primula veris L.; шафран сітчастий; проліска сибірська, Scilla sibirica Andr. (Scilla cernua)»; — очевидно, складається з префікса *про-* «наскрізь» та основи іменника ст. *серенъ* «обледеніла кірка на поверхні снігу» як назва рослин, що пробиваються крізь затверділий сніг. — Німчук 151. — Див. ще **про-, се́ре́н**.

[**про́си́нець**] «січень СУМ, Нед; грудень Нед», [*проси́мець*] «тс.» Нед; — р. [*про́синец*] «січень», др. *просинець* «тс.», п. ст. prosiniec «грудень», ч. prosinec, схв. *прòсинац* «тс.», слн. ст. prosínec «січень», стсл. **просиньць** «тс.»; — псл. prosinьcь, яке більшість дослідників пов'язує з sijati «сяяти», *sinǫti «засяяти» (як «час збільшення сонячного світла»); виводиться також (Machek ESJC 484) від siněti «синіти», оскільки назва стосується останнього або першого місяця року, коли сонце світить найслабше і дні бувають сірі, синяві. — Німчук 56; Hołyńska-Baranowa 15—23; Фасмер III 377; Преобр. II 291; Mikl. EW 295. — Див. ще **про, сія́ти²**.

проси́ти, *прохáти*, [*прізьбá*] «прохання» О, [*просата́р*] «той, що запрошує гостей на хрестини, весілля, похорон; весільний батько, батько молодої

Нед», [*просята́р*] «тс.» Нед, [*проси́льниця*] «та, що запрошує», [*проси́тель*] «прохач» тж, *про́сьба, прохáння*, [*про́хань*] «прохання» Нед, [*прохáнь*] «старець» Па, [*прохатáр*] «прохач; той, що збирає гроші на будування церкви», *прохáч* «той, що просить; жебрак; [той, що збирає гроші на будування церкви]», [*прошáк*] «жебрак», *про́ше́ння* СУМ, Куз, [*проси́тний*] «пов'язаний з проханням» Куз, *прохáльний, про́ханий*, [*прохáтний*] «вижебраний» Нед, *про́шений*, [*при́сьма*] «благально» ЛексПол, [*допро́с*] «допит» Ж, *запроси́ти, запрохáти*, [*запро́сець*] «той, що запрошує» Ж, *запро́сини, запро́шення, запро́шувальний*, [*запрохáльний*] «запрошувальний» Я, [*непро́ха*] «той, що не просить», *перепроси́ти*, [*перепро́с*] «суперечка» Нед, *перепро́сини* «вибачення», [*по́просом*] «просячи», [*припро́ха*] «припрохування», [*спроси́ти*] «запросити; запитати» Нед, *спрос* «питання, прохання дозволу», [*спро́сини*] «запрошення на весілля» Нед; — р. *проси́ть* «просити», бр. *прасíць*, др. *просити*, п. prosić, ч. prositi, слц. prosit', вл. prosyć, нл. pšosyś «тс.», полаб. prüsĕ «просить», болг. *про́ся* «прошу», м. *проси* «жебрає; сватається», схв. *про̀сити* «сватати (дівчину); жебрати; [просити]», слн. prosíti «просити», стсл. **просити** «тс.»; — псл. prositi «просити»; — споріднене з лит. prašýti «вимагати, просити», лтс. prasît «тс.», дінд. praśnáḥ «питання», pṛccháti «питає», ав. frasa- «питання», лат. precor «прошу», procus «наречений», гот. fraíhnan «питати», двн. frāga «питання», frāgēn «питати», нвн. fragen «тс.», лат. posco (< *porcscō) «вимагаю, випрохую», сірл. arco «прошу», вірм. harcanem «питаю», тох. A prak, тох. B prek «просити»; ie. *perḱ-/pr̥ḱ- «питати, просити». — Фасмер III 377—378; Machek ESJČ 484—485; Trautmann 216; Mühl.—Endz. III 377; Karulis II 76; Walde—Hofm. II 346; Fick III 246; Pedersen Kelt. Gr. I 44; Uhlenbeck 173; Hübschmann 464; Гамкрелидзе—Иванов 108, 237; Pokorny 821; Бенвенист 334.

[**про́сівка**] (у сполученні *п. розсипчаста* (бот.) «лісова груша») Куз; — очевидно, похідне утворення від *просівáтися* «очищатися від домішок; падати на землю». — Див. ще **про, сія́ти**[1].

проси́я́нка (зоол.) «(вид слимака) Hyalea» Нед, Куз; — очевидно, похідне утворення від *сія́ти*; калька наукової назви Hyalea, що походить від гр. ὑάλεος «скляний; прозорий, ясний». — Див. ще **про, сія́ти**[2].

проскоми́дія «перша частина православної літургії», *проскоми́дія* «тс.» Куз; — р. болг. *проскоми́дия*, бр. *праскамíдыя*, др. *проскомидия, проскумидия*, п. proskomidja, ч. proskomidie, м. *проскомидија*, схв. *проскомѝдија*, цсл. **проскомидиа, проскоумидиа** «тс.»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено із середньогрецької мови; сгр. προσκομιδή «тс.», походить від гр. προσκομίζω «привожу; схиляю, приєдную; прилучаю», утвореного за допомогою префікса προσ- «до-», пов'язаного з прийменником πρός, προτὶ «до; проти», від дієслова κομίζω «піклуюся; виховую; приношу», пов'язаного з κάμω «труджуся; стомлююся», спорідненим з дінд. śámaḥ «той, що працює», śámī «твір». — Фасмер III 378; SW V 1021; РЧДБЕ 593; Вуjаклија 780; Frisk I 773—774, 908. — Див. ще **про́ти**.

проскри́пція (іст.) «оголошення поза законом»; — р. болг. *проскри́пция*, бр. *праскры́пцыя*, п. proskrypcja, ч. proskripce, слц. proskripcia, схв. *проскрѝпција*, слн. proskrípcija; — запозичення з латинської мови; лат. prōscrīptio «проскрипція, оголошення поза законом; оголошення (переважно про продаж)» є похідним від дієслова prōscrībo «публічно оголошую; оголошую про продаж; оголошую поза законом», утвореного за допомогою префікса prŏ- «вперед» від scrībo «пишу», спорідненого з гр. σκαριφάομαι «дряпаю», лтс.

skrīpât «дряпати», далі з псл. skrebti, укр. *скребти́*. — CIC² 688; Kopaliński 793; РЧДБЕ 593; Вуjаклија 781; Walde—Hofm. II 499—500; Pokorny 943, 946—947. — Див. ще **про, скребти́**.

про́скура «круглий хлібець у православних церковних обрядах», [*проскури́ця, простúра* Нед] «тс.», [*про́скурки*] «дрібні круглясті груші» Нед, [*проскурне́*] «винагорода священикові» Нед, *проску́рниця*, [*про́скурня*] «місце, де печуть проскури», [*проскурцéві* (вишивки)] «вишивки на полотні у вигляді проскурки» Нед, [*проскурчáсті* (вишивки)] «тс.» Нед; — р. [*проскура́*] «проскура», бр. [*праскура́*], др. *проскура, проскора*, п. proskura, м. *поскура*, [*проскура*], схв. *про̀скура*, цсл. **проскоура**; — фонетично видозмінене запозичення з грецької мови; гр. προσφορά «дар, приношення» пов'язане з дієсловом προσφέρω «підношу, даю», утвореним за допомогою префікса προσ- «до-», пов'язаного з прийменником πρὸς, προτὶ «до; проти», від φέρω «несу», спорідненого з псл. berǫ, bьrati, укр. *беру́, бра́ти*. — Фасмер III 381; Преобр. II 131; Львов Лексика ПВЛ 48—49; Frisk II 601, 1003—1005. — Див. ще **бра́ти, про́ти**. — Пор. **просвирка**.

[**про́скурень**] (бот.) «калачики дрібненькі, Malva pusilla Sm. (Malva rotundifolia L.); алтея лікарська, Althaea officinalis L. Mak», [*про́скурки*] «калачики дрібненькі» Нед, [*проскурник*] «тс.» Mak, [*проскурник* (боровий)] «червець однорічний, Scleranthus annuus L.» Mak, [*проскурня́к*] «алтея лікарська Нед; калачики дрібненькі Mak»; — р. [*проскурня́к*] «калачики; алтея», ч. proskurník «алтея»; — похідні утворення від *про́скура*; назви зумовлені формою плодів цих рослин, що нагадують проскури або взагалі якесь печиво. — Шамота 74; Меркулова Очерки 126—127; Machek Jm. rostl. 147. — Див. ще **про́скура**.

[**проску́ри́на**] (бот.) «бруслина європейська, Evonymus europaea L. Г, ВеБ; бруслина бородавчаста, Evonymus verrucosa Scop.», [*проско́рина*] «бруслина європейська» ВеБ, [*прискори́на*] «тс.» ВеНЗн, Mak; — р. [*проскурина*] «жостір проносний, Rhamnus cathartica L.»; — похідне утворення від *про́скура*; назва зумовлена подібністю плода бруслини до проскури. — Шамота 75; Machek Jm. rostl. 147; Янышкова Этимология 1985, 42. — Див. ще **про́скура**. — Пор. **просвир**.

про́со (бот.) «Panicum L.», [*прíвсисько*] «просище, поле, де росло просо» ЛЧерк, *прíсисько, прíсище*, [*прíска, прíсько* Нед, *прíснисько, прíснище, прíсся, прíсько* Mak] «тс.», *прíсце́* (зменш.) «просце», *проси́на* «зернина проса», [*проси́ня*] «просяна солома чи полова» Дз, *проси́ще* «поле з просом або після проса», [*просівка* (*розсипчаста*)] «просянка розлога, Milium effusum L.» Mak, [*просівка* (*весняна*)] «просянка весняна, Milium vernale M.B.» Mak, [*про́ска*] «поле, з якого знято просо» Л, [*просовик*] «просянка весняна» Mak, [*просовище*] «просище» Mak, *просце́* (зменш.), [*просяник*] «просянка розлога» Mak, [*прося́ни́ця*] «просяна солома або полова УРС, Нед; вид висипки в дітей Нед», [*прося́ни́ще*] «просище» Дз, До, *прося́нка* «Milium L.; просяна солома; [мишій зелений, Setaria viridis (L.) P.B. Mak]; (орн.) Emberiza calandra L.», [*про́сьє*] «просище» Л, *прося́ний*; — р. м. *про́со*, бр. *про́са*, др. *просо*, п. ч. слц. вл. proso, нл. pšoso, полаб. prösü, болг. *просо́*, схв. *про̀со*, слн. prosó, цсл. **просо**; — псл. proso; — походження неясне, можливо, неіндоєвропейське; пов'язується також з дінд. parṣáḥ «сніп» (Mayrhofer II 230), з коренем ie. *pre-(s-) «давити, бити», наявним у *прáти* «(первісно) бити», лат. premo «тисну»; мало переконливі зіставлення з лат. porrum «цибуля», гр. πράσον «тс.» (Fick BB 3, 163; Младенов 530; Uhlenbeck 159); з лит. sóra «просо», дінд. psáraḥ «бенкет» (Hirt IF 21, 173), з р. [*пря́да*] «вид проса» (Jokl Jagić-Festschr. 482), із гр.

περκνός «строкатий», дінд. pŕśiḥ «тс.» (Niedermann Symb. Rozwadowski I 112—113). — Фасмер—Трубачев III 378—379; Черных II 71—72; Machek ESJČ 485; Schuster-Šewc 1161; Holub—Kop. 295; Skok III 52.

просо́дія «система висотних, силових і часокількісних фонетичних засобів; сукупність правил у віршуванні», [*прозо́дія*] «тс.» Куз, *просоди́чний*, ст. *просодия* «наголос» (1642); — р. *просо́дия*, бр. *прасо́дыя*, п. prozodia, ч. prosodie, слц. prozódia, болг. *прозо́дия, просо́дия*, м. *прозодија*, схв. *про̀зо̄дија*, слн. prozodíja; — запозичено з латинської мови; лат. prosōdia «просодія, тонічний акцент, часокількість складу» походить від гр. προσῳδία «пісня з акомпанементом; наголос; орфографічний знак наголосу, придиху, часокількості», утвореного з прийменника πρός (προτί) «від, з; до, проти» та іменника ᾠδή «пісня». — CIC^2 688; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 798; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 589; Вуjаклија 774; Klein 1256; Boisacq 15, 816—817, 1079. — Див. ще **о́да, про́ти**.

[**просо́нцвіт**] (бот.) «соняшник, Helianthus annuus L.» ВеНЗн, [*процо́нцвіт*] «тс.» НЗ УжДУ 26/2; — результат поєднання прийменника *про* та іменників *со́нце* і *цвіт*. — Див. ще **про, со́нце, цвіт**.

[**просопі́вець**] (орн.) «горобець, Passer Briss.» Л; — давніше **просопи́вець*, складне слово, утворене з іменника *про́со* та дієслова *пи́ти*; пор. іншу назву горобця — [*прося́ник*] Л; обидві зумовлені тим, що горобці охоче скльовують просо; пор. також [*пить коно́плі*] «визбирувати, викльовувати сім'я конопель» (про горобців) Л. — Див. ще **пи́ти, про́со**.

проспе́кт «широка пряма міська вулиця; поширений виклад плану; рекламна листівка», ст. *проспектъ* «вид (на щось)» (1717—1740); — р. болг. *проспе́кт*, бр. *праспе́кт*, п. ч. вл. слц. prospekt, м. *проспект*, схв. *про̀спе-к(а)т*, слн. prospékt; — запозичено з німецької мови; н. Prospékt «вид, перспектива» походить від лат. prōspectus «вид; погляд; увага», пов'язаного з дієсловом prōspicio «дивлюся в далечінь; бачу здаля», утвореним за допомогою префікса prŏ- (на позначення руху вперед) від дієслова specio «дивлюся». — CIC^2 688; Черных II 72; Цыганенко 376; Kopaliński 793; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 593; Вуjаклија 781. — Див. ще **про, спекта́кль**.

[**про́стень**] «нитка на веретені Г; починок (пряжі) Нед; канат Куз», [*про́стрінь*] «нитка на веретені Г; починок (пряжі) Нед»; — р. [*про́стень*] «починок, веретено з пряжею; веретено з навоєм трьох починків пряжі; веретено з навоєм пряжі у дві нитки для зсукування», бр. [*прасце́нь*] «починок, нитки на веретені з трьох веретен», [*про́сцінь*] «кілька звитих і зв'язаних разом нитками веретен із пряжею на одному довгому веретені»; — очевидно, псл. (сх.) *prostьnь, утворене від прикметника prostъ «простий»; мотивація назви не зовсім ясна. — Трубачев Рем. терминол. 101. — Див. ще **про́сти́й**.

простерти́, [*пістерти*] ВеЛ, *простира́ти*, [*просто́рити*] «простирати» Нед, *просторі́шати, про́стір* СУМ, Г, [*простірня́*] «просторе місце» Нед, [*просто́р*] «простір» Нед, [*просто́ра*] «простір, просторінь», [*просто́рина*] «тс.» Нед, [*просто́рище*] «царина, простір» Куз, *про́сторінь*, [*просторо́нище*] «просторінь», [*просторо́нство*] «царина, галузь» Нед, [*про́сторонь*] «просторінь», *простірний* «просторий» Нед, *просто́рий*, [*просто́рний* Куз, *просторо́нний* Нед] «тс.», *просторо́вий, розпросто́рити* «розтягти, розкидати, розповсюдити», [*розпросто́р*] Нед; — р. *простере́ть* «простерти», др. *простерти* «тс.», п. rozpostrzeć «розпростерти», ч. prostříti «розстелити», слц. prestriet' «постелити; накрити (стіл)», вл. přestrěć «розтягти, розстелити (скатертину); закинути (сітку)», нл. pšestrěś «розстелити, простягти»,

болг. *простра́* «простру, простягну; розвішаю (білизну)», м. *простре* «розстеле; простягне, простре», схв. *прòстрēти* «простерти; розстелити; застелити», слн. prostréti «простерти», стсл. **прострѣти** «тс.»; — псл. *prosterti, пов'язане чергуванням голосних із *storna «сторона» і утворене за допомогою префікса pro- від дієслова *sterti (не збереженого в слов'янських мовах), спорідненого з дінд. stṛṇāti (stṛṇōti, stárati) «сипле, кидає», ав. staraiti «сипле, стеле», лтс. stirinât «рухати, трясти», алб. shtrinj «розстеляю», гр. στόρνῡμι «стелю», στορέννῡμι, στρώννῡμι «тс.», лат. sterno «стелю, розстеляю», дірл. sernim «тс.», сірл. srath «берег, долина». — Фасмер III 379; Machek ESJČ 589; Варбот 75; Trautmann 287; Mühl.—Endz. III 1071, 1074; Meillet MSL 16, 245; Pedersen Kelt. Gr. I 52; Persson Beitr. 448; Walde—Hofm. II 590; Hofmann 339; Pokorny 1029—1030; Мельничук Этимология 1984, 139. — Див. ще **про**. — Пор. **сто́рона́**.

прости́бі «вибач(те); [милостиня]», *прости́бі́г* «тс.»; — результат злиття словосполучення *прости́ бі́г*, яке складається з форми наказового способу дієслова *прости́ти* (3 ос. одн.) та іменника *бі́г* «Бог», що зазнав редукції; букв. «хай простить Бог». — Велигорський РМ 1935 I 29. — Див. ще **бог**[1], **прости́ти**. — Пор. **спаси́бі**.

про́сти́й, *простакува́тий, простува́тий, проста́к, проста́цтво* «простакуватість; прості люди; [побут простолюду]», [*простаче́нко*] «син простолюдина», [*простачи́сько*] «простак», [*простачі́я*] «простацтво» Куз, [*проста́чка*] «мішковина» О, [*просте́ць*] «прямий напрямок», [*простиня́*] «простота Нед; проста людина», [*про́стка*] «протока; з'єднувальний канал» Куз, [*прос(т)ник*] «пряме, вертикально розташоване стебло», *простота́* «простість; [простолюд; неук, невіглас]» СУМ, Г, [*про́сточка*] (пестл.) «простолюдинка; проста жінка», [*простю́ха*] «проста горілка» Нед, *простю́шка*, [*простю́га*] «проста горілка» Нед, [*простю́ха*] «тс.» Куз, [*простя́ка*] «проста, негорда людина», [*простяни́ще*] «селюк» Пі, [*простя́ха*] «вид плахти», [*простя́чка*] «тс.», [*про́ща́ва*] «чернь, простолюд» Г, Нед, [*проста́ти*] «іти», [*проста́чити*] «ставати брутальним» Куз, *простіти, простіша́ти, простува́ти* «іти; [випрямляти]», *простува́тися* «випростовуватися», *про́сто* «прямо; навпроти», [*простяко́м*] «навпростець», *впрост* «прямо, напроти; просто; [уздовж; зовсім]», *ви́простати*, [*за́проста*] «просто» Ж, *за́просто*, [*іспроста́*] «спроста» Она, [*напро́стати*] «випрямити», [*напрошки́*] «навпростець», [*напрощки́*] Нед, *на́впрост, навпросте́ць, навпрошки́* «тс.», [*опро́стати*] «звільнити», [*опроста́ти*] «вирівняти» Нед, [*опро́статися*] «звільнитися; опритомніти», [*опрошкува́ти*] «ходити навпростець», *опрости́ти, опроще́нець, опроще́нство*, [*попро́сту*] «просто» Нед, *розпроста́ти, спрости́ти, спростува́ти, спроще́нець, спроще́нство, спро́ста́* УРС, Г, [*упро́ст*] «прямо»; — р. *просто́й* «простий», бр. *про́сты* «тс.», др. *простыи* «прямий; простий, звичайний», п. prosty «прямий; простий», ч. слц. prostý «простий; позбавлений (чогось)», вл. prosty «застиглий; простий; позбавлений (чогось)», нл. pšosty «тс.», полаб. pröstě «божевільний, безглуздий», болг. м. *прост* «простий», схв. *прȍст* «тс.», слн. prȍst «вільний; безплатний; простий», стсл. **простъ** «простий; прямий; дешевий; грубий»; — псл. prostъ виводиться (Machek ESJČ 485) з *prot-tos «звичний, звичайний», за походженням пас. дієприкм. мин. ч. від дієслова *prosti (< *prot-ti) «звикати, бути звиклим (до чогось)»; — споріднене з лит. pràsti «звикати, бути звиклим, розуміти, збагнути, (пі)знати», лтс. prast «розуміти, збагнути, помітити», прус. (iss)-presnān «розум», (iss)prestun «розуміти», тох. A pratim «рішення, намір», лат. (inter-)pres «посередник, пояснювач, товмач (перекла-

дач)», гот. frapi «розум, сенс», frapjan «думати, пізнавати, розуміти», frops «розумний, розсудливий», двн. (ant-) frist(a) «тлумачення, переклад»; пояснюється також (Mayrhofer II 373) як складне *pro-stъ (< *pro-sthos) «видатний», перший компонент якого пов'язується з прийменником (префіксом) pro (pro-), другий — із stati «стати» або вважається (Schuster-Šewc 1162) давнім суфіксом; виведення з prostrъ «розстелений», пов'язуваного з *prosterti «простерти» (Mikl. EW 321), як і зближення *pros-tъ «простертий» із plastъ «пласт» (Потебня у Преобр. II 134), мало переконливе. — Фасмер III 380; Черных II 72; Младенов 530; Skok III 52—53; Trautmann 281; Persson Beitr. 240; Rozwadowski RSl 2, 94; Meillet Études 161, 234.

про́стиня́, [*прастана́*] «простиня» Кур, [*про́сцінь*] «плахта» О; — р. *простыня́*, [*простина́*], бр. *прасціна́*; — очевидно, виникло внаслідок дисиміляції з др. **простиря*, пов'язаного з *простирати* «простирати»; пор. укр. ст. *простира́* (*простирою*) (1699), м. *простирка* «підстилка, килим, на якому сплять», схв. *прòстирка* «тс.», а також лит. prastyrià «простиня, покривало», молд. *простúре*, рум. prostíre «тс.», що походять від того самого давньоруського слова; менш обґрунтованим є пов'язання з псл. prostъ «простий», укр. *про́сти́й* з безпосереднім виведенням від *prostyni (Фасмер III 381; Преобр. II 135; Булаховський Вибр. пр. III 362; Соболевский РФВ 66, 397; Желтов ФЗ 1876/6, 48). — Потебня К ист. зв. III 51; Būga RR II 523—524. — Див. ще **простéрти**. — Пор. **простира́ло**.

простира́дло «простирало, простиня»; — бр. *прасціра́дла*; — адаптоване на українському ґрунті запозичення з польської мови; п. prześcieradło (< псл. зах. [*prostěradlo]) відповідає укр. *простира́ло*. — Булаховський Вибр. пр. II 362; Shevelov Hist. phonol. 80. — Див. ще **простира́ло**.

простира́ло; — р. *простира́ло* (церк.) «килим», др. *простирало* «місце для розстилання; сушильня», п. prześcieradło «простирало, простиня», ч. prostěradlo, слц. prestieradlo «тс.; запинало», вл. přesćěradło «килим», нл. pśesćěradło «запинало; ковдра, килим», цсл. **простирало** «сушильня (місце, де щось розстилають)»; — псл. сх., півд. [*prostira(d)lo], (зах. [*prostěradlo]) утворено від дієслова [prostirati] (зах. [prostěrati]) «простирати». — Див. ще **простéрти**. — Пор. **простира́дло**.

[**простúря́дно**] «простира(д)ло, простиня» Г, Нед; — очевидно, результат контамінації слів *простира́(д)ло* і *рядно́* (див.).

простúти «вибачити; [попрощатися (з кимось)]», *простúтися*, *прощáти* «вибачати; [прощатися з кимось]», [*прощáти*] «тс.» Нед, *прощáтися*, [*прáщанє*] «прощання» Нед, *про́ща* «паломництво; відпущення гріхів; [надмогильна промова Нед]», *прощáння* СУМ, Нед, *прощáльник* «козак, що прощався бенкетом із світським життям перед тим, як вступити до ченців», *про́ще́ння* СУМ, Нед, *прощáльний*, [*опростúти*] «благословити (когось при прощанні)» Ж, [*опростúтися*] «примиритися, розлучитися в добрій злагоді» Ж, [*опро́ще́ння*] «прощання; пощада, ласкаве ставлення» Г, Ж, *розпрощáння*, [*спростúти*] «простити» Нед; — р. *простúть* «простити», др. *простити* «вибачити; вилікувати», п. prościć «випрямляти», ч. prostiti «позбавляти; звільняти», болг. *простя́* «прощу, вибачу», м. *прости* «простить, вибачить», схв. *прòстити* «простити, вибачити», цсл. **простити** «тс.»; — псл. prostiti, очевидно, похідне від prostъ «вільний»; первісно означало «звільнити від чогось». — Булаховський Вибр. пр. III 388; Фасмер III 380; Machek ESJČ 485; Skok III 52—53. — Див. ще **про́стúй**.

проститу́ція, *проститу́тка*, *проституювáти*; — р. болг. *проститу́ция*, бр. *прастыту́цыя*, п. prostytucja,

ч. prostituce, слц. prostitúcia, вл. prostitucija, м. *проституција*, схв. *проституција*, слн. prostitúcija; — запозичення з французької мови; фр. prostitution походить від пізньолат. prōstitūtio «проституція; ганьблення, безчещення», похідного від дієслова лат. prōstituo «виставляю на продаж; проституюю; ганьблю, безчещу», утвореного за допомогою префікса prŏ- «перед, уперед, попереду» від statuo «ставлю, виставляю», пов'язаного з дієсловом sto «стою», спорідненим з псл. stati, укр. *ста́ти*. — CIC² 688; Черных II 72; Kopaliński 794; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 593; Вујаклија 781—782; Dauzat 593; Walde—Hofm. II 587, 596—599. — Див. ще **про, ста́ти**.

простоволо́сий «з непокритою головою», [*простоволо́сє*] «перебування з непокритою головою» (про жінок) Нед, [*розпростоволо́сити*] Нед; — р. *простоволо́сый*, бр. *проставало́сы*, др. *простоволосыи*, п. prostowłosy, ч. слц. prostovlasý, цсл. **простовласын** «з вільно ношеним, непокритим волоссям»; — псл. *prostovolsъ, утворене з основ прикметника prostъ «вільний» та іменника *volsъ «волос»; менш обґрунтоване виведення першого компонента prosto- з припущуваного прислівника (й префікса) *pro-z-to «окремо, вільно» (Otrębski JP 1967 47/3, 173—176). — Див. ще **во́лос, про́сти́й**.

простра́ція «стан надзвичайної фізичної і нервово-психічної кволості»; — р. болг. *простра́ция*, бр. *прастра́цыя*, п. prostracja, ч. prostrace, слц. prostrácia; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. prōstrātiō «повалення; засмучення» є похідним від лат. prōsterno «валю, зрубую; руйную; засмучую», утвореного за допомогою префікса prŏ- «перед-, уперед» від sterno «розстеляю; сиплю; валю; засмучую», спорідненого з псл. *prosterti, укр. *простерти*. — CIC² 688; Kopaliński 794; РЧДБЕ 593; Dauzat 593; Walde—Hofm. II 376, 590—591. — Див. ще **про, простерти**.

[**пристріл**] (бот.) «сон-трава лучна, Pulsatilla pratensis Mill.; сон-трава велика, Pulsatilla grandis Wenderoth. (Pulsatilla vulgaris Mill.)» Mak, [*пристріл (лісовий)*] «аконіт шерстистовустий, Aconitum lasiostomum Reichenb. (Aconitum lycoctonum L.)» Mak; — бр. [*прастрэ́л*] «трава, якою лікують корів, що не теляться»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *простре́л* «сон-трава, Pulsatilla Adans.» являє собою результат семантичної видозміни слова *простре́л* (мед.) «пристріл, параліч, удар», похідного від *простре́ливать* «пристрілювати», утвореного за допомогою префікса *про-* «про-» від *стреля́ть* «стріляти», якому відповідає укр. *стріля́ти*; назва зумовлена отруйністю цих рослин (Вісюліна—Клоков 126, 496; Нейштадт 254). — Див. ще **про, стріла́**[1].

[**пристрітник**] (бот.) «(види лутиги) Atriplex laciniatum L., Atriplex latifolium Whlnb.; перстач гусячий, Potentilla anserina L.» Mak, [*перестрітник*] «Atriplex latifolium Whlnb.» Mak, [*пострітник*] «лутига, Atriplex L.»; — не цілком ясні назви; можливо, пов'язані з *пристрі́т* «хвороба від зустрічі, зурочення», [*пере́стріт*] «тс.», оскільки частина хвороб, що їх лікують рослинами з цією назвою (О. П. Попов, Лікарські рослини в народній медицині 138, 185), могла вважатися наслідком зурочення. — Див. ще **при́стрі́т**[1], **стрі́тити**. — Пор. **пристрі́т**[2].

простягти́, *простягну́ти*, [*простя́жний*] «довгий і пологий», [*впро́стяж*] «цугом», [*упро́стяж*] «один за одним» Куз, [*повистяга́ть*] «попротягувати» Кур; — результат контамінації форм *протягти́* і *розтягти́*. — Див. ще **тягти́**.

просуренка, *просуренок, про́сурень* — див. **про́се́ре́н**.

просяка́ти — див. **ся́ка́ти**.

[**про́так**] «решето ВеЗа; рідке решето О», [*прета́к*] «решето; велике решето для просіювання полови» ВеБ; — адаптоване запозичення з польської

мови; п. przetak «решето», споріднене з болг. [*прóтак, прóтък, прóток*] «шкіряне решето з широкими дірками; велике сито на борошно», схв. *прȍтак* «рідке решето», є похідним від дієслова przetaczać «переливати; просіювати (через решето)», przetoczyć «перелити, переточити», утвореного від toczyć «точити, цідити» за допомогою префікса przе- «пере-», що, як і в більшості інших західнослов'янських мов, витіснив первісний тут префікс pro- «про-»; значення «просівати (про зерно)», очевидно, в минулому було властиве дієслову п. przetaczać, але нині втрачене; пор. схв. *протȍчити* «вилити; просіяти (крізь решето)», укр. *точи́ти* «лити; цідити; просівати (крізь решето)». — О II 156; Brückner 564, 573; SW V 219; Варбот 41, 43. — Див. ще **пере-, про, точи́ти**[1].

Протáс, *Протáсій, Протáзь*, ст. *Протáсїй* «предчин(н)ый» (1627); — р. болг. *Протáсий*, бр. *Пратáс, Пратáсій*, др. *Протасии*, п. Protazy, слц. Protáz, м. *Протасие, Протазие*, схв. *Протасије, Протазије*, слн. Protazij, стсл. **Протасии, Протасъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Προτάσιος пов'язане з προτάσσω «ставлю попереду, висуваю наперед», утвореним за допомогою префікса προ- «перед-, уперед» від τάσσω «ставлю, кладу», можливо, спорідненого з лит. patogùs «зручний», лтс. patágs «тс.». — Вл. імена 82; Беринда 228; Петровский 184; Спр. личн. имен 447; Frisk II 845—846, 859; Boisacq 944—945. — Див. ще **про**.

[**протачник**] (бот.) «вероніка, Veronica L.» Mak, [*протáчник* (*гáдинець*)] «вероніка дібровна, Veronica chamaedrys L.» Нед; — р. [*перетóчник*] «вероніка», бр. [*пржэтачнік*] «вероніка лікарська, V. officinalis»; — адаптоване запозичення з польської мови; п. przetacznik «вероніка» є словом нез'ясованого походження; пов'язання з targać «смикати, сіпати» (через форму przetarżnik «вероніка»), ч. trhati «тс.; рвати» (Machek Jm. rostl. 213) або з п. przetak «решето» (SW V 219) мало переконливі; пор. ч. [potočník] «вероніка струмкова, Veronica beccabunga L.», похідне від potok «струмок» (росте біля струмків).

[**проташлюва́ти**] «продати, розбазарити» Нед; — неясне.

[**про́твина**] «залізний лист для печива; деко» Л, [*про́товень*] «лист, деко» До, [*про́твель*] «лист із заліза для випікання хліба, печива» Ва; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *про́тивень* «лист, деко» походить від нвн. Brátpfanne «сковорода», видозміненого, очевидно, внаслідок народноетимологічного зближення з *про́тив* «проти». — Фасмер III 383. — Див. ще **братва́н**.

проте́ «однак; усе-таки; [тому, через те Нед]», [*прото*] «проте; незважаючи на те, однак» О; — п. przeto «тому», ч. proto «тому, завдяки цьому; для того, щоб», слц. preto «тому, ось чому», вл. přeto «за це», нл. pśeto «усе-таки, незважаючи на це, проте; тому»; — результат злиття прийменника *про* «за, для, через (причинове)» з вказівним займенником *те* (*то*); значення «однак» розвинулось на основі первісно причинової конструкції із запереченням *а (але) про те не* «але через те не». — Див. ще **про, той**.

протегува́ти «сприяти, підтримувати», *проте́ктор, протекторáт, протекціонізм, протекціоні́ст, проте́кція*; — п. вл. protegować «протегувати»; — запозичено з латинської мови, можливо, через польську; лат. prōtego «прикриваю, покриваю; захищаю, приховую», утворено за допомогою префікса prō- «уперед; для, на користь» від дієслова tego «покриваю; ховаю; захищаю; охороняю», спорідненого з дірл. tech «дім», teg, дкімр. tig «тс.», двн. decch(i)u «покриваю», dah «дах», нвн. Dach «тс.». — CIC[2] 689; Черных II 73; Kopaliński 795; Walde—Hofm. II 654—655. — Див. ще **дах, про**.

протежé «особа, якій хтось сприяє», *протежува́ти* «протегувати» Куз; — р. болг. *протежé*, бр. *пратэжэ́*, ч. protežé, protégé, слц. заст. protežé, схв. *протѐжē*, слн. protežírati «протегувати», protežírapec «протегований, протеже»; — запозичення з французької мови; фр. protégé «протеже, протегований, улюбленець» пов'язане з дієсловом protéger «протегувати; захищати; охороняти; сприяти», що походить від лат. prōtego «прикриваю; приховую; захищаю». — CIC² 688; Черных II 73; РЧДБЕ 594; Вуjаклија 782; Dauzat 593. — Див. ще **протегува́ти**.

проте́з «штучний орган», [*проте́за*] «тс.» Куз, [*протеза́рня*] «фабрика, де виготовляють протези» Куз, *протези́ст*, *протезува́ти*; — р. *проте́з*, заст. *проте́за*, бр. *пратэ́з*, п. proteza, ч. слц. слн. protéza, болг. м. схв. *проте́за*; — запозичено з французької мови, очевидно, через посередництво російської й польської; фр. prothèse «протез» являє собою видозміну гр. πρόσθεσις «приставлення; додавання, приєднання», похідного від дієслова προστίθημι «приставляю, прикладаю, додаю», утвореного за допомогою префікса προσ- із значенням додавання, спорідненого з псл. protivъ, укр. *про́ти*, від дієслова τίθημι «ставлю, кладу», спорідненого з псл. děti, укр. *(по)ді́ти*. — CIC² 688; Черных II 73; Kopaliński 795; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 594; Klein 1257; Dauzat 593; Frisk II 600—601, 897—898; Boisacq 816—817, 969—970. — Див. ще **дíти²**, **про́ти**.

проте́за «поява неетимологічного елемента на початку слова», *протети́чний*; — р. болг. м. схв. *проте́за*, п. proteza, ч. prothese, prothesis, слц. слн. protéza; — запозичення з німецької або французької мови; н. Prothése «протеза», фр. prothèse «тс.» походять від лат. prothesis «приставлення літери (спереду слова)», що зводиться до гр. πρόσθεσις «приставлення, приєднання», πρόθεσις «префікс». — CIC² 688; РЧДБЕ 594; Klein 1258. — Див. ще **проте́з**.

протеї́н «простий білок»; — р. болг. м. *протеи́н*, бр. *пратэ́ін*, п. proteina, ч. protein, слц. слн. proteín, схв. *протѐин*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Proteín, фр. protéine, англ. protein походять від нлат. proteïnum «протеїн», утвореного голландським хіміком Г. Й. Мюльдером у 1838 р. на грунті гр. πρωτεῖον «перше місце», похідного від πρῶτος «перший». — CIC² 689; Kopaliński 794—795; РЧДБЕ 594; Вуjаклија 782; Klein 1258. — Див. ще **проти́сти**.

[**про́те́пом**] «прожогом Г; прямо Нед», [*про́типом* (іти́ за ким)] «слідом (іти за ким)» Нед; — очевидно, похідне утворення від дієслова [*тепти́*] «бити, трясти, мучити»; первісним значенням могло бути «пробиваючи (собі дорогу), пробиваючись, проштовхуючись»; непереконливим з фонетичних міркувань є пов'язання слова з р. *топта́ть* (Куркина Этимология 1968, 96). — Див. ще **про, тепти́**.

протерозо́й «друга ера в геологічній історії Землі»; — р. *протерозо́й*, бр. *пратэразо́й*, п. proterozoik, ч. слц. proterozoikum; — запозичення з новолатинської мови; нлат. proterozoicum «тс.» утворено від гр. πρότερος «передніший, раніший», що являє собою форму вищого ступеня від πρό «уперед, раніше, перед», спорідненого з псл. pro, укр. *про*, та ζωή «життя». — CIC² 689; Kopaliński 795; Holub—Lyer 398; Frisk II 596—597, 603. — Див. ще **Зо́я, про**.

проте́ст, *протеста́нт*, *протестанти́зм* (рел.), *протеста́нтство* (рел.), *протеста́ція* «протест» Куз, *протестува́ти*; — р. болг. *проте́ст*, бр. *пратэ́ст*, ст. *протестовати* (1598), *протестъ* (1711), п. ч. слц. вл. нл. protest, м. *протест*, схв. *про̀тест*, слн. protést; — запозичення з латинської, пізніше з німецької мови; нім. Protést «протест» походить від іт. protésto «прийняття скарги про неоплату; опротестування (векселя)», пов'язаного з дієсловом protestare «оголошувати при-

вселюдно, свідчити; опротестовувати; заявляти; протестувати», яке зводиться до лат. prōtestārī «заявляти публічно, свідчити», утвореного за допомогою префікса prō- «уперед; для, на користь» від testārī «свідчити; урочисто твердити; доводити; заповідати». — СІС² 689; Черных II 73; Фасмер III 382; Kopaliński 795; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 594; Вујаклија 783; Kluge—Mitzka 567; Dauzat 593. — Див. ще **атеста́т, про**.

про́ти́ СУМ, Г, *проти-, про́ти́в* СУМ, Г, [*про́тів*] «проти; напроти» О, (Ме), *противе́нство* «суперечність», *проти́вник*, [*противни́цтво*] «супротивники; ворожнеча» Куз, [*проти́вливий*] «який легко ображається» Нед, *проти́вний* «протилежний; відразливий», *проти́витися* «чинити опір; [ображатися; гидувати Ме]», *напро́ти́* СУМ, Г, [*напро́тив*], [*напроти́вний*] «розташований навпроти; який контрастує» Нед, *навпро́ти́* СУМ, Г, *непротивле́нець, непротивле́нство, опроти́віти*, [*попро́тив*] «проти», [*спро́тив*] «заперечення, опір» Нед, *спроти́вити* «зробити гидким; настроїти проти», *спроти́витися* «стати гидким; учинити опір», *спроти́віти* «стати гидким», *су́про́ти́* СУМ, Куз, [*су́проти́в*] «супроти» СУМ, Куз, [*су́проть*] «тс.» Нед, [*супроти́вець*] «супротивник», [*супроти́вка*] «опір» Нед, *супроти́вник*, [*супроти́вня*] (у виразі: *в супроти́вню кому́сь ста́ти* «учинити комусь опір») Нед, [*супроти́вство*] «опір» Нед, *супроти́вний, супроти́витися* «чинити опір»; — р. *про́тив* «проти», [*проти́в*] «назустріч», [*про́ти́*] «проти», бр. [*про́ці*], [*про́ціў*] «тс.», др. *противъ* «проти; назустріч», *противо, противу* «тс.», п. przeciw «проти», przeciwko, [prociw, proci], ч. proti, ст. protiv, слц. proti, вл. přećiwo, нл. pśeśiwo, болг. *проти́в*, м. *против*, схв. *про̏тӣв* «тс.», слн. próti «назустріч», proti «у напрямі до», [protivo] «проти», стсл. **противъ** «проти», **противѫ** «тс.»; — псл. protivъ, прикметникове утворення від proti, спорідненого з лтс. pretī, pretiem «назустріч, навпроти», pret «проти, перед, до, порівняно з», pretība «опір, відсіч; протилежність», дінд. práti «проти», гр. προτί «навпроти», πρός «тс.», лат. pretium «вартість; ціна». — Фасмер III 382—383; Черных II 73—74; Brückner 441; Machek ESJČ 485; Schuster-Šewc 1170—1171; Младенов 531; Skok III 54; ESSJ Sl. gr. I 222—227; Trautmann 231; Karulis II 79—80; Эндзелин ЛП I 189; Ernout—Meillet 945; Brugmann Grundriss II 2, 877; IF 13, 87.

проти́сти (зоол.) «одноклітинні організми»; — р. *проти́сты*, бр. *праты́сты*, п. protistologia «наука про протистів», ч. protisté, слц. protisty, болг. *проти́сти*, схв. *протисти*, слн. protíst; — назва, засвоєна з новолатинської наукової термінології; нлат. protistum (мн. protista) «протист» утворено на основі гр. πρώτιστος «найперший» — форми найвищого ступеня до πρῶτος «перший», спорідненого з лит. pìrmas, дінд. pū́rva-, ав. paur-va- «тс.», псл. *pьr̥-vъ, укр. *пе́рший*. — СІС² 690; РЧДБЕ 595; Вујаклија 783; Klein 1259; Frisk II 609—610; Boisacq 819—820. — Див. ще **пе́рший**.

[**протич**] (бот.) «пижмо звичайне, Tanacetum vulgare L.» Mak; — результат видозміни запозиченої з польської мови форми [*вротич*] (< п. [wrotycz], з укр.?), яка відповідає укр. [*воро́тич*] «тс.» (див.).

прото- (перший компонент складних слів, що означає первинність або вищий ступінь чогось, напр., *протобе́стія, протоісто́рія, протопі́п*); — р. болг. м. схв. *про́то-*, бр. *прота-*, др. *прото-*, п. ч. слц. вл. слн. proto- «тс.»; — виділена із складу слів грецького походження (типу *протоієре́й, протопла́зма*) основа, що зводиться до гр. πρῶτος «перший; передній». — СІС² 690; Фасмер III 383; Kopaliński 794; Holub—Lyer 398; Вујаклија 783; Klein 1259. — Див. ще **проти́сти.**

протоко́л, *протоколі́зм* «протокольний стиль», *протоколі́ст*, [*протоколя́нт*] «протоколіст» Куз, *протоколю-*

вáти; — р. болг. *протокóл*, бр. *пратакóл*, п. protokół, ч. слц. вл. нл. protokol, м. *протокол*, схв. *прòтокол*, слн. protokól; — запозичено з французької або німецької мови; фр. protocole «протокол», нім. Protokóll «тс.» походять від слат. protocollum «аркуш, приклеєний на початку книги або сувої папірусу, де знаходився зміст юридичного документа (імена, дати тощо)», яке походить від гр. (пізн.) πρωτόκολλον «тс.», утвореного з основ слів πρῶτος «перший; передній» та κολλάω «приклеюю», похідного від κόλλα «камедь; клей», пов'язаного з снн. helen «клеїти», псл. klějь (*klьjь), укр. *клей*. — CIC² 690; Фасмер III 383—384; Черных II 74; КЭСРЯ 370; Kopaliński 795; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 595; Вуjаклија 783; Frisk I 898—899. — Див. ще **клей, протúсти.**

протóн «позитивно заряджена елементарна частинка атомного ядра»; — р. болг. *протóн*, бр. *пратóн*, п. ч. proton, слц. слн. protón, м. *протон*, схв. *прòтōн*; — очевидно, запозичення з англійської мови; англ. proton «тс.» утворено англійським фізиком Е. Резерфордом у 1920 р. від гр. πρῶτον «перше», форми с. р. одн. від πρῶτος «перший; передній». — CIC² 690; Kopaliński 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 595; Вуjаклија 784; Klein 1259. — Див. ще **протúсти.**

протоплáзма «вміст клітини живого організму», *протоплáст*, *протоплазматúчний*; — р. болг. м. *протоплáзма*, бр. *пратаплáзма*, п. слц. protoplazma, ч. protoplasma, protoplazma, вл. protoplasma, схв. *протòплазма*, слн. protoplázma; — запозичення з німецької мови; н. Protoplásma утворено чеським фізіологом Я. Є. Пуркінє у 1839 р. з основ гр. πρῶτος «перший» і πλάσμα «витвір». — CIC² 690; Kopaliński 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 595; Вуjаклија 784; Klein 1259. — Див. ще **плáзма, протúсти.**

[**прóторг**] «голка без вушка», [*прóтір, прóдір, продів* Нед] «тс.»; — р. [*прóторг, прóторжь*], бр. [*прóтарг, прóтар*] «тс.»; — пов'язане з др. *протъргнути ся* «прорватися, розірватися», утвореного за допомогою префікса *про-* від дієслова *търгати ся* «розриватися», *търгати* «битися, дрижати». — Булаховський СМ I 17. — Див. ще **про, тóргáти.**

прототúп «первісна форма; конкретна особа як основа літературного образу»; — р. болг. *прототúп*, бр. *прататып*, п. ч. слц. вл. prototyp, м. *прототип*, схв. *прòтотīп*, слн. prototíp; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Prototýp, фр. prototype «тс.» походять від гр. πρωτότυπος «оригінал» (букв. «перший зразок»), утвореного з основ слів πρῶτος «перший» та τύπος «форма, зразок, тип». — CIC² 691; Фасмер III 384; Kopaliński 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 596; Вуjаклија 784; Klein 1259. — Див. ще **протúсти, тип.**

протуберáнець «світне утворення над хромосферою Сонця»; — р. *протуберáнец*, бр. *пратуберáнец*, п. protuberancja, ч. protuberance, слц. protuberancia, вл. protuberanca, болг. *протуберáнция*, схв. *протуберàнца*, слн. protuberánca; — запозичення з німецької мови; нім. Protuberánz «протуберанець» походить від пізньолат. prōtūberāns, пов'язаного з лат. prōtūbero «набухаю, набрякаю», утвореним за допомогою префікса prō- «уперед; для, на користь» від дієслова tūbero «здіймаюся, підіймаюся». — CIC² 691; Kopaliński 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 591; Вуjаклија 785; Fremdwörterbuch 515; Klein 1260. — Див. ще **про, туберкульóз.**

профáн «невіглас, неук», *профанáція, профанувáти*; — р. болг. *профáн*, бр. *прафáн*, п. profan, ч. profanace «профанація», слц. profanácia «тс.», вл. profany «той, що профанує», м. *профан* «профан», схв. *прòфāн*, слн. profán; — запозичення з французької мови; фр. profane походить від лат. profānus «непосвячений, невтаємничений;

неосвічений, темний», утвореного з прийменника prō «перед» та іменника fānum «освячене місце, святилище, храм». — CIC² 691; Kopaliński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуjаклија 785; Klein 1248; Dauzat 589. — Див. ще **про, фанати́зм.**

[**профа́тний**] (у виразах: [*профа́тна дорога*] «пряма дорога, дорога навпростець» Нед, [*ішо́в профа́тнов доро́гов*] «ішов світ за очі»), [*прохва́тний*] (у виразі [*прохва́тна доро́га*] «пряма дорога» Нед); — вл. přechwatny «квапливий, нерозважливий», нл. pśechwat «поквапливість»; — очевидно, похідне утворення від дієслова [*прохвати́тися*] «поквапитися», утвореного за допомогою префікса *про-* від *хвати́ти(ся)*. — Див. ще **про, хвати́ти.**

профе́сія, *професіона́л, професіоналіза́ція, професіоналі́зм, професіоналі́ст, профе́сійний, професіоналізува́ти*; — р. *профе́ссия*, бр. *прафе́сія*, ст. *професия* (XVII ст.), п. profesja, ч. profese, слц. profesia, вл. profesija, болг. *профе́сия*, м. *професија*, схв. *профѐсија*, слн. profesíja; — запозичення з латинської мови; лат. professio «вияв; офіційне оголошення, заява; офіційно зазначене заняття, професія» пов'язане з дієсловом profiteor «відкрито заявляю, оголошую; називаю своєю спеціальністю», утвореним за допомогою префікса pro- «(у)перед» від дієслова fateor «визнаю; висловлюю», пов'язаного з fārī «говорити», fābula «переказ; фабула, сюжет», спорідненими з гр. φημί «говорю», псл. bajati, укр. *ба́яти*. — CIC² 691; Фасмер III 384; Черных II 74—75; Kopaliński 786—787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуjаклија 785; Walde—Hofm. I 462—463. — Див. ще **ба́яти, про.**

профе́сор, *про́фесорі́вна, профе́сорка, профе́сорство, профе́сорська, профе́сорша, професу́ра, професорува́ти*; — р. *профе́ссор*, бр. *прафе́сар*, ст. *професоръ* (1596), п. ч. слц. вл. нл. profesor, болг. *профе́сор*, м. *професор*, схв. *про̀фесор*, слн. profésor; — запозичення з латинської мови; лат. profé́ssor «викладач, учитель» пов'язане з дієсловом profiteor «відкрито заявляю, оголошую». — CIC² 691; Фасмер III 384; Черных II 75; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 786—787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуjаклија 785; Walde—Hofm. I 462—463. — Див. ще **профе́сія.**

профіла́ктика, *профілакто́рій, профілакти́чний*; — р. *профила́ктика*, бр. *прафіла́ктыка*, п. profilaktyka, ч. profylaxe, слц. profylaxia, вл. profylaksa, болг. *профила́ксия, профила́ктика*, м. *профилактика, профила́кса*, схв. *профила̀кса*, слн. profiláksa; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Prophyláxe «профілактика», prophylaktisch «профілактичний», фр. prophylaxie, prophylactique, англ. prophylaxis, prophylactic походять від гр. (пізн.) προφυλακτικός «запобіжний, попереджувальний», пов'язаного з дієсловом προφυλάσσω «охороняю, стережу; запобігаю», утвореним за допомогою префікса προ- «(у)перед» від φυλάσσω «вартую, охороняю; оберігаю», похідного від φύλαξ «сторож, вартовий; захисник», очевидно, спорідненого з другим компонентом складного лат. (su-)bulcus «свинопас». — CIC² 691; Kopaliński 787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуjаклија 785; Dauzat 592; Klein 1254; Frisk II 1048—1049; Boisacq 1041. — Див. ще **про.** — Пор. **Феофіла́кт.**

про́філь, *профілюва́ти*; — р. *про́филь*, бр. *про́філь*, п. ч. слц. вл. profil, болг. м. *про́фил*, схв. *про̀фīл*, слн. profíl; — можливо, через польське посередництво запозичено з французької або німецької мови; фр. profil, нім. Profíl походять від іт. profilo «профіль; контур; вертикальний розріз», пов'язаного з дієсловом profilare «зображувати в профіль; обрисовувати», утвореним за допомогою префікса pro- «за, на користь», що продовжує лат. prŏ- «тс.», від іменника fīlo «нитка», що походить від лат. fīlum «тс.», спорідненого з псл. žila, укр. *жи́ла́*. — CIC² 692; Фасмер

III 384; Черных II 75; Kopaliński 787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуjаклија 785; Dauzat 590; Mestica 1280; Walde—Hofm. I 497—498. — Див. ще **жи́ла́, про.**

профі́т «вигода, прибуток, зиск», [*профітува́ти*] «мати зиск» Куз; — р. заст. *профи́т* «прибуток, користь», п. ч. слц. вл. profit, болг. *профи́т*, м. *профит*, схв. *про̀фӣт, про̀фӣт*, слн. profít «тс.»; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; нім. Profít «прибуток, зиск, вигода, користь» походить від фр. profit (< ст. pourfit) «тс.», що зводиться до лат. prōfectus, дієприкметника від дієслова prōficio «іду вперед; досягаю успіху; даю користь», утвореного за допомогою префікса prō- «(у)перед» від дієслова facio «роблю». — CIC^2 692; Kopaliński 787; РЧДБЕ 597; Вуjаклија 786; Dauzat 590. — Див. ще **про, факт.**

профо́рма «зовнішня формальність, видимість»; — р. болг. *профо́рма*, бр. *прафо́рма*; — результат злиття запозиченого з латинської мови виразу prō formā «задля форми; для зовнішнього вигляду, видимості, про людське око», що складається з прийменника prō «за, для» та іменника fōrma «форма, вигляд» у відкладному в. одн. — CIC^2 692; Фасмер III 385; Kopaliński 787; РЧДБЕ 597. — Див. ще **про, фо́рма.**

профо́с (іст.) «в'язничний наглядач», [*профуз*] «тс.; кат; мерзотник» Пі; — р. *профо́с*, п. profos, ч. profous, слц. profoz, схв. *про̀фоз*, слн. profós; — запозичення з німецької мови; нім. Profós, Profóβ «профос; наглядач на військових кораблях» через снідерл. гол. pr'voost «тс.» зводиться до фр. ст. prévost (фр. prévôt) «суддя (у старій Франції)»; начальник польової жандармерії», що виникло з лат. praepositus «начальник», похідного від дієслова praepōno «ставлю на чолі», утвореного за допомогою префікса prae- «спереду» від pōno «кладу». — Фасмер III 385; Kopaliński 787; Holub—Lyer 395; Kluge—Mitzka 566, 567; Dauzat 587; Walde—Hofm. II 335—336. — Див. ще **пози́ція, пре-.**

[**прохейцува́ти**] «прогайнувати» Нед; — неясне.

[**прохі́ра**] «лукава, хитра, підступна людина або тварина», [*прохи́ра*] «хитрун; настира; ділок Нед; знахар О», [*прохі́рець*] «хитрун» Бі, [*прохі́рство*] «лукавство, хитрість, підступність», [*прохи́рний*] «хитрий, настирливий; діяльний» Нед, [*прохі́рний*] «лукавий, хитрий, підступний», [*прохі́рити*] «хитрувати, лукавити» Бі, ст. *прохира* «проноза, пройдисвіт» (XVII ст.); — очевидно, результат часткового калькування п. ст. przechira «підступна людина; крутій, хитрун; пройдисвіт; шахрай, лукавець», przechyra «тс.», при якому польський префікс prze- було заступлено відповідним йому за функцією і, частково, походженням укр. *про-*, а коренево-суфіксальна частина запозичена без змін. — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Shevelov Hist. phonol. 616. — Див. ще **прехи́ра.**

Про́хор, [*Прохі́р*] Нед, ст. *Прохоръ* «пръвостранни(къ), лацный або готовыи, первыи в танцы аб(о) на крылосѣ» (1627); — р. болг. *Про́хор*, бр. *Про́хар*, др. *Прохоръ*, стсл. **Прохоръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Πρόχορος «Прохор» (букв. «той, що танцює попереду») пов'язане з дієсловом προχορεύω «танцюю попереду, веду (танець)», утвореним за допомогою префікса προ- «перед» від χορεύω «танцюю», похідного від χορός «хор; танок зі співом». — Вл. імена 82; Беринда 228; Петровский 185; Спр. личн. имен 447; Илчев 409; Boisacq 814, 1067. — Див. ще **про, хор^1.**

[**прохроми́ти**] «проткнути, проколоти», [*нахроми́тися*] «наколотися»; — очевидно, пов'язане з [*хро́ми́й*] «кульгавий» (див.).

процеду́ра; — р. болг. м. схв. *процеду́ра*, бр. *працэду́ра*, п. ч. вл. procе-

dura, слц. слн. procedúra; — запозичення з французької мови; фр. procédure «процедура» пов'язане з дієсловом procéder «робити, діяти», що зводиться до лат. prōcēdo «виходжу, виступаю, проходжу; з'являюся», утвореного за допомогою префікса prō- «(у)перед» від дієслова cēdo (< *ce-zdō) «іду, ходжу», що складається із вказівної частки ce-, спорідненої з псл. sь, укр. *сей*, і дієслівного кореня *sed-, спорідненого з псл. xoditi, укр. *ходи́ти*. — CIC² 692; Koraliński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 597; Вуjаклија 786; Dauzat 589; Walde—Hofm. I 192, 193—194. — Див. ще **про, сей, ходи́ти.**

проце́нт, *процентува́ти, безпроце́нтний*; — р. болг. *проце́нт*, бр. *працэ́нт*, п. вл. нл. procent, ч. procento, слц. percento, м. *процент*, схв. *про̀цен(а)т*, слн. procènt; — запозичення з німецької мови; н. Prozént походить від іт. per cento, яке згодом латинізувалося в pro cento, букв. «за сотню, від сотні». — CIC² 692; Фасмер III 386; Черных II 75; Преобр. II 137; Kopaliński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 597; Вуjаклија 786. — Див. ще **про, цент.**

про́це́с «хід розвитку; судова справа» СУМ, О, *проце́сія*, [*процесо́вич*] «сутяга, позивайло, позивака» Нед, *процесуалі́ст*, [*проце́сія*] «корогва» Ме, *процесуа́льний*, [*процесува́тися*] «судитися» Нед, ст. *процесъ* (1598); — р. *проце́сс*, бр. *працэ́с*, п. ч. слц. вл. proces, болг. *проце́с*, м. *процес*, схв. *про̀цес*, слн. procés; — запозичення з латинської мови; лат. prōcēssus «поступ, рух уперед» пов'язане з prōcēdo «іду вперед, простую». — CIC² 692; Фасмер III 386; Kopaliński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 597; Вуjаклија 786. — Див. ще **процеду́ра.**

[проч¹] «чому» Нед; — п. przecz, ч. proč «тс.»; — результат поєднання прийменника *про* і займенника *ч* (< *čь) «що» (зн. в.); укр. форма виникла, мабуть, під польським або чеським впливом, де такі конструкції поширені. — Brückner 71; ESSJ Sl. gr. II 583—584. — Див. ще **про, що.**

проч², *про́чка, прочки* — див. **пріч**.

[про́ча] «праща» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. proca «праща» зводиться до псл. *portja, з якого розвинулося стсл. **пращ̑та** (звідки укр. *пра́ща*). — Фасмер III 356. — Див. ще **пра́ща́**.

прочани́н «паломник, богомолець» СУМ, Нед; — пов'язане з [*про́чка*] «чужина; виселення», *пріч* «геть», семантично зближене з *про́ща* «паломництво, богомілля». — Shevelov Hist. phonol. 491. — Див. ще **пріч**.

прочва́ра — див. **почва́ра**.

[прочга] (вигук, яким підганяють коней) Пі; — очевидно, результат поєднання вигуків [*проч*] «геть» і *га* (див.).

прочина́ти, *прочина́тися, прочи́нок* — див. **прочну́тися**.

прочита́н (бот.) «плющ звичайний, Hedera helix L. [копирняк європейський, Asarum europaeum L. Mak]»; — результат видозміни форми [*брочетан*] «плющ звичайний», яка, крім припущень, викладених при ній (ЕСУМ I 254—255), може бути також пов'язана з *брость*.

про́чі́л, *прочо́лок* — див. **чо́ло́**.

[прочля́ти] «промарнувати (час)»; — очевидно, результат видозміни форми *продля́ти* «прогайнувати». — Див. ще **для́ти, про**.

прочну́тися «прокинутися, опам'ятатися, опритомніти», *прочну́ти* «прокинутися», *прочина́тися* «прокидатися, опам'ятовуватися, приходити до притомності», *прочина́ти* «прокидатися», [*прошну́тися*] «прокинутися», [*проче́нок*] «пробудження»; — результат контамінації слів *пробуди́тися* й *очну́тися*. — Див. ще **буди́ти¹, очну́тися**.

прочу́мати(ся) — див. **очу́матися**.

прочу́няти «прийти до пам'яті», *прочу́нятися* «тс.»; — пов'язане з *ви́чуняти* «видужати» (див.).

[**прошели́ти**] «просунути крізь отвір»; — результат видозміни форми *просили́ти* «тс.», зближеної з *ши́ло*. — Див. ще **сили́ти.**

[**прошке́питися**] «провинитися»; — очевидно, результат контамінації слів *прошпе́титися* «провинитися» і *кеп* «дурень». — Див. ще **кеп, шпе́ти́ти.**

[**прошухлюва́ти**] «проміняти»; — неясне; можливо, результат контамінації слів *шахрува́ти* і *махлюва́ти.*

про́ща — див. **прости́ти.**

про́ща́ва — див. **про́сти́й.**

[**прощівка**] (бот.) «синюха голуба, Polemonium coeruleum L.» Mak; — очевидно, похідне утворення від *про́сти́й*; назва зумовлена прямими високими стеблами цієї рослини (Федченко—Флеров 772). — Див. ще **про́сти́й.**

[**пррст**] (вигук, яким завертають овець), [*рист*] (вигук, яким підганяють овець), [*пршьо*] (вигук, яким підкликають коней); — п. [prru, prruć, prś, prśś] (вигуки, якими відвертають і закликають овець); — звуконаслідувальні утворення, можливо, пов'язані з *бир* (вигук, яким підганяють овець), *тпру* (вигук, яким зупиняють коней).

прс, *прсь, прус-прус* — див. **тпрусь.**

пруг «край, бік, ребро; вінця; край тканини, кант; обрій; зморшка, складка; рубець, шрам, смуга; дуга, півколо; четверта частина робочого дня», [*пруги*] «риси», *пружи́на,* [*пружо́к*] «черешок (листка)», [*пружки́*] «риси (обличчя)», *пругки́й* «пружний; [експансивний Нед]», [*пружа́стий*] «смугастий» Куз, [*пружи́вий*] «пружинистий» Куз, *пружи́нистий,* [*пружинува́тий*] Куз, *пружи́нястий, пружи́стий, пружки́й, пружна́стий, пру́жни́й, пружня́стий* «тс.», [*пру́гати*] «кидати, жбурляти» Нед, [*пругну́ти*] Нед, *пружи́нити, пру́жити* «напружувати», *пру́житися* «бути пружним», [*впопру́жити*] «підв'язати попругу» Ж, *напру́га,* [*напру́гий*] «міцний, пружний, напружений», [*на́пру́го*] «міцно, напружено; нагло, раптово; стрімко» Г, Ж, [*на́пру́гом*] «тс.» тж, [*напруга́ти*] «напружувати» Ж, [*напружа́ти, напружи́ти*] «тс.» Ж, [*опру́г*] «упруг», *перенапру́га, підпру́га* «попруга», [*підпру́жити*] «затягувати попругу» Нед, [*попру́г*] «шрам, подряпина», *попру́га* «ремінь для закріплення сідла; довга смужка; стрічка; [кольорова смуга; шкіряний пояс; дерев'яна перекладина між ніжками ножної ступи; поперечка на кінці плоту Нед; частина рибальського сака]», [*попру́жка*] «жіночий вовняний пояс», [*попружко́ваний*] «смугастий» Нед, [*розпру́га*] «напруга, роздвоєння; ущелина» Нед, [*розпру́жний*] «еластичний» Нед, [*спружи́на*] «пружина (Ме); деталь ручного млина», [*спру́жка*] «пружина» Нед, [*спружи́стий*] «пружинистий» Нед, [*спру́гувати*] «пружинити» Куз, [*супру́г*] «парна упряжка волів; чоловік у шлюбній парі» Нед, [*супру́га*] «парна упряжка волів; дружина, жінка в шлюбній парі Нед; три або чотири пари волів в упряжці; супряга, спрягання волів двох чи кількох господарів», [*супру́жник*] «один з господарів, які спрягають своїх волів», *супру́жий, супру́жний,* [*супру́жити*] «спрягати свої воли з чужими» Нед, *упру́г* «четверта частина робочого дня», [*упру́гий*] «пругкий» Нед, [*упопру́жити*] «підв'язати попругу»; — р. [*пру́га*] «пружина; пружна дошка чи штаба», *пружи́на,* [*пру́гло*] «сильце, петля, пастка (для птахів)», бр. *пруг* «смужка вздовж краю тканини; [рубець на місці зшитих країв]», [*пругі*] «пристосування з двох прутів або тонких дощечок для натягування полотна під час тткання», др. *пругъ* «тенето, сіть, пастка», *пругло, пружаль* «тс.», п. pręga «смуга», pręg, ч. слц. pruh «тс.», вл. pruha «промінь; смуга», нл. pšuga «тс.», болг. [*пръг*] «рама», [*пръгав*] «пружний», м. *пруга* «смуга, лінія», схв. *пру́га* «тс.; залізнична колія; [в'язальна шпиця]», [prûge] «дві планки у ткацтві; кросна», слн. próga «смуга; ребро (предмета); залізничне полотно; траса», стсл. **сѫпрѫгъ** «упряжка»; — псл. prǫgъ «смуга, край»,

спочатку «планка для розтягування (напружування) країв тканини на ткацькому верстаті; кросно», prǫga «тс.», prǫžiti «напружувати», пов'язані чергуванням голосних з *pręgti «прягти, натягувати, напружувати, запрягати». — Фасмер III 387—388; Черных II 76—77; Brückner 436; Machek ESJČ 488; Schuster-Šewc 1164; Skok III 31—32; ZVSZ 294; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 222—223. — Див. ще **прягти́**[1]. — Пор. **при́гати.**

[**пруд**] «швидка течія води», [*пруда́*] «сила, міць» О, *пру́дкий* «швидкий» СУМ, Бі, *пруди́ти* «гатити», [*пру́ди́ти*] «гнати бліх або вошей; текти Нед; сильно дути Нед; здувати (живіт) О», [*прудну́ти*] «дременути» Ме, [*прудну́тися*] «кинутися», [*запру́да*] «загата», [*напру́ди́ти*] «напружити; сильно натягти Нед; напустити (бліх)», [*напруди́тися*] «роздутися, набухнути Нед; напустити шлункових газів», [*напру́ді́ть*] «прикувати п'ятки коси до вушка» Л, [*спруд*] «здуття» Нед, [*спру́дитися*] «здутися» Нед, [*спру́жити*] «набрякнути» Корз; — р. *пруд* «ставок, гребля», бр. [*пруд*] «гребля для млина», др. *прудъ* «потік; прагнення», п. prąd «течія», ч. proud, слц. prúd «тс.», вл. prud «течія, струм», схв. *пру̑д* «піщана обмілина, дюна», слн. pród «піщана обмілина»; — псл. prǫdъ «течія», пов'язане чергуванням голосних з prędati «кидатися, стрибати». — Дзендзелівський Onomastica 17, 123—124; Фасмер III 388; Черных II 77; Преобр. II 138; Потебня РФВ 4, 218; Machek ESJČ 485—486; Schuster-Šewc 1163; Skok III 59; Откупщиков 135; Matzenauer LF 14, 185; Persson Beitr. 873; Trautmann 277—278. — Див. ще **пря́да́ти.**

пруди́ву́с «вусань, крутивус СУМ, Нед, [пройдисвіт Нед]», *пруди́у́с* «тс.» тж, [*прути́вус*] «вусань», [*проти́мус*] «тс.» Нед, [*прода́ус*] «дорослий учень навчального закладу, який уже має вуса»; — складне утворення з не зовсім ясним першим компонентом *пруди-*, можливо, пов'язаним давнім чергуванням голосних з *пря́сти, пряду́* (псл. prǫdi- : prę̑d-); пов'язується також (Потебня РФВ 4, 220) з **прудити* «напружувати, розтягати».

пру́ди́ти — див. **пруд.**

пруз — див. **проз.**

[**пруза́к**] «вузький, довгий ремінець» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*попру́га*] «шкіряний пояс». — Пор. **пруг.**

[**пру́зик**] (ент.) «коник», *прус* «вид сарани», *пру́сик* «тс.; [трав'яний коник] ЛЧерк»; — р. *прус* «вид сарани», [*пру́зик*] «коник», др. *пругъ* «сарана», стсл. **прѫгъ** «тс.»; — пов'язане з *пруг, пругки́й,* [*при́гати*]; **-з-** виникло під впливом форми наз. в. мн. др. *прузи*; споріднене з снн. spranke «сарана», sprinke, sprenkel «тс.», двн. houuespranca «тс.» (букв. «та, що стрибає по сіну»), springan «стрибати», діслов. springa «тс.»; форми *прус* і *пру́сик* зумовлені впливом слова *прусак* «рудий тарган». — Німчук 230; Фасмер III 387; Грюненталь ИОРЯС 18/4, 137; Persson Beitr. 896; Matzenauer LF 14, 192; Fick III 516. — Див. ще **пруг**. — Пор. **при́гати.**

[**прукавка**] (орн.) «горлиця звичайна, Streptopelia turtur L.» Шарл, [*прутавка, прутайка* тж, *пту́кавка, пту́ка́ч*] «тс.»; — назви звуконаслідувального походження, від наслідування специфічного горлового крику цього птаха. — Пор. **ту́ркавка.**

[**пру́ні**] (бот.) «сорти слив, Prunus domestica variet.; Prunus insititia L.» Г, Нед, Куз (одн. [*пру́ня*]), [*пру́нький* тж, *прунянки* Мак, *пурнянки, прутниці, бруньки* тж] «тс.»; — п. [pruńka] «рання дрібна сливка»; — запозичення з румунської мови; рум. молд. pruni «сливи» (одн. prúnă) походить від лат. prūnus «слива», яке зводиться до гр. πρού̑μνη «слива (дерево)», πρού̑μνον «слива (плід)», запозиченого з якоїсь мови Малої Азії; виведення п. [pruńka] з фр. prune «слива» (SW V 8) позбавлене підстав. — Scheludko 141; Vrabie Ro-

manoslavica 14, 168; СДЕЛМ 339; DLRM 675; Walde—Hofm. II 379; Frisk II 604.

[**пруслук**] «чемерка (безрукавка з двома розрізами на боках і трьома ззаду)», [*пу́слик*] «вид одягу Г; лейбик ВеУг»; — результат видозміни форми [*бру́слик*] «вид жилета», яка могла зазнати впливу з боку слц. [pruslik, prusliak, pruclik], п. [pruclik] «тс.». — Див. ще **бру́сла.**

прус(с) (іст.) «житель Пруссії», *прус(с)а́к* «тс.», *пруса́к* «(рудий) тарган», [*пру́си*] «картопля» Нед, [*пру́ска*] «тс.» Ва, [*пруси́нє*] «картоплиння» Нед; — р. *прус(с)а́к* «житель Пруссії», *пруса́к* «(рудий) тарган», бр. *пруса́к* «житель Пруссії; тарган», др. *Прусы* «Пруссія», п. prusak «житель Пруссії; тарган», ч. слц. вл. Prus «житель Пруссії», нл. Pšus, болг. *пруса́к*, схв. *Пру́с* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з балтійських мов; пор. прус. prūsis «прус (балтійська народність)», лит. prūsas, лтс. prūsis «тс.; тарган»; цей балтійський етнонім, етимологічно не з'ясований, зіставлюваний, зокрема (Otrębski LP 5, 76—78), з дінд. puruṣaḥ «чоловік, людина», був перенесений на німців, що заселили первісно балтійську територію; назви для таргана і картоплі постали внаслідок конденсації словосполучень типу *пруський тарган, пруська картопля* (Критенко ЛБ IX 18); пор. нім. deutsche Schabe «прусак; рудий тарган, Blattella germanica L.» (букв. «німецький тарган»), що прийшов, мабуть, з Африки (Urania Tierr. Insekten 108); форма *прус* «тарган» виводиться також (Потебня РФВ 4, 215) від др. *прузи* «сарана», мн. від *пругъ* «коник». — Фасмер III 389—390; Преобр. II 138—139; Непокупный 93—103; Станек 76—77; Mühl.—Endz. III 400; Karulis II 82—83.

прут, *пру́тик* «малий прут; [вид мережки]», *прути́на*, [*прутни́к*] «погонич» Нед, [*прутóк*] «ніжка листа або плоду», *пру́ття*, [*пру́тчик*] «прутик», [*прути́стий*] «гіллястий» Нед, [*прутня́стий*] «тс.», *пру́тяни́й* «виготовлений з пруття», [*прутикува́ти*] «шити прутик (мережку)», [*прути́ти*] «заплітати дірку в тині» Нед, [*прутни́чити*] «бути погоничем» Нед, [*запру́та*] «палиця в плетеному тині; палиця для стягання зв'язаного», [*запопру́та*] «тс.» Ж, [*підпру́ток*] «скріпа для розірваної коси» Нед, [*попру́тити*] «закрутити ланцюг довкола вантажу» О, [*попру́тка*] «закрутка (у пилці); клямка» О, [*при́прут*] «палиця для стягання зв'язаного; палиця в плетеному тині» Нед, [*припру́тє*] «тс.» Нед, [*спру́тити*] «скорчити (кінцівку)» Корз, [*спрутну́тися (ногами)*] «упертися, пручнутися» Нед; — р. бр. *прут*, др. *прутъ* «прут, гілка», п. pręt, ч. вл. prut, слц. prút, нл. pšut, полаб. prǫt, болг. *прът*, схв. *пру́т*, слн. prót, стсл. **прѫтъ** «(вербова) гілка»; — псл. prǫtъ «гілка, пагін», очевидно, пов'язане з prǫdъ «течія», prędati «стрибати» (пор. укр. *па́гін* від *гони́ти, гна́ти*; р. *побе́г* «пагін» від *бе́жать* «бігти»); споріднене з англ. sprint «бігти щодуху», діслов. spretta «підскакувати, пускати паростки», свн. sprenzen «бризкати»; менш обгрунтованими є пов'язання з р. *пря́тать* «ховати» (Brückner 436; Трубачев LP 8, 242) або *пры́ткий* «прудкий», укр. *прудки́й*, п. prędki «тс.» (Преобр. II 139; Brückner 436—437). — Фасмер III 390; Черных II 77. — Див. ще **пруд.**

[**пру́тень**] (бот.) «брій, Bryum (L.) Limpr.» Нед, [*прутень чорноснітник*] «Bacillus anthracis Cohn.» Мак; — п. [prątnik] «брій»; — похідне утворення від *прут*; у другому випадку явна калька лат. bacillus «прутик, паличка», що входить до складу наукової назви Bacillus anthracis. — Див. ще **прут.**

пру́ті (дит.) «гуляти», [*пр-ту, пръ-тю*] «тс.» О; — очевидно, похідне утворення від вигуку *тпру-тпру* «тс.». — Пор. **тпру.**

[**прутканúстий**] «смугастий» ВеУг, ВеНЗн, [*пруткáстий*] «тс.» ВеУг; — неясне; можливо, помилкове написан-

ня замість **пружканистий, *пружкастий*, похідних від *пруг* «смуга»; пор. [*пружа́стий*] «смугастий» (під *пруг*).

прутниці — див. **пру́ні.**

[**прутну́ти**] «швидко побігти», [*пручну́тися*] «кинутися»; — результат видозміни форми [*пруднути*] «тс.», зближеної з основою *прут*. — Див. ще **пруд.**

[**пруто́к**] (бот.) «герань, журавець, Geranium L.» Мак; — очевидно, результат перенесення на герань назви [*пруто́к*] «ніжка листа або плоду»; назва зумовлена довгими квітконіжками цієї рослини (Вісюліна—Клоков 188). — Див. ще **прут.**

пруц — див. **тпрусь.**

пру́ча́тися «чинити опір; [силкуватися, напружуватися ЛексПол]», *пручну́тися*, [*ви́пручати*] «звільнити, вирвати (руку); витягнути (хворостину з тину)»; — ч. [prúčat' se, sprúčat' se, vyprúčat' sa] «тс.», [vyprúčit' sa] «прогинатися», слц. pručit' «згинати»; — очевидно, пов'язане зі [*спрутну́тися*] «упертися, пручнутися», *прут*; зіставляється також (Варбот Этимология 1975, 29—31) з псл. prygati «плигати»; ототожнення з ч. [pučiti] «набрякати, надимати» (Machek ESJC 487—488) позбавлене підстав. — Див. ще **прут.**

[**пршьо**] (вигук, яким підкликають коней); — неясне; можливо, результат видозміни форми *прийшо́в* (пор. [*пульшо́ (пуйшо́)*] «вигук, яким проганяють собаку» з [*пуйшо́в*] «пішов»).

прюне́ль (текст.) «цупка бавовняна або шовкова тканина»; — р. *прюне́ль*, бр. *пруне́ль*, п. prunela, ч. prunel, болг. *прюне́л* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. prunelle «тс.», букв. «терновий» (про колір), утворено від prune «слива», що походить від лат. prunus «тс.». — СІС[2] 692; Фасмер III 392; РЧДБЕ 597; Dauzat 595. — Див. ще **пру́ні.**

пря «спір, змагання, боротьба»; — р. *пря*, др. *пьря* «судовий процес, позов»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **пьрꙗ** «заперечення; суперечка, чвари», паралельне до п. ст. prza «судовий процес», ч. pře «тс.; спір», пов'язане з **прѣти (пьрж)** «заперечувати; сперечатися», спорідненим з укр. *пе́рти*. — Фасмер III 362, 392; Львов Лексика ПВЛ 48—49; Trautmann 276; Mikl. EW 239. — Див. ще **пе́рти[3].**

[**прягти́**[1]] «запрягати коней», [*пряг-чи́, пряч-и́*] «тс.» Нед, *пря́жка*, [*пря́чка*] «пряжка» О, [*при́шка*] «тс.» Нед, *ви́прягти, відпрягти́, запрягти́, запряга́ти, за́пря́г* УРС, Ж, [*запряга́йник*] «той, що запрягає коней» Я, *запря́жка, запряжни́й*, [*опрягну́ти*] «стиснути» Ж, [*опрягти́ся*] «померти; простягтися Ж», [*опря́га*] «смерть», *перепрягти́, перепря́жка, перепряжни́й, підпрягти́*, [*пі́дпряг*] «підпряжка» Нед, *пі́дпря́жка, пі́дпряжни́й, припрягти́, при́пряг, припря́жка, припряжни́й, спрягти́, спряга́тися*, [*спряг*] «запряг» Нед, [*спря́га*] «тс.» Нед, [*спряга́ч*] «супряжник» ЛЧерк, *спря́ження*, [*спря́жка*] «пряжка», [*спря́жник*] «супряжник» Мо, [*спра́жник*] «спільник у роботі» Л, [*сопря́жник*] «супряжник» Нед, *супря́га* «об'єднання робочої худоби кількох дворів для спільної роботи; кілька волів або коней, запряжених разом», [*супря́гач*] «супряжник», [*супря́гачка*] «співучасниця, компаньйонка», [*су́пряж*] Нед, *супря́жич, супря́жник*, [*супряжний*] Нед, *упрягти́*, [*упря́га*] «запряг» Нед, *у́пряж, упря́жка, упряжни́й*; — р. [*прячь*] «запрягати», [*прячи́*] «тс.», бр. *упрэ́гчы* «упрягти», др. *напрячи* «натягти», п. sprzęgać «спрягати, зчіплювати», ч. spřahati «тс.», слц. spriahat' «зв'язувати», вл. přahać «запрягати», нл. pśěgaś «тс.», болг. *запря́гам* «запрягаю», м. *запрега* «запрягає», схв. *спре́ћи* «спрягти», слн. vprẹ́čі «упрягти», цсл. **напрѧшти** «натягти»; — псл. *prędgti «прягти», пов'язане чергуванням голосних з prędgъ «смуга, край, ребро (предмета)», можливо, також з prygati «плигати»; — споріднене з лит. sprengčti «душити, давити», spriñgti «дави-

тися (при ковтанні)», лтс. sprangât «замкнути», нвн. Sprenkel «сильце (на птахів)», свн. sprinke «пастка», двн. springa «тс.»; ie. *(s)p(h)ereg-, (s)prēg- (spreng-) «здригатися, плигати; розсипати». — Фасмер III 393; Brückner 436; Machek ESJČ 490; Schuster-Šewc 1166; Skok III 31—32; Trautmann 278—279; Karulis II 157—158; Persson Beitr. 869; Zupitza GG 25—26; Fick III 221; Kluge—Mitzka 731; Pokorny 997. — Пор. **при́гати, пруг.**

[**прягти́**[2]] «розглядати, придивлятися»; — очевидно, результат спрощення виразу **прягти́ очи́ма*, що міг виникнути на ґрунті виразу *пря́сти очи́ма* «грати очима» під впливом дієслова [*прягти́*] «запрягати». — Див. ще **пря́сти.**

прягти́[3], *пря́жанка, пряже́ня, пря́жити, спря́гнути* — див. **пра́жити.**

[**пря́да**] (бот.) «мишій зелений, Setaria viridis (L.) P.B.»; — р. [*пря́да*] «вид проса»; — похідне утворення від *пря́сти*; назва зумовлена, очевидно, волосинками навколо колоска цієї рослини (Вісюліна—Клоков 100); пор. синонімічну назву *мишій*, зумовлену, можливо, бурим кольором цих волосинок, схожих на колір польової миші; менш обґрунтоване пов'язання (Brückner KZ 42, 361) з [*пря́да́ти*] «стрибати», п. prędki «прудкий». — Фасмер III 393—394. — Див. ще **пря́сти.**

[**пря́да́ти**] «стрибати» Бі, [*пря́нути*] «кинути», [*спрянути*] «зникнути» Чаб; — р. *пря́дать* «стрибати», бр. [*пра́нуць*] «кинути», схв. *пре̏дати* «боятися», *пре̏нути се* «прокинутися (зі сну)», слн. oprêsti «перекинутися»; — псл. prędati «кидатися, стрибати, скакати», пов'язане чергуванням голосних з prǫdъ «течія»; споріднене з дісл. spretta «пробиватися, лопатися», sprat «тс.», англ. sprint «бігти; гребти щодуху», свн. sprenzen «рвати, бризкати». — Фасмер III 394; Черных II 78; Skok III 33; Matzenauer LF 14, 185; Trautmann 277; Persson Beitr. 873; Pokorny 995—996. — Пор. **пруд, спринт.**

[**прядýха**] (бот.) «хвощ багновий, Equisetum heleocharis Ehrh. (Equisetum limosum L.)» Нед, [*пря́чка*] «хвощ», [*прястка*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *пря́сти, пряду́*; назва зумовлена подібністю стебла хвоща із зрослими між собою листочками до кужеля (Вісюліна—Клоков 59). — Пор. **куді́лка.**

пря́жка — див. **прягти́**[1].

[**пря́мено**] «прядиво, що накручується для начиння» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *прями́й*; може бути також помилковим написанням зам. [*пря́дено*] «моток».

пря́ми́й СУМ, Нед, [*прямки́й*] «прямий» Нед, [*прямови́й*] «прямовисний» Нед, *прямá*, [*прямéць*] «пряма лінія», *прямизнá, прями́ло, прямина́, прямотá, прямува́ння*, [*пря́ми́ти*] «випрямляти» Нед, *прямува́ти, прямцюва́ти* «прямувати», *прямцéм*, [*прямки́*] «прямо» Бі, [*впря́мий*] «упертий» Ж, [*впрям*] «прямо; справді» Ж, *випрямни́й, випрямля́ч, ви́прямити, напрямни́й, напрямна́, на́пря́м, на́пря́мок* СУМ, Г, *напря́ми́ти* СУМ, Ж, *напрямля́ти, напрямува́ти* «спрямувати», *напрямéць*, [*напрямики́*] «навпрошки» Ж, *на́прямки́* СУМ, Ж, [*напрямоту́*] «прямо, відверто» Ж, [*навпрямéць*] «навпрошки» Ж, *навпрямки́, навпрями́, розпря́ми́ти, спрямівни́й, спрямува́ння, спрямува́ти*, [*упря́мий*] «упертий» Нед; — р. *прямóй*, бр. *прамы́*, др. *прямыи*, п. uprzejmy «увічливий» (первісне значення «прямий, відвертий»), ч. přímý «прямий», слц. priamy, схв. *према* «до, на, навпроти», слн. prém «прямий», стсл. **прѣ́мо** «навпроти», **прѣ́мь** «правильно»; — псл. *prętъ (Брандт РФВ 18, 25; Zubatý AfSlPh 15, 496—497) або *prěmъ (Holub—Kop. 301); не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *per- «пере-, через, крізь»; зіставляється далі з гр. πρόμος «перший», πράμος, оск. promom «тс.», дісл. framr «придатний, добрий, сміливий», fram «вперед, пізніше», гот. fram «спереду», fruma «перший», двн. fruma «користь,

вигода», нвн. fromm «побожний, богомільний». — Фасмер III 394—395; Черных II 78; Преобр. II 143—144; Machek ESJČ 493—494; Skok III 33—34; Kluge—Mitzka 220.

[**пря́мик**] (у сполученні *зазули́нець п.* (бот.) «зозулинець шоломоносний, Orchis militaris L.» Нед); — похідне утворення від *пря́ми́й*; назва зумовлена, очевидно, формою стебла. — Див. ще **пря́ми́й.**

пря́ний[1] «з ароматом або гострим смаком», *пря́нистий, пря́ник, пря́ничник, пря́нощі,* [*попря́ник*] «медяник»; — р. *пря́ный* «пряний»; — результат фонетичного спрощення др. *пьпьряныи* (*пьпряныи*) «перцевий», похідного від *пьпьрь* «перець». — Фасмер III 395; Черных II 78—79; Преобр. II 44; Mikl. EW 270. — Див. ще **пе́рець.**

пря́ний[2], *пряни́стий* — див. **перо́.**

пря́нути — див. **пря́да́ти.**

пря́сти «сукати нитки, пряжу; ворушити, перебирати (руками, ногами); (очима) раз у раз поглядати», [*пряда́ч*] «прядильник», [*пряде́но*] «моток» Нед, [*пря́джа*] «пряжа» Нед, *пря́диво, пряди́льник, пряди́льня, пряди́льщик,* [*пряди́ля*] «пряля» О, [*прядіви́на*] «волокно пряжі», [*прядівка*] (ент.) «ткач сосновий, Lophyrus peni» Нед, [*пря́діво*] «прядиво», *пряді́льник* Куз, [*пряді́нка*] «три лікті прядива» Нед, *пря́дка,* [*пря́дло*] «прядіння», *пря́дник* «прядильник» Куз, [*пря́дниці*] (мн.) «шовкопряди» Нед, *пря́дня* «прядильня» Куз, [*пря́доха*] «пряля» Нед, *пряду́н* «прядильник» Куз, [*пряду́ха*] «пряля», *пря́жа,* [*пря́лка*] «прядка; пряля» Нед, *пря́ля,* [*пря́льня*] «прядильня» Нед, [*пря́сла*] «тин» До, [*пря́сли́ця*] «дошка, в яку вставляється гребінь; днище» Г, Нед, *пря́сло,* [*прясло́*] «кіл в огорожі; частина огорожі О; частина переносної кошари Доп. УжДУ 4», [*пря́сниця*] «кужіль» Куз, [*пря́стиця* Нед, *пряшниця* О] «тс.», [*пря́смо*] «частина огорожі» Нед, [*при́сло́*] «тс.», [*при́шень*] «веретено пряжі», [*прі́шни́к* тж, *пришники́* (мн.)] «тс.», *пря́ха,* [*пря́хи*] «збір дівчат чи жінок для прядіння» Дз, [*пряшни́к*] «веретено» Нед, *пряди́вний, прядив'я́ний, пряди́льний,* [*прядівний*] «прядив'яний» Нед, [*прядів'я́ний*] «тс.», [*відпрядки*] «відходи від прядіння» Ж, [*запряда́ти*] «заробляти прядінням», [*непря́ха*] «та, що не вміє чи не хоче прясти», [*недо́прядок*] «залишок пряжі» Ж, [*о́пряд*] «пряжа» Ж, [*пере́прядки*] «вовна без довгих волокон», [*попряди*] «зібрання дівчат для прядіння», [*по́прядки, по́пряхи*] «тс.», [*розпрядіви́тися*] (про нитку) «розкрутитися», [*розпряди́вюватися* Нед, *розпрядови́тися*] «тс.»; — р. *прясть,* бр. *пра́сці,* др. *прясти,* п. prząść, ч. přísti, слц. priast', вл. přasć, нл. pśěsć, болг. *преда́,* м. *преде,* схв. *прѐсти,* слн. prêsti, стсл. **прѧсти**; — псл. pręsti «прясти», пов'язане з prędati «кидатися, стрибати»; — споріднене з лит. sprę́sti «напинати», sprìndis «п'ядь», лтс. spriêst «натягати; міряти», дангл. sprindel «сильце, гак для натягування». — Фасмер III 394; Черных II 79; Преобр. II 144—145; Brückner 440; Machek ESJČ 494; Schuster-Šewc 1166; Младенов 506; Skok III 35—36; Трубачев Рем. терминол. 92; Trautmann 278; Karulis II 275; Meillet MSL 14, 369; Matzenauer LF 14, 184—185; Persson Beitr. 873. — Див. ще **пря́да́ти.**

[**пря́тати**] «прибирати, хоронити», [*пря́татися*] «ховатися» Нед, [*прятани́на*] «збирані в лісі дрова» Нед, [*пря́танка*] «посуд у вівчарстві» Доп. УжДУ 4, [*пря́таня*] «роботи, зв'язані із збиранням урожаю» St. sl. 10, 94, [*за́прятка*] «схованка», [*о́прят*] «прибирання; порядок; чистота» Ж, [*о́пряток*] «тс.» Ж, [*о́прятка*] «піднятий залишок від прибирання» Ж, [*о́прятний*] «порядний» Ж, [*попря́тник*] «той, що прибирає» Нед, [*попря́тниця*] «охайна господиня», [*попряту́ха*] «тс.» Нед, [*по́пряток*] «прибирання» Нед, [*попря́тно*] «охайно, чисто», [*спря́нути*] «прибрати», [*спрят*] «схов», [*спрята́нник*] «чоловік, який жене закуплену худобу в указане місце», [*спря́тні*] «упо-

рядкування» Нед, [*спря́ток*] «зберігання Нед; схов Ме; начиння Нед», [*спря́тний*] «спритний, моторний» Нед, [*спря́точний*] «який легко зберігається» Нед, [*упря́ток*] «запас, заощаджене» Нед; — р. *пря́тать* «ховати», бр. *апра́таць* «очистити; одягти», *апрана́ць* «одягати, наряджати», п. sprzątać «очищати, упорядковувати», sprzęt «предмет домашнього устаткування», ч. spratek «сміття», слц. spratať «сховати, укласти (їжу)», болг. *опре́там се* «готуватися до роботи», схв. *прѐтати* «заривати, засипати (попелом)», слн. spréten «здатний, моторний», стсл. **прѣтати** «придушувати, перешкоджати»; — псл. prętati, очевидно, з первісним значенням «рвати, виривати, розчищати (землю)». — Фасмер III 396; Черных II 79; ЭСБМ I 133—134; Супрун Веснік БДУ 1971/2, 62—64; Brückner 436; Skok III 36—37; Меркулова Этимология 1974, 64—71.

пря́чка, *прястка* — див. **прядýха.**

псало́м «релігійний вірш як частина псалтиря», *псáльма* «покладений на музику псалом», [*псало́мник*] «псаломщик», *псало́мщик*; — р. бр. *псало́м*, *псáльма*, др. *псалъмъ*, болг. *псало́м*, *псалм*, м. *псалм*, п. вл. нл. psalm, ч. слц. žalm, схв. *псàлам*, слн. psálm, стсл. **псалъмъ**; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. ψαλμός «спів у супроводі музичного інструмента», як і ψάλμα «пісня (для струнного інструмента)», утворено від ψάλλω «співаю, оспівую; смикаю, смикаю струни, граю», що зіставляється з ψῆν «терти, скребти» або з лат. palpare «гладити, плескати»; форма *псáльма* могла бути запозичена через польську мову з латинської (лат. psalmus від гр. ψαλμός). — CIC^2 692; Фасмер III 396, 397; Kopaliński 799; Machek ESJC 721; РЧДБЕ 598; Frisk II 1129. — Пор. **псалти́р.**

[**псало́нка**] (ент.) «стрілиця псі, Apatele psi L. (Acronycta psi)» Нед; — похідне утворення від *псало́м*; назва зумовлена тим, що візерунок на правому крилі цього метелика нагадує грецьку літеру ψ «псі», яка писалася в слові *псало́м* (*ψалъмъ*). — Горностаев 264. — Див. ще **псало́м.**

Псалти́р «книга псалмів, частина Біблії», [*псалти́ра* Нед, *псалти́рка*, *савти́р(а)*] «тс.», [*псалти́рник*] «той, що вивчає псалтир», [*псалти́рщик*] «той, що читає псалтир» Нед; — р. *псалты́рь*, бр. *псалты́р*, др. *псалътырь*, п. psałterz, ч. žaltář, слц. žaltár, вл. psalter, нл. psaltaŕ, болг. *псалти́р*, м. *псалтир*, схв. *псàлтӣр*, слн. psálter, стсл. **псалътырь**; — через старослов'янську мову запозичено з грецької (у західнослов'янські мови через латинське і німецьке посередництво); гр. ψαλτήριον «книга псалмів» (> лат. psaltērium//psaltārium > двн. saltāri) утворено від ψάλλω «смикаю (струни); граю на струнах». — CIC^2 692; Черных II 79; Sł. wyr. obcych 612; Machek ESJC 721; Buffa Slavia 36/2, 175; РЧДБЕ 598; Frisk II 1129. — Див. ще **псало́м.**

псе (у виразі *звів усе на псе* «зіпсував усе, понівечив»); — результат видозміни форми *пси*, зумовленої впливом західноукраїнської діалектної вимови наголошеного **и** як **е** і римуванням до *все*; пор. *зійти на пси* «перевестися в ніщо». — Див. ще **пес.**

псевдо- (перша частина складних слів, що означає «несправжній, неправильний, фальшивий»: *псевдовче́ний*, *псевдомисте́цтво*, *псевдонаро́дний* та ін.); — р. болг. м. *псевдо-*, бр. *псеўда-*, п. ч. слц. вл. pseudo-, схв. *псеудо-*, слн. psevdo-; — результат виділення з грецьких запозичень типу *псевдога́мія*, *псевдопо́дії*, в яких перший компонент зводиться до гр. ψεῦδος «неправда, брехня; омана, помилка; вигадка», можливо, спорідненого з вірм. sut «брехня», слц. šudiť «обдурювати», ч. šidit «тс.». — CIC^2 693; Kopaliński 799; Holub—Lyer 403; Вуjаклија 788; Frisk II 1132—1133; Machek ESJC 607.

псевдоні́м «прибране ім'я»; — р. болг. м. *псевдони́м*, бр. *псеўданім*, п.

pseudonim, ч. слц. вл. pseudonym, схв. *псеудо̀ним*, слн. psevdoním; — запозичення з французької мови; — фр. pseudonyme походить від гр. ψευδώνυμος «фальшиво названий», утвореного з основ слів ψεῦδος «обман, фальш» та ὄνυμα «ім'я», що є діалектним варіантом слова ὄνομα «тс.». — CIC[2] 693; КЭСРЯ 372; Kopaliński 799; Holub—Lyer 403; РЧДБЕ 598; Вуjаклија 788; Klein 1263—1264; Dauzat 595. — Див. ще **анони́м, псевдо-.**

[**псик**] (виг.) «тпрусь» (крик на котів), [*пси́ка*] «вигук, яким відганяють котів» О; — звуконаслідувальне утворення.

пси́ний, *пси́ти, псій, псінки́, пси́ти* — див. **пес.**

[**пси́нка**] (бот.) «паслін чорний, Solanum nigrum L.», [*псінка*] «тс.; паслін солодко-гіркий (глисник), Solanum dulcamara L.» Mak, [*псянкова̀ті*] «пасльонові, Solanaceae Juss.» Mak; — р. [*пси́нка*] «паслін чорний», п. psinki «тс.»; — результат видозміни форм [*песли́на*] «паслін чорний», [*писли́на, песльон*] «тс.», пов'язаних з *паслі́н* і зближених з основою *пес* (пор. [*песі́ ягоди*] «паслін чорний»); зближення частково могло бути зумовлене отруйністю рослини (Нейштадт 482—483); пор. також нвн. Hundskraut «паслін чорний», букв. «собача трава». — Фасмер III 397; Преобр. II 21. — Див. ще **паслі́н.**

[**псиушок**] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» Шарл; — очевидно, складне слово, утворене з основ слів *пес* і *у́хо (вýхо)* (див.).

псих «психопат», *психува́ти*; — р. *псих*, бр. *псіх*; — результат скорочення слова *психопа́т* «людина, що страждає розладом психіки». — КЭСРЯ 372. — Див. ще **психопа́т.**

психіатрі́я (мед.) «розділ медицини, що вивчає психічні хвороби», *психіа́тр, психіатри́чний*; — р. *психиатри́я*, бр. *псіхіятры́я*, п. слц. psychiatria, ч. psychiatrie, вл. psychiatrija, болг. *психиа́трия*, м. *психијатрија*, схв. *психијàтрија*, слн. psihiatrija; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Psychiatrie, фр. psychiatrie, англ. psychiatry утворено з основ слів гр. ψυχή «душа» та ἰατρεία «лікування». — CIC[2] 693; Kopaliński 800—801; РЧДБЕ 598; Вуjаклија 789; Klein 1264. — Див. ще **педіа́тр, пси́хіка.**

пси́хіка, *психо́з, психі́чне, психі́чний*; — р. болг. м. *пси́хика*, бр. *псі́хіка*, п. ч. слц. psychika, вл. psychiski «психічний», схв. *псѝхика*, слн. psíhika; — зворотне утворення від *психі́чний*, запозиченого із західноєвропейських мов; нім. psýchisch «психічний», фр. psychique, англ. psychic «тс.» походять від гр. ψῡχικός «душевний, духовний», утвореного від ψῡχή «душа; дух, подув», пов'язаного з ψύχω «дихаю, дму; обдаю холодом», спорідненим з дінд. bhas- «дихати, дути». — CIC[2] 693; Kopaliński 800—801; РЧДБЕ 598; Вуjаклија 789; Dauzat 595; Klein 1264, 1265; Frisk II 1141—1142; Boisacq 1079.

психо- (перший компонент складних слів із значенням «стосовний до психіки»: *психоана́ліз, психотерапі́я*); — р. болг. м. схв. *психо-*, бр. *псіха-*, п. ч. слц. вл. psycho-, слн. psiho-; — результат скорочення і стягнення з другими компонентами основ слів *психі́чний, пси́хіка* (див.).

психоло́гія, *психо́лог, психологі́чний*; — р. болг. *психоло́гия*, бр. *псіхало́гія*, п. psychologia, ч. psychologie, слц. psychológia, вл. psychologija, м. *психологија*, схв. *психолѝгија*, слн. psihológija; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Psychologíe, фр. psychologie, англ. psychology, нлат. psychologia утворено, можливо, Меланхтоном з основ гр. ψῡχή «душа» і -λογία, пов'язаного з λόγος «слово». — CIC[2] 694; Kopaliński 800—801; РЧДБЕ 599; Вуjаклија 790; Dauzat 595; Klein 1265. — Див. ще **ло́гіка, пси́хіка.**

психопа́т, *психопа́тія, психопати́чний*; — р. болг. м. *психопа́т*, бр. *псіхапа́т*, п. psychopata, ч. слц. вл.

psychopat, схв. *психо̀па̄т*, слн. psihopát; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Psychopáth, фр. psychopathe, англ. psychopath утворено з psycho-, пов'язаного з гр. ψῡχή «душа», і гр. -παθής «хворий», пов'язаного з πάθος «хвороба, страждання». — CIC[2] 694; КЭСРЯ 372; Kopaliński 801—802; Holub—Lyer 403; РЧДБЕ 599; Вуякліја 791; Gr. Fwb. 625; Klein 1265. — Див. ще **па́фос, пси́хіка.**

[**псімлічак**] (ент.) «гусінь, Deilephila euphorbiae L.» ВеНЗн, ВеЗа; — складне слово, очевидно, запозичене зі словацької мови; пор. слц. psi «собачий», похідне від pes «пес», і mliečnik (бот.) «молочай, Euphorbia», похідне від mlieko «молоко»; пор. також семантично тотожне н. Wolfsmilchschwärmer, що складається з основ слів Wolf «вовк», Milch «молоко» та Schwärmer «метелик». — Див. ще **молоко́, пес.**

[**псо́вник**] (ент.) «(вид пильщика) Emphytus» Нед; — похідне утворення від [*псова́ти*] «псувати»; назва зумовлена шкідливістю цих комах (Горностаев 284). — Див. ще **пес.**

пстино́кати — див. **пхи́кати.**

[**пструг**] (іхт.) «форель, Salmo trutta L.», *струг*, [*струга́ч* О, *струх* О, *пестру́г* Коломиец Происх. назв. рыб, *пестрю́га, пестру́ха* тж] «тс.», [*пстругелі*] «веснянки» О; — р. [*пеструха*], п. pstrąg, ч. слц. pstruh, вл. pstruha, нл. pstrug «тс.»; — псл. діал. *рьstrǫgъ//*рьstrǫga «форель», утворене за допомогою суфікса -ǫgъ//-ǫga від рьstrъ «пістрявий, рябий» (риба покрита червоними цяточками); від цього ж прикметника, але з іншими суфіксами утворено і болг. *пъстъ́рва* «форель», схв. *па̏стрма, па̏стрва*, слн. postŕv «тс.». — Brückner 445; Machek ESJC 496; Holub—Lyer 403; Коломиец Происх. назв. рыб 28. — Див. ще **пе́стрий**. — Пор. **стро́мик.**

псува́ти — див. **пес.**

[**псявіра**] «(лайка) негідник, мерзотник»; — складне слово, утворене зі слів [*пся*] «собача» та *віра*; калька п. psiawiara (лайка), букв. «собача віра», утвореного зі слів psia «собача» та wiara «віра». — Див. ще **ві́ра**[1], **пес.**

пся́га (бот.) «біловус стиснутий (мичка), Nardus stricta L.», [*псєнка* Mak, *псе́рка* ВеНЗн, *псе́чка* тж, *псьоха* Mak, *псюга* Mak, *псю́рка* ВеНЗн, *псю́ха* тж, *псюча* См, *псяка* Mak, *пся́нка, пся́рка, псячка* См] «тс.», [*псянкови́та (земля)*] «заросла мичкою» ВеНЗн; — п. [psína] «мичка», слц. psica, psiarka «тс.»; — похідні утворення від *пес*; назви зумовлені непридатністю цієї трави. — Machek Jm. rostl. 293. — Див. ще **пес.**

псянкова́ті — див. **пси́нка.**

[**пся́рка**] (бот.) «печериця, Agaricus L. Mak; печериця, що росте на гної Ме», [*псюрка*] «печериця; (вид печериці) Agaricus vittadini Mor» Mak, [*псе́ка*] «гриб-поганка» Корз; — похідні утворення від *пес*; назви зумовлені отруйністю окремих видів гриба Agaricus (Зерова 6). — Див. ще **пес.** — Пор. **псярки.**

[**псярки**] «дрібні яблука або груші» ВеЗа, [*псю́рка*] (поганий сорт слив) Нед; — очевидно, похідне утворення від *пес*; назва зумовлена непридатністю цих плодів. — Див. ще **пес.** — Пор. **пся́рка.**

птах, *пта́ха, пта́ство, птахар́ня, птахівни́к, птахівни́цтво, пташа́, пташа́рня, пташеня́, пташи́на* «пташка» СУМ, ВеБ, [*пташи́на*] (зб.), [*пташів'я*] (зб.), *пта́шка, пта́шник* «птахівник», [*пташни́к*] «птахолов», *пта́шни́к* «пташарня», [*пташни́цтво*] «птахоловство» Нед, *пта́шня* «пташарня», *пташня́* (зб.), *пташо́к, птахівни́чий, пта́ша́чий* СУМ, Нед, [*пта́ший*] «пташиний» Нед, *пташи́ний*, [*пта́шити*] «хватати, як хижий птах Нед; нагромаджувати пожитки, зберігати, складати, красти» Ва, [*пташи́ти*] «квапитися» Нед; — р. *пта́шка*, бр. *птах*, п. вл. ptak, ч. pták, слц. vták, нл. ptašk; — псл. *ръta «птах», ръtakъ, ръtaxъ «тс.»; — споріднене з лтс. putns «тс.», лит. putýtis «пташеня», лат. putus «хлоп-

чик», дінд. putráḥ «дитина, син», pṓtaḥ «звіря», ав. puθra- «син», а також з лит. paũtas «яйце», лтс. pàuts, прус. pawtte «тс.»; ie. *pŭt-, *pout-. — Фасмер III 398; Machek ESJČ 496; Schuster-Šewc 1185—1186; Berneker IF 9, 362; Бернштейн Очерк 1974, 141—142; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 313—314; Būga RR II 526—527; Trautmann 233; Meillet Études 247, 348; Persson Beitr. 403; Walde—Hofm. II 394; Kořínek 23; Pokorny 843. — Пор. **пти́ця.**

[пташачар] (орн.) «малий яструб, Accipiter nisus L. (Nisus communis Cuv.)» ВеНЗн, [*пташачор*] «тс.»; — похідне утворення від *птах*, співвідносне з назвою [*астряб пташачий*] «тс.» Шарл; назва зумовлена тим, що цей птах живиться дрібними птахами (Воїнств.—Кіст. 171). — Див. ще **птах.**

[пташинець] (бот.) «серадела, Ornithopus L.» Mak; — похідне утворення від *птах*; назва зумовлена подібністю квітів цих рослин до пташиних лазурів (Федченко—Флеров 577); пор. [*птиченя́*] «серадела дрібненька, Ornithopus perpusillus L.» Mak, що є штучною калькою латинської наукової назви (з гр. ὄρνις, -ιθος «птах» і πούς «нога»). — Див. ще **птах.**

птерода́ктиль «викопний плазун ряду птерозаврів»; — р. *птерода́ктиль*, бр. *птэрада́ктыль*, п. ч. слц. pterodaktyl, болг. *птеродакти́л*, слн. pterodáktil; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Pterodáktylus, фр. ptérodaktyle, англ. pterodactyl, нлат. pterodactylus «тс.» утворено з основ гр. πτερόν «перо; крило», спорідненого з дінд. pátram «тс.», двн. fedara «перо», псл. pero, та δάκτυλος «палець». — CIC[2] 695; Kopaliński 801; РЧДБЕ 600; Dauzat 595; Klein 1266; Frisk II 612. — Див. ще **да́ктиль, перо́.**

птерозáвр «викопний летючий ящур»; — р. *птерозáвр*, бр. *птэразáўр*, п. pterozaur, ч. слц. pterosaurus, болг. *птерозáвър*; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. pterosaur, нлат. pterosaurus «птерозавр» утворено з гр. πτερόν «перо; крило» і σαῦρος «ящірка», етимологія якого неясна. — CIC[2] 695; Holub—Lyer 404; РЧДБЕ 600; Klein 1266; Frisk II 683. — Див. ще **птерода́ктиль.** — Пор. **динозáвр.**

[пти] (у виразі *на п.*: На що се? *На пти*: щоб дивувались такі дурні, як ти); — залишок псл. *pъt- «питати» (*pъtǫ «питаю», пов'язане чергуванням голосних з ітеративом pytajǫ «тс.»; пор. ч. ptáti se «питати»). — Machek ESJČ 496. — Див. ще **пита́ти.**

пти́ця, [*птичáр*] «пташник, птахолов» Нед, *пти́чка* «птах, пташеня; [вид дитячої гри]», [*птиченя́*] «пташеня», *пти́чник* «пташник (будівля для птахів)», *пти́чня* «тс.», *пти́чниця* «пташниця», [*пти́чко*] «пташеня», *пти́чий*; — р. болг. м. *пти́ца*, др. *пътица*, схв. *пти̏ца, ти̏ца*, слн. ptíca, стсл. **пътица**; — псл. pъtica, похідне утворення від *pъta «птах». — Фасмер III 398; Черных II 79—80; Преобр. II 147; Schuster-Šewc 1186; Бернштейн Очерк 1974, 141—142; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 313—314. — Див. ще **птах.**

птру — див. **тпру.**

[пруту] (крик на ягнят у гуцульських пастухів); — очевидно, результат злиття вигуку [*птру*] (яким зупиняють коней) і прислівника [*ту*] «тут». — Див. ще **тпру, ту.**

[пту-гей-са] (вигук, яким повертають волів ліворуч); — результат поєднання і спрощення вигуків [*птру*] «тпру» і *ге́йса*, яким повертають волів ліворуч. — Див. ще **гейс, тпру.** — Пор. **пту-ча.**

[птуц] (вигук, яким відганяють телят), [*а-птуц*] «тс.» ВеЛ; — очевидно, пов'язане з вигуком *тпрусь*, яким відганяють котів (див.).

[пту-ча] (крик, яким повертають волів направо); — результат поєднання і спрощення вигуків [*птру*] «тпру» і [*ча*], яким навертають волів праворуч. — Див. ще **тпру, ча**[1]. — Пор. **пту-гей-са.**

пуансо́н «частина штампа; рельєфне зображення букви», *пунсо́н* «тс.»,

пуансува́ння; — р. *пуансо́н, пунсо́н*, бр. *пунсо́н*, болг. *поансо́н*; — запозичення з французької мови; фр. poinçon «шило; пробійник; штемпель, клеймо, проба; штифт» походить від лат. punctiō (зн. в. punctiōnem) «нанесення уколів, колоття». — СІС[2] 695; Фасмер III 406; ССРЛЯ 11, 1687; РЧДБЕ 568; Matzenauer 287; Dauzat 569; Gamillscheg 712. — Див. ще **пу́нкція.**

пуа́нти «балетні туфлі (з твердим носком)», *пуа́нт*; — р. бр. *пуа́нты*, п. pointe, болг. *поа́нт* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. pointe «кінчик, вістря» виникло з пізньолат. pūncta, дієприкм. мин. ч. жін. р. від лат. pungo «жалю, колю». — СІС[2] 695; Kopaliński 763; РЧДБЕ 568; Klein 1207. — Див. ще **пункт.**

пу́бліка[1] «група людей, що зібралася де-небудь; (глядачі, слухачі); народ, люди», *публіка́тор, публіка́ція, публіци́ст, публіци́стика, публі́чний, публіцисти́чний, публікува́ти*, ст. *публище* «публічно, всенародно» (1646); — р. болг. м. *пу́блика*, бр. *пу́бліка*, п. publika, ч. publika, publikum, слц. вл. publikum, схв. *пу̀блика*, слн. públika; — запозичення із середньолатинської мови (*публіци́ст* і похідні від нього — з французької; фр. publiciste від public «публічний», лат. pūblicus); слат. pūblicum (vulgus) «простий (народ)» виникло з лат. pūblicus «народний», що постало внаслідок контамінації лат. poplicus «належний народові», утвореного від populus «народ», і *pūbicus «належний дорослим», похідного від pūbēs «волосся, що з'являється при повнолітті; дорослі; народ», спорідненого з лат. puer «хлопець», псл. ръtica «птиця». — СІС[2] 695; Акуленко 142; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 398; Черных II 80; Преобр. II 147; Kopaliński 801—802; Holub—Lyer 404; РЧДБЕ 600—601; Вуjаклија 792; Kluge—Mitzka 568; Dauzat 596; Klein 1267; Walde—Hofm. II 338, 380—381. — Див. ще **популя́рний, пти́ця.**

[**публі́ка**[2]] «ганьба, сором; ганебний стовп; людина поганої поведінки; дивина Корз», ст. *публика* «ганьба» (зокрема, ганьба на стовпі), *публикова́ти* «ганьбити»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [publika] «прилюдний скандал; непорядна жінка, повія» пов'язане з publika «публіка». — SW V 424. — Див. ще **пу́бліка**[1].

[**пувка**] (бот.) «кульбаба, Taraxacum L. Нед, Mak; скереда, Crepis L. тж»; — очевидно, результат видозміни незасвідченого в цьому значенні [*пупавка*] («ромен; жовтило») або **пупка*, пов'язаного з [*пупок*] «брунька», [*пупава*] «кульбаба» (див.).

пу́га́ «батіг, нагай» СУМ, Нед, [*пугавíй*] «тс.», [*пугав'е́* «пужално» Л, *пу́гайло* НикНикТЛ, *пу́галко, пу́гало, пугі́в'є, пу́гов'е́* тж, *погов'є* Л, *погі́в'є, погав'е́, пагов'є* тж, *пу́джівно, пужави́ло* До, *пу́жа́йло* НикНикТЛ, *пужале́на* тж, *пужа́к*], *пу́жа́лно* СУМ, НикНикТЛ, [*пужально* Пі, *пужалко, пу́жало* тж, *пужи́лно* НикНикТЛ, *пужи́на* О] «тс.», [*пу́жка*] «батіг» Кур; — р. діал., бр. *пу́га*, др. *пуга*, п. pęga (ст. puha з укр.); — не цілком ясне; пов'язувалося (Brückner KZ 42, 360) з р. *пуга́ть* «лякати»; зводилося (Преобр. II 147—148) до ie. *peu-g-, *peu-k- «ляскати»; в такому разі, очевидно, з носовим інфіксом (пор. лат. pūgiō «кинджал», pungo «колю»). — Фасмер III 399.

пуга́р, *пугарча́, пуга́рчик* — див. **по́га́р.**

[**пугаре́ць**] (орн.) «хатній сич, Athene noctua Scop. (Surnia noctua)» Нед, [*пу́гу́р*] «пугач» ВеНЗн, ВеУг, [*пугуря́за*] «тс.» ВеНЗн; — результати контамінації і наступного скорочення назв *пу́гач* і [*бугуре́ц*] «сич», [*бугуре́за*] «сова»; виведення [*пугуря́за*] з [*пугур*] + [*яза*] «відьма» (Булаховський Вибр. пр. III 223) помилкове. — Див. ще **бугуре́ц, пу́гу́.** — Пор. **по́га́рець.**

[**пу́гати**] «лякати» Нед, *пугну́ти* «пужнути», *пу́жа́ти* «лякати» СУМ, Нед, [*пу́джати*] «тс.» ВеУг, *пу́гало* «опудало; страховище», *пугач* «іграшковий пістолет», [*пу́гач*] «жердина, якою женуть рибу, ударяючи по воді» Ник,

[*пухай*] «опудало», [*пугли́вий*] «лякливий» Нед, *пужли́вий* «тс.», [*пу́гом*] «грізно, сердито», [*попуга́ч*] «те, чим лякають» Чаб; — р. *пуга́ть*, *пужа́ть*, бр. *пужа́ць*; — очевидно, пов'язане з *пу́дити* «гнати» через проміжне значення «змушувати тікати, нагнати страху»; перехідними формами могли стати укр. [*пу́джати*] та р. *пужа́ть*, бр. *пужа́ць*, що продовжують первісне *pǫdj- (пор. Бранд РФВ 24, 143; Соболевский РФВ 62, 234; Преобр. II 148), хоча не виключена можливість праслов'янської варіантності pǫd-//pǫg-, подібно до варіантності prǫgъ//prǫdъ (пор. *пруг*, *пруд*). — Фасмер III 399—400; Черных II 80.

[пугнота́вий] «гугнявий» О, [*пугнота́ти*] «гугнявити» О; — результат видозміни форм [*вугнота́вий*, *вугнота́ти*], пов'язаних з *гугни́ти* (див.).

[пу́говиця[1]] «гудзик», [*пу́звиця* Кур, *пу́виця*, *пу́гиця* ЛЧерк] «тс.», ст. *пу́гва*; — р. *пу́говица*, *пу́говка*, др. *пугъвь*, *пугы*, п. [*pągwica*] «гудзик», слн. *pógl̥ica* «шпилька»; — можливо, споріднене з лтс. *puõga* «гудзик», *puogs* «тс.», дінд. *puñjaḥ* «купа, грудка»; пов'язується також (Persson Beitr. 245, 263) з псл. *pǫkъ* «пук»; недостатньо обґрунтоване виведення (Бернштейн Очерк 1974, 236; Brückner 401; Loewe KZ 39, 323; Mikl. EW 117) від гот. *puggs* «гаманець». — Фасмер III 400—401; Mühl.—Endz. III 454; Zubatý BB 18, 264; Uhlenbeck 169, 172; Matzenauer 66.

[пу́говиця[2]] (бот.) «суниці польові, Fragaria campestris Stev. (F. collina Ehrh.)» Нед; — очевидно, результат перенесення на суниці назви [*пу́говиця*] «гудзик» (з огляду на форму плодів). — Див. ще **пу́говиця[1]**.

[пу́говиця[3]] «пуголовок» Нед; — результат видозміни назви *пу́головок*, зумовленої звуковою близькістю обох слів і подібністю великої голови пуголовка до круглого гудзика. — Див. ще **пу́головок**.

пу́головок (зоол.) «личинка жаби», [*пу́галка* ВеНЗн, *пу́галатиця* тж, *пу́головатиця*, *пу́головач*, *пу́головиця*, *пу́головка*, *пу́голок* ВеНЗн] «тс.»; — неясне; можливо, виникло внаслідок гаплології з **пугоголовок*, букв. «з головою, що нагадує гудзик, з товстою головою», утвореного від **пуга* «гудзик» і *голова́*; пор. [*пу́говиця*] «пуголовок». — Shevelov Hist. phonol. 684. — Див. ще **голова́**, **пу́говиця[1]**.

пу́гу́ (імітація крику пугача; умовний крик запорожців) СУМ, Нед, *пу́гу-пу́гу*, [*пугуть*] Карп. диал. «тс.», [*пуга́*] (орн.) «пугач, Bubo bubo L.», [*пуга́к*] Нед, [*пу́га*] «вухата сова» ВеУг, *пу́га́ч* «тс.», [*пугу́тькало*] «сич; вид чаплі Нед», [*паву́тькало*] «сич» Мо, [*погу́тькало*] «пугач; сіра сова, Strix aluco L. Шарл», [*пу́тькало*] «вид чаплі Нед; сич (Strix noctua) Карп. диал.», [*попуга́й*] «пугач» Л, *пу́гати* «кричати» (про пугача), [*пугика́ти*] «тс.», *пугу́кнути* «крикнути *пугу*», [*пугу́тькати*] Нед; — р. бр. *пуга́ч* «пугач», п. puchacz, [puhacz] «тс.» (з укр.); — звуконаслідувальне утворення; пор. нвн. puhu «пугу», uhu «тс.», Uhu «пугач», лат. būbo «пугач», гр. βύας «тс.». — Никончук Карп. диал. и оном. 150; Фасмер III 400; Strutyński 113, 146; Kluge—Mitzka 801; Frisk I 275. — Пор. **бу́га**.

пу́гу́р, *пугуря́за* — див. **пугаре́ць**.

[пугачі́] «вид хліба, спеченого з кукурудзяного борошна із зеленню»; — пов'язане з [*боґач*] «хліб, малай, пиріг» (див.).

пуд «вага в 16 кг», *пудови́к* «гиря вагою в один пуд; мішок на один пуд», *пудо́вий*, [*пудове́*] «мірчук з одного пуда» Нед; — р. бр. *пуд*, др. *пудъ* «міра ваги (солі та меду)»; — запозичення з давньоскандинавської мови; діскл. pund «фунт», через дангл. і днн. pund «тс.» зводиться до лат. pondus «міра ваги, фунт», пов'язаного з pendeo «вишу, звисаю», походження якого не цілком ясне. — Винник 135—136; Фасмер III 401; Черных II 80; Brückner 447; AfSlPh 42, 142; Klein 1151, 1227; Walde—Hofm. II 278—280, 335. — Пор. **пе́нсія**.

пу́дель (порода собак), [*пу́дло, опу́дло*] «тс.» Бі; — р. *пу́дель*, бр. *пу́дзель*, п. слц. pudel, ч. вл. pudl, нл. pudlak, болг. *пу́дел*, м. схв. *пу́дл, пу́дла*, слн. púdelj; — запозичення з німецької мови; н. Púdel «пудель» постало шляхом скорочення з Púdelhùnd, букв. «собака, що полощеться у воді», перша частина якого пов'язана з дієсловом pudeln «полоскатися» звуконаслідувального походження. — СІС[2] 696; Фасмер III 401; Черных II 80—81; Sł. wyr. obcych 615; Holub—Lyer 404; Machek ESJČ 497; РЧДБЕ 601; Вуjаклија 793; Klein 1217; Kluge—Mitzka 569.

пу́динг «запіканка з рису чи інших круп»; — р. болг. м. *пу́динг*, бр. *пу́дынг*, п. pudding, pudyng, ч. pudink, слц. вл. puding, схв. *пу̀динг, пу́динг*, слн. púding; — запозичене з англійської мови, можливо, через німецьку (н. Púdding); англ. pudding «пудинг» (сангл. poding, pudding «тс.») зводиться, очевидно, до фр. boudin «кров'яна ковбаса», остаточно не з'ясованого походження. — СІС[2] 696; Фасмер III 401; Черных II 81; Kopaliński 802; Holub—Lyer 404; РЧДБЕ 701; Вуjаклија 793; Klein 1268; Dauzat 101; Gamillscheg 131.

[пу́дити] «лякати, гнати; мочитися; [швидко їхати О]», [*пу́джати*] «лякати» ВеУг, [*пуд*] «страх», [*нагнати пуду*] «налякати» Ме, [*пу́джало*] «страховище» Нед, [*пуди́ло*] «тс.» Нед, [*пу́дло*] «страхопуд; опудало» О, [*пудни́й*] «страшний» Нед, [*напу́сти*] «налякати» МСБГ, [*напу́да*] «той, хто легко лякається» Ж, [*напропуд*] «напролом, навпростець», [*опу́дитися*] «злякатися», [*опу́жувати*] «ставити опудала» Си, [*о́пуд*] «опудало», [*опу́да*] «тс.», *опу́дало*, [*о́пудь*] «той, хто легко лякається» Ж, [*перепу́д*] «переляк» Нед, [*попу́дить*] «кинути» Чаб, [*по́пуд*] «потяг, інстинкт; поштовх» Нед, [*попу́дник*] «блуд; лісовик О; поквапливий чоловік ВеБ», [*попудо́виско*] «страховисько» Нед, [*попу́дний*] «вільний, розпущений», [*спу́да*] «переляк» тж; — р. [*пу́ди́ть*] «проганяти, лякати», бр. *пу́дзіць* «тс.», др. *пудити* «гнати», п. pędzić «тс.», ч. puditi «спонукати, підбивати», слц. pudit' «гнати», болг. *пъ́дя* «жену, виганяю», м. *пади* «жене, виганяє», схв. *пу́дити* «лякати, гнати», слн. podíti «гнати, переслідувати», стсл. **пѫдити** «гнати»; — псл. *pǫditi* «гнати, переслідувати»; — очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *pęsti <*pendti «пнути»; — в такому разі споріднене з лит. spándyti «тиснути», spę́sti «ставити пастку», лтс. spuôsts «пастка», двн. дангл. spannan «натягувати». — Фасмер III 402; Преобр. II 150; Младенов 540; Mühl.—Endz. III 1035—1036; Kluge—Mitzka 719. — Див. ще **п'я́сти**.

[пу́дло] «коробка, ящик» Нед, [*пуде́лко*] «коробка, шкатулка», ст. *пуделко* (XVIII ст.); — запозичення з польської мови; п. pudło «коробка; кузов (екіпажа)», як і ч. діал. слц. pudlo «мірка збіжжя; коробка», походить від нн. pudel (нвн. Paudel) «коробка». — Brückner 447; Machek ESJČ 497.

[пудож] (бот.) «жовтий осот городній, Sonchus oleraceus L.» Mak; — неясне.

[пудофе́т] «неповороткий, млявий чоловік»; — неясне.

пудполо́ник — див. **ополо́ник**[2].

пу́дра, *пу́дреница*, *пудре́т* (с.-г.), *пу́дрити*, *пудрува́ти*; — р. бр. болг. м. *пу́дра*, п. вл. puder, ч. pudr, слц. слн. púder, схв. *пу̀дер*; — запозичення з французької мови; фр. poudre «порошок, пудра» походить від лат. pulvis (зн. в. pulverem) «порошок», пов'язаного з pollen «борошно найдрібнішого помелу», спорідненого з гр. πάλη «порох, дрібна мука», лит. pelenaĩ «попіл», псл. porelъ, укр. *по́піл*. — Фасмер III 402; Черных II 81; Преобр. II 150; Sł. wyr. obcych 615; Holub—Lyer 404; Machek ESJČ 497; РЧДБЕ 601; Вуjаклија 793; Kluge—Mitzka 569; Klein 1210; Dauzat 578; Walde—Hofm. II 331—332, 338. — Див. ще **по́піл**.

[пу́жик] (орн.) «голуб-синяк (клинтух), Columba oenas L.» Нед; — неяс-

не; можливо, звуконаслідувального походження.

[**пужи́ти**] «надувати» Бі, [*пу́жи́тися*] «надуватися Бі; підніматися щетиною, їжитися», [*пужи́на*] «гніздо хлібної зернини; полова Нед; порожнє зерно; недозрілі зерна конопель; послід з насіння конопель Кур; головка коноплі О», [*пужи́новатий*] «порожнистий» (про зерно); — р. [*пужи́на*] «обшморгана коноплина», п. pużyna «остюк; вершок колоса», нл. pužyś «надувати», слн. [pužina] «гніздо насінини груші або яблука», [pužica] «мішечок»; — очевидно, споріднене з р. *пу́га* «товстий кінець яйця», укр. [*пуха́*] «тс.». — Schuster-Sewc 1196. — Див. ще **пуха́**.

[**пу́жла**] «собака» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *пужа́ти* «лякати».

пу́жни́к (бот.) «Turritis Dill.» СУМ, Нед; — очевидно, пов'язане з [*пу́житися*] «підніматися щетиною, їжитися»; назва могла бути зумовлена загальною загостреністю форми рослини (Нейштадт 281—282). — Див. ще **пужи́ти**.

[**пуза́нка**] «чорна смородина» Мо, [*пузичкы́*] «червона смородина» Мо, [*бузи́чка*] «тс.» Ме; — результат видозміни назви [*позічка*] (в укаючій вимові) «червона смородина», зближеної з основами *пу́зо*, *бузина́*; неточне виведення від *порічки* (Дзендзелівський St. sl. 22/3—4, 294); помилкове безпосереднє пов'язання [*бузи́чка*] з [*боз*] «бузина» (ЕСУМ I 281—282).

[**пу́зати**] «кидати» Нед; — неясне.

[**пузвели́кий**] «вказівний» (про палець); — результат злиття прийменника [*пуз*] «повз, поряд» з прикметником *вели́кий* (див.).

[**пуздига́рня**] «велика запущена хата» Па; — пов'язане з [*буждиґа́рня*] «тс.» (див.).

[**пуздро́**[1]] «сечовий міхур; калитка (у тварин)», [*пу́здря*] «прищ, пухир», [*пуздра́тий*] «череватий?», [*пуздракува́тий*] «одутлий»; — р. [*пу́здро́*] «живіт тварини», бр. [*пуздро́*] «сечовий міхур у коня», [*пуздра́*] «товста людина», схв. *пу̏здра* (*пу̏здро*) «орган у самців-тварин»; — очевидно, псл. *puzro, похідне від puzo «пузо». — Фасмер III 402—403; Преобр. II 151; Brückner 449; Skok III 89—90; Потебня РФВ 4, 188; Mikl. EW 268—269. — Див. ще **пу́зо**.

[**пуздро́**[2]] «погрібець, дорожня скринька», [*пуздёрко*, *пуздёрок*], ст. *пуздро* (XVII ст.) «тс.»; — запозичення з польської мови; п. puzdro «футляр; скринька», як і ч. pouzdro «тс.», [pudro] «намордник для пса», слц. puzdro «футляр», очевидно, є давнім запозиченням з германських мов: пор. двн. fōtar (fuotar) «підшивка, футляр», гот. fodr «піхва»; етимологічне ототожнення з [*пуздро́*] «сечовий міхур», р. [*пу́здро́*] «живіт тварини» (Фасмер III 402—403; Brückner 449; Holub—Kop. 289) здається помилковим. — Machek ESJC 476; Holub—Lyer 388. — Пор. **ху́тро**.

пу́зина — див. **пи́взен**.

пузи́р, [*пузе́р*] «сечовий міхур» Куриленко, [*пузиру́ха*] (бот.) «фізаліс звичайний, Physalis alkekengi L.» Нед, *пузирча́тка* (бот.) «пухирник, Utricularia L.», *пузи́ри́стий*, *пузи́рча́стий*, *пузирко́вий*, *пузи́ри́тися*, *спузи́ри́ти* «укрити бульбашками», *спузирі́ти* «узятися пузирями»; — р. *пузы́рь*, бр. *пузы́р*, вл. puzor «бульбашка на воді»; — псл. puzyrь, похідне від puzo; на думку Потебні (РФВ 4, 187), виникло з *pǫxyrь «пухир» під впливом puzo. — Фасмер III 403; Черных II 81—82; Преобр. II 151; Schuster-Šewc 1196; Mikl. EW 268. — Див. ще **пу́зо**. — Пор. **пухи́р**.

[**пузирчатка**] (бот.) «міхурник деревовидний, Colutea arborescens L.» Mak, [*пузорча́тка* Нед, *пузирник звичайний* Mak] «тс.»; — р. *пузы́рник* «міхурник», похідне утворення від *пузи́р*; назва зумовлена пухирчасто-здутими бобами цієї рослини (Вісюліна—Клоков 214). — Див. ще **пузи́р**.

пузи́тка «губна гармоніка» Куз; — неясне.

пузичкы́ — див. **пуза́нка**.

[**пузінки**] (у сполученні [*п. у верби*] «вербові котики») ВеНЗн; — очевидно, видозмінене запозичення зі словацької мови; слц. púzik «вербовий котик» є похідним від [púza] «кішка». — Machek ESJCS 409.

пу́зо, *пуза́н(ь)*, *пуза́но́к* (іхт.) СУМ, Г, [*пузій*] «пузань» ЛексПол, [*пузце́*] «частина веретена», *пуза́тий*, [*запуза́тіти*] «відростити черево; завагітніти», [*напу́затися*] «нажертися» Ж; — р. *пу́зо*, бр. *пу́за*; — псл. [puzo]; — не зовсім ясне; зіставляється (Būga RR I 300—301) з лит. pùžas «велика черевата людина», pūgžlỹs «йорж»; пов'язується також (Machek Recherches 15) з лит. búožė «набалдашник, булава», baũžas «страшидло»; виводилось ще (Преобр. II 151; Потебня К ист. зв. III 87—88) від ie. *peu-s-/pu-s- «дути». — Фасмер III 403; Черных II 81; Куркина Этимология 1971, 70—72.

[**пу́йка**] «сука» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [pujka] «кішка», [puja] «тс.» є похідним від pujpuj (вигук для підкликання кішки), що виникло з póidź, форми наказового способу від pójść «піти». — SW V 429. — Див. ще **іти́**, **по**.

пук[1] «жмут; [пучка, кінець пальця Нед; стебло злакових, цибулі Л]», [*пу́ка*] «пучка», [*пука́тина*] «випуклість» О, [*пукно́*] «опуклість» ЛексПол, *пу́чка*, *пуче́к* «зв'язка; [букет]», *пука́стий*, [*пу́шка*] «пучка» О, *пука́тий*, [*пукна́тий*] «опуклий» ЛексПол, [*пукня́стий*] «тс.», *пучкува́тий*, [*пу́ком*] (про падіння) «швидко, як камінь», [*пушкова́ти*] «шиттям заробляти на життя» О, *ви́пуклість*, *ви́пуклий*, [*випукля́стий* Ж, *випучи́стий* Ж, *ви́пучний* Ж], *опу́ка* «м'яч», *опу́клина*, *опу́клий*, *опу́куватий*, *спучити* «збільшити обсяг»; — р. бр. *пук* «жмут, в'язка», др. *пукъ*, п. pęk «тс.», rąk «брунька», puklić «робити опуклим», ч. слц. puk «пагін, брунька», вл. pukawc «вид гвоздики з квіткою, що розтріскується», puk «тріщина», нл. puk «розсипання при розтріскуванні», pucka «брунька; плід терну, шипшини»; — псл. pǫkъ (*pouk-), очевидно, пов'язане з pǫkati (*poukati) «тріскатися»; зіставляється також з перс. pang «гроно фініків» (Morgenstierne NTS 5, 56), з лат. pānus (<*panknos) «нарив; жмут проса» (Persson Beitr. 245, 478; Walde—Hofm. II 248); на думку деяких дослідників (Persson, там же; Petersson Glotta 8, 70), pǫkъ пов'язане з *pǫgy (пор. *пу́говица*). — Фасмер I 370; III 403—404; Черных II 82; Преобр. II 152; Brückner 403; FW 123; Machek ESJC 498; Holub—Kop. 305; Walde—Hofm. II 248; Абаев Этимология 1984, 18. — Див. ще **пу́кати**[1].

[**пук**[2]] (бот.) «борщівник, Heracleum sibiricum L. ВеНЗн, Mak; гірча, Selinum carvifolia L. Mak»; — пов'язане з *пук*[1]; назви цих рослин, що належать до родини окружкових, зумовлені тим, що їх суцвіття мають форму пучків. — Див. ще **пук**[1].

[**пу́кавець**] (іхт.) «гірчак, Rhodeus sericeus» Нед, [*пука́с*] «тс.», [*пука́сик*] «маленька рибка» Мо; — р. [*пука́с*] «гірчак», [*пугасик*], бр. [*пукас*], п. [pukawka, pukas] «тс.»; — пов'язане з [*пу́кати*] «тріскатися»; назва зумовлена тим, що в гірчака тріскається черевце, коли з нього видавлюють нутрощі, готуючи в борщ; пов'язується також (Leder 106) з *пука́тий*, *пука́стий* «опуклий»; виведення від лит. pūkis (pūkỹs) «йорж» (Лаучюте 20) сумнівне. — Коломиец Происх. назв. рыб 38—39; Сабанеев 362; SW V 429. — Див. ще **пу́кати**[1].

[**пука́л**] «болото, мул на дні солоних озер»; — неясне; можливо, пов'язане з *кал*.

[**пукалка**[1]] (бот.) «дзвінок, скучник, Campanula glomerata L.» Mak, [*пукавка*] «тс.» Mak; — пов'язане з *пук*; назва зумовлена тим, що квітки цієї рослини розміщені у вигляді пучків на верхівці стебла. — Див. ще **пук**[1].

[**пукалка**[2]] (бот.) «сорт слив, борщівки, Prunus insititia variet.» Mak; — пов'язане з *пу́кати*; назва зумовлена,

очевидно, тим, що під час дозрівання плоди цих слив тріскаються. — Див. ще **пу́кати**[1].

[**пу́калка**[3]] «вид маленької жабки, що водиться в мілких місцях лиману, в калюжах» Дз; — неясне.

пу́карь, *пука́рити* — див. **бу́кер**.

[**пу́кати**[1]] «тріскатися», [*пу́кти*] «тс.», [*пука́*] «брунька» Ник, [*пу́калка*] «бутон, чашолистик деяких рослин Ме; (бот.) незгода рутичка, Isopyrum thalictroides L. Mak», *запу́куватися* «згортатися» (про квіти), [*на́пук*] «брунька» Ник, [*на́пука*] «тс.» тж, [*пропука́ти*] «тріскатися, лопатися, розпускатися» Нед, [*пропу́чати*] «розпорювати, розколупувати» Нед, [*пропу́чувати*] «тс.» тж, [*пропу́чити*] «проколоти (нарив)» О, [*пропу́клина*] «тріщина, щілина» Нед, *розпука́ти* «розпукатися», *розпу́кнути*, *розпу́кувати*, *розпука́тися* «розпускатися, лопатися (про бруньки); [тріскатися] Нед», [*ро́зпук*] «лопання Нед; брунька Ник», [*розпу́клина*] «розколина, ущелина, тріщина на землі» Нед, [*розпу́ковка*] «квітка, яка розпускається, бутон», [*розпу́чина*] «тріщина, щілина» тж; — р. [*пу́кать(ся)*], бр. *пу́кацца* «лопатися», п. pękać «тс.; розпукуватися (про бруньки)», ч. pukat, слц. pukat' «тс.», болг. *пу́кам* «переповнююсь; багато їм; умираю», м. *пука* «лопається», схв. *пу̏ћи* «розкритися; раптово з'явитися», цсл. **пѫкнѫти** «лопнути»; — псл. pǫkati, pǫk(nǫ)ti «тріскатися», очевидно, звуконаслідувального походження, паралельне до *poukati «стукати, тріскати»; пов'язується також (Machek ESJC 498; Holub—Lyer 404) з псл. puxnǫti «пухнути», нвн. bauchen «обдимати, здувати». — Фасмер III 404; Преобр. II 151—152; Brückner 403; Holub—Kop. 305; Schuster-Šewc 1189; Skok III 67. — Пор. **пук**[1], **пу́кати**[2], **пу́чити**, **розпу́ка**.

[**пу́кати**[2]] «стукати; стріляти; ляскати», [*пукота́ти*] «скрипіти, рипіти; бити, стукати» ВеУг, [*пук*] (виг.) «тук, стук» Нед, [*пуку́*] «тс.», [*пропука́ч*] (орн.) «одуд, Upupa epops L.» Шарл; — р. [*пу́кать*] «хлопати, ляскати; стріляти», п. pukać «стукати», ч. pukati «ляскати», слц. pukat' «тріщати, хлопати; стріляти», вл. pukać «стріляти, хлопати», нл. pukaś «тс.», болг. *пу́кам* «тс.», м. *пука* «стріляє», схв. *пу̏ћи* «тріснути, вистрілити, прогриміти», слн. pókati «хлопати, гриміти»; — псл. pukati «хлопати», pukъ (виг.). — Brückner 403, 447; Schuster-Šewc 1189; Kořínek 257. — Див. ще **пу́кати**[1].

пу́кель — див. **бу́кля**.

[**пукенки́**] «бруньки» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *пу́пінки* «пуп'янки», зближеної з дієсловом [*пу́кати*] «тріскатися». — Див. ще **пуп**.

[**пукі́шка**] «товста людина; карапуз»; — очевидно, пов'язане з *пук*, *пука́тий*; характер словотворчого зв'язку неясний. — Див. ще **пук**[1].

[**пукла́стий**] «опуклий» Нед, [*пукля́тий*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. puklasty пов'язане з pukiel «опуклість». — Шелудько 43; Brückner 447; SW V 429—430. — Див. ще **бу́кля**.

[**пу́лити**] (очі) «витріщати» ЛексПол, (Ме), [*пулька́тий*] «витрішкуватий» Нед, Ме, [*пулі́ка́тий* ВеНЗн, *пулька́ч* Ме] «тс.», [*ви́пулити*] (очі) «витріщити(ся), вилупити, розкрити, видивитися» Ме; — р. [*вы́пулить*] «витріщити», бр. [*пуляты*] «витрішкуватий», ч. pouliti «витріщати», puliti «тс.», болг. *пу́ля* «витріщаю (очі)», *пу́ля се* «витріщаюся», м. *пули* «дивиться», *пули се* «витріщається», схв. *испу́љити се* «висунутися, показатися»; — очевидно, псл. puliti «висувати; набухати»; може розглядатися як фонетичний варіант кореня, засвідченого в ч. bouliti «витріщати», схв. *бу́љити*, слн. búljiti «тс.», укр. *бу́лька*, які зводяться до псл. bulja «куля, грудка». — Супрун Веснік БДУ 1974/2, 20—25; Чумакова Этимология 1984, 222; Machek ESJC 62. — Див. ще **бу́лька**. — Пор. **пу́ля**.

пуло́вер; — р. бр. болг. схв. *пуло́вер*, п. pulower, ч. pulovr, слц. pulóver,

м. *пуловер*; — запозичення з англійської мови; англ. pull-over «пуловер» утворено з основи дієслова pull «тягти», пов'язаного з сангл. pullen, дангл. pullian «збирати, зривати, смикати», етимологічно неясними, і прислівника over «через край; понад», пов'язаного з сангл. дангл. ofer «через край; угорі», спорідненими з дфриз. дат. over «над, понад; через», ūr, діcл. yfir, шв. över, норв. yver, двн. ubar, ubir, свн. нвн. über «тс.», лат. super «нагорі, зверху», гр. ὑπέρ «зверху; над; через», дінд. upárі «вгорі, над», ав. upairi «через край, угорі, по той бік». — CIC² 696; ССРЛЯ 11, 1673; Kopaliński 803; Holub—Lyer 405; Klein 1105, 1269. — Пор. **суб-**, **супер-**.

[**пуль**] (вигук для підкликання індиків, курчат, гусенят), [*пульч*] (вигук для підкликання індиків, курей), [*пу́ля*] (вигук, яким відганяють гусей, качок) Мо, [*пуленя́*] «курча, каченя» Л, [*пуленя́тна*] «квочка» Л, [*пу́ля́*] «каченя; індича; курча, гуценя» Г, Нед, [*пуля́к*] «індик», [*пуля́ш*] «тс.», [*пу́лька*] «качка Мо; індичка», [*пулька́ч*] «індик», [*пу́льок* Нед, *пульош*, *пульпа́к*, *пульца́н*] «тс.», [*пульча́*] «каченя Л; курча», [*пульчиня́та*] «індичата» Шарл, [*пулю́кать*] «кричати» (про індика), [*пу́лькати*] «кричати *пуль-пуль*, квоктати»; — п. [pul-pul] (вигук для підкликання індиків), [pula ha] (вигук, яким проганяють індиків), болг. *пу́йка* «індичка», *пу́як* «індик», м. *пуј-пуј* (вигук для підкликання індиків), *пујка* «індичка», схв. *пу̑јка* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, псл. *pul- (*puj-) звуконаслідувального характеру (пор. р. *пы́ля* (вигук для підкликання індиків), *пырь-пырь* «тс.»); думки про походження іменників *пуля́*, *пуля́ш*, *пу́лька*, *пульош*, *пульча́* від рум. púică «курочка» (Scheludko 126; Niţă-Armaş та ін. Romanoslavica 16, 94) або від уг. pulyka, pujka «індичка» (Лизанец 619; ВеУг 253) менш переконливі, якщо врахувати поширення цих слів; заслуговує на увагу зіставлення з лат. pullus «дитинча, молода тварина, курча» (Младенов 535; Mikl. EW 267).

[**пульван**] «одержимий, шалений» Нед; — неясне.

пульверизува́ти, *пульвериза́тор*, *пульвериза́ція*; — р. *пульверизи́ровать*, *пульвериза́тор*, бр. *пульверызава́ць*, *пульверыза́тар*, п. pulweryzować «пульверизувати, розтирати на порошок», ч. pulverisovati «тс.», слц. pulverizácia, болг. *пулверизи́рам*, схв. *пулверизирати*, слн. pulverizácija; — запозичення з французької мови; фр. pulvériser «пульверизувати; розпилювати» походить від пізньолат. pulverisare, утвореного від лат. pulvis (pulveris) «пил, дрібний пісок; попіл», спорідненого з лат. pollen, pollis «мука тонкого помелу», гр. πάλη «пил; мука тонкого помелу», прус. pelanne «попіл», лит. pelenaĩ «попіл», лтс. pèlni «попіл», псл. popelъ, pepelъ, укр. *по́піл*. — CIC² 696; ССРЛЯ 11, 1673; Kopaliński 803; Holub—Lyer 405; Dauzat 597; Walde—Hofm. II 331, 388; Klein 1210, 1270. — Див. ще **по́піл**. — Пор. **пу́дра**.

пу́лька (картярська гра); — р. бр. *пу́лька*, п. pula, pulka, м. *пулка* «молода курка»; — запозичення з французької мови; фр. poule «пулька, ставка; курка» (розвиток значення французького слова пов'язаний з тим, що ставка при грі в карти порівнюється з яйцями, які дістаються з-під курки) походить від лат. pullus «молода тварина; курча», спорідненого з гр. πῶλος «молода тварина; лоша», дангл. fola «лоша», англ. foal «лоша, осля», діcл. foli «лоша», гот. fula, двн. folo, свн. vole, нвн. Fohlen «тс.», алб. pel'ε «кобила», вірм. ul (<*polon) «козеня». — Фасмер III 405; ССРЛЯ 11, 1675; Преобр. II 152; Kopaliński 802; Brückner 447; Dauzat 579; Klein 605, 1217; Walde—Hofm. II 385—386; Frisk II 634; Kluge—Mitzka 211. — Пор. **по́ні**, **пуля́рдка**.

пу́льман (вид вагона); — р. бр. *пу́льман*, п. pulman, pullman, ч. слц. pulman, болг. *пу́лман*, схв. *пу̑лман*, слн. púlman; — запозичення з англій-

ської мови; англ. Pullman «пульманівський вагон» утворено від прізвища Дж. Пульмана (G. Pullman), американського конструктора спальних вагонів. — CIC² 696; ССРЛЯ 11, 1675; Kopaliński 803; Sł. wyr. obcych 616; Klein 1269.

пу́льпа «м'яка сполучна тканина в порожнині зуба; м'якоть селезінки; суміш твердих частинок, завислих у рідині», *пульпі́т* «запалення пульпи»; — р. бр. *пу́льпа*, п. ч. слц. pulpa, болг. *пу́лпа*, схв. *пу̏лпа*, слн. púlpa; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Púlpa, фр. poulpe, pulpe, англ. pulp походять від лат. pulpa «м'якоть; м'ясиста частина, м'ясо», що пов'язується з pulmentum (<*pelp-men-tom) «м'ясна страва» і умбр. pelmner «м'якуш; пульпа», яке не має надійної етимології; зв'язок з псл. plodъ «плід» (Petersson Sl. Wf. 26), дінд. párīman «достаток», гр. πέλανος «жертовний пиріг» (Specht KZ 61, 287—288) заперечується. — CIC² 696; ССРЛЯ 11, 1687; Dauzat 597; Klein 1270; Walde—Hofm. II 387.

пульс, *пульса́р*, *пульса́тор*, *пульса́ція*, *пульсува́ти*; — р. бр. *пульс*, п. ч. вл. puls, слц. pulz, болг. м. *пулс*, схв. *пу̏лс*, слн. púlz; — запозичення з французької мови; фр. poulse «пульс» походить від слат. pulsus (vēnōrum) «биття вен», лат. pulsus «удар, поштовх», пов'язаного з pello «б'ю, штовхаю; уражаю; розбиваю». — CIC² 696; Фасмер III 405; Черных II 82; КЭСРЯ 373; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 803; Brückner 447; Holub—Lyer 405; Kluge—Mitzka 569; Gamillscheg 721; Dauzat 579. — Див. ще **апелюва́ти**. — Пор. **і́мпульс**, **пропе́лер**.

пульт; — р. бр. *пульт*, п. pult «пюпітр», pulpit «тс.», ч. слц. pult «пульт; прилавок; конторка; пюпітр», болг. м. *пулт*, схв. *пу̏лт*, слн. púlt; — запозичення з німецької мови; н. Pult, заст. Pulpet походить від лат. pulpitum «підмостки; трибуна; кафедра; сцена», етимологічно неясного, можливо, спорідненого з дінд. pragraḥ «віз для дрючків, лава», pragrám «будинок». — CIC² 697; Фасмер III 405; Черных II 82; Sł. wyr. obcych 616; Brückner 447; Holub—Lyer 405; Kluge—Mitzka 570; Walde—Hofm. II 387. — Пор. **пюпі́тр**.

Пульхе́рія (жіноче ім'я), *Пульхе́ра*; — р. *Пульхе́рия*, бр. *Пульхе́рыя*, болг. *Пулхе́рия*, стсл. **Πουλχερια**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Πουλχερία походить від лат. Pulcheria, утвореного від прикметника pulcher «красивий, вродливий», яке не має певної етимології. — Петровский 185; Dauzat Dict. des noms 501; Walde—Hofm. II 384.

[**пульшо́**, *пуйшо́*] «вигук, яким проганяють собак» Ме; — не зовсім ясне; може бути результатом контамінації слів *пішо́в* і [*пу́ля*] (вигук, яким відганяють гусей, качок) або залишком давньої фонетичної форми слова *пішо́в* з голосним **у** на місці колишнього **о** у новозакритому складі.

[**пу́ля**] «куля» Нед; — запозичення з російської мови; найбільш вірогідним джерелом р. *пу́ля* вважається п. kula; початкове **п-** на місці **к** пояснюється впливом слів *пали́ть*, *пу́шка*; думка про походження з фр. boule «куля» (Горяев Доп. 1, 38) менш переконлива; припущення про спорідненість з лтс. puolis «порожня дерев'яна кулька, яку надягають коровам на роги; дзига», pùlis «купа, натовп, стадо», pūļa «коробочка з насінням; бульба», вірм. hoylk' «збори, військо, суспільство» (Mühl.—Endz. III 446, 456; Petersson KZ 47, 276) викликає сумнів з погляду семантики. — Фасмер III 405; Черных II 82—83; КЭСРЯ 374; Преобр. II 152; Brückner 281. — Див. ще **ку́ля**[1].

пуля́рдка «відгодована молода курка», *пуля́рда*, *пуля́рка* «тс.»; — р. *пуля́рдка*, *пуля́рда*, *пуля́рка*, бр. *пуля́рка*, п. pularda, ч. слц. pulard, poulard, схв. *пулард*, слн. pulárd; — запозичення з французької мови; фр. poulard пов'язане з poulle «курка». — Фасмер III 406; ССРЛЯ 11, 1681; Sł. wyr. obcych 616; Holub—Lyer 405; Dauzat 579. — Див. ще **пу́лька**.

[**пуля́ре́с**] «гаманець» УРС, Ме, [*пуля́рець* Ле, *пуля́рос* О, *поля́рус* О, *поля́руш* О, *паля́руш* Нед, *паралє́с* Л, *паральо́с* Л, *парельо́с* Л] «тс.»; — бр. *пулярэ́с*, [*палярэ́с*]; — запозичення з польської мови; п. pulares, pugilares «тс.» походить від лат. pugillārēs «табличка для заміток, записна книжка», pugillāris «завбільшки як кулак», пов'язаних з pugnus «кулак», спорідненим з гр. πύξ «кулаком», πυγμή, πυγμά «кулак, кулачний бій». — СЧС 254; Brückner 447; Kopaliński 802; SW V 431; Walde—Hofm. II 383. — Пор. **пункт**.

пу́ма (зоол.); — р. бр. болг. схв. *пу́ма*, п. ч. слц. puma, слн. púma; — запозичене, можливо, через посередництво західноєвропейських мов (н. Púma, фр. англ. puma) з іспанської; ісп. puma походить з мови кечуа. — CIC[2] 697; Sł. wyr. obcych 617; Kopaliński 803; Holub—Lyer 405; Klein 1271.

[**пу́мекс**] «пемза» Куз; — запозичення з польської мови; п. pumeks, як і ч. слц. puma, схв. *пумекс*, походить від лат. pūmex «пемза; пористий камінь», пов'язаного з spuma «піна», спорідненим з лит. spáinė, двн. feim «тс.», псл. pěna, укр. *пі́на*. — Sł. wyr. obcych 617; Walde—Hofm. II 388, 580. — Див. ще **пі́на**. — Пор. **пе́мза**.

[**пу́мкати**] «кумкати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *ку́мкати*.

[**пумпія́ка**] (лайлива назва півня) Ме; — очевидно, фонетичний варіант незасвідченої форми **помпія́ка*, що могла бути пов'язана з [*помпі́ти*] «задаватися». — Див. ще **по́мпа**[2].

пу́ндик «ласощі; печиво; вид тістечка», [*пи́ндики*] «ласощі» Си; — очевидно, результат видозміни форми *пу́динг*, зближеної із суфіксальними утвореннями типу *ко́ржик*, *пря́ник*. — Див. ще **пу́динг**.

[**пундю́читися**] «бундючитися, кокошитися»; — результат контамінації форм *бундю́читися* і *пиндю́читися* «тс.». — Див. ще **бундю́читися, пи́нда**[1].

пункт, [*пунктува́ти*] «ставити крапки, позначати пунктиром» Нед; — р. бр. болг. м. *пункт*, п. ч. слц. punkt, схв. *пу̏нкт*, слн. púnkt; — запозичене через польське або німецьке посередництво (н. Punkt) з латинської мови; лат. punctum «укол; крапка; очко» пов'язане з pungo «колоти; уражати; бути гострим», спорідненим з pugnus «кулак», гр. πυγμή «тс.». — CIC[2] 697; Фасмер III 406; Черных II 83; Kopaliński 804; Brückner 448; Hüttl-Worth 17. — Пор. **пуа́нти, пуля́ре́с, пунктир, пунктуа́льний, пунктуа́ція, пу́нкція, пункт**[1,2].

пунктир, *пунктирува́ти*; — р. болг. *пунктир*, бр. *пункцір*, м. *пунктира* «пунктирує», схв. *пунктира́ти* «пунктирувати; підкреслювати», слн. punktírati; — запозичення з німецької мови; нім. punktíeren «робити крапки» пов'язане з Punkt «точка», яке походить від лат. punctum «тс.». — CIC[2] 697; ССРЛЯ 11, 1684; Фасмер III 406; Fremdwörterbuch 520. — Див. ще **пункт**.

пунктуа́льний; — р. *пунктуа́льный*, бр. *пунктуа́льны*, п. punktualny, ч. punktuální, слц. punktuálny, болг. *пунктуа́лен*, схв. *пу̏нктуа̄лан*, слн. punktuálen; — запозичене через російське і польське посередництво із середньолатинської мови; слат. punctuālis походить від punctum «крапка; укол; очко». — CIC[2] 697; Фасмер III 406; ССРЛЯ 11, 1686; Смирнов 249; Sł. wyr. obcych 617; Dauzat 573. — Див. ще **пункт**.

пунктуа́ція; — р. болг. *пунктуа́ция*, бр. *пунктуа́цыя*, м. схв. *пунктуа́ција*; — запозичення з німецької мови; нім. Punktuatión «пунктуація» походить від лат. punctum «крапка; укол; очко». — CIC[2] 697; ССРЛЯ 11, 1686. — Див. ще **пункт**.

пу́нкція «прокол»; — р. болг. *пу́нкция*, бр. *пу́нкцыя*, п. punkcja, ч. punkce, слц. punkcia, м. *пункција*, схв. *пу̏нкција*, слн. púnkcija; — запозичення з латинської мови; лат. punctiō «нанесення уколів, укол» пов'язане з punc-

tum «укол; крапка; очко». — CIC² 697; ССРЛЯ 11, 1686; Kopaliński 804; Holub—Lyer 405; Walde—Hofm. II 383. — Див. ще **пункт**.

пу́ночка (орн.) «подорожник, Plectophenax nivalis L.»; — бр. *пу́начка*; — запозичення з російської мови; р. *пу́ночка*, [*пуно́к*, *пу́нка*] «тс.» є результатом видозміни форми [*пу́нашка*] «тс.», яка походить від карел. punańe (род. в. punaźen). — Фасмер III 406; Kalima 190.

пунсо́н — див. **пуансо́н**.

[**пунт**[1]] «веселий жарт» Нед; — запозичення з італійської мови; іт. punta «дотеп» пов'язане з punta «гострий кінець, вістря», що походить від лат. punctum «укол, точка». — Mestica 1306—1307. — Див. ще **пункт**.

[**пунт**[2]] (у виразі *в пунті* «вмить, відразу»); — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. punto «мить», in un punto «раптово, в одну мить» походить від лат. punctum «мить; точка». — Mestica 1308. — Див. ще **пункт**.

[**пунт**[3]] (стверджувальна частка) Доп. УжДУ 2; — п. ч. слц. punkt «точно»; — запозичено через чеське (пор. також ч. puntík «крапка») або словацьке посередництво з німецької мови; н. Punkt (бавар. [Punt]) «точно, рівно; пункт; крапка» походить від лат. punctum «крапка, пункт»; зміна значення і перетворення в частку відбулися на українському грунті. — SW V 434; Holub—Lyer 405. — Див. ще **пункт**, **пуа́нти**.

[**пунтове́**] «земський збір на поштарських коней»; — неясне.

[**пунтува́ти**] «вивідувати хитрощами таємницю» Нед, [*пунтівни́к*] «той, хто вивідує хитрощами таємницю» Нед; — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. puntare «ставити на карту, понтирувати», паралельне фр. ponter «тс.», етимологічно неясне, можливо, пов'язане з punto «крапка», що зводиться до лат. punctum «тс.». — Mestica 1307; Gamillscheg 716. — Див. ще **пункт**.

[**пунц**] «червоний лак» Мо; — зворотне утворення від *пунцо́вий* «пунсовий» (пор. р. *пу́не́ц* «червоний ситець; кумач», можливо, таке ж зворотне утворення від р. *пунцо́вый*). — Див. ще **понсо́ви́й**.

пунш, [*пуншт*] «пунш» Нед; — р. бр. болг. *пунш*, п. puncz, poncz, ч. слц. вл. punč, схв. *пу́нч*, слн. púnč; — через російське посередництво запозичено з англійської мови; англ. punch «пунш» походить від гінді pāñch «п'ять», яке зводиться до дінд. páñca, спорідненого з гр. πέντε, псл. pętь «тс.»; назва вказує на кількість складових частин напою. — Булаховський Нариси 123; CIC² 697; Фасмер III 406—407; Черных II 83; Преобр. II 152; Holub—Lyer 405; Klein 1271; Kluge—Mitzka 570; Mayrhofer II 187. — Див. ще **п'ять**.

[**пунь**] (зоол.) «жаба джерелянка, Bombinator igneus», [*пу́нька*, *пу́нькало*] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, що відображає кумкання цих жаб (пор. іншу їх назву [*кума́к*]). — Пор. **кум-кум**, **пу́мкати**.

[**пу́ня**] «клуня Нед; клуня із заплетеними лозою стінами Л»; — р. [*пу́ня*] «сарай, комора, сінник, хлів», бр. *пу́ня* «сарай для сіна», п. [punia] «тс.»; — запозичення з балтійських мов; лит. pūnė, punė̃ «хлів», лтс. pūne «комора» зіставляються з дінд. puná̍ti «провіює», pávate «очищає», pávanaḥ «вітер», двн. fowen, свн. vœwen «просіювати»; думка про зворотний напрям запозичення (Brückner FW 123, 181; Skardžius 183; Mühl.—Endz. III 447) менш переконлива, якщо взяти до уваги географічне поширення слова. — Фасмер III 407; Преобр. II 153; Потебня К ист. зв. III 190; Карский Белорусы I 135; Лаучюте 20; Būga RR II 524—525; Smułkowa LP 16, 60; Urbutis Baltistica 5/1, 68.

[**пуня́ра**] «собака» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *пу́йка*.

пуп «кругла заглибина або випуклість на животі», [*пу́пах*] «брунька» Ник, [*пу́пель*] «пуп'янок» Нед, *пупе́ць* «малий пуп; [пташиний шлунок; пупо-

вина; частина коси (знаряддя)]», [*пу́пець*] «пуп, пуповина; кнопка у скрипки» Нед, [*пу́пи*] «вид булочок» Нед, [*пу́пінок*] «пуп'янок», [*пу́пка*] «пупок» Нед, *пупкува́ння*, [*пупли́нець*] «пагін, черенок» Нед, [*пу́плишок*] «пуп'янок», [*пу́плішок* Нед, *пу́плянок*, *пу́пляночок* Г, Нед, *поп'я́ночка* Нед, *пу́пля́х* Г, Нед, *пупня́к* О] «тс.», *пупови́на*, [*пуповни́че*] «хвороба пупка у немовлят», *пу́по́к* «маленький пуп; пташиний шлунок Г, Нед; [пуп'янок]», [*пу́пці*] «вид булочок» Нед, [*пу́пче*] (зб.) «пуп'янки» Нед, *пу́пчик* «пупок; [пуп'янок; вид узору на вишивці]», [*пуп'яжа*] «пуп'янок» ВеЗа, *пу́п'янок* «бутон, брунька; зав'язь огірків, маленький огірочок», [*пу́п'ях*] «брунька» Ник, [*пу́п'яшок*] «пуп'янок», [*пупкова́тий*] Нед, [*опу́пок*] «зав'язь плода», [*спу́пку*] «з дитинства» Нед; — р. бр. *пуп*, др. *пупъ*, п. pępek «пуп; шлунок свійської птиці», ч. pupek, слц. pupok, вл. нл. pup «пуп; пуп'янок; горб», полаб. pǫp «пуп; горб», болг. *пъп*, м. *пупка* «брунька; священний хлібець на поминках», *пупчи* «випинає», схв. *пу̑п* «пуп; брунька, бутон», *пу̑пак* «пуп», *пу̀пак* «брунька, бутон», слн. pópek, стсл. **пѫпъ** «незрілий плід»; — псл. pǫpъ; — споріднене з лит. paũpti «розбухати», pamplỹs «курдупель; черевань», pùmpa «головка; латаття», puũpuras (pumpurỹs) «брунька», лтс. pàmpt «пухнути, розбухати», pèmpis «товстун», можливо, лат. pampinus «новий виноградний пагін; вусик повзучих рослин», дісл. fimbul- «великий», fífl «простак; велетень», а також гр. πομφός (πομφόλυξ) «пузир»; ie. *p(h)omp-/pemp- «набухати»; припускаючи чергування приголосних, дехто з дослідників (Ernout—Meillet 171; Pedersen Kelt. Gr. I 187; Machek ESJČ 500; Frisk II 503) додає лит. bámba «пуп», baũbalas «карапуз», що не завжди знаходить підтримку (Fraenkel 33; Boisacq 765). — Фасмер—Трубачев III 407; Черных II 83; КЭСРЯ 374; Преобр. II 153; Младенов 540; Brückner 403—404; Otrębski LP 9, 18; Holub—Kop. 306; Būga RR II 522; Mühl.—Endz. III 73; Persson Beitr. 248; Lidén Arm. St. 45; KZ 61, 19; Matzenauer LF 14, 414; 15, 178; Trautmann 205; Meringer WuS 5, 85. — Пор. **бу́блик**.

[**пупава**] (бот.) «кульбаба, Taraxacum officinale Wigg.» ВеНЗн, [*пупова*, *попава*, *помпава*, *купала* тж, *купа́ва*, *паукі́*] «тс.»; — ч. pupava, слц. púpava, púpavka «тс.»; — пов'язане з *пуп*; назва зумовлена, очевидно, тим, що відцвіла квітка кульбаби нагадує пуп. — Див. ще **пуп**.

[**пупавка**] (бот.) «ромен, Anthemis L.; роман, Anthemis ruthenica MB.; жовтило, Anthemis tinctoria L.» Mak, [*пупавник*] «піретрум, Chrysanthemum (Pyretrum) corymbosum L.», [*пуповник* (*жовтий*)] «жовтило» Mak; — р. *пупа́вка* «ромен, жовтило», *пупа́вник*, бр. *пупо́к*, [*пупаўка*, *папаўка*] «тс.»; — похідне утворення від *пуп*; назва зумовлена тим, що квітки цієї рослини мають випуклу форму, яка підкреслюється відігнутими вниз пелюстками і нагадує пуп. — Див. ще **пуп**.

[**пупер**] «пупець, пташиний шлунок», [*пуприк*] (зменш.); — очевидно, результат контамінації слів *пуп* і *ку́пер*, *ку́прик* (див.).

[**пуперник**] «карлик»; — очевидно, пов'язане з *пупер* «пупець»; семантичний характер зв'язку неясний.

[**пупець**] (бот.) «молодило, живучка, Sempervivum tectorum L.» Нед, Mak, [*пуповець*] «тс.» Mak; — пов'язане з [*пу́пчик*] «пуп'янок», [*пу́пель*] «тс.»; назва зумовлена тим, що в пазухах прикореневих листків молодила утворюються кулясті пуп'янки, які легко відриваються і служать для вегетативного розмноження (БСЭ 28, 145; Нейштадт 296). — Див. ще **пуп**.

[**пупир**] (бот.) «бутень, Chaerophyllum prescottii L.» Mak, [*пупире*] «бутень бульбоносний, Chaerophyllum bulbosum L.», [*пупирник*] «бугила, Torilis Anthriscus Gmel.» тж; — р. [*пупы́рник*] «бугила»; — очевидно, результат видозміни назви [*купи́р*] «бугила лісо-

ва, Anthriscus silvestris (L.) Hoffm.; ториліс», зближеної з ботанічними назвами, похідними від основи *пуп-* [*пупава, пупавка, пупець, пупник, пупчáк*]. — Див. ще **купир**.

[**пу́пка**] «лялечка комахи» Нед; — п. pupka «лялька»; — запозичення з німецької мови; нвн. Púppe «лялька; (зоол.) лялечка» походить від лат. pūpa «лялька, дівчинка», пов'язаного з pūpus «хлопчик», етимологічно неясним. — Kluge—Mitzka 570; Walde—Hofm. II 389—390.

[**пупник**] (бот.) «омег водяний, Oenanthe aquatica Lam.» Мак; — пов'язане з *пуп, пу́п'янок*; назва зумовлена, очевидно, тим, що стебло омега водяного має внизу над коренем помітне потовщення; пор. назву [*галуха*] «омег водяний» Мак, пов'язану з [*гал*] «невелика куля». — Machek Jm. rostl. 160. — Див. ще **пуп**.

пу́приця — див. **по́рпли́ця**.

[**пупука́ч**] (орн.) «одуд» ВеУг, [*попука́ч, попіка́ч* Куз] «тс.», [*пупу́кати*] «кричати» (про одуда) ВеУг; — схв. *пу̏павац* «одуд»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з вигуком *пу-пу*, що імітує крик одуда; пор. лат. upupa «одуд», рум. púpăză «тс.».

[**пупча́к**] (бот.) «щитолисник звичайний, Hydrocotyle vulgaris L.» Нед, Мак; — п. pępownik, ч. pupečník, слц. pupkovník, вл. pupnik «тс.»; — похідне утворення від *пуп*; назва зумовлена формою листків, що мають заглибини, подібні до пупа. — Machek Jm. rostl. 154. — Див. ще **пуп**.

[**пупчики**] (бот.) «конюшина, Trifolium arvense L.» Мак; — пов'язане з *пу́пчик* «пуп'янок, бутон»; назва зумовлена кулястою формою суцвіття конюшини; пор. р. [*пу́пыш*] «головка квітки», [*пу́пышек*] «тс.». — Див. ще **пуп**.

пу́п'янок — див. **пуп**.

пурга́ «завірюха», [*пурга́*] «тс.» Куз; — бр. *пурга́*, п. ч. слц. purga; — запозичення з російської мови; р. *пу́рга́* походить від фін. purku або карел. purgu, які зіставляються з хант. purke «дим», porkì «заметіль», манс. pārq, poarqa, мар. purγəz «тс.», комі *пуркóдны* «хурделити», мар. purγà «дути». — Фасмер III 408; Черных II 84; Попов Ист. лекс. 24; КЭСРЯ 374; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 56; Преобр. II 153; Лыткин—Гуляев 233; Грот Фил. раз. I 472; Kalima 190—191.

пургéн; — р. бр. *пургéн*, п. purgen, слц. purgent; — утворення від основи лат. purgāre «чистити; звільняти; видаляти», пов'язаного з pūrus «чистий, простий»; пор. р. укр. болг. м. *пургати́в* «проносне», слц. слн. purgatív, схв. *пургàтӣв* «тс.», п. (заст.) purgacja «очищення, прочищення», ч. purgace, слц. purgácia «тс.». — ССРЛЯ 11, 1693; Holub—Lyer 405. — Див. ще **пури́зм**. — Пор. **пурита́нин**, **пюре́**.

пури́зм, *пури́ст, пуристи́чний*; — р. *пури́зм*, бр. *пурызм*, п. puryzm, ч. purismus, слц. purizmus, болг. *пури́зъм*, м. *пуризам*, схв. *пури̏зам*, слн. purízem; — запозичення з французької мови; фр. purisme пов'язане з pur «чистий; справжній; красивий», яке походить від лат. pūrus «чистий, простий», спорідненого, як і лат. putus «чистий, без домішок», з двн. fowēn «просівати», свн. vœwen «тс.; очищати (хліб)», дінд. pávate «очищає», punāti «тс.», pūtáḥ «чистий», pū́tiḥ «очищення», pavitár- «очищувач». — CIC² 697; ССРЛЯ 11, 1694; КЭСРЯ 374; Kopaliński 805; Holub—Lyer 406; Dauzat 597; Klein 1273; Walde—Hofm. II 390—391; Mayrhofer II 306. — Пор. **пургéн**, **пурита́нин**, **пюре́**.

[**пу́рик**] «низька на зріст, товста людина» Ва; — неясне.

пурина́ти, *пурина́ч, пурну́ти* — див. **пірна́ти**.

пурита́нин, *пуританíзм, пурита́нство*; — р. *пурита́нин*, бр. *пурыта́нін*, п. purytanin, ч. слц. puritán, болг. *пурита́н(ин)*, м. *пурита́н(ец)*, схв. *пурита̏нац*, слн. puritánec; — запозичення з англійської мови; англ. puritan «пуританин; святенник» утворене від пізньолат. pūritās «чистість», пов'язаного з лат. pūrus «чистий, простий». —

CIC² 697; ССРЛЯ 11, 1695; Kopaliński 805; Holub—Lyer 406; Klein 1274. — Див. ще **пури́зм**. — Пор. **пурге́н**, **пюре́**.

[**пу́риц**] «зарозумілий парубок, чоловік» Гор, [*пу́равец*] «шмаркач; молода недосвідчена людина» О; — п. заст. purус «єврейський багач»; — запозичення з мови ідиш; пор. ід. puric (*пуріц*) «великий пан», гебр. puric «зломщик», purica «погромник; хуліган». — Горбач 76.

пу́рка «прилад для визначення об'ємної ваги зерна»; — р. *пу́рка*, [*пу́ра*, *пулька*], бр. *пу́рка* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з лит. pū́ras «міра сипких речовин», лтс. pūrs «луб'яна скриня з приданим», pùlis «купа», pauna «череп»; пов'язується також (ССРЛЯ 11, 1696) з гол. pura «мішок». — Фасмер III 408; Лаучюте 32; Matzenauer LF 14, 411; Mühl.—Endz. III 447.

[**пуркавка**] (бот.) «сорт слив, Prunus insititia variet., Prunus domestica variet.» Мак, [*пупаки*] «недорідні сливи» О; — схв. *пу̀ркача* «сорт білих слив»; — експресивне утворення від [*пу́ркати*] «з невеликим шумом випускати гази» (Ме), пов'язане, очевидно, з тим, що у деяких спілих слив при дотику виприскує м'якоть. — Див. ще **пу́ркати.**

[**пу́ркати**] «з невеликим шумом випускати гази» (Ме), [*попу́ркувати*] «тс.» Нед; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, похідне від вигуку *пур*, яким імітується відповідний природний звук.

[**пурля́к**] «малюк, неслухняна дитина» Нед; — неясне.

пурнянки — див. **пру́ні**.

пурня́ти, *пурня́ло* — див. **порня́ла**.

[**пурпу́ль**] (орн.) «птах з різнокольоровим опереннням, який гніздиться в норах на краях глибоких ярів» Ме; — очевидно, етимологічне **порпуль*, похідне від *по́рпати* (див.).

пу́рпу́р Г, Нед, [*пурпу́ра*] Нед, *пурпури́н*, *пурпу́рний*, *пурпуро́вий*; — р. бр. болг. м. *пу́рпур*, п. purpura, ч. слц. вл. нл. purpur, схв. *пу̀рпур*, слн. púrpur; — запозичення з німецької мови; н. Púrpur походить від лат. purpura «пурпуровий равлик; пурпуровий колір; пурпурова тканина», яке зводиться до гр. πορφύρα «тс.». — CIC² 697; Коваль 100; Черных II 84; Фасмер III 409; КЭСРЯ 374; Младенов 536; Sł. wyr. obcych 618; Holub—Lyer 406; Kluge—Mitzka 571; Walde—Hofm. II 390. — Див. ще **порфі́р**.

пурх (виг.), *пу́рхати*, *пу́рхну́ти*; — п. [purchać] «пурхати» (з укр.?); — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *по́рхати* (пор. р. *порх*); на думку Шахматова (ИОРЯС 7/2, 336), **ур** замість **ор** виникло на місці давнього *ъ̯ перед складом з **у**. — Булаховський Вибр. пр. II 241; Фасмер III 409. — Див. ще **по́рхати**.

пурхавка, *пу́рша* — див. **по́рхавка**[1].

[**пурха́тий**] «розкуйовджений; жалюгідний» Нед, [*пу́ршавий*] «миршавий, жалюгідний, злиденний» ВеНЗн; — неясне; можливо, споріднене з п. parszywy (звідки й укр. *парши́вий*); у такому разі **ур** з'явилось незакономірно на місці псл. *ъ̯, як у *пу́рхати* (пор.).

[**пу́рявий**] «упертий, вередливий, зухвалий» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *пурля́к* «малюк, неслухняна дитина» (див.).

пуска́ти, *пуск*, *пуска́ч*, [*пущало*] «прилад для кровопускання, ланцет» Нед, *пусково́й*, [*впу́скне*] «плата за вхід» Ж, *вна́пуск* «з напуском», *ви́пуск*, *випускни́к*, *ві́дпуск*, *відпускни́к*, *допуска́ти* «давати доступ, дозволяти; вважати за можливе», *до́пуск*, *за́пуск*, [*запу́сканка*] «яйце, з якого через дірочку випущено вміст, а потім шкаралупа наповнена смолою або воском; вживається у грі навбитки», [*за́пуски*] «заговини, пущання», [*за́пуск*] «ополонка, в яку опускають невід під час рибальства зимою» Я, [*запускна́*] «тс.» Мо, *на́пуск* «напускання; щось напущене; [кара]», *напу́скни́й* СУМ, Ж,

навипуск, *недовипуск*, *опускáти*, [*óдпуск*] Ж, *перепуск*, *перепускни́к*, *пíдпуск*, *пóпуск*, *прúпуск*, [*припускáльник*] «деталь ткацького верстата» Доп. УжДУ I, [*припускáч*] «дерев'яний гачок, за допомогою якого тримається навій у ткацькому верстаті» Л, *прóпуск*, *пропускни́к*, *пропускáльний* Куз, *пропускни́й*, *рóзпуск*, *розпускáльний* Куз, *спуск*, *спýскалка*, *спускни́й*, *спускóватий*, [*спускóвастий*] Ник, *спусковúй*, [*упускне́*] «(у весільному обряді) плата грішми або пригощанням за пропуск боярів до хати», *унáпуск* «з напуском», [*унáпуски*] «навипуск»; — р. *пускáть*, бр. *пускáць*, др. *пускати*, п. puskać, болг. *пýскам*; — не зовсім ясне; можливо, зворотне утворення від *pusčati (<*pustjati), ітеративної форми від pustiti; допускається також (Mühl.—Endz. III 129) давній паралелізм sk : st (пор. лтс. pauska «голий горб на лузі», прус. pausto «дикий»). — Фасмер III 410; КЭСРЯ 374; Брандт РФВ 24, 143; Преобр. II 154; Brückner 448. — Див. ще **пусти́ти**, **пусти́й**.

пу́слик — див. **пруслук**.

[**пустати́ня**] «глухе місце, пустиня» ВеЛ; — запозичення зі словацької мови; слц. pustatina утворене від pustý «пустий». — Machek ESJČ 501. — Див. ще **пусти́й**.

пусте́льга́ (орн.) «боривітер звичайний, Falco tinnunculus L.» УРС, Шарл, Нед, [*пустíлка* Нед, *постільга́*] «тс.», [*пустóльга*] «яструб тетерев'ятник, Accipiter gentilis L.» Л; — р. *пустельга́* «боривітер», [*пустерга́*], п. pustolka, pustulka, ч. poštolka, ст. postolka, слц. pustovka, вл. pustołka, pustawa, нл. paštyrica, схв. *пòстōлка*, *постòлōвка*, слн. postóvka «тс.»; — очевидно, пов'язане з псл. pustъ «пустий»; пор. р. [*пустельга́*] «пуста людина; дурість, пусте базікання», бр. [*пустóльга́*] «тс.»; назва може бути зумовлена тим, що ці птахи живуть у пустинних місцях; допускається також (Никонов ЭИРЯ II 90—92) запозичення в праслов'янську мову з тюркських мов (пор. хак. *постаргай* «жайворонок», алт. *босторкой*, ног. *босторгъай* «тс.»); припущення (Machek ESJČ 474) про зв'язок з ч. postati «стояти» викликає сумнів. — Фасмер—Трубачев III 410; Преобр. II 154; Brückner 448; Strutyński 95; Mikl. EW 268. — Див. ще **пусти́й**.

пусти́й «порожній; марний; розбещений; [худий ЛексПол; нежирний, пісний тж]», [*пустакова́тий*] «пустий, легковажний» Нед, [*пустáчнiй*] «тс.» Нед, *пусте́льний*, *пусти́нний*, [*пустóваний*] «пустотливий», [*пустовли́вий*] «тс.», [*пустóвський*] (у виразі: [*пустóвська земля*]) «незаселений, пустинний» Нед, *пустотли́вий*, *пусто́тний*, *пу́сто* «безлюдно; [даремно Нед; мало Л]», [*пустáк*] «пуста, легковажна людина, вітрогон, фанфарон» Нед, [*пустáр*] «цілинне поле, цілина; пустир» Нед, [*пустáра* О, *пустáрник* Нед] «тс.», [*пустáя*] «тс.; лужок у лісі (?)» Нед, *пусте́*, *пусте́ля*, [*пусте́ль*] «пустиня» Нед, *пусте́льник* «відлюдник; [пустун, шибеник Ме]», *пусте́льництво*, *пусте́льниця* «відлюдниця; [пусте, дике місце ЛексПол]», [*пустúзна*] «незаселена місцевість», [*пусти́льниця*] «пустка» Нед, [*пусти́нка*] «дурниця» ВеУг, *пусти́нник*, *пусти́нництво*, [*пусти́ння*] «пустир; пустка», *пусти́ня* «пустеля; пустир; [невдоба, ніколи не орана земля Л; дрібниця]», *пу́стинь*, *пусти́р*, *пустири́ще*, [*пусти́ця*] «пустка Г; дрібниця, дурниця Нед», *пу́стище*, [*пусти́й*] «бовтун» Нед, [*пу́стішь*] «пустощі, розпуста» О, *пу́стка* «пуста хата, садиба; [безладдя ЛексПол]», [*пустóвець*] «монета, що вийшла з ужитку» Нед, *пустовщúна* «спустіле поселення, пустище; [пустиня, ніколи не орана земля Л]», [*пустомáха*] «вітрогон, гульвіса, пустун» Нед, *пусто́та*, [*пустотня́*] «пустота, витівка», [*пустóха*] «переліг, цілина» До, [*пу́стóш*] «пустиня» Нед, [*пустошáк*] «цілина, пустиня; гульвіса, шалапут», [*пустоши́тель*] «спустошувач», [*пустóшник*] «тс.» тж, *пу́стощі*, *пусту́н*, [*пустя́к*] «пуста людина, вітрогон; пустий

горіх Нед; нижня частина снопа НикСгЛ», [*пустяни́на*] «пусте, неврожайне місце» О, [*пустячо́к*] «дрібниця, дурниця» Нед, [*пустеніти*] «пустіти», [*пустині́ти*] «перетворюватися в пустиню, ставати безлюдним, пустим» тж, *пусті́ти*, *пусто́шити*, *пустува́ти* «бешкетувати; бути пустим, незайнятим», *запусті́лий*, *запусті́ння*, [*запустоши́ти*] «запустіти» Нед, *опусті́лий*, [*о́пущ*] «гірше» Ж, *опустоша́ти*, *спусті́лий*, *спусто́шений*, *спусто́шливий*, *спусто́шувальний*, *спусті́ння*, *спусто́шення*, *спусто́шувач*; — р. *пусто́й*, бр. *пусты́*, др. *пустъ*, п. вл. нл. pusty, ч. слц. pustý, болг. м. *пуст*, схв. *пу̑ст*, слн. púst, стсл. **поустъ**; — псл. pustъ <*poust-; — споріднене з прус. pausto «дика» (про кішку), paustre «дике місце» і, можливо, з гр. παύω «стримую, приборкую; зупиняю, заспокоюю»; лтс. pušts «пустий, пустинний» запозичене зі слов'янських мов (Mühl.—Endz. III 459). — Фасмер III 411; Черных II 84—85; КЭСРЯ 374; Преобр. II 155; Младенов 536; Brückner 448; Machek ESJC 501; Holub—Kop. 306; Schuster-Šewc 1194; Skok III 82—83; Trautmann 411; Эндзелин СБЭ 459; Otrębski LP 6, 179; Frisk II 483; Boisacq 753; Solmsen IF 31, 483. — Пор. **пусти́ти**.

[**пустирник**] (бот.) «собача кропива, Leonurus cardiaca L.» Мак; — запозичення з російської мови; р. *пусты́рник* «тс.» пов'язане з *пусты́рь*; назва зумовлена тим, що ця рослина часто росте на пустирях. — Попов Лек. раст. 203. — Див. ще **пусти́й.**

пусти́ти, *пу́сти́тися* СУМ, Ме, [*впу́стне*] «плата за вхід» Ж, [*ви́пуст*] «місце біля села, куди випускають тварин Г; виступ даху Я», [*ви́пустом*] (про худобу, що пасеться) «вільно, без пастуха», [*випусто́к*] «однолітній бичок» Я, [*ві́дпуст*] «відпущення гріхів, дозвіл», *ві́дпу́стка*, *ві́дпу́щеник*, *ві́дпу́ще́ння*, *допусти́ти* «дати доступ, дозволити, визнати за можливе», *допусти́тися*, *допусти́мий*, *допусто́вий*, *допу́щення*, [*допуще́ння*] «дозвіл» Я, *за́пуст* «зарість; [жива огорожа; заговини]», *за́пусти* «заговини», [*на́пуст*] «кара, покарання», [*на́пусть*] «тс.», *недо́пуст* «недопущення» Куз, *о́пуст* «шлюз; [скидка (у ціні); занепад, запущеність Ж]», [*опу́ста*] «занедбання, втрата; гаянка» Ж, [*пере́пу́ст*] «посуд, колба для перегонки горілки; зріз, половина перерізаної впоперек бочки» Г, Пі, *пере́пустка*, *по́пуст* «послаблення; полегшення; [один з кінців мотузки у рибальських знаряддях; весняна повідь О]», *припусти́ти*, [*припу́сниця*] «опора, підпорка» Куз, [*припу́стниця*] «короткі крокви на обох причілках даху», [*припуща́ля*] «деталь ткацького верстата» Доп. УжДУ I, [*припуща́льник*] «триб у ткацькому верстаті», *припу́щення*, *припусти́мий*, [*про́пуст*] «прохід, впуск, доступ, пусте місце» Нед, [*пропу́стниця*] «половина крокви» Нед, *розпусти́ти* «звільнити, послабити, дати волю; ліквідувати; розчинити», [*ро́зпуст*] «відлига» ВеЛ, *розпу́сник*, *розпу́ста*, [*розпу́стка*] «вид дівочої гри на Великдень Г, Нед; емаль Нед», *розпу́сний*, [*розпуща́льний*] «розчинний» Нед, [*спуща́ти*] «спускати» О, [*спуща́нка*] «ковзанка» О, [*спуща́стий*] «клинуватий» О, [*спустистий*] «спадистий» ВеЗа, [*упу́ст*] «шлюз», *упу́щення*, *упри́пуст* (про годування тварин) «скільки завгодно, прямо зі стогу або з іншого сховища»; — р. *пусти́ть*, *пуща́ть*, бр. *пусці́ць*, др. *пустити*, п. puścić, puszczać, ч. pustiti, слц. pustit', вл. pušćić, нл. pušćiś, болг. *пу́щам*, *пу́стя*, м. *пушта*, схв. *пу̀стити*, слн. pustíti, стсл. **поустити, поущѫ**; — псл. pustiti «робити пустим, звільняти» утворене від pustъ «пустий». — Фасмер III 411; Черных II 84; КЭСРЯ 374; Младенов 536; Brückner 448; Machek ESJC 501; Holub—Kop. 306; Schuster-Šewc 1194; Skok III 82—83. — Див. ще **пусти́й.** — Пор. **пуска́ти.**

[**пустоб'яка**] «пуста, розпущена людина»; — не зовсім ясне складне ут-

ворення з основою прикметника *пусти́й*, можливо, пов'язане з р. [*пустовя́кала*] «пустомолот, базіка» (р. *вя́кать* «варнякати»). — Див. ще **пусти́й.**

пустогра́к «пустобрех»; — р. *пустогра́й* «пустий жартівник, балагур»; — складне утворення з основ прикметника *пусти́й* і дієслова др. *граяти* «каркати», *гракати* «тс.». — Див. ще **грак**[1], **пусти́й.**

пустопля́с «нероба»; — запозичення з російської мови; р. [*пустопля́с*] «тс.» складається з основ прикметника *пусто́й* «пустий» та іменника *пляс*, пов'язаного з *пляса́ть* «танцювати». — Див. ще **пляс, пусти́й.**

[**пусторил**] (бот.) «бузина чорна, Sambucus nigra L.» Mak; — р. [*пусторы́л*] «кущ чорної бузини; жасмин, Philadelphus coronarius L.», ч. pustoryl «жасмин», схв. *пу̏сторӣљ* «тс.»; — складне утворення з основи прикметника *пусти́й* і неясного другого компонента *рил*; назва зумовлена порожнистою будовою стебла бузини і жасмину. — Див. ще **пусти́й.**

[**пустосе́л**] (бот.) «омег водяний, Oenanthe aquatica Lam.» Mak, [*пустошель, постушель*] «бугила лісова, Anthriscus silvestris Hoffm.» Mak; — р. [*пустосе́л*] «бугила лісова»; — складне утворення з основ слів *пусти́й, пусти́р* і *селя́тися*; назва пов'язана з тим, що ці рослини непримхливі, легко поширюються, ростуть переважно на запущених місцях, пустирях (пор. іншу назву водяного омега [*пустирник*]). — Див. ще **пусти́й, село́.**

[**пустушка**] (орн.) «одуд, Upupa epops L.» Шарл; — результат видозміни форми [*пасту́шка*] «тс.», зближеної зі словом *пусти́й*. — Див. ще **пасту́х.**

[**путара́йки**] (бот.) «червоні порічки, Ribes rubrum L.», [*патара́йка*] «тс.; брусниці, Vaccinium vitis idea L.» О, [*футурайки́*] «лісові порічки; смородина, Ribes nigrum L.» О; — очевидно, запозичення з румунської мови; незасвідчена румунська форма може бути пов'язана з рум. puturós «смердючий», putoáre «сморід» як калька укр. *смородина*, пов'язаного зі *смо́рід*; румунські форми є похідними від дієслова putí «смердіти», яке зводиться до лат. pūtere «пахнути гниллю», похідного від pūs «гній», спорідненого з гр. πῦον «тс.», дінд. pū́yati «гниє, смердить», лит. pū́ti «гнити», двн. fūl «гнилий», нвн. faul «тс.». — DLRM 683; Puşkariu 125—126; Walde—Hofm. II 391—392.

[**пу́тера**] «дерев'яна посудина для приготування овечого сиру», [*путе́рє*] «чан, діжка ємністю 0,61487 дкл» Нед; — п. [putyra, puciera] «посудина з ручкою для поїння коней у дорозі», слц. putera «вид бочки для молока або сиру»; — запозичення з румунської мови; рум. [pútiră] є варіантом форми pútină «чан, кадіб, діжка». — Niţă-Armaş та ін. Romanoslavica 16, 94; Vrabie Romanoslavica 14, 168. — Див. ще **пу́тня.**

[**путе́ря**, *путе́рія*] «сила, міць; відвага» Нед, [*путе́рний*] «заможний, міцний, дужий», [*путерува́ти*] «почувати енергію, насмілюватися, відважуватися», [*спутерува́ти*] «бути здатним, могти» тж; — запозичення з румунської мови; рум. putére «влада; сила; міць» пов'язане з puteá «могти, бути в силі, бути спроможним», що зводиться до лат. posse «могти», potens «сильний, могутній, спроможний». — DLRM 682, 683; СДЕЛМ 343; Walde—Hofm. II 347. — Див. ще **поте́нція.**

[**пути́вка**] «сорт яблук»; — очевидно, утворене від назви міста *Пути́вль* (др. *Путивль*) або річки *Пути́вка*, які пов'язуються з первісною назвою гідроніма **Путивъ*, можливо, утвореного від *путь* з давнішим значенням «течія» (пор. р. [*путива́я вода*] «вода, що утворює течію річки»). — Фасмер III 412. — Див. ще **путь.**

[**пу́тлиця**] «ремінь, яким прив'язують стремено», [*пу́тлище*] «три нитки паперового змія, зв'язані одним кінцем»; — р. [*пу́тлище*] «путо; ремінь, яким прив'язують стремено до сідла; три нитки з верхніх кутків і середини

паперового змія»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *пу́то* (пор. р. [*путло́*] «путо»). — Див. ще **пу́то.**

[**пу́тня**] «бочка; посуд, в якому тримають воду в хаті» Ле, [*путе́на*] «посудина для овечого сиру» Нед, [*пути́на*] «посудина для молока; посудина для приготування овечого сиру» Нед, [*пути́но*] «посудина для приготування овечого сиру» Нед; — п. [putnia] «посудина з ручкою для поїння коней в дорозі», ч. putna «цебер», слц. putňa «тс.», схв. *пу̏туња* «дерев'яна або плетена посудина; відро на вино»; — загальноприйнятої етимології не має; вважається запозиченим через польське посередництво з давньоверхньонімецької мови (Огієнко РМ 1938/3, 135; Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Шелудько 43; Brückner 449; Machek ESJČ 501; Skok III 87; Mikl. EW 268; Matzenauer 285); двн. butina (putina), свн. butten, нвн. Bütte «діжка, чан» (баварське [putten] «тс.») походять від лат. butina, гр. πυτίνη «оплетена пляшка»; виводиться також (Niță-Armaș та ін. Romanoslavica 16, 94; Vrabie Romanoslavica 14, 168—169; Scheludko 141; Mikl. EW 268) від рум. pútină «чан, кадіб, діжка», яке походить від лат. *putina, що, можливо, є фонетичним варіантом butina, нар.-лат. budina (DLRM 683). — Пор. **бо́дня.**

пу́то (переважно мн. *пу́та*), [*путани́на*] «плутанина, метушня», [*путани́ця*] «тс.», [*пути́на*] «путо» Нед, *пу́тати*, [*пропу́тати*] «марнотратити, промарнувати», [*спу́тно*] «кайдани; пута» Нед, [*спутно́вий*] (у виразі *спутнова кість* «путова кістка») Нед; — р. *пу́то, пу́ты*, бр. *пу́та*, др. *путо*, п. pęto, pęta, ч. pouto, pouta, слц. púto, вл. puto, нл. puto, pyto «тс.», схв. *пу̏то*, слн. póto, póta, стсл. **пѫто**; — псл. pǫto, утворення з суфіксом -to, пов'язане чергуванням голосних з pęti, рьпǫ «розтягувати, натискувати»; — споріднене з лит. pántis «пута», spándyti «тиснути, давити», лтс. pinekls «путо», прус. panto «тс.», алб. pendë, pëndë «пара волів; ярмо», двн. spannan «натягувати, зміцнювати, зв'язувати, прикріпляти», нвн. spannen «натягувати, напружувати», spinnen «прясти»; ie. *(s)pen-; останнім часом пропонується (Machek ESJČ 476; Slavia 21, 265) зв'язок з нвн. binden «в'язати», дінд. bandha- «путо; перешкода»; спроба вивести псл. pǫto з ie. *pent- «ступити на щось» (Knobloch ZfSl 7, 301) непереконлива. — Фасмер III 412; КЭСРЯ 374; Варбот Этимология 1965, 110, 118; Преобр. II 155—156; Brückner 404; Holub—Kop. 289; Schuster-Sewc 1195; Эндзелин СБЭ 197; Kluge—Mitzka 719; Trautmann 219; Pokorny 988. — Див. ще **п'я́сти́.**

[**пу́трити**] «(про дим) валити; лаяти кого-н.»; — неясне; пов'язання з *пу́тря* (Лаучюте 20) сумнівне.

[**пу́тря**] «їжа з вареного ячменю і солодкого квасу», [*пу́тра*] «каша з житнього борошна; недоброякісна, несмачна їжа» ЛексПол, [*пу́тро*] «тс.» тж; — р. [*пу́тря*] «пшоняна каша», [*пу́тра*] «юшка з різних овочів, круп, молока», [*пу́тро*] «борошняне пійло для худоби», п. [putra] «вид страви з жита або ячменю»; — запозичення з балтійських мов; лит. putrà «каша; юшка», pū̃tera «густа каша», лтс. putra «каша» пов'язані з лит. pùsti «здуватися, пухнути», putà «піна», спорідненими з псл. puxnǫti, укр. *пу́хнути*; думка (Mikkola BB 21, 121) про запозичення балтійських слів із фінно-угорських мов необгрунтована. — Непокупний Мовозн. 1968/6, 33; Москаленко УІЛ 31; Фасмер III 413; Преобр. II 155; Потебня РФВ 4, 200; Лаучюте 20—21; Būga RR I 314—315; Эндзелин ЖСт 1899 III 309; Bussenius ZfSlPh 15, 237; Doroszewski PJ 15/2, 279; Mühl.—Endz. 442; Fraenkel 677—678, 681—682. — Див. ще **пу́хнути.**

путч, *путчи́зм, путчи́ст*; — р. бр. *путч*, п. pucz, ч. слц. вл. puč, болг. м. *пуч*, схв. *пу̏ч*, слн. púč; — запозичення з німецької мови; н. Putsch походить від звуконаслідувального [Pietsch] «по-

штовх». — CIC^2 698; ССРЛЯ 11, 1752; Holub—Lyer 404; Kopaliński 802; Klein 1277; Kluge—Mitzka 571.

путь, [*пут*] «путь», [*пу́тик*] (зменш. від *путь*), [*пути́вець*] «польова дорога, путівець», [*пути́на*] «путь» Нед, [*пути́чка*] «стежка» ДзАтл II, [*пути́ще*] «польова дорога» НикНикТЛ, *путі́вець, путі́вка, путівни́к, путієць*, [*пу́тник*] «подорожній» Нед, *пуття́, путьо́вка, пу́тній*, [*путя́чий*] «путній» Нед, *путя́щий, путьови́й*, [*путува́ти*] «їздити, подорожувати, мандрувати» Нед, *безпу́тник*, [*безпу́тиця*] «погана дорога, бездоріжжя» Ж, *безпу́тство, безпу́ття, безпу́тний*, [*зне́путити*] «збити з дороги, збити з пантелику; збитися з дороги; зіпсувати» Я, *напути́ння, напу́тник, напу́тниця* «наставниця; [провідниця; попутниця Ж]», *напу́ття, напу́чувач, напу́тливий, напу́тній, напути́ти, напу́чувати*, [*непу́тство*] «відхилення; розпуста, провина, проступок» Ж, [*не́путь*] «мерзотник, негідник» Л, [*не́путити*] «заважати, перешкоджати; збивати з дороги, непокоїти, хвилювати; псувати, розбещувати», [*непу́тствувати*] «бути безладним, неохайним; гуляти, вести безладне життя» Ж, [*нерозпу́тний*] «бездоріжній, непрохідний, численний» Ж, [*обезпу́титися*] «стати слабким, незначним» Ж, [*перепу́тє*] «перепуття; дім на дорозі» Нед, *перепу́ття, попу́тник* «попутчик; [(бот.) подорожник, Plantago major L.]», *попу́тництво, попу́тчик, попу́тний*, [*припу́тник*] (бот.) «подорожник, Plantago major L.; краснюк (гриб), Boletus species?» Мак, [*припу́чений*] «улаштований, навернений» Л, [*пропу́тчик*] «першовідкривач, новатор, ініціатор» Нед, *розпу́ття*, [*спу́тник*] «супутник, попутник» Нед, *супу́тник*, [*супу́тє*] «сухопуття» ЛексПол; — р. *путь*, бр. *пуць*, др. *путь* «путь; похід», п. *rąć*, ч. pout, слц. *púť*, вл. *puć*, нл. *puś*, полаб. *pǫt*, болг. *път*, м. *пат*, схв. *пу̑т*, слн. *pót*, стсл. **пѫть**; — псл. *pǫtь*; — споріднене з прус. pintis (<*pn̥t-*), лат. pons (род. в. pontis) «міст; дощаний настил (через болото)», гр. *πάτος* «крок, рух; стежка, дорога», вірм. hun «брід», перс. *paθi-* «дорога», ос. fandag, faendaeg «тс.», дінд. *pánthāḥ* «стежка, дорога, путь», ав. *pantå* (*pantan-*, *paθ-*), можливо, також гот. finþan «знаходити; пізнавати», двн. fandōn «карати, випробувати», нвн. finden «знаходити», англ. find «тс.»; ie. **pont-* «дорога, брід, міст», пов'язане чергуванням голосних з **pent-* «ступати, йти». — Фасмер—Трубачев III 413; Черных II 85; КЭСРЯ 374; Цыганенко 383; Ефимов УЗ МГПИ им. Ленина 56/2, 123—136; Преобр. II 156; Brückner 401; Machek ESJČ 476; Holub—Kop. 289; Schuster-Šewc 1187; Младенов 540; Skok III 86—87; Мейе ОЯ 21, 278—279; Moszyński PZJP 159; Trautmann 205; Karulis II 16—18; Абаев ИЭСОЯ I 446; Walde—Hofm. II 336; Frisk II 482, 578—579; Boisacq 752, 803; Klein 593; Benveniste Word 10, 257; Lehr-Spławiński RSl 23/1, 13; Mayrhofer II 210; Uhlenbeck 155; Bezzenberger KZ 42, 384; Specht KZ 62, 245; Pedersen KZ 39, 366; Hübschmann Arm. 468; Коломиец Этимология 1984, 98; Гамкрелидзе—Иванов 55; Pokorny 808—809. — Пор. **понто́н.**

пу́тькало — див. **пу́гу́.**

[**путь-путь**] (вигук для підкликання курчат), [*пу́тя*] (дит.) «курка» ЛексПол; — р. [*путька*] «індичка», бр. [*пуць-пуць*] (вигук для підкликання курчат), п. [put put] (вигук для підкликання поросят), [putka] (дит.) «свиня», [putek] «порося», ч. put (вигук для підкликання курей, курчат), put', puta, puti, puty «тс.», put'a «курка», вл. нл. put put (вигук для підкликання курей), puta (дит.) «курка», схв. *пу̑ћка* «індичка», слн. *pȕt* (вигук для підкликання домашньої птиці), *púta* «півень, курка»; — очевидно, псл. puťs-puťs, звуконаслідувальний вигук; — лит. putput (вигук для підкликання курей), *paũtas* «яйце»; спроба пов'язати з псл. *pъtica* «птах» (Ильинский РФВ 56, 386; Būga RR I 475) потребує докладнішого обґрунту-

вання; припущення про походження чеської і словенської форм від нвн. Putthahn, Putthenne, Pute «індичка» (Фасмер III 398, 414; Štrekelj 49) викликає сумнів. — Machek ESJČ 501; Holub—Lyer 406; Schuster-Šewc 1194—1195.

[**пу́тяток**] «сито» Л; — очевидно, пов'язане з *пу́тати* «плутати»; у такому разі назва вказувала на те, що сито сплутувалося з волосин. — Див. ще **пу́то.**

пуф «м'яка кругла табуретка; вигадка»; — р. бр. болг. *пуф*, п. puf «тс.», ч. заст. слц. заст. puf «м'яка табуретка», схв. *пу̏ф* «тс.; надмірна хвала; безглуздий жарт»; — запозичено через французьке посередництво (фр. pouf «м'яка кругла табуретка; безглузда вигадка, фальшива звістка») з англійської мови; англ. puff «подув, подих (вітру); димок; дута реклама» пов'язане з дієсловом puff «пихкати; диміти; перебільшено рекламувати; надувати, робити буфи», дангл. pyffan «дути ротом», що має звуконаслідувальне походження. — CIC[2] 698; ССРЛЯ 11, 1761; Sł. wyr. obcych 616; Dauzat 596; Klein 1268.

пух «дрібне пір'я і т. д.; [(бот.) пухівка піхвова, Eriophorum vaginatum L. Mak]», [*пуха́ч*] «гнилий стрижень дерева» Ник, [*пухача́на*] «заболонь (під корою дерева)» Ник, [*пухівка*] (орн.) «гага, Somateria molissima L.» Шарл, *пухівка* (бот.) «котики, Eriophorum L.», *пухке́ник* «пампушка», [*пухте́лик*] «тс.», *пухови́к, пухови́ця* «пуховик», [*пуховки*] (бот.) «пухівка піхвова» Mak, [*пуховник*] (бот.) «вид кендиря, Apocynum venetum L.; жовтозілля, Senecio jacobaea L.», [*пушан*] (бот.) «шавлія ефіопська, Salvia aethiopis L.» тж, *пуши́нка́, пуши́ння*, [*пушниця*] (бот.) «Byssus Humb.» Mak, *пушо́к* «малий пух; м'яка щіточка для пудрення, [(бот.) пухівка піхвова Mak]», *пухки́й, пухла́тий* «пухнатий» Нед, *пухна́вий, пухна́стий, пухна́тий, пуши́стий, пухкі́шати, пуши́ти, опу́шення*, [*опу́шець*] «корона волосся» Ж, [*опу́шник*] «тс.» Ж, *опу́шка* «хутрова обшивка» СУМ, Ж, *опуши́ти, опуши́тися, підпу́шувальний, розпу́шник, розпу́шувач, розпу́шувальний*, [*спу́хченє*] «розпушення» Нед, [*спухкова́тілий*] «пухкий» Нед, *спу́шений*, [*спуши́лий*] «розпушений» (про землю) ВеБ, *спухні́ти* «стати пухким»; — р. бр. болг. *пух*, др. *пухъ*, п. puch, ч. puch «пух; сморід», слц. puch «сморід», вл. puch «м'яч», нл. puch «глибоке зітхання», схв. *пу̏ха* «прищ», слн. púh «подув; пух, пушок»; — псл. *puxъ* (<*pous-);— споріднене з лит. [paustìs] «волосся тварин»; ie. *peus-, похідне від *peu-(*pu-) «подув, подих»; спроби пов'язання з ч. [kvap] «пух» (Machek ESJČ 497), як і з дінд. púcchaḥ «хвіст», ав. pusa- «коса», гот. fauhō «лисиця», двн. fuhs, нвн. Fuchs «тс.» (Uhlenbeck 168; Mayrhofer II 298; Kluge—Mitzka 222), недостатньо обгрунтовані. — Фасмер III 414; Черных II 85; КЭСРЯ 374; Илич—Свитыч Этимология 1965, 358; Преобр. II 157; Потебня РФВ 4, 186—187; Brückner 447; Budziszewska 49—50; Moško PJ 1962/4, 164; Младенов 536; Schuster-Šewc 1187—1188; Skok III 69—70; Fraenkel 554; Persson Beitr. 248, 600. — Пор. **пих, пу́хнути.**

[**пуха́**] «тупий кінець яйця; ямка на поверхні круто звареного яйця» Па, *доби́ти пухи́* (*доби́ти до пухи́*) «довести до скрути, покінчити з чимось»; — [*пуховина́*] «місце в яйці, де пустота» НикСгЛ, [*опуха*] «тс.» тж; — бр. [*пуха*] «тупий кінець яйця»; — очевидно, пов'язане з р. [*пу́га*] «тупий кінець яйця; подушка, на якій плетуть мереживо», яке загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з лтс. pàuga «подушка, м'яка підкладка хомута», paũgas «хомут», paugurs «горб, пагорбок», pugulis «роздуте підвищення», дінд. pūgaḥ «купа, безліч, натовп», puñjaḥ «купа, грудка», гр. πῦγή «зад»; ie. *peug-/pug- «здуття» (інакше Frisk II 619). — Фасмер III 399; Преобр. II 148; Būga RR I 332; Mühl.—Endz. III 127; Matzenauer LF 14, 407; Boisacq 825.

пухай — див. **пу́гати.**

пухи́р «наповнене рідиною хворобливе здуття на шкірі; пузир; міхур», [*піху́р, пухі́р, пухиря́* ЛексПол], *пухи́рник* (бот.) «вид водяної рослини, Utricularia L.», *пухирнико́ві, пухири́стий, пухирча́стий, пухи́рчатий*; — п. pęcherz «пузир, міхур; пухир; булька», ч. puchýř «пузир, міхур», слц. puchor «пташиний шлунок», вл. pucheř «пузир, пухир», нл. puchoŕ «тс.»; — псл. puxyrь, puxorь, утворене за допомогою суфіксів -yrь, -orь від основи дієслова puxnǫti «пухнути»; пор. як словотворчі паралелі *пузи́р*, [*міхи́р*] «міхур», утворені від *пу́зо, міх*. — Потебня РФВ 4, 187; Brückner 403; Machek ESJČ 498; Schuster-Šewc 1188. — Див. ще **пу́хнути.**

пу́хкати, [*пухті́ти*] «гудіти, спалахувати (про вогонь)» ЛексПол; — р. [*пу́хтать*] «важко дихати», бр. *пух* «бах», п. [puchać] «бухати, стріляти, вивергати; дути», вл. puchać «диміти, дути, пихкати», нл. puchaś «надувати», puch «зітхання», болг. *пухам, пухкам* «випускаю дим, витрушую, вибиваю пил; б'ю», м. *пуши* «палить; димить», схв. *пу́хати* «дути, смердіти, псувати повітря», слн. púhati «дути (поривами), пихкати»; — псл. puxati, пов'язане з puxъ «дихання; пух». — Див. ще **пу́хнути**. — Пор. **пих, пух.**

пухки́й, *пухке́ник, пухкі́шати, пухте́лик* — див. **пух.**

пу́хнути, *пу́хти*, [*пухлени́на*] «пухлина, опух», [*пухлец*] (бот.) «котячі лапки, Antennaria dioica (L.) Gaertn.» Mak, [*пухлечка*] «опух» ВеЗн, [*пу́хлики*] «зборки на рукаві або на комірі сорочки», *пухли́на*, [*пухлини́на*] «пухлина; печінка домашньої птиці» О, [*пухло́*] «шлунок; печінка» Нед, [*пухляк чорноголовий*] (орн.) «чорноголова синиця, Parus atricapillus L.» Шарл, [*пухлянка*] (бот.) «хвилівник звичайний, кірказон, Aristolochia clematitis L.» Mak, [*пухлятика*] (бот.) «фізаліс звичайний, Physalis alkekengi L.» Mak, [*пухля́ти́на*] «пухлина, опух; [(бот.) фізаліс Ме]», [*пухля́чка*] «печінка домашньої птиці» О, [*пухті́ль*] «товстун» Л, [*пухті́й*] «гладка, неповоротка людина», [*пухтя́*] «тс.», [*пу́ша*] «опух, потовщення» ВеЛ, *пу́хлий*, [*пухни́й*] «м'який, пухкий» Нед, *запу́хлий, напу́хлий, о́пу́х* «пухлина» СУМ, Бі, [*опу́хлина*] «тс.» Ж, *опу́хлий, попу́хлий, розпу́хлий, спу́хлий*; — р. *пу́хнуть*, бр. *пу́хнуць*, др. *пухнути*, п. puchnąć «пухнути», puchać «дути», ч. puchnouti, слц. puchnúť, вл. puchać «дути; пихкати, пахкати», нл. puchaś «тс.», болг. *пу́хам* «витрушую, вибиваю пил; б'ю», *пу́хна* «тс.», *пу́ша* «палю; димлю», м. *пуши* «палить, димить», схв. *пу́хати* «дути; смердіти», слн. púhati «пирхати; дути»; — псл. puxnǫti, очевидно, пов'язане з puxъ «пух»; — споріднене з лит. pūsti «дути, пучити», pūslė́ «пузир», putà «піна», лтс. pusks «пучок, гроно», pušķis «букет, пучок; китиця», норв. føysa «надуватися», лат. pustula «пузир; пухир», гр. φῦσα «ковальський міх; дихання; подув; пухир», φῡσάω «дую, сурмлю», вірм. p'uk' «дихання, подув», дінд. púṣyati «процвітає», puṣpam «квітка», pṓṣaḥ «процвітання, ріст, достаток», pupphusaḥ «легеня», pupphulaḥ «здуття», pupputaḥ «опух піднебіння», phutrakōti «дме»; ie. *peus-/pus-/p(h)ū̃- «надувати губи, дути»; спроба пов'язання з pukati «лопати, тріскати» (Machek ESJČ 498) потребує обґрунтування. — Фасмер III 414; Черных II 85; КЭСРЯ 375; Ильинский ИОРЯС 20/3, 84; Brückner 447; Holub—Kop. 304; Schuster-Šewc 1188; Младенов 536; РФВ 68/3—4, 386—387; Skok III 69—70; Мейе ОЯ 21; Mühl.—Endz. 3, 427; Trautmann 233; Walde—Hofm. II 392; Wood IF 22, 155; Frisk II 1056; Boisacq 1042; Mayrhofer II 318; Scheftelowitz KZ 56/3—4, 168; Johansson KZ 36, 357; Persson Beitr. 248, 266; Pokorny 847—848; Kořínek 203; Абаев Этимология 1984, 18. — Пор. **пих, пух.**

[пу́цо] (мн. [*пу́тці*]) «частина «сподів» біля невода, до яких прикріплюється «матня»; петля біля «сподів» «тя-

гульських» сіток» Берл; — неясне; можливо, результат видозміни форми **путце*, похідної від *пу́то* (пор.).

[**пуцува́ти**] «чистити», [*пу́цер*] «денщик, джура» О, Гор; — п. pucować, ч. pucovat, слц. pucovať «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. putzen «чистити», давніше butzen «тс.» (власне, «очищати носа, свічку (від нагару)») пов'язане з butz «нечистота в носі; нагар (свічковий)», Butzen «брила, нечистота, болото, серцевина фрукта» (з давнішого значення «відрізаний шматок»), нн. butt «тупий, незграбний». — Шелудько 43; Brückner 447; Holub—Lyer 404; Kluge—Mitzka 115, 571.

пуць (вигук для позначення моменту падіння), *пу́цьнути* «швидко впасти», [*пу́цнути*] «тс.» Нед; — бр. [*пуц*], п. puc, схв. *пу̏ћ*; — звуконаслідувальне утворення, аналогічне до *бац, пук, пу́кати*, п. pęc, рас та ін.

пу́цьверінок «пташеня; мала дитина», [*пуцевери́нок, пуцьве́рок*] «тс.» Ва, [*пуцьві́рок*] «пташеня» Пі; — очевидно, складне утворення з основ слів *путь-путь* (вигук для підкликання курчат), [*пу́тя*] «курка» і *цві́рінь, цві́рі́ньокати*. — Див. ще **путь-путь, цві́рі́нь.**

пу́цька, *пу́цка, пуцюри́на* — див. **пицюри́на.**

пучи́на; — р. *пучи́на*, др. *пучина* «море; затока; пучина; простір; невичерпне джерело; дно корабля»; — запозичене, можливо, через російське і давньоруське посередництво, зі старослов'янської мови; стсл. **пѫчина** «море, відкрите море» споріднене з схв. *пу̏котина* «тріщина», слн. póka «тріск, щілина, тріщина», укр. *пу́кати* «тріскатися»; спроба пов'язати з дінд. páṅkaḥ «мул, болото», гот. fani «мул», двн. fenna «болото», прус. pannean, гол. ana «тс.» (Uhlenbeck 151) викликає сумнів. — Фасмер III 415; Черных II 85—86; КЭСРЯ 375; Преобр. II 152; Булаховський Вибр. пр. III 430; Matzenauer LF 15, 175; Persson Beitr. 245, 478. — Див. ще **пу́кати**[1].

[**пу́чити**] «потрошити, вибирати кишки, розпирати, розбивати» Нед, [*пу́ча́ти*] «тс.» Нед, О; — слц. pučiť' «давити, роздавлювати»; — неясне; можливо, пов'язане з *пу́кати* «тріскатися, лопатися»; пор. схв. *пу́чити* «розколювати».

пу́чка, *пучо́к, пучкува́тий* — див. **пук**[1].

[**пучні́ти**] «набрякати, розбухати» Нед, [*пучня́віти, пічні́ти, пічня́віти*] «тс.», [*пучня́вий*] «пузатий, розбухлий» тж, [*напуцне́віти*] «набрякнути» Корз; — р. *пу́чить* «роздувати, здимати, розпирати (про шлунок); витріщати (очі)», бр. *пу́чыць* «тс.», др. *пучитися* «здійматися» (про річку), п. puczyć się «надуватися», ч. pučeti «набухати, розпускатися (про бруньки); рости, розвиватися», слц. pučiť' «пускати пагони», нл. pucnić «набрякати», болг. *пъ́ча* «випинаю», м. *пучи* «випинає»; — псл. pǫčiti «надимати», pǫkъ «щось набрякле», очевидно, пов'язане з pǫkati «тріскатися». — Фасмер III 415; Черных II 86; КЭСРЯ 375; Преобр. II 151; Schuster-Šewc 1186—1187; Младенов 541; Persson Beitr. 478. — Див. ще **пу́кати**[1].

[**пу́ша**] «прутики (деревина) для сірників» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з нвн. Busch «кущ, чагарник».

пу́шка[1] «гармата; [рушниця; дерев'яна або бляшана банка Г; бідон для молока О; гаманець Ле]», *пушка́р* «(заст.) артилерист; (іст.) гармаш», [*пушка́рня*] «ливарний гарматний завод; арсенал» Нед; — р. *пу́шка* «гармата», бр. *пу́шка* «тс.; коробка», п. puszka «жерстянка, бляшанка», puszkarz «пушкар», ч. слц. вл. puška «гвинтівка, рушниця», болг. м. *пу́шка*, схв. *пу̏шка*, слн. púška «тс.»; — запозичено через польське посередництво з давньоверхньонімецької мови; двн. buhsa походить від нлат. buxis (pyxis) «коробка із самшиту», яке зводиться до гр. πυξίς «тс.»; запозичене слово нагадує деякі віддієслівні утворення у слов'янських мовах (пор. болг. *пушка́лка*

«вид хлопавки», похідне від *пу́шкам* «б'ю», укр. *пу́кавка, пу́калка* «вид хлопавки», р. *пу́калка* «тс.» від укр. *пу́кати*, р. *пу́кать*); думка про утворення за допомогою суфікса *-ька* від дієслів р. *пуска́ть, пущ́ать* (Дементьев РЯШ 1947/1, 39—40; Преобр. II 158) непереконлива. — Акуленко 134; Шелудько 43; Фасмер III 416; Черных II 86; Одинцов Этимология 1984, 172; КЭСРЯ 375; Балецкий St. sl. 9/1—4, 369—371; Грот Фил. раз. II 369; Brückner 449; Witkowski SOr 19/2, 208; Machek ESJČ 501; Младенов 536. — Див. ще **букс, бу́кса[1], бу́кша.**

[**пушка[2]**] (бот.) «дягель лікарський, Archangelica officinalis (Moench.) Hoffm.» Mak, [*путча*] «тс.» Mak; — запозичення з російської мови; р. [*пушка*] «тс.» пов'язане з *пу́шка* «гармата»; назва рослини зумовлена тим, що її пуста стеблина використовується дітьми для виготовлення хлопавок. — Даль III 567. — Див. ще **пу́шка[1]**.

пу́шта «угорський степ»; — р. бр. *пу́шта*, п. pusta, puszta «степовий фільварок в Угорщині; безлюдний степ в Угорщині, взагалі над Тисою», ч. слц. pusta «угорський степ», вл. нл. pusta «пустка; пустиня», болг. *пу́ста* «пушта», м. *пуста, пустара* «тс.», схв. *пу̀стара* «пустиня; степ; пушта», слн. pústa «степ; пустка»; — запозичення з угорської мови; уг. puszta «пушта, угорський степ; (прикм.) голий, пустий, пустинний», у свою чергу, походить від лексичної основи слов'янських мов, яка зводиться до псл. pustъ «пустий» (жін. р. pusta). — Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Machek ESJČ 501; Kniezsa I 450; MNTESz III 317—318; Bárczi 250. — Див. ще **пусти́й.**

[**пушта́ти**] «латати» ВеБ; — неясне.

пу́ща «дрімучий ліс», [*пущина́*] «густі зарості молодого лісу» Ч; — р. *пу́ща*, бр. *пу́шча*, др. *пуща* «пустинне місце; лісові зарості, ліс», п. puszcza «дике місце, пустиня; великий ліс, пуща», ч. pouš' «пустеля, глушина», слц. púst' «пустеля», болг. *пущина́к* «пустище; пустир», слн. púšča «поле під паром; дика місцевість, пустка»; — псл. *pustja, похідне від pustъ «дикий, пустий». — Фасмер III 416; КЭСРЯ 375; Преобр. II 158; Brückner 448; Machek ESJČ 501; Holub—Kop. 306; Holub—Lyer 388; Младенов 537. — Див. ще **пусти́й.**

пу́щення «запусти, заговини», *пу́щання* «тс.», *пущ́альний;* — похідне утворення від *пуска́ти* у значенні «дозволяти»; назва пов'язана з тим, що в цей день дозволяється їсти скоромну їжу. — Німчук 102. — Див. ще **пуска́ти.** — Пор. **пусти́ти.**

[**пу́щий**] «гірший, незначніший» Нед; — р. *пу́щий* (заст., розм.) «більший, найбільший», др. *пущии* «більший, тяжчий; гірший, нижчий, більш жалюгідний»; — псл. *pustjь «пустіший, гірший», форма вищого ступеня від pustъ «пустий»; щодо розвитку значення в російській мові пор. р. *бо́льно* «дуже» з первісного «болюче», нвн. sehr «дуже» з двн. нвн. sēro «болючий, важкий». — Фасмер III 416; Преобр. II 158. — Див. ще **пусти́й.**

[**пу́щик**] (орн.) «сич, Aegolius funereus»; — запозичення з польської мови; п. puszczyk утворено від puszcza «пуща»; назва зумовлена місцем перебування цього птаха; щодо семантичного зв'язку пор. *пустельга́*, пов'язане з *пусти́й*. — Brückner 448; Strutyński 95. — Див. ще **пу́ща.**

пха́ти, [*пиха́ти*] «товкти просо; валяти сукно», *пихону́ти* «пхнути», [*пі́ха́ти*] «штовхати Нед; товкти просо Г, Нед; дерти, товкти пшеницю на кутю Мо», [*піхе́кнути*] «штовхнути» Нед, [*піхе́тьнути* Нед, *пихорну́ти, пхилити* О] «тс.», *пхну́ти*, [*пиха́ч*] «ікло» Нед, [*пихи́ть*] (вигук на позначення штовхання) Нед, [*пихи́ць*] «тс.», [*випи́хач*] «той, що виганяє, випроваджує», [*ви́пханець*] «примусом випроваджений, висланий», [*напиха́чка*] «пристрій для наповнення ковбаси» Куз, [*напха́чки*] (присл.) «відпихаючись веслами; без парусів, гребучи веслами» Мо, *на́пхом*,

[*опха́ти*] «бгати (коровай)» Ж, [*опиха́ти*] «очищати від лушпиння», [*опіха́ти*] «тс.» Нед, [*перепихи́цьнутися*] «упасти, перекинутися» Нед, *попиха́ти(ся)* «штовхати, підштовхувати; деспотично поводитися», [*попиха́йло*] «попихач» Нед, *попи́ха́ч* «людина, якою помикають» СУМ, Нед, [*попи́хачний*] «який застосовується для штовхання», [*пропи́ха́ч*] «те, що застосовується для штовхання; дитяча гра» Нед, [*успіхува́ти*] «очищати, обдирати зерно» ВеУг; — р. *пхать, пиха́ть* «штовхати; засовувати», бр. *пхаць, піха́ць* «тс.», др. *пихати* «штовхати», *пьхати* «тс.; терти, смикати; прати», п. pchać, pchnąć «пхати, штовхати», poprychać «тс.», ч. píchati «товкти; колоти», [pcháti] «колоти», слц. pichat' «колоти; пихати», pchat' «совати, пихати; пропихати», болг. *пъ́хам* «всовую», м. *пика* «пихає, штовхає; просовує; напихає», схв. *о̀пах* «ячна крупа; потовчений ячмінь», слн. pháti «товкти», peháti «тс.; штовхати», стсл. **пьхати** «штовхати, товкти»; — псл. pьxati, pixati; — споріднене з лит. paisýti «оббивати ячмінь», лтс. pàisît «м'яти (льон)», лат. pinsere «товкти, розтирати, молоти», pistāre «товкти, розтирати», pistor «мельник; мукомол, що розтирає зерна вручну», гр. πτίσσω «товчу, подрібнюю», дінд. pināṣṭi «товче, подрібнює», ав. pišant- «який товче», ісл. fis «полова», двн. fesa «лушпиння на зерні», свн. vîsel «ступа»; ie. *pis-/peis- «товкти, подрібнювати». — Фасмер III 269—270; Черных II 36; Преобр. II 65; Brückner 401; Machek ESJČ 447—448; LP 4, 111—136; Holub—Kop. 272; Младенов 539—540; Trautmann 220—221; Būga RR I 300, II 514; Mühl.—Endz. III 34—35; Mätzenauer LF 15, 165; Walde—Hofm. II 307—308; Frisk II 614—615; Boisacq 740; Mayrhofer II 281; Jóhannesson 531; Persson Beitr. 153; Saur Et. Brun. 113—114; Pokorny 796. — Пор. **писа́ти, пшени́ця, пшоно́.**

пхе (вигук зневаги, відрази), *пху* «тс.», *пхе́кати, пху́кати*; — п. pchi, ч. pche (вигук зневаги) pcha, слц. pchi, pchíí «тс.», болг. *пхюй*, схв. *пи̏х(а)*; — результат фонематичного оформлення інстинктивного вигуку.

[**пхе́льний**] «маленький, нікчемний» Нед; — неясне, можливо, запозичене з польської мови; пор. п. pchła «блоха», pchełka «блішка».

пхи́кати «рюмсати» (про дитину), *пхи́нькати*, [*псти́нькати*] «тс.», [*финкати*] «схлипувати» О, [*попхе́нькати*]; — звуконаслідувальне утворення.

пхиць (виг.) «штовх», *пхи́цьнути* «штовхнути»; — афективне утворення від основи дієслова *пха́ти*, паралельне до *тиць* (від *ти́кати*); пор. ч. pích «штовх», pich, слц. pich «тс.». — Див. ще **пха́ти.**

пчих (вигук, що передає чихання), *апчхи́* «тс.», *пчи́хати;* — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **чха́ти.**

[**пчі́лник**] (бот.) «головатень кругловий, Echinops sphaerocephalus L.; очиток дикий, Sedum telephium L.» Mak, [*пчівник*] «редька дика, Raphanus raphanistrum L.» ВеНЗн, Mak, [*пчівня́к*] «тс.»; — р. [*пче́льни́к*] «меліса лікарська, Mellissa officinalis L.», п. pszczelnik «тс.», слц. včelník «змієголовник австрійський, Dracocephalum austriacum L.», вл. pčólnica «змієголовник молдавський, Dracocephalum moldavicum L.», м. *пчелник* «меліса лікарська», схв. *пчѐлњак* «тс.»; — псл. *bьčelьnikъ «вид медоносної трави; місце, де збирається багато бджіл», утворене від *bьčela «бджола»; назва зумовлена медоносністю відповідних рослин, які приваблюють бджіл. — БСЭ 28, 286. — Див. ще **бджола́.**

пшени́ця (бот.) «Triticum L.», [*пшани́ця*] «тс.» Нед, [*пшенича́нка*] «пшенична солома» НикСгЛ, *пшеничи́на*, [*пшени́чиcько*] «пшеничище», *пшени́чище, пшени́чнище*, [*пшени́чник*] «білий пшеничний хліб; (ент.) пильщик, Cephus pygmaeus Нед», [*пшени́чниця*] «пшеничнище О; пшенична солома», [*пшеничня́нка*] «пшеничнище» О, [*пшени́шниця*] «пшенична солома», *пше-*

ни́чний; — р. болг. *пшени́ца*, бр. *пшані́ца*, др. *пьшеница*, п. pszenica, ч. pšenice, слц. нл. pšenica, вл. нл. pšeńca, полаб. pasinaića, м. *пченица*, схв. *пшѐница*, слн. pšenída, стсл. **пьшеница**; — псл. pьšenica, похідне утворення від pьšeno «пшоно». — Коваль 40—41; Фасмер III 417; КЭСРЯ 375; Львов Лексика ПВЛ 152—153; Brückner 446; Machek ESJČ 496; Machek Jm. rostl. 285; Holub—Kop. 303; Schuster-Šewc 1181; Младенов 537; Moszyński PZJP 264; PJ 1959/5, 228; KZ 79/1—2, 80; Сабаляускас Rakstu kr. Endzelīnam 224. — Див. ще **пшоно́.**

пшени́чка[1] «качан кукурудзи; [кукурудза, Zea L.; вид узора у вишивці; ракова ікра]», [*пшенка*] «кукурудза» Mak, *пши́нка* «[тс. Mak]; качан кукурудзи»; — р. [*пшени́чка*] «кукурудза», п. pszenica turecka «кукурудза»; — похідні утворення від *пшени́ця, пшоно́*; назви зумовлені придатністю кукурудзи в їжу, а також схожістю стебла і суцвіття кукурудзи до проса, а зерна деяких сортів кукурудзи до зерна пшениці. — Див. ще **пшени́ця, пшоно́.**

[**пшеничка**[2]] (бот.) «заяча салата, Ficaria verna Huds. (Ficaria ranunculoides Roth.); зірочки, Gagea Salisb.; рястка зонтична, Ornithogalum umbellatum L.; проліска дволиста, Scilla bifolia L.» Mak, [*пшенка*] «підмаренник справжній, Galium verum L.» Mak, *пши́нка* «[тс.]; заяча салата», [*пшонка*] «заяча салата» Mak; — п. pszonka «заяча салата», pszeniec «перестріч, Melampyrum L.», ч. pšenička «тс.»; — назви, пов'язані з *пшоно́, пшени́ця*; первісно так були названі заяча салата і рястка зонтична за ознакою придатності в їжу їх бульб (цибулинок); на інші рослини ці назви перенесено за зовнішньою схожістю (напр. проліски дволистої до рястки зонтичної) або ще за якимись ознаками. — Анненков 235; Machek Jm. rostl. 50, 267—268. — Див. ще **пшени́ця, пшоно́.**

пшик (вигук, що передає коротке шипіння), [*пшук*] «пшик» Нед, *пши́кати*; — р. *пшик*, бр. *пшык*, п. psykać «шикати, сичати, шкварчати»; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **ши́кати.**

пшикач, *пштикач* — див. **пишка́ч.**

пшоно́ «крупа з проса; [просо, Panicum crus galli L. Mak]», [*пшо́нник*] «суп із пшона» ЛексПол, [*пшеничник*] (бот.) «сорго, Sorghum L.» Mak, [*пшоня́ник*] «млинець із пшона», *пшоня́ний*; — р. *пшено́*, бр. *пшано́*, др. *пьшено*, п. pszono, ч. pšano, pšeno, слц. pšeno, схв. *пше́на, ше́на* «вид конюшини», слн. pšênо «очищене зерно, пшоно», стсл. **пьшено**; — псл. pьšeno, субстантивований дієприкметник (чол. р. *pьšenъ) від pьxati «товкти»; назва зумовлена тим, що для одержання пшона необхідно обтовкти зерна проса; — споріднене з дінд. piṣṭám «борошно», piṣṭáḥ «товчений», прус. sompisinis «хліб з борошна грубого помелу». — Булаховський Нариси 78; Коваль 41; Фасмер III 417; КЭСРЯ 375; Преобр. II 158; Львов Лексика ПВЛ 152—153; Brückner 446; Machek ESJČ 496; Holub—Kop. 303; Критенко Вступ 528; Мейе ОЯ 27; Mikl. EW 270; Meillet Études 445; Trautmann 220—221; Meringer WS 1, 26; 5, 85; Jokl Jagić-Festschr. 482; Walde—Hofm. II 360. — Див. ще **пха́ти.**

пюпі́тр; — р. *пюпи́тр*, бр. *пюпі́тр*, болг. *пюпи́тър*; — запозичення з французької мови; фр. pupitre (poulpitre) «пюпітр; пульт» походить від лат. pulpitum «дощаний поміст; трибуна, кафедра, сцена». — CIC[2] 698; Фасмер III 422; Черных II 89; Dauzat 597. — Див. ще **пульт.**

пюре́; — р. болг. *пюре́*, бр. *пюрэ́*, п. purée, piure, ч. purée, слц. pyré, м. *пире́*, схв. *пӳрē*, слн. piré; — запозичення з французької мови; фр. purée «пюре, відвар, протертий суп» утворене від фр. ст. purer «очищати, чистити», яке походить від пізньолат. pūrāre «очищати», пов'язаного з pūrus «чистий». — CIC[2] 698; Черных II 89—90;

КЭСРЯ 376; Скорчев БЕ 1956/2, 168; Kopaliński 804; Dauzat 597; Gamillscheg 733. — Див. ще **пури́зм.**

п'я́вка «черв'як, який ссе кров, Hirudo L.; [синяк від удару ціпком; кровопивця]», [*пля́вка*] «п'явка» Нед, [*п'явáк*] «здирник» О, *п'яви́ця* «[п'явка ВеУг]; (ент.) Oulema Gz. СУМ, Г», [*п'я́вище*] «зарослe озеро; заболочена низина; яр, порослий лісом» Ч, [*п'я́вошник*] «трясовина, рідке болото; низина, поросла лісом» Ч, *п'явýшник* (зоол.) «вид молюска», [*пиявка*] «п'явка медична» ВеЛ; — р. *пия́вка, пья́вка*, бр. *п'я́ўка*, др. *пиявица*, п. pijawka, полаб. pagaweicia, ч. pijavka, pijavec, слц. pijavica, болг. *пия́вица*, м. *пијавица*, схв. *пијавица*, слн. pijávka; — псл. pьjavъka, pьjavica, пов'язане з pьjati, ітеративом від piti «пити». — Фасмер III 271; КЭСРЯ 340; Цыганенко 344; Преобр. II 64; Brückner 405; Machek ESJC 448—449; Holub—Lyer 374; Младенов 425; Bielfeldt ZfSlPh 20, 373. — Див. ще **пи́ти.**

[**п'явча́ти**] «пищати (про птахів)» ВеЗа, [*пиявчати*] «тс.» ВеЗа; — звуконаслідувальне утворення типу *нявча́ти, скавча́ти.*

п'ядáк (ент.) «гусінь родини Geometridae», *п'ядýн*, [*п'ядени́ця* Нед] «тс.»; — р. *пядéница*, бр. *пя́дзенік*; — похідне утворення від *п'ядь*; назва зумовлена тим, що ці гусениці, пересуваючись, підтягують задній кінець черевця, потім витягають тіло вперед і переносять точку опори знову на груди, ніби вимірюють довжину п'яддю (пор. р. *землемéр* «п'ядун», лат. geometridae «п'ядуни», від gēometria «землемірне мистецтво, геометрія»). — Горностаев 246; Станек 345. — Див. ще **п'ядь.**

[**п'ядик**] (бот.) «плаун булавовидний, Lycopodium clavatum L.» Mak, [*п'я́дики*] «плаун колючий і булавовидний, Lycopodium annotinum et clavatum L.» Г, Нед, *п'я́дич* «плаун, Lycopodium L.»; — пов'язане з *п'ядь*; назва зумовлена тим, що плауни мають розгалужені стебла, ніби розтягнуті пальці. — Див. ще **п'ядь.**

п'ядь, [*п'ядити*] «міряти п'яддю; повзти (про гусеницю); прагнути, досягати, домагатися», [*поп'я́дник*] «предмет мірою в одну п'ядь» Нед; — р. *пядь*, бр. *пя́дзя*, др. *пядь, пяда*, п. piędź, ч. pídˇ, слц. piadˇ, вл. pjedź, нл. pěź, болг. *пе́дя*, м. *педа*, схв. *пе̏д*, слн. péd, стсл. **пѧдь**; — псл. pędь, утворене за допомогою суфікса -dь від pęti «натягувати» як позначення довжини, що вимірюється розтягнутими пальцями; — споріднене з лат. pendo «зважую; маю вагу», лит. spìndis «п'ядь», ст. spańdyti «натягувати», двн. spanna «п'ядь», нвн. spannen «натягувати», Spanne «п'ядь». — Винник 17—18; Фасмер III 423; Черных II 90; КЭСРЯ 376; Цыганенко 385; Преобр. II 165; Потебня РФВ 4, 221; Brückner 412; Machek ESJC 448; Holub—Kop. 272; Schuster-Šewc 1075; Младенов 416; Skok II 629—630; Zubatý AfSlPh 16, 408; Meillet Études 264; MSL 11, 311; Trautmann 219; Persson Beitr. 406, 412, 588; Walde—Hofm. II 280; Matzenauer LF 15, 168. — Див. ще **п'я́сти́.** — Пор. **пу́то, п'я́ло, п'ята́.**

п'яли́ти — див. **п'я́ло.**

[**п'я́лка**] «стравохід»; — неясне.

[**п'я́ло**] «вилки, на яких розвішують шкіру; диби, пристрій для підвішування колиски Л», [*п'я́ла*] «диби Л; станок для плетіння решіт ЛексПол», [*п'я́ли*] «дві палки для натягування ятера» О, [*п'яли́ло*] «вилки, на яких розвішують шкіру», *п'я́льці* «рама для вишивання», [*п'я́льце* Нед, *п'я́льця*] «тс.», [*п'ї́ла*] (мн.) «пристрій для розтягування шкіри», [*п'їли́на*] «брусок у п'їлах», [*п'яли́ти*] «натягувати; мучити» Нед, [*вп'яли́ти*] «впрягти, встромити» Ж, [*впіли́ти*] «тс.» Ж, [*вп'яли́тися*] «вплестися» Ж, [*сп'яли́ти*] «якнебудь збудувати, зіп'ясти» Нед, [*сп'яли́тися*] «спираючись одне на одного, підвищуватися», [*сплéюватися*] «тс.» тж; — р. [*пя́ло*] «п'яло», бр. *пя́льцы* «п'яльці», ч. ст. padla «знаряддя для

катування», слц. piadlo «дерев'яний брусок, що вкладається в пащу тварини, щоб вона не могла їсти», схв. *пропе́ло* «розп'яття»; — псл. *pędlo «знаряддя для розтягування», пов'язане з дієсловом pęti «натягувати». — Фасмер III 423; Черных II 90; КЭСРЯ 376; Трубачев Этимология 1963, 38; Machek ESJČ 425. — Див. ще **п'я́сти́.** — Пор. **пу́то, п'ядь, п'ята́.**

п'яни́й, *п'янки́й, п'янли́вий, п'янува́тий, п'яню́чий,* [*п'яндю́га*] «п'янюга» Нед, [*п'яни́цтво*] «пияцтво», [*п'яницю́га*] «п'янюга», *п'яни́ця, п'яни́чка, п'я́нка, п'я́нство, п'янцю́га, п'яню́га, п'янюжка, п'яни́ти, п'яні́ти, п'яні́шати, п'я́нствувати,* [*п'янчити*] «пиячити», *доп'я́на, до́п'яну,* [*нап'я́но*] «доп'яна» Ж, *оп'яні́ти,* [*оп'я́нчитися*] «упитися», [*підп'я́ний*] «напідпитку», *по-п'я́ному,* [*преп'яне́нний*] «дуже п'яний» Нед, [*розп'яни́чити*] «поробити п'яницями», [*розп'яни́читися*] тж, *сп'я́нений, сп'яні́лий, сп'яні́ння,* [*сп'янчи́ти*] (безос.), [*сп'янчи́тися*], *сп'я́нювати, сп'я́на, сп'я́ну,* [*уп'я́нчити*] «оп'янити, запаморочити» ВеУг; — р. *пья́ный*, бр. *п'я́ны*, др. *пияныи, пьяныи*, п. pijany, ч. слц. pijan «п'яниця», вл. pjany, нл. pijany, болг. *пия́н*, м. *пијан*, схв. *пијан*, слн. pijàn, стсл. **пиань**; — псл. рьjапъ, пов'язане з pijati, ітеративом від piti «пити»; — паралельне до дінд. руа̄па́ḥ «п'яний». — Фасмер III 422; Черных II 89; КЭСРЯ 340, 376; Цыганенко 344; Преобр. II 64; Brückner 405; Machek ESJČ 452; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1072; Младенов 425; Zubatý LF 28, 24; Mikkola Ursl. gr. I 122; Mayrhofer II 349. — Див. ще **пи́ти.** — Пор. **п'я́вка, п'я́лка.**

п'яниця, *п'янка, п'янушник* — див. **пияки.**

п'янишник (бот.) «азалія понтійська, Azalea pontica L. (Rhododendron flavum Don.)» Мак, *п'яни́шник косматий* «Rhododendron hirsutum L.» Нед; — р. [*пьяни́чник*] «азалія понтійська; Rhododendron chrysanthum», вл. pjanka «дурійка, Lolium temulentum L.», нл. pijanka, м. *пијанец* «тс.», схв. *пѐнишнӣк* «п'янишник косматий»; — пов'язане з *п'яни́й*; назва зумовлена тим, що ці рослини мають одурманюючі властивості (пор. р. [*пьяная трава*] «азалія»). — Шамота 108; Schuster-Sewc 1072. — Див. ще **п'яни́й.**

[**п'я́рги**] «дрібна гірська порода, щебінка» ВеУг; — запозичення з польської мови; п. piarg «щебінь» пов'язується з pierzga «перга». — Brückner 405, 411. — Див. ще **пе́рга́.**

п'я́сти́ «випинати; витріщати», *пну́ти,* [*п'я́ти* Нед, *пня́ти* Нед] «тс.», *п'я́сти́ся* «підніматися, видиратися; тягтися; напружуватися, тужитись», *п'я́тися, пну́тися* «тс.», *п'я́сток* «кисть руки», [*п'ястук*] «кулак», *п'ясть* «кисть; [кулак]», *відпина́ти, відіп'я́ти, відіпну́ти, відіп'я́сти,* [*допина́ти*] «закінчувати натягування; добиватися, домагатися; красти; допікати, притискати», *запина́ти, запну́ти, зап'ясти́, запина́ло,* [*запи́начка*] «запинало», [*зап'я́стник*] «манжета (вовняна)», *зап'я́сток,* [*за́п'ясть*] «втулка» Ж, *зап'я́стя,* [*зап'ясця́*] «залізні бруски на внутрішніх боках осі», *зап'я́тий, зіпну́тися, зіп'я́стися, зу́пин* СУМ, Ж, *зу́пи́нка* СУМ, [«розділовий знак» Г, Ж], *зупини́ти, зупиня́ти,* [*навви́пинки*] «натягнуто, рівно» Ж, [*обпина́чка*] «велика хустка» Ва, [*обпи́нка*] «обгортка, жіночий одяг замість спідниці», [*обпі́нанка*] «велика суконна хустка» Л, [*обпі́нянка, опи́нянка*] «тс.» Л, [*оп'я́тий*] «тісно прилягаючий, обтягнутий» Ж, *переп'ясти́* «перегородити», *перепну́ти, перепина́ти,* [*переп'яти́ти*] «тс.», [*пере́пинка*] «залізний прут, що з'єднує окремі деталі; підойма» О, [*перепо́нина*] «ремінчик, яким зшивають носи постолів» О, [*пере́п'ят*] (у виразі *переп'ят устати* «стати комусь на дорозі, перегородити комусь дорогу»), *передп'я́стя,* [*попи́нка*] «єпитрахиль», *припина́ти, припну́ти,* [*припина́чка*] «мотузка, якою прив'язують худобу для пасіння», [*при́пинки*] «бант, стрічка для стягування; панталони у жінок; на-

колінник (для зігрівання)», *припі́н*, [*при́пісток*] «зап'ястя» Нед, *припо́на*, [*прип'ять*] «прив'язь» Пі, *розіпну́ти*, *розіп'ясти́* СУМ, УРС, *розпина́тель*, *розпи́нка* «розпірка», [*розпінки*] «дрюки, на яких розпинають шкіру» ВеЛ, *розп'я́ття*, *розі́пнений*, *розі́пнутий*, *розіп'я́тий*, *розп'я́тий*, *спина́ти*, *спина́тися*, [*спини́ти*] «поставити (тварину) на задні ноги» Бі, [*спи́нцюватися*] «спинатися» Нед, [*спиня́тися*] «ставати на диби» Бі, *сп'ясти́*, [*сп'я́ти*] «зіп'яти» Нед, [*спі́нка*] «запонка», [*спо́на*] «тс.», [*суп'яти́тися*] «зупинитися», *супо́ня* «ремінь для стягування хомута», *супо́нити* «стягувати хомут; бити паском», [*упина́тися*] «відмовлятися» Пі, [*упня́ти*] «зв'язати» Нед, [*уп'я́ти*] «тс.», [*упі́н*] «стрічковий канат для прив'язування» тж, [*упо́н*] «прив'язь», [*упо́на*] «пута, стрічка, мотузок» Нед, [*упо́ня*] «посторонок», [*упя́тий*] «прив'язаний» Нед; — р. [*пнуть*] «напинати», бр. *пяць* «тс.», др. *пяти* «розтягувати», п. piąć się «дертися», ч. pnouti «простягати, зв'язувати», ст. pieti «п'ясти», слц. pnut' sa «стирчати», pniet' sa «тс.», вл. pjeć «натягувати», нл. pěś, болг. *пъ́на* «тс.», схв. *пе́ти* «піднімати, витягувати нагору», слн. péti «натягувати», стсл. **пѧти** «напинати»; — псл. pęti, рьпǫ; — споріднене з лит. pìnti «плести, звивати», pynẽ «гірлянда», pinaĩ (мн.) «лоза для плетіння», лтс. pît «плести», pīne «коса (волосся)», гот. spinan «прясти», нвн. spinnen «тс.», spannen «натягувати», англ. spin «прясти», вірм. henum «тчу, зшиваю», гр. πένομαι «працюю», πόνος «важка праця», тох. A pänw-, B pänn- «тягнути, натягувати»; іє. *(s)pen- «натягувати, прясти», пов'язане з *spē(i)- «тягти, прясти». — Фасмер III 292; КЭСРЯ 334; Преобр. II 167—168; Brückner 405; Machek ESJČ 464—465; Holub—Kop. 274; Schuster-Šewc 1074—1075; Младенов 538; Мартынов Язык 81; Būga RR II 514; Mühl.—Endz. III 232, 234; Trautmann 219; Ernout—Meillet 878; Pedersen Kelt. Gr. I 114; Hübschmann Arm. 446; Lidén IF 19, 332; Aitzetmüller ZfSlPh 30, 324—325; Klein 1489; Kluge—Mitzka 465; Frisk II 504—506; Boisacq 766—767; Persson Beitr. 412; Pokorny 988. — Пор. **запо́на, пини́ти, пу́то.**

п'ята́, *п'я́тка*, *п'ятни́к* «дверний гак», [*безп'я́тко*] «чорт», [*ви́сп'яток*] «задник, закаблук» Ж, *зап'я́тки*, [*за́п'я́ток*] «задня частина п'яти, задник, закаблук», [*на́п'яток*] «короткі шкарпетки, що надягаються на п'яти і пальці» Куз, *підп'я́тник*, *підп'я́ток*; — р. бр. *пята́*, др. *пята*, п. pięta, ч. pata, слц. päta, вл. pjata, нл. pěta, полаб. ṕǫ́ta, болг. *пета́*, м. схв. *пе́та*, слн. pêta, стсл. **пѧта**; — псл. pęta «п'ята, нога, копито», пов'язане з pęti, рьпǫ «розтягувати, напинати»; — споріднене з лит. péntis «обух», pentìnas «шпора», прус. pentis «п'ята», афг. pūnda (з *pāntā) «тс.». — Фасмер III 424; Черных II 90; КЭСРЯ 376; Цыганенко 386; Преобр. II 166; Brückner 412; Machek ESJČ 437; Holub—Kop. 266; Schuster-Šewc 1072; Младенов 420; Būga RR I 472, II 513; Trautmann 214; Эндзелин СБЭ 196; Matzenauer LF 15, 175; Persson Beitr. 412; Specht 225. — Див. ще **п'ясти́.** — Пор. **оп'я́ть, п'я́тно́, п'я́тра.**

[**п'ята́к**] (бот.) «роман, Chrysanthemum leucanthemum L. Mak; айстри До», [*п'ятаківці*] «айстра степова, Aster amellus L.» Mak; — пов'язане з *п'ята́к* «п'ятикопієчна монета»; назва зумовлена тим, що серединки квітів цих рослин нагадують жовту монету. — Див. ще **п'ять.**

п'ятдеся́т, *п'ятдеся́тка*, *п'ятдеся́тий*; — р. *пятьдеся́т*, бр. *пяцьдзеся́т*, др. *пятьдесятъ*, п. pięćdziesiąt, ч. padesát, слц. pät'desiat, вл. pjećdźesat, нл. pěśźaset, болг. *петдесе́т*, м. *педесет*, схв. *педѐсēт*, слн. pétdeset; — псл. pętь desętъ, букв. «п'ять десятків». — Цыганенко 387; Holub—Kop. 271. — Див. ще **де́сять, п'ять.** — Пор. **вісімдеся́т.**

[**п'ятерник**] (бот.) «перстач повзучий, Potentilla reptans L.» Mak, [*п'ят-*

ниця, п'ятиця] «тс.» Mak; — п. pięciornik, [pięciernik] «тс.»; — пов'язане з *п'ять, п'я́теро*; назва зумовлена тим, що листки рослини складаються здебільшого з п'ятьох листочків (пор. р. [*пятили́стник*], ч. pětiprstka, болг. *петопръ́стче*, м. *петолист*, схв. *пѐтӧпрст, пѐтӧпрстац* «тс.»). — Див. ще **п'ять.**

п'я́тий — див. **п'ять.**

п'ятна́дцять, *п'ятна́дцятеро, п'ятна́дцятий;* — р. *пятна́дцать*, бр. *пятна́ццаць*, др. *пятьнадесять*, п. piętnaście, ч. patnáct, слц. pätnást', вл. pjatnaće, нл. pěśnasćo, болг. *петна́десет*, м. *петнаесет*, схв. *пѐтнаест*, слн. pétnajst; — псл. pęťь na desęte, букв. «п'ять на десяти». — КЭСРЯ 376; Цыганенко 387; Machek ESJC 447; Holub—Кор. 271. — Див. ще **де́сять, на[1], п'ять.** — Пор. **дванáдцять.**

п'я́тниця, [*п'я́тінка*], *п'я́тни́чний* СУМ, Нед; — р. *пя́тница*, бр. *пя́тніца*, др. *пятьница*, п. piątek, ч. patek, слц. piatok, вл. pjatk, нл. pětk, болг. *пѐтък*, м. схв. *пе́так*, слн. pétek, стсл. **пѧтъкъ**; — пов'язане з *п'я́тий* як назва п'ятого дня тижня. — Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—30; Фасмер III 425; Черных II 90; Цыганенко 387; Преобр. II 166; Brückner 412; Machek ESJC 447; Schuster-Šewc 1072—1073. — Див. ще **п'ять.**

[п'я́тно́] «пляма, знак Нед; тавро Куз», [*пѐтьмо́*] «пляма», [*п'ятну́шка*] (ент.) «капусник, Mamestra» Нед, [*п'ятна́тий*] «плямистий, строкатий» Нед, [*п'ятнува́ти*] «таврувати (худобу) Г; ганьбити; штемпелювати Нед»; — р. *пятно́*, др. *пятьно* «тавро, печатка, знак», п. piętno, piątno «тавро; печать; клеймо», болг. *петно́*, м. *петно*; — псл. *pętьno «слід, знак» (очевидно, спочатку в мові мисливців) утворене від pęta «п'ята, нога, копито» (пор. співвідношення нвн. Spur «слід»: Sporn «шпора»); спроба зближення з лат. pingo «малюю», дінд. piṅgaḥ «червонуватий, коричневий», piṅjágaḥ «червонуватий, золотистий», piṅkte «малює» (Ильинский РФВ 74, 130; Младенов 420; Petersson AfSlPh 36, 149; BSl. Wortst. 73) викликає сумнів. — Фасмер III 425; КЭСРЯ 376; Преобр. II 166; Brückner 412; Matzenauer LF 15, 175; Эндзелин СБЭ 196; Būga RR II 300. — Див. ще **п'ята́.**

[п'я́тра] (у гончаря) «полиці, на які кладеться готовий посуд», [*п'ятри́ни*] «тс.», [*пятро*] «поверх» Пі; — р. [*пя́тра, пя́терь*] «навіс або поміст виступом», др. *пятро* «поглиблення», п. piętro «поверх», ч. слц. patro «поверх; піднебіння», вл. přatr «комора», нл. pśětš «сінник», полаб. pŕǫtrü «крокви в коморі», схв. *пѐтар* «вид даху», слн. péter «дощаний поміст, підлога горища», pêtro «сінник, клуня»; — очевидно, псл. *pętro, можливо, утворене за допомогою суфікса -tro від pęti «пнути»; деякі дослідники (Meringer WuS 1, 194) роблять спробу зближення з лат. pons, pontis «міст» (проти Walde—Hofm. II 336); форма *prętro (з *pętro) в деяких слов'янських мовах пояснюється впливом з боку слова prętati «прятати»; спроба пов'язання з гр. μέλαθρον «дахова балка» (Machek ESJC 438) недостатньо обгрунтована. — Фасмер III 425; Преобр. II 166; Брандт РФВ 23, 292; Грюнталь ИОРЯС 17/4, 137; Brückner 412; Holub—Lyer 363; Schuster-Šewc 1168; Olesch II 832—833. — Див. ще **п'я́сти.**

п'ять, [*петерня́*] «копа, що складається з 50 снопів; п'ять пальців руки» Л, [*петечо́к*] «місце для смолокуріння» Л, [*петере́нка*] «дитяча іграшка» ЛексПол, *п'ята́к, п'ятачо́к* [*п'ята́чия*] «п'ятаки», *п'ятери́к* «міра або предмет з п'яти частин; п'ятикінна упряжка», [*п'ятери́ця*] «ляпас» Бі, *п'ятéро* СУМ, О, [*п'яти́на*] «п'ята частина», *п'ятíрка, п'ятірня́, п'ятíрочник, п'я́тка*, [*п'я́ток*] «п'ятка (гроші)» Нед, [*п'я́туха*] «гречка, посіяна на п'ятий тиждень після Світлої неділі» Бі, *п'ятчи́на* «п'ять карбованців», [*п'ята́шний*] «вартий п'ятака», *п'я́тий, п'ятірни́й*;

— р. *пять*, бр. *пяць*, др. *пять*, п. pięć, ч. pět, слц. päť, вл. pjeć, нл. pěś, полаб. pąt, болг. *пет*, м. *пет*, [*пент*], схв. *nêm*, слн. pét, стсл. **пѧть**; — псл. pętь, похідне від pętъ «п'ятий»; — споріднене з лит. penkì «п'ять», peñktas «п'ятий», лтс. pìeci «п'ять», гот. двн. fimf, нвн. fünf, англ. five, дірл. cóic «тс.», cóiced «п'ятий», гол. pempe «п'ять», лат. quīnque «тс.», quīntus «п'ятий», гр. πέντε «п'ять», πέμπτος «п'ятий», алб. pesë «п'ять», вірм. hing, дінд. páñca, paṅktíḥ «тс.», pañcathấḥ «п'ятий», ав. panča «п'ять», тох. A päñ «тс.», pant «п'ятий», B piś «п'ять», piṅkte «п'ятий»; ie. *penkṷe «п'ять», *penkṷtos «п'ятий». — Фасмер III 426; Черных II 90—91; КЭСРЯ 376; Цыганенко 386—387; Преобр. II 167; Brückner 412; Machek ESJČ 447; Holub—Lyer 370; Schuster-Šewc 1074; Младенов 420; Лукінова СМ V 63—65; Karulis II 42—43; Семереньи ВЯ 1967/4, 9—10; Klein 595; Walde—Hofm. II 407—408; Frisk II 506—507; Boisacq 767—768; Mayrhofer II 187; Pokorny 808. — Пор. **пунш.**

[**пяц**] «площа; ринок» ВеУг, [*пяцний*] «купований» Яворський; — запозичення з угорської мови; уг. piac «ринок, базар» походить від іт. piazza «площа; ринок», яке зводиться до нлат. *plattea (< лат. platēa) «місце, відкритий простір, вулиця». — Лизанец 617; MNTESz III 180—181; Mestica 1185. — Див. ще **плац.**

Наукове видання

СЛОВНИКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНІ

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У СЕМИ ТОМАХ

Том четвертий

Н–П

УКЛАДАЧІ
Болдирєв Ростислав Васильович,
Коломієць Віра Титівна,
Критенко Афанасій Прокопович,
Мельничук Олександр Савич,
Півторак Григорій Петрович,
Пономарів Олександр Данилович,
Скляренко Віталій Григорович,
Стоянов Іван Андрійович,
Ткаченко Віктор Андрійович,
Ткаченко Орест Борисович,
Шамота Алла Миколаївна

Київ, видавництво «Наукова думка», 2003

Оформлення художника *Н. М. Абрамової*
Художній редактор *І. П. Савицька*
Технічний редактор *Т. С. Березяк*
Коректор *Л. М. Козленко*
Комп'ютерний набір *В. Г. Каменькович, М. А. Кравченко*
Комп'ютерна верстка *Л. М. Каткової*

Підп. до друку 08.01.2003. Формат 70×100/16. Папір офс. № 1. Гарн. Антіква. Офс. друк. Ум. друк. арк. 53,3. Ум. фарбо-відб. 54,6. Обл.-вид. арк. 65,0. Наклад 1000 прим. Зам. 2—460.

Видавництво «Наукова думка». Р. с. № 05417561 від 16.03.95.
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3.

Виготовлено в ЗАТ «Київська книжкова фабрика».
01054, Київ-54, вул. Воровського, 24.
Свідоцтво: серія ДК № 787 від 28.01.2002.

Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Ред-
Е88 кол.: О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1983 — . — (Словники України).
ISBN 966-00-0816-3

Т. 4: Н—П / Уклад.: Р.В. Болдирєв та ін.; Ред. тому: В.Т. Коломієць, В.Г. Скляренко. — 2003. — 656 с.
ISBN 966-00-0590-3

Четвертий том словника містить слова на літери Н—П. У ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені в Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

Е $\frac{4602020000-002}{2003}$ 24 – 2003 **ББК 81.2УКР-4**

ISBN 966-00-0816-3

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
ім. О. О. ПОТЕБНІ